17.5.1985

Αρ. εισ. 8572

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΤΖΙΑ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

«Nihil in literis parvum.»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ»
(Ὁδὸς Θησέως ἀριθ. 4.)

1876.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου θέλει θεωρηθῇ κλοπιμαῖον καὶ καταδιωχθῇ κατὰ τὸν νόμον.

Ν. Κοτζιᾶς

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἐπειδὴ οὔτε τὸ πραγματικὸν κατέστη βάσις τοῦ φιλοσοφικοῦ οὔτε τὸ φιλοσοφικὸν βάσανος τῆς γνησιότητος τοῦ πραγματικοῦ, οὔτε ἀμφότερα ἐσωτερικῶς συνεδέθησαν, οὐ μόνον δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ γνήσιον ἱστορικὸν ὁλοσχερῶς νὰ ἐξακριβωθῇ καὶ τὸ φιλοσοφικὸν ὀρθῶς νὰ καταληφθῇ, ἀλλ' οὐδ' ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὡς ὀργανικὴ ἀνάπτυξις νὰ κατανοηθῇ καὶ οὕτω καρποφόρος νὰ κατασταθῇ. Ἡ ἐκκαθάρισις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ἰδίως δὲ τῆς πρὸ Σωκράτους, ἀποβαίνει δυσχερής, διότι συγγράμματα τῶν πρὸ Σωκράτους φιλοσόφων πλὴν τινῶν ἀποσπασμάτων αὐτῶν δὲν διεσώθησαν, τὰ δὲ παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι διασωθέντα ἀποσπάσματα οἰκείως δὲν ἀπεδόθησαν, διότι ἀπεδόθησαν μεταγενεστέρων εἰς προγενεστέρους, οἷον Ἡρακλείτου εἰς Θάλητα, Ἀναξαγόρου εἰς Ἀναξίμανδρον, Ἐμπεδοκλέους εἰς Ἀναξιμένην, καὶ συγγράμματα ὁλόκληρα νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν εἰς Πυθαγόραν καὶ ἀρχαίους Πυθαγορείους.

Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη οὐδ' ὑπὸ τῶν νεωτέρων σοφῶν ἤρθη ὅλως, διότι οἱ μὲν τὰ συστήματα ἁπλῶς ἱστορικῶς πραγματευθέντες δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ γνήσιον πραγματικὸν νὰ ἐξακριβώσωσι, οἱ δ' ἁπλῶς φιλοσοφικῶς ταῦτα παρήλλαξαν κατὰ τὸ πλεῖστον· διὰ δὲ τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν καὶ

ἡ ἀλληλουχία τῶν συστημάτων νὰ καταληφθῇ καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ὁ βίος νὰ προοδεύσωσιν.

Ἐπειδὴ δ' ἡ μελέτη τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ἃ ἐν τῇ γραμματολογίᾳ καὶ ἐν ἑκάστῳ συστήματι ἀναφέρομεν, εἶναι ἀναγκαία, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ἢ πρὸς εὕρεσιν ἑτέρου γένους αἰτίας ἢ πρὸς πίστωσιν τῶν λεγομένων, ἐνομίσαμεν δέον μετὰ ἐξέτασιν τὰ μὲν ὀρθὰ νὰ παραλάβωμεν, τὰ δὲ μὴ ὀρθὰ νὰ εὐλαβηθῶμεν καὶ τὰς ἐπενεκτέας ἐπιδιορθώσεις κατὰ δύναμιν νὰ ἐπενέγκωμεν.

Οὕτω δ' ἐβαδίσαμεν οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἀρχαῖα συστήματα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, τινὰ μὲν, ὡς δειχθήσεται, διασαφοῦντες, τινὰ δὲ συστηματοποιοῦντες, τινὰ δ' ἐξετάζοντες, καί τινα οἰκείως τοποθετοῦντες. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πρωτότυπα συντελεστικώτερα τῶν μὴ πρωτοτύπων πρὸς κατάληψιν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐθεωρήσαμεν, ἐκρίναμεν εὔλογον ταῦτα μὲν ὡς εἰκὸς νὰ ἐκτείνωμεν, τῶν δὲ μὴ πρωτοτύπων, πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεων, νὰ ἀναφέρωμεν τὰς διαφορὰς μόνον ἀπὸ τῶν πρωτοτύπων.

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ἀρχῶν ἑκάστου συστήματος εἰς ὀρθὴν κατάληψιν αὐτοῦ συντελεῖ καὶ τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς ἐπενεκτέας ἐπιδιορθώσεις δείκνυσιν, αὗται δ' εἰς εὕρεσιν τῶν καθόλου ἀρχῶν καθοδηγοῦσιν, ἡ δ' εὕρεσις, ἡ διάκρισις καὶ ὁ διορισμὸς αὐτῶν εἰς πρόοδον τῆς φιλοσοφίας, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ βίου συντείνει, ἐνομίσαμεν εὔλογον καὶ τὰ τοιούτου γένους ζητήματα νὰ μὴ παραλείψωμεν.

Ἐπειδὴ, ὡς παρὰ πάντων ὁμολογεῖται, ἡ μὲν ἀμαθία καὶ ἡ ταύτης χείρων ἡμιμάθεια μέγιστον λογίζεται κώλυμα τῆς

προόδου καὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν, καὶ προκαλεῖ τὴν ἀπάτην, αὕτη δὲ τὰς κακουργίας καὶ τὰς καταστροφὰς, ἡ δ' ἀληθὴς φιλοσοφία λύει τὰ μεγάλα ζητήματα τοῦ βίου, ἀπαλλάττει τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῶν δεινῶν, τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς διαφθορᾶς, στερεοῖ πάντα, καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πολιτείαν, προάγει τὰς ἐπιστήμας καὶ τὸν βίον καὶ ποιεῖ τὰς πολιτείας καὶ τὰ ἔθνη νὰ πορεύωνται, ὡς καλῶς λέγει ὁ Πλάτων, κατὰ τέχνην, διότι τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἄγει τύχη, ἀλλ' ἀρχαὶ, εἷς θεὸς ἄρχει πάντων, πρέπει ἡ φιλοσοφία νὰ θεωρηθῇ κατὰ Πλάτωνα ὡς τὸ μέγιστον μάθημα παρὰ τοῦ θεοῦ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει δωρηθὲν, ἐνταυτῷ δὲ καὶ ὁ μέγιστος τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν ἰατρός.

Ἐὰν τὸ ἔθνος βούληται, καὶ βούλεται, διότι βούλεται τὴν σωτηρίαν, εὐδαιμονίαν καὶ εὔκλειαν αὐτοῦ, νὰ γνωρίσῃ τὴν φύσιν τῶν δεινῶν, τῶν καταμαστιζόντων αὐτὸ, καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας, πρέπει νὰ καταστήσῃ τὴν φιλοσοφίαν κέντρον καὶ τοῦ βίου· καὶ, ἐπειδὴ αἱ ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας χορηγούμεναι ἀρχαὶ ἐκτείνονται μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ κόσμου, λήψεται τὸ ἔθνος καὶ νῦν, ὡς τὸ πάλαι, θέσιν ἐπίζηλον, ἀναλάμψει καὶ ζήσει μέχρις αὐτοῦ τοῦ τέλους τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ κόσμου.

Δὲν ἀγνοοῦμεν δ' ὅτι εἰσὶν ἄνθρωποι, οἵτινες νομίζουσι τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας περιττήν. Ἀλλ' οἱ εἰς ἰδίας ἐπιστήμας ἀφοσιούμενοι ἀπατῶνται τὰ μέγιστα νομίζοντες ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς φιλοσοφίας δύνανται νὰ διαπράξωσί τι· διότι οἱ μὴ σπουδάσαντες τὴν φιλοσοφίαν ἱκανῶς οὐδὲ τῶν ἰδίων ἐπιστημῶν κάτοχοι νὰ γείνωσι δύνανται, ἀλλὰ

δοῦλοι αὐτῶν γενόμενοι θέλουσιν αὐτὰς ἐκθέτει μηχανικῶς καὶ ἐφαρμόζει ἡμαρτημένως.

Ἐὰν ὅμως ἡ φιλοσοφία ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν ἐπιστημῶν, οὐ μόνον αἱ ἐπιστῆμαι δὲν εἶναι πλέον ἐπιστῆμαι, ἀλλ' ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν νόμων καὶ ὁ πατριωσμὸς καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἐὰν δὲ ταῦτα ἀφαιρεθῶσι, διαμείνωσι δὲ μόνα τὰ κακῶς ἐννοούμενα τῶν ἀτόμων συμφέροντα, καὶ ταῦτα τὴν πολιτείαν καὶ τὸν βίον διέπωσιν, ἐξ ἅπαντος ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἠθικὴ, ἡ ἐλευθερία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἐξαφανίζονται, καὶ τὸ σκάφος τῆς πολιτείας πίπτει εἰς χεῖρας πιθήκων καὶ κατασυντρίβεται ἐπὶ τῶν σκοπέλων τῆς ἀμαθίας, τῆς ἡμιμαθείας καὶ τῆς διαφθορᾶς.

Ὡς τοῖς πλέουσι σημεῖον στερεὸν οὔτ' ἐν γῇ ὑπάρχει οὔτ' ἐν θαλάσσῃ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἄστροις, ἐν οὐρανῷ, οὕτως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχῃ καὶ τῷ βίῳ καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ὁδηγὸς ἀνώτερος, τουτέστιν ἡ καθόλου ἐπιστήμη· διότι ἄνευ αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ποῦ νὰ σταθῇ, καὶ διὰ τοῦτο ἄστατος καθιστάμενος καὶ παλίμβουλος, καὶ ὅπως ἄλλως καλεῖται, ἀπεκδύεται καὶ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου.

Τοιούτοις φερόμενοι λογισμοῖς, ἔχοντες δ' ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (μετ. α, I.), ὅτι χάρις ὀφείλεται οὐ μόνον ἐκείνοις, παρ' ὧν τὰς δόξας ἐλάβομεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιπολαιοτέρως ἀποφηναμένοις, διότι καὶ οὗτοι τὴν ἕξιν ἡμῶν προήσκησαν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῆς σπουδαζούσης νεότητος ἀποβλέψαντες ἀπεφασίσαμεν μετὰ θάῤῥους τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου ἡμῶν.

Δὲν ἀρνούμεθα δ' ὅτι τὴν ἀπόφασιν ἡμῶν ταύτην ἐνίσχυσαν καὶ φίλοι καλοὶ κἀγαθοί, ἰδίως δ' ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ τῶν Μουσῶν φίλος Γεώργιος Μίλησης λόγῳ καὶ ἔργῳ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου ἡμῶν ὑποστηρίξας. Χάριν πᾶσιν ἀναγνωρίζοντες, πρὸ πάντων δὲ τοῖς ὁδηγήσασιν ἡμᾶς καθ' ὅλην τὴν μακρὰν καὶ πολύμοχθον ὁδόν, δι' ἧς διήλθομεν, θεωροῦμεν ἱκανὴν ἀμοιβὴν ἡμῶν, ἐὰν τὸ ἔργον ἡμῶν, εἰ μὴ χρησιμεύσῃ εἰς ἄλλο ἀνώτερον, γείνῃ ἀφορμὴ ἑτέροις, ἵνα καὶ βελτίονα καὶ τελειότερα εἴπωσι τῶν ὅσα ἡμεῖς ἀσθενῶς καὶ ἀτελῶς εἴπομεν, καὶ τοῦτο δικαιούμεθα νὰ πιστεύωμεν, διότι εἰς τοῦτο κυρίως συνίσταται ἡ πρόοδος, εἰς τὸ νὰ ἀναδειχθῶσιν οἱ ἔπειτα κρείττονες τῶν προγενεστέρων.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 3 Ἰουνίου 1876.

Ο ΣΥΓΓΡΑΨΑΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας 1

1) Περὶ τοῦ τρόπου τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας 2

2) Δοξασίαι περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας 5

3) Περὶ τῆς ἐννοίας, τοῦ ἀντικειμένου, τῆς περιοχῆς, τοῦ προβλήματος, τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς προόδου τῆς φιλοσοφίας 9

4) Περὶ τῆς γραμματολογίας τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας 27

5) Περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἤτοι τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος 34

6) Περὶ διαιρέσεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καθόλου καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἰδίως 59

7) Περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας 69

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ Θάλητος μέχρι Σωκράτους.

α) Περὶ τῆς ἀρχαίας φυσιολογίας 73

1) Θαλῆς 75

2) Ἵππων 81

3) Ἀναξίμανδρος 82

4) Ἀναξιμένης 92

β) Περὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας 97

1) Περὶ Πυθαγόρου.

σελ.
α) Πηγαί. 97
β) Βίος Πυθαγόρου 100
2) Περὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας 107
γ) Περὶ τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας 141
1) Ξενοφάνης 142
2) Παρμενίδης. 148
3) Ζήνων 157
4) Μέλισσος 166
δ) Περὶ τῆς ὑστέρας φυσιολογίας 171
1) Ἡράκλειτος. 171
2) Ἐμπεδοκλῆς 191
2) Ἀτομικοί 216
4) Διογένης Ἀπολλωνιάτης 241
5) Ἀναξαγόρας 248
6) Ἀρχέλαος 292
ε) Περὶ τῆς σοφιστικῆς 294

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας 311
I. Σωκράτης.
1) Βίος Σωκράτους 316
2) Φιλοσοφία Σωκράτους. 346
II. Οἱ ἀτελεῖς Σωκρατικοί. 360
1) Σχολὴ Κυρηναϊκή 361
2) Σχολὴ Κυνική 377
3) Σχολὴ Μεγαρική 389
III. Πλάτων.
α) Βίος Πλάτωνος 402
β) Συγγράμματα Πλάτωνος 412
γ) Περὶ τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας Πλάτωνος πρὸς τὴν τοῦ Σωκράτους καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ 427
δ) Περὶ διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας Πλάτωνος 427
ε) Περὶ τῆς ἐπιστήμης κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ὀρθὴν δόξαν 430

σελ.
ϛ) Περὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς μεθόδου τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος 437
1) Διαλεκτική. 449
2) Φυσική 480
Περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου 495
3) Ἠθική 515
α) Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ 516
β) Περὶ ἀρετῆς 522
γ) Περὶ πολιτείας 527

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 3 σημ. ἀντὶ neber ἀνάγνωθι ueber. ἐν σελ. 6 στιχ. 7 ἀντὶ δὲν ἀνάγνωθι δέ. ἐν σελ. 19 στιχ. 20 νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ α ἱ. ἐν σελ. 31 ἀντὶ Τειδεμάνιος ἀνάγνωθι Τειδεμάννος. ἐν σελ. 37 στιχ. 7 ἀνάγνωθι Windischmann. ἐν σελ. 37 στιχ. 20 ἀνάγνωθι Χριστόν. ἐν σελ. 52 στχ. 18 πρόσθες ὅτι. ἐν σελ. 52 στιχ. 29 ἀνάγνωθι Θείρσιος. ἐν σελ. 66 στιχ. 6. ἀνάγνωθι Ζέλλερος. ἐν σελ. 115 στιχ. 1 ἀντὶ ἀντίστασιν ἀνάγνωθι ἀντίθεσιν. ἐν σελ. 122 στιχ. 18 ἀντὶ περιεχόμενον ἀνάγνωθι παρεχόμενον. ἐν σελ. 185 στιχ. 20 ἀνάγνωθι αὐτεξούσιος. ἐν σελ. 207 στιχ. 1 ἀντὶ παραλαμβάνοντες ἀνάγνωθι παραλαμβάνονται. ἐν σελ. 246 στιχ. 12 ἀνάγνωθι ἀντὶ τοῦ τὸ γλυκύ. ἐν σελ. 255 στιχ. 26 ἀνάγνωθι ἑπομένως. ἐν σελ. 265 στιχ. 20 ἀντὶ ὑποθέτον ἀνάγνωθι ὑποθετέον. ἐν σελ. 281 στιχ. 26 ἀντὶ λέγει ἀνάγνωθι λέγων. ἐν σελ. 305 στιχ. 24 ἀντὶ ἔθνους ἀνάγνωθι ἔθους. ἐν σελ. 342 στιχ. 1 ἀνάγνωθι πολιτεία. ἐν σελ. 347 στιχ. 6 ἀντὶ ἀντιδράσεις ἀνάγνωθι ἀντιφάσεις. ἐν σελ. 378 στιχ. 18 ἀντὶ τὰ ἀνάγνωθι δὲν (κατενόησεν). ἐν σελ. 436 στιχ. 14 ἀντὶ Πυθαγόρου ἀνάγνωθι Πρωταγόρου. ἐν σελ. 488 στιχ. 17—22 ἀνάγνωθι πρὸς πλείονα διασάφησιν «ὁ Πλάτων λέγει ὅτι τοῦτό ἐστι μετ' ἀναισθησίας ἁπτὸν λογισμῷ τινὶ νόθῳ πιστευτόν· τοῦτο δὲ λέγων ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι μὲν δυσχερὲς νὰ ἅψηταί τις αὐτοῦ, τοῦτο ὅμως εἶναι νοητόν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο προσήκει νὰ ἦναι ἀλλὰ λογισμός τις νόθος». σελ. 518 στιχ. 12 ἀνάγνωθι βελτίστους. σελ. 526 στίχ. 13 ἀνάγνωθι ἐσωτερικήν.

Εἰσαγωγή

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἀναμφιλέκτως πᾶσι καὶ χρήσιμος εἶναι καὶ ἀναγκαία· διότι καὶ ὁ θεολόγος ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἀρύεται τὴν ἀπολογίαν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, καὶ ὁ ἰατρὸς δι' αὐτῆς καθιστᾷ τὴν αὐτοῦ ἐπιστήμην ἀληθῶς ἐπιστήμην, καὶ ὁ νομικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς ἐπίσης, καὶ ὁ φιλολόγος καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν τῶν ποιητῶν καὶ λογογράφων, καὶ εἰς τὴν πηγήν, ἐξ ἧς ἡ γλῶσσα γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται.

Ἀληθῶς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πλεῖστα διεπράξατο καὶ μέγιστα ἔν τε ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ. Ὅσα ὅμως περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἔχομεν, ταῦτα ἐλάβομεν ἐκ παραδόσεως. Ἐπειδὴ δ' ἡ παράδοσις εἶναι διττή, προφορική τε καὶ γραπτή, καὶ ἡ μὲν προφορικὴ ζῶσα μέν, εὐμετάβλητος δέ, ἡ δὲ γραπτὴ ἀμετάβλητος μέν, νεκρὰ δέ, ὡς τοιαύτη δὲ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μὴ συντελοῦσα, πρέπει τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ μὴ περιορίζηται μόνον εἰς ἁπλῆν μάθησιν, ἀλλὰ νὰ ἀγωνίζηται καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν καὶ προαγωγὴν αὐτῆς, διότι ἄνευ ἀναγεννήσεως οὔτε κατάληψις ὀρθὴ οὔτε προαγωγὴ εἶναι δυνατή.

Ἡ παράδοσις διασώσασα, ὅσα οἱ αἰῶνες προήγαγον, παρέδωκεν ἡμῖν ὡς ἄφθαρτον κληρονομίαν· διότι καὶ τὰ τοῦ νοῦ προϊόντα τῶν προτέρων γενεῶν, καθίστανται τῇ παραδόσει κληρονομία τῶν ὑστέρων, αἱ δ' ὕστεραι ἰδιοποιούμεναι αὐτὴν καὶ ἀναγεννῶσαι προάγουσιν αὐτήν· αὐτὴ δὲ μεταδιδομένη καὶ ἀναγεν-

νωμένη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος, γίνεται κοινὴ τῶν ἐθνῶν ἰδιοκτησία, καὶ τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν συνέχειαν τοῦ παρελθόντος μετὰ τοῦ παρόντος ἀποτελοῦσα ἐγείρει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν πόθον τοῦ παρόντος πρὸς κτῆσιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ παρελθόντος, ἡ δ' ἀναγέννησις καὶ ἐπαύξησις αὐτοῦ συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προαγωγήν. (1).

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας διασαφεῖται ἡ ἔννοια, τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἀρχή, ἡ πρόοδος, τὸ τέλος, ἡ σχέσις πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, καὶ ἡ εἰς περιόδους διαίρεσις αὐτῆς, εἶναι εὔλογον περὶ τούτων νὰ πραγματευθῶμεν. Πρὶν ἢ ὅμως τούτων ἐπιληφθῶμεν, δέον εἶναι νὰ γνωρισθῇ πρότερον ὁ τρόπος, καθ' ὃν οἱ γράψαντες ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας περὶ αὐτῆς ἐπραγματεύθησαν, διότι ὁ μὲν ὀρθὸς τρόπος τοῦ πραγματεύεσθαι αὐτὴν φέρει εἰς ὀρθὴν κατάληψιν αὐτῆς, ὁ δὲ μὴ ὀρθὸς ἀποπλανᾷ αὐτῆς.

1). *Περὶ τοῦ τρόπου τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας.*

Ἡ μάθησις τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἀποβαίνει δυσχερής, διότι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων δὲν συνέγραψαν, τὰ δὲ διασωθέντα παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν ἀποσπάσματα αὐτῶν παραμεμορφωμένα παρεδόθησαν ἡμῖν.

Ἡ δυσχέρεια δ' αὕτη ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον, διότι καὶ τῶν νεωτέρων τῶν συγγραψάντων ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τινὲς μὲν εἰς τὸ ἱστορικὸν ἁπλῶς ἀποβλέψαντες μαρτυρίας ἀντιφατικὰς ἐπεσώρευσαν, τινὲς δὲ πάλιν παραμελήσαντες τοῦ ἱστορικοῦ, εἰς μόνον δὲ τὸ φιλοσοφικὸν ἀφορῶντες, καὶ αὐτὸ εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν συστήματα ἀναγαγόντες τὴν ἀληθῆ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἔννοιαν διέστρεψαν· διὰ δὲ τοῦτο οὐδέτερος τῶν ἀντιθέτων τούτων καὶ μονομερῶν τρόπων τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ἱστορίαν

(1) Hegel Gesch. der Phil. I. tom. 11.

τῆς φιλοσοφίας, δηλαδὴ τοῦ ἁπλῶς ἱστορικοῦ καὶ τοῦ ἁπλῶς φιλοσοφικοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ κατὰ πάντα ὀρθός· διότι ὁ μὲν ἱστορικὸς τρόπος ἄνευ τοῦ φιλοσοφικοῦ καθιστῶν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας σωρείαν δοξασιῶν ἄτακτον, ὕλην ἄνευ ἐσωτερικῆς συνεχείας καὶ ἑνότητος, παραδίδει αὐτὴν εἰς τὴν δόκησιν καὶ αὐθαιρεσίαν τῶν ἀσχολουμένων περὶ αὐτὴν καὶ ἀποπλανᾷ τῆς συνεχείας τῶν συστημάτων καὶ ἑπομένως τῆς ἐννοίας αὐτῶν, ὁ δὲ φιλοσοφικὸς ἄνευ τοῦ ἱστορικοῦ παρεισάγων εἰς τὰ συστήματα ἰδέας ἀλλοτρίας αὐτὰ μεταποιεῖ. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν τὸν ἱστορικὸν τρόπον ἁπλῶς ἀσπασάμενοι δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐννοήσωσιν ὀρθῶς τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα, καὶ τὰ γνήσια τῶν μὴ γνησίων νὰ διακρίνωσι· διότι ἄνευ τοῦ φιλοσοφικοῦ δοῦλοι τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν γενόμενοι, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ τὴν συνέχειαν καὶ ἀλληλουχίαν τῶν συστημάτων νὰ καταδείξωσι, τὴν ἐξ ἀλλήλων παραγωγὴν καὶ ἑπομένως τὴν φιλοσοφίαν νὰ προαγάγωσιν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην τῶν ἡμῖν εἰρημένων ἐπιβεβαιοῦσι καὶ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων συγγράμματα, ὡς κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὰ Διογένους τοῦ Λαερτίου βιβλία, τὰ Ἰωάννου τοῦ Στοβαίου, τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις, καὶ ἄλλα, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Βρουκκέρου καὶ πολλῶν ἄλλων· οἱ δὲ τὸν φιλοσοφικὸν τρόπον ἁπλῶς ἀσπασάμενοι ὡς ζητήσαντες ἔκ τινος φιλοσοφικῆς ἰδέας νὰ κατασκευάσωσιν, ἢ βέλτιον εἰπεῖν, νὰ παραγάγωσι τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα, (ὅπερ ὅμως ἀδύνατόν εἶναι ἐκ τοῦ φιλοσοφικοῦ τὸ ἱστορικὸν νὰ παραχθῇ), ὡς τὸ δοκίμιον τοῦ Ῥεϊνχόλδου (1) δεικνύει, τὸ τοῦ Γροχμάννου (2), ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Τεννεμάννου, ἡ τοῦ Ἐγέλου, καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ τοῦ Σχελλιγγίου εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς μυθολογίας εἰσαγωγὴ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν περὶ αὐτούς, διέστρεψαν τὰ συστήματα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ παρεμόρφωσαν, διότι πᾶσα κατασκευή, ἢ βέλτιον εἰπεῖν, παραγωγὴ τῆς ἱστορίας ἐκ τῆς ἰδέας τινὸς συστήματος ἀναφέρεται εἰς τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ὅπερ δὲν εἶναι ζῶν,

(1) Ernst Reinhold Geschichte der Philosophie 5. ἐκδ. 1858. 3 Baende.
(2) I. A. Grohmann ueber den Begriff der Geschichte der Phil. 1797.

ἀλλὰ νεκρόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ γράφων ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ ἦναι κάτοχός τινος συστήματος ἢ ἵν' οὕτως εἴπωμεν, τῆς φιλοσοφίας τοῦ παρόντος, ἵνα ᾖ δεκτικὸς τοῦ νὰ ἐννοῇ τὴν τοῦ παρελθόντος, τὸ ἱστορικὸν ὅμως πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὴν βάσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ· ἐπομένως ἡ ἐκ τῆς ἐννοίας παραγωγὴ (δηλ. ἐκ τῶν προτέρων) εἶναι ἀνοίκειος εἰς τὴν ἱσορίαν τῆς φιλοσοφίας.

Ἡ πολυμαθὴς καὶ κριτικὴ μελέτη τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐκαθάρισεν ἱκανῶς τὴν ὕλην αὐτῆς, τὴν ἱστορίαν ὅμως τῆς φιλοσοφίας οὔτε ὁλικῶς ἐκαθάρισεν οὔτε ὡς ὀργανικὴν τῆς φιλοσοφίας ἀνάπτυξιν κατενόησεν. Ἐὰν δ' ἡ μὲν φιλοσοφικὴ θεωρία ἐκ τῶν προτέρων κατασκευάζουσα ἢ παράγουσα δὲν ἀποδεικνύῃ ἱστορικῶς, ὁ δ' ἱστορικὸς τρόπος δὲν φέρῃ εἰς ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν, πρέπει ἀμφότεροι οἱ τρόποι νὰ συνδεθῶσιν ἀλλήλοις ἐσωτερικῶς καὶ τὸ ἱστορικὸν νὰ ἀποτελῇ τὴν βάσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ.

Ὅθεν, ἐὰν ὀρθὸς τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τρόπος οὔτε ὁ ἁπλῶς ἱστορικὸς εἶναι, δηλ. ἡ ἁπλῶς ἐξωτερικὴ τῶν συστημάτων ἐξιστόρησις, οὔτε ὁ ἁπλῶς φιλοσοφικός, τουτέστι τὸ ἀνάγειν τὰς τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικὰς ἰδέας εἰς τὰς τῶν νέων, διότι ἀμφότεροι οἱ τρόποι οὐδόλως εἰς τὴν τῆς φιλοσοφίας προαγωγὴν συντελοῦσιν, ἔπεται, ὅτι ὀρθὸς τρόπος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἕτερος, τουτέστι τρόπος συνδετικὸς ἀμφοτέρων, διότι οὗτος τὸ μὲν ἱστορικὸν καθιστῶν βάσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ, τὸ δὲ φιλοσοφικὸν βάσανον τῆς γνησιότητος τοῦ ἱστορικοῦ, συντελεῖ εἰς τὴν ὀρθὴν τῶν συστημάτων κατάληψιν, ἐπομένως καὶ εἰς τὴν μεταρρύθμισιν καὶ προαγωγὴν τῆς φιλοσοφίας.

Καθ' ἃς δ' ἔχομεν ἱστορικὰς εἰδήσεις (Ἀλέξ. Ἀφροδ. εἰς μεταφ. Ἀριστ. I, 9.), ὁ μὲν Πλάτων καὶ ἐν ταῖς παραδόσεσι καὶ τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ ἠσπάσατο τὸν φιλοσοφικὸν τρόπον· οὕτως ὅμως ἐπεκτείνας τὰς θεωρίας τῶν προτέρων συστημάτων δὲν ἐξέθηκεν ἀκριβῶς τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα· ὁ δ' Ἀριστοτέλης (μεταφ. I, 2) τοὐναντίον τὸ ἱστορικὸν λαμβάνων βάσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ εἶναι ἀληθῶς ἡ μόνη ἀκριβὴς πηγὴ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. (Brandis Gesch. der Phil. (Gr. Röm.) Einl. I. s.

3.). Ἐπειδὴ ἄρα μόνος ὁ συνδετικὸς τρόπος, οὐχὶ ὁ ἐξωτερικός, ἀλλ' ὁ ἐσωτερικός, εἶναι ὀρθός, πρέπει οὗτος καὶ μόνος νὰ ἦναι ὁδηγὸς τοῖς μέλλουσι νὰ πραγματευθῶσι περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας πολλαὶ δοξασίαι προῆλθον, ὡς καὶ πολλαὶ ἔννοιαι περὶ τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἀναγκαῖον πρῶτον μὲν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν δοξασιῶν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, δεύτερον δὲ περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας.

2). *Δοξασίαι περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.*

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὡρίσθη ταμεῖον δοξασιῶν οὐ μόνον ὑπ' ἀνθρώπων τὴν φιλοσοφίαν ἀγνοούντων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ συγγραψάντων πολλὰ καὶ πολύτομα συγγράμματα περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

Ἐὰν ὅμως ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἐκληφθῇ ταμεῖον δοξασιῶν καθίσταται τῇ ἀληθείᾳ, ὡς ὀρθῶς ὁ Ἕγελος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας παρατηρεῖ, αὐτὴ μὲν ἀντικείμενον ἁπλῆς περιεργείας, ἡ δὲ μάθησις αὐτῆς ὅλως ἀνωφελὴς καὶ ἐπομένως περιττή, ἐνταυτῷ δὲ καὶ ἀηδής, διότι οὐδὲν ἀχρηστότερον καὶ ἀηδέστερον τῆς μαθήσεως δοξασιῶν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἦτο τοιαύτη, δὲν θὰ ἦτο ἀληθῶς ἐπιστήμη ἐξ ἀντικειμένου, ἐπιστήμη τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ δοξασία, καὶ ὡς τοιαύτη ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐπομένως ἀτομική.

Ἐὰν ὅμως ἕκαστον σύστημα ὑποτεθῇ δοξασία, φανερὸν εἶναι, ὅτι τοσαῦτα συστήματα ἔσονται, ὅσαι δοξασίαι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσιν. Ἐπειδὴ δ' αἱ δοξασίαι εἶναι πολλαί, πρέπει καὶ τὰ συστήματα νὰ ἦναι πολλά· ἐὰν ὅμως πολλὰ συστήματα ὑπάρξωσιν, ἀπορεῖ τις ποίῳ τινὶ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ. Ἐπειδὴ ὅμως πᾶσα δοξασία, ἐπομένως πᾶν σύστημα, μάλιστα δὲ πᾶν ὕστερον ἀναιρεῖ τὸ πρότερον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, φανερὸν εἶναι, ὅτι ἕκαστον ἐκλαμβάνον ἑαυτὸ ἀληθές, ἰσχυρίζεται ἀνακολούθως ὅτι δὲν εἶναι δόξα, ἀλλ' ἀλήθεια, ἐπομένως ὅτι τῆς φιλοσοφίας ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἡ δόξα, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια. Ἐντεῦθεν φανερὸν

εἶναι, ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ἡ ἐκλαμβάνουσα τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ταμεῖον δοξασιῶν ἀναιρεῖ αὐτὴ ἑαυτήν. (Hegel Gesch. der Phil. I, s. 22).

Ὁ Τεννεμάννος (Gesch. der Phil. Einl. I. s. 29.) τῷ Καντίῳ ἑπόμενος ἀπεφήνατο τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἔκθεσιν τῆς διαδοχικῆς τοῦ λογικοῦ ἀναπτύξεως. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἀνάγει εἰς τὰ φαινόμενα, τὴν δὲν φιλοσοφίαν εἰς τὰ νοούμενα, τὰ δὲ νοούμενα, ἰδίως δὲ τὸ αὐτοόν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς μεταφυσικῆς, ἐκλαμβάνει ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, ἀνατρέπει ἐκ βάθρων τὴν μεταφυσικήν. Ἐὰν δὲ μόνα τὰ φαινόμενα ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ἐκληφθῶσι, φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Κάντιον, καὶ κατὰ τὸν Τεννεμάννον ἐπομένως, καθίσταται ἐμπειρία, καὶ ὡς τοιαύτη δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἀλλὰ ταμεῖον δοξασιῶν, ὅπερ, ὡς ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι ὀρθόν.

Ὁ Ῥίττερος, (Gesch. d. Phil. I. s. 3 καὶ ἐφ.) καὶ ὁ Βράνδης (Gesch. der Gr. Röm. Phil. Einl. I, καὶ ἐφ.) τῷ Σχλειερμαχέρῳ ἑπόμενοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἀναπτύσσεται εἰς ἓν ὅλον. Παρεισάγοντες ὅμως εἰς τὰ συστήματα ὑποθέσεις καὶ τὴν συνέχειαν αὐτῶν διακόπτοντες ἐν πολλοῖς παραλλάττουσιν αὐτά.

Ὁ δ' Ἕγελος (Gesch. der. Phil. Einl. I, s. 22 καὶ ἐφ.) ἐπεχείρησε τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας νὰ ἀποδείξῃ ὡς ἱστορίαν τῆς τοῦ νοεῖν ἀναπτύξεως· ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία καθ' Ἕγελον εἶναι ἡ οὐσία, τὸ νοεῖν, ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς οὐσίας, τοῦ νοεῖν, ἐπομένως τὰ συστήματα εἰσὶ μορφαὶ τῆς φιλοσοφίας· ἐπειδὴ δὲ ἡ οὐσία τῆς φιλοσοφίας καθ' Ἕγελον εἶναι αὐτὴ ἡ λογικὴ οὐσία, αὐτὸ τὸ νοεῖν, ἕπεται ὅτι ἡ ἀλλεπάλληλος σειρὰ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἔσται ἡ αὐτὴ μετὰ τῶν κατηγοριῶν τῆς λογικῆς. (Encyclop. §. 13. Wissenschaft der Logik Einl. I.). Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη τοῦ Ἑγέλου ὑποθέτουσα ὅτι ἡ λογικὴ ἀνάπτυξις εἶναι ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς ἱστορικῆς, παραγνωρίζουσα τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τῆς ἱστορίας, συγχέει τὸν λογικὸν μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ.

Ἐὰν ἀληθῶς ἡ ἀκολουθία τῶν συστημάτων ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν, δηλαδὴ τοῦ εἶναι, τοῦ μὴ εἶναι, τοῦ γίνεσθαι κτλ. ἔπρεπεν ἡ Ἐλεατικὴ φιλοσοφία ἔχουσα τὸ καθαρὸν ὂν ἀρχὴν νὰ ἦναι ἱστορικῶς ἡ πρώτη τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἡ Ἐλεατικὴ φιλοσοφία ἀνεπτύχθη ὕστερον τῆς ἀρχαίας Ἰωνικῆς καὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας. Αὐτὸς δ' ὁ Ἕγελος ὁμολογῶν, ὅτι οἱ Ἴωνες ἀρχὴν εἶχον τὴν ὕλην, δὲν ἐκθέτει τὴν ὕλην εἰς τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τῆς λογικῆς αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἀρχαίαν Ἰωνικὴν φιλοσοφίαν ἕπονται οἱ Πυθαγόρειοι ὑπολαβόντες ἀρχὴν τὸν ἀριθμόν, ὃν ὁ Ἕγελος τάσσει ἐν τῇ λογικῇ αὐτοῦ μετὰ τὴν κίνησιν· ἡ συμφωνία τῶν λογικῶν κατηγοριῶν καὶ τῶν συστημάτων παύει ἀναγομένων τῶν Ἐλεατῶν εἰς τὸ ὄν, τοῦ Ἡρακλείτου εἰς τὴν κίνησιν, καὶ τῶν Ἀτομικῶν εἰς τὸ καθ' αὐτό· ποῖον ὅμως τῶν συστημάτων, ἀνάγεται εἰς τὸ μηδέν, ποῖον εἰς τὸ ὑπάρχειν καὶ οὕτως ἐφεξῆς, ὁ Ἕγελος οὔτε εἶπεν οὔτε νὰ εἴπῃ ἠδύνατο. (Zeller Iahrbücher der Gegenwart 1843).

Ἔτι δ' ὁ Ἕγελος ἰσχυριζόμενος, ὅτι πρέπει, πρὶν ἢ τραπῶμεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, νὰ ἔχωμεν γενικήν τινα ἔποψιν αὐτῆς, ἵνα ἐποπτεύωμεν, διότι τὰ καθ' ἕκαστα κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ ὅλον (δηλ. τὴν φιλοσοφίαν), καὶ διὰ τῆς συνεχείας μετ' αὐτῆς ἔχουσι σημασίαν, δὲν δείκνυται ἀκόλουθος· διότι προτάσσει τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τὴν ἔννοιαν αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας, ἐν ᾧ αὐτὴ εἶναι ἐξαγόμενον (ὕστερον) τῆς ὅλης σειρᾶς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι καθ' Ἕγελον ἡ ἱστορία τοῦ νοεῖν, μορφὴ αὐτοῦ, προτιθεμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὰς διαφόρους αὐτοῦ μορφάς, ἡ δὲ φιλοσοφία αὐτῷ εἶναι ἐπιστήμη τοῦ νοεῖν· ὡς δὲ τοιαύτη ἀποβλέπει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀϊδίου, τοῦ καθ' αὐτό, εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν ἡ ἀλήθεια ἦναι ἀΐδιος, ἡ ἱστορία ἀναιρεῖται, διότι ἡ ἱστορία δὲν ἔχει ἀντικείμενον τὸ ἀΐδιον, ἀλλὰ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν. Ἐὰν δ' ἡ φιλοσοφία ἐκληφθῇ ἐπιστήμη τοῦ νοεῖν, ἐξαιρεῖται ἡ πρᾶξις, διότι τὸ νοεῖν δὲν περιλαμβάνει πρᾶξιν, ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μόνον γεγονός, μόνον ἀναγκαιότητα. Ἡ ἱστορία ὅμως

εἶναι οὐ μόνον προϊὸν ἀναγκαιότητος, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερίας. Ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἦτο ἐπιστήμη τοῦ νοεῖν, θὰ ἦτο καθὸ λογικὴ ἐπιστήμη τελεία, ἑπομένως ἡ ἔννοια αὐτῆς δὲν θὰ ἐδεῖτο περαιτέρω ἀναπτύξεως, ὡς ὀρθῶς ὁ Ῥίττερος καὶ ὁ Βράνδης παρατηροῦσιν. Ἡ ἱστορία δὲ καθὸ προϊὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας δὲν δύναται ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἐξηγηθῇ. Ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων καὶ τοὺς κοινοὺς νόμους τοῦ γενομένου, ἐν ᾧ ἱστορία ἐρευνᾷ ὡρισμένα φαινόμενα, διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ παραχθῇ (κατασκευασθῇ)· ἐπειδὴ ἡ ἱστορία δὲν δύναται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας νὰ ἀναπληρωθῇ, οὐδὲ ἡ φιλοσοφία ὑπὸ τῆς ἱστορίας, εἰσὶν ἀμφότεραι ἀναγκαῖαι, ἑπομένως πρέπει καὶ ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ φιλοσοφικὸς τρόπος νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων ἐσωτερικῶς. Ἐὰν μεθ' Ἑγέλου ἡ ἀκολουθία τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ὑποτεθῇ ἡ αὐτὴ τῇ λογικῇ τῶν ἐννοιῶν ἀκολουθίᾳ, συγχέονται ἀναντιῤῥήτως δύο διάφορα πράγματα. Ἐπειδὴ ὅλα τὰ συστήματα προτίθενται νὰ λύσωσι τὸ αὐτὸ πρόβλημα, δὲν δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἁπλῶς λογικὰς κατηγορίας. Ἡ λογικὴ τοῦ Ἑγέλου ἄρχεται ἀπὸ τῶν μᾶλλον ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, δηλαδὴ τοῦ καθαροῦ ὄντος, καὶ προβαίνει εἰς τὰς μᾶλλον συγκεκριμένας. Ἡ δ' ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μᾶλλον συγκεκριμένου, τῆς ἐκτὸς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ προβαίνει βαθμηδὸν εἰς λογικὰς καὶ μεταφυσικὰς ἀφαιρέσεις. Ἐπειδὴ ἐν τῇ λογικῇ πρόκειται περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐννοιῶν, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ περὶ τῶν ἐν χρόνῳ μεταβολῶν, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων καταστάσεων καὶ χρειῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου, φανερὸν εἶναι ὅτι οὐδενὸς συστήματος ἀρχὴ δύναται νὰ ἦναι ἡ καθαρὰ λογικὴ ἔννοια, διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ δειχθῇ ἡ λογικὴ τῶν ἐννοιῶν σειρὰ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων· ἑπομένως ἡ δοξασία τοῦ Ἑγέλου οὔτε ἐν τῇ ἀρχῇ οὔτε ἐν τῇ ἀναπτύξει εἶναι ὀρθή.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἱστορία δὲν κατασκευάζεται ἐκ τῆς ἐννοίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀξιόπιστον αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῇ, αἱ ἀντιφάσεις νὰ λυθῶσι, τὰ κενὰ νὰ ἀναπληρωθῶσι, χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ ἡ συνέχεια,

ἡ οὐσία καὶ ἡ ἱστορικὴ σημασία αὐτῶν, πρέπει νὰ γινώσκηταί τι φιλοσοφικὸν σύστημα, πρὸ πάντων δὲ ἡ φιλοσοφία τοῦ παρόντος, μέλλουσα νὰ χρησιμεύσῃ τοὐλάχιστον ὡς ὁδηγός. Ἐπειδὴ ὅμως ἓν σύστημα καὶ μόνον δὲν ἐπαρκεῖ, διότι ἡ ὅλη φιλοσοφία δὲν μετρεῖται ἑνί, πρέπει νὰ γινώσκωνται ὅλα τὰ συστήματα· ἡ γνῶσις δ' αὕτη λαμβάνεται ἐκ τῆς ἐμμελοῦς σπουδῆς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἀληθὴς τῆς φιλοσοφίας ἔννοια. Ἐπειδὴ ὁ Ἕγελος τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας θεωρεῖ μορφὴν τῆς φιλοσοφίας, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ μέλλων νὰ γνωρίσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας (δηλ. τὴν μορφήν), πρέπει νὰ γνωρίσῃ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν (δηλ. τὴν οὐσίαν).

Εἶναι ἀληθές, ὡς ὁ Ζέλλερος (Einl. εἰς τὴν Ἑλλ. φιλ.) παρατηρεῖ, ὅτι τὸ ἱστορικόν, ἐπειδὴ αὐτὸ μόνον τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἐπιστήμην δὲν ποιεῖ, δεῖται τοῦ φιλοσοφικοῦ πρὸς κατάληψιν τῆς τῶν συστημάτων συνεχείας· διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις τῆς τοῦ παρόντος φιλοσοφίας εἶναι ἀναγκαία, τοὐλάχιστον ὡς ὁδηγός, διότι ὁ μηδεμίαν ἔχων φιλοσοφικὴν γνῶσιν, εἶναι ὅλως ἀνίκανος τὰ φιλοσοφικὰ νὰ ἐννοήσῃ συστήματα, καὶ ἑπομένως ὀρθῶς νὰ ἐκθέσῃ αὐτά· διὰ τοῦτο, ὡς εἴρηται, τὸ μὲν ἱστορικὸν πρέπει τὴν βάσιν νὰ ἀποτελῇ τοῦ φιλοσοφικοῦ, τὸ δὲ φιλοσοφικὸν νὰ δεικνύῃ τὰς ἀρχάς, τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συστημάτων. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι ὀρθὸς τρόπος τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας οὔτε ὁ ἁπλῶς ἱστορικὸς εἶναι οὔτε ὁ ἁπλῶς φιλοσοφικός, ἀλλ' ὁ συνδετικὸς ἀμφοτέρων, ὡς ἀπεδείξαμεν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὁρισμός, ὃν ἕκαστον σύστημα δίδει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τοῦ συστήματος, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γνωρισθῶσιν ἅπαντα τὰ συστήματα, διότι ἐξ ἁπάντων ἐξαρτᾶται καὶ ὁ ἀληθὴς τῆς φιλοσοφίας ὁρισμός· καὶ ἡ ἀνάγκη αὕτη φέρει ἡμᾶς εἰς τὴν περὶ τῆς ἐννοίας ἔρευναν αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας.

δ). *Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀντικειμένου, τῆς περιοχῆς τοῦ προβλήματος, τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς προόδου τῆς φιλοσοφίας.*

Ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας δείκνυται κατ' ἐποχὰς καὶ κατ' ἀ-

τομα διάφορος. Οἱ Ἕλληνες λ. χ. ὡρίζοντο κατ' ἀρχὰς τὴν φιλοσοφίαν καθόλου ὡς νοητικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ μέχρι Σωκράτους οἱ φιλόσοφοι ὠνομάζοντο σοφοὶ καὶ σοφισταί, εἰδικώτερον δὲ φυσικοὶ καὶ φυσιολόγοι. Πρῶτος ὁ Πλάτων ὡρίσατο τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην περιληπτικὴν τοῦ τε θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης ὥρισεν αὐτὴν ἐπιστήμην καθαρῶς θεωρητικήν, καὶ καθόλου μὲν περιληπτικὴν ἁπασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως δὲ περὶ τὰ πρῶτα αἴτια ἀσχολουμένην. Οἱ δὲ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὑπέθεσαν αὐτὴν ὡς σοφίαν τοῦ βίου, δηλ. ἀπέδωκαν αὐτῇ πρακτικὴν σημασίαν. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ ἐπιστήμην θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὁρισάμενοι αὐτὴν κατέστησαν τὸ ὅριον αὐτῆς δυσχερές· ἔτι δὲ μᾶλλον οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοί, συμμίξαντες μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν θεολογίαν. Αἱ δ' ἄλλαι ἐπιστῆμαι βαθμηδὸν ἀπεχωρίσθησαν τῆς φιλοσοφίας ὡς ὅλου. Οὗτοι δ' οἱ ὁρισμοὶ τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς φιλοσοφίας (Πυθαγόρου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Στωϊκῶν κλπ.) ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς τὴν ἐξ ἀντικειμένου πορείαν αὐτῆς, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐξ ὑποκειμένου, ὡς ἡ τοῦ Καντίου, Φιχθίου καὶ ἄλλων φιλοσοφία ἀποδεικνύει. (Brandis Gesch. der Gr. Röm. Phil. I, s. 7. καὶ ἑφ.).

Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν πορείαν εἶναι τὸ γνῶθι σαυτόν, τὸ αὐτοσυνειδὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, συνεχὴς αὐτοῦ γένεσις· τὸ μὲν ὑποκείμενον τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ γνῶθι σαυτόν, τὸ δ' ἀντικείμενον, ὁ κόσμος, εἶναι παράστασις ἁπλῶς τοῦ ὑποκειμένου ἡμῶν καὶ τὸ αὐτὸ μεθ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος, τὸ ἀντικείμενον, ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν θεωρίαν πρῶτον, ἄρχεται ἡ φιλοσοφία φυσικῶς, ὡς ἡ Ἑλληνική, καὶ προβαίνει εἰς τὸ γνῶθι σαυτόν.

Τὴν δόξαν ταύτην ἀποδέχεται καὶ ὁ Κοῦνος Φίσχερος, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας περὶ τοῦ προβλήματος τῆς φιλοσοφίας πραγματευόμενος ἀποφαίνεται, παραδεχόμενος τὴν ἐξ ἀντικειμένου εἰς τὸ ὑποκείμενον πορείαν αὐτῆς· ἐὰν ὅμως βάσις τῆς φιλοσοφίας τὸ ὑποκειμενικὸν τεθῇ, ἡ φιλοσοφία πάντως καθισταμένη ἀτομική, καὶ διὰ τοῦτο τυχαία, ἀνατρέπεται. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ περιοχὴ αὐτῆς ὁρίζεται, δὲν πρέπει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας νὰ παραληφθῶσιν ὅσα παρ' Ἕλλησι φιλοσοφία ὠνομάζοντο, διότι αὐτὴ θέλει ὑπὲρ τὸ δέον ἐπεκταθῇ· οὐδὲ πάλιν ν' ἀποκλεισθῶσιν αὐτῆς ὅσα φιλοσοφία δὲν ἐκαλοῦντο· διότι θέλει ὑπὲρ τὸ δέον περιορισθῇ. Πῶς ὅμως δυνάμεθα τὸ φιλοσοφικὸν νὰ διακρίνωμεν τοῦ μὴ φιλοσοφικοῦ, μὴ ἔχοντες τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας; Ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας μεταβάλλεται, πρέπει νὰ τεθῇ ὀρθὴ καὶ ἐπαρκὴς ἔννοια τῆς φιλοσοφίας, χρησιμεύουσα ὡς ὑπόθεσις παντὶ συστήματι. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ γνῶσις ὅλων τῶν συστημάτων εἶναι ἀναγκαία· διότι ἐξ αὐτῆς προκύπτει ἡ ἀληθὴς τῆς φιλοσοφίας ἔννοια. Ἕκαστον σύστημα ἔχει τὸν αὐτὸν σκοπόν, διότι ἕκαστον προτίθεται νὰ ἐξηγήσῃ πῶς τὰ ὄντα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὄντως ὄντος. Περὶ τούτου τοῦ ὄντος λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. Ζ, 1.) «ὅτι καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητούμενον καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον τί τὸ ὄν, τοῦτό ἐστι τίς ἡ οὐσία.» Ὅθεν ὡς πρὸς τοῦτο τὸ ζήτημα συμφωνοῦσιν ἅπαντα τὰ συστήματα, διαφέρουσι δὲ κατ' Ἀριστοτέλη ὅτι «οἱ μὲν ἓν εἶναί φασι τὸ ὄν, οἱ δὲ πλείω ἢ ἕν, καὶ οἱ μὲν πεπερασμένα, οἱ δ' ἄπειρα.» Πῶς ὅμως ἕκαστον σύστημα ἔλυσεν τοῦτο τὸ ζήτημα, τοῦτο νὰ καταδείξῃ εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ τὰ συστήματα διαφέρουσι κατὰ τὸν τρόπον τῆς λύσεως, κατηγορεῖται ἕκαστον οὐχὶ δι' ἐκεῖνα, ἃ περιλαμβάνει, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα, ἃ ἀποκλείει, ὡς λ. χ. τὸ ὑλικὸν κατακρίνεται, ὅτι ἀποκλείει τὸ λογικόν, καὶ τοῦτο ἐκεῖνο. Ἐὰν ἄρα τὰ συστήματα δὲν κατακρίνονται δι' ἐκεῖνα, ἃ περιλαμβάνουσιν, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα, ἃ ἀποκλείουσιν, ἀπορεῖται πότερον, εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθῃ σύστημα περιλαμβάνον ὅλα τὰ συστήματα ὡς μέλη ὀργανικὰ ἢ οὔ; σύστημα δὲ πάντων περιληπτικὸν λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ἔκλεξιν, ἀλλὰ σύστημα ἔχον ἰδίαν ἀρχήν, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν συστημάτων ὡς μέλη περιλαμβάνον, καὶ ἑπομένως αὐτὰ τὰ συστήματα ὄργανα καθιστῶν· διότι ἡ ἔκλεξις ἰδίας ἀρχῆς στερουμένη συνάπτει τὰ ἄσχετα καὶ παραδίδει τὰ κάλλιστα καὶ ὠφελιμώτατα εἰς τὴν δόκησιν καὶ αὐ-

θαιρεσίαν τῶν φιλοσοφούντων· ὅθεν, ἐὰν ἦναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ τοιοῦτόν τι σύστημα περιληπτικὸν πάντων, φανερὸν εἶναι ὅτι μόνον τὸ τοιοῦτον ἔσται καὶ τέλειον, τοὐλάχιστον σχετικῶς. Διὰ τί ὅμως μέχρι τοῦδε δὲν εὑρέθη τοιοῦτόν τι σύστημα; Ποία ἡ τούτου αἰτία, ἥτις ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς φιλοσοφίας, ὥσπερ Σφίγξ ἱσταμένη καταστρέφει τὰ μὴ λύσαντα τὸ αἴνιγμα τοῦ βίου συστήματα; Ἐὰν ἅπαντα τὰ συστήματα προτίθενται τὸ αὐτὸ πρόβλημα νὰ λύσωσι, διὰ τί πάντα δὲν λύουσι τοῦτο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον; διὰ τί λύουσιν ἀνεπαρκῶς; ποῦ κεῖται ἡ τούτου αἰτία, ἐν τῷ ἀντικειμένῳ ἢ τῷ ὑποκειμένῳ; Τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας εἶναι μὲν δυσχερές, εἶναι ὅμως τὸ μάλιστα ἐπιστητόν, μάλιστα δ'ἐπιστητὰ κατ' Ἀριστοτέλη (μεταφ. I, 2) «εἶναι τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἴτια, δι'ἃ καὶ ἐξ ὧν τἆλλα γνωρίζεται·» διότι εἰ ἀγνώριστα ἦσαν, ἤθελον εἶναι ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, ἑπομένως οὐδὲ φιλοσοφία θὰ ἦτο δυνατή· ἄρα ἡ τούτου αἰτία ὑπάρχει, ὡς τοῦτο φανερὸν εἶναι, ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἑπομένως, ἐπειδὴ ἡ ἀπὸ τῆς βουλήσεως μέχρι τῆς κατορθώσεως ἀπόστασις εἶναι μεγίστη, τὸ ἀκατόρθωτον προέρχεται ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ ὑποκειμένου· τοῦτο δ'αὐτὸ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. α, 1) λέγων «ἴσως δὲ καὶ τῆς χαλεπότητος οὔσης κατὰ δύο τρόπους, οὐκ ἐν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν ἡμῖν τὸ αἴτιόν ἐστιν αὐτῆς· ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων».

Καὶ αὐτὴ ἡ λέξις «φιλοσοφία», ἣν πρῶτος ὁ Πυθαγόρας, ὡς λέγεται, μετεχειρίσθη (Διογ. Λαέρτ. I, 12), καὶ ἥτις σημαίνει ἔρωτα πρὸς τὴν σοφίαν, δεικνύει ὅτι εἶναι ἐπιστήμη ἀτελής, διότι τελεία γενομένη καλεῖται σοφία. Ἐπειδὴ ἡ σοφία τὴν ὅλην γνῶσιν περιλαμβάνει, ἔταξε τὴν φιλοσοφίαν ὁ Πλάτων μεταξὺ ἀμαθίας καὶ σοφίας. (1). Ὁ Πλάτων τὴν φιλοσοφίαν ὑπέλαβεν ὡς ἔρωτα, τουτέστιν ὁρμὴν ἐκ τοῦ θνητοῦ εἰς τὸ ἀθάνατον· ὁ

(1) (Συμποσι. σελ. 204. θεῶν οὐδεὶς φιλοσοφεῖ, οὐδ' ἐπιθυμεῖ σοφὸς γενέσθαι· ἔστι γάρ· οὐδ' εἴτις ἄλλος σοφὸς οὐ φιλοσοφεῖ· οὐδ' αὖ οἱ ἀμαθεῖς φιλοσοφοῦσιν, οὐδ' ἐπιθυμοῦσι σοφοὶ γενέσθαι).

ἔρως ποθεῖ, οὔπω ὅμως ἐκτήσατο τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ, «ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, οὗ πάντες ὀρέγονται·» αὐτὴ δ' ἡ ὁρμή, ἥτις πηγάζει ἐκ τῆς θεοειδοῦς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, παρίσταται ἐνδεής, τουτέστιν ἡ φιλοσοφία, ἧς ἀρχὴ ἐστὶ τὸ θαυμάζειν, ὃ μᾶλλον δείκνυσι τὴν ἐπενέργειαν τοῦ θαυμαζομένου ἐπὶ τὸν θαυμάζοντα.

Καίτοι δ' ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη ἀτελής, εἶναι ὅμως μόνη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐλευθέρα, διότι μόνη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἕνεκεν ἑαυτῆς καὶ οὐκ ἄλλου τινός ἐστιν. (Ἀριστ. Μεταφ. I, 2.). Ἐπειδὴ δ' αὐτὴ ἀπαλλάττει καὶ καθαρίζει τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ ὑλικοῦ, ὠνομάζετο κάθαρσις, καὶ ὁ Πλάτων αὐτὴν παρωμοίαζε τῇ λύσει· διότι ἡ λύσις τελετὴ οὖσα τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων παρωμοιάζετο τῷ θανάτῳ ὡς λύοντι, τρόπον τινά, τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος. Καίτοι δ' ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη ἀτελής, εἶναι ὅμως μόνη θεία, διότι μόνος ὁ θεὸς ἔχει αὐτήν, καὶ αὐτὴ μόνη ἔχει τὸν θεὸν ἀντικείμενον· οὖσα δὲ τοιαύτη δὲν εἶναι ἐπιστήμη μερική, ἀλλὰ καθολική, καὶ ὡς τοιαύτη ἁπασῶν ἀνωτέρα, καὶ ὡς πάντα τῶν ἐπιστημῶν τὰ ἀντικείμενα περιέχουσα ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν κέκληται· ἡ ἐπιστήμη δ' αὕτη ὁρίζεται ὀρθῶς, ἐὰν εὑρεθῇ περὶ ποίας ἀρχὰς ἐστί, ποῖαι καὶ πόσαι αὗται εἰσίν. Ἐφ' ὅσον δὲ τοῦτο δεν εὑρεθῇ, ἀλλ' ἡ ἀπόλυτος ἀρχὴ συγχέηται, ὡς κοινῶς ἐν τοῖς συστήμασι συμβαίνει, μετά τινος τῶν κοσμογονικῶν ἀρχῶν, τοσοῦτον ἔσται ἡ φιλοσοφία ἀτελής. Ἐὰν δὲ πρὸς τὸ τέλειον, τὸ τέλος προβαίνῃ, ἀναφύεται τὸ ζήτημα, πόθεν ἤρξατο καὶ μέχρι τίνος σημείου προέβη, πρὸς τὸ τέλος, τὸ τέλειον; Τὸ ζήτημα τοῦτο φέρει εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου αὐτῆς.

Ὁ Ἀριστοτέλης (μεταφ. I, 2) ἀναφέρει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἤρξαντο καὶ τὸ πρῶτον καὶ νῦν νὰ φιλοσοφῶσιν ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες (οἷον διὰ τί τὸ ἤλεκτρον ἕλκει τὰ ἀχυρώδη, ἡ ἡρακλεία λίθος τὸν σίδηρον, ἢ τίς ἐστιν ἡ ἶρις ἢ τῶν νεφῶν ἡ σύστασις, πῶς γίνονται αἱ βρονταὶ καὶ αἱ ἀστραπαί), ἔπειτα δὲ κατ' ὀλίγον προχωρήσαντες καὶ περὶ μειζόνων διαπορήσαντες (οἷον περί τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων, ἐκλείψεων, αὐξήσεων καὶ μειώσεων, καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ

τῶν ἄστρων, καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως), ἦλθον εἰς τὴν φιλοσοφίαν. (Ἀλέξ. Ἀφροδ. εἰς Μεταφ. Ἀριστοτέλους I, 2).

Καὶ ὁ Ἕγελος (Gesch. der Phil. I, s. 110) ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἄρχεται μετὰ τῆς νοητικῆς ἐλευθερίας, ἡ δὲ νοητικὴ ἐλευθερία μετὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ πνεύματος ἀπὸ τῆς ὑλικῆς φύσεως, ὥστε ἡ φιλοσοφία ἄρχεται ὅταν ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων δὲν ζητῆται ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑπεραισθητοῖς, τουτέστιν ἐν τῷ νοεῖν. (Brandis Gesch. der Gr. Röm. Phil. I. s. 38). Ἐπειδὴ ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ, καθ' Ἕγελον τὸ νοεῖν δὲν κατέστησεν ἑαυτὸ ἀντικείμενον, τουτέστι δὲν κατέστη ἐλεύθερον τοῦ ὑλικοῦ, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἤρξατο ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον καὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι.

Ἐν ἄλλῃ δ' ἀναφορᾷ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἤρξατο πάντων τῶν ἀναγκαίων ὑπαρχόντων, καὶ ὅτι αὐτὴν δι' οὐδεμίαν ἑτέραν χρείαν ζητοῦμεν ἢ πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγήν, διότι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀναγκαία πρὸς νοερὰν θεραπείαν τοῦ πεπτωκότος θρησκευτικοῦ, ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, δὲν ἐναντιοῦται εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Ἑγέλου. Ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ λέγων ὅτι «πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει» θεωρεῖ τὴν φιλοσοφίαν τῷ ἀνθρώπῳ ἔμφυτον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὂν ὁ Σχελλίγγιος ὑποθέτει ἔμφυτον τῷ λόγῳ, ἀπευθύνεται, λέγει, ὁ λόγος ὡς ὑποκείμενον, τουτέστιν ἡ φιλοσοφία, εἰς τοῦτο τὸ ὄν, τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου, ὅπερ αὐτῷ ἐστὶ δυνάμει καὶ οὐχὶ ἐνεργείᾳ. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη καθιστᾷ τὸ ὂν προϊὸν τοῦ ὑποκειμένου, ἑπομένως τὸν Θεὸν παραγόμενον τοῦ συνειδότος καὶ διὰ τοῦτο μὴ Θεόν, τουτέστι μὴ ἀρχήν, ἀλλ' ὡς ποιούμενον, ἑπομένως καὶ τὴν φιλοσοφίαν προϊὸν ὑποκειμενικόν. Εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦτο τοῦ λόγου ἀφορῶν καὶ ὁ Πλούταρχος (Συμπ. Βιβλ. Ε, πρβλ. Ζ.) λέγει, ὅτι ὅπου ὁ τῆς αἰτίας λόγος ἐπιλείπει, ἐκεῖθεν ἄρχεται τὸ ἀπορεῖν, τουτέστι τὸ φιλοσοφεῖν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τῆς αἰτίας λόγος δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ αἰσθήσει, ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ, διότι περιεχόμενον αὐτοῦ εἶναι τὸ τί, τὸ αἴτιον (ἡ ἀπορία φέρει εἰς τὴν εὐπορίαν), εἶναι ὁ λόγος, τὸ νοεῖν, πηγὴ τῆς

φιλοσοφίας. Τὸ ζήτημα: διὰ τί ὑπάρχει καθόλου τί; διὰ τί οὐδέν; τοῦτο τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας δὲν δύναται νὰ λυθῇ δι' ἁπλῶν ἀφαιρέσεων ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ, διότι τὸ ἀφῃρημένον ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ πραγματικοῦ. Τὸ πραγματικὸν ὑπόκειται τῇ ἀμφιβολίᾳ, μάλιστα δὲ ἡ φιλοσοφία ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὑπαρχόντων ὄντων· ἡ ἀμφιβολία ὅμως αὕτη δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀπόλυτον, οὐδ' εἰς τὸ καθ' ἕκαστον πραγματικόν, ἀλλ' εἰς τὴν σχέσιν τῶν ὄντων πρὸς τὰ αἴτια. Οἱ ἰδανικοὶ φιλόσοφοι ἠρνοῦντο τὴν πραγματικὴν ὕπαρξιν τῶν σωματικῶν ὄντων· ἀμφιβάλλοντες ὅμως ἂν τοῦτο τὸ σωματικὸν εἶναι τὸ ἀληθὲς πραγματικόν, ὑπέθετον ὑπάρχον τὸ ἀληθὲς πραγματικόν. Ἐὰν ἡ ἀμφιβολία εἰς τὸ ἀληθῶς πραγματικὸν ἀνεφέρετο καὶ οὐχὶ εἰς τὴν σχέσιν τῶν ὄντων πρὸς τὰ αἴτια, οἱ ἰδανικοὶ φιλόσοφοι θὰ ἀνῄρουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὑπόθεσιν, τὴν τοῦ ἀφῃρημένου ὄντος, καὶ τὸ ἀληθῶς πραγματικὸν μὴ ὑποθέτοντες οὐδεμίαν θὰ εἶχον ἀξίωσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀφῃρημένου. Τὸ κύριον ὅμως ζήτημα μένει πάντοτε τί τοῦτο τὸ ὂν ἐστίν· διότι ὁ διορισμὸς αὐτοῦ ποιεῖ τὴν διαφορὰν τῶν συστημάτων· ἄρα ἡ τελευταία ὑπόθεσις τῆς φιλοσοφίας ἀληθῶς δὲν εἶναί τι ἀφῃρημένον οὐδέ τι πεποιημένον, ἀλλά τι ἀναμφιβόλως πραγματικόν· καὶ τοῦτο τὸ ὂν ἐστίν, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὃ καὶ πάλαι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον καὶ ζητούμενον, τί τοῦτο τὸ ὂν ἐστίν.

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἀρχαία φιλοσοφία τοῦτο ἐζήτει, ἀλλὰ καὶ ἡ νέα· τοῦτο ὅμως ζητοῦσα ἀφίκετο εἰς τὰς ἀρχάς. Αἱ ζητούμεναι ὅμως ἀρχαὶ δὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῶν ὄντων, διότι αὐτὸς δὲν εἶναι αἰτιατὸν ἀλλ' αἴτιον αὐτῶν· ἐπειδὴ καὶ ὁ λόγος ὡς μία τῶν ἀρχῶν τοῦ παντὸς εἶναι αἰτιατὸν τοῦ πραγματικοῦ (ἀληθοῦς), καὶ οὐχὶ αἴτιον αὐτοῦ, ἀνατρέπεται ἡ βάσις καὶ τῆς λογικῆς φιλοσοφίας, διότι ὁ λόγος δὲν ἀποδείκνυται ἀρχὴ ἀπόλυτος, ἀλλὰ τὸ ἀναμφιβόλως πραγματικόν, τὸ ὁποῖον ὂν ὡρισμένον καὶ τέλειον καὶ ἀρχὴ τῆς κατὰ τὸν λόγον, τῆς κινητηρίας καὶ τῆς κατὰ τὴν ὕλην, καὶ ὡς τοιαύτη ὑπεράνω αὐτῶν, εἶναι ἡ ἀληθὴς ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ αὕτη τὰς μέχρι

τοῦδε ἀρχὰς αἴρει ὡς ἀπολύτους, αἴρει καὶ τὰς βάσεις τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ὡς τοιαύτας, καὶ μέλη αὐτῆς καθιστῶσα ἱδρύει σύστημα διάφορον τῶν ὑπαρχόντων καὶ ἀνώτερον, διότι θέτει καὶ ἑδραιότερον καὶ βαθύτερον τὰς βάσεις, καὶ τὴν φιλοσοφίαν περιεκτικωτέραν καθίστησι, καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν μεταβάλλει εἰς σοφίαν, τουτέστι πάντα ἑαυτῆς ἀντικείμενα ποιεῖ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀπορία περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν σωματικῶν ὄντων κυρίως δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν ὄντων καὶ τῶν αἰτίων, διότι καὶ τὰ ἰδανικὰ συστήματα ὑποθέτουσι τὰ ὄντα ὡς ὄντα πω, ἀλλὰ εἰς τὴν σχέσιν τῶν ὄντων πρὸς τὰ αἴτια, φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἀπορία ὑποθέτουσα ἀμφότερα ζητεῖ τὴν σχέσιν (τὸν λόγον) τῶν ὄντων πρὸς τὰ αἴτια.

Ἐπειδὴ δ' ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἀπορία περὶ τῆς σχέσεως τῶν ὄντων πρὸς τὰ αἴτια, φανερὸν εἶναι ὅτι τῆς μὲν φιλοσοφίας πρόβλημα εἶναι ἡ λύσις ταύτης τῆς ἀπορίας, τῆς δὲ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἡ ἐξήγησις τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστον σύστημα ταύτην τὴν ἀπορίαν ἔλυσεν.

Ὅτι δὲ τὰ ἀρχαῖα ἔθνη ἔκπαλαι μὲν εἶχον ἰδέας φιλοσοφικὰς μετὰ θρησκευτικῶν συνδεδεμένας, ἐπομένως οὐχὶ καὶ συστηματικὴν φιλοσοφίαν, ἀποδεικνύουσι τὰ πατροπαράδοτα αὐτῶν. Ἡ ὑμνουμένη τῶν Αἰγυπτίων σοφία, ἔνδοξος πάλαι ποτὲ οὖσα, ἦτο μιᾶς μόνης τάξεως, τοῦ ἱερατείου, καὶ ἑνὸς καὶ μόνου τόπου τῆς Αἰγύπτου περὶ τὴν Σάϊδα, ἐν ᾗ ἐτελοῦντο τὰ μυστήρια τῆς Ἴσιδος καὶ ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ναοῦ αὐτῆς ἦτο ἐγκεχαραγμένον τὸ «ἐγώ εἰμι τὸ γεγονὸς, τὸ ὂν καὶ ἐσόμενον, καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδεὶς πωθνητὸς ἐπεκάλυψεν». Ἡ ἰδέα αὕτη δεικνύει μὲν τὴν νοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἱερατείου, αὕτη ὅμως ἦτο ἰδέα θρησκευτικὴ καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικὴ καὶ κοινὴ τοῖς Αἰγυπτίοις, διότι αὐτοῖς ἀρχὴ κοινὴ ἦτο ἡ ὕλη, ἐξ ἧς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα διεκρίθησαν καὶ ζῶα τινὰ ἐγένοντο. (Διογ. Λαέρτ. προοίμ. VII, 10). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι κοινῶς εἰς διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, ἐπομένως εἰς συστηματικὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἀνυψώθησαν.

Ὅτε οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τὰς Ἰνδίας κατὰ πρῶτον εἰσεχώρησαν,

ἐνόμισαν, ὅτι ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Ἰνδῶν περιείχετο ἡ ὅλη ἀνθρωπίνη σοφία. Ἡ δοξασία ὅμως αὕτη ἐφάνη εἰς τὸ μετέπειτα ἐσφαλμένη, διότι οἱ Ἰνδοὶ διέμειναν, οἷοι ἦσαν καὶ πρὸ τεσσάρων περίπου χιλιάδων ἐτῶν. Παρ' Ἰνδοῖς ὑπάρχουσι μὲν θεοσοφικὰ συστήματα, ὡς ἡ Βεδάντα, ἡ Σάγχχια καὶ ἡ Νιάϊα, ταῦτα ὅμως ἀπεδείχθησαν μεταγενέστερα τῶν ἱερῶν αὐτῶν βίβλων, αἵτινες ἔχουσι μὲν φιλοσοφικὰς ἰδέας, αὗται ὅμως εἰσὶ συνδεδεμέναι μετὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ ἐξηρτημέναι ἐξ αὐτῆς· ἐπομένως οὐδ' οὗτοι εἰς συστηματικὴν φιλοσοφίαν ὑψώθησαν. Καὶ παρὰ τοῖς Σίναις ὑπάρχουσι μὲν συστήματα, ὡς τὸ τοῦ Κονφουκίου, τὸ Λαοτσέως καὶ τὸ τοῦ Βούδδα, ὃν Φῶ ὀνομάζουσιν, ἀλλὰ ταῦτα εἰσὶ κυρίως συστήματα θρησκευτικὰ καὶ οὐχὶ φιλοσοφικά· ὡς ἐπίσης καὶ ἡ τῶν Περσῶν ἰδέα περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ εἶναι μᾶλλον θρησκευτικὴ ἢ φιλοσοφική· διὸ οὐδ' οὗτοι εἰς συστηματικὴν φιλοσοφίαν ἀνυψώθησαν.

Παρὰ πᾶσιν ὅμως τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν ἐπεκράτησε τοῦ ἰδανικοῦ ὁ ὑλικὸς χαρακτήρ, διότι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι διὰ μὲν τοῦ ἐξωτερικοῦ νόμου συνείχοντο τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι, διὰ δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῷ χριστιανισμῷ, μεταξὺ δ' ἀμφοτέρων ἀνεβλάστησεν ἡ μυστικὴ αὐτῶν ἡ καλουμένη Κάββαλα (**Phil. der Tradition III. 11.**), οὖσα θεωρία πανθεϊστική. Οὗτος λέγομεν ὁ ἐπικρατήσας ὑλικὸς χαρακτὴρ ὁ τὰ θεῖα βεβηλώσας, τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνάπτυξιν ματαιώσας, χωρισθεὶς ἀπὸ τῆς θρησκείας ἀνεπτύχθη ὡς σύστημα καλούμενον παρὰ μὲν τῶν ἀρχαίων φυσιολογία, παρὰ δὲ τῶν νεωτέρων ἐμπειρία. Τὸ σύστημα τοῦτο μὴ δυνάμενον νὰ γνωρίσῃ τὸ τί, τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, πρὸς δὲ καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον καὶ μεταφυσικὸν ἀρνούμενον καθίσταται οὐ μόνον ἀνίκανον νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν ἀνατρέπουσα κατέστησε καὶ καθιστᾷ τὰ ἔθνη ἀνεπίδεκτα τῶν μεγάλων, τῶν ἐνδόξων καὶ τῆς ὑπερτάτης ἐπιστήμης.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι, ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν ὑπῆρχον μὲν ἰδέαι φιλοσοφικαί, ὑλικαί τε καὶ ἰδανικαί, αὗται ὅμως ἦσαν μετὰ τῆς θρησκείας μεμιγμέναι, καὶ ἐξηρτημέ-

ναι ἐξ αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἔθνη ταῦτα δὲν ἠδυνήθησαν εἰς συστηματικὴν φιλοσοφίαν νὰ ἀνυψωθῶσιν. Αἱ ἰδέαι ὅμως αὗται χωρισθεῖσθαι ἀπὸ τῆς θρησκείας ἀνεπτύχθησαν εἰς ὑλικὰ καὶ ἰδανικὰ συστήματα, ἄρα ἡ φιλοσοφία ὡς σύστημα ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς κατὰ πρῶτον καὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ὅλη δὲ πρώτη περίοδος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπέβλεπεν εἰς εὕρεσιν τῶν ἀρχῶν. Τούτων δὲ τὴν μὲν πρώτην τὴν ἐν ὕλης εἴδει, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης βεβαιοῖ, εὗρον οἱ ἀρχαῖοι φυσιολόγοι, τὴν δὲ δευτέραν, τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως καὶ μεταβολῆς, οἱ ὕστερον, τὴν δὲ τρίτην, τὴν ἀρχὴν τῆς τάξεως, ὁ Ἀναξαγόρας. Οἱ μὲν Πυθαγόρειοι ἀπεφήναντο τὸν ἀριθμὸν ἀρχὴν τῶν ὄντων, οἱ δ' Ἐλεᾶται, ἰδίως δ' ὁ Παρμενίδης, τὸ ὂν κατὰ τὸν λόγον, τὰ δὲ πολλὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν, ἐπειδὴ ὅμως τῶν ὄντων δὲν ἐχώρισαν, δὲν δύνανται τὰ συστήματα αὐτῶν νὰ κληθῶσι καθαρὰ ἰδανικά, ἀλλ', ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ὀρθῶς παρατηρεῖ, φυσιολογία. Ὥστε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἥψαντο ἐκ τοῦ πράγματος ἀναγκαζόμενοι τῆς κατὰ τὴν ὕλην ἀρχῆς, τῆς κινητηρίας καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς τάξεως. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς πρώτης περιόδου καὶ ἡ σκέψις ἐπήγασεν, ἡ μὲν ἐξ ἀντικειμένου ὑπὸ τοῦ Γοργίου, ἀσπασαμένου τὸ κατὰ τὸν λόγον ὂν τῶν Ἐλεατῶν, τὰ δ' αἰσθητὰ οὐκ ὄντα ἀποφηναμένου, ἡ δὲ ἐξ ὑποκειμένου ὑπὸ τοῦ Πρωταγόρου ἀποφηναμένου τὰ δοξαστὰ μόνα ἀληθῆ καὶ τὸν ἄνθρωπον μέτρον πάντων χρημάτων.

Ἐπειδὴ οἱ πρὸ Σωκράτους, διότι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τοὺς ἀριθμούς, καὶ οἱ Ἐλεᾶται τὸ ὂν τῆς ὕλης δὲν διέκριναν, ἦσαν φυσιολόγοι, δοξάζεται ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἰδεολογία ἄρχεται ἀπὸ Σωκράτους, ἀσχοληθέντος πρώτου περὶ τὰ ἠθικὰ καὶ τοὺς συλλογισμοὺς τοὺς ποιοῦντας τὴν ἐπιστήμην ὄντως ἐπιστήμην.

Ὁ Πλάτων ἀπὸ μὲν τοῦ Κρατύλου τὰ αἰσθητὰ παραλαβών, ἀπὸ δὲ τῶν Πυθαγορείων τὰ μαθηματικά, ἀπὸ δὲ τοῦ Σωκράτους τὰ ἠθικὰ καὶ τοὺς καθόλου ὁρισμούς, οὓς ἰδέας προσηγόρευσεν, συνῆψε πάντα ταῦτα εἰς ἓν σύστημα. (Ἀριστ. μεταφ. I, 5).

Ὁ δ' Ἀριστοτέλης γνωρίσας, ὅτι ἐκ τῶν καθόλου ὁρισμῶν

γνῶσις πραγματικὴ δὲν παράγεται, διώρισε τὴν οὐσίαν ἄλλως πως ἢ ὁ Πλάτων. Πλὴν καὶ οὗτος μὴ παραγαγὼν τὴν ὕλην ἢ ἐκ τοῦ εἴδους ἢ ἐκ τῆς ἀϊδίου οὐσίας δὲν ἀπέφυγε τὸν δυαδισμόν.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγνώρισεν ὅτι αἱ ἰδέαι ἄνευ ἀρχῆς μεταβλητικῆς εἰς οὐδὲν χρήσιμοι, ἀλλ' οὐδὲ ἡ μεταβλητικὴ ἀρχή ἐστιν ἱκανή, εἰ δὲν ὑπῆρχεν ἀρχὴ ἐνεργείᾳ, διότι μὴ οὔσης ἀρχῆς ἐνεργείᾳ, δὲν θὰ ὑπῆρχε κίνησις, καὶ ἐὰν ἡ ἀρχὴ ἐνεργήσῃ, ἡ δ' οὐσία αὐτῆς εἶναι δύναμις, οὐδὲν ὄφελος ἔσται· διότι ἡ κίνησις δὲν θὰ ἦτο ἀΐδιος· ἄρα ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος δὲν ἦτο τὸ δυνάμει ὄν, ἀλλὰ τὸ ἐνεργείᾳ, καὶ ἐπομένως δὲν ἦτό τι πεποιημένον, οἷον τὸ τῶν νεωτέρων. Ὁ Πλάτων ὅμως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν δὲν συνέδεσάν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τοῖς συστήμασιν αὐτῶν ἐπικρατεῖ ὁ δυαδισμός. Οἱ Στωϊκοὶ ζητοῦντες τὰς ἰδέας καὶ τὰ ὄντα νὰ ἀποδείξωσι ταὐτά, τὴν ὕλην καὶ τὸν λόγον, τουτέστι τὴν ὕλην εἰς τὸν λόγον ἀναγαγόντες ἀνήρεσαν μὲν τὸν δυαδισμόν, ἐνέπεσον ὅμως εἰς τὸν πανθεϊσμόν· οἱ δὲ νέοι Πλατωνικοὶ ὑποθέσαντες τὸ ὂν ἀφῃρημένον κατέστησαν τὴν ἐξ αὐτοῦ μετάβασιν ἀδύνατον. Ἐξαιρουμένης δὲ τῆς σκέψεως ὅλαι αἱ ἄλλαι σχολαὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἦσαν ἐκλεκτικαί, ἰδίως δὲ αἱ Πλατωνικαὶ καὶ Ἀριστοτελικαί, διότι καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἐθνικῶν, ὡς Πλωτῖνος, Πορφύριος, Ἰάμβλιχος, Πρόκλος, καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὡς Ἀθανάσιος, Βασίλειος, Γρηγόριος, Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης, Χρυσόστομος, Κλήμης, Ἰουστῖνος, Αὐγουστῖνος καὶ ἄλλοι, καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν σχολαστικῶν, ὡς Ἀλβέρτος ὁ Μέγας, Θωμᾶς ὁ Ἀκκινάτης, Σκότος ὁ Ἐριγένης, Δούνσιος Σκότος, καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν μυστικιστῶν, ὡς Ἀγρίππας, Ἐκάρτιος, Ταύλερος, Παράκελσος, Ἰάκωβος Βόημος καὶ ἄλλοι, δὲν ἔπαυσαν ἀντλοῦντες ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐξ Ἀριστοτελικῶν καὶ Πλατωνικῶν συγγραμμάτων, μιγνύοντες τὰς αὐτῶν ἰδέας μετὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, τῆς νέας καὶ τῆς Καββαλας. Ἡ δὲ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία, ἡ σχολαστικὴ καλουμένη, οὐσιωδῶς ἦτο θεολογία· ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θεολογία τὸν θεὸν ὡς κοινὸν ἔχουσαι ἀντικείμενον ἐλογίζοντο αἱ αὐταί, καὶ

αὕτη ἡ ταυτότης ἦτο ὁ κοινὸς αὐτῆς χαρακτὴρ ἀπὸ τοῦ ἐννάτου αἰῶνος μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου.

Ἡ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων φιλοσοφία ἤρξατο ἀπὸ τοῦ διχασμοῦ τῆς ἐμπειρίας καὶ ἰδεολογίας.

Τῶν δὲ νεωτέρων φιλοσόφων πρῶτος ὁ Καρτέσιος, ὡς ἔλεγεν, ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἀπατηθεὶς ἤρξατο νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ πάντων. Ἡ ἀμφιβολία ὅμως αὕτη ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὸ «νοῶ ἄρα ὑπάρχω», τουτέστιν εἰς τὴν βάσιν τῆς ἐξ ὑποκειμένου φιλοσοφίας.

Ὁ Καρτέσιος τὸν ὅλον κόσμον διήρεσεν εἰς ὕλην καὶ νοεῖν ὡς δύο ἀντιθέσεις· καὶ ὁ Σπινόζας τὴν νοητικὴν καὶ ἐκτεταμένην οὐσίαν εἰς ἀντιθέσεις ἀνήγαγεν· τὰς ἀντιθέσεις ὅμως ταύτας ὑπέλαβεν ὡς δύο ἰδιότητας τῆς οὐσίας τῆς μόνης πραγματικῆς· καὶ ὁ Λεϊβνίτιος τὴν παραστατικὴν δύναμιν ὑπέλαβεν ὡς μόνην ἀρχὴν τοῦ τε ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ δὲ τὴν μὲν ἐνεργητικὴν δύναμιν ἀνήγαγεν εἰς τὸ νοεῖν, τὴν δὲ παθητικὴν εἰς τὴν ἔκτασιν, ἔμεινεν ἐν τούτοις τῷ Σπινόζᾳ σύμφωνος. Ὁ Λεϊβνίτιος ὅμως τὴν νοητικὴν τοῦ Σπινόζου οὐσίαν ἀναπτύξας πλέον ὤθησε τὸν Βόλφιον εἰς τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἰδανικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἄλλη δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων φιλοσοφία ἐγκαταλιποῦσα τὰς ἀμέσους ἀρχὰς παρέλαβεν ἐννοίας ὡς μέσα ὑποκειμενικά, καὶ αὐτῇ ἐφαίνετο ἱκανὸν ὅτι ὁ Θεὸς μετὰ τοῦ κόσμου δι' ἁπλῶν ἐννοιῶν συνεδέετο. Ὁ Κάντιος τοῦτο ἀνυπόστατον ἀποδείξας ἠνέῳξε τὴν ὁδὸν εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐπιστήμην.

Ὁ Κάντιος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποφηνάμενος ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ γνωρίσῃ μόνα τὰ φαινόμενα, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ νοούμενα καὶ τὸ αὐτοὸν ἀνέτρεψε τὴν μεταφυσικήν, ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ καθόλου καὶ τοῦ ἀναγκαίου δὲν πηγάζει ἐκ τῆς αἰσθήσεως, ὡς ἡ συνήθης ἐμπειρία δοξάζει, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· διότι τὰ ὄντα ἢ ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ εἰσίν, ὁ δὲ χρόνος καὶ τόπος εἰσὶ μορφαὶ τῆς ἐποπτείας ἡμῶν, καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς αἰσθήσεως, ἔξωθεν προερχόμεναι· κατέστρεψε καὶ τὴν ἐμπειρίαν· ὥστε τὸ ἐξαγόμενον τῆς κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου τοῦ Καντίου ἦτο σκεπτικόν. Ἀποφηνάμενος ὅμως ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ πρακτικοῦ λόγου τὴν ἐλευθερίαν φύσει κατέστη ἀνακόλουθος μὲν μέγας δέ. Ἐν δὲ τῇ κριτικῇ τοῦ κριτικοῦ ἀπεφήνατο τὸν σκοπὸν ἐξ ὑποκειμένου· ἐὰν δ' ἐξ ἀντικειμένου αὐτὸν ἀνεγνώριζεν, ἤθελε τῇ ἀληθείᾳ ἐπιδιορθώσει ὅλα τὰ πρότερα λάθη αὐτοῦ.

Ἡ δὲ μετὰ τὸν Κάντιον φιλοσοφία προέθετο νὰ ὁρίσῃ τὸ αὐτοὸν αὐτοῦ.

Πρῶτος ὁ Φίχθιος ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὰς πραγματικὰς ἀρχὰς ἀποφηνάμενος ὡς ἀντιθέσεις, ὡς ἐγὼ καὶ μὴ ἐγώ. Τὸ ἀνθρώπινον ὅμως ἐγὼ ἀρχὴν ἀπόλυτον ἀποφηνάμενος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς ἀληθεῖς ἀρχάς.

Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα, ἵνα λύσῃ ὁ Σχελλίγγιος, ἐπανήγαγεν εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην κατάστασιν, ὅπου τὸ ὑποκείμενον εἶναι ἀντικείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον ὑποκείμενον· διὸ τὸ σύστημα τοῦτο αὐτοῦ ἐπεκλήθη σύστημα τῆς ταὐτότητος, ἵνα δηλωθῇ ὅτι ἐν ἅπασιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον ὑπῆρχεν, ὃ ἀντικείμενον γινόμενον δὲν παύει τοῦ νὰ ἦναι ὑποκείμενον, ἀλλ' ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτό, καὶ τοῦτο τὸ εἰς ἑαυτὸ ἐπανελθὸν καὶ ὑποκείμενον διαμένον καὶ μὴ μεταβαλλόμενον ἐπεκλήθη Θεός. Ἡ φιλοσοφία τῆς ταὐτότητος δείξασα ὅτι οὔτε καθαρὸν ὑποκείμενον ὑπάρχει οὔτε καθαρὸν ἀντικείμενον, ἀλλ' ὅτι τὸ ἓν δὲν ἀποκλείει τὸ ἕτερον, ἔφερεν εἰς τὰς ἀμέσους τῶν ὄντων ἀρχάς· διὰ δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων κατέστησε δυνατὸν τῇ φιλοσοφίᾳ νὰ περιλάβῃ εἰς ἑαυτὴν τὸν πραγματικὸν κόσμον.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ σύστημα τῆς ταὐτότητος τὸν Θεὸν ὑπέθεσε γιγνόμενον, ὡς τοιοῦτον δ' οὐσίαν, τουτέστιν ἀπρόσωπον, ὑπέθεσε καὶ τὴν κίνησιν οὐσιώδη, μὴ πραγματικήν, διότι ἡ κίνησις ἐκείνη, ἐν ᾗ θέτει ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐπανέρχεται ὡς ὑποκείμενον, ἄρχεται ἀπ' αἰῶνος· ἄρα χρόνος δὲν ὑπῆρχεν, ἄρα ὑπάρχει μία καὶ μόνη κίνησις μὴ ἀρξαμένη πραγματικῶς, ἀλλὰ μόνον νοουμένη ὡς συνέπεια τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, ὡς συνέπεια τῆς τοῦ Θεοῦ ἐννοίας, ἄρα λογική.

Τοῦτο τὸ λογικὸν σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου ἀσπασάμενος ὁ Ἕγελος ἀντικατέστησεν εἰς τόπον τοῦ ὑποκειμένου τὴν ἔννοιαν ἀποδοὺς αὐτῇ συγχρόνως αὐτοκινησίαν. Ἐπειδὴ δ' ἡ κίνησις

ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἡ δ' ἔννοια ἦτο ὁ Θεός, ἐκάλεσε τὴν λογικὴν ταύτην κίνησιν «διαλεκτικήν»· τῆς διαλεκτικῆς ὅμως αὐτοῦ θεμελιώδης ἰδέα κυρίως ἦτο, ὅτι τὸ καθαρὸν νοεῖν γεννᾷ ἀνυποθέτως ἐξ ἰδίας ἀναγκαιότητος καὶ γινώσκει τὰς βαθμίδας τοῦ ὄντος.

Ἡ διαλεκτικὴ ὅμως αὕτη μέθοδος τοῦ Ἑγέλου λαμβάνουσα ἐκ τῆς ἐποπτείας καὶ οὐχὶ ἐξ ἑαυτῆς δὲν εἶναι ἐσωτερική, ἀλλ' ἐξωτερική, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ πρόοδος φαινομένη· διότι τὸ καθαρὸν νοεῖν μένει κενόν, ἐὰν τὸ ὑποτιθέμενον ὂν δὲν ληφθῇ ἐκ τῆς ἐποπτείας.

Ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ προτέρῳ συστήματι αὐτοῦ ἀπεφήνατο, ὅτι τὸ λογικὸν ἔχει τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός (phil. Schriften I. Bd, s. 506). Ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ λογικόν, ἀλλὰ τὸ προηγούμενον τοῦ λόγου καθαρὸν ὄν. Τοῦτο ὅμως τὸ καθαρὸν ὂν ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐξάγεται δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τοῦ δυνάμει ὄντος. Τοῦτο τὸ καθαρὸν ὂν ἐν τῷ λόγῳ ὂν τίθεται ἐκτὸς τοῦ λόγου καὶ ἀντικαθιστάμενον γίνεται ἔννουν, ἐλεύθερον, ζῶν, ἐνεργείᾳ τέλειον.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ καθαρὸν τοῦτο ὂν αὐτοῦ εἶναι ἄνουν, νεκρόν, ἀκίνητον, ὡς καὶ παρ' Ἑγέλῳ καὶ Σπινόζᾳ, δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν δημιουργίαν πραγματικήν. Ὁ Σχελλίγγιος τὸ καθαρὸν τοῦτο ὂν θέτων ἀρχὴν τοῦ νεωτέρου συστήματος αὐτοῦ μεταβαίνει ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸν προσωπικὸν Θεόν, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ ὅτι, τῆς ὑπάρξεως, εἰς τὸ τί, τὴν ἔννοιαν, τὴν Θεότητα. Ἐπειδὴ τοιοῦτον ὂν δὲν δύναται Θεὸς νὰ κληθῇ, ὑποτίθεται ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας ἀθεΐα· διότι ὁ Θεὸς ὁ γεγονὼς πεποιημένος παριστάμενος ὑποτίθεται τοῦ συνειδότος προϊόν, καὶ ἑπομένως ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτημένος δὲν δύναται νὰ γείνῃ ἀπόλυτος.

Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ὂν δὲν εἶναι τέλειον ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ δυνάμει, τὸ δὲ δυνάμει ἐνδεχόμενον καὶ νὰ μὴ γείνῃ ἢ γινόμενον νὰ φθαρῇ, φανερὸν εἶναι ὅτι ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας δὲν δύναται νὰ γείνῃ τὸ δυνάμει, διότι τοῦτο ἔστι μεταβαλλόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐνεργείᾳ τέλειον· ὥστε τὸ ὄντως ὂν ἐστὶν καὶ δεῖ εἶναι ἐξ ἀρχῆς τέλειον ἐνεργείᾳ· διότι, εἰμὴ ἦν ἐξ ἀρχῆς, κίνησις δὲν θὰ

ὑπῆρχεν· καὶ ἐὰν ἐνήργει, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἡ κίνησις θὰ ἦτο ἀτελής, δὲν θὰ ἦτο ἀΐδιος, οὐδὲ νὰ γείνῃ καὶ γινόμενον νὰ μείνῃ ἠδύνατο. (Δοκιμ. περὶ πανεπις. σπουδ. ἐν τῷ περὶ φιλοσ.).

Ἐπειδὴ δ' οὐδὲ ἡ βούλησις, ὡς ὁ Ι. Βόημος, ὁ Σχελλίγγιος, ὁ Βάδερος καὶ ἄλλοι ἰσχυρίζονται, δύναται νὰ συνταυτισθῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ· διότι, ἐπειδὴ ἡ βούλησις εἶναι δύναμις κοσμογονική, καὶ ἑπομένως ἀπρόσωπος, θέλει καὶ ὁ Θεὸς ὑποτεθῇ τοιοῦτος, τουτέστι δυνάμει καὶ ἀπρόσωπος, ὡς τοιοῦτος δὲ δὲν δύναται δημιουργίαν νὰ παραγάγῃ ἐλευθέραν καὶ πραγματικήν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν μεταβαῖνον μεταβαίνει ἐξ ἐνεργείᾳ ὄντος ὡς προηγουμένου, ἕπεται, ὅτι τὸ πρῶτον δὲν δύναται νὰ ἦναι δυνάμει, ἀλλὰ πρέπει, ὡς ὀρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, νὰ ἦναι ἐνεργείᾳ τέλειον· ἐπειδὴ δὲ τὸ δυνάμει ὂν εἶναι εὐμετάβλητον, ἀναγκάζεται ἡ ψυχὴ νὰ ζητήσῃ τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, τουτέστιν οὐχὶ τὸ ὑπάρχον ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ τέλειον ἐνεργείᾳ· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐνεργείᾳ τέλειον δὲν γίνεται λογικόν, ἐλεύθερον, τέλειον καὶ προσωπικόν, ἀλλ' ἔστι, δύναται καὶ μόνον τοῦτο νὰ παραγάγῃ δημιουργίαν ἐλευθέραν καὶ πραγματικήν.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ κόσμος ἐκ μιᾶς ἀρχῆς δὲν ἐξηγεῖται καθ' ὁλοκληρίαν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν, πρέπει αὗται νὰ ζητηθῶσι πόσαι εἰσὶ καὶ ποῖαι, καθ' ὅσον μάλιστα πολλὴ ἐν τοῖς συστήμασιν, ἀρχαίοις τε καὶ νέοις, σύγχυσις αὐτῶν μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῆς ὑπερτάτης ἐπικρατεῖ.

Φριδερῖκος ὁ Σχλέγελος ἰσχυρίζετο πηγὴν τῆς φιλοσοφίας τὴν συνείδησιν· ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη καθιστᾷ τὴν φιλοσοφίαν ἀτομικὴν καὶ τυχαίαν, διότι ἡ συνείδησις ἐστὶν ἰδία ἑκάστῳ· ἑπομένως ἡ φιλοσοφία ὑποκειμενικὴ ὑποτιθεμένη καταστρέφεται.

Καὶ ὁ Β. Κουσῖνος, ὁ κατακρίνας τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν, ὅτι δὲν μεταβαίνει ἐκ τῆς ψυχολογίας εἰς τὴν ὀντολογίαν, ὡς ἡ ἐκλεκτικὴ ἐν Γαλλίᾳ σχολή, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀντολογίας εἰς τὴν ψυχολογίαν, ὀρθῶς τὴν μέθοδον τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας μὴ ἐννοήσας, ὡς ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ προλόγῳ εἰς τὴν τοῦ Κουσίνου περὶ Γαλλικῆς καὶ Γερμανικῆς φιλοσοφίας πραγματείαν τῷ

1834 ἀπέδειξεν, δὲν ἐξέθηκεν ὀρθῶς καὶ τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν, διότι προτάσσων τῆς ὀντολογίας τὴν ψυχολογίαν καθιστᾷ τὴν φιλοσοφίαν ὑποκειμενικήν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀντικειμενικὴν βάσιν αὐτῆς ἀναιρῶν ἀναιρεῖ καὶ αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην ἀντικειμενικήν.

Ὁ Ἰακώβης τὸν Θεὸν ἐκτὸς τοῦ συνειδότος καὶ αὐτοῦ ἀνεξάρτητον ὑποθέτων δὲν ὑπέθετεν ὑποκειμενικόν, τουτέστιν ἰδέαν ἁπλῆν καὶ τοῦ συνειδότος προϊόν, τὸ δὲ συνειδὸς ἀρχὴν αὐτοῦ, ὡς οἱ σύγχρονοι σοφοὶ αὐτοῦ.

Ὁ Ἑρβάρτος τὰ ὄντα δὲν ὑπέθετε μὲν προϊόντα τοῦ νοεῖν, φαινόμενα, ἀλλὰ πραγματικὰ καὶ δεδομένα ἐν τῇ αἰσθήσει.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ σύστημα τοῦ Ἑρβάρτου ἦτο ὑποκειμενικόν, δὲν ὑψώθη εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπολύτου καὶ τὴν τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ ὄντα, διὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ κατέστη ἀνίκανον νὰ λύσῃ τὰ μεγάλα τῆς ἐπιστήμης ζητήματα.

Ὁ μὲν Φίχθιος ὑπέθετε τὴν γνῶσιν ἄνευ ὄντος, ὁ δὲ Σχελλίγγιος τὸ γινῶσκον καὶ τὸ ὂν ὑπέθεσεν ἓν ὄν. Οὐ μόνον ὅμως ὁ Σχελλίγγιος, ἀλλ' ὅλα τὰ ἀπὸ Καρτεσίου λογικὰ συστήματα μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὀρθῶς τὴν σχέσιν τῆς νοήσεως καὶ γνώσεως δὲν ἐξέθεσαν, διότι ἰσχυρίζονται ὅτι γινώσκουσι θέτοντα τὸ ἀντικείμενον εἰς τὴν ἐποπτείαν· τὸ ἀντικείμενον δ' αὐτοῖς εἶναι ὁ αἰσθητὸς κόσμος, τὰ δ' αἰσθητὰ εἰσὶν ἢ ἐν χρόνῳ ἢ ἐν τόπῳ, ὁ δὲ χρόνος καὶ τόπος εἰσὶ τῆς ἐποπτείας μορφαί, ἄρα καὶ τὰ ἐν ἡμῖν καὶ τὰ ἐκτὸς ἡμῶν εἰσὶ τὰ αὐτά, καὶ τὴν ταὐτότητα ταύτην ὀνομάζουσι νόησιν. Ἡ νόησις ὅμως διαφέρει τῆς γνώσεως, διότι ἡ μὲν νόησις ὑποθέτει τὸ ἀντικείμενον μόνον, τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἡ δὲ γνῶσις καὶ τὴν σχέσιν τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον· διὰ δὲ τοῦτο τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος συστήματα ἀποδεικνύουσι μόνον ὅτι τὸ Α εἶναι ἴσον τὸ Α (Α=Α), τί ὅμως τὸ Α ἐστιν δὲν λέγουσιν, ἐκεῖνο δέ, ὃ λέγουσιν, εἶναι, ὅτι μόνον νοητὰ ὑπάρχουσι, καὶ τοῦτο σημαίνει κυρίως τὸ «νοῶ ἄρα ὑπάρχω» τοῦ Καρτεσίου, ὃ τὰ ἔπειτα συστήματα ἠσπάσαντο καὶ ἀνέπτυξαν.

Ὁ Κάντιος ἤγειρε τὸ ζήτημα (πῶς εἰσὶ συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων δυναταί), ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ τῷ ζητήματι πῶς ὑπάρχει τῇ γνώσει ἡμῶν πραγματικὴ ἀναγκαιότης. Τὸ ζήτημα τοῦτο, ὃ ἔλυσεν ὁ Ἀριστοτέλης (ἀναλυτ. ὕστ. I, 4) εἰπὼν ὅτι ὅσα καθόλου ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχουσι τοῖς πράγμασιν, ἔλυσεν ὁ Κάντιος εἰπὼν ὅτι συνθετικαὶ κρίσεις (ἀντικειμενικαὶ) δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ μόνον ἀναλυτικαὶ (ὑποκειμενικαί). Εἰς τοῦτο ὅμως φαίνεται ὁ Κάντιος ἀνακόλουθος ὡς ὑποθέσας ὅτι ὅλαι αἱ γνώσεις ἡμῶν εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων ἐξ ὑποκειμένου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας οὔτε ἐν ὕλης εἴδει νὰ ἦναι δύναται, οὔτε λόγος ἁπλῶς, οὔτε βούλησις, οὔτε δυνάμει ὄν, οὔτε καθαρὸν ὄν, ἀκίνητον, ἄνουν, νεκρόν, ἀλλὰ ὂν ζῶν ἔλλογον, ἐλεύθερον, πραγματικόν, ὂν ὑπερὸν καὶ ὑπερούσιον, ἑνὶ λόγῳ ὂν τέλειον ἐνεργείᾳ καὶ προσωπικόν.

Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ὂν ὡς κάτοχον τῶν αὐτοῦ δυνάμεων εἶναι τῆς φιλοσοφίας ἀρχή, ἀνατρέπεται ἡ βάσις παντὸς συστήματος θέτοντος ἀρχὴν ἀπόλυτον ἢ τὴν κατὰ τὴν ὕλην, ὡς τὰ ὑλικὰ συστήματα, ἢ τὴν κατὰ τὸν λόγον, ὡς τὰ λογικά, ἢ τὴν κινητηρίαν, ὡς τὰ συστήματα τῶν Στωϊκῶν, τῶν νέων Πλατωνικῶν, Ἰακώβου τοῦ Βοήμου, τοῦ Σχελλιγγίου, τοῦ Βαδέρου καὶ ἄλλων ἀφορῶντα εἰς τὸ πρακτικὸν καὶ τὸ θρησκευτικόν· διότι οὔτε ἡ κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴ δύναται μετὰ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, τουτέστι τοῦ Θεοῦ νὰ ταυτισθῇ, οὔτε ἡ κινητηρία, οὔτε ἡ κατὰ τὸν λόγον, διότι αὗται δὲν εἶναι ἀρχαὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἐπειδὴ δὲ τῶν συστημάτων τὰ μὲν τὴν κατὰ τὴν ὕλην, τὰ δὲ τὴν κατὰ τὸν λόγον, τὰ δὲ τὴν κινητηρίαν μετὰ τῆς ἀπολύτου ἀρχῆς συγχέουσιν, ὅλα δὲ τὰ συστήματα εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας ἀνάγονται, φανερὸν εἶναι, ὅτι οὐδὲν τῶν συστημάτων δύναται νὰ θεωρηθῇ κατὰ πάντα ἀληθές· ἐπειδὴ τὰ συστήματα πάντα εἰσὶ μονομερῆ, ὡς τοιαῦτα δ' ἀναιρούμενα δὲν ἐξαφανίζονται, καθίστανται καὶ μέλη ὀργανικὰ ὡς αἱ ἀρχαὶ διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχῶν, συνδέονται καὶ τὰ συστήματα εἰς ἓν ὀργανικὸν ὅλον, διὰ δὲ τοῦ συνδέσμου τῶν ἀρχῶν τῶν συστημάτων καὶ οἱ αἰῶνες συνεχίζονται καὶ τὰ ἔθνη μία ποίμνη ἑνὸς ποιμένος ἀναδείκνυνται. Μόνον ἄρα τοιοῦτον ὄν, ἐνεργείᾳ

τέλειον, μόνον τοιαύτη ἀρχὴ πασῶν τῶν ἀρχῶν περιληπτική, τὸν ἀληθῆ μονοθεϊσμὸν θεμελιοῦσα, τὸν δ' ὑλισμόν, φυσικισμόν, ἰδανισμόν, θεϊσμόν, πανθεϊσμόν, μυστικισμὸν καὶ λοιπὰ συστήματα ὡς μονομερῆ καὶ διὰ τοῦτο ἐλλιπῆ ἀναιροῦσα, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν καὶ ἑπομένως αὐτὰ ὡς μέλη ὀργανικὰ αὐτῆς καθιστῶσα ἐξηγεῖ τὴν δημιουργίαν καθ' ὁλοκληρίαν, πραγματικὴν καὶ ἐλευθέραν, καὶ τὴν γένεσιν οὐχὶ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι θεογονίαν, ἀλλὰ τῶν ὄντων, καὶ τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην καὶ ἐλευθερίαν ἱδρύουσα παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀξίαν καὶ σημασίαν· καὶ μόνον τῷ τοιούτῳ ὄντι, ὅ ἐστιν ἡ μόνη καὶ ἀληθὴς τῆς γνώσεως καὶ πράξεως ἀρχή, ἁρμόζει τὸ ὄνομα Θεός· ἑπομένως καὶ ἡ φιλοσοφία μόνον τούτου τοῦ ὄντος δύναται νὰ ἦναι ἐπιστήμη.

Ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ ὄντως ὄντος περιλαμβάνουσα ὅλας τὰς ἐννοίας τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἑπομένως ὅλας τὰς ἀρχὰς αὐτῶν μέλη καθιστῶσα ἐξηγεῖ τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μετ' αὐτῶν ὅλας τὰς ἄλλας ἀληθείας.

Ἐκ τῆς ἐννοίας δὲ ταύτης τῆς φιλοσοφίας ὁρίζεται καὶ ἡ ἔννοια καὶ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ σχέσις τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν πρὸς αὐτήν· διότι, ὡς καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, (μετ. Γ, 1.) οὐδεμία ἐπισκοπεῖ καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὄν, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτεμόμεναι περὶ τούτου θεωροῦσι τὸ συμβεβηκός. (Hegel Gesch. der Phil. I. s. 64 καὶ ἐφ. καὶ ἐν τῷ περὶ πανεπιστημιακῆς σπουδῆς πονήματι ἡμῶν ἐν τῷ περὶ φιλοσοφίας).

Ταύτην ἄρα τὴν ἔννοιαν, πόρισμα οὖσαν τῆς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων μελέτης ἀναγκαῖον, ἔχοντες ὁδηγὸν δυνάμεθα νὰ ὁδεύσωμεν ἀσφαλῶς τὴν μακρὰν καὶ ἐπίπονον ὁδὸν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι σύῤῥαμμα, ἀλλ' ἁρμονία, ἕκαστον δὲ σύστημα δὲν ἀποτελεῖ τὴν ὅλην ἁρμονίαν, ἀλλὰ παρέχει ἕνα καὶ μόνον τόνον τῆς ὅλης ἁρμονίας, καὶ ὅλα ὁμοῦ τὴν ὅλην ἁρμονίαν, ἕκαστον δὲ ὕστερον σύστημα ἢ διορθόνει τὸ πρότερον ἢ ἐπεκτείνει αὐτὸ ἢ τηροῦν τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ μεταβάλλει τὴν μέθοδον καὶ τὸ ἐξαγόμενον αὐτοῦ ἢ ἀντιθέτως ἀναπτύσσεται, εἶναι διὰ ταῦτα ἡ γνῶσις ὅλων τῶν συστημάτων, τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ὠφέλιμός τε καὶ ἀναγκαία· διότι ἡ γνῶσις αὕτη φέρει καὶ εἰς τὴν ἀληθῆ τῆς φιλοσοφίας ἔννοιαν.

Μέλλοντες ὅμως περὶ τῶν συστημάτων νὰ πραγματευθῶμεν δὲν πρέπει νὰ ἐπιβαρύνωμεν αὐτὰ μετὰ ἰδεῶν ἀλλοτρίων, οὐδ' ἐπικρίνωμεν προγενέστερα διὰ μεταγενεστέρων ὡς ὁ Βρούκκερος καὶ ἄλλοι τινὲς ἐποίησαν, κατακρίναντες λ. χ. τὸ σύστημα τοῦ Θάλητος, ὅτι δῆθεν ἀρνεῖται τὴν δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός. ἡ ἐπίκρισις πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐκ τῶν ἰδίων ἀρχῶν ἑκάστου συστήματος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν σύστημα πρέπει νὰ ἐπιβαρύνηται μετὰ ἰδεῶν, περὶ ὧν οὐδεμίαν εἶχεν ἰδέαν ὁ ἱδρύσας αὐτό.

Ἐκθέσαντες δὲ τί τὸ ἀντικείμενον, τίς ἡ ἔννοια, τίς ἡ ἀρχή, τίς ὁ σκοπός, τί τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, πόθεν ἤρξατο καὶ μέχρι τίνος σημείου προέβη, εἶναι ἀναγκαῖον, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὰ συστήματα καὶ ἕκαστον ἐξετάσωμεν πῶς τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας ἔλυσεν, νὰ γνωρίσωμεν πρότερον τὰς πηγάς, ἐξ ὧν μέλλομεν νὰ λάβωμεν τὴν γνῶσιν ταύτην περὶ τῶν συστημάτων.

Οὕτω δὲ ἐρχόμεθα εἰς τὴν γραμματολογίαν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

4). *Περὶ τῆς γραμματολογίας τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.*

Πρῶται μὲν καὶ κυριώταται τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας πηγαὶ εἶναι εὔλογον νὰ θεωρηθῶσιν αὐτὰ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων· δεύτεραι δὲ τὰ συγγράμματα τῶν συγχρόνων αὐτῶν ἢ τῶν μετ' αὐτούς, ἃ περιέχουσι τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων δὲ φιλοσόφων τινὲς μὲν δὲν συνέγραψαν, τινῶν δὲ ὀλίγα τινὰ μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ταῦτα ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων διασωθέντα δὲν ἀναφέρονται, πόθεν οὗτοι ταῦτα ἔλαβον, δὲν δύνανται ὅλως γνήσια νὰ θεωρηθῶσιν. Τὴν ἀμφιβολίαν δὲ ταύτην περὶ τῆς γνη-

σιότητος αὐτῶν ἐπαυξάνει καὶ ὁ συγκεκερασμένος τρόπος τῶν συγγραφέων ὡς Διογένους τοῦ Λαερτίου, Ἰωάννου τοῦ Στοβαίου, Μ. Τ. τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλλων, διότι συμβαίνει πολλάκις ἰδέαι Πυθαγόρειοι ἐπιγραφόμεναι νὰ ἦναι Πλατωνικαί τε καὶ Ἀριστοτελικαί.

Ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις, ὡς ἐν τῷ Φιλήβῳ, τῷ Σοφιστῇ, Παρμενίδῃ καὶ ἄλλοις, παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Πλάτων προήγαγε τὰς ἰδέας τῶν προτέρων φιλοσόφων· διὰ δὲ τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν ἐξ αὐτῶν σαφῶς τὸ ἱστορικὸν καὶ τὰς συνεπείας, ἃς ἐξάγει ὁ Πλάτων ἐκ τῶν προτέρων φιλοσοφημάτων.

Μόνος δ' ὁ Ἀριστοτέλης πραγματευόμενος τὰ πρότερα φιλοσοφήματα ἱστορικῶς τε καὶ κριτικῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλὴς πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας· ἀλλὰ καὶ οὗτος δύναται κατὰ τοῦτο νὰ κατακριθῇ, ὅτι πραγματευόμενος περὶ τῶν τεσσάρων ἀρχῶν, τῆς ὕλης, τοῦ ὅθεν ἡ κίνησις, τοῦ εἴδους καὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, διαμελίζει τὰ διάφορα συστήματα, ὡς λ. χ. καμνων λόγον περὶ Ἀναξαγόρου πραγματεύεται ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ, ἐν ᾧ κυρίως τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη δὲν διαχωρίζονται. Περισσοτέρας δ' εἰδήσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἠθέλομεν ἔχει, ἐὰν αὐτοῦ ἐσώζετο τὸ περὶ φιλοσοφίας τῶν Πυθαγορείων, Ἀρχύτου, Ἀλκμαίωνος, Ἐλεατῶν, Σπευσίππου τε καὶ Ξενοκράτους, τὸ περὶ Πλατωνικῶν ἰδεῶν, τὸ περὶ τἀγαθοῦ, τὸ περὶ τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας, τῶν νόμων (Δ. Λαέρτ. Ε, 12).

Ἐντεῦθεν ἄρα φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ἡ οὐσιωδεστάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας· διότι ὁ Ἀριστοτέλης δοξάζων, ὅτι ὅλαι αἱ φιλοσοφίαι τῶν προτέρων συντελοῦσι πρὸς θεμελίωσιν καὶ προαγωγὴν τῆς φιλοσοφίας, δὲν ἐκθέτει, ὡς ὁ Πλάτων, τὰς ἰδέας τῶν προτέρων ἁπλῶς, ἀλλὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν φιλοσοφικὰς θεωρίας (1).

(1) Ἀριστ. μεταφυσ. Ι, 3. ὅμως παραλάβωμεν καὶ τοὺς πρότερον ἡμῶν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὄντων ἐλθόντας καὶ φιλοσοφήσαντας περὶ τῆς ἀληθείας. ἢ γὰρ ἕτερόν τι γένος εὑρήσομεν αἰτίας ἢ ταῖς νῦν λεγομέναις μᾶλλον πιστεύσομεν. Μετ. α, 1. οὐ μόνον δὲ χάριν ἔχειν δίκαιον τούτοις, ὧν ἄν τις κοινωνήσαιτο ταῖς δόξαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιπολαιότερον ἀποφηναμένοις, καὶ γὰρ οὗτοι συνεβάλοντό τι, τὴν ἕξιν προήσκησαν ἡμῶν· παρὰ μὲν γὰρ ἐνίων παρειλήφαμεν τινὰς δόξας, οἱ δὲ τοῦ γενέσθαι τούτους αἴτιοι γεγόνασι.

Τινὲς ὅμως κατέκριναν τὸν Ἀριστοτέλη ὅτι διέστρεψε τὰς θεωρίας τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ ἢ τὸν Πλάτωνα δὲν ἐνόησεν καλῶς ἢ νὰ ἐννοήσῃ δὲν ἠθέλησεν.

Οἱ κατήγοροι ὅμως οὗτοι ἔπρεπε βέλτιον νὰ σπουδάσωσι τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ νὰ διακρίνωσι τὰς κρίσεις, τὰς ἰδίας δοξασίας καὶ τὰς συνεπείας, ἃς ἐξάγει, ὡς λ. χ. τὸν τρίτον ἄνθρωπον, τὰς ἰδέας ὡς αἰσθητὰ ἀΐδια, περὶ ὧν ὁ Πλάτων οὐδαμοῦ ἀνέφερεν.

Ἐὰν ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Πλάτωνα καλῶς δὲν εἶχεν ἐννοήσει εἴκοσιν ἔτη αὐτοῦ ἀκροασάμενος, ἕκαστος ἀπορεῖ τῇ ἀληθείᾳ τί νὰ εἴπῃ περὶ τῶν τοιαῦτα ἰσχυριζομένων. Ἄξιον ἀπορίας ἤθελεν εἶναι ἀληθῶς, πῶς ἠδύνατό τις νὰ κρίνῃ ὀρθῶς, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ὀρθῶς τὸν Πλάτωνα δὲν κατενόησεν, ἐὰν μὴ οὗτος ὀρθῶς εἶχεν ἐννοήσει τὸν Ἀριστοτέλη, διότι ὁ μὴ ὀρθῶς αὐτὸν ἐννοήσας οὐδὲ τὸν Πλάτωνα ὀρθῶς νὰ ἐννοήσῃ δύναται.

Ἐκ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀριστοτέλους ὀλίγα τινὰ μόνον διεσώθησαν· διότι τὸ περὶ βίων ἀνδρῶν Ἀριστοξένου τοῦ περιπατητικοῦ, περὶ Ἀναξαγόρου, Ἀρχελάου, περὶ τῆς Δημοκρίτου ἀστρολογίας, περὶ Ἐμπεδοκλέους, Πυθαγόρου, Ἀρχύτου, ἅπαντα ἀπώλοντο. (G. L. Mahn Diatribe de Aristoxeno. Amst. 1793). Ἐν τῷ Δικαιάρχου βίῳ Ἑλλάδος ἐσώθησαν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας (Rhein. Mus. I. s. 46), καί τινα ἐν τῷ περὶ βίων Κλεάρχου τοῦ περιπατητικοῦ. (Diatribe de Clearcho. Verraert 1828. s. 9. καὶ ἐφ.). Οὐδὲν ὅμως τῆς περὶ τῶν ἀστρολογουμένων ἱστορίας Εὐδήμου τοῦ Ῥοδίου διεσώθη ἁπάσας περιεχούσης τὰς περὶ τῶν μαθηματικῶν εἰδήσεις.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνεγράφησαν πολλὰ περὶ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν διεσώθησαν.

Ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Σωτίων συνέγραψαν περὶ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν αἱρέσεων, ὁ δὲ Μητρόδωρος μαθητὴς Ἐπικούρου περὶ αἱρέσεων, ὁ δὲ Χρύσιππος περὶ τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων.

Τῆς δ' Ἀλεξανδρινῆς κριτικῆς τινὰ ἀνεφέροντο εἰς τοὺς φιλοσόφους, τὰ πλεῖστα ὅμως ἐσώθησαν ὑπὸ ἀκρίτων φιλοσόφων, ὡς Διογένους τοῦ Λαερτίου, Ἰωάννου τοῦ Στοβαίου καὶ τῶν ὁμοίων.

Ὁ Καλλίμαχος ἐπὶ Πτολεμαίου Φιλαδέλφου συνέταξε πίνακας τῶν ἐν τῇ παιδείᾳ διαλαμψάντων, καὶ ὧν συνέγραψαν ἐν βιβλίοις εἴκοσι καὶ ἑκατὸν (Σουΐδ. λ.), ἐν οἷς ἦσαν σεσημειωμέναι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν βιβλίων, ἡ περιοχὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν λέξεων.

Ἀριστοφάνης μαθητὴς Καλλιμάχου τε καὶ Ζηνοδότου διῄρεσε τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους εἰς τριλογίας, Θράσυλλος δ' εἰς τετραλογίας, καὶ ὁ Ἀσκληπιάδης διώρθωσε τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων. (Σουδ. λ. φιλοσόφων διορθωτικά).

Πρὸ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἄρχεται ἀπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Ῥοδίου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἡ τακτοποίησις τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλίων καὶ ὁ συλλεκτικὸς τρόπος τῆς Πλατωνικῆς, Ἀριστοτελικῆς καὶ Πυθαγορείου φιλοσοφίας.

Τὰ ἠθικὰ τοῦ Πλουτάρχου περιέχουσι πολλὰ περὶ τῆς Στωϊκῆς καὶ Ἐπικουρείου φιλοσοφίας. Τὰ δ' ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις εἰς πέντε βιβλία δὲν φαίνονται ὡς ἐκ τοῦ ἀκανονίστου ὕφους τῆς γλώσσης καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως τοῦ Πλουτάρχου γνήσια.

Καὶ ὁ Κικέρων διέσωσε πολλὰ περὶ τῆς Στωϊκῆς, τῆς Ἐπικουρείου καὶ τῆς νέας Ἀκαδημίας. Καὶ ὁ Λουκρήτιος διέσωσε τὸ θεωρητικὸν (de natura rerum) τῆς τοῦ Ἐπικούρου φιλοσοφίας. Καὶ ὁ Σένεκας ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ πραγματείαις αὐτοῦ περιλαμβάνει πολλὰ περὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας.

Καὶ τοῦ Γαληνοῦ τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, τὰ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ καὶ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὡς Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, Ὠριγένους κατὰ Κέλσου, καὶ Εὐσεβίου ἡ Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ περιέχουσι πολλὰ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

Τὰ δὲ τῶν Νεοπλατωνικῶν, πλὴν τοῦ Πορφυρίου, δὲν δύναν-

ται ἕνεκα τοῦ ἀκρίτου συγκερασμοῦ νὰ θεωρηθῶσι γνησία πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· διὸ αἰτεῖται προσοχὴ εἰς τὰς μαρτυρίας Ἀπουληΐου, Μακροβίου, Πρόκλου, Συριανοῦ, Δαμασκίου, εἰς τὰς ἀκρίτους συλλογὰς Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἐκλογὰς Ἰωάννου τοῦ Στοβαίου.

Τὸ δὲ περὶ φύσεως ἀνθρώπου τοῦ Νεμεσίου, οἱ τῶν σοφιστῶν βίοι τοῦ Φιλοστράτου καὶ Εὐναπίου (400 μ. Χ.) εἰσὶ πολλοῦ λόγου ἄξια διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἔπειτα ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων πολλοὶ συνέγραψαν πολλὰ καὶ πολύτομα περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Πρῶτος συνέγραψε Θωμᾶς Στανλέϋος (Tomas Stanley the history of philosophy London 1655). Τὸ σύγγραμμα ὅμως τοῦτο εἶναι ὅλως ἄχρηστον καὶ περιέχει μόνον τὰς ἀρχαίας σχολάς.

Μετ' αὐτὸν δὲ συνέγραψεν Ἰωάννης Βρούκκερος (Jo. Jav. Bruckeri historia critica philosophiae) ἱστορίαν κριτικὴν τῆς φιλοσοφίας (ἀπὸ τοῦ 1742—1744 εἰς ἓξ τόμους. Lipsiae.) Τοῦ συγγράμματος τούτου ἔγεινεν ἐπιτομὴ ἐν Λειψίᾳ τῷ 1747. Ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν ἔγεινεν ἐκ τῶν πηγῶν. Ὁ δὲ Δειτρίχιος Τειδεμάνιος (Geist der speculativen Philosophie Marburg 1791—1797 εἰς ἑπτὰ τόμους) συγγράψας ἐπραγματεύθη τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν ἄνευ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Τὸ μόνον δ' ἄξιον λόγου τοῦ συγγράμματος τούτου εἶναι αἱ ἐπιτομαὶ ἐκ σπανίων τοῦ μέσου αἰῶνος συγγραμμάτων.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Γοττλεῖβος Βούλης ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας συγγράψας (Joh. Gottlieb Buhle Lehrbuch der Geschichte der Philosophie. Göttingen 1796—1804 εἰς 8 Τόμους) περιέλαβεν ἐπιτομὴν ἐκ τῶν συγγραμμάτων Ἰορδάνου τοῦ Βρούνου.

Ὁ δὲ Βιλέλμος Γοττλεῖβος (Θεόφιλος) Τεννεμάννος συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἐκ τῶν πηγῶν. (Wilhelm Gottlieb Tennemann Geschichte der Philosopie 1798—1819 εἰς ἕνδεκα Τόμους). Ἐπικρίνων δὲ τὰ συστήματα ὑπὸ τὴν φιλοσοφικὴν ἔποψιν τοῦ Καντίου κατακρίνει αὐτά, ὅτι δὲν συνεζήτησαν καὶ δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἀληθῆ τῆς γνώσεως πηγήν.

Καὶ ὁ Γεώργιος Βιλέλμος Ἕγελος (Georg Wilhelm Hegel

Geschichte der Philosophie. Berlin 1833 εἰς τρεῖς Τόμους) συνέγραψε περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τρίτομον σύγγραμμα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο κυρίως προτίθεται νὰ καταδείξῃ τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ πρὸς τὰς λοιπάς, ἐγκατέλειπεν τὸ ἱστορικὸν ἔδαφος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐξέθηκε τὰ συστήματα κατὰ πάντα ὀρθῶς. Τοῦτο δὲ τὸ σύγγραμμα εἶναι ἰδίως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐλλιπές.

Καὶ ὁ Ἑρρῖκος Ῥίττερος (Heinrich Ritter Geschichte der Philosophie 1836—1860 12 Τομ.) συνέγραψεν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, παρεισαγαγὼν ὅμως εἰς αὐτὴν πολλὰς ὑποθέσεις καθίστησιν ἐν πολλοῖς ἐλλιπῆ.

Καὶ ὁ Χριστιανὸς Αὔγουστος Βράνδης (Christian August Brandis Handbuch der Griechisch - Römischen Philosophie εἰς 5 Τόμους, ἀπὸ τοῦ 1835—1850) συνέγραψε περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς φιλοσοφίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι τὸ ἀκριβέστατον φιλολογικὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, καὶ θὰ ἦτο καὶ φιλοσοφικῶς τὸ τελειότερον, ἐὰν ἐκέκτητο ἀκριβεστέραν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων γνῶσιν.

Ἐκ τῶν συνοπτικωτέρων δὲ περὶ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας συγγραμμάτων ἀναφέρομεν τὸ τοῦ Ἀστίου (Friedrich Ast Grundriss der Geschichte der Philosophie. Landshut 1807. 1. Τομ.). Τὸ πόνημα ὅμως τοῦτο εἶναι συγκεχυμένον καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ περιέχει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σχελλιγγίου.

Καὶ ὁ Ῥίξνερος (Ihaddae Anselm Rixner Handbuch der Geschichte der Philosophie 1822—23 εἰς τρεῖς Τόμους), συνέγραψε περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Τὸ σύγγραμμα δὲ τοῦτο εἶναι χρήσιμον κυρίως διὰ τὰ χωρία, ἃ ἀναφέρει ἐν ἑκάστῳ φιλοσοφήματι.

Καὶ ὁ Φρειδερῖκος Ὑβερβέγιος συνέγραψε τρίτομον ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, χρήσιμον κυρίως οὖσαν διὰ τὴν γραμματολογίαν. (Grundriss der Geschichte der Philosophie von Dr. Fr. Ueberweg in. 3 Theilen 1863—1866).

Καὶ ὁ Ἐδουάρδος Ζέλλερος συνέγραψε φιλοσοφίαν τῶν Ἑλλήνων· (Eduard Zeller Philosophie der Griechen)· ἡ μὲν πρώτη ἔκδοσις ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1844, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 1852—1868 εἰς 5 τόμους· καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τοῦ 1869, ἧς ὁ πρῶτος τόμος μέχρι τοῦδε ἐξεδόθη. Ἐν τῇ πρώτῃ δ' ἐκδόσει ἕπεται τῷ Ἑγέλῳ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ δὲν παραδέχεται ὁλοσχερῶς τὴν τοῦ Ἑγέλου διαίρεσιν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ βάσιν τὸ ἱστορικὸν ἀποδεχόμενος ζητεῖ ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐξαγάγῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἰδέαν. Τοῦτο τὸ σύγγραμμα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ τελειότερον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε φιλολογικῶν καὶ κριτικῶν ἔργων εἶναι ἐν πολλοῖς φιλοσοφικῶς ἐλλιπές· διότι οὔτε τοῦ Πλάτωνος τὸ σύστημα οὔτε τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκθέτει κατὰ πάντα ὀρθῶς.

Ὁ δὲ Σβέγλερος συνέγραψε συνοπτικῶς περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· (Albert Schwegler Geschichte der Philosophie 1860 εἰς 1 τόμ. καὶ Geschichte der Griechischen Philosophie 1859 εἰς 1 τόμ.). Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι εὐμέθοδον καὶ σαφές, εἶναι ὅμως ἀνεπαρκές. Τὴν μὲν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σχβεγλέρου μετέφρασεν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ὁ Δ. Ἀλεξ. Χαντζερῆς καὶ ἐξέδωκε τῷ 1867 μὲ προσθήκην τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος. Ἡ μετάφρασις ὅμως αὕτη αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐσιώδεσιν οὔτε ἀκριβὴς εἶναι οὔτε ὀρθή, οὔτε οἱ φιλοσοφικοὶ ὅροι δεόντως διευκρινίζονται καὶ διακρίνονται. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σβεγλέρου μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὸ Ῥωσσικὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸ ἁπλοῦν ἑλληνικὸν ὑπὸ κληρικοῦ τινὸς Τριανταφυλλίδου. Τὸ βιβλίον τοῦτο διὰ τὸ ἡμαρτημένον τῆς μεταφράσεως οὐ μόνον ἄχρηστον ἀποβαίνει, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἐπιζήμιον εἰς τὴν ἐπιστήμην ὡς ὄντων πάντων σχεδὸν ἡμαρτημένων.

Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας πρὸς χρῆσιν τοῦ ἐν Σμύρνῃ φιλολογικοῦ γυμνασίου μετέφρασε τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Τεννεμάννου ἐν Βιένῃ τῷ 1818 προσθέσας ὡς ἐπίμετρον καὶ τοὺς νεωτέρους φιλοσοφήσαντας Ἕλληνας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι χρήσιμον διὰ τὸν πίνακα κυρίως καὶ τὴν γραμματολογίαν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

Τοὺς ἐπιθυμοῦντας δὲ νὰ μάθωσι πλείονα περὶ τῆς γραμμα-

τολογίας τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας παραπέμπομεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀρχαίων χρόνων τοῦ Κρυγίου, (Krûg Geschichte der Philosophie alter Zeit § 11 καὶ 12.), εἰς τὴν συγκριτικὴν ἱστορίαν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ Δεζεράνδου (Degerando historie comparée des systemes de Philosophie. Par. 1822. I. s. 124), εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς φιλοσοφίας τοῦ Βράνδη (Brandis Einleitung in die Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie τομ. I. s. 26 καὶ ἐφ.) καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ὑβερβεγίου· (ἀπὸ 1863—66). Πραγματείας δὲ περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ φιλοσόφου παραλείπομεν ἐνταῦθα, διότι μέλλομεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ νὰ ἀναφέρωμεν.

Περὶ δὲ τῆς φιλοσοφίας τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας συνέγραψεν ὁ Ἰωάννης Οὔβερος (1869), περὶ δὲ τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος ὁ Ῥίττερος, ὁ Στοίκκλιος (Stöckl) εἰς τρεῖς τόμους καὶ ἄλλοι.

Περὶ δὲ τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων συνέγραψεν ὁ Ἰωάννης Ἐδουάρδος Ἐρδμάννος ἀπὸ τοῦ 1834—1853 εἰς 5 τόμους. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Κοῦνος Φίσχερος ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι Σχελλιγγίου 6 τόμους. (δευτέρα ἔκδοσις). Ἐκ τούτων δὲ τὸ μὲν τοῦ Ἐρδμάννου εἶναι ἐπιπολαιότερον ἐπεξειργασμένον, τὸ δὲ τοῦ Φισχέρου ἐκτεῖνον ὑπὲρ τὸ δέον τοὺς βίους καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἅπτεται συντόμως καὶ ἐξωτερικῶς τῶν σπουδαίων καὶ οὐσιωδῶν.

Πρὶν ἢ δὲ προβῶμεν εἰς τὴν κυρίως συστηματικὴν φιλοσοφίαν, ἥτις εἶναι ἡ Ἑλληνική, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὰς φιλοσοφίας τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, διότι ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης γινώσκεται καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐθνῶν φιλοσοφία καὶ τὸ ζήτημα λύεται, ἂν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἦναι ἐπείσακτος ἢ αὐτοφυής.

5). *Περὶ καταγωγῆς τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἤτοι περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος.*

Πόθεν προῆλθεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία; εἶναι αὐτὴ ἐπείσα-

κτος ἢ αὐτοφυής; ὅ ἐστι προῆλθεν ἐκ φιλοσοφημάτων προγενεστέρων ἐθνῶν ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους; Ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρήχθη ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, τοῦτο δὲν ἰσχυρίσθησαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οἱ Ἀνατολικοί, ἰδίως δ' οἱ ἑλληνικῶς παιδευθέντες Ἰουδαῖοι τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, ζητοῦντες διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ των τούτου νὰ ἐξηγήσωσι τὴν συμφωνίαν τῶν ἱερῶν αὐτῶν Γραφῶν μεθ' Ἑλληνικῶν θεωριῶν. Καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων γνωρίσαντες ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐκαυχῶντο ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον τὴν σοφίαν αὐτῶν ὁ Ὀρφεύς, ὁ Μουσαῖος, ὁ Ὅμηρος, ὁ Πλάτων, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Δημόκριτος καὶ ἄλλοι. (Διόδωρος Σικελ. I, 96).

Ὅτε ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀπώλεσε τὸ δημιουργικὸν αὐτῆς καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῆς ἐζήτει ἐκ θείων ἀποκαλύψεων, ἑπόμενον ἦτο νὰ προέλθῃ ἡ δοξασία, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπήγασεν ἐκ τῶν ἐθνῶν, ἃ πρὸ πολλοῦ ἐπὶ σοφίᾳ ἐξυμνοῦντο, ὡς οἱ Φοίνικες, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἰνδοί. Ἡ δοξασία δ' αὕτη διεδόθη ἰδίως ἐξ Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τῶν νέων Πυθαγορείων, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα καὶ ὑπὸ τῶν νέων Πλατωνικῶν, καὶ τὴν δόξαν ταύτην ἠσπάσαντο καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας (Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. I, 274).

Ἡ ἐπιστήμη τῶν νεωτέρων χρόνων ὅμως ἀπέδειξεν, ὅτι μεταξὺ σοφῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν ἐπιμιξία δὲν συνέβη, ἑπομένως ἡ δόξα, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπήγασεν ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν, δὲ εἶναι ὀρθή· ἡ δόξα αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπὸ φιλοσόφων, οἵτινες τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς ἐγκαταλιπόντες καὶ μὴ ἐννοοῦντες ἐζήτουν ἐν ταῖς παραδόσεσι τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν. Ἡ δόξα αὕτη, ἣν καί τινες τῶν νεωτέρων ἠσπάσαντο, ἀπεδείχθη ἀνυπόστατος, ἅμα ἐγνωρίσθη ἡ ἰδιότης τῆς Ἀνατολικῆς σοφίας καὶ διεκρίθη ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἡ λύσις τούτου τοῦ ζητήματος κρέμαται ἐκ τῆς γνώσεως τῶν τε Ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων καὶ τῶν μὴ Ἑλληνικῶν καὶ τῆς τούτων πρὸς ἄλληλα ἀντιπαραθέσεως. Εἶναι ὅμως ματαιοπονία τὸ νὰ ἐρευνήσῃ τις τὴν φιλοσοφίαν ἐθνῶν, ὧν ἡ γραμματολογία εἶναι ἡμῖν ἄγνωστος ἢ γνωστὴ ἐκ μόνων μεταγενε-

στέρων καὶ μὴ γνησίων παραδόσεων, ὡς Μανέθωνος περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Αἰγυπτίων, Σαγχουνιάθωνος περὶ τῆς τῶν Φοινίκων καὶ Βερόζου περὶ τῆς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Χαλδαίων. (Ἰωσηπ. ἀρχαιολ. Ἰουδ. . .).

Περί τινων δ' ἐθνῶν γινώσκομεν ἐκ τῆς γραμματολογίας αὐτῶν ὅτι δὲν εἶχον φιλοσοφίαν, δηλ. συστηματικήν, ὡς λ. χ. τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων καὶ τὸ τῶν Μήδων καὶ Περσῶν· διότι οὔτε ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ οὔτε ἐν τοῖς Ῥαβινικοῖς συγγράμμασιν ὑπάρχει συνέχεια ἐπιστημονική. Ἐν δὲ τῇ Ζενδαβέστᾳ περιέχεται θεωρία μυθικὴ μὴ ἀνήκουσα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καί τινα δοκίμια ἀποβλέποντα εἰς μεταβολὴν τῆς θρησκείας εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα, ἃ ὅμως δὲν ἀποτελοῦσι μέρος τῆς φιλοσοφίας. Ἐκ τούτων δ' αἱ μὲν θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἶναι παλαιαί, αἱ δὲ φιλοσοφικαὶ νέαι, ὡς τοῦτο ὁ Ῥάσκιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἡλικίας καὶ γνησιότητος τῆς Ζενδαβέστας ἐκ τῆς γλώσσης ἀπέδειξε, καθ' ἣν συνεγράφησαν, οὔσης γλώσσης τῆς Πεχλευῆς, ἐν χρήσει οὔσης ἐν ἔτει 230 μετὰ Χριστόν.

Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ νέα γλῶσσα καὶ γραμματολογία ἀνεπτύχθη οὐχὶ ἄνευ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας, ἑπομένως ἡ Περσικὴ φιλοσοφία δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος τῆς ἑλληνικῆς· ἄρα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πέρσαις δὲν δύναται εὐλόγως φιλοσοφία συστηματικὴ νὰ ζητηθῇ. (**H. Ritter Gesch d. Phil. I, 55**).

Δυσχερέστεραι δ' ἀποβαίνουσιν αἱ ἔρευναι περὶ ἄλλων ἐθνῶν τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἱστορία αὐτῶν εἶναι σκοτεινή, ἐξ ἑτέρου δὲ μνημονεύονται ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων· διὸ εὔλογον νὰ ζητηθῇ τί οἱ Σῖναι ἔχουσι καὶ τί οἱ Ἰνδοὶ οἱ ὑπερβάντες τὰ ἄλλα τῆς ἀνατολῆς ἔθνη κατὰ τὴν παίδευσιν.

Παρὰ τοῖς Σίναις γίνεται λόγος περὶ τριῶν θρησκευτικῶν συστημάτων οἷον τοῦ Κομφουκίου, τοῦ Λαοτσέως καὶ τοῦ Βούδδα, ὃν Φῶ ὀνομάζουσιν. Τὸ περιεχόμενον τοῦ συστήματος τοῦ Κομφουκίου εἶναι θεωρίαι εἰς τὴν πολιτείαν ἀναφερόμεναι. Ἡ πολιτεία εἶναι αὐτῷ τὸ πᾶν· εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται πάντα· ἡ σοφία αὐτοῦ εἶναι πολιτικὴ ἠθική.

Ὁ δὲ Λαοτσεὺς σύγχρονος τοῦ Κομφουκίου (600 π. Χ.) συνέγραψε περὶ τῆς μεγάλης πύλης, τουτέστι τοῦ μὴ ὄντος, δι' οὗ πάντα τὰ ὄντα παράγονται καὶ ὃ εἶναι πάντα. Ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἐξηγεῖ τὴν γένεσιν, ἀλλὰ μόνον τὸ μὴ ὄν.

Ὁ δὲ Φῶς συνέγραψε περὶ τοῦ κενοῦ, τοῦ μὴ ὄντος. (**Abel Remusat memoire sur la vie et les opinions de Laotseu. Paris 1823. Windischmann die Phil. im Fortagange der Weltgesch. I. th. 1827**).

Καίτοι δὲ παρὰ τοῖς Σίναις ὑπάρχουσι συστήματα θεολογικά, ὡς τὸ τοῦ Κομφουκίου πρὸς τὸν ἰδανισμὸν ἀνάλογον, τὸ τοῦ Λαοτσέως πρὸς τὸν ὑλισμόν, καὶ τὸ τοῦ Φῶ πρὸς τὴν σκέψιν, φαίνεται ὅμως, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν αἰσθάνεται τὴν χρείαν ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως, καὶ διὰ τοῦτο παρ' αὐτῷ δὲν ὑπάρχει ἀνάπτυξις ἐπιστημονική (**Ritter Gesch d. Phil. I, 59. Schelling Phil. d. Myth. s. 560** καὶ ἑφ.)

Ἐκ δὲ τῶν Ἰνδικῶν συγγραμμάτων ἀρχαιότεραι μὲν εἰσὶν αἱ Βέδαι, τουτέστι τὰ ἱερὰ τῶν Ἰνδῶν βιβλία, τούτων δὲ μεταγενέστερα εἶναι τὰ ἐπικὰ συγγράμματα αὐτῶν, ἡ Ῥαμαϊάνα καὶ Μαχαβαράτα, τούτων δὲ πάλιν μεταγενεστέρα εἶναι ἡ δραματικὴ ποίησις (ἀπὸ Βικραμαδιτίου πρὸ Χριστοῦ 56 ἕως τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χιστὸν) καὶ τὰ θεοσοφικὰ συστήματα αὐτῶν, καὶ τέλος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τοῦ μέσου αἰῶνος τὰ ἔργα τῶν γραμματιστῶν καὶ σχολιαστῶν.

α) Ἡ Βέδα πηγάσασα ἐκ διαφόρων μερῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων καὶ εἰς ἓν ὅλον συνημμένη περιέχει προσευχάς, κανόνας, διδασκαλίας καὶ θεογονίας, αἵτινες, ὡς φαίνεται, ὕστερον προσετέθησαν.

Ἡ Βέδα διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη 1) τὴν Ῥιχβέδαν, 2) τὴν Ὑαϊουρβέδαν, 3) τὴν Σαμανβέδαν, καὶ 4) τὴν Ἀδαρβανβέδαν. Ἕκαστον δὲ τούτων συνίσταται ἐκ προσευχῶν, ὕμνων κλπ. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος ἑκάστης Βέδας καλεῖται Βραμάνα καὶ περιέχει θρησκευτικὰς διατάξεις. Τὸ δὲ τρίτον μέρος ἑκάστης Βέδας καλεῖται Βεδάντα τουτέστιν ἐπιστημονικόν, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς πραγματείας καλουμένας Οὐπανισχάδες, εἰς πραγ-

ματείας θεολογικὰς καὶ θεοσοφικάς. Τὸ πρόβλημα αὐτῶν εἶναι ἡ ἕνωσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ. Ἡ δὲ θεωρία ἡ ἐξαχθεῖσα ἐκ τῶν μυστικῶν τῆς Βέδας μερῶν καλεῖται Βεδάντα οὖσα ἰδανισμὸς ἀποβλέπων εἰς ἀναίρεσιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, διότι αὐτὸν θεωρεῖ ἀπάτην.

Ἡ Βεδάντα εἶναι σύστημα θεοσοφικὸν καὶ καλεῖται Μιμάνσα· ἡ Μιμάνσα δ' εἶναι διττή, προτέρα καὶ ἀνωτέρα· ἡ δ' ἀνωτέρα περιέχει τὸ θεωρητικὸν μέρος καὶ θεωρεῖται ὀρθόδοξος.

Τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς Βέδας εἶναι οἱ τρεῖς τῶν Ἰνδῶν θεοί, ὁ Βράμας, ὁ Σίβας καὶ ὁ Βισνοῦς, οἵτινες καὶ Ἰῶται καὶ Τριμοῦρτοι καλοῦνται. Τούτων δὲ τῶν θεῶν ὁ μὲν Βράμας ἐξέλειψεν ἐκ τῆς συνειδήσεως τῶν Ἰνδῶν, ὁ δὲ Σίβας ἐλατρεύετο ὑπὸ τῶν πολλῶν, ὁ δὲ Βισνοῦς ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν· οὗτος δ' ὁ χωρισμὸς τῶν θεῶν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἰνδῶν προήγαγε τὴν εἰς τάξεις τοῦ ἔθνους διαίρεσιν, ἡ δὲ διαίρεσις ἀπεκώλυσε τὴν νοητικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν.

Ἐπειδὴ ὁ Βράμας ὅλως ἀφῃρέθη ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν Ἰνδῶν, κατέστη ὁ Ἰνδικὸς χαρακτὴρ θηλυπρεπὴς καὶ ἄστατος, καὶ οἱ Ἰνδοὶ καταστάντες διὰ τοῦτο ἀνεπίδεκτοι νοητικῆς ἀναπτύξεως θρηνοῦσι τὴν ἀπολεσθεῖσαν εὐδαιμονίαν αὐτῶν καὶ τὰ πάντα θεωροῦσι μάταια καὶ δόλια· διὰ δὲ τοῦτο δὲν ἠδύνατο παρ' αὐτοῖς καὶ ἡ φιλοσοφία νὰ ἀναπτυχθῇ, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἀλλ' ἔπρεπε τὴν ὤθησιν εἰς τοῦτο νὰ λάβωσιν ἔξωθεν, δηλ. ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· διὰ δὲ τοῦτο παρ' Ἰνδοῖς αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι εἰσὶ μεταγενέστεραι τῶν ἑλληνικῶν. (Schell Phil. d. Myth. s. 467 καὶ ἑφ.)

Τὸ δὲ θεοσοφικὸν μέρος εἶναι ἓν καὶ μόνον μέρος τῆς Βέδας ἀνῆκον εἰς τὴν τετάρτην περίοδον, ἐν ᾗ ὑπῆρξε μέγας ἀριθμὸς θεοσοφικῶν συγγραμμάτων ἀποβλεπόντων εἰς ἑρμηνείαν τῆς Βέδας καὶ εἰς ὑποστήριξιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κατὰ τοῦ Βουδδισμοῦ. (Ritter Gesch. d. Phil. I Bd. s. 106.)

Ὁ Κολεβρώκιος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἰνδοὶ τοὺς τρεῖς θεοὺς εἰς ἕνα ἀνήγαγον, τὸ Βράμα. Τὸ Βράμα εἶναι ἔννοια φιλοσοφικὴ

καὶ διὰ τοῦτο μεταγενεστέρα τοῦ Βράμα (τὸ οὐδέτερον ὕστερον τοῦ ἀρσενικοῦ).

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι τὸ θεοσοφικὸν μέρος τῆς Βέδας εἶναι τῶν ἄλλων μεταγενέστερον, τὸ μέρος δὲ τοῦτο φαίνεται ἀρξάμενον κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως· ὅτι δὲ ἡ Μιμάνσα, ἡ Σάγκχια καὶ ἡ Νιάϊα καθὸ ἔργα ὡρίμου ἡλικίας δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἀρχαῖαι, ἀλλὰ μεταγενέστεραι, ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τοῖς πονήμασι τούτοις εἰσὶ μὲν ἰδέαι φιλοσοφικαί, οὐχὶ ὅμως καὶ φιλοσοφίαι.

β) Τὰ δ' ἐπικὰ ποιήματα, ἡ Ῥαμαϊάνα καὶ ἡ Μαχαβαράτα, ἧς ἐπιτομὴ εἶναι ἡ Βαλαβαράτα, ἣν Δημήτριος ὁ Γαλανὸς Ἀθηναῖος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετέφρασεν, ἐγένοντο πρὸ Χριστοῦ, ὡς καὶ ἡ Σακόνταλα ἀνήκουσιν εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἐποχήν, ὡς καὶ τὰ ἐπεισόδια αὐτῶν, ἡ Βαγαβάδα=Γιτά, ἣν ἐπίσης ὁ Δ. Γαλανὸς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μετέφρασεν.

γ) Τῶν ἐπικῶν δὲ συγγραμμάτων μεταγενέστεραι εἰσὶν αἱ θεοσοφίαι τῶν Ἰνδῶν, ἡ Μιμάνσα, ἡ Σάγχια καὶ ἡ Νιάϊα. Ἕκαστον δὲ τούτων διαιρεῖται εἰς δύο, ἄρα προκύπτουσιν ἓξ συστήματα, ἃ καλοῦνται Δαρσάναι.

Ἐπειδὴ δ' αὗται περιέχουσιν ἰδέας Μωαμεθανικάς, ἑλληνικὰς καὶ χριστιανικάς, ἀποδείκνυνται πολὺ μεταγενέστεραι.

Ὅθεν ἐκ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν διαφόρων τῆς Ἰνδικῆς φιλολογίας ἐποχῶν διακρίνομεν δύο πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ δύο μετ' αὐτήν, τὰ δὲ θεοσοφικὰ συστήματα τῶν Ἰνδῶν πίπτουσιν εἰς τὴν μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν ἐποχήν· διὰ τοῦτο δύναταί τις ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνῃ ἀλανθάστως, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν ἠδύνατο ἐκ τῆς Ἰνδικῆς νὰ παραχθῇ, διότι ἡ Ἰνδικὴ εἶναι μεταγενεστέρα τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, ὅτι τὰ θεοσοφικὰ τῶν Ἰνδῶν συστήματα ἐπήγασαν ἐκ τῆς μεταδόσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ διάφορα ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως δ' εἰς τὰς Ἰνδίας.

Ὁ Κολεβρώκιος διακρίνει διάφορα συστήματα, ὡς τὸ τῶν Δσχινιστῶν, Τσχαρβακῶν, Σιβαϊτῶν, Βισνουϊτῶν καὶ Βουδδιστῶν, (Colebr. σελ. 569 καὶ ἑφ.)

Ὁ Βουδδισμὸς (κατὰ Σχελλίγγιον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς μυθολογίας) εἶναι αἰνιγματῶδες φαινόμενον, ἀπαντώμενος μόνον ἐν τῇ Βαγαβάδᾳ=Γιτᾷ. Ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει τὸν Θεὸν ἕνα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς.

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο φαίνεται ἀναπτυχθὲν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς μυθολογίας, καί, ἐπειδὴ εἰς ἀναίρεσιν τῶν τάξεων ἀπέβλεπε, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Βραχμάνων. Ἐκ τῶν συστημάτων δὲ τὰ μὲν τῇ Βέδᾳ σύμφωνα ὀνομάζονται ὀρθόδοξα, τὰ δὲ ἀσύμφωνα ἑτερόδοξα. Τὰ συστήματα δὲ ταῦτα, ἃ ὁ Κολεβρώκιος ἐξ θεωρεῖ, ἀνάγει ὁ Ῥίττερος εἰς τρία (Gesch der. Phil. IV τομ. s. 373 καὶ ἑφ.) συνδέων ἀνὰ δύο εἰς ἕν, δηλ. τὴν πρώτην καὶ δευτέραν Μιμάνσαν εἰς ἕν, τὴν Βεδάνταν, τὴν Νιάϊαν καὶ Βαϊσεσχίκαν εἰς ἕν, καὶ τὴν Σάγκχιαν καὶ Ὑώγαν εἰς ἕν.

1) Ἡ Σάγκχια κατ' ἀντίθεσιν τῆς Βεδάντας ἀναπτυχθεῖσα θεωρεῖ τὴν φιλοσοφικὴν γνῶσιν ὡς τὸ μόνον μέσον ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν πόνων τῶν πιεζόντων αὐτόν. Ἡ Σάγκχια οὖσα θεωρία λογικὴ διακρίνει τὴν γνῶσιν τοῦ αἰτίου, τῆς οὐσίας, καὶ τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν, καὶ ἡ διάκρισις αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτῆς.

Παρὰ τὸν συλλογισμὸν δὲ καὶ τὴν παρατήρησιν ἀναγνωρίζει ἡ Σάγκχια καὶ τρίτον εἶδος γνώσεως, τὴν παράδοσιν, ἥτις εἶναι ἢ συνήθης ἢ ἱερά.

Ἀντικείμενον τῆς γνώσεως κατὰ τὴν Σάγκχιαν εἶναι τὸ ὄν, ὅπερ ἐστὶν ἢ παράγον καὶ μὴ παραγόμενον, ἢ παράγον καὶ παραγόμενον, ἢ μὴ παράγον καὶ μὴ παραγόμενον. (Colebr. Jsvar. Crisuas 3. I, 30 καὶ ἑφ.)

Τούτων δὲ τὸ παράγον καὶ μὴ παραγόμενον εἶναι τὸ ἕν, ὃ ἐκλαμβάνεται τριάς, ἡ ἀρχὴ πάντων, διὰ λεπτότητα δ' ἐστὶν ἄϋλον, ἀφανές.

Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ἓν εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ παραγομένου, τὸ δὲ παραγόμενον εἶναι σωματικόν, εἶναι καὶ τὸ παράγον σωματικὸν καὶ ἑπομένως ὕλη.

Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι ὑλικὸς πανθεϊσμός, θεωρεῖται σύστημα ἀθεϊστικόν· ἀρχηγὸς αὐτοῦ φέρεται ὁ Καπίλας.

Τὸ δὲ μὴ παράγον καὶ μὴ παραγόμενον εἶναι ἡ ψυχή, ἥτις δὲν εἶναι ἄλογος, ἀλλὰ λογική· ἄρα ἡ ψυχὴ οὔτε ἀρχὴ εἶναι οὔτε γίνεται, ἀλλ' ἁπλοῦς ἐν τῷ κόσμῳ θεατής· διὸ ἡ μὲν ψυχὴ στερεῖται ἰσχύος πρὸς ἐνέργειαν, ἡ δὲ φύσις γνώσεως πρὸς τὸ θεωρεῖν. Ἡ δὲ δημιουργία ἐξ ἀμφοτέρων ἀναπτυσσομένη πραγματοποιεῖται δι' ἀγαθότητος αἰτίας οὔσης τῆς ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας, διὰ πάθους καὶ μωρίας αἰτίας οὔσης τῆς κακίας, καὶ διὰ σκότους αἰτίου ὄντος τῆς ἀπάτης. Τούτων δὲ τῆς μὲν ἀγαθότητος μετέχουσιν οἱ θεοί, τοῦ δὲ πάθους οἱ ἄνθρωποι, τοῦ δὲ σκότους τὰ ζῷα, ἃ διὰ τοῦτο εἶναι μωρά. (Βαγαβάδα=Γιτὰ 28 καὶ ἑφ.)

Ἡ ψυχὴ ἀπαλλάσσεται τοῦ κακοῦ διὰ τῆς γνώσεως. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν δύναται ἐν τῷδε τῷ βίῳ ὅλως ἀπὸ τοῦ σώματος νὰ χωρισθῇ, δὲν δύναται ἐν αὐτῷ καὶ ὅλως διὰ γνώσεως νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τῶν κακῶν, ἀλλὰ μετὰ θάνατον.

Ἡ ἀθεϊστικὴ δὲ αὕτη Σάγκχια ὑποθέτει φύσιν ἀλόγως, ἀβούλως ἐνεργοῦσαν καὶ ἀναγκαίως. Τὸ ἓν εἶναι πλαστικὴ φύσις γεννῶσα καὶ οὐ γεννωμένη, εἶναι πολλά, εἶναι ὅμως ἕν, ἐξ οὗ πάντα.

Τῆς δὲ θεϊστικῆς Σάγκχιας ἀρχηγὸς φέρεται ὁ Πανταδιαλῆς· αὕτη ὑποθέτει δημιουργὸν προσωπικόν, ἐλευθέρως βουλόμενον καὶ τὴν τριάδα ἐξ ἐλευθέρας πράξεως γεννῶντα. Ἡ ὀρθόδοξος αὕτη Σάγκχια δὲν διαφέρει τῆς Βεδάντας εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ λογικὴν μέθοδον.

Ἡ Ὑώγα συμφωνοῦσα καθ' ὅλα τῇ Σαγκχίᾳ διαφέρει αὐτῆς μόνον κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἄναρχος, ἀΐδιος καὶ πάνσοφος. Ἡ Ὑώγα τὴν ἀϊδιότητα ἰσχυριζομένη ἀποβλέπει εἰς ἀνύψωσιν ὑπὲρ τὰς διῃρημένας ἰδιότητας καὶ δι' αὐτῆς εἰς ἕνωσιν μετὰ τοῦ ἐλευθέρου δημιουργοῦ.

Ἡ δὲ Βαγαβάδα-Γιτὰ δὲν περιέχει τὴν φιλοσοφίαν τῆς Ὑώγας καθαράν· διότι ἀναφέρεται εἰς θρησκευτικὰ δόγματα τῆς Βέδας μᾶλλον ἢ τὴν Σάγκχιαν· ἰσχυρίζεται ὅμως ὅτι τὸ ἐν χρόνῳ γιγνόμενον ἦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένον ἀπ' αἰῶνος. Θεωροῦσα ὅμως τὸ γιγνόμενον προωρισμένον καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον

τῆς θείας βουλήσεως μηχανήν. Ἰσχυριζομένη δὲ ὅτι ὁ νικῶν τὰς ποιότητας καὶ μὴ καταφρονῶν τοῦ φωτὸς τῆς σοφίας καταναλίσκεται ἐν τῷ Βράμᾳ, δεικνύει ὅτι τὸ τελευταῖον αὐτῆς περιεχόμενον ἀποβλέπει εἰς ἕνωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὴ ὅμως ὑποθέτουσα τὴν πτῶσιν φαίνεται καὶ αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ μεταγενεστέρα.

2) Ἡ Νιαΐα ἄρχεται τῆς συζητήσεως ἀπὸ τῆς γλώσσης· διότι τὴν γλῶσσαν ἐπρέσβευον οἱ ὀρθόδοξοι διδαχθεῖσαν δι' ἀποκαλύψεως. Αὐτὴ ὡς σύστημα τῆς λογικῆς καὶ διαλεκτικῆς περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν διάφορον οὖσαν τῆς ἀτομικῆς τῶν Ἑλλήνων· διότι αὐτὴ ζητοῦσα νὰ προσδιορίσῃ τὸ μέγεθος τῶν ἀτόμων, ὧν ἡ πρώτη σύνθεσις εἶναι διμερής, ἡ δευτέρα τριμερής, δεικνύει ὁμοιότητα τινὰ τῇ θεωρίᾳ τῶν Πυθαγορείων περὶ συνθέσεως τῆς γραμμῆς ἐκ δύο στιγμῶν, τοῦ ἐπιπέδου ἐκ τριῶν γραμμῶν κτλ. Αἱ συνθέσεις δ' αὗται τῶν ἀτόμων ὑποθέτουσιν αἰτίαν τινὰ συνθετικήν. Οὕτω δὲ ζητεῖ ἡ Βαϊσεσχίκα νὰ συνδέσῃ τὸ ἐλάχιστον μετὰ τοῦ μεγίστου.

Ἡ Νιαΐα καὶ ἡ Βαϊσεσχίκα ὑποθέτουσι τὴν ψυχὴν ἀνωτέραν τοῦ σώματος καὶ ὅτι αὐτὴ ἐλευθεροῦται ἀπὸ τῶν κακῶν διὰ τῆς γνώσεως, δὲν ἐξηγοῦσιν ὅμως καὶ τὸν τρόπον, ἀλλ' ὅτι ἡ ψυχὴ ἐν ἡδονῇ καὶ λύπῃ ὠθεῖ εἰς ἐνέργειαν, τὸ δ' ἁμάρτημα πηγάζει ἐκ τῆς πράξεως, ἐξ αὐτοῦ τὸ πάθος καὶ ἡ πλάνη. Οὕτω δεσμεύεται ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ἐκ δὲ τῆς δεσμεύσεως πηγάζει ἡ τιμωρία (δηλ. ἡ μετεμψύχωσις), ἡ δ' ἀμοιβὴ τοῦ ἀγαθοῦ πηγάζει ἐκ τῆς τελείας τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐλευθερίας.

Ἡ φιλοσοφία αὕτη ὀνομάζει τὸ ὂν δημιουργόν, δὲν ἐξηγεῖ ὅμως καὶ τί τοῦτο τὸ ὄν, τίς οὗτος ὁ δημιουργός ἐστιν.

3) Ἡ πρώτη καὶ δευτέρα Μιμάνσα Βεδάντα ὀνομαζομένη ὑπισχνεῖται νὰ παράσχῃ τὸ ἀνώτερον εἶδος τῆς γνώσεως τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃ μόνοι οἱ Θεοὶ καὶ οἱ Βραχμᾶνες κτῶνται. (**Colebr. I, 18. Wilson Asiat. XVII, 185.**

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο εἶναι ἧττον ἐπιστημονικόν, καὶ τὰ πλεῖστα ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ἀποθετικά· διὸ φαίνεται, ὅτι ἡ Βεδάντα ἀνεπτύχθη χάριν ὑπερασπίσεως τῆς ἐν τῇ Βέδᾳ θεολογίας.

Ἡ Βεδάντα παραδέχεται τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως, δηλ. τὴν παρατήρησιν, τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὴν παράδοσιν τουτέστι τὴν ἀποκάλυψιν, παράγουσα αὐτὴν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ προτέρου τῆς ψυχῆς βίου.

Ὁμοίαν τινὰ ἰδέαν ἔχει καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Μένωνι περὶ ἀναμνήσεως· ἡ ὁμοιότης ὅμως αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν οὐχὶ ὅμως εἰς τὴν καταγωγὴν τῆς μιᾶς ἐκ τῆς ἑτέρας. Διὰ τοῦτο καταφέρεται ἡ Βεδάντα κατὰ τῶν θεωριῶν τῶν ὑλιστῶν καὶ τῆς Τσχαρβάκας θεωρούσης πηγὴν τῆς γνώσεως τὴν παρατήρησιν, καὶ ἐν ἀντιθέσει πρός τε τὴν Σάγκχιαν καὶ τὰς ὑλικὰς θεωρίας ἦλθεν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐκτὸς πάσης ὕλης, ἐπομένως οὔτε αἰσθητὸς οὔτε σωματικός. Πρὸς ἀναίρεσιν δὲ τῶν ὑλικῶν θεωριῶν ὑποθέτει, ὅτι ἡ ὕλη αὐτὴ καθ' αὑτὴν εἶναι ἀκίνητος, καὶ ὅτι ἐὰν κίνησις ὑποτεθῇ, ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῇ καὶ δύναμις ἀσώματος τὴν ὕλην κινοῦσα καὶ μεταβάλλουσα, τουτέστιν αἰτία τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς. Ἐντεῦθεν ὁρμωμένη ἀνῄρει καὶ τὴν θεωρίαν τῶν ἀτομικῶν λέγουσα, ὅτι αἱ ἄτομοι εἰσὶν ἢ οὐσιωδῶς κινητικαὶ ἢ οὔ· εἰ μὲν κινητικαί, ἀνάγκη καὶ ἡ κίνησις ἡ μεταβάλλουσα τὸν κόσμον νὰ ἦναι ἀΐδιος· εἰ δὲ μὴ κινητικαί, οὐδέποτε ἤθελε παύσει ὁ χωρισμὸς καὶ τὸ μὴ ὂν τοῦ κόσμου. Ἐντεῦθεν ἐτεκμαίρετο ὅτι αἱ ἄτομοι οὐδέποτε δύνανται νὰ ἦναι αἰτίαι τῆς γενέσεως (συνθέσεως) καὶ τῆς φθορᾶς (διαλύσεως)· διότι εἰ ὁ κόσμος παρήγετο ἐξ αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ αἰτία, ἵνα παραγάγῃ τὴν σύνθεσιν αὐτῶν.

Ἡ Βεδάντα ὅμως καταφέρεται οὐ μόνον κατὰ τῶν ὑλικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἰδανικῶν ὡς ἀρνουμένων τὰ ἐκτὸς ἀντικείμενα καὶ θεωρουσῶν αὐτὰ σκιὰς καὶ ὀπτασίας. Ἀλλ' ἡ Βεδάντα κατακρίνει καὶ τὴν Πασουπάτην, ἥτις οὖσα θεωρία τῶν Σιβαϊτῶν ἰσχυρίζεται τὸν μέγιστον Θεόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου ἄρχοντα καὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐν τοῖς σώμασι ψυχῶν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ὑποθέτει παθητικὸν καὶ ἄδικον ὡς διανέμοντα τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν, κατακρίνουσα δ' ἀποβλέπει

δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀντιθέσεως τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὕλης νὰ συνάψῃ πάντα εἰς ἕν.

Ἐπειδὴ ἡ θεωρία αὕτη τὸν Θεὸν καὶ μεταβάλλοντα καὶ μεταβαλλόμενον ἅμα ὑποθέτει, εἶναι καὶ αὕτη πανθεϊστική.

Τοῦτο τὸ ἓν ἐδημιούργησε κατὰ τὴν Βεδάνταν πάντα· διότι ἐπεθύμησε νὰ γείνῃ πολλά· διὸ λέγει ὁ Βισνοῦς «ἐγώ εἰμι ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ, ὁ προπάτωρ, ἡ ζωή, ὁ θάνατος, ἡ γένεσις, ἡ φθορά, ἡ ἀρχή, τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος». Ἡ θεωρία αὕτη ἔχει ὁμοιότητα τῇ θεωρίᾳ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων «ἐγώ εἰμι τὸ γεγονός, τὸ ὂν καὶ ἐσόμενον,» καὶ τῇ τῶν Ὀρφικῶν ἰσχυριζομένων

«Ζεὺς πρῶτος γίνετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος,
Ζεὺς κεφαλή, μέσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται·
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος·
Ζεὺς πνοὴ πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή·
Ζεὺς πόντου ῥίζα, Ζεὺς ἥλιος ἠδὲ σελήνη κλ.»

Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ἡ Βεδάντα, ὅτι τὸ πρῶτον ἐποίησε τὸ φῶς, ἐκ δὲ τοῦ φωτὸς τὸ ὕδωρ, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος τὰ στοιχεῖα καὶ ὅλον τὸν κόσμον.

Ὡς δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρων τὰ κατώτερα ἐγένοντο, οὕτως ἐπανέρχονται τὰ κατώτερα εἰς τὰ ἀνώτερα ἀντιθέτως καὶ διαλύονται ἐν τῷ Βράμα.

Τὴν ψυχὴν ὑποθέτει καλύμματα διάφορα ἔχουσαν, αὐτὴν ὅμως δὲν ἐκλαμβάνει ἀπόρροιαν τοῦ Βράμα, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ ἀγέννητον καὶ ἄπειρον, ὡς αὐτὸ τὸ Βράμα· ὡς μόριον ὅμως τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως θεωρεῖ αὐτὴν ἐνεργητικήν· καίτοι δ' ἀναγνωρίζει αὐτὴν ἀθάνατον, ὑποθέτει ὅμως θνητὴν συνδεδεμένην μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὁ σύνδεσμος οὗτος ποιεῖ τὴν ἀνησυχίαν καὶ κακοδαιμονίαν αὐτῆς.

Ἐπειδὴ δ' ἡ Βεδάντα τὴν μετεμψύχωσιν θεωρεῖ προδιατεταγμένην, ἀναιρεῖ τὴν ἐλευθέραν τῆς ψυχῆς βούλησιν. (**Colebr. I, 22** καὶ ἑφ. **Windisch. Sanc. 174** καὶ ἑφ.).

Ἡ Βεδάντα ἐξ ἑνὸς μὲν θεωρεῖ τὰ τοῦ κόσμου ἐξηφανισμένα, ἐξ ἑτέρου δὲ παραδέχεται τὸ πραγματικὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν. Ἡ δοξασία ὅμως αὕτη συμφωνεῖ τῇ τῆς πρώτης Μιμάν-

σας· διότι καὶ ἡ Βεδάντα ὑψοῖ τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς γῆς εἰς ἀνωτέρους χώρους, καὶ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀξιοῦται ἡ ψυχὴ τῆς θείας γνώσεως τοῦ μόνου μέσου πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς μετεμψυχώσεως καὶ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας. Ἐντεῦθεν προῆλθε καὶ ὁ ἀσκητικὸς τῶν Ἰνδῶν βίος καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἐποπτεία εἶναι κρείττων τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὧν ἄνευ ὅμως αὕτη δὲν δύναται νὰ ἀποκτηθῇ. (**Colebr. I, 27** καὶ ἑφ.). Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι οὐδ' ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἠδύνατο ἐκ τῆς Ἰνδικῆς νὰ παραχθῇ.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τινές, ὡς ὁ Γλαδίσχιος (**Einleit. in das Verständniss der Weltgesch. 2 Th. 1841, 1844**), ἰσχυρίζονται ὅτι ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Σωκράτους πέντε συστήμασιν ὑπάρχει ἡ φιλοσοφία τῶν πέντε Ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ἐν τῷ Πυθαγορείῳ δηλαδὴ ἡ Σινική, ἐν τῷ Ἡρακλειτείῳ ἡ Περσική, ἐν τῷ Ἐλεατικῷ ἡ Ἰνδική, ἐν τῷ Ἐμπεδοκλείῳ ἡ Αἰγυπτιακή, καὶ ἐν τῷ Ἀναξαγορείῳ ἡ Ἰουδαϊκή. Ὁ δὲ Ῥοίθιος (**Gesch. uns. abendländ. Phil. I, 74** καὶ ἑφ.) ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπήγασεν ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς δογματικῆς. Τούτων ὅμως τῶν δοξασιῶν οὐδετέρα εἶναι ὀρθή· διότι ἔπρεπε τοὐλάχιστον νὰ ἀποδειχθῇ τὸ δυνατὸν τοιαύτης τινὸς ἐπιμιξίας, ἔπρεπε νὰ δειχθῇ ὅτι τῷ Πυθαγόρᾳ ἐγένετο αὕτη ἡ γνῶσις, τῷ Παρμενίδῃ ἐκείνη καὶ ἐφεξῆς. Πλὴν οὐδὲ ὁμοιότης ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Πυθαγόρου φιλοσοφίας καὶ Σινικῆς· διότι παρὰ τοῖς Σίναις οὔτε ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ οὐσία τῶν ὄντων ἀποδείκνυται, οὔτε ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ ἰδέα εἶναι σύμφωνος, οὔτε τὰ ἄλλα. Οὐδὲ μεταξὺ Ζωροάστρου καὶ Ἡρακλείτου ὑπάρχει ἀναλογία· διότι οὔτε οὗτος γινώσκει τὸν δυαδισμὸν ἐκείνου, οὔτε ἐκεῖνος τὴν ῥοὴν τῶν ὄντων αὐτοῦ· ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι τὸ ἕν, ἐπικρατεῖ ἁρμονία καὶ ἑνότης τῶν ὄντων, ὁ δὲ δυαδισμὸς ἐξαφανίζεται. Οὐδὲ ἡ Ἐλεατικὴ θεωρία συμφωνεῖ τῇ Ἰνδικῇ, οὐδ' ἡ θεωρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους συμφωνεῖ τῇ Αἰγυπτιακῇ θεολογίᾳ. Ἐκτὸς δὲ τούτου οὔτε ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης οὔτε ὁ Μανέθων εἶναι μάρτυρες ἀξιόπιστοι. Οὐδὲ ἡ τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρία συνέχεται μετὰ τῆς Ἰου-

δαϊκῆς θεολογίας. Καὶ οὐ μόνον ἱστορικαὶ ἀποδείξεις ἐλλείπουσι περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς, ἀλλ' εἰσὶ καὶ λόγοι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀναιροῦντες, ὡς ἄριστα ὁ Ῥίττερος παρατηρεῖ (Gesch. der Phil. I. s. 172 καὶ ἑφ.), ὅτι αἱ θεωρίαι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰσὶν ἁπλαῖ καὶ αὐτοτελεῖς, ἡ ἀνάπτυξίς των φυσική, οὐδεὶς ἀγὼν κατ' ἀλλοτρίων στοιχείων ὑπάρχει, οὐδ' ἐφαρμογὴ ἀκαταλήπτων τύπων καὶ ἐννοιῶν, οὐδ' ἀναφορὰ εἰς παραδόσεις τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ὅτι ὅλαι αὗται αἱ θεωρίαι ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίᾳ οὐδὲν ἴχνος Αἰγυπτιακῆς ἢ Περσικῆς ἢ Χαλδαϊκῆς μυθολογίας ὑπάρχει. Καὶ ἡ Πυθαγόρειος κοσμολογία καὶ ἡ Ἐμπεδόκλειος δὲν ἀναφέρονται εἰς παράδοσιν μυθολογικήν. Καὶ αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ θεωρίαι ἀνεπτύχθησαν ἀνεξαρτήτως τῆς θρησκείας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀντιφατικῶς πρὸς αὐτήν. Ἑνὶ λόγῳ πρέπει νὰ ἐρευνήσωμεν, ἂν ἦτο δυνατὸν οἱ Ἕλληνες νὰ μάθωσί τι παρὰ τῶν ἀνατολικῶν. Πάντα τὰ ἔθνη, μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες εἶχον συνάφειαν, οὐδόλως ἀποδείκνυται, ὅτι εἶχον ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν, διότι τὰ φιλοσοφήματα τῶν ἄλλων ἐθνῶν (Περσῶν, Ἑβραίων κλπ.) εἶναι κατώτερα κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεοσοφιῶν τῶν Ἰνδῶν. (Ritter Gesch. d. Phil. IV. s. 440). Ὅλα ταῦτα ἦσαν ἀκαλλιέργητα καὶ φανταστικά. Καὶ ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἱερὰ βιβλία, ἃ περιεῖχον νόμους ἱερατικοὺς καὶ πολιτικούς, ἐπιστημονικῆς ὅμως δογματικῆς οὐδὲν ἴχνος φαίνεται ἐν αὐτοῖς. Ὅτα παρέδωκαν τοῖς Ἕλλησι, ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀστρονομίαν (Ἡρόδ. II, 4.).

Οὔτε ὁ Ἡρόδοτος οὔτε ὁ Πλάτων οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζουσιν Αἰγυπτιακὴν φιλοσοφίαν καὶ Φοινικήν. Ὁ συγγραφεὺς τῶν Αἰγυπτίων μυστηρίων, ὁ Δαμάσκιος, ὁ Ποσειδώνιος καὶ ἄλλοι ἀναφέρουσι φιλοσόφους Αἰγυπτίους (Διοδ. I, 11 it. Μυστηρ. 16. Δαμάσ. περὶ ἀρχῶν s. 125), οὗτοι ὅμως δὲν εἶναι μάρτυρες ἀξιόπιστοι. Πλὴν καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι οἱ Ἀνατολικοὶ εἶχον θεωρίας φιλοσοφικάς, ἡ μετάδοσις ἤθελεν εἶναι δύσκολος. Ἐὰν ὑπ' ὄψιν ληφθῇ ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ ἔννοιαι εἰσὶ τῇ γλώσσῃ συμφυεῖς,

ὅτι οἱ Ἕλληνες ξένας γλώσσας δὲν ἐγνώριζον, ὅτι οὐδὲν ἴχνος ἀνατολικοῦ συγγράμματος καὶ μεταφράσεως παρ' Ἕλλησι φαίνεται, ἐὰν ὑπ' ὄψιν ληφθῇ πῶς ἦλθον Ἀνατολικαὶ ἰδέαι πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἑλλάδα, θέλουσιν αἱ δυσχέρειαι φανῇ μέγισται καὶ ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν νὰ παρεισδύσῃ παραφυὰς σοφίας ἀνατολικῆς.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες μικράν τινα μόνον καὶ ἀμυδρὰν γνῶσιν ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ἐκ τῶν Ἰνδικῶν θεοσοφιῶν, διότι ἡ λογικὴ καὶ διαλεκτικὴ τῶν Ἑλλήνων ἦτο τελειοτέρα τῆς τῶν Ἰνδῶν καὶ ἄλλων. Μόνον δὲ τινὰ τῆς Βεδάντας καὶ Ὑόγας ἀπαντῶμεν ὅμοια παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς, πλὴν καὶ ταῦτα οὔτε ἐκ τῶν παραδόσεων οὔτε ἐπιστημονικῶς ἀποδείκνυνται, ὅτι ληφθέντα μετηνέχθησαν ἐξ Ἰνδιῶν.

Ἡ περὶ ἀπορροῆς τῶν ὄντων ἐκ τοῦ θεοῦ θεωρία, ἡ περὶ ἀντιθέσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ ἡ περὶ ἐποπτείας εἶναι ὁμοία καὶ παρ' Ἕλλησιν. Τοιαῦται ὅμως ὁμοιότητες ἀναπτύσσονται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως μᾶλλον ἢ ἐκ παραδόσεως.

Ἡ Σάγκχια καὶ ἡ θεωρία τῶν ἔπειτα Στωϊκῶν ὑπολαμβάνουσι τὴν ψυχὴν ἀδιάφορον πρὸς τὰ ἐκτός, τήν τε ἡδονὴν καὶ τὸν πόνον, τὴν δὲ φιλοσοφίαν μέσον. Ἡ ἱστορία ὅμως διδάσκει ἡμᾶς ὅτι οἱ Στωϊκοὶ εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν ἦλθον βαθμηδόν· καὶ ὡς οὗτοι δὲν ἠδύναντο τοῖς ὀπαδοῖς τῆς Σάγκχιας νὰ μεταδώσωσιν αὐτήν, οὕτω δὲν δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ Ἰνδικὴ φιλοσοφία ἠδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Στωϊκήν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ μεγάλη τῶν τόπων ἀπόστασις καὶ ἡ ἀσήμαντος αὐτῶν ἐπιμιξία.

Τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων (Röth Gesch. uns abend. Phil. I, 74—241) ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀλλότριον προϊόν, προϊὸν Ἀνατολικόν. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος στηρίζεται ἐν μέρει μὲν ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων, ἐν μέρει δ' ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς συγγενείας ἑλληνικῶν καὶ ἀνατολικῶν θεωριῶν. Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ λέγουσι πολλὰ περὶ τῆς σοφίας, ἣν ὁ Θαλῆς, ὁ Φερεκύδης, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Δημόκρι-

τος, ὁ Πλάτων, ἔλαβον παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Χαλδαίων, τῶν Μάγων καὶ τῶν Βραχμάνων. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὐτῶν δὲν ἔχει ἀξίαν ὡς μὴ ἐπὶ βεβαίας παραδόσεως στηριζομένη, καὶ οἱ μάρτυρες οὗτοι ἔχουσι τόσας δογματικὰς ὑποθέσεις, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν αὐτοὺς ὡς μὴ ἔχοντας ὀρθὴν κρίσιν περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς καταγωγῆς, ὡς μὴ δυναμένους τὸ γνήσιον νὰ διακρίνωσι τοῦ μὴ γνησίου, τὸ ἱστορικὸν τοῦ μυθώδους, ὡς διηγουμένους περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων ἀναποδείκτως καὶ μὴ δεικνύοντας πόθεν τὴν διήγησιν ἔλαβον. Καὶ ἀληθῶς οἱ μὲν Ἀνατολικοὶ ἔπλασαν τὴν καταγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐκ τῆς ἀνατολικῆς, οἱ δ' Ἕλληνες παρεδέχθησαν. Αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται εἰσὶν ἀναπόδεικτοι. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐκφέρουσι συμπεράσματα ἁπλῶς· διότι ὁ Ἡρόδοτος ἀγνοεῖ ἂν ὁ Πυθαγόρας ἦτο ἐν Αἰγύπτῳ, ὅθεν ἔλαβε τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ· οὐδὲ περὶ Δημοκρίτου γνωρίζομεν τί ἔλαβε, περὶ δὲ Πλάτωνος γνωρίζομεν ὅτι οὗτος τὴν τῶν Αἰγυπτίων σοφίαν ἐθεώρει μικροῦ λόγου ἀξίαν.

Ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι αὐτοφυής, ὡς τοῦτο ἀναμφιλέκτως ἀποδείκνυται, ἐξ ἅπαντος τὸ ζήτημα μεταβάλλεται, δὲν εἶναι πλέον ζήτημα, ἂν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἦλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἀλλ' ἂν θεωρίαι Ἀνατολικαὶ συνετέλεσαν εἰς γένεσιν αὐτῆς, κατὰ πόσον ἐκτείνεται ἡ ἀλλοτρία αὕτη ἐπιῤῥοή, καὶ κατὰ πόσον τὸ Ἀνατολικὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ δύναται νὰ γνωρισθῇ, καὶ ἂν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως περιῆλθεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ὅτι οἱ Ἕλληνες τὰς θεωρίας τῶν ἀνατολικῶν δὲν ἐγνώριζον, ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οὐδεὶς τῶν σοφῶν Ἑλλήνων ἀναφέρει τὰς τῶν ἀνατολικῶν ἰδέας ὡς θεωρίας, ἀλλ' ὡς πατροπαράδοτα.

Ὁ Ἕγελος (Gesch. d. Phil. I, s. 171) καὶ ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. I, 135 καὶ ἑφ.) ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας θρησκευτικὰς παραστάσεις αὐτῶν παρέλαβον ἐκ Συρίας, Αἰγύπτου, Φοινίκης καὶ ἄλλων μερῶν, μετέβαλον ὅμως αὐτὰς οὕτως, ὥστε αὗται κατεστάθησαν τελεία αὐτῶν ἰδιοκτησία. Τὴν δόξαν ταύτην τοῦ Ἑγέλου καὶ Ῥιττέρου ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ

Πλάτων φαίνεται λέγων «ὅτι ὅσα γὰρ Ἕλληνες παραλάβωσι ταῦτα κάλλιον ἀπεργάζονται.» (Πλάτ. Ἐπινομίς· εἰ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἔκ τινος τῶν ἀρχαίων ἀκαδημαϊκῶν, ἐκφράζει ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος περὶ τούτου).

Τὴν ἐπιῤῥοὴν ἀνατολικῶν παραστάσεων εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν οὐδ' ὁ θεωρῶν αὐτὴν καθαρὸν τῶν Ἑλλήνων προϊὸν δύναται νὰ ἀρνηθῇ. Ὅτι οἱ μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Ἑλλάδα λαοὶ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις αὐτῶν μετήνεγκον, ὅτι ἐξ Αἰγύπτου καὶ Ἀσίας λατρεῖαι καὶ θρησκευτικαὶ παραστάσεις ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦτο εἶναι ἀναμφίλεκτον. Μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀνατολικῶν ὑπάρχει διττὴ συνάφεια, ὧν ἡ μὲν ἀρχαία ἀναφέρεται εἰς τὰς μεταναστεύσεις ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, ἡ δὲ νέα ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα, ὅτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδὲν εἶχεν ἀλλότριον στοιχεῖον, οὐδὲ φαίνεται τοιοῦτον· διότι οὔτε σύγγραμμα Ἕλλην μετέφρασε ποτὲ ἐξ ἀλλοτρίου γλώσσης, οὔτε οἱ ἀνατολικοὶ ἦσαν τοσοῦτον προωδευμένοι, ὥστε ἠδύναντο νὰ διδάξωσιν αὐτούς, οὔτε ὁ Πλάτων οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τι περὶ τούτου. Μετὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλη γνωρίσαντες τὴν Ἀνατολὴν ἐσυμπέραναν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐδιδάχθησαν παρὰ τῶν Ἀνατολικῶν· ἄρα ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις, ὅτε ὁ ἐπιστημονικὸς τῶν Ἑλλήνων βίος ἐξέλιπεν, ἐκυκλοφόρησαν φῆμαι, ὅτι δῆθεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπήγασεν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἰάμβλιχος καὶ ἄλλοι, παρέλαβον τὴν φήμην ταύτην ὡς ἀλήθειαν. (**Ritter Gesch d. Phil. I. s. 159**).

Ἐὰν ὅμως οἱ Ἕλληνες παρέλαβον ἀληθῶς θρησκευτικὰς παραστάσεις ἐκ τῶν μεταναστευσάντων λαῶν, ἀναφύεται διπλοῦν ζήτημα, τὸ μὲν τίνες ἦσαν αὗται, τὸ δὲ ἂν ἠδύνατο ἐξ αὐτῶν νὰ πηγάσῃ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία;

Ἐὰν τὰ ἔθνη ἐπήγασαν ἐκ κοινῶν αἰτίων καὶ ὑπόκεινται τοῖς αὐτοῖς τῆς ἀναπτύξεως κοιναῖς νόμοις, φανερὸν εἶναι, ὅτι τὰ ἔθνη ὡς περιλαμβάνοντα τὰ αὐτὰ συστατικὰ στοιχεῖα ἔπρεπε καὶ νὰ ἀναπτύξωσιν αὐτὰ ὁμοίως. Ἡ ἱστορία ὅμως ἀποδεικνύει, ὅτι ταῦτα τὰ στοιχεῖα ὅλα τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων ἐξίσου δὲν ἀνέ-

πτυξαν καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἔμειναν γένη, τὰ δὲ προέβησαν εἰς φυλάς, ἄλλα δ' ἀνυψώθησαν εἰς ἔθνη.

Ἐὰν δὲ τὸ ἔθνος ὄντως ἔθνος ἀποτελῇ ἰδίᾳ περὶ θεοῦ καὶ κόσμου ἰδέα, ἔπρεπε καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καθὸ ἔθνος νὰ μορφώσῃ κατὰ τὸν ἀτομικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ βίον, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ὥστε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξ ἄλλων ἐθνῶν παρέλαβε, συνεχώνευσεν αὐτὰ καὶ κατὰ τὸν ἀτομικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐμόρφωσεν· διότι καὶ ἡ μυθολογία καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ λοιπὰ δὲν προηγήθησαν τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ συμφυῆ ὄντα βαθμηδὸν δι' αὐτοῦ ἀνεπτύχθησαν.

Ἐπειδὴ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνυψώθη καὶ ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς φύσεως, ἀπαντᾶται ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις μνημείοις αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ τοῖς ποιηταῖς ἰδίως δὲ τῷ Ὁμήρῳ, ἡ ἐλευθερία καὶ ἁγνότης τοῦ πνεύματος, τὸ ἁρμονικὸν καὶ καλόν, φαντασία φυσικὴ τοῖς πράγμασι σύμφωνος, καὶ ἐκ τῆς ποιήσεως προαγγέλλεται ἡ πρώτη τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία· διότι ἡ θρησκευτικὴ παράστασις τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου περιεῖχε τὰ σπέρματα τῶν ἔπειτα φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν. Ὡς δ' ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία εἶναι φυσική, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἔφερε τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐλευθερίας, ἔλαβεν αὐτὸν καὶ ἡ φιλοσοφία κατασταθεῖσα διὰ τῆς ἐλευθερίας ὁ διδιδάσκαλος τῶν ἔπειτα αἰώνων καὶ τῶν ἐθνῶν.

Αἱ θρησκευτικαὶ παραστάσεις αἱ συνεχόμεναι μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦτο κοινόν, ὅτι τὸ ὑπέρτατον ὄν, τὸν θεόν, ἐκλαμβάνουσιν ἀορίστως, ὡς μὴ ὄν, χάος καὶ νύκτα, διὰ τοῦτο καὶ αἱ τοιούτου εἴδους θεογονίαι παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι διασωθεῖσαι ἀναφέρονται εἰς τὸν Ὀρφέα καὶ τοὺς Ὀρφικούς, διότι τὰ Ὀρφικὰ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ἀνθελληνικά. (Brandis Gesch. der Gr. Röm. Phil. I. s. 53 κ. ἐφ.).

Ἡ Ὀρφικὴ σχολὴ ἱδρυθεῖσα κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ συνεβάδιζεν ἐξ ἀρχῆς παραλλήλως μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. (Lobeck Aglaophamos I, 331 καὶ ἐφ.).

Ὁ Ἐπιγένης μικρὸν μετὰ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐποχὴν συνέγραψε περὶ τῆς εἰς Ὀρφέα ποιήσεως. Καὶ Εὔδημος ὁ περιπατητικὸς καὶ Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος ἐπὶ Πτολεμαίου Φιλαδέλφου παρέδωκαν ὀρφικὰς κοσμογονίας, ὁ δ' Ἑλλάνικος καὶ Σάνδων ὑποθέσεις εἰς Ὀρφέα. Ὁ δὲ Χρύσιππος ἐζήτησε τὰς ἰδίας αὐτοῦ περὶ θεῶν ὑπολήψεις νὰ ἐπικυρώσῃ ἔπεσιν Ὀρφέως, Μουσαίου, Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου. Τὸ αὐτὸ ἐπεχείρησαν καὶ οἱ Νεοπλατωνικοί.

Ὁ Ὀνομάκριτος ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀρφέως καὶ Μουσαίου λόγια καὶ τελετάς, ἃ αὐτὸς συνέταξε. Καὶ Ζώπυρος ὁ Ἡρακλεώτης, καὶ Πρόδικος ὁ Σάμιος, καὶ Ἴων ὁ Χῖος συνέγραψαν ἔπη Ὀρφέως. Ὁ Ἡρόδοτος (ΙΙ, 81) τὰ ὀρφικὰ ἐκλαμβάνει τὰ αὐτὰ τοῖς Βακχικοῖς, Αἰγυπτιακοῖς καὶ Πυθαγορείοις. Ὁ Ἡρόδοτος εὑρὼν κοινάς τινας ἰδιότητας ὑπέλαβε τὰ αὐτά· τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται ὀρθόν· διότι ἐχθροὶ τοῦ Βάκχου καὶ τῶν Βακχικῶν ἦσαν οἱ Ὀρφικοὶ καὶ Ἀνατολικοί· ἑπομένως τὰ Βακχικὰ καὶ Πυθαγόρεια ἦσαν τοῖς Ὀρφικοῖς ἐναντία καὶ οὐχὶ τὰ αὐτά.

Ὁ Πλάτων (Πολιτ. ΙΙ, 364) ἀναφέρει ὅτι οἱ «ὀρφεοτελεσταί, ἀγύρται καὶ μάντεις καλούμενοι ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες παρείχοντο βίβλων ὅμαδον Ὀρφέως καὶ Μουσαίου.»

Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. Α, 6 καὶ Ν, 4) λέγων ὅτι τινὲς τῶν νῦν θεολόγων γεννῶσιν ἐκ νυκτὸς τὸ πᾶν ἀνέφερεν εἰς Ὀρφέα, καὶ αὖθις (περὶ ψυχ. Ι, 5) ὅτι ἦσαν καὶ ἔπη ὀρφικὰ μὴ γνήσια.

Καὶ ὁ Κικέρων (Ν. Δ. Ι, 38) ἀναφέρει ὅτι ποιητὴς Ὀρφεὺς δὲν ὑπῆρξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ὀρφικὸν καλούμενον ἔπος (ἡ ὀρφικὴ θεογονία δηλ. ἥτις καὶ ἱερὸς λόγος ὀνομάζεται), εἶναι Κέρκωπος (τοῦ Πυθαγορείου).

Καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Στρωμ. Ι. 333) ἀναφέρει ὅτι οἱ εἰς Μουσαῖον ἀναφερόμενοι χρησμοὶ εἰσὶν Ὀνομακρίτου, ὁ δὲ κρατὴρ Ὀρφέως Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλεώτου, ἡ δ' εἰς ᾅδου κατάβασις Προδίκου τοῦ Σαμίου.

Ἐπιγένης δὲ ἐν τοῖς περὶ τῆς εἰς Ὀρφέα ποιήσεως ἀναφέρει, ὅτι ἡ εἰς ᾅδου κατάβασις εἶναι Κέρκωπος τοῦ Πυθαγορείου καὶ ὁ ἱερὸς λόγος, ὁ δὲ πέπλος καὶ τὰ φυσικὰ Βροντίνου.

Ὁ δὲ Δαμάσκιος (περὶ ἀρχῶν σελ. 380) διέσωσε θεογονίαν

τινά, ἣν καὶ οἱ φιλόσοφοι διερμηνεύουσιν, ἀντὶ μὲν τῆς μιᾶς τῶν ὅλων ἀρχῆς τὸν χρόνον τιθέντες (σελ. 384 τὸν χρόνον καὶ οἱ Μάγοι ἀρχὴν ποιοῦσιν), ἀντὶ δὲ τῶν δύο αἰθέρα καὶ χάος πελώριον· καὶ ὅτι ὁ Ἐπιμενίδης (σελ. 387) ὑπέθετο τὸν ἀέρα καὶ τὴν νύκτα ἀρχὰς πρώτας. Ἀκουσίλαος δὲ καὶ Εὔμηλος ἀρχὰς τρεῖς, τὸ χάος, ἔρεβος (τὴν ἄρρενα) καὶ τὴν νύκτα (τὴν θήλειαν).

Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. Ν, 4.) ἀναφέρει, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ θεωροῦσιν ἀρχὰς πρώτας νύκτα καὶ οὐρανὸν ἢ χάος ἢ ὠκεανόν· οἱ δὲ μὴ μυθικῶς λέγοντες οἷον Φερεκύδης (σύγχρονος Ἀναξιμάνδρου) καὶ ἄλλοι τινὲς θέτουσι πρῶτον τὸ ἄριστον (δηλ. τὸν Δία), τὸ τέλειον, τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, καὶ οὐχὶ τὸ ἀτελές, τὸ δυνάμει ὄν, ὃ οἱ μυθικῶς λέγοντες ἀρχὴν θέτουσιν καὶ παράγουσιν ἐκ τοῦ σκότους τὸ φῶς, ἐκ τοῦ ἀορίστου τὸ ὡρισμένον, ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τὸ τέλειον· ὡς ἐπίσης παραδέχονται ὡς ἀρχαῖα πατροπαράδοτα ὅτι ὁ βίος εἶναι φρουρά, ὅτι τὸ σῶμα εἶναι σῆμα τῆς ψυχῆς, τὰ περὶ ἀθανασίας καὶ μετεμψυχώσεως. (Brand Gesch. der Gr. Röm. Phil. I, 86 καὶ ἑφ.).

Καὶ οὐ μόνον ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει ἡ τοῦ Ὀρφέως Θεογονία θεωρεῖ τὴν νύκτα ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης ὁ Λυδὸς (II, 7), ὅτι ἀρχὴν πρώτην ἐκλαμβάνει ὁ Ὀρφεὺς τὸ μίγμα. Ἡ δὲ Θεογονία ἡ ὑποθέτουσα ἀρχὴν τὸν χρόνον, ἐξ οὗ ὁ αἰθὴρ καὶ τὸ χάος, καὶ ἡ τὸ ὕδωρ (Δαμασκ. ἀρχ. 381) φαίνονται μεταγενέστεραι, ἴσως κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Τὸ ἀρχαιότατον δὲ μνημεῖον τῆς κοσμογονίας εἶναι ἡ Θεογονία τοῦ Ἡσιόδου, ἥτις κατά τι συμφωνεῖ ταῖς Ὀρφικαῖς κοσμογονίαις ὡς ἀναγνωρίζουσα καὶ αὐτὴ ἀρχὴν πρώτην τὸ χάος· διότι καὶ τὸ χάος τοῦ Ἡσιόδου, ὃ εἶναι ἔννοια φιλοσοφική, καθὸ ἀφῃρημένη, εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸ μὴ ὂν τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Ὀρφικῶν.

Ὁ Γουϊέτος καὶ ὁ Ρουγκένιος καὶ ὁ Βόλφιος ἀνεῦρον πολλοὺς στίχους τοῦ Ἡσιόδου νόθους· ὁ Θείρονος ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου εἰσὶ τῶν Ὁμηρικῶν μεταγενέστερα, καὶ ταῦτα μετήλλαξαν ὁ Εὔμηλος καὶ Ἀκουσίλαος οἱ ἱστοριογράφοι (Κλημ. Ἀλεξ. Στρ. VI, 629· καὶ Denkschrift der Koenigl. Acad. der Wissensch. zu München 1813 s. 9.)

Φέρεται δὲ καὶ ἑτέρα Θεογονία τοῦ Φερεκύδου, καθ' ἣν πρώτη ἀρχὴ οὔτε τὸ χάος ἦτο οὔτε ἡ νύξ, ἀλλ' ὁ Ζεὺς (Δαμάσκ. περὶ ἀρχῶν 384). Τὸν Δία ὑψοῖ ὡς ἄρχοντα καὶ ὁ Ἀρχίλοχος καὶ ὁ Τέρπανδρος καὶ ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Σόλων καὶ ὁ Θέογνις. Ἡ διάκρισις δὲ αὕτη ὅτι παρὰ μὲν τοῖς Ἀνατολικοῖς πρώτη ἀρχὴ ὑποτίθεται τὸ ἀόριστον, τὸ μὴ ὄν, τὸ ἀτελές, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησι τὸ ὡρισμένον, τὸ ὄν, τὸ τέλειον, τουτέστιν ὁ Ζεύς, δὲν εἶναι κατὰ συμβεβηκός· διότι ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν ἀρχῶν ἀποτελεῖ κυρίως τὴν διαφορὰν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ ἐν ταὐτῷ ἐξηγεῖται τὸ αἴτιον, δι' ὃ οἱ Ἕλληνες τὰς θρησκευτικὰς τῶν Ἀνατολικῶν παραδόσεις μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Δαμασκίου ὡς πατροπαράδοτα διέκρινον καὶ ἀποκεχωρισμένα διατηρήσαντες εἰς Ὀρφέα ἀνήγαγον,

Ἐὰν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι τὰς θρησκευτικὰς ταύτας παραδόσεις οἱ Ἕλληνες παρέλαβον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, οἷον ἐξ Αἰγύπτου, Φοινίκης καὶ ἄλλων μερῶν, εἶναι φανερὸν ὅτι ταύτας ἢ συνεχώνευσαν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἢ ὡς ἀλλοτρίους διέκρινον καὶ ὡς τοιαύτας ὑπελάμβανον καὶ διὰ τοῦτο κοινῶς Ὀρφικὰς προσηγόρευον· ἢ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰς παραδόσεις ταύτας εἶχον ὡς Πελασγοί, δηλ. πρὶν ἢ διακριθῶσιν ὡς Ἕλληνες, ὡς Ἑλληνικὸν ἔθνος· διότι αἱ ἰδέαι αὗται ἦσαν πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσι σχεδὸν κοιναί, ὡς τοιαῦται δὲ ὅτι ἐξ ἄλλων κοινῶν αἰτίων προέκυψαν, ἑπομένως ταύτας δὲν ἔλαβον ἔξωθεν, διὰ μεταδόσεως ἐξ ἑνὸς εἰς ἕτερον ἔθνος· πάλιν ἐξάγεται ὅτι αὗται ἐπήγασαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ ὑπόθεσις τῆς μεταδόσεως ἐξ ἑνὸς εἰς ἕτερον ἔθνος δὲν ἐξηγεῖ τὴν εἰδικὴν διαφορὰν τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης, τῶν ἰδεῶν καὶ λοιπῶν. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς διαφέρουσι κατὰ ταῦτα, διαφέροντα δὲ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν διαφέρουσιν ἑπομένως καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν· διότι τὰ μείζονα ἀνάπτυξιν λαβόντα ἀποδεικνύνται νεώτερα κατὰ χρόνον· τοῦτο δ' ἀποδεικνύει οὐ μόνον ἡ ἀνάπτυξις τῆς θρησκείας, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Τῇ λατρείᾳ ἑνὸς θεοῦ, ὡς ὁ Σχελλίγγιος παρατηρεῖ, ἀντι-

στοιχεῖ καὶ ἡ τοῦ νοῦ καὶ ἡ τῆς γλώσσης ἀνάπτυξις· τῷ ἑνὶ Θεῷ ἀνάλογος εἶναι ἡ μονοσύλλαβος, τοῖς δυσὶ Θεοῖς ἡ δυσύλλαβος, τοῖς δὲ πολλοῖς θεοῖς ἡ πολυσύλλαβος· ἐὰν ἡ Θρησκεία καὶ ἑπομένως ἡ γλῶσσα μέτρον ληφθῇ τῆς ἡλικίας τῶν ἐθνῶν, φανερὸν εἶναι ὅτι οἱ μὲν Σῖναι φαίνονται ἀρχαιότεροι τῶν Χαλδαίων, Φοινίκων, Ἑβραίων, καὶ λοιπῶν Σημιτικῶν ἐθνῶν, ταῦτα δ' ἀρχαιότερα τῶν Περσῶν, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Εὐρωπαίων. Ἐντεῦθεν δ' ἀποδείκνυται ὅτι τὸ Ἰνδικὸν ἔθνος καθὸ ἐν τοῖς νεωτάτοις ἔθνεσιν ὄν· διότι καὶ ἡ Θρησκεία αὐτοῦ εἶναι πολυθεϊσμὸς καὶ ἡ γλῶσσά του ἑπομένως πολυσύλλαβος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχαιότατον, ὡς μὴ ὂν δὲ τὸ ἀρχαιότατον δὲν ἠδύνατο τὴν σοφίαν νὰ μεταδώσῃ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς ὁ Σχλέγελος καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις οὐκ ὀρθῶς ἰσχυρίσθησαν.

Ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πρὶν ἢ ὁρισθῇ ὡς τοιοῦτον διῆλθεν, ὡς ἄλλα ἔθνη, τὴν ἐπὶ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου ἐποχὴν, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ τὰς αὐτὰς τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι παραστάσεις καὶ τὸν αὐτὸν βίον, ἃ εἶχον τὰ ἔθνη ἐκεῖνα. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὰς πρώτας παραδόσεις, τὰς Ὀρφικὰς καλουμένας, παρ' ἄλλων ἐθνῶν καὶ δι' αὐτῶν νὰ συνέχηται μετ' αὐτῶν, ἔπεται ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς τοιοῦτον δὲν ἠδύνατο νὰ παραλάβῃ αὐτὰς ὡς ἀλλοτρίους, ἀλλὰ, ὡς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς τοιοῦτον συνεχώνευσεν τὰς δαφόρους φυλὰς, οὕτω καὶ τὰς τούτων Θρησκευτικὰς παραστάσεις, καὶ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως ταύτης ἀνεβλάστησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους αἱ ἰδίως Ἑλληνικαί. Καὶ αὕτη ἡ ὡρισμένη καὶ τελεία ἀρχὴ αὐτοῦ, ὁ Ζεὺς, ἦτο ἡ ὁρίζουσα τὸν ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἀρχῆς συνέχεται ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς μεταβάσεως τῶν φυλῶν εἰς ἔθνος καὶ συγχωνεύσεως αὐτῶν καὶ αἱ Θρησκευτικαὶ παραστάσεις καὶ ἡ γλῶσσα συγχωνεύονται, ὡς ὁ Ἡρόδοτος κατὰ ταύτην τὴν ἀναφορὰν λέγει περὶ τῶν Πελασγῶν, ὅτι «ἅμα τῇ εἰς Ἕλληνας μεταβολῇ καὶ τὴν γλῶσσαν μετέμαθον» ἀποδείκνυται ὅτι ὅσα ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν ἐβλάστησαν, ἔπρεπεν ὡς ἀλλότρια νὰ ἀποχωρισθῶσιν, ὡς ἀπεχωρίσθησαν αὐτοῦ αἱ Θρησκευτικαὶ τῶν Ἀνατολικῶν παραδόσεις αἱ καλούμεναι Ὀρφικαὶ Θεογονίαι.

Αὕτη ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γενομένη ὡς φαίνεται πρόξενος καὶ τῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πολέμων ἐνίκησε καὶ ἀπέβαλε πᾶσαν ἐπιῤῥοὴν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ κατέστησε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνεξάρτητον πάσης ἀνατολικῆς ἐπιῤῥοῆς καὶ ὑπέροχον κατὰ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν. Ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς προῆλθεν ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις, ὁ κοινωνικὸς, ἠθικὸς καὶ πολιτικὸς τῶν Ἑλλήνων βίος, ἅτινα ἀπεικονίζονται ἐν τοῖς ῥητοῖς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ἐν ταῖς ἠθικαῖς τοῦ Ἡσιόδου παρατηρήσεσιν, ἐν τῷ Ὁμήρῳ, τῷ Τυρταίῳ, τῷ Ἀρχιλόχῳ, τῷ Σιμωνίδῃ τοῖς γνωμικοῖς τοῦ Φωκυλίδου, τοῦ Σόλωνος, τοῦ Θεόγνιδος, ἐν τῷ Πινδάρῳ, τοῖς τραγικοῖς, καὶ ταῦτα πάντα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς γένεσιν τῆς φιλοσοφίας.

Οἱ φιλόσοφοι ἐγκαταλιπόντες τὰς θεογονίας ἐζήτησαν ἰδίας νὰ κατασκευάσωσιν.

Αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ, ἡ ὑψώσασα τὴν Εὐρώπην ὑπὲρ τὴν Ἀσίαν, φαίνεται ὅτι προεκάλεσε καὶ τὰ Ὀρφικὰ καλούμενα ἔπη ὡς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν.

Ἐπειδὴ ἄρα ἐκ ταύτης τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀναπτύξεως καὶ ἡ ποίησις καὶ ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων ἐπήγασεν, φανερὸν εἶναι ὅτι αἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας περιελθοῦσαι θρησκευτικαὶ παραδόσεις, ἀνάλογοι τῆς Ὀρφικῆς θεογονίας, ἦσαν ὅλως ἀνεπαρκεῖς εἰς τὸ καταστῆσαι τοὺς Ἕλληνας τοσοῦτον ἐξόχους κατά τε τὰ ἄλλα καὶ τὴν φιλοσοφίαν· διότι, ἐὰν ἦσαν ἱκαναί, θὰ ἀνύψουν καὶ τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Πλάτων (Θεαίτ. 180. Κρατύλ. 402. Πρωτ. 316) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. I, 3 II, 4.) ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι αἱ θεωρίαι τῶν Ἑλλήνων φυσιολόγων τὰς πρώτας ἀφορμὰς ἔλαβον παρὰ τῶν ἀρχαίων θεολόγων καὶ ἐκ τῶν κοσμογονικῶν παραδόσεων, οἷον ὅτι πάντα ῥέει, ὅτι ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθὺς εἰσὶ πατέρες

τῆς γενέσεως.'Εὰν δ' ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν παραστάσεων ὑπάρχῃ νόμος τις, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐξ ἅπαντος καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς φιλοσοφίας· διὰ τοῦτο ἐπικρατεῖ,ὡς ὁ Σχελλίγγιος (**Phil. d. Myth 13 Vorles.**) παρατηρεῖ, ὁ αὐτὸς νόμος καὶ ἐν τῇ μυθολογίᾳ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι φιλοσοφήσαντες ἦσαν φυσιολόγοι· διότι τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀνεγνώριζον ἐν τοῖς ἄστροις, τοῖς στοιχείοις, τῷ ὕδατι, τῷ ἀπείρῳ, τῷ ἀφῃρημένῳ τῆς ὕλης, τῷ ἀέρι, τῷ ἀειζῴῳ πυρί, οἱ δ' 'Ελεᾶται ἐν τῷ ἀφῃρημένῳ ὄντι, καὶ ἄλλοι ἐν ἄλλῳ. 'Εν τῷ ἑνὶ ἄκρῳ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐζήτει τὸ θεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν τοῖς ἄστροις καὶ τοῖς στοιχείοις, ὡς οἱ Σῖναι, οἱ 'Ασσύριοι, οἱ Χαλδαῖοι καὶ ἄλλοι, ἐν τῇ ὀργανικῇ φύσει, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ 'Ινδοί, ἐν δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει μόνοι οἱ "Ελληνες· καὶ ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ θρησκείᾳ ὁ Διόνυσος, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ὁ Σωκράτης παρέλαβε τὸν ἄνθρωπον ἀντικείμενον παραγαγὼν βίον ἀληθῆ καὶ ἀρχὰς ἱδρύσας, ἐφ' ὧν οἱ αἰῶνες καὶ μέχρι σήμερον ἵστανται. 'Εν τῷ μέσῳ δὲ τῶν δύο ἄκρων ἔκειτο ἡ μακρὰ ὁδός, ἡ ὁδὸς τῶν ἀλγεινοτάτων ἀγώνων. 'Εν ταύτῃ τῇ μέσῃ ὁδῷ προῆλθον οἱ θρῆνοι εἰς τὸ ἀπολωλὸς καὶ ζητούμενον θεῖον ἀνεφερόμενοι. ('Ησιοδ. Θεογ. ς. 940. 942. "Εργα καὶ 'Ημέραι).

'Εὰν τὰ ἔθνη τῆς 'Ανατολῆς καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἀποδεικνυνται κατώτερα τοῦ 'Ελληνικοῦ, φανερὸν εἶναι ὅτι καὶ κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἀνάπτυξιν δὲν ἠδύναντο νὰ προηγηθῶσι τῶν 'Ελλήνων καὶ ἀνώτερα αὐτῶν νὰ ἀποδειχθῶσιν, ἀλλὰ πολλῷ κατώτερα ὡς καὶ ἱστορικῶς τῇ ἀληθείᾳ τοιαῦτα ἀποδεικνυνται.

'Ο Πλάτων ἀναφέρει Αἰγυπτίων μύθους, ὡς ἐν τῷ Τιμαίῳ τὸν 'Ιεροφάντην Αἰγύπτιον λέγοντα «ὦ Σόλων Σόλων "Ελληνες ὑμεῖς ἀεὶ παῖδες ἐστέ. Γέρων δ' "Ελλην οὐδείς· οὐ γὰρ ἔχετε μάθημα χρόνῳ πολιόν»· οἱ μῦθοι ὅμως οὗτοι δὲν διαβεβαιοῦσιν, ὅπερ Φριδερῖκος ὁ Σχλέγελος ἰσχυρίζεται (**Vorrede Zur Bagabada-Gita XXV**), ὅτι ὁ Πλάτων τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν ἐξ Αἰγύπτου παρέλαβε, διότι ὁ Πλάτων ἀναφέρει καὶ ἕτερα χωρία, ἐν οἷς ἀποδεικνύει τὴν σοφίαν τῶν Αἰγυπτίων μικροῦ λόγου ἀξίαν. (1).

'Η 'Ανατολὴ ἄγνωστος οὖσα τὸ πρότερον τοῖς "Ελλησιν ἐγνωρίσθη ἐπὶ 'Αλεξάνδρου καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία μετεδόθη πανταχοῦ, καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέστη κοινὴ τοῦ ὅλου τότε γνωστοῦ κόσμου. (Πλούτ. περὶ ἀρετῆς 'Αλεξάνδρου). "Εκτοτε ἤρξατο ἡ ἐπιμιξία 'Ανατολικῶν ἰδεῶν πρὸς 'Ελληνικὰς καὶ πολλῷ ὕστερον 'Ελληνικῶν πρὸς 'Ανατολικάς, ὡς παρὰ τοῖς 'Αλεξανδρινοῖς, οἷον τῷ Φίλωνι, τῷ Νουμηνίῳ καὶ τοῖς Νεοπλατωνικοῖς ἀπαντῶμεν, οἵτινες μὴ ἐννοοῦντες πῶς ἤρξατο ἡ 'Ελληνικὴ φιλοσοφία καὶ πῶς ἀνεπτύχθη ἐπενόησαν ὅτι δῆθεν οἱ "Ελληνες τὴν σοφίαν αὐτῶν παρέλαβον ἐκ τῆς 'Ανατολῆς. 'Εκ τοιαύτης ἰδέας ὁρμώμενος ὁ 'Ιάμβλιχος (βιο. Πυθ. 12), Διογένης ὁ Λαέρτιος (I, 43) καὶ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Θαλῆς τὴν σοφίαν αὐτοῦ παρέλαβεν ἐκ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων, εἰ καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ὁμοιότης μεταξὺ τῶν τοῦ Θάλητος ἰδεῶν καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων. 'Αλλ' ἡ ἰδέα αὕτη προῆλθεν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ πρώτην ἀρχὴν λέγουσιν· ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη ὑπάρχει καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν. ('Αριστ. Μετ. I, 3. **Ritters Vorhalle der Europaeisch. Gesch. s. 179.**

Καὶ περὶ 'Ηρακλείτου λέγεται καὶ περὶ Πυθαγόρου ὅτι καὶ οὗτοι ἐκ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων τὴν σοφίαν αὐτῶν ἔλαβον. Καὶ περὶ Σωκράτους λέγουσινὅτι ἐλθὼν 'Ινδός τις εἰς 'Αθήνας ἐδίδαξεν αὐτόν, καὶ περὶ τῶν 'Ατομικῶν, Λευκίππου τε καὶ Δημοκρίτου, ὅτι οὗτοι ἐδιδάχθησαν ὑπό τινος Μόσχου πρὸ τῶν Τρωϊκῶν (2).

Φρειδερῖκος ὁ Σχλέγελος (**ueb. die Sprache und Weisheit der**

(1) Πολιτ. IV, 435.

(2) Δ. ὁ Λαέρτιος ὀνομάζει αὐτὸν Ὦχον καὶ ὁ Σουΐδας. 'Ο Στράβων καὶ 'Ιώσηπος Μῶχον, ἄλλοι δὲ Μόσχον, ὃν μετὰ Μωσέως συγχέουσιν. (Σέξτος 'Εμπειρ. IV, 360, Damask: περὶ ἀρχ. 125). Ποσειδώνιος ὁ Στωϊκὸς καὶ ὁ Δαμάσκιος διηγοῦνται ὅτι τὴν σοφίαν των παρέλαβον ἐκ τινος Μόσχου ζῶντος πρὸ τῶν Τρωϊκῶν. 'Ο Ποσειδώνιος ὅμως χίλια ἔτη ὕστερος ὁμιλεῖ περὶ πραγμάτων ἐκτὸς παντὸς ἱστορικοῦ χρόνου.

Inder s. 118) ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀτομικὴ ἦλθεν ἐξ Ἰνδιῶν εἰς Φοινίκην καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς Ἑλλάδα. Ἡ Ἰνδικὴ ὅμως ἀτομικὴ, ὡς ἀπεδείχθη, εἶναι διάφορος ὅλως τῆς Ἑλληνικῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου οὐδ' ἱστορικῶς ὑποδείκνυται πῶς ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος παρέλαβον αὐτὴν ἐξ Ἰνδιῶν.

Οὐδὲ περὶ Πυθαγόρου ὑπάρχει ἱστορική τις βεβαιότης· διότι τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ὁδοιπόριῶν του εἰς Αἴγυπτον, Βαβυλῶνα, Ἰνδίας κτλ. εἰσὶ μυθώδη. Ἡ δὲ φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρου εἶναι προϊὸν ἴδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ νοῦ, καὶ ἡ μετεμψύχωσις ἔχει παρ' αὐτῷ σημασίαν ὑποδεεστέραν ἢ παρ' Αἰγυπτίοις.

Οὐδὲ περὶ οὐδενὸς τῶν ἀναφερομένων σοφῶν ὑπάρχει ἴχνος τι ἱστορικόν.

Τὰ αὐτὰ εἶπον καὶ περὶ Πύῤῥωνος, ὅτι τὴν σκέψιν του παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Περσίας. Ὁ Πύῤῥων ὅμως ἀντικείμενον τῆς σκέψεως αὐτοῦ οὔτε τὴν Περσικὴν φιλοσοφίαν εἶχεν οὔτε τὴν Ἰνδικὴν, ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικήν.

Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ δοξασίαι ἐπήγασαν ἐξ ἀναλογίας ἑλληνικῶν καὶ ἀνατολικῶν φιλοσοφημάτων· ἀναλογία ὅμως δύναται νὰ λάβῃ χώραν μόνον ἐν τοῖς γενικοῖς, οὐδέποτε δὲ καὶ ἐν τοῖς μερικοῖς· διότι ἐὰν ἐν αὐτοῖς ἐλάμβανε χώραν, θὰ ἀπεδείκνυτο ἐξ ἅπαντος, ὅτι τοῦτο τὸ σύστημα εἶναι τὸ πρότερον, ἐκεῖνο τὸ ὕστερον, καὶ τοῦτο πηγὴ τοῦ ἑτέρου· Ritters Gesch. d. Phil. I, s. 159 καὶ ἑφ. Ἄλλοι δ' αὖθις, ὡς ὁ Κρεΰτζερος (Symbol. u. Myth. II, 182) καὶ ὁ Σχλόσσερος (universalhistorische Ubersicht I, 423), ἀνάγοντες τὰ ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα εἰς τὸν πανθεϊσμὸν τεκμαίρονται ὅτι ταῦτα ἐπήγασαν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἡ τοῦ Ξενοφάνους θεωρία, ἡ πηγάσασα ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ τῶν Ἑλλήνων χαρακτῆρος, καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείτου ὁμοίως.

Ἡ δοξασία ὅμως αὕτη, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται εἶναι ἡμαρτημένη, καθ' ὅσον τὰ Ἰνδικὰ θεοσοφικὰ συστήματα περιέχοντα ἰδέας καὶ ἑλληνικὰς καὶ χριστιανικὰς, ἀποδείκνυνται καὶ μεταγενέστερα καὶ μᾶλλον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας παραχθέντα.

Ὅτι δ' ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν παρήχθη ἔκ τινος Ἀνατολικῆς ἢ ἄλλης τινὸς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς, ἀποδεικνύει αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία αὐτῆς· διότι, ἐὰν εἰς αὐτὴν εἰσεχώρει στοιχεῖόν τι ἑτερογενὲς, ἤθελε καταντήσει τραγέλαφος καὶ ἑπομένως ἀκατάληπτος.

Ταῦτα πάντα εὐτυχῶς διέφυγεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, καὶ ἡ φυσικὴ αὐτῆς ἁπλότης, ἡ ἀνεξαρτησία τῶν αὐτῆς ἀρχῶν, ἡ φυσικὴ, μόνιμος καὶ ὀργανικὴ αὐτῆς ἀνάπτυξις καὶ ἀκολουθία ἀποκλείουσα πᾶσαν τοῦ μὴ ἑλληνικοῦ ἐπίδρασιν, εἶναι ἡ τρανοτέρα τῶν ἀποδείξεων, ὅτι αὐτὴ ἐξ ἑαυτῆς ἀρξαμένη ἀνεπτύχθη ὀργανικῶς καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπιῤῥοῆς ἀλλοτρίας φιλοσοφίας.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία πρὸ τοῦ Θάλητος ὑπὸ τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου παρασκευασθεῖσα συνεβάδιζε μετὰ τοῦ ἐλευθέρου τῶν Ἑλλήνων φρονήματος, παρατηρήσεως καὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεως, καὶ δὲν ἔμεινεν ἄλλο εἰμὴ τὸ ζήτημα μόνον νὰ προταθῇ περὶ τῶν φυσικῶν αἰτίων τῶν ὄντων, μεθ' οὗ ἡ φιλοσοφία ἄρχεται. Ἐπειδὴ δὲ ἤρξατο καὶ ἀνεπτύχθη ὀργανικῶς, πᾶν δ' ὀργανικὸν ἔχει ἀρχὴν, ἀκμὴν καὶ παρακμὴν, φανερὸν εἶναι, ὅτι εἶχε καὶ αὕτη καὶ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὰς περιόδους αὐτῆς. Καὶ ἡ ἰδέα αὕτη περὶ τῶν περιόδων τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας φέρει ἡμᾶς εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς περιόδους καθόλου, καὶ εἰς τὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἰδίως.

7) Περὶ διαιρέσεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καθόλου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἰδίως.

Αἱ περίοδοι διακρίνονται ἀλλήλων οὔτε διὰ τοῦ μᾶλλον ἢ ἧττον τῆς προόδου οὔτε τυχαίως, ἀλλὰ δι' ἀρχῶν· διότι ἁπλῆ τύχη δὲν ἠδύνατο νὰ παιδαγωγήσῃ τὰ ἔθνη καὶ νὰ παραγάγῃ τὰ μεγάλα ἔργα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Ἐπειδὴ δ' αἱ ἐπικρατοῦσαι ἀρχαὶ κατά τε τὴν ἀρχαιότητα, τὸν μέσον αἰῶνα καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, αἵτινες ταῦτα πάντα παρήγαγον, διαφέρουσιν ἀλλήλων, πρὸς δὲ τούτοις ὁ βίος, αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι καὶ ἡ φιλοσοφία· διὰ τοῦτο πρέπει καὶ τρεῖς μεγάλαι περίοδοι

τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ν' ἀναγνωρισθῶσιν, ἡ ἀρχαία, ἡ μέση καὶ ἡ νέα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Μωαμεθανῶν δὲν ἀνεπτύχθη ἐπιστημονικῶς καὶ μεθοδικῶς, ἡ δὲ τῶν χριστιανῶν τῆς φύσεως μακρυνθεῖσα ἐτράπη εἰς ἀποκάλυψιν, ἀμφότεραι δ' ἦσαν ἐξηρτημέναι ἐκ τῆς θρησκείας, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὸ ἐλεύθερον ἐκεῖνο βλέμμα εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον, ἐκείνην τὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, ἃ ἔχει ἡ ἑλληνική.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ζητήματος, ποῖόν ἐστι τὸ ἐν τῇ φύσει πρῶτον, ἐζήτει τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων ἐν τοῖς φυσικοῖς ἀντικειμένοις, ὡς ὁ Θαλῆς ἐν τῷ ὕδατι, ὁ Ἀναξιμένης ἐν τῷ ἀέρι, ὁ Ἡράκλειτος ἐν τῷ ἀειζώῳ πυρί, οἱ Πυθαγόρειοι ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, οἱ Ἐλεᾶται ἐν τῷ καθαρῷ ὄντι. Ὁ δὲ Σωκράτης ὑπερνικήσας τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀναφαίνεται ἀρχηγὸς τῆς ὅλης μετ' αὐτὸν ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ σοφισταὶ τὸν ἄνθρωπον ἀπεφήναντο μὲν μέτρον πάντων χρημάτων, αὐτὸν ὅμως ὡς φυσικὸν ἀποφηνάμενοι οὐδέν τι κοινὸν ἔχουσι μετὰ τῶν τοῦ Σωκράτους ἀρχῶν· διότι αὐτοὶ μὲν ἔφερον εἰς σκεπτικὸν ἐξαγόμενον ἀνατρεπτικὸν τοῦ ἀρχαίου κόσμου; ὁ δὲ Σωκράτης οὐ μόνον τὸν ἀρχαῖον κόσμον μετέβαλεν, ἀλλὰ καὶ τὸν νέον ἵδρυσε· διότι καὶ τὴν πολιτείαν, ἣν ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐθεώρει τοῦ ἀνθρώπου ἀνωτέραν, βάσιν αὐτοῦ καταστήσας ἀνύψωσε τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ τὴν πολιτείαν, τὴν ἠθικὴν ὑπὲρ τὴν πολιτικήν· καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἣν ὁ Σωκράτης προήγαγε καὶ οἱ μετ' αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν δὲν ἀνέπτυξαν, ἐκήρυξεν ὁ χριστιανισμὸς καθολικώτερον καὶ ὁριστικώτερον καὶ βάσιν κατέστησεν τῆς πολιτείας, τοῦ βίου καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἐὰν ὁ Σωκράτης δὲν ἐζήτει τὸ ἐν τῷ λόγῳ ὂν τουτέστιν ἰδέαν ἁπλῆν οὐδὲ τὸ ὑποκείμενον ἀρχὴν ὑπετίθετο, ὡς οἱ σοφισταί, ἀλλὰ τὸ ὑπὲρ τὸ ὑποκείμενον, ὡς οἱ γνήσιοι μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιβεβαιοῦσιν, ὁ μὲν Πλάτων ὀνομάζων αὐτὸ ὑπέροχον πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ἐπέκεινα οὐσίας, ὁ δ' Ἀριστοτέλης κρεῖττον λόγου (ἠθ. Εὐδ. VII, 14.) φανερὸν εἶναι ὅτι ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας ἀνώτερόν τι ὂν ὑπέθετε· διότι ἄνευ τοιαύτης τινὸς ἀρχῆς οὔτε θρησκεία οὔτε ἠθικὴ οὔτε καθῆκον νὰ ἐποικοδομηθῇ δύναται. Ἐπειδὴ ἡ χρεία ζητήσεως τοιαύτης ἀρχῆς προέρχεται πρακτικῶς, ἔφερε τοὺς Στωϊκούς, τοὺς Ἐπικουρείους καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς εἰς τὸ πρακτικόν, τὴν ἀρετὴν δηλαδὴ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου· διότι τὴν μακαριότητα δὲν εὕρισκον ἐν τῷ ἐν τῷ λόγῳ ὄντι, ἐν τῇ ἁπλῇ ἰδέᾳ. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Νεοπλατωνικοὶ ἐκ τῆς πρακτικῆς χρείας ὁρμώμενοι ἐζήτουν τὴν ἀναπλήρωσιν αὐτῆς ἐν τῷ ἐπέκεινα πάντων τῶν ὄντων καὶ αὐτοῦ τοῦ νοεῖν· διότι συνῄσθοντο, ὅτι μόνον τοιοῦτον ὂν δύναται αὐτοῖς νὰ παράσχῃ τὴν σωτηρίαν καὶ μακαριότητα. Καὶ τοῦτο τὸ αἴσθημα, οὗτος ὁ πόθος πρὸς πραγματικὸν Θεὸν εἶναι ἡ χρεία τῆς θρησκείας, εἰς ἣν κατέφυγον, καὶ συναισθόμενοι ὅτι ἐντὸς τῆς λογικῆς φιλοσοφίας θρησκεία κυρίως δὲν ὑφίσταται, ἐζήτουν τὸ ὂν ἐπέκεινα τοῦ νοεῖν· ἀντ' αὐτοῦ ὅμως εὗρον τὸ ἐν τῷ λόγῳ, τὴν ἁπλῆν ἰδέαν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ τάσει ἦλθεν ἡ ἀρχαία φιλοσοφία εἰς ἀντίφασιν, ἐν ᾗ καὶ κατέληξεν· δὲν κατέληξαν ὅμως καὶ αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς· διότι αὗται μετέβησαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καὶ τῶν σχολαστικῶν.

Ἐκ δὲ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας οἱ ζητοῦντες τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θεολογίαν ὡς σχέσιν τοῦ λόγου πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν πίστιν ὑπὲρ τὸν λόγον ἀναγνωρίζοντες, τὴν θεολογίαν ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν, ἐκλήθησαν ὀρθόδοξοι, οἱ δὲ τὸν λόγον ὑπὲρ τὴν πίστιν, τὴν φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὴν θεολογίαν, ἑτερόδοξοι. Οἱ δὲ σχολαστικοὶ ἀναγνωρίσαντες τὸν Θεὸν ἀντικείμενον τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐταύτισαν ἀμφοτέρας, καὶ ἡ ταυτότης αὐτῶν ἀποτελεῖ κυρίως τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς τῶν σχολαστικῶν φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος λαμβάνων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας δὲν ἠξίου νὰ ὑποτάξῃ τὴν θεολογίαν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλ' εἶχε σχέσιν μόνον ἐξωτερικήν, οὐ μόνον δὲν ἀπηγορεύετο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὑπεστηρίζετο.

Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν καλουμένην φυσικὴν ἢ λογικὴν θεολογίαν· διότι περὶ θρησκείας παραγομένης ἐκ τοῦ λόγου λόγος δὲν εἶχε γείνει. Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία

παρέλαβεν ὡς ὑποθέσεις ἀνεξαρτήτους τῆς ἀποκαλύψεως τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως, δηλαδὴ τὴν πεῖραν, τὰς κοινὰς ἐννοίας καὶ τὸν λόγον ὡς δύναμιν τοῦ συλλογίζεσθαι.

Πρῶτος ὁ Βάκων προσέβαλε τὴν ὑπόληψιν, οὐχὶ τὴν χρῆσιν, τοῦ συλλογισμοῦ ὡς ἀνικάνου πρὸς ζήτησιν τῶν ἀρχῶν, θεωρήσας μόνην τὴν πεῖραν ὡς ὀρθὴν πηγὴν τῆς γνώσεως. Ὁ δὲ Καρτέσιος ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ συλλογισμοῦ τὴν ὕλην ἔθεσεν εἰς ἀμφιβολίαν τὸ πραγματικὸν τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον διεμελίσθη ἡ ὅλη μεταφυσικὴ τῶν σχολαστικῶν. Πρῶτος ὁ Καρτεσιος ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι παραγόμενον τοῦ λόγου. Ἡ σχολαστικὴ μεταφυσικὴ δὲν εἶχεν ἀρχὴν, ἵνα παραγάγῃ πάντα ἐξ αὐτῆς. Ὁ Καρτέσιος ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἀρχὴν βεβαίαν, ἐξ ἧς ἠδύνατο ἡ ἐπιζητουμένη ἐπιστήμη νὰ παραχθῇ· διὸ ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπιστήμη, ἡ οὐδεμιᾶς ὑποθέσεως δεομένη, ἑπομένως ἀπὸ πασῶν τῶν ὑποθέσεων καὶ ἑπομένως ἀπὸ πάσης ἀμφιβολίας ἐλευθέρα· ἄρα πρῶτος ὁ Καρτέσιος ἐζήτησε νὰ εὕρῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ ὡς ὁδὸν πρὸς αὐτὴν παρέλαβε τὴν ἀμφιβολίαν· ὡς ἀρχὴν δ' ἤθελε τὸ ἐν τῷ καθαρῷ νοεῖν, τὴν ἁπλῆν ἰδέαν. Ὁ Κάντιος εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου περιέλαβε τὴν πεῖραν, ἣν αἰσθητικότητα καλεῖ, τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον, ὃν ὅμως δὲν ἐθεώρει πλέον δύναμιν τοῦ συλλογίζεσθαι ἁπλῶς, ἀλλὰ δύναμιν παραγωγικὴν ἰδεῶν (ἰδεογόνον). Ὁ Κάντιος ὑπέθεσεν ὅτι ὁ λόγος ἔχει τὰς προτάσεις αὐτοῦ ἐν τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ νῷ καὶ χρῆται ἀμφοτέροις, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἔλθῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ ὃν τὸ ζητηθὲν ὑπὸ τοῦ Καρτεσίου εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Καντίου ἐν τῷ καθαρῷ νοεῖν. Τοῦτο τὸ καθαρὸν ὂν, ὃ καὶ ὁ Σπινόζας ὑπέθεσεν, ἀπεφήνατο ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ προτέρῳ συστήματι αὐτοῦ οὐ μόνον πηγὴν, ἐξ ἧς ἡ ἐπιστήμη ἀρύεται, ἀλλὰ καὶ δημιουργόν. Ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ συστήματι αὐτοῦ διέκρινε τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ καθαροῦ ὄντος καὶ τοῦτον κατώτερον αὐτοῦ ἀπεφήνατο· ὁ λόγος κατ' αὐτὸν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ περιεχομένου καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐλευθερούμενος βαθμηδὸν ἔρχεται εἰς

τὸ μόνιμον αὐτοῦ περιεχόμενον, ὅπερ ὅμως δὲν εἶναι πραγματικὸν, ἀλλὰ νοητὸν, ἰδέα ἁπλῆ.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ πραγματικῶς ὑπάρχοντα δὲν γινώσκονται ἐν τῷ λόγῳ, ἠναγκάσθη ὁ Ἕγελος νὰ παραλάβῃ ἐκ τοῦ Ῥεϊνχόλδου τὴν παράστασιν, ἵνα εἴπῃ ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἀποκάλυψις περιέχει τὸ ἀληθὲς μόνον ἐν τῇ παραστάσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῷ νοεῖν· καὶ διὰ τοῦτο ἀνήγαγεν εἰς τὴν παράστασιν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἔννοιαν· διότι ὁ θεὸς ἐν τῷ νοεῖν εἶναι ἰδέα ἁπλῆ· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἕγελος δὲν μένει ἐν τῷ νοεῖν, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὴν φύσιν, τὸ ἕτερον τῆς ἰδέας, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς ἐξηγήσεις εἰς τὴν παράστασιν ἀναφερομένας.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ μὲν ἑλληνικὴ φιλοσοφία οὖσα προϊὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ νοῦ ἄρχεται ἀπὸ τῆς φύσεως ἐρωτῶσα τί ἐστι τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ, ἡ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας, ἐρωτῶσα δὲ τί ἐστι δι' ἐμὲ τὸ πρῶτον (ὡς ὑπὸ τοῦ Καρτεσίου) ἦτο ἠναγκασμένη νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ δυνατὸν καὶ τοὺς ὅρους τῆς γνώσεως· διὸ ἡ Ἑλληνικὴ ἄρχεται ἀπὸ τῆς ταὐτότητος τῆς φύσεως καὶ τοῦ νοεῖν, ἡ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀπὸ τοῦ τέλους αὐτῆς, τουτέστι τοῦ διχασμοῦ αὐτῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων τὴν φύσιν δὲν ἐχώρισαν· οἱ Στωϊκοὶ ἐχώρισαν μὲν, θεωροῦσιν ὅμως αὐτὴν ὡς τὸ θειότατον, τὸν κοινὸν νόμον, τὸν νοῦν, τὸν θεῖον λόγον, καὶ οἱ Ἐπικούρειοι τὸ κατὰ φύσιν θεωροῦσιν ὡς τὸ μέγιστον, καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ διατηρεῖ τὴν φύσιν, εἰ καὶ παραγόμενον θεωρεῖ αὐτήν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος ἐθεώρησε τὴν φύσιν ὥς τι ἀλλότριον, ἡ δὲ νεωτέρα ζητεῖ νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὴν εἰς ἑνότητα μετὰ τοῦ πνεύματος.

Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἑνότητος τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος καὶ κατέληξεν ἐν τῷ διχασμῷ αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ νεωτέρα.

Ἐπειδὴ ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία τὴν ἀρχαίαν παρέλαβε καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐστηρίζετο, εἶχε δίκαιον ὁ Ἕγελος εἰπὼν ὅτι

μόνον δύο περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῶσιν, ἡ Ἑλληνικὴ δηλαδὴ καὶ ἡ Γερμανική, διότι ἡ τῶν ἄλλων νεωτέρων ἐθνῶν ἅτε ἐμπειρία οὖσα δὲν εἶναι κυρίως φιλοσοφία, ἡ δὲ τοῦ μέσου αἰῶνος περίοδος ἐξ ἑνὸς μὲν ἐν τῇ οὐσιώδει φύσει μένουσα καὶ εἰς μορφὴν μὴ προβαίνουσα, ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ νοεῖν μόνον κατ' εἶδος ἀναπτύσσουσα, ὡς ἁπλῆν μορφὴν τινὸς ἀληθείας, ἣν τὸ νοεῖν γινώσκει ὡς ἑαυτοῦ καὶ παράγει ἐξ ἑαυτοῦ, ἰδίαν περίοδον κυρίως δὲν ἀποτελεῖ· **Hegel (Gesch der Phil I, Einl).**

Ἐπειδὴ ὅμως τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἄρχει ἰδία ἀρχή, καὶ τοῦ νέου ἐπίσης καὶ τοῦ μέσου· διότι αὐτὴ τὴν ταυτότητα τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας ἠσπάσατο· εἶναι εὔκολον τρεῖς περιόδους τῆς φιλοσοσίας νὰ ἀναγνωρισθῶσιν, ἡ μὲν πρώτη ἀπὸ Θάλητος μέχρι τῆς φιλοσοφίας τῶν Πατέρων, ἡ δὲ δευτέρα ἀπ' αὐτῶν μέχρι τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων, καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ Ἰακώβου Βοήμου, Βάκωνος καὶ Καρτεσίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

β) Περὶ διαιρέσεως τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἰδίως.

Πάντες σχεδὸν συμφωνοῦσιν, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἄρχεται ἀπὸ Θάλητος ὡς πρώτου ζητήσαντος τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν ὄντων. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν δὲ περίοδον τινὲς διαφωνοῦσιν, ὡς ὁ Ἕγελος καὶ ὁ Βράνης, μὴ ἀναγνωρίζοντες τὸν Σωκράτη ἀρχηγὸν τῆς δευτέρας περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ πρώτη περίοδος καθ' Ἕγελον ἀπὸ Θάλητος μέχρις Ἀριστοτέλους παριστᾷ τὸ ἀφῃρημένον νοεῖν, δηλ. τὸ καθαρὸν ὄν, ἐν μορφῇ ὑλικῇ μέχρι τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη, ὡς ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ἡ φιλοσοφία δὲν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ μᾶλλον ἀφῃρημένου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μᾶλλον συγκεκριμένου, δηλ. τῶν ὑλικῶν ὄντων.

Ἡ δὲ δευτέρα περίοδος καθ' Ἕγελον παριστᾷ τὴν συγκεκριμένην ἰδέαν κτηθεῖσαν ἐν ἀντιθέσεσιν, ὧν ἑκατέρα ὅλον τι ἀποτελεῖ, ὡς τὸ τῶν Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων, τὸ δ' ἀποθετικὸν ἀμφοτέρων ἀποτελεῖ ἡ σκέψις.

Ἡ δὲ τρίτη περίοδος καθ' Ἕγελον εἶναι ἡ ἐπάνοδος τῆς ἀντιθέσεως εἴς τινα νοητὸν κόσμον, ἡ ἰδέα τῆς ὑποκειμενικότητος ὡς ὅλον ἀναπτυχθεῖσα. Ἀλλὰ καὶ τὰ συστήματα τῶν Ἰώνων, τῶν Πυθαγορείων, τῶν Ἐλεατῶν, τοῦ Ἡρακλείτου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τῶν ἀτομικῶν ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως, καὶ ἡ ἐπάνοδος ἐξ αὐτῆς. Ἡ πρώτη δ' αὖθις περίοδος ὑποδιαιρεῖται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τρία τμήματα, ἀπὸ Θάλητος μέχρις Ἀναξαγόρου, ἀπὸ τῶν σοφιστῶν, τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν Σωκρατικῶν ἄρχεται ἡ ὑποκειμενικότης, καὶ μορφοῦται ὡς ὅλον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους.

Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη τοῦ Ἑγέλου, ὡς ὀρθῶς ὁ Ζέλλερος παρατηρεῖ, ἔχει δυσαναλογίαν μεγάλην τῶν τριῶν περιόδων ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν· διότι ἡ πρώτη περίοδος περιέχει τὰ τελειότατα συστήματα τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ δευτέρα καὶ τρίτη ὀλίγα τινὰ μόνον περιωρισμένον ἔχοντα περιεχόμενον· μεταξὺ δὲ τῆς Σκεπτικῆς καὶ Νεοπλατωνικῆς οὐδὲν τμῆμα περιέχεται· τοὐναντίον δὲ μάλιστα ἡ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφία τοιαύτην ῥιζικὴν ἐπήνεγκε μεταβολήν, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἄρξηται νέα περίοδος ἀπ' ἄλλου τινὸς εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους καὶ ἀπ' αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ οἱ πρὸ Σωκράτους (Ἀρις. Μετ. **I, 8**) διαλέγονται περὶ φύσεως, ὁ δὲ Σωκράτης ἥψατο πρῶτος τῶν καθόλου ὁρισμῶν καὶ τὸ περὶ φύσεως ἔληξεν (Ἀρις. περὶ ζω. μορ. **I, Μετ. I, 5. XIV, 4.** Τοπικ. I, 1.), δοξάζεται ὀρθῶς, ὅτι ἡ πρὸ Σωκράτους φιλοσοφία ἦτο φυσιολογία, ἀπὸ δὲ τοῦ Σωκράτους ἄρχεται ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία. Ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης εἰσήγαγε νέαν ἀρχὴν καὶ νέαν μέθοδον εἰς τὴν φιλοσοφίαν καταστήσας τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων ἐξηρτημένην ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἐννοίας, ἐξ ἧς κτᾶται ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ διαλεκτική, καὶ ἡ φύσις ἡ ἀποτελοῦσα τὸ ὅλον καθίσταται μέρος τῆς φιλοσοφίας, ἀποδείκνυται ἀρχηγὸς τῆς ὅλης μετ' αὐτὸν φιλοσοφίας· διότι καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἠσπάσαντο· ὅτι δ' ὁ Σωκράτης εἰσήγαγε νέαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀρχήν, ῥυθμίσασαν οὐ μόνον τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔπειτα, καὶ οὕτω κατέ-

στη ἀρχηγὸς νέας περιόδου, περὶ τούτου οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἀμφιβάλλεται δὲ μόνον, ἂν ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς νέας περιόδου ἐκ τοῦ Σωκράτους πηγάζει ἢ ἐκ τῶν σοφιστῶν, ὡς δοξάζει ὁ Ἕγελος, ὁ Ἄστιος καὶ ὁ Φρειδερῖκος Κάρολος Ἑρμάννος (**Zeller Phil. d. Gziech. I. Bd. s. 135**)· Ἡ ἀρχὴ ὅμως τῶν σοφιστῶν, ὡς ὀρθῶς ὁ Ζέλλερος δεικνύει, εἶναι τῆς τοῦ Σωκράτους διάφορος ὡς μὴ οὖσα θετική, ἀλλ' ἀποθετικὴ ληφθεῖσα ἐκ τῶν Ἡρακλειτείων καὶ Ἐλεατικῶν θεωριῶν καὶ θεωροῦσα ἀρχὴν τὸ ἐμπειρικὸν ὑποκείμενον, τὸ ἰδιοτελὲς καὶ ἀπολαυστικόν.

Οἱ σοφισταὶ διέκριναν τὸ νοεῖν ἀνώτερον τῆς φύσεως, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔλαβε τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ σημασίαν· διότι ἐκληφθὲν ὡς τὸ μέτρον πάντων χρημάτων ὑπετίθετο αὖθις ὡς χρῆμα φυσικόν· ἡ ἀρχή, ὅτι τὸ γνῶθι σαυτὸν εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας, ἦτο αὐτοῖς ἄγνωστος· διὰ τοῦτο ἡ σοφιστικὴ ἐμμέσως μὲν παρεσκεύασε τὴν νέαν φιλοσοφίαν, κυρίως ὅμως διέλυσεν τὴν ἀρχαίαν. Ἐπειδὴ ἡ νέα περίοδος ἄρχεται ἀπὸ νέας θετικῆς ἀρχῆς, πρέπει ὁ Σωκράτης νὰ θεωρηθῇ ἀρχηγὸς αὐτῆς ὡς πρῶτος ἐκφράσας αὐτὴν καὶ εἰς τὸν βίον εἰσαγαγών· ἄρα ὁ Σωκράτης εἶναι νέας περιόδου ἀρχηγός· διότι καὶ ὁ Ἀναξαγόρας μὴ διακρίνας τὸν νοῦν τῆς φύσεως, ἀλλ' ἁπλῶς κινητικὴν τῆς ὕλης ἀρχὴν ἀποφηνάμενος, εἶναι φυσικός, ὡς καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ οἱ σοφισταί. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι αἱ δοξασίαι τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνδρῶν δὲν εἶναι κατὰ πάντα ὀρθαί.

Ὁ Πλάτων τὴν ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους ἀσπασάμενος ἀπεφήνατο, ὅτι ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἀλήθεια τῶν ὄντων καὶ τὸ ὄντως ὄν. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἠσπάσατο τὰς ἀρχὰς τοῦ Σωκράτους, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ κατὰ τοῦ Πλάτωνος ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ· ὥστε καὶ οἱ τρεῖς, Σωκράτης, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης διατελοῦσιν ἐν πληρεστάτῃ μετ' ἀλλήλων συνεχείᾳ.

Ἕως ποῦ δ' ἡ περίοδος αὕτη ἐκτείνεται, περὶ τούτου ὑπάρχει διαφωνία, διότι ὁ μὲν Βράνδης καὶ ἄλλοι ἐκτείνουσιν αὐτὴν μέχρις Ἀριστοτέλους, ὁ δὲ Τεννεμάννος μέχρι Ζήνωνος καὶ Καρνεάδου, ὁ δὲ Τειδεμάννος καὶ Βράνης μέχρι τῶν νέων Πλατωνικῶν, ὁ δὲ Ζέλλερος (**IBd. S. 136** καὶ ἐφ.) ἐκτείνει μέχρις Ἀριστοτέλους, παραδέχεται δὲ τρίτην περίοδον μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, εἰς ἣν ἀνάγει τοὺς Στωϊκούς, τοὺς Ἐπικουρείους, τὴν σκέψιν, τὴν ἔκλεξιν καὶ τοὺς προηγηθέντας τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας· ὥστε καὶ οὗτος τρεῖς περιόδους παραδέχεται 1) ἀπὸ Θάλητος μέχρι Σωκράτους, 2) ἀπὸ Σωκράτους μέχρι Ζήνωνος, καὶ 3) ἀπ' αὐτοῦ μέχρι τέλους.

Ἐπειδὴ ἡ πρακτικὴ ἀρχὴ ἐπεκράτησεν ἐν τοῖς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφικοῖς συστήμασιν, ἡ δὲ φυσικὴ ἀπώλεσε τὴν σημασίαν αὐτῆς, αἱ δὲ περὶ πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτίων ἔρευναι ἔπαυσαν, καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπίσης μετέβαλε χαρακτῆρα, διότι τὸν σύνδεσμον τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀντικατέστησεν ὁ ἀπὸ τῆς κοινωνίας χωρισθεὶς σοφός, ὃς ὡς ἠθικὸν ἰδανικόν, ὡς θεός, παρασταθείς, καὶ ἀπὸ πάσης χρείας, πατρίδος, φίλων καὶ αὐτῶν τῶν θεῶν γυμνωθείς, ἔζη ἐν ἀπαθείᾳ, ἐν ἀδιαφορίᾳ καὶ ἀταραξίᾳ, εἶναι εὔλογον τὰ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστήματα ἰδίαν νὰ ἀποτελέσωσιν περίοδον ὡς τραπέντα εἰς τὸ πρακτικόν. Τὸν αὐτὸν δὲ χαρακτῆρα, ὃν ἔφερεν, ἡ Στωϊκή, ἡ Ἐπικούρειος καὶ ἡ σκεπτικὴ φιλοσοφία ἔφερε καὶ ἡ Νεοπλατωνική.

Οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι ζητοῦντες τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἐζήτουν τὸ μέσον τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ ὄντος, τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου· οἱ σκεπτικοὶ χωρίσαντες ταῦτα ἀνῄρεσαν πᾶσαν αὐτῶν σχέσιν πρὸς ἄλληλα. Τοῦτο ὅμως τὸ ἀποθετικὸν ἐξαγόμενον αὐτῶν (δηλ. εἰ μὴ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἡ γνῶσις, ἄρα ἐκ τοῦ θεοῦ) κατέστη ἀρχὴ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐστίν, ὅτι τὸ θεῖον, ἡ ἀλήθεια, εἶναι ἐπέκεινα τοῦ νοεῖν, καὶ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζεται ἡ περὶ ἐκστάσεως καὶ ἀποκαλύψεως θεωρία, ἣν περιγράφει ὁ Πλωτῖνος ὡς κατάστασιν. Τὸ μέσον, δι' οὗ ἡ τοῦ θείου ἀποκάλυψις μεταδίδοται, δὲν εἶναι τὸ νοεῖν, ἀλλ' ἡ θεουργία καὶ ἡ ἀσκητική. Ἐνταῦθα ὅμως τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον, τὸ ὂν καὶ τὸ νοεῖν, μένουσι κεχωρισμένα, καὶ μόνον προσκαίρως ἡ ἕνωσις αὐτῶν ἀποτελεῖται· διὰ τοῦτο ἐν ᾧ ἐξ ἑνὸς ζητεῖται ἡ ἕνωσις αὐτῶν, ἐξ ἑτέρου ἡ εἰς ἕνωσιν δοκιμὴ φαίνεται ἀνεπαρκὴς καὶ ἡμαρτημένη.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέσον δὲν εὑρέθη, ὑπετέθη ὅτι καὶ τὸ ἐπέκεινα

ὄν, τὸ ἄπειρον, καταβαίνει εἰς τὴν ὕλην, εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ τοῦτο ἀναβαίνει εἰς τὸ ἄπειρον· ἐπειδὴ ἀμφότερα στεροῦνται συνδετικοῦ μέσου, ὑπετέθη ὁ θεὸς ὑπερκόσμιος καὶ ὑπερούσιος, ὑπὲρ τὸ νοεῖν. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγονται τρεῖς περίοδοι κυρίως. Ἡ μὲν πρώτη ἔφερε χαρακτῆρα ἴδιον· διότι ἡ φιλοσοφία αὐτῆς ἦτο φυσικὴ καὶ κατὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν μέθοδον καὶ τὸ ἐξαγόμενον· διότι τὸ ὑποκείμενον ἀσχολεῖται περὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς καὶ δὲν προβαίνει πέραν τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς. Ἡ σοφιστικὴ θέτει τὸ ὑποκείμενον (νοεῖν) ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀρχὴν ὅμως θετικὴν δὲν ἐξέφρασεν.

Ἡ δευτέρα περίοδος δείκνυσιν, ὅτι ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ πραγματικοῦ πρέπει ἐν τῇ ἐννοίᾳ νὰ ζητηθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ περίοδος αὕτη ἐτήρησε τὴν σχέσιν τοῦ νοεῖν πρὸς τὴν φύσιν ἀντίθετον, ἐτήρησεν αὐτὴν ἀπέναντι τοῦ ὄντως ὄντος ὡς μὴ ὄν. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἀνῄρεσε μὲν τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, τὴν ὕλην ἀναγαγοῦσα εἰς τὸ νοεῖν, δηλ. ὑποθέσασα ταὐτά, ἔφερεν ὅμως εἰς τὸν πανθεϊσμόν. Ἡ δὲ Νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία ζητήσασα ἐξ ἑνὸς μὲν νὰ σώσῃ τὸ ὑποκείμενον, ἐξ ἑτέρου δ' ἀντιτάξασα αὐτῷ τὸ θεῖον ἐπέκεινα, πίπτει εἰς ἀντίφασιν καὶ καταλήγει ἐν αὐτῇ καὶ μετ' αὐτῆς ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Ἐπειδὴ ἐν τοῖς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστήμασι τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικὸν πρὸς ἄλληλα μετέβαλον σχέσιν, διότι παρὰ μὲν τοῖς Στωϊκοῖς καὶ Ἐπικουρείοις τὸ πρακτικὸν ἀνεγνωρίσθη ἀνώτερον τοῦ θεωρητικοῦ, παρὰ δὲ τοῖς σκεπτικοῖς καὶ νέοις Πλατωνικοῖς τὸ ἀντικείμενον ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις αὐτῶν ἀνῃρέθη, πρέπει καὶ τρίτη περίοδος ν' ἀναγνωρισθῇ· ὥστε προκύπτουσι τρεῖς περίοδοι, ἡ μὲν πρώτη ἀπὸ τοῦ Θάλητος μέχρι Σωκράτους, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ Σωκράτους μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τούτου συμπεριλαμβανομένου, ἡ δὲ τρίτη μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, διότι ἐν αὐτῇ ἐπικρατεῖ τὸ πρακτικόν.

Ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ σχολαὶ ἀπὸ Σωκράτους μέχρι τέλους συνέχονται μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν προγενεστέρων, ὡς ἡ τῶν Στωϊκῶν μετὰ Σωκράτους καὶ Ἡρακλείτου, ἡ τῶν Ἐπικουρείων μετὰ τῶν

Ἀτομικῶν καὶ Σωκράτους, ἡ τῶν Σκεπτικῶν μετὰ τῶν Μεγαρικῶν καὶ Σωκράτους, καὶ ἡ τῶν νέων Πλατωνικῶν μετὰ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος κτλ. δύνανται ἅπασαι νὰ κληθῶσι Σωκρατικαί, διότι ἡ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφία ἁπάσας τὰς ἀρχὰς περιεῖχεν ὡς σπέρματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐντὸς τῆς τρίτης περιόδου, ὡς ὀρθῶς ὁ Ζέλλερος παρατηρεῖ, εἰσὶ συστήματα ἔχοντα ἀρχὰς διαφόρους καὶ τέλη, δύνανται εἰς ἴδια τμήματα νὰ ὑποδιαιρεθῶσι καὶ τμήματα τῆς τρίτης νὰ θεωρηθῶσιν. Ἐντεῦθεν προκύπτουσιν, ὡς ἀπεδείχθη, τρεῖς περίοδοι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ μὲν πρώτη πρὸ Σωκράτους ἡ καλουμένη φυσιολογία, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ Σωκράτους, καὶ ἡ τρίτη ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη.

7) Περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας διακρίνονται κυρίως τέσσαρες σχολαί, ἡ Ἰωνικὴ (ἀρχαιοτέρα καὶ μεταγενεστέρα), ἡ Πυθαγόρειος, ἡ Ἐλεατικὴ καὶ ἡ σοφιστική.

Τὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν αὐτῶν ὁ Ἄστιος ὁρίζει λέγων, ὅτι ἡ μὲν Ἰωνικὴ παριστᾷ τὸν πραγματισμόν, ἡ δὲ Πυθαγόρειος καὶ Ἐλεατικὴ τὸν ἰδανισμόν, καὶ ἡ σοφιστικὴ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς φιλοσοφίας. Μετὰ δὲ τοῦ Ἀστίου συμφωνεῖ καὶ ὁ Βράνης. Οὔτε ὅμως οἱ Πυθαγόρειοι εἰσὶν ἰδανισταὶ οὔτε οἱ Ἐλεᾶται, ἀλλὰ φυσιολόγοι, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς φιλοσόφους τῆς πρώτης περιόδου χαρακτηρίζει. Ὁ δὲ Σχλειερμάχερος, ὁ Ῥίττερος καὶ ὁ Βράνδης (Shleier. Gesch. d. Phil. III, 4. s. 8 καὶ ἑφ. 70 καὶ ἑφ. Rit. Gesch. der Phil. I, 189, Brandis Gesch. d. Phil. 42 καὶ ἑφ.) ἰσχυρίζονται ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ περιόδῳ ἡ φυσική, ἠθικὴ καὶ διαλεκτικὴ ἦσαν κεχωρισμέναι, καὶ ἡ μὲν φυσικὴ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν Ἰώνων, ἡ δὲ ἠθικὴ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων, ἡ δὲ διαλεκτικὴ ὑπὸ τῶν Ἐλεατῶν, ἡ δὲ σοφιστικὴ τὰ συστήματα ταῦτα κατέστρεψεν. Ὁ δὲ Κάρολος Φρειδερῖκος Ἑρμάννος Gesch. und System des Platonismus I, 136) λέγων, ὅτι ὁ Πλάτων τὴν φυσικήν, ἠθικὴν καὶ διαλεκτικὴν συνή-

νωσεν εἰς ἕν, παραδέχεται, ὅτι ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οὔτε περὶ ἠθικῆς δύναται νὰ γείνῃ λόγος, οὔτε ἡ διαλεκτικὴ ἐξησκήθη ὡς εἰκός. Εἰ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς πρώτης περιόδου ἦτο ἡ φύσις, ἡ πορεία ὅμως αὐτῆς ἦτο διττή, εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, καὶ εἰς μὲν τὴν ὕλην ἐτράπησαν οἱ Ἴωνες, εἰς δὲ τὸ εἶδος οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Ἐλεᾶται. Ἡ πορεία ὅμως αὕτη διῃρέθη κατὰ τὸν διάφορον τῶν φυλῶν χαρακτῆρα. Τὰς δοξασίας ὅμως ταύτας ἀποδεικνύει ὁ Ζέλλερος ἡμαρτημένας ἀποδεικνύων ὅτι οὔτε ἡ εἰς φυλὰς διαίρεσις εἶναι ἰδέα ὀρθή, ἐπειδὴ καὶ ὁ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἀρχηγὸς καὶ ὁ τῆς Ἐλεατικῆς ἦσαν Ἴωνες (**Zeller Phil. d. Griech. I, 52** καὶ ἐφ.), οὔτε ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Ἰωνικὴ ἐτράπη εἰς ἐξωτερικὴν θεωρίαν, ἡ δ' Ἰταλικὴ εἰς ἐσωτερικήν, οὔτε ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ μὲν Ἰωνικὴ ἦτο ὑλική, ἡ δ' Ἰταλικὴ ἰδανική· διότι ἐν ἅπασι τοῖς συστήμασιν ἀντικείμενον ἦτο τὰ φυσικά, ἑπομένως οὐδὲν τῶν συστημάτων κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν σκοπὸν διέφερε τοῦ ἑτέρου. Κυρίως δὲ οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνῃ περὶ καθαρᾶς ἰδανικῆς φιλοσοφίας· διότι καὶ ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Παρμενίδης ὑπέλαβον ὄντα μόνον τὰ αἰσθητά. (Ἀριστ. μεταφ. **IV, 5.** Οὐραν. **III, 1**).

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει (1) ὅτι οὗτοι δὲν εἶναι κυρίως ἰδανισταὶ ὡς μὴ διακρίνοντες τὴν ὕλην τοῦ νοεῖν· διότι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι αἰσθητὸν τὸ ὂν ὑπελάμβανον, καὶ οἱ Ἐλεᾶται αὐτὸ συνεχὲς ὡς σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ· ἡ εἰδικὴ διαφορὰ τῆς ὕλης καὶ τοῦ νοεῖν ἠγνοεῖτο ὅλως, καὶ ἡ διαλεκτικὴ ἦτο κεχωρισμένη τῆς φυσικῆς. Οἱ Πυθαγόρειοι λέγοντες οὐσίαν τὸν ἀριθμὸν προτεροῦσι τῶν Ἰώνων, τὴν ἀρετὴν ὅμως ἐκλαμβάνουσιν ἀριθμὸν (Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. **Υ, 8**), τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν καὶ ἀριθμὸν καὶ σωματικόν. (Ἀριστ. ψυχ. **I, 2.**). Καὶ ὁ Παρμενίδης λέγει,

(1) (Μεταφ. I, 8), ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ὁμολογοῦσι τοῖς ἄλλοις φυσιολόγοις, ὅτι τόγε ὂν τοῦτ' ἐστὶν ὅσον αἰσθητόν ἐστι καὶ περιείληφεν ὁ καλούμενος οὐρανός· καὶ αὖθις (μεταφ. I, 5.) ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι νομίζοντες τὸν ἀριθμὸν ἀρχὴν καὶ ὡς ὕλην τοῖς οὖσι καὶ ὡς πάθη τε καὶ ἕξεις· καὶ ἐοίκασι ὡς ἐν ὕλης εἴδει τὰ στοιχεῖα τάττειν· ἐκ τούτων γὰρ ὡς ἐνυπαρχόντων συνεστάναι καὶ πεπλάσθαι φασὶ τὴν οὐσίαν.

ὅτι τὸ νοεῖν εἶναι τὸ ὂν (στιχ. **94** καὶ ἐφ.). Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Ἐλεᾶται δὲν ἦσαν κυρίως ἰδανισταί, ἀλλὰ μόνον σχετικῶς πρὸς τοὺς πρότερον φυσιολόγους οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ὕστερον· διότι τὸ ἀείζωον πῦρ τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι ἐπίσης ἄϋλον ὡς τὸ ὂν τῶν Ἐλεατῶν, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ἄτομοι τοῦ Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου παριστῶσαι τὴν ἀφῃρημένην τῆς ὕλης ἔννοιαν, καὶ ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ἐγκωμιάζει· διότι πρῶτος διέκρινεν ἀπὸ τῆς ὕλης τὸν νοῦν. Οὐ μόνον δ' ἡ δοξασία, ὅτι οἱ Ἴωνες, Πυθαγόρειοι καὶ Ἐλεᾶται παριστῶσι τὰ τρία μέρη τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἡμαρτημένη, ἀλλὰ καὶ ἡ δοξασία, ὅτι αἱ φυλαὶ ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς διαιρέσεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. (**Zeller Phil. d. Griech. I, 58.**)· διότι οὐδέν τι τοιοῦτον λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Τὰ ἠθικὰ μεγάλα ἀναφέρουσι τὸν Πυθαγόραν ἐπιχειρήσαντα πρῶτον εἰπεῖν περὶ ἀρετῆς· τὸ σύγγραμμα ὅμως τοῦτο δὲν φαίνεται γνήσιον τοῦ Ἀριστοτέλους· διότι οὗτος πάντοτε ὁμιλεῖ περὶ τῶν Πυθαγορείων καὶ οὐδέποτε περὶ τοῦ Πυθαγόρου· ἑπομένως οἱ Πυθαγόρειοι δὲν φαίνονται περὶ τὴν ἠθικὴν μόνον ἀσχοληθέντες, ὡς ὁ Ῥίττερος ἰσχυρίζεται, ἀλλ' ἀνήγαγον τὸ ἠθικὸν εἰς τὸ φυσικόν, τὴν ἀρετὴν εἰς τὸν ἀριθμόν. Τὸ αὐτὸ δὲ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ καὶ ὁ Σχλειερμάχερος ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ μαθηματική, ἡ γυμναστική, ἡ διαιτητικὴ καὶ ἅπασα ἡ τάξις τῶν Πυθαγορείων ἦτο ἠθική. Ἡ ἠθικὴ ἀληθῶς ἀνεφέρετο εἰς τὸν βίον τῶν Πυθαγορείων, οὐχὶ ὅμως εἰς τὴν θεωρίαν αὐτῶν· διότι αὕτη ἦτο φυσική· ἠθικὴν σημασίαν οὔτε αἱ κατηγορίαι τοῦ Ἀλκμαίωνος εἶχον, διότι περιέχουσι καὶ λευκὸν καὶ μέλαν, καὶ μικρὸν καὶ μέγα, οὔτε ἡ μετεμψύχωσις, οὔτε ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι τὸ τέλος εἶναι τὸ ἄριστον καὶ οὐχὶ τὸ πρῶτον, εἶχον ἠθικὴν σημασίαν, ἀλλὰ φυσικήν. (**Zeller Phil. d. Griech. I, s. 56** καὶ ἐφ.). Οὐδὲ οἱ λέγοντες ὅτι τὴν διαλεκτικὴν προήγαγον οἱ Ἐλεᾶται καὶ ὅτι ὁ Ζήνων ἦτο εὑρετὴς αὐτῆς, λέγουσιν ὀρθῶς· διότι εἰ ὁ Ζήνων πρῶτος ἐφεύρισκε τὴν διαλεκτικήν, οἱ δὲ πρὸ αὐτοῦ αὐτῆς ἐστεροῦντο, φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ διαλεκτικὴ δὲν δύναται νὰ ὁρίσῃ τὸν ὅλον τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας χαρακτῆρα. Ὁ Ζήνων μετε-

χειρίσθη τὴν διαλεκτικὴν πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας ἀρχὴ ἦτο τὸ ἓν κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολλῶν, ἐπομένως τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς ἦτο ἡ ἀναγωγὴ πάντων εἰς τὸ ἕν. Οἱ Ἐλεᾶται δὲν θεωροῦσι τὴν γνῶσιν ἀρχὴν, ἀλλὰ τὸ ἓν, εἰς ὃ ἀνάγουσι πάντα. Ὁ Ξενοφάνης κατεφέρετο κατὰ τοῦ ἐπισφαλοῦς τῆς γνώσεως (Fr. 13. 14), ὁ Παρμενίδης νουθετεῖ νὰ μὴ πιστεύωσι ταῖς αἰσθήσεσιν (στιχ. 30 καὶ ἐφ. 109 καὶ ἐφ.) καὶ ὁ Ζήνων δὲν προσβάλλει τὸ πραγματικὸν τῶν αἰσθητῶν. Καὶ ὁ Ἡράκλειτος καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἀναξαγόρας εἶχον ὁμοίας ἰδέας· διὸ δικαίως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ Σωκράτους (Μετ. I, 6. XIII, 4 ζωω. μορ. I, 1. φυσι. II, 2), ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν εἰς τὸν ὁρισμὸν καὶ τὴν ἐπαγωγήν. Τὰ ὀλίγα δὲ, ἅπερ ἐφευρέθησαν, δὲν ἀνάγονται εἰς τοὺς Ἐλεάτας, ἀλλ' εἰς τὸν Δημόκριτον, τὸν Ἐμπεδοκλέα, τοὺς Πυθαγορείους. Τὴν διαλεκτικὴν δ' ὡς τέχνην τῆς τοῦ πιθανοῦ ἀποδείξεως ἐφεῦρεν ὁ Ἀριστοτέλης. Οἱ πρὸ Σωκράτους φιλόσοφοι τὸ νοητὸν δὲν διέκρινον τοῦ ὑλικοῦ, ἀλλ' ἐκλαμβάνουσι τὰ ἀσώματα αὖθις σωματικὰ, ὡς ὁ Ἡράκλειτος τὴν κίνησιν καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς. Πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας διέκρινεν ἀπὸ τῆς ὕλης τὸν νοῦν εἰπὼν αὐτὸν ἀμιγῆ· πλὴν καὶ οὗτος ἔτι ἐνεργεῖ ὡς δύναμις φυσική.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ πρὸ Σωκράτους φιλοσοφία ἦτο φυσιολογία, ἡ ἠθικὴ καὶ διαλεκτικὴ δὲν εἶχον ἀναπτυχθῆ, ἡ σοφιστικὴ δὲν εἶχε τραπῆ εἰς ἠθικὰς καὶ λογικὰς ἐρεύνας, ἀλλ' ἐποίησε τὴν μετάβασιν εἰς τὴν δευτέραν περίοδον καὶ ἦτο ἐξηρτημένη ἐκ τῶν Ἡρακλειτείων καὶ Ἐλεατικῶν θεωριῶν.

Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ κοινὸς χαρακτὴρ τῆς πρώτης περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἦτο ὁ φυσικὸς, ἡ φύσις ἦτο ἡ ἀρχὴ, ἡ ἔννοια τὸ τέλος, μετάβασις ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὴν ἔννοιαν.

Ἐπειδὴ τὸ νοεῖν ἀμέσως εἰς τὴν φύσιν ἐτράπη καὶ αἰσθητὸν ὑπελαμβάνετο, συνέχεται ἡ ἀρχαία φυσιολογία τοῖς Πυθαγορείοις, τοῖς Ἐλεάταις, τοῖς ὕστερον φυσιολόγοις καὶ τοῖς σοφισταῖς. Ἡ διαφορὰ δ' αὐτῶν εἶναι, ὅτι οἱ μὲν ἀρχαῖοι φυσιολόγοι τὴν οὐσίαν ἐζήτουν ἐν τῇ ὕλῃ, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι ἐν τῷ ἀριθμῷ, οἱ δ' Ἐλεᾶται καὶ οἱ ὕστερον φυσιολόγοι ἐν τῷ νοεῖν. (Πλάτ. Τιμ. 34 καὶ ἐφ. Ἀριστ. μεταφ. I, 6.).

Ὁ Σχλειερμάχερος, ὁ Ῥίττερος καὶ Βράνδης (Gesch der Phil. 26 καὶ ἐφ. eod. I, 242 καὶ ἐφ. καὶ I, 149) ἀναγνωρίζουσι διαφορὰν τῶν ἀρχαίων καὶ ὑστέρων φυσιολόγων, ἀνάγοντες εἰς μὲν τοὺς πρότερον τὸν Θάλητα, τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἀναξιμένην, εἰς δὲ τοὺς ὕστερον τὸν Ἡράκλειτον, τὸν Ἐμπεδοκλέα, τὸν Δημόκριτον, τὸν Ἀναξαγόραν, Διογένην τὸν Ἀπολλωνιάτην καὶ τὸν Ἀρχέλαον. Περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ὑπάρχει ἀμφιβολία· διότι αἱ θεωρίαι τῶν ὕστερον εἰσὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμέναι, ὡς ἡ περὶ γενέσεως θεωρία τοῦ Ἡρακλείτου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τῶν Ἀτομικῶν· τῶν δ' ἀρχαίων Ἰώνων αἱ θεωρίαι ζητοῦσι μόνον τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης, δὲν ζητοῦσιν ὅμως καὶ τὸ αἴτιον τῆς κινήσεως καὶ γενέσεως.

Ὁ Ῥίττερος Gesch. d. Phil. I. s. 201) διαιρεῖ τὴν Ἰωνικὴν φυσιολογίαν εἰς δυναμικὴν καὶ μηχανικὴν, ἀνάγων εἰς μὲν τὴν μηχανικὴν (τὴν ὑποθέτουσαν ἀρχὰς ἀμεταβλήτους) τὸν Ἀναξίμανδρον, τὸν Ἀναξαγόραν καὶ τὸν Ἀρχέλαον, εἰς δὲ τὴν δυναμικὴν τὸν Θάλητα, τὸν Ἀναξιμένην, Διογένην τὸν Ἀπολλωνιάτην καὶ τὸν Ἡράκλειτον· οὕτως ὅμως διαμελίζονται τὰ συστήματα αὐτῶν καὶ διαστρέφονται.

Ἡ δὲ σοφιστικὴ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἡρακλείτου, ὡς ἡ τοῦ Πρωταγόρου, καὶ ἐπὶ τῶν Ἐλεατῶν, ὡς ἡ τοῦ Γοργίου. Ἐν τῇ σοφιστικῇ παύει ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως καὶ ἄρχεται ἡ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας τῶν παραστάσεων ἡμῶν, καὶ ἀντὶ νέας ἀρχῆς θεωρεῖται ὁ ἄνθρωπος ὂν αἰσθητόν· καίτοι δ' ἡ περὶ φύσεως θεωρία ἔληξεν, δὲν ἀναγνωρίζεται ὅμως ἀρχὴ τῆς φύσεως ἀνωτέρα.

Τέλος δ' ἡ σοφιστικὴ διέλυσε τὴν φιλοσοφίαν τῆς πρώτης περιόδου· διότι αὐτὴ ἀντιτάξασα τὴν Ἐλεατικὴν θεωρίαν τῇ Ἡρακλειτείῳ συνέτριψε καὶ διέλυσεν ἀμφοτέρας, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ὅλας τὰς ἄλλας.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ἀπὸ ΘΑΛΗΤΟΣ μέχρι ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

α) *Περὶ τῆς ἀρχαίας φυσιολογίας.*

Ι. ΘΑΛΗΣ (1)

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Θάλητος διακρίνεται τῶν προτέρων, διότι χαρακτηρίζεται ὡς ἐποχὴ τῶν ἑπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν λαβόντων τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τῶν πρακτικῶν αὐτῶν γνώσεων μᾶλλον καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως· διότι οὗτοι, ὡς λέγει ὁ Δικαίαρχος (Διογ. Λαέρτ. I. S. 40), οὔτε σοφοὶ ἦσαν οὔτε φιλόσοφοι, ἀλλ' ἄνδρες συνετοί τινες καὶ νομοθετικοί· ὡς τοιοῦτοι δὲ φέρονται Θαλῆς, Βίας, Πιττακός, Σόλων, Χείλων, Κλεόβουλος καὶ Περίανδρος. Εἰ καὶ οὗτοι κατὰ Δικαίαρχον ὀρθῶς ἀποκλείονται τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τὰ ῥητὰ ὅμως αὐτῶν μετὰ τῆς πείρας προτέρων ἐποχῶν συνδεόμενα ἀποδεικνύουσιν ἀναντιρρήτως, ὅτι ὁ νοῦς ἤρξατο τότε νὰ αἰσθάνηται τὴν χρείαν παιδείας μείζονος.

Ὁ Θαλῆς ἦτο πατρὸς μὲν Ἐξαμίου, μητρὸς δὲ Κλεοβουλίνης ἕλκων τὸ γένος κατὰ τοὺς μὲν ἐκ τῶν Θηλιδῶν Φοινίκων ὄντων

(1) Christian Petersen von Thales bis Sokrates in d. philologisch-historischen Studien I. Heft 1832 II. Ritters Geschichte der Jonischen Philosophie. Berlin 1821.

εὐγενεστάτων τῶν ἀπὸ Κάδμου καὶ Ἀγήνορος· οἱ πρόγονοι αὐτοῦ μετηνάστευσαν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς Μίλητον· διὸ καὶ οἱ πλείονες λέγουσιν ὅτι ἦτο Μιλήσιος ἰθαγενὴς καὶ γένους λαμπροῦ. Ὡς δὲ λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τριακοστῆς πέμπτης (35, I. Ὀλ.) Ὀλυμπιάδος (640 π. Χ.), ἐτελεύτησε δὲ ἐτῶν 78 ἢ ὀρθότερον, ὡς ὁ Σωσικράτης λέγει, ἐννενήκοντα (Διογ. Λαέρτ. I. 37 καὶ ἐφ. (τὸ 3 τῆς 57 Ὀλυμ. 550 π. Χ.).

Ὁ Ἡρόδοτος (I, 74) βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Θαλῆς προεῖπε τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου τῷ 585 π. Χ. καὶ ὅτι κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ ὑπὸ τοῦ Κροίσου κατεσκεύασε τὴν γέφυραν (I, 75), καὶ συνεβούλευσε τοῖς πολίταις νὰ συγκροτήσωσι συνέδριον κατὰ τῶν Περσῶν (I, 170).

Εἰ καὶ ἡ χρονολογία τότε ἦτο ἀμφίβολος, φαίνοται ὅμως ὅτι ὁ Θαλῆς ἔζη ἀκμαζούσης τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ μέρος, ὃ ἔλαβεν ὑπὲρ αὐτῆς, κατέστη περίβλεπτος καὶ συγκατελέχθη τοῖς ἑπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφοῖς, κληθεὶς πρῶτος σοφός, ἄρχοντος ἐν Ἀθήναις Δαμασίου, ὑφ' οὗ καὶ οἱ ἄλλοι ἐκλήθησαν σοφοί. (Δ. Λαέρτ. I, § 22).

Διὰ τὰς πολλὰς δ' ἐπινοίας καὶ εὐμηχάνους πράξεις ἐγκωμιάζεται ὑπό τε τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. X, 600) καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους (Πολιτ. I, 11.). Τούτων δ' ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἀναφέρει, ὅτι ὁ Θαλῆς προϊδὼν τὴν εὐφορίαν τῶν ἐλαιῶν ἐμισθώσατο καὶ πολλὰ χρήματα συνέλεξεν· τοῦτο δ' ἐποιήσατο βουλόμενος νὰ ἐπιδείξῃ, ὅτι οἱ φιλόσοφοι ῥᾴδιον πλουτοῦσιν, ἂν βούλωνται· ὁ δὲ Πλάτων (ἐν τῷ Θεαιτήτῳ 174) ἀναφέρει ὅτι Θρᾶττά τις ἐμμελὴς καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἔσκωψεν αὐτόν, ὅτι τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ ἐπροθυμεῖτο νὰ μάθῃ, τὰ δ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας ἀγνοεῖ.

Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα μνημονεύονται περὶ αὐτοῦ (Πλάτ. Ἱππίας μείζ. 281. Δ. Λαέρτ. I, S. 25.), ἐν οἷς ὅτι παρ' Αἰγυπτίων ἔμαθε τὴν γεωμετρίαν (Δ. Λαέρτ. I. S. 24. 45. Πλούτ. ἀρέσκ. φ. λ. I, 3). Ἐνδέχεται νὰ μετέβη εἰς Αἴγυπτον, δὲν ἠδύνατο ὅμως τὴν γεωμετρίαν νὰ μάθῃ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων· διότι ἂν

ἀληθὲς ἦναι ὅτι ὁ Θαλῆς ἐφεῦρε τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς 365 ἡμέρας (Δ. Λ. I. S. 27.), καὶ ἐκλείψεις καὶ τροπὰς ἡλιακὰς προεῖπεν (Δ. Λ. I, 23.), καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἐδίδαξεν ἐκ τῆς σκιᾶς νὰ καταμετρήσωσι τὸ ὕψος τῶν πυραμίδων, φανερὸν εἶναι ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ὡς πρὸς τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἦσαν νήπιοι, ἐπομένως δὲν ἠδύνατο νὰ μάθῃ παρ' αὐτῶν τὴν γεωμετρίαν.

Ὁ Θαλῆς κατά τινας μὲν σύγγραμμα κατέλιπεν οὐδὲν (Ἀρισ. Μετ. I, 3. περὶ ψυχ. I, 5. Οὐραν. II, 13. Δ. Λ. I, 23.). Μεταγενέστεροι ὅμως συγγραφεῖς (Πλούτ. de Pyth. or. 18.). ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Θαλῆς συνέγραψεν ἔπη, ἀλλὰ καὶ ἂν συνέγραψε τοιαῦτα, ταῦτα ἤθελον εἶναι ὅμοια τοῖς ῥητοῖς τῶν ἑπτὰ σοφῶν. Ὅσα ὅμως μεταγενέστεροι συγγραφεῖς περὶ Θάλητος ἀναφέρουσι, ταῦτα παρέλαβον ἐξ Ἀριστοτέλους, αὐτὸς δ' ὁ Ἀριστοτέλης (παρέλαβεν) ἐκ παραδόσεως.

Οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ὅμως λησμονήσαντες, ὅτι ὁ Θαλῆς δὲν συνέγραψεν, ἐποίησαν προσθήκας καὶ ἐξήγαγον συνεπείας καὶ θεωρίας, αἵτινες ἐκ τῆς ὕστερον φιλοσοφίας ἐπήγασαν, περὶ ὧν ὅμως ὁ Θαλῆς οὐδὲν ἐγίνωσκεν.

Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. I, 4.) ἀποφαίνεται κοινῶς περὶ τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων, ὅτι οἱ πλεῖστοι ἀρχὰς ὑπέλαβον τὰς ἐν ὕλης εἴδει· «ἐξ οὗ δὲ ἐστιν ἅπαντα τὰ ὄντα, καὶ ἐξ οὗ γίνεται πρώτου, καὶ εἰς ὃ φθείρεται τελευταῖον, τῆς μὲν οὐσίας ὑπομενούσης, τοῖς δὲ πάθεσι μεταβαλλούσης, τοῦτο στοιχεῖον καὶ ἀρχὴν λέγουσι τῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο δοξάζουσιν, ὅτι οὔτε γίνεται οὐδὲν οὔτε ἀπόλλυται, ὡς τῆς τοιαύτης φύσεως ἀεὶ σωζομένης· ὡς δὲ λέγομεν, ὅτι ὁ Σωκράτης οὔτε γίνεται ἁπλῶς, ὅταν γίνηται καλὸς ἢ μουσικός, οὔτε ἀπόλλυται, ὅταν ἀποβάλλῃ ταύτας τὰς ἕξεις, διότι ὑπομένει τὸ ὑποκείμενον, αὐτὸς ὁ Σωκράτης, οὕτω καὶ τῶν ἄλλων οὐδέν». Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἰδέαν ἦλθον, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης τεκμαίρεται, διότι «πλείστας ἐν τῇ φύσει δρῶντες μεταβολὰς γινομένας, νέφη σχηματιζόμενα, φυτὰ καὶ ζῶα γεννώμενά τε καὶ φθειρόμενα», ἐσυμπέραναν ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ φύσις τις ἢ πλείους μιᾶς, «ἐξ ὧν γίνεται τἆλλα σω·

ζομένης ἐκείνης»· ὥστε ὡς πρὸς τὴν φύσιν συμφωνοῦσιν ἅπαντες οἱ φυσιολόγοι· διαφωνοῦσι δὲ μόνον περὶ τοῦ πλήθους καὶ τοῦ εἴδους τῆς τοιαύτης ἀρχῆς· διότι δὲν λέγουσι πάντες τὸ αὐτό, ἀλλὰ Θαλῆς μὲν ὁ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας ἀρχηγὸς θεωρεῖ τὸ ὕδωρ ἀρχήν, λαβὼν ἴσως τὴν ὑπόληψιν ὡς ὁρῶν τὴν τροφὴν πάντων ὑγρὰν οὖσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐξ αὐτοῦ γινόμενον καὶ τούτῳ ζῶν· «τὸ δ' ἐξ οὗ γίνεται, τοῦτό ἐςιν ἀρχή». Τοῦτο δέ, ὃ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἴδιον συμπέρασμα ἐκφέρει, θεωροῦσι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν, προσθέντες ὅτι καὶ τὰ φυτὰ ἐκ τοῦ ὕδατος τρέφονται καὶ τὰ ἄστρα ἐκ τῶν ὑγρῶν ἀναθυμιάσεων· ἀλλ' ὅτι ὁ Θαλῆς εἰς τοῦτο ὡρμήθη ἐκ τοιαύτης παρατηρήσεως εἶναι πιθανόν, τοῦτο ὅμως εἶναι συμπέρασμα τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὕδωρ ὑπέθεσεν ἀρχήν, ὑπέθεσε καὶ τὴν γῆν ὡς μέρος κειμένην ἐφ' ὕδατος ὡς ὅλου.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Θαλῆς τὴν περὶ ὕδατος θεωρίαν αὐτοῦ δὲν ἔλαβεν ἐκ παραδόσεως, ἀλλ' ἔκ τινος γενικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας, ὡς συμπεραίνει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι τὰ σπέρματα πάντων εἶχον φύσιν ὑγράν, τὸ δ' ὕδωρ ἦτο ἀρχὴ τῆς ὑγρᾶς φύσεως, τὸ ἐξ οὗ πάντα γίνεταί τε καὶ τρέφεται· (περὶ Οὐραν. III, 13). Ἀναγνωρίζων ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας λέγει, ὅτι τινὲς δοξάζουσιν, ὅτι οἱ παμπάλαιοι καὶ πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως καὶ πρῶτοι θεολογήσαντες ὑπέλαβον οὕτω περὶ τῆς φύσεως. «Ὠκεανόν τε καὶ Τηθὺν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας, καὶ τὸν ὅρκον τῶν θεῶν ὕδωρ, τὴν καλουμένην ὑπ' αὐτῶν Στύγα τῶν ποιητῶν· τιμιώτατον μὲν γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὅρκος δὲ τὸ τιμιώτατόν ἐστιν· εἰ δὲ ἡ δόξα αὕτη περὶ τῆς φύσεως παλαιὰ τετύχηκεν οὖσα, τάχ' ἂν ἄδηλον εἴη», τουτέστι δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ. Ἐὰν ὅμως μετὰ Ῥιττέρου ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Θαλῆς ταύτην τὴν ἰδέαν ἔλαβεν ἐκ παραδόσεως καὶ εἰπὼν ὕδωρ ἐννόει τὸ κοσμογόνον ὠὸν τῶν Ὀρφικῶν (**Gesch. d. Phil I, 212**), φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθὴ ὡς ἀντιφάσκουσα τοῖς ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰρημένοις· διότι οἱ ἀρχαῖοι φυ-

σιολόγοι τὴν ἀρχὴν τῆς ὕλης ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς κινήσεως δὲν διέκριναν (1).

Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ῥιττέρου (**Gesch. d. Phil. I, s. 210**), ὅτι ὁ Θαλῆς ὑπέθετε τὸν κόσμον ζῶντα ἐκ τοῦ σπέρματος ἀναπτυσσόμενον, δὲν εἶναι ὀρθός· διότι ὁ Θαλῆς δὲν ἀπεῖδεν εἰς τὸ ζῶν τοῦ κόσμου μέρος, ὡς ὀρθῶς ὁ Βράνδης παρατηρεῖ (**Gesch. d. Phil. I, s. 115**), ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν τοῦ παντὸς γένεσιν. Ὅτι δὲ ἡ περὶ ὕδατος θεωρία τοῦ Θάλητος κυρίως δὲν ἐπήγασεν ἐκ τῆς παραδόσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος φύσεως, συνομολογοῦσι καὶ οἱ τοῦ Ἀριστοτέλους ἑρμηνευταὶ ἑπόμενοι αὐτῷ. Μόνον δὲ τὴν παράδοσιν ταύτην περὶ Θάλητος ἔχομεν, ὅτι ἀρχὴν τὸ ὕδωρ ὑπέλαβεν, ἣν ὁ Σιμπλίκιος διέσωσεν (2).

Καὶ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (I, 3) ἀναφέρουσι τοὺς ἑξῆς λόγους σχηματισθέντας ἐξ Ἀριστοτέλους, δι' οὓς ὁ Θαλῆς τὸ ὕδωρ ἀρχὴν πάντων ὑπέλαβεν. (3)

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Θαλῆς τὸ ὕδωρ δὲν παρέλαβεν ἐκ παραδόσεως, ἀλλ' ἐσχημάτισεν ἐξ ἑαυτοῦ, τουτέστιν εἶναι θεωρία φιλοσοφική.

Τὰ δὲ ὑπὸ Σιμπλικίου (φυσ. 105) εἰρημένα ὅτι οἱ μὲν ἕν τι στοιχεῖον ὑποτιθέντες τοῦτο ἄπειρον ἔλεγον τῷ μεγέθει, ὥσπερ

---

(1) Μετ. I. 3· τῶν δὲ πρώτων φιλοσοφησάντων οἱ πλεῖστοι τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνας ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων.

(2) Εἰς φυσικὴν Ἀριστοτέλους f. 6. «τῶν δὲ μίαν καὶ κινουμένην λεγόντων ἀρχήν, οὓς καὶ φυσικοὺς ἰδίως καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ μὲν πεπερασμένην αὐτήν φασιν, ὥσπερ Θαλῆς καὶ Ἵππων, ὕδωρ ἔλεγον τὴν ἀρχήν, ἐκ τῶν φαινομένων κατὰ τὴν αἴσθησιν εἰς τοῦτο προαχθέντες· καὶ γὰρ τὸ θερμὸν τῷ ὑγρῷ ζῇ, καὶ τὰ νεκρούμενα ξηραίνεται, καὶ τὰ σπέρματα πάντων ὑγρά, καὶ τροφὴ πᾶσα χυλώδης· ἐξ οὗ δὲ ἐστιν ἕκαστα, τούτῳ καὶ τρέφεσθαι πέφυκε, τὸ δὲ ὕδωρ ἀρχὴ τῆς ὑγρᾶς φύσεώς ἐστι καὶ συνεκτικὸν πάντων· (αἱ λέξεις χυλώδης καὶ συνεκτικὸν εἰσὶ μεταγενέστεραι)· διὸ πάντων ἀρχὴν ὑπέλαβον εἶναι τὸ ὕδωρ· καὶ τὴν γῆν ἐφ' ὕδατος ἀπεφήνατο κεῖσθαι.»

(3) Πρῶτον ὅτι πάντων τῶν ζώων ἡ γονὴ ἀρχή ἐστιν ὑγρὰ οὖσα, οὕτως εἰκὸς καὶ τὰ πάντα ἐξ ὑγροῦ τὴν ἀρχὴν ἔχειν· δεύτερον, ὅτι πάντα τὰ φυτὰ ὑγρῷ τρέφεται καὶ καρποφορεῖ, ἀμοιροῦντα δὲ ξηραίνεται· τρίτον, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄστρων ταῖς τῶν ὑδάτων ἀναθυμιάσεσι τρέφεται καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος.

Θαλῆς τὸ ὕδωρ, δὲν εἶναι ὀρθόν· διότι ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. ἀκρ. III, 4), ἐξ οὗ τὴν ἰδέαν ταύτην ὁ Σιμπλίκιος παρέλαβε, δὲν λέγει τὸ ὕδωρ ἄπειρον οὐδ' εἰς τὸν Θάλητα ἀναφέρει· διότι τὸ ἄπειρον μετεχειρίσθη πρῶτος ὁ Ἀναξίμανδρος.

Περὶ δὲ ψυχῆς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (ψυχ. I, 2) περὶ Θάλητος, καὶ ταῦτα ἐκ παραδόσεως, ὅτι ὁ Θαλῆς τὴν ψυχὴν ὑπέλαβε κινητικόν τι, ὡς εἰπών, ὅτι ἡ λίθος ἔχει ψυχήν· διότι κινεῖ τὸν σίδηρον· ἐπειδὴ τινὲς λέγουσιν ὅτι ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ὅλῳ εἶναι μεμιγμένη, ἕπεται ἐντεῦθεν ἴσως, ὅτι ὁ Θαλῆς ἐνόμισεν, ὅτι πάντα εἰσὶ πλήρη θεῶν (ψυχ. I, 5.)· διότι, ἂν ἡ λίθος τὸν σίδηρον κινῇ ἔχει δύναμιν ἑλκτικήν, ἄρα εἶναι ζῶσα· ἄρα οὕτω καὶ πάντα· διότι φαίνεται πιθανόν, ὅτι ὁ Θαλῆς καὶ τὸ ὕδωρ ὑπέλαβεν ἔμψυχον· διότι ἐν ταῖς φυσικαῖς δυνάμεσιν ἔβλεπε θεοὺς καὶ ἐν τῇ φύσει πάντα πλήρη θεῶν.

Τὰ δὲ ὑπ' Ἀριστοτέλους ἐν τῇ φυσικῇ εἰρημένα (I, 4) δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν Θάλητα, ἀλλ' εἰς τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ Ἀναξιμένην· τὰ δ' ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ (III, 3) «καὶ οἱ ἓν καὶ κινούμενον τὴν ἀρχὴν ὑποθέμενοι ὡς Θαλῆς καὶ Ἀναξιμένης, μανώσει καὶ πυκνώσει τὴν γένεσιν ποιοῦντες, ἐναντίας καὶ οὗτοι τὰς ἀρχὰς ἔθεντο τὴν μάνωσιν καὶ τὴν πύκνωσιν», φαίνονται μᾶλλον συνέπειαι τοῦ Ἀριστοτέλους. Νόθα δ' εἶναι πάντως τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων εἰς τὸν Θάλητα ἀναφερόμενα, ὡς τὰ ὑπὸ Κικέρωνος (Ν. Δ. I, 10) καὶ Στοβαίου (ἐκλ. φυσ. I σελ. 54), ὅτι δῆθεν ὁ Θαλῆς εἶπε νοῦν τὸν τοῦ κόσμου θεόν· διότι ὁ Ἀριστοτέλης ῥητῶς ἀρνεῖται τοῦτο (Μετ. I, 3)· ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ Θαλῆς τὸν θεὸν ὠνόμασε νοῦν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας· ὅθεν ταῦτα οἱ ἔπειτα παρέλαβον ἐκ τῶν Στωϊκῶν καὶ εἰς τὸν Θάλητα ἀνήγαγον· διότι πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας εἶπε τὸν νοῦν αἴτιον τῆς τάξεως. Ἐπίσης δὲ δὲν εἶπεν ὁ Θαλῆς πρῶτος τὸν θεὸν ἀγέννητον, ἀλλ' ὁ Ξενοφάνης. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ τῶν ἀρεσκόντων δὲν εἶναι ὀρθὰ (I, 20), ὅτι ὁ Θαλῆς ταὐτὸν νομίζει ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον (1)· δὲν εἶναι

(1) (I, 9) Οἱ ἀπὸ Θάλεως καὶ Πυθαγόρου, καὶ οἱ Στωϊκοὶ τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν καὶ μεταβλητὴν καὶ ῥευστὴν ὅλην τὴν δι' ὅλης τῆς φύσεως τὴν ὕλην ἀπεφήναντο· καὶ II, 1. Θαλῆς καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἕνα κόσμον· καὶ IV, 2. Θαλῆς πρῶτος τὴν ψυχὴν φησὶν ἀεικίνητον ἢ αὐτοκίνητον.

δ' ὀρθὰ καὶ τὰ ὑπὸ Νεμεσίου καὶ ἄλλων ἀποδιδόντων τῷ Θάλητι ἰδέας Ἀναξαγορείους καὶ Πλατωνικάς, περὶ ὧν ὁ Θαλῆς οὐδὲν ἐγίνωσκεν.

Ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. I, 4) λέγει περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὰ ὄντα παράγουσιν οἱ φυσιολόγοι, δηλ. ὁ Ἀναξιμένης, εἰς ὃν ὁ Θεόφραστος ταῦτα ἀναφέρει· διότι ὁ Θαλῆς οὐδὲν περὶ τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς ἐκ τοῦ ὕδατος ἀπεφήνατο.

Τὰ δ' ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων ἀναφερόμενα, ὅτι ὁ κόσμος εἷς, ἡ ὕλη τρεπτή, ἀλλοιωτή, ῥευστὴ κτλ., δὲν εἶναι ἀληθῆ· διότι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι. Μόνον δὲ τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰσὶν ἀληθῆ, πλὴν ὅτι ταῦτα δὲν διασαφοῦσι τὴν ὅλην τοῦ Θάλητος θεωρίαν. Τὸ μόνον δέ, ὅπερ γινώσκομεν περὶ αὐτοῦ εἶναι, ὅτι ἐκ τοῦ ὕδατος παρήγαγε πάντα. Ποῖοι ὅμως λόγοι ἔφερον αὐτὸν εἰς ταύτην τὴν δόξαν καὶ πῶς παρήγαγον ἐκ τοῦ ὕδατος πάντα, περὶ τούτου εἰδήσεις δὲν ὑπάρχουσιν. Ὅσῳ δὲ μείζων ὑπῆρχεν ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων περὶ τῆς τοῦ Θάλητος θεωρίας, τόσῳ μᾶλλον κατέστη ἡ ἔλλειψις αὕτη ἀφορμὴ ἀφθόνων συζητήσεων τῶν ἔπειτα.

II. ΙΠΠΩΝ.

Οὗτος φαίνεται ὅτι ἔζη ἐπὶ Περικλέους. (**Zeller Phil. d. Gr. I, s. 214.**). Τινὲς ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν Σάμιον. (Ἰαμβλ. 6. Πυθ. **267.**). Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. I, 3) λέγων «Ἵππωνα γὰρ οὐκ ἄν τις ἀξιώσειε θεῖναι μετὰ τούτων διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ τῆς διανοίας» (1). Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἑρμηνεύων τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους λέγει ὅτι ὁ Ἵππων ἁπλῶς

(1) (Περὶ ψυχ. I, 2). τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφήναντο τὴν ψυχήν, καθάπερ Ἵππων· «πεισθῆναι δ' ἐοίκασιν ἐκ τῆς γονῆς, ὅτι πάντων ὑγρά, καὶ γὰρ ἐλέγχει τοὺς αἷμα φάσκοντας τὴν ψυχήν, ὅτι ἡ γονὴ οὐχ αἷμα, ταύτην δὲ εἶναι τὴν πρώτην ψυχήν».

τὸ ὑγρὸν ἀδιορίστως ὑπέθεσε μὴ διασαφήσας, πότερον ὕδωρ ἢ ἀήρ.

Καὶ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς (III, 30) λέγει ὅτι ὁ Ἵππων παρέλαβε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Θάλητος τὸ ὕδωρ ἁπλῶς μετονομάσας, διότι, ὡς φαίνεται, ἐσυμπέρανεν ὅτι τὸ αἴτιον τῆς κινήσεως καὶ τοῦ ζῆν πρέπει νὰ ἦναι καὶ πρῶτον στοιχεῖον.

Καὶ ὁ Ὠριγένης (κεφ. 16) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ἵππων παρήγαγεν ἐκ τοῦ ὕδατος τὸ κοσμογόνον πῦρ, τὴν ψυχήν· ἡ ψυχὴ γίνεται ἐκ τοῦ ὑγροῦ, τὸ δὲ πῦρ ἐκ τοῦ ὕδατος γεννηθὲν κατενίκησε τὴν δύναμιν τοῦ γεννήσαντος καὶ συνέστησε τὸν κόσμον. Τοῦτο ὅμως τὸ χωρίον εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἡρακλείτου, ὡς φαίνεται, ἀναφερόμενον εἶναι παραπεποιημένον· διότι, ἐὰν ὁ Ἵππων εἶχε τοιαύτην ἰδέαν, ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θὰ ἀνέφερεν αὐτὸν τοσοῦτον καταφρονητικῶς, ἀλλ' ἤθελε συγκαταλέξει αὐτὸν μετὰ τῶν ἄλλων φυσιολόγων.

Πῶς ὅμως ὑπέλαβε τὴν κοσμοποιΐαν, καὶ διὰ τί κατηγορήθη ἄθεος (Σιμπλ. περὶ Ψυχ. 8) οὐδὲν δυνάμεθα δι' ἔλλειψιν εἰδήσεων νὰ εἴπωμεν.

III. ΑΝΑΞΙΜΑΝΔΡΟΣ.

Ἀναξίμανδρος ὁ Πραξιάδου Μιλήσιος ἐγεννήθη τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς τεσσαρακοστῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος (612 π. Χ.), σχεδὸν νεώτερος τοῦ Θάλητος εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη, καὶ ἐτελεύτησε τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς πεντηκοστῆς ὀγδόης Ὀλυμπιάδος, περὶ τὸ 64 τῆς ἡλικίας του (Δ. Λ. II, 2.). Ὡς δὲ λέγεται, πρῶτος συνέγραψεν ὁ Ἀναξίμανδρος περὶ φύσεως (Θεμιστ. orat. **XXVI** σελ. 317). Τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ ἦτο ἔκθεσις κεφαλαιώδης. Ὁ Σουΐδας ἀναφέρει ὅτι ἐκτὸς τοῦ περὶ φύσεως συνέγραψεν ὁ Ἀναξίμανδρος γῆς περίοδον, περὶ τῶν ἀπλανῶν, καὶ σφαῖρον καὶ ἄλλα τινά. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη τοῦ Σουΐδου δὲν φαίνεται πιθανὴ καθὸ μεταγενεστέρα· διὸ ἡ σφαῖρα ὑπελήφθη ἴσως ἀντὶ τοῦ χαλκοῦ πίνακος, ἐν ᾧ γῆς περίοδος ἀνετέτμητο καὶ θάλασσα πᾶσα καὶ ποταμοὶ πάντες. (Ἡροδ. **V, 49. Brandis Gesch. d. Phil. I, 125**). Ὁ Σέξτος (πρὸς Μαθημ. **IX, 360**)

ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἤκουσε τοῦ Θάλητος. Ὁ δ' Ὠριγένης (φιλ. κεφ. 7) ὅτι ἦτο διάδοχος καὶ μαθητὴς αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σιμπλίκιος λέγει αὐτὸν ἑταῖρον αὐτοῦ (Οὐραν. f. 151.). Ὁ δ' Αἰλιανὸς (Ποικιλ. ἱστ. III, 17), ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἡγήσατο τῆς εἰς Ἀπολλωνίαν ἐκ Μιλήτου ἀποικίας. Ὁ δ' Εὔδημος λέγει (Σιμπλ. Οὐρ. f. 115), ὅτι πρῶτος ὁ Ἀναξίμανδρος ἐπεχείρησε νὰ καταμετρήσῃ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀπόστασιν τῶν ἀστέρων. Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος (II, 1), ὅτι εὗρε καὶ γνώμονα πρῶτος καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῶν παραθύρων ἐν Λακεδαίμονι. Ὁ δ' Εὐσέβιος (Εὐαγγ. προπαρ. X, 14), ὅτι πρῶτος γνώμονας κατεσκεύασε πρὸς διάγνωσιν τροπῶν τε ἡλίου καὶ χρόνων καὶ ὡρῶν καὶ ἰσημερίας. Ὁ Ἡρόδοτος (II, 109) λέγει, ὅτι πρῶτοι οἱ Βαβυλώνιοι ἐφεῦρον τὸν γνώμονα· ὥστε ὁ Ἀναξίμανδρος μετεχειρίσθη αὐτὸν πρῶτος ἐν Ἑλλάδι.

Τίς δ' ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀναξιμάνδρου;

Ὁ Ἀναξίμανδρος, ὡς λέγει ὁ Σιμπλίκιος (Φυσ. f. 6), δρῶν ὅτι τὸ ὕδωρ, ὁ ἀήρ, τὸ πῦρ μεταβάλλονται, ὑπέθετεν ἀρχὴν οὔτε τὸ ὕδωρ, οὔτε τὸν ἀέρα, οὔτε τὸ πῦρ, οὔτε τὴν γῆν, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον, ἐξ ἧς πάντες οἱ οὐρανοὶ γίνονται καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κόσμοι.

Ὁ μὲν Θαλῆς παρέλαβέ τι ὡρισμένον στοιχεῖον, τὸ ὕδωρ, ὡς ἀρχήν, ὁ δ' Ἀναξίμανδρος ὑπέθεσεν ὡς ὕλην ἀφῃρημένην, φύσιν τινὰ ἀόριστον (Δ. Λ. II, 1). Τὸ ἄπειρον ὅμως ὁ Ἀναξίμανδρος δὲν ἐννόει ὡς οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων, καθ' αὑτό, οὐσίαν, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ φύσιν τῶν λεγομένων στοιχείων, τὴν ἄπειρον ὕλην, καὶ ὡς σωματικόν.

Συμφωνοῦσι δὲ περὶ τούτου πάντες καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Φυσ. I, 4. III, 4. Μετ. I, 3 καὶ 5) λέγων, ὅτι πάντες τιθέασι τὸ ἄπειρον ὡς ἀρχήν, καὶ εὐλόγως· διότι πάντα ἢ ἀρχὴ ἢ ἐξ ἀρχῆς, τοῦ δ' ἀπείρου οὐκ ἔστιν ἀρχή· διότι, ἐὰν τούτου ἦτο ἀρχή, ἤθελεν εἶναι αὐτοῦ καὶ πέρας· ἐὰν δὲ πέρας, καὶ γινόμενον ἤθελεν εἶναι, καὶ ἐὰν γινόμενον, καὶ φθαρτόν· διὸ αὐτῆς τῆς ἀπείρου φύσεως οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τἆλλα, ἀλλ' αὐτὴ τῶν ἄλλων, αὐτὴ πάντα περιέχει καὶ κυβερνᾷ· καὶ τοῦτο λέγουσιν εἶναι τὸ θεῖον,

ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς λέγει ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων. Καὶ ὁ Ὠριγένης (Φιλ. I, 6) ὀνομάζει ταύτην τὴν ἀρχὴν ἀΐδιον καὶ ἀγήρω." Καὶ ὁ Σιμπλίκιος (Φυσ. f. 6) ἀναφέρει χωρίον τι τοῦ Ἀναξιμάνδρου διασωθέν, ὅτι καὶ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ γίνονται κατὰ τὸ χρεών· διδόναι γὰρ αὐτὰ τίσιν καὶ δίκην ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν.

Ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. III, 5 καὶ 6 καὶ ἐφ.) βεβαιῶν τὴν τοῦ ἀπείρου ὕπαρξιν ἀποδεικνύει, ὅτι πᾶν τὸ γινόμενον ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ γίνεται καὶ ἔκ τινος εἴς τι, καὶ ὅτι οἱ ὑπολαμβάνοντες τὸν χρόνον καὶ τόπον ἄπειρον ἀναιροῦσι τὴν γένεσιν· δεύτερον δὲ ὅτι τὸ ἄπειρον δὲν εἶναι οὐσία· διότι εἶναι διαιρετὸν καὶ ἑπομένως ποσόν, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀχώριστον τῶν αἰσθητῶν εἶναι δυνάμει ὂν καὶ ὕλη, δηλ. ἀφῃρημένη.

Τὸ ἄπειρον εἶναι ἄπειρον μεγέθει, ὕλη ἄπειρος· τοιοῦτον δ' ὥρισεν ὁ Ἀναξίμανδρος· διότι τὸ πρῶτον στοιχεῖον ἔπρεπε νὰ ἦναι ἄπειρον, ὅπως ἐξ αὐτοῦ παράγωνται πάντοτε νέα ὄντα. Οἱ ἀρχαῖοι συμφωνοῦσιν, ὅτι ἄπειρον λέγων ὁ Ἀναξίμανδρος οὐδὲν τῶν λεγομένων στοιχείων ἐννόει. (Ἀριστ. Μετ. XII, 2). Τινὲς λέγουσιν, ὅτι δὲν ἦτο σῶμα ὡρισμένον· τινὲς δὲ πάλιν ὅτι ἦτό τι μεταξὺ πυρὸς καὶ ἀέρος, ἀέρος καὶ ὕδατος, καὶ ἄλλοι ὅτι ἦτο μίγμα ὅλων τῶν στοιχείων, ἃ ἠδύναντο ἐκκρίνεσθαι χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται. Ἐκ τούτου τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὁ Ῥίττερος ὁρμώμενος (Gesch. d. Phil. I. 201 καὶ ἐφ.) διήρεσε τοὺς φυσιολόγους εἰς δυναμικοὺς καὶ μηχανικοὺς (δηλ. μεταβολὴν ὑποθέτοντας καὶ μὴ ὑποθέτοντας) ἀναγαγὼν καὶ τὸν Ἀναξίμανδρον εἰς τοὺς μηχανικούς.

Ὁ Σιμπλίκιος (1) ἀποδίδει τὴν δόξαν τοῦ Ἀναξαγόρου τῷ

(1) (Φυσ. 6.) «καὶ ταῦτά φησιν ὁ Θεόφρασος παραπλησίως τῷ Ἀναξιμάνδρῳ λέγει τὸν Ἀναξαγόραν· ἐκεῖνος γάρ φησιν ἐν τῇ διακρίσει τοῦ ἀπείρου τὰ συγγενῆ φέρεσθαι πρὸς ἄλληλα, καὶ ὅτι μὲν ἐν τῷ παντὶ χρυσὸς ἦν, γίγνεσθαι χρυσόν, ὅτι δὲ γῆ γῆν, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὡς οὐ γινομένων ἀλλ' ὑπαρχόντων πρότερον· 51· οἱ δὲ πολλὰ μέν, ἐνυπάρχοντα δὲ ἐκκρίνεσθαι ἔλεγον τὴν γένεσιν ἀναιροῦντες, ὡς Ἀναξίμανδρος καὶ Ἀναξαγόρας.»

Ἀναξιμάνδρῳ, ὅτι ἐν τῇ ἐκκρίσει τοῦ ἀπείρου τὰ συγγενῆ φέρονται πρὸς ἄλληλα καὶ ἑνοῦνται μετ' ἀλλήλων, ὁ χρυσὸς μετὰ χρυσοῦ, ἡ γῆ μετὰ γῆς κτλ., ὥστε τὰ σωματικὰ στοιχεῖα περιείχοντο ἐν τῷ μίγματι. Ταῦτα δ', ὡς λέγει ὁ Σιμπλίκιος (33), παρέλαβεν ἐκ τῆς φυσικῆς ἱστορίας τοῦ Θεοφράστου. Τὴν δόξαν δὲ ταύτην δικαιολογεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. XII, 2) ταυτίζων τὸ Ἀναξαγόρου ἓν καὶ Ἐμπεδοκλέους τὸ μίγμα καὶ Ἀναξιμάνδρου, ἀποκαλῶν μίγμα τὸ πρῶτον στοιχεῖον τοῦ Ἀναξιμάνδρου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῷ Ἀναξιμάνδρῳ ἀποδίδει τὴν δόξαν, ὅτι τὰ σωματικὰ στοιχεῖα προέρχονται ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου οὐχὶ πυκνώσει καὶ μανώσει, ἀλλ' ἐκκρίσει (1), διότι ὅπερ ἔπρεπε νὰ ἐκκριθῇ, τοῦτο ἔπρεπε νὰ προϋπάρχῃ. Οἱ λόγοι ὅμως οὗτοι δὲν ἀποδεικνύουσιν ἱκανῶς. (Brandis Gesch. d. Phil. I, 132 καὶ ἐφ.). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρων (2), ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος κάμνει λόγον περὶ ἐκκρίσεως οὐ μόνον ὅπου ἔστι τι στοιχεῖον ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ καὶ δυνάμει, διακρίνει (φυσ. I, 4) ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος τὸ ἄπειρον δὲν ἐκλαμβάνει ἓν καὶ ἐνταυτῷ πολλά, ἀλλὰ μόνον ἕν, ὅπερ ἠδύνατο μίγμα νὰ κληθῇ· διότι ὁ χωρισμὸς ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν μίξιν (τῶν γὰρ αὐτῶν μίξις ἐστὶ καὶ χωρισμὸς Μετ. I, 8)· διότι ἐὰν πάντα ἐκκρίσει γίνωνται ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου, αὐτὸ ἦτο πρότερον μίξις πάντων. Ὥστε ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἐκκρίσεως, ἐὰν τὸ ἐκκρινόμενον ἐν τῷ πρώτῳ στοιχείῳ ὑπῆρχε δυνάμει· ἑπομένως ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ μίξεως. Καί τοι δὲ μετὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ Ἀναξαγόρου ἀνέφερεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸν Ἀναξίμανδρον ἡ-

(1) (Φυσ. I, 4.) «ὡς δ' οἱ φυσικοὶ λέγουσι δύο τρόποι εἰσίν· οἱ μὲν γὰρ ἓν ποιήσαντες τὸ ὂν σῶμα τὸ ὑποκείμενον, ἢ τῶν τριῶν (ὕδατος, ἀέρος, πυρὸς) τι, ἢ ἄλλο, ὅ ἐστι πυρὸς μὲν πυκνότερον, ἀέρος δὲ λεπτότερον, τἆλλα γεννῶσι πυκνότητι καὶ μανότητι πολλὰ ποιοῦντες.. Οἱ δ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐνούσας τὰς ἐναντιότητας ἐκκρίνεσθαι, ὥσπερ Ἀναξίμανδρος φησὶ καὶ ὅσοι δ' ἓν καὶ πολλά φασιν εἶναι ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας».

(2) (Περὶ Οὐραν. III, 3) «ἔστω δὴ στοιχεῖον τῶν σωμάτων, εἰς ὃ τἆλλα σώματα διαιρεῖται, ἐνυπάρχον δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ· ἐν μὲν γὰρ σαρκὶ καὶ ξύλῳ καὶ ἑκάστῳ τῶν τοιούτων ἔνεστι δυνάμει πῦρ καὶ γῆ· φανερὰ γὰρ ταῦτα ἐξ ἐκείνων ἐκκρινόμενα.»

δύνατο νὰ μὴ ἀποδώσῃ τῷ Ἀναξιμάνδρῳ τὴν δόξαν, ὅτι ὑπέθετε μίξιν τῶν σωματικῶν στοιχείων κυρίως· δὲν ἀποδεικνύται ὅμως, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀπέδιδε τῷ Ἀναξιμάνδρῳ κυρίως τὴν περὶ μίξεως δόξαν. Καὶ ὁ Θεόφραστος (Σιμπλ. φυσ. 6) λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας συμφωνεῖ τῷ Ἀναξιμάνδρῳ ὡς πρὸς τὸ πρῶτον στοιχεῖον, ὅτι, ἀντὶ μίγματος ἐξ ὡρισμένων στοιχείων κατὰ ποιὸν διαφόρων, ὑπέλαβε μίαν φύσιν ἀόριστον. Ὅτι δὲ ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου διαφέρει τῆς τοῦ Ἀναξιμάνδρου παρετήρησεν ὁ Ἀριστοτέλης (μετφ. I, 8) καὶ ὁ Θεόφραστος (Σιμπλ. φυσ. 33. ὁ Θεόφραστος τὸν Ἀναξαγόραν εἰς τὸν Ἀναξίμανδρον συνωθῶν) ἀποδοὺς αὐτῷ πρῶτον στοιχεῖον, ἐν ᾧ οὐδεμία ἰδιότης τῶν σωμάτων ὑπῆρχε, καὶ οὐχὶ στοιχεῖον ἁπάσας τὰς ἰδιότητας περιέχον· ὥστε αἱ λέξεις «ἐκεῖνος γὰρ φησὶν ἐν τῇ διακρίσει τοῦ ἀπείρου τὰ συγγενῆ φέρεσθαι πρὸς ἄλληλα κτλ.», ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἀναξαγόραν. Καὶ ὁ Βράνδης (Gesch. d. Phils. I, 125) ἀποδεικνύει ἱκανῶς, ὅτι ὁ Σιμπλίκιος δὲν εἶχεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς τοῦ Ἀναξιμάνδρου θεωρίας καὶ διὰ τοῦτο πίπτει εἰς ἀντιφάσεις· διὸ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ θεωρία τοῦ Ἀναξιμάνδρου, ἣν ὁ Θεόφραστος δὲν ἀποδίδει αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ Ἀναξαγόρᾳ· διότι ὁ Ἀναξίμανδρος, ὡς ἀποδείκνυται, δὲν ἐθεώρει τὸ ἄπειρον ὡς μίγμα τῶν στοιχείων, ἑπομένως δὲν εἶναι ὀρθὸν, ὅτι μηχανικὴν θεωρίαν περὶ φύσεως παρεδέχετο· ἑπομένως οὐδ' ὀρθὸν εἶναι νὰ χωρισθῇ τοῦ Θάλητος καὶ Ἀναξιμένους, ὡς ὁ Ῥίττερος ὑπέθετεν. (Schleierm. Gersch. d. Phil. 25. 31. Ritter Gesch. d. Phil. I, 214.)· διότι ἡ δόξα ἀμεταβλήτων στοιχείων ὑποθέτει ὅτι τὰ στοιχεῖα δὲν ἔγειναν, ἑπομένως ὑποθέτει τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν ἀρνουμένων τὴν γένεσιν, ὡς αὐτὴν ὑποθέτει ἡ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ Ἀναξαγόρου θεωρία. Ἐπειδὴ οὗτοι τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν ὑπέθετον καὶ ἦσαν ἐξηρτημένοι ἐξ αὐτῆς, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὰ στοιχεῖα κατὰ ποιὸν μεταβλητὰ, ἐὰν δὲν εἶχον ἀρχὴν κινητικὴν, ὡς ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὸ νεῖκος καὶ τὴν φιλίαν, ὁ Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν καὶ οἱ Ἀτομικοὶ τὸ κενόν. Ὁ Ἀναξίμανδρος ὅμως δὲν ἔχει ἀρχὴν κινητικὴν, οὐδ' αὕτη ἐκ τοῦ διασωθέντος τεμαχίου τοῦ συγ-

γράμματός του ἐξάγεται (1). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος δὲν δύναται νὰ συγκαταλεχθῇ ἐν τοῖς δεχομένοις μηχανικὴν φυσικὴν, ὡς ὁ Ῥίττερος παραδέχεται.

Ποίαν δὲ ἰδιότητα εἶχε τὸ ἄπειρον τοῦ Ἀναξιμάνδρου; Ὅτι μὲν δὲν συνίστατο ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἅπαντες συμφωνοῦσιν οἱ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συγγραφεῖς. Τοῦ δ' Ἀριστοτέλους εἰπόντος, ὅτι «τινὲς τιθέασι τὸ στοιχεῖον ἕνεκα τῆς πυκνότητος αὐτοῦ μεταξὺ ὕδατος καὶ ἀέρος ἢ πυρὸς καὶ ἀέρος,» ἀνέφερον τὰς λέξεις ταύτας εἰς τὸν Ἀναξίμανδρον, (περὶ οὐραν. III, 5. φυσ. III, 4. I, 4. μεταφ. I, 7), ὡς ὁ Σχλειερμάχερος, ὁ Βράνδης, ὁ Θεμίστιος (φυσ. ἀνθρ. 18), ὁ Σιμπλίκιος (φυσ. 104) καὶ ἄλλοι. Ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ ὅμως δείκνυται ἀναφορά τις εἰς τὸν Ἀναξίμανδρον (2).

Ἐντεῦθεν ὅμως φαίνεται, ὅτι οὔτε τὸ ὅλον χωρίον ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἀναξίμανδρον, οὔτε τὸ μεταξὺ ἀέρος καὶ ὕδατος ἢ πυρὸς καὶ ἀέρος πρῶτον στοιχεῖον, ἐξ οὗ τὰ ὄντα πυκνώσει καὶ μανώσει γίνονται. Οἱ δ' ἔπειτα συγγραφεῖς, ὡς ὁ Σιμπλίκιος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος (εἰς μεταφ.) στηρίζονται ἐπὶ τῶν χωρίων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀνάγουσιν εἰς τὸν Ἀναξίμανδρον· διότι ἠγνόουν εἰς τίνα ἄλλον ταῦτα νὰ ἀναγάγωσιν. Ἐξ ἀξιοπίστων ὅμως μαρτυριῶν ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος δὲν ὑπέλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταξὺ πυρὸς καὶ ἀέρος ἢ ἀέρος καὶ ὕδατος, ἀλλὰ ἢ οὐδὲν περὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῆς εἶπεν ἢ ἀφῄρεσεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν ἴδιον τῶν στοιχείων.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίῳ ὁμιλεῖ κοινῶς περὶ ἐκείνων, οἵτινες θέτοντες φύσιν τινὰ ὡρισμένην μεταξὺ δύο στοιχείων παράγουσιν ἐξ αὐτοῦ τἆλλα πυκνώσει τε καὶ μανώσει. Ὅθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι δὲν προτίθεται νὰ διακρίνῃ τού-

---

(1) (Σιμπλ. φυσ. 6.) «ἐξ ὧν δ' ἡ γένεσίς ἐστι τοῖς οὖσι καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεών. διδόναι γὰρ αὐτὰ τίσιν καὶ δίκην τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν».

(2) "Ενιοι γὰρ ἓν μόνον ὑποτίθενται καὶ τούτων οἱ μὲν ὕδωρ, οἱ δ' ἀέρα, οἱ δὲ πῦρ, οἱ δὲ ὕδατος μὲν λεπτότερον, ἀέρος δὲ πυκνότερον, ὃ περιέχειν φασὶ πάντας τοὺς οὐρανοὺς ἄπειρον ὄν φυσ. III, 4· περιέχειν ἅπαντα καὶ πάντα κυβερνᾷν».

τῶν καὶ ἄλλους ἔχοντας στοιχεῖον ὡρισμένον ἀρχὴν, τὰ ὄντα ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον ἐξ αὐτοῦ παράγοντας, ἀλλὰ νομίζει ὅτι ἀναιρεῖ τὴν περὶ ὡρισμένου στοιχείου ὡς ἀρχῆς δόξαν. Τὸ δὲ χωρίον τῆς φυσικῆς (I, 4) ἀναφέρει ὅτι οἱ μὲν παράγουσιν ἐξ ὡρισμένου στοιχείου μανώσει καὶ πυκνώσει τὰ ὄντα, οἱ δὲ, ὡς ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὑποθέτουσι τὰς ἐναντιότητας ἑνούσας τῷ ἑνὶ καὶ ἐκκρίνουσιν ἐξ αὐτοῦ τὰ ὄντα. Ἐνταῦθα ὑποθέτει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν μάνωσιν καὶ τὴν πύκνωσιν μετὰ τῆς ἀρχῆς, τὴν δ' ἔκκρισιν μετὰ τῆς ὑποθέσεως πρώτου τινὸς μίγματος τῶν ὄντων ἢ ἑνὸς στοιχείου κατὰ ποιὸν ἀορίστου. Τοῦτο δ' εἶναι ἀναγκαῖον· διότι, ἵνα γείνωσιν ὄντα ἐκκρίσει, ἔπρεπε δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ νὰ περιέχωνται ἐν αὐτῷ· τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ γείνῃ, ἐὰν τὸ (πρῶτον) στοιχεῖον δὲν ἦτο ἴδιον ἢ μέσον, ἀλλὰ ἐὰν περιεῖχεν ὅλα ἢ ὀλίγα ἐν ἑαυτῷ.

Ἐπειδὴ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς φυσικῆς ὁ Ἀριστοτέλης δὲν πραγματεύεται περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὰ ὄντα ἐκ τῶν στοιχείων παράγονται, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῶν, φανερὸν εἶναι, ὅτι τοῦ Ἀναξιμάνδρου τὸ ἄπειρον οὔτε ἓν τῶν τεσσάρων στοιχείων εἶναι, οὔτε μεταξὺ δύο (δηλ. πυρὸς καὶ ἀέρος ἢ ἀέρος καὶ ὕδατος (1).

Τὸ αὐτὸ δὲ λέγει καὶ ὁ Θεόφραστος (Σιμπλ. φυσ. 182) ὁρίσας τὸ ἄπειρον τοῦ Ἀναξιμάνδρου ὡς φύσιν ἀόριστον (2). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι τὸ ἄπειρον τοῦ Ἀναξιμάνδρου δὲν ἦτο ὡρισμένον στοιχεῖον, δὲν εἶχεν ὡρισμένην τινὰ ἰδιότητα. Ἐπομένως ὁ Ἀναξίμανδρος ἐδόξαζεν, ὅτι πρὸ πάντων τῶν ὄντων ἦτο τὸ ἄπειρον, χωρὶς νὰ ὁρίσῃ τί περὶ τῆς ὑλικῆς ποιότητος

(1) (Φυσ. III, 5. «ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἓν καὶ ἁπλοῦν ἐνδέχεται εἶναι τὸ ἄπειρον σῶμα, οὔθ' ὥς λέγουσι τινὲς τὸ παρὰ τὰ στοιχεῖα, ἐξ οὗ ταῦτα γεννῶσιν, οὔθ' ἁπλῶς· εἰσὶ γάρ τινες, οἱ τοῦτο ποιοῦσι τὸ ἄπειρον, ἀλλ' οὐκ ἀέρα ἢ ὕδωρ, ὡς μὴ τἆλλα φθείρηται ὑπὸ τοῦ ἀπείρου αὐτῶν· ἔχουσι γὰρ πρὸς ἄλληλα ἐναντίωσιν, οἷον ὁ μὲν ἀὴρ ψυχρὸς, τὸ δ' ὕδωρ ὑγρὸν, τὸ δὲ πῦρ θερμόν· ὧν εἰ ἦν ἓν ἄπειρον ἔφθαρτο ἂν ἤδη τἆλλα· νῦν δ' ἕτερον εἶναί φασιν ἐξ οὗ τἆλλα.»

(2) (Πλούτ. ἀρέσκ. I, 3, 5· ἁμαρτάνει δ' οὗτος μὴ λέγων τὸ ἄπειρον τί ἐστι, πότερον ἀήρ ἐστιν ἢ ὕδωρ ἢ γῆ ἢ ἄλλα τινὰ σώματα. Δ. Λ. II, 1. ἔφασκεν ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον τὸ ἄπειρον οὐ διορίζων ἀέρα ἢ ὕδωρ ἢ ἄλλο τι).

αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ ἄπειρον ἐδοξάζετο ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον (1). Εἰς τὸ ὑποκείμενον δὲ τῶν ὄντων ἀνέφερε καὶ τὴν λέξιν ἀρχὴν, καὶ μετ' αὐτοῦ διενοήθη καὶ τὴν κινητικὴν δύναμιν, ἄρα τοῦτο τὸ ὂν ἔμψυχον καὶ ἑαυτὸ κινοῦν καὶ διὰ τῆς κινήσεως τῶν ὄντων παραγωγικόν. (2).

Καίτοι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἦσαν σύμφωνοι, πῶς ὁ Ἀναξίμανδρος τὸ ἄπειρον ἐννόησε, τοῦτο ὅμως διορίζει ὁ Ἀριστοτέλης ὡς δυνάμει ὂν, ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς I, 4. καὶ ἐκ τῆς Μεταφ. XII, 2 ἐπιβεβαιοῦται, φέρων τὸ μίγμα τοῦ Ἀναξιμάνδρου ὡς παράδειγμα (3). Πῶς ὅμως ὑπέθετεν ὁ Ἀναξίμανδρος τῶν ὄντων τὴν γένεσιν ἐκ τοῦ ἀπείρου;

Ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Σιμπλίκιος συγχέει τὰ τοῦ Ἀναξαγόρου μετὰ τῶν τοῦ Ἀναξιμάνδρου· διότι ὁ Ἀναξαγόρας μὴ παραδεχόμενος πραγματικὴν γένεσιν ἠδύνατο τὰ χρήματα ἐν τῷ μίγματι νὰ ὑποθέσῃ ὡς τοιαῦτα· ὁ δ' Ἀναξίμανδρος πραγματικὴν γένεσιν παραδεχόμενος, ἑπομένως δυνάμει, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τὰ ὄντα διάφορα ὡς ὁ Ἀναξαγόρας ὑπέθετεν.

Ὁ Τεννεμάννος (Gesch d. Phil. 1 s. 69 καὶ ἐφ.) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ὑπέθετε τὰ στοιχεῖα ἐν τῷ ἀπείρῳ, καὶ ὅτι ταῦτα ἁπλῶς ἐκκρίνονται αὐτοῦ ἢ πυκνώσει καὶ μανώσει γίνονται. Ἡ δοξασία ὅμως αὕτη ἐναντιοῦται τοῖς ὑπ' Ἀριστο-

(1) Ἀριστ. φυσ. III, 4· διὸ, καθάπερ λέγομεν, οὐ ταύτης ἀρχή, ἀλλ' αὕτη τῶν ἄλλων εἶναι δοκεῖ καὶ περιέχειν ἅπαντα καὶ πάντα κυβερνᾶν, ὥς φασιν ὅσοι μὴ ποιοῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον ἄλλας αἰτίας, οἷον νοῦν ἢ φιλίαν· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ θεῖον· ἀθάνατον γὰρ καὶ ἀνώλεθρον, ὥς φησιν ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων).

(2) (Εὐσεβ. εὐαγ. προπαρ. I, 8, 1. Ἀναξίμανδρον τὸ ἄπειρον φάναι τὴν πᾶσαν αἰτίαν ἔχειν τῆς τοῦ παντὸς γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς. Σιμπλ. φυσ. 9· ἄπειρόν τινα φύσιν ἀρχὴν ἔθετο, ἧς τὴν ἀΐδιον κίνησιν αἰτίαν εἶναι τῆς τῶν ὄντων γενέσεως ἔλεγεν).

(3) (Ὥστε οὐ μόνον κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται γίγνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὄντος γίνεται πάντα, δυνάμει μέντοι ὄντος, ἐκ μὴ ὄντος δ' ἐνεργείᾳ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ Ἀναξαγόρου ἓν (βέλτιον γὰρ ἢ ὁμοῦ πάντα) καὶ Ἐμπεδοκλέους· (καὶ ὥς φησι Δημόκριτος, ἦν ἡμῖν πάντα δυνάμει, ἐνεργείᾳ δ' οὔ· ὥστε τῆς ὕλης ἂν εἶεν ἡμμένοι.) (Ἀριστ. φυσ. I, 4.)

τέλους εἰρημένοις. Ἂν δὲ τὴν λέξιν «ἔκκρισιν» ὁ Ἀναξίμανδρος μετεχειρίσθη εἶναι ἄγνωστον, ὡς καὶ τί ἐννόει. Ἐπίσης δὲ τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους εἰρημένοις ἀντίκειται καὶ ἡ τοῦ Σχλειερμαχέρου καὶ Βράνδου δοξασία, ὅτι αἱ ἐναντιότητες ἐνυπάρχουσαι δυνάμει τῷ ἀπείρῳ ἐγένοντο ἐνεργείᾳ· διότι ἡ δοξασία αὕτη ἀντίκειται οὐ μόνον τοῖς ὑπ' Ἀριστοτέλους ἀναφερομένοις, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν φυσικῶν δόξῃ, ὅτι ἐκ μὴ ὄντων οὐδὲν γίνεται, ἀλλὰ πάντα ἐξ ὄντων.

Ἐὰν ὁ Ἀναξίμανδρος ἐν τῷ ἀπείρῳ συγκεκριμένα ὄντα, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας, παρεδέχετο, δὲν ἤθελε διαφέρει παντελῶς τοῦ Ἀναξαγόρου ὑποθέτοντος ὅτι προϋπῆρχον τοιαῦτα ὄντα (δμοιομερῆ) ὅτι οὔτε ἡ ὕλη ἔγεινεν οὔτε τὰ συγκεκριμένα ὄντα, δηλ. ὅτι δὲν γίνεται γένεσις.

Ὁ Ἀναξίμανδρος παράγει ἐκ τοῦ ἀπείρου τὰ ὄντα διὰ τῆς ἀϊδίου κινήσεως, ἥτις ἐνυπάρχουσα αὐτῷ ἐκκρίνει τὰ ἐναντία (τὸ θερμὸν καὶ ψυχρόν, τὸ ξηρὸν καὶ ὑγρόν), ἐξ αὐτῶν δὲ παράγονται οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ κόσμοι (1).

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ Οὐραν. II, 13) λέγει, ὅτι κατ' Ἀναξίμανδρον ἡ γῆ ἦτο τὸ μέσον τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοσμοποιΐας, καὶ ὅτι αὕτη ἐν εἴδει κυλίνδρου περικυκλοῦται ὑπὸ τοῦ ἀέρος· τὰ ἄστρα κινοῦνται περὶ αὐτὴν εἰς ἴσας ἀποστάσεις, κατωτέρω οἱ πλάνητες καὶ οἱ ἀπλανεῖς, ἀνωτέρω ἡ σελήνη καὶ ἀνωτάτω ὁ ἥλιος· μεταξὺ δὲ τῆς γῆς ὡς μέσου καὶ τοῦ ἡλίου ὡς ἀνωτάτω προῆλθεν ἀντίθεσις ἀναγομένη καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διότι ὁ μὲν οὐρανὸς ἐσήμαινε τὸ θερμόν, ἡ δὲ γῆ τὸ ψυχρόν. Τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐχώρισε πρῶτον· ἐκ δὲ τῆς μίξεως τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ προῆλθε τὸ ὑγρόν, ὃ ἐπλήρωσε τὸν ὅλον περὶ τὴν γῆν τόπον, ξηρανθὲν δὲ ἐποίησε πνεύματα καὶ τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης, τὸ δὲ ληφθὲν ἔγεινε θάλασσα οὖσα λείψανον τῆς ὑγρασίας. (Ἀριστ. Μετεωρ. II, 1. Ἀρέσκ. φιλ. III, 16, 1.). Ἐκ δὲ τοῦ ῥευστοῦ ἐχωρίσθη ἡ γῆ, ὁ ἀὴρ καὶ κύκλος πυρὸς ἀπετελέσθη πυρικυκλώσας ὡς φλοιὸς τὸ ὅλον

(1) (Οἱ δὲ ἀπείρους τοὺς κόσμους λέγοντες καὶ τοὺς μὲν γιγνομένους τοὺς δὲ φθειρομένους, οὗτοι λέγουσιν ὅτι ἀΐδιος ὑπάρχει κίνησις. Ἀριστ. φυσ. VIII, 1)

σφαιροειδῶς. Τὰ δὲ ἄστρα ἐσχηματίσθησαν ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος ἀποῤῥαγείσης τῆς σφαίρας τοῦ πυρός, ὃ περιεκλείσθη ὑπὸ τοῦ ἀέρος, ὑφ' οὗ ἀποῤῥοαὶ γίνονται δι' ὀπῶν· ἐὰν δ' αἱ ὀπαὶ κλείσωσιν, γίνονται ἐκλείψεις ἡλίου καὶ σελήνης· ἡ σελήνη αὔξει καὶ μειοῦται. (Ἀρέσκ. φιλ. II, **20 1.** Εὐσέβ. I. 8, 1. Στοβ. ἐκλ. **I, 510.**). Τὸ πῦρ τηρεῖται ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων τῆς γῆς, ἥτις ἐξηράνθη ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμότητος καὶ ὁ οὐρανὸς ἐσχηματίσθη. (Ἀριστ. μετεωρ. II, 1.)· Ἡ δὲ κίνησις τῶν οὐρανίων σωμάτων γίνεται ἐκ τῶν τοῦ ἀέρος ῥοῶν παραγουσῶν τὴν στροφὴν τῶν σφαιρῶν. Τοὺς δ' ἀστέρας ὀνομάζει θεοὺς οὐρανίους (**Plin. hist. nat. II, 8, 31. Cic. N. Δ. I, 10**), τὴν ἀρχὴν ἄπειρον φύσιν, ἵνα μὴ ἐπιλείπῃ ἡ γένεσις. Ὁ ἥλιος ἐν τῷ ὑπερτάτῳ κύκλῳ ἀπέχει τῆς γῆς καὶ πλέον τῶν λοιπῶν· τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου λέγει μείζονα εἰκοσιεπταπλασίονα τῆς σελήνης (Στοβ. ἐκλ. φυσ. 510) καὶ εἰκοσιοκταπλασίονα τῆς γῆς. (ἀρέσκ. II, 25 Ὠριγ. φιλ. κεφ. 5). Τὴν δὲ γένεσιν τῶν ὀργανικῶν παράγει ἐκ τοῦ ὑγροῦ καθ' ὑπεροχὴν τοῦ θερμοῦ. Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (V, 19) ἀναφέρουσιν ἐν ὑγρῷ γεννηθῆναι τὰ πρῶτα ζῶα, φλοιοῖς περιεχόμενα ἀκανθώδεσι· προβαινούσης δὲ τῆς ἡλικίας ἀποβαίνειν ἐπὶ τὸ ξηρότερον καὶ περιῤῥηγνυμένου τοῦ φλοιοῦ ἐπ' ὀλίγον χρόνον μεταβιῶναι. Ὁ Εὐσέβιος λέγει ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἐδόξαζεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατ' ἀρχὰς ἐγεννήθη ἐξ ἀλλοειδῶν ζώων. Ὁ δὲ Πλούταρχος (Συμποσιακ. **VIII**, 8) ὅτι ἀεὶ οἱ τοῦ Ποσειδῶνος ἱερεῖς ἰχθῦς οὐκ ἐσθίουσιν, ἐκ τῆς ὑγρᾶς τὸν ἄνθρωπον οὐσίας φῦναι δόξαντες, ὡς καὶ Σύροι ἐπιεικέστερον Ἀναξιμάνδρου φιλοσοφοῦντες, οὐ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐκεῖνος ἰχθῦς καὶ ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐν ἰχθῦσιν ἐγγενέσθαι τὸ πρῶτον ἀνθρώπους ἀποφαίνεται, καὶ τραφέντας καὶ γενομένους ἱκανοὺς ἑαυτοῖς βοηθεῖν, ἐκβληθῆναι τηνικαῦτα καὶ γῆς λαβέσθαι. Καὶ ὁ Διόδωρος (I, 7) ἐπιβεβαιοῖ ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ γῆ ἦν ἐλώδης, ἐνήργει τὸ πῦρ περισσότερον, καὶ σχηματισθεισῶν φυσαλίδων ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς γῆς μετὰ τοῦ πυρὸς ἔγειναν τὰ ζῶα καὶ ἐκ τούτων ὁ ἄνθρωπος. Ὡς δὲ πάντα ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐγένοντο, πρέπει καὶ πάντα νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ

αὐτό· διότι ὅλα τὰ ὄντα πρέπει νὰ δώσωσι τίσιν καὶ δίκην τῆς ἀδικίας εἰς τὴν ἀτομικὴν τῶν ὄντων ὕπαρξιν ἀναφερομένης κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν διὰ τῆς καταστροφῆς των. Τοῦτο δὲ τὸ ἀξίωμα, ὡς λέγεται, καὶ εἰς τὸ πᾶν ἐφαρμόσας παρεδέχετο τοῦ παντὸς καταστροφήν· κόσμους δὲ λέγων ἐννόει, ὡς φαίνεται, τὰ ἄστρα, (Σιμπλ. φυσ. 257, περὶ οὐραν. 91) ἃ μετὰ τῶν θεῶν συνεταύτιζεν. Ὅλους δὲ τοὺς κόσμους παρήγαγεν ἐν τῇ αὐτῇ κοσμοποιΐᾳ· οὗτοι, ὡς ἐδόξαζεν, καταστρέφονται καὶ γίνονται, τὸ δὲ πᾶν διαμένει. Παρεδέχετο δὲ καὶ μείωσιν καὶ ξήρανσιν τῆς θαλάσσης, ὅπερ δεικνύει, ὅτι καθ' ὑπεροχὴν τοῦ θερμοῦ ὁ κόσμος καταστρέφεται.

Ὁ Ἀναξίμανδρος παραδεχθεὶς φύσιν ἀόριστον ὑπερέχει τοῦ Θάλητος. Ὁ Ἀναξίμανδρος δὲν ὥρισε μὲν τὴν ἔκκρισιν, ἐζήτησεν ὅμως νὰ παραστήσῃ τὴν γένεσιν, νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ πλῆθος τῶν φαινομένων εἰς τὰς γενικὰς ἀντιθέσεις καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ἐποπτείαν φυσικὴν περὶ τῆς κοσμοποιΐας.

Ἡ σημασία, ἣν ὁ Ἀναξίμανδρος ἀπέδωκε τῷ πυρὶ καὶ τῷ ἀέρι πρὸς ἐξήγησιν τῶν (ἠλεκτρικῶν) φαινομένων ἐκ τῆς ῥοῆς τοῦ ἀέρος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀναξιμένους καὶ τὴν τοῦ Ἡρακλείτου· ἡ δὲ ἰδέα, ὅτι ἡ γένεσις καὶ φθορὰ κατὰ τὸ χρεὼν γίνεται, ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς νὰ ὑπολάβωσι τὰ αἰσθητὰ πτῶσιν τῶν λογικῶν καὶ πηγὴν τοῦ κακοῦ.

IV. ΑΝΑΞΙΜΕΝΗΣ.

Ἀναξιμένης Εὐρυστράτου Μιλήσιος ἐγεννήθη κατὰ μὲν Σουΐδαν περὶ τὴν 55 Ὀλυμπιάδα, κατὰ δὲ Ὠριγένην (φιλ. κεφ. 7) ἤκμασε περὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς 58 Ὀλυμπιάδος, κατὰ δὲ Διογένην τὸν Λαέρτιον (II § 3.) τῇ ἑξηκοστῇ τρίτῃ Ὀλυμπιάδι (κατὰ λάθος ἴσως) καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὴν τῶν Σάρδεων ἅλωσιν ἐπὶ Δαρείου (500 π. Χ.).

Ἡ μαρτυρία Διογένους τοῦ Λαερτίου, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης ἤκουσεν Ἀναξιμάνδρου, δὲν φαίνεται πιθανή· διότι Ἀναξιμάνδρου

περὶ τὴν 58 Ὀλυμπιάδα ἀποθανόντος δὲν ἠδύνατο ὁ Ἀναξιμένης τῇ 55 Ὀλυμπιάδι γεννηθεὶς νὰ ἀκροασθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ τοῦ Σουΐδου καὶ Ὠριγένους μαρτυρία φαίνεται πιθανή· διότι ἀμφότεροι τὴν γέννησιν τοῦ Ἀναξιμένους θέτουσι μεταξὺ τῆς 55 Ὀλυμπιάδος καὶ τῆς 58 (560 ἕως 548 π. Χ.).

Περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ Ἀναξιμένους οὐδὲν γινώσκομεν, μόνον δὲ ὅτι κέχρηται γλώσσῃ Ἰάδι ἁπλῇ καὶ ἀπερίττῳ. (Δ. Λ. II. 3).

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 3) ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀναξιμένης ἀρχὴν ὑπέλαβε τὸν ἀέρα. Τινὲς ὅμως ὑπέθεσαν (ὁ Ῥίττερος Gesch. Phil. I, 207 καὶ ὁ Βράνδης Gesch. I, 144), ὅτι ὁ Ἀναξιμένης λέγων ἀέρα δὲν ἐννόει τὸν ἀτμοσφαιρικόν. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται ὀρθόν· διότι, ὅσα ὁ Ἀναξιμένης περὶ ἀέρος λέγει, ταῦτα εἰς τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα ἀναφέρονται.

Ὁ Πλούταρχος (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. I, 8, 3) λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν εἶπε τὸν ἀέρα, καὶ τοῦτον τῷ μὲν γένει ἄπειρον, ταῖς δὲ ποιότησιν ὡρισμένον (Ἀριστ. φυσ. I, 4)· πάντα δὲ γίνονται κατά τινα πύκνωσιν τούτου καὶ πάλιν ἀραίωσιν· ἡ κίνησις δ' ὑπάρχει ἀπ' αἰῶνος. Ταῦτα ἐπιβεβαιοῖ καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος (II, § 3), ὅτι ὁ Ἀναξιμένης εἶπε τὸν ἀέρα ἄπειρον, καὶ ὁ Κικέρων (quaest. acad. II, 37.) λέγων τὸν ἀέρα ἄπειρον, τὰ δ' ἐξ αὐτοῦ ὡρισμένα, καὶ ὁ Ὠριγένης (φιλ. 7), ὅτι ὁ Ἀναξιμένης εἶπεν ἀέρα ἄπειρον τὴν ἀρχήν, ἐξ οὗ τὰ γινόμενα τὰ γεγονότα καὶ ἐσόμενα, καὶ θεοὶ καὶ θεῖα γίνονται, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ τῶν τούτου γεγονότων, κινοῦνται δ' ἀεί. Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Ἀναξιμένης (ἐν τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους φυσικῇ III, 4). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης εἶχε τὴν ἰδέαν ταύτην, ὅτι ὁ ἀὴρ εἶναι ἡ ἀρχὴ πάντων, ὅτι ἀεὶ κινεῖται καὶ ἀεὶ μεταβάλλεται.

Φαίνεται δὲ ὅτι τὸν ἀέρα ὑπέλαβεν ἀρχὴν ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ παντὸς πρὸς τὸ ἴδιον, ὡς παρατηρήσας, ὅτι ἡ ἀναπνοὴ καὶ ἐκπνοὴ τηρεῖ τὴν ζωήν· διότι κωλυομένης τῆς ἀναπνοῆς ἢ ἐκπνοῆς παύει ἡ ζωή, τὸ σῶμα διαλύεται καὶ σήπεται. Ὅθεν

ἐκ ταύτης τῆς παρατηρήσεως ὁρμώμενος εἶπεν τὸν ἀέρα τὸ πρῶτον στοιχεῖον, ἐξ οὗ πάντα γίνονται.

Ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξιμένους συνέχεται τῇ τοῦ Ἀναξιμάνδρου καὶ τῇ τοῦ Θάλητος· διότι ἐκ μὲν τοῦ Ἀναξιμάνδρου εἶπε τὸν ἀέρα ἄπειρον, ἐκ δὲ τοῦ Θάλητος ὡρισμένον ταῖς περὶ αὐτὸν ποιότησιν. Ὁ Ἀναξίμανδρος ὑπέλαβεν ἀρχὴν τὸ ἀφῃρημένον τῆς ὕλης. Ὁ δ' Ἀναξιμένης συναισθόμενος, ὅτι ἐξ ἀορίστου συγκεκριμένα ὄντα δὲν παράγονται, ὑπέλαβε τὸν ἀέρα ἀρχήν· ὥστε τῷ μὲν Θάλητι συνδέεται, ὅτι παρέλαβεν ἀρχὴν ὡρισμένην, τῷ δ' Ἀναξιμάνδρῳ ὅτι τὸν ἀέρα ὑπέλαβεν ἄπειρον καὶ ἔμψυχον. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον συνδέει τὰς ἀρχὰς τῶν προκατόχων αὐτοῦ.

Ὁ Στοβαῖος (ἐκλ. II, 296) ἀναφέρει ὅτι κατ' Ἀναξιμένην ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀὴρ περιέχει· τοῦτο τὸ χωρίον συμφωνεῖ τῷ τοῦ Ἀριστοτέλους (φυσ. III, 4), ὅτι ἡ ἀρχὴ περιέχει ἅπαντα καὶ πάντα κυβερνᾷ· καὶ περὶ οὐραν. III, 5 λέγων «ἔνιοι γὰρ ἓν μόνον ὑποτίθενται, καὶ τοῦτο οἱ μὲν ὕδωρ οἱ δ' ἀέρα, ὃ περιέχειν φασὶ πάντας τοὺς οὐρανοὺς ἄπειρον ὄν,» ἀναφέρει τὸ ἄπειρον καὶ εἰς τὸν Ἀναξιμένην.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν κοσμοποιΐαν δὲ ὁ Ἀναξιμένης συνέχεται μετὰ τοῦ Θάλητος καὶ Ἀναξιμάνδρου· διότι παραδεχόμενος τὰς ἐναντιότητας ἐκ τῆς ἀρχῆς, μάνωσιν καὶ πύκνωσιν, καὶ τὴν ἀρχὴν ἄπειρον, συμφωνεῖ ἐν τῷ περὶ γενέσεως τῆς γῆς καὶ τῶν ἄστρων καὶ περὶ ἐκπυρώσεως μετ' Ἀναξιμάνδρου. Καὶ ἂν ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. I, 214) τὰ ἔργα τοῦ Ἀναξιμένους μικροῦ λόγου ἄξια θεωρεῖ, ἔπραξεν ὅμως ὁ Ἀναξιμένης τι μέγα, ὡς συνδέσας τὰς θεωρίας τοῦ Θάλητος καὶ Ἀναξιμάνδρου· διότι καὶ ὁ τοῦ Ἀναξιμένους ἀὴρ περιεῖχε πάντα, ὡς τὸ ἄπειρον τοῦ Ἀναξιμάνδρου, καὶ ὡρισμένος ταῖς περὶ αὐτὸν ποιότησιν, ὡς ἡ τοῦ Θάλητος ἀρχὴ ἦτο ὡρισμένη. Μόνον δὲ ὁ Ἀναξιμένης διέφερεν αὐτῶν ὡς ἀπὸ τοῦ ἀέρος ἀφαιρέσας τὸ αἰσθητικόν, εἰπών, ὅτι ὁ ἀὴρ ὅταν μὲν ὁμαλώτατος ᾖ ὄψει ἄδηλος, δηλοῦται δὲ τῷ ψυχρῷ καὶ τῷ θερμῷ καὶ τῷ νοτερῷ καὶ τῷ κινουμένῳ, κινεῖται δ' ἀεί, καὶ οὔτε μεταβάλλει ὅσα μεταβάλλει, εἰμὴ κι-

νοῖτο· πυκνούμενος δὲ καὶ ἀραιούμενος διάφορος φαίνεται· ἀραιουμένου δὲ τοῦ ἀέρος πῦρ γίνεται, πυκνουμένου δὲ ἄνεμος, εἶτα νέφος, εἶτα ὕδωρ, εἶτα γῆ, εἶτα λίθοι, τὰ δ' ἄλλα ἐκ τούτων, δηλ. τὰ συγκεκριμένα ὄντα. (Σιμπλ. εἰς φυσ. Ἀριστ. f. 32)· ὥστε ἡ μὲν γένεσις προήρχετο ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος πυκνώσεως, ἡ δὲ φθορὰ ἐκ τῆς τούτου ἀραιώσεως. Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν θερμότητα ἀνήγαγεν εἰς τὴν μάνωσιν καὶ τὴν ψυχρότητα εἰς τὴν πύκνωσιν, ταῦτα δ' ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Πλούταρχος (1).

Ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν τοῦ Ἀναξιμάνδρου εἰς τὸ πυκνὸν καὶ ἀραιὸν τοῦ ἀέρος ἀνήγαγεν· διότι ὁ Ἀναξιμένης ἠκολούθει τῷ Ἀναξιμάνδρῳ καὶ ἐν ταῖς κοσμολογικαῖς αὐτοῦ ἐξηγήσεσιν, ὡς δοξάζων, ὅτι πιλουμένου τοῦ ἀέρος πρώτη ἐγένετο ἡ γῆ πλατεῖα μάλα· διὸ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴ ἐποχεῖτο ἀέρι. (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. I, 8).

Ὁ Ὠριγένης λέγει, ὅτι τὰ ἄστρα ἐγένοντο ἐκ γῆς· διότι ἐκ ταύτης ἀνίσταται ἡ ἰκμάς, ἧς ἀραιουμένης τὸ πῦρ γίνεται, ἐκ δὲ πυρὸς μετεωριζομένου οἱ ἀστέρες συνίστανται, καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ λοιπὰ ἄστρα τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐκ γῆς ἔχουσιν.

Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (II, 11.) ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης τὴν ἐξωτάτω περιφορὰν γηΐνην ἐκάλεσεν, τὴν δὲ γῆν τραπεζοειδῆ (III, 10.), ὅτι δ' εἰσὶ καὶ γεώδεις φύσεις ἐν τῷ τόπῳ τῶν ἀστέρων συμφερόμεναι ἐκείνοις· δὲν κινοῦνται δὲ ὑπὸ γῆν τὰ ἄστρα, ἀλλὰ περὶ γῆν, ὡσπερεὶ περὶ τὴν ἡμετέραν κεφαλὴν στρέφεται τὸ πιλεῖον· δὲν κρύπτεται δὲ ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν ἐρχόμενος, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν τῆς γῆς ὑψηλοτέρων μερῶν σκεπτόμενος, καὶ διὰ τὴν πλείονα ἡμῶν αὐτοῦ γενομένην ἀπόστασιν· τὰ δ' ἄστρα δὲν θερμαίνουσι διὰ τὸ μῆκος τῆς ἀποστάσεως. Τὸ δὲ

(6) (De prim. frig. p. 947) ἢ καθάπερ Ἀναξιμένης ᾤετο μήτε τὸ ψυχρὸν ἐν οὐσίᾳ εἶναι μήτε τὸ θερμόν, ἀλλὰ πάθη τῆς ὕλης κοινὰ ταῖς μεταβολαῖς ἐπιγινόμενα· τὸ γὰρ συστελλόμενον αὐτῆς καὶ πυκνούμενον ψυχρὸν εἶναι φησί, τὸ δ' ἀραιὸν καὶ τὸ χαλαρὸν θερμόν· ὅθεν οὐκ ἀπεικότως λέγεσθαι τὸ καὶ θερμὰ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ στόματος καὶ ψυχρὰ μεθιέναι· ψύχεται γὰρ ἡ πνοὴ πιεσθεῖσα καὶ πυκνωθεῖσα τοῖς χείλεσιν· ἀνειμένου δὲ τοῦ στόματος ἐκπίπτουσα γίνεται θερμὸν ὑπὸ μανότητος.

φωτεινὸν τῆς θαλάσσης ἐξήγησεν ἐκ τῆς πυκνώσεως, τὴν δ' Ἶριν καὶ τὰ χρώματα ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπὶ τὸν πεπυρωμένον ἀέρα. (Θέων Σμυρ. εἰς Ἄρατον στιχ. 940 καὶ Ὠριγ. ἐν τῷ αὐτῷ).

Ὅτι δὲ ὁ Ἀναξιμένης τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δὲν ὑπέθετεν ἀρχὰς τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀέρα ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Κικέρων, (quaest. acad. IV. 37. N. Δ. I, 10· Αὐγουστῖνος de Civ. Dei VIII, 2.) καὶ ὁ Νεμέσιος (περὶ φύσ. ἀνθρ. V, 74.) λέγων, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης πειρᾶται νὰ δείξῃ τἆλλα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀέρος ἀποτελούμενα· καὶ ὁ Σιμπλίκιος (φυσ. 257.) καὶ ὁ Στοβαῖος (ἐκλ. I, 416) λέγοντες, ὅτι ὁ Ἀναξιμένης παρεδέχετο νέαν γένεσιν καὶ φθορὰν τοῦ κόσμου κατά τινας χρόνων περιόδους. Αἱ δ' ὑποθέσεις αὐτοῦ περὶ βροχῆς, χιόνος, χαλάζης, ἴριδος, σεισμῶν εἰσὶ μικροῦ λόγου ἄξιαι. (Ἀριστ. Μετεωρολ. II, 7. Πλούτ. ἀρέσκ. III, 15, 3). Τὴν δὲ ψυχὴν, ὡς φαίνεται, ἐδόξαζεν ἀέρα. (ὁ Ἀριστοτέλης περὶ ψυχ. I, 2. αἰνίττεται καὶ τὸν Ἀναξιμένην).

Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (I, 3) λέγουσιν ὅτι ὑπέθετε τὸν ἀέρα, ἐκ τούτου δὲ γίνονται πάντα καὶ αὖθις εἰς αὐτὸν ἀναλύονται, οἷον ἡ ἡμετέρα ψυχὴ ἀὴρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, οὕτω συγκρατεῖ καὶ τὸ πᾶν ὁ ἀὴρ καὶ περιέχει. Ἐὰν ἡ παραβολὴ αὕτη δὲν ἦναι μεταγενεστέρα, ἀλλὰ τοῦ Ἀναξιμένους, φανερὸν εἶναι, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἤρξατο ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς ν' ἀναπτύσσηται.

Ὁ Ἀναξιμένης, ἵνα τὴν γένεσιν ἀκριβῶς ὁρίσῃ, παρέλαβεν ἀρχὴν ὡρισμένην· καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει πρόοδός τις ἀληθῶς, καὶ διὰ τοῦτο παρέλαβον τὴν θεωρίαν αὐτοῦ πολὺν χρόνον ὕστερον Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ ὁ Ἀρχέλαος.

Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀρχαίαν φυσιολογίαν ἀνήκει καὶ ὁ Ἰδαῖος, ὃς ἠκολούθησεν, ὡς φαίνεται, τῷ Ἀναξιμένει, (Σεξτ. IX, 360. Ἀναξιμένης δὲ καὶ Ἰδαῖος ὁ Ἱμεραῖος καὶ Διογένης τὸν ἀέρα ἀρχὴν ἔλεξαν·) καὶ φαίνεται, ὅτι περὶ αὐτοῦ εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ μετ' αὐτὸν, ὅτι τὴν ἀρχὴν ἔθετε μεταξὺ ὕδατος καὶ ἀέρος ἢ ἀέρος καὶ πυρός. Οὗτος φαίνεται νεώτερος καὶ παρέλαβε τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πυκνοῦ καὶ ἀραιοῦ ἢ τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ἀέρος.

Εἰς τὴν προτέραν δὲ ταύτην περίοδον τῆς Ἰωνικῆς φυσιολογίας ἀνήκει καὶ ὁ Μελησαγόρας, περὶ οὗ ὅμως οὐδεμία εἴδησις ἐσώθη.

Ἐπειδὴ οἱ ἔπειτα φυσιολόγοι, ὡς ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, οἱ Ἀτομικοὶ, ὁ Ἀναξαγόρας διαφέρουσι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν πρότερον, καὶ ὑποθέτουσι τὴν γνῶσιν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τῶν Πυθαγορείων καὶ Ἐλεατῶν, ἧς ἄνευ δὲν δύνανται ὀρθῶς νὰ καταληφθῶσιν, εἶναι εὔλογον νὰ πραγματευθῶμεν περὶ αὐτῶν μετὰ τοὺς Πυθαγορείους καὶ Ἐλεάτας.

B.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

1. Περὶ Πυθαγόρου. (1)

ά) *Πηγαί.*

Ἡ ἱστορία τῆς Πυθαγορείου σχολῆς συνεμίχθη μύθοις καὶ ἡ θεωρία αὐτῆς μετὰ συστατικῶν μεταγενεστέρων θεωριῶν.

Οἱ πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραφεῖς σπανιώτατα ἀναφέρουσι τὸν Πυθαγόραν καὶ τὴν σχολὴν αὐτοῦ, ὡς λ. χ. ὁ Ξενοφάνης, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πλάτων. Ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἐπραγματεύθη καὶ ἐν ἰδίοις συγγράμμασι περὶ τῆς τοῦ Ἀρχύτου, τοῦ Τιμαίου, τοῦ Ἀλκμαίωνος (Brandis Gesch. d. Phil. I, 439 καὶ ἐφ.). Τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὅμως παραδοθέντα κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων παραδεδομένα φαίνονται ἁπλᾶ, μάλιστα δ' ἐλλιπῆ. Οὐδαμοῦ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀναφέρει τὸν Πυθαγόραν, ἀλλὰ πάντοτε τοὺς Πυθαγορείους. (Μετ. I, 5. Μετεωρ. I, 8. περὶ οὐραν. II, 13)· οἱ δὲ μεταγενέστεροι ἀναφέ-

(1) Ritters Geschichte der Pythagorischen Philosophie. Hamburg 1826.

ρουσιν ἐν ἐκτάσει καὶ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ.

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι περιπατητικοὶ καὶ σύγχρονοι, ὡς Θεόφραστος, Εὔδημος, Ἀριστόξενος, Δικαίαρχος, Ἡρακλείδης, Εὔδοξος, ἀναφέρουσι τὴν τῶν Πυθαγορείων θεωρίαν ἁπλουστέραν ἢ ἡ παράδοσις περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Πυθαγόρου· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα καὶ δεύτερον ἀναφέρουσιν ὁ Ἐπίκουρος, ὁ Τίμαιος, ὁ Νεάνθης, ὁ Ἕρμιππος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Ἱππόβοτος καὶ ἄλλοι περὶ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῶν νέων Πυθαγορείων, ὡς Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως συγγράψαντος τὸν βίον τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Μοδεράτου γράψαντος περὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ, τοῦ Νικομάχου συγγράψαντος ἀριθμητικὴν καὶ θεολογούμενα ἀριθμητικῆς, ἐπήγασαν αἱ πηγαὶ περὶ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῆς θεωρίας του, καὶ ἐκ τούτων αἱ τοῦ Πορφυρίου καὶ Ἰαμβλίχου παραστάσεις. Ἀπὸ τούτων τῶν χρόνων πηγάζουσιν αἱ διηγήσεις ἐκεῖναι περὶ τοῦ Πυθαγόρου. Εἰ καὶ ἡ ἀρχαία τῶν Πυθαγορείων θεωρία φαίνεται ἁπλῆ, ἡ νέα ὅμως προσεγγίζει τῇ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους θεωρίᾳ τοσοῦτον, ὥστε οἱ ὕστερον Πυθαγόρειοι ἠδύναντο νὰ εἴπωσιν, ὅτι οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ Περιπατητικοὶ παρέλαβον τὰς ἰδέας αὐτῶν ἐκ τοῦ Πυθαγόρου. (Πορφυρ. β. Πυθ. 53.).

Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι ἡ πληθὺς τῶν εἰδήσεων τούτων δὲν πηγάζει ἐκ τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων, ἀλλ' ἐκ τῶν νέων, ἐξ ὧν πηγάζει καὶ τὸ πλεῖστον τῶν εἰδήσεων καὶ θαυμασίων διηγήσεων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ διηγήσεις αὐτῶν ἀνιστόρητοι εἰσίν, εἰσὶ καὶ ἄχρηστοι· διότι ἀπατῶσαι ἐν τοῖς οὐσιώδεσι δὲν δύνανται νὰ πιστευθῶσιν ἐν τοῖς ἐπουσιώδεσιν· ἑπομένως αἱ περὶ τῆς νέας Πυθαγορείου σχολῆς εἰδήσεις δὲν ἐπήγασαν ἐξ ἀξιοπίστου παραδόσεως, ἀλλ' ἐκ δογματικῶν ὑποθέσεων, συμφερόντων κομματικῶν, ἀδεσπότων παραδόσεων, ἐπινοημάτων καὶ ὑποβολιμαίων συγγραφῶν. Εἰ καὶ πολλαὶ τούτων τῶν μαρτυριῶν συμφωνοῦσιν, ἡ συμφωνία ὅμως αὐτῶν οὐδὲν νὰ μεταβάλῃ δύναται· διότι οἱ συγγραφεῖς συνειθίζουσι νὰ ἀντιγράφωσιν ἀνεξετάστως, ὡς λ. χ. ὁ Ἰάμβλιχος τὸν Πορφύριον καὶ ἀμφότεροι τὸν Ἀπολλώνιον καὶ τὸν Μοδεράτον. Αἱ διηγ εις αὐτῶν ἠδύναντο νὰ

ἔχωσιν ἀξίαν, ἐὰν ῥητῶς εἰς ἀρχαίας πηγὰς ἀνεφέροντο, ἢ ἐὰν ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἰδιότης βάσιν εἶχε παράδοσιν ἱστορικήν.

Οὕτω δ' ἔχει καὶ περὶ τῶν ἀμέσων πηγῶν τῆς Πυθαγορείου θεωρίας. Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς τῆς νέας Πυθαγορείου καὶ Πλατωνικῆς ἐποχῆς γνωρίζουσι πολλὰ τῶν Πυθαγορείων συγγραμμάτων, τούτων ὅμως ἐλάχιστον μέρος ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαίαν Πυθαγόρειον σχολήν. Πολλὰ φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Πυθαγόρου. Διογένης ὁ Λαέρτιος (Δ. Λ. VIII, 6) ἀναφέρει τρία, παιδευτικόν, πολιτικόν, φυσικόν. Ὁ Ἡρακλείδης (180 π. Χ.) ἀναφέρει ἱερὸν λόγον, ὁ Πρόκλος Πυθαγόρειον ὕμνον (Τιμ. 155) καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἐὰν ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ εἶχε τόσα συγγράμματα, ταῦτα ἐξ ἅπαντος θὰ ἐγίνωσκε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως οὐδὲν τούτων ἀναφέρει. Ἔπειτα πρῶτος ὁ Φιλόλαος ἀναφέρεται ὡς ἐκδοὺς φιλοσοφικὸν σύγγραμμα (1), οὐδ' Ἵππασος κατέλιπε σύγγραμμα (Δ. Λ. VIII, 84.). Ὁ δὲ Ἰάμβλιχος (β. Πυθ. 199) λέγει ὅτι τὰ συγγράμματα τῆς Πυθαγορείου σχολῆς ἐφυλάττοντο μυστικά, καὶ ὅτι πρῶτος ὁ Φιλόλαος ἐξήνεγκε τὰ θρυλλούμενα τρία ταῦτα συγγράμματα. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη εἶναι ἀνίσχυρος· διότι οὐδεὶς τῶν ἔπειτα συγγραφέων ἐγνώριζεν, ὅτι ὑπῆρχον πρὸ τοῦ Φιλολάου συγγράμματα τῆς Πυθαγορείου σχολῆς. Ἔπειτα καὶ ἡ ἰδιότης τῶν πλείστων λεγομένων ἀποσπασμάτων καθιστᾷ τὴν γνησιότητα αὐτῶν ἀπίθανον. Τὰ δὲ ἀποσπάσματα τοῦ Φιλολάου, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Βοίκχιος (**Philolaos des Pythagoreers Leben nebst den Bruchstuecken Seiner Werke. 1819**), πλὴν τινῶν εἰσὶ γνήσια. (**Zeller s. 240** καὶ ἑφ.).

Ὅσα ὅμως τῷ Πυθαγόρᾳ ἀποδίδονται, ταῦτα δὲν εἶναι γνήσια, ὡς γνήσιον δὲν εἶναι καὶ ἡ περὶ ψυχῆς κόσμου Τιμαίου τοῦ Λοκροῦ οὖσα ἐπιτομή, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ Τιμαίου τοῦ Πλάτωνος. (**Tennemanns Syst. der Platonischen Philosophie I, 93** καὶ

(1) Δ. Λ. VIII, 15, τοῦτον φησὶ Δημήτριος Μάγνης σύγχρονος Κικέρωνος ἐν ὁμωνύμοις πρῶτον ἐκδοῦναι τῶν Πυθαγορικῶν περὶ φύσεως (Ἰαμβλ. β. Πυθ. 57, Ἰαβλ. β. Πυθ. 252, οὔτε γ Πυθαγόρου σύγγραμμα ἦν Δ. Λ. VIII, 6. ἔνιοι μὲν Πυθαγόραν μηδὲ ἓν καταλιπεῖν σύγγραμμά φασι).

ἐφ.). Οὐχὶ γνήσιον φαίνεται καὶ τὸ τοῦ Ὀκέλλου περὶ τοῦ παντός. Ἐκ τῶν τοῦ Ἀρχύτου δὲ ἀποσπασμάτων τὸ πλεῖστον δὲν φαίνεται γνήσιον ὡς ὑποθέτον ἰδέας πλατωνικάς, (Ἀριστ. μεταφ. VIII, 2. Σιμπλ. φυσ. 98), ἃς ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει (Μετ. I, 6. XIII, 6. XIV, 3. φυσ. III, 4.). Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Ἀρχύτου εἰσὶ Πλατωνικαὶ καὶ Ἀριστοτελικαὶ θεωρίαι, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ἡ καταγωγὴ αὐτῶν εἶναι μεταγενεστέρα. Τῶν δὲ χρυσῶν ἐπῶν συγγραφέα εἰκάζει ὁ Μυλλάχιος (ἐν τῇ ἐκδόσει Ἱεροκλέους XX τεμάχιον Phil. I, 413). Λύσιν τὸν Ταραντῖνον (1). Ἐπίσης δὲ γνήσια δὲν φαίνονται καὶ τὰ φέροντα τὸ ὄνομα τῆς Θεανοῦς, τοῦ Βροντίνου, τοῦ Κλινίου καὶ τοῦ Ἐκφάντου, ἄλλα δὲ τούτων φαίνονται μεταγενέστερα· ἑνὶ λόγῳ τούτων ἐλάχιστα φαίνονται ἀρχαῖα Πυθαγόρεια, ὡς ὁ Ζέλλερος ἀποδεικνύει. (Zeller I, s. 235 καὶ ἐφ.)

Ἐντεῦθεν ἡ γνῶσις τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἀποβαίνει δύσκολος· διότι, ὡς εἴρηται, γνήσιαι πηγαὶ αὐτῆς δὲν διεσώθησαν, αἱ δὲ διασωθεῖσαι ὑπὸ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ νέων Πλατωνικῶν ἐνοθεύθησαν.

β') *Βίος Πυθαγόρου.*

Πυθαγόρας ὁ Μνησάρχου ἦτο Σάμιος, ἐν Σάμῳ πιθανῶς γεννηθεὶς (Δ. Λ. VIII, 6. IV, 95). Λέγεται ὅτι ὁ Ἵππασος ὁ πρόπαππος τοῦ Πυθαγόρου μετηνάστευσεν ἐκ Φλιοῦντος εἰς Σάμον (Δ. Λ. VIII, 1. Παυσαν. II, 13.).

Ὁ Ὀτφρεῖδος Μύλλερος (Gesch d. gr. St, II, 6, 393) λέγει ὅτι καταγόμενος ἐκ Φλιοῦντος μετηνάστευσεν εἰς Σάμον. Ὁ δὲ Πυθαγόρας ἕλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ Ἱππάσου ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ (Braudis Gesch. d. gr. Röm Phil. I, s. 422.). Περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ εἰσὶν εἰδήσεις ἀντιφατικαί· διότι τινὲς μὲν λέγουσιν ὅτι ἐγεννήθη τῇ 30 Ὀλυμπιάδι, τινὲς δ' αὖθις ὅτι τῇ 49 (584 π. Χ.) καὶ ἄλλοι τῇ 43 Ὀλυμπιάδι. (Tennem. G. d.

(1) Δ. Λ. VIII, 6. τὸ δὲ φερόμενον ὡς Πυθαγόρου Λύσιδός ἐστι τοῦ Ταραντίνου.

Phil. I, s. 86. Hegel G. d. Phil. I, 222)· ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεώς του θεωροῦσιν ἀμφίβολον. (Ritter G. d. Phil. I, 352. Brandis G. Phil. I, 422.).

Ἡ συνήθης ὅμως δόξα περὶ τῆς γεννήσεώς του εἶναι, ὅτι ἐν τῇ 49 Ὀλυμπιάδι γεννηθεὶς μετέβη τῇ 59 ἢ 60 εἰς Κρότωνα, συστήσας ἐκεῖ τὴν Πυθαγόρειον ἑταιρίαν καὶ τῇ 69 Ὀλυμπιάδι ἐτελεύτησεν. (Zeller Phil. d. Griech. I, 254.).

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἐγεννήθη εἶναι ἀμφίβολος, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ· διότι τὰς εἰδήσεις ταύτας ἐλάβομεν ἐκ μεταγενεστέρων συγγραφέων, οἷον Πορφυρίου, Ἰαμβλίχου, Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ ἄλλων, οἵτινες μύθους καὶ ἀνέκδοτα διηγούμενοι οὐδεμίαν ἡμῖν παρέχουσι βεβαιότητα· διότι οἱ αὐτοί, οἱ διηγούμενοι ὅτι ὁ Πυθαγόρας τὴν γεωμετρίαν ἐδιδάχθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, τὴν ἀριθμητικὴν ὑπὸ τῶν Φοινίκων, μάλιστα παρά τινος Μόσχου, ὃν συγχέουσι μετὰ Μωσέως καὶ τεκμαίρονται ὅτι τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας παρέλαβε, τὴν δ' ἀστρονομίαν παρὰ τῶν Χαλδαίων, τὰ δὲ θεῖα παρὰ τῶν Μάγων (Πορφύρ. β. Πυθ. 6. Δ. Λ. VIII, 2), οἱ αὐτοὶ πάλιν διηγοῦνται ὅτι ἐδιδάχθη ὑπὸ Ἑλλήνων (Πορφύρ. β. Πυθ. 9. Δ. Λ. VIII, 2).

Οἱ ἀρχαῖοι ἀναφέρουσι διδασκάλους αὐτοῦ πολλούς, ὡς τὸν Φερεκύδην καὶ Ἑρμοδάμαντα (Δ. Λ. VIII, 2), τὸν Κρεόφυλον (Πορφ. 2. 11—15), τὸν Ἀναξίμανδρον (Ἰαμβλ. 9. 11, 182), τὸν Θαλῆν, τὸν ὑπερβόρειον Ἄβαριν (Σχολιαστὴς Πλάτων. σελ. 420), ἄνευ ὅμως ἱστορικῆς τινος βεβαιότητος.

Περὶ δὲ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ εἰς Φοινίκην, Αἴγυπτον, Χαλδαίαν, Περσίαν, Ἰνδίας, Γαλλίαν, Θρᾴκην καὶ ἄλλα μέρη (Πορφ. β. Πυθ. 1, 6. Ἰαμβλ. 14. Στράβ. XIV, 1, 16. Κλημ. Στρωμ. I, 304 καὶ ἄλλοι), οὐδὲν ἀληθὲς λέγουσιν, ἀλλὰ μύθους ἁπλῶς.

Πρῶτος ὁ Ἰσοκράτης λέγει ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἀφίκετο εἰς Αἴγυπτον κομίσας τοῖς Ἕλλησι τήν τε ἄλλην σοφίαν καὶ τὰ περὶ τὰς θυσίας καὶ ἁγιστείας τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων σπουδάσας (Βούσ. 11), μετ' αὐτὸν δὲ πλεῖστοι ἄλλοι. (Δ. Λ. VIII, 3. Πορφ. 7 καὶ ἐφ. Κλήμ. Στρωμ. I, 302.

'Ιαμβλ. 12 καὶ ἐφ.). Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι δύο αἰῶνας μεταγενεστέρα καὶ ἀναφέρεται ἐν λόγῳ ῥητορικῷ μὴ ἔχοντι ἱστορικὴν βεβαιότητα. Ὁ Βούσιρις τοῦ Ἰσοκράτους, ὡς γνωστόν, εἶναι λόγος, ἐν ᾧ ὁ Ἰσοκράτης προτίθεται νὰ δείξῃ, πῶς πρέπει ὁ ῥήτωρ νὰ πραγματεύηται τὸ θέμα του, ὡς ἐν κεφ. 12 λέγει «ἔπειτ' εἰ καὶ τυγχάνομεν ἀμφότεροι ψευδῆ λέγοντες, ἀλλ' οὖν ἐγὼ μὲν κέχρημαι τούτοις τοῖς λόγοις, οἷσπερ χρὴ τοὺς ἐπαινοῦντας, σὺ δὲ οἷς προσήκει τοὺς λοιδοροῦντας»· καὶ εἶναι φανερόν, ὅτι τὰ ῥητορικὰ ἔργα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν ἱστορικήν, οὐδὲ δύνανται τὴν εἰς Αἴγυπτον ἄφιξιν τοῦ Πυθαγόρου νὰ ἀποδείξωσιν.

Ὁ Ἡρόδοτος (II, 123) παρετήρησε περὶ τῆς μετεμψυχώσεως καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ὁμοιότητά τινα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων, οὐδὲν ὅμως ἀνέφερε περὶ τῆς εἰς Αἴγυπτον τοῦ Πυθαγόρου ἀφίξεως (II, 81)· διότι ἴσως τὰ δόγματα ταῦτα ἐθεώρει εἰς Ἑλλάδα κομισθέντα πρὸ τοῦ Πυθαγόρου· Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι πλεῖστα περὶ τῶν ὁδοιποριῶν τοῦ Πυθαγόρου, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὅμως ἱστορικῆς βεβαιότητος. Ἐπίσης δὲν ἀποδείκνυται οὐδὲ ἡ εἰς Κρήτην καὶ Σπάρτην ἄφιξις τοῦ Πυθαγόρου, ὅπως γνωρίσῃ τοὺς νόμους. (Iustin. XX, 4. Valer. Max. VIII, 7. Δ. Λ. VIII, 3. Ἰαμβλ. 25 Πορφύρ. 17).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι οὐδὲν περὶ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ εἶναι ἡμῖν γνωστὸν καὶ τῆς μαθήσεως αὐτοῦ. Ἱστορικῶς βεβαία εἶναι μόνον ἡ εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα μετανάστευσις αὐτοῦ. Καὶ περὶ αὐτῆς ὅμως εἰσὶ τοιαῦται ἀντιφατικαὶ μαρτυρίαι, ὥστε οὐδ' ὁ χρόνος δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ οὐδὲ τὰ αἴτια τὰ παρακινήσαντα αὐτὸν εἰς τοῦτο· διότι ὅσα ἐκ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων μανθάνομεν, πάντα εἰσὶν εἰκασίαι. (Πορφ. 9. 16. Ἰαμβλ. 28. Δ. Λ. VIII, 3. Ἱππολυτ. refut. I, 2. Στραβ. XIV, 1, 16).

Τινὲς δὲ λέγουσιν (Πορφυρ. 9. Ἰάμβλ. 20), ὅτι ἐδίδασκεν ἐν Σάμῳ· ἡ εἴδησις ὅμως αὕτη ἐξελέγχεται ψευδὴς ὑπὸ Ῥιττέρου (Pyth. Phil. 31). Τὰ ὑπὸ Ἡρακλείτου ὅμως λεγόμενα (Δ. Λ. VIII, 6. «Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων

μάλιστα πάντων, καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς ἐποίησεν ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην») δὲν φαίνονται εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ διδασκαλίας αὐτοῦ ἀναφερόμενα, ἀλλ' εἰς τὰς ἐν Σάμῳ. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος (IV, 95) ὑποθέτει ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐδίδασκεν ἐν Σάμῳ. Λαβὼν ὅμως ἀφορμὴν ἐγκατέλειψε τὴν Σάμον, εἴτε μισῶν τὴν τυραννίαν τοῦ Πολυκράτους εἴτε ἔχων κλίσιν εἰς τὰ Δωρικὰ ἤθη, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κρότωνα. (Πορφυρ. 2. Ἰάμβλιχ. 33 καὶ ἐφ.).

Καὶ ὁ ἐκεῖ δὲ βίος τοῦ Πυθαγόρου καλύπτεται μύθοις· λέγεται ὅτι ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐλατρεύετο ὡς υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ὢν (Ἰαμβλ. 5.) ὑπὲρ ἄνθρωπον, (Πορφ. 20. καὶ 28.) καὶ ἐκαλεῖτο ὑπερβόρειος Ἀπόλλων, ὅτι μόνος τῶν θνητῶν ἤκουε τῆς ἁρμονίας τῶν σφαιρῶν, (Πορφ. 30. Ἰαμβλ. 65. Σιμπλ. οὐρ. 208), ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἔδωκεν αὐτῷ τὸ μνημονικόν, (Δ. Λ. VIII, 4. καὶ 21.), ὅτι κατέβη εἰς Ἅδην, καὶ ὁ θεὸς παρέδωκεν ἐν Δελφοῖς τὰ δόγματα. (Δ. Λ. VIII, 8. Πορφύρ. 41)· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι θαυμαστόν, ὅτι ἐν Κρότωνι ἔλαβε μεγίστην ὑποδοχήν, (Πορφυρ. 18.) καὶ ἡ φήμη αὐτοῦ διεσαλπίσθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν. (Ἀριστ. ῥητ. II, 23. Ἰταλιῶται Πυθαγόραν ἐτίμησαν)· καὶ οὐ μόνον Ἕλληνες ἤρχοντο πρὸς αὐτόν, ἵνα ἀκούσωσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μὴ Ἕλληνες. (Δ. Λ. VIII, 14. 41. Ἰαμβλ. 29). Ἐκ δὲ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀνεδείχθησαν οἱ ἐπισημότεροι νομοθέται, ὁ Ζάλευκος, ὁ Χαρώνδας, οἱ Δρουΐδαι (Δ. Λ. VIII, 16. Ἰαμβλ. Πορφύρ. 54.)· διὰ δὲ τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἀποκατέστη ἡ τάξις, ἡ εὐνομία καὶ ἡ ἐλευθερία. (Δ. Λ. VIII, 3).

Ἡ δὲ Πυθαγόρειος σχολὴ περιγράφεται οὐ μόνον ὡς ἑταιρία ἐπιστημονική, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ θρησκευτικὴ καὶ πολιτική.

Τινὲς ὅμως δὲν ἀναγνωρίζουσιν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας, ἀλλ' ἀρχηγὸν ἑταιρίας σκοπούσης τὴν ἠθικὴν τοῦ βίου μεταρρύθμισιν, καὶ ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἑταιρίᾳ ἀνεπτύχθη ἡ καλουμένη Πυθαγόρειος φιλοσοφία (Schwegler Gesch. d. Griech. Phil. I.)

Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τῶν Πυθαγορείων εἰς τὸν Πυθαγόραν ἀποδίδοται, φανερὸν εἶναι ὅτι πρέπει ἀμφότεραι τῷ ἀρχηγῷ

τῆς σχολῆς ταύτης νὰ ἀποδοθῶσιν· διότι, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι μεταγενέστερος τοῦ ἀρχηγοῦ ἐνετύπωσε τῇ σχολῇ τὸ ἐπιστημονικόν, εἶναι ἡ τούτου τοῦ χαρακτῆρος ἑνότης ἀκατάληπτος, εἶναι ἀνεξήγητον πῶς ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ τῶν Πυθαγορείων δοκίμια ἔχουσι τὴν βάσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἀριθμολογίᾳ, ἐπίσης δ' ἀδύνατον ὁ Πυθαγόρας νὰ ἀνυψωθῇ παρ' ἀξίαν εἰς τοιαύτην ὑπόληψιν, ὥστε νὰ δοθῇ τὸ ὄνομά του οὐ μόνον τῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν Πυθαγορείων· περὶ τούτου δ' ἀναφέρουσι καὶ ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Ἡράκλειτος καὶ ὁ Πλάτων ἐπικυροῦντες τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἦτο ὁ ἀρχηγὸς καὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Πυθαγορείων.

Εἰς τὴν σχολὴν δὲ ταύτην παρελαμβάνοντο μετ' αὐστηρὰν ἐξέτασιν καὶ μεθ' ὅρκον πολυχρονίου σιγῆς. (Δ. Λ. VIII, 10. Κλήμ. Στρωμ. VI, 580).

Οἱ δὲ συνέταιροι εἶχον σημεῖα τινὰ μυστικά, δι' ὧν ἐγίνωσκον ἀλλήλους. (Ἰάμβλ. 238)· μόνον δὲ μέρος τῶν συνεταίρων ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν στενὸν σύνδεσμον καὶ τὰ μυστικὰ δόγματα τῆς σχολῆς νὰ μυηθῇ. Ὁ Γέλλιος (I, 9) ἀναφέρει τρεῖς τάξεις μαθητῶν, ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀκουστικοί, οἱ δὲ μαθηματικοὶ καὶ ἕτεροι φυσικοί· (Ἰάμβλ. 73 καὶ ἑφ.)· ἀνάξιοι δὲ συνέταιροι ἀπεβάλλοντο ἀτίμως. Οἱ δὲ τοῦ ἀνωτέρου βαθμοῦ ἔζων κοινῶς (Δ. Λ. X, 11. VIII, 10.), ἔφερον στολὴν λινήν, ἀπεῖχον κρέατος, κυάμων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων. (Πορφ. Ἰαμβλ. Δ. Λ. VIII, 37). Ἐπίσης δ' ἀπεῖχον καὶ γάμου. (Κλήμ. Στρ. III, 435). Οὐδέποτε δ' ἐγνώσθη Πυθαγόρειος διαχωρῶν, ἀφροδισιάζων καὶ μεθυσθείς. Ἀρχαῖοι ὅμως συγγραφεῖς οὐδὲν περὶ κοινοκτημοσύνης ἀναφέρουσιν, ἀλλὰ ἐξυμνοῦσι τὴν φιλίαν καὶ πίστιν τῶν Πυθαγορείων. Cicer. de off. III, 10, 45). Ὁ Ἡρόδοτος (II, 81) ἀναφέρει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι εἶχον ἰδίας ἱεροτελεστίας καὶ τελετάς. Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς (Δ. Λ. VIII, 21) λέγουσι τὸν Πυθαγόραν ἔγγαμον, καὶ πολλὰ περὶ ἐγγάμου βίου τῶν Πυθαγορείων.

Περὶ δὲ τῶν ἐπιστημῶν οἱ Πυθαγόρειοι ἥψαντο τῆς φιλοσοφίας, τῆς μαθηματικῆς, ἣν ἐφήρμοσαν εἰς τὴν μουσικήν. (Ἀρισ.

Μετ. I, 5). Τὴν δὲ μουσικὴν ἐξήσκουν ὡς μέσον μορφώσεως τῆς ἠθικῆς καὶ ἐν μέρει συνέδεον καὶ μετὰ τῆς ἰατρικῆς. (Πορφ. 32. Ἰαμβλ. 33. 97). Ἐπίσης δ' οἱ Πυθαγόρειοι ἠσχολήθησαν καὶ περὶ τὴν μαντείαν· πρὸς δὲ τούτοις ἠθικὸν μέσον ἐνόμιζον καὶ τὸ ἐξετάζειν ἑαυτούς (Δ. Λ. VIII, 22).

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν ἦσαν συνδεδεμένα, ἀπέκτησαν οἱ Πυθαγόρειοι ἐπιῤῥοὴν εἴς τε τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐκεῖ πόλεων (Ἰαμβλ. 97), καὶ ἀπετέλουν ἐν Κρότωνι καὶ ἄλλαις πόλεσι συνέδριον πολιτικόν. (Πολύβ. II,39).

Ἐπίσης δ' ἐτήρουν τὴν θεωρίαν τοῦ Πυθαγόρου ἀποκρούοντες πᾶσαν ἀμφιβολίαν διὰ τοῦ «αὐτὸς ἔφα». (Δ. Λ. VIII, 46). Ἡ θεωρία ὅμως αὐτοῦ περιωρίζετο ἐντὸς τῆς σχολῆς, καὶ πᾶσα παράβασις τοῦ περιορισμοῦ τούτου ἐξηλέγχετο. (Δ. Λ. VIII, 15 μὴ εἶναι πάντα πρὸς πάντας ῥητά). Ἵνα δὲ μὴ μεταδίδωνται τοῖς ἀμυήτοις, μετεχειρίζοντο οἱ Πυθαγόρειοι λέξεις συμβολικάς. (Δ. Λ. VIII, 34).

Ὁ Πυθαγόρας φαίνεται θρησκευτικῆς ἑταιρίας ἱδρυτής, καὶ προὐτίθετο μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ νὰ ἑνώσῃ καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ πολιτικόν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἦτο ἵδρυμα εὐσεβείας, ἠθικῆς, ἐγκρατείας, ἀνδρείας, τάξεως, εὐπειθείας τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἄρχουσι, φιλίας σταθερᾶς, ἑνὶ λόγῳ ἵδρυμα πασῶν τῶν ἀρετῶν· διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ μουσική τε καὶ γυμναστικὴ ὡς μέσα ἀσκητικά· ἐν τῷ συνεδρίῳ δ' εἶχον οἱ Πυθαγόρειοι καὶ τὰ συσσίτια. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι, ὅσα μεταγενέστεροι συγγραφεῖς περὶ κοινοκτημοσύνης λέγουσι, ταῦτα εἰσὶν ἀνυπόστατα. Τὸ δὲ συνέδριον φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ χαρακτῆρα πολιτικόν· οὗτος ὅμως δὲν ἦτο ὁ μόνος τοῦ συνεδρίου σκοπός· διότι τοῦτο οὔτε πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν σπουδὴν συμβιβάζεται, οὔτε πρὸς τὴν θρησκευτικήν· διότι αἱ ἀρχαιότεραι μαρτυρίαι θεωροῦσι τὸν Πυθαγόραν προφήτην, σοφὸν καὶ ἠθικὸν ἀναμορφωτὴν μᾶλλον ἢ πολιτικόν. (Πολύβ. II, 39. Ἰαμβλ. 249).

Εἰ καὶ ἡ παράδοσις περὶ τοῦ πολιτικοῦ συνεδρίου εἶναι ἀξιόπιστος, ὁ πολιτικὸς ὅμως χαρακτὴρ ἀνεπτύχθη ἐκ τοῦ θρησκευ-

τικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ. Οὐδ' ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ φαίνεται ἡ μόνη βάσις τοῦ ὅλου· διότι ἐκ τῆς ἀριθμολογίας καὶ τῆς μαθηματικῆς δὲν ἐξηγεῖται ὁ θρησκευτικός, ἠθικὸς καὶ πολιτικὸς χαρακτήρ· διὸ τὸ θρησκευτικὸν φαίνεται ὡς πρῶτον τῆς σχολῆς, καὶ εἰς τοῦτο ἀνεφέρετο ὡς φαίνεται ἡ μετεμψύχωσις καὶ τὸ ἠθικόν· διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ προυτίθετο ὁ Πυθαγόρας νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸν ἠθικὸν βίον. Μετὰ τοῦ πρακτικοῦ δὲ συνείχετο καὶ τὸ θεωρητικόν· καὶ τὰ μυστήρια ἀνεφέροντο εἰς τὸ θρησκευτικόν, διότι θεωρίαι φιλοσοφικαί, ἀξιώματα μαθηματικὰ δὲν δύνανται μυστικὰ νὰ τηρηθῶσιν· διὸ τὰ εἰρημένα ὑπὸ Πορφυρίου καὶ Ἰαμβλίχου περὶ μυστικῆς θεωρίας, ἣν οὔτε ὁ Φιλόλαος ὑποθέτει, οὔτε ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι μᾶλλον αὐτῶν ἐπινόησις ἢ ἐκείνων, ἐξ ὧν παρέλαβον. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ Πυθαγορείου συνεδρίου ἠγέρθη τὸ δημοκρατικὸν φρόνημα, καὶ ἐπειδὴ τὰ συνέδρια τῶν Πυθαγορείων ἦσαν τὸ κέντρον τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, κατεδιώχθησαν οἱ συνέταιροι μανιωδῶς, τὰ συνέδρια ἐκάησαν, οἱ συνεδριάζοντες ἐφονεύθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν, τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα ἀνετράπησαν, οἱ δὲ φυγαδευθέντες ἐπετράπησαν διὰ συνθήκης μετὰ τῶν Ἀχαιῶν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑστίας των. (1)

Περὶ δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων τούτου τοῦ καταδιωγμοῦ αἱ εἰδήσεις δὲν συμφωνοῦσι· διότι κατά τινας μὲν ὁ Πυθαγόρας ἐφονεύθη ἐκεῖ, κατ' ἄλλας δὲ οἱ Πυθαγόρειοι ἀπέφυγον τὸν καταδιωγμόν, καὶ κατ' ἄλλας ἡ πρώτη προσβολὴ ἐγένετο ἐν Κρότωνι, ὁ δὲ Πυθαγόρας ἀπέθανεν ἐν Μεταπόντῳ. (Πλουτ. Στωϊκ. ἐναντ. 37, 3. Δ. Λ. VIII. 39).

Φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ φανερὰ ἔκρηξις τῶν ταραχῶν ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πυθαγόρου, εἰ καὶ ὑπῆρχεν ἀντι-

(1) (Πολύβ. II, 39· καθ' οὓς γὰρ καιροὺς ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν τόποις, κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τότε προσαγορευομένην, ἐνέπρησαν τὰ συνέδρια τῶν Πυθαγορείων, μετὰ ταῦτα δὲ γενομένου κινήματος ὁλοσχεροῦς περὶ τὰς πολιτείας, ὅπερ εἰκός, ὡς ἂν τῶν πρώτων ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης πόλεως οὕτω παραλόγως διαφθαρέντων, συνέβη τὰς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους ἑλληνικὰς πόλεις ἀναπλησθῆναι φόνου καὶ στάσεως καὶ παντοδαπῆς ταραχῆς).

πολίτευσις ζῶντος αὐτοῦ παρακινήσασα νὰ μεταναστεύσῃ εἰς Μετάποντον, ὅπου ἐτελεύτησεν. (Ἰαμβλ. 248).

Μετὰ τὴν διάλυσιν δὲ τῆς ἑταιρίας τῶν Πυθαγορείων καταδιωχθέντων καὶ διασπαρέντων εἰς διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη ἔγεινεν ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία τοῖς Ἕλλησι γνωστή. Πρῶτος ὁ Φιλόλαος σύγχρονος Σωκράτους συνέγραψε περὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας. (Πλάτ. Φαίδ. 61). Εἰς δὲ τὰς Θήβας ἦλθεν ὁ Λύσις· σύγχρονος δὲ τοῦ Φιλολάου ἦτο καὶ Τίμαιος ὁ Λοκρός· (Τιμ. 20)· μαθητὴς δὲ τοῦ Φιλολάου ἦτο Εὔρυτος ὁ Κροτωνιάτης ἢ Ταραντῖνος (Ἰαμβλ. 139)· μετ' αὐτοῦ καταλήγει ἡ Πυθαγόρειος σχολή. Ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ διετηρήθη ἡ Πυθαγόρειος σχολή. Ἐν Ἡρακλείᾳ ἦτο ὁ Κλινίας· περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ οὐδὲν ἔχομεν· οὐδὲ περὶ τῆς τοῦ Ἀρχύτου θεωρίας ἔχομεν βεβαίαν πηγήν· (Δ. Λ. VIII, 79)· μετ' αὐτοῦ καταλήγει καὶ ἡ ἐν Ἰταλίᾳ Πυθαγόρειος σχολή.

2.) Πυθαγόρειος φιλοσοφία.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας εἶναι, ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ οὐσία τῶν ὄντων, ὅτι πάντα οὐσίᾳ εἶναι ἀριθμός. Πῶς δὲ οἱ Πυθαγόρειοι εἰς τοῦτο τὸ δόγμα ἦλθον, ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ μεταφυσικῇ (1). Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι τὰ

(1) (Μετ. I, 5. ἐν δὲ τούτοις καὶ πρὸ τούτων οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι τῶν μαθημάτων ἁψάμενοι πρῶτοι ταῦτα προήγαγον καὶ ἐντραφέντες ἐν αὐτοῖς τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς ᾠήθησαν εἶναι πάντων· ἐπεὶ δὲ τούτων οἱ ἀριθμοὶ φύσει πρῶτοι, ἐν τοῖς ἀριθμοῖς ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ τοῖς οὖσι καὶ γιγνομένοις μᾶλλον ἢ ἐν πυρὶ καὶ γῇ καὶ ὕδατι, ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη, τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχὴ καὶ νοῦς, ἕτερον δὲ καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν ἕκαστον ὁμοίως· ἔτι δὲ τῶν ἁρμονικῶν ἐν ἀριθμοῖς ὁρῶντες τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους, ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς ἐφαίνετο τὴν φύσιν ἀφωμοιῶσθαι πᾶσαν, οἱ δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι, τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων ὑπέλαβον εἶναι, καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἁρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμόν· καὶ μετ. III, 5· οἱ μὲν πολλοὶ καὶ οἱ πρότερον τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ὂν ᾤοντο τὸ σῶμα εἶναι, οἱ δ' ὕστερον καὶ σοφώτεροι τούτων εἶναι δόξαντες τοὺς ἀριθμούς.)

ὄντα συνίστανται ἐξ ἀριθμῶν, (1), ἀλλαχοῦ δὲ ὅτι συνίστανται ἐκ τῶν στοιχείων τῶν ἀριθμῶν. (2). Ἐνταῦθα δ' ἀναφύεται τὸ ζήτημα, πότερον οἱ Πυθαγόρειοι ὑπελάμβανον τὸν ἀριθμὸν ὡς ὕλην ἢ ὡς εἶδος; Οὗτοι δὲ δὲν εἶναι τῶν ὄντων ἰδιότητες οὐσίας τινός, ἀλλ' οὐσίαι οὐχὶ κεχωρισμέναι τῶν ὄντων ὡς αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι, ἀλλ' ἀποτελοῦσαι τὴν οὐσίαν τῶν αἰσθητῶν ὄντων (3). Ὅθεν ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς ἀριθμοὺς τῶν Πυθαγορείων θεωρεῖ ὡς ἀρχὴν καὶ ὕλην τῶν ὄντων καὶ ὡς πάθητε καὶ ἕξεις (4). Ὅθεν ἐν αὐτοῖς ἐζήτουν οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ὕλην καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ὄντων ἐνταὐτῷ. Τοῖς ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰρημένοις συμφωνεῖ καὶ ὁ Φιλόλαος (5). Ἐξ ἑτέρου δὲ λέγει ὁ

---

(1) (Μεταφ. XIII, 6. καὶ οἱ Πυθαγόρειοι δ' ἕνα τὸν ἀριθμὸν πλὴν οὐ κεχωρισμένον, ἀλλ' ἐκ τούτου τὰς αἰσθητὰς οὐσίας συνεστάναι φασίν· μετ. VII, 2. ὡς ἐκ τῶν ἀριθμῶν ἐνυπαρχόντων ὄντα τὰ αἰσθητά· μετ. VII, 8· τὸ δὲ τὰ σώματα ἐξ ἀριθμῶν εἶναι συγκείμενα καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον εἶναι μαθηματικὸν ἀδύνατόν ἐστιν· ἐκεῖνοι δὲ τὸν ἀριθμὸν τὰ ὄντα λέγουσι· τὰ γοῦν θεωρήματα προσάπτουσι τοῖς σώμασιν ὡς ἐξ ἐκείνων ὄντων τῶν ἀριθμῶν· μεταφ. XIV, 3. οἱ δὲ Πυθαγόρειοι διὰ τὸ ὁρᾶν πολλὰ τῶν ἀριθμῶν πάθη ὑπάρχοντα τοῖς αἰσθητοῖς σώμασιν, εἶναι μὲν ἀριθμοὺς ἐποίησαν τὰ ὄντα, οὐ χωριστοὺς δέ, ἀλλ' ἐξ ἀριθμῶν τὰ φυσικὰ σώματα, ἐκ μὴ ἐχόντων βάρος μηδὲ κουφότητα ἔχοντα κουφότητα καὶ βάρος· μετ. I, 8· ἀριθμὸν δὲ ἄλλον μηδένα εἶναι παρὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, ἐξ οὗ συνέστηκεν ὁ κόσμος.

(2) (Μετ. I, 5. τοσοῦτον δὲ προσεπέθησαν (οἱ Πυθαγόρειοι) ὃ καὶ ἴδιόν ἐστιν αὐτῶν, ὅτι τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἓν οὐχ ἑτέρας τινὰς ᾠήθησαν εἶναι φύσεις, οἷον πῦρ ἢ γῆν ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἄπειρον καὶ αὐτὸ τὸ ἓν οὐσίαν εἶναι τούτων ὧν κατηγοροῦνται· διὸ καὶ ἀριθμὸν εἶναι τὴν οὐσίαν πάντων).

(3) Μετ. I, 6. ὁ μὲν (Πλάτων) τοὺς ἀριθμοὺς παρὰ τὰ αἰσθητά, οἱ δ' ἀριθμοὺς εἶναί φασιν αὐτὰ τὰ πράγματα.)

(4) (Μετ. I, 5· ἐοίκασι δὲ ὡς ἐν ὕλης εἴδει τὰ στοιχεῖα τάττειν· ἐκ τούτων γὰρ ὡς ἐνυπαρχόντων συνεστάναι καὶ πεπλάσθαι φασὶ τὴν οὐσίαν.)

(5) (Fr. 18. Θεωρεῖν δεῖ τὰ ἔργα καὶ τὰν ἐσσίαν τῶ ἀριθμῶ καττὰν δύναμιν, ἅ τις ἐντὶ τᾷ δεκάδι· μεγάλα γὰρ καὶ παντελὴς καὶ παντοεργὸς καὶ θείω καὶ οὐρανίω βίω καὶ ἀνθρωπίνω ἀρχὰ καὶ ἁγεμών· ἄνευ δὲ ταύτας πάντα ἄπειρα καὶ ἄδηλα καὶ ἀφανῆ· νομικὰ γὰρ ἁ φύσις τῶ ἀριθμῶ καὶ ἁγεμονικὰ καὶ διδασκαλικὰ τῶ ἀπορουμένω παντὸς καὶ ἀγνοουμένω παντί· ἴδοις δὲ καὶ οὐ μόνον ἐν τοῖς δαιμονίοις καὶ θείοις πράγμασι τὰν τῶ ἀριθμῶ φύσιν καὶ τὰν δύναμιν ἰσχύουσαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπικοῖς ἔργοις καὶ λόγοις πᾶσι παντᾶ καὶ κατὰ τὰς δαμιουργίας τὰς τεχνικὰς πάσας καὶ κατὰ τὰν μουσικάν· ψεῦδος δὲ

Ἀριστοτέλης, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι παράγουσι τὰ ὄντα μιμήσει τῶν ἀριθμῶν παρατηρήσαντες πολλὰ ὁμοιώματα τοῖς οὖσιν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς (1) Ἐν ἄλλοις δὲ χωρίοις (2) λέγει ὅτι τινὲς τῶν Πυθαγορείων ὑπελάμβανον τοὺς ἀριθμοὺς ἐνυπάρχοντας τοῖς οὖσιν, καὶ τούτῳ τῷ ἰσχυρισμῷ ἀντίκειται ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι τὰ ὄντα δὲν συνέστησαν ἐξ ἀριθμῶν, ἀλλ' ἐγένοντο μιμήσει αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἐσυμπέραναν, ὅτι ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ τὴν ἀριθμολογίαν αὐτῆς διαφόρως ἀνέπτυξεν, οἱ παραδεχόμενοι τοὺς ἀριθμοὺς συστατικὰ τῶν ὄντων διακρίνονται τῶν παραδεχομένων αὐτοὺς ὡς πρωτότυπα τῶν ὄντων.

Ἐντεῦθεν δὲ τεκμαίρεται ὁ Βράνδης (**Gesch. der Gr. Röm. Phil. I, 141** καὶ ἐφ.), ὅτι ἡ Πυθαγόρειος περὶ ἀριθμῶν θεωρία ἔλαβε πολλὰς τροπολογίας καὶ ὅτι τινὲς τῶν Πυθαγορείων τοὺς ἀριθμοὺς ὑπέθετον οὐσίας, τινὲς δὲ τούτων μόνον παραδείγματα τῶν ὄντων. Ἡ διάκρισις ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται, ὡς ὀρθῶς ἀποδεικνύει ὁ Ζέλλερος, ὀρθή, διότι, καὶ ἂν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ (Οὐραν. III, 1) λέγει ὅτι τινὲς τῶν Πυθαγορείων, δὲν λέγει ὅτι οἱ ἄλλοι Πυθαγόρειοι ἄλλως ἀπεφήναντο, ἀλλ' ἀποδίδει καὶ τὰς δύο δοξασίας ὡς μετ' ἀλλήλων συνεχομένας τοῖς Πυθαγορείοις (ὅτι δηλ. τὰ ὄντα συνιστᾶσιν ἐξ ἀριθμῶν καὶ μιμήσει αὐτῶν εἰσίν)· διότι οἱ Πυθαγόρειοι ὁρῶντες πολλὰ ὁμοιώματα τῶν ὄντων καὶ ἀριθμῶν ὑπέλαβον τὰ στοι-

---

οὐθὲν δέχεται ἁ τῶ ἀριθμῶ φύσις οὐδὲ ἁρμονία· οὐ γὰρ οἰκεῖον αὐτοῖς ἐντί· τᾶς γὰρ ἀπείρω καὶ ἀνοήτω καὶ ἀλόγω φύσιος τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐντί· καὶ ἀλλαχοῦ ψεῦδος δὲ οὐδαμῶς ἐς ἀριθμὸν ἐπιπνεῖ. Πολέμιον γὰρ καὶ ἐχθρὸν αὐτῶ τᾷ φύσι· ἁ δ' ἀλάθεια οἰκεῖον καὶ σύμφυτον τᾷ τῶ ἀριθμῶ γενεᾷ. Fr. 2. Fr. 4. ἁ μὲν οὐσία τῶν πραγμάτων ἀΐδιος ἔσσα καὶ αὐτὰ μὲν ἁ φύσις θείαν τε καὶ οὐκ ἀνθρωπίναν ἐνδέχεται γνῶσιν πλέον, ἢ ὅτι οὐχ οἷόν τε ἦς οὐθενὶ τῶν ἐόντων καὶ γινωσκομένων ὑφ' ἁμῶν γνωσθῆμεν, μὴ ὑπαρχούσας αὐτᾶς (ἁρμονίας) ἐντὸς τῶν πραγμάτων ἐξ ὧν συνέστα ὁ κόσμος τῶν τε περαινόντων καὶ τῶν ἀπείρων.

(1) Μετ. I. 6. τὴν δὲ μέθεξιν τοὔνομα μόνον μετέβαλεν· οἱ δὲ Πυθαγόρειοι, μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει τοὔνομα μετέβαλεν.

(2) Περὶ Οὐραν. III, 1. ἔνιοι γὰρ τὴν φύσιν ἐξ ἀριθμῶν συνιστᾶσιν ὥσπερ τῶν Πυθαγορείων τινές.

χεῖα τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων (Ἀριστ. Μετ. I, 5. XIV. 3)· διότι ἐν τοῖς ἀριθμοῖς καὶ τὴν ὕλην ἔβλεπον καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ὄντων. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ μιμήσεως λέγων λέγει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τοὺς ἀριθμοὺς δὲν ἐχώριζον τῶν ὄντων, ὡς ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας (Μετ. I, 6). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. I, 5) συνδέει καὶ τοὺς δύο ἰσχυρισμοὺς (ὅτι οἱ ἀριθμοί εἰσιν ἡ οὐσία τῶν ὄντων καὶ τὰ πρωτότυπα αὐτῶν), διότι οἱ Πυθαγόρειοι τοὺς ἀριθμοὺς ὑπέθετον πρωτότυπα τῶν ὄντων, διότι ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ἐξ ἧς ταῦτα συνίστανται. Οὕτω θεωρεῖ καὶ ὁ Φιλόλαος τὴν σχέσιν τοῦ ἀριθμοῦ πρὸς τὰ ὄντα περιγράφων αὐτὸν ὡς τὸν νόμον, τὴν αἰτίαν τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἀναλογιῶν αὐτῶν.

Οἱ ὕστερον δὲ συγγραφεῖς ὑπολαμβάνουσι τοὺς ἀριθμοὺς τῶν Πυθαγορείων, ὡς ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας, χωριστοὺς τῶν ὄντων. (Στοβ. ἐκλ. I, 326. Ἀλεξ. εἰς μεταφ. I, 5). Οὗτοι ὅμως μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσι τὸ Πυθαγόρειον τοῦ Πλατωνικοῦ δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι. (Ἀλεξ. εἰς μετ. Ἀριστ. XIII. XIV.)· διότι οἱ Πυθαγόρειοι ἐδόξαζον, ὅτι πάντα εἶναι ἀριθμός, τουτέστιν ὅτι πάντα συνίστανται ἐξ ἀριθμῶν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶναι οὐ μόνον τὸ εἶδος, ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ὕλη, ἐξ ἧς τὰ ὄντα συνίστανται· ἄρα οἱ Πυθαγόρειοι οὔπω τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην διέκριναν. Τὸ δὲ τοὺς Πυθαγορείους εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀγαγόν, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (I, 5 XIV, 3), καὶ ὁ Φιλόλαος ἐπικυροῖ (Fr. 2 καὶ 4), ἦτο ἡ παρατήρησις, ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα διετάχθησαν κατ' ἀριθμούς, ὅτι οἱ λόγοι τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῶν τόνων ὁρίζονται μαθηματικῶς ἐξ ἀριθμῶν καὶ λόγων (ἀναλογιῶν)· καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰ δόγματα Ἑλλήνων τε καὶ μή, ἀναγνωριζόντων μυστικήν τινα δύναμιν τινῶν ἀριθμῶν, καὶ τὰ δόγματα ταῦτα ὑπῆρχον καὶ ἐν τοῖς Πυθαγορείοις μυστηρίοις (ὡς ἡ ἑβδομάς, ἡ τριάς)· διὰ τοῦτο καὶ τοῖς Πυθαγορείοις ἡ ἀριθμητικὴ ὁριστικότης τῶν ὄντων δὲν ἐφαίνετο ὡς εἶδος ἢ ἰδιότης ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς ἡ ὅλη οὐσία αὐτῶν· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι πάντα ἐστὶν ἀριθμός. Τοῦτο δὲ καταληπτὸν γίνεται, ὅταν ὑπ' ὄψιν ληφθῇ, ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἐλατρεύετο ὡς αἰτία τῆς

τάξεως, τῆς γνώσεως, ὡς ἄρχουσα δύναμις τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ὁ νοῦς τότε οὔπω εἶχε συνειθίσει εἰς ἀφαιρέσεις.

Τοὺς ἀριθμοὺς δὲ διῄρουν οἱ Πυθαγόρειοι εἰς περιττούς, ἀρτίους καὶ ἀρτιοπερίσσους. (1). Ἕκαστος ἀριθμὸς ἀναλύεται εἰς περισσὸν ἢ ἄρτιον· (Στοβ. ἐκλ. I, 456)· καὶ διὰ τοῦτο ἐσυμπέραναν οἱ Πυθαγόρειοι, ὅτι τὸ περισσὸν καὶ τὸ ἄρτιον εἰσὶ κοινὰ τῶν ἀριθμῶν συστατικά, καὶ ἑπομένως τῶν ὄντων. Ταυτίσαντες δὲ τὸ περισσὸν μετὰ τοῦ πέρατος, τὸ ἄρτιον μετὰ τοῦ ἀπείρου, διότι ἐκεῖνο τῇ διχοτομίᾳ τίθησι πέρας, τοῦτο δ' οὔ, ἐσυμπέραναν, ὅτι πάντα ἐξ ἀπείρου καὶ πέρατος συνίστανται (2). Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων (Μετ. I, 5.) «τοῦ δ' ἀριθμοῦ στοιχεῖα (νομίζουσιν) τότε ἄρτιον καὶ τὸ περιττόν, τούτων δὲ τὸ μὲν πεπερασμένον, τὸ δ' ἄπειρον, τὸ δ' ἓν ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τούτων (καὶ γὰρ ἄρτιον εἶναι καὶ περιττόν), τὸν δ' ἀριθμὸν ἐκ τοῦ ἑνός; ἀριθμοὺς δὲ καθάπερ εἴρηται τὸν ὅλον οὐρανόν «ἐπιβεβαιοῖ, καὶ ὁ Φιλόλαος ἐπίσης (3). Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον φαίνεται ἡ ἀρχὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Φιλολάου, ἡ δ' ἀπόδειξις περιέχεται ἐν ταῖς λέξεσιν» ἐπεὶ τοίνυν φαίνεται οὔτ' ἐκ περαινόντων πάντων ἐόντα οὔτ' ἐξ ἀπείρων πάντων, δῆλόντ' ἄρα ὅτι ἐκ περαινόντων τε καὶ ἀπείρων ὅτε κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συναρμόχθη». (Πλάτ. Φίληβ. 16).

Περαίνοντα δὲ κατὰ Βοίκχιον (**Philolaus 1819**· ἀριθ. 18. **Fr. 1**, nom. 1.) ὠνόμαζον οἱ Πυθαγόρειοι τοὺς περιττοὺς ἀριθμοὺς καὶ γνωμονικούς, καθ' ὅσον οὗτοι τοὺς ἀρτίους περαίνουσι· γνωμονικοὶ δ' εἰσὶν οἱ ἀριθμοί, οἵτινες τοῖς τετραγωνικοῖς προστιθέμενοι ποιοῦσι τετραγώνους· π. χ.

---

(1) Φιλολ. Fr. 2. ὅγα μὰν ἀριθμὸς ἔχει δύο μὲν ἴδια εἴδη, περισσὸν καὶ ἄρτιον, τρίτον δ' ἀπ' ἀμφοτέρων μιχθέντων ἀρτιοπέρισσον· ἑκατέρω δὲ τῶ εἴδεος πολλαὶ μορφαί.

(2) Σιμπλ. φυσι. 105. Οὗτοι τὸ ἄπειρον τὸν ἄρτιον ἀριθμὸν ἔλεγον, διὰ τὸ πᾶν μὲν ἄρτιον, ὡς φασὶν οἱ ἑρμηνευταί, εἰς ἴσα διαιρούμενον ἄπειρον κατὰ τὴν διχοτομίαν· ἡ γὰρ εἰς ἴσα καὶ ἡμίση διαίρεσις ἐπ' ἄπειρον, τὸ δὲ περιττὸν προστεθὲν περαίνει αὐτό, κωλύει γὰρ αὐτοῦ τὴν εἰς ἴσα διαίρεσιν.

(3) Fr. 1. ἀνάγκα τὰ ἐόντα εἶμεν πάντα ἢ περαίνοντα ἢ ἄπειρα, ἢ περαίνοντά τε καὶ ἄπειρα.

$1^2 = 1$

$2^2 = 1 + 3 = 4.$

$3^2 = 4 + 5 = 9.$

$4^2 = 9 + 7 = 16.$

$5^2 = 16 + 9 = 25.$

$6^2 = 25 + 11 = 36.$

$7^2 = 36 + 13 = 49.$

$8^2 = 49 + 15 = 64.$

$9^2 = 64 + 17 = 81.$

$10^2 = 81 + 19 = 100.$ Οἱ ἀριθμοὶ 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19 εἰσὶν οἱ γνωμονικοί, οἱ δὲ 1, 4, 9, 16, 25, 36, 49, 64, 81 καὶ 100 εἰσὶν οἱ τετραγωνικοί.

Ἡ ἰδέα αὕτη ὑποθέτει, ὅτι ἕκαστον συνδέει ἐν ἑαυτῷ ἐναντία, ἃ ἐζήτουν οἱ Πυθαγόρειοι νὰ ἀναγάγωσιν εἰς τὴν πρώτην ἀντίθεσιν τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου, τοῦ περιττοῦ καὶ ἀρτίου. Καὶ τὸ μὲν πέρας καὶ τὸ περιττὸν ὑπελάμβανον ὡς τὸ βέλτιον καὶ τελειότερον, τὸ δ' ἄρτιον ἄπειρον καὶ ἀτελές (1)· ἄρα, ὅπου παρετήρουν ἐναντίας ἰδιότητας, ὑπέθετον τὸ βέλτιον ὡς πέρας ἢ περιττόν· τὸ χεῖρον ὡς ἄπειρον καὶ ἄρτιον. Οὕτω δὲ πάντα διῄρεσαν εἰς δύο συστοιχίας, ὧν ἡ μία ἐστὶ τοῦ πέρατος ἡ δ' ἑτέρα τοῦ ἀπείρου (2).

Αἱ συτοιχίαι δ' αὗται δεικνύουσιν, ὅτι πάντα ἐκ τῶν ἐναντίων συνίστανται ἐπὶ τέλους δ' ἐκ τοῦ ἀρτίου καὶ τοῦ περιττοῦ ἢ τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου, καὶ ἀνήγαγον πάντα τὰ φαινόμενα εἰς ταύτας τὰς ἀντιθέσεις (3). Τὰς ἀντιθέσεις ὅμως

(1) Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. II, 5. τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου.

(2) (Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. I, 5. μεταφ. XIV, 6). Τὰς συστοιχείας δὲ ταύτας διώριζον κατὰ τὴν δεκάδα, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Μεταφυσικῇ (I, 5) ἀναφέρει: «τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας, πέρας καὶ ἄπειρον, περιττὸν καὶ ἄρτιον, ἓν καὶ πλῆθος, δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν, ἄῤῥεν καὶ θῆλυ, ἠρεμοῦν καὶ κινούμενον, εὐθὺ καὶ καμπύλον, φῶς καὶ σκότος ἀγαθὸν καὶ κακὸν, τετράγωνον καὶ ἑτερόμηκες.»

(3) Σιμπλ. περὶ οὐραν: 173. καὶ σχόλια εἰς Ἀριστ. 492. τὸ δὲ οὖν δεξιὸν καὶ ἄνω καὶ ἔμπροσθεν ἀγαθὸν ἐκάλουν, τὸ δ' ἀριστερὸν καὶ κάτω καὶ ὄπισθεν κακὸν ἔλεγον.

ταύτας δὲν παρήγαγον ἔκ τινος ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκ πείρας παρέλαβον καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ἔταξαν, ὡς αὐθαιρέτως καὶ τὰς ἐννοίας εἰς δύο συστοιχίας διῄρεσαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ πρῶτα συστατικὰ τῶν ὄντων ἀνόμοια καὶ ἀντίθετα ὑπέθεσαν, ἑπόμενον ἦτο νὰ εἴπωσι τὴν ἁρμονίαν ἕνωσιν πολυμιγέων καὶ διχᾶ φρονεόντων σύμφρασιν (1). Ἐπειδὴ ἐν ἅπασίν ἐστιν ἀντίθεσις τῶν στοιχείων, πρέπει καὶ ἁρμονία νὰ ὑπάρχῃ, καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται καλῶς, ὅτι πάντα εἶναι ἀριθμὸς καὶ ἁρμονία (2) διότι πᾶς ἀριθμὸς εἶναι ὡρισμένη τις σύνθεσις ἤτοι ἁρμονία τοῦ τε ἀρτίου καὶ τοῦ περιττοῦ.

Τὴν παρατήρησιν τῶν πρώτων ἀντιθέσεων ἐν τοῖς οὖσι συνέδεσαν οἱ Πυθαγόρειοι μετὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἀριθμοῦ· οὕτω συνέδεσαν τὴν ἁρμονίαν ἐξισοῦσαν τὰς ἀντιθέσεις μετὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀναλογιῶν τῶν τόνων. Ἡ ἁρμονία αὐτοῖς ἦτο ἡ ὀγδόη, ἧς τὰς σχέσεις ἀναπτύσσει ὁ Φιλόλαος περιγράφων τὴν οὐσίαν τῆς ἁρμονίας (3).

(1) Στοβ. I, 460. ἐπεὶ δὲ τε ὑπῆρχον ἀρχαί τε, οὐχ ὁμοῖαι οὐδ' ὁμόφυλοι ἔσσαι, ἤδη ἀδύνατον ἧς ἂν καὶ αὐταῖς κοσμηθῆμεν, εἰμὴ ἁρμονία ἐπεγένετο, ᾧ τινι ἂν τρόπῳ ἐγένετο· τὰ μὲν ὦν ὁμοῖα καὶ ὁμόφυλα ἁρμονίας οὐδὲν ἐπεδέοντο· τὰ δ' ἀνομοῖα μηδὲ ὁμόφυλα μηδὲ ἰσοσκελῆ ἀνάγκα τὰ τοιαῦτα ἁρμονίᾳ συγκεκλεῖσθαι, εἰ μέλλοντι ἐν κόσμῳ κατέχεσθαι. (Νικόμαχ. Ἀριθμ. 59. Ἀριστοτλ. περὶ ψυχ. I, 4. καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν ἐναντίων εἶναι, καὶ τὸ σῶμα συγκεῖσθαι ἐξ ἐναντίων. Πλάτ. Φαίδ. 86. καὶ ὁ Πλάτων τὰ αὐτὰ τῷ Ἀριστοτέλει λέγει).

(2) Ἀριστ. Μετ. I, 5. τὸν ὅλον οὐρανὸν ἁρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμόν.

(3) Ἀριστόξ. μουσ. II, 36. τῶν ἑπταχόρδων, ἃ ἁρμονίας ἐκάλουν. Νικομαχ. ἁρμ. εἰσαγ. I, 16. οἱ παλαιότατοι ἁρμονίαν μὲν καλοῦντες τὴν διὰ πασῶν. Στοβ. I. 462. ἁρμονίας δὲ μέγεθός ἐντι συλλαβὰ (ἡ τετάρτη) καὶ δι' ὀξειᾶν (ἡ πέμπτη), τὸ δὲ δι' ὀξειᾶν μεῖζον τᾶς συλλαβᾶς ἐπογδόῳ (εἷς τόνος=8 : 9). Ἔστι γὰρ ἀπὸ ὑπάτας εἰς μέσαν συλλαβά, ἀπὸ δὲ μέσας ποτὶ νεάταν δι' ὀξειᾶν, ἀπὸ δὲ νεάτας εἰς τρίταν συλλαβά, ἀπὸ τρίτας ἐς ὑπάταν δι' ὀξειᾶν· τὸ δ' ἐν μέσῳ μέσας καὶ τρίτας ἐπόγδοον· ἁ δὲ συλλαβὰ ἐπίτριτον, τὸ δὲ δ' ὀξειᾶν ἡμιόλιον· τὸ δὲ δι' ἁπασῶν διπλόον (ἡ τετάρτη = 3 : 4· ἡ πέμπτη = 2 : 3, ἡ ὀγδόη = 2 : 4· οὕτως ἁρμονία πέντε ἐπόγδοα καὶ δύο διέσιες, δι' ὀξειᾶν δὲ τρί' ἐπόγδοα καὶ δίεσις· συλλαβὰ δὲ δύο ἐπόγδοα καὶ δίεσις· τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἐξηγεῖ ὁ Βοίκχιος ἐν τῷ Φιλολάῳ του σ. 65 καὶ ἐφ. Σέξτ. Μαθ. IV, 6. ὡς γὰρ τὸν ὅλον κόσμον καθ' ἁρμονίαν λέγουσι διοικεῖσθαι, οὕτω καὶ τὸ ζῶον ψυχοῦσθαι· δοκεῖ δ' ἡ τέλειος ἁρμονία ἐν τρισὶ συμφωνίαις λαβεῖν τὴν ὑπόστασιν, τῇτε διὰ τεσσάρων καὶ τῇ διὰ πέντε καὶ τῇ διὰ πασῶν.

Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Πυθαγόρας (ἐξ ἅπαντος δὲ τοῦτο εἶναι φήμη) διαβαίνων ποτὲ ἀπό τινος χαλκείου διέκρινεν ἐκ τῶν σφυρηλασιῶν τὰ διαστήματα τῶν τόνων καὶ εἰς ἀριθμητικὰς ἀναλογίας ἀνήγαγε καὶ εἰς τὸ ὀκτάχορδον ἐφήρμοσεν· οὕτω δ' εὗρε τὴν διὰ πασῶν, τὴν διὰ πέντε (ὀξεῖαν) καὶ τὴν διὰ τεσσάρων (1).

Τοῦτο δὲ, ὃ ἡμῖν ὅλως ξένον φαίνεται, ἦτο αὐτοῖς φυσικόν· διότι δὲν εἶχον συνειθίσει τὰς κοινὰς ἐννοίας νὰ διακρίνωσι τῶν ἰδίων φαινομένων· Ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῶν τόνων γνωρίζουσιν οἱ Πυθαγόρειοι τὸν κοινὸν νόμον τῆς ἑνώσεως ἀντιθέτων· διὸ πᾶσαν τοιαύτην ἕνωσιν ὀνομάζουσιν ἁρμονίαν καὶ ἀνάγουσιν εἰς αὐτὴν τὰς ἀναλογίας τῆς μουσικῆς ἁρμονίας, ἣν πρῶτοι κατεμέτρησαν. Αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων ἀποφαίνονται ὁμοφώνως ὅτι ἡ θεμελιώδης βάσις τοῦ Πυθαγορείου συστήματος ὑφίσταται ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἀριθμῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. Ι, 5) λέγει, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὰ στοιχεῖα τῶν ἀριθμῶν, δηλ. τὸ πεπερασμένον καὶ ἄπειρον, ἐκλαμβάνουσι στοιχεῖα τῶν ὄντων· τοῦτο δ' ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Φιλόλαος (Fr. 1)· διὰ τοῦτο τὸ πεπερασμένον καὶ ἄπειρον δὲν εἶναι κατηγορούμενα, ἀλλ' οὐσίαι. (Μετ. Ι, 5. Φιλ. Fr. 4.).

Ὁ δὲ Μαρβάχιος, Βράνης καὶ Ῥίττερος (2) νομίζουσι θεμε-

(1) Ὀκτάχορδον

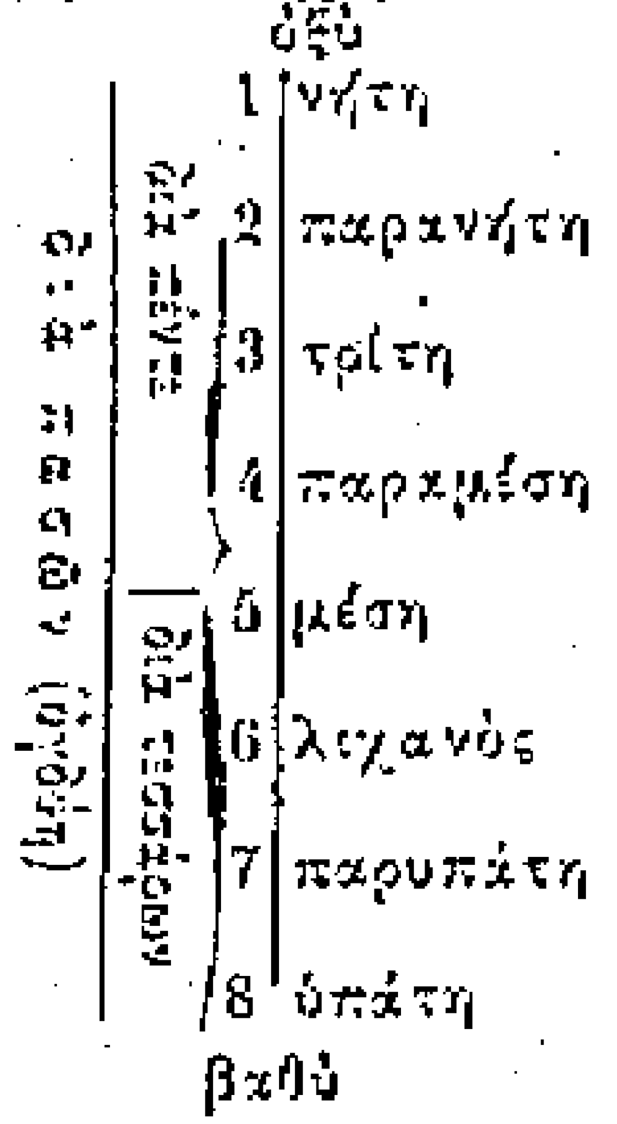

ἡ ἀναλογία λ. χ.
8 : 12 ἢ 2 : 3 λόγος ἡμιόλιος ἀποτελεῖ τὸν φθόγγον διὰ πέντε·
ἡ δ' ἀναλογία
9 : 12 ἢ 3 : 4 λόγος ἐπίτριτος τὸν διὰ τεσσάρων·
(Boekh No. 5).

(2) Marb. Gesch. d. Phil. I, 108. Gesch. d. Pyth. Phil. s. 134 καὶ ἑξ. (Braniss Gesch. d. Phil. I, 110).

λιώδη βάσιν τοῦ Πυθαγορείου συστήματος τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ πλήθους.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Φιλολάου ἄρχεται, ὡς εἴρηται, ἀπὸ τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου. Ὁ Φιλόλαος ὅμως χάριν τῆς λογικῆς ἀποδείξεως ἠδύνατο τὸ πρότερον νὰ τάξῃ ὕστερον. Ἐπειδὴ, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν εἰρημένων, ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τοῦ συστήματος τῶν Πυθαγορείων εἶναι ἡ ἁπλῆ καὶ συγκεκριμένη παράστασις «ὅτι πάντα εἶναι ἀριθμός», αὕτη δ' εἶναι ἀρχαιοτέρα τῆς διακρίσεως τοῦ ἀριθμοῦ εἰς τὰ ἀφηρημένα στοιχεῖα, πέρας καὶ ἄπειρον, ἕπεται ὅτι ὁ ἀριθμητικὸς διορισμὸς τοῦ ἀρτίου καὶ περισσοῦ εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ λογικοῦ διορισμοῦ τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου.

Ἐὰν τὸ σύστημα τῶν Πυθαγορείων ἀνεπτύσσετο ἀπὸ τῆς τοῦ ἀπείρου καὶ πέρατος ἀντιθέσεως, αἱ δ' ἔννοιαι αὐτῶν λογικῶς ὑπελαμβάνοντο, ἔπρεπε νὰ πηγάσωσι λογικαὶ συζητήσεις, τὸ σύστημα ἤθελε φέρει χαρακτῆρα διαλεκτικὸν, ὃς ὅμως τῷ Πυθαγορείῳ συστήματι εἶναι ἄγνωστος. Ἐὰν τὸ ἄπειρον καὶ πέρας ἐννοοῦντο ὡς ἔννοιαι τοῦ ἐγχώρου ἀπείρου καὶ πεπερασμένου, ἤθελεν εἰς τόπον τῆς ἀριθμητικῆς τεθῆ ἡ γεωμετρία, ἤθελε τὸ σύστημα τοῦ δεκαδικοῦ συστήματος τῶν ἀριθμῶν λάβει τὸ σύστημα τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων, αἱ ἀριθμητικαὶ ἀναλογίαι τῆς μουσικῆς ἁρμονίας δὲν ἤθελον ἔχει τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἔχουσι· διὸ ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ Πυθαγορείου συστήματος εἶναι, ὅτι πάντα εἶναι ἀριθμὸς ἢ πάντα συνίστανται ἐξ ἀριθμῶν, καὶ ἑπομένως ἡ ἰδέα τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας εἶναι ὁ ἀριθμὸς, δικαιολογεῖται πληρέστατα. (Zeller Phil. d. Gr. I, s. 251).

Διὰ τοῦτο οἱ Πυθαγόρειοι πρὸς θεμελίωσιν τοῦ συστήματος αὐτῶν ὡρμήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι πάντα οὐσίᾳ ἐστὶν ἀριθμός. Ἐντεῦθεν δ' ἐπήγασεν ἡ περὶ τῶν πρώτων ἀντιθέσεων θεωρία, ὧν ἡ τοῦ περιττοῦ καὶ ἀρτίου προηγεῖται τῆς τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου, αὗται δὲ πασῶν τῶν ἄλλων ἀντιθέσεων· τὴν δ' ἕνωσιν αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων ἐζήτησαν ἐν τῷ ἀριθμῷ, ὃν ὡς ἁρμονίαν ἀπεφήναντο. Πολλοὶ δὲ ἀντὶ νὰ θέσωσι βάσιν τοῦ

συστήματος τὸν ἀριθμὸν θέτουσι τὴν ἀντίθεσιν τῆς μονάδος καὶ τῆς δυάδος ἀνάγοντες αὐτὴν εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ σωματικοῦ, τῆς θεότητος καὶ τῆς ὕλης, καὶ αὖθις ἐκ τῆς θεότητος ὡς πρώτης μονάδος παράγουσιν. Ἄλλοι δὲ ὑποθέτουσιν ὅτι ἀρχὴ δὲν εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ παράστασις τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν στοιχείων αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ γεωμετρικὴ τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου τόπου· ἄλλοι δὲ ὅτι ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι ἡ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ θεωρία, ἀλλ' ἡ διάκρισις τοῦ περασμένου καὶ τοῦ ἀπείρου. Ἀλέξανδρος ὁ Πολυΐστωρ, μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ, λέγει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἀρχὴν ὑπέλαβον τὴν μονάδα, ἐκ δὲ τῆς μονάδος ὡς ἐνεργητικῆς αἰτίας παρήχθη ἡ ἀόριστος δυὰς ὡς ὕλη, ἐξ ἀμφοτέρων δὲ οἱ ἀριθμοί, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰ σημεῖα κλπ. (Δ. Λ. VIII, 24 καὶ ἑφ.). Εἰς τὸ αὐτὸ νόημα λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος (procr. anim 2, 2) ὅτι ὁ Ζαράτας ὁ τοῦ Πυθαγόρου διδάσκαλος ὀνομάζει τὸ ἓν τὸν πατέρα, τὴν δ' ἀόριστον δυάδα τὴν μητέρα τῶν ἀριθμῶν (Σεξτ. Πυῤῥ. ὑποτυπ. III, 152 καὶ ἑφ. Μαθ. X, 249 καὶ ἑφ.). Κατὰ τὸν Σέξτον δὲ οἱ Πυθαγόρειοι παραδέχονται ἀρχὰς τὴν μονάδα καὶ δυάδα, καὶ ὅλαι αἱ λογικαὶ κατηγορίαι ἀνάγονται εἰς τὰς δύο ταύτας ἀρχάς. Ἡ μονὰς ἐκλαμβάνεται αἰτία ἐνεργητική, ἡ δὲ δυὰς ὡς πάσχουσα ὕλη· ἐκ τῆς συνεργείας δ' αὐτῶν παράγονται οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ σχήματα καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ στοιχεῖα, ἑνὶ λόγῳ ὁ ὅλος κόσμος (1).

Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ νέοι Πλατωνικοὶ λέγουσι τὸ ἓν ἀρχὴν τῶν πάντων κατὰ τὸν πρῶτον λόγον, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον λέγουσι δύο τὰς ἀρχάς, τότε ἓν καὶ τὴν ἐναντίαν τούτῳ φύσιν· λέγουσι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τὸ ἓν ἀρχὴν πάντων ὡς καὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὄντων πάντων ἐξ αὐτοῦ γενομένων, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ ὑπεράνω θεός· καὶ τοῦτο μὲν τὸ ἓν ἀρχὴν πάντων οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσι, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον δύο τὰ

(1) Σεξτ. Μαθ. X, 261. Ὁ Πυθαγόρας ἔφησεν ἀρχὴν τῶν ὄντων εἶναι τὴν μονάδα, ἧς κατὰ μετοχὴν ἕκαστον τῶν ὄντων ἓν λέγεται, καὶ ταύτην κατ' αὐτότητα μὲν ἑαυτῆς νοουμένην μονάδα νοεῖσθαι, ἐπισυντεθεῖσαν δὲ ἑαυτῇ καθ' ἑτερότητα ἀποτελεῖν τὴν καλουμένην ἀόριστον δυάδα κτλ.

ἀνωτάτω στοιχεῖα, ὧν τὸ μὲν τεταγμένον, ὡρισμένον, γνωστόν, ἄῤῥεν, περιττόν, δεξιόν, φῶς, τὸ δὲ ἐναντίον τούτῳ ἄτακτον, ἀόριστον κλπ., ὥστε τὸ ἓν λέγοντες ἀρχὴν λέγουσιν ὡς στοιχεῖα τὸ ἓν καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα ἀρχάς, ἀμφότερα ἓν ὄντα πάλιν· ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἄλλοι μὲν λέγουσιν ἓν τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων, ἄλλοι δὲ ἓν τὸ τῇ δυάδι ἀντικείμενον, ὃ καὶ μονάδα καλοῦσιν· (Σιμπλ. φυσ. 39)· ὡς ἐκ τούτου δ' οἱ Πυθαγόρειοι εἰς τὸ ἕν, ὃ τὸν μέγιστον θεὸν ὑπελάμβανον, ἀνήγαγον πάντα, ἔπειτα δὲ δύο ἀρχὰς ἔθεσαν, τότε ἓν καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα, τὸν θεὸν καὶ τὴν ὕλην, καὶ εἰς μὲν τὸν θεὸν ἀνήγαγον πάντα τὰ ἀγαθά, εἰς δὲ τὴν ὕλην πάντα τὰ κακά, καὶ τὸ μὲν ἓν ὠνόμασαν περιττόν, ἄῤῥεν, κτλ. τὸ δὲ ἀντίθετον τῷ ἑνὶ ἄτακτον, ἄρτιον, θῆλυ κτλ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δεύτερον ἐκ τοῦ πρώτου προέρχεται, ἐκλαμβάνεται κυρίως μόνον τὸ πρῶτον ἡ ἀρχή.

Καὶ ὁ Μοδεράτος (Πορφυρ. 48 καὶ ἑφ.) ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὴν σχέσιν τῆς ταυτότητος, ἑνότητος, ὁμοιότητος, τὴν αἰτίαν τῆς συμφωνίας καὶ συστάσεως ὠνόμασαν τὸ ἕν, τὴν δ' αἰτίαν τοῦ πλήθους τῆς ἀνομοιότητος, διαιρέσεως καὶ μεταβολῆς τὴν δυάδα (1). Τούτοις δὲ συμφωνοῦσι καὶ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (I, 3, 14 καὶ ἑφ. I, 7, 14, καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς (ὡς ὁ βιογράφος τοῦ Ὁμήρου 145).

Ὁ δ' Ἀρχύτας (οὗ τὸ μὴ γνήσιον τοῦ παρὰ Στοβαίῳ I, 710 καὶ ἑφ. χωρίου ἱκανῶς ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. I, 377 καὶ ἑφ.) ἀπέδειξε) διαφέρει τῶν εἰρημένων ὡς δεικνύων τὴν διαφορὰν τοῦ πρώτου ὄντος περισσότερον· πλὴν μεταχειρίζεται ἀντὶ τῆς μονάδος τὸ εἶδος, ἀντὶ τῆς δυάδος τὴν ὕλην· τούτων δὲ τῶν δύο διακρίνει τὴν θεότητα ἀνωτέραν. Τοὺς δ' ἀριθμοὺς καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα τῷ Πλάτωνι ἑπόμενος παριστᾷ ὡς τὸ συνδετικὸν τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης· ὑπὲρ τὴν ἀντίθεσιν δὲ τάσσεται ὁ θεός, τὸ ἕν, καθ' ὅσον προηγεῖται αὐτῆς, καὶ καθὸ προηγούμενον καλεῖται τὸ ἕν, ὡς μέλος δὲ τῇ δυάδι ἀντικεί-

(1) (Πορφυρ. 38). «Τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὴν μὲν βελτίονα μονάδα καὶ φῶς καὶ δεξιόν, τὴν δὲ χείρονα δυάδα καὶ σκότος ἐκάλει».

μενον καλεῖται μονάς. (Συριαν. εἰς Μετ. Ἀριστ. II, 326. XIII, 8. Ἀρέσκ· φιλ. IV, 7, 4. Ἱππόλυτ. refut. I, 2.).

Αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται, ὡς καλῶς ὁ Ζέλλερος ἀποδεικνύει, δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι· διότι εἰσὶ μεταγενέστεραι, ὡς ἐκ τῆς Πλατωνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν νέων Πυθαγορείων ἀποδείκνυται. Τὰ δὲ συγγράμματα, ἐξ ὧν Ἀλέξανδρος ὁ Πολυΐστωρ καὶ ὁ Σέξτος ἔλαβον, πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐκλεκτικῆς ἐποχῆς τοῦ δευτέρου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ, καθ' ἣν νεώτατα ἐμίγνυντο μετ' ἀρχαιοτάτων. (Σεξ. Πυῤῥων. ὑποτυπ. III, 152. Μαθ. X, 252 καὶ ἐφ.). Ἐπειδὴ αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἀποδεικτικήν, ἀποδείκνυται ὅτι καὶ ἡ περὶ μονάδος καὶ ἀορίστου δυάδος θεωρία καὶ ἡ περὶ ταυτότητος τοῦ πρώτου ἑνὸς μετὰ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι Πυθαγόρειος, ἀλλὰ τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ νέων Πυθαγορείων, παρ' οἷς ὑπάρχει ἡ περὶ μονάδος καὶ ἀορίστου δυάδος θεωρία ἀναφερομένη εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀκαδημίαν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. (Μετ. XIII, 6. XIV, 3.) Ὁ Ἀλέξανδρος (εἰς Μετ. I, 6.), ὁ Σιμπλίκιος (φυσ. 32), ὁ Πορφύριος καὶ ὁ Θεόφραστος ἀναφέρουσι τὴν μονάδα καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα (1). Ὁ Θεόφραστος μιγνύει Πυθαγόρεια καὶ Πλατωνικὰ οὕτως, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ τί ἀνήκει τοῖς Πυθαγορείοις καὶ τί τῷ Πλάτωνι. Ἡ δυὰς ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ τοῦ Πλάτωνος (2).

Ἐπειδὴ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Φιλόλαος στοιχεῖα τοῦ ἀριθμοῦ τὸ ἄρτιον καὶ τὸ περιττὸν λέγουσι, τὸ ἄπειρον καὶ τὸ πέρας, ὁ δὲ Φιλόλαος δὲν ἀναφέρει τὴν δυάδα, ἀλλὰ μόνος ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς (Μετ. I, 5. XIII, 8. XIV, 1), καὶ ἓν λέγων ἐννοεῖ τὸν ἀριθμόν, πολλοὶ δὲ συγγραφεῖς τὴν

(1) Μετ. 33. Πλάτων δὲ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι μακρὰν τὴν ἀπόστασιν ἐπιμιμεῖσθαί γε θέλειν ἅπαντα· καί τοι ἀντίθεσίν τινα ποιοῦσι τῆς ἀορίστου δυάδος καὶ τοῦ ἑνός· ἐν ᾗ καὶ τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἄτακτον καὶ πᾶσα ὡς εἰπεῖν ἀμορφία καθ' αὑτήν.

(2) Ἀριστ. Μετ. I, 6. τὸ δὲ ἀντὶ τοῦ ἀπείρου ὡς ἑνὸς δυάδα ποιῆσαι καὶ τὸ ἄπειρον ἐκ μεγάλου καὶ μικροῦ, τοῦτο ἴδιον (Πλάτωνος). φυσ. III, 4. Οἱ μὲν (Πυθαγόρειοι) τὸ ἄπειρον εἶναι τὸ ἄρτιον. Πλάτων δὲ δύο τὰ ἄπειρα, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν.

περὶ μονάδος καὶ δυάδος θεωρίαν ἀπὸ τῶν Πυθαγορείων ἀφαιροῦσιν (1), εἶναι ἀναμφίλεκτον, ὅτι ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι ἀρχαία θεωρία τῶν Πυθαγορείων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ταυτότης τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ Θεοῦ, τῆς δυάδος μετὰ τῆς ὕλης πηγάζει ἐκ θεωρίας νέας, ἑπομένως δὲν εἶναι Πυθαγόρειος· διότι ἡ διαφορὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ὕλης δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Πυθαγορείων, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ἡ οὐσία τῶν ὄντων. Ἐὰν διάκρισις τοῦ νοῦ καὶ τῆς ὕλης ἐγίνετο, οἱ ἀριθμοὶ ἤθελον γείνει εἴδη, ὡς αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος, καὶ ἑπομένως δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀποτελέσωσι τὰ οὐσιώδη συστατικὰ τοῦ σωματικοῦ. Ταύτην ὅμως τὴν διάκρισιν ἀποδίδουσι τοῖς Πυθαγορείοις συγγραφεῖς, ὧν ἡ μαρτυρία δὲν εἶναι ἀξιόπιστος. Ἀπ' ἐναντίου μάλιστα διαβεβαιοῖ ὁ Ἀριστοτέλης (I, 3), ὅτι πρῶτος τὸν νοῦν διέκρινε τῆς ὕλης ὁ Ἀναξαγόρας, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς Πυθαγορείους ἀνάγει εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἄλλην ἀρχὴν δὲν ἐγνώρισαν εἰμὴ τὴν ἐν ὕλης εἴδει. Ἐὰν τὴν διάκρισιν ταύτην εἰσήγαγον οἱ νέοι Πυθαγόρειοι, φανερὸν εἶναι ὅτι οὗτοι εἰσήγαγον καὶ τὴν περὶ μονάδος καὶ ἀορίστου δυάδος θεωρίαν, τὴν περὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ὕλης, τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπεράνω τῶν ἀντιθέσεων, καὶ τοῖς ἀρχαίοις Πυθαγορείοις ἀπέδωκαν. Ἐνταῦθα δ' ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἂν οἱ ἀρχαῖοι Πυθαγόρειοι τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ παρήγαγον ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν θεωρίας, ἢ ἦτο αὕτη κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν; Ὁ Βοίκχιος καὶ ὁ Βράνδης (Böckh Philol. 53 καὶ ἐφ. Brandis Gr. Röm. Phil. I, 483 καὶ ἐφ.) ἐνόμισαν, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἔταττον τὸν Θεὸν ὑπὲρ τὴν ἀντίθεσιν, ὁ δὲ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. I, 387 καὶ ἐφ.), ὅτι τὸ πρῶτον ἓν ὑπέθετον ὡς τὸ πέρας καὶ Θεόν· Τοῦτο ὅμως ἰσχυρίζονται μόνοι οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ νέοι Πλατωνικοὶ καὶ ἀποσπάσματα ὑποβολιμαίων συγγραμμάτων (Στοβ. I, 420

(1) Θέων Σμυρν. I, 4. ἁπλῶς δ' ἀρχὰς ἀριθμῶν οἱ μὲν ὕστερόν φασιν τήν τε μονάδα καὶ τὴν δυάδα, οἱ δὲ ἀπὸ Πυθαγόρου πάσας κατὰ τὸ ἑξῆς τὰς τῶν ὅρων ἐκθέσεις, δι' ὧν ἄρτιοί τε καὶ περιττοὶ νοοῦνται, οἷον τῶν ἐν αἰσθητοῖς τριῶν ἀρχὴν τὴν τριάδα. Ψευδαλέξανδρος εἰς Μετ. XIV, 1. τοῖς μὲν οὖν περὶ Πλάτωνα γεννῶνται οἱ ἀριθμοὶ ἐκ τῆς τοῦ ἀνίσου δυάδος, τῷ δὲ Πυθαγόρᾳ ἡ γένεσις τῶν ἀριθμῶν ἐστιν ἐκ τοῦ πλήθους.

καὶ ἑφ.). Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. XIII, 8) πραγματευόμενος περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν οὐδαμῶς ἅπτεται τῆς περὶ θεοῦ θεωρίας αὐτῶν. (Μετ. XIII, 4. I, 5. XIII, 6). Ὁ Θεόφραστος διακρίνει τοὺς Πυθαγορείους τῶν Πλατωνικῶν τῶν διακρινόντων τὸν θεὸν ὡς αἰτίαν ἐνεργητικήν.

Ὁ Φιλόλαος τὸ ἓν ὀνομάζει ἀρχὴν πάντων (Böckh. Philol. 148 καὶ ἑφ.), δὲν ἐννοεῖ ὅμως ἄλλο, εἰμὴ τὸ ἓν ὡς ἀριθμόν, ὡς ἐπίσης ἐννοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων, ὅτι τὸ ἓν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἀριθμῶν, ἡ ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων. (Φωτ. κώδ. 249.).

Ὁ Φιλόλαος παριστᾷ τὸν θεὸν ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου περιέχοντα ὥσπερ ἐν φρουρᾷ πάντα (1). Ταῦτα δὲ τοῦ Φιλολάου καὶ τῶν ἄλλων εἰρημένα περὶ θεοῦ φαίνονται ὅτι δὲν ἔχουσι φιλοσοφικὴν σημασίαν, ἀλλὰ μᾶλλον θρησκευτικήν.

Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. XII, 7.) ἐκθέτων τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχὰς περὶ θεοῦ κατηγορεῖ τὸν Σπεύσιππον καὶ τοὺς Πυθαγορείους, ὅτι τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον δὲν ἐκλαμβάνουσιν ἀρχήν, ἀλλὰ τέλος. (ἠθ. Νικομ. I, 4). Ἐν δὲ τοῖς χωρίοις τούτοις δὲν ἀναφέρονται οἱ Πυθαγόρειοι ἐν συνεχείᾳ, ἔπειτα δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ἡ ἐκφρασθεῖσα αὕτη ὑπ' Ἀριστοτέλους ἰδέα περὶ τῶν Πυθαγορείων καὶ τοῦ Σπευσίππου ἀνεφέρετο εἰς τὴν τοῦ κόσμου ἀνάπτυξιν ἐκ τοῦ ἀτελοῦς, ἢ εἰς τὴν γένεσιν τοῦ τελείου ἀριθμοῦ ἐκ τοῦ ἀτελοῦς. Εἴτε ὅμως ἡ μία εἴτε ἡ ἑτέρα παράστασις ἐκληφθῇ, ἡ θεωρία αὕτη περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ἀναπτύξεως ἐν τῷ κόσμῳ οὔτε τοῖς Πυθαγορείοις ἦτο γνωστὴ οὔτε τοῖς προτέρον φιλοσόφοις. (Ritter Gesch. d. Phil. I, 398 καὶ ἑφ.).

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη συνέχεται τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὸ ἓν συνεταύτιζον μετὰ τοῦ θεοῦ. Τὸ ἓν ὅμως καθὸ ἀριθμὸς καὶ ἐπομένως συγκείμενον, δηλ. ἀρτιοπέρισσον, δὲν ἠδύνατο μετὰ τοῦ θεοῦ νὰ συνταυτισθῇ.

Τινὲς δὲ δοξάζουσιν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὰς πρώτας ἐννοίας αὐτῶν ἀνήγαγον εἰς ἐγχώρους σχέσεις, καὶ σημαίνουσι κατ' ἀρ-

(1) Φίλων mundi opif. 23 ἔστι γάρ, φησίν, ὁ ἡγεμὼν καὶ ἄρχων ἁπάντων θεὸς εἷς ἀεὶ ὤν, μόνιμος κτλ. Πλάτ. Φαίδ. 62.

χάς τι γεωμετρικὸν μᾶλλον ἢ σωματικόν. Ὁ Ἀριστοτέλης (1) λέγει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ὑπέλαβον τοὺς ἀριθμοὺς ὡς μεγέθη· ὅτι τινὲς (μεταφ· VII 2.) τὰ τοῦ σώματος πέρατα οἷον ἐπιφάνειαν καὶ γραμμὴν καὶ στιγμὴν καὶ μονάδα οὐσίας νομίζουσι μᾶλλον ἢ τὸ σῶμα καὶ τὸ στερεόν. (μετ. III, 5. XIV, 3. περὶ οὐραν. III, 1). Καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτοῦ (Ἀλεξ. εἰς μεταφ. I, 6) λέγουσιν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἀρχὴν τῶν σωμάτων ἔλεγον τὰ ἐπίπεδα, τούτων δὲ γραμμάς, τούτων στιγμάς, ἃς οἱ μαθηματικοὶ σημεῖα καλοῦσιν, αὐτοὶ δὲ μονάδας, αἱ δὲ μονάδες εἰσὶν ἀριθμοί, ἄρα οἱ ἀριθμοὶ πρῶτοι τῶν ὄντων. Καὶ παρὰ μεταγενεστέροις δὲ συγγραφεῦσιν ἀπαντῶνται ὅμοιαι ἰδέαι χωρὶς νὰ ἀποδίδωνται τοῖς Πυθαγορείοις. (Νικόμ. ἀριθ. II, 6). Καὶ ὁ Φιλόλαος ὑποθέτει τὸ σωματικὸν καὶ τὰς σωματικὰς ἰδιότητας ἐκ τῶν σχημάτων καὶ ταῦτα ἐκ τῶν ἀριθμῶν.

Ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. I, 403 καὶ ἑφ.), ὅτι τὸ πέρας κατὰ τοὺς Πυθαγορείους εἶναι ἡ μονὰς ἢ ἐγχώρως ἐννοούμενον ἡ στιγμή, τὸ δ' ἄπειρον ὁ μεταξὺ τόπος ἢ τὸ κενόν· διὸ κατὰ Ῥίττερον τὸ τοῦ Φιλολάου «πάντα ἐκ περαινόντων τε καὶ ἀπείρων συνέστη» σημαίνει ὅτι πάντα συνίστανται ἐκ στιγμῶν καὶ κενῶν μεταξὺ τόπων (διαστάσεων), καὶ τὸ «πάντα ἐστὶν ἀριθμὸς» σημαίνει ὅτι αἱ στιγμαὶ ὁμοῦ εἰσὶν ἀριθμός. Ὁ Βράνδης (Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 486) ἀντιλέγει τῷ Ῥιττέρῳ θεωρήσαντι τοὺς ἀριθμοὺς σωματικούς. Ὁ Ἀριστοτέλης (2) λέγει ὅτι ὁ ἀριθμός, ἐξ οὗ τὰ σώματα συνίστανται, ἔπρεπε νὰ ἦναι κατὰ τὴν δόξαν αὐτῶν ὁ μαθηματικός, κατηγορεῖ δ' αὐτοὺς ἀντιφάσκοντας, ὅτι τὰ σώματα πα-

(1) Μετ. XIII, 6. τὸν γὰρ ὅλον οὐρανὸν κατασκευάζουσιν ἐξ ἀριθμῶν, πλὴν οὐ μοναδικῶν, ἀλλὰ τὰς μονάδας ὑπολαμβάνουσιν ἔχειν μέγεθος· ὅπως δὲ τὸ πρῶτον ἓν συνέστη ἔχον μέγεθος ἀπορεῖν ἐοίκασιν· μοναδικοὺς δὲ τοὺς ἀριθμοὺς εἶναι πάντες τιθέασι πλὴν τῶν Πυθαγορείων, ὅσοι τὸ ἓν στοιχεῖον καὶ ἀρχήν φασιν εἶναι τῶν ὄντων· ἐκεῖνο δ' ἔχοντα μέγεθος. μετ. XIV, 3.

(2) Μεταφ. XIII, 8. τὸ μὴ ποιεῖν χωριστὸν τὸν ἀριθμὸν ἀφαιρεῖται πολλὰ τῶν ἀδυνάτων· τὸ δὲ τὰ σώματα ἐξ ἀριθμῶν εἶναι συγκείμενα καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον εἶναι μαθηματικὸν ἀδύνατόν ἐστιν. μεταφ. I, 8. XIV, 3. περὶ Οὐραν. III, 1.

ράγουσιν ἐξ ἀσωμάτων, τὰ ὑλικὰ ἐξ ἀΰλων. Ὁ Ἀριστοτέλης τεκμαίρεται ὀρθῶς. Οἱ Πυθαγόρειοι ὅμως, ὡς φαίνεται, δὲν διέκριναν τὰ ὑλικὰ τῶν ἀΰλων, τὸ σωματικὸν τοῦ ἀσωμάτου, τὴν ὕλην τοῦ εἴδους· ἐπομένως ὁ ἀριθμὸς ὑπ' αὐτῶν ἐθεωρεῖτο οὐ μόνον μορφὴ τοῦ σωματικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὕλη αὐτοῦ· διὰ τοῦτο οὐδεμία ἀνάγκη ἦτο νὰ νοῆται ὁ ἀριθμὸς σωματικός, ὡς τοῦτο ἐντεῦθεν δῆλόν ἐστιν, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἐννοίας ἰδιοτήτων καὶ σχέσεων ἐξέφραζον δι' ἀριθμῶν, ὡς λ. χ. τὸν ἄνθρωπον, τὸ φυτόν, τὴν γῆν, δύο ἔλεγον τὴν δόξαν, τέσσαρα τὴν δικαιοσύνην, πέντε τὸ γάμον, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἐνταῦθα δὲν ἀπέβλεπον εἰς διάκρισιν, ἀλλὰ ἴδιος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι τοῖς Πυθαγορείοις ἦτο ἡ σύγχυσις συμβόλου καὶ ἐννοίας, ἡ μίξις οὐσιώδους καὶ συμβεβηκότος· διὰ τοῦτο δὲν δύναταί τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους τὰ σώματα δὲν εἶναι ὑλικά, διότι πρέπει νὰ συνιστῶνται ἐξ ἀριθμῶν. Ἐπίσης δ' οὐδὲ νὰ συμπεράνῃ τις δύναται ὅτι οἱ ἀριθμοὶ πρέπει νὰ ἦναί τι σωματικόν, διότι ἄλλως δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι τῶν σωμάτων συστατικά, ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι νοεῖται τὸ περιεχόμενον τῇ αἰσθήσει, ἐν τοῖς ἀριθμοῖς τὸ παρεχόμενον τῷ μαθηματικῷ νοεῖν, καὶ ἀμφότερα ἀμέσως τίθενται τὰ αὐτὰ χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ τὸ ἄτοπον τοῦ τρόπου τούτου· διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ ἕν, τὸ ἄπειρον καὶ τὸ κενὸν λαμβάνουσιν ἐν τῇ φυσικῇ τῶν Πυθαγορείων σημασίαν ὑλικήν. Ὁ Ἀριστοτέλης (μεταφ. **XIV**, 3) λέγει ὅτι εὐθὺς τὸ ἔγγιστα τοῦ ἀπείρου εἵλκετο καὶ ἐπεραίνετο ὑπὸ τοῦ πέρατος· τὸ δ' ἄπειρόν ἐστιν παρὰ τὸν κόσμον τὸ κενὸν καὶ τὸν χρόνον ἀναπνέοντα. (φυσ. **IV**. **III**, 4).

Ἐν ταύτῃ τῇ ἑνότητι τὸ ἓν φαίνεται σωματικόν, τὸ δ' ἄπειρον ὁτὲ μὲν ὡς τόπος, ὁτὲ δὲ ὡς ὄγκος ἄπειρος. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἔννοιαι αὗται κεχωρισμέναι δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν, δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκλαμβανομένων τοῦ ἑνός, τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἀριθμοῦ, ἐν ὡρισμένῃ περιπτώσει σωματικῶν, πρέπει ταῦτα νὰ νοηθῶσιν ὡς σωματικά. Οἱ Πυθαγόρειοι μεταχειρίζονται πολυειδῶς διορισμοὺς ἀριθμῶν, διάφορα εἴδη τοῦ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου, ἃ δὲν διακρίνονται σαφῶς, διότι ἡ φι-

λοσοφικὴ γλῶσσα δὲν εἶχε καταρτισθῆ καὶ ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς δὲν εἶχε γυμνασθῆ εἰς παραγωγὴν καὶ χωρισμὸν ἐννοιῶν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἡ δοξασία τοῦ Ῥιττέρου δὲν εἶναι ὀρθή. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὰ σώματα παρήγαγον ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ σχήματος, ὅτι ἀνήγαγον εἰς ἀριθμοὺς τὰ σχήματα καὶ τὰ ἔγχωρα διαστήματα, τὴν στιγμὴν εἰς τὴν μονάδα, τὴν γραμμὴν εἰς τὴν δυάδα, καὶ τὸν ἄπειρον τόπον, τὸν μεταξὺ καὶ τὸ κενὸν συγκατέλεγον εἰς τὸ ἄπειρον (Ἀριστ. περὶ Οὐραν. II, 13)· ἐντεῦθεν ὅμως δὲν ἕπεται ὅτι ἓν λέγοντες ἐννόουν τὴν στιγμήν, ἄπειρον τὸν κενὸν τόπον, ἀλλ' ἓν λέγοντες ἐννόουν καὶ τὴν στιγμὴν καὶ τὴν ψυχήν, δύο τὴν γραμμὴν καὶ τὴν δόξαν, κτλ. ἐκ τοῦ ἀπείρου εἰσάγουσιν εἰς τὸν κόσμον οὐ μόνον τὸν κενὸν τόπον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ πέρατος, τοῦ ἀπείρου, τοῦ ἑνός, τοῦ ἀριθμοῦ ἔχουσι περιοχὴν ἐκτενεστέραν ἢ ἡ τῆς στιγμῆς, τοῦ κενοῦ, τῶν σχημάτων· τὰ δὲ σχήματα διακρίνονται τῶν ἀριθμῶν, ὑφ' ὧν ὁρίζονται (1).

Ὁ κύριος ὅμως λόγος ὑπάρχει ἐν τῷ ὅλῳ τοῦ Πυθαγορείου συστήματος, καὶ ὁ ἀριθμητικὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ νοεῖται, ὅταν τὴν ἀρχὴν τοῦ συστήματος ἡ ἀριθμολογία ἀποτελῇ.

Ἐὰν τοῦ συστήματος ἀρχὴ ἦτο ἡ θεωρία τῆς ἀπείρου ὕλης καὶ τῶν σμικροτάτων ὄγκων, ἤθελεν ἀναπτυχθῆ μηχανικὴ φυσική, ὡς ἡ ἀτομική, ἥτις ὅμως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πυθαγορείοις δὲν ἀπαντᾶται· ἡ ἀριθμολογία ἀπ' ἐναντίου, τὸ οὐσιωδέστατον καὶ χαρακτηριστικώτατον τοῦ συστήματος, δὲν ἠδύνατο ἐξ αὐτῆς νὰ παραχθῇ. Αἱ ἀναλογίαι τῶν σωμάτων ἠδύναντο ἴσως νὰ ὁρισθῶσι κατ' ἀριθμούς, οἱ ἀριθμοὶ ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκληφθῶσιν ἡ οὐσία τῶν ὄντων· οὗτοι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἡ οὐσία τῶν ὄντων, ὅταν ὁ ἀριθμὸς ἐκληφθῇ ἀρχή, ὅταν τὸ σύστημα λάβῃ τὴν ἀριθμητικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ τὴν γεωμετρικήν.

---

(1) Ἀριστ. μετ. VII, 11. ἀνάγουσι πάντα εἰς τοὺς ἀριθμοὺς καὶ γραμμῆς τὸν λόγον τὸν τῶν δύο εἶναι φασί. XIV, 5. Ὡς Εὔρυτος ἔταττε, τίς ἀριθμὸς τίνος, οἷον ὁδὶ μὲν ἀνθρώπου, ὁδὶ δ' ἵππου. Ἀριστ. φυσ. IV, 6. καὶ τὸ κενὸν ὑπάρχει τῷ πέρατι καὶ οὐχὶ τῷ ἀπείρῳ.

Πρῶτος ὁ Ἔκφαντος ὑπέλαβε τὰς μονάδας σωματικάς· τὴν δόξαν ταύτην δὲν ἠδύναντο νὰ παραλάβωσιν οἱ Πειθαγόρειοι, διότι τὸ σωματικὸν ἤθελον ὑπολάβει πρῶτον ἀντὶ νὰ παραγάγωσιν αὐτὸ ἐκ τῶν σχημάτων. Οὐδὲ τὸ ἄπειρον κατ' ἀρχὰς ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσιν ὡς τὴν ἄπειρον ὕλην, ἀλλ' εἰς τὸ μετέπειτα εἰς τὸν οὐρανὸν ἐφαρμόσαντες· διότι ἄλλως δὲν εἶναι καταληπτὸν, διὰ τί τὸ ἄπειρον ἀπεφήναντο ἄρτιον. Ἐπειδὴ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα παράγονται ἐκ τῶν ἀριθμῶν, πρέπει καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ σχήματος, ἡ στιγμὴ, ὁ μεταξὺ τόπος, νὰ ἦναι ὕστερα τῶν στοιχείων τοῦ ἀριθμοῦ· διότι ἐκ τῆς στιγμῆς καὶ τοῦ μεταξὺ τόπου δὲν ἠδύναντο τὸ περιττὸν καὶ τὸ ἄρτιον νὰ παραχθῶσιν, μάλιστα δ' οἱ Πυθαγόρειοι ταῦτα ὡς στοιχεῖα τοῦ ἀριθμοῦ διέκριναν. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ ἀντίθεσις τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου, καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῆς ἐθεωρεῖτο ἡ στιγμὴ ὡς τὸ πρῶτον τοῦ τόπου ὅριον καὶ ὁ κενὸς τόπος ὡς τὸ ἄπειρον.

Ἐὰν τὸ σύστημα τῶν Πυθαγορείων ἐβάδιζεν ἀπὸ τῶν ἐγχώρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων εἰς τοὺς ἀριθμοὺς, ἔπρεπε τὸ γεωμετρικὸν νὰ ἦναι ὑπέροχον τοῦ ἀριθμητικοῦ, ἔπρεπεν ἀντὶ τοῦ ἀριθμοῦ νὰ θεωρηθῇ ἡ οὐσία τῶν ὄντων τὸ σχῆμα, ἀντὶ τοῦ δεκαδικοῦ συστήματος τῶν ἀριθμῶν νὰ τεθῇ τὸ σύστημα τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων, ἡ ἁρμονία δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν μεγάλην ταύτην σημασίαν, ἣν ἔχει παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις. (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ).

Ἐνταῦθα ἀναφύεται τὸ ζήτημα πότερον, ἤχθησαν οἱ Πυθαγόρειοι ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι πάντα ἐστὶν ἀριθμὸς, εἰς τὴν διάκρισιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ ὄντα συνίστανται ἢ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀντιθέσεων εἰς τὴν θεωρίαν, ὅτι ἡ οὐσία τῶν ὄντων εἶναι ὁ ἀριθμός; Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφαίνεται ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ὡρμήθησαν ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι πάντα ἐστὶν ἀριθμὸς, καὶ ὅτι συνεπείᾳ τούτου ἐσυμπέραναν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν ὄντων μετὰ τῶν ἀριθμῶν, καὶ μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ συνέχεται ἡ διάκρισις τῶν ἀντιθέτων στοιχείων, ἐξ ὧν συνίστανται οἱ ἀριθμοί. Ὁ δὲ Φιλόλαος ἄρχεται τοῦ συγγράμματός του ἀπὸ τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πέρατος· χάριν ὅμως τῆς λογικῆς ἀναπτύξεως ἔταξεν ὕστερον, ὅ ἐστιν ἡ ἀρχὴ τοῦ συστήματος. Ἡ ἰδέα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰδία ἰδέα, στηρίζεται ἐπὶ ὀρθῆς γνώσεως καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ὀρθή· διότι τὸ πιθανώτατον πάντοτε εἶναι, ὅτι τὴν ἀρχὴν τοιούτου ἀρχαίου συστήματος ἀποτελεῖ ἁπλῆ τις παράστασις, «ὅτι πάντα ἐστὶν ἀριθμός», καὶ αὕτη εἶναι προτέρα τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἀριθμοῦ εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ, ἡ ἀριθμητικὴ διάκρισις τοῦ ἀρτίου καὶ τοῦ περιττοῦ προτέρα τῆς ἀφηρημένης λογικῆς τοῦ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου· διότι τὸ ἄρτιον καὶ τὸ περιττὸν δὲν δύνανται ἐκ τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου νὰ παραχθῶσιν, ἀλλὰ ταῦτα ἐξ ἐκείνων· διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὀρθὴ, διότι ἡ πρώτη παράστασις, ἐξ ἧς ὡρμήθη ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία, περιέχεται ἐν τῇ ἰδέᾳ, ὅτι πάντα ἐστὶν ἀριθμός· τὸ δ' ἔγγιστα ἦτο τὸ νὰ διακριθῶσιν ἐν τῷ ἀριθμῷ ἡ ἀντίθεσις τοῦ περιττοῦ καὶ τοῦ ἀρτίου, τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ, τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος κτλ. ἡ δὲ μᾶλλον ἀφηρημένη ἔκφρασις ἀναφέρεται εἰς μᾶλλον ἀνεπτυγμένον νοῦν, ὡς παρὰ Φιλολάῳ, ὡς ἀρχὴ τοῦ συστήματος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῷ πίνακι τῶν κατηγοριῶν. (Zeller Phil. d. Griech. ἐν τῷ αὐτῷ.).

Ὁ δὲ Βράνδης (Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 420 καὶ ἐφ.) ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου ἀριθμολογίας εἶναι ἡ παράστασις, ὅτι ἄνευ ἀριθμοῦ οὐδὲν ἐστι γνωριστόν. Ὁ Βράνδης δοξάζει ὅτι, ὡς οἱ ἀρχαιότατοι φιλόσοφοι ὑπέθετον ὅτι τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ γινώσκεται, οὕτως ἐσυμπέραναν καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς γνώσεως εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων. (Philol. Fr. 12. 4. 18.).

Ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων ὅμως δὲν ἕπεται, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἱστορικὴν βάσιν τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας. Περὶ αὐτῆς (τῆς ἱστορικῆς βάσεως) παρατηρεῖ ὁ Ῥίττερος (Pyth. Phil. 135 καὶ ἐφ.) ὀρθῶς ὅτι, ἐὰν τὰ δόγματα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως περιεῖχον τὴν ἀρχὴν τῆς Πυθαγορείου θεωρίας, ἔπρεπεν ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς νὰ ἦναι καθαρὰ διαλεκτικὴ, ὅπερ ὅμως τοῖς πράγμασι δὲν συμφωνεῖ. Ἐὰν ἔν τινι συστή-

ματι προτάσσεται τὸ ζήτημα περὶ τῶν ὅρων τῆς γνώσεως, προκαλοῦνται ἀναγκαίως συζητήσεις περὶ τῆς ἐννοίας, τῶν εἰδῶν καὶ τῆς μεθόδου τῆς γνώσεως. Τοιούτων συζητήσεων ὅμως οὐδὲν ἴχνος τὸ Πυθαγόρειον σύστημα περιέχει. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης βεβαιοῖ (Μετ. I, 8. XIV, 3), ὅτι ἡ θεωρία τῶν Πυθαγορείων περιωρίζετο ἐν κοσμολογικοῖς ζητήμασιν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ὅτι αἱ μέχρι τοῦδε δοξασίαι ἀποδίδουσι τῇ Πυθαγορείῳ φιλοσοφίᾳ, ὡς ὁ Ζέλλερος ἀποδεικνεύει, ἰδέας ὅλως ἀλλοτρίους· (ἴδε Zeller I, s. 96 καὶ ἐφ. καὶ ἡ ἔκδοσις I, σ. 306 καὶ ἐφ.).

Ἐὰν αἱ ἰδέαι αὗται ἀπὸ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἀφαιρεθῶσι, παρίσταται αὕτη καθαρὰ καὶ ἁπλῆ, παρίσταται ἡ αὐτὴ σκέψις περὶ τῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς πάντα τὰ ὄντα, «τί ἐστὶ τὸ ὄν;» ἡ δὲ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἐστὶν, ὅτι πάντα εἶναι ἀριθμός, ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ στοιχεῖον τῶν ὄντων.

Οἱ Πυθαγόρειοι ὅμως τὴν ἀριθμολογίαν αὐτῶν καὶ ἀμεθόδως ἀνέπτυξαν καὶ αὐθαιρέτως ἐφήρμοσαν, ὡς ἐπιβεβαιοῖ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 5.) λέγων ὅτι «οἱ Πυθαγόρειοι ὑπέλαβον τὸν ὅλον οὐρανὸν ἁρμονίαν καὶ ἀριθμόν· καὶ ὅσα εἶχον ὁμολογούμενα δεικνύναι ἔντε τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς ἁρμονίαις πρὸς τὰ τοῦ οὐρανοῦ πάθη καὶ μέρη καὶ πρὸς τὴν ὅλην διακόσμησιν, ταῦτα συνάγοντες ἐφήρμοττον· κἂν εἴ τι που διέλειπε προσεγλίχοντο τοῦ συνειρομένην αὐτοῖς εἶναι τὴν πραγματείαν· λέγω δ' οἷον, ἐπειδὴ τέλειον ἡ δεκὰς εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶσαν περιειληφέναι τὴν τῶν ἀριθμῶν φύσιν, καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα μὲν εἶναι φασίν, ὄντων δ' ἐννέα μόνον τῶν φανερῶν διὰ τοῦτο δεκάτην τὴν ἀντίχθονα ποιοῦσιν.»

Οἱ Πυθαγόρειοι περί τινων ὀλίγων ἐζήτουν καθόλου ὁρίζεσθαι, ὧν τοὺς λόγους εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνῆπτον, οἷον τί ἐστι καιρὸς ἢ τὸ δίκαιον ἢ γάμος (Ἀριστ. I, 5. XIII, 4. XIV, 6)· ἡ δικαιοσύνη ἔστιν ἀριθμὸς ἰσάκις ἴσος. (1). Τοιαύτας δ' ἀναλογίας συν-

(1) Ἠθ. μεγαλ. I, 1. Ἀλέξανδρος εἰς Μεταφ. I, 5. τίνα δὲ τὰ ὁμοιώματα ἐν τοῖς ἀριθμοῖς ἔλεγον εἶναι πρός τὰ ὄντα τε καὶ γινόμενα, ἐδήλωσε· τῆς μὲν γὰρ δικαιοσύνης ἴδιον ὑπολαμβάνοντες εἶναι τὸ ἀντιπεπονθός τε καὶ ἴσον, ἐν

δυάσαντες ἰσχυρίζοντο, ὅτι αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ἔννοια ἔχει τὸν τόπον αὐτῆς ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ μέρει τοῦ κόσμου, ἡ δόξα λ. χ. ἐν τῷ χώρῳ τῆς γῆς, ὁ χρόνος ἐν τῷ τοῦ ἡλίου. (1). Οὕτω καὶ Ἰωάννης ὁ Λυδὸς (de mens. IV, 44) ἀναφέρει ὅτι ὁ Φιλόλαος τὴν δυάδα σύνευνον Κρόνου λέγει· καὶ ὁ Στοβαῖος,(Στοβ. I, 20.) ὅτι ὁ Πυθαγόρας τοῖς θεοῖς ἀπεικάζων ἐπωνόμαζε (τοὺς ἀριθμούς), ὡς Ἀπόλλωνα τὴν μονάδα, Ἄρτεμιν δὲ τὴν δυάδα, τὴν δ' ἑξάδα γάμον καὶ Ἀφροδίτην, τὴν δ' ἑβδομάδα καιρὸν καὶ Ἀθηνᾶν, τὴν δ' ὀγδοάδα Ἀσφάλιον Ποσειδῶνα καὶ τὴν δεκάδα παντέλειαν· ἢ σχήματά τινα καὶ τὰς γωνίας αὐτῶν ἀπέδιδον θεοῖς. (2). Ἐν τοιούτοις δ' ὁμοιώμασιν ὑπῆρχον ἀντιφάσεις, διότι ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς καὶ τὸ αὐτὸ σχῆμα ἐλάμβανε σημασίας διαφόρους (3).

τοῖς ἀριθμοῖς τοῦτο εὑρίσκοντες ὄν, διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἰσάκις ἴσον ἀριθμὸν πρῶτον ἔλεγον εἶναι δικαιοσύνην· τοῦτον δὲ οἱ μὲν τὸν τέσσαρα ἔλεγον, οἱ δὲ τὸν ἐννέα, ὅς ἐστι πρῶτος τετράγωνος ἀπὸ περιττοῦ τοῦ τρία ἐφ' αὐτὸν γενομένου· καιρὸν δὲ πάλιν ἔλεγον τὸν ἑπτά· δοκεῖ γὰρ τὰ φυσικὰ τοὺς τελείους καιροὺς ἴσχειν καὶ γενέσεως καὶ τελειώσεως κατὰ ἑβδομάδας, ὡς ἐπ' ἀνθρώπου· καὶ γάμον τὸν πέντε, ὅτι ὁ μὲν γάμος σύνοδος ἄῤῥενος καὶ θήλεώς ἐστιν, ἔστι δὲ κατ' αὐτοὺς ἄῤῥεν μὲν τὸ περιττὸν, θῆλυ δὲ τὸ ἄρτιον· νοῦν δὲ καὶ οὐσίαν ἔλεγον τὸ ἕν· δόξαν δὲ τὰ δύο διὰ τὸ ἐπ' ἄμφω μεταβλητὴν εἶναι· ἔλεγον δὲ καὶ κίνησιν αὐτὴν καὶ ἐπίθεσιν· οἱ ἔπειτα δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι πλεῖστα. Πορφ. 6. Πυθ. 40 καὶ ἐφ.). Στοβ. I, 18. Ἰάμβλ. θεολογ. ἀριθ. 8 καὶ ἐφ.

(1) Ἀριστ. μετ. I, 8. Ὅταν γὰρ ἐν τῳδὶ τῷ μέρει δόξα καὶ καιρὸς αὐτοῖς ᾖ, μικρὸν δ' ἄνωθεν ἢ κάτωθεν ἀδικία καὶ κρίσις καὶ μῖξις, ἀπόδειξιν δὲ λέγωσιν ὅτι τούτων μὲν ἓν ἕκαστον ἀριθμός ἐστι, συμβαίνῃ δὲ κατὰ τὸν τόπον τοῦτον ἤδη πλῆθος εἶναι τῶν συνισταμένων μεγεθῶν διὰ τὸ τὰ πάθη ταῦτα ἀκολουθεῖν τοῖς τόποις ἑκάστοις, πότερον οὗτος ὁ αὐτός ἐστιν, ἢ παρὰ τοῦτον ἄλλος;

(2) Πλούτ. περὶ Ἴσιδ. c. 75. Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ ἀριθμοὺς καὶ σχήματα θεῶν ἐκόσμησαν προσηγορίαις· τὸ μὲν γὰρ ἰσόπλευρον τρίγωνον ἐκάλουν Ἀθηνᾶν κορυφαγενῆ καὶ τριτογένειαν, ὅτι τρισὶ καθέτοις ἀπὸ τῶν τριῶν γωνιῶν ἀγομέναις διαιρεῖται· c. 30. λέγουσι γὰρ (οἱ Πυθαγόρειοι) ἐν ἀρτίῳ μέτρῳ ἕκτῳ καὶ πεντηκοστῷ γεγονέναι Τυφῶνα· καὶ πάλιν, τὴν μὲν τοῦ τριγώνου (γωνίαν) Ἅδου καὶ Διονύσου καὶ Ἄρεως εἶναι· τὴν δὲ τοῦ τετραγώνου, Ῥέας καὶ Ἀφροδίτης καὶ Δήμητρος καὶ Ἑστίας καὶ Ἥρας· τὴν δὲ τοῦ δωδεκαγώνου Διός· τὴν δὲ ἕκτου καὶ πεντηκοστοῦ Τυφῶνος, ὡς Εὔδοξος ἱστόρηκεν (Böckh Phil. 152 καὶ ἐφ.).

(3) Ἀριστ. μετ. XIV, 6. εἰ δ' ἀνάγκη πάντα ἀριθμοῦ κοινωνεῖν, ἀνάγκη πολλὰ συμβαίνειν τὰ αὐτά. XIV, 5. Θεόφρ. μετ. 11.

Ἡ ὅλη δὲ Πυθαγόρειος σχολὴ ἐτράπη εἰς ὁμοίας ἐρεύνας, περὶ ὧν ἀκριβῆ γνῶσιν δὲν ἔχομεν. Οἱ Πυθαγόρειοι ὅμως ὁτὲ μὲν μετεχειρίζοντο τὴν τῶν ἀριθμῶν διαίρεσιν εἰς ἀρτίους καὶ περιττούς, ὁτὲ δὲ τὸ δεκαδικὸν σύστημα, ὅπερ ὑπελάμβανον σπουδαιότερον. Τοὺς ἀριθμοὺς ἐθεώρουν δέκα· οἱ δὲ πέραν τῶν δέκα ἐθεωροῦντο ἐπανάληψις αὐτῶν (Ἀριστ. φυσι. III, 6. μετ. XII, 8. XIII·)· ἐνόμιζον δ' ὅτι ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ καὶ ὅλαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἀριθμοῦ περιείχοντο ἐν τῇ δεκάδι· διὰ τοῦτο αὐτὴν ὀνομάζει ὁ Φιλόλαος παντοδύναμον, παντοεργὸν ἀρχὴν τοῦ θείου, οὐρανίου καὶ ἐπιγείου βίου, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει τέλειον καὶ τὴν ὅλην φύσιν τῶν ἀριθμῶν περιέχουσαν. (μετ. I, 5.)· ἄνευ αὐτῆς οὐδὲν ἠθέλομεν γινώσκει. (Θεω. Σμυρν. ἀριθ. σ. 61). Τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν ἀπέδιδον καὶ τῇ τετρακτύϊ, διότι αὐτὴ εἶναι ὁ πρῶτος τετραγωνικὸς ἀριθμός, καὶ κυρίως διότι οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἀριθμοὶ ἀθροιζόμενοι παρέχουσι τὴν τέλειον δεκάδα· ($1+2+3+4=10$). Ἐν τῷ ὅρκῳ τῶν Πυθαγορείων (Χρυσ. ἔπη στιχ. 47 καὶ ἐφ. «οὐμὰ τὸν ἀμετέρᾳ γενεᾷ παραδόντα τετρακτὺν παγὰν ἀενάου φύσιος ῥιζώματ' ἔχουσαν») ὁ μὲν Πυθαγόρας ἐξυμνεῖται ὡς προφήτης, ἡ δὲ τετρακτὺς ὡς πηγὴ τῆς ἀϊδίου φύσεως.

Μεταγενέστεροι δὲ διατάσσουσι τὰ ὄντα κατὰ τετραμελεῖς σειράς (Θεων. θεολ. ἀριθμ. σ. 20)· κατὰ πόσον ὅμως ἡ διαίρεσις αὕτη εἶναι ἀρχαία, τοῦτο εἶναι ἄγνωστον. Τὸ ἓν εἶναι ὁ πρῶτος ἀριθμός, ἐξ οὗ ἅπαντες, καὶ ὁ ἄρτιος καὶ ὁ περιττός(1). Ὁ δὲ δύο εἶναι ὁ πρῶτος ἄρτιος ἀριθμός, ὁ δὲ τρία ὁ πρῶτος περιττὸς καὶ τέλειος, διότι ἔχει ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται τέλειος (2).

Ὁ ἀριθμὸς πέντε εἶναι ὁ πρῶτος, ὅς προσθέσει τοῦ πρώτου

(1) Θεων. σ. 30. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ Πυθαγορικῷ τὸ ἓν φησιν ἀμφοτέρων μετέχειν τῆς φύσεως· ἀρτίῳ μὲν γὰρ προστεθὲν περιττὸν ποιεῖ, περιττῷ δ' ἄρτιον, ὃ οὐκ ἂν ἠδύνατο, εἰμὴ ἀμφοῖν ταῖν φύσεσι μετεῖχε, συμφέρεται δὲ τούτοις καὶ Ἀρχύτας.

(2) Ἀριστ. περὶ οὐραν Γ, 1. καθάπερ γάρ, φασὶ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα τοῖς τρισὶν ὥρισται· τελευτὴ γὰρ καὶ μέσον καὶ ἀρχὴ τὸν ἀριθμὸν ἔχειν τὸν τοῦ παντός, ταῦτα δὲ τὸν τῆς τριάδος.

ἀρτίου καὶ τοῦ πρώτου περιττοῦ προέρχεται. (Ἰαμβλ. θεολ. ἀριθ. 34 διὸ καὶ γάμος καὶ ἀῤῥενόθηλυς λέγεται.). Ὁ ἓξ μεθ' ἑαυτοῦ πολλαπλασιαζόμενος καταλήγει εἰς ἕξ (Πλούτ. περὶ τοῦ Ei c. 8.). Ὁ ἑπτὰ σύγκειται ἐκ τριῶν καὶ τεσσάρων καὶ εἶναι ὁ μέσος τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ δέκα ἀριθμοῦ. Ὁ ὀκτὼ εἶναι ὁ πρῶτος κυβικὸς ἀριθμός. (Ἰαμβλ. θεολ. ἀριθ. 43 καὶ ἐφ.)· ὁ ἐννέα εἶναι τὸ τετράγωνον τοῦ τρία (Ἰαμβλ. θεολ. ἀριθ. 57 καὶ ἐφ.).

Αἱ ἀριθμητικαὶ αὗται τῶν Πυθαγορείων περὶ τῆς σημασίας τῶν ἀριθμῶν παρατηρήσεις συνείχοντο μετὰ τῶν θεωριῶν αὐτῶν καὶ χαρακτηρίζουσι τὴν ἀριθμολογίαν αὐτῶν, εἰ καὶ δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων, ἀλλ' ἐκ τῶν νέων.

Μετὰ δὲ τῆς ἀριθμολογίας αὐτῶν συνείχετο καὶ ἡ ἁρμονικὴ αὐτῶν. Ἡ δεκὰς ἦτο αὐτοῖς τὸ μέτρον τῶν τόνων, μέρη δὲ τῆς ὀγδόης, τῆς διὰ πασῶν, ἦτο ἡ πέμπτη, ἡ διὰ πέντε, καὶ ἡ τετάρτη, ἡ διὰ τεσσάρων. Böckh. Philol. 65 καὶ ἐφ.).

Τὴν ἀριθμολογίαν αὐτῶν δὲ ἐφήρμοζον καὶ εἰς τὰ γεωμετρικὰ σχήματα ζητοῦντες ἔκ τινων ἀριθμῶν νὰ παραγάγωσι τὰ σχήματα καὶ τὸ σωματικόν. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (Μετ. VII, 11), ὅτι τὴν γραμμὴν ὥριζον διὰ τοῦ ἀριθμοῦ δύο, τὸν δὲ τέσσαρα ἀριθμὸν ἔλεγον σῶμα ἁπλῶς, τὸν δὲ πέντε τὸ φυσικὸν σῶμα, τὸν δ' ἓξ τὸ ἔμψυχον (1). Πρὸς δὲ τούτοις τὴν μονάδα ἔλεγον στιγμήν, τὴν δυάδα γραμμήν, τὴν τριάδα ἐπιφάνειαν, τὴν δ' ἐπιφάνειαν χροιὰν ἐκάλουν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων τὴν γραμμὴν ἐκ τῆς δυάδος παρήγαγε, τὴν ἐπιφάνειαν ἐκ τῆς τριάδος, τὸ σῶμα ἐκ τῆς τετράδος (Ἀλεξ. εἰς μετ. XIII, 9), ὁ δ' Ἀλέξανδρος λέγει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων τὰς γραμμὰς ἐκ τῶν στιγμῶν παρήγα-

(1) (Ἀσκληπ. εἰς μεταφ. I, 5 Ἰαμβλ. θεολ. ἀριθμ. σ. 56. Φιλόλαος δὲ μετὰ τὸ μαθηματικὸν μέγεθος τριχῇ διαστὰν ἐν τετράδι, ποιότητα καὶ χρῶσιν ἐπιδειξαμένης τῆς φύσεως ἐν πεντάδι, ψύχωσιν δ' ἐν ἑξάδι, νοῦν δὲ καὶ ὑγίειαν καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον φῶς ἐν ἑβδομάδι, μετὰ ταῦτα φησὶν ἔρωτα καὶ φιλίαν καὶ μῆτιν καὶ ἐπίνοιαν ἐν ὀγδοάδι συμβῆναι τοῖς οὖσιν). Böckh, Phil. No. 21 τὴν δ' ἐννάδα τὰ θεῖα, τὴν δὲ δεκάδα πάντα.

γον, ἐκ δὲ τῶν γραμμῶν τὰς ἐπιφανείας, ἐκ δὲ τῶν ἐπιφανειῶν τὰ σώματα, φανερὸν εἶναι ὅτι οὗτοι παράγοντες τὰ σχήματα συνεταύτιζον τὴν μονάδα καὶ τὴν στιγμὴν, τὴν δυάδα καὶ τὴν γραμμὴν, τὴν τριάδα καὶ τὴν ἐπιφάνειαν, τὴν τετράδα καὶ τὸ σῶμα· διότι ἡ εὐθεῖα γραμμὴ ὁρίζεται ὑπὸ δύο στιγμῶν, τὸ πρῶτον εὐθύγραμμον σχῆμα ὑπὸ τριῶν γραμμῶν, τὸ ἁπλοῦν σῶμα ὑπὸ τεσσάρων ἐπιφανειῶν, ἡ δὲ στιγμὴ εἶναι μονὰς ἀδιαίρετος. (**Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 471.**). Ἐκ δὲ τοῦ σχήματος τῶν σωμάτων διώριζον τὴν ἰδιότητα αὐτῶν. Ἐκ δὲ τῶν πέντε σωμάτων ἀπέδιδεν ὁ Φιλόλαος τῇ μὲν γῇ τὸν κύβον, τῷ δὲ πυρὶ τὸ τετράεδρον, τῷ δ' ἀέρι τὸ ὀκτάεδρον, τῷ δ' ὕδατι τὸ εἰκοσάεδρον (1). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι πρῶτος ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα εἰσήγαγεν, φαίνεται ὅτι ταῦτα οἱ Πυθαγόρειοι ἐξ αὐτοῦ παρέλαβον.

Περὶ δὲ τῆς κοσμοποιΐας ἐδόξαζον καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὸν οὐρανὸν γινόμενον (περὶ οὐραν. I, 10 Ἀριστ.), καὶ ἑπομένως γένεσιν καὶ φθορὰν τοῦ κόσμου· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθὸν, ὡς ὁ Βράνδης (**Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 417**) ἰσχυρίζεται, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὸν κόσμον ὑπέθετον ἀΐδιον.

Ἐπειδὴ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ὑπέθετον κοσμοποιΐαν ἐν χρόνῳ, ὑπέθετον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παντὸς τὸ πῦρ, ὃ Διὸς φυλακὴν ὀνομάζουσι, τὸ ἓν, τὴν μονάδα, τὸ πρῶτον σῶμα, τὴν μητέρα τῶν θεῶν, τὴν Ἑστίαν.. (Ἀριστ. περὶ οὐραν. II, 13.). Πῶς ὅμως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ κόσμος, τοῦτο οἱ Πυθαγόρειοι κατ' Ἀριστοτέλη δὲν συνεζήτησαν (2). Τὸ πᾶν δ' οἱ Πυθαγόρειοι ὑπέθεσαν ἐν εἴδει σφαίρας, ἐν τῷ μέσῳ τὸ πῦρ, περὶ αὐτὸ δὲ δέκα οὐράνια σώματα ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς κινούμενα. (Σιμπλ. περὶ οὐραν. 212)· ἀπωτάτω εἰσὶν οἱ ἀπλανεῖς (οὐρα-

(1) (Böckh. Φιλολ. 160.). Στοβ. I, 450 Πυθαγόρας πέντε σχημάτων ὄντων στερεῶν, ἅπερ καλεῖται καὶ μαθηματικὰ, ἐκ μὲν τοῦ κύβου φησὶ γεγονέναι τὴν γῆν, ἐκ δὲ τῆς πυραμίδος τὸ πῦρ, ἐκ δὲ τοῦ ὀκταέδρου τὸν ἀέρα, ἐκ δὲ τοῦ εἰκοσαέδρου τὸ ὕδωρ, ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου τὴν τοῦ παντὸς σφαῖραν.).

(2) Μετ. XIV, 3, τοῦ ἑνὸς συσταθέντος εἴτ' ἐξ ἐπιπέδων εἴτ' ἐκ χροιᾶς εἴτ' ἐκ σπέρματος εἴτ' ἐξ ὧν ἀποροῦσιν εἰπεῖν.

νός), μεθ' οὓς οἱ πλάνητες, μεθ' οὓς ὁ ἥλιος, ὑφ' ᾧ ἡ σελήνη, ὑφ' ἣ ἡ γῆ, ὑφ' ἣ ἡ ἀντίχθων, (Ἀριστ. I. 5.). «Τὸ μὲν οὖν ἀνωτάτω μέρος τοῦ περιέχοντος, ἐν ᾧ τὴν εἰλικρίνειαν εἶναι τῶν στοιχείων, Ὄλυμπον καλεῖ, τὰ δὲ ὑπὸ τὴν Ὀλύμπου φορὰν, ἐν ᾧ τοὺς πέντε πλάνητας μεθ' ἡλίου καὶ σελήνης τετάχθαι, κόσμον, τὸ δὲ ὑπὸ τούτοις ὑποσέληνόν τε καὶ περίγειον μέρος, ἐν ᾧ τὰ τῆς φιλομεταβόλου γενέσεως, οὐρανόν». (Στοβ. I, 488.).

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ οὐραν. II, 13) λέγει ὅτι, τῶν πλείστων ἐπὶ τοῦ μέσου κεῖσθαι λεγόντων τὴν γῆν, ἐναντίως οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσι· διότι λέγουσιν ὅτι ἐπὶ τοῦ μέσου εἶναι πῦρ, ἡ δὲ γῆ ἓν τῶν ἄστρων οὖσα φέρεται κύκλῳ περὶ τὸ μέσον καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν ποιεῖ. Ἔτι δὲ ἐναντίαν ἄλλην ταύτῃ κατασκευάζουσι γῆν, ἣν ἀντίχθονα καλοῦσιν, οὐ πρὸς τὰ φαινόμενα τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ζητοῦντες, ἀλλὰ πρός τινας λόγους καὶ δόξας αὐτῶν τὰ φαινόμενα προσέλκοντες καὶ πειρώμενοι συγκοσμεῖν. (I, 5. Ἀριστ. Στοβ. I, 488· τὴν γῆν δέ φασι κινεῖσθαι κύκλῳ περὶ τὸ μέσον), τὰ δ' ἄστρα εἰσὶν ἐν ἰδίαις σφαίραις κινούμενα. (Θεων. ἀστρον. σ. 212.). Τὸ πῦρ κατέχει τὸ μέσον, εἶναι τὸ μέτρον καὶ ὁ σύνδεσμος τοῦ παντός. (Στοβ. I, 453.). Νεώτεροι δὲ συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ μέσου ἐπὶ πᾶν. (Στοβ. I, 420.). Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη φαίνεται ἐκ τῶν λέξεων Πλατωνικὴ τε καὶ Στωϊκὴ μᾶλλον ἢ Πυθαγόρειος. Ἐκ δὲ τῶν Ἀριστοτέλους περὶ ψυχῆς I, 2 εἰρημένων, ὅτι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα ψυχαὶ ἐκαλοῦντο, ἐξάγεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἦτο ἀρχὴ κινητική. ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ, τὸ μέσον, καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἥλιον σχέσιν ἡμέρα καὶ νὺξ γίνεται. (Περὶ οὐραν· Ἀριστ. II, 13.).

Ὁ Φιλόλαος **Böckh Philol. No. 9**) ἐδόξαζεν ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸ πῦρ τοῦ μέσου, ἡ δὲ θεωρία περὶ κινήσεως τῆς γῆς περὶ τὸν ἄξονα αὐτῆς φαίνεται Ἱκέτου τοῦ Συρακουσίου (**Cicer. Acad. II, 39, 123.**)· τὴν θεωρίαν ταύτην εἶχε καὶ Ἔκφαντος καὶ Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος (**Ideler über das Verhaltniss des Copernicus zum Alterthum im Museum der Alterthumsw**

fsenshaften II, 2. s. 405 καὶ ἑφ.), καὶ μετ' αὐτὸν Σέλευκος ὁ κυρίως πρόδρομος τοῦ Κοπερνίκου (1).

Τὰ ἄστρα ὑπέθετον ὅμοια τῇ γῇ καὶ ἐν αὐτοῖς φυτά τε καὶ ζῶα ἐγένοντο. (Στοβ. I, 514.). Ἐκ τῶν πλανήτων ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἀφροδίτη εἰσὶ μεταξὺ ἡλίου καὶ Ἄρεως. Ἡ Ἀφροδίτη εἶναι ἐν ταυτῷ Ἑωσφόρος καὶ Ἕσπερος (Δ. Λ. VIII, 14. IX, 23.). Μετὰ τῶν πλανήτων κινεῖται καὶ ὁ τῶν ἀπλανῶν οὐρανὸς περὶ τὸ πῦρ (Böckh cosmich. System. Plat. s. 99 καὶ ἑφ.) ἡ γῆ κινεῖται καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ κίνησις εἶναι ἰδιότης τῆς τῶν ἄστρων θειότητος. (Στοβ. I, 196. 100. Δ. Λ. VIII, 83.). Διὰ τῆς εἰσελεύσεως τῆς σελήνης μεταξὺ γῆς καὶ ἡλίου γίνονται αἱ ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου, διὰ τῆς εἰσελεύσεως τῆς γῆς μεταξὺ ἡλίου καὶ σελήνης αἱ τῆς σελήνης. Ὁ μέγας ἐνιαυτὸς ὁρίζεται ἐκ τῆς περιόδου τοῦ οὐρανοῦ τῶν ἀπλανῶν, ὃν παρέλαβεν ὁ Πλάτων, ὡς φαίνεται, ἐξ αὐτῶν (2).

Ἡ θεωρία τῶν Πυθαγορείων δεικνύει πρόοδον ὑπὲρ τὴν συνήθη ἀστρονομίαν· διότι ἐξηγεῖ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκ τῆς κινήσεως τῆς γῆς περὶ τὸν ἄξονα αὐτῆς καὶ τὸ πῦρ (Böckh. Philol. 123.). Συνέπεια τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως εἶναι ἡ ἁρμονία τῶν σφαιρῶν· ὡς πᾶν κινούμενον σῶμα παράγει τόνον, πρέπει καὶ τὰ οὐράνια σώματα περιστρεφόμενα νὰ παράγωσι τόνους, ἁρμονίαν ὁμοῦ ἀποτελοῦντας (3). Ἡ περὶ ἁρμο-

(1) Böckh Philol. s. 122 καὶ üb. d. Cosmishe System. des Plat. s. 122 καὶ ἑφ.).

(2) Κατὰ Στοβαῖον τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τόδε: ἐσωτάτω τὸ πῦρ, μετ' αὐτὸ ὁ οὐρανός, ὁ Ὄλυμπος, μετ' αὐτὸν οἱ πλάνητες, ὁ ἥλιος καὶ σελήνη ἀποτελοῦσι τὸν κόσμον, ἡ γῆ ὁ φιλομετάβολος οὐρανός· καὶ ἐξωτάτω ἡ ἀντίχθων.

Κατὰ Κενσωρῖνον τόδε: κατὰ τοῦτο ἐφηρμόσθη ἡ μουσικὴ ἁρμονία εἰς τὸ πᾶν· ὁ ὅλος οὐρανός, Κρόνος, Ζεύς, Ἄρης, Ἥλιος, Ἀφροδίτη, Ἑρμῆς, Σελήνη, Γῆ.

(3) Ἀριστ. περὶ Οὐραν. II, 9. ὑποθέμενοι δὲ ταῦτα καὶ τὰς ταχυτῆτας ἐκ τῶν ἀποστάσεων ἔχειν τοὺς τῶν συμφωνιῶν λόγους, ἐναρμόνιόν φασι γίνεσθαι τὴν φωνὴν φερομένων κύκλῳ τῶν ἄστρων. Ἐπεὶ δ' ἄλογον ἐδόκει τὸ μὴ συνακούειν ἡμᾶς τῆς φωνῆς ταύτης, αἴτιον τούτου φασὶν εἶναι τὸ γενομένοις εὐθὺς ὑπάρχειν τὸν ψόφον, ὥστε μὴ διάδηλον εἶναι πρὸς τὴν ἐναντίαν σιγήν· πρὸς ἄλληλα γὰρ φωνῆς καὶ σιγῆς εἶναι τὴν διάγνωσιν, ὥστε καθάπερ τοῖς χαλκο-

νίας ἰδέα τῶν σφαιρῶν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 5) τοῖς Πυθαγορείοις ἀποδίδει, προῆλθεν ἐκ τῆς ἐναρμονίου φορᾶς καὶ ἀποστάσεως τῶν ἄστρων. (Πλάτ. Πολιτ. VII, 430). Τὸ ἔξω πῦρ συνεκράτει τὸ πᾶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεκλήθη ἡ ἀνάγκη (Στοβ. 158 Ἀρεσκ. φιλ. I, 25, 2). Ἐπέκεινα τοῦ ἔξω πυρὸς ἦτο τὸ ἄπειρον ἢ τὸ ἄπειρον πνεῦμα (ἀήρ), ἐξ αὐτοῦ ἀναπνέει ὁ κόσμος (1). Ἡ παράστασις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι σαφής· διότι κενὸν ἐννοεῖται κενὸς τόπος ἐξ ἑνὸς καὶ ἐξ ἄλλου χωρίζει τὰς φύσεις· ὥστε εἰσὶ δύο σημασίαι, λογικὴ καὶ φυσική, αἵτινες συγχέονται. (Ἀριστ. φυσ. IV, 10. Böckh. Philol. 98.). Οἱ Πυθαγόρειοι τὸ ἔγγιστα τοῦ μέσου ἐκάλουν δεξιόν, τὸ ἀπώτατον ἀριστερὸν καὶ τὴν κίνησιν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὑπέθετον ὡς πρόοδον καὶ ἑπομένως ἀπέδιδον τῷ μέσῳ τὸ δεξιὸν τῶν οὐρανίων σωμάτων. (Ἀριστ. περὶ οὐραν. II, 2. Σιμπλ. εἰς Ἀριστ. 492.).

Οἱ Πυθαγόρειοι τὰ μὲν ἄνω, τὰ δὲ κάτω λέγουσιν καὶ τὸ μὲν κάτω δεξιόν, τὸ δὲ ἄνω τοῦ οὐρανοῦ ἀριστερόν· τὰ ἄνω ὑπέθετον τελειότερα καὶ διέκριναν τὸν ἔξω τοῦ πυρὸς κύκλον τῶν κύκλων τῶν ἄστρων, ἔπειτα διέκριναν τοὺς ἄνω τῶν κάτω σελήνης καὶ διῄρεσαν τὸ πᾶν εἰς τρεῖς χώρους, τὸν Ὄλυμπον, τὸν κόσμον καὶ τὸν οὐρανόν. (Στοβ. I, 488.). Τὰ στοιχεῖα ἐν τῷ Ὀλύμπῳ εἰσὶν εἰλικρινῆ ὡς ἐκ καθαρᾶς ὕλης συγκείμενα· ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶ κίνησις τακτική, ἐν δὲ τῷ οὐρανῷ ἡ γένεσις καὶ μεταβολή· διότι τὰ κάτω σελήνης παθητικά, τὰ δ' ἄνω ἀπαθῆ εἰσίν.

Οἱ Πυθαγόρειοι παραδέχονται γένεσιν καὶ φθορὰν κατὰ περιόδους (2).

τύποις διὰ συνήθειαν οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ταὐτὸ συμβαίνειν.

(1) Ἀριστ. φυσ. III, 4. οἱ μὲν Πυθαγόρειοί φασιν εἶναι τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ἄπειρον. Στοβ. I, 380· ἐπεισάγεσθαι δὲ ἐκ τοῦ ἀπείρου χρόνον τε καὶ πνοὴν καὶ τὸ κενόν, ὃ διορίζει ἑκάστων τὰς χώρας ἀεί.

(2) Ἀρεσκ. φιλ. II, 5, 3. Φιλόλαος διττὴν εἶναι τὴν φθοράν, τοτὲ μὲν ἐξ οὐρανοῦ πυρὸς ῥυέντος, τοτὲ δ' ἐξ ὕδατος σεληνιακοῦ περιστροφῇ τοῦ ἀέρος ἀποχυθέντος, καὶ τούτων εἶναι τὰς ἀναθυμιάσεις τροφὰς τοῦ κόσμου.

Ἡ φθορὰ ὅμως ἀναφέρεται, ὡς φαίνεται, εἰς μόνα τὰ καθ' ἕκαστα. (Böckh Philol. 111 καὶ ἐφ.)· διότι φθορὰν τοῦ ὅλου δὲν παρεδέχοντο (ἀρεσκ. φιλ. II, 4, 1.), ἀλλὰ κατὰ περιόδους τὰ γενόμενά ποτε πάλιν γίνονται. (Σιμπλ. φυσ. 173.).

Περὶ δὲ τὰ καθ' ἕκαστα τῆς φύσεως οἱ Πυθαγόρειοι δὲν ἠσχολήθησαν, οὐδὲ περὶ ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου ἐπραγματεύθησαν. Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ κατάγεται ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς.

Ὁ Φιλόλαος (Böckh No. 22) λέγων ὅτι ὁ κόσμος παράγεται ἔκ τε τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου, δοξάζει αὐτὸν ἀΐδιον (1). Τὸν θεὸν παριστᾷ ὡς οὐσίαν ἔμμονον, ὡς τοῦ κόσμου ψυχήν. Τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο καὶ ὁ Βοίκχιος ὑπολαμβάνει ὕποπτον ὡς περιέχον περὶ ψυχῆς ἰδέας Πλατωνικὰς καὶ Στωϊκάς.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει περὶ τῆς τῶν Πυθαγορείων ψυχολογίας ὀλίγα τινὰ μόνον (2)· δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ὑπέθετον τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν. (Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 4.).

Ἡ θεωρία ὅμως, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀριθμὸς ἑαυτὸν κινῶν, δὲν εἶναι Πυθαγόρειος, ἀλλὰ τοῦ Ξενοκράτους. (Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2.). Ἐπίσης γνησία Πυθαγόρειος δὲν φαίνεται ἡ θεωρία, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τετράγωνον εὐθυγώνιον, ἢ ὅτι ἐστὶ κύκλος (Ἰωαν. Λυδ. de mens. 6. σ. 21).

Καὶ αὗται αἱ μαρτυρίαι εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν Πυθαγορείων περὶ ψυχῆς ἀναφερόμεναι δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι. (Γαλην. Ἱπποκρ. καὶ Πλατ. IV, 7. V, 6. Στοβ. I, 878. 722). διότι φέρουσι τὸν τύπον τῆς τοῦ Πλάτωνος περὶ ψυχῆς διαιρέσεως. (Δ. Λ. VIII, 30)· ἡ δὲ περὶ Φιλολάου μαρτυρία φαίνεται γνησία, ὅτι παρεδέχετο τέσσαρας ἀρχὰς τοῦ ζώου τοῦ λογικοῦ, ἐγκέφαλον, καρ-

(1) Οὔτε γὰρ ἔντοσθεν ἄλλα τὶς αἰτία δυναμικωτέρα αὐτᾶς (ψυχῆς) εὑρεθήσεται οὔτε ἔκτοσθεν φθεῖραι αὐτὸν δυναμένα . . . ἐντὶ γὰρ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἄρχων ἁπάντων θεὸς εἷς ἀεὶ ἐών, μόνιμος, ἀκίνατος. αὐτὸς ἑαυτῷ ὅμοιος, ἕτερος τῶν ἄλλων. (Böckh Phil. nom. 10. Brandis Gesch. d. Phil. I, 487).

(2) Περὶ ψυχ. I, 2. ἔφασαν γάρ τινες αὐτῶν τὴν ψυχὴν εἶναι τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, οἱ δὲ τὸ ταῦτα κινοῦν.

δίαν, ὀμφαλόν, αἰδοῖον· κεφαλὴ μὲν νόου, καρδία δὲ ψυχῆς καὶ αἰσθήσεως, ὀμφαλὸς δὲ ῥιζώσεως καὶ ἀναφύσεως τῷ πρώτῳ, αἰδοῖον δὲ σπέρματος καταβολῆς τε καὶ γενέσεως· ἐγκέφαλος δὲ τὴν ἀνθρώπου ἀρχάν, καρδία δὲ τὴν ζώου, ὀμφαλὸς δὲ τὴν φυτοῦ, αἰδοῖον δὲ τὴν ξυμπάντων. (Böckh Philol. No. 21).

Περὶ ἠθικῶν δὲ καὶ θρησκευτικῶν θεωριῶν τῶν Πυθαγορείων λόγον ποιούμενοι ἀναφέρομεν ὅτι τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν ἀναφέρουσιν εἰς τὸν Πυθαγόραν ὁ Ξενοφάνης καὶ Ἴων ὁ Χῖος (Δ. Λ. I, 120), καὶ ὁ Φιλόλαος ἐκθέτει αὐτήν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης μῦθον ἀποκαλεῖ (1). Ὁ Φιλόλαος (Böckh Philol. 181) ἀναφέρει «μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντεις, ὡς διά τινος τιμωρίας ἡ ψυχὴ συνέζευκται τῷ σώματι καὶ τέθαπται ἐν σώματι τούτῳ. Καὶ ὁ Πλάτων ἐπαναλαμβάνει (Γοργ. 493 Κρατύλ. 400) τοῦτον τὸν μῦθον, ὃς εἰς τὸν Ὀρφέα καὶ Πυθαγόραν ἀναφέρεται, καὶ διὰ τὴν ἰδέαν ταύτην εἶπον καὶ ὁ Βοίκχιος καὶ ὁ Βράνδης, ὅτι ὁ Φαῖδρος τοῦ Πλάτωνος πυθαγορίζει. Ἐκ ταύτης οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν. Φαιδ. 62. τουτέστιν ἡ αὐτοχειρία ἀπαγορεύεται, ἡ ψυχὴ ἔχει χρείαν τοῦ σώματος, ἐφ' ὅσον ἐν αὐτῷ ἐστι· διότι δι' αὐτοῦ αἰσθάνεται. Ὅταν δὲ χωρισθῇ αὐτοῦ, διάγει βίον θεῖον, ἀθάνατον· (Böckh Philol. 177. Χρυσ. ἔπη στιχ. 70 καὶ ἐφ.). Δὲν πρέπει αὐτοὶ νὰ λύσωσιν, ἀλλὰ νὰ περιμένωσιν ἕως ἂν ὁ θεὸς ἑκὼν αὐτοὺς λύσῃ· διότι θέλουσι τιμωρηθῆ ἐν τῷ Ταρτάρῳ· διὰ τοῦτο ἡ Πυθαγόρειος θεωρία ἔκπαλαι ἦτο τῷ Ἐμπεδοκλεῖ καὶ τῷ Πλάτωνι ἡ αὐτὴ (στιχ. 366 καὶ ἐφ.), ὅτι ἡ ψυχὴ διὰ πρότερα ἁμαρτήματα μετατίθεται εἰς τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς ἢ εἰς τὸν κόσμον ἔρχεται ἢ εἰς τὸν Τάρταρον ἢ εἰς σῶμα ἀνθρώπου ἢ ζώου· τὴν δ' εἰς τὸ σῶμα ἐπάνοδον ἐκάλουν οἱ Πυθαγόρειοι παλιγγενεσίαν. (2).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον ἡ ψυχὴ περιπλανᾶται

(1) Περὶ ψυχ. I, 3. ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα.

(2) Serv. Aen. III, 68, Pythagoras non μετεμψύχωσιν sed παλιγγενεσίαν esse dicit.

ἐν τῷ ἀέρι (Δ. Λ. 31)· καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα
ψυχὰς ὠνόμαζον (1)· πρὸς δὲ ἐπίστευον ὅτι οἱ τεθνεῶτες οἰ-
κοῦσιν ὑπὸ γῆν (Αἰλιαν. ποικίλ. ἱστ. IV, 17). Πῶς ὅμως ὑπέ-
θετον τὴν μετὰ θάνατον κατάστασιν, περὶ τούτου μαρτυρίαι
δὲν διεσώθησαν· μόνον δ' ἀναφέρεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἐν νέᾳ πε-
ριόδῳ τοῦ κόσμου ἐπανέρχεται ἅπαξ εἰς τὴν ζωήν. (2).

Ἡ δὲ μετεμψύχωσις δὲν συνείχετο μετὰ τῆς Πυθαγορείου φι-
λοσοφίας· νεώτεροι ὅμως συγγραφεῖς ἐκλαμβάνοντες συνεχομέ-
νην ὑποθέτουσιν ὅτι αἱ ψυχαὶ οὖσαι ἀπόρροιαι τῆς τοῦ κόσμου
ψυχῆς εἰσὶ θεῖαι καὶ ἀθάνατοι (Στοβ. I, 420). Ἡ ἰδέα ὅμως
αὕτη δὲν φαίνεται ἀρχαία Πυθαγόρειος, ἀλλὰ Στωϊκή, διότι
οὔτε ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος οὔτε ὑπ' Ἀριστοτέλους ἀναφέρεται·
ἡ ψυχὴ ἀναφέρεται ὡς ἁρμονία μετὰ τοῦ σώματος καὶ συνα-
πόλλυται αὐτῷ. (Ἀριστ. ψυχ. I, 4).

Ἡ περὶ ψυχῆς ὅμως θεωρία καὶ μετεμψυχώσεως δὲν συνέχε-
ται ἐπιστημονικῶς μετὰ τῆς ἀριθμολογίας αὐτῶν. Ἡ θεωρία
αὐτῶν ἀληθῶς εἶχεν ἠθικὴν σημασίαν, τὴν ἠθικὴν ὅμως οἱ Πυ-
θαγόρειοι δὲν ἐπεξειργάσθησαν ἐπιστημονικῶς, διὰ τοῦτο τὸ
δόγμα τοῦτο δὲν ἦτο φιλοσοφικόν, ἀλλὰ παράδοσις τῶν Πυθα-
γορείων μυστηρίων, μεθ' ὧν συνείχετο καὶ ἡ περὶ τοὺς δαίμο-
νας πίστις αὐτῶν (3)· λέγοντες δὲ δαίμονας ἐννόουν ψυχὰς ἀ-
σωμάτους ἐν τῷ ἀέρι καὶ ὑπὸ γῆν (Πορφυρ. β. Πυθ. 41), καὶ
ἐξ αὐτῶν τούς τε ὀνείρους καὶ τὰ σημεῖα ἐλάμβανον, καὶ τοὺς
καθαρμοὺς καὶ τὴν μαντικὴν εἰς αὐτοὺς ἀνέφερον (Στοβ. I, 206).

Τὸν δὲ θεὸν ὁ Φιλόλαος περιγράφει ὡς ἀρχὴν καὶ ἡγεμόνα ἀκί-

---

(1) Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 5. ἀναφέρεται λόγος ἐν τοῖς ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεσι τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὅλου εἰσιέναι ἀναπνεόντων, φερομένην ὑπὸ τῶν ἀνέμων.

(2) Πορφύρ. β. Πυθ. 19. τὰ γενόμενά ποτε πάλιν γίνεται, νέον δ' οὐδὲν ἁπλῶς ἐστίν.

(3) Philol. Fr. 18. Χρυσ. ἔπη στιχ. 1 καὶ ἐφ. Δ. Λ. VIII, 32. εἶναί τε πάντα τὸν ἀέρα ψυχῶν ἔμπλεων, καὶ ταύτας δαίμονάς τε καὶ ἥρωας ὀνομάζεσθαι, καὶ ὑπὸ τούτων πέμπεσθαι ἀνθρώποις τούς τε ὀνείρους καὶ τὰ σημεῖα νόσου τε καὶ ὑγιείας, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ προβάτοις καὶ τοῖς ἄλλοις κτήνεσιν· εἴς τε τούτους γίνεσθαι τούς τε καθαρμοὺς καὶ ἀποτροπιασμοὺς μαντικήν τε πᾶσαν καὶ κληδόνας καὶ τὰ ὅμοια.

νητον, μόνιμον, ὡς καὶ ὁ Ξενοφάνης, τὴν ἰδέαν ὅμως τοῦ θεοῦ ἐπιστημονικῶς δὲν ἀνέπτυξαν· οὐδὲ κατεφέροντο οἱ Πυθαγόρειοι, ὡς ὁ Ξενοφάνης, κατὰ τῆς πολυθεΐας.

Μετὰ τῆς θρησκείας συνείχετο καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτῶν· τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἠθικὴ ἁγνότης καὶ τελειότης (1). Ἡ ἠθικὴ τῶν Πυθαγορείων εἶχε χαρακτῆρα θρησκευτικόν, τὸ μέγιστον αὐτοῖς ἦτο ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ· (Πλούτ. μαντ. ἐκλ. κ. 7)· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ἐπιστημονικῶς ἀνέπτυξαν. (Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. V, 8, ἠθικ. μεγαλ. I, 1).

Ὅσα δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς περὶ ἠθικῆς εἰς τοὺς Πυθαγορείους ἀναφέρουσι, ταῦτα δὲν φαίνονται ἀξιόπιστα. (2). Οἱ Πυθαγόρειοι δ' ἀπῄτουν νὰ ἔχωσι τὸν φόβον τοῦ θεοῦ, νὰ σέβωνται τοὺς γονεῖς, τοὺς νόμους τῆς πατρίδος· τὴν ἀνομίαν ἐθεώρουν ὡς τὸ μέγιστον κακόν, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι νὰ συνδέωνται δι' ἀγάπης, οἱ νέοι νὰ ἀνατρέφωνται διὰ τὴν πόλιν, οἱ ἐνήλικες νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ αὐτῆς, (Στοβ. Flor. 43, 49), νὰ ἦναι τοῖς φίλοις πιστοί, οἱ νέοι νὰ ὑπακούωσι τοῖς πρεσβυτέροις, νὰ ἔχωσιν εὐγνωμοσύνην πρός τε τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς εὐεργέτας, (Ἰαμβλ. β. Πυθ. 101 καὶ ἐφ.), νὰ ἦναι ἐγκρατεῖς, νὰ τρέπωνται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Ἔν τισιν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς τύχης ἐξηρτημένος, ἔν τισιν ἀνεξάρτητος αὐτῆς. (Στοβ. II, 206 καὶ ἐφ.). Τὰ αὐτὰ περιέχουσι καὶ τὰ χρυσᾶ ἔπη συνιστῶντα φόβον θεοῦ, τὸ σέβεσθαι τοὺς γονεῖς, δικαιοσύνην, ἐγκράτειαν, σωφροσύνην, φρόνησιν, ἁγνότητα βίου, προσευχήν, ἀποχὴν ἀκαθάρτων βρωμάτων κτλ. (3), νὰ μὴ λαμβάνωσι συνεχῶς ὅρκον, νὰ τηρῶσιν αὐτόν, νὰ ἀπέχωσιν ἡδονῶν καὶ τῶν ὁμοίων (4).

---

(1) Cicer Tusc. V. 3. 8. Δ. Λ. VIII, 8. Κλήμ. Στρωμ. I, 300. Ἰάμβλ. β. Πυθ. 58.

(2) Στοβ. Floril. 79, 45. Δ. Λ. VIII, 23. Πορφ. β. Πυθ. 38.

(3) Δ. Λ. VIII, 17 καὶ ἐφ. Πλούτ. περὶ παίδ. ἀγωγ. 17. Πορφ. β. Πυθ. 38 καὶ ἐφ.

(4) Ἰαμβλ. 37 καὶ ἐφ. Κλήμ. Στρωμ. V, 535.

Ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ πιστεύουσα εἰς τὴν θείαν παντοδυνα-
μίαν καὶ τὴν ἀθανασίαν ἀπέβλεπεν εἰς ἁγνότητα τοῦ βίου, εἰς
ἐγκράτειαν, δικαιοσύνην καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, τὰς θεωρίας
ὅμως ταύτας ἐπιστημονικῶς δὲν ἀνέπτυξεν.

Οἱ Πυθαγόρειοι προαγαγόντες τὰ μαθηματικὰ μετήνεγκον τὴν
φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ ὑλικοῦ εἰς τὸ ἰδανικόν· διότι ὁ ἀριθμὸς ὡς
πρώτη ἀφαίρεσις δὲν εἶναι πλέον ἀρχὴ ὑλική, καὶ κατὰ τοῦτο
ἐπροτέρησαν τῶν φυσιολόγων.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπικρίνων τὰς δόξας τῶν παραδεχομένων
οὐσίαν ἀΐδιον, δηλαδὴ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς ἰδέας, ἐξετάζει
ἐν τῷ Μ. τῆς μεταφυσικῆς τὴν δόξαν τῶν Πυθαγορείων ἀποδει-
κνύων, ὅτι, εἰ τὰ μαθηματικὰ οὐσίαι εἰσίν, πρέπει νὰ ἦναι ἐν
τοῖς αἰσθητοῖς ἢ χωριστὰ αὐτῶν· ἀποδεικνύων δὲ ὅτι ταῦτα
οὔτε ἐν ταῖς αἰσθητοῖς εἰσὶν οὔτε χωριστὰ αὐτῶν, ἀλλὰ τρόπον
τινὰ ἐν αὐτοῖς, τρόπον δέ τινα χωριστά· ἐπειδὴ δὲ τὰ μαθημα-
τικὰ δὲν εἶναι οὐσίᾳ πρότερα καὶ ἀχώριστα τῶν αἰσθητῶν, δὲν
εἶναι οὐσίαι, ἀλλὰ ἐκ τῶν πρός τι, ἑπομένως κατηγορούμενα,
ὡς τοιαῦτα δὲ δὲν δύνανται νὰ ἦναι τῶν ὄντων ἀρχαί.

Ἐπίσης δ' ἀποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι οὔτε τὸ ἓν εἶναι
οὐσία, οὔτε τὰ ἐναντία, ἀλλὰ πάντα κατηγορούμενα, ὡς τοιαῦτα
δὲ δὲν δύνανται νὰ ἦναι τῶν ὄντων ἀρχαί. Ὅθεν ὁ Ἀριστο-
τέλης ἀποδεικνύων τὰ μαθηματικά, τὰ ἐναντία καὶ τὸ ἄπει-
ρον ἐκ τῶν πρός τι, δηλαδὴ ποσόν· διότι, εἰ ἦτο οὐσία, ἔπρεπε
νὰ ἦναι ἀδιαίρετον καὶ οὐχὶ διαιρετόν, ἀναιρεῖ τοὺς Πυθαγο-
ρείους ἀποδεικνύων αὐτοὺς συγχρόνως ἀνακολούθους, διότι οὗ-
τοι λέγοντες τὸ ἄπειρον οὐσίαν μερίζουσιν αὐτὸ ἐν ταὐτῷ, ὅπερ
ἐστὶν ἀδύνατον· (φυσ. III, 6.). Ἐκ τοῦ ὅλου δὲ συστήματος
τῶν Πυθαγορείων ἐξάγεται, ὅτι ἡ Πυθαγόρειος ἑταιρία μᾶλλον
ἐπήγασεν ἐξ αἰτίων ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν. Κατὰ τὸν ἕκτον
αἰῶνα ἐξ ἑνὸς φαίνονται θρῆνοι περὶ τῆς ἀθλιότητος τοῦ βίου
καὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ἑτέρου δὲ ῥοπὴ εἰς τὴν
τάξιν, τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν βίον. Τὸ αἴσθημα τῶν παθη-
μάτων καὶ τῶν ἐλλείψεων μετὰ τῆς ἠθικῆς ῥοπῆς προήγαγε τὴν
ἰδέαν τῆς ἑταιρίας· ὥστε ἡ Πυθαγόρειος ἑταιρία καὶ ὁ Πυθα-

γόρειος βίος, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία, προῆλθεν ἐκ
τοῦ ἠθικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας εἶναι τὸ αὐτό,
ὃ ἀπησχόλησε τὰ πρὸ Σωκράτους συστήματα· διότι καὶ ἡ Πυ-
θαγόρειος φιλοσοφία ἦτο φυσική, (Ἀριστ. Μετ. I, 0, XIV, 3.),
ἑπομένως ἡ βάσις αὐτῆς δὲν ἦτο ἠθική, ὡς ὁ Ῥίττερος ἰσχυρί-
ζεται (**Gesch. d. Phil.** I, 454)· διότι οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ἠθι-
κὴν ἀνάγουσιν εἰς μαθηματικὰς καὶ μεταφυσικὰς ἐννοίας, τὰς
ἀρετὰς εἰς τοὺς ἀριθμούς, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ
εἰς τὴν τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου, καὶ τὴν ἠθικὴν πραγματεύον-
ται φυσικῶς· ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἁρμονία ἔχουσι σημασίαν φυσι-
κήν. Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 5) λέγων, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὰ
στοιχεῖα τῶν ἀριθμῶν ὑπέλαβον στοιχεῖα τῶν ὄντων, διότι ἑώ-
ρων πολλὰ ὁμοιώματα, διαβεβαιοῖ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου
φιλοσοφίας δὲν εἶναι τὸ περὶ τῶν ὅρων τῆς γνώσεως ζήτημα,
ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων. Ἐὰν ἡ Πυθαγόρειος φιλο-
σοφία ἀρχὴν εἶχε τὸ περὶ γνώσεως ζήτημα, ἔπρεπε νὰ λάβῃ
χαρακτῆρα διαλεκτικὸν καὶ βάσιν μεθοδολογικήν, ὡς ὀρθῶς ὁ
Ῥίττερος παρατηρεῖ. (**Phil.** Πυθ. **135** καὶ ἑφ.). Ὁ Ἀριστοτέ-
λης διαβεβαιοῖ, ὅτι οἱ πρότερον διαλεκτικῆς οὐ μετεῖχον, ὅτι
ἤρξαντο νὰ ὁρίζωσι, λίαν ὅμως ἁπλῶς καὶ ἐπιπολαίως· οἱ δὲ
Πυθαγόρειοι πρότερον περί τινων ὀλίγων, ὧν τοὺς λόγους εἰς τοὺς
ἀριθμοὺς ἀνῆπτον, οἷον τί ἐστι καιρὸς ἢ τὸ δίκαιον ἢ γάμος·
(μετ. **XIII, 4**)· διαλέγονται μέν τοι καὶ πραγματεύονται περὶ
φύσεως πάντα· (μετ. **I, 8. XIV, 3**)· ἄρα ἀρχὴν εἶχον οἱ Πυ-
θαγόρειοι τὸ περὶ οὐσίας τῶν ὄντων ζήτημα.

Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι, ὧν τὰ συγγράμματα δὲν εἶναι γνήσια,
παρέλαβον τὴν λογικὴν ἐκ τῶν περιπατητικῶν καὶ τῶν Στωϊ-
κῶν, τὴν δὲ περὶ γνώσεως θεωρίαν ἐκ τοῦ Πλάτωνος. Ὁ δὲ Φι-
λόλαος καὶ Ἀρχύτας δεικνύουσιν, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τοὺς πρὸ
Σωκράτους φιλοσόφους κατά τε τὴν λογικὴν καὶ τὴν μέθοδον
δὲν ὑπερέβησαν· ὅθεν οἱ Πυθαγόρειοι, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης διαβε-
βαιοῖ (μετ. I, 8), οὔτε διαλεκτικοὶ ἦσαν οὔτε ἠθικοί, ἀλλὰ φυ-
σικοί· διὸ καὶ ἐτράπησαν εἰς ἐξήγησιν τῶν φυσικῶν φαινομέ-

νων καὶ βαθμηδὸν τὴν θεωρίαν αὐτῶν συνεπλήρωσαν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ σύστημα αὐτῶν εἶναι ἔργον πολλῶν ἀνδρῶν καὶ χρόνων, ὡς αἱ δέκα ἀντιθέσεις ἀποδεικνύουσιν, ἡ γεωμετρικὴ τῶν στοιχείων κατασκευή, ἡ τῶν τεσσάρων ἀρχῶν τοῦ Φιλολάου διάκρισις, ἐγκεφάλου, καρδίας, ὀμφαλοῦ, αἰδοίου, ἡ τῶν δέκα οὐρανίων σωμάτων· διὸ καὶ τὸ ζήτημα ἀναφύεται, ἂν τὸ σύστημα τοῦτο ἐκ τοῦ Πυθαγόρου ἐπήγασεν, ἢ εἰς τὴν Ἰωνικὴν φυσιολογίαν ἢ εἰς μεταγενέστερα συστήματα ἀναφέρεται; ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει πάντοτε τοὺς Πυθαγορείους, τὸν δὲ Πυθαγόραν οὐδέποτε, ἐκτὸς μόνον ἐν τοῖς ἠθικοῖς μεγάλοις, ἃ ὅμως δὲν φαίνονται γνήσια Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ἐπιτομὴ τῶν Νικομαχείων αὐτοῦ. Ὁ Ξενοφάνης (Δ. Λ. VIII, 36) τὴν μετεμψύχωσιν ἀναφέρει εἰς τὸν Πυθαγόραν. Ὁ Ἡράκλειτος λέγων, (Δ. Λ. IX, 4) «πολυμαθίη νόσον οὐ διδάσκει» καλεῖ τὸν Πυθαγόραν πολυμαθῆ· Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐξυμνεῖ αὐτὸν ὡς ὑπὲρ ἄνθρωπον (Πορφ. β. Πυθ. 30.). Ταῦτα δὲ δὲν δεικνύουσι τὴν θεωρίαν τοῦ Πυθαγόρου ἐξ αὐτοῦ πηγάσασαν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ σύστημα, εἰ καὶ ἔχει διαφοράς, φέρει ἕνα καὶ κοινὸν χαρακτῆρα, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ βάσις αὐτοῦ ἐπήγασεν ἐξ ἑνός, τοῦ Πυθαγόρου. Ἡ Ἐλεατικὴ θεωρία ἐξήσκησεν ἐπιῤῥοὴν εἰς ὅλα τὰ ἔπειτα συστήματα, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τῶν Ἀτομικῶν, τοῦ Ἀναξαγόρου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐξήσκησε καὶ εἰς τὸν Πυθαγόραν, ἀποδείκνυται ὅτι ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία προηγεῖται τῆς Ἐλεατικῆς· διότι καὶ ὁ Παρμενίδης ὑποθέτει τὴν κοσμολογίαν τῶν Πυθαγορείων καὶ ὁ Ἡράκλειτος τὴν περὶ τῶν ἐναντίων καὶ τῆς ἁρμονίας θεωρίαν.

Οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ Πυθαγόρας τὴν θεωρίαν του παρέλαβεν ἐξ ἄλλων, μόνον δ' οἱ μεταγενέστεροι ἐνόμιζον ὅτι παρέλαβεν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἡρόδοτος (II, 81) ἀναφέρει τὴν μετεμψύχωσιν. Παρ' Αἰγυπτίοις οὐδὲν ὅμοιον τῇ περὶ τῶν ἀριθμῶν θεωρίᾳ τῶν Πυθαγορείων ὑπῆρχεν, οὐδέ τι ὅμοιον τῆς Περσικῆς καὶ Πυθαγορείου θεωρίας· ἡ ὁμοιότης τῆς Αἰγυπτιακῆς καὶ Πυθαγορείου φιλοσοφίας εἶναι γενική, ὥστε οὐδὲν ἐξ αὐτῆς ἀποδείκνυται. (Πλούτ. συμποσ. VIII, 8, 2. Περὶ Ἰσ. 10.). Ὁ βίος καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν Πυθαγορείων εἰσὶν ἐκ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς διανοητικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καταστάσεως τοῦ τότε χρόνου καταληπτά (1)· ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ἦτο ἠθικόν, θρησκευτικόν, πολιτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν δοκίμιον ἀναπτυχθὲν κατὰ τὸν Δωρικὸν χαρακτῆρα· αὐτὸν φέρει ἡ κοσμολογία τοῦ Πυθαγόρου, ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ ἀριστοκρατικὸν φρόνημα, τὰ συσσίτια, ἡ ἠθική, ἡ γυμναστική, ἡ μουσικὴ καὶ λοιπά, ἅτινα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Δωρικὸς χαρακτὴρ τὰ μέγιστα τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν ἐπηρέασεν. Τὴν περὶ φύσεως ὅμως θεωρίαν παρέλαβεν ὁ Πυθαγόρας ἐκ τῶν Ἰώνων καὶ εἰς Ἰταλίαν μετενεγκὼν ἰδίαν ἐσχημάτισεν (Ὁ Müller Etrusker II, 139.). Μετὰ τῆς Πυθαγορείου δὲ θεωρίας συνέχεται καὶ Ἀλκμαίων ὁ Κροτωνιάτης, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει ἀπὸ τῶν Πυθαγορείων (μετ. I, 5.) καὶ ᾧ ἀποδίδει τὰς δέκα κατηγορίας· καὶ ὁ Ἵππασος (Ἀριστ. μετ. I, 3), ὃς τὸ πῦρ παρέλαβε, καὶ ὁ Ἔκφαντος καὶ ὁ κωμικὸς Ἐπίχαρμος, ὃν τινὲς Πυθαγόρειον ὑπολαμβάνουσι, συνέχονται μετ' αὐτῆς.

Ἡ μὲν ἀρχαιότης ἀπέδωκε τῷ Πυθαγόρᾳ πάντα καὶ τὰ νεώτατα. Οἱ δὲ νεώτεροι ἀμφιβάλλουσι περὶ πάντων τῶν περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς φιλοσοφίας του παραδοθέντων. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀριθμολογίας τῶν Πυθαγορείων εἶναι τοιαύτη, οἵα οὔτε παρὰ τοῖς Ἴωσιν οὔτε παρὰ τοῖς Ἐλεάταις ἀπαντᾶται. Καὶ τοῦτο παρεκίνησε τὸν Βράνδην νὰ τάξῃ τὸ σύστημα τῶν Πυθαγορείων μετὰ τὸ τῶν Ἐλεατῶν. Τὸ σύστημα ὅμως τῶν Ἐλεατῶν ὑποθέτει τὸ τῶν Πυθαγορείων, ὡς εἴρηται, ὡς κείμενον ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰσθητῆς ἐποπτείας τῶν ἀρχαίων Ἰώνων καὶ τοῦ καθαροῦ νοεῖν τῶν Ἐλεατῶν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ εἰς τὴν Ἐλεατικὴν φιλοσοφίαν μετάβασις ἐκ τῆς Πυθαγορείου εἶναι φυσική.

γ'.) Περὶ τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἐλεατῶν ἀποσπάσματά τινα διεσώθησαν, τὰ ὁποῖα ὁ Βράνδης καὶ ὁ Κάρστενος συνέλεξαν καὶ

(1) Ot. Müller Gesch. hellen. Stämme und Städte. II, 365 καὶ ἐφ.

ἡρμήνευσαν (1). Ταῦτα δὲ τὰ ἀποσπάσματα καὶ αἱ τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρίαι ἀποτελοῦσι τὰς πηγὰς τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας. Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰσὶ καὶ αἱ τοῦ Σιμπλικίου μαρτυρίαι καὶ ἓν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃ ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Griech. I, 432 καὶ ἑφ.) θεωρεῖ περιπατητικοῦ τινός, οὐχὶ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ Θεοφράστου. (Phil. d. Griesh I, 132 καὶ ἑφ.) πρώτη ἔκδοσις.).

Ἡ Ἐλεατικὴ φιλοσοφία ἐκ τῆς πόλεως Ἐλέας ἀποικίας Φωκαέων ἐν Ἰταλίᾳ οὕτω κληθεῖσα ἀνεπτύχθη ἐντὸς ἑνὸς αἰῶνος. Ξενοφάνης ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς θέτει τὴν ἀρχὴν ἀποφηνάμενος τὸν θεὸν ὡς τὸ ἓν κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολλῶν. Ὁ Παρμενίδης θεμελιοῖ τὴν ἀρχὴν μεταφυσικῶς ἀνάγων τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν, τοῦ ἀγεννήτου καὶ γενομένου, εἰς τὴν τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, παράγων τὰς ἰδιότητας τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτῶν καὶ δεικνύει τὸ ἀδύνατον τῆς γενέσεως, τῆς μεταβολῆς καὶ τῶν πολλῶν. Ὁ Ζήνων καὶ ὁ Μέλισσος ὑπερασπίζουσι τὰ ἀξιώματα τοῦ Παρμενίδου κατὰ τῆς συνήθους δοξασίας, αὔξουσιν ὅμως τὴν ἀντίθεσιν αὐτῶν εἰς τρόπον, ὥστε σαφῶς ἐντεῦθεν καταφαίνεται ἡ ἀνικανότης τῆς Ἐλεατικῆς ἀρχῆς πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων.

1) Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος τὸ γένος Ἴων λέγεται υἱὸς κατά τινας μὲν Ὀρθομένους κατ' ἄλλους δὲ Δεξίνου (Δ. Λ. IX, 18) ἐγεννήθη δὲ κατὰ μὲν τὸν Τίμαιον ἐπὶ Ἱέρωνος τοῦ δυνάστου τῆς Σικελίας καὶ Ἐπιχάρμου τοῦ ποιητοῦ, κατὰ δ' Ἀπολλόδωρον τῇ 40 Ὀλυμπιάδι (Κλημ. Στρωμ. IV, 5) καὶ ἔζησε μέχρι Δαρείου καὶ Κύρου. Ὁ δὲ Σωτίων λέγει αὐτὸν σύγχρονον Ἀναξιμάνδρου (Δ. Λ. IX, 18), ὁ δ' Εὐσέβιος (Εὐαγ. προπ. X, 14, 14 XIV, 17, 10) λέγει σύγχρονον τοῦ Πυθαγόρου. Ὁ Ἡράκλειτος δεικνύει αὐτὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ (Δ. Λ. I, 111, IX, 18.).

(1) Christian August Brandis commentationum Eleaticarum P. I. Altonae 1813. Xenophanis Colophonii carminum reliquiae: de vita ejus et studiis disseruit, fragmenta explicuit, placita illustravit Simon Karsten, Bruxel. 1830. Victor Cousin Xenophane fondateur de l'école d'Elee ἐν τοῖς nouveaux fragmens philosophiques, Paris 1828 p. 9 κ. ἑφ.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Παρμενίδης ἐγεννήθη κατὰ τὴν 65 Ὀλυμπιάδα, καὶ μαθητὴς Ξενοφάνους λέγεται, ἀποδείκνυται ὅτι οὐχὶ ἡ τοῦ Τιμαίου χρονολογία εἶναι ὀρθή, διότι ἔπρεπε νὰ ἦναι Παρμενίδου νεώτερος, ἀλλ' ἡ τοῦ Ἀπολλοδώρου.

Ὁ Ξενοφάνης τῆς πατρίδος ἐκπεσὼν διέτριβεν ἐν Ζάγλῃ τῆς Σικελίας καὶ Κατάνῃ (Δ. Λ. IX, 18), ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων του ἐπιβεβαιοῦται (1)· ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι 67 ἔτη περιεπλανᾶτο, καὶ ὅτε τὸ περὶ φύσεως συνέγραψεν ἦτο 93 ἐτῶν· ταῦτα πάντα δεικνύουσιν ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τῶν Ἰώνων καὶ Περσῶν ἦτο νέος· κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος γεννηθεὶς ἀπέθανε τὸν πέμπτον, ζήσας ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη. Ἔγραψε δὲ καὶ ἐν ἔπεσι καὶ ἐλεγείας καὶ ἰάμβους καθ' Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου ἐπικόπτων αὐτῶν τὰ περὶ θεῶν εἰρημένα (Δ. Λ. IX, 22).

Ἐπειδὴ ὅμως ἅπαντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐξηφανίσθησαν, ἠρανίζοντο οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς τὰ κατ' αὐτὸν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θοφράστου βιβλίων. (Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 358).

Ὁ Ξενοφάνης κατ' ἐνίους μὲν ἤκουσεν οὐδενὸς (Δ. Λ. IX, 18), κατ' ἐνίους δὲ Βότωνος Ἀθηναίου, κατ' ἄλλους δὲ Τηλαυγοῦς, αὐτὸς δὲ Πυθαγόρου (Δ. Λ. προοίμ. 15). Ὅσα δὲ περὶ Ξενοφάνους γινώσκομεν, ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σκοπούντων τὴν ἀναίρεσιν τῆς πολυθεΐας, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀποδιδόντων αὐτῷ ἰδέας μεταφυσικάς.

Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ κύριον φαίνεται ἡ ἀναίρεσις τῆς πολυθεΐας· (Ἀριστ. ποιητικ. 25)· τῇ δὲ πολυθεΐᾳ ἀντιτάσσει τὸ ἕν· εἷς θεὸς ἄρχει θεῶν καὶ ἀνθρώπων· διότι ὁ θεὸς εἶναι τὸ μέγιστον, ὡς δὲ τὸ μέγιστον δὲν δύναται νὰ ἦναι πολλοί, ἀλλ' εἷς (2). Οὗτος δὲ ὁ θεὸς εἶναι ἀγέννητος, διότι τὸ γεννητόν ἐστι

(1) «Ἤδη δ' ἑπτά τ' ἔασι καὶ ἑξήκοντα ἐνιαυτοὶ βληστρίζοντες ἐμὴν φροντίδ' ἀν' Ἑλλάδα γῆν, ἐκ γενετῆς δὲ τότ' ἦσαν ἐείκοσι πέντε τε πρὸς τοῖς, εἴπερ ἐγὼ περὶ τῶν δ' οἶδα λέγειν ἐτύμως.»

(2) Fr. 1. Εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος, οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοίϊος οὔτε νόημα. (Ἀριστ. περὶ Ξενοφ. c. 3. εἰδ' ἔστιν ὁ θεὸς πάντων κράτιστον, ἕνα φησὶν αὐτὸν προσήκειν εἶναι.

φθαρτόν· ὁ θεὸς δύναται νὰ νοηθῇ μόνον ἄφθαρτος. (1). Ὁ θεὸς δ' ἐστὶν ἀμετάβλητος, ἀκίνητος (Fr. 4. Ἀριστ. μετ. I, 8. ἀκίνητον εἶναί φασι τὸ ἕν), δὲν εἶναι ἀνθρωποειδής. (2). Οὕτω δὲ μεταφέρουσι καὶ τὰς ἄλλας ἀτελείας εἰς τὸν θεὸν, οὐ μόνον τὸ ἀνήθικον, ὃ ὁ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος περὶ θεῶν ἀναφέρουσιν (3), ἀλλὰ καὶ πᾶς περιορισμὸς εἶναι ἀνάξιος αὐτῶν, διότι ὁ θεὸς οὔτε κατὰ τὸν νοῦν εἶναι ὅμοιος τοῖς ἀνθρώποις οὔτε κατὰ τὸ σχῆμα (4)· καὶ κατὰ τὸν νοῦν ἄρχει πάντων ἀπόνως, (ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει).

Αἱ δὲ τῶν ἀρχαίων μαρτυρίαι ἐπεκτείνουσι τὴν περὶ τοῦ ἑνὸς θεωρίαν τοῦ Ξενοφάνους.

Ὁ Πλάτων (5) ἀποδίδων τὴν ἰδέαν τοῦ Ξενοφάνους πᾶσι τοῖς Ἐλεάταις ἐκθέτει ὅτι κατ' αὐτοὺς εἶναι τὰ πάντα ἓν ὄν· τὸ αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (6), τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Θεόφραστος καὶ ὁ Τίμων (7), ταὐτὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι συγγρα-

---

(1) Fr. 5. ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι· τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτι ἔχειν φωνήν τε δέμας τε. Ἀριστ. ῥητ. II, 23. περὶ Ξενοφ. κτλ. c. 3. Δ. Λ. IX, 19. πρῶτός τε ἀπεφήνατο ὅτι πᾶν τὸ γιγνόμενον φθαρτόν ἐστι.

(2) Fr. 1 καὶ 5. ἀλλ' εἴτοι χεῖράς γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες
ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες (εἶχον),
ἵπποι μὲν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοίας,
καίκε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν,
τοιαῦθ' οἷόν περ καὐτοὶ δέμας εἶχον ὅμοιον. (Δ. Λ. IX, 19).

(3) Fr. 7. πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρος θ' Ἡσίοδός τε
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστὶν,
πλεῖστ' ἐφθέγξατο θεῶν ἀθεμίστια ἔργα,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατᾶν.

(4) Fr. 1. 2. οὖλος ὁρᾷ οὖλος δὲ νοεῖ οὖλος δέ τ' ἀκούει Σιμπλ. φυσ. 6, Δ. Λ. IX, 19· σύμπαν τάτ' εἶναι τὸν θεὸν, νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ἀΐδιον.

(5) Ἐν τῷ Σοφιστῇ 242, τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Ἐλεατικὸν γένος ἀπὸ Ξενοφάνους καὶ ἔτι πρόσθεν ἀρξάμενον, ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις.

(6) (I, 5. Εἰσὶ δέ τινες οἳ περὶ τοῦ παντὸς ὡς ἂν μιᾶς οὔσης φύσεως ἀπεφήναντο. I, 5. Εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας ἓν εἶναί φησι τὸν θεόν. (Σιμ. φυσ. 6).

(7) Σεξτ. Πυῤῥ. ὑποτ. I, 224· ὅπποι γὰρ ἐμὸν νόον εἰρύσαιμι εἰς ἕν τε ταὐτό τε πᾶν ἀνελύετο. Πᾶν δ' ἐὸν αἰεὶ πάντῃ ἀνελκόμενον μίαν εἰς φύσιν ἵσταθ' ὁμοίαν.

φεῖς (1) διαβεβαιοῦντες ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἀπεφήνατο τὰ πάντα ἓν ὄν, ἑπομένως τὸν κόσμον· διότι, εἰ ὁ θεός ἐστιν ἕν, εἰσὶ καὶ τὰ ὄντα οὐσίᾳ ἕν, διὰ τοῦτο ἀπεφήνατο, ὡς φαίνεται, καὶ τὸν κόσμον ἀγέννητον, ἀΐδιον καὶ ἄφθαρτον (ἀρέσκ. φιλ. II, 4, 3), τουτέστι τῷ κόσμῳ τὰ αὐτὰ προσόντα ἀπέδωκεν, ἃ τῷ θεῷ. Ὁριστικώτερον δὲ πασῶν τῶν μαρτυριῶν δεικνύει αὐτὴ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Ξενοφάνης ἀπεφήνατο ὅτι, ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ἕν, εἶναι καὶ τὸ πᾶν ἕν, τουτέστιν ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ πάντων.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ξενοφάνης δὲν ἐχώρισε τὸ φιλοσοφικὸν ἀπὸ τοῦ θεολογικοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πολλά, ὡς ὁ Παρμενίδης, μὴ ὄν.

Ὁ Ξενοφάνης ἀπεφήνατο τὸ πᾶν ὡς ἕν, δὲν διεσαφήνισεν ὅμως αὐτὸ κατὰ τὸν λόγον, ὡς ὁ Παρμενίδης, ἢ κατὰ τὴν ὕλην, ὡς ὁ Μέλισσος, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναι φησὶ τὸν θεόν (2).

Τὰ δὲ διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ Ξενοφάνους ἀναφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, οὗ τὴν ἑνότητα ζητεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ κατὰ τῶν ἀνθρωποειδῶν καὶ ἀνθρωποπαθῶν παραστάσεων τῆς τοῦ λαοῦ θρησκείας. Αἱ δὲ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους, παριστῶσι τὴν τοῦ Ξενοφάνους θεωρίαν ἁπλῆν. Διὸ αἱ εἰς τὸν Ξενοφάνην ἀναφερόμεναι ἀποδείξεις δὲν συνετάχθησαν ὑπὸ Ξενοφάνους, ἀλλ', ὡς ὁ Βράνδης (Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 358 καὶ ἑφ.) ἀποφαίνεται, ὑπὸ περιπατητικῶν καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν Μέλισσον. Ὡς δ' αἱ ἀποδείξεις δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν Ξενοφάνην, οὕτω δὲν ἀναφέρονται καὶ τὰ ὑπὸ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰρημένα, ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἄπειρον ἔλεγε τὸ ἕν, οὐδὲ

---

(1) (Cicer. Acad. II, 37, 118. N. Δ. I, 11, 28. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. I, 8, 4.).

(2) Ἀριστ. I, 5. Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἑνὸς ἅπτεσθαι, Μέλισσος δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην· διὸ καὶ ὁ μὲν πεπερασμένον, ὁ δ' ἄπειρον φησὶν αὐτό. Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἑνίσας οὐδὲν διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας ἔοικε θιγεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναι φησὶ τὸν θεόν.

τὰ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, ὅτι αὐτὸ πεπερασμένον ἐστὶ καὶ σφαιροειδὲς, οὐδὲ τὰ ὑπὸ Σιμπλικίου. Ταῦτα δ' ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ ἔπειτα συγγραφεῖς συνέχεον τὴν θεωρίαν τοῦ Ξενοφάνους μετὰ τῆς τῶν ἔπειτα Ἐλεατῶν, διακρινάντων τὸ ἓν τῶν πολλῶν καὶ ἀποφηναμένων αὐτὸ τῶν μὲν ἄπειρον, τῶν δὲ πεπερασμένον. Περὶ δὲ τῆς φυσικῆς τοῦ Ξενοφάνους εἰσὶν αἱ μαρτυρίαι τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων ἀντιφατικαί.

Ἐπειδὴ ὁ Ξενοφάνης ἰσχυρίζετο τὴν γένεσιν τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς γῆς, φανερὸν εἶναι ὅτι τὸν κόσμον δὲν ὑπέθετεν, ὡς ὁ Παρμενίδης, φαινόμενον ἀπατηλὸν, ἀλλὰ πραγματικόν. Λέγουσι δὲ ὅτι ὡς πρῶτον στοιχεῖον ὑπέθετε τὴν γῆν (1), ἢ τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ (2). Τὰ τέσσαρα δὲ στοιχεῖα δὲν παρεδέχετο ὁ Ξενοφάνης, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἰσήνεγκεν. (Ἀριστ. μετ. I, 4.).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ξενοφάνης παρετήρησεν ὅτι ἐν μέσῃ γῇ κόγχαι εἰσὶ, καὶ ἐν Συρακούσαις ἐν ταῖς λατομίαις καὶ ἐν Πάρῳ εὑρέθη τύπος ἀφύης ἐν τῷ βάθει τοῦ λίθου καὶ τύπος φωκῶν, ἐν δὲ Μελίτῳ πλάκες συμπάντων θαλασσίων, (Ὠριγ. φιλ. c. 4. Ἱπ. I, 14), ὑπέθεσεν ὅτι ἡ γῆ ὑπέκειτο περιοδικῇ τινὶ μεταβάσει ἐκ τῆς ῥευστῆς εἰς τὴν στερεὰν κατάστασιν, καὶ ἀντιστρόφως· οὕτω δ' ἐδόξαζεν ὅτι καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐγένετο. Ταῦτα δὲ ἐγένοντο, ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν πάλαι, ὁ δὲ τύπος ἐν τῷ πηλῷ ἐξηράνθη· οἱ ἄνθρωποι δ' ἀναιροῦνται πάντες, ὅταν ἡ γῆ κατενεχθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν πηλὸς γένηται· εἶτα πάλιν ἄρχεται τῆς γενέσεως, καὶ τοῦτο συμβαίνει πᾶσι τοῖς κόσμοις. Τὸ δὲ βάθος τῆς γῆς ἐνόμιζεν ἄπειρον καὶ τοῦ ἀέρος. (Ἀριστ. περὶ Ξενοφ. Ζήνων. καὶ Γοργίου c. 2.). Τὸν δ' ἥλιον, τὴν σελήνην, τὰ ἄστρα, τὴν ἶριν καὶ ἄλλα τοῦ οὐρανοῦ φαινόμενα ὑπέθετε συσσωρεύσεις πεπυρωμένων νεφῶν (Fr. 13. Ἐκ νεφῶν πεπυρωμένων εἶναι τὸν ἥλιον.), ὅτι σβέννυνται καὶ ἅπτονται ὡσεὶ ἄνθρακες, σβέννυνται μὲν κατὰ δύσιν, ἅπτονται δὲ κατ' ἀνατο-

(1) Fr. 8. Ἐκ γαίης γὰρ πάντα καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ.

(2) Fr. 9. Πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκγενόμεσθα. Fr. 10. Γῆ καὶ ὕδωρ πάνθ' ὅσα γίνονται ἠδὲ φύονται.

λήν· οὕτως ἐδόξαζε καὶ περὶ ἐκλείψεων ἡλίου καὶ σελήνης· ὅτι πολλοὶ εἰσὶν ἥλιοι καὶ σελῆναι (Στοβ. I, 522. 534.). Τὴν σελήνην ὑπέθετε κατῳκημένην, (Cic. Acad. IV, 39) ἔχουσαν πολλὰς πόλεις καὶ πολλὰ ὄρη.

Τινὲς δὲ τῶν φυσικῶν δοξασιῶν δὲν εἶναι ἴσως τοῦ Ξενοφάνους (Γαλην. **H. Phil.** c. 13, ὅτι αἱ τροχιαὶ τῶν ἄστρων κεῖνται ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιφανείᾳ), τινὲς δ' εἰσὶν ἀσήμαντοι, καθ' Ἱππόλυτον δ' ὅτι τὰ νέφη, ἡ βροχὴ, οἱ ἄνεμοι ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων γίνονται, ὅτι ἡ σελήνη ἔχει ἴδιον φῶς. (Στοβ. I, 556.). Καθ' ὅσον δὲ τὸ ἠθικὸν ἀφορᾷ, ὃ περιέχεται ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι καὶ μετὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ δὲν συνέχεται, κατέκρινεν ὁ Ξενοφάνης τὴν πολυτέλειαν (Fr. 20), ὅτι πλέον ἡ ἰσχὺς τιμᾶται ἢ ἡ σοφία (Fr. 19), ἀπέῤῥιπτε τὸν ὅρκον (Ἀριστ. ῥητ. I, 15), ἀπεδοκίμαζε τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν (Fr. 17. 21. 23.). Διογένης ὁ Λαέρτιος (IX, 20. 72) λέγει, ὅτι ὁ Ξενοφάνης δὲν ἀνεγνώριζεν ἀλήθειαν τῇ αἰσθήσει. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται ὀρθὸν, διότι ὁ Ξενοφάνης (Fr. 16) ἰσχυρίζετο ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ὑπέδειξαν τοῖς θνητοῖς πάντα ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον· ἐνόμιζεν ὅτι τελεία βεβαιότης τῆς γνώσεως δὲν εἶναι δυνατὴ, ἀλλὰ μόνον πιθανότης (1). Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον νὰ ὑπολάβῃ τις σκεπτικὸν, διότι ἡ θεωρία τοῦ Ξενοφάνους ἀπέβλεπεν εἰς εὕρεσιν τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς, ἣν οὔτ' ἐν τῇ ὕλῃ ἐζήτησεν, ὡς οἱ Ἴωνες, οὔτ' ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι, ἀλλ' ἐν τῷ ἑνὶ, τῷ ἀϊδίῳ ὄντι. Ὁ Ξενοφάνης ὅμως δὲν διεσαφήνισεν πῶς συμβιβάζεται τὸ ἓν καὶ ἀμετάβλητον πρὸς τὸ διαιρετὸν καὶ μεταβαλλόμενον, ἀλλὰ τὸν κόσμον διὰ τοῦτο ἐθεώρει πραγματικόν. Ταύτην τὴν ἔλλειψιν ἀνεπλήρωσεν ὁ Παρμενίδης ἀποφηνάμενος τὸ ἓν ὡς τὸ καθαρὸν ὂν καὶ τὰ πολλὰ ὡς τὸ μὴ ὄν· καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ σημασία τοῦ Παρμενίδου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

(1) (Fr. 14. 15).

«Καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὔ τις ἀνὴρ ἴδεν, οὐδέ τις ἔσται,
εἰδὼς ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἅσσα λέγω περὶ πάντων·
εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπὼν,
αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε, δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.»

Ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ξενοφάνης τὴν δυσχέρειαν τὴν ἐκ τῆς θεωρίας του δὲν παρετήρησεν, οὐδὲ τὸ πρόβλημα, ὃ ἀναφύεται, ὃ ὁ Παρμενίδης ἐγνώρισεν καὶ τὴν τῶν Ἐλεατῶν θεωρίαν κατὰ τῆς συνήθους παραστάσεως ἀκολούθως ἀνέπτυξεν.

2) ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ.

Παρμενίδης Πύρητος (Δ. Λ. ΙΧ, 25) λέγεται Ξενοφάνους μαθητὴς (Ἀριστ. μετ. Ι, 4.). Ὁ Πλάτων (Παρμεν. 127) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ζήνων ἀφίκοντο εἰς Παναθήναια τὰ μεγάλα, ὁ μὲν Παρμενίδης ἐτῶν ἑξήκοντα καὶ πέντε, ὁ δὲ Ζήνων τεσσαράκοντα. Ὁ Σωκράτης, λέγει, συμπροσέμιξε τῷ ἀνδρὶ πάνυ νέος (Θεαίτ. 183, Σοφιστ. 237.). Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Σωκράτης τότε ἦτο εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, ἐξάγεται ὅτι ὁ Παρμενίδης ἐγεννήθη 510 πρὸ Χριστοῦ. Ἡ χρονολογία ὅμως τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι ἀκριβής· διότι συνέντευξις δὲν ἐγεινεν, ἑπομένως ὁ διάλογος εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ Πλάτωνος, εἰ καὶ ἡ ἄφιξις τοῦ Παρμενίδου εἰς Ἀθήνας δὲν εἶναι ἀπίθανος.

Ὁ Παρμενίδης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο τοσοῦτον ἔνδοξος, ὥστε καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸν ἀποκαλεῖ μέγαν, (Σοφ. 237 Θεαίτ. 183); καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐγκωμιάζει αὐτὸν (1). Διὰ ταύτην δὲ τὴν δόξαν, ἣν εἶχε, λέγεται ὅτι ἔθεσε καὶ νόμους τοῖς πολίταις, ὡς λέγει ὁ Σπεύσιππος ἐν τῷ περὶ φιλοσόφων, καὶ ὁ Πλούταρχος (κατὰ Κολώτου) ὅτι ὁ Παρμενίδης τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα διεκόσμησε νόμοις ἀρίστοις, ὥστε αἱ ἀρχαὶ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐξώρκουν τοὺς πολίτας νὰ ἐμμένωσι τοῖς Παρμενίδου νόμοις.

Ὁ Παρμενίδης ἓν συνέγραψε ποίημα τὸ περὶ φύσεως, οὗ τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα ὑπὸ Σιμπλικίου καὶ Σέξτου συνέλεξεν ὁ Κάρστενος, καὶ ἐξέδωκεν ἐν ἔτει 1835.

Τὸ ποίημα τῆς τοῦ Παρμενίδου θεωρίας ἄρχεται ἀλληγορικῶς παριστὰν τὴν ψυχὴν φερομένην ὑπὸ Ἡλιάδων κορῶν ἐκ τῶν δωμάτων τῆς νυκτὸς διὰ τῶν πυλῶν τῆς ἡμέρας πρὸς τὴν Δίκην, ἥτις ὑπισχνεῖται τῇ ψυχῇ ὅτι θέλει μάθει πάντα, καὶ τὴν ἀμετάβλητον ἀλήθειαν καὶ τὰς δόξας τῶν ἀνθρώπων, αἷς δὲν ὑπάρχει πίστις ἀληθής. Ἔπειτα δὲ ἡ θεὰ νουθετεῖ αὐτὴν νὰ μὴ μείνῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλ' αὐτὴν ἐγκαταλιποῦσα νὰ ἀκολουθήσῃ τῷ λόγῳ, καὶ λόγῳ νὰ κρίνῃ πολύδηριν ἔλεγχον, ἐξ αὐτῆς ῥηθέντα (1). Κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν δὲ ταύτην τὸ ὅλον ποίημα φαίνεται ὅτι διῃρεῖτο εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἀληθείας, τὸ δ' ἕτερον περὶ τῆς δόξης.

Ταῦτα δὲ διακρίνας ἀνεπλήρωσε τὰς ἐλλείψεις τοῦ συστήματος τοῦ Ξενοφάνους, καὶ ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς καθαρίσας τὸ ἓν ἐκ τῆς θεολογικῆς μορφῆς, καὶ ἐν τούτῳ ὑφίσταται ἡ πρόοδος τῆς Ἐλεατικῆς θεωρίας ὑπὸ τοῦ Παρμενίδου, ὅτι τὸ ἓν ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος. Ὁ μὲν Ξενο-

---

(1) Μετ. Ι, 4, Παρμενίδης δὲ μᾶλλον βλέπων ἔοικέ που λέγειν κτλ.

(1) (Σεξτ. Ἐμπ. πρὸς Μαθ. VII, 111.)

«Ἵπποι ταί με φέρουσιν ὅσον τ' ἐπὶ θυμὸς ἱκάνοι,
πέμπον, ἐπεί μ' ἐς ὁδὸν βῆσαν πολύφημον ἄγουσαι
δαίμονος, ἣ κατὰ πάντα σαφῆ φέρει, εἰδότα φῶτα,
τῇ φερόμην, τῇ γάρ με πολύφραστοι φέρον ἵπποι
ἅρμα τιταίνουσαι· κοῦραι δ' ὁδὸν ἡγεμόνευον.
Ἡλιάδες κοῦραι προλιποῦσαι δώματα νυκτὸς,
εἰς φάος ὠσάμεναι καρτερῶν ἀπὸ χερσὶ καλύπτρας,
ἔνθα πύλαι Νυκτός τε καὶ Ἤματος εἰσὶ κελεύθων·
τῶν δὲ Δίκη πολύποινος ἔχει κληῖδας ἀμοιβούς·
καί με θεὰ πρόφρων ὑπεδέξατο, χεῖρα δὲ χειρὶ
δεξιτερὴν ἕλεν, ὧδε δ' ἔπος φάτο καί με προσηύδα.»

(Σιμπλικ. περὶ οὐραν. f. 138.

«χρεὼ δέ σε πάντα πυθέσθαι
ἠμὲν ἀληθείης εὐπειθέος ἀτρεμὲς ἦτορ,
ἠδὲ βροτῶν δόξας, αἷς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθής, κτλ.» (Δ.Λ. ΙΧ, 22).
«ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἀφ' ὁδοῦ διζήσιος εἶργε νόημα
μηδέ σ' ἔθος πολύπειρον ὁδὸν κατὰ τήνδε βιάσθω
νωμᾶν ἄσκοπον ὄμμα καὶ ἠχήεσσαν ἀκοὴν
καὶ γλῶσσαν, κρῖναι δὲ λόγῳ πολύδηριν ἔλεγχον
ἐξ ἐμέθεν ῥηθέντα· μόνος δὲ θυμὸς ὁδοῖο
λείπεται.»

φάνης τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου παρήγαγεν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ Παρμενίδης δεικνύει ὅτι πάντα δύνανται νὰ νοηθῶσιν ὡς ἕν· διότι τὰ ὄντα πάντα οὐσίᾳ εἰσὶ ταὐτά. Μόνον τὸ ὂν ἐστι, τὸ δὲ μὴ ὂν οὔτε νὰ ὑπάρξῃ δύναται, οὔτε νὰ ἐκφρασθῇ, οὔτε νὰ νοηθῇ, καὶ εἶναι ἄτοπον τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν ὄντα διάφορα νὰ ἐκληφθῶσι ταὐτά (1).

Τὸ ὂν οὔτε ἀρχὴν ἔχει οὔτε τελευτὴν, τοῦτο οὐκ ἦν, οὐδ' ἔσται, ἀλλ' ἔστιν, ἐπειδή ἐστιν ὁμοῦ πᾶν συνεχές. (Ἐν στίχῳ 61 τὸ συνεχὲς σημαίνει ὡς καὶ ἐν στίχῳ 78· τὸ ἀδιαίρετον χρόνῳ καὶ τόπῳ). Πῶς δ' ἠδύνατο νὰ γείνῃ; ἐκ τοῦ μὴ ὄντος; τοῦτο ὅμως οὔτε ὑπάρχει οὔτε νὰ γεννήσῃ δύναται· ἢ ἐκ τοῦ ὄντος; τοῦτο δὲν ἤθελε γεννήσει ἄλλο ἢ ἑαυτό (2). Ἑνὶ λόγῳ ὃ ἦν καὶ ἔσται, τοῦτο οὐκ ἔστιν (3).

---

(1) Παρμεν. στιχ. 33. καὶ ἑ.
«Εἰ δ' ἄγ' ἐγὼν ἐρέω. κόμισαι δὲ σὺ μῦθον ἀκούσας;
αἵπερ ὁδοὶ μοῦναι διζήσιος εἰσι νοῆσαι. (στιχ. 35.)
ἡμὲν, ὅπως ἔστιν τε καὶ ὡς οὐκ ἔστι μὴ εἶναι,
πειθοῦς ἐστι κέλευθος, ἀληθείη γὰρ ὀπηδεῖ·
ἡδ' ὡς οὐκ ἔστιν τε καὶ ὡς χρεών ἐστι μὴ εἶναι,
τὴν δή τοι φράζω παναπειθέα ἔμμεν, ἀταρπόν.
οὔτε γὰρ ἂν γνοίης τό γε μὴ ἐόν, οὐ γὰρ ἐφικτὸν,
οὔτε φράσαις· τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἔστι τε καὶ εἶναι.
(δηλ. μόνον ὅπερ ἔστιν νοεῖται) (στιχ. 40 καὶ ἑφ.)
Ἐὰν τοῦτο γνωρισθῇ, ἕπονται πάντα τὰ ἄλλα. (στιχ. 58).
ταύτῃ δ' ἐπὶ σήματ' ἔασι
πολλὰ μάλ', ὡς ἀγέννητον ἐὸν καὶ ἀνώλεθρον ἐστιν,
οὖλον, μουνογενές τε καὶ ἀτρεμὲς ἠδ' ἀτέλεστον.

(2) Οὕτω καὶ περὶ φθορᾶς· στιχ. 62.
«Τίνα γὰρ γέννην διζήσεαι αὐτοῦ;
πῇ πόθεν αὐξηθέν; οὔτ' ἐκ μὴ ἐόντος ἐάσω
φάσθαι σ' οὐδὲ νοεῖν· οὐ γὰρ φατὸν οὐδὲ νοητόν. (στιχ. 65).
ἔστιν ὅπως οὐκ ἔστι· τί δ' ἄν μιν καὶ χρέος ὦρσεν
ὕστερον ἢ πρόσθεν τοῦ μηδενὸς ἀρξάμενον φῦν;
Οὕτως ἢ πάμπαν πέλεμεν χρεών ἐστιν ἢ οὐκί·
οὐδέποτ' ἐκ τοῦ ἐόντος ἐφήσει πίστιος ἰσχὺς
γίγνεσθαί τι παρ' αὐτό· τοῦ εἵνεκεν
οὔτε γίγνεσθαι
οὔτ' ἀπόλλυσθαι ἀνῆκε Δίκη' (στιχ. 66).

(3) (στιχ. 71). «Ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν· κέκριται δ' οὖν ὥσπερ ἀνάγκη,

Τὸ ὂν εἶναι ἀδιαίρετον· διότι οὐδαμοῦ ὑπάρχει τι αὐτοῦ διάφορον, δι' οὗ τὰ μέρη αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ διαιρεθῶσιν, ὁ ὅλος τόπος πληροῦται ὑπ' αὐτοῦ (1) ἀκίνητόν ἐστιν, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, καθ' αὑτὸ καὶ ἑαυτῷ ὅμοιον (2). Καὶ ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ μὴ ἦναι τέλειον καὶ δὲν δύναται νὰ ἦναι ἐλλιπὲς, δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀτελεύτητον, ἀλλὰ πεπερασμένον (3)· τοῦ ὄντος οὐδὲ τὸ νοεῖν διάφορόν ἐστι· διότι οὐδέν ἐστι παρὰ τὸ ὂν, καὶ πᾶν νοεῖν ἐστι νοεῖν τοῦ ὄντος (4). Ἄρα τὸ ὂν ἐστι πᾶν, ὡς ἕν, ἄνευ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἄνευ μεταβολῆς τοῦ τόπου ἢ τοῦ εἴδους, ὅλον ἀδιαίρετον, μονογενὲς, ἰσόῤῥοπον καὶ τέλειον, ὃ δύναται πρὸς σφαῖραν νὰ παραβληθῇ ὑπὸ τοῦ Παρμενίδου (5).

τὴν μὲν ἐᾶν ἀνόητον, ἀνώνυμον, οὐ γὰρ ἀληθὴς
ἔστιν ὁδὸς, τὴν δ' ὥστε πέλειν καὶ ἐτήτυμον εἶναι (στιχ. 75).
Πῶς δ' ἂν ἔπειτα πέλοι τὸ ἐόν; πῶς δ' ἂν καὶ γένοιτο;
εἴγε γένοιτο οὐκ' ἔστιν; οὐδ' εἴποτε μέλλει ἔσεσθαι·
τὼς γένεσις μὲν ἀπέσβεσται καὶ ἄπιστος ὄλεθρος.»

(1) (στιχ. 78) «οὐδὲ διαιρετόν ἐστιν, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ὅμοιον,
οὐδέ τι τῇ μᾶλλον τό κεν εἴργοι μιν ξυνέχεσθαι
οὐδέ τι χειρότερον· πᾶν δὲ πλέον ἐστὶν ἐόντος·
τῷ ξυνεχὲς πᾶν ἐστιν, ἐὸν γὰρ ἐόντι πελάζει.
οὐ γὰρ ἀποτμήξει τὸ ἐὸν τοῦ ἐόντος ἔχεσθαι,
οὔτε σκιδνάμενον πάντῃ πάντως κατὰ κόσμον
οὔτε συνιστάμενον.»

(2) (στιχ. 82 καὶ ἑφ.) «αὐτὰρ ἀκίνητον μεγάλων ἐν πείρασι δεσμῶν
ἐστὶν, ἄναρχον, ἄπαυστον, ἐπεὶ γένεσις καὶ ὄλεθρος
τῆλε μάλ' ἐπλάγχθησαν, ἄπωσε δὲ πίστις ἀληθής·
ταὐτόν δ' ἐν ταὐτῷ τε μένον καθ' ἑαυτό τε κεῖται».

(3) (στιχ. 86 καὶ ἑφ.) «Οὕτως ἔμπεδον αὖθι μένει· κρατερὴ γὰρ ἀνάγκη
πείρατος ἐν δεσμοῖσιν ἔχει, τό μιν ἀμφὶς ἐέργει·
οὕνεκεν οὐκ ἀτελεύτητον τὸ ἐὸν θέμις εἶναι·
ἔστι γὰρ οὐκ ἐπιδευὲς, ἐὸν δὲ (ἀτελεύτητον) κε παντὸς ἐδεῖτο.

(4) (στιχ. 94 καὶ ἑφ.) τωὐτόν δ' ἐστι νοεῖν τε καὶ οὕνεκέν ἐστι νόημα·
οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἐόντος ἐν ᾧ πεφατισμένον ἐστὶν
εὑρήσεις τὸ νοεῖν· οὐδὲν γάρ ἐστιν ἢ ἔσται
ἄλλο πάρεξ τοῦ ἐόντος.

(5) (στιχ. 98.) «Ἐπεὶ τό γε μοῖρ' ἐπέδησεν
οὖλον ἀκίνητόν τ' ἔμεναι, ᾧ πάντ' ὄνομ' ἐστιν,
ὅσσα βροτοὶ κατέθεντο, πεποιθότες εἶναι ἀληθῆ,
γίγνεσθαί τε καὶ ὄλλυσθαι, εἶναί τε καὶ οὐκί,

Ἐκ τούτων τῶν ἀποδείξεων, ἃς φέρει ὁ Παρμενίδης, ἡ μὲν πρώτη ἐστίν, ὅτι τὸ ὂν οὔτε γίγνεται οὔτε φθείρεται· ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἀδύνατον· διότι τὸ μὴ ὂν οὔτε νὰ νοηθῇ οὔτε νὰ ὑπάρξῃ δύναται· οὔτε ἐκ τοῦ ὄντος ἐκτὸς αὐτοῦ νὰ γείνῃ τι· διότι τὸ πᾶν ἐστιν ὁμοῦ ἓν συνεχές· ἄρα τὸ ὂν ἀποδείκνυται ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον· ἀγέννητον, διότι ἀδύνατον νὰ γείνῃ ἐκ μὴ ὄντος· διότι τοῦτο δὲν ὑπάρχει· ὁμοίως ἀδύνατον ἐξ ὄντος νὰ γείνῃ, διότι τὸ ὂν ἐστὶν καὶ οὐ γίνεται.

Ἡ δὲ δευτέρα ὑποθέτει τὸ ὂν ἀδιαίρετον, διότι ἐστὶ πᾶν αὐτὸ ἑαυτῷ ὅμοιον, καὶ ὅλον ἐστὶν ἄνευ ἐκτάσεως.

Ἡ δὲ τρίτη, ὅτι τὸ ὂν οὐδ' ἐν χρόνῳ ἐστί· διότι οὔτε ἦν οὔτε ἔσται, ἀλλ' ἔστιν ἀΐδιον,

Ἡ δὲ τετάρτη ἐξαιρεῖ τοῦ ὄντος τὴν κίνησιν· διότι ἐὰν τοῦ ὄντος ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος ἐξαιρεθῇ, ἐξαιρεῖται καὶ ἡ κίνησις· διότι τὸ ὂν μήτε ἐν τόπῳ μήτε ἐν χρόνῳ ὂν ἐστιν ἀκίνητον, τὸ δ' ἀκίνητον καθ' αὑτό.

Ἡ δὲ πέμπτη, ὅτι τὸ ὂν ἐστὶ τέλειον καὶ διὰ τοῦτο σφαιροειδές. (στιχ. 103 καὶ ἐφ.)

Ἡ δ' ἕκτη, ὅτι τὸ νοοῦν καὶ νοούμενον εἰσὶ ταὐτά· (στιχ. 95 καὶ ἐφ.)

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου, ὡς οἱ ἔπειτα συγγραφεῖς διαβεβαιοῦσιν, εἶναι τὸ ὂν μόνον καὶ ἄλλο οὐδὲν, ἑπομένως κατ' αὐτὴν πάντα εἶναι ἓν ὂν ἀΐδιον καὶ ἀκίνητον. (Πλατ. Παρμ. 128. Θαιτ. 180· Σοφις. 242). Τοῦτο δ' ἐπιβεβαιοῖ οὐ μόνον ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. (1).

καὶ τόπον ἀλλάσσειν διά τε χρόα φανὸν ἀμείβειν·
αὐτὰρ ἐπεὶ πεῖρας πύματον τετελεσμένον ἐστί,
πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ,
μεσσόθεν ἰσοπαλὲς πάντῃ· τὸ γὰρ οὔτε τι μεῖζον
οὔτε τι βαιότερον πελέναι χρεών ἐστι τῇ ἢ τῇ·
οὔτε γὰρ οὐκ ἐὸν ἔστι τό κεν παύοι μιν ἱκεῖσθαι
εἰς ὁμόν, οὔτ' ἐὸν ἐστιν ὅπως εἴηκεν ἐόντος
τῇ μᾶλλον τῇ δ' ἧσσον, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ἄσυλον·
ἡ γὰρ πάντοθεν ἶσον ὅμως ἐν πείρασι κύρει.»

(1) Μετ. Ι, 5. παρὰ γὰρ τὸ ὂν τὸ μὴ ὂν οὐθὲν ἀξιῶν εἶναι· ἐξ ἀνάγκης ἓν

Ἐκ τῶν ποιημάτων ὅμως τοῦ Παρμενίδου δείκνυται τὸ ὂν πρὸς σφαῖραν παραβαλλόμενον ἐγχώρως ἐκτεταμένον, ἑπομένως ὁ Παρμενίδης οὔπω ἀντελήφθη τῆς ἰδέας μὴ ἐν τόπῳ ὄντος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Ζήνων καὶ ὁ Μέλισσος καὶ οἱ Ἀτομικοὶ ἀποδίδουσι τῷ ὄντι ἔγχωρον μέγεθος, ἑπομένως ὡς σωματικὸν θεωροῦσι, τὸ δὲ μὴ ὂν ὡς κενόν, ἀποδείκνυται ὅτι τὸ ὂν τοῦ Παρμενίδου δὲν εἶναι ἔννοια καθαρῶς μεταφυσική, ἄνευ ὑλικῆς μίξεως, ἀλλ' ἔννοια ἐκ τῆς ἐποπτείας ἀναπτυχθεῖσα. Τὸ πλῆρές ἐστιν αὐτῷ τὸ πραγματικόν, ἡ διάκρισις τοῦ σωματικοῦ καὶ ἀσωμάτου εἶναι ξένη καὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν θεωρίαν του· διότι, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, ἡ οὐσία τοῦ σωματικοῦ δὲν εἶναι διάφορος τοῦ σωματικοῦ. Ὁ Παρμενίδης λέγων ὅτι μόνον τὸ ὂν ἐςὶν ἐννοεῖ, ὅτι τὴν ὀρθὴν ἰδέαν τῶν ὄντων λαμβάνομεν, ὅταν ἀφαιρέσωμεν αὐτὰ ἀπὸ τῆς διαιρετότητος καὶ μεταβλητικότητος τῶν αἰσθητῶν φαινομένων, καὶ τηρήσωμεν τὸ ἁπλοῦν, ἀδιαίρετον καὶ ἀμετάβλητον ὑποκείμενον ὡς τὸ μόνον πραγματικόν. Μετὰ τῆς ἀφαιρέσεως ὅμως ταύτης ὁ Παρμενίδης δὲν ἐξέρχεται ὅλως τῆς πορείας τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων, ὅπερ ἤθελε συμβῇ, ἐὰν μὴ εἰς τὸ ὑλικὸν ἀποβλέψας ἤρχετο ἀπό τινος καθαρᾶς μεταφυσικῆς ἐννοίας.

Τὸν μὲν λόγον θεωρεῖ ὁ Παρμενίδης αἴτιον τῆς ἀληθείας, τὴν δ' αἴσθησιν αἰτίαν τῆς ἀπάτης, ἀμφότερα ὅμως παράγει ἐκ τῆς μίξεως τῶν στοιχείων· (στιχ. 33 καὶ ἐφ.)

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ ποιήματος προτίθεται ὁ Παρμενίδης νὰ ἐξηγήσῃ τὸ καθ' ἕκαστον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Παρμενίδης ἀναγνωρίζει, ὅτι μόνον τὸ ὂν ἐστὶν, τὸ δὲ μὴ ὂν παντελῶς οὐκ ἔστι, δὲν ἔπρεπε τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τοῦ μὴ ὄντος νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ· διότι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει δόξα, δηλ. γνῶσις ψευδὴς καὶ ἀπατηλή· (στιχ. 109 καὶ ἐφ.).

οἴεται εἶναι τὸ ὂν καὶ ἄλλο οὐθέν· μετ. ΙΙΙ, 4. εἰ τὸ ὂν οὐσία, πῶς νοοῦνται τὰ πολλά; τὸ γὰρ ἕτερον τοῦ ὄντος οὐκ ἔστιν, ὥστε κατὰ τὸν Παρμενίδου λόγον, συμβαίνειν ἀνάγκη ἓν ἅπαντα εἶναι τὰ ὄντα, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ὄν· φυσ. Ι, 2. ἀνάγκη δ' ἤτοι μίαν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἢ πλείους, καὶ εἰ μίαν ἤτοι ἀκίνητον ὥς φησι Παρμενίδης καὶ Μέλισσος.

Ὁ Παρμενίδης ὅμως τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος νὰ ἀναιρέσῃ μὴ δυνηθείς, διότι πᾶσαν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἀνῄρεσεν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ πολλὰ ἐν τῇ παραστάσει· διὰ τοῦτο ἀναπτύσει τὰς δόξας ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ μέρει, ὅπερ ἐστὶν *ἡ φυσική*.

Τούτου τοῦ δευτέρου μέρους ἄρχεται ὁ Παρμενίδης (στιχ. 111 καὶ ἐφ.) λέγων

«ἐν τῷ σοι παύσω πιστὸν λόγον ἠδὲ νόημα
ἀμφὶς ἀληθείης· δόξας δὲ ἀπὸ τοῦδε βροτείας
μάνθανε, κόσμον ἐμῶν ἐπέων ἀπατηλὸν ἀκούων.»

Ἡ ὀρθὴ δόξα παριστᾷ ἐν ἅπασι μόνον τὸ ὄν, ἡ δὲ τῶν πολλῶν δόξα προσθέτει τὸ μὴ ὄν, καὶ ἑπομένως θεωρεῖ τὰ ὄντα σύνθετα ἐξ ἐναντίων, ὧν μόνον ἑνὶ τῶν δύο τούτων ἐστὶ πραγματικότης (στιχ. 113), καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἓν τούτων παρίσταται ὡς πολλά, τὸ ἀμετάβλητον ὡς γινόμενον καὶ μεταβαλλόμενον· τούτων δὲ τὸ μὲν ὀνομάζει φῶς, τὸ δὲ νύκτα (στιχ. 116· στιχ. 122)· ὁ δὲ Σιμπλίκιος (φυσ. 7) ὀνομάζει ἀραιὸν καὶ πυκνόν, ὁ δ' Ἀριστοτέλης λέγει μετ. Ι, 5) ὅτι ὁ Παρμενίδης ἀρχὰς ποιεῖ τὸ θερμὸν καὶ ψυχρόν, ταῦτα δὲ προσαγορεύει πῦρ καὶ γῆν. Ὁ Παρμενίδης ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν πολλῶν πᾶσαν ἀλήθειαν ἀναγκάζεται νὰ ἀποδώσῃ ἀνακολούθως αὐτοῖς ἀλήθειαν, καὶ θέτει πάλιν δύο τὰς ἀρχὰς καὶ δύο τὰς αἰτίας θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἷον πῦρ καὶ γῆν λέγων, καὶ κατὰ μὲν τὸ ὂν τάττει τὸ θερμόν, κατὰ δὲ τὸ μὴ ὂν τὸ ψυχρόν. Τοῦτο δ' ἐπικυροῦσι καὶ τὰ ἔπη τοῦ Παρμενίδου (στιχ. 114), καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων μεμιγμένων ἐξηγοῦσι τὰ διάφορα γένη τῶν ὄντων, ἐκ δὲ τῆς τοῦ θερμοῦ ὑπεροχῆς τὴν ζωὴν καὶ τὴν συναίσθησιν· (1).

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ γεν. καὶ φθ. ΙΙ, 9. μετ. Ι. 3) λέγει ὅτι ὁ Παρμενίδης τὸ ὂν λέγων ἐννοεῖ τὴν κινητικὴν αἰτίαν,

(1) στιχ. 116. «αὐτὰρ ἐπειδὴ πάντα φάος καὶ νὺξ ὀνόμασται
καὶ τὰ κατὰ σφετέρας δυνάμεις ἐπὶ τοῖσί τε καὶ τοῖς,
πᾶν πλέον ἐστὶν ὁμοῦ φάεος καὶ νυκτὸς ἀφάντου,
ἴσων ἀμφοτέρων, ἐπεὶ οὐδετέρῳ μέτα μηδέν.»

πλὴν καὶ ταύτην μυθικῶς τοιαύτην ἀποφαίνεται, διότι πρῶτος ὁ Ἡράκλειτος παρήγαγε τὴν κίνησιν ἐκ τοῦ πυρός. (Σιμπλ. φυσ. 9.). Ἡ Δαίμων δέ, ἡ ἐν μέσῳ πάντα κυβερνᾷ, παρίσταται ὡς ἀρχὴ τῆς μίξεως τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους. ἡ δὲ μίξις ὡς ἕνωσις ἄρρενος καὶ θήλεος, ὁ δ' ἔρως ὡς πρῶτον αὐτῆς δημιούργημα. (1).

Τὴν θεωρίαν δ' αὐτοῦ ὁ Παρμενίδης ὑποθέτει ὡς κοινὴν παράστασιν τῶν πολλῶν, ἡ βάσις αὐτῆς εἶναι ὅτι ἡ αἴσθησις ὑποθέτει στοιχεῖα ἀντίθετα· ἡ δ' ἀναγωγὴ τῶν ἀντιθέσεων εἰς τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν ἐστὶν ἰδία αὐτῷ, εἰ καὶ ἡ τῶν Ἰώνων καὶ Πυθαγορείων θεωρία περὶ κόσμου φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν τοῦ Παρμενίδου· ἡ περὶ κόσμου ὅμως θεωρία τοῦ Παρμενίδου παρεδόθη ἡμῖν ἐλλιπής· (στοιχ. 120 καὶ ἐφ. 133 καὶ ἐφ. 140 καὶ ἐφ. Πλούτ. Κολωτ. 13, 6.). Περὶ δὲ οὐρανοῦ ἀκολουθεῖ τοῖς Πυθαγορείοις ὡς τὸ ὅλον σφαιροειδὲς ὑπολαμβάνων, τὴν ἐσωτάτην καὶ ἐξωτάτην σφαῖραν ὡς ἄκρα τοῦ κόσμου, μεταξὺ αὐτῶν κύκλους πυρώδεις, ἐν δὲ τῷ μέσῳ μικτοὺς ἐκ φωτὸς καὶ σκότους. (2). Ὑπὸ δὲ τὸν πυρώδη κύκλον ὑπέθετε τὸν

(1) Παντὸς γὰρ στυγεροῖο
τόκου καὶ μίξιος ἀρχή, πέμπουσα ἄρσεν θῆλυ μιγέν,
τότ' ἐναντίον αὖθις, ἄρσεν θηλυτέρῳ. στιχ. 128 καὶ ἐφ. Ἀριστ. μετ. Ι, 4. Πλάτ. συμπόσ. 178).

(2) Στοβ. ἐκλ. Ι, 482. Παρμενίδης στεφάνας εἶναι περιπεπλεγμένας ἐπαλλήλους, τὴν μὲν ἐκ τοῦ ἀραιοῦ τὴν δ' ἐκ τοῦ πυκνοῦ· μικτὰς δὲ ἄλλας ἐκ φωτὸς καὶ σκότους μεταξὺ τούτων· καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τείχους δίκην στερεὸν ὑπάρχειν, ὑφ' ᾧ πυρώδης στεφάνη, καὶ τὸ μεσαίτατον πασῶν (στερεὸν ὑπάρχειν), περὶ ὃ πάλιν πυρώδης· τὴν δὲ συμμιγῶν τὴν μεσαιτάτην ἁπάσαις τοκέα (Παρμ. στιχ. 129) πάσης κινήσεως καὶ γενέσεως ὑπάρχειν, ἥν τινα καὶ δαίμονα καὶ κυβερνῆτιν καὶ κληροῦχον ἐπονομάζει, δίκην τε καὶ ἀνάγκην· καὶ τῆς μὲν γῆς τὴν ἀπόκρισιν εἶναι τὸν ἀέρα, διὰ τὴν βιαιοτέραν αὐτῆς ἐξατμισθέντα πίλησιν, τοῦ δὲ πυρὸς ἀναπνοὴν τὸν ἥλιον καὶ τὸν γαλαξίαν κύκλον· συμμιγῆ δ' ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὴν σελήνην τοῦτ' ἀέρος καὶ τοῦ πυρός· περιστάντος δὲ ἀνωτάτω πάντων τοῦ αἰθέρος ὑπ' αὐτῷ τὸ πυρῶδες ὑποταγῆναι, τοῦθ' ὅπερ κεκλήκαμεν οὐρανόν, ὑφ' οὗ ἤδη τὰ περίγεια. Ἐν δὲ τῷ ἐξωτάτῳ κύκλῳ ἐστὶν ὁ Ὄλυμπος (στιχ. 141), ὑπ' αὐτὸν τὸ πῦρ, ὁ δὲ μέσος κύκλος ἐστὶν ἡ γῆ ἀκίνητος. (Δ. Λ. ΙΧ, 21.) πρῶτος δ' οὗτος τὴν γῆν ἀπέφηνε σφαιροειδῆ καὶ ἐν μέσῳ κεῖσθαι.

ἀέρα (στιχ. 116 καὶ ἑφ.), μεταξὺ δὲ τούτων τὰ ἄστρα, τὸν οὐρανόν. (Στοβ. I, 518.). Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου ἐστὶν ἡ δαίμων, ἡ μήτηρ τῶν θεῶν καὶ τῶν ὄντων, ἡ Ἑστία κατὰ τοὺς Πυθαγορείους. (Στοβ. I, 482.).

Ὁ δ' ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐκ τῆς Ἰλύος ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμότητος. (Δ. Λ. IX, 22.). Τὴν δὲ ψυχὴν ἔλεγε πυρώδη, τὸν ὕπνον καὶ τὸ γῆρας ἐξήγει ἐκ τῆς τοῦ θερμοῦ ἐλαττώσεως (Tert. de anim. c. 43. Στοβ. Flor. 115, 29.). Τὴν δ' αἴσθησιν καὶ τὸ νοεῖν ἐξήγει ἐκ τῆς κράσεως τοῦ σώματος, καὶ τὰς παραστάσεις, τὰς μνήμας, τὸ νοεῖν ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ τοῦ σώματος, καὶ τὸ μὲν θερμὸν ἐνόμιζεν ἀρχὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοήσεως, τὸ δὲ ψυχρὸν ἀρχὴν τῆς ἀλογίας καὶ τοῦ θανάτου (1). Ἐκ τῶν χωρίων τούτων δείκνυται ὅτι ὁ Παρμενίδης τὸ νοεῖν καὶ τὴν αἴσθησιν δὲν διέκρινεν, εἰ καὶ τὸ νοεῖν θέτει ὑπεράνω τῆς αἰσθήσεως· λέγων δὲ ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς εἰς τὸ ἀφανές, καὶ τἀνάπαλιν, μεταβαίνουσιν, φαίνεται ὅτι ὑπέθετε τὴν προΰπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου. (Ἀριστ. μετ. IV, 5. Σιμπλίκ. φυσ. 9.).

Ἡ φυσικὴ τοῦ Παρμενίδου ἀναφέρει καὶ πολλὰ τῇ τοῦ Ἡρακλείτου ὅμοια ἐκ πολλῶν δὲ στίχων καταφαίνεται (στιχ. 45 καὶ ἑφ.) ὅτι ὁ Παρμενίδης τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἡρακλείτου ἐγίνωσκεν.

Ὁ Παρμενίδης καθ' Ἱππόλυτον (ref. I, 11) παρεδέχετο, ὡς φαίνεται, φθορὰν τοῦ κόσμου. Τὰ ἔπη ὅμως φαίνεται ὅτι ἐννοοῦσι τὴν φθορὰν τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων (2).

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Παρμενίδης ἀναγνωρίζει μόνον τὸ ἓν ἀληθές, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ πολλά, δηλ. μόνον τὸν λόγον,

(1) Στοβ. ἐκλ. I, 796. Παρμεν. στιχ. 146 καὶ ἑφ. Θεόφραστ. περὶ αἰσθήσ. 3. καὶ ἑφ. ὁ Παρμενίδης ποιεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ τῷ ἐναντίῳ καθ' αὑτό, λέγων ὅτι ὁ νεκρὸς φωτὸς μὲν καὶ θερμοῦ καὶ φωνῆς δὲν αἰσθάνεται δι' ἔλλειψιν πυρός, ψυχροῦ δὲ καὶ σιωπῆς καὶ τῶν ἐναντίων αἰσθάνεται· ὅτι κατὰ τὴν τοῦ θερμοῦ ὑπεροχὴν ἢ τοῦ ψυχροῦ, ἄλλη καὶ ἡ διάνοια γίνεται. Τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ φρονεῖν τὸ αὐτὸ λέγει.

(2) «Οὕτω τοι κατὰ δόξαν ἔφη τάδε νῦν τε ἔασι,
καὶ μετέπειτ' ἀπὸ τοῦδε τελευτήσουσι τραφέντα.»

οὐχὶ δὲ καὶ τὴν αἴσθησιν (στιχ. 110 καὶ ἑφ.). Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ Οὐραν. III, 1) διαβεβαιοῖ ὅτι ὁ Παρμενίδης ἀνεῖλε γένεσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων, τὰ δ' ὄντα ὑπέλαβε ἁπλῶς φαινόμενα· (περὶ γεν· καὶ φθ. I, 8)· ταῦτα δ' ἐκθέτει, ὡς συνήθως ὑπὸ τῶν πολλῶν παρίστανται, δεικνύων ὅτι τὰ φαινόμενα ἐξηγοῦνται διὰ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, καὶ ὅτι ἡ φυσικὴ δὲν εἶναι πραγματική, διότι ἀναφέρεται εἰς τὸ μὴ ὄν. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται ἡ τοῦ Κουσίνου δοξασία, ὅτι δῆθεν ὁ Παρμενίδης τὰ πολλὰ παρήγαγεν ἐκ τοῦ ἑνός, ἡμαρτημένη, ὡς ὁ Βράνδης ἀπέδειξεν (Cousin, Zénon. d' Éléo nouveaux fragm. Phil. p. 117 καὶ ἑφ. Brandis Gesch. d, Gr. Röm. Phil I, s. 394). Ὁ Παρμενίδης ὅμως δὲν ἀπεπειράθη ν' ἀναιρέσῃ διαλεκτικῶς τὰς δόξας τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Ζήνων, ὅστις ὢν σύμφωνος τῷ Παρμενίδῃ ὑπερεῖχεν αὐτοῦ κατὰ τὴν διαλεκτικήν.

3) ΖΗΝΩΝ.

Ζήνων ὁ ἐλεάτης φύσει μὲν Τηλευταγόρου, θέσει δὲ Παρμενίδου (Δ. Λ. IX, 25), ἦτο τοῦ Παρμενίδου νεώτερος ἔτη εἴκοσι καὶ πέντε (Πλάτ. Παρμ. 127)· ἄρα ἐγεννήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Λέγεται δ' ὅτι θελήσας νὰ φονεύσῃ Νέαρχον τὸν τύραννον (οἱ δὲ Διομέδοντα) συνελήφθη, ὅτε καὶ ἐξεταζόμενος τοὺς συνειδότας, καὶ περὶ τῶν ὅλων ὧν ἦγεν εἰς Λιπάραν «πάντας ἔφη αὐτοῦ τοὺς φίλους αὐτὰ ταῦτα συνειδέναι βουλόμενος αὐτὸν ἔρημον καταστῆσαι. Εἶτα περί τινων εἰπὼν ἔχειν τινὰ εἰπεῖν αὐτῷ πρὸς τὸ οὖς, καὶ δακὼν οὐκ ἀνῆκεν, ἕως ἂν ἀπεκεντήθη, ταυτὸν Ἀριστογείτονι τῷ τυραννοκτόνῳ παθών. Ἀντισθένης δέ φησιν ἐρωτηθῆναι πρὸς τοῦ τυράννου εἴτις ἄλλος εἴη· τὸν δ' εἰπεῖν, σὺ ὁ τῆς πόλεως ἀλητήριος· καὶ τέλος ἀποτραγόντα τὴν γλῶσσαν προσπτύσας αὐτῷ· τοὺς δὲ πολίτας παρορμηθέντας αὐτίκα τὸν τύραννον καταλεῦσαι. Ἕρμιππος δὲ φησὶν εἰς ὅλμον αὐτὸν βληθῆναι καὶ κατακοπῆναι.» (Δ. Λ. IX, 26 καὶ ἑφ.).

Ἐκ τοῦ Παρμενίδου τοῦ Πλάτωνος (127 καὶ ἑφ.) φαίνεται

ὅτι ὁ Ζήνων ἓν σύγγραμμα κατέλιπεν διαιρούμενον εἰς πολλοὺς λόγους, ὧν ἕκαστος αὖθις εἰς ὑποθέσεις ἢ ἐπιχειρήματα.

Ὁ δὲ Σουΐδας λέγει ὅτι συνέγραψεν ἔριδας, ἐξήγησιν Ἐμπεδοκλέους, πρὸς τοὺς φιλοσόφους καὶ περὶ φύσεως. Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος (ΙΙΙ, 17), ὅτι ὁ πρῶτος διαλόγους ἔγραψεν, ὁ δ' Ἀριστοτέλης (ἐν πρώτῳ περὶ ποιητῶν) πρῶτον λέγει Ἀλεξαμενὸν Στυρέα ἢ Τήϊον, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασιν. Ὁ Ἀριστοτέλης (Τοπ. Ι, 1) λέγει τὸν Ζήνωνα εὑρετὴν τῆς διαλεκτικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀναπτύξας τὸ ἓν κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολλῶν ἐξέθηκε πολλὰ σοφιστικῶς, ἐπεκλήθη διὰ τοῦτο καὶ σοφιστής (Δ. Λ. ΙΧ, 25. Πλούτ. βίος Περικλ. κεφ. 4.).

Ὁ Ζήνων καθ' ὅλα φαίνεται τῷ Παρμενίδῃ σύμφωνος. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ ὁ Πλάτων (Παρμ. 127.) ὅτι ὁ Ζήνων προὐτίθετο ν' ἀναιρέσῃ τὰ πολλά, ἵνα ἀποδείξῃ τὸ ἓν τοῦ Παρμενίδου, καὶ ἐπομένως αὐτὸ δὲν διενοήθη ἄλλως ἢ ὡς ὁ Παρμενίδης· εἰς ἄκρον ὅμως τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἐκτείνας τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου κατ' εἶδος προήγαγεν· ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῇ φυσικῇ συνεφώνει τῷ Παρμενίδῃ (Δ. Λ. ΙΧ, 29 Στοβ. ἐκλ. Ι, 60).

Ὁ μὲν Παρμενίδης παρήγαγεν ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος τοὺς διορισμοὺς αὐτοῦ, ὁ δὲ Ζήνων δεικνύει ὅτι τὸ ὂν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ πολλά, διαιρετόν, μεταβαλλόμενον, ἐπομένως φέρει τὴν συνήθη δόξαν ἐπὶ τὸ ἀδύνατον. (Πλάτ. Παρμ. 128). Ὁ Πλάτων λέγων (ἐν τῷ Παρμενίδῃ 127) «πῶς τοῦτο λέγεις ὦ Ζήνων; εἰ πολλά ἐστι τὰ ὄντα, ὡς ἄρα δεῖ αὐτὰ ὅμοιά τε εἶναι καὶ ἀνόμοια, τοῦτο δὲ δὴ ἀδύνατον» ἐδείκνυεν, ὅτι ὁ Ζήνων ἔλεγε τὸ αὐτὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον, ὡς ἓν καὶ πολλά, ὡς ἠρεμοῦν καὶ κινούμενον· εἰ καὶ ἡ διαλεκτικὴ αὕτη ἐχορήγησε τοῖς σοφισταῖς ὅπλα, διακρίνεται ὅμως τῆς ἐριστικῆς διά τε τὸν θετικὸν αὐτῆς σκοπὸν καὶ τὴν σκέψιν· (Εὐσεβ. Εὐαγ. προπ. 1, 8, 7. Δ. Λ. ΙΧ, 25. VIII, 57).

Κατὰ τῆς θεωρίας τῶν ἰσχυριζομένων τὴν ὕπαρξιν τῶν πολλῶν πραγματικὴν μετεχειρίσθη ὁ Ζήνων τρία τινά, πρῶτον μὲν ὑποτιθέμενος τὰ πολλὰ τῷ ἑνὶ ἐναντία ἐδείκνυεν αὐτὰ ὡς μὴ

μὴ ὄντα, δεύτερον δ' ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐζήτει νὰ ἀναιρέσῃ καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον καὶ τὴν κίνησιν, μετ' αὐτῶν δὲ τέλος καὶ τὴν γένεσιν.

Αἱ κατὰ τῆς τῶν πολλῶν ὑπάρξεως ἀποδείξεις τοῦ Ζήνωνος εἰσὶ τέσσαρες.

Πρώτη ἀπόδειξις. Εἰ τὸ ὂν ἦτο πολλά, ἔπρεπεν ἐνταυτῷ νὰ ἦναι ἀπείρως μέγα καὶ ἀπείρως μικρόν· ἀπείρως μικρόν, διότι, ἐπειδὴ πᾶν πλῆθος εἶναι πλῆθος ἑνάδων, πράγματι δέ ἐστιν ἓν μόνον τὸ ἀδιαίρετον, πρέπει ἕκαστον τῶν πολλῶν νὰ ἦναι ἢ ἓν ἀδιαίρετον ἢ νὰ σύγκηται ἐκ πολλῶν ἕν. Τὸ ἀδιαίρετον ὅμως δὲν δύναται νὰ ἔχῃ μέγεθος, διότι τὸ ἔχον μέγεθος εἶναι ἀπείρως διαιρετόν· ἄρα τὰ μέρη, ἐξ ὧν σύγκεινται τὰ πολλά, οὐδὲν ἔχουσι μέγεθος. Εἰ δέ τι προστιθέμενον δὲν γίνεται μεῖζον, οὐδ' ἀφαιρούμενον ἔλαττον, τοῦτό ἐστι μὴ ὄν· ἄρα τὰ πολλὰ εἰσὶν ἀπείρως μικρά· διότι ἕκαστον τῶν συστατικῶν του ἐστὶ τοσοῦτον μικρόν, ὥστε μηδ' ἕν ἐστιν (1).

Τὰ μέρη δὲ πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἀπείρως μεγάλα· διότι, ἐπειδὴ τὸ μὴ ἔχον μέγεθος οὐδέν ἐστιν, πρέπει τὰ πολλὰ ἵνα ὦσι, νὰ ἔχωσι μέγεθος, ἐπομένως τὰ μέρη αὐτῶν πρέπει νὰ ἦναι χωριστὰ ἀλλήλων, τουτέστι μεταξὺ αὐτῶν ἄλλα μέρη νὰ ὑπάρχωσι· καὶ αὐτὰ δὲ πρέπει νὰ ἔχωσι μέγεθος καὶ δι' ἄλλων νὰ ἦναι κεχωρισμένα τῶν ἄλλων καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον, ὥστε οὕτω λαμβάνομεν ἀπείρως πολλὰ μεγέθη ἢ ἄπειρον μέγεθος (2). Ὥστε, εἰ μέγεθος ἔχει τὸ ὂν καὶ διαιρεῖται, ἔσται τὸ ὂν πολλὰ καὶ οὐκέτι ἕν· εἰ μέγεθος ἔχει ἕκαστον τῶν πολλῶν καὶ

---

(1) Σιμπλ. φυσ. 30. Ἀριστ. μετ. ΙΙΙ, 4. ἔτι εἰ ἀδιαίρετον αὐτὸ τὸ ἕν, κατὰ μὲν τὸ Ζήνωνος ἀξίωμα οὐδὲν ἂν εἴη· ὃ γὰρ μήτε προστιθέμενον μήτε ἀφαιρούμενον ποιεῖ μεῖζον μηδ' ἔλαττον, οὔ φησιν εἶναι τοῦτο τῶν ὄντων, ὡς δῆλον ὅτι ὄντος μεγέθους τοῦ ὄντος· καὶ ταῦτα οὐχὶ τὸ ἓν ἀναιρῶν ὁ Ζήνων λέγει, ἀλλ' ὅτι, εἰ μέγεθος ἔχει ἕκαστον τῶν πολλῶν καὶ ἀπείρων, οὐδὲν ἔσται ἀκριβῶς ἓν διὰ τὴν ἐπ' ἄπειρον τομὴν τῶν σωμάτων· ἔοικε δὲ μᾶλλον ὁ Ζήνων λέγειν, ὡς οὐδὲ πολλὰ ἔσται.

(2) Σιμπλ. φυσ. 30. καὶ οὕτω μὲν τὸ κατὰ τὸ πλῆθος ἄπειρον ἐκ τῆς διχοτομίας ἔδειξεν· τὸ δὲ κατὰ τὸ μέγεθος πρότερον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν· προδείξας γὰρ ὅτι, εἰ μὴ ἔχει τὸ ὂν μέγεθος, οὐδ' ἂν εἴη, ἐπάγει κτλ.

ἀπείρων, οὐκ ἔσται ἀκριβῶς ἓν διὰ τὴν ἐπ' ἄπειρον τομήν.

Δευτέρα ἀπόδειξις. Ὁ Ζήνων ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ πολλὰ πρέπει καὶ ἀριθμῷ νὰ ἦναι πεπερασμένα καὶ ἄπειρα· πεπερασμένα μέν· διότι εἰσὶ τόσα, ὅσα εἰσὶν, οὔτε πλείονα οὔτε ἐλάττονα· ἄπειρα δέ· διότι δύο ὄντα εἰσὶ τότε δύο, ὅταν ἦναι κεχωρισμένα· ἵνα δὲ κεχωρισμένα ὦσι, πρέπει νὰ ἦναί τι μεταξὺ αὐτῶν, ἐπίσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἑκάστου τῶν δύο καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον(1). Ὡς ἐν τῇ πρώτῃ ἀποδείξει συμπεραίνεται ὁ διορισμὸς τοῦ ἀπείρου μεγέθους, οὕτω ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁ διορισμὸς τοῦ ἀπείρου ἀριθμοῦ, ὥστε τὰ πολλὰ ἐκλαμβάνονται ὡς πλῆθος κεχωρισμένων μεγεθῶν, καὶ μεταξὺ δύο κεχωρισμένων τρίτον χωρίζον εἰσάγεται. Τὸ μέρος τοῦτο τῶν δύο ἀποδείξεων ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀπόδειξις ἐκ διχοτομίας (2).

Τρίτη ἀπόδειξις. Ἐὰν πᾶν ὂν ἦναι ἐν τόπῳ, πρέπει καὶ ὁ τόπος ἐν τόπῳ καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον. Ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, δὲν δύναται τὸ ὂν νὰ ἦναι ἐν τόπῳ (3).

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ζήνων τὸν τόπον ὑποθέτει

(1) Σιμπλ. φυσ. 30. «δεικνύων γάρ, ὅτι εἰ πολλά ἐστι τὰ αὐτὰ πεπερασμένα καὶ ἄπειρα, γράφει ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ζήνων· εἰ πολλά ἐστιν, ἀνάγκη τοσαῦτα εἶναι ὅσα ἐστὶ καὶ οὔτε πλείονα αὐτῶν οὔτε ἐλάττονα· εἰ δὲ τοσαῦτά ἐστιν ὅσα ἔστιν, πεπερασμένα ἂν εἴη· καὶ πάλιν, εἰ πολλά ἐστιν, ἄπειρα τὰ ὄντα ἐστίν· ἀεὶ γὰρ ἕτερα μεταξὺ τῶν ὄντων ἐστὶ, καὶ πάλιν ἐκείνων ἕτερα μεταξὺ, καὶ οὕτως ἄπειρα τὰ ὄντα ἐστί.»

(2) Ἀριστ. φυσ. I, 3. ἔνιοι δὲ ἐνέδοσαν τοῖς λόγοις ἀμφοτέροις, τῷ μὲν ὅτι πάντα ἕν, εἰ τὸ ὂν ἓν σημαίνει, ὅτι ἔστι τὸ μὴ ὄν, τῷ δὲ ἐκ τῆς διχοτομίας ἄτομα ποιήσαντες μεγέθη. Σιμπλ. φυσ. 30. εἰ γὰρ εἴη, φησὶ, διαιρετὸν, τετμήσθω δίχα, κἄπειτα τῶν μερῶν ἑκάτερον δίχα· καὶ τούτου ἀεὶ γινομένου δῆλον, φησὶν, ὡς ἤτοι ὑπομενεῖ τινὰ ἔσχατα μεγέθη ἐλάχιστα καὶ ἄτομα πλήθει δὲ ἄπειρα καὶ τὸ ὅλον ἐξ ἐλαχίστων πλήθει δ' ἀπείρων συστήσεται, ἢ φροῦδον ἔσται, καὶ εἰς οὐδὲν ἔτι διαλυθήσεται καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς συστήσεται, ἅπερ ἄτοπα· οὐκ ἄρα διαιρεθήσεται, ἀλλὰ μενεῖ ἕν.

(3) Ἀριστ. φυσ. IV, 3. Ὁ δὲ Ζήνων ἠπόρει, εἰ ὁ τόπος ἔστι τι ἐν τίνι ἔσται, λύειν οὐ χαλεπόν· ἡ γὰρ Ζήνωνος ἀπορία ζητεῖ τινα λόγον· εἰ γὰρ πᾶν τὸ ὂν ἐν τόπῳ, δῆλον ὅτι καὶ τοῦ τόπου τόπος ἔσται καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον πρόεισιν. Σιμπλ. φυσ. 130. Ὁ Ζήνωνος λόγος ἀναιρεῖν ἐδόκει τὸν τόπον ἐρωτῶν οὕτως· εἰ ἔστιν ὁ τόπος ἐν τίνι ἔσται; πᾶν γὰρ ὂν ἔν τινι· τὸ δ' ἔν τινι καὶ ἐν τόπῳ· ἔσται ἄρα καὶ ὁ τόπος ἐν τόπῳ· καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον· οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ τόπος.

σῶμα, ὅπερ ὅμως, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ φυσικῇ IV, 3 ἀπέδειξεν, ἄτοπον ἐστίν.

Τετάρτη ἀπόδειξις. Αὐτὴ περιέχεται ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ ὅτι, εἰ ὁ μέδιμνος καταπεσὼν ποιεῖ ψόφον, πρέπει καὶ ἕκαστος κέγχρος καὶ τὸ μυριοστὸν τοῦ κέγχρου νὰ ποιῇ, ὅπερ ὅμως φαίνεται τῇ αἰσθήσει ἀντιφατικόν (1).

Ὁ Ἀριστοτέλης δεικνύων ὅτι ὁ λόγος τοῦ κέγχρου δύναται νὰ ἦναι μόνον δυνάμει καὶ οὐχὶ ἐνεργείᾳ ἀναιρεῖ τὸν Ζήνωνα.

Ἡ ἀπόδειξις δ' αὐτὴ ἀποδεικνύει ὅτι τὰ αἰσθητὰ ὁρίζομεν σχετικῶς. Τὸ ζήτημα κυρίως ἐνταῦθα εἶναι τὸ καθόλου, πῶς εἶναι δυνατὸν πολλὰ ὁμοῦ νὰ παραγάγωσιν ἐνέργειαν, ἣν ἕκαστον τῶν πολλῶν αὐτὸ καθ' αὑτὸ δὲν παράγει.

Αἱ μέχρι τοῦδε ἀποδείξεις ἀναιροῦσι τὰ πολλά, ὅπως καταδείξωσι τὸ ὂν ὡς ἕν. Αἱ δὲ κατὰ τῆς κινήσεως ἀποδείξεις, ὅπως ἀποδείξωσι τὸ ὂν ἀμετάβλητον.

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς κινήσεως φέρει ὁ Ζήνων τέσσαρας λόγους.

1) Ὁ πρῶτος λόγος ἐστὶν, ὅτι τὸ φερόμενον σῶμα πρὶν ἢ ἀφιχθῇ εἰς τὸ τέλος, πρέπει πρότερον νὰ ἀφιχθῇ εἰς τὸ ἥμισυ τῆς ὁδοῦ, καὶ πρὸ τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου τὸ ἐκείνου ἥμισυ, καὶ τούτου πάλιν τὸ ἥμισυ, καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον· ὅθεν, εἰ ἄπειρα τὰ ἡμίση, τὰ δ' ἄπειρα ἀδύνατον νὰ διαβῇ τις ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ, ἕπεται ὅτι ἡ κίνησις εἶναι ἀδύνατος (2).

Ἕκαστον σῶμα, ἵνα ἔλθῃ ἀπό τινος σημείου εἴς τι, πρέπει

(1) Ἀριστ. φυσ. VII, 5. διὰ τοῦτο ὁ Ζήνωνος λόγος οὐκ ἀληθὴς, ὡς ψοφεῖ τοῦ κέγχρου ὁτιοῦν μέρος. Σιμπλ. φυσ. 255. ἆρα ὁ εἷς κέγχρος καταπεσὼν ψόφον ποιεῖ ἢ τὸ μυριοστὸν τοῦ κέγχρου; τοῦ δ' εἰπόντος μὴ ποιεῖν· ὁ δὲ μέδιμνος ποιεῖ· οὐκ ἔστι λόγος τοῦ μεδίμνου τῶν κέγχρων πρὸς τὸν ἕνα καὶ τὸ μυριοστὸν τοῦ ἑνός; τοῦ δὲ φήσαντος εἶναι, τί οὖν, ἔφη ὁ Ζήνων, οὐ καὶ τῶν ψόφων ἔσονται λόγοι πρὸς ἀλλήλους οἱ αὐτοί; τούτου δ' οὕτως ἔχοντος, εἰ ὁ μέδιμνος ψοφεῖ, ψοφήσει καὶ ὁ εἷς κέγχρος καὶ τὸ μυριοστὸν αὐτοῦ.

(2) Ἀριστ. φυσ. I, 2. πρῶτος μὲν ὁ περὶ τοῦ μὴ κινεῖσθαι διὰ τὸ πρότερον εἰς τὸ ἥμισυ δεῖν ἀφικέσθαι τὸ φερόμενον ἢ πρὸς τὸ τέλος. Σιμπλ. φυσ. 236. εἰ ἔστι κίνησις, ἀνάγκη τὸ κινούμενον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ ἄπειρα διεξιέναι· τοῦτο δ' ἀδύνατον. Ἀριστ. φυσ. VI, 9. Θεμιστ. φυσ. 55. Ἀρισ. Τοπ. VIII, 8.

νὰ διέλθῃ ἀπείρους τόπους· τὸ ἄπειρον ὅμως δὲν δύναται νὰ διέλθῃ ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ· ἄρα εἶναι ἀδύνατον ἀπό τινος σημείου νὰ ἔλθῃ εἴς τι, ἄρα ἡ κίνησις εἶναι ἀδύνατος· ἄρα οὐκ ἔστι κίνησις.

2) Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι ὁ καλούμενος Ἀχιλλεύς· ἔστι δ' οὗτος ὅτι τὸ βραδύτερον οὐδέποτε καταληφθήσεται ὑπὸ τοῦ ταχίστου· (ἡ χελώνη δηλ. ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀριστ. φυσ. **VI, 9**)· διότι εἶναι ἀνάγκη τὸ διῶκον νὰ ἔλθῃ ἔμπροσθεν, ὅθεν ὥρμησε τὸ φεῦγον, ὥστε ἀνάγκη τὸ βραδύτερον νὰ προέχῃ κατά τι· διότι, ἵνα αὐτὴν καταλάβῃ ὁ Ἀχιλλεύς, ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ σημεῖον, ἐν ᾧ αὐτὴ ἦτο, ὅτε ἤρξατο νὰ τρέχῃ, ἔπειτα εἰς ἐκεῖνο, εἰς ὃ προέβη, καὶ ἔπειτα εἰς ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἀφίκετο, καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον.

Ἐὰν ἦναι ἀδύνατον τὸ βραδύτερον νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ ταχίστου, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀφιχθῇ εἰς τὸ δεδομένον τέλος, ἡ κίνησις εἶναι ἀδύνατος. Ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀποδείξεως εἶναι ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι δεδομένον τόπον δὲν δύναται νὰ διέλθῃ τις, ἐὰν ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ δὲν διέλθῃ, καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, διότι εἰσὶ τὰ μέρη ἄπειρα, ὡς ὀρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ (1).

3) Τρίτος λόγος. Οὗτός ἐστιν, ὅτι ὁ οἰστὸς φερόμενος ἕστηκεν· συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ λαμβάνειν τὸν χρόνον συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν· μὴ διδομένου γὰρ τούτου οὐκ ἔσται ὁ συλλογισμός (Ἀριστ. ἐν τῷ αὐτῷ).

Ἐφ' ὅσον δέ τι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐστιν, ἠρεμεῖ· ὁ δὲ φερόμενος οἰστός ἐστιν ἐν ἑκάστῃ στιγμῇ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ· ἄρα ἐν ἑκάστῃ στιγμῇ τῆς αὐτῆς φορᾶς ἠρεμεῖ· ἄρα καὶ ἐν ὅλῃ τῇ φορᾷ αὐτοῦ, ἡ κίνησις αὐτοῦ εἶναι ἁπλῶς φαινομένη.

Καὶ αὕτη δ' ἡ ἀπόδειξις στηρίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς μεθόδου ὡς αἱ δύο προηγούμεναι· ὡς ἐκεῖ ὁ τόπος, οὕτω διαλύεται ἐν-

(1) Ἔστι δὲ καὶ οὗτος ὁ αὐτὸς λόγος τῷ διχοτομεῖν, διαφέρει δ' ἐν τῷ διαιρεῖν μὴ δίχα τὸ προσλαμβανόμενον μέγεθος· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ συμβαίνει μὴ ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὸ πέρας διαιρουμένου πως τοῦ μεγέθους· ἀλλὰ πρόσκειται ἐν τούτῳ, ὅτι οὐδὲ τὸ τάχιστον τετραγῳδημένον ἐν τῷ διώκειν τὸ βραδύτατον.

ταῦθα ὁ χρόνος τῆς κινήσεως εἰς τὰ ἐλάχιστα μέρη αὐτῆς, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δεικνύει, ὅτι κίνησις δὲν εἶναι δυνατή· καὶ τοῦτο εἶναι ὀρθὸν κατ' Ἀριστοτέλη, ὅτι ἐν τῇ στιγμῇ ὡς τοιαύτῃ δὲν ὑπάρχει κίνησις, δὲν ὑπάρχει μεταβολή. Ἐὰν ἐρωτήσῃ τις, ποῦ ὁ φερόμενος ἐν ταύτῃ τῇ στιγμῇ οἰστός ἐστιν, δὲν δύναται ἀπάντησις νὰ δοθῇ, ὅτι ἐν τῇ μεταβάσει ἀπὸ τοῦ τόπου Α εἰς τὸν τόπον Β, ἀλλὰ δύναται νὰ εἴπῃ ἐν τῷ τόπῳ Α. Ἐὰν ἑπομένως ἐννοηθῇ χρόνος ἀντὶ μεγέθους συνεχοῦς σειρὰ ἀπείρων στιγμῶν χρόνου, ληφθῇ δὲ ἀντὶ μεταβάσεως ἀπό τινος τόπου εἰς ἕτερον μόνον τι συνεχὲς ἐν διαφόροις τόποις, εἶναι ἡ κίνησις ἐπίσης ἀδύνατος, ὡς ἄν τις ἀντὶ τῆς γραμμῆς, ἣν ἔμελλε νὰ διέλθῃ, ἤθελεν ἔχει σειρὰν ἀπείρων διωρισμένων σημείων. Ὅθεν ἡ νῦν ἀπόδειξις δὲν εἶναι τόσον σοφιστική, ὅσον φαίνεται, ἀλλὰ πηγάζει ἔκ τινος παρατηρήσεως τινὸς φιλοσοφικοῦ προβλήματος, ἐν ᾧ μεταγενέστεροι εὗρον δυσχερείας. Ἐὰν ἓν καὶ πολλὰ ἐκληφθῶσιν ἀπολύτως ἀντίθετα, θέλει θεωρηθῇ καὶ ὁ ἔγχωρος καὶ ἔγχρονος χωρισμὸς μόνον ὡς πολλὰ ἄνευ ἑνός, τόπος καὶ χρόνος ὡς σύναψις ἐγχώρων καὶ ἐγχρόνων σημείων καὶ μετάβασις ἀπό τινος σημείου εἰς ἕτερον δὲν εἶναι δυνατή, καὶ ἑπομένως οὐδὲ κίνησις.

Οἱ τρεῖς οὗτοι λόγοι ὑποθέτουσιν ἄπειρον διαίρεσιν τόπου καὶ χρόνου ἐναντίον τοῦ δυνατοῦ τῆς κατὰ τόπον μεταβολῆς ἢ κινήσεως.

4) Ὁ τέταρτος δὲ λόγος ἀναφέρεται εἰς τὴν σχέσιν τοῦ χρόνου τῆς κινήσεως πρὸς τὸν διελθόντα τόπον. Κατὰ τοὺς νόμους τῆς κινήσεως πρέπει ἐν ἴσῳ τάχει ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ νὰ μετρηθῶσιν ἐξίσου μεγάλοι τόποι· διέρχονται ὅμως δύο μεγάλα σώματα ἐξίσου ταχέως πρὸς ἄλληλα, ὅταν ἀμφότερα κινῶνται μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος πρὸς ἄλληλα. Ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὁ Ζήνων, ὅτι πρὸς καταμέτρησιν τοῦ αὐτοῦ τόπου, ὃν ἕκαστον τῶν σωμάτων καταλαμβάνει, ἐν ἴσῃ ταχύτητι ὁτὲ μὲν ὅτι μόνον ἥμισυς χρόνος εἶναι ἀναγκαῖος, ὁτὲ δὲ ὅτι τὰ πράγματα ἀντίκεινται τοῖς νόμοις τῆς κινήσεως (1).

(1) Ἀριστ. φυσ. VI, 9. Τέταρτος δὲ ὁ περὶ τῶν ἐν τῷ σταδίῳ κινουμένων

I. σχῆμα

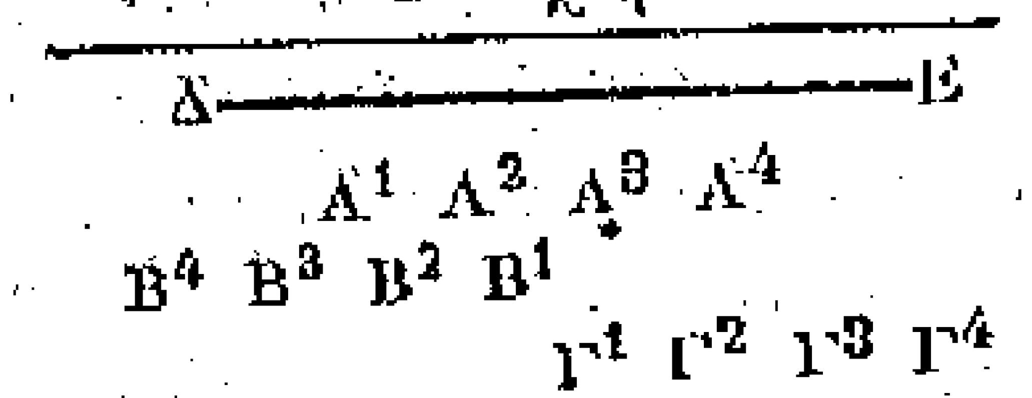

II. σχῆμα

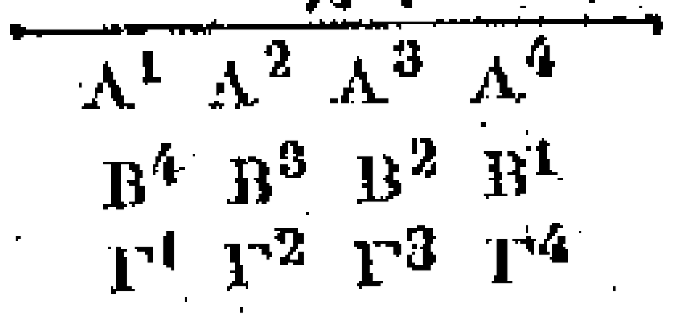

Ἔστωσαν λ. χ. ἐν τῷ τόπῳ Δ Ε τρεῖς σειραὶ μεγάλων σωμάτων A^1 B^4 Γ^1 ὡς ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι. Τούτων ἡ πρώτη σειρὰ πρέπει νὰ ἠρεμῇ, αἱ δ' ἄλλαι δύο ἴσῳ τάχει παραλλήλως ἐν ἀντιθέτῳ διευθύνσει νὰ κινῶνται, οὕτω θέλει Γ^1 ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐν A^1 καὶ B^4 καὶ Γ^4 ἀφιχθῇ (σχῆμα II. B^1 διῆλθεν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ Γ καὶ Γ^1, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐν ὅλοις τοῖς Β, ἕκαστον τούτων διῆλθεν ἐν τῷ ἡμίσει τοῦ Α, ἡ κατὰ Ζήνωνα Γ^1 ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ διῆλθεν ὅλα τὰ Γ, ἐν τῷ Γ^1 ἐξίσου ἐν τῷ ἡμίσει τοῦ Α. Ἡ σειρὰ Α λαμβάνει τὸν αὐτὸν τόπον, ὡς ἑκάστη τῶν δύω ἄλλων· ὁ χρόνος ἐν ᾧ Γ^1 διῆλθε τὸν ὅλον τόπον τῆς σειρᾶς Α, ὅθεν εἶναι ἴση τῇ, ἐν τῇ Β, ἐν ἴσῳ τάχει τὸ ἥμισυ τούτου τοῦ τόπου διῆλθε καὶ ἀντιστρόφως· ἐξ ἄλλου δύναται ὅμως ἡ τελευταία, ἐπειδὴ ἐν ἴσῳ τάχει αἱ σειραὶ τῆς κινήσεως ἔχουσι λόγον ὡς οἱ διερχόμενοι τόποι, μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ νὰ ἦναι μεγαλειτέρα, ὡς ἡ πρώτη, ἄρα ὁ ὅλος χρόνος εἶναι ἴσος τῷ ἡμίσει. Ταῦτα κατὰ Ζέλλερον. Ὁ δὲ Ἕγελος (Gesch. d. Phil. I, 298 καὶ ἐφ.) παριστᾷ ὡς ἑξῆς·

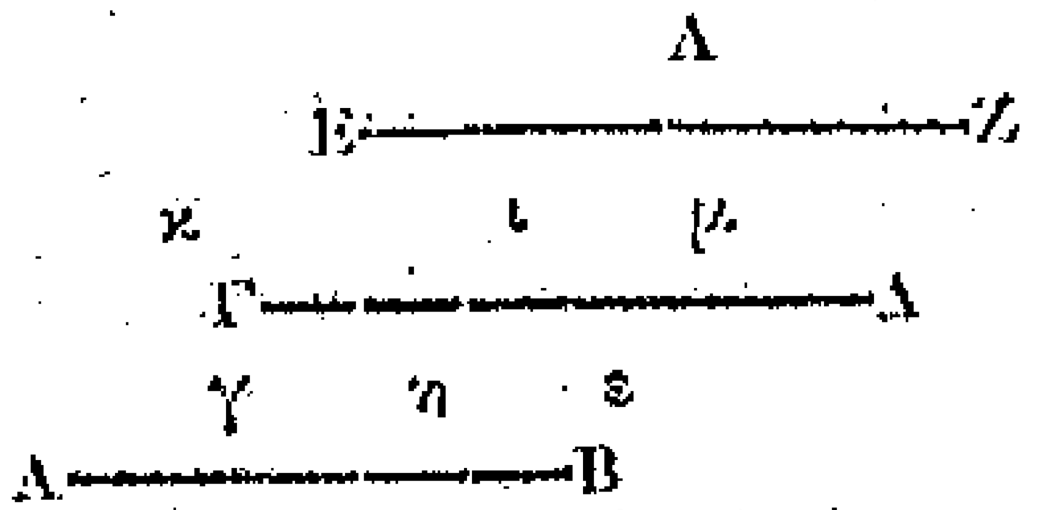

Ἐὰν ἐπὶ ὡρισμένου τόπου ΑΒ δύο μετ' αὐτοῦ καὶ ἀλλήλων ἴσα σώματα, τὸ μὲν ΓΔ μὲ τὸ ἓν τέλος τοῦ Γ ἐν τῷ μέσῳ γ

ἐξ ἐναντίας ἴσων ὄγκων παρ' ἴσους, τῶν μὲν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ σταδίου τῶν δ' ἀπὸ τοῦ μέσου, ἴσῳ τάχει, ἐν ᾧ συμβαίνειν οἴεται, ἴσον εἶναι χρόνον τῷ διπλασίῳ τὸν ἥμισυν· ἔστι δ' ὁ παραλογισμὸς ἐν τῷ τὸ μὲν παρὰ κινούμενον τὸ δὲ παρ' ἠρεμοῦν τὸ ἴσον μέγεθος ἀξιοῦν τῷ ἴσῳ τάχει τὸν ἴσον φέρεσθαι χρόνον· τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος. Σιμπλ. φυσ. 237.

κεῖται, τὸ δ' ἕτερον ΕΖ ἐν τῇ αὐτῇ διευθύνσει μὲ τὴν στιγμὴν Ε μόνον τὸ τέλος ε ἐγγίζει, καὶ ταῦτα ἐξ ἐναντίας κινοῦνται, καὶ τὸ μὲν ΓΔ ἐν μιᾷ ὥρᾳ τὸ τέλος ε ἀφικνεῖται, συμβαίνει ὅτι τὸ ἓν ΕΖ ἐν ἡμίσει χρόνῳ τὸν αὐτὸν τόπον ικ διέρχεται, ὅν γε τὸ ἕτερον ἐν τῷ διπλῷ· τὸ ἥμισυ λοιπόν ἐστι τῷ διπλῷ ἴσον δηλ. τὸ δεύτερον ἐν τῇ στιγμῇ λ παρέρχεται τὸ ὅλον πρῶτον ΓΔ· ἐν τῇ πρώτῃ ἡμισείᾳ ὥρᾳ διέρχεται λ ἀπὸ μ ἕως ι, ἐν ᾧ κ μόνον ἀπὸ γ ἕως κ·

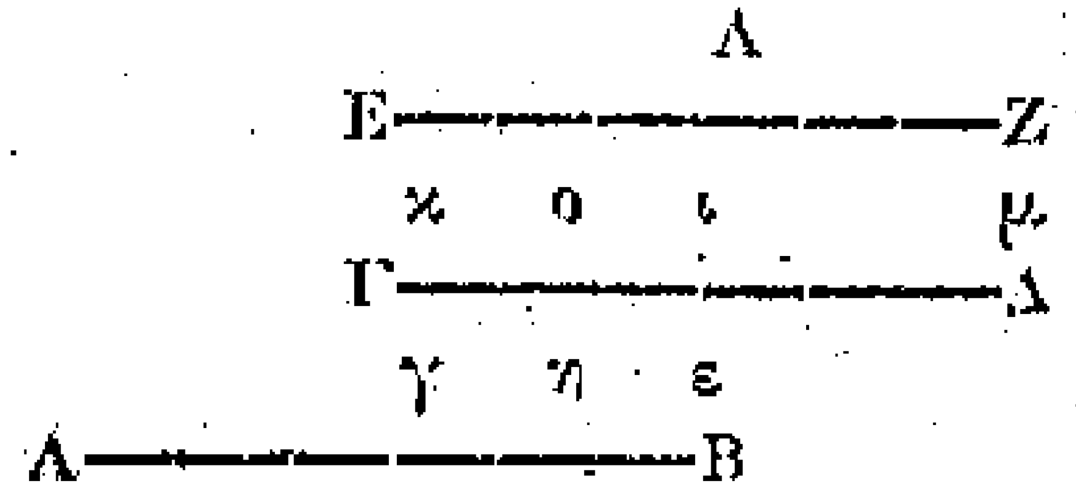

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμισείᾳ ὥρᾳ διέρχεται λ εἰς ο ἕως κ, ἐν τῷ ὅλῳ ἀπὸ μ ἕως κ, ἄρα τὸ διπλοῦν.

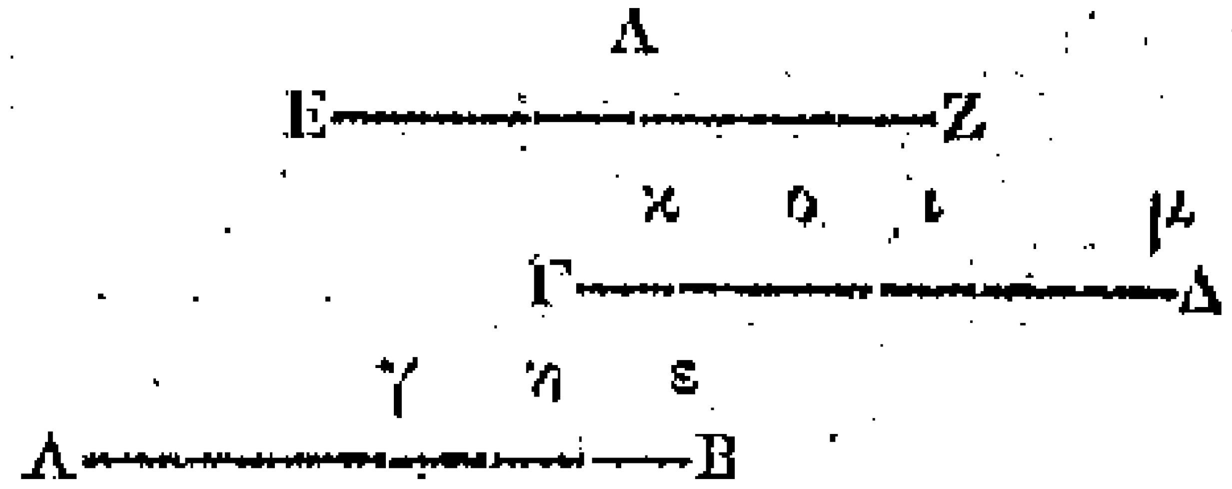

Εἰ καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἡμαρτημένον φαίνεται, ἡ ἱστορικὴ ὅμως σημασία τῶν τοῦ Ζήνωνος ἀποδείξεων ὑπῆρξε μεγάλη· διότι αὐταὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν τῷ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει εἰς σπουδαίας συζητήσεις.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ζήνωνος φυσικῆς μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν (Στοβ. ἐκλ. φυσ. I, 60. Δ. Λ. IX, 29), ὅτι ἡ τῶν πάντων φύσις ἐγεννήθη ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ λαμβανόντων εἰς ἄλληλα τὴν μεταβολήν· οἱ δ' ἄνθρωποι ἐκ γῆς ἐγένοντο, ἡ ψυχὴ δ' εἶναι κρᾶμα ἀμφοτέρων· κόσμοι δ' εἰσὶν ἄπειροι καὶ οὐδὲν κενόν, ὅτι τὸ ἓν εἶπεν ἀΐδιον καὶ ταὐτὸν τῇ ἀνάγκῃ, τὴν δ' ὕλην αὐτὴν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἴδη δὲ τὸ νεῖκος καὶ τὴν φιλίαν· καὶ τὰ μὲν στοιχεῖα λέγει θεούς, τὸ δὲ μίγμα αὐτῶν κόσμον. Αἱ δοξασίαι ὅμως αὗται εἰσὶν ἀντιφατι-

καὶ τῆς τῶν Ἐλεατῶν θεωρίας καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τοῦ Ζήνωνος γνήσιαι, διότι ὁ Ζήνων καὶ ἐν τῇ φυσικῇ συνεφώνει τῷ Παρμενίδῃ.

Ἐπειδὴ δὲ τοῖς Ἐλεάταις καὶ ἰδίως τῷ Ζήνωνι ἡ τῶν πολλῶν καὶ τοῦ ἑνὸς ἀντίθεσις ὑπετίθετο ἀφῃρημένως, εἶναι ἡ τοῦ Κουσίνου θεωρία ἡμαρτημένη, ὅτι δηλαδὴ ἐκ τοῦ ἑνὸς παρήγαγον τὰ πολλά, ὡς ὁ Βράνδης καὶ ὁ Ζέλλερος ἀποδεικνύουσιν. (Phil. d' Griech. I, 150)· διότι ἓν καὶ πολλὰ κατὰ τοὺς Ἐλεάτας εἰσὶν ἐν ἀπολύτῳ ἀντιθέσει, καὶ πρῶτος ὁ Πλάτων ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην ἀποδείξας, ὅτι οὔτε τὸ ἓν ἄνευ τῶν πολλῶν, οὔτε τὰ πολλὰ ἄνευ τοῦ ἑνὸς ἐστιν. (Παρμ. 128 καὶ ἐφ. Σοφιστ. 242). Ὁ δὲ Ζήνων λέγων ὅτι τὰ πολλὰ εἰσὶν οὐδὲν ἐδείκνυεν ὅτι μόνον τὸ ἓν ἐστι πλὴν καὶ περὶ τούτου ἠπόρει τί ποτε τοῦτό ἐστι, καὶ εἴ τις αὐτῷ ἀποδοίη τί ποτ' ἐστι, δύναται νὰ εἴπῃ τί τὰ ὄντα εἰσὶν, οὐχ ὡς ἀπογινώσκων τοῦ ἑνός, ἀλλ' ὡς ἅμα τῷ ὄντι συνυφεστῶτος. (Σιμπλ. φυσι. 21). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ζήνων τὸ ὂν κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολλῶν ἀνέπτυξε, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τοῦ Παρμενίδου θεωρίαν κατ' εἶδος μόνον προήγαγεν.

4) ΜΕΛΙΣΣΟΣ.

Ὁ Παρμενίδης ὑπέλαβε τὸ ἓν κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολλῶν ὡς τὸ καθαρὸν ὄν· διὸ ἠναγκάσθη τοῖς πολλοῖς νὰ ἀποδώσῃ ὕπαρξιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ δόξῃ χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ καταστήσῃ ἀμφότερα συνεχῆ. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἡ ἀντίθεσις αὕτη νὰ τηρηθῇ ἠδύνατο οὔτε ἐσωτερικῶς ἀμφότερα νὰ συνδεθῶσι, δὲν ὑπελείπετο ἄλλο ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ φαινόμενον ὅλως ἀπὸ τοῦ ἑνός, ὡς ὁ Ζήνων ἐποίησεν, ἢ εἰς τὸ ἓν νὰ ἀποδοθῶσι διορισμοί, ὧν ἕνεκα ἡ καθαρότης αὐτοῦ κατέστη θολερά, καὶ τὸ σύστημα τῶν Ἐλεατῶν ἐνοθεύθη συνδυασθέντων τῶν πολλῶν καὶ τοῦ ἑνός. Μέλισσος Ἰθαγένους Σάμιος κατά τι τοῦ Ζήνωνος νεώτερος γέγονε καὶ πολιτικὸς καὶ ἀποδοχῆς παρὰ τοῖς πολίταις ἠξιωμένος· ὅθεν καὶ ναύαρχος αἱρεθεὶς κατεναυμάχησε τοὺς Ἀθηναίους τῷ 442 πρὸ Χριστοῦ (Δ. Λ. IX, 24. Πλούτ. βιο. Περικλ. 112.). Λέγεται δ' ὅτι ἤκουσε Παρμενίδου καὶ εἰς λόγους ἦλθεν Ἡρακλείτῳ. Περὶ τούτου ὅμως οὔτε ὁ Πλάτων οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρουσί τι.

Διογένης ὁ Λαέρτιος (προοίμ. βιων §. 16) μνημονεύει καὶ τοῦ Μελίσσου ἐν τοῖς ἀνὰ ἓν σύγγραμμα γεγραφόσι· τοῦτο δὲ τὸ σύγγραμμα ἔφερε δύο ἐπιγραφὰς (Σιμπλ. περὶ οὐραν. 249) περὶ τοῦ ὄντος ἢ περὶ φύσεως. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μελίσσου, ἃ ὁ Σιμπλίκιος διέσωσεν, εἰσὶ γνήσια ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπικυρούμενα.

Καὶ ὁ Μέλισσος ἠγωνίζετο νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου κατὰ τῆς Ἰωνικῆς φυσιολογίας θέλων ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ὂν πρέπει νὰ νοηθῇ, οἷον ὁ Παρμενίδης ὥρισεν (Fr. 1).

Ὁ Σιμπλίκιος (φυσι. 22.) λέγει, ὅτι ὁ Μέλισσος τοῖς τῶν φυσικῶν ἀξιώμασι περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς χρησάμενος ἄρχεται τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ οὕτως ἀποδεικνύων (Ἀριστ. περὶ Ξενοφ., Ζήνωνος καὶ Γοργίου c. 1) α) ὅτι τὸ ὂν οὔτε γίνεται οὔτε φθείρεται· τὸ ὂν δὲν δύναται νὰ γείνῃ ἐξ ὄντος, οὐδ' ἐκ μὴ ὄντος· διότι εἴ τι οὐκ ἔστι, πῶς δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἔστιν; εἰ δέ τι ἔστιν ἢ γινόμενόν ἐστιν ἢ ἀεὶ ὄν· ἀλλ' εἰ γινόμενον, ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος· ἀλλ' οὔτε ἐκ μὴ ὄντος δύναται νὰ γείνῃ τι, οὐδ' ἄλλο ὄν, πολλῷ δὲ μᾶλλον τὸ ἁπλῶς ὄν· οὔτε ἐκ τοῦ ὄντος· διότι τοῦτό ἐστι καὶ οὐ γίνεται· ἄρα δὲν ὑπάρχει γινόμενον τὸ ὄν· ὡς δὲ τὸ ὅλον ὂν δὲν γίνεται, οὕτω δὲν γίνεται οὐδὲ μέρος τι αὐτοῦ· διότι τὸ προστιθέμενον ἔπρεπε νὰ προστεθῇ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκλείει τοῦ ὄντος καὶ τὴν φθοράν, διότι τὴν μετάβασιν τοῦ ὄντος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐδ' οἱ φυσικοὶ παραδέχονται· διὸ τὸ ὂν ἀεὶ ἦν καὶ ἀεὶ ἔσται (Σιμπλ. φυσ. 6.).

б) Ἐπειδὴ δὲ τὸ γινόμενον ἔχει ἀρχήν, τὸ δὲ μὴ γινόμενον δὲν ἔχει, ἕπεται ὅτι τὸ ὂν ὡς μὴ γινόμενον δὲν ἔχει ἀρχήν· ἔτι δὲ τὸ φθειρόμενον τελευτὴν ἔχει, τὸ δ' ἄφθαρτον δὲν ἔχει· ἄρα τὸ ὂν εἶναι ἄφθαρτον καὶ ἀτελεύτητον· τὸ δὲ μήτε ἀρχὴν ἔχον μήτε τελευτὴν ἄπειρόν ἐστίν, (Fr. 2. Σιμπλ. φυσι. 22).

'Από τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων ὁρμώμενος ὁ Μέλισσος λέγει τὸ ὂν ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον, διότι τὸ γεννητὸν ἢ ἐξ ὄντος γίνεται ἢ ἐκ μὴ ὄντος· ἐπίσης καὶ τὸ φθειρόμενον διαλύεται ἢ εἰς τὸ ὂν ἢ τὸ μὴ ὄν, τὸ ὂν ὅμως δὲν δύναται νὰ γείνῃ μὴ ὄν, ἡ εἰς τὸ ὂν δὲ μετάβασις δὲν εἶναι φθορά· ἄρα οὔτε γέγονεν οὔτε φθαρήσεται· ἀεὶ ἄρα ἦν καὶ ἔσται (Fr. 1.)· εἰ τὸ ὂν ἀΐδιον, πρέπει νὰ ἦναι ἄπειρον· διότι τὸ ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον οὔτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος, τὸ δὲ μήτε ἀρχὴν μήτε τέλος ἔχον εἶναι ἄπειρον. (1). Δι' αὐτὸν δὲ τὸν διορισμόν, δι' ὃν ἀπομακρύνεται τοῦ Παρμενίδου, κατακρίνει αὐτὸν ὁ 'Αριστοτέλης (Μετ. I, 5. φυσι. I, 3.), διότι συνέμιξεν ἔγχρονον ἀπειρίαν ἐγχιώρῳ. 'Ο Μέλισσος ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ὂν χρόνῳ πρέπει νὰ ἦναι ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους τεκμαιρόμενος, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τόπου ὅρια· (Fr. 8. Μετ. 'Αριστ. I, 5). 'Ο 'Αριστοτέλης κατακρίνει αὐτόν, ὅτι τὸ ὂν ὑπέλαβε κατὰ τὴν ὕλην (Fr. 16. μετ. I, 5.). 'Εντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ 'Ιωνικὴ φυσιολογία εἶχεν εἰς αὐτὸν ἐπιῤῥοήν, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν εἰς ἀντιφατικὴν δόξαν τῆς 'Ελεατικῆς θεωρίας.

γ) 'Εκ δὲ τῆς ἀπειρίας τεκμαίρεται ὁ Μέλισσος, ὅτι τὸ ὂν πρέπει νὰ ἦναι ἕν· εἰ δὲ ἄπειρον τὸ ὄν, ἔστι καὶ ἓν (Fr. 3.), εἰ πολλὰ ἦσαν, ἔπρεπε νὰ ἦναι πεπερασμένα· καὶ εἰ δύο ἦσαν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι ἄπειρα, ἀλλὰ ἤθελον ἔχει πέρατα πρὸς ἄλληλα· ἐπειδὴ ἄρα ἄπειρον τὸ ὄν, δὲν εἶναι πλείονα τὰ ὄντα· ἓν ἄρα τὸ ὄν. Τὸ δ' ἓν ἐστὶν ὅμοιον πάντῃ· ἐπειδὴ τὸ ἓν εἶναι ὅμοιον ἑαυτῷ, οὔτε νὰ ἀλλοιωθῇ δύναται οὔτε μεῖζον οὔτε ἔλαττον νὰ γείνῃ οὔτε νὰ πάσχῃ οὔτε νὰ ἀλγῇ· διότι πᾶσα μεταβολὴ ὑποθέτει μὴ ὄν. (Fr. 4.). Τὸ ἓν δ' ἐστὶν διὰ τὴν ὁμοιότητα αὐτοῦ ἀκίνητον. 'Επειδὴ δὲ ἡ κίνησις ἐξαρτᾶται ἐκ

(1) Fr. 2. καὶ ἐφ. 'Αριστ. Σοφιστ. ἐλεγχ. c. 5. οἷον ὁ Μελίσσου λόγος ὅτι ἄπειρον τὸ πᾶν, λαβὼν τὸ μὲν πᾶν ἀγέννητον (ἐκ γὰρ μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι), τὸ δὲ γινόμενον ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι· εἰ μὴ οὖν γέγονεν, ἀρχὴν οὐκ ἔχει τὸ πᾶν, ὥστε ἄπειρον· οὐκ ἀνάγκη δὲ τοῦτο συμβαίνειν· οὐ γὰρ εἰ τὸ γινόμενον ἅπαν ἀρχὴν ἔχει, καὶ εἴτι ἀρχὴν ἔχει γέγονεν· φυσ. I, 3. ὅτι μὲν οὖν παραλογίζεται Μέλισσος δῆλον· οἴεται γὰρ εἰληφέναι, εἰ τὸ γενόμενον ἔχει ἀρχὴν ἅπαν, ὅτι καὶ τὸ μὴ γενόμενον οὐκ ἔχει. Σοφ. ἐλεγχ. c. 6.

τοῦ μὴ ὄντος καὶ τοῦ κενοῦ, διότι αὐτὴ ὑποθέτει διαφόρους βαθμοὺς τῆς πυκνότητος τῆς ὕλης καὶ ἓν ἐκτὸς αὐτῆς, τὸ δ' ἓν οὐδὲν ἔχει ἐκτὸς, ἕπεται ὅτι τὸ κενὸν ὡς μὴ ὂν εἶναι ἀκατανόητον. (Fr. 11. 'Αριστ. μετ. IV, 8)· τὸ πᾶν εἶναι ἀκίνητον· διότι ἐὰν κινηθῇ, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κενόν, τὸ δὲ κενὸν οὐ τῶν ὄντων· ἡ κατὰ τόπον κίνησις δὲν δύναται ἄνευ κενοῦ νὰ νοηθῇ· διότι ἑκάστου εἰσερχομένου εἰς ἄλλον τόπον πρέπει ὁ τόπος νὰ ἦναι κενός· πᾶσα κίνησις ὑποθέτει κενὸν τόπον· τὸ δεχόμενον ἕτερον εἰς ἑαυτὸ εἶναι κενόν, τὸ δὲ μὴ δεχόμενον πλῆρες· τὸ κινούμενον κινεῖται μόνον εἰς τὸ κενόν· τὸ κενὸν ὅμως ἔσται τὸ μὴ ὄν, τὸ δὲ μὴ ὂν δὲν ὑπάρχει· ἄρα οὐδέν ἐστι κενόν, ἄρα οὐδὲ κίνησις.

Τὸ ἓν ὂν πρέπει καθὸ ἀδιαίρετον νὰ ἦναι καὶ ἀσώματον· (Fr. 16.)· διότι τὸ ἓν πρέπει νὰ μὴ ἔχῃ σῶμα· εἰ δ' ἔχει πάχος, ἔχει μόρια, ἑπομένως δὲν θέλει εἶναι ἕν· ('Αριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8.)· τὰ πολλά, ἵνα ὦσι πολλά, ἔπρεπε νὰ ἦναι κεχωρισμένα ὑπὸ τοῦ κενοῦ· κενὸν ὅμως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ διότι τοῦτο εἶναι τὸ μὴ ὄν· ἐὰν ἡ ὕλη ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσιν ἦτο μεμερισμένη, δὲν ἤθελεν εἶναι ἕν, ἑπομένως οὐδὲ πολλά, ἀλλὰ πάντα θὰ ἦτο τόπος κενός· ἐὰν δ' ἦτο μεμερισμένη ἔν τισι μέρεσι, διὰ τί νὰ μὴ ἦναι ἐν ἅπασιν; ἄρα δὲν δύναται νὰ ἦναι μεμερισμένη· ἐὰν τὰ πολλὰ ἦσαν τοιαῦτα, οἷα φαίνονται, δὲν ἠδύναντο νὰ παύσωσι τοῦ νὰ παριστῶνται ὡς ὄντα.

'Ο Μέλισσος ζητῶν νὰ ἀναιρέσῃ τοὺς φυσιολόγους ἰσχυριζομένους ὅτι αἱ αἰσθήσεις παρέχουσιν ἀλήθειαν ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσιν ἡμᾶς ὡς παρέχουσαι μεταβολάς, κινήσεις ἰδιότητας, καὶ οὕτω τὸ ὂν εἰς τὸ μὴ ὂν ἀναλύουσιν. Εἰ ἡ αἴσθησις ἦτο ἀληθής, ἔπρεπεν ἕκαστον νὰ μὴ μένῃ οἷον φαίνεται, τουτέστι τὰ πολλὰ νὰ ἦναι ὡς τὸ ἕν, ἀληθές.

'Εκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Μέλισσος συνεφώνει τῷ Παρμενίδῃ, διέφερε δ' αὐτοῦ ὡς εἰπὼν τὸ ὂν ἄπειρον· διότι καὶ περὶ αἰσθήσεως συνεφώνει τῷ Παρμενίδῃ καὶ Ζήνωνι (Fr. 17. 'Αριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8 καὶ περὶ Ξενοφ., Ζήν. καὶ Γοργ. c. 1).

Οἱ δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς (Στοβ. ἐκλ. φυσ. I, 60). (Ἰωαν. Φιλόπον. εἰς φυσ. p. 6)· ἀναφέρουσι περὶ Μελίσσου συγκεχυμένως, ὅτι ἐν τοῖς πρὸς ἀλήθειαν ἓν λέγων τὸ ὄν, ἐν τοῖς πρὸς δόξαν δύο τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, πῦρ καὶ ὕδωρ· ταῦτα ὅμως δὲν φαίνονται πιθανά· (Στοβ. εκλ. I, 440. Δ. Λ. IX, 24).

Ὁ Μέλισσος ἐπηρεασθεὶς ἐκ τῆς φυσιολογίας τῶν Ἰώνων ἐζήτει καὶ οὗτος τρόπον τινὰ να ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα· ὁ συνδυασμὸς ὅμως οὗτος ἐνόθευσε τὸ σύστημα τῶν Ἐλεατῶν καὶ κατέδειξε τὸ ἀσθενὲς μέρος αὐτοῦ· διότι τὸ σύστημα τοῦτο ἠδύνατο νὰ τηρηθῇ μόνον δι' ἀπολύτου ἀφαιρέσεως τοῦ ὄντος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, ὡς τοῦτο ὁ Ζήνων κατενόησεν· ἐν ἅπασι δὲ καὶ πρὸς τοὺς φυσιολόγους ἀντιφερόμενος δὲν δεικνύει μεγάλην ὀξύνοιαν.

Μετὰ δὲ τὸν Ζήνωνα καὶ Μέλισσον λήγει ἡ Ἐλεατικὴ σχολὴ (Πλάτ. Σοφιστ. 216) εἰς τὴν σοφιστικὴν μεταβᾶσα. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐπενήργησεν εἰς ὅλην τὴν ἔπειτα σειρὰν τῆς φιλοσοφίας, τὸν Ἡράκλειτον, τὸν Ἐμπεδοκλέα, τοὺς Ἀτομικοὺς καὶ τὸν Ἀναξαγόραν· διότι οὗτοι παρέλαβον τὸ ὂν ὑπόθεσιν καὶ ἀΐδιον, ὡς οὐσίαν ὅμως τῶν ὑλικῶν ὄντων.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ Ἐλεατικὴ θεωρία εἰς ἐξήγησιν τῆς φύσεως ἀπέβλεπε, δὲν εἶναι διαλεκτική, ἀλλὰ φυσική. Ἐὰν ἦτο διαλεκτική, ἔπρεπε τῆς φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς νὰ προτάξῃ θεωρίαν περὶ τοῦ προβλήματος καὶ τῆς μεθόδου τῆς γνώσεως (Ἀριστ. μετ. XIII, 4 καὶ 7. I, 6. φυσικ. II, 2).

Διὰ δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἐλεατικῇ θεωρίᾳ δὲν ὑπάρχει ἡ ἰδέα τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος, εἶναι οἱ Ἐλεᾶται φυσιολόγοι. (Πλούτ. 6. Περικλ. c. 4. Σεξτ. Ἐμπ. πρὸς Μαθημ. VII, 5).

Ὅσῳ ὅμως ἡ ἔννοια αὕτη καθαριώτερον ἀνεπτύσσετο, τόσῳ ἐπαισθητοτέρα καθίστατο ἡ χρεία τῆς τῶν πολλῶν ἐξηγήσεως· Τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην τῆς Ἐλεατικῆς θεωρίας ἐζήτησε νὰ ἀναπληρώσῃ ὁ Ἡράκλειτος.

δ) *Περὶ τῆς ὑστέρας φυσιολογίας.*

1) ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ.

Ἡράκλειτος (1) Βλύσωνος Ἐφέσιος (Δ.Λ. IV, 1) ἤκμαζε κατὰ μὲν Διογένην τὸν Λαέρτιον τῇ 69 Ὀλυμπιάδι (504—500 π. Χ.) κατὰ δὲ Εὐσέβειον τῇ 70 Ὀλυμπιάδι, καὶ ἐτελεύτησεν ἐτῶν ἑξήκοντα (Δ. Λ. IX, 2. VIII, 52.). Λέγεται δ' ὅτι ἦτο ὀχλολοίδορος καὶ μελαγχολικὸς τὴν φύσιν, ὡς τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ ἐπικυροῦσιν (Δ. Λ. IX, 6. Ὠριγ. φιλ. I, 4)· ἀληθὲς ὅμως δὲν φαίνεται, ὅτι αὐτὸς μὲν περὶ πάντων ἔκλαιεν ἐλεῶν τὸν τῶν θνητῶν βίον, ὁ δὲ Δημόκριτος περὶ πάντων ἐγέλα, διότι ταῦτα φαίνονται μᾶλλον τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων ἐπινοήματα.

Ὁ μὲν Σουΐδας ἀναφέρει διδάσκαλον αὐτοῦ Ἵππασον τὸν Μεταποντῖνον, ἄνδρα Πυθαγόρειον, ὁ δὲ Διογένης Λαέρτιος (IX, 5) τὸν Ξενοφάνην. Ἡ μαρτυρία τοῦ Σουΐδου ἐπήγασεν ἐκ τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους (μετ. I, 3) λέγοντος ὅτι πῦρ ὑπέθετο Ἵππασος ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος. Ἔν τινι δὲ ἀποσπάσματι τοῦ συγγράμματός του κατακρίνει τὴν Ἡράκλειτον, τὸν Πυθαγόραν, τὸν Ξενοφάνην, τὸν Ἡσίοδον καὶ τὸν Ἑκαταῖον (2).

Ἐκ δὲ τούτων φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τὰς θεωρίας τῶν πρότερον ἐγίνωσκεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν· διότι οὐδενὸς ἤκουσεν, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ, δηλ. ἑαυτὸν αὐτοδίδακτον ἀποκαλεῖ. (Δ. Λ. IX, 5). Καὶ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους κατεβίβαζε καὶ ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ δόξαις μᾶλλον ἐπίστευεν ἢ ταῖς ἰδέαις ἑτέρων· διὰ τοῦτο

---

(1) Schleiermacher Herakleitos der Dunkle Mus d. Alterthemswiss. I, 1870.

(2) Δ. Λ. IX, 1. πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει. Ἡσίοδον γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόρην, αὖθίς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκαταῖον· τόν τε Ὅμηρον ἔφασκεν ἄξιον ἐκ τῶν ἀγώνων ἐκβάλλεσθαι καὶ ῥαπίζεσθαι καὶ Ἀρχίλοχον ὁμοίως.

κατακρίνει αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς ἠθικοῖς Νικομαχείοις VII, 5 λέγων: Ἔνιοι πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν, ἢ ἕτεροι, οἷς ἐπίστανται· δηλοῖ δ' Ἡράκλειτος.

Ὅτι δ' ἓν συνέγραψε πόνημα ἐπικυροῖ ὁ Ἀριστοτέλης (ῥητ. III, 5). Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπεγράφετο περὶ φύσεως (Δ. Λ. IX, 5), καὶ διῃρεῖτο εἰς τρεῖς λόγους, εἴς τε τὸν περὶ τοῦ παντὸς, καὶ πολιτικὸν καὶ θεολογικὸν (Δ. Λ. IX, 12)· ἄλλοι δὲ λέγουσι πάλιν ὅτι τοῦτο ἐπεγράφετο Μοῦσαι, Διόδοτος δὲ καλεῖ αὐτὸ ἀκριβὲς οἰάκισμα πρὸς στάθμην βίου, ἄλλοι δὲ γνώμην ἠθῶν, τρόπου κόσμον ἑνὸς τῶν ξυμπάντων. Λέγεται δ' ὅτι τοῦτο δοὺς Εὐριπίδης Σωκράτει ἠρώτησεν αὐτὸν τί δοκεῖ· ὁ δ' εἶπεν, ὅτι ἃ μὲν συνῆκα γενναῖα, οἶμαι δὲ καὶ ἃ μὴ συνῆκα, πλὴν Δηλίου γέ τινος δεῖται κολυμβητοῦ. (Δ. Λ. II, 22. IX, 12.)

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦτο ἔνδοξον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ ἡρμηνεύθη καὶ ἐσχολιάσθη οὐ μόνον ὑπὸ Στωϊκῶν, Κλεάνθους, Σφαίρου, Ἀρίστωνος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Ἀκαδημαϊκῶν, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, Διοδότου τοῦ γραμματικοῦ καὶ Ἀντισθένους τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ (Δ. Λ. IX, 15. VII, 6. Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 158). Ἡ δὲ θεωρία αὐτοῦ ἤκμαζεν οὐ μόνον ἐπὶ Πλάτωνος (Θεαίτ. 180), ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Στωϊκῶν καὶ μέχρι τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς.

Ὁ Ἡράκλειτος ἐπεκλήθη σκοτεινός, διότι ὁ πεζὸς λόγος τότε ἦτο ἀτελής, ἴσως δὲ τὸ στοτεινὸν προήρχετο καὶ ἐκ τῆς βαθυνοίας αὐτοῦ· ὅτι δ' ὁ πεζὸς λόγος, εἰς ὃν συνέγραψεν ὁ Ἡράκλειτος, ἦτο ἀτελὴς καὶ διὰ τοῦτο δυσνόητος, ἐπιβεβαιοῖ ὁ Ἀριστοτέλης (ῥητ. III, 5) λέγων τὰ Ἡρακλείτου διαστίξαι ἔργον, διὰ τὸ ἄδηλον εἶναι, ποτέρῳ πρόσκειται, τῷ πρότερον ἢ τῷ ὕστερον.

Τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα, μὴ ὄντα πλήρη, ὑπὸ Σχειερμαχέρου συλλεχθέντα εἰσὶν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Βολφίου καὶ Βουτμάννου. 1808. (I, τόμ. τμῆμα 3).

Ἡ ἀρχαία φυσιολογία τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ὑπελάμβανεν ἐν ὕλης εἴδει· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ καὶ εἶδος, ἑπόμενον ἦτο νὰ ζητηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Οἱ

Πυθαγόρειοι οὐσίαν τῶν ὄντων ὑπέλαβον τὸν ἀριθμόν· ὁ ἀριθμὸς ὅμως ἐστὶ μεταξὺ ὕλης καὶ μορφῆς, ἄρα δὲν εἶναι ἡ ἀληθὴς μορφή, ἥτις ὡς καθόλου οὐσία πρέπει νὰ ἦναι ἕν. Τοῦτο τὸ ἓν εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος, τὸ καθαρὸν ὄν. Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἑνὸς ἡ Ἐλεατικὴ σχολὴ ἐξήγαγε τὸ ἀδύνατον τῶν πολλῶν καὶ τῆς γενέσεως, προῆλθεν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ συγχρόνως τὸ σύστημα τοῦ Ἡρακλείτου ἀναπτύξαν ἀντιθέτως τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ὑπολαβὸν τὸ ἓν ἀπολύτως κινούμενον, ἀεὶ μεταβαλλόμενον καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα μεταβαῖνον.

Ὁ Ἡράκλειτος συνειδώς, ὅτι ἡ ἀφῃρημένη ἔννοια τῶν Ἐλεατῶν, τὸ καθαρὸν ὄν, γένεσιν νὰ παραγάγῃ δὲν δύναται, παρέλαβε τὸ πῦρ ὡς ἀρχὴν τῆς κινήσεως καὶ γενέσεως.

Ἡ θεωρία τοῦ Ἡρακλείτου ἀνεπτύχθη κατ' ἀντίθεσιν τῆς συνήθους τότε θεωρίας· ὅπου ὁ Ἡράκλειτος τὸ βλέμμα του στρέψει, οὐδαμοῦ εὑρίσκει γνῶσιν ἀληθῆ (1). Τὸ πλῆθος δὲν γινώσκει τὴν ἀΐδιον ἀλήθειαν φανερὰν οὖσαν, πᾶν τὸ συμβαῖνον καθ' ἑκάστην ἐστὶ τοῖς πολλοῖς ξένον· ποῦ φέρει ἡ ὁδὸς δὲν φαίνεται αὐτοῖς, ὃ ἐγρηγορότες ποιοῦσι, τοῦτο λησμονοῦσιν ὡς νὰ ἦσαν ὑπνώττοντες (2). Ἡ δ' ἀλήθεια αὐτοῖς φαίνεται

(1) Fr. 17. ὁκόσων λόγους ἤκουσα οὐδεὶς ἀφικνέεται εἰς τοῦτο ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφόν ἐστι πάντων κεχωρισμένον.

(2) Fr. 47. ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπείροισιν ἐοίκασι πειρώμενοι ἐπέων καὶ ἔργων ὁκοίων ἐγὼ διηγεῦμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅκως ἔχει· τοὺς δ' ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσι ὅκωσπερ ὁκόσα εὕδοντες ἐπιλανθάνονται. Fr. 2. Οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοὶ ὁκόσοι ἐγκυρσεύουσιν, οὐδὲ μαθόντες γινώσκουσιν, ἑαυτοῖσι δὲ δοκέουσιν· ἐξηπάτηνται οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν φανερῶν. Μ. Αὐρήλ. IV, 46. ἀεὶ τοῦ Ἡρακλείτου μεμνῆσθαι ὅτι γῆς θάνατος ὕδωρ γενέσθαι· μεμνῆσθαι δὲ καὶ τοῦ ἐπιλανθανομένου ᾗ ἡ ὁδὸς ἄγει· καὶ ὅτι ᾧ μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι λόγῳ, τῷ τὰ ὅπλα διοικοῦντι, τούτῳ διαφέρονται, καὶ οἷς καθ' ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται· καὶ ὅτι οὐ δεῖ ὥσπερ καθεύδοντας ποιεῖν καὶ λέγειν. Ἱπποκρ. περὶ διαίτ. I, 5. καὶ τὰ μὲν πρήσσουσιν οὐκ οἴδασιν, ἃ δ' οἴδασιν οὐ πρήσσουσι δοκέουσιν εἰδέναι, καὶ τὰ μὲν ὁρῶσιν οὐ γινώσκουσιν, ἀλλ' ὅμως αὐτοῖσι πάντα γίνεται δι' ἀνάγκην θείην καὶ ἃ βούλονται καὶ ἃ μὴ βούλονται.

ἀπίστευτος (1). Οὐχ' ἧττον δὲ καὶ ἐκείνους μεταχειρίζεται, οἱ σοφίας δόξαν ἐκτήσαντο· διότι ὁ Ἡράκλειτος βλέπει πολυμάθειαν μᾶλλον ἢ γνῶσιν ἀληθῆ, ὡς παρὰ τῷ Πυθαγόρᾳ, τῷ Ξενοφάνει, τῷ Ἑκαταίῳ, τῷ Ἡσιόδῳ καὶ Ἀρχιλόχῳ, καὶ τὸν Ὅμηρον νομίζει ἄξιον ν' ἀποβληθῇ ἐκ τῶν ἀγώνων καὶ νὰ ῥαπισθῇ, διότι ἤθελε νὰ ἀποβάλῃ τὴν Ἔριν ἀπὸ τῶν θεῶν (Ἀριστ. ἠθ. Εὐδ. VII, 1)· μόνον δὲ τινὰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν μεταχειρίζεται βέλτιον.

Συνήθως δὲ συγκαταλέγεται ὁ Ἡράκλειτος τοῖς ἀρχαίοις φυσιολόγοις. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι οἱ μὲν ἀρχὴν ὑποθέτουσι τὴν ὕλην, ὁ δ' Ἡράκλειτος τὴν κίνησιν· οἱ ἀρχαῖοι φυσιολόγοι παραδέχονται μὲν γένεσιν ἐκ τῆς ὕλης πυκνώσει καὶ μανώσει, στεροῦνται ὅμως ἀρχῆς πρὸς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως.

Ὁ δ' Ἡράκλειτος ἐξηγεῖ τὴν γένεσιν ἐκ τῆς κινήσεως δεικνύων ὅτι οὐδὲν μένει, ἀλλὰ πάντα χωρεῖ, ῥέει, γίνεται, καὶ ὑποθέτει ὅτι πᾶσα γένεσις ὑποθέτει ἀντίθεσιν, αὐτὴ δὲ παρέχει κίνησιν, ζωήν, (2) διότι ἄνευ ἀντιθέσεως οὐδ' ἁρμονία, ἀλλὰ πάντα θὰ κατεστρέφοντο· (οἰχήσεσθαι γάρ φησι πάντα). Ὅθεν καθ' Ἡράκλειτον τὸ κύριον λάθος τῶν πρότερον εἶναι, ὅτι αὐτοὶ τοῖς οὖσιν ἀποδίδουσι μονιμότητα, ἣν ταῦτα δὲν ἔχουσιν· διότι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶ μόνιμον καὶ στερεόν, ἀλλὰ πάντα εὐμετάβλητα (3)· ἀπεικάζων δὲ τὰ ὄντα ῥοῇ ποταμοῦ

(1) (Fr. 12. ἀπιστίῃ γὰρ διαφυγγάνει μὴ γινώσκεσθαι)· εἰσὶ κωφοὶ εἰ καὶ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν περιέλθει (Fr. 3. ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖς ἐοίκασι· φάτις αὐτοῖσι μαρτυρέει παρεόντας ἀπεῖναι). Ὁ ὄνος προκρίνει σύρματα μᾶλλον ἢ χρυσὸν (Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. X, 5. Ἡράκλειτός φησιν, ὄνον σύρματ' ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν· Fr. 5. κύνες γὰρ καὶ βαΰζουσιν ὧν ἂν μὴ γινώσκωσι καθ' Ἡράκλειτον. Fr. 4. ἀκοῦσαι οὐκ ἐπιστάμενοι οὐδ' εἰπεῖν· Fr. 1. κρύπτειν ἀμαθίην κρέσσον ἢ ἐς μέσον φέρειν, Fr. 71. τίς γὰρ τῶν πολλῶν νόος ἢ φρήν; δήμων ἀοιδοῖσιν ἕπονται καὶ διδασκάλοισι χρέονται ὁμίλῳ, οὐκ εἰδότες ὅτι πολλοὶ κακοὶ ὀλίγοι δ' ἀγαθοί· αἱρέονται γὰρ ἓν ἀντία πάντων οἱ ἄριστοι κλέος ἀέναον θνητῶν, οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηνται ὅκωσπερ κτήνεα. Δ. Λ. IX, 16. ὁ εἷς μύριοι παρ' Ἡρακλείτῳ ἐὰν ἄριστος ᾖ. Ὀλυμπιοδ. εἰς Γοργ. 87. προστίθησιν: εἷς ἐμοὶ ἀντὶ πολλῶν.

(2) Πάντα γίνεσθαι κατ' ἐναντιότητα Δ. Λ. IX, 8).

(3) Πλατ. Θεαιτ. 160. καθ' Ἡράκλειτον οἷον ῥεύματα κινεῖσθαι πάντα. Κρατύλ. 401. καὶ ἐφ. καθ' Ἡράκλειτον ἂν ἡγοῖντο τὰ ὄντα ἰέναι τε πάντα καὶ μένειν οὐδέν· ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει, καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει ὡς δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης. Ἀριστ. μετ. IV, 5. I, 6. ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης περὶ ψυχ. I, 2· ἐν κινήσει δ' εἶναι τὰ ὄντα κἀκεῖνος ᾤετο καὶ οἱ πολλοί· φυσ. VIII, 3. φασί τινες κινεῖσθαι τῶν ὄντων οὐ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἀεί, ἀλλὰ λανθάνειν τοῦτο τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν. περὶ οὐραν. III, 1).

ἔλεγεν ὅτι τοῖς αὐτοῖς ποταμοῖς ἐπιῤῥέουσιν ἕτερα καὶ ἕτερα ῥεύματα. (Πλουτ. περὶ τοῦ ἐν Δελφ. ει c. 18)· ἑπομένως ὅτι οὐδὲν μένει, ἀλλὰ πάντα εἰς τὸ ἐναντίον χωροῦσι, πάντα ἐκ πάντων, πάντα εἰσὶ πάντα. Ἡ ἡμέρα ὁτὲ μὲν ἐστὶ μείζων ὁτὲ δὲ ἐλάττων, καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως, καὶ ἡ θερμότης καὶ ἡ ὑγρασία μεταβάλλονται, ὁ ἥλιος ὁτὲ μὲν ἐγγύτερον, ὁτὲ δ' ἀπώτερον. Ὅταν ὁ ἄνω κόσμος φωτίζηται, ἐστὶν ὁ κάτω ἐν σκότει, καὶ τἀνάπαλιν· τὸ ὁρατὸν μεταβαίνει εἰς τὸ ἀόρατον, τοῦτο εἰς ἐκεῖνο, τὸ ἓν καταλαμβάνει τὸν τόπον τοῦ ἑτέρου, τὸ ἓν φθείρεται ὑφ' ἑτέρου, τὸ μέγα τρέφεται ὑπὸ τοῦ μικροῦ καὶ τοῦτο ὑπ' ἐκείνου· καὶ ἡ φύσις ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου μέρη καὶ δίδει αὐτῷ ἕτερα, ποιεῖ αὐτὸν μείζονα διδοῦσα, ἐλάττονα ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιροῦσα, ἀμφότερα ὅμως εἰσὶ ταυτόν· (Ἱπποκρ. περὶ διαίτ. I, 4 καὶ ἐφ.)· ἡμέρα καὶ νὺξ εἰσὶ ταυτὸν (Ἱππόλυτ. ref. IX, 10), διότι εἰσὶν ἓν ὄν, ὃ ὁτὲ μὲν φῶς, ὁτὲ δὲ σκότος ἐστίν· σωτήριον φθαρτικόν, ἄνω κάτω, ἀρχὴ τέλος, θνητὸν ἀθάνατον εἰσὶ ταυτόν· (Fr. 51. 39)· νόσος καὶ ὑγίεια, λιμὸς καὶ κόρος, κάματος καὶ ἀνάπαυσις, εἰσὶ ταυτόν. Ὁ θεός ἐστιν ἡμέρα καὶ νύξ, θέρος καὶ χειμών, πόλεμος καὶ εἰρήνη, πλῆρες καὶ ἔλλειψις, πάντα ἕν, καὶ ἓν τὸ πᾶν καὶ πάντα (1). Ἐκ τοῦ ζῶντος γίνεται νεκρὸν καὶ ἐκ τοῦ νεκροῦ ζῶν, ἐκ τοῦ νέου γηραιόν, καὶ ἐκ τοῦ γηραιοῦ νέον, ἐκ τῆς ἐγρηγόρσεως ὕπνος, καὶ ἐκ τοῦ ὕπνου ἐγρήγορσις. Ἡ ῥοὴ τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς οὐδέποτε ἵσταται, ὁ πηλός, ἐξ οὗ τὰ ὄντα ἐγένοντο, με-

(1) Fr. 39· Νοῦσος ὑγείην ἐποίησεν ἡδὺ καὶ ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κάματος ἀνάπαυσιν. (Ἱππόλυτ. ref. IX, 10· ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, λιμὸς κόρος).

τατυποῦται ἀεὶ εἰς νέας μορφάς (1). Ἐπὶ ταύτης δὲ τῆς ἀϊδίου κινήσεως στηρίζεται πᾶσα ζωὴ καὶ πᾶν αἴσθημα αὐτῆς (2). Καὶ μόνον ἐν τῇ ἀϊδίῳ κινήσει ὑφίσταται ἡ τῶν ὄντων ὕπαρξις. Ἕκαστον δ' ὂν ἔστι μὲν οὐδέποτε οὐδέν, ἀεὶ δὲ γίνεται (Θεαίτ. Πλάτ. 152)· αὐτὸ μὲν καθ' αὑτὸ μηδέν, ἐν δὲ τῇ πρὸς ἄλληλα ὁμιλίᾳ πάντα γίνεται καὶ παντοῖα ἀπὸ τῆς κινήσεως. (Πλάτ. Θεαίτ. 156)· οὐδὲν ἔστιν ἓν αὐτὸ καθ' αὑτό, ἀλλὰ τινὶ ἀεὶ γίνεται, τὸ δ' εἶναι πανταχόθεν ἐξαιρετέον· διὸ ὁ Ἡράκλειτος τὸν κόσμον παραβάλλει πρὸς κυκεῶνα (Θεόφρ. vertig. 9.), καὶ ὁ κυκεὼν διΐσταται μὴ κινούμενος· καὶ τὴν τῆς κοσμοποιΐας δύναμιν παραβάλλει πρὸς παῖδα, ὃς παίζων λίθους μεταποιεῖ, ἐποικοδομεῖ σωρὸν ἄμμου καὶ κρημνίζει· (Πρόκλ. εἰς Τιμ. 101).

Ὁ Παρμενίδης ἀρνεῖται τὴν γένεσιν, ἵνα κτηθῇ ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος καθαρά, ὁ δ' Ἡράκλειτος ἀντιστρόφως ἀρνεῖται τὸ ὄν, ἵνα μὴ ἀναιρέσῃ τὸν νόμον τῆς γενέσεως. Ὁ Παρμενίδης ἀποφαίνεται τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν κίνησιν ἀπάτην τῶν αἰσθήσεων, ὁ δ' Ἡράκλειτος ἀντιστρόφως τὸ ὂν τὸ μένον ἀπάτην. Τὸ περὶ τῆς τῶν ὄντων ῥοῆς ἀξίωμα καθιστᾷ ὁ Ἡράκλειτος θεωρίαν φυσικήν· τὸ δὲ ζῶν καὶ κινούμενον ἐν τῇ φύσει εἶναι τῷ Ἡρακλείτῳ τὸ πῦρ. Ἐὰν πάντα ἐν ἀϊδίῳ κινήσει καὶ μεταβολῇ, ἕπεται, ὅτι πάντα πῦρ εἰσίν. (3). Τὸ πῦρ ὁ Ἡράκλει-

(1) Πλούτ. consol. ad Apoll. 10· καὶ ὁ τῆς γενέσεως ποταμὸς οὗτος ἐνδελεχῶς ῥέων οὔποτε στήσεται, καὶ πάλιν ἐξ ἐναντίας αὐτῷ ὁ τῆς φθορᾶς· ἡ πρώτη οὖν αἰτία ἡ δείξασα ἡμῖν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἡ αὐτὴ καὶ τὸν ζοφερὸν ἄγει Ἅδην. (Σεξτ. Πυῤῥ. III, 230· ὅτι καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθανεῖν καὶ ἐν τῷ ζῆν ἡμᾶς καὶ ἐν τῷ τεθνάναι. Πλούτ. περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ει. c. 18. Fr. 56· τῷ οὖν βίῳ ὄνομα μὲν βίος, ἔργον δὲ θάνατος).

(2) Ἀρέσκ. φιλ. I, 23· ἠρεμίαν καὶ στάσιν ἐκ τῶν ὅλων ἀνῄρει· ἔστι γὰρ τοῦτο τῶν νεκρῶν. Στοβ. I, 906· τὸ μὲν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν κάματον εἶναι, τὸ δὲ μεταβάλλειν φέρειν ἀνάπαυσιν. Πορφ. ἄντρ. νυμφ. c. 10· ὅθεν καὶ Ἡράκλειτον ψυχῇσι φάναι τέρψιν, μὴ θάνατον ὑγρῇσι γενέσθαι· τουτέστι τὸ πυρῶδες ἐφίεται μεταβολῆς εἰς τὸ ὑγρόν.

(3) Ἀριστ. περὶ οὐραν. III, 1. οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα πάντα γίνεσθαί τέ φασι καὶ ῥεῖν, εἶναι δὲ παγίως οὐδὲν, ἓν δέ τι μόνον ὑπομένειν, ἐξ οὗ ταῦτα πάντα μετασχηματίζεσθαι πέφυκεν, ὅπερ κλ. (Μετ. I, 3. Ἵππασος δὲ πῦρ ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ἀρχὴν τιθέασιν.

τος ὑπέλαβεν ἀρχὴν ἢ στοιχεῖον πάντων· (Fr. 25) «τοῦτον δὲ τὸν κόσμον, τὸν αὐτὸν ἁπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔσται, πῦρ ἀείζωον, ἁπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα (1)· ὁ Κλεάνθης ἐν τῷ ὕμνῳ του ἐξυμνεῖ τὸν Δία κρατοῦντα τὸν ἀεὶ ζώοντα (ἀείζωον) κεραυνόν. Ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, ὅτι ἤθελε νὰ καταστήσῃ καταληπτὴν τὴν διηνεκῆ τῶν φαινομένων μεταβολήν· διότι τὸ πῦρ ἀεὶ γίνεται καὶ ῥέει ὥσπερ ποταμός.

Τὸ πῦρ εἶναι ἡ οὐσία, τὸ στοιχεῖον πάντων, διερχόμενον ἐν ἀϊδίῳ κυκλήσει διὰ τῶν τοῦ παντὸς μερῶν, γεννῶν πάντα ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἀναλίσκον εἰς ἑαυτό. Πῦρ δὲ λέγων ὁ Ἡράκλειτος ἐννόει οὐ μόνον τὸ ὁρατόν, ἀλλὰ τὸ θερμόν (2). Ἕνεκα δὲ τῆς κοινῆς ταύτης σημασίας τοῦ πυρὸς ἔλεγεν ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι οὐδέποτε ἀπόλλυται· (Fr. 40 τὸ μὴ δῦνον (πῦρ) πῶς ἄν τις λάθοι;)· διότι δὲν δεσμεύεται, διότι εἶναι τὸ ὄν, ὃ περιέχεται ἐν ἅπασιν ὡς ἡ οὐσία αὐτῶν. (Πλάτ. Κρατυλ. 412). Ὁ Ἡράκλειτος λέγων περὶ τοῦ πυρὸς δὲν ἐννόει ἢ μόνον τὴν ἰδέαν τῆς γενέσεως, τὴν εἰς τὸ ἐναντίον μεταβαλλομένην κίνησιν, οὐδὲ τὴν λογικὴν τοῦ πυρὸς οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ στοιχεῖον πῦρ, τὸ ὡρισμένον, ὅπερ ἐθεώρει ὡς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων.

Τοῦτο ὅμως τὸ πῦρ τὸ πρῶτον μεταβάλλεται πολυειδῶς, καὶ ἡ μεταβολὴ αὐτοῦ αὕτη εἶναι ἡ τῶν ὄντων γένεσις· λέγων δὲ (Πλούτ. περὶ τοῦ ἐν Δελφ. εἰ, 8) «πυρός τε ἀνταμείβεσθαι πάντα καὶ πῦρ ἁπάντων, ὥσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός», ἐννόει, ὅτι τὰ ὄντα δὲν παράγονται συνθέσει καὶ διαλύσει ἐκ τοῦ πυρός, ἀλλὰ μεταβολῇ. (Fr. 41).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι τοῦ πυρὸς εἰς ὑγρὸν μεταβαλλομένου καὶ τοῦ ὑγροῦ εἰς γῆν προέρχεται πύκνωσις· ἡ πύκνωσις ὅμως καθ'

(1) Τὸ ἁπάντων ἀναφέρεται εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἀνθρώπους· διότι καὶ αὐτοὶ εἰσὶ τοῦ κόσμου μέρη καὶ ἐν αὐτῷ περιέχονται. (Ἱππόλυτ. ref. IX, 10· τὰ δὲ πάντα οἰακίζει κεραυνὸς (πῦρ). Στοβ. ἐκλ. I, 30).

(2) Κλήμ. Στρωμ. V, 599. Πυρὸς τροπαί, πρῶτον θάλασσα· θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἥμισυ γῆ, τὸ δ' ἥμισυ πρηστήρ. Φιλόπ. εἰς Ἀριστ. ψυχ. I, 2. Πῦρ δ' ἔλεγεν ὁ Ἡράκλειτος οὐ τὴν φλόγα (οὖσαν ὑπερβολὴν πυρός), ἀλλὰ τὴν ξηρὰν ἀναθυμίασιν· ἐκ ταύτης οὖν εἶναι καὶ τὴν ψυχήν).

Ἡράκλειτον δὲν εἶναι τὸ αἴτιον, ἀλλὰ τὸ αἰτιατὸν τῆς μεταβαλλομένης οὐσίας, καὶ ἀντιστρόφως ἡ εἰς ὑγρὸν τῆς γῆς μετάβασις καὶ ἡ τοῦ ὑγροῦ εἰς τὸ πῦρ, εἶναι μεταβολὴ νέα τῶν μερῶν καὶ τοῦ ὅλου· καὶ εἰς τοῦτο ἀναφέρονται αἱ λέξεις αὐτοῦ, διότι ἀντὶ πυκνώσεως καὶ μανώσεως, συνθέσεως καὶ διαλύσεως τοῦ στοιχείου ὁμιλεῖ περὶ μεταβολῆς, σβέσεως καὶ ἅψεως τοῦ πυρός, περὶ ζωῆς καὶ θανάτου τῶν στοιχείων· (Fr. 25. τροπή, ἀμοιβή, σβέσις, ἅψις, ζωὴ καὶ θάνατος. Κλήμ. Στρωμ. V, 599. ἀρέσ. φιλ. I, 3)· πᾶσα ὅμως θεωρία ἀμετάβλητον στοιχεῖον παραδεχομένη εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν τοῦ Ἡρακλείτου, διότι τὸ πῦρ παρὰ τῷ Ἡρακλείτῳ ἔχει ἄλλην σημασίαν ἢ παρὰ τοῖς ἔπειτα φυσικοῖς, διότι ὁ Ἡράκλειτος παράγει δι' ἀϊδίου μεταβολῆς τὴν μεταβολὴν ταύτην.

Ἐκ δὲ τῆς τῶν πάντων ῥοῆς ἕπεται, ὅτι πάντα ἔχουσιν ἐν ἑαυταῖς ἐναντία· πᾶσα μεταβολὴ εἶναι μετάβασις ἐκ μιᾶς καταστάσεως εἰς τὴν ἐναντίαν· διότι, ὡς πᾶν ἐν μεταβολῇ ἐστιν, ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀντίθεσιν, ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν ἅμα. Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. IV, 3) κατακρίνει τὸν Ἡράκλειτον ὅτι δὲν παραδέχεται τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως. Ἡ ἅπασα τῆς φύσεως ζωὴ εἶναι καθ' Ἡράκλειτον μεταβολὴ ἀντιθέτων καταστάσεων καὶ φαινομένων· ἕκαστον γίνεται δι' ἀϊδίου γενέσεως τῶν ἀντιθέσεων. (1) Ὅπως δ' ὁ Ἡράκλειτος λέγει, πάντα γίνεται ἐκ διαστάσεως, ἡ ἔρις εἶναι ὁ πατὴρ καὶ ἄρχων πάντων, τὸ δίκαιον καὶ ἡ τάξις τοῦ κόσμου· (Ἱππόλυτος ref. IX, 9)· πόλεμος πατὴρ πάντων, πάντων βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε, τοὺς δ' ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε, τοὺς δ' ἐλευθέρους. (2) Τὸ ἀνόμοιον ἑνοῦται, ὀξὺ καὶ βαρὺ πρέ-

(1) Δ. Λ. IX, 7 καὶ ἐφ. πάντα τε γίγνεσθαι καθ' εἱμαρμένην καὶ διὰ τῆς ἐναντιοτροπῆς ἡρμόσθαι τὰ ὄντα· γίγνεσθαί τε πάντα κατ' ἐναντιότητα. Στοβ. I, 58. Ἡράκλειτος τὸ περιοδικὸν πῦρ ἀΐδιον, εἱμαρμένην δὲ λόγον ἐκ τῆς ἐναντιοδρομίας δημιουργὸν τῶν ὄντων. Φίλων qu. rer. div. h. 510. Πάνθ' ὅσα ἐν κόσμῳ σχεδὸν ἐναντία εἶναι πέφυκεν.

(2) (Πλουτ. περὶ Ἰσ. c. 48. Προκλ. εἰς Τιμ. 54. Fr. 35). Εἰ δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἐρεῖν, καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χρεώμενα. Ἀριστ. ἠθ. Εὐδ. VII, 1· καὶ Ἡράκλειτος ἐπιτιμᾷ τῷ ποιήσαντι ὡς

πει νὰ ἑνωθῶσιν, ἵνα ἁρμονία γένηται, ἄῤῥεν καὶ θῆλυ, ἵνα προέλθῃ νέα ζωή. (1) Τὸ ἓν διαφερόμενον αὐτὸ ἑαυτῷ συμφέρεται ὥσπερ ἁρμονία τόξου καὶ λύρας (Πλάτ. Σοφιστ. 242. Συμπ. 187.), ἡ ἁρμονία τοῦ κόσμου ὑφίσταται ἐν τῇ ἀντιθέσει. (Πλούτ. περὶ Ἰσ. c. 45. παλίντονος γὰρ ἁρμονίη κόσμου ὅκωσπερ λύρης καὶ τόξου καθ' Ἡράκλειτον). Ὅλον καὶ μέρος, σύμφωνον καὶ ἀσύμφωνον, ἁρμονικὸν καὶ μὴ ἁρμονικὸν πρέπει νὰ ἑνωθῶσιν, ἵνα ἓν ἐκ πάντων γένηται, ὡς πάντα ἐξ ἑνός. (2) Ὅθεν ὁ νόμος τῆς ἀντιθέσεως εἶναι ὁ ἄρχων, ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου. Ἓν ὂν παράγον τὰς ἀντιθέσεις καὶ αὐτὰς ἀναιροῦν γεννᾷ ἐν ἅπασιν ἑαυτὸ καὶ τηρεῖ. (3) Τοῦτο τὸ ἓν χωριζόμενον εἶναι ἡνωμένον, ἐκ τῆς ἔριδος προέρχεται ἡ ὕπαρξις, ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ἡ συνέχεια, ἐκ τῆς ἀνομοιότητος ἡ ἁρμονία· γίνεται ἐκ πάντων ἕν, πάντα ὑποτάσσονται τῇ θεότητι πρὸς ἁρμονίαν τοῦ ὅλου, καὶ τὸ ἀνόμοιον ἑνοῦται μετ' αὐτῆς ἵνα ᾖ ὅμοιον, καὶ τοῦτο, ὅπερ κακὸν τοῖς ἀνθρώποις φαίνεται, εἶναι αὐτοῖς ἀγαθόν· πόλεμοι καὶ μάχαι ἡμῖν δεινὰ δοκεῖ, τῷ δὲ θεῷ οὐδὲ ταῦτα δεινά· καὶ ἐκ πάντων ἀντικαθίσταται ἡ ἁρμονία τοῦ κόσμου (4).

Οὗτος εἶναι ὁ θεῖος νόμος, ὑπ' αὐτὸν εἰσὶ πάντα (5). Ἡ δίκη, ἧς τὸν θεσμὸν οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ νὰ παραβῇ δύναται (6). Ἡ εἱμαρμένη ἢ ἡ ἀνάγκη (7) ἄρχει πάντων. Ἡ ὁμοία τάξις τοῦ

Ἔρις ἔκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπόλοιτο· οὐ γὰρ ἂν εἶναι ἁρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος, οὐδὲ τὰ ζῷα ἄνευ θήλεος καὶ ἄῤῥενος ἐναντίων ὄντων.

(1) Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. VIII, 2· καὶ Ἡράκλειτος τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι).

(2) Περὶ κόσμου c. 5· καὶ ἐκ πάντων ἓν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα.

(3) Ἱππόλυτ. ref. IX, 10. ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός· ἀλλοιοῦται δ' ὅκωσπερ ὅταν συμμιγῇ.

(4) Fr. 36. ἁρμονίη γὰρ ἀφανὴς φανερῆς κρείττων καθ' Ἡράκλειτον, ἐν ᾗ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς ἑτερότητας ὁ μιγνύων θεὸς ἔκρυψε καὶ κατέδυσεν.

(5) Fr. 18. τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ὑφ' ἑνὸς τοῦ θείου· κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον ὁκόσον ἐθέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίνεται.

(6) Fr. 30. ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα φησὶν Ἡράκλειτος· εἰ δὲ μὴ ἐριννύες μιν δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν.

(7) Ἀρεσκ. φυλ. I, 27 Ἡρ. πάντα καθ' εἱμαρμένην, τὴν δ' αὐτὴν ὑπάρχειν καὶ ἀνάγκην.

κόσμου ὡς δύναμις ἐνεργὸς καλεῖται ἡ κυβερνῶσα σοφία (1)· ὁ Ζεὺς ἢ ὁ Θεὸς (2) παράγων τὴν ἄπειρον σειρὰν τῶν αἰώνων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μεταβαλλομένων καταστάσεων καλεῖται Αἰών. Ὅλαι δ' αὗται αἱ ἔννοιαι καθ' Ἡράκλειτον ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν, καὶ ἡ δημιουργικὴ δύναμις ὡς ἐνεργητικὸν ὑποκείμενον δὲν διακρίνεται τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, ἡ δὲ δύναμις αὕτη εἶναι ἡ αὐτὴ μετὰ τοῦ πυρός, ἡ αὐτὴ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ νόμου τοῦ παντός (3). Τοῦτο τὸ ἓν σχηματίζει πάντα ἐξ ἑαυτοῦ διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως κατὰ τὸν αὐτῷ ἐνόντα νόμον. Ὅθεν ἡ περὶ κόσμου τοῦ Ἡρακλείτου θεωρία εἶναι πανθεϊστική. (Ἀριστ. περὶ ζω. μορ. I, 5). Τὸ ἓν διὰ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μεταβαίνει εἰς τὰς μεταβαλλομένας τῶν ὄντων μορφάς, καὶ τὰ ὄντα τὴν αὐτῶν σύστασιν ἔχουσι μόνον ἐν αὐτῷ, ὅ ἐστιν ἀδιαίρετον στοιχεῖον, αἴτιον καὶ νόμος τοῦ κόσμου.

Αἱ δὲ μορφαὶ αὗται εἰσὶ τρεῖς, τὸ πῦρ, ἡ θάλασσα καὶ ἡ γῆ, ἤτοι τὸ θερμόν, τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ στερεόν. Τὸ πῦρ περιλαμβάνει καὶ τὸν ξηρὸν καὶ τὸν θερμὸν ἀέρα, ἡ θάλασσα περιέχει τὸ ῥευστὸν καὶ τὰς ὑγρὰς ἀναθυμιάσεις, καὶ ἡ γῆ ὅλα τὰ στερεὰ σώματα.

Τὸ πῦρ τρέπεται εἰς θάλασσαν, καὶ αὕτη εἰς γῆν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ εἰς πρηστῆρα (4)· διότι μεταβαίνει εἰς πῦρ ἢ ὅπως λέγει ὁ Ἡράκλειτος (Fr. 49) ὅτι ἡ ψυχὴ θνήσκει ὑγρὰ γινομένη, τὸ ὕδωρ γενόμενον γῆ· ἐκ δὲ γῆς γίνεται ὕδωρ καὶ ἐξ ὕδατος ψυχή. Ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. VIII, 3)

(1) Fr. 44. Εἶναι γὰρ ἓν τὸ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην ἥ τε αἱ ἐγκυβερνήσει πάντα διὰ πάντων.

(2) Fr. 11. Ἓν τὸ σοφὸν μοῦνον λέγεσθαι ἐθέλει καὶ οὐκ ἐθέλει, Ζηνὸς ὄνομα.

(3) Κλήμ. coh. 42. Ἱππόλ. ref. IX, 10. λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον· καλεῖ δ' αὐτὸ καὶ χρησμοσύνην καὶ κόρον. Χρησμοσύνη δ' ἐστιν ἡ διακόσμησις, ἡ δ' ἐκπύρωσις κόρος. Σεξτ. Μαθ. VII, 227. κριτικὴ τῆς ἀληθείας, κοινὸς καὶ θεῖος λόγος.

(4) Fr. 25. Πυρὸς τροπαὶ πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἥμισυ γῆ τὸ δὲ ἥμισυ πρηστήρ.

δὲν ὀνομάζει μὲν τὸν Ἡράκλειτον, φανερὸν ὅμως εἶναι, ὅτι αὐτὸν αἰνίττεται λέγων ὅτι δὲν προσδιώρισε τὸν τρόπον τῆς κινήσεως καὶ τῆς μεταβῆς τοῦ παντός, ἀλλὰ ὑπέλαβε τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ὡς σβέσιν καὶ ἅψιν τοῦ πυρός, καὶ τὴν μὲν ἅψιν ὡς ὁδὸν πρὸς τὰ ἄνω, τὴν δὲ σβέσιν ὡς ὁδὸν πρὸς τὰ κάτω (Δ. Λ. IX, 8 καὶ ἑφ.), καὶ τὴν μὲν πρὸς τὰ ἄνω ὁδὸν ὡς διάλυσιν καὶ φθοράν, τὴν δὲ πρὸς τὰ κάτω ὡς μεταβολὴν τοῦ πυρὸς εἰς θάλασσαν καὶ γῆν καὶ γένεσιν τῶν ὄντων. Ἡ ἄνω ὅμως καὶ κάτω ὁδὸς καθ' Ἡράκλειτον εἶναι ἡ αὐτή, καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς οὐσίας εἶναι συγχρόνως καὶ κατὰ τόπον· ὅσῳ τὸ σῶμα θερμότερον, τόσῳ μᾶλλον ἀναβαίνει· ἡ δὲ μεταβολὴ κινεῖται κύκλῳ καὶ πρὸς ἄνω διὰ τῆς αὐτῆς βαθμίδος, δι' ἧς καὶ πρὸς τὰ κάτω, ὅσῳ δὲ ψυχρότερον, τόσῳ μᾶλλον καταβαίνει· ἡ τάξις καὶ ὁμοιότης τῆς κινήσεως εἶναι τὸ μόνον μένον ἐν τῇ ῥοῇ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Τὸ στοιχεῖον μεταβάλλει ἀεὶ τὴν αὐτοῦ φύσιν καὶ τὸν αὐτοῦ τόπον, καὶ τούτου ἕνεκεν οὐδὲν ἀμετάβλητον μένει, τὸ αὐτό, ὅπερ ἦν πρότερον· ἕκαστον μεταβάλλεται, ἕτερον πληροῖ τὸν τόπον αὐτοῦ ἐγκαταλελειμμένον (1), τὸ δὲ μένον ἐν τῇ ῥοῇ τῶν ὄντων δὲν εἶναι τὸ στοιχεῖον, ἀλλ' ἡ σχέσις τῶν στοιχείων· ὅσα δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, ὅτι δῆθεν ὁ Ἡράκλειτος εἰσήγαγε τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, δὲν εἶναι ὀρθά (2). Ὁ κόσμος καθ' Ἡράκλειτον μένει ὁ αὐτός, εἰ καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰς ἄλληλα μεταβάλλουσιν. Ἕκαστον ὂν γίνεται, ἐὰν ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ τοῦ παντὸς συμβῇ ἡ αὐτὴ ὁμοιότης τῆς τοῦ στοιχείου μεταβολῆς, ἑπομένως ἕκαστον ὂν εἶναι, ὅπερ ἐστίν, ἐὰν αἱ ἀντίθετοι ῥοαὶ (εἰσροαὶ καὶ ἐκροαὶ) ἐν ὡρισμένῃ σχέσει ἐν αὐτῷ συμπέσωσιν. Ταύτην δὲ τὴν κατὰ νόμον γένεσιν ὀνομάζει ὁ Ἡράκλειτος ἁρμονίαν, δίκην, ἀνάγκην, εἱμαρ-

(1) Fr. 26. θάλασσα διαχέεται καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, δηλ. ἡ θάλασσα λαμβάνει τόσην ὑγρότητα, ὅσην γῆν καὶ ὅσον πῦρ ἀπολέσει. Fr. 25. ἁπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.

(2) Πλούτ. περὶ τοῦ ἐν Δελφ. εἰ. 18· Φίλων incorrupt. 958. Μ. Τύριος 41, 4. ἀρέσκοιτ. Φιλ. I, 3 Κλημ. V, 599.

μένην. Ὁ Ἀριστοτέλης κατακρίνει τὸν Ἡράκλειτον καὶ ὡς μὴ δεικνύοντα ποίαν κίνησιν ἢ πάσας, δηλαδὴ εἰ παντὶ πᾶσα κίνησις ἢ ὡρισμένον εἶδος καὶ ποῖον· (φυσ. VIII, 3)· ὁ δὲ Πλάτων (Θεαίτ. 181) λέγει, ὅτι πάντα πᾶσαν κίνησιν κινεῖται, διότι ἕκαστον μεταβάλλεται ἀεὶ καὶ κατὰ τόπον κινεῖται. Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετεωρολ. II, 2) λέγει, ὅτι γελοῖοι πάντες ὅσοι τῶν πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι τῷ ὑγρῷ· καὶ Δ. ὁ Λαέρτιος IX, 9 εἶναι μέν τοι ἐν αὐτῷ (τῷ περιέχοντι) σκάφας ἐπεστραμμένας κατὰ κοῖλον πρὸς ἡμᾶς, ἐν αἷς ἀθροιζομένας τὰς λαμπρὰς ἀναθυμιάσεις ἀποτελεῖν φλόγας, ἃς εἶναι τὰ ἄστρα, ἐκλείπειν δ' ἥλιον καὶ σελήνην ἄνω στρεφομένων τῶν σκαφῶν· ὑπολαβὼν δὲ ὅτι αἱ ἀναθυμιάσεις μεθ' ἡμέραν δι' ἅψεως καταναλίσκονται, καὶ τὴν πρωΐαν γίνονται, ἐσυμπέρανεν, ὅτι ὁ ἥλιος καθ' ἑκάστην νέος γίνεται· (Πλάτ. πολιτ. VI, 498. Ἀριστ. μετεωρ. II, 2)· ὥστε ἡ φαινομένη τῶν ὄντων σύστασις εἶναι ἐφήμερος (Fr. 30). Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἄστρων εἰδήσεις δὲν ὑπάρχουσιν ἱκαναὶ πρὸς γνῶσιν αὐτῶν· (Δ. Λ. IX, 9)· ἡμέρα δὲ καὶ νὺξ γίνεται καὶ μῆνες καὶ ὧραι ἔτειοι καὶ ἐνιαυτοὶ ὑετοί τε καὶ πνεύματα κατὰ τὰς διαφόρους ἀναθυμιάσεις· διότι ἡ μὲν λαμπρὰ ἀναθυμίασις φλογωθεῖσα ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ ἡλίου ἡμέραν ποιεῖ, ἡ δ' ἐναντία ἐπικρατήσασα νύκτα ἀποτελεῖ· καὶ ἐκ μὲν τοῦ λαμπροῦ τὸ θερμὸν αὐξανόμενον θέρος ποιεῖ, ἐκ δὲ τοῦ σκοτεινοῦ τὸ ὑγρὸν πλεονάζον χειμῶνα ἀπεργάζεται. (Στοβ. I, 594). Βροντὴν μὲν ὑποθέτει κατὰ συστροφὰς ἀνέμων καὶ νεφῶν καὶ ἐμπτώσεις πνευμάτων εἰς τὰ νέφη, ἀστραπὰς δὲ κατὰ τὰς τῶν θυμιωμένων ἐξάψεις, πρηστῆρας δὲ κατὰ νεφῶν ἐμπρήσεις καὶ σβέσεις.

Εἰ καὶ περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς τοῦ κόσμου κατασκευῆς μαρτυρίαι δὲν διεσώθησαν, ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἡράκλειτος τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν ὡς ἄκρα ὑπέθετε, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὸν κόσμον ὑπέθετε πεπερασμένον, καὶ ἐπειδὴ τῷ οὐρανῷ τὴν κύκλῳ κίνησιν ἀπέδιδε, πρέπει νὰ ὑπέθετε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου σφαιροειδὲς, καὶ τὸν κόσμον ὡς ὅλον· (Fr. 25. 37)· διότι ἡ κύκλῳ κίνησις ὑπάρχει, ὅπου πάντα ἓν γίνεται καὶ ἓν πάντα καὶ

αἱ ἀντιθέσεις δι' ἁρμονίας συνδέονται (1). Ἐὰν δ' ὁ κόσμος ἦναι εἷς, πρέπει οὔτ' ἀρχὴν οὔτε τέλος νὰ ἔχῃ, διότι οὐδέποτε παύει τὸ δημιουργικὸν πῦρ· καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα λέγει ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι ὁ κόσμος ἦν καὶ ἔσται, ἐπομένως τὸ ὅλον μένει, μόνον δὲ τὰ μέρη ἀεὶ μεταβάλλονται· διὸ ἐδόξαζεν, ὅτι οὗτος ὁ κόσμος θέλει εἰς πῦρ μεταβληθῇ, ἐκ δὲ τῆς ἐκπυρώσεως γίνεται νέος κόσμος καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον, ἐπομένως ὁ κόσμος γίνεται καὶ ἀπόλλυται.

Τὴν δοξασίαν ὅμως ταύτην κατεπολέμησεν ὁ Σχλειερμάχερος (**Gesch. d. Phil. 94** καὶ ἐφ. **Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 177** καὶ ἐφ.) καὶ ἄλλοι. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται, ἂν ἡ οὐσία αὐτοῦ θέλει ἀπολύτως καταστραφῇ, ὡς ὀρθῶς ὁ Ζέλλερος (**Phil. d. Griech I, 665** καὶ ἐφ.) παρατηρεῖ, διότι τοιαύτην καταστροφὴν ὁ Ἡράκλειτος δὲν ὑπέθετεν, ἀλλὰ πρόκειται, ἂν ἡ νῦν ὕπαρξις αὐτοῦ θέλει μείνει ἀμετάβλητος, ἢ κατὰ περιόδους ἐπανέρχεται εἰς τὸ πρῶτον στοιχεῖον, τὸ πῦρ, καὶ αὖθις ἐξ αὐτοῦ προέρχεται· ὅτι δ' ὁ Ἡράκλειτος τὴν ἐπάνοδον ὑπέθετεν, ἀποδείκνυται ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Ἡρακλείτου, «ἀποσβεννύμενον μέτρα καὶ ἁπτόμενον μέτρα εἰς πῦρ καὶ ἐκ πυρὸς πάντα, πάντα τὸ πῦρ κρινεῖ καὶ καταλήψεται».

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ Οὐραν. I, 10) ῥητῶς λέγει, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος καὶ Ἐμπεδοκλῆς ἐναλλὰξ φθειρόμενον καὶ γενόμενον θεωροῦσι τὸν κόσμον· καὶ πάλιν (φυσ. III, 5) ὅτι ὁ Ἡράκλειτος λέγει, ὅτι ἅπαντα γίνονταί ποτε πῦρ· ὁ Ἀριστοτέλης ἐνταῦθα λέγει ὅτι εἶναι ἀδύνατον πάντα ἐξ ἑνὸς στοιχείου νὰ σύγκηνται καὶ εἰς τοῦτο νὰ μεταβάλλωνται· τοῦτο θὰ ἦτο δυνατὸν, ἐὰν πάντα ἦσαν πῦρ. Μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲ συμφωνοῦσι καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι (Δ. Λ. IX, 8. Μ. Αὐρήλ. III, 3. ἀρεσκ. φιλ. I, 3). Οὐδεμία ὅμως μαρτυρία ὑπάρχει μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη δεικνύουσα, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος δὲν παρεδέχετο ἐκπύρωσιν καὶ κοσμοποιΐαν. Ὅθεν πάντες συμφωνοῦσιν ὅτι ὁ Ἡράκλειτος παρεδέχετο ἐκπύρωσιν καὶ νέαν γένεσιν τοῦ κόσμου.

(1) Δ. Λ. IX, 8. Πεπεράσθαι τε τὸ πᾶν καὶ ἕνα εἶναι κόσμον.

Ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι ὁ μὲν Ἡράκλειτος παραδέχεται συνεχῆ γένεσιν καὶ φθοράν, ὁ δ' Ἐμπεδοκλῆς μεταξὺ χρόνον, καθ' ὃν ἀποκλείει τοῦ σφαίρου τὴν ἀντίθεσιν. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατ' ἀρχὰς ὑποθέτει ἑνότητα τῶν στοιχείων, ταῦτα χωρίζονται καὶ αὖθις ἑνοῦνται· ὁ δ' Ἡράκλειτος ὑποθέτει τὴν ἑνότητα καὶ τὸν χωρισμὸν ὁμοῦ καὶ ταὐτά, ὥστε μετὰ τῆς ἑνότητος καὶ ὁ χωρισμὸς καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἑνότης δέδοται. Ὁ Πλάτων ἔλαβε μὲν ὑπ' ὄψιν τὰς ὑποθέσεις τοῦ Ἡρακλείτου καὶ Ἐμπεδοκλέους, δὲν ἀποφαίνεται ὅμως περὶ τῆς τούτων ὀρθότητος· ὅθεν ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρία καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἔχουσι πλήρη τὴν ἰσχύν. (φυσ. VIII, 3 κινεῖσθαι πάντα καὶ ἀεί, περὶ ἐμπεδοκλέους δὲ κινεῖσθαι ἐν μέρει καὶ πάλιν ἠρεμεῖν). Ἐνταῦθα δὲ δὲν εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν τὰ δόγματα τοῦ Ἡρακλείτου ἐξάγονται μετὰ λογικῆς ἀναγκαιότητος ἐκ τῶν τούτου ἀρχῶν, ἀλλ' ἂν εἶχε τοιαῦτα ἔστω καὶ ἀντιφατικὰ τῶν αὐτοῦ ὑποθέσεων, διότι ἡ περὶ ῥοῆς τῶν ὄντων θεωρία αὐτοῦ δὲν ἀπῄτει τὴν τῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου μεταβολήν, οὐδ' ἡ ὑπόθεσις, ὅτι μεσολαβεῖ χρόνος, καθ' ὃν μόνον τὸ πῦρ ἐστιν, ἕπεται ἐκ τῶν τούτου ἀρχῶν, οὐδὲ ἡ καθ' ἡμέραν σβέσις τοῦ ἡλίου ἐντεῦθεν ἐξάγεται· ἐπίσης οὐδ' ἡ προΰπαρξις τῶν ψυχῶν καὶ ἡ μετὰ θάνατον διάρκεια συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀΐδιον τῶν ὄντων μεταβολήν, ὡς ἐπίσης οὐδὲ τῆς περὶ ἐκπυρώσεως καὶ νέας κοσμοποιΐας ὑποθέσεως εἶχε χρείαν· θὰ ἦτο ἀκόλουθος, ἐὰν παρεδέχετο ἀντ' αὐτῶν τὸ πᾶν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον, τὰ δὲ μέρη αὐτοῦ ἀεὶ μεταβαλλόμενα, καὶ θὰ ἦτο συνέπεια φυσικὴ ἡ δόξα, ὅτι ὁ κόσμος ἐστὶν ἀΐδιος, ὡς αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ μετέπειτα ὑπέλαβεν. Ἡ γένεσις ὅμως τοῦ κόσμου ἐκ πυρὸς καὶ ἡ φθορὰ αὐτοῦ εἰς πῦρ ἔπρεπε νὰ γίνηται ἐναλλὰξ κατά τινας περιόδους (1). Ὁ Ἡράκλειτος κατά τινας μὲν τὸν μέγαν ἐνιαυτὸν ὑποθέτει εἰς 10,800 ἡλιακοὺς ἐνιαυτούς, κατ' ἄλλους δὲ εἰς 18,000. (Censorin. Δ. nat. 18. 15. Ἀρεσκ. φιλ. II, 32,

(1) Δ. Λ. IX, 9. Σιμπλ. φυσ. 6. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XIV, 3. 6. χρόνον τε ὡρίσθαι τῆς τῶν πάντων εἰς τὸ πῦρ ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐκ τούτου γενέσεως

Στοβ. Ἐκλ. I, 264). Καὶ τὸν μὲν χωρισμὸν τῶν ἀντιθέσεων ἤτοι τὴν κοσμοποιΐαν ὠνόμαζεν ὁ Ἡράκλειτος ἔριν, πόλεμον, τὴν δ' ἕνωσιν ἤτοι τὴν ἐκπύρωσιν εἰρήνην καὶ ὁμολογίαν (1). Ἐν ταύτῃ τῇ ἀντιθέσει κινεῖται ὁ τοῦ κόσμου βίος, ἀεὶ ὅμως τὸ αὐτὸ ὂν ἐστιν, ὃ μεταβάλλει, πάντα δημιουργεῖ, γίνεταί τε καὶ ἀπόλλυται· τοῦτο τὸ ὂν ἐστὶ τὸ πῦρ, ὁ θεός, ἡ ἔρις, ὁ πόλεμος, ἡ ὁμολογία, ἡ εἰρήνη, ἡ πενία, ὁ πλοῦτος (2).

Ὡς δὲ πάντα ἐκ τοῦ πυρὸς ἐγένετο, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα διαφέρουσιν ἀλλήλων· τὸ σῶμα αὐτὸ καθ' αὑτὸ εἶναι τὸ στερεόν, τὸ νεκρόν· ὅταν ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἐγκαταλειφθῇ εἶναι καὶ τῆς κοπρίας χεῖρον. (Fr. 64. Fr. 43 νέκυες κοπρίων ἐκβλητότεροι). Τὸ θεῖον ἐτηρήθη ἐν τῇ ψυχῇ καθαρόν. (Δ. Λ. IX, 7). Ἡ ψυχὴ συνίσταται ἐκ ξηρῶν καὶ θερμῶν ἀναθυμιάσεων, καὶ ὅσῳ τὸ πῦρ καθαρώτερον, τόσῳ τελειοτέρα καὶ ἡ ψυχή. Ὁ Εὐσέβιος λέγει ὅτι καθ' Ἡράκλειτον μόνη ἡ Ἑλλὰς ἀνθρωπογονεῖ ἀψευδῶς· τὸ δ' αἴτιον λεπτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ἀκονᾶσθαι· διὸ λέγει οὗ γῆ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη (3). Ἐὰν τὸ τῆς ψυχῆς πῦρ ὑπὸ ὑγρασίας μιανθῇ, ὁ λόγος ἀπόλλυται. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖ ὁ Ἡράκλειτος τὰ φαινόμενα τῆς μέθης· ὁ μέθυσος δὲν εἶναι αὐτεξούσιος· διότι ἔχει τὴν ψυχὴν ὑγράν (4). Τὸ πῦρ τῆς ψυχῆς ἐπεισέρχεται εἰς τὸ σῶμα οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ τρέφεται ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς, ἵνα τηρῆται (5)· διὸ ὑπέλαβεν ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι ὁ

(1) Δ. Λ. IX, 8. τῶν δ' ἐναντίων τὸ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ἄγον καλεῖσθαι πόλεμον καὶ ἔριν, τὸ δ' ἐπὶ τὴν ἐκπύρωσιν ὁμολογίαν καὶ εἰρήνην.

(2) Κλημ. coh. 42. τὸ πῦρ θεὸν ὑπείληφεν Ἡράκλειτος. Ἱππόλυτ. ref. IX, 10. λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ, καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον· καλεῖ δ' αὐτὸ χρησμοσύνην καὶ κόρον· χρησμοσύνη δ' ἐστὶν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δ' ἐκπύρωσις κόρος.

(3) Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. VIII, 14, 67. Πλούτ. v. Rom. c. 28· αὕτη γὰρ ψυχὴ ξηρὴ ἀρίστη καθ' Ἡράκλειτον, ὥσπερ ἀστραπὴ νέφους διαπταμένη τοῦ σώματος.

(4) Fr. 59. ἀνὴρ ὁκόταν μεθυσθῇ ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου σφαλλόμενος, οὐκ ἐπαΐων ὅκη βαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων.

(5) Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 5. τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὅλου εἰσιέναι ἀναπνεόντων, φερομένην ὑπὸ τῶν ἀνέμων.

λόγος ἤτοι τὸ θερμὸν εἰσέρχεται εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας διὰ τῆς πνοῆς καὶ τῶν αἰσθητηρίων (1). Ἐὰν τὰ αἰσθητήρια κλείσωσι καθ' ὕπνον, σκοτίζεται ὁ λόγος, καὶ ὁ ἄνθρωπος περιορίζεται ἐν τῇ παραστάσει αὐτοῦ εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ κόσμον (2). Ἐὰν δὲ τὰ αἰσθητήρια ἀνοίξωσι κατὰ τὴν ἔγερσιν ἐκ τοῦ ὕπνου, ἅπτεται αὖθις ἐκεῖνο τὸ φῶς· ἐὰν ἡ κοινωνία αὕτη τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς παύσῃ, διὰ παντὸς σβέννυται (3).

Μετὰ τῶν ἰδεῶν τούτων συνέδεσεν ὁ Ἡράκλειτος τὰς μυθολογικὰς παραστάσεις περὶ τοῦ μετὰ θάνατον βίου τῆς ψυχῆς, λέγων ὅτι ἡ ζωὴ διαρκεῖ τοσοῦτον, ὅσον τὸ θεῖον πῦρ τὸν ἄνθρωπον ζωογονεῖ, καὶ παύει ἅμα ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαταλειφθῇ. Τοῦτο δὲ τὸ θεῖον ποιῶν ὁ Ἡράκλειτος θεοὺς λέγει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰσὶ θεοὶ θνητοί, οἱ δὲ θεοὶ ἄνθρωποι ἀθάνατοι ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον θνήσκοντες τὴν ἐκείνων ζωήν. (Fr. 51). Ἡ ἰδέα αὕτη συνδέεται μετὰ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ κατάβασις τοῦ λόγου (θερμοῦ) πρὸς τὴν γῆν παράγει τὴν ἀλογίαν καὶ τὸν θάνατον, ἡ δ' ἀνάβασις αὐτοῦ εἰς τὸ πῦρ τὸ λογικὸν καὶ τὴν ζωήν· διότι ἐφ' ὅσον ζῇ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι τὸ θεῖον μέρος τῆς αὐτοῦ οὐσίας

(1) Σεξτ. Μαθ. VII, 127 καὶ ἑφ. ἀρέσκει γὰρ τῷ φυσικῷ (Ἡρακλείτῳ) τὸ περιέχον ἡμᾶς λογικόν τε ὂν καὶ φρενῆρες· Τοῦτον δὴ τὸν θεῖον λόγον καθ' Ἡράκλειτον δι' ἀναπνοῆς σπάσαντες νοεροὶ γινόμεθα, καὶ ἐν μὲν ὕπνοις ληθαῖοι κατὰ δὲ ἔγερσιν πάλιν ἔμφρονες· ἐν γὰρ τοῖς ὕπνοις μυσάντων τῶν αἰσθητικῶν πόρων, χωρίζεται τῆς πρὸς τὸ περιέχον συμφυΐας ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς, μόνης τῆς κατ' ἀναπνοὴν προσφύσεως σωζομένης οἱονεί τινος ῥίζης, ἐν δὲ ἐγρηγορόσι πάλιν διὰ τῶν αἰσθητικῶν πόρων ὥσπερ διά τινων θυρίδων προκύψας καὶ τῷ περιέχοντι συμβάλλων λογικὴν ἐνδύεται δύναμιν. Ὃν περ οὖν τρόπον οἱ ἄνθρακες πλησιάσαντες τῷ πυρὶ κατ' ἀλλοίωσιν διάπυροι γίνονται, χωρισθέντες δὲ σβέννυνται, οὕτω καὶ ἡ ἐπιξενωθεῖσα τοῖς ἡμετέροις σώμασιν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος μοῖρα κατὰ μὲν τὸν χωρισμὸν σχεδὸν ἄλογος γίνεται, κατὰ δὲ τὴν διὰ τῶν πλείστων πόρων σύμφυσιν ὁμοειδὴς τῷ ὅλῳ καθίσταται.

(2) Πλούτ. de superst. c. 3. ὁ Ἡράκλειτός φησι τοῖς ἐγρηγορόσιν ἕνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι, τῶν δε κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεσθαι. Μ. Αὐρήλ. VI, 42. καὶ τοὺς καθεύδοντας ὁ Ἡράκλειτος ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων.

(3) Fr. 64. ἄνθρωπος ἐν εὐφρόνῃ φάος ἅπτει ἑαυτῷ· ἀποθανὼν ἀποσβεσθεὶς ζῶν δὲ ἅπτεται τεθνεῶτος εὕδων· ἀποσβεσθεὶς ὄψεις ἐγρηγορὼς ἅπτεται εὕδοντος.

συνδεδεμένον μετὰ τῶν κατωτέρων, ἀφ' ὧν ἐν τῷ θανάτῳ ἐλευθεροῦται. (Σεξτ. Πυῤῥ. III, 230). Αἱ ψυχαὶ καθ' Ἡράκλειτον μεταναστεύουσιν ἄνω κάτω καὶ εἰς σώματα εἰσέρχονται· διότι ἀποκάμνουσαι ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει μένουσαι δέονται μεταβολῆς (1)· ὅτι δὲ ταῖς ἀσωμάτοις ψυχαῖς ἀπέδιδε διάρκειαν ζωῆς, ἐπικυροῦσί τινα ἀποσπάσματα αὐτοῦ, καθ' ἃ τοὺς ἀνθρώπους περιμένει μετὰ θάνατον, ὃ οὔτε προσδοκῶσιν οὔτε πιστεύουσιν (2). Οἱ ὑπὲρ πατρίδος ἀποθανόντες ἀμείβονται· ἀναφέρει δὲ ὅτι αἱ ψυχαὶ ὀσμῶνται καθ' ᾅδην (Ἀριστ. περὶ αἰσθ. 5); καὶ πάλιν ἀναφέρει τοὺς δαίμονας καὶ ἥρωας· «ἔνθα δὲ ἐόντας ἐπανίστασθαι καὶ φύλακας γίνεσθαι ἐγερτὶ ζώντων καὶ νεκρῶν»· (Ἱππόλυτ. ref. IX, 10)· ἡ δόξα αὐτοῦ ἦτο, ὅτι αἱ ψυχαὶ εἰσέρχονται ἄνωθεν εἰς σώματα, καὶ μετὰ θάνατον ὡς δαίμονες εἰς ἁγνότερον βίον ἐπανέρχονται. Περὶ δὲ γνώσεως ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ σοφία ὑφίσταται ἐν τῇ γνώσει τοῦ θείου λόγου (3). τῷ κοινῷ λόγῳ πρέπει νὰ ἀκολουθῶσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐχὶ ταῖς ἰδίαις δόξαις. Ὁ ἴδιος λόγος, ἵνα ᾖ καταληπτός, πρέπει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τοῦ κοινοῦ (4). Διὸ ἡ λογικὴ γνῶσις παρέχει πίστιν, ἡ δ' αἴσθησις ἀπιστίαν, διότι αἱ αἰσθήσεις παρατηροῦσι τὰ φαινόμενα ἀκίνητα (5).

Ὁ Θεόφραστος (περὶ αἰσθ. 1, 1)· λέγει, ὅτι οἱ περὶ Ἀνα-

(1) Στοβ. I, 906. Ἡράκλειτος μὲν γὰρ ἀμοιβὰς ἀναγκαίας τίθεται ἐκ τῶν ἐναντίων ὁδόν τε, ἄνω καὶ κάτω διαπορεύεσθαι τὰς ψυχὰς ὑπείληφε, καὶ τὸ μὲν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν κάματον εἶναι, τὸ δὲ μεταβάλλειν φέρειν ἀνάπαυσιν.

(2) Fr. 52. ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἅσσα οὐ ἔλπονται οὐδὲ δοκέουσιν. Fr. 6. ἐὰν μὴ ἔλπηται ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει, ἀνεξερεύνητον ἐὸν καὶ ἄπορον. Fr. 54. μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας λαγχάνουσιν· Fr. 53. ἀρηϊφάτους οἱ θεοὶ τιμῶσι καὶ οἱ ἄνθρωποι.

(3) Fr. 48. διὸ δεῖ ἕπεσθαι τῷ ξυνῷ· τοῦ λόγου δὲ ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν.

(4) Κοινὸν δ' ἐστὶ τὸ φρονεῖν· ξὺν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι χρὴ τῷ ξυνῷ πάντων. ὅκωσπερ νόμῳ πόλις καὶ πολὺ ἰσχυροτέρως· τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ὑφ' ἑνὸς τοῦ θείου. Fr. 18.

(5) Ἀριστ. μετ. I, 6. ὡς τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης. Fr. 42. θάνατος ἐστιν ὁκόσα ἐγερθέντες ὁρέομεν, ὁκόσα δὲ εὕδοντες ὕπνος.

ξαγόραν καὶ Ἡράκλειτον τῷ ἐναντίῳ ποιοῦσι τὴν αἴσθησιν, τὴν δ' ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν ὑπέθετεν τῶν ἄλλων ἀνωτέρας, τὴν δὲ ὄψιν τῆς ἀκοῆς ἀνωτέραν (1)· ὡς πρὸς τὸν λόγον ὅμως οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὦτα εἰσὶ κακοὶ μάρτυρες (Fr. 22).

Ὁ Ἡράκλειτος τὸν ὄχλον ἀπεστρέφετο, τὴν οἴησιν, ἣν ἔλεγε νόσον ἱερὰν (Δ. Λ. IX, 7), τὴν ἀλογίαν, (Fr. 67. 68. βλὰξ ἄνθρωπος ὑπὸ παντὸς λόγου ἐπτοῆσθαι φιλεῖ), τὴν πολυμάθειαν ὡς παρ' ἄλλων προερχομένην (Fr. 8. Πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει), οὐδὲν θέλει νὰ κρίνῃ ἀπερισκέπτως (Fr. 7. Δ. Λ. IX, 73), οὐδὲν παρ' ἄλλων θέλει νὰ μάθῃ, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ (Fr. 73. Ἐδιζησάμην ἐμεωυτὸν) ἢ μᾶλλον παρὰ τοῦ θεοῦ· διότι ὁ θεὸς εἶναι σοφὸς (Fr. 44. Εἶναι γὰρ ἓν τὸ σοφὸν, ἐπίστασθαι γνώμην ἥτε οἱ ἐγκυβερνήσει πάντα διὰ πάντων)· ὁ ἄνθρωπος ὁ σοφώτατος ὡς πρὸς τὸν θεὸν εἶναι ὡς πίθηξ· (Fr. 38. Fr. 18. Fr. 66 καὶ ἑφ.)· ὁ εἰς τὸν θεῖον νόμον προσέχων, τὸν κοινὸν λόγον, εὑρίσκει τὴν ἀλήθειαν (2).

Ἐκ δὲ τῶν διασωθέντων περὶ τῆς τοῦ Ἡρακλείτου ἠθικῆς φαίνεται, ὅτι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τὸν αὐτὸν νόμον ἀνεγνώριζεν· ἔκρινε δὲ περὶ τῶν πολλῶν, ὅτι ζῶσιν ὡς τὰ κτήνη, (Fr. 71· οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηνται ὥσπερ κτήνεα), γεννῶνται παιδοποιοῦσι καὶ θνήσκουσιν χωρὶς νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς ἀνώτερον τέλος· (Fr. 55)· ὁ ἔμφρων περιφρονήσει τούτου, εἰς ὃ ὁ ὄχλος ἀποβλέπει (3). Κανόνα θεωρεῖ τὸν κοινὸν νόμον (4). Ὁ ὑποτασσόμενος τῷ κοινῷ νόμῳ κέκτηται τὴν εὐαρέσκειαν. (Fr. 39). Ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἡ εὐδαιμονία· ὁ κόσμος τοιοῦτος

(1) Fr. 64. Fr. 23. ὀφθαλμοὶ γὰρ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες.

(2) Δ. Λ. IX, 7. Σέξτ. Μαθ. VII, 126. ὁ δ' Ἡράκλειτος ἐπεὶ πάλιν ἐδόκει δυσὶν ὠργανῶσθαι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν, αἰσθήσει τε καὶ λόγῳ, τούτων τὴν αἴσθησιν παραπλησίως τοῖς προειρημένοις φυσικοῖς ἄπιστον εἶναι νενόμικε, τὸν δὲ λόγον ὑποτίθεται κριτήριον τῆς ἀληθείας, οὐ τὸν ὁποιονδήποτε, ἀλλὰ τὸν κοινὸν καὶ θεῖον.

(3) Λουκιαν. V, απολ. 14. ἡγέομαι τὰ ἀνθρώπινα πρήγματα οἰζυρὰ καὶ δακρυώδεα καὶ οὐδὲν αὐτέων ὅτι μὴ ἐπικήριον.

(4) Fr. 48. Fr. 18. σωφρονεῖν ἀρετὴ μεγίστη, καὶ σοφίη ἀληθέα λέγειν καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν ἐπαΐοντας. Fr. 16. ὕβριν χρὴ σβεννύειν μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν Fr. 58. Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. II, 2. χαλεπὸν θυμῷ μάχεσθαι, ψυχῆς γὰρ ὠνέεται.

ἀεὶ ἦν· (Ἱπποκρ. περὶ διαίτ. c. 11)· ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων. (Fr. 57).

Καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ βασιλεὺς πρέπει νὰ ἦναι ὁ νόμος· οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ἐγένοντο ἐκ τοῦ θείου· ἡ κοινωνία στηρίζεται ἐπ' αὐτῶν, ἄνευ αὐτῶν οὐκ ἔστι δίκαιον (Fr. 18. 69)· διὸ ὁ δῆμος πρέπει νὰ μάχηται ὑπὲρ τοῦ νόμου (1), ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τοὺς ὑπὲρ πατρίδος μαχομένους.

Ὁ Ἡράκλειτος τὴν μὲν ἐλευθερίαν ἠγάπα (Δ. Λ. IX, 12 καὶ ἑφ.), τὴν δ' ὀχλοκρατίαν ἐμίσει, διότι δὲν ὑποτάσσεται τῷ ἀρίστῳ καὶ δὲν ἀνέχεται μεγαλεῖον ἔξοχον (2). Ὁ Ἡράκλειτος συνεβούλευεν ὁμόνοιαν, διότι δι' αὐτῆς σώζεται ἡ πόλις.

Πολλὰ μὲν τῆς τότε θρησκείας ἔβλεπεν ἡμαρτημένα, δὲν ἀπέβλεπε δὲ, ὡς ὁ Ξενοφάνης, εἰς ἀναίρεσιν αὐτῶν. Τὸν Δία ὑπέλαβε δημιουργὸν, μετεχειρίζετο μυθολογικὰς ἐπωνυμίας, ὡς τὰς ἐρυννύας, τὴν δίκην, ἀναφέρει τὸν Ἀπόλλωνα (Fr. 10 καὶ 9), τὸν Ἅδην καὶ Διόνυσον ὑποθέτει τὸν αὐτὸν (Fr. 70), τὴν δὲ περὶ ἀθανασίας καὶ δαιμόνων θεωρίαν αὐτοῦ ἀναφέρει εἰς τὰ ὀρφικὰ δόγματα (Πλούτ. περὶ τοῦ ἐν Δελφ. ει. 9). Καὶ πολλὰ δ' αὐτῷ δὲν ἤρεσκον, ὡς οἱ μῦθοι τῶν ποιητῶν, τὰ Διονυσιακὰ ὄργια, τὰ ἀγάλματα καὶ αἱ θυσίαι (3).

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐθεωρεῖτο εἷς τῶν ἐπισημοτάτων τῆς ἀρχαιότητος φυσικῶν (Δ. Λ. IX, 15), καὶ ὁ Πλάτων ἐξυμνεῖ αὐτόν (Θεαίτ. 152. 160 Κρατύλ. 401. 412). Πρῶτος ὁ Ἡράκλειτος εἰπὼν τὸ πᾶν ἔμψυχον, τὴν τῶν ὄντων ῥοήν, τὸ φθαρτὸν αὐτῶν καὶ τὸν κοινὸν νόμον, ἴδιον σύστημα ἱδρύσατο.

Τὸ ἓν δ' ὑπολαβὼν κατὰ τὸν λόγον, ὡς τὸ μένον, τὰ δ' αἰσθητὰ ῥέοντα, ἀπομακρύνεται τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων (Ἀρισ.

(1) Fr. 19. μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὅκως ὑπὲρ τείχεος.

(2) Fr. 46. ἄξιον Ἐφεσίοις ἡβηδὸν ἀπάγξασθαι πᾶσι καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ἑρμόδωρον ἄνδρα ἑωυτῶν ὀνήϊστον ἐξέβαλλον, φάντες· ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω, εἰ δὲ μὴ ἄλλῃ τε καὶ μετ' ἄλλων. Κλημ. Στρωμ. V, 604. νόμος καὶ βουλῇ πείθεσθαι ἑνός.

(3) Δ. Λ. IX, 71. Στοβ. I, 38. Πλούτ. Καμ. 19. Fr. 70. Πλούτ. Ἴσ. c. 28 Ὠριγ. Κελσ. VII, 62. Ἰαμβλ. μυστ. Αἰγ. I, 11.

περὶ οὐρ. III, 1). Εἰ καὶ τὸ σύστημα τῶν Ἐλεατῶν καὶ τοῦ Ἡρακλείτου εἰσὶν ἀλλήλοις ἀντίθετα, ὁ Ἡράκλειτος ὅμως κατέστησε τὸ τέλος τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας, τουτέστι τὸ ἓν ἀρχὴν τῆς αὐτοῦ· οἱ Ἐλεᾶται καὶ ὁ Ἡράκλειτος τὸ ἓν καὶ πᾶν λαμβάνουσιν ὡς τὴν οὐσιώδη ἰδέαν, διότι καὶ τῷ Ἡρακλείτῳ ἐστὶν ἐξ ἑνὸς πάντα καὶ ἐκ πάντων ἕν. (Fr. 37. καὶ ἑφ.)· ἔτι δὲ συμφωνοῦσιν οἱ Ἐλεᾶται καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι τὰ πολλὰ ἀναιροῦσιν εἰς τὸ ἓν ἀνάγοντες, διότι καὶ καθ' Ἡράκλειτον τὰ ὄντα ἐν τῇ ῥοῇ τῆς γενέσεως ἐξαφανίζονται· ἀμφότεροι δ' ἀποβάλλουσι τὴν αἴσθησιν ὡς μὴ ἀληθῆ, τὸ δ' ἓν ὥρισαν ὡς θείαν νόησιν, διότι καὶ ὁ Ἡράκλειτος ὥρισε τὸ πῦρ ὡς τὸν θεῖον λόγον (Fr. 23. οὖλος ὁρᾷ, οὖλος νοεῖ, οὖλος τ' ἀκούει νόου φρενὶ πάντα κραδαίνων)· διαφέρουσι δὲ μόνον, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τὸ ἠρεμοῦν, τὸ ἀκίνητον τῶν Ἐλεατῶν εἰς κινούμενον μετέβαλεν, εἰς παράγον ἐξ ἑαυτοῦ πάντα καὶ εἰς ἑαυτὸ ἀναλίσκον. Ὅτι δὲ τὸ σύστημα τοῦ Ἡρακλείτου συνέχεται τῷ τῶν Ἐλεατῶν ἀποδείκνυται καὶ ἱστορικῶς, διότι ὁ Ἡράκλειτος ἐγίνωσκε τὸν Ξενοφάνην (Δ. Λ. IX, 1), καὶ ὁμοίας παραστάσεις περὶ τοῦ ἡλίου (Brandis Gesch. d. Gr. I, 373) μετὰ Παρμενίδου ἔχων ἐθεώρει τὴν λογικὴν γνῶσιν ὑπὲρ τὴν αἰσθητήν.

Οὐ δὲ ἡ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ συστήματος τοῦ Ἡρακλείτου φαίνεται ἀπίθανος· διότι μετὰ τῶν Πυθαγορείων καὶ ὁ Ἡράκλειτος ὑπέθετε τὴν ἐν τῷ σώματι ζωὴν τῆς ψυχῆς θάνατον, καὶ τὸν θάνατον μετάβασιν εἰς ἄλλην ζωήν, τὴν ἁρμονίαν ὡς σύνδεσμον τῶν ὄντων, καὶ τὴν τῶν ἀτόμων ὑποταγὴν ὑπὸ τὴν πόλιν. (Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 181 καὶ ἑφ.).

Ὁ Ἡράκλειτος ὅμως θέτει νέον ζήτημα, οὐχὶ τὸ περὶ τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς τὰ ὄντα συνίστανται, ἀλλὰ τὸ περὶ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν ἡ γένεσις πηγάζει, ἡ φθορὰ καὶ ἡ μεταβολή, διὰ δὲ τοῦ νέου τούτου ζητήματος μεταβάλλεται καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς πρὸ Σωκράτους φιλοσοφίας,

Ἀπὸ τοῦ συστήματος ὅμως τοῦ Ἡρακλείτου ἐλλείπει μεθοδικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ. Τὴν γένεσιν ἐζήτησεν ὁ Ἡ-

ράκλειτος νὰ ἐξηγήσῃ ἐμπειρικῶς ἀναγαγὼν εἰς τὸν τῆς ῥοῆς τῶν ὄντων κοινὸν νόμον.

Ἡ ἔννοια τῆς γενέσεως ἀναλύεται μὲν λογικῶς, καὶ ὡς ἕνωσις ἐναντίων περιγράφεται, δὲν ἀποδείκνυται ὅμως τὸ μέσον αὐτῆς, καὶ ποῖον τῶν στοιχείων ἐστὶ τῆς ἀντιθέσεως. Μ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις ὅμως ἡ σχολὴ τοῦ Ἡρακλείτου ἐτηρήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ Πλάτων (Θεαίτ. 179) λέγει, ὅτι αὐτὴ ὑπῆρχεν ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ αὐτὸς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Κρατύλου (Ἀριστ. μετ. I, 6), ὁ Πρωταγόρας παρέλαβε τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἡρακλείτου, καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Πλάτων σκώπτων τὰς ἐτυμολογίας αὐτῶν ἐν τῷ Κρατύλῳ, ὃν ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. IV, 5).

Ἐπειδὴ ἡ σχολὴ τοῦ Ἡρακλείτου εἶχεν ὀπαδοὺς ἐπὶ Σωκράτους καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν, οἱ δὲ Στωϊκοὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ παρέλαβον καὶ Αἰνησίδημος ὁ σκεπτικός, ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Ἡρακλείτου εἶχε μεγίστην ἱστορικὴν σημασίαν. Οἱ δὲ μετὰ τὸν Ἡράκλειτον φυσικοί, ὡς Ἐμπεδοκλῆς, Λεύκιππος, Δημόκριτος καὶ Ἀναξαγόρας, τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐλεατικοῦ συστήματος ὑποθέτοντες ἐζήτουν νὰ ἐξηγήσωσι συγχρόνως καὶ τὴν γένεσιν.

2. ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΟΣ. (1).

Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος ἐκ λαμπροῦ γένους καὶ πλουσίου οἴκου καταγόμενος ἤκμαζε περὶ τὴν 84 ὀλυμπιάδα (444 πρὸ Χριστοῦ Δ. Λ. VIII, 74). Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀναφέρεται νεώτερος τοῦ Ἀναξαγόρου (2), ὥστε πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἔζη μεταξὺ τῆς 72 καὶ 87 Ὀλυμπιάδος (496—432 π. Χ.).

(1) Sturz Empedocles Agrigentinus Leipzig 1805. Karsten Empedocles Agrigetinus carminum reliquiae Amst. 1838. Stein Empedoclis Agr. fragmenta Bonn 1842. Ritter über die philosophische des Empedocles in Wolfs Liter. Analekten B. II. 1820. Lommatzsch die Weisheit des Empedocles Berl. 1830. κτλ.

(2) Μετ. I, 3. Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομένιος τῇ μὲν ἡλικίᾳ πρότερος ὢν τούτου, τοῖς δ' ἔργοις ὕστερος.

Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μέτων κατὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ τυράννου Θρασιδαίου συνήργησεν εἰς εἰσαγωγὴν δημοκρατίας. (470 π. Χ. Δ. Λ. VIII, 72). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Μέτωνος ἀντικατεστάθησαν οἱ ἀρχαῖοι ἀριστοκρατικοὶ διοργανισμοί, καὶ τάσεις τυραννικαὶ ἀνεφάνησαν.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς συνέδραμε τὴν δημοκρατίαν ἀποῤῥίψας τὴν αὐτῷ προσφερθεῖσαν βασιλείαν (Δ. Λ. VIII, 63 καὶ ἑφ.)· ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἐτελεύτησεν. (Δ. Λ. VIII, 67). Ἡ δὲ διήγησις, ὅτι μετὰ τὴν εὐωχίαν μόνος δὲν εὑρέθη, ἀλλ' ἀνελήφθη, εἶναι μῦθος πρὸς ἀποθέωσιν τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ὡς καὶ ἡ εἰσπήδησις αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς κρατῆρας τοῦ πυρὸς (Δ. Λ. VIII, 69. καὶ ἑφ.).

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐξυμνεῖται ἰατρὸς ἄριστος, ῥήτωρ, (Δ.Λ. VIII, 67 καὶ ἑφ.), μάντις, ἱερεύς, τὴν ἱερατικὴν ἐνδεδυμένος στολήν. Τὸ ἦθος τοῦ Ἐμπεδοκλέους φαίνεται σοβαρόν, ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ μεγάλη· ὑπόσχεται νὰ παράσχῃ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ θεραπεύσῃ τὸ γῆρας καὶ τὴν νόσον, ἀνέμους νὰ παύσῃ, νεκροὺς νὰ ἀναστήσῃ, καὶ ἐν τοῖς καθαρμοῖς ἐγκαυχᾶται ὅτι παρὰ πάντων τιμᾶται ὡς θεός, καὶ ἐὰν περίστεπτος εἰς πόλιν εἰσέλθῃ περικυκλοῦται ὑπὸ τῶν ἐχόντων χρείαν μαντικῆς, θεραπείας κλ. (1).

Περὶ δὲ τούτου τοῦ ἀνδρὸς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἠγέρθη μεγάλη διαφωνία, διότι οἱ μὲν ἐξύμνουν αὐτὸν τὰ μέγιστα, ὡς ὁ Λουκρήτιος, οἱ νεοπλατωνικοὶ ἑρμηνευταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Κάρστενος καὶ ὁ Λομμάτζχιος, οἱ δὲ ἐθεώρουν αὐτὸν τοῦ Ἡρακλείτου κατώτερον, ὡς ὁ Πλάτων, καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης (Σοφιστ. 242

«Χαίρετ' ἐγὼ δ' ὑμῖν ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς
πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμημένος, ὥσπερ ἔοικε,
ταινίαις τε περίστεπτος, στέφεσί τε θαλείης,
τοῖσιν ἅμ' εὖτ' ἂν ἵκωμαι ἐς ἄστεα τηλεθάοντα,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶ σεβίζομαι· οἱ δ' ἅμ' ἕπονται·
μύριοι, ἐξερέοντες, ὅπῃ πρὸς κέρδος ἀταρπός·
οἱ μὲν μαντοσυνέων κεχρημένοι, οἱ δ' ἐπὶ νούσων
παντοίων ἐπύθοντο κλύειν εὐηκέα βάξιν (Δ.Λ. VIII, 62 καὶ ἑφ.)

μεταφ. Ι, 4. ΙΙΙ, 4. XII, 10. κτλ.), κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Ἕγελος (Gesch. d. Phil. I, 337.) καὶ ἄλλοι.

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς συνέγραψε τραγῳδίας, πολιτικὰ ἔργα κτλ., ταῦτα ὅμως εἶναι ἀνυπόστατα, διότι φαίνεται ὅτι μόνον τὸ περὶ φύσεως συνέγραψεν καὶ τοὺς καθαρμούς, οἵτινες φαίνονται εἰς τὸ περὶ φύσεως ἀναφερόμενοι καὶ μέρος αὐτοῦ ἀποτελοῦντες (Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 193. Ἀριστ. περὶ ποιητ. κεφ. 1)· ἀλλ' ὅμως τοῦτο οὐδὲν κοινὸν ἔχει τοῖς Ὁμήρου ἔπεσιν, εἰ μὴ μόνον τὸ μέτρον· διὸ δίκαιον τὸν μὲν νὰ ὀνομάζῃ τις ποιητήν, τὸν δ' Ἐμπεδοκλέα φυσιολόγον μᾶλλον ἢ ποιητήν.

Ὁ Ἕρμιππος λέγει ὅτι Ξενοφάνους ζηλωτὴς ἐγένετο (Δ. Λ. VIII, 56), καὶ ὁ Θεόφραστος ὅτι Παρμενίδου ζηλωτὴς καὶ μιμητὴς ἐν τοῖς ποιήμασιν ἐγένετο (Δ. Λ. VIII, 55).

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς λέγουσιν, ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς διετέλεσε μαθητὴς Παρμενίδου (Δ. Λ. VIII, 56) ἢ Ξενοφάνους, μαθητὴν τοῦ Πυθαγόρου λέγει ὁ Τίμαιος (Δ. Λ. VIII, 54) καὶ ὑποθέτουσι Πυθαγόρειον, λέγεται δὲ καὶ Ἀναξαγόρου μαθητής· τοῦτο ὅμως χρονολογικῶς εἶναι ἀπίθανον, ὡς καὶ ἱστορικῶς δὲν ἀποδεικνύονται αἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁδοιπορίαι του· διὸ ὅλα ταῦτα εἰσὶν ἀνυπόστατα καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα περὶ τῆς θεωρίας του νὰ μάθωμεν. Τινὲς πάλιν τῶν νεωτέρων θεωροῦσιν Πυθαγόρειον, ὡς ὁ Λομμάτζχιος, ὁ δὲ Ῥίττερος ὅτι ἐπεξειργάσθη τὴν φυσικὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν Ἐλεατῶν, ὁ δὲ Τεννεμάννος θεωρεῖ ἐκλεκτικόν, ὁ δὲ Βράνδης καὶ Ζέλλερος φυσιολόγον καὶ μᾶλλον τῷ Ἡρακλείτῳ συνεχόμενον· ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι ἐν τῇ θεωρίᾳ του καὶ Πυθαγόρεια στοιχεῖα διακρίνονται καὶ Ἐλεατικὰ καὶ Ἡρακλείτεια.

Περὶ τῆς τοῦ Ἐμπεδοκλέους θεωρίας.

Κατὰ τὸν ἐπικὸν τρόπον ποιήσας ἤρξατο, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων 339, ἀπό τινος πρὸς τὴν Μοῦσαν προσφωνήσεως (1).

---

(1) «Ἀλλὰ θεοὶ τῶν μὲν μανίην ἀποτρέψατε γλώσσης,

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἰσχυριζόμενος μετὰ μὲν τοῦ Παρμενίδου, ὅτι οὔτε γίνεταί τι οὔτε ἀπόλλυται, μετὰ δὲ τοῦ Ἡρακλείτου, ὅτι τὰ καθ' ἕκαστα οὐ μόνον γίνονται, φθείρονται καὶ μεταβάλλονται, ἀλλ' ὅτι τὸ πᾶν ἐν ἀϊδίῳ μεταβολῇ ἐστιν, ἔλαβε μέσην τινὰ ὁδὸν ἀναγαγὼν τὰ φαινόμενα εἰς τὴν κατὰ τόπον κίνησιν, τὴν σύγκρισιν καὶ διάκρισιν ἀγεννήτων, ἀφθάρτων καὶ κατὰ ποιὸν ἀμεταβλήτων καὶ διαφόρων ὄντων, δηλ. τῶν στοιχείων, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐξηγήσῃ τὴν ποικιλίαν τῶν ὄντων. Καὶ αὕτη εἶναι κυρίως ἡ πρώτη τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἰδέα ἐξαγομένη καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἰσχυρισμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων. Πᾶς τις ἰδών τι γενόμενον νομίζει, ὅτι πρότερον δὲν ἦτο, ἰδὼν δ' αὐτὸ φθειρόμενον νομίζει ὅτι ἔπαυσεν ὂν (1).

Τὴν δὲ δοξασίαν, ὅτι ἐκ μηδενὸς γίνεταί τι καὶ φθείρεται, ἐνόμιζεν ἀδύνατον, διότι εἶναι ἀκατάληπτον πόθεν ἠδύνατο νὰ προστεθῇ τι τῷ συνόλῳ τῶν ὄντων καὶ ποῦ θέλει πορευθῆ τὸ ὑπάρχον; οὐδαμοῦ ἐστι κενόν, εἰς ὃ ἠδύνατο νὰ διαλυθῇ, καὶ τὸ γινόμενον θέλει γείνει πάντοτε ἐξ αὐτοῦ (2). Διὸ ὅπερ γένεσις καὶ φθορὰ φαίνεται, πράγματι δὲν εἶναι, ἀλλὰ μίξις ἀληθῶς καὶ διάλυσις (3).

ἐκ δ' ὁσίων στομάτων ὀχετεύσατε πηγήν·
καί σε πολυμνήστη λευκώλενε πάρθενε Μοῦσα,
ἄντομαι, ὧν θέμις ἐστὶν ἐφημερίοισιν ἀκούειν·
πέμπε πὰρ εὐσεβίης ἐλάουσ' εὐήνιον ἅρμα,
μηδέ σέ γ' εὐδόξοιο βιήσεται ἄνθεα τιμῆς,
πρὸς θνητῶν ἀνελέσθαι, ἐφ' ᾧ θ' ὁσίης πλέον εἰπεῖν.»

(1) (στιχ. 40 καὶ ἐφ.) νήπιοι· οὐ γάρ σφιν δολιχόφρονές εἰσι μέριμναι,
οἳ δὴ γίνεσθαι πάρος οὐκ ἐὸν ἐλπίζουσιν,
ἤ τι καταθνήσκειν τε καὶ ἐξόλλυσθαι ἁπάντῃ.

(2) (στιχ. 48.) Ἐκ τοῦ γὰρ μὴ ἐόντος ἀμήχανόν ἐστι γενέσθαι
τό τ' ἐὸν ἐξόλλυσθαι ἀνήνυστον καὶ ἄπρηκτον·
αἰεὶ γὰρ στήσονται (ἐόντα) ὅπῃ κέ τις αἰὲν ἐρείδῃ (στιχ. 90 καὶ ἐφ.)
εἴτε γὰρ ἐφθείροντο διαμπερές, οὐκέτ' ἂν ἦσαν·
οὐδέ τι τοῦ παντὸς κενεὸν πέλει οὐδὲ περισσόν·
τοῦτο δ' ἐπαυξήσειε τὸ πᾶν τίκε καὶ πόθεν ἐλθόν;
πῇ δέκε καὶ ἀπολοίατ', ἐπεὶ τῶν δ' οὐδὲν ἔρημον·
ἀλλ' αὔτ' ἔστι ταῦτα δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα·
γίγνεται ἄλλοθεν ἄλλα διηνεκὲς, αἰὲν ὁμοῖα. (στιχ. 50 καὶ ἐφ.)

(3) (στιχ. 36.) ἄλλο δέ τοι ἐρέω· φύσις οὐδενός ἐστιν ἁπάντων

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς μὴ θέλων ἐξ ἑνὸς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν, ὅτι οὔτε γίγνεταί τι οὔτε ἀπόλλυται, ἐξ ἑτέρου δὲ οὐδὲ τὴν τοῦ Ἡρακλείτου περὶ γενέσεως, ὑπέλαβε τὴν γένεσιν σχετικῶς δηλ. ὡς μίξιν τε καὶ διάλλαξιν μιγέντων (1). Ὁ γένεσις κέκληται τοῦτό ἐστιν ἕνωσις, ὁ φθορὰ, διάλυσις τῶν στοιχείων (2). Διὸ πάντα ὑπόκεινται τῇ γενέσει καὶ φθορᾷ, ὅτι ἐκ πολλῶν γίνεται ἕν, καὶ ἐξ ἑνὸς πολλά· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ τοῦ τόπου μεταβολῇ τηροῦνται καθ' ὕπαρξιν καὶ ποιὸν, μένουσιν ἐν τῇ περιφορᾷ ἀμετάβλητα.

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ Οὐραν. III, 7) κατακρίνει τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τὸν Δημόκριτον ὅτι δὲν ποιοῦσι γένεσιν ἐξ ἀλλήλων (τῶν στοιχείων), ἀλλὰ φαινομένην· λέγουσιν, ὅτι ἕκαστον ἐνυπάρχον ἐκκρίνεται, ὥσπερ ἐξ ἀγγείου τῆς γενέσεως οὔσης, ἀλλ' οὐκ ἔκ τινος ὕλης, οὐδὲ γίνεσθαι μεταβάλλοντος. Τὰ δὲ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνίστανται πάντα, εἰσὶ τέσσαρα, γῆ, ὕδωρ, ἀὴρ καὶ πῦρ (3). Οἱ πλεῖστοι τῶν πρότερον ἓν μόνον εἶχον στοιχεῖον, ὡς ὁ Θαλῆς τὸ ὕδωρ, ὁ Ἀναξιμένης τὸν ἀέρα, ὁ Ἡράκλειτος τὸ πῦρ, ὁ δὲ Ξενοφάνης τὴν γῆν, ὁ δὲ Παρμενίδης πῦρ καὶ γῆν, Ἴων δ' ὁ Χῖος καὶ ἀέρα τρίτον, ὁ δ' Ἐμπεδοκλῆς καὶ

θνητῶν, οὐδέ τις οὐλομένου θανάτοιο τελευτή,
ἀλλὰ μόνον μῖξίς τε διάλλαξίς τε μιγέντων
ἐστὶ, φύσις δ' ἐπὶ τοῖς ὀνομάζεται ἀνθρώποισιν.

(1) Ὁ Ἀριστ. μετ. I, 3. Ἐμπεδοκλῆς δὲ τὰ τέσσαρα· ταῦτα γὰρ ἀεὶ διαμένειν καὶ οὐ γίνεσθαι ἀλλ' ἢ πλήθει καὶ ὀλιγότητι συγκρινόμενα καὶ διακρινόμενα εἰς ἕν τε καὶ ἐξ ἑνός· περὶ γεν. καὶ φθ. II, 6 καὶ ἐφ. σύνθεσις καθάπερ ἐκ πλίνθων καὶ λίθων τοῖχος.

(2) (στιχ. 69.) «Οὕτως ᾗ μὲν ἓν ἐκ πλεόνων μεμάθηκε φύεσθαι,
ἠδὲ πάλιν διαφύντος ἑνὸς πλέον' ἐκτελέθουσι,
τῇ μὲν γίγνονταί τε καὶ οὔ σφίσιν ἔμπεδος αἰὼν (καὶ ἀπόλλυνται).
ᾗ δὲ τάδ' ἀλλάσσοντα διαμπερὲς οὐδαμὰ λήγει,
ταύτῃ αἰὲν ἔασιν ἀκινητὶ κατὰ κύκλον.»

(3) (στιχ. 33 καὶ ἐφ.) «τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε·
Ζεὺς ἀργὴς Ἥρη τε φερέσβιος ἠδ' Ἀϊδωνεὺς
Νῆστίς θ' ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον·
(ἀρέσκ. φιλοσ. I, 3. Δία μὲν λέγει τὴν ζέσιν καὶ τὸν αἰθέρα, Ἥρην δὲ φερέσβιον τὸν ἀέρα, τὴν δὲ γῆν Ἀϊδωνέα, Νῆστιν δὲ καὶ κρούνωμα βρότειον οἱονεὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸ ὕδωρ).

ὕδωρ τέταρτον. Ὁ Ἡράκλειτος ἔταξε τὰ τρία, ὥστε ἐξ αὐτῶν εὐκόλως ἠδύναντο νὰ προέλθωσι τὰ τέσσαρα τοῦ Ἐμπεδοκλέους (Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 4)· ἔτι δὲ τὰ ὡς ἐν ὕλης εἴδει λεγόμενα στοιχεῖα πρῶτος εἶπεν· ὥστε τὰ τέσσαρα στοιχεῖα προϊόντος τοῦ χρόνου εἰσήχθησαν, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τῆς μεταφυσικῆς ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιβεβαιοῖ· ταῦτα δὲ τὰ τέσσαρα εἰς δύο πάλιν ἀνάγει καὶ τῷ μὲν πυρὶ τἆλλα τρία (ὕδωρ, ἀέρα, γῆν)· ἀντιτίθησι καὶ ποιεῖ τὴν γένεσιν ἐκ τῶν ἐναντίων (1).

Τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα στοιχεῖα εἶναι αὐτῷ ἀγέννητα καὶ ἄφθαρτα, καὶ ἐξ ὁμοίων κατὰ ποιὸν ἀμεταβλήτων μερῶν συνιστάμενα συντίθενται διαφόρως (2).

Ταῦτα δ' εἰσὶν ἴσα πάντα, εἰ καὶ εἰσὶ διαφόρως ἐν τοῖς οὖσι μεμιγμένα καὶ ἐν ἑκάστῳ πάντα δὲν περιέχονται (στιχ. 119 καὶ ἑφ.).

Τὰ δὲ γνωρίσματα αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῷ παντὶ θέσιν αὐτῶν ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲν προσδιώρισεν. Τὸ πῦρ περιγράφει ὡς θερμὸν καὶ λαμπρόν, τὸν ἀέρα ὡς διαφανῆ καὶ ῥέοντα, τὸ ὕδωρ ὡς σκοτεινὸν καὶ ψυχρόν, τὴν γῆν ὡς σκληρὰν καὶ βαρεῖαν (στιχ. 96) καὶ τῇ μὲν γῇ ἀποδίδει κίνησιν φυσικὴν πρὸς τὰ κάτω, τῷ δὲ πυρὶ πρὸς τὰ ἄνω· δὲν μένει ὅμως ἀκόλουθος (ἀρεσκ. φιλ. II, 7, 6). Πρῶτος δ' ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης προσδιώρισαν τὸν φυσικὸν τόπον καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὅμως τὰ στοιχεῖα δὲν παρήγαγεν ἔκ τινος ἀρχῆς (3)· διὸ τὰ

(1) Μετ. I, 4. οὐ μὴν χρῆταί γε τέταρσιν, ἀλλ' ὡς δυσὶν οὖσι μόνοις, πυρὶ μὲν καθ' αὑτὸ τοῖς δ' ἀντικειμένοις ὡς μιᾷ φύσει, γῇ τε καὶ ἀέρι καὶ ὕδατι· περὶ γεν. καὶ φθ. II, 3.

(2) (στιχ. 87.) «Ταῦτα γὰρ ἶσά τε πάντα καὶ ἥλικα γένναν ἔασι,
τιμῆς δ' ἄλλης ἄλλο μέδει πάρα δ' ἦθος ἑκάστῳ' (στιχ. 104).
ἐκ τῶν πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔσθ', ὅσα τ' ἔσται ὀπίσω·
δένδρεα δ' ἐβλάστησε καὶ ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες,
θῆρές τ' οἰωνοί τε καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
καί τε θεοὶ δολιχαίωνες τιμῇσι φέριστοι·
αὐτὰ γάρ ἐστιν ταῦτα δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα·
γίγνεται ἀλλοιωπά· διάπτυξις γὰρ ἀμείβει. (Ἀριστ. μετ. I, 3. III, 4. γεν. καὶ φθ. II, καὶ 6).

(3) Ἀριστ. γεν. καὶ φθ. I, 8. Ἐμπεδοκλεῖ δὲ τὰ μὲν ἄλλα φανερὸν ὅτι μέ-

ὑπὸ μεταγενεστέρων εἰρημένα, ὅτι πρὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων ὑπέθετε θραύσματα ἐλάχιστα οἱονεὶ στοιχεῖα πρὸ στοιχείων, ὁμοιομερῆ, τουτέστι στρογγύλα (ἀρεσκ. φιλ. I, 13), δὲν εἶναι ὀρθά, διότι καθ' Ἐμπεδοκλέα τὰ στοιχεῖα εἰσὶν ἀμετάβλητα κατὰ ποιόν, ἑπομένως συνδέονται μηχανικῶς, ἡ μίξις τῶν στοιχείων ἀποτελεῖται, ὅτι τὰ μέρη τοῦ ἑνὸς σώματος εἰσχωροῦσιν εἰς τοὺς μεταξὺ τόπους τῶν μερῶν τοῦ ἑτέρου· ὅθεν καὶ ἐν τῇ συνθέσει πολλῶν στοιχείων σχηματίζεται μίξις μορίων, ὧν ἡ ἰδιότης δὲν μεταβάλλεται, τὰ μιχθέντα ὅμως εἰς νέον δὲν συγχωνεύονται, καὶ τὸ ἓν ἐκ τοῦ ἑτέρου ἐξερχόμενον δὲν μεταβάλλεται. (Ἀριστ. περὶ οὐραν. III, 7). Ἐὰν αἱ μεταβολαὶ δὲν εἶναι συγχωνεύσεις τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον, ἀλλὰ μίξεις καὶ διαλύσεις, ἐξηγεῖται ἡ ἐπενέργεια ἑνὸς εἰς ἕτερον σῶμα, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς σώματος μόριά τινα χωριζόμενα εἰσέρχονται εἰς τοὺς πόρους τοῦ ἄλλου (1). Καὶ εἰ μὲν τὰ δύο σώματα εἶναι ὅμοια, μίγνυνται εὐκόλως καὶ εἰσὶ φιλικά, ὅσα ὅμως δὲν μίγνυνται, ταῦτα εἰσὶν ἐχθρικά. (στιχ. 281· «γνῶθ' ὅτι πάντων εἰσὶν ἀποῤῥοαί, ὅσσ' ἐγένοντο»). Ἡ δὲ παράστασις αὕτη ὁμοιάζει τῇ τῶν ἀτομικῶν, διότι τὴν τῶν ἀτόμων θέσιν καταλαμβάνουσι τὰ ἀφανῆ μόρια, τὴν δὲ τοῦ κενοῦ οἱ πόροι, διότι οἱ μὲν ἀτομικοὶ βλέπουσι πλῆθος ἀτόμων ἐν τοῖς σώμασιν, ὁ δ' Ἐμπεδοκλῆς ἐν αὐτοῖς βλέπει πλῆθος μορίων τῶν στοιχείων (στιχ. 267. στιχ. 282 καὶ ἑφ.)· καὶ τὰ ἄτομα δ' ἔχουσιν ἀναλογίαν εἰς τὰ

χρι τῶν στοιχείων ἔχει τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, αὐτῶν δὲ τούτων πῶς γίνεται καὶ φθείρεται τὸ σωρευόμενον μέγεθος οὔτε δῆλον οὔτ' ἐνδέχεται λέγειν αὐτῷ μὴ λέγοντι καὶ τοῦ πυρὸς εἶναι στοιχεῖον, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων.

(1) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8. τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ πάσχειν ἕκαστον διά τινων πόρων εἰσιόντος τοῦ ποιοῦντος ἐσχάτου καὶ κυριωτάτου, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν ἡμᾶς φασὶ καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις αἰσθάνεσθαι πάσας, ἔτι δὲ ὁρᾶσθαι διά τε ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ τῶν διαφανῶν διὰ τὸ πόρους ἔχειν ἀοράτους μὲν διὰ μικρότητα, πυκνοὺς δὲ καὶ κατὰ στοῖχον, καὶ μᾶλλον ἔχειν τὰ διαφανῆ μᾶλλον· οἱ μὲν οὖν ἐπί τινων οὕτω διώρισαν, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ποιούντων καὶ πασχόντων, ἀλλὰ καὶ μίγνυσθαί φησιν ὅσων οἱ πόροι σύμμετροί εἰσιν· ὁδῷ δὲ μάλιστα καὶ περὶ πάντων ἑνὶ λόγῳ διωρίκασι Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος. Πλατ. Μέν. 76.

τῶν στοιχείων μόρια· ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (περὶ γεν. καὶ φθ. II, 7)· ὅτι ἡ γένεσις εἶναι σύνθεσις, τὰ δὲ στοιχεῖα παράλληλα συγκείμενα μικρὰ μόρια (περὶ Οὐρ. III, 7). Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὅμως δὲν παραδέχεται κενὸν (στιχ. 91. Ἀριστ. περὶ Οὐρ. IV, 2), οὐδ' ἄτομα (περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8. περὶ Οὐρ. III, 6), εἰ καὶ ἡ θεωρία του φέρει εἰς τὸ κενὸν καὶ τὰ ἄτομα. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐδόξαζεν, ὅτι τὰ στοιχεῖα σύγκεινται ἐκ μορίων δυναμένων νὰ διαιρεθῶσι, πράγματι ὅμως ἀδιαιρέτων· καὶ τοῦτον τὸν διορισμὸν ἀπαιτεῖ ἡ περὶ συμμετρίας τῶν πόρων δόξα, διότι, ἐὰν τὰ στοιχεῖα εἶναι ἐπ' ἄπειρον διαιρετά, πόροι νὰ ὑπάρξωσι δὲν δύνανται· οὗτοι θὰ ἦσαν τόσον μικροί, ὥστε δὲν θὰ ἐπέτρεπον νὰ εἰσχωρήσῃ δεδομένον τι στοιχεῖον, ἑπομένως ὅλα τὰ στοιχεῖα θὰ ἐμίγνυντο μεθ' ὅλων (1). Ὡς δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὡς πρὸς τὸ κενὸν ἦτο ἀνακόλουθος, ἠδύνατο νὰ ἦναι καὶ ὡς πρὸς τὰ μόρια. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι τὴν προσοχήν του δὲν ἐπέστησεν εἰς τὴν περὶ τῶν πόρων καὶ τῆς εἰσχωρήσεως τῶν στοιχείων εἰς αὐτοὺς δόξαν, λέγει ὅτι καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠρεύνησε τὰ αἴτια, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ διάφορος τῶν σωμάτων συγγένεια. Τὰ δ' ὄντα ἐκ τῶν στοιχείων δύνανται μόνον ἐν μέρει νὰ ἐξηγηθῶσιν. Ταῦτα δὲ τὰ φαινόμενα ἐξάγονται ἐκ τούτων τῶν στοιχείων τῶν οὕτω συνδεομένων.

Πόθεν ὅμως προέρχεται, δηλ. ποία ἡ αἰτία τοῦ συνδέσμου καὶ τοῦ χωρισμοῦ ἢ ἐν ἄλλοις λόγοις ποία ἡ κινητικὴ αἰτία; Τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν ἠδύνατο ὁ Ἐμπεδοκλῆς νὰ ἀποφύγῃ, διότι ἐζήτει νὰ καταστήσῃ τὴν κίνησιν καὶ τὴν μεταβολὴν καταληπτήν, τὴν δ' ἀρχὴν τῆς κινήσεως δὲν ἐζήτει ἐν τῇ ὕλῃ, διότι τὰ στοιχεῖα δὲν μεταβάλλονται (Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2.)· διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τῆς ὕλης τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως. Μία ὅμως δύναμις κινητικὴ δὲν ἤρκει αὐτῷ, διότι ἐνόμιζεν ὅτι μία καὶ μόνη δύναμις δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, ἀλλὰ τὴν μὲν μίαν ἄλλη, τὴν δ' ἑτέραν αὖθις ἄλλη.

(1) Περὶ οὐραν. III, 6. εἰ στήσεταί που ἡ διάλυσις τῶν σωμάτων ἢ ἄτομον ἔσται τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ἵσταται, ἢ διαιρετὸν μέν, οὐ μέντοι διαιρεθησόμενον οὐδέποτε, καθάπερ φαίνεται Ἐμπεδοκλῆς βούλεσθαι λέγειν.

διὰ τοῦτο παρεδέχθη δυνάμεις ἀλλήλων διαφόρους. (Ἀριστ. μετ. I, 4)· τούτων δὲ τὴν μὲν ὀνομάζει φιλίαν, τὴν δὲ ἄλλην νεῖκος, ἀμφοτέρας ὅμως ὑποθέτει ὡς στοιχεῖα καὶ ἐν τοῖς οὖσι μεμιγμένας, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι περὶ δυνάμεως δὲν εἶχε σχηματίσει εὐκρινῆ ἰδέαν· ἡ μὲν φιλία ἐστὶν αὐτῷ αἰτία τῆς μίξεως καὶ ἑνώσεως, τὸ δὲ νεῖκος αἰτία τῆς διακρίσεως καὶ διαλύσεως τῶν στοιχείων· (στιχ. 78. στιχ. 102. στιχ. 110. Πλάτ. Σοφ. 242. Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. II, 6. μετ. XII, 10). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει αὐτὸν ἀνακόλουθον, ὡς μὴ διακρίναντα πράγματι ἀμφοτέρας, (1) διότι πᾶσα ἕνωσις τῶν στοιχείων εἶναι διάλυσις, καὶ πᾶσα διάλυσις εἰσαγωγὴ εἰς νέαν ἕνωσιν. Τοῦτο ὅμως ὁ Ἐμπεδοκλῆς μὴ παρατηρήσας ὑπολαμβάνει τὴν μὲν φιλίαν αἰτίαν τῆς ἑνώσεως, τὸ δὲ νεῖκος αἴτιον τῆς διαλύσεως. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν ἕνωσιν τῶν στοιχείων ἐθεώρει τελείαν καὶ βελτίονα κατάστασιν, ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀρχὰς ποιεῖ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν· (2) διότι πάντες φαίνονται ἡμμένοι δύο αἰτιῶν, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ ὅθεν ἡ κίνησις. Τοῦτο ὅμως εἶναι συνέπεια τοῦ Ἀριστοτέλους. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ὑπέθεσαν, ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη συγχέεται μετὰ τῆς διαφορᾶς τῶν στοιχείων (Σιμπλ. φυσ. 43.), ὅτι τὸ νεῖκος εἶναι τὸ πυρῶδες, ἡ δὲ φιλία τὸ ὑγρὸν (Πλούτ. prim frig. c. 16), ὅπερ ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν, οὐδ' ὀρθόν, ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὡς τὴν μόνην ἀρχὴν ὑπέλαβε· μᾶλλον δ' ὀρθὸν φαίνεται ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲν ἐγνώριζε νὰ ἀναγάγῃ τὰς διαφόρους δυνάμεις εἰς μίαν, εἰς ἓν ὄν. (Μετ. I, 4. Ἀρισ). Ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν φιλίαν ὀνομάζει δύναμιν ἑνωτικήν, ἁρμονίαν (στιχ. 137. στιχ. 394)· ἡ ὀνομασία ὅμως αὕτη σημαίνει οὐδέν, διότι οὗτος δὲν ἀπεφήνατο περὶ τῆς κατὰ νόμον γενέσεως τῶν φαινομένων, οὐδὲ σύνοιδε τὸν νόμον τοῦτον, τὸν κοινὸν νόμον τῆς γενέσεως τῶν φαινομένων, ὃν ὁ Ἡράκλειτος ἐξέφρασεν. (3).

(1) Μετ. I, 4. πολλαχοῦ γοῦν ἡ μὲν φιλία διακρίνει, τὸ δὲ νεῖκος συγκρίνει κτλ.

(2) Μετ. I, 4. εὑρήσει τὴν μὲν φιλίαν αἰτίαν οὖσαν τῶν ἀγαθῶν, τὸ δὲ νεῖκος τῶν κακῶν· ὥστε εἴ τις φαίη τρόπον τινὰ καὶ λέγειν καὶ πρῶτον λέγειν τὸ κακὸν καὶ ἀγαθὸν ἀρχὰς Ἐμπεδοκλέα, τάχ' ἂν λέγοι καλῶς.

(3) στιχ. 108. στιχ. 203. στιχ. 396. στιχ. 139. Ἀριστ. περὶ ζῴω. μορ.

Περὶ κόσμου.

Τὰ δὲ τέσσαρα στοιχεῖα ὁ Ἐμπεδοκλῆς θεωρεῖ ἀγέννητα καὶ ἄφθαρτα, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς δύο κινητικὰς δυνάμεις, καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν ἀεὶ μεταβαλλομένην, ἐπομένως τὸ πᾶν ἐκ τῶν στοιχείων συγκείμενον ὑπόκειται τῇ μεταβολῇ καὶ ὁ νῦν κόσμος τῇ γενέσει καὶ τῇ φθορᾷ. Ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος λαμβάνουσιν ἐναλλὰξ τὴν ὑπεροχήν, ὁτὲ μὲν ἡ φιλία ὑπὲρ τὸ νεῖκος, ὁτὲ δὲ τὸ νεῖκος ὑπὲρ τὴν φιλίαν. (1).

Τὰ δὲ στοιχεῖα ὁτὲ μὲν ἡ φιλία συνάγει, ὁτὲ δὲ τὸ νεῖκος διΐστησιν (στιχ. 61 καὶ ἐφ. Πλάτ. Σοφ. 242. Ἀριστ. φυσ. VIII, 1.), ὁ κόσμος ὁτὲ μὲν συνδέεται εἰς ἕν, ὁτὲ δὲ χωρίζεται εἰς πολλὰ καὶ ἀντίθετα. (2) Αἱ δὲ περίοδοι ἐξακολουθοῦσιν ἕως οὗ τελεσθῇ ἡ παντελὴς ἕνωσις, καὶ ἐξ ἄλλου ὁ παντελὴς τῶν στοιχείων χωρισμός· ὅθεν τὰ ὄντα γίνονταί τε καὶ ἀπόλλυνται· ἅμα δὲ τὸ τέλος κτηθῇ, παύει ἡ κίνησις, τὰ στοιχεῖα παύουσιν ἑνούμενα καὶ χωριζόμενα, διότι εἰσὶν ἀπολύτως ἡνωμένα ἢ κεχωρισμένα· διὰ τοῦτο ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ κύκλον. Ἡ ἀπόλυτος τῶν στοιχείων ἕνωσις, ἡ μετάβασις αὐτῶν εἰς χωρισμόν, ὁ ἀπόλυτος χωρισμὸς καὶ ἡ εἰς ἑνότητα ἐπάνοδος εἰσὶν αἱ τέσσαρες βαθμίδες, ἃς διέρχεται ἀπαύστως ἡ ζωὴ ἐπαναληπτικῶς.

I, 1. περὶ ψυχ. I, 4. μετ. I, 10. περὶ γεν. καὶ φθ. II, 6. φυσ. II, 4. VIII, 1. Cic. de fato c. 17. Στοβ. ἐκλ. I, 60.

(1) στιχ. 110. καὶ γὰρ καὶ πάρος ἦντε καὶ ἔσσεται, οὐδέποτ', οἴω,
τούτων ἀμφοτέρων κεινώσεται ἄσπετος αἰών·
ἐν δὲ μέρει κρατέουσι περιπλομένοιο κύκλοιο,
καὶ φθάνει εἰς ἄλληλα καὶ αὔξεται ἐν μέρει αἴσης.

(2) στιχ. 114. Αὐτὰ γάρ ἐστι ταῦτα, δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα
γίγνοντ' ἄνθρωποί τε καὶ ἄλλων ἔθνεα θνητῶν,
ἄλλοτε μὲν φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἕνα κόσμον,
ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεύμενα νείκεος ἔχθει,
εἰσόκεν ἂν συμφύντα τὸ πᾶν ὑπένερθε γένηται. (Ἀρισ. φυσ. VIII, 1. Ἐμπεδοκλῆς ἐν μέρει κινεῖσθαι καὶ πάλιν ἠρεμεῖν (τὰ ὄντα), κινεῖσθαι μέν, ὅταν ἡ φιλία ἐκ πολλῶν ποιῇ τὸ ἓν ἢ τὸ νεῖκος πολλὰ ἐξ ἑνός, ἠρεμεῖν δ' ἐν τοῖς μεταξὺ χρόνοις. στιχ. 69. καὶ ἐφ.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας καὶ τετάρτης βαθμίδος ἀποτελεῖται ὁ βίος ἰδίας ὑπάρξεως συνθέτων ὄντων, ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης καὶ τρίτης, ὧν ἡ μὲν δὲν ἐπιτρέπει χωρισμόν, ἡ δὲ δὲν ἐπιτρέπει ἕνωσιν τῶν στοιχείων, ἀποκλείεται ἡ ὕπαρξις ἰδίων ὄντων. Οἱ χρόνοι τῆς κινήσεως καὶ τοῦ φυσικοῦ βίου μεταβάλλονται κατὰ περιόδους (στιχ. 60 καὶ Ἀριστ. φυσ. VIII, 1). Ποία ὅμως ἡ διάρκεια ἑκάστης τούτων τῶν περιόδων, καὶ ἂν ὁ Ἐμπεδοκλῆς προσδιώρισεν αὐτήν, μαρτυρίαι περὶ τούτου δὲν ὑπάρχουσιν· μόνον δ' ἀναφέρεται ἐν τοῖς στίχοις 369 καὶ ἐφ. ὅτι οἱ δαίμονες τριάκοντα χιλιάδας ὥρας μακρὰν περιπλανῶνται.

Τὸ μίγμα, ἐν ᾧ ἦσαν ἅπαντα, ὑποτίθεται ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους ὡς ἀρχὴ τῆς κοσμογονίας. (Ἀριστ. περὶ οὐρ. III, 2.)· τοῦτο δὲ τὸ μίγμα περιγράφεται ὡς σφαιροειδὲς καὶ ἀκίνητον(1).

Ἐπειδὴ ἡ παντελὴς ἕνωσις ἀποκλείει τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ νείκους, δῆλον ὅτι τὸ νεῖκος δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ σφαίρῳ στιχ. 104). Καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων Ἀριστοτέλους (2) δῆλον γίνεται ὅτι αὐτὸς τὸ νεῖκος ὑπέθετε μὴ μετέχον τοῦ σφαίρου καὶ μὴ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ. Σφαῖρον δ' ὀνομάζει τὸν κόσμον ἕνεκα τοῦ στρογγύλου σχήματος αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μίγμα ὀνομάζει καὶ ἓν καὶ θεόν. Τὴν λέξιν ὅμως σφαῖρον οὐδαμοῦ ἐν τοῖς ποιήμασιν ἀναφέρει ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ἀλλ' ὡς φαίνεται, ἐπενόησεν ὁ Ἀριστοτέλης· (μετ. XII, 2. XIV, 5 φυσ. I, 4. μετ. I, 4. III, 4. γεν. καὶ φθ. I, 1.)· θεοὺς δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὀνομάζει καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὸν σφαῖρον ἐπίσης θεόν, οὐχὶ δὲ τὸν θεόν.

Οἱ δὲ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς τὴν ἄμορφον ὕλην ἐν τῷ

---

(1) (στιχ. 134 καὶ ἐφ. σφαῖρον ἔην)·
ἔνθ' οὔτ' ἠελίοιο δείκνυται ἀγλαὸν εἶδος,
οὐδὲ μὲν οὐδ' αἴης λάσιον μένος οὐδὲ θάλασσα·
οὕτως ἁρμονίης πυκινῷ κύτει ἐστήρικται,
σφαῖρος κυκλοτερὴς μονίῃ περιηγέϊ γαίων.

(2) Μετ. III, 4. ἅπαντα γὰρ ἐκ τούτου τἆλλά ἐστι πλὴν ὁ θεός· λέγει γοῦν, εἰ γὰρ μὴ ἦν τὸ νεῖκος ἐν τοῖς πράγμασιν, ἓν ἂν ἦν ἅπαντα, ὥς φασίν. Ὅταν γὰρ συνέλθῃ, τότε δ' ἔσχατον ἵστατο νεῖκος, διὸ καὶ συμβαίνει αὐτῷ τὸν εὐδαιμονέστατον θεὸν ἧττον φρόνιμον εἶναι τῶν ἄλλων· οὐ γὰρ γνωρίζει τὰ στοιχεῖα πάντα· τὸ γὰρ νεῖκος οὐκ ἔχει, ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ.

σφαίρῳ ὁρῶντες (Φιλόπ. γεν. καὶ φθ. 5. φυσ. II, 13) εἶπον ὅτι καλεῖ τὸν σφαῖρον ἄποιον (ὕλην) (πανδεχὲς Πλάτωνος)· ἔνιοι δὲ τὴν ἐνεργὸν δύναμιν (Σιμπλ. 33. Θεμιστ. 18), ἄλλοι δὲ τὸ πῦρ τῶν Στωϊκῶν (Ἱππόλυτ. ref. VII, 29.), οἱ δὲ Νεοπλατωνικοὶ τὸν νοητὸν τοῦ Πλάτωνος κόσμον· πάντες ὅμως παρεξήγησαν τὸν Ἐμπεδοκλέα ὡς ὑπολαβόντες, ὅτι οὗτος λέγων τὸν σφαῖρον ἐννόει τὸ ἕν· ταῦτα ὅμως ἀντιφάσκουσι τοῖς ὑπὸ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους καὶ Ἐμπεδοκλέους εἰρημένοις· κόσμος δ' ἠδύνατο νὰ προέλθῃ, ἅμα τὰ στοιχεῖα ὑπὸ τοῦ νείκους ἐχωρίζοντο. Τὸν δὲ κόσμον ὁ Ἐμπεδοκλῆς διέκρινε τοῦ σφαίρου (Σιμπλ. οὐραν. 139), καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ γεν. καὶ φθ. II, 6) θεωρεῖ τὴν νῦν περίοδον τοῦ κόσμου ἐκείνην, ἐν ᾗ τὸ νεῖκος ἐπικρατεῖ· διὸ λέγει ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὅτι τὸ νεῖκος προϊόντος τοῦ χρόνου ηὔξησεν ἐν τῷ σφαίρῳ καὶ τὰ στοιχεῖα διῄρεσε, καὶ τούτων διαιρεθέντων εἰσῆλθεν ἡ φιλία εἰς τὰ διῃρημένα καὶ παρήγαγε δίνην, δι' ἧς μέρος τῶν στοιχείων ἀνεμίχθη καὶ τὸ νεῖκος ἀπεκλείσθη αὐτοῦ· ἡ κίνησις αὕτη ἐξετείνετο, τὸ νεῖκος ἀπωθεῖτο, τὰ ἀμιγῆ στοιχεῖα εἰσῆλθον εἰς τὴν μίξιν, καὶ ἐξ αὐτῆς παρήχθη ὁ νῦν κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ θνητά. (1). Ὡς δ' ὁ κόσμος ἐγένετο, οὕτω καὶ πάλιν θέλει καταστραφῆ, ὅταν ἅπαντα εἰς τὸν σφαῖρον ἐπανέλθωσιν. (Ἀριστ. μετ. III, 4. πάντα φθαρτὰ λέγει πλὴν τῶν στοιχείων.)· ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατ' ἀρχὰς ὑπέθετε πάντα ἕν· τὸ νεῖκος εἰσελθὸν παρήγαγε τὴν ἀν-

---

(1) στιχ. 139 171. 175. 180 καὶ 185 καὶ ἐφ.

αὐτὰρ ἐπεὶ μέγα νεῖκος ἐνὶ μελέεσιν ἐθρέφθη
εἰ τιμάς τ' ἀνόρουσε τελλομένοιο χρόνοιο,
ὅς σφιν ἀμοιβαῖος πλατέος παρ' ἐλήλαται ὅρκου·
ἐπεὶ νεῖκος μὲν ἐνέρτατον ἵκετο βένθος
δίνης, ἐν δὲ μέσῃ φιλότης στροφάλιγγι γένηται,
ἔνθ' ἤδη τά δε πάντα συνέρχεται ἓν μόνον εἶναι,
οὐκ ἄφαρ, ἀλλ' ἐθελημὰ συνιστάμεν' ἄλλοθεν ἄλλα·
τῶν δὲ συνερχομένων ἐξ ἔσχατον ἵστατο νεῖκος·
πολλὰ δ' ἄμιχθ' ἕστηκε κεραιομένοισιν ἐναλλάξ,
ὅσσ' ἔτι νεῖκος ἔρυκε μετάρσιον· οὐ γὰρ ἀμεμφέως
πάντως ἐξέστηκεν ἐπ' ἔσχατα τέρματα κύκλου,
ἀλλὰ τὰ μέν τ' ἐνέμιμνε μελέων, τὰ δέ τ' ἐξεβεβήκει,

τίθεσιν τῶν στοιχείων· ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος διαμάχονται, καὶ ὁτὲ μὲν κρατεῖ τὸ νεῖκος, ὁτὲ δ' ἡ φιλία· ἡ φιλία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἓν τῶν Ἐλεατῶν καὶ τὸ πῦρ τοῦ Ἡρακλείτου, τὸ δὲ νεῖκος πρὸς τὴν ἔριν αὐτοῦ· ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι τὰ ςοιχεῖα ταῦτα τοῦ τε Ἡρακλείτου καὶ Ἐλεατῶν δὲν συνεχώνευσεν εἰς ἕν, ἀλλὰ κεχωρισμένα ἐγκατέλιπεν.

Ἐὰν τὰ καθ' ἕκαστα προέρχωνται ἐκ τῆς ἐπὶ μέρους τῶν στοιχείων ἑνώσεως, διὰ δὲ μίξεως καὶ χωρισμοῦ καταστρέφωνται, ἔπρεπεν ἐν τῇ διαλύσει τοῦ σφαίρου εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ ἐν τῇ ἐπανόδῳ διὰ τῶν χωριστῶν ςοιχείων εἰς ἕνωσιν νὰ προέρχωνται ὄντα, ἔπρεπε διὰ χωρισμοῦ τῶν μεμιγμένων καὶ δι' ἑνώσεως τῶν κεχωρισμένων νὰ σχηματισθῇ κόσμος. (Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. II, 6. οὐραν. III, 2). Ὁ Ἀριστοτέλης τοῦτο δεικνύων δείκνυσιν ἔλλειψιν τινὰ τῆς θεωρίας τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Τὰ δὲ διασωθέντα ἀποσπάσματα ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν κοσμογονίαν· καὶ πρῶτον ἀπεκρίθη τῆς τῶν στοιχείων μίξεως ὁ ἀὴρ κύκλῳ περιχυθείς, μετὰ δὲ τὸν ἀέρα ἔδραμε τὸ πῦρ πρὸς τὰ ἄνω· (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. I, 8, 10. ἀρέσκ. φιλ. II, 6, 4)· καταλαβόντος δὲ τοῦ πυρὸς τὸν ἄνω τόπον τοῦ δ' ἀέρος τὸν κάτω, ἐσχηματίσθησαν δύο ἡμισφαίρια, ἀποτελοῦντα τὴν κοίλην τοῦ οὐρανοῦ σφαῖραν. Ἐκ δὲ τούτων τὸ μὲν ἔστι φωτεινὸν ὡς ἐκ πυρὸς συνιστάμενον, τὸ δὲ σκοτεινὸν ὡς ἐξ ἀέρος· ἐκ δὲ τῆς τοῦ πυρὸς ὁρμῆς ἔλαβεν ἡ οὐράνιος σφαῖρα κίνησιν κυκλοτερῆ. Ὅταν τὸ ἥμισυ πυρῶδες αὐτῆς ἦναι ἄνω, ἔστιν ἡμέρα, ὅταν δὲ τὸ σκοτεινὸν ἄνω, τὸ δὲ φωτεινὸν ἀντιφράττηται ὑπὸ τῆς γῆς, ἐστὶ νύξ. (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. I, 8, 10. στιχ. 160).

Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων στοιχείων ἐσχηματίσθη ἡ γῆ ὑγρὰ καὶ πηλώδης· (Σιμπλ. φυσ. 38. Οὐρ. 229. Στοβ. I, 494)· πιεσθείσης δὲ τῆς γῆς ὑπὸ τῆς κινήσεως ἐξήχθη τὸ ὕδωρ, αἱ δ' ἀναθυμιάσεις αὐτοῦ ἐπλήρωσαν τὸν κατώτατον τόπον τοῦ ἀέρος· ἡ δὲ γῆ τηρεῖται ἕνεκα τῆς ταχείας τοῦ οὐρανοῦ περιστροφῆς, κωλυούσης τὴν πτῶσιν αὐτῆς· (Ἀριστ. Οὐρ. II, 13)· οὕτως ἀπεφήνατο τὸν ὅλον οὐρανὸν ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ. (Ἀρ. Οὐρ. II, 1). Τὸν δ' ἥλιον ὑπέθετε κρυσταλλοειδῆ, (Στοβ. I, 552. Ἀρεσκ.

φιλ. II, 27), μέγαν ὡς τὴν γῆν, συλλέγοντα καὶ ἀποπέμποντα τὰς τοῦ πυρὸς ἀκτίνας. Ἐπίσης καὶ τὴν σελήνην ἔλεγε κρυσταλλοειδῆ καὶ δισκοειδῆ λαμβάνουσαν τὸ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου (στιχ. 152 καὶ ἑφ. Πλούτ. facie Lunae 16, 13)· ὅτι ὁ ἥλιος ἀπέχει διπλάσιον τῆς γῆς, τὸν δὲ ὑποσέληνον τόπον ὑπέθετεν ὡς τὸν τόπον πάντων τῶν κακῶν (Ἱππόλυτ. ref. I, 4)· οἱ ἀπλανεῖς ὅτι εἰσὶν ἀκίνητοι, οἱ δὲ πλάνητες κινητικοί, ἡ δ' οὐσία αὐτῶν ἐστὶν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ χωρισθέντος ἀπὸ τοῦ ἀέρος· (Ἀρεσκ. φιλ. II, 13), αἱ δ' ἡλιακαὶ ἐκλείψεις γίνονται δι' ἀντιφράξεως τῆς σελήνης (στιχ. 157 καὶ ἑφ.).

Τὴν δὲ κλίσιν τοῦ ἄξονος τῆς γῆς ἐξήγει ἐκ τῆς πιέσεως τοῦ ἀέρος, (Ἀρεσκ. φιλ. II, 8), τὸν δ' ἥλιον κωλυόμενον ὑπὸ τῆς περιεχούσης αὐτὸν σφαίρας καὶ τῶν τροπικῶν κύκλων νὰ εὐθυπορῇ. (Ἀρέσκ. φιλ. II, 23). Ἡ καθ' ἑκάστην τοῦ ἡλίου περιστροφὴ κατ' ἀρχὰς ἦτο βραδυτέρα ἢ νῦν, ὥστε μία ἡμέρα διήρκει ἐννέα μῆνας, ἔπειτα ἑπτά· (ἀρεσκ. V, 18, 1)· τὸ δὲ φῶς ἦτο ἀπόρροια τοῦ φωτίζοντος σώματος. (Φιλόπ. ψυχ. κ, 16. Ἀριστ. ψυχ. II, 6). Περὶ δὲ τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων ὀλίγα τινὰ μόνον διεσώθησαν (1).

Περὶ δὲ τῶν ὀργανικῶν ἐδόξαζεν, ὅτι πρῶτον ἐβλάστησαν τὰ φυτὰ ἐκ τῆς γῆς καὶ ἔπειτα τὰ ζῷα· (ἀρεσκ. φιλ. V, 26, 4), ὅτι καὶ τὰ δένδρα ᾠοτοκοῦσιν (Ἀριστ. γεν. ζῴων I, 23) καὶ αὔξουσιν ἐκ τῆς θερμότητος τῆς γῆς. (Ἀριστ. ψυχ. II, 4. στιχ. 282). Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ τῶν ζῴων καὶ ἀνθρώπων γενέσει πρῶτον ηὔξησαν τὰ μέρη αὐτῶν, πρῶτον ἐκ τοῦ ἐδάφους (2).

(1) Ἀριστ. οὐρ. III, 7. Προβλημ. 24, 11. στιχ. 162. 207. Πλούτ. prim. frig. 19, 4.

(2) στιχ. 244. Οὐλοφυεῖς μὲν πρῶτα τύποι χθονὸς ἐξανέτελλον,
ἀμφοτέρων ὕδατός τε καὶ οὔδεος αἶσαν ἔχοντες,
τοὺς μὲν πῦρ ἀνέπεμπε θέλον πρὸς ὁμοῖον ἱκέσθαι,
οὔτε τι πω μελέων ἐρατὸν δέμας ἐμφαίνοντας,
οὔτ' ἐνοπήν, οὔτ' αὖ ἐπιχώριον ἀνδράσι γῆρυν·
(οὐλοφυεῖς τύπους ἴσως ἐνόμιζε σπέρματα μελῶν)·
ᾗ πολλαὶ μὲν κόρσαι ἀναυχένες ἐβλάστησαν,
γυμνοὶ δ' ἐπλάζοντο, βραχίονες εὔνιδες ὤμων,
ὄμματα δ' οἶ' ἐπλανᾶτο πενητεύοντα μετώπων·
πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερνα φύεσθαι,
βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, τὰ δ' ἔμπαλιν ἐξανατέλλειν
ἀνδροφυῆ βούκρανα, μεμιγμένα τῇ μὲν ὅπ' ἀνδρῶν,
τῇ δὲ γυναικοφυῆ, σκιεροῖς ἠσκημένα γυίοις.
(Ἀριστ. περὶ οὐραν. III, 2.)

Ἡ φιλία ἐπικρατήσασα ἐσχημάτισε μέλη κατὰ φύσιν καὶ παρήχθησαν τὰ ζῷα, ἀπ' ἀλλήλων μεταγεννώμενα· (Ἀριστ. περὶ ψυχ. III, 6. φυσ. II, 8) καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐκ τῆς γῆς, πρῶτον οὐλοφυεῖς τύποι, ἔπειτα μέλη· (Ἀριστ. περὶ ζῳ. μορ. I, 1. στιχ. 254 καὶ ἑφ.)· τὰ δὲ γένη διακρίνονται διὰ μείζονος ἢ ἐλάττονος θερμότητος· ἡ θερμότης ἀποδίδοται τῇ τοῦ ἄῤῥενος φύσει, ἡ δ' ἧττον τῇ τοῦ θήλεος (1), δηλ. ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὑπέθετε τόπους ἐν τῇ μήτρᾳ διὰ τὰ διάφορα γένη.

Ἐντεῦθεν δὲ δύνανται νὰ διακριθῶσι κατ' Ἐμπεδοκλέα τέσσαρες βαθμίδες τῆς γενέσεως, α) ἡ τῶν μελῶν γένεσις, β) ἡ παρὰ φύσιν αὐτῶν ἕνωσις ἤτοι ἡ τερατώδης γένεσις, γ) ἡ κατὰ φύσιν τῶν ζώων γένεσις καὶ δ) ἡ ἀπ' ἀλλήλων γένεσις αὐτῶν.

Τούτοις συμφωνοῦσι καὶ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (V, 19), ὅτι αἱ πρῶται γενέσεις τῶν ζώων καὶ φυτῶν μηδαμῶς ὁλόκληροι γίνονται, ἀλλὰ συμφυέσι τοῖς μορίοις διαζεύγνυνται, αἱ δὲ δεύτεραι συμφυομένων τῶν μερῶν εἰδωλοφανεῖς, αἱ δὲ τρίται τῶν ἀλληλοφυῶν, αἱ δὲ τέταρται οὐκ ἔτι ἐκ τῶν ὁμοίων, οἷον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἀλλὰ δι' ἀλλήλων ἤδη.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ στοιχεῖα εἰσὶ τέσσαρα, δύνανται καὶ τὰ ὄντα τετραχῶς νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῆς τούτων μίξεως, καὶ ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἰσὶ διάφορα, εἰσὶ καὶ τὰ στοιχεῖα ἀεὶ μεμιγμένα ἀλλήλοις(2)· διὸ φαίνεται ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐζήτει νὰ διορίσῃ τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν στοιχείων μίξεως πρὸς ἄλληλα ἐν τοῖς ὀργανικοῖς. (ἀρέσκ. φιλ. V, 22. στιχ. 206 καὶ ἑφ.).

(1) στιχ. 262. Ἐν γὰρ θερμοτέρῳ τὸ κατ' ἄῤῥενα ἔπλετο γαστρός.

(2) Εἰ δὴ στήσεταί που ἡ διάλυσις ἤτοι ἄτομον ἔσται τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ἵσταται, ἢ διαιρετὸν μέν, οὐ μέντοι διαιρεθησόμενον οὐδέποτε, καθάπερ ἔοικεν Ἐμπεδοκλῆς λέγειν.

Ἐπίσης δ' ἀπεφήνατο καὶ περὶ ὁρμῆς καὶ ἐμβρύου (1). Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ θρέψις γίνεται ὑπὸ θερμότητος, τὸ γῆρας δι' ἐλαττώσεως αὐτῆς καὶ ὁ θάνατος ὑπὸ παντελοῦς ἐλαττώσεως. (Πλούτ. συμπ. ζητ. IV, 13. στιχ. 287 καὶ ἐφ.).

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 4) κατακρίνει τὸν Ἐμπεδοκλέα ὡς ἀνακόλουθον, διότι πολλαχοῦ ἡ μὲν φιλία διακρίνει, τὸ δὲ νεῖκος συγκρίνει, διότι ὅταν εἰς τὰ στοιχεῖα διΐσταται τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ νείκους, τότε πῦρ εἰς ἓν συγκρίνεται καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον, ὅταν δὲ πάντα ὑπὸ τῆς φιλίας συνίωσιν εἰς τὸ ἕν, ἀναγκαῖον νὰ διακρίνωνται πάλιν τὰ μόρια ἐξ ἑκάστου.

Περὶ δὲ ἀναπνοῆς καὶ ἐκπνοῆς ἐδόξαζεν, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (2), ὅτι ἡ ἀναπνοὴ καὶ ἐκπνοὴ γίνεται οὐ μόνον διὰ τοῦ λάρυγγος, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ὅλου σώματος συνεπείᾳ τῆς τοῦ αἵματος κινήσεως· ὅταν δηλ. τὸ αἷμα συστέλληται ἀπὸ τῶν ἐκτός, ὁ ἀὴρ εἰσέρχεται διὰ τῶν λεπτῶν πόρων, ὅταν αὖθις ἐκχύνεται, αὖθις ἐκθλίβεται.

Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν αἴσθησιν ἐξηγεῖ διὰ τῶν πόρων καὶ τῶν ἀποῤῥοῶν. Ἡ αἴσθησις κατὰ Θεόφραστον (περὶ αἰσθ. 10) εἶναι ῥοὴ τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα· ὁμοίως καὶ τὸ νοεῖν (στιχ. 313 καὶ ἐφ.). Ὁ Ἐμπεδοκλῆς παρεδέχετο ἀποῤῥοὰς τῶν ὄντων καὶ πόρους, εἰς οὓς καὶ δι' ὧν αἱ ἀποῤῥοαὶ πορεύονται (Πλάτ. Μεν. 76). Ἵνα προέλθῃ αἴσθησις, πρέπει τὰ ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων χωριζόμενα μόρια νὰ συναφθῶσι μετὰ ὁμοειδῶν συστατικῶν τῶν αἰσθητηρίων, διότι κατ' Ἐμπεδοκλέα τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ γινώσκεται (3).

---

(1) Ἀρέσκ. φιλ. V, 7. Ἀριστ. ζῳ. μορ. II, 2. στιχ. 273. καὶ ἐφ. Ἀριστ. περὶ γεν. ζώων IV, 1. V, 18.

(2) Περὶ ἀναπνοῆς κεφ. 7. γίνεσθαι δὲ φησὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν διὰ τὸ φλέβας εἶναί τινας, ἐν αἷς ἔνεστι μὲν αἷμα, οὐ μέντοι πλήρεις εἰσὶν αἵματος, ἔχουσι δὲ πόρους ἐν τῷ ἔξω ἀέρι, τῶν μὲν τοῦ σώματος μορίων ἐλάττους, τῶν δὲ τοῦ ἀέρος μείζους· διὸ τοῦ αἵματος πεφυκότος κινεῖσθαι ἄνω καὶ κάτω, κάτω μὲν φερομένου εἰσρεῖν τὸν ἀέρα καὶ γίνεσθαι ἀναπνοήν, ἄνω δ' ἰόντος ἐκπίπτειν θύραζε καὶ γίνεσθαι τὴν ἐκπνοήν. (στιχ. 249 καὶ ἐφ.).

(3) (στιχ. 333.) γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
αἰθέρι θ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,

Ἐν τῇ ὀσφρήσει καὶ τῇ γεύσει παραλαμβάνοντες εἰς τὴν ῥῖνα καὶ τὸ στόμα λεπτὰ μόρια. (Ἀριστ. περὶ αἰσθ. c. 4.)· ἐν τῇ ἀκοῇ οἱ τόνοι σχηματίζονται διὰ τοῦ εἰσερχομένου ἀέρος ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς ἀκοῆς (Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 9)· ἐν τῇ ὁράσει τὸ ὁρώμενον ἐξέρχεται τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ συνάπτεται μετὰ τῶν ἀποῤῥοῶν τοῦ ἀντικειμένου. (Ἀριστ. περὶ αἰσθ. c. 2. στιχ. 316 καὶ ἐφ.)· οὕτως ἐξηγεῖ καὶ τὸ νοεῖν (στιχ. 231), ὅπερ πηγάζει κατ' αὐτὸν ἐκ τῆς κράσεως τῶν στοιχείων ἐν σώματι· (στιχ. 333 καὶ ἐφ. Ἀριστ. ψυχ. I, 2) (1). Διὰ ποῖον δὲ λόγον ἧττον τῇ αἰσθήσει ἐπίστευεν ἢ τὸ νοεῖν, ἐν τοῖς ποιήμασιν οὐδὲν ἀναφέρεται.

Καὶ τὰ αἰσθήματα προέρχονται κατ' Ἐμπεδοκλέα, ὡς αἱ παραστάσεις (2). Ἐπειδὴ δ' ἡ ὑποδεεστέρα γνῶσις ἐκ τοῦ ψυχροῦ αἵματος πηγάζει καὶ ὁ ὕπνος καὶ ὁ θάνατος, φανερὸν εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ θερμοῦ ἡ ζωή, ἡ ἐγρήγορσις καὶ ἡ ἀληθὴς γνῶσις.

Ὁ Ἀριστοτέλης (3) ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὸ νοεῖν καὶ τὴν αἴσθησιν ὑπολαμβάνει ταυτά· διὸ τὰ ὑπὸ Σέξτου (Μαθ. VII, 122.) εἰρημένα, ὅτι κατ' Ἐμπεδοκλέα νόῳ γινώσκομεν καὶ οὐχὶ αἰσθήσεσι, καὶ ὁ νοῦς θεῖός τε καὶ ἀνθρωπινός ἐστι κτλ. δὲν φαίνονται ὀρθά. Ἐκ δὲ τῶν στίχων 249 καὶ ἐφ. φαί-

---

στοργῇ δὲ στοργήν, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ·
ἐκ τούτων γὰρ πάντα πεπήγασιν ἁρμοσθέντα
καὶ τούτοις φρονέουσι καὶ ἥδοντ' ἠδ' ἀνιῶνται.

(1) Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 11. ὅσοις μὲν οὖν ἴσα καὶ παραπλήσια μέμικται (τὰ στοιχεῖα ἐν αἵματι) καὶ μὴ διὰ πολλοῦ, μήτ' αὖ μικρά, μήτε ὑπερβάλλοντα τῷ μεγέθει, τούτους φρονιμωτάτους εἶναι καὶ κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἀκριβεστάτους· οἷς δὲ καθ' ἕν τι μόριον ἡ μέση κρᾶσίς ἐστι, ταύτῃ σοφοὺς ἑκάστους εἶναι· διὸ τοὺς μὲν ῥήτορας ἀγαθούς, τοὺς δὲ τεχνίτας, ὡς τοῖς μὲν ἐν ταῖς χερσί, τοῖς δ' ἐν τῇ γλώττῃ τὴν κρᾶσιν οὖσαν.

(2) στιχ. 336. καὶ ἐφ. Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 16. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην ὁμολογουμένως ἀποδίδωσιν, ἥδεσθαι μὲν ποιῶν τοῖς ὁμοίοις λυπεῖσθαι δὲ τοῖς ἐναντίοις.

(3) Μετ. IV, 5. ψυχ. III, 3. καὶ οἵγε ἀρχαῖοι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταυτὸν εἶναί φασιν ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς εἴρηκε, πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἀέξεται ἀνθρώποισιν καὶ ἐν ἄλλοις, ὅθεν σφίσιν αἰεὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἀλλοῖα παρίσταται.

νεται, ὅτι τὸ περικάρδιον αἷμα ἐνόμιζε πηγὴν τῆς γνώσεως (1).

Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Πλούταρχος (Εὐσ. εὐαγ. προη. I, 8.) λέγων ὅτι τὸ ἡγεμονικὸν ἐν τῷ αἵματι ἐτίθετο· καὶ ὁ Στοβαῖος (I, 1024.) ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὸ αἷμα πρὸς σύνεσιν ὄργανον.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν αἴσθησιν καὶ νόησιν διέκρινε, δὲν ἀνέπτυξεν ὅμως αὐτάς, οὐδ' ἀκόλουθος ἀπεδείχθη· διὰ τοῦτο κατακρίνει αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. II, 4.), ὅτι τίθησι μὲν ἀρχήν τινα αἰτίαν τῆς φθορᾶς τὸ νεῖκος, οὐδὲν ἧττον ὅμως δύναται νὰ φανῇ ὅτι καὶ τοῦτο γεννᾷ ἔξω τοῦ ἑνός· διὸ καὶ συμβαίνει ὁ εὐδαιμονέστατος Θεὸς νὰ ἦναι ἧττον φρόνιμος τῶν ἄλλων, διότι δὲν γινώσκει πάντα τὰ στοιχεῖα, ὡς μὴ ἔχων τὸ νεῖκος, ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ. Ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ φιλία, τὸ ἕν, ὁ Θεός, δὲν γινώσκει ἕτερον εἰμὴ ἑαυτό, τὸ δὲ νεῖκος ἕτερον, ἕπεται, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦτο μὴ γινώσκων δὲν εἶναι πάνσοφος.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοεῖν ἔδωκεν ἀφορμὴν τισὶ νὰ ὑπολάβωσιν ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀποῤῥίπτει τὴν αἴσθησιν καὶ φέρει εἰς σκέψιν. (Cic. qu. Acad. I, 12. Δ. Λ. IX, 73 καὶ ἑφ.)· οὗτοι ὅμως δὲν παρετήρησαν, ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐζήτει νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως τὸ καθαρὸν στοιχεῖον τοῦ νοεῖν.

Αἱ δὲ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ θεωρίαι δὲν συνέχονται μετὰ τῶν ἐπιστημονικῶν, καὶ διὰ τοῦτο αὗται ἀλλοθέν ποθεν εἰς τὸ σύστημά του εἰσεχώρησαν.

Καὶ περὶ μετεμψυχώσεως καὶ τοῦ ἀνωτέρου βίου ἀναφέρουσιν οἱ στίχοι (369 καὶ ἑφ.) (2), ὅτι οἱ φονεῖς καὶ οἱ ἐπίορκοι

(1) (στιχ. 315 καὶ ἑφ.) αἵματος ἐν πελάγεσι τεθραμμένη (ψυχὴ) ἀντιθρῶντος,
τῇ τε νόημα μάλιστα κυκλήσκεται ἀνθρώποισιν·
αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

(2) «Ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
ἀΐδιον, πλατέεσσι κατεσφρηγισμένον ὅρκοις·
εὖτέ τις ἀμπλακίῃσι φόνου φίλα γυῖα μιήνῃ
αἵματος, ἢ ἐπίορκον ἁμαρτήσας ἐπομόσσῃ
δαίμων, οἵτε μακραίωνος λελάχασι βίοιο,
τρίς μιν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι,
φυόμενον παντοῖα διὰ χρόνου εἴδεα θνητῶν,
ἀργαλέας βιότοιο μεταλλάσσοντα κελεύθους.»

ἐξορίζονται τριάκοντα χιλιάδας ὥρας μακρὰν τῶν μακάρων, ὅπως διέλθωσι τὰς ἐπιπόνους τοῦ βίου ὁδοὺς ἐν παντοίοις εἴδεσι θνητῶν· ἐνταῦθα δὲ ὑποθέτει μακαρίαν τινὰ κατάστασιν, ἐν ᾗ προϋπῆρχεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἣν ἀπώλεσε συνεπείᾳ τινὸς ἁμαρτίας καὶ κατεδικάσθη εἰς τοῦτον τὸν βίον νὰ μένῃ, ὅπου τὸ νεῖκος καὶ ἡ κακοδαιμονία ἄρχουσιν, καὶ πρὸς τιμωρίαν μεταβαίνει εἰς φυτὰ καὶ ζῷα· ἐνταῦθα ὑποτίθεται ἡ θεία καὶ μακαρία αὕτη κατάστασις, ἀφ' ἧς ἐῤῥίφθη εἰς τοῦτο τὸ ἄντρον τὸ ὑπόστεγον (1). Καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τοὺς θεοὺς ἐπαγγέλλεται τοῖς εὐσεβοῦσιν (στιχ. 449. καὶ ἑφ.).

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς περιγράφων τὴν ἀθλιότητα τῶν ἁμαρτησάντων (2) τῶν ἐκσφενδονισθέντων εἰς φυγὴν διὰ τοῦ παντὸς περιγράφει τοὺς θρήνους καὶ τοὺς πόνους τῆς ψυχῆς τῆς εἰσελθούσης εἰς τὸν χῶρον τῶν ἐναντιώσεων, τῶν νόσων καὶ ὁμοίων δεινῶν (3). Οἱ περιπλανώμενοι δαίμονες θέλουσιν εἰσέλθει οὐ μόνον εἰς σώματα ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ζῴων καὶ φυτῶν, οἱ βελτίονες εἰς σώματα βελτίονα. Τὴν δὲ μετὰ θάνατον κατάστασιν ὑπέθετε κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν περὶ Ἅδου δόξαν (4).

(1) στιχ. 381. τῶν καὶ ἐγὼ νῦν εἰμι φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης,
νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος. (στιχ. 390).
ἐξ οἵης τιμῆς τε καὶ ὅσσου μήκεος ὄλβου
ὧδε πεσὼν κατὰ γαῖαν ἀναστρέφομαι μετὰ θνητοῖς· (στιχ. 392)·
ἠλύθομεν τόδ' ὑπ' ἄντρον ὑπόστεγον.

(2) (στιχ. 385. καὶ ἑφ.) ἤδη γάρ ποτ' ἐγενόμην ἐγὼ κοῦρός τε κόρη τε
θάμνος τ' οἰωνός τε καὶ εἰν ἁλὶ ἔλλοπος ἰχθύς·
αἰθέριον μὲν γὰρ σφε μένος πόντον δὲ διώκει,
πόντος δ' ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐς αὐγὰς
ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις·
ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται στυγέουσι δὲ πάντες (στιχ. 377. 440).

(3) στιχ. 385 καὶ ἑφ. 402. 404. 438.
κλαῦσά τε καὶ κώκυσα ἰδὼν ἀσυνήθεα χῶρον,
ἔνθα φόνος τε κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν,
αὐχμηραί τε νόσοι καὶ σήψιες ἔργα τε ῥευστά.
Τῆς ἐνδυθείσης ψυχῆς τὴν σάρκα ὡς χιτῶνα·
σαρκῶν ἀλλογνῶτι περιστέλλουσα χιτῶνι.

(4) (στιχ. 447. καὶ ἑφ.)
οἱ βέλτιστοι γενήσονται μάντεις τε καὶ ὑμνοπόλοι καὶ

Καὶ οἱ καθαρμοὶ (στιχ. 442) ζητοῦντες ἀποχὴν ἀπὸ κρέατος καὶ ἄλλων βρωμάτων καὶ ἀπὸ φόνου ζώων, διότι ἐν αὐτοῖς εἰσὶ καὶ ἀνθρώπων ψυχαί, (στιχ. 430 καὶ ἐφ. 'Αριστ. ῥητ. 1, 13) δὲν συνέχονται μετὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῷ ἀντιφάσκουσιν.

Τὴν δὲ περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν του, ὡς φαίνεται, παρέλαβεν ὁ 'Εμπεδοκλῆς ἐκ Πυθαγορείων καὶ 'Ορφικῶν παραδόσεων, χωρὶς νὰ συνεχίσῃ μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ θεωριῶν.

'Επίσης δ' ἐκθέτων καὶ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα δὲν συνεχίζει μετὰ τῆς θεωρίας του, διότι οὗτος οὔτε εἰς τὸν σφαῖρον ἀνάγεται οὔτε εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν, ἀλλὰ μετ' αὐτήν, διότι οἱ ἐν τῷ χρυσῷ αἰῶνι ζῶντες ὀνομάζονται ἄνθρωποι. Καὶ περὶ τῶν θεῶν τῶν προελθόντων ἐκ τῆς μίξεως στοιχείων κάμνει λόγον (στιχ. 104 καὶ ἐφ. 119 καὶ ἐφ.), ὅτι οὗτοι οἱ θεοὶ δὲν διαφέρουσι τῶν μυθολογικῶν θεῶν, καὶ περὶ τῶν δαιμόνων τῶν ἐπανελθόντων ἐκ τῆς πλάνης εἰς τοὺς μακαρίους θεούς. Θεοὺς δὲ καὶ δαίμονας ὀνομάζει ὁ 'Εμπεδοκλῆς καὶ τὰς κινητικὰς δυνάμεις. 'Ο σφαῖρος, τὸ μίγμα ὅλων τῶν στοιχείων, εἶναι θεῖον· ἐν αὐτῷ πάντα τὰ θεῖα καὶ αἱ δυνάμεις.

Τὸν θεὸν περιγράφει ὁ 'Εμπεδοκλῆς, τῷ Ξενοφάνει ἑπόμενος, ὡς πνεῦμα καθαρόν, ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἀόρατον, ἄπειρον καὶ τὸν ὅλον κόσμον κυβερνῶντα (1). 'Ο ἰσχυρισμὸς οὗτος ἀναφέρεται

ἰατροὶ καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι
ἔνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοὶ τιμῇσι φέριστοι,
ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι, αὐτοτράπεζοι,
εὔνιες ἀνδρείων ἀχέων, ἀπόκληροι, ἀτηρεῖς·
ὡς καὶ ἐν στίχῳ 355· ἐγὼ δ' ὔμμιν θεὸς ἄμβροστος, οὐκ ἔτι θνητός·
τέλος δὲ γενήσονται καὶ θεοί.

(1) Φρὴν ἱερὴ καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μοῦνον· στιχ. 344.
οὐκ ἔστι πελάσσασθ' οὔτ' ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν
ἡμετέροις ἢ χερσὶ λαβεῖν. ἧπερ τε μεγίστη
πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἁμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει·
οὐ μὲν γὰρ βροτέῃ κεφαλῇ κατὰ γυῖα κέκασται,
οὐ μὲν ἀπαὶ νώτοιο δύο κλάδοι ἀΐσσονται,
οὐ πόδες, οὐ θοὰ γοῦν', οὐ μήδεα λαχνήεντα,
ἀλλὰ φρὴν ἱερὴ καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μοῦνον,
φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῇσιν.

εἰς ἕνα τῶν θεῶν τοῦ λαοῦ. Δ. ὁ Λαέρτιος (VIII, 57.) λέγει ὅτι ἔγραψε προοίμιον περὶ τοῦ 'Απόλλωνος, ὃ ὅμως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκάη.

'Ο 'Εμπεδοκλῆς ἀπέβλεπεν εἰς κάθαρσιν τῆς τῶν πολλῶν πίστεως, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ τῶν στίχων 342, ὡς ὁμιλῶν περὶ ἡμαρτημένων περὶ τῶν θεῶν παραστάσεων, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν Μοῦσαν εἰς βοήθειαν, ὅπως καλῶς περὶ θεῶν ὁμιλήσῃ. (στιχ. 338). Πλὴν καὶ ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει συνάφεια ἐπιστημονική. 'Ο θεὸς ὁ διὰ τοῦ κόσμου διήκων δὲν εἶναι ὁ μέγιστος, ἡ μεγίστη αἰτία, διότι ἐστὶν ἐν τοῖς τέτταρσι στοιχείοις καὶ ταῖς δυσὶ δυνάμεσιν, ἑπομένως κατὰ τὰς τοῦ συστήματος ὑποθέσεις δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ τὸν κόσμον κυβερνῶν, διότι ἡ περίοδος τοῦ κόσμου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μίξεως τῶν στοιχείων καὶ τῆς φιλίας καὶ τοῦ νείκους· προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ δὲν δύναται νὰ γείνῃ· αἱ δυνάμεις εἰσὶν ὑπὸ τὸν ἀμετάβλητον νόμον τῆς φύσεως· ἡ ἀναγκαιότης κατὰ τὸν 'Ρίττερον Gesch d. Phil. I, 544) δὲν εἶναι ἡ μία δύναμις, εἰς ἣν αἱ δύο ἀνάγονται, οὐδ' ἡ φιλία δύναται ὁ θεὸς νὰ ἐκληφθῇ, διότι αὐτὴ εἶναι μία τῶν δυνάμεων καὶ μία τῶν ἐξ τοῦ κόσμου ἀρχῶν. 'Η περὶ θεοῦ ἰδέα τοῦ 'Εμπεδοκλέους ληφθεῖσα ἐκ τοῦ Ξενοφάνους δὲν συνέχεται μετὰ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ θεωρίας, ἑπομένως ἡ σημασία αὐτοῦ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας δὲν φαίνεται μεγάλη, τοιαύτη, ἣν τινες αὐτῷ ἀπέδωκαν.

Ποία ὅμως ἡ σχέσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ 'Εμπεδοκλέους πρὸς τὰς τῶν πρότερον καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ; περὶ τούτου δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπῆρχε διαφωνία, διότι ὁ Πλάτων καὶ ὁ 'Αριστοτέλης τὴν φιλοσοφίαν τοῦ 'Εμπεδοκλέους δὲν θεωροῦσι πολλοῦ λόγου ἀξίαν. (Σοφιστ. 242. 'Αριστ. μετ. I, 4. III, 4. XII, 10).

'Η Πυθαγόρειος θεωρία εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὸν 'Εμπεδοκλέα ἐν τῇ περὶ μετεμψυχώσεως καὶ δαιμόνων θεωρίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῷ βίῳ φαίνεται, ὅτι ὁ 'Εμπεδοκλῆς ἐμιμεῖτο τὸν Πυθαγόραν.

'Επειδὴ αἱ θρησκευτικαὶ τοῦ 'Εμπεδοκλέους θεωρίαι ἀντιφάσκουσι ταῖς φυσιολογικαῖς αὐτοῦ, ἡ δὲ περὶ οὐρανοῦ θεωρία τῶν

Πυθαγορείων, ἡ περὶ τοῦ κεντρικοῦ πυρός, ἁρμονίας σφαιρῶν, κόσμου, οὐρανοῦ, Ὀλύμπου, ἀπείρου, κενοῦ, εἶναι τῷ Ἐμπεδοκλεῖ ἄγνωστος, ἕπεται, ὅτι ἡ θεωρία αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ἀνεξαρτήτως τῆς τῶν Πυθαγορείων.

Ἐκ δὲ τῶν Ἐλεατῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Παρμενίδου, παρέλαβε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ὅτι οὔτε γίνεταί τι οὔτε ἀπόλλυται, ὁμοίως καὶ τὴν περὶ αἰσθήσεως.

Τὸ συμπέρασμα τοῦ Παρμενίδου, ὅτι πάντα εἰσὶ καὶ ἕν, ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὔτε ἀποδεχθεὶς οὔτ' ἀπορρίψας λαμβάνει μέσην ὁδόν, ὑποθέσας τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δόξαν ὡς διαφόρους. Ὁ σφαῖρος εἶναι σφαιροειδής, ἑνοειδὴς καὶ ἀκίνητος ὡς τὸ ὂν τοῦ Παρμενίδου· (στιχ. Παρ. 102. Ἐμπεδ. στιχ. 134 καὶ ἐφ.)· τὰ ἐναντία στοιχεῖα, ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνίσταται, ἀνήγαγεν εἰς τὴν δυάδα τοῦ Παρμενίδου, τὴν φιλίαν εἰς τὸν ἔρωτα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ κοσμολογίᾳ συμφωνεῖ αὐτῷ (στιχ. 154. Ἐμ. καὶ στιχ. 144. Παρμ.), καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ καὶ ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ.

Μετὰ Ξενοφάνους δὲ συμφωνεῖ, ὅτι καὶ οὗτος κατὰ τῆς πολυθεΐας καταφέρεται, καὶ τὴν γνῶσιν περιωρισμένην, ὡς ὁ Ξενοφάνης, ὑπέθετε· διέφερε δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς τοῦ Παρμενίδου, ὅτι τὰ αἰσθητὰ δὲν ἐθεώρει φαινόμενα, ἀλλὰ πραγματικά. (Ἐμπεδ. στιχ. 86. Παρμ. στιχ. 111).

Ἐν ᾧ ὁ Παρμενίδης ὑπέθετεν ἓν ὂν ἀκίνητον, ἀμετάβλητον καὶ ἀδιαίρετον, ὑπέθετεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς τέσσαρα στοιχεῖα καὶ δύο δυνάμεις, δηλ. ἓξ ὄντα κινούμενα κατὰ τόπον, μιγνύμενα, χωριζόμενα, σχηματίζοντα κόσμον καὶ αὖθις διαλύοντα. Τοῦ Παρμενίδου ἀρνουμένου τὴν γένεσιν καὶ τὴν μεταβολὴν ἐζήτει νὰ ἐξηγήσῃ ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ οὕτω σώσῃ τὸ πραγματικὸν τῶν φαινομένων.

Ὅθεν συμφωνῶν τῷ Παρμενίδῃ ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως γίνεται καὶ ἀπόλλυται, παραδεχόμενος ὅμως τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, ἔλαβε μέσην τινὰ ὁδόν. Ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα ἦσαν αὐτῷ ἀμετάβλητα, ἑπομένως δὲν ἦσαν αἴτια κινήσεως, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι δυνάμεις κινητικαὶ αὐτῶν διάφοροι.

Ἐπειδὴ πᾶσα μεταβολὴ καὶ κίνησις ἐν τῇ συγκρίσει καὶ διακρίσει τῶν στοιχείων ὑφίσταται, ἄτοπον δὲ ἡ ἑνοποιὸς νὰ τεθῇ καὶ ὡς διαλυτική, πρέπει δύο δυνάμεις ἀλλήλαις ἀντίθετοι νὰ ὑποτεθῶσιν, ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος (1). Μεταξὺ δ' αὐτῶν, μεταξὺ ἑνώσεως καὶ διαλύσεως, κυκλοῦται ὁ βίος. Μεταξὺ αὐτῶν ἐστιν ἡ γένεσις καὶ φθορά. Ὁ νῦν κόσμος, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν σφαῖρον, εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἐναντιότητος καὶ τῆς μεταβολῆς, ἡ γῆ τὸ θέατρον τῶν ἀγώνων καὶ τῶν παθῶν, καὶ ὁ ἐπίγειος βίος ἀνησυχίας βίος καὶ μεταναστεύσεως.

Ἐνταῦθα δὲ ἡ θεωρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους προσεγγίζει μᾶλλον τῇ τοῦ Ἡρακλείτου, διότι καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐν τῷ κόσμῳ βλέπει ἀντίθεσιν, ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον, ὑποθέτων, ὡς ὁ Ἡράκλειτος, τὸ ἕν. Τὰ δὲ τέσσαρα στοιχεῖα τοῦ Ἐμπεδοκλέους εἶναι ἐπέκτασις τῶν τριῶν τοῦ Ἡρακλείτου, αἱ δὲ δύο τοῦ Ἐμπεδοκλέους δυνάμεις εἶναι ἡ ἔρις καὶ ἡ ἁρμονία τοῦ Ἡρακλείτου, τὰς δὲ δύο δυνάμεις τοῦ Ἐμπεδοκλέους θεωρεῖ ὁ Ἡράκλειτος ὡς μέρη μιᾶς. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς μεταποιεῖ τὰς τοῦ Ἡρακλείτου ὑποθέσεις περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ φθορᾶς διακόπτων τὴν ἄπαυστον ῥοὴν τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς τοῦ Ἡρακλείτου, διὰ περιόδων ἠρεμίας.

Ἐννεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἦτο δοκίμιον εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως ἐκ τοῦ ὄντος ὡς ὑποκειμένου, τουτέστι τὴν γένεσιν νὰ ἀναγάγῃ εἰς τὸ ὄν· διὰ τοῦτο ἀπέβλεπεν εἰς συνδυασμὸν Παρμενιδείων καὶ Ἡρακλειτείων στοιχείων· ἐπειδὴ ὅμως τὸ σύστημα δὲν ἐνδιέφερεν ἡ μεταφυσικὴ συζήτησις τῆς τοῦ ὄντος ἐννοίας, ἀλλ' ἡ φυσικὴ ζήτησις τῆς τῶν φαινομένων ἐννοίας καὶ τῶν αἰτίων αὐτῶν, εἰσὶ τὰ Παρμενίδεια ὑποδεέστερα τῶν Ἡρακλειτείων ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐμπεδοκλέους.

Ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ συστήματος τοῦ Ἐμπεδοκλέους εἶ-

(1) Ἀριστ. μετ. Ι, 4. ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ ἐναντία τοῖς ἀγαθοῖς ἐνόντα ἐφαίνετο ἐν τῇ φύσει, καὶ οὐ μόνον τάξις καὶ τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ ἀταξία καὶ τὸ αἰσχρόν, καὶ πλείω τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὰ φαῦλα τῶν καλῶν, ἄλλος τις (Ἐμπεδοκλῆς) φιλίαν εἰσήνεγκεν καὶ νεῖκος, ἑκάτερον ἑκατέρων αἴτιον τούτων.

και ὅτι τὰ στοιχεῖα οὔτε μεταβάλλονται οὔτε φθείρονται, ἀλλ' ἑνοῦνται καὶ αὖθις χωρίζονται, επομένως τὸ ἐκ τῶν στοιχείων συγκείμενον γίνεταί τε καὶ ἀπόλλυται, τὰ συστατικὰ καὶ ἡ μορφὴ μεταβάλλονται. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὴν κινητικὴν δύναμιν διττὴν ὁρίσας, παρήγαγεν τὰ ἄλλα ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν δυνάμεων καὶ τῆς μίξεως τῶν στοιχείων.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἰσαγαγὼν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ὁρίσας τὸ στοιχεῖον, καὶ μεταχειρισθεὶς τοὺς διορισμοὺς τοῦ Παρμενίδου περὶ τοῦ ὄντος εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως, κατέστη ἱδρυτὴς τῆς μηχανικῆς φυσικῆς.

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦ Ἐμπεδοκλέους τὰ στοιχεῖα δὲν παρήγαγεν ἔκ τινος ἀρχῆς, τὰς δυνάμεις εἰσήγαγεν ἔξωθεν ἄνευ τινος λόγου. Αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσι κατὰ συμβεβηκός, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησεν (1).

Οὐδ' ἡ περὶ μετεμψυχώσεως καὶ προϋπάρξεως θεωρία συνέχεται ἐπιστημονικῶς τῷ συστήματι αὐτοῦ, οὐδὲ συμβιβάζεται πρὸς αὐτό.

Εἰ καὶ σπουδαίως εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φυσικῆς ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐνήργησεν, ἡ θεωρία ὅμως αὐτοῦ εἶναι ἐπιστημονικῶς ἐλλιπής, καὶ ἐν ταῖς βάσεσι τοῦ συστήματος αὐτοῦ συμπίπτει ἡ μηχανικὴ τῆς φύσεως ἐξήγησις μετὰ μυθικῶν καὶ ἀκαταλήπτων τῆς φιλίας καὶ τοῦ νείκους ἐνεργειῶν.

Μὴ δυνηθέντος δὲ τοῦ Ἐμπεδοκλέους νὰ σύγχωνεύσῃ τὴν τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τῶν Ἐλεατῶν θεωρίαν, φαίνεται ἡ τῶν Ἀτομικῶν θεωρία συνεπεστέρα συγχώνευσις τῆς θεωρίας αὐτῶν ἀναπτύξασα συνεπέστερον ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὑποθέσεων τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν τῆς φύσεως.

---

(1) Περὶ γεν. καὶ φθ. II, 6. τί οὖν τούτων αἴτιον; οὐ γὰρ δὴ πῦρ ἢ γῆ· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος· συγκρίσεως γὰρ μόνον, τὸ δὲ διακρίσεως αἴτιον· μετ. XII, 10. ἀτόπως δὲ καὶ Ἐμπεδοκλῆς· τὴν γὰρ φιλίαν ποιεῖ τὸ ἀγαθόν· αὕτη δ' ἀρχὴ καὶ ὡς κινοῦσα (συνάγει γὰρ) καὶ ὡς ὕλη· μόριον γὰρ τοῦ μίγματος· ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἄφθαρτον εἶναι τὸ νεῖκος. Μετ. I, 4. πολλαχοῦ γοῦν αὐτῷ (Ἐμπεδοκλεῖ) ἡ μὲν φιλία διακρίνει, τὸ δὲ νεῖκος συγκρίνει.

3) ΑΤΟΜΙΚΟΙ (1).

Ἀρχηγὸς τῆς Ἀτομικῆς θεωρίας φέρεται ὁ Λεύκιππος· λέγεται δὲ τοῦ Παρμενίδου νεώτερος καὶ σύγχρονος Ἀναξαγόρου καὶ Ἐμπεδοκλέους. Κατά τινας μὲν λέγεται Ἐλεάτης, κατ' ἄλλους δ' Ἀβδηρίτης, καὶ κατ' ἄλλους Μιλήσιος. (Σιμπλ. φυσ. 7. Δ. Λ. IX, 30). Μιλήσιος μὲν λέγεται, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων ἦσαν Μιλήσιοι· Ἐλεάτης δ' ὡς μαθητὴς τῶν Ἐλεατῶν, ὡς ἐκ τῆς θεωρίας καὶ τῆς γλώσσης εἰκάζεται. Ἀβδηρίτης δέ, διότι ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὸν λέγει ἑταῖρον Δημοκρίτου. Αἱ διαφωνίαι αὗται ἀναντιῤῥήτως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ ἦσαν ἄγνωστοι.

Ὁ Σιμπλίκιος, (φυσ. 7.) λέγει ὅτι ὁ Λεύκιππος κοινωνήσας Παρμενίδῃ τῆς φιλοσοφίας δὲν ἐβάδισε τὴν αὐτὴν Παρμενίδῃ καὶ Ξενοφάνει ὁδὸν περὶ τῶν ὄντων, ἀλλ' ὡς δοκεῖ τὴν ἐναντίαν.

Δ. ὁ Λαέρτιος (IX, 46) λέγει, ὅτι καὶ ὁ μέγας διάκοσμος, ὃν οἱ περὶ Θεόφραστον Λευκίππου λέγουσι, δὲν φαίνεται αὐτοῦ, ἀλλὰ Δημοκρίτου, (Ἀριστ. περὶ Ξενοφ. Γοργίου καὶ Ζήνωνος)· διότι Λευκίππου ἀποσπάσματα δὲν διεσώθησαν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου θεωρίαν ἀναφέρει ὁμοῦ, δὲν εἶναι εὔλογον νὰ χωρισθῇ ἡ θεωρία τοῦ Λευκίππου ἀπὸ τῆς τοῦ Δημοκρίτου· διότι ἡ τοῦ Λευκίππου θεωρία περιέχεται ἐν τῇ τοῦ Δημοκρίτου.

Ὁ Δημόκριτος Δαμασίππου ἐγεννήθη τῇ 80 Ὀλυμπιάδι ἐν Ἀβδήροις ἀποικίᾳ Τηΐων οὔσῃ (Δ. Λ. IX, 41), καὶ ἐτελεύτησεν ἑκατοντούτης, (Εὐσεβ. Χρον.)· ἡ γέννησις ὅμως αὐτοῦ καὶ ἑπομένως καὶ ὁ θάνατός του δὲν ἐξακριβοῦνται. Λέγεται δ' ὅτι διανεμηθείσης τῆς πατρικῆς περιουσίας αὐτὸς ὡς τρίτος ἀδελφὸς ἐξέλεξε τὴν ἐλάττονα μερίδα, τὴν ἐν ἀργυρίῳ, χρείαν ἔχων κατ'

---

(1) Papencordt de Atomicorum doctrina commentationes specimen prim. ser. Berlin 1832. Mullach Democriti Abderitae operum fragmenta. Berlin 1843. Burchard Democriti philosophiae de sensibus fragmenta. Mind. 1830.

Ritter in Ersch u. Grubers Encylop. Art. Democritus.

ἀποδημίαν, ὡς τοῦτο οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ δολίως ὑπόπτευσαν. Ὁ δὲ Δημήτριος λέγει, ὅτι ὑπὲρ ἑκατὸν τάλαντα ἦτο αὐτῷ τὸ μέρος καὶ ἅπαντα ἐν ὁδοιπορίαις κατηνάλωσεν. (Δ. Λ. IX, 35. καὶ ἐφ.).

Ὁ Δημόκριτος εἶχε φιλομάθειαν· διδάσκαλοι δ' αὐτοῦ μνημονεύονται μὲν ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ζήνων, μόνος δ' ὁ Λεύκιππος ἦτο αὐτοῦ διδάσκαλος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ἀμφίβολον, διότι ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει ἑταῖρον (μετ. Ι, 4)· λέγεται δὲ καὶ τῶν Πυθαγορικῶν ζηλωτής, εἰ καὶ οὐδεμία ὑπάρχει συγγένεια τῆς τοῦ Δημοκρίτου φιλοσοφίας καὶ τῶν Πυθαγορείων. (Δ. Λ. IX, 38). Περὶ δὲ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ ἴδιος (παρὰ Κλήμεντι Στρωμ. Ι, 304. Χ.), ὅτι «ἐγὼ τῶν κατ' ἐμεωυτὸν ἀνθρώπων γῆν πλείστην ἐπεπλανησάμην, καὶ ὀρέων τὰ μήκιστα καὶ ἀέρας τε καὶ γαίας πλείστας εἶδον, καὶ λογίων ἀνθρώπων πλείστων εἰσήκουσα (μνημονεύων τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ζήνωνος, τοῦ Ἀναξαγόρου, ἐγκωμιάζων τὸν Πυθαγόραν ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι), καὶ γραμμέων συνθέσιος μετ' ἀποδείξιος οὐδείς κώ με παρήλλαξεν, οὐδ' οἱ Αἰγυπτίων καλεόμενοι ἀρπεδονάπται· σὺν τοῖς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτε' ὀγδοήκοντα ἐπὶ ξείνης ἐγενήθην». (Δ. Λ. IX, 34. καὶ ἐφ.). Ὁ Διόδωρος (Ι, 98) λέγει ὅτι πέντε ἔτη ἐν Αἰγύπτῳ διέμεινεν, ὁ δ' Αἰλιανὸς (ποικιλ. ἱστ. IV. 20.) ὅτι ὁ Δημόκριτος ἦλθε καὶ πρὸς τοὺς Χαλδαίους καὶ εἰς Βαβυλῶνα καὶ πρὸς τοὺς μάγους καὶ τοὺς σοφιστὰς τῶν Ἰνδῶν· κατὰ πόσον ὅμως εἶναι ὀρθὸν τὸ διήγημα τοῦτο δὲν ἐξακριβοῦται, ἀλλὰ τοσοῦτον μόνον ἐξάγεται, ὅτι μόνον εἰς Αἴγυπτον ἦλθε καὶ Περσίαν. Ὁ ἴδιος δὲ λέγων, ὅτι οὐδεὶς ὑπερτέρησεν αὐτὸν ἐν γεωμετρίᾳ, δεικνύει, ὅτι συνανεστράφη αὐτοῖς, πλὴν ὀλίγα ἠδύνατο νὰ μάθῃ παρ' αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Δημόκριτος τὴν θεωρίαν του δὲν ἔμαθε παρὰ τοῦ Μόχου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Λευκίππου, ἐκ τῶν Ἑλλήνων, ἀποδείκνυται, ὅτι οὐδὲν παρέλαβεν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Τὴν ὅλην δ' αὐτοῦ περιουσίαν καταναλώσας ἐπανῆλθεν ἄπορος καὶ ἐτρέφετο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Δαμάστου. (Δ. Λ. IX, 39). Μόνον δ' ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις φαίνεται ὅτι μετέβη εἰς Ἀθήνας. (Δ. Λ. IX. 36 καὶ ἐφ.). Εἰ καὶ πένης κατέστη ἐκ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ, ἐτιμᾶτο ὅμως παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, κληθεὶς ὑπ' αὐτῶν σοφία· ἐτελεύτησε δὲ ἐτῶν 105.

Διὰ τῆς φιλοπονίας του δ' ἐκτήσατο τόσας γνώσεις, ὅσας οὐδεὶς τῶν πρότερον καὶ τῶν συγχρόνων του, δι' ἃς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐμιλεῖ μετὰ σεβασμοῦ. Τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων του (Δ. Λ. IX, 45 καὶ ἐφ.) ἀναβαίνει ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα. Τὰ δὲ βιβλία αὐτοῦ καὶ ὁ Θράσυλλος ἀναγέγραφε κατὰ τάξιν ὥσπερεὶ καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τετραλογίαν. Ταῦτα δὲ περιεῖχον γνώσεις μαθηματικάς, φυσικάς, ἠθικάς, αἰσθητικάς, μουσικάς, ἀστρονομικάς, γεωγραφικὰς ἰατρικάς, γραμματικάς, τεχνικὰς καὶ λοιπάς· εἰσὶ δὲ τινὰ μὴ γνήσια, ἃ ἀπεδόθησαν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δεικνύουσι τὴν πολυμάθειαν τοῦ ἀνδρός, σπουδάσαντος τὴν ἅπασαν τότε τῶν Ἑλλήνων παιδείαν.

Περὶ δὲ τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ λαμπροῦ ὕφους τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Κικέρων (orat c. 20.) παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τὸν Πλάτωνα.

Παράδοξον, ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἀναφέρει τὸν Δημόκριτον ὀνομαστί, εἰ ἐν τοῖς συγγράγγμασιν αὐτοῦ αἰνίττεται αὐτὸν ἐν τῷ Σοφιστῇ (246), ἐν Θεαιτήτῳ (155), καὶ ἐν ἄλλοις, διότι οἱ λόγοι «οἱ μὲν εἰς γῆν ἐξ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου πάντα ἕλκουσι, διϊσχυρίζονται τοῦτο μόνον εἶναι, ὃ παρέχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα, ταὐτὸν σῶμα καὶ οὐσίαν ὁριζόμενοι· «οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι, ἢ οὗ ἂν δύνωνται ἀπρὶξ ταῖν χεροῖν λαβέσθαι, πᾶν δὲ τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίας μέρει», ἀναφέρονται εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Δημοκρίτου, καὶ δι' ἣν ὁ Ῥίττερος κατακρίνει καὶ συγκαταλέγει τοῖς σοφισταῖς.

Τίς δὲ ἡ θεωρία αὐτοῦ; Τὴν θεωρίαν τῶν ἀτομικῶν ἐκθέτει ὁ Ἀριστοτέλης λέγων, ὅτι οἱ Ἐλεᾶται δὲν παρεδέχοντο γένεσιν καὶ κίνησιν, διότι αὗται δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσιν ἄνευ τοῦ κενοῦ· ὁ δὲ Λεύκιππος παραδέχεται ὅτι ἄνευ κενοῦ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ κίνησις, καὶ τὸ κενὸν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ μὴ ὄν. Ἐνόμιζε δ' ὅτι παραδεχόμενος τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν δύναται νὰ σώσῃ τὸ πραγματικὸν τῶν φαινομένων, τῆς γενέσεως καὶ

φθορᾶς, τῆς κινήσεως καὶ τῶν πολλῶν. Τὸ δ' ὂν εἶναι οὐ μόνον ἕν, ἀλλὰ συνίσταται ἐξ ἀπείρως πολλῶν διὰ σμικρότητα ἀοράτων σωμάτων ἐν τῷ κενῷ κινουμένων. Ἐκ δὲ τῆς τούτων συνθέσεως καὶ ἀποσυνθέσεως προέρχεται γένεσις καὶ φθορά, μεταβολὴ καὶ ἀλλεπίδρασις τῶν ὄντων (1). Ἡ δὲ θεωρία τῶν ἀτομικῶν συμφωνεῖ τῇ τοῦ Παρμενίδου καὶ Ἐμπεδοκλέους, διότι καὶ κατ' αὐτὴν οὔτε γένεσις κυρίως ἐστὶν οὔτε φθορά (2). Οἱ ἀτομικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ ὂν ὡς τοιοῦτόν ἐστιν ἀμετάβλητον, ἑπομένως οὔτε πολλὰ ἐξ ἑνὸς δύναται νὰ γείνῃ, οὔτε ἓν ἐκ πολλῶν (3), μόνον δὲ τότε πρέπει νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι πολλὰ εἰσίν, ὅταν τὸ ὂν χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος ἤτοι τοῦ κενοῦ (4). Παρατηροῦσιν δ' ὅτι ἡ κίνησις ἄνευ κενοῦ θὰ ἦτο

---

(1) Ἀριστ. περὶ γεν καὶ φθ. I, 8. ἐνίοις γὰρ τῶν ἀρχαίων ἔδοξε τὸ ὂν ἐξ ἀνάγκης ἓν εἶναι καὶ ἀκίνητον. Λεύκιππος δὲ ᾠήθη λόγους, οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγοντες οὐκ ἀναιρήσουσιν οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν οὔτε κίνησιν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὄντων· ὁμολογήσας δὲ ταῦτα μὲν τοῖς φαινομένοις, τοῖς δὲ τὸ ἓν κατασκευάζουσιν, ὡς οὔτε ἂν κίνησιν οὖσαν ἄνευ κενοῦ τό τε κενὸν μὴ ὄν, καὶ τοῦ ὄντος οὐθὲν μὴ ὄν φησιν εἶναι· τὸ γὰρ κυρίως ὂν παμπληθὲς ὄν· ἀλλ' εἶναι τὸ τοιοῦτον οὐχ ἕν, ἀλλ' ἄπειρα τὸ πλῆθος καὶ ἀόρατα διὰ σμικρότητα τῶν ὄγκων· ταῦτα δ' ἐν τῷ κενῷ φέρεσθαι (κενὸν γὰρ εἶναι), καὶ συνιστάμενα μὲν γένεσιν ποιεῖν, διαλυόμενα δὲ φθοράν· ποιεῖν δὲ καὶ πάσχειν ᾗ τυγχάνουσιν ἁπτόμενα· ταύτῃ γὰρ οὐχ ἓν εἶναι· καὶ συντιθέμενα δὲ καὶ περιπλεκόμενα γεννᾷν. Ἐκ δὲ τοῦ κατ' ἀλήθειαν ἑνὸς οὐκ ἂν γενέσθαι πλῆθος, οὐδ' ἐκ τῶν ἀληθῶς πολλῶν ἕν, ἀλλ' εἶναι τοῦτ' ἀδύνατον, ἀλλ' ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τῶν ἄλλων τινές φασι πάσχειν διὰ πόρων, οὕτω πᾶσαν ἀλλοίωσιν καὶ πᾶν τὸ πάσχειν τοῦτον γίνεσθαι τὸν τρόπον, διὰ τοῦ κενοῦ γινομένης τῆς διαλύσεως καὶ τῆς φθορᾶς, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς αὐξήσεως ὑπεισδυομένων στερεῶν."

(2) Ἀριστοτελ. φυσ. III, 4. Δημόκριτος δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίγνεσθαί τῶν πρώτων φησίν. Στοβ. I, 414. συγκρίσεις μὲν καὶ διακρίσεις εἰσάγουσιν, γενέσεις δὲ καὶ φθορὰς οὐ κυρίως· οὐ γὰρ κατὰ τὸ ποιὸν ἐξ ἀλλοιώσεως, κατὰ δὲ τὸ ποσὸν ἐκ συναθροισμοῦ ταύτας γίγνεσθαι.

(3) Ἀριστ. περὶ Οὐραν. III, 4. φασὶ γὰρ (Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος) εἶναι τὰ πρῶτα μεγέθη πλήθει μὲν ἄπειρα, μεγέθει δ' ἀδιαίρετα, καὶ οὔτε ἐξ ἑνὸς πολλὰ γίγνεσθαι οὔτε ἐκ πολλῶν ἕν, ἀλλὰ τῇ τούτων συμπλοκῇ καὶ περιπλέξει πάντα γεννᾶσθαι. μετ. VII, 13 ἀδύνατον γὰρ εἶναί φησι (Δημόκριτος) ἐκ δύο ἓν ἢ ἐξ ἑνὸς δύο γίγνεσθαι· τὰ γὰρ μεγέθη τὰ ἄτομα τὰς οὐσίας ποιεῖ.

(4) Ἀριστ. φυσ. I, 3. IV, 6. οὔκουν τοῦτο δεῖ δεικνύναι, ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι διάστημα ἕτερον τῶν σωμάτων, οὔτε χωριστὸν οὔτε ἐνερ-

ἀδύνατος (1). Τὰ πολλὰ ὅμως καὶ τὴν μεταβολὴν δὲν θεωροῦσιν ἁπλοῦν φαινόμενον, ὡς οἱ Ἐλεᾶται, ἀλλὰ τεκμαίρονται ἀντιστρόφως, ὅτι, ἐπειδὴ πολλὰ εἰσίν, γιγνόμενά τε καὶ ἀπολλύμενα, μεταβαλλόμενά τε καὶ κινούμενα, ταῦτα δὲ ἄνευ τοῦ κενοῦ δὲν ὑπάρχουσι, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τῷ μὴ ὄντι ὁμοίως τι ὄν· διὸ ἀντιτάσσουσι τῷ ἰσχυρισμῷ τοῦ Παρμενίδου, ὅτι τὸ μὴ ὂν οὐδαμῶς ἐστιν, τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι τὸ μὴ ὂν δὲν διαφέρει τοῦ ὄντος (2).

Τὸ δ' ὂν ἐστιν αὐτοῖς τὸ πλῆρες ὡς τοῖς Ἐλεάταις, τὸ δὲ μὴ ὂν τὸ κενόν, καὶ ἐκ τούτων ἀμφοτέρων συνίςανται πάντα (3). Ταῦτα δὲ τὰ δύο πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν, ὅπως διὰ τῆς τοῦ πλήρους ὑπὸ τοῦ κενοῦ διαιρέσεως προέρχεται μεταβολὴ καὶ ποικιλία (Ἀριστ. μετ. IV. 5).

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ διαίρεσις δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ἄπειρος, πρέπει καὶ τὰ συστατικὰ σώματα τῶν ὄντων νὰ ὑποτεθῶσιν ἄτομα, ἀδιαίρετα, διότι ἡ ἐπ' ἄπειρον διαίρεσις δύναται νὰ ἀφήσῃ ὑπόλοιπον οὐδέν. (Ἀριστ. φυσ. I, 3. περὶ γεν. καὶ φθ. 1, 2). Τὴν ἰδέαν ταύτην παρέλαβον οἱ ἀτομικοὶ παρὰ τῶν Ἐλεατῶν ὑποθετόντων τὸ ὂν ὡς ἕν. Οἱ ἀτομικοὶ ὑπέθετον, ὅτι πᾶν σῶμα συνίσταται ἐξ ἀδιαιρέτων μορίων, πάντα δὲ συνίστανται ἐκ

γεῖα ὄν, ὃ διαλαμβάνει τὸ πᾶν σῶμα ὥστε εἶναι μὴ συνεχές, καθάπερ λέγουσι Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῶν φυσιολόγων.

(1) Ἀριστ. φυσ. IV, 6. λέγουσι δὲ ἓν μὲν ὅτι ἡ κίνησις κατὰ τόπον οὐκ ἂν εἴη (αὕτη δ' ἐστὶ φορὰ καὶ αὔξησις)· οὐ γὰρ ἂν δοκεῖν εἶναι κίνησιν, εἰμὴ εἴη κενόν.

(2) Ἀριστ. μετ. I, 4. Λεύκιππος δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν εἶναί φασι, λέγοντες τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὄν, τούτων δὲ τὸ μὲν πλῆρες καὶ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενόν γε καὶ μανὸν τὸ μὴ ὄν· διὸ καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος εἶναί φασιν, ὅτι οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος, αἴτια δὲ τῶν ὄντων ταῦτα ὡς ὕλην. Πλουτ. Κολωτ. 4, 2. (Δημόκριτος) διορίζεται μὴ μᾶλλον τὸ δὲν ἢ τὸ μηδὲν εἶναι· δὲν μὲν ὀνομάζων τὸ σῶμα μηδὲν δὲ τὸ κενόν, ὡς καὶ τούτου φύσιν τινὰ καὶ ὑπόστασιν ἰδίαν ἔχοντος.

(3) Ἀριστ. φυσ. IV, 6. I, 5. μεταφ. IV, 5. μετ. IV, 5. καὶ Ἀναξαγόρας μεμῖχθαι πᾶν ἐν παντί φησι καὶ Δημόκριτος· καὶ γὰρ οὗτος τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆρες ὁμοίως καθ' ὁτιοῦν ὑπάρχειν μέρος, καί τοι τὸ μὲν ὂν τούτων εἶναι τὸ δὲ μὴ ὄν.

τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κενοῦ (1). Ἅπαντα δὲ τὰ γνωρίσματα, τὰ ὑπὸ τῶν Ἐλεατῶν τῷ ὄντι ἀποδιδόμενα, ἀπέδιδον καὶ οἱ ἀτομικοὶ τοῖς ἀτόμοις. Ταῦτα εἰσὶν ἀγέννητα καὶ ἄφθαρτα, πλήρη ἄνευ κενοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀδιαίρετα (2)· εἰσὶ δ' ἀμετάβλητα, διότι τὸ μὴ ἔχον κενὸν, μὴ ὂν, ἐν ἑαυτῷ ἐστιν ὅμοιον ἑαυτῷ· τὸ μὴ ἔχον μέρη καὶ κενὸν δὲν μεταβάλλεται, οὐδ' ἐπιτρέπει νὰ εἰσδύσῃ εἰς αὐτὸ ἕτερον· τὸ τοιοῦτον δ' ἐστὶν ἀπαθὲς καὶ ἀναλλοίωτον (3). Τὰ ἄτομα εἰσὶν οὐσία ὁμοιοφυὴς καὶ ἁπλᾶ (4)· διότι μόνον τοιαῦτα ὄντα δύνανται νὰ ἐνεργῶσιν εἰς ἄλληλα (5).

Πᾶσα δὲ διαφορὰ, ὡς ὁ Παρμενίδης ἀπέδειξε, προέρχεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ὅταν δὲ τὸ ὂν ἦναι ἄνευ τοῦ μὴ ὄντος, εἶναι τὸ ὂν κατὰ ποιὸν ταὐτόν· μόνον δ' αἱ αἰσθήσεις παριστῶσιν ὄντα ὡρισμένα κατὰ ποιὸν καὶ διάφορα. Τὰ πρῶτα σώματα, τὰ ἄτομα, δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι διαφοράς. (Σέξτ. πρὸς Μαθ. VIII, 6). Ὁ Δημόκριτος θεωρεῖ μόνον τὸ ἄϋλον πραγματικόν· τὰ ἄτομα δὲν ἔχουσι ποιὸν αἰσθητὸν, εἰσὶν ἄποια· τὸ ὂν ἐστὶν οὐσία πληροῦσα τὸν τόπον, ὕλη ἀόριστος, διότι πᾶς διορισμὸς εἶναι ἀποκλεισμὸς, πᾶσα ὕλη ὡρισμένη εἶναι οὐ μόνον ὂν, ἀλλὰ

(1) Σέξτ. πρὸς Μαθ. VII, 135. Πλούτ. Κολωτ. 8, 2. Galen. de elem. sec. Hipp. I, 2. νόμῳ γλυκὺ, νόμῳ πικρὸν, νόμῳ θερμὸν, νόμῳ ψυχρὸν, νόμῳ χροιή· ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν· ἅπερ νομίζεται μὲν εἶναι καὶ δοξάζεται τὰ αἰσθητὰ, οὐκ ἔστι δὲ κατ' ἀλήθειαν ταῦτα, ἀλλὰ τὰ ἄτομα μόνον καὶ κενόν.

(2) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8. τὸ γὰρ κυρίως ὂν παμπληθὲς ὄν· εἶναι γὰρ ἄττα στερεὰ, ἀδιαίρετα δὲ, εἰ μὴ πάντη πόροι συνεχεῖς εἰσίν.

(3) Ἀριστ. περὶ Οὐραν. III, 7. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8. ἀναγκαῖον ἀπαθές τι ἕκαστον λέγειν τῶν ἀδιαιρέτων, οὐ γὰρ οἷόν τε πάσχειν ἢ διὰ τοῦ κενοῦ.

(4) Ἀριστ. φυσ. III, 4. οὐραν. I, 7. εἰ δὲ μὴ συνεχὲς τὸ πᾶν, ἀλλ' ὥσπερ Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος λέγει διωρισμένα τῷ κενῷ, μίαν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων τὴν κίνησιν· διώρισται μὲν γὰρ τοῖς σχήμασιν· τὴν δὲ φύσιν εἶναί φασιν αὐτῶν μίαν, ὥσπερ ἂν εἰ χρυσὸς ἕκαστον εἴη κεχωρισμένον· φυσ. I, 2. τὸ γένος ἓν, σχήματι δὲ ἢ εἴδη διαφερούσας ἢ καὶ ἐναντίας.

(5) Περὶ γεν. καὶ φθ. I, 7. Δημόκριτος δὲ παρὰ τοὺς ἄλλους ἰδίως ἔλεξε μόνος (περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν)· φησὶ γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ὅμοιον εἶναι τό τε ποιοῦν καὶ πάσχον· οὐ γὰρ ἐγχωρεῖν τὰ ἕτερα καὶ διαφέροντα πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ κἂν ἕτερα ὄντα ποιῇ τι εἰς ἄλληλα, οὐχ ᾗ ἕτερα, ἀλλ' ᾗ ταὐτόν τι ὑπάρχει, ταύτῃ τοῦτο συμβαίνειν αὐτοῖς.

καὶ μὴ ὂν ἐν ταὐτῷ. Ἀλλ' ἡ θεωρία τῶν ἀτομικῶν διαφέρει τῆς τῶν Ἐλεατῶν, διότι ἡ μὲν λέγει περὶ μιᾶς οὐσίας, ἡ δὲ τῶν ἀτομικῶν περὶ πολλῶν. Οἱ ἀτομικοὶ δὲν παραδέχονται διαφορὰς τῶν ἀτόμων, κατὰ ποιὸν, παραδέχονται ὅμως κατὰ ποσόν· κατὰ σχῆμα, κατὰ μέγεθος καὶ κατ' ἀμοιβαίαν σχέσιν αὐτῶν ἐν τόπῳ· διὸ λέγει ὁ Δημόκριτος, ὅτι τὰ ἄτομα διακρίνονται σχήματι, τάξει, θέσει (1). Οἱ ἀτομικοὶ ἀντιτάσσοντες τὸ ὂν τῷ μὴ ὄντι διαιροῦσι τὸ ὂν διὰ τοῦ μὴ ὄντος, τὴν μίαν οὐσίαν εἰς ἄπειρον πλῆθος οὐσιῶν ἤτοι ἀτόμων· διότι ἐὰν ἀπὸ τοῦ ὄντος πᾶσα κατὰ ποιὸν μεταβολὴ ἀφαιρεθῇ, τὰ δ' αἰσθητὰ καὶ ἡ γένεσις πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐξ αὐτοῦ, δὲν μένει ἄλλο, εἰμὴ αὐτὸ νὰ ὑποτεθῇ διῃρημένον ἐξ ἀρχῆς. Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔπρεπε νὰ ἐξαχθῶσιν ὅλαι αἱ ἄλλαι τοῦ συστήματος συνέπειαι. Ἐπειδὴ τὰ ἄτομα ὑποτίθενται ὡς ὕλη ἀφῃρημένη καὶ ἀποκλείουσιν ἐξ ἑαυτῶν πᾶσαν ὡρισμένην ποιότητα, ἔπεται, ὅτι δύνανται μόνον ἐξωτερικῶς νὰ διακριθῶσιν ἀλλήλων, σχήματι δηλ., τάξει, θέσει· ἐπειδὴ δὲ εἰσὶν ἐσωτερικῆς μεταβολῆς ἀνεπίδεκτα, ἔπεται, ὅτι ἡ ἐξ αὐτῶν γένεσις δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον μηχανικῶς, ὡς σύγκρισις, ἤτοι σύνθεσις ἐξωτερικὴ, καὶ νὰ παραχθῇ μόνον ἐκ τῆς κατὰ τόπον τῶν ἀτόμων κινήσεως.

Οἱ ἀτομικοὶ ἀναφέρουσι καὶ διαφορὰς τοῦ μεγέθους καὶ τῆς βαρύτητος. Πρώτη δὲ διαφορὰ ἐστὶν ἡ τοῦ σχήματος (2)· διὸ ἰσχυρίζονται, ὅτι, ὄντων ἀπείρων τῶν φαινομένων καὶ ἐναντίων, ἔπρεπε καὶ τὰ σχήματα νὰ ἦναι ἄπειρα· ἐπειδὴ δ' εἰσὶ τὰ σχήματα ἄπειρα, πρέπει ἄπειρα νὰ ἦναι καὶ τὰ ἁπλᾶ σώματα (3).

(1) Ἀριστ. μετ. I, 4. καθάπερ οἱ ἓν ποιοῦντες τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν τἆλλα τοῖς πάθεσιν αὐτῆς γεννῶσιν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰς διαφορὰς αἰτίας τῶν ἄλλων εἶναί φασιν· ταύτας μέντοι τρεῖς εἶναι λέγουσι, σχῆμά τε καὶ τάξιν καὶ θέσιν· διαφέρειν γάρ φασι τὸ ὂν ῥυσμῷ καὶ διαθιγῇ καὶ τροπῇ μόνον· τούτων δὲ ὁ μὲν ῥυσμὸς σχῆμά ἐστιν, ἡ δὲ διαθιγὴ τάξις, ἡ δὲ τροπὴ θέσις· διαφέρει γὰρ τὸ μὲν Α τοῦ Ν σχήματι, τὸ δὲ ΑΝ τοῦ ΝΑ τάξει, τὸ δὲ Ζ τοῦ Ν θέσει.

(2) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8. τοῖς μὲν γάρ ἐστιν ἀδιαίρετα τὰ πρῶτα τῶν σωμάτων, σχήματι διαφέροντα μόνον.

(3) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. Δημόκριτος δὲ καὶ Λεύκιππος ἐν σωμά-

Οἱ ἀτομικοὶ θεωροῦσι τὰ ἄτομα καὶ μεγέθει διάφορα (1). Ποῖον ὅμως καὶ τί τὸ σχῆμα ἑκάστου τῶν στοιχείων ἐστιν, οὐδὲν ἐπιδιώρισαν, ἀλλὰ μόνον τῷ πυρὶ τὴν σφαῖραν ἀπέδωκαν. (Ἀριστ. περὶ οὐρ. III, 4). Ἐπίσης δὲ τὰ ἄτομα θεωροῦσιν ἀδιαίρετα, διότι οὐδὲν κενὸν ἔχουσι· δὲν εἶναι δὲ σημεῖα μαθηματικά, ἀλλὰ σώματα ἔχοντα μέγεθος. Τὸν ἀέρα καὶ τὸ ὕδωρ διήρεσαν μεγέθει καὶ σμικρότητι, ὡς εἰσὶ τὰ ἄτομα μεμιγμένα ἔχοντα διάφορα σχήματα· καὶ ἐπειδὴ ἔχουσι διάφορα σχήματα, δύνανται νὰ ὦσι καὶ διάφορα μεγέθει καὶ σμικρότητι, ὡς διάφορα καὶ σχήματι εἰσίν· ὑπέθεσαν δὲ τὰ ἄτομα διὰ σμικρότητα ἀόρατα καὶ ἑπομένως ἀδιαίρετα, διότι ἡ ὕλη εἶναι δι' αἰσθήσεως διαιρετή, μεταβλητὴ καὶ κατὰ ποιὸν ὡρισμένη· διὰ τοῦτο κατακρίνει αὐτοὺς ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2), ὅτι τὰ μὲν μικρὰ (καὶ ἑπομένως κατ' αὐτοὺς ἀόρατα) ὑποθέτουσιν ἀδιαίρετα, τὰ δὲ μεγάλα διαιρετά.

Ἐπίσης δὲ ὑπέθετον, ὅτι ἑκάστῳ ὑπάρχει ἡ βαρύτης, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα ὕλη δμοιοφυής ἐστι, πρέπει πᾶσι νὰ ὑπάρχῃ ὁμοίως, καθ' ὅσον τὰ ἰσομεγέθη ἰσοβαρῆ εἰσί, διὰ τοῦτο ἡ βαρύτης τῶν σωμάτων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὄγκου αὐτῶν. Καίτοι δὲ μεγαλείτερα σώματα κουφότερα φαίνονται, τούτου αἴτιον εἶναι, ὅτι ἔχουσι κενόν, ἑπομένως κατὰ τὸν ὄγκον εἰσὶ μικρότερα (2).

των ἀδιαιρέτων τἆλλα συγκεῖσθαί φασι, ταῦτα δ' ἄπειρα καὶ τὸ πλῆθος εἶναι καὶ τὰς μορφάς, αὐτὰ δὲ πρὸς αὐτὰ διαφέρειν τούτοις ἐξ ὧν εἰσὶ καὶ θέσει καὶ τάξει τούτων' περὶ οὐραν. III, 4. καὶ πρὸς τούτοις ἐπεὶ διαφέρει τὰ σώματα σχήμασιν, ἄπειρα δὲ τὰ σχήματα, ἄπειρα καὶ τὰ ἁπλᾶ σώματά φασιν εἶναι· περὶ ψυχ. I, 2. φυσ. III, 4. Δ. Λ. IX, 44. σκαληνά, ἀγκιστρώδη, κοῖλα, κυρτὰ κτλ.

(1) Ἀριστ. φυσ. III, 4. Δημόκριτος δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίγνεσθαι τῶν πρώτων φησίν' ἀλλ' ὅμως γε αὐτὸ τὸ κοινὸν σῶμα πάντων ἐστὶν ἀρχή, μεγέθει κατὰ μόρια καὶ σχήματι διαφέρον.

(2) Ἀριστ. περὶ οὐραν. IV, 2. τὰ δὲ πρῶτα καὶ ἄτομα τοῖς μὲν ἐπίπεδα λέγουσιν ἐξ ὧν συνέστηκε τὰ βάρος ἔχοντα τῶν σωμάτων ἄτοπον τὸ φάναι, τοῖς δὲ στερεὰ μᾶλλον ἐνδέχεται λέγειν τὸ μεῖζον εἶναι βαρύτερον αὐτῶν' τῶν δὲ συνθέτων, ἐπειδή περ οὐ φαίνεται τοῦτον ἔχειν ἕκαστον τὸν τρόπον, ἀλλὰ πολλὰ βαρύτερα ὁρῶμεν ἐλάττω τὸν ὄγκον ὄντα, καθάπερ ἐρίου χαλκόν, ἕτερον τὸ αἴτιον οἴονταί τε καὶ λέγουσιν ἔνιοι (Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος)' τὸ γὰρ κενὸν ἐμπεριλαμβανόμενον κουφίζειν τὰ σώματά φασιν καὶ ποιεῖν ἔστιν ὅτε τὰ

Τὰ ἄτομα πρέπει μὲν νὰ ἔχωσι βάρος, πρέπει δὲ νὰ διαφέρωσι κατὰ τὴν βαρύτητα, ὡς κατὰ μέγεθος διαφέρουσι (1).

Τὰ δ' ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (I, 3, 29.), ὁ Στοβαῖος (I, 348.), ὁ Κικέρων (de fato) 20, 46.), ὁ Ἀλέξανδρος (εἰς μετ. μετ. I, 4.) ἀναφέρουσι τὸ ἐναντίον· αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται δὲν εἶναι ὀρθαί. Καὶ ὁ Θεόφραστος (περὶ αἰσθήσ. 61.) συμφωνῶν τῷ Ἀριστοτέλει λέγει, ὅτι ὁ Δημόκριτος βαρὺ καὶ κοῦφον τῷ μεγέθει διαιρεῖ. Τὴν δὲ δόξαν ταύτην στηρίζει ὁ Δημόκριτος ὑποθέτων, ὅτι ἕκαστον ἄτομον πληροῖ τὸν τόπον ἀπολύτως, καὶ ἡ βαρύτης εἶναι φυσικὴ τοῦ πλήρους ἰδιότης· διὰ τί ὅμως τὸ μείζονα ὄγκον ἔχον δὲν ἔχει καὶ μείζονα βαρύτητα; διότι, εἶπεν, ἕκαστον μέρος περιέχει κενὸν καὶ πλῆρες, καὶ τὸ μὲν μείζονα ὄγκον ἔχον πλὴν κοῦφον ὂν περιέχει κενόν, τὸ δὲ μικρότερον ὄγκον ἔχον, πλὴν βαρύτερον ὄν, δὲν ἔχει κενόν, ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον κενὸν περιέχει.

Τὸ κενὸν οἱ ἀτομικοὶ ἐθεώρουν ἄπειρον (2)· οἱ ἀτομικοὶ τὴν κίνησιν ἐξήγησαν ἀτελῶς καὶ δὲν ἠδύναντο εἰμὴ ἀτελῶς νὰ ἐξηγήσωσι, διότι ἡ μόνη κίνησις ἡ ἐκ τῆς ἰδιότητος τῆς ὕλης, ἡ βαρύτης, δὲν ἤρκει εἰς ἐξήγησιν τῆς τῶν ἀτόμων ἑνώσεως, διὰ τοῦτο κατακρίνει αὐτοὺς ὁ Ἀριστοτέλης ὡς μὴ ἐξηγοῦντας τίνα κίνησιν καὶ τίς ἐστιν ἡ κατὰ φύσιν κίνησις.

Οἱ ἀτομικοὶ ὑπέθετον τὰ ἄτομα περιεχόμενα ὑπὸ τοῦ κενοῦ καὶ διοριζόμενα τῷ κενῷ (3)· τὰ ἄτομα εἰσὶν ἐν ἅπασι (μετ. IV, 5.)· λέγουσι δὲ τὸ ἄπειρον συνεχὲς τῇ ἀφῇ· (Ἀριστ. φυσ. III, 4.)· οὗτοι τὰς ἰδιότητας τῶν ὄντων ἀνήγαγον εἰς τὸ πλῆ-

---

μείζω κουφότερα, πλεῖον γὰρ ἔχειν κενόν' διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν ὄγκον εἶναι μείζω συγκείμενα πολλάκις ἐξ ἴσων στερεῶν ἢ καὶ ἐλαττόνων' ὅλως δὲ καὶ παντὸς αἴτιον εἶναι τοῦ κουφοτέρου τὸ πλεῖον ἐνυπάρχειν κενόν' διὰ γὰρ ταῦτα καὶ τὸ πῦρ εἶναί φασι κουφότατον, ὅτι πλεῖον ἔχει κενόν.

(1) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8. καίτοι βαρύτερόν γε κατὰ τὴν ὑπεροχήν φησιν εἶναι Δημόκριτος ἕκαστον τῶν ἀδιαιρέτων.

(2) Ἀριστ. περὶ οὐραν. III, 2. Λευκίππῳ καὶ Δημοκρίτῳ τοῖς λέγουσιν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ πρῶτα σώματα ἐν τῷ κενῷ καὶ τῷ ἀπείρῳ, λεκτέον τίνα κίνησιν καὶ τίς ἡ κατὰ φύσιν αὐτῶν κίνησις.

(3) Ἀριστ. περὶ οὐραν. I, 7. εἰ δὲ μὴ συνεχὲς τὸ πᾶν, ἀλλ' ὥσπερ λέγει Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος διωρισμένα τῷ κενῷ.

θος, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ τὴν κατὰ τόπον σχέσιν τῶν ἀτόμων· πᾶν ὂν γίνεται κατ' ἀθροισμὸν τῶν ἀτόμων, ἐξ ὧν συνίσταται, ἀπόλλυται δὲ, ἐὰν ταῦτα διαλυθῶσιν· τὸ ὂν μεταβάλλεται, ὅταν ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῶν ἀτόμων μεταβληθῇ, αὔξει, ὅταν προσθήκη αὐτῶν γένηται, μειοῦται, ὅταν ἀφαίρεσις (1).

Οἱ ἀτομικοὶ ἀνήγαγον τὴν βαρύτητα ἐκ τῶν πρώτων ἰδιοτήτων εἰς τὸν ὄγκον ὑποθέσαντες, ὅτι τόσῳ βαρύτερον τὸ σῶμα, ὅσῳ μείζων ὁ ὄγκος αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ ἔλεγον, ὅτι φύσιν ἔχουσιν οὐ μόνον τὸ βαρὺ καὶ κοῦφον, ἀλλὰ καὶ τὸ σκληρὸν καὶ μαλακὸν, τῶν δὲ ἄλλων αἰσθητῶν οὐδενός ἐστι φύσις, ἀλλὰ πάντα εἰσὶ πάθη τῆς αἰσθήσεως ἀλλοιουμένης· διότι οὐδὲ τοῦ ψυχροῦ καὶ τοῦ θερμοῦ ἐστὶ φύσις, ἀλλὰ τὸ σχῆμα μεταπῖπτον ἐργάζεται καὶ τὴν ἡμετέραν ἀλλοίωσιν· (Ἀριστ. περὶ ψυχ. III, 2. Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 63)· σημεῖον δὲ ἐστὶν, ὅτι φύσει δὲν ὑπάρχουσι, διότι τὰ αὐτὰ δὲν φαίνονται πᾶσι τοῖς ζῴοις, ἀλλὰ, ὃ ἡμῖν γλυκὺ, τοῦτο ἄλλοις πικρὸν, καὶ ἑτέροις ὀξὺ καὶ ἄλλοις δριμὺ, τοῖς δὲ στρυφνόν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βαθμὸς τῆς σκληρότητος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ πλήρους καὶ τοῦ κενοῦ τῶν σωμάτων· σῶμα κενῷ διωρισμένον ἐστὶν ἧττον σκληρὸν ἢ σῶμα μεγαλείτερα διαστήματα ἔχον.

Τὰς δὲ δευτέρας ἰδιότητας παρήγαγεν ὁ Δημόκριτος ἐκ τοῦ σχήματος, τοῦ μεγέθους καὶ τῆς τάξεως τῶν ἀτόμων, ὑποθέσας, ὅτι ἓν σῶμα παράγει διαφόρους αἰσθήσεις, καθ' ὅσον ἅπτεται τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν δι' ἀτόμων τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ σχήματος καὶ μεγέθους, πυκνοτέρας ἢ ἀραιοτέρας, ὁμοίας ἢ ἀνομοίας τάξεως (2). Ὁμοίως δ' ἀπεφήνατο καὶ περὶ γεύσεως

(1) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. Δημόκριτος δὲ καὶ Λεύκιππος ποιήσαντες τὰ σχήματα τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν γένεσιν ἐκ τούτων ποιοῦσι· διακρίσει μὲν καὶ συγκρίσει γένεσιν καὶ φθορὰν, τάξει δὲ καὶ θέσει ἀλλοίωσιν.

(2) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. χροιὰν οὔ φησιν εἶναι, τροπῇ γὰρ χρωματίζεσθαι. Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 67. ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἑκάστου δυνάμεις ἀποδίδωσιν ἀνάγων εἰς τὰ σχήματα· ἁπάντων δὲ τῶν σχημάτων οὐδὲν ἀκέραιον εἶναι καὶ ἀμιγὲς τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ἐν ἑκάστῳ πολλὰ εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν ἔχειν λείου καὶ τραχέος καὶ περιφεροῦς καὶ ὀξέος καὶ τῶν λοιπῶν· ὃ δ' ἂν ἐνῇ πλεῖστον, τοῦτο μάλιστα ἐνισχύειν πρός τε τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν δύναμιν.

καὶ χρώματος (1). Ὁ Δημόκριτος τὰ στοιχεῖα δὲν ἐθεώρει πρῶτα, ἀλλὰ τὰ ἄτομα, διότι, εἰ τὰ στοιχεῖα ἦσαν πρῶτα τῶν ὁρατῶν σωμάτων, θὰ παρήγάγοντο ἐκ τῶν ἀπείρων σχημάτων ἄπειρα στοιχεῖα. Ἐκ δὲ τῶν στοιχείων μόνον τὸ πῦρ εἵλκυσε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ· διότι τοῦτο ὑπέθετεν ὡς τὸ κινητικὸν ἐν τῇ ὅλῃ τῇ φύσει καὶ ζωτικὸν καὶ πνευματικόν· τοῦτο δὲ ἐνόμιζε συνιστάμενον ἐκ στρογγύλων σωμάτων (2). Ποῖος ὅμως ὁ λόγος τῆς τῶν ἀτόμων ἑνώσεως, πῶς πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἡ γένεσις τῶν συνθέτων ὄντων τοῦ κόσμου, τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ Δημόκριτος λύει ἐν τῇ κοσμολογίᾳ.

Κοσμολογία.

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. XII, 2) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Δημόκριτος ὑπέθετε πάντα ὁμοῦ δυνάμει, οὐχὶ δ' ἐνεργείᾳ, τουτέστιν ἐν τῷ ἀπείρῳ ἐφέροντο τὰ ἄτομα ἀϊδίως κινούμενα (3). Τὴν δὲ κίνησιν τῶν ἀτόμων, ἣν ἐθεώρει ἀναγκαίαν (4), δὲν παρήγαγεν ἔκ τινος ἀρχῆς (Cic fin I, 6, 17), διότι τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν καὶ διὰ τοῦτο ἄπειρον ὂν δὲν δύναται ἐξ ἄλλου νὰ πα-

(1) Ἀριστ. περὶ αἰσθ. c. 4. τὸ γὰρ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, τὸ μὲν τραχύ φησιν εἶναι, τὸ δὲ λεῖον, εἰς δὲ τὰ σχήματα ἀνάγει τοὺς χυμούς. Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 64.

(2) Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 68. Σιμπ. φυσ. 8. οἱ δὲ περὶ Λεύκιππον καὶ Δημόκριτον τὰ μὲν θερμὰ γίνεσθαι καὶ πυρεῖα τῶν σωμάτων ὅσα ἐξ ὀξυτέρων καὶ λεπτομερεστέρων καὶ κατὰ ὁμοίαν θέσιν συγκειμένων σύγκειται τῶν πρώτων σωμάτων, τὰ δὲ ψυχρὰ καὶ ὑδατώδη ὅσα ἐκ τῶν ἐναντίων, καὶ τὰ μὲν λαμπρὰ καὶ φωτεινὰ, τὰ δὲ ἀμυδρὰ καὶ σκοτεινά.

(3) Μετ. XII, 6. Γαλην. περὶ τῶν στοιχ. καθ' Ἱπποκρ. I, 2. τὸ δὲ κενὸν χώρα τις ἐν ᾗ φερόμενα ταυτὶ τὰ σώματα ἄνω τε καὶ κάτω σύμπαντα διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος ἢ περιπλέκεταί πως ἀλλήλοις, ἢ προσκρούσει, καὶ ἀποπάλλεται, καὶ διακρίνεται καὶ συγκρίνεται πάλιν εἰς ἄλληλα κατὰ τὰς τοιαύτας ὁμιλίας, κἀκ τούτου τά τε ἄλλα συγκρίματα πάντα ποιεῖ καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν καὶ τὰς αἰσθήσεις.

(4) Ἀριστ. φυσ. II, 4. εἰσὶ δέ τινες, οἳ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τοῦδε καὶ τῶν κοσμικῶν πάντων αἰτιῶνται τὸ αὐτόματον· ἀπὸ ταὐτομάτου γὰρ γίνεσθαι τὴν δίνην καὶ τὴν κίνησιν τὴν διακρίνασαν καὶ καταστήσασαν εἰς ταύτην τὴν τάξιν τὸ πᾶν.

ραχθῇ (1). Ὁ Ἀριστοτέλης κατακρίνει τοὺς Ἀτομικούς, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως δὲν συνεζήτησαν, (Ἀριστ. Μετ. I, 4. περὶ Οὐραν. III, 2), ἀλλὰ τὸν κόσμον παράγουσιν ἀπὸ ταὐτομάτου. (φυσ. II, 5). Αὐτὸ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Σιμπλίκιος (φυσ. 74), καὶ Δ. ὁ Λαέρτιος IX, 45) (2). Ὁ Δημόκριτος ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ πόθεν ἡ ἀΐδιος κίνησις, ἀλλὰ τὴν κίνησιν τῶν καθ' ἕκαστα παρήγαγεν ἐκ μηχανικῆς ὅλως καὶ ἐξωτερικῆς αἰτίας (3). Ἐπειδὴ δὲ διὰ ταύτης τῆς θεωρίας καὶ ἡ ἐσωτερικὴ κίνησις καὶ ἡ ζωὴ τῶν ὄντων ἀναιρεῖται, κατακρίνει αὐτοὺς ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ Οὐραν. III, 2), ὅτι δὲν παραδέχονται κίνησιν κατὰ φύσιν, καίτοι τὸ πρῶτον κινοῦν δὲν πρέπει βίᾳ νὰ κινῇ, ἀλλὰ κατὰ φύσιν.

Οἱ Ἀτομικοὶ λέγουσιν, ὅτι οὐδὲν χρῆμα μάτην γίνεται, ἀλλὰ πάντα ἐκ λόγου τε καὶ ὑπ' ἀνάγκης (Στοβ. I, 160). Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (περὶ ζω. γεν. V, 8), ὅτι ὁ Δημόκριτος τὸ οὗ ἕνεκα ἀφεὶς πάντα ἀνάγει εἰς ἀνάγκην οἷς χρῆται ἡ φύσις· καὶ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἡ τύχη ἔχει μικρὰν ἰσχύν, μάλιστα δὲ εἶναι ὄνομα πρὸς κάλυψιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀβουλίας. (Εὐσεβ. Εὐαγ. προπ. **XIV**, 27, 4).

Ἡ δὲ φυσικὴ ἀναγκαιότης ἦτο αὐτοῖς δύναμις ἀλόγως ἐνεργοῦσα, φυσική τις αἰτία, ἣν ἔθετον ἐν τῇ βαρύτητι, διότι αὐτὴν ὑπέθετον οὐσιώδη τῶν σωμάτων ἰδιότητα καὶ τὸ κενὸν αἴτιον τῆς κινήσεως (Ἀριστ. φυσ. **VIII**, 9. διὰ δὲ τὸ κενὸν κινεῖσθαί φασιν)· τὸ κοῦφον καὶ τὸ βαρὺ διορίζοντες τοῖς μεγέθεσιν ὑποθέτουσιν ἐξ ἀνάγκης, ὅτι τὰ ἁπλᾶ ἔχουσι τὴν αὐτὴν τῆς φορᾶς ὁρμήν· (Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 71)· τὰ ἄτομα ὁμοιοφυῆ ὄντα ἔχουσι βάρος, καὶ τὰ βαρύτερα ἐξωθούμενα ὑπὸ τῶν κουφοτέρων φέρονται κάτω, τὰ δὲ κουφότερα ἄνω (Σιμπλ. περὶ Οὐραν. 254)· ὥστε κατὰ τοὺς ἀτομικοὺς ἡ κίνησις τῶν ἀτόμων παράγεται ἐκ τῆς βαρύτητος, καὶ ἐπομένως πρώτη κίνησις εἶναι ἡ πρὸς τὰ κάτω κάθετος.

Τὴν δὲ δυσχέρειαν, ὅτι ἐν τῷ ἀπείρῳ οὐδὲν ἄνω καὶ κάτω ἐστίν, δὲν συνεῖδον οἱ ἀτομικοί, ὡς φαίνεται. Ἐὰν τὰ ἄτομα ἦσαν ὅμοια κατά τε τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος, δὲν πίπτουσιν ἰσοταχῶς, ἀλλ' εἰς ἄλληλα, τὰ μὲν κουφότερα φέρονται ἄνω, τὰ δὲ βαρύτερα κάτω, (Ἀριστ. περὶ Οὐραν. **IV**, 6), καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέτου κινήσεως αὐτῶν, ἐκ τῆς συγκρούσεως καὶ τοῦ ἀποπαλμοῦ τῶν ἀτόμων γεννᾶται κύκλῳ κίνησις ἤτοι ἡ δίνη, δι' ἧς τὰ μὲν ὅμοια φέρονται πρὸς τὰ ὅμοια (1), καὶ τὰ ἄτομα συντιθέμενα καὶ περιπλεκόμενα γεννῶσιν (Ἀριστ. περὶ Οὐρ. III, 4)· καὶ οὐ μόνον ἀθροισμοὶ ἀτόμων ἀραιοὶ γίνονται, ἀλλὰ καὶ πυκνοί· τὴν δὲ συμπλοκὴν Ἀβδηρῖται ἐπάλλαξιν ἐκάλουν. Ἐκ δὲ τῆς συμπλοκῆς τῶν ἀτόμων παράγονται σύνθετα σώματα· ἓν δὲ ὅλον χωρισθὲν ἀποτελεῖ κόσμον. Ἐπειδὴ δὲ ἄπειροι συνθέσεις εἰσίν, εἰσὶ καὶ ἄπειροι κόσμοι. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἄτομα κατά τε τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα διάφορα, εἰσὶ καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν κόσμοι, οἳ αὔξουσι προστιθεμένων καὶ ἄλλων ἀτόμων, μειοῦνται,

(1) Ἀριστ. φυσ. VIII, 1. τοῦ δὲ ἀεὶ οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν· περὶ γεν. ζώων II, 6. οὐ καλῶς δὲ λέγουσιν οὐδὲ τοῦ διὰ τί τὴν ἀνάγκην, ὅσοι λέγουσιν, ὅτι οὕτως ἀεὶ γίνεται, καὶ ταύτην εἶναι νομίζουσιν ἀρχὴν ἐν αὐτοῖς, ὥσπερ Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης, ὅτι τοῦ μὲν ἀεὶ καὶ ἀπείρου οὐκ ἔστιν ἀρχή, τὸ δὲ διὰ τί ἀρχή, τὸ δ' ἀεὶ ἄπειρον, ὥστε τὸ ἐρωτᾶν τὸ διὰ τί περὶ τῶν τοιούτων τινὸς τὸ ζητεῖν εἶναί φησι τοῦ ἀπείρου ἀρχήν.

(2) Ἀριστ. φυσ. II, 4. πολλὰ καὶ γίνονται καὶ εἰσὶν ἀπὸ ταὐτομάτου, ἃ οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἐστιν ἐπενεγκεῖν ἕκαστον ἐπί τι αἴτιον τῶν γιγνομένων, καθάπερ ὁ παλαιὸς λόγος εἶπεν ὁ ἀναιρῶν τὴν τύχην, ὅμως τὰ μὲν εἶναί φασι πάντες ἀπὸ τύχης, τὰ δ' οὐκ ἀπὸ τύχης. Σιμπλ. 74. ὅτι οὗτος (Δ.) ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ ἐδόκει τῇ τύχῃ χρῆσθαι, ἐν δὲ τοῖς μερικωτέροις οὐδενός φησιν εἶναι τὴν τύχην αἰτίαν, ἀναφέρων εἰς ἄλλας αἰτίας, οἷον τοῦ θησαυρὸν εὑρεῖν τὸ σκάπτειν ἢ τὴν φυτείαν τῆς ἐλαίας, τοῦ δὲ καταγῆναι τοῦ φαλακροῦ τὸ κρανίον, τὸν ἀετὸν ῥίψαντα τὴν χελώνην, ὅπως τὸ χελώνιον ῥαγῇ κτλ.

(3) Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. ὅτι Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος ποιήσαντες τὰ σχήματα τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν γένεσιν ἐκ τούτων ποιοῦσι, διακρίσει μὲν καὶ συγκρίσει γένεσιν καὶ φθοράν, τάξει δὲ καὶ θέσει ἀλλοίωσιν.

(1) Σεξτ. Ἐμπ. πρὸς Μαθ. VII, 116 καὶ ἐφ. καὶ γὰρ ζῷα φησιν ὁμογενέσι ζώοισι ξυναγελάζεσθαι, ὡς περιστεραὶ περιστερῇσι καὶ γέρανοι γεράνοις καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀλόγων· ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν ἀψύχων καθάπερ ὁρῆν πάρεστιν ἐπί τε τῶν κοσκινευομένων σπερμάτων καὶ ἐπὶ τῶν παρὰ τῇσι κυματωγῇσι ψηφίδων· ὅπου μὲν γὰρ κατὰ τὸν τοῦ κοσκίνου δῖνον διακριτικῶς φακοὶ μετὰ φακῶν τάσσονται καὶ κριθαὶ μετὰ κριθῶν καὶ πυροὶ μετὰ πυρῶν, ὅπου δὲ κατὰ τὴν τοῦ κύματος κίνησιν αἱ μὲν ἐπιμήκεις ψηφῖδες εἰς τὸν αὐτὸν τόπον τῇσι ἐπιμήκεσι ὠθέονται, αἱ δὲ περιφερέες τῇσι περιφερέσι Σιμπλ. φυσ. 7.

ἀφαιρουμένων· φθείρονται δὲ δύο συγκρουσθέντων, ὁ μικρότερος συντρίβεται ὑπὸ τοῦ μεγαλειτέρου· ('Αριστ. φυσ. VIII, 1. Σιμπλ. φυσ. 257)· οὕτω δὲ ἀεὶ μεταβάλλονται ἀεὶ φθειρόμενοι καὶ γινόμενοι. Τὸν δὲ ἡμέτερον κόσμον παριστᾷ ὡς ἔνδυμα περιέχον ἐν ἑαυτῷ παντοῖα σώματα, καὶ συμμενόντων τῶν ἐνεχθέντων σωμάτων ἐπὶ τὸ μέσον ἐγένετο ἡ γῆ πρότερον τῶν ἄστρων (Δ. Α. IX, 32 καὶ 31)· αὐτῆς δὲ προσεθλίβετο ὁ μικρομερὴς σχηματισμὸς καὶ ἐγένετο ἡ ὑγρὰ φύσις αὐτῆς, τὸ μὲν πρῶτον ἐπλάζετο διά τε μικρότητα καὶ κουφότητα, πυκνωθεῖσα δὲ τῷ χρόνῳ καὶ βαρυνθεῖσα κατεστάθη (Δ. Α. IX, 30. Στοβ. I, 490. 'Αριστ. Μετεωρολ. II, 3) καὶ ἐν τῷ μέσῳ διέμεινε. Μεταξὺ δὲ τοῦ μέσου καὶ τοῦ ἐξωτάτου τόπου ἐστὶν ὁ ἀήρ, ἐν ᾧ τὰ ἄστρα κινοῦνται· ὁ μὲν Λεύκιππος θεωρεῖ τὴν γῆν τυμπανοειδῆ, ὁ δὲ Δημόκριτος δισκοειδῆ μὲν τῷ πλάτει κοίλην δὲ τὸ μέσον· (ἀρέσκ. φιλ. III, 10)· τὸ δὲ πλάτος εἶναι αἴτιον ὅτι ἡ γῆ μένει. ('Αριστ. περὶ Οὐρ. II, 13). Τὸν δ' ἥλιον ὁ Δημόκριτος ὑπέθετεν μύδρον ἢ πέτρον διάπυρον, τὴν δὲ σελήνην στερέωμα διάπυρον, ἔχον ἐν ἑαυτῷ πεδία καὶ ὄρη καὶ φάραγγας· (Cic. fin. I, 6, 20. Στοβ. I, 532)· τὸ δὲ πῦρ ὁ ἥλιος ἔλαβεν ὕστερον (Εὐσεβ. Εὐαγ. προπ. I, 8, 7) καὶ παρελήφθη εἰς τὸ σύστημα τοῦ κόσμου.

Περὶ δὲ τῆς τάξεως τῶν ἄστρων διαφόρως οἱ συγγραφεῖς ἀποφαίνονται· (Δ. Α. IX, 33)· ἡ μὲν σελήνη πλησίον τῆς γῆς, ὁ δ' ἥλιος ἀπωτάτω, τὰ δ' ἄλλα ἄστρα τούτων μεταξὺ (1). Τὰς δὲ τροχιάς των ὑπέθετον παραλλήλως τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ τὴν περιστροφήν των ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. (ἀρέσκ. φιλ. II, 16, 1).

Ἡ ταχύτης αὐτῶν μειοῦται κατὰ λόγον τῆς ἀποστάσεως τῶν ἄστρων ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου περιφερείας· (Lucret. στιχ. 619 καὶ ἑφ.)· τὸ δὲ πῦρ τῶν ἄστρων τρέφεται ὑπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων. Αἱ δὲ δόξαι τῶν ἀτομικῶν περὶ τῆς κλίσεως τοῦ ἄξονος τῆς γῆς (ἀρέσκ. φιλ. III, 12), περὶ ἐκλείψεως ἡλίου καὶ σελήνης (Δ. Α. IX, 35 ἐκλείπειν ἥλιον καὶ σελήνην τῷ κεκλί-

(1) 'Αρέσκ. φιλ. II, 15, 3. μετὰ τὴν γῆν ἡ σελήνη, ἔπειτα ἡ 'Αφροδίτη, ὁ ἥλιος, οἱ ἄλλοι πλάνητες καὶ οἱ ἀπλανεῖς.

σθαι τὴν γῆν πρὸς μεσημβρίαν), περὶ φωτὸς τῶν ἄστρων καὶ τοῦ Γαλαξίου, περὶ κομητῶν καὶ τοῦ μεγάλου ἐνιαυτοῦ, ἐλήφθησαν παρ' 'Αναξαγόρου. ('Αριστ. μετεωρολ. I, 8. I, 6. II, 7. Cens. di nat. 18, 8).

Ἔτι δὲ ὑπέθετον οἱ ἀτομικοὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ταῦτα ὅμως παρήγαγον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν σχημάτων (Δ. Α. IX, 44), ἑπομένως ταῦτα ὑπέθετον συγκρίματα ἐκ τῶν ἀτόμων. (Σιμπλ. φυσ. 8). Μόνον δὲ τῷ πυρὶ τὴν σφαῖραν ἀπέδωκαν. ('Αριστ. περὶ Οὐραν. III, 4).

Οἱ ἀτομικοὶ τὰ ἐλάχιστα πρῶτα σώματα ἄτομα καλοῦντες ὑπέθετον ὅτι κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν σχημάτων καὶ τῆς θέσεως καὶ τάξεως τὰ μὲν θερμὰ καὶ πυρεῖα τῶν σωμάτων γίνονται, ὅσα ἐξ ὀξυτέρων καὶ λεπτομερεστέρων καὶ καθ' ὁμοίαν θέσιν κειμένων σύγκεινται τῶν πρώτων σωμάτων, τὰ δὲ ψυχρὰ καὶ ὑδατώδη, ὅσα ἐκ τῶν ἐναντίων, καὶ τὰ μὲν λαμπρὰ καὶ φωτεινά, τὰ δὲ ἀμυδρὰ καὶ σκοτεινά. (Σιμπλ. φυσ. 8).

Ὁ Δημόκριτος συνέγραψε (Δ. Α. IX, 46 καὶ ἑφ.) περὶ φυτῶν, ζῴων, ἀνθρώπου, ἐμβρύου καὶ γενέσεως ἀνθρώπου ἐκ τοῦ πηλοῦ, καὶ ἐθαύμαζε τὸν ἄνθρωπον διά τε τὴν τοῦ σώματος κατασκευὴν καὶ τὸ σχῆμα. Περιγράφων δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ τὰ τούτου μέρη ἀκριβῶς προσεγγίζει ἀπὸ τῆς μηχανικῆς ἐξηγήσεως τῆς φύσεως εἰς τὴν τελεολογικήν, ὀνομάζων τὸν μυελὸν φύλακα τῆς διανοίας (Fr. 6), τὴν καρδίαν βασιλίδα ὀργῆς τιθηνὸν (Fr. 15), τὸ ἧπαρ ἐπιθυμίας αἴτιον (Fr. 17), τὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς φωνῆς εἰσὶ καταλλήλως κατεσκευασμένα, αἱ φλέβες, ὁ ὀμφαλὸς καὶ λοιπὰ ὁμοίως. Ὁ Δημόκριτος λέγει (Στοβ. I, 160) οὐδὲν χρῆμα μάτην γίνεται, ἀλλὰ πάντα ἐκ λόγου τε καὶ ὑπ' ἀνάγκης· καὶ ἂν τοῦτο τὸν Δημόκριτον ὤθησεν εἰς τὴν τελεολογικὴν ἐξήγησιν, πάντα ὅμως ἐπραγματεύθη λίαν μηχανικῶς, διότι τὴν τελεολογικὴν παρέλειψεν, ὡς λέγει ὁ 'Αριστοτέλης. Ἡ ψυχὴ αὐτῷ εἶναι σῶμα συγκείμενον ἐκ λεπτοτάτων καὶ λειοτάτων ἀτόμων· ἐπειδὴ δὲ μόνον σώματα ὑπάρχουσιν ἄτομα, εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ σῶμα ἐν σώματι· ('Αριστ. περὶ ψυχ. I, 2)· αὐτὴ δὲ εἶναι πῦρ, διότι τοῦτο σύγ-

κειται ἐκ στρογγυλοτάτων ἀτόμων, ἃ παρεσπαρμένα καθ' ὅλον τὸ σῶμα ζωογονοῦσι καὶ κινοῦσιν αὐτὸ ἀεί (1)· διὰ δὲ λεπτότητα καὶ κινητικότητα τῶν τῆς ψυχῆς ἀτόμων τὰ ἄτομα θλιβόμενα ὑπὸ τοῦ περιέχοντος ἡμᾶς ἀέρος ἐξέρχονται τοῦ σώματος· ταῦτα ὅμως κωλύει τοῦ νὰ ἐξέλθωσιν ἡ ἀναπνοὴ εἰσάγουσα μετὰ τοῦ ἀέρος ἕτερα καὶ ἀναπληροῦσα τὰ ἐξερχόμενα. Ἐὰν δὲ παύσῃ ἡ ἀναπνοὴ καὶ ἡ ἀντίστασις ὑπὸ τῆς κινήσεως ὑπερνικηθῇ, ἐξέρχεται τὸ ἐντὸς πῦρ καὶ ἐπακολουθεῖ θάνατος (2)· οὕτως ἐξήγησεν ὁ Δημόκριτος καὶ τὸν ὕπνον καὶ τὸν φαινόμενον θάνατον (Lucret. IV, 913 καὶ ἑφ.)· ἡ θερμότης εἶναι ζωή, τὸ ἐναντίον δὲ ὁ θάνατος στέρησις θερμότητος· διὸ ἔλεγεν ὅτι πάντα τὰ σώματα καὶ τὰ νεκρὰ μετέχουσι ψυχῆς ποιᾶς, διότι ταῦτα μετέχουσι θερμοῦ καὶ αἰσθητικοῦ· διὸ ἔλεγεν, ὅτι ἡ ἀναπνοὴ κωλύει τοῦ νὰ ἐκθλίβηται ἡ ψυχή. Τὴν ψυχὴν ἔλεγε τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ σῶμα σκῆνος (Fr. 6. 22. 127. 210) καὶ διὰ τοῦτο ἐνουθέτει νὰ φροντίζωμεν μᾶλλον περὶ τῆς ψυχῆς ἢ περὶ τοῦ σώματος (3). Τὸ δὲ σωματικὸν κάλλος ἄνευ νοῦ θεωρεῖ κτηνῶδες (Fr. 129)· ἡ τῶν ζώων εὐγένεια ὑφίσταται ἐν προτερήμασι σωματικοῖς, ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἠθικοῖς. (Fr. 127). Τὴν δὲ τῆς εὐδαιμονίας ἕδραν λέγει ἐν τῇ ψυχῇ οὔσῃ αἰτίᾳ τῆς τοῦ σώματος βλάβης· (Fr. 1 καὶ 6)· τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ λέγει θεῖα, τὰ δὲ τοῦ σώματος ἀνθρώπινα, καὶ τὸν νοῦν θεῖον καὶ ὡς τὸ τελειότατον σῶμα. (Cicer. N. Δ. I, 12, 29). Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος εἶπεν, ὅτι πᾶσιν

(1) Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 3. ἔνιοι δὲ καὶ κινεῖν φασι τὴν ψυχὴν τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ἐστιν ὡς αὐτὴ κινεῖται, οἷον Δημόκριτος. I, 5. εἴπερ γάρ ἐστιν ἡ ψυχὴ ἐν παντὶ τῷ αἰσθανομένῳ σώματι.

(2) Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2 διὸ καὶ τοῦ ζῆν ὅρον εἶναι τὴν ἀναπνοήν· συνάγοντος γὰρ τοῦ περιέχοντος τὰ σώματα καὶ ἐκθλίβοντος τῶν σχημάτων τὰ παρέχοντα τοῖς ζῴοις τὴν κίνησιν διὰ τὸ μηδ' αὐτὰ ἠρεμεῖν μηδέποτε, βοήθειαν γίγνεσθαι θύραθεν ἐπεισιόντων ἄλλων τοιούτων ἐν τῷ ἀναπνεῖν· κωλύειν γὰρ αὐτὰ καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ἐν τοῖς ζῴοις ἐκκρίνεσθαι, συνανείργοντα τὸ συνάγον καὶ πηγνύον· καὶ ζῆν δὲ ἕως ἂν δύνωνται τοῦτο ποιεῖν. περὶ ἀναπ. 4.

(3) Fr. 128. ἀνθρώποισι ἁρμόδιον ψυχῆς μᾶλλον ἢ σώματος ποιέεσθαι λόγον· ψυχὴ μὲν γὰρ τελεωτάτη σκήνεος μοχθηρίην ὀρθοῖ, σκήνεος δὲ ἰσχὺς ἄνευ λογισμοῦ ψυχὴν οὐδέν τι ἀμείνω τίθησιν.

ἔνεστι ψυχὴ καὶ νοῦς. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δημόκριτος ψυχὴν καὶ νοῦν ταυτίζει μετὰ τοῦ θερμοῦ καὶ πυρώδους, παραδέχεται ψυχὴν καὶ νοῦν ἐν ἅπασιν, ὅσοις ζωὴ καὶ θερμότης ὑπάρχει· διὰ τοῦτο παραδέχεται ψυχὴν καὶ νοῦν ἐν τῷ ἀέρι, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναπνεύσωμεν ἐξ αὐτοῦ ψυχὴν καὶ ζωήν (1)· καὶ ἐν τοῖς νεκροῖς σώμασιν ἔστι θερμὸν καὶ αἰσθητικὸν καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα μετέχουσι καὶ ψυχῆς. (ἀρεσκ. φιλ. IV, 4, 4).

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς (Cicer. N. Δ. I, 43, 120. Στοβ. I, 56. ἀρεσκ. I, 7, 13. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XIV, 16, 6. Κυριλλ. Ἰουλ. I, 4)· λέγουσιν, ὅτι τὸ θερμὸν ὑπέλαβεν ὡς τὸ θεῖον ἐν τοῖς οὖσιν, καὶ τὸν θεὸν ὡς τὴν ψυχὴν καὶ νοῦν τοῦ κόσμου ἐκ στρογγύλων πυροειδῶν ἀτόμων συνισταμένην, καὶ νοῦν τὸν θεὸν ἰσχυρίζεται ἐν πυρὶ σφαιροειδεῖ, καὶ τοῦτον τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν. Ὁ Δημόκριτος ὅμως λέγων θεῖον δὲν ἐννόει προσωπικὸν, ἕν, ψυχὴν, ἀλλ' ὕλην, ἄτομα πυροειδῆ κίνησιν παράγοντα, ζωὴν καὶ νοῦν, δὲν ἐννόει μίαν δύναμιν τὸ πᾶν κινοῦσαν, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν ὑπέθετε, καὶ ὁ Πλάτων τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν. Κατὰ Δημόκριτον ὁ νοῦς δὲν εἶναι δύναμις ὑπὲρ τὴν ὕλην, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς· ἡ κινητικὴ αἰτία εἶναι ἡ δύναμις τῆς βαρύτητος· ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ κινοῦν, διότι τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν σύγκειται, κινοῦνται εὐκόλως διὰ πιέσεως καὶ πληγῆς. Ὁ νοῦς κατὰ Δημόκριτον εἶναι ὕλη, ὡς ἡ αἴσθησις καὶ γνῶσις συνέπειαι τῆς τῶν ἀτόμων κινητικότητος.

Ὁ Δημόκριτος ὑπέθετεν ὅτι αἱ αἰσθήσεις καὶ νοήσεις εἶναι ἀλλοιώσεις τοῦ σώματος (Ἰωάν. Δαμασκην. II, 25, 12) προερχόμεναι ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀντιτυπώσεων (2). Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἐνέργεια σώματός τινος εἰς ἕτερον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀφῆς, δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι οὗτος πᾶσαν αἴσθησιν ἀφὴν ἐποίει, καὶ τὰς αἰσθήσεις εἴδη αὐτῆς (3). Ἐκ τῶν ἀπορροιῶν εἰς τὸ σῶμα

(1) Ἀριστ. περὶ ἀναπν. 4. ἐν γὰρ τῷ ἀέρι πολὺν ἀριθμὸν εἶναι τῶν τοιούτων, ἃ καλεῖ ἐκεῖνος νοῦν καὶ ψυχήν.

(2) Ἀριστ. μετ. IV, 5. διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν φρόνησιν μὲν τὴν αἴσθησιν, ταύτην δ' εἶναι ἀλλοίωσιν, τὸ φαινόμενον κατὰ τὴν αἴσθησιν ἐξ ἀνάγκης ἀληθὲς εἶναί φασιν.

(3) Ἀριστ. περὶ αἰσθ. 4. Δημόκριτος δὲ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων,

εἰσερχομένων διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐκτεινομένων προέρχεται ἡ αἴσθησις (1).

Ἐπειδὴ δὲ μόνον ὅμοια πρὸς ἄλληλα ἐνεργοῦσιν, τὸ ὅμοιον δὲ ὁμοίῳ γινώσκεται (Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 7), θέλουσιν αἱ αἰσθήσεις ἀφθῆ τῶν ὁμοίων, καὶ ἡμεῖς τὸ μὴ ὅμοιον δὲν δυνάμεθα αἰσθάνεσθαι (2), ἐδόξαζε δ' ὅτι καὶ ἄλλα ὄντα ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν αἰσθήσεις, ἃς ἡμεῖς δὲν ἔχομεν (3). Ὁ Θεόφραστος (περὶ αἰσθ. 49) λέγει, ὅτι ὁ Δημόκριτος πειρᾶται νὰ εἴπῃ τι ἴδιον περὶ ὄψεως καὶ ἀκοῆς. Τὴν ὄψιν ἐξήγησεν ὁ Δημόκριτος, ὡς ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὑποθέσας ὅτι ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ὄντων γίνονται ἀπορροαὶ τηροῦσαι τὸ σχῆμα αὐτῶν. Τὰ εἴδωλα ἀπεικονίζονται ἐν τῷ ὀφθαλμῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ διαχέονται εἰς ὅλον τὸ σῶμα· ἐντεῦθεν ἡ παράστασις προέρχεται. (Σιμπλ. φυσ. 73)· ἐπειδὴ ὅμως ὁ μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τόπος πληροῦται ὑπ' ἀέρος, δὲν δύνανται τὰ εἴδωλα τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τῶν ὄντων νὰ ἔλθωσιν ἀμέσως εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀὴρ ἐν τῷ μέσῳ ἐστὶν, δὲν φαίνονται τὰ παριστάμενα σαφῶς, ἐὰν πολὺ ἀπέχωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐξέρχονται ἀπορροαί, μεταποιεῖται τὸ εἴδωλον τοῦ ἀντικειμένου καὶ δι' αὐτῶν (4).

ὅσοι λέγουσι περὶ αἰσθήσεως, ἀτοπώτατόν τι ποιοῦσι· πάντα γὰρ τὰ αἰσθητὰ ἁπτὰ ποιοῦσι· καίτοι εἰ οὕτω τοῦτ' ἔχει, δῆλον ὡς καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἑκάστη ἁφή τις ἐστιν.

(1) Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 54. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μὴ μόνον τοῖς ὄμμασιν ἀλλὰ καὶ τῷ ἄλλῳ σώματι μεταδιδόναι τῆς αἰσθήσεως· φησὶ γὰρ διὰ τοῦτο κενότητα καὶ ὑγρότητα δεῖν ἔχειν τὸν ὀφθαλμόν, ἵνα ἐπὶ πλέον δέχηται καὶ τῷ ἄλλῳ σώματι παραδιδῷ.

(2) Ἰωάν. Δαμασκην. II, 25, 16. Δημόκριτος πλείους μὲν εἶναι τὰς αἰσθήσεις τῶν αἰσθητῶν, τῷ δὲ μὴ ἀναλογίζειν τὰ αἰσθητὰ τῷ πλήθει λανθάνειν.

(3) Ἀρέσκ. φιλ. IV, 10, 3. Δημόκριτος πλείους εἶναι αἰσθήσεις περὶ τὰ ἄλογα ζῷα καὶ περὶ τοὺς σοφοὺς καὶ θεούς.

(4) Ἀριστ. περὶ αἰσθ. 2. Δημόκριτος δ' ὅτι μὲν ὕδωρ εἶναί φησι (τὴν ὄψιν) λέγει καλῶς, ὅτι δ' οἴεται τὸ ὁρᾶν εἶναι τὴν ἔμφασιν (τὸν ἀπεικονισμὸν τῶν ἀντικειμένων ἐν τῷ ὀφθαλμῷ) οὐ καλῶς· τοῦτο μὲν γὰρ συμβαίνει ὅτι τὸ ὄμμα λεῖον· τὸ μὲν οὖν τὴν ὄψιν εἶναι ὕδατος ἀληθὲς μέν, οὐ μέν τοι συμβαίνει τὸ ὁρᾶν ᾗ ὕδωρ, ἀλλ' ᾗ διαφανές. Θεόφρ. 50. ὁρᾶν μὲν οὖν ποιεῖ τῇ ἐμφάσει· ταύτην δ' ἰδίως λέγει· τὴν γὰρ ἔμφασιν οὐκ εὐθὺς ἐν τῇ κόρῃ γίνεσθαι, ἀλλὰ

Ὅθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ ὄψις ἡμῶν δὲν παριστᾷ τὰ ὄντα ὡς εἰσίν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀκοὴν καὶ τοὺς τόνους. (Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 55. καὶ ἑφ.). Ὁ τόνος ἐξέρχεται ἐκ τοῦ τονίζοντος σώματος ὡς ῥοὴ ἀτόμων κινοῦσα τὸν ἔμπροσθεν αὐτῆς ἀέρα· ἐν τῇ ῥοῇ τῶν ἀτόμων εἰσὶ τὰ ὁμοιόσχημα ἄτομα. (Δ. Λ. IX, 48). Τούτων δ' ἐρχομένων εἰς τὰ ἄτομα τῆς ψυχῆς προέρχονται αἱ αἰσθήσεις τῆς ἀκοῆς. Καίτοι δ' οἱ τόνοι εἰς τὸ ὅλον σῶμα εἰσέρχονται, ἀκούομεν μόνον διὰ τῶν ὤτων, διότι τοῦτο τὸ ὄργανον εἶναι οὕτω κατεσκευασμένον, ὥστε δέχεται τὸ πλεῖστον τῶν τόνων εἰς ἑαυτό. (Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 56). Μετὰ δὲ τῆς αἰσθήσεως ἅμα καὶ τὸ νοεῖν προέρχεται· τὸ αἰσθανόμενον καὶ τὸ νοεῖν εἰσὶ ταὐτόν (1). Αἴσθησις καὶ νοῦς εἰσὶν ἀλλοιώσεις (2)· ἀμφότερα δὲ μηχανικῶς γίνονται ὡς πᾶσα ἀλλοίωσις διὰ τῶν ἐκτὸς ἀνατυπώσεων (3). Ἐὰν ἡ ψυχὴ μετὰ τὴν κίνησιν σύμμετρος ᾖ, ἀντιλαμβάνεται ὀρθῶς τῶν ἀντικειμένων, ἐὰν δὲ περίθερμος ἢ περίψυχρος γίνηται, μεταλλάττει, δηλαδὴ ἀντιλαμβάνεται ἡμαρτημένως, διότι τοῦτο καὶ οἱ παλαιοὶ καλῶς ὑπέλαβον, ὅτι εἶναι ἀλλοφρόνησις· ὥστε φανερόν, ὅτι τῇ κράσει τοῦ σώματος ποιεῖ τὸ φρονεῖν (4).

τὸν ἀέρα τὸν μεταξὺ τῆς ὄψεως καὶ τοῦ ὁρωμένου τυποῦσθαι, συστελλόμενον ὑπὸ τοῦ ὁρωμένου καὶ τοῦ ὁρῶντος· (ἅπαντος γὰρ ἀεὶ γίνεσθαί τινα ἀπορροήν)· ἔπειτα τοῦτον στερεὸν ὄντα καὶ ἀλλόχρων ἐμφαίνεσθαι τοῖς ὄμμασιν ὑγροῖς· καὶ τὸ μὲν πυκνὸν οὐ δέχεσθαι τὸ δ' ὑγρὸν διιέναι. Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 7.

(1) Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2. ἐκεῖνος (Δημόκριτος) μὲν γὰρ ἁπλῶς ταὐτὸν ψυχὴν καὶ νοῦν· τὸ γὰρ ἀληθὲς εἶναι τὸ φαινόμενον· διὸ καλῶς ποιῆσαι τὸν Ὅμηρον (Μετ. IV, 5) ὡς Ἕκτωρ κεῖτ' ἀλλοφρονέων· οὐ δὴ χρῆται τῷ νῷ ὡς δυνάμει τινὶ περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ταὐτὸ λέγει ψυχὴν καὶ νοῦν.

(2) Ἀριστ. περὶ ψυχ. III, 3. οἵ γε ἀρχαῖοι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταὐτὸν εἶναί φασιν, πάντες γὰρ οὗτοι τὸ νοεῖν σωματικὸν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπολαμβάνουσιν.

(3) Cicer. fin. I, 6, 21. Στοβ. Floril. IV, 233. τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν νόησιν γίνεσθαι εἰδώλων ἔξωθεν προσιόντων, μηδενὶ γὰρ ἐπιβάλλειν μηδετέραν χωρὶς τοῦ προσπίπτοντος εἰδώλου.

(4) Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 58. Ἀριστ. μετ. IV, φασὶ δὲ καὶ τὸν Ὅμηρον ταύτην ἔχοντα φαίνεσθαι τὴν δόξαν (ὅτι δηλ. ὅλαι αἱ παραστάσεις ἀληθεῖς εἰσίν· ὅτι ἐποίησε τὸν Ἕκτορα, ὡς ἐξέστη ὑπὸ τῆς πληγῆς, κεῖσθαι ἀλλοφρονέοντα, ὡς φρονοῦντας μὲν καὶ τοὺς παραφρονοῦντας, ἀλλ' οὐ ταὐτά.

Εἰ καὶ δύσκολον νὰ εἴπῃ, πῶς τὸ νοεῖν διακρίνεται τῆς αἰσθήσεως, δὲν ἀποδίδει ὅμως τὴν αὐτὴν ἀξίαν ἀμφοτέροις, ἀλλὰ τὴν μὲν αἴσθησιν ὀνομάζει σκοτίην, τὴν δὲ νόησιν γνησίην, διότι μόνος ὁ νοῦς ἐρευνᾷ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων οὐσίαν, τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν (1).

Ὅθεν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδίδοντος τῷ Δημοκρίτῳ τὴν δόξαν, ὅτι τὸ φαινόμενον εἶναι ἀληθὲς (Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. περὶ ψυχ. I, 2), εἶναι συνέπεια Ἀριστοτέλους (μετ. IV, 5)· δηλ. ἐπειδὴ τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ νοεῖν ταὐτὸν ὑπολαμβάνουσι, πρέπει ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν αἴσθησιν (φαινόμενον) νὰ ὑπολάβωσιν ἀληθῆ· ἐπειδὴ ἡ ἀτομικὴ δὲν διέκρινε μεταξὺ αἰσθήσεως καὶ νοεῖν, τεκμαίρεται ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι αὐτὴ δὲν διέκρινε καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν· ἐὰν ὁ Δημόκριτος τὴν συνέπειαν ταύτην ἐξήγαγε, θὰ ἔπιπτεν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, διότι, ἐὰν τὰ ὄντα συνίσταντο ἐξ ἀτόμων μόνον, ἃ αἱ αἰσθήσεις δὲν παρατηροῦσι, φανερὸν εἶναι ὅτι αἱ αἰσθήσεις δὲν δεικνύουσι τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων ἰδιότητα. Ἐπίσης δὲ δὲν παραδέχεται ὁ Δημόκριτος καὶ τὰς ἄλλας συνεπείας, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ αἴσθησις εἶναι ἀληθής, πρέπει νὰ ὦσι καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι (2). Ἐὰν δὲ διάφορα ἄτομα κατὰ διαφόρους καιροὺς δὲν ἔχωσι τὰς αὐτὰς αἰσθήσεις περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἐναντίας, πρέπει τὰ ἐναντία νὰ ἦναι ἀληθῆ, ἑπομένως αἰσθήσει δὲν γνωρίζομεν τὰ ὄντα αὐτὰ καθ' αὑτά. (3).

Ὁ Δημόκριτος λέγει, ὅτι ἐν ἑκάστῳ εἰσὶν ἄτομα ἔχοντα διάφορα σχήματα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὄντα φαίνονται διάφορα.

(1) Σεξτ. VII, 140. γνώμης δὲ δύο ἰδέαι, ἡ μὲν γνησίη, ἡ δὲ σκοτίη· καὶ σκοτίης μὲν τάδε σύμπαντα, ὄψις, ἀκοή, ὀσμή, γεῦσις, ψαῦσις· ἡ δὲ γνησίη ἀποκεκρυμμένη ταύτης· τούτων δ' ἡ μὲν σκοτίη ἐστιν ἡ αἴσθησις, ἡ δὲ γνησίη ἡ νόησις.

(2) Φιλόπον. περὶ ψυχ. 16. ὅτι ὁ Δημόκριτος τἀληθὲς καὶ φαινόμενον ταὐτὴν λέγει, καὶ οὐδὲν διαφέρει ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ τῇ αἰσθήσει φαινόμενον, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ἑκάστῳ καὶ τὸ δοκοῦν τοῦτο ἀληθές, ὥσπερ καὶ Πρωταγόρας ἔλεγεν.

(3) Ἀριστ. μετ. IV, 5. διὸ Δημόκριτός γε φησιν ἤτοι οὐδὲν εἶναι ἀληθὲς ἢ ἡμῖν γε ἄδηλον.

(Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. περὶ οὐραν. III, 4). Ἐντεῦθεν ὅμως δὲν ἕπεται, ὅτι καὶ τὸ ἄτομον ἔχει ἰδιότητας ἐναντίας. Ὁ Δημόκριτος παραπονούμενος διὰ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως λέγει, ὅτι τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων δὲν γνωρίζομεν, ὅτι αἱ δόξαι ἡμῶν μεταβάλλονται ὑπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνατυπώσεων καὶ τῶν σωματικῶν καταστάσεων (1)· δὲν ἐθεώρει ὅμως ἀδύνατον καὶ πᾶσαν γνῶσιν· διὸ ἀντεῖπε τῇ τοῦ Πρωταγόρου δόξῃ εἰπὼν ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν, (Σεξτ. Μαθ. VII, 389. Πυῤῥ. I, 213. καὶ ἐφ.) ἀπιδὼν καὶ εἰς τὸν ὁρισμὸν (Ἀρισ. μετ. XIII, 4. φυσ. II, 2).

Ὁ Δημόκριτος δοξάζων, ὅτι ἡ αἴσθησις εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν φαινομένων ἀποβλέπουσα δὲν παρέχει γνῶσιν ἀληθῆ, ἀλλ' ὅτι ὁ νοῦς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, δηλ. τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν, τίθησι τὸ νοεῖν ὑπὲρ τὸ αἰσθάνεσθαι (2). Κατ' ἀρχὰς οἱ ἄνθρωποι ἔμαθον κατὰ Δημόκριτον τέχνας τινὰς παρὰ τῶν ζῴων, κατ' ἀρχὰς ἀπέβλεπον εἰς τὰς χρείας τοῦ βίου καὶ ἔπειτα εἰς κόσμησιν αὐτοῦ. (Ἀριστ. μετ. I, 2)· ἡ γνῶσις τῆς φύσεως ῥυθμίζει τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου (3). Καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ Δημοκρίτου περιέχεται ἐν τοῖς διασωθεῖσιν ἀποσπάσμασι τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων· αὐτὴν ὅμως ἐπιστημονικῶς δὲν ἀνέπτυξεν.

Ὁ Δημόκριτος ἀπεφήνατο τέλος τοῦ βίου τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην ὅρον τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ βλαβε-

(1) Σεξτ. πρὸς Μαθ. VII, 135 καὶ ἐφ. ὅτι οὐδὲν ἴδμεν περὶ οὐδένος, ἀλλ' ἐπιῤῥυσμίη ἑκάστοισιν ἡ δόξις. Δ. Λ. IX, 72. ἐτεῇ δ' οὐδὲν ἴδμεν· ἐν βυθῷ γὰρ ἡ ἀληθείη· ἰσχυρίζεται, ὅτι καὶ τὰ ὄντα αὐθαιρέτως ὀνομάζονται. Προκλ. εἰς Κρατ. 16.

(2) Fr. 140. καὶ ἐφ. πολλοὶ πολυμαθέες νόον οὐκ ἔχουσιν· πολυνοΐην οὐ πολυμαθίην ἀσκέειν χρή· μὴ πάντα ἐπίστασθαι προθυμέο, μὴ πάντων ἀμαθὴς γένῃ. (Σεξτ. Μαθ. VII, 139). Ὅταν ἡ σκοτίη μήτε νὰ ὁρᾷ δύνηται μήτε νὰ ἀκούῃ, μήτε νὰ γεύηται, μήτε νὰ ὀσφραίνηται, μήτ' ἐν τῇ ψαύσει νὰ αἰσθάνηται κτλ. εἰ καὶ τὸ χωρίον ἐλλειπὲς ὅμως δῆλον, ὅτι ἡ γνησίη ἄρχεται, ὅπου ἡ σκοτίη τελευτᾷ· ἡ σκοτίη οὔτε τὸ πλῆρες οὔτε τὸ κενὸν νὰ γνωρίσῃ δύναται.

(3) Fr. 133. ἡ φύσις καὶ ἡ διδαχὴ παραπλήσιόν ἐστι· καὶ γὰρ ἡ διδαχὴ μεταῤῥυσμοῖ τὸν ἄνθρωπον μεταῤῥυσμοῦσα δὲ φυσιοποιέει.

ροῦ (1). Ἡ εὐδαιμονία καὶ κακοδαιμονία δὲν ἐνοικεῖ ἐν χρυσῷ, ἀλλ' ἡ ψυχὴ οἶκος τοῦ δαίμονος (Fr. 1)· τὸ σῶμα καὶ ἡ περιουσία οὐ ποιεῖ εὐδαίμονα, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ νοῦς (Fr. 5)· ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς εἰσὶ τὰ θεῖα, τὰ τοῦ σώματος τὰ ἀνθρώπινα· (Fr. 6)· ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ φροντίσῃ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἢ ὑπὲρ τοῦ σώματος. (Fr. 7. 51 καὶ ἑφ. 3. 19. 128)· ἐνὶ λόγῳ ἡ εὐδαιμονία ὑφίσταται ἐν τῇ εὐθυμίᾳ, τῇ εὐδιαθεσίᾳ καὶ τῇ ἀταραξίᾳ τῆς ψυχῆς (2). Ὁ Δημόκριτος συνιστᾷ ἐγκράτειαν, αὐτάρκειαν, ἁγνότητα τῆς πράξεως καὶ τοῦ φρονήματος, ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος ὡς ὁδὸν εἰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, λέγει ὅτι τὰ καλὰ πόνοις κτῶνται· ταῦτα δ' εἰσὶν ἐφικτά, ἀρκεῖ μόνον ὁ ἄνθρωπος νὰ μεταχειρίζηται καλῶς· οἱ θεοὶ μόνον ἀγαθὰ δίδουσιν, οἱ δ' ἄνθρωποι τρέπουσιν εἰς βλάβην (Fr. 10. 14. 41. 20. 13. 45. 22 καὶ ἑφ.). Αἱ τοῦ σώματος χρεῖαι ἀναπληροῦνται εὐκόλως· ἐπίπονα καὶ βαρέα ποιεῖ ἡ κατὰ φαντασίαν χρεία· ὅσῳ πλέον ἐπιθυμεῖ τις, τόσῳ πλέον αὐξάνουσι καὶ αἱ χρεῖαι· ἡ ἀπληστία ἐστὶ χείρων τῆς ἐξωτερικῆς χρείας· (Fr. 66 καὶ ἑφ.). τῷ ὀλίγα ἐπιθυμοῦντι εἰσὶ ταῦτα πολλά· ὁ περιορισμὸς τῆς ἐπιθυμίας τὴν πενίαν πλοῦτον ποιεῖ (Fr. 24. 26 καὶ ἑφ.)· καλὸν ἐπὶ παντὶ τὸ ἴσον, ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις οὔ μοι δοκέει· (Fr. 33. 61. 47. 109)· ἀγαθὸν οὐ τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδὲ ἐθέλειν.

Ὁ Δημόκριτος συνέγραψε σύγγραμμά τι ἐπιγράψας Τριτογένειαν (Δ. Λ. IX, 46) ἀποδεικνύων ὅτι ἐξ αὐτῆς τρία τινά, ἃ πάντα τἀνθρώπινα συνέχει, τὸ εὖ λογίζεσθαι, τὸ λέγειν καλῶς, τὸ ὀρθῶς πράττειν. Τὴν ἀμαθίαν θεωρεῖ πηγὴν πάντων τῶν κακῶν· (Fr. 116. ἁμαρτίης αἰτίη ἡ ἀμαθίη τοῦ κρέσσονος).

(1) Fr. 8. οὖρος συμφορέων καὶ ἀσυμφορέων τέρψις καὶ ἀτερπίη. Fr. 2. ἄριστον ἀνθρώπῳ τὸν βίον διάγειν ὡς πλεῖστα εὐθυμηθέντι καὶ ἐλάχιστα ἀνιηθέντι.

(2) Δ. Λ. IX, 45. τέλος δ' εἶναι τὴν εὐθυμίαν οὐ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνιοι παρακούσαντες ἐξηγήσαντο, ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου ἢ δεισιδαιμονίας ἢ ἄλλου τινὸς πάθους· καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ εὐεστὼ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὀνόμασιν. Στοβ. II, 76. τὴν δ' εὐθυμίαν καὶ εὐεστὼ καὶ ἁρμονίαν συμμετρίαν τε καὶ ἀταραξίαν καλεῖ.

Ταῦτα δὲ πάντα ἀποδεικνύουσιν αὐτὸν πολύπειρον, ἠθικὸν καὶ ἔξοχον.

Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν φιλίαν συνιστᾷ ὡς χρῆμα, οὗ ἄνευ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄξιον νὰ ζῇ (Fr. 162)· λέγει δὲ ὅτι ἀνδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ πατρίς· (Fr. 225. ἀνδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ βατή· ψυχῆς γὰρ ἀγαθῆς πατρὶς ὁ ξύμπας κόσμος). Κύριον δ' ἐν πολιτείᾳ θεωρεῖ τὴν καλὴν διοίκησιν, διότι αὐτὴ περιλαμβάνουσα πάντα τηρεῖ μετ' αὐτῆς πάντα καὶ συγκαταστρέφεται. (Fr. 212)) Τὴν ἀπορίαν τῆς πόλεως θεωρεῖ χείρονα τῆς ἑκάστου. (Fr. 43. ἀπορίη ξυνὴ τῆς ἑκάστου χαλεπωτέρη· οὐ γὰρ ὑπολείπεται ἐλπὶς ἐπικουρίας)· θέλει βέλτιον ἐν δημοκρατίᾳ νὰ ζῇ ἄπορος καὶ ἐλεύθερος ἢ πλούσιος καὶ ἐξηρτημένος ὑπὸ ἰσχυρῶν (Fr. 200). Οἱ ἄριστοι πρέπει νὰ ἄρχωσι, πάντες νὰ πείθωνται τοῖς ἄρχουσι καὶ τοῖς νόμοις (Fr. 189 καὶ ἑφ.)· θέλει διοίκησιν ἀφιλοκερδῆ (Fr. 195. 202. 313). Περὶ δὲ γάμου ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ νοῦς ἡττᾶται ὑπὸ τῆς ἡδονῆς (Fr. 50 ξυνουσίη ἀποπληξίη σμικρή· ἐξέσσυται γὰρ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου)· δὲν ἐπεθύμει τέκνα, διότι ἡ ἀγωγὴ ἀποσπᾷ ἀναγκαίων ἔργων καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς εἶναι ἀβέβαιον (Fr. 184 καὶ ἑφ.).

Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ οὔτε ἐπιστημονικὴν συνέχειαν δεικνύει οὔτε ἐκ τῶν αὐτοῦ ἀρχῶν πηγάζει· ἐπίσης οὐδ' ἡ περὶ θρησκείας αὐτοῦ θεωρία πηγάζει ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ.

Τὸ θεῖον ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται πάντα εἶναι ἡ φύσις ἤτοι τὰ ἄτομα (Fr. 13. 107. 250)· ἴσως δὲ καὶ τὰ ἄστρα ὠνόμασε θεούς, οὓς ἰνδάλματα ὑπέθετεν, εἴδωλα τῆς φαντασίας. (Κλημ. Cohort. 45). Εἰς δὲ τὴν περὶ θεοῦ ἰδέαν ἦλθον οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἐκτάκτων τῆς φύσεως φαινομένων, οἷον τρικυμιῶν, κομητῶν, ἐκλείψεων ἡλίου καὶ σελήνης (Σεξτ. Μαθ. IX, 24). Ἐν δὲ τῷ ἀέρι ὑπέθετεν ὄντα ὅμοια τοῖς ἀνθρώποις, ἐξ ὧν εἴδωλα προέρχονται, καὶ ταῦτα οἱ παλαιοὶ ἐφαντάσθησαν θεούς. (Σεξτ. IX, 19. Πλούτ. Αἰμ. Παυλ. c. ι).

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἰδέας ὁρμώμενος ὑπέθετο καὶ σημεῖα καὶ χρησμούς, καὶ ὅτι τὰ εἴδωλα φανεροῦσιν ἡμῖν τὰς ἰδέας ἐκείνων, ἐξ ὧν προέρχονται. Τὰ δ' ὄντα ταῦτα εἰσὶν οἱ δαίμονες (Πλούτ.

μαντ. ἐκλεκ. c. η. 16 καὶ ἐφ.). Καὶ ἄλλαι τινὲς δόξαι τοῦ Δημοκρίτου συνέχονται μετὰ τῆς πίστεως τοῦ πλήθους μᾶλλον ἢ μετὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ἐπίσης καὶ τὰ ὄνειρα ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ἐκ τῆς περὶ τῶν εἰδώλων θεωρίας του, διότι τὰ εἴδωλα παρίστανται καὶ τοῖς ὑπνώττουσιν· τὰ ὄνειρα ὅμως πάντοτε δὲν εἶναι ἀληθῆ, διότι τὰ εἴδωλα ἴσην δὲν ἔχουσι δύναμιν, καὶ μεταβάλλονται πρὸς ἡμᾶς ἐρχόμενα μᾶλλον ἢ ἧττον κατὰ τὴν τοῦ ἀέρος ἰδιότητα. (Πλουτ. ζητήμ. συμπ. VIII, 10). Ἐπίσης δὲ παρεδέχετο καὶ τὴν οἰωνοσκοπίαν. (Cicer. fin. I, 57, 131). Καίτοι δὲ ἐν πλείστοις δὲν συνεφώνει τῇ τοῦ πλήθους θρησκείᾳ, ἡ εὐσέβεια ὅμως αὐτοῦ ἦτο ἀναντίρρητος (Fr. 107).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι βάσις τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἦτο ἡ εὐθυμία· κατακρίνει δὲ τὰ φθείροντα αὐτήν, δηλ. τὸν θυμόν, τὴν δόξαν, τὸν πλοῦτον, τὸν γάμον, διότι ἡ μὲν συνουσία παράγει ταραχήν, ἡ δ' ἀγωγὴ τῶν τέκνων ταλαιπωρίας, ἡ δὲ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος πάθη καὶ ὁ πατριωτισμὸς ὁμοίως. Τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν συνίσταται εἰς τὸ τέρπεσθαι καὶ λυπεῖσθαι, διὰ τοῦτο λέγει ὅρον συμφορῶν καὶ μὴ τὴν τέρψιν καὶ ἀτερπίην.

Ἐπίσης δὲ ἡ ἀτομικὴ οὐδὲ θεοὺς ἀνεγνώριζεν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν σχέσιν τῆς ἀτομικῆς πρὸς τὰ πρότερα καὶ σύγχρονα συστήματα λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι αὐτὴ συνέχεται μετὰ τῆς θεωρίας τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ἀναξαγόρου, τῶν φυσιολόγων (μετ. I, 4) καὶ τῶν Ἐλεατῶν (περὶ γεν. καὶ φθ. I, 8). Οἱ δὲ νεώτεροι ἐκλαμβάνουσιν αὐτὴν (Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 294. Tennemann. Gesh. d. Phil. I, 256 καὶ ἐφ.) ὡς φυσικὴν τῶν Ἐλεατῶν. Ὁ δὲ Σχλειερμάχερος καὶ Ῥίττερος ὑπολαμβάνουσιν αὐτὴν παραμόρφωσιν τῆς Ἐμπεδοκλείου καὶ Ἀναξαγορείου φιλοσοφίας (Gesch. d. Phil. I, 589 καὶ ἐφ.). Τὰς δὲ δοξασίας ταύτας ἀνασκευάζει ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Griech. I, 76. καὶ ἐφ.) ἀποδεικνύων ὅτι οἱ ἀτομικοὶ τὴν ἐμπειρίαν ἀσπασάμενοι καὶ τὰ καθ' ἕκαστα τῆς φύσεως φαινόμενα νὰ ἐξηγήσωσι ζητήσαντες ἀπέδοσαν μείζονα ἀξίαν τῷ νοεῖν ἢ τῇ αἰσθήσει. Ὁ Δημόκριτος αἰσθόμενος τὴν δυσχέρειαν τοῦ περὶ

γνώσεως ζητήματος δὲν δύναται διὰ τοῦτο σοφιστὴς νὰ κληθῇ καταναλώσας τὸν ὅλον βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ προτιμῶν, ὡς λέγει, μιᾶς μόνης αἰτιολογίας εὕρεσιν μᾶλλον ἢ τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν. (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XIV. 27, 3). Ἀληθῶς ἡ ἀτομικὴ οὔτε ἐπιστημονικὴν συνέχειαν παράγει οὔτε θεὸς ἐν αὐτῇ χωρεῖ, διότι οὗτος ἤρξατο κατὰ πρῶτον νὰ διακρίνηται ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, οὔτ' ἀληθής ἐστι γνῶσις, διότι κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτῆς ἢ οὐδὲν ἀληθές, ἢ ἡμῖν γε ἄδηλον.

Ἡ ἀτομικὴ εἶναι θεωρία ὑλική· ὑλικὴ ὅμως εἶναι οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων συστημάτων, οἷον Ἡρακλείτου, Ἐμπεδοκλέους, Ἐλεατῶν. Ἡ θεωρία αὕτη διακρίνεται τῶν προτέρων διὰ τὴν ἀκολουθίαν, μεθ' ἧς ἀνεπτύχθη, διὰ τὴν ἑνότητα δι' ἣν ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὴν ἐπαινεῖ (περὶ γεν. καὶ φθ. I, 2. I, 8. περὶ ψυχ. I, 2). Ἡ ἀτομικὴ δὲν ἔχει τὸ τελικὸν αἴτιον, τοῦτο ὅμως οὐδὲ τὰ ἄλλα ἔχουσιν· ἡ ἀτομικὴ κατηγορεῖται ὡς ἀθεϊσμός· ὁ Δημόκριτος ὅμως θεωρεῖ τοὺς θεοὺς δαίμονας ἀκολούθως, καὶ πρῶτος τὴν φυσικὴν ἐκαθάρισεν ἀπὸ τοῦ μυθολογικοῦ.

Ἐπειδὴ πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας διέκρινεν ἀπὸ τῆς ὕλης τὸν νοῦν, δύναται μόνον ἀπ' αὐτοῦ νὰ γείνῃ λόγος περὶ θεοῦ· ἑπομένως οὐ μόνον ἡ ἀτομική, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ πρὸ Ἀναξαγόρου συστήματα δύνανται ἄθεα νὰ κληθῶσιν, καὶ ἑπομένως εἶναι ἀνακόλουθον, ἐὰν ταῦτα ἐκ τῆς θρησκείας τὴν περὶ θεοῦ ἰδέαν ἐρανίζονται.

Ἐπίσης δὲ οὐδ' ἡ ἠθικὴ τοῦ Δημοκρίτου συνέχεται μετὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Καὶ ἂν ἡ βάσις τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἡδονή, τὰ ἠθικὰ ὅμως αὐτοῦ ἀξιώματα δεικνύουσιν ἁγνότητα ἠθικήν.

Ἡ δὲ ἀτομικὴ οὐδὲ σοφιστικὴ δύναται νὰ ἐκληφθῇ, διότι ἡ σοφιστικὴ ὑποθέτει τὸν ἄνθρωπον ἀρχὴν πάντων, τὰς παραστάσεις ἐξ ὑποκειμένου φαινόμενα, τὰς ἠθικὰς ἐννοίας καὶ τὰ ἀξιώματα θεσμοὺς αὐθαιρέτους· οὐδὲν τούτων οἱ ἀτομικοὶ ἔχοντες δὲν ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων σοφισταί, ἀλλὰ φυσιολόγοι, ὡς καὶ ἀληθῶς εἰσίν.

Ἡ ἀτομικὴ ὑποθέτουσα τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν ἀδύνατον συνέχεται τῇ Ἐλεατικῇ θεωρίᾳ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, τὴν κίνησιν ὅμως καὶ ἀλλοίωσιν καὶ τὸ μὴ ὂν ἤτοι τὸ κενὸν πραγματικὸν παραδεχομένη φαίνεται καὶ ἐναντία τῆς Ἐλεατικῆς θεωρίας καὶ σύμφωνος τοῖς φυσιολόγοις.

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀτομική, ὡς ἐκ τῶν ἠθικῶν τεμαχίων τοῦ Δημοκρίτου ἀποδείκνυται, τὰ αὐτὰ ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς Ἐλεατικῆς θεωρίας μεταχειρίζεται, ἃ ὁ Ἡράκλειτος, τὰ δ' ἀποσπάσματα αὐτοῦ εἰσὶ τοῖς τοῦ Ἡρακλείτου σύμφωνα, γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ Ἡράκλειτος εἶχεν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐπιῤῥοήν. Ἡ ἀτομικὴ ἐκ τοῦ Ἡρακλείτου τὴν περὶ κινήσεως θεωρίαν, μεταβολῆς καὶ ἀντιθέσεως παραλαβοῦσα, καὶ τὸ ὂν καὶ μὴ ὂν τοῦ Ἡρακλείτου ταὐτὰ ἀποφηναμένη, ἀνήρεσε τὸ σύστημα τῶν Ἐλεατῶν· ἑπομένη δὲ τῷ Ἡρακλείτῳ παραδέχεται λογικὴν τάξιν, γένεσιν καὶ φθορὰν τῶν κόσμων, εἰ καὶ ὑποθέτει τὸ πᾶν ἀΐδιον καὶ ἄφθαρτον. Πρὸς δὲ τούτοις συμφωνεῖ τῷ Ἡρακλείτῳ περὶ ψυχῆς, ζωῆς, ὕπνου, θανάτου, περὶ τοῦ λόγου τοῦ παντός, ὑποθέτουσα τὸ αἴτιον τῆς ζωῆς καὶ γνώσεως ἐν τοῖς θερμοῖς ἀτόμοις. Ταῦτα δὲ πάντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι εἰς τὴν ἀτομικὴν εἶχεν ἐπιῤῥοὴν οὐ μόνον ἡ Ἐλεατικὴ θεωρία, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείτου· διὰ τοῦτο ἡ ἀτομικὴ παραλαβοῦσα τὴν Ἐλεατικὴν θεωρίαν ὑπόθεσιν ἐζήτησε διὰ τῆς Ἡρακλειτείου νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν καὶ τὰ πολλά.

Ἡ ἀτομικὴ ἔχουσα τὸ αὐτὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους πρόβλημα δὲν ἔλυσε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀμφότερα τὰ συστήματα ὁρμηθέντα ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, τὰ πολλὰ καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν ὄντων, ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ πρῶτον οὔτε γίνεται οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε μεταβάλλεται· τὴν αὐτὴν δ' ὑπόθεσιν ἔχοντα ζητοῦσι τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν νὰ ἀναγάγωσιν εἰς τὴν σύγκρισιν καὶ διάκρισιν ἀμεταβλήτων στοιχείων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πολλὰ ἐξηγοῦνται, ὅταν τὰ στοιχεῖα ὑποτεθῶσι πολλά, διαιροῦσιν, ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς εἰς τέσσαρα στοιχεῖα, οἱ δὲ ἀτομικοὶ εἰς ἄπειρα ἄτομα· ἡ περὶ φύσεως ὅμως ἐξήγησις ἀμφοτέρων δι' ὑλικῶν στοιχείων συντιθεμένων κατὰ τόπον εἶναι μηχανική.

Τὸ ἀτομικὸν ὅμως σύστημα εἶναι συνεπέστερον τοῦ Ἐμπεδοκλείου, ὡς μὴ μιγνῦον μυθολογικὰς παραστάσεις· εἰ καὶ ἀμφότερα ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀτομικὸν ἀναπτύσσεται μετὰ πλείονος ἀκολουθίας, εἶναι διὰ τοῦτο τοῦ Ἐμπεδοκλείου ἐπιστημονικῶς ἀνώτερον. Ἡ δ' ἀρχαία Ἰωνικὴ καὶ ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία φαίνεται ὅτι δὲν ἔχουσιν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἀτομικήν. (Ἀριστ. περὶ οὐραν. III, 4).

Μαθηταὶ Δημοκρίτου φέρονται Νέσσος, Μητρόδωρος ὁ Χῖος, Ἀνάξαρχος ὁ Ἀβδηρίτης ὁ συνοδοιπόρος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ὃς καὶ διδάσκαλος Πύῤῥωνος λέγεται, καὶ ὁ Ναυσιφάνης ὁ τοῦ Ἐπικούρου διδάσκαλος. Ἂν δὲ Διαγόρας ὁ Μήλιος ἄθεος ἐπικληθεὶς ἦτο μαθητὴς τοῦ Δημοκρίτου, τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι οὐδὲν περὶ αὐτοῦ διεσώθη (1).

Ἡ ἀτομικὴ ἐκ τῆς ἀφῃρημένης ἐννοίας τῆς ὕλης ἐξήγησε τὰ φαινόμενα ὑλικῶς καὶ μηχανικῶς. Αἱ δ' ἀρχαὶ αὐτῆς δὲν ἦσαν ἱκαναὶ πρὸς παραγωγὴν τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως καὶ τῆς τάξεως τῶν ὄντων.

Τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦτο τῆς ἀτομικῆς ἐξαγόμενον παρήγαγε τὴν χρείαν ἑτέρας ἀρχῆς κοσμοποιούσης. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἀπεκάλυψεν Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, καὶ διὰ τοῦτο θέτει αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης ὑπὲρ πάντας τοὺς πρότερον.

4) ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΗΣ (2).

Διογένης Ἀπολλοθέμιδος Ἀπολλωνιάτης, ἀνὴρ φυσικὸς καὶ ἄγαν ἐλλόγιμος, ἐγεννήθη ἐν Ἀπολλωνίᾳ Κρήτης· ἡ δὲ μαρτυ-

(1) Δ. Λ, IX, 58. 61. 63. 67. Στοβ. I, 304. 496. 518. Σιμπλ. φυσ. 7 ἀρεσκ. φιλ. I, 18, 3. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XIV, 10, 5. (Σεξτ. Μαθ. IX, 24) ὁρῶντες τὰ ἐν τοῖς μετεώροις παθήματα οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς βροντὰς καὶ ἀστραπὰς καὶ κεραυνοὺς καὶ ἄστρων συνόδους, ἡλίου τε καὶ σελήνης ἐκλείψεις ἐδειματοῦντο θεοὺς οἰόμενοι τούτων αἰτίους.

(2) Friedrich Schleiermacher über Diogenes von Apollonia, in den Abhandlungen der Königl. Preussischen Academie der Wissenscha-

ρία, ὅτι ἤκουσεν Ἀναξιμένους, δὲν φαίνεται ἀληθής, διότι ἀναφέρεται νεώτατος γεγονὼς τῶν περὶ ταῦτα σχολασάντων (Δ. Λ. IX, 57. Σιμπλ. φυσ. 6), τὰ μὲν πλεῖστα συμπεφορημένως (ἄλλων δόξας λαβὼν) γέγραφε, τὰ μὲν κατ' Ἀναξαγόραν, τὰ δὲ κατὰ Λεύκιππον λέγων.

Λέγεται δὲ ὅτι (Στοβ. I, 508) ὁ Διογένης λέγει ὅτι τοῖς φανεροῖς ἄστροις συμπεριφέρονται ἀφανεῖς λίθοι, πίπτοντες δὲ πολλάκις ἐπὶ τῆς γῆς σβέννυνται, καθάπερ ὁ ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς πυρωδῶς κατενεχθεὶς ἀστὴρ πέτρινος. Ὁ ἀστὴρ οὗτος κατέπεσε μεταξὺ τῆς 77 καὶ 78 Ὀλυμπιάδος (1).

Περὶ δὲ τῆς κατατάξεως αὐτοῦ ἠγέρθησαν μεταξὺ τῶν νεωτέρων διαφωνίαι, διότι τινὲς ἔταξαν αὐτὸν μεταξὺ Ἀναξιμένους καὶ Ἡρακλείτου, ὡς ὁ Ῥίττερος, ἄλλοι δὲ πρὸ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ ἄλλοι μετ' αὐτόν· τινὲς δὲ αὖθις, ὡς ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Griech. I, 87 καὶ ἑφ.) ἀμέσως μετὰ τὸν Ἀναξιμένην, διότι ἐξ αὐτοῦ παρέλαβε τὸν ἀέρα ἀρχήν, τὴν πύκνωσιν καὶ μάνωσιν, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, τὴν ἀΐδιον κίνησιν τοῦ ἀέρος καὶ λοιπά. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Διογένης ἐτράπη εἰς τὴν ἀρχαίαν φυσιολογίαν· ἐπειδὴ ὅμως ὕστερον γέγονε καὶ τὰς θεωρίας τοῦ Ἀναξαγόρου ὑπέθετεν, εὔλογον νὰ ταχθῇ ἐν τοῖς ὑστέρον. (Κλημ. contr. gent. 42 ἀρεσκ. φιλ. IV, 3). Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀναξαγόρας νέαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἰσήγαγεν ἀρχήν, εἶναι εὔλογον νὰ ταχθῇ μετὰ τὸν Διογένην. Πολλὰ ἀποσπάσματα τοῦ Διογένους (ὡς Fr. 2. 4. 5. 6) ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Διογένης ἐγίνωσκε τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξαγόρου, καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Σιμπλίκιος λέγων, ὅτι ὁ Διογένης τὰ μὲν κατ' Ἀναξαγόραν λέγει, τὰ δὲ κατὰ Λεύκιππον (φυσ. 6).

Ὁ Διογένης διὰ μέγαν φθόνον, ὡς Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐν

---

ften v. 1811. Fr. Pazenbieter de Diogenis Apolloniatae vita, scriptis et doctrina Lips. 1830. Anaxag. Claz. et Diogenis Apoll. fragmenta dispos. W. Schorn. Bonnae 1829.

(1) Κατὰ τὸ χρονικὸν Πάρου 77, 3. κατὰ Πλίνιον (hist. nata. II, 58) 78, 2, κατὰ τὴν Εὐσεβίου χρονολογίαν 78, 4, καὶ κατὰ Διόδωρον καὶ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα 78, 1.

τῇ ἀπολογίᾳ Σωκράτους λέγει, παρ' ὀλίγον νὰ κινδυνεύσῃ ἐν Ἀθήναις.

Ὁ Σιμπλίκιος καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρουσιν ἓν σύγγραμμα μόνον αὐτοῦ (Δ. Λ. VI, 81. IX, 57)· ἐκ τοῦ περιεχομένου δὲ αὐτοῦ τεκμαίρεται ὁ Σιμπλίκιος, ὅτι καὶ κατὰ Σοφιστῶν, καλῶν οὕτω τοὺς ἀρχαίους φυσιολόγους, συνέγραψε, καὶ μετεωρολογίαν καὶ περὶ φύσεως ἀνθρώπου. (Σιμπλ. φυσ. 32).

Μετὰ δὲ τὸ προοίμιον τοῦ συγγράμματος (1) λέγει τάδε. (Σιμπλ. φυσ. 32). Εἰ τὰ ἐν τῷ δε τῷ κόσμῳ ὄντα, γῆ καὶ ὕδωρ καὶ τἆλλα, ὅσα φαίνονται, εἴ τι τούτων ἦν ἕτερον καὶ μὴ τὸ αὐτό, θὰ ἠλλοιοῦτο καὶ ἑτέροις οὐδὲ νὰ μιχθῇ ἠδύνατο, οὔτε φυτὸν νὰ βλαστήσῃ ἐκ τῆς γῆς, οὔτε ζῶον οὔτε ἄλλο νὰ γείνῃ, ἐὰν δὲν ἦτο ταὐτόν· ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀλλοιούμενα ἄλλοτε ἀλλοῖα γίνονται καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἀναχωροῦσιν. (Fr. 2).

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ γεν. καὶ φθ. I, 6) θεωρεῖ ὀρθόν, ὅτι ὁ Διογένης πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐξ ἑνὸς ἅπαντα καὶ ὅτι εἰμὴ ἐξ ἑνός, τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν δὲν θὰ ἦτο ὑπ' ἀλλήλων, οἷον τὸ θερμὸν νὰ ψύχηται καὶ τὸ ψυχρὸν νὰ θερμαίνηται πάλιν· διότι ἡ θερμότης καὶ ἡ ψυχρότης δὲν μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον· ὥστε ἐν οἷς τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ἐστίν, ἀνάγκη τούτων μία νὰ ἦναι ἡ ὑποκειμένη φύσις (Δ. Λ. IX, 57).

Τοῦτο δὲ τὸ ἕν, ἐξ οὗ πάντα γίνεται, εἶπεν ἀέρα (2)· διὸ λέγει ὅτι ὁ ἀὴρ καὶ μέγα καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀΐδιόν τε καὶ ἀθάνατον καὶ πολλὰ εἰδός ἐστίν.

Πόθεν ὅμως παρεκινήθη νὰ ὑπολάβῃ πρώτην ἀρχὴν τὸν ἀέρα; διότι, ὡς ὁ Σιμπλίκιος περὶ τούτου λέγει, (φυσ. 6) καὶ ἄνθρωποι καὶ τἆλλα ζῷα ἀναπνέοντα ζῶσι τῷ ἀέρι, καὶ οὗτός ἐστιν

---

(1) Δ. Λ. IX, 57. λόγου παντὸς ἀρχόμενον δοκέει μοι χρεὼν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δ' ἑρμηνίην ἁπλῆν καὶ σεμνήν.

(2) Σιμπλ. φυσ. 6. καὶ τὴν τοῦ παντὸς φύσιν ἀέρα λέγει καὶ οὗτος ἄπειρον καὶ ἀΐδιον, ἐξ οὗ πυκνουμένου καὶ μανουμένου καὶ μεταβάλλοντος τοῖς πάθεσι γίνεται τῶν ἄλλων ἡ μορφή.

αὐτοῖς ἡ ψυχὴ καὶ νόησις, καὶ ὅταν ἀπαλλαχθῇ, ἀποθνήσκει καὶ ἡ νόησις ἐπιλείπει. Τὴν δὲ τάξιν τοῦ παντὸς ὁρῶν ὑπέθεσε τὸν ἀέρα νοητικόν, διότι ἡ τάξις νόῳ γίνεται· (Σιμπλ. φυσ. 32)· λέγει δὲ ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ νόησις πολλή ἐστί· διότι εἶναι ἀδύνατον ἄνευ νοήσεως νὰ διαταχθῶσιν οὕτως ὥστε νὰ ἔχωσι καὶ μέτρα πάντων, χειμῶνός τε καὶ θέρους καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ὑετῶν καὶ ἀνέμων καὶ εὐδιῶν κλπ. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα (1) ἀποδεικνύουσιν, ὅτι καὶ τὴν τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίαν ἐγίνωσκεν.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Διογένης ἐξ ἑνὸς παρέλαβε τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξιμένους εἰπὼν τὸ πρῶτον ἀέρα, ἐξ ἑτέρου δὲ τὴν τοῦ Ἀναξαγόρου εἰπὼν αὐτὸ νοητικόν.

Τὸν δ' ἀέρα λέγει ὁ Διογένης πολύτροπον, καὶ θερμότερον καὶ ψυχρότερον καὶ ξηρότερον καὶ ὑγρότερον καὶ στασιμώτερον καὶ κινητικώτερον καὶ ἄλλας πολλὰς ἔχοντα ἑτεροιώσεις καὶ ἡδονῆς καὶ χρώματος (2). Καὶ πάντων δὲ τῶν ζῴων ἡ ψυχὴ τὸ αὐτό ἐστιν ἀὴρ θερμότερος μὲν τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν, ψυχρότερος δὲ πολὺ τοῦ παρὰ τῷ ἡλίῳ· ὅμοιον δὲ τοῦτο τὸ θερμὸν οὐδενὸς τῶν ζῴων ἐστίν· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἑτεροίωσις πολύτροπός ἐστιν, εἰσὶ καὶ τὰ ζῷα πολλὰ καὶ πολύτροπα, καὶ οὔτε κατὰ τὴν ἰδέαν (τὸ σχῆμα) ὅμοια ἀλλήλοις, οὔτε κατὰ τὴν δίαιταν, οὔτε κατὰ τὴν νόησιν, πάντα ὅμως τῷ αὐτῷ καὶ ζῶσι καὶ ὁρῶσι καὶ ἀκούουσι καὶ τὴν ἄλλην νόησιν ἔχουσιν ὑπὸ τοῦ ταὐτὰ πάντα.

Ὁ δὲ Νικόλαος Δαμασκηνός, ὁ Πορφύριος καὶ ὁ Σιμπλίκιος ἐκλαμβάνουσιν ἀρχὴν τοῦ Διογένους τὸ μεταξὺ ἀέρος καὶ πυρός (Σιμπλ. φυσ. 33. 44). Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ὀρθόν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης δεικνύει (περὶ ψυχ. 1, 2) ὡς ἐπίσης ὀρθὸν δὲν εἶναι ὅτι

(1) Fr. 4. «καί μοι δοκέει τὸ τὴν νόησιν ἔχον εἶναι ὁ ἀὴρ καλεόμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· ἀπὸ γάρ μοι τούτου δοκέει ἔθος εἶναι καὶ ἐπὶ πᾶν ἀφῖχθαι καὶ πάντα διατιθέναι καὶ ἐν παντὶ ἐνεῖναι· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἕν, ὅτι μὴ μετέχει τούτου· μετέχει δὲ οὐδὲ ἓν ὁμοίως τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ἀλλὰ πολλοὶ τρόποι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς νοήσιος εἰσίν.»

(2) Ὁ Σχλειερμάχερος μεταφράζει ἡδονὴν διὰ αἰσθήματος, ὁ Ῥίττερος ἔθος, ὁ Πανζενβείτερος ἡδύτητα, καὶ ὁ Πράνδης ἰδιότητα.

ὁ Διογένης διέκρινε τὸν ἀέρα ἀπὸ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ (ὡς ὁ Ῥίττερος λέγει **Gesch. d. Phil. I, 122**), ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθὸν ὡς τὸ ἕκτον ἀπόσπασμα ἀποδεικνύει (**Fr. 6**). Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ εἰκασία τοῦ Σχλειερμαχέρου δὲν φαίνεται ὀρθή, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀμφιταλαντεύεται ὁτὲ μὲν αὐτῷ ἀποδίδων τὸν ἀέρα, ὁτὲ δὲ τὸν θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἀέρα, διότι ὁ Ἀριστοτέλης οὐδαμοῦ εἶναι ἀμφίβολος, ἀλλὰ τοὐναντίον τὰς ἀορίστους τῶν φιλοσόφων παραστάσεις ἐπανάγει εἰς ὡρισμένας· διὸ καὶ βεβαιῶν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ὁ Διογένης ἀρχὴν τὸν ἀέρα λέγει, δὲν ἀποδίδει τὸ μεταξὺ ἀέρος καὶ ὕδατος εἰς αὐτόν, ἑπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Διογένης ἀρχὴν τὸν ἀέρα λέγει, δὲν ἀποδίδει τὸ μεταξὺ ἀέρος καὶ ὕδατος εἰς αὐτόν, ἑπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Διογένης ἐκλαμβάνει τὸν ἀέρα εἰς τὴν συνήθη σημασίαν (**Zeller Phil. d. Gr.** ἐν τῷ αὐτῷ). Ὁ Διογένης τὸ θερμὸν ὑπέθετεν αἰθέρα ὡς περιέχον τὸν κόσμον, τὸν δ' αἰθέρα, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας, πῦρ· (Δ. Λ. IX, 57)· ὑποθέτων δὲ τὸν ἀέρα νοητικὸν ὑπέθετεν αὐτὸν ὡς θερμόν· διότι ὁ ἀὴρ ὡς ψυχὴ τοῦ παντός ἐστι τοῦ μὲν ἀτμοσφαιρικοῦ θερμότερος, τοῦ δὲ παρὰ τῷ ἡλίῳ ψυχρότερος.

Ὁ Διογένης παραγαγών, ὡς ὁ Ἀναξιμένης, τὰς τῶν ὄντων διαφορὰς ἐκ τῆς πυκνώσεως καὶ μανώσεως τοῦ ἀέρος (Ἀρις. μετ. I, 3) ὑπέθετεν ἀντίθεσιν τοῦ ἀέρος καὶ τῶν διαφορῶν πηγάσασαν ἐκ τοῦ ὅτι τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων ἐζήτει ἀποθετικῶς. Τὸ δὲ ἐξαγόμενον τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ ἦτο, ὅτι ἡ μὲν ἀρχή ἐστιν ἄφθαρτος, αἱ δὲ διαφοραί, τὰ ὄντα, φθαρτά· διὰ τοῦτο καὶ τὸ μὲν πᾶν ἔλεγεν ἄπειρον, τὸν δὲ κόσμον πεπερασμένον· (ἀρέσκ. φιλ. II, 1)· ἐπειδὴ δ' ὁ κόσμος τὴν ζωὴν ἐκ τοῦ ἀέρος ἔχει, ἔχει καὶ ὄργανα ἀναπνοῆς.

Ὁ Διογένης κατ' Εὐσέβειον (εὐαγ. προπ. I, 8) ὑπελάμβανε τὸν ἀέρα στοιχεῖον, τὰ πάντα κινούμενα καὶ κόσμους ἀπείρους· κοσμοποιεῖ δὲ οὕτω. Τοῦ παντὸς κινουμένου, καὶ ὅπου μὲν ἀραιοῦ, ὅπου δὲ πυκνοῦ γινομένου, καὶ τούτων διακριθέντων τὰ μὲν κουφότατα τὴν ἄνω τάξιν λαβόντα τὸν ἥλιον ἀπετέλεσαν, τὰ δὲ βαρύτατα τὴν κάτω τὴν γῆν καὶ τὰ ὑπ' αὐτήν

καὶ ἐπ' αὐτῆς. Τῶν δὲ στοιχείων χωρισθέντων ἄρχεται ἡ κίνησις ἀπὸ τοῦ κουφοτέρου καὶ θερμοτέρου, διὰ θερμότητα δὲ ὁ οὐρανὸς ἐκινεῖτο κυκλοτερῶς καὶ ἡ γῆ στρογγύλη ἐγένετο.

Κατὰ δὲ Διογένην τὸν Λαέρτιον (IX, 57) ὁ Διογένης τὴν γῆν ὑπέλαβε στρογγύλην, ἐρηρεισμένην ἐν τῷ μέσῳ, λαβοῦσαν τὴν σύστασιν κατὰ τὴν ἐκ τοῦ θερμοῦ περιφορὰν καὶ πῆξιν ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ. Κατὰ δ' Ἀριστοτέλη (μετεωρολ. II, 1 καὶ ἐφ.) ὁ Διογένης ἔλεγε τὸ πρῶτον ὑγρὸν ἅπαντα τὸν περὶ τὴν γῆν τόπον ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου ξηραινόμενον τὸ μὲν διατμίσαν πνεύματα καὶ τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης ποιεῖ, τὸ δὲ λειφθὲν θάλασσα ἐστί· τῆς δ' ἁλμυρότητος αἰτίαν λέγει, ὅτι ἀνάγοντος τοῦ ἡλίου τοῦ γλυκὺ τὸ καταλειπόμενον ἐστὶν ἁλμυρόν.

Ὁ δὲ κόσμος ἄλλοτε ἄλλος γίνεται κατά τινας χρόνων περιόδους (Στοβ. I, 496. Σιμπλ. φυσ. 257)· τὰ δὲ ἄστρα κισσηροειδῆ, διαπνοίας δ' αὐτὰ νομίζει τοῦ κόσμου· εἰσὶ δὲ διάπυρα καὶ ὁ ἥλιος κισσηροειδής, εἰς ὃν ἀπὸ τοῦ αἰθέρος ἀκτῖνες ἐναποστηρίζονται. (Στοβ. I, 528). Μετὰ δὲ τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν καὶ τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἐξήχθησαν ἐγκλιθέντος πως τοῦ κόσμου ἀπὸ ταυτομάτου. (ἀρεσκ. φιλ. II, 8, 1. Δ. Λ. II, 9). Ἡ κλίσις τοῦ βορείου (ἄνω) πόλου ἔγεινε πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ἣν ὑπέθετε μαλακὴν καὶ ῥευστὴν ξηρανθεῖσαν ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμότητος· τὰ ἄστρα ἦσαν διάπνοιαι τῆς γῆς, κισσηροειδῆ ἀνάμματα (Στοβ. ἐκλ. 522)· καὶ περὶ βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς κλ. ἔκαμε λόγον (Ἀριστ. μετεωρ. II, 1. Στοβ. I, 594). Ἐκ δὲ τῆς γῆς ἐγένοντο τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτά. (Θεοφρ. ἱστ. φυτ. III, 1, 4). Ὅθεν ὑπολαβὼν τὸν ἀέρα ἀρχὴν πάντων, καὶ τῆς νοήσεως καὶ τῆς ζωῆς, ἐξήγησεν τὰ ἐξ αὐτοῦ γινόμενα, ἔμψυχά τε καὶ νοητά, ἄψυχά τε καὶ ἄλογα· (ἀρεσκ. φιλ. V, 20)· ἡ τοῦ ἀέρος πύκνωσις κωλύει τὴν νόησιν, αἴσθησιν καὶ ζωήν. Ὁ Ἀριστοτέλης (ἱστ. ζώων III, 2) λέγει ὅτι ὁ Διογένης παραδέχεται δύο μεγίστας φλέβας, τὴν ἀορτὴν καὶ τὴν κοίλην φλέβα, ἀπὸ δὲ τούτων καθ' ἅπαν τὸ σῶμα αἱ φλέβες διατείνουσιν, ὅπερ ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν. Ἐν τῇ ἀρτηριακῇ δὲ κοιλίᾳ (ἀρεσκ. φιλ. IV, 5) τῆς καρδίας ὑπέθετεν ὁ Διογένης τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυ-

χῆς, τουτέστι τὴν νόησιν (ἀρεσκ. φιλ. IV, 18)· τῇ δὲ ἀραιότητι τῆς γλώσσης καὶ τῇ μαλακότητι καὶ διὰ τὴν σύναψιν τῶν ἀπὸ τοῦ σώματος εἰς αὐτὴν φλεβῶν διαχέονται οἱ χυλοὶ ἑλκόμενοι ἐπὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ὡς ἀπὸ σπογγίας· ἀκούομεν δὲ τυπτομένου τοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ ἀέρος ὑπὸ τῆς φωνῆς καὶ κινουμένου (ἀρεσκ. φιλ. IV, 16).

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ νόησις καὶ αἴσθησις αὐτῷ εἰσὶν αἱ αὐταί, διαφέρουσι δὲ μόνον κατὰ πύκνωσιν καὶ ἀραίωσιν τοῦ ἀέρος· ὄψις γίνεται, ὅταν αἱ ἐκτὸς ἡμῶν ἐντυπώσεις εἰσέρχωνται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς ἡμᾶς καὶ κινῶσι τὸν ἐν ἡμῖν ἀέρα· (Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 39 καὶ ἐφ.)· διὰ τοῦτο τὸ τῆς γνώσεως ἐπιδεκτικὸν παράγεται ἐκ τῆς σωματικῆς ἰδιότητος, ὡς καὶ ἡ ἡδονὴ καὶ λύπη· (Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 43 καὶ ἐφ.)· ἡ δὲ νόησις προέρχεται ἐκ τοῦ καθαρωτέρου ἀέρος· ἡ δὲ ὑγρασία καὶ τὴν αἴσθησιν κωλύει καὶ τὴν νόησιν, ὡς ἡμᾶς ποιεῖ ἀνεπιδεκτικωτέρους τοῦ νοεῖν ὁ ὕπνος, ἡ μέθη, ἡ πλησμονή (1). Ὁ Διογένης ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ ἐντὸς ἡμῶν ἀὴρ αἰσθάνεται ὢν μικρὸν μόριον τοῦ θεοῦ, φέρων ἀπόδειξιν τὸ ὅτι πολλάκις πρὸς ἄλλα τὸν νοῦν ἔχοντες οὔθ' ὁρῶμεν οὔτ' ἀκούομεν. (Θεοφρ. περὶ αἰσθ. 42). Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις ἀναφέρουσιν (V, 20), ὅτι τὰ ζῷα μετέχουσι τοῦ νοητοῦ καὶ ἀέρος, διὰ δὲ πυκνότητα ἀέρος καὶ πλεονασμὸν ὑγρασίας μήτε διανοοῦνται μήτε αἰσθάνονται· καὶ (V, 23), ὅτι ἂν ἐπὶ πᾶν τὸ αἷμα διαχεόμενον πληρώσῃ τὰς φλέβας, ὤσῃ δὲ τὸν ἐν αὐτοῖς περιεχόμενον ἀέρα εἰς τὰ στέρνα καὶ τὴν ὑποκειμένην γαστέρα, τότε ὕπνος γίνεται καὶ θερμότερος ὑπάρχει ὁ θώραξ· ἐὰν δὲ ἅπαν τὸ ἀερῶδες ἐκ τῶν φλεβῶν ἐκλείψῃ, τότε θάνατος τυγχάνει. Λέγεται δὲ ὅτι κατὰ Διογένην εἰσὶ κόσμοι ἄπειροι καὶ γίνονται καὶ φθείρονται. (Σιμπλ. φυσ. 257. Δ. Λ. IX, 57).

Ὅλαι δ' αὗται αἱ ἐξηγήσεις εἰσίν, εἰ καὶ ἀπαίδευτοι, ἀκό-

(1) Θεόφρ. περὶ αἰσθ. 44. Φρονεῖν δὲ τῷ ἀέρι καθαρῷ καὶ ξηρῷ· κωλύειν γὰρ τὴν ἰκμάδα τὸν νοῦν· διότι καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις καὶ ἐν ταῖς μέθαις καὶ ἐν ταῖς πλησμοναῖς ἧττον φρονεῖν.

λουθοι ἀφορῶσαι εἰς ἐξήγησιν τοῦ πραγματικοῦ τῶν ὄντων καὶ τῆς γνώσεως.

Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη τοῦ Διογένους φαίνεται ἀντιφατική, διότι αὕτη δὲν προῆλθε καθαρῶς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀρχαίας φυσιολογίας, ἀλλὰ ὑφ' ἑτέρας ἐπηρεασθεῖσα παρέλαβεν εἰς ἑαυτὴν στοιχεῖα ἀλλότρια.

Καίτοι δὲ ἡ θεωρία αὕτη οὐδὲν νέον στοιχεῖον τῇ φιλοσοφίᾳ προσέθηκε, διότι τὴν τοῦ Ἀναξιμένους θεωρίαν ἀνακαινίσασα συνέμιξεν στοιχείοις Ἀναξαγόρου, Ἐμπεδοκλέους καὶ Λευκίππου, συνετέλεσεν ὅμως ὡς ἐκτείνασα τὴν ἐμπειρικὴν γνῶσιν, διότι ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ τὸ ζωτικὸν καὶ σκόπιμον τῆς φύσεως ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα.

5) ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ Ο ΚΛΑΖΟΜΕΝΙΟΣ (1).

Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος ἐγεννήθη κατ' Ἀπολλόδωρον (Δ. Λ. II, 7) τῇ ὀγδοηκοστῇ Ὀλυμπιάδι περὶ τὰ 500 πρὸ Χριστοῦ, ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ Λευκίππου. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὀνομάζετο Ἡγησίβουλος ἢ Εὔβουλος (Δ. Λ. II, 6)· οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ εἰσὶν ἄγνωστοι. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἱστορεῖ, ὅτι ὅτε ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἦτο ἐτῶν εἴκοσι καὶ διέτριψε τριάκοντα (Δ. Λ. IX, 41). Ὁ δὲ Δημόκριτος ἐν τῷ μικρῷ διακόσμῳ λέγει, ὅτι γέγονε τοῖς χρόνοις νέος κατὰ πρεσβύτην Ἀναξαγόραν, ἔτεσιν αὐτοῦ νεώτερος τετταράκοντα. Ὁ Κικέρων (Ν. Δ. 41.) ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὴν θεωρίαν του παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἀναξιμένους· οὔτε ἡ θεωρία ὅμως συμφωνεῖ, οὔτε ἡ ἐποχή· οὐδὲ τοῦ Ἑρμοτίμου ἦτο μαθητής, διότι αὐτὸς

(1) Fr. Aug. Carus de Anaxagorae cosmo-theologiae fontibus. Lips. 1797. μετατυπωθὲν 1809. Hemsen Anaxagoras Clazomenius, de vita atque philosophia cet. Gotting. 1821. Anaxagorae Clazomenii fragmenta collecta et illustrata ab Ed. Schaubach. Lips. 1827. Anaxagorae Clazomenii et Diogenis Apolloniatae fragmenta disp. et illustr. a Wilh. Schorn. Bonnae 1829. die Philosophie des Anaxagoras von Clazomenae von Friedrich Breier. 1840. Gladisch und Clemens de philos. Anax, Berlin 1839.

ἐστι πολὺ τοῦ Ἀναξαγόρου ἀρχαιότερος. (Ἀριστ. μετ. I, 3).

Ὁ Ἀπολλόδωρος λέγει ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐγεννήθη τῇ 80 ὀλυμπιάδι, ὁ δὲ Θράσυλλος τῷ τρίτῳ τῆς ἑβδόμης ἢ ἑβδομηκοστῆς ὀλυμπιάδος.

Ἐὰν μετὰ Βράνδου ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Καλλίας ἦτο ἄρχων τῷ πρώτῳ τῆς ὀγδοηκοστῆς ὀλυμπιάδος, ὁ δὲ Καλλιάδης κατὰ τὴν ἑβδόμην καὶ ἑβδομηκοστήν, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Σωκράτης τριάκοντα ἐτῶν νεώτερος δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ αὐτοῦ μαθητής, ὡς μεταγενέστεροι συγγραφεῖς βεβαιοῦσιν. (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XV, 62. Δ. Λ. II, 19.).

Ὁ Πλάτων (ἐν τῷ Φαίδωνι 97) ἀναφέρει ὅτι ὁ Σωκράτης ἤκουσεν Ἀναξαγόρου ἐκ βιβλίου τινος ἀναγινώσκοντος. Ἐντεῦθεν δὲ δείκνυται, ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο Ἀναξαγόρου μαθητής, ἀλλ' ὅτι τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἐγίνωσκεν ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ.

Τὰ δ' ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων ἱστορούμενα, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας εἰς Αἴγυπτον καὶ ἄλλα μέρη ἀπεδήμησεν, (Valer. Max. III, 76.) εἰσὶν ἀνυπόστατα.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἦτο ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ ἐφημίζετο ὡς μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος, (Πλούτ. περὶ φυγ. 17. Πλάτ. Ἀντερασταὶ ἐν ἀρχ.), μάλιστα δ' ὅτι καὶ τὸν τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου συνεζήτησεν. (Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. I, 238). Ὁ Εὐριπίδης λέγεται μαθητὴς αὐτοῦ (Δ. Λ. II, 10. 45)· κατηγορηθεὶς δ' ἐγκατέλιπε τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπῆλθεν εἰς Λάμψακον (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. X, 14, 13), ὅπου ἐτελεύτησεν, 428 π. Χ. (Δ. Λ. II, 7). Οἱ δὲ Λαμψακηνοὶ ἀνήγειραν αὐτῷ ναὸν τοῦ νοῦ ὀνομάσαντες αὐτὸν καὶ νοῦν (1).

Λέγεται δ' ὅτι αὐτῷ καταλειφθέντων χρημάτων κατημέλησε καὶ ἀπώλεσε πάντα (Πλάτ. Ἱππ. μείζ. 283. Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. VI, 7), ἵνα ὅλως τῇ ἐπιστήμῃ ἀφοσιωθῇ, διότι πέποιθεν

(1) Δ. Λ. II, 6. καὶ Τίμων ἐν τοῖς Σίλλοις φησὶ:

Καί που Ἀναξαγόρην φάσ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω,
Νοῦν, ὅτι δὴ νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.

ὅτι ὁ ἀληθὴς τοῦ βίου σκοπὸς ἦτο τὸ νὰ θεωρῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν περὶ τὸν ὅλον κόσμον τάξιν. (Δ. Λ. II, 10. ἠθ. Εὐδ. I, 5)· διὸ καὶ κατακριθεὶς ὅτι δὲν ἦτο φιλόπατρις, εὐφήμει εἶπεν, ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλλει τῆς πατρίδος δείξας τὸν οὐρανὸν (Δ.Λ. I, 7. Πλάτ. Φαῖδρ. 270).

Εἰς Ἀθήνας δ' ἀφίκετο ἐπὶ Περικλέους, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ὑποτελεῖς τὰς πλείστας τῶν νήσων καὶ πολλὰς τῶν παραλίων τῆς Θράκης πόλεων, ὅτε ὑπῆρχον ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Διογένης Ἀπολλωνιάτης, Πρωταγόρας ὁ σοφιστὴς καὶ ἄλλοι ἔξοχοι ἄνδρες.

Αἱ Ἰωνικαὶ πόλεις ὑποταχθεῖσαι τοῖς Πέρσαις ἀπώλεσαν μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Πρῶτος δ' ὁ Ἀναξαγόρας λέγεται ὅτι μετήνεγκεν αὐτὴν εἰς Ἀθήνας, αἵτινες ἔκτοτε κατέστησαν μητρόπολις τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ δ' ἡ νοητικὴ ἀνάπτυξις ἀποβαίνει ἀδύνατος, ὅταν καθίσταται τὸ ἄτομον μηχανή, παρὰ δὲ τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ἡ πόλις καὶ τὸ ἄτομον ἦσαν ἐλεύθερα, κατέστη αὐτοῖς καὶ ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις δυνατή.

Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονήν του ἵστατο εἰς σχέσιν μετὰ τῶν διασημοτέρων τότε ἀνδρῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Περικλέους, ἕνεκα τῆς σχέσεως τοῦ ὁποίου ἰδίως κατηγορήθη (Δ. Λ. II, 12) ὑπὸ Κλέωνος δι' ἀσέβειαν, διότι ἔλεγε τὸν ἥλιον μύδρον διάπυρον, καὶ τὴν σελήνην οἰκήσεις ἔχουσαν καὶ λόφους καὶ φάραγγας κτλ.

Ὁ δὲ Πλάτων (ἐν τῇ ἀπολογίᾳ 26) λέγει, ὅτι τὰ ἐν ταῖς θυσίαις θαυμάσια ἔλεγε φυσικὰ φαινόμενα, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν ἐξήγει ἀλληγορικῶς.

Διὰ ταῦτα κατηγορηθεὶς κατέφυγεν εἰς Λάμψακον, ὅπου ἐτελεύτησεν.

Διογένης ὁ Λαέρτιος (II, 6. 1, 16) λέγει ὅτι ἓν μόνον σύγγραμμα, τὸ περὶ φύσεως, συνέγραψεν ἡδέως καὶ μεγαλοφρόνως ἑρμηνευόμενον, οὗ τὰ ἀποσπάσματα συνέλεξεν ὁ Σχαυβάχιος, καὶ συνῆψεν ὁ Σχόρνος μετὰ τῶν Διογένους τοῦ Ἀπολλωνιάτου.

Τίς δὲ ἡ τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρία;

Ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου διακρίνεται τῶν θεωριῶν τῶν πρότερον καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ εἰς δύο τινά, πρῶτον μὲν εἰς τὴν περὶ τῶν ὁμοιομερῶν θεωρίαν, δεύτερον δ' εἰς τὴν περὶ τοῦ νοῦ. Διὰ μὲν τῆς περὶ τῶν ὁμοιομερῶν θεωρίας αὐτοῦ συνέχεται οὐ μόνον τοῖς πρότερον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὕστερον φιλοσόφοις, διότι πρῶτος διαιρέσας τὰς ἀρχὰς εἰς τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον, τὸ ὁμοῦ πάντα, ἀνήγαγεν εἰς αὐτὰ οὐ μόνον τὸ ἓν τῶν Ἐλεατῶν, τὸ πῦρ τοῦ Ἡρακλείτου, τὸν σφαῖρον τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοὺς ἀρχαίους φυσιολόγους καὶ ἀτομικούς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν Πυθαγορείων, καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ὁ Ζέλλερος δίκαιον εἰπὼν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου περιέχει ὅλας τὰς θεωρίας τῶν πρότερον (**Phil. der Griech. I, 224.** καὶ ἐφ.)· διὰ δὲ τῆς περὶ τοῦ νοῦ θεωρίας συνέχεται, ὡς ὀρθῶς ὁ Ἕγελος (**Hegel Gesch. d. Phil. I, 380**) ἀποφαίνεται, τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν σοφιστῶν, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν περὶ αὐτόν.

Καίτοι δὲ ὁ Ἀναξαγόρας συμφωνεῖ τοῖς πρότερον, διότι καὶ οὗτος ὡρμήθη ἐκ τῆς χρείας τῆς ἐξηγήσεως τῆς γενέσεως ἐξ ἀπολύτου ὄντος, (fr. 22 τὸ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν Ἕλληνες), εἰπὼν ὅμως τὸν νοῦν ἀρχὴν τῆς τάξεως πάσης ὥσπερ νήφων ἐφάνη πρὸς τοὺς πρότερον ἀπερισκέπτως λαλοῦντας, ὑπερτέρησεν ἅπαντας τοὺς πρότερον καὶ συνέχεται μετὰ τῶν φιλοσόφων τῆς ὕστερον περιόδου (Ἀριστ. μετ. Α, 3). Ἐπειδὴ δ' ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου τὰ δύο ταῦτα, τὰ ὁμοιομερῆ καὶ τὸν νοῦν, περιέχει, πρέπει νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἑνὸς ἑκάστου τούτων εἰδικώτερον.

Ποία δ' εἶναι ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα; τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ζητήματος, ποῖον τούτων τῶν δύο τὴν βάσιν τοῦ συστήματος ἀποτελεῖ; Ἐὰν τὰ ὁμοιομερῆ ἐκληφθῶσι τὸ προηγούμενον, ὁ δὲ νοῦς τὸ ἑπόμενον, φανερὸν εἶναι ὅτι τὸ σύνθετον, τουτέστι τὰ ὁμοιομερῆ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ τοῦ ἁπλοῦ παραγόμενον, ἀλλὰ πρῶτον· ὁ νοῦς ἐστὶ τὸ ἀπολύτως ἁπλοῦν, χωρίζων καὶ τακτοποιῶν, ἡ δὲ ὕλη τὸ ἀπολύτως σύνθετον, τὸ ἄτακτον καὶ μικτόν· (Fr. 3. 5. 7. ἐφ. Ἀριστ. φυσ.

1, 4)· ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἀναξαγορείου συστήματός εἶναι ὁ διχασμὸς τῆς ὕλης καὶ τοῦ νοῦ.

Ἐὰν ἡ ὕλη, τὸ μίγμα, προηγηθῇ, φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκκρίσεως, ἐπομένως ἡ κοσμοποιΐα δύναται νὰ θεωρηθῇ μόνον ὡς ἔκκρισις τῶν ὄντων ἐκ τοῦ μίγματος. Ὅθεν, ἐπειδὴ τὸ μίγμα δὲν παράγεται ἐκ τοῦ νοῦ, ἀλλ' ὑπάρχει, ὁ δὲ νοῦς χωρίζει μόνον, ἕπεται ὅτι πρέπει τὸ μίγμα νὰ προηγηθῇ τοῦ νοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ μίγμα ἀποδείκνυται πρῶτον κατ' Ἀναξαγόραν, πρέπει ἀπ' αὐτοῦ, τουτέστι τῶν ὁμοιομερῶν, νὰ γείνῃ ἡ ἀρχή.

Α) Περὶ τῶν ὁμοιομερῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνάγει τοὺς φιλοσόφους εἰς τάξεις, καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην τάσσει τοὺς παραδεχομένους τὴν ὕλην ὡς στοιχεῖον τῶν ὄντων· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀρχὴ αὕτη, τουτέστιν ἡ ὕλη, δὲν ἐξηγεῖ τὴν γένεσιν, διότι δὲν ἐξηγεῖ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, δὲν ἐξηγεῖ διὰ τί ἡ ὕλη δέχεται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος, ἐπομένως, ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς, ἦλθον οἱ πρῶτοι φιλοσοφήσαντες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἀναγκαζόμενοι εἰς ζήτησιν τῆς ἀρχῆς τῆς κινήσεως. Ἐπειδὴ δ' οὐδὲ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τὴν τάξιν ἐξηγεῖ καὶ τὴν σκοπιμότητα τοῦ παντός, ἐζήτησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πράγματος πάλιν ἀναγκαζόμενοι τὴν ἀρχὴν τῆς τάξεως. Πρῶτος δὲ ὁ εὑρὼν τὴν ἀρχὴν ταύτην ἦτο Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος. (Μετ. Ι, 3 καὶ 5).

Ἐπειδὴ δὲ τῆς περὶ τοῦ νοῦ θεωρίας πρέπει νὰ προταχθῇ ἡ περὶ τῶν ὁμοιομερῶν, πρέπει καὶ νὰ ἐξερευνηθῇ ἂν ἡ ὀνομασία αὕτη ἐπήγασεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἀναξαγόρου ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς φιλοσόφου. Περὶ τούτου δὲ διαφωνοῦσιν οὐ μόνον οἱ νεώτεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι.

α) Περὶ τῶν δοξασιῶν τῶν νεωτέρων.

Ὁ μὲν Σχλειερμάχερος (Gesch. d. Phil. s. 43), καὶ ὁ Ῥίττερος δὲν θεωροῦσι τὴν λέξιν ταύτην πηγάσασαν ἐξ Ἀναξαγόρου, ὁ δὲ Βρένδης ἀπ' ἐναντίου ἐξ Ἀναξαγόρου. (Zeller Phil. d. Griech I, 224). Ἡ δὲ λέξις αὕτη δὲν ἀπαντᾶται ἐν τοῖς διασωθεῖσιν ἀποσπάσμασι τοῦ Ἀναξαγόρου, ἀλλ' ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ μάλιστα οὐδετέρως «ὁμοιομερῆ». Τοῦτο δ' εἶναι ἀπόδειξις ὅτι τὴν λέξιν ταύτην δὲν παρέδωκεν ὁ Ἀναξαγόρας, ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς. Ἀντὶ δὲ τῆς λέξεως «ὁμοιομερείας» τῆς σχηματισθείσης ἐξ ἀναλογίας τῆς μικρομερείας, λεπτομερείας καὶ τῶν ὁμοίων μεταχειρίζεται ὁ Ἀναξαγόρας τὴν λέξιν μίγμα, ὁμοῦ πάντα. Ὁ δὲ Ῥίττερος (Gesch. der. Jonischen Phil. s. 219 καὶ Gesch. d. Phil. I, 302 καὶ ἑφ.) λέγων ὁμοῦ πάντα δὲν ἐννοεῖ τὴν πραγματικὴν μίξιν τῆς ὕλης, ἀλλὰ τὴν συνέχειαν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ καὶ τὴν ἀλλεπίδρασιν πάντων τῶν ὄντων πρὸς ἄλληλα. Τῇ δοξασίᾳ ὅμως ταύτῃ ἐναντιοῦται ἡ ἀρχαιότης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ αἱ λέξεις «φυρᾶσθαι» καὶ ἄλλαι ἀποδεικνύουσι τὴν ὑλικὴν ἔννοιαν αὐτοῦ· ἡ δὲ σημασία τούτου παρατηρεῖται ἐν τοῖς σωζομένοις τοῦ Ἀναξαγόρου λέγοντος ὅτι «πάντα μεμιγμένα ὄντα ἐλθὼν ὁ νοῦς διεχώρισεν»· παντελὴς δὲ χωρισμὸς νὰ γείνῃ δὲν ἠδύνατο, διότι ἐν ἑκάστῳ τῶν χωρισθέντων μένουσιν ἔτι μόρια τῶν ἄλλων ὄντων, καὶ μόνον καθ' ὑπεροχὴν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου ὀνομάζονται οὕτω τὰ ὄντα, Fr. 3. 5. 6), τὸ δὲ ὑπερέχον φαίνεται ἡ φύσις τοῦ πράγματος (1).

Ὁ δὲ Σιμπλίκιος (φυσ. 34) ἀναφέρει ὅτι ο Ἀναξαγόρας κατακρίνει τοὺς Ἕλληνας ὅτι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσι τὸ γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι· διότι οὐδὲν χρῆμα γίνεται οὐδ' ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπ' ἐόντων χρημάτων συμμίσγεταί τε καὶ διακρίνεται· καὶ οὕτω θὰ ὠνόμαζον ὀρθῶς τὸ γίνεσθαι συμμίγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι.

Πρώτη λοιπὸν ὑπόθεσις τοῦ Ἀναξαγόρου εἶναι ἡ τοῦ Παρμε-

---

(1) Ἀριστ. φυσ. Ι, 4. φαίνεσθαι δὲ διαφέροντα καὶ προσαγορεύεσθαι ἕτερα ἀλλήλων ἐκ τοῦ μάλιστα ὑπερέχοντος· ὅτου δὲ πλεῖστον ἕκαστον ἔχει, τοῦτο δοκεῖν εἶναι τὴν φύσιν τοῦ πράγματος.

νίδου, ὅτι πραγματικὴ γένεσις δὲν ὑπάρχει (Fr. 14)· ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ ἐστὶν ἁπλῶς μεταβολὴ μηχανική· ἡ ὕλη μένει, οἵα ἦν, μόνον δὲ τὸ εἶδος τῆς συνθέσεως μεταβάλλεται· ἡ γένεσις ἐστι σύγκρισις ἡ δὲ φθορὰ διάκρισις τῶν μορίων (1).

Ἐκ τούτου δ' ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας περὶ τοῦ ὁμοῦ πάντα ἔκαμε λόγον πρὸς διασάφησιν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πραγματικοῦ (2).

Ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη δὲν φαίνεται ὀρθὴ ὡς ἀντιφάσκουσα τοῖς ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰρημένοις (3), διότι ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ταῦτα δηλοῖ, ὅτι κατ' Ἀναξαγόραν ἡ ὕλη διαιρεῖται ἐπ' ἄπειρον, οὐδέποτε δὲ διαχωρίζεται ὅλως, διότι καὶ τὸ ἐλάχιστον ἔστιν αὐτῷ ἄπειρον (4).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀναξαγόρας καὶ τὸ ἐλάχιστον ὑποθέτει μεμιγμένον, οὐδὲν δ' ἀδιαίρετον καὶ ἁπλοῦν, διαφέρει τῶν ἀτομικῶν, διότι οὗτοι μὲν ἰσχυρίζονται ὅτι πάντα ἐξ ἁπλῶν συντίθενται, ἐξ ἀτόμων, ὁ δ' Ἀναξαγόρας οὐδὲν ἁπλοῦν καὶ ἄτομον. Διὸ ἡ ἀπειρία (5) ἔστιν ἡ βάσις τῆς τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίας. Ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς καὶ οἱ Ἀτομικοὶ θεωροῦσιν ὡς πρῶτα τὰ ἁπλούστατα σώματα, ὁ δ' Ἀναξαγόρας τὰ συγκεκριμένα, ὡς σάρκα, ὀστοῦν κτλ. τὰ δὲ στοιχεῖα μεμιγμένα (Ἀριστ. οὐραν. III, 3

(1) Ἀριστ. φυσ. I, 4. ἔοικε δ' Ἀναξαγόρας ἄπειρα οὕτως οἰηθῆναι (τὰ στοιχεῖα) διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν τὴν κοινὴν δόξαν τῶν φυσικῶν εἶναι ἀληθῆ ὡς οὐ γινομένου οὐδενὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· διὰ τοῦτο γὰρ οὕτω λέγουσιν «ἦν ὁμοῦ πάντα» καὶ τὸ γίνεσθαι τοιόνδε καθέστηκεν ἀλλοιοῦσθαι, οἱ δὲ σύγκρισιν καὶ διάκρισιν. Ἔτι δὲ ἐκ τοῦ γίνεσθαι ἐξ ἀλλήλων· ἐνυπῆρχεν ἄρα· περὶ γεν. καὶ φθ. I, 1.

(2) Σιμπλίκιος εἰς φυσ. 257. φαίνονται δὲ καὶ οὗτοι τάξεως ἕνεκα διδασκαλικῆς ἀρχὴν τῆς κοσμοποιΐας ὑποθέμενοι.

(3) φυσ. VIII, 1. 2. φησὶ γὰρ ἐκεῖνος (ὁ Ἀναξαγόρας) ὁμοῦ πάντων χρημάτων ὄντων καὶ ἠρεμούντων ἄπειρον χρόνον κίνησιν ἐμποιῆσαι τὸν νοῦν καὶ διακρῖναι.

(4) Ἀριστ. φυσ. I, 4. 8. λέγει, ὅτι ἐν τοῖς ἐλαχίστοις δὲν ὑπάρχει ἐλάχιστον ἀλλ' ἔλαττον· ἄτοπον τὰ ἀδύνατα ζητῶν ὁ νοῦς εἴπερ βούλεται μὲν διακρῖναι· τοῦτο δὲ ποιῆσαι ἀδύνατον καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν· καὶ κατὰ μὲν τὸ ποσὸν οὐκ ἔστιν ἐλάχιστον μέγεθος.

(5) Μετ. Ἀριστ. I, 7. Ἀναξαγόρας δὲ τὴν τῶν ὁμοιομερῶν ἀπειρίαν (ἀρχὴν) λέγει· περὶ οὐραν. III, 4. γεν. καὶ φθ. I, 1.

τὰ γὰρ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα, ἀέρα δὲ καὶ πῦρ μίγμα τούτων καὶ τῶν ἄλλων σπερμάτων πάντων· εἶναι γὰρ ἑκάτερον αὐτῶν ἐξ ἀοράτων ὁμοιομερῶν πάντων ἠθροισμένων. Μετ. I, 3)· ὁμοιομερῆ δ' ὀνομάζει στοιχεῖα τῶν ὄντων, δηλαδὴ ὡς ὕλην.

Ὁ δὲ Τεννεμάννος (ἱστ. τῆς φιλ. I, σελ. 307 καὶ ἐφ.) τὰς ὁμοιομερείας λέγων ἐννοεῖ τὰ συστατικὰ μόρια, ἐξ ὧν πάντα τὰ σώματα συντίθενται, τὰ δὲ συστατικὰ μόρια δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ ποιόν, ἀλλὰ κατὰ ποσόν, καὶ τὰ μὲν συστατικὰ εἰσὶν ἀΐδια, τὰ δ' ἐξ αὐτῶν φθαρτά· ταῦτα δὲ ἰσχυριζόμενος δὲν λέγει καὶ πῶς πρέπει ταῦτα νὰ νοηθῶσιν.

Αἱ δὲ λέξεις τοῦ Ἀριστοτέλους (φυσ. I, 4) «ὁ πηλὸς δύναται εἰς πηλὸν νὰ διαιρεθῇ καὶ δὲν δύναται,» ἐνδέχεται νὰ ὑποθέσωσιν ἐν μέρει μὲν μίξιν χημικήν, ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων, ἐν μέρει δὲ μηχανικήν, ἐξ ὁμογενῶν· ὑποθετέον δ' ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας μιγνύει τὸ κρέας καὶ τὸ ὀστοῦν ἀλλήλοις, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης θερμὸν καὶ ψυχρόν, καὶ ταῦτα ὁμοιομερείας ἢ ὁμοιομερῆ καλεῖ. Ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐννοεῖ μίξιν χημικήν, ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων, θὰ ἦτο ἀκατάληπτον, πῶς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τόσον πλῆθος ἑτερογενῶν στοιχείων, ἐνῷ οἱ νεώτεροι μέχρι τοῦδε μόλις ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσιν ἑβδομήκοντα.

Ἀλλὰ ἅπαντα τὰ παραδείγματα δεικνύουσι στοιχεῖα σύνθετα, οἷον γῆν, ὀστᾶ, σάρκα, εἰ καὶ τὰ ὄντα γίνονται καὶ καλοῦνται ἐκ τοῦ μάλιστα ὑπερέχοντος, διότι πόθεν ἠδύνατο νὰ κληθῇ ἕκαστον, ἐὰν δὲν ὑπετίθετο, ὅτι σάρξ ἐστι καὶ καλεῖται σὰρξ ὡς συγκειμένη ἐξ ὑπερεχούσης σαρκός, οὐχὶ δ' ἐκ μορίου γεώδους καὶ ὑδατώδους· ἄρα ὁμοιομερῆ δὲν ἐννοεῖ ὁ Ἀναξαγόρας στοιχεῖα ἑτερογενῆ, οὐδὲ ἄτομα, ἀλλὰ μόρια σύνθετα· ἑπομένως ὁ Ἀναξαγόρας δὲν ἐννοεῖ μίξιν χημικήν, τουτέστιν μίξιν ἐξ ἑτερογενῶν μορίων, ἀλλὰ μηχανικήν, τουτέστι μίξιν ἐξ ὁμοίων μορίων, καὶ τὰ μόρια ταῦτα καλοῦνται ὁμοιομερῆ.

Τὰ δὲ μόρια ταῦτα πάλιν δὲν δύνανται νὰ ὑποτεθῶσιν ἄτομα, ὡς ἡ ἀτομικὴ θεωρία ὑποθέτει, ἀλλ' ἐπ' ἄπειρον διαιρετά, καὶ διὰ τοῦτο σύνθετα. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας μεταξὺ ὄντων καὶ μορίων δὲν διέκρινε, διότι τὰ μόρια εἰσὶ τῷ

ὅλῳ ὅμοια, οἷον τὰ μόρια τοῦ ἐλαχίστου κρέατος ὅμοια τῷ ὅλῳ κρέατι, καὶ τὰ τῆς γῆς τῇ ὅλῃ γῇ, καὶ τὰ τοῦ ὀστοῦ τῷ ὅλῳ ὀστῷ καὶ λοιπά· διὰ δὲ τοῦτο δὲν εἶναι εὔλογον τὰ μὲν μόρια νὰ ὀνομάζωνται ὁμοιομερῆ, τὸ δὲ ὅλον οὔ· διὸ ὁ Ἀναξαγόρας δὲν διακρίνει χρῆμα καὶ σπέρμα ἀλλήλων, ἀλλ' ἐκλαμβάνει ταὐτά. (**Brandis Gesch. der Gr. Röm. Phil. I, 243**). Ἐὰν δὲ τὰ μόρια διακριθῶσιν ἀπὸ τῶν ὄντων, ἡ διάκρισις αὕτη φέρει εἰς συνεπείας οὐκ ὀρθὰς καὶ διαστρέφει τὴν ὀρθὴν τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίαν, ὡς αὐτὴν διέστρεψεν ὁ Τεννεμάννος, ἰσχυριζόμενος ἔκ τινος χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους (Μετ. I, 3), ὅτι τὰ ἐξ ὁμοιομερῶν συντιθέμενα σώματα δύνανται εἰς τὰ μόριά αὐτῶν νὰ διαλυθῶσι, τὰ δὲ μόρια εἰσὶν ἄφθαρτα· (ἱστ. τῆς φιλ. I, σελ. 309)· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος οὐδὲ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένου χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους (μετ. I, 3) ἐπιβεβαιοῦται, διότι τὸ χωρίον ἀναφέρει ἀπειρίαν ἀρχῶν, καὶ ὅτι πάντα τὰ ὁμοιομερῆ, ὡς ὕδωρ, γῆ, πῦρ, κτλ., γίνονται καὶ ἀπόλλυνται συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, ἄλλως τε οὔτε γίνονται οὔτε ἀπόλλυνται· ἄρα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ μορίων, ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν παρεδέχετο, διότι αὐτῷ ἡ μὲν γένεσις ἔστι σύγκρισις, ἡ δὲ φθορὰ διάκρισις μόνον· τὸ αὐτὸ ἐπιβεβαιοῦσι καὶ τὰ τοῦ Ἀναξαγόρου ἀποσπάσματα (1). Ὁ δ' Ἀναξαγόρας καλεῖ καὶ τὰ μόρια καὶ τὰς συνθέτους οὐσίας χρήματα καὶ ἐκλαμβάνει ταὐτά· ἄρα δὲν διακρίνει ἀπὸ τῶν συνθέτων οὐσιῶν τὰ μόρια, οὐδὲ τὰ μόρια ἐκλαμβάνει ἀδιαίρετα, ἄτομα. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται ὅτι ἡ δοξασία τοῦ Τεννεμάννου δὲν εἶναι ὀρθή.

Ὁ δὲ Ῥίττερος (ἱστ. τῆς φιλ. I, 274. 296. σημ. 1.) τῷ Τεννεμάννῳ ἑπόμενος λέγει ὁμοιομερείας τὰ ὁμοειδῆ μόρια τῶν αἰσθητῶν σωμάτων, ὡς συστατικὰ μόρια, ὡς σπέρματα τῶν ὄντων, ἄδηλα σμικρότητι καὶ ἄφθαρτα, φθαρτὰ δὲ μόνον τὰ ὄντα.

(1) Fr. 22. τὸ δὲ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίνεται οὐδ' ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπ' ἐόντων χρημάτων συμμίσγεταί τε καὶ διακρίνεται, καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό, τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι.

Ἀλλ' ἐπειδή, ὡς ἀπεδείχθη, τὰ μόρια δὲν εἶναι ἁπλᾶ, ἄτομα, ἀλλὰ σύνθετα καὶ ἐπ' ἄπειρον διαιρετά, ὡς τὰ χρήματα, ἀποδείκνυται ὅτι καὶ ἡ Ῥιττέρου δοξασία δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ὁ Ῥίττερος τὰ ὁμοιομερῆ ἐκλαμβάνει ὡς αἰσθητὰς τῶν ὄντων ἰδιότητας· (ἱστ. τῆς Ἰων. φιλ. σελ. 266).

Ὁ δ' Ἕγελος (ἱστ. τῆς φιλ. I, 399) ἐκλαμβάνων τὰ ὁμοιομερῆ ὕλην ἐξ ὁμοίων μερῶν συγκειμένην, τὰ δὲ μόρια ἀΐδια, ἀπομακρύνεται τῆς ἀληθείας· διότι ὑποθέτει τὰ μόρια ἁπλᾶ καὶ ἄτομα, ἐν ᾧ τὰ ὁμοιομερῆ εἶναι σύνθετα, ὡς τὰ ὄντα, καὶ ἐπ' ἄπειρον διαιρετά. Ὁ δὲ Βράνδης (ἱστ. τῆς Ἑλλ. Ῥωμ. φιλ. I, 245) οὐδόλως μετεχειρίσθη τὰ ὁμοιομερῆ, τὰ ὁποῖα ἐκλαμβάνει οὐκ ὀρθῶς τοῦ Ἀναξαγόρου.

Ὁ δὲ Σχαυβάχιος (1) ἐκλαμβάνει τὸ ὁμοῦ πάντα, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτῷ δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὡς ὁμοιομέρειαν, τουτέστιν ὡς ἓν ἐξ ὁμοίων μορίων συγκείμενον· ἐπειδὴ δ' ἡ ὁμοιομέρεια αὕτη συνίσταται ἐξ ἀπείρων ὁμοιομερειῶν, ἕκαστον δὲ αὐτῆς μόριον ἰδίαν ἀποτελεῖ ὁμοιομέρειαν, μηδόλως διαφέρουσαν τοῦ ὅλου, (διότι π. χ. τὸ πάντα ὁμοῦ περιέχει τὰ σπέρματα πάντων τῶν ὄντων, ταῦτα δὲ δὲν εἶναι διάφορα στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλάχιστον μόριον περιέχει τὰς αὐτὰς τοῦ ὅλου ἰδιότητας, τουτέστι τὸ ὁμοῦ πάντα δὲν διαφέρει παντελῶς τοῦ ἐλαχίστου μορίου, ὡς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον κρέατος μόριον τοῦ ὅλου κρέατος) δύναται κατὰ Σχαυβάχιον τὸ ὁμοῦ πάντα νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἡ καθόλου ὁμοιομέρεια. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ τῶν μορίων ὁμοιότης ἐκλαμβάνεται ἀφῃρημένως, κενῶς, ἀορίστως, ἡ δοξασία αὐτοῦ δὲν συμφωνεῖ τοῖς ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰρημένοις· διότι ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ὁμοιομερῆ δὲν ἐννοεῖ στοιχεῖα ἀφῃρημένα, ἀλλὰ συγκεκριμένα, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὰ ὀνομάζει ὁμοιομερῆ (οὐδετέρως), διότι ἐκλαμβάνει τὰ μόρια αὐτῶν συνωνύμως ταὐτά.

(1) Anaxagorae Clazomenii fragmenta coll. et illustr. Schaubachius p. 87. λέγει «homoeomeriae vocantur, ut nonnulli arbitrantur, propterea quod omnes quin etiam minimae particulae semina omnium rerum continent ideoque sunt similes inter se.»

Ὁ δ' Ἀναξαγόρας, λέγων ὅτι ἐν τῷ μίγματι οὐδὲν σπέρμα ἐστὶν ἑτέρῳ ὅμοιον, δὲν φαίνεται ἀκόλουθος, διότι ἐκλαμβάνει τὰ αὐτὰ ὄντα ὁτὲ μὲν ὡς ὁμοιομερῆ, ὁτὲ δὲ ὡς οὐδόλως ἀλλήλοις ὅμοια. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνάγων τὸν Ἀναξαγόραν εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς θέλει νὰ δηλώσῃ, ὅτι τὸ ὁμοῦ πάντα τοῦ Ἀναξαγόρου εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸ ἕτερον τοῦ Πλάτωνος· ταῦτα ὅμως εἰσὶ συνέπειαι τοῦ Ἀριστοτέλους, διότι ἐάν τις τὰς τοῦ Ἀριστοτέλους συνεπείας ὑπελάμβανεν ὡς ἰδέας τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοιαύτην τῷ ὁμοῦ πάντα ἀπέδιδε σημασίαν, θὰ ὑπερεπήδα τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου.

6) Ἐκ δὲ τῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων περὶ ὁμοιομερειῶν ἡ μὲν τοῦ Λουκρητίου (1) δεικνύει ὅτι τὸ βιβλίον δὲν ἦτο τοῦ Ἀναξαγόρου, ἐξ οὗ ὁ Λουκρήτιος τὴν λέξιν ταύτην παρέλαβεν, οὐδὲ λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν ὁμοιομέρειαν ἐκάλεσεν, ἀλλ' ὅτι ταύτης οἱ Ἕλληνες μνημονεύουσι, καὶ αὐτὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων ὑπέλαβεν. Ὁ Λουκρήτιος ἄρα λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ὀνομάζει ὁμοιομέρειαν, ἣν εἶπεν ἀρχὴν τῶν ὄντων· ὅτι δὲ ὁ Λουκρήτιος διὰ τοῦ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ τὴν ὑλικὴν τῶν ὄντων ἰδιότητα, οὐχὶ δὲ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν, ἀποδεικνύουσι καὶ οἱ στίχοι (2).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λουκρήτιος τὴν λέξιν ὁμοιομέρειαν ἀφῃρημένως παραδέχεται, ἐνδέχεται ὁ πληθυντικὸς ἀριθμὸς νὰ μὴ ἦτο ἐν χρήσει τότε.

Ὁ δὲ Σέξτος δὲν μεταχειρίζεται πλέον τὸν ἑνικὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ τὸν πληθυντικόν, καὶ ὁμοιομερείας λέγων δὲν ἐννοεῖ πλέον τὰς οὐσιώδεις τῶν ὄντων ἰδιότητας, ἀλλὰ σώματα πραγματικῶς ὑλικά. (πρὸς Μαθ. III, 33). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι αἱ ὁμοιομέρειαι δὲν εἶναι ποιότητες. Ὁ Σέξτος (πρὸς μαθημ. X, 318 λέγων, «ἐξ ἀπείρων δ' ἐδόξασαν τὴν τῶν πραγμάτων γένεσιν οἱ περὶ Ἀναξαγόραν καὶ Δημόκριτον καὶ Ἐπίκουρον καὶ ἄλλοι παμπληθεῖς· ἀλλ' Ἀναξαγόρας ἐξ ὁμοίων τοῖς γενομένοις κτλ.» ἐξηγεῖ μὲν τὴν λέξιν ὁμοιομέρειαν, δὲν ἐξηγεῖ ὅμως ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὰς ὑλικὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς ἐκάλεσεν ὁμοιομερείας.

(1) (στιχ. 830.) « Nunc et Anaxagorae scrutemur homoeomeriam, quam Graeci memorant. καὶ στιχ. 834. Principium rerum quam dicit homoeomeriam τὸ quam Graeci memorant.»

(2) (835 καὶ ἐφ.) Ossa videlicet e pauxillis atque minutis
ossibus, sic et de pauxillis atque minutis
visceribus viscus gigni, κτλ.

καὶ τέλος διακρίνει ἀπὸ τῆς τῶν ὄντων κατὰ ποιὸν ἀρχῆς τὰ ὑλικὰ στοιχεῖα (ὡς primordia, quae simili praedita constant natura), ἃ ἀποδεικνύει ὡς συγκείμενα ἐξ ἀνομοιοειδῶν καὶ ἀνομοιομερῶν.

Ὁ δὲ Διογένης Λαέρτιος (II, 3 καὶ ἐφ.) λέγει, «ἀρχὰς δὲ τὰς ὁμοιομερείας· καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ψηγμάτων λέγομεν τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μικρῶν σωμάτων τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι».

Ὁ δὲ Στοβαῖος ἰσχυρίζεται, ὅτι τὴν λέξιν ταύτην ὁ αὐτὸς Ἀναξαγόρας ἐποιήσατο, καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν παρεδέχθη ὁ Βράνδης. (ἱστ. τῆς Ἑλλ. καὶ Ῥωμ. φιλ. I, 245 καὶ ἐφ.). Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ τοῦ Στοβαίου μαρτυρία ἀληθὴς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ, καθ' ὅσον πλεῖστα διέστρεψεν ὡς παρ' ἀτομικοῖς περὶ ὁμοιομερειῶν λόγον ποιούμενος καὶ παρ' Ἀναξαγόρᾳ περὶ ἀτόμων, (ἐκλ. φυσ. I, 21), τάττων εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τὸν Ἀναξαγόραν, τὸν Δημόκριτον καὶ τὸν Ἐπίκουρον καὶ τοὺς ὅσοι κατὰ συναθροισμὸν τῶν λεπτομερῶν σωμάτων κοσμοποιοῦσιν.

Τὰ δὲ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (I, 3 καὶ ἐφ) ἀναφέρουσι διὰ τί ὁ Ἀναξαγόρας παρέλαβε τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ἀλλὰ τὸ παράδειγμα, ὃ αὐτὰ ἀναφέρουσιν, ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ζώων γενέσ. I, 18) λέγων, «Ἀναξαγόρας μὲν γὰρ εὐλόγως φησὶ σάρκας ἐκ τῆς τροφῆς προσιέναι ταῖς σαρξίν». Ἐκ δὲ τούτου τοῦ παραδείγματος λέγεται ὅτι προῆλθεν ἡ λέξις ὁμοιομέρεια «ἀπὸ τοῦ οὖν ὅμοια τὰ μέρη εἶναι ἐν τῇ τροφῇ τοῖς γεννωμένοις ὁμοιομερείας αὐτὰς ἐκάλεσεν, καὶ ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀπεφήνατο». Ἐὰν ὅμως ἡ λέξις αὕτη ἐκ τούτου παρήγετο, ἡ ἐξήγησις περὶ τῶν ὁμοιομερειῶν θὰ ἦτο ἄλλη τις διάφορος τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης ὁμοιομερὲς λέγων ἐννοεῖ οὗ ἑκάστου συνώνυμον τὸ μέρος ἐστίν· ἄρα ἡ ὁμοιότης συνί-

σταται μεταξὺ τῶν μερῶν ἀλλήλων ἢ τοῦ ὅλου, οὐχὶ ὅμως μεταξὺ δύο διαφόρων ὄντων, ὡς σώματος καὶ τροφῆς.

Ὁ δὲ Σιμπλίκιος (φυσ. 258) ταυτίζει τὰς ὁμοιομερείας καὶ τὰ ὁμοιομερῆ, τὴν λέξιν ὅμως ταύτην δὲν εὗρεν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀναξαγόρου.

Ὁ Σιμπλίκιος (φυσ. 258) λέγων τὰ εἴδη, ἅπερ ὁμοιομερείας καλεῖ, ἀντιφάσκει (ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ Ἀριστ. 148) τὰ ὁμοιομερῆ λέγων, οἷον σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα σπέρματα. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ὀρθὸν, διότι ὁ Ἀναξαγόρας συνεχῶς μεταχειρίζεται τὰ σπέρματα, ἅπερ καλεῖ ὁ Ἀρστοτέλης ὁμοιομερῆ. Ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ μεταχειρίζεται ὁ Σιμπλίκιος τὴν λέξιν *εἴδη*, ἥτις φαίνεται Πλατωνικὴ μᾶλλον ἢ Ἀναξαγορική. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ λέξις ὁμοιομέρεια προϊόντος τοῦ χρόνου μετεβλήθη ἐκ τοῦ ἀφῃρημένου εἰς τὸ συγκεκριμένον, ἐκ τοῦ ἑνικοῦ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν. Ποίαν δὲ σημασίαν ἔχει ἡ λέξις αὕτη παρ' Ἀριστοτέλει;

Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τρεῖς συνθέσεις, πρώτην μὲν τὴν ἐκ τῶν καλουμένων στοιχείων, οἷον πυρὸς, ἀέρος ὕδατος καὶ γῆς, δευτέραν δὲ τὴν τῶν ὁμοιομερῶν, καὶ τρίτην τὴν τῶν ἀνομοιομερῶν· καὶ τῶν μὲν καλουμένων στοιχείων ἡ ὕλη εἶναι τὸ ὑποκείμενον καὶ ἕνεκα τῶν ὁμοιομερῶν, οἷον σαρκὸς, ὀστοῦ καὶ τῶν τοιούτων, τὰ δ' ὁμοιομερῆ ἕνεκα τῶν ἀνομοιομερῶν, οἷον χειρὸς προσώπου καὶ τῶν ὁμοίων· ἐξ ἀμφοτέρων δὲ τῶν μορίων τὰ ζῶα συνέστηκεν (περὶ ζώων μορίων II, 1. περὶ ζω. γεν. I, 1. περὶ ζώων ἱστ. I, 1 Μετεωρολ. IV, 8).

Τὰ δὲ ἀνομοιομερῆ εἶναι τὰ μέλη καὶ τὰ ὀργανικὰ μόρια τοῦ σώματος. περὶ ζώων μωρίων II, 1. III, 1. IV, 12 περὶ γεν. ζώων I, 1 καὶ ἐφ. καὶ ἀλλαχοῦ). Τὰ δ' ὁμοιομερῆ τῶν μὲν στοιχείων εἶναι ἀνώτερα, τῶν δ' ἀνομοιομερῶν κατώτερα καὶ συντελοῦσιν ὁτὲ μὲν ὡς ὕλη τοῖς ἀνομοιομερέσιν, ὁτὲ δὲ πρὸς αὔξησιν καὶ τροφήν. Τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνομοιομερῆ εἶναι τοῦ εἴδους ὄργανα καὶ τῆς αἰσθήσεως, τὰ δ' ὁμοιομερῆ εἶναι τῆς ὕλης, καὶ ὡς τοιαῦτα καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ αἷμα, τὸν μυελὸν, τὴν πιμελὴν, τὴν χολὴν, τὴν σάρκα, τὰ ὀστᾶ, τὸ δέρμα,

τὰ πτερὰ κτλ. (1). Ἡ διάκρισις αὕτη τῶν ὁμοιομερῶν καὶ ἀνομοιομερῶν συνίστησι κυρίως τὴν βάσιν τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους φυσιολογίας.

Ἡ δ' ἔννοια τῶν ὁμοιομερῶν ἐστὶν, ὅτι τὰ μέρη εἰσὶ τῷ ὅλῳ συνώνυμα· κατὰ δὲ τοῦτον τὸν ὁρισμὸν τὸ κρέας εἶναι ὁμοιομερές· διότι ὅλα τὰ αὐτοῦ μέρη εἰσὶν ὅμοια τῷ ὅλῳ, τὰ τοῦ κρέατος δηλονότι εἶναι κρέας.

Τὴν δ' αὐτὴν συστηματικὴν θεωρίαν καὶ μέθοδον ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ φυσικῇ καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, καὶ ἐν ἄλλοις, διότι αἱ ἀνώτεραι τῆς ψυχῆς δυνάμεις περιλαμβάνουσιν ἐν ἑαυταῖς τὰς κατωτέρας ὡς ὄργανα, οἷον ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ὡς λογικὴ, συμπεριλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν φυτικὴν (τὰ φυτὰ), καὶ τὴν αἰσθητικὴν (τὰ ζῶα) δύναμιν· οὕτω συμπεριλαμβάνουσι καὶ τὰ ἀνομοιομερῆ ἐν ἑαυτοῖς τὰ ὁμοιομερῆ· τὰ δὲ ὁμοιομερῆ ἐπεκτείνονται ἀπὸ τῶν ὀρυκτῶν μέχρι τοῦ ἀνθρώπου· ὥστε ἐν μὲν τοῖς μὴ ὀργανικοῖς τὰ ὁμοιομερῆ εἰσὶν ἀνώτερα, καὶ ἐν φυτοῖς, ἐν δὲ τοῖς ζῴοις ὑποκείμενα, κατώτερα, μέσα, τοῦ ὀργανικοῦ, τουτέστι τῶν ἀνομοιομερῶν ὡς τέλους τῶν ὁμοιομερῶν. (2).

Ἐκ τούτων φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ὅλην φύσιν διαιρεῖ εἰς ὁμοιομερῆ καὶ ἀνομοιομερῆ, διότι καὶ τὰ τέσσαρα

(1) Περὶ ζώων μορίων II, 1. τριῶν δὲ οὐσῶν τῶν συνθέσεων, πρώτην μὲν ἄν τις θείη τὴν ἐκ τῶν καλουμένων ὑπό τινων στοιχείων, οἷον γῆς, ἀέρος, ὕδατος, πυρός· δευτέρα δὲ σύστασις ἐκ τῶν πρώτων, ἡ τῶν ὁμοιομερῶν φύσις τοῖς ζῴοις ἐστὶν, οἷον ὀστοῦ καὶ σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων· τρίτη δὲ καὶ τελευταία κατ' ἀριθμὸν ἡ τῶν ἀνομοιομερῶν, οἷον προσώπου, καὶ χειρὸς, καὶ τῶν τοιούτων μορίων· (ὥστε τὴν μὲν τῶν στοιχείων ὕλην ἀναγκαῖον εἶναι τῶν ὁμοιομερῶν ἕνεκεν· ὕστερα γὰρ ἐκείνων ταῦτα τῇ γενέσει, τούτων δὲ τὰ ἀνομοιομερῆ· ἐξ ἀμφοτέρων μὲν οὖν τῶν μορίων τὰ ζῶα συνέστηκεν, ἀλλὰ τὰ ὁμοιομερῆ τῶν ἀνομοιομερῶν ἕνεκεν ἐστι· καὶ τῶν ὁμοιομερῶν μορίων ἐν τοῖς ζῴοις ἐστι τὰ μὲν μαλακὰ καὶ ὑγρὰ, τὰ δὲ σκληρὰ καὶ στερεά· ὑγρὰ μὲν, οἷον αἷμα, ἰχὼρ, πιμελὴ, στέαρ, μυελὸς, γονὴ, χολὴ, γάλα· τὰ δὲ ξηρὰ οἷον ὀστοῦν, ἄκανθα, νεῦρον, φλέψ. II, 2).

(2) Μετεωρ. IV, 8. ἐκ μὲν οὖν ὕδατος καὶ γῆς τὰ ὁμοιομερῆ σώματα συνίσταται, καὶ ἐν φυτοῖς καὶ ἐν ζῴοις καὶ τὰ μεταλλευόμενα· III, 10. λέγω δὲ ὁμοιομερῆ τὰ μεταλλευόμενα οἷον χρυσὸν, ἄργυρον, καττίτερον, σίδηρον, λίθον, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα καὶ ὅσα ἐκ τούτων ἐκκρινόμενα καὶ τὰ ἐν τοῖς ζῴοις καὶ φυτοῖς.

στοιχεῖα ἀνάγει εἰς τὰ ὁμοιομερῆ (1)· ὁ Ἀριστοτέλης ἐκλαμβάνει τὰ στοιχεῖα ὁτὲ μὲν ὡς δυνάμεις, καὶ ὡς τοιαύτας ὑποκείμενα, ὕλην, τῶν ὁμοιομερῶν, ὁτὲ δὲ καὶ ὡς ἰδιότητας, π. χ. τὸ μὲν θερμὸν καὶ ξηρὸν ὡς πῦρ, τὸ δὲ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν ὡς ὕδωρ, ὡς ἰδιότητας δὲ καλεῖ τὰ στοιχεῖα ὁμοιομερῆ (2)· τὴν δὲ ἔννοιαν τοῦ ὁμοιομεροῦς ἐπεξέτεινε καὶ εἰς τὰ μαθηματικὰ (3), κατὰ τῶν παραδεχομένων, ὅτι ἡ γραμμὴ ἐκ στιγμῶν σύγκειται· αὕτη δ' ἡ ἀναίρεσις πηγάζει ἀμέσως ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ὁμοιομεροῦς, ὡς τοῦτο ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ τὰ μαθηματικὰ σώματα, καὶ τὰ ἐπίπεδα, καὶ αἱ γραμμαὶ τρόπον τινὰ ἀνάγονται εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν. Ἐπειδὴ δ' αἱ μαθηματικαὶ ἔννοιαι δὲν εἶναι οὐσίαι, δὲν δύνανται νὰ ἦναι ὁμοιομερῆ, οὐδὲ τὰ πάθη, οὐδ' αἱ ἕξεις καὶ αἱ ποιότητες, διότι δὲν εἶναι τῶν οὐσιῶν χωρίς, ἀλλὰ καθ' ὑποκειμένου, τουτέστι κατηγορούμενα, κατὰ συμβεβηκός, οὐχὶ δ' ὑποκείμενα, οὐσίαι.

Τὴν δὲ ἔννοιαν τοῦ ὁμοιομεροῦς παρέλαβε καὶ ὁ Θεόφραστος καὶ οἱ ἔπειτα, χωρὶς πλέον νὰ γίνηται λόγος καὶ περὶ Ἀναξαγόρου. (Πλωτῖνος Ἐνν. II, 7. IV, 3 καὶ ἑφ.). Ἡ δὲ λέξις ὁμοιομερὲς ἀπαντᾶται οὐ μόνον ὅπου δὲν γίνεται λόγος περὶ Ἀναξαγόρου, ἀλλὰ καὶ ὅπου γίνεται. Ἤδη δ' ἀπορεῖται πότερον ἡ λέξις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου, ἢ εἰς τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους; Πότερον κατὰ τὸ σύστημα αὐτοῦ μεταχειρίζεται ὁ Ἀριστοτέλης τὴν λέξιν ταύτην ἢ ὅπως χαρακτηρίσῃ τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου; Ὁ Ἀριστοτέλης πανταχοῦ διακρίνει τὰ ὁμοιομερῆ ἀπὸ τῶν ἀνομοιομερῶν (4).

Ἐνταῦθα δὲ γίνεται λόγος περὶ τῆς δοξασίας Ἐμπεδοκλέους

---

(1) *Περὶ οὐραν. I, 7. ἀνάγκη δὴ σῶμα πᾶν ἤτοι ἄπειρον εἶναι ἢ πεπερασμένον, καὶ εἰ ἄπειρον ἤτοι ἀνομοιομερὲς ἅπαν ἢ ὁμοιομερές.*

(2) Μετ. Α, 8. νῦν δὲ λέγεται ὡς ὄντος τοῦ ἑνὸς ὥσπερ πυρὸς ἢ ὕδατος ὁμοιομεροῦς.

(3) Περὶ οὐραν. III, 1. οὕτω δὲ ἐχόντων οὐκ ἀνάγκη τὸ τῆς γραμμῆς μέρος γραμμὴν εἶναι.

(4) Περὶ ζώων γεν. I, 18. ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἄλλων μορίων εἴρηται τῶν ἐν τοῖς ζώοις καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕκαστον· λοιπὸν δὲ τῶν μὲν μορίων τὰ πρὸς τὴν γένεσιν συντελοῦντα τοῖς ζώοις κτλ.

καὶ ἄλλων, ὅτι τὸ σπέρμα ἀποῤῥέει ἐξ ὅλων τῶν τοῦ σώματος μορίων, καὶ εἶναι ὁμοιομερές. (1)

Ἐπειδὴ δὲ τῶν τοῦ σώματος μορίων τινὰ μὲν εἰσὶν ὁμοιομερῆ, τινὰ δὲ ἀνομοιομερῆ, ἀπορεῖται πότερον τὸ σπέρμα ἐκ τῶν ἀνομοιομερῶν ἢ τῶν ὁμοιομερῶν ἐκπορεύεται; ἐκ τῶν ἀνομοιομερῶν λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀδύνατον, διότι ἐν αὐτῷ ἔπρεπε νὰ περιέχωνται χεῖρες, πόδες, κεφαλαὶ καὶ λοιπά· ἄρα τὸ σπέρμα ἐκπορεύεται ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν· ἡ μέθοδος αὕτη, ὡς τοῦτο δῆλον, εἶναι Ἀριστοτελική. (2)

Ὅθεν, ἐὰν τὸ ὁμοιομερὲς ἀπεδίδετο ὑπ' Ἀριστοτέλους τῷ Ἀναξαγόρᾳ, τοῦτο θὰ ἀντέκειτο εἰς πᾶσαν ὀρθὴν ἐξήγησιν· ἐὰν δὲ τοῦτο ἠδύνατο νὰ λεχθῇ, ἠδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ ὅτι ὁ νοῦς ἐκλήθη ἐνέργεια ὑπ' Ἀναξαγόρου, ἡ ἔννοια τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Ἀριστοτέλους ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ, καὶ ἡ τῶν ὁμοιομερῶν ἐπίσης.

Αἱ δὲ λέξεις «τῶν μορίων τῶν ὁμοιομερῶν» (περὶ ζώων γεν. II, 4), ἀναφέρονται εἰς τὸ περὶ ζώων μορίων, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ἀναξαγόραν, ὡς καὶ αἱ λέξεις «ταῖς τῶν ὁμοιομερῶν διαφοραῖς», διότι αἱ διαφοραὶ αὗται ἀνάγονται εἰς μόνα τὰ ὁμοιομερῆ, ὄντα πρός τι τέλος ὡρισμένα, ὡς τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ περὶ ζώων μορίων (3)

---

(1) Περὶ ζώων γεν. I, 16. τῶν δ' ὁμοιομερῶν ἀπελείφθη περὶ γονῆς καὶ γάλακτος. ἱστ. ζώων I, 1. ἔστι δὲ τῶν ὁμοιομερῶν τὰ μὲν μαλακὰ καὶ ὑγρά, τὰ δὲ ξηρὰ καὶ στερεά· ὑγρὰ μέν, οἷον αἷμα, ἰχώρ, πιμελή, στέαρ, μυελὸς γονὴ κτλ.

(2) Ὁ αὐτὸς γὰρ λόγος (φησὶν Ἀριστοτέλης) ἔοικεν εἶναι οὗτος τῷ Ἀναξαγόρου, τῷ μηδὲν γίγνεσθαι τῶν ὁμοιομερῶν· πλὴν ἐκεῖνος μὲν ἐπὶ πάντων, οὗτοι δὲ ἐπὶ τῆς γενέσεως τῶν ζώων τοῦτο ποιοῦσιν· ἔπειτα τίνα τρόπον αὐξηθήσεται ταῦτα τὰ ἀπελθόντα ἀπὸ παντός; Ἀναξαγόρας μὲν γὰρ εὐλόγως φησὶ σάρκας ἐκ τῆς τροφῆς προσιέναι ταῖς σαρξίν.

(3) I, 18. Τὰ μέρη τὰ μὲν δυνάμει, τὰ δὲ πάθεσι διώρισται, τὰ μὲν ἀνομοιομερῆ τῷ δύνασθαί τι ποιεῖν, οἷον γλῶττα καὶ χείρ, τὰ δὲ ὁμοιομερῆ σκληρότητι καὶ μαλακότητι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις πάθεσιν, ἅπερ κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ποιεῖν διαφοραὶ κέκληνται· (Μετεωρολ. IV, 10. τούτοις τοῖς πάθεσι καὶ ταύταις ταῖς διαφοραῖς τὰ ὁμοιομερῆ τῶν σωμάτων διαφέρει ἀλλήλων IV, 12. πάντα γὰρ (τὰ ὁμοιομερῆ) διαφέρει ταῖς πρότερον εἰρημέναις διαφοραῖς τάσει, ἕλξει, θραύσει, σκληρότητι, μαλακότητι. κτλ.

Ἐν δὲ τῷ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς (I, 1.) λέγει, «ὁ μὲν (Ἀναξαγόρας) τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα τίθησιν οἷον ὀστοῦν καὶ σάρκα καὶ μυελὸν καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἑκάστου συνώνυμον τὸ μέρος ἐστίν. Λεύκιππος δὲ κλπ.» Ὅτι δ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῶν ὁμοιομερῶν δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἀναξαγόραν, ἀλλ' εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, τοῦτο ἐστὶν ἀναμφίλεκτον· ἔτι δ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος περιέχει καὶ τὴν ἀναίρεσιν τῆς τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίας, διότι ὁ Ἀριστοτέλης παράγων τὰ ὁμοιομερῆ ἐκ τῶν δυνάμεων, τῶν κυρίως στοιχείων, καὶ δεικνύων, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα ποιεῖ, δεικνύει τὸ ἡμαρτημένον τῆς θεωρίας αὐτοῦ.

Τοῖς εἰρημένοις δὲ συμφωνοῦσι καὶ τὰ ἐν τῇ φυσικῇ ἀκροάσει (1), καὶ τὰ ἐν τῇ μεταφυσικῇ (I, 5 Ἀναξαγόρας τὴν τῶν ὁμοιομερῶν ἀπειρίαν ἀπεφήνατο). Ἐν δὲ τῷ (III, 4) περὶ οὐρανοῦ κατακρίνει τὸν Ἀναξαγόραν, ὅτι παραδέχεται ἀπειρίαν στοιχείων (2).

Αἱ λέξεις αὗται συμφωνοῦσι τοῖς εἰρημένοις χωρίοις· ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χωρίῳ ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης «οὐδεὶς γὰρ τῶν οὕτως ἀξιούντων ὀρθῶς λαμβάνει τὸ στοιχεῖον· ὁρῶμεν γὰρ πολλὰ τῶν μικτῶν σωμάτων εἰς ὁμοιομερῆ διαιρούμενα, λέγω δὲ οἷον σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ ξύλον, καὶ λίθον, ὥστε εἴπερ τὸ σύνθετον οὐκ ἔστι στοιχεῖον, οὐχ ἅπαν ἔσται τὸ ὁμοιομερὲς στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ ἀδιαίρετον εἰς ἕτερα τῷ εἴδει». Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ μικτὰ σώματα καλεῖ ὁμοιομερῆ· μικτὰ δὲ σώματα δὲν ἐννοεῖ τὸ ὁμοῦ πάντα τοῦ Ἀναξαγόρου, ὡρισμένα φέρων παραδείγματα, οἷον σάρκα, ξύλον καὶ λίθον, ἀλλ' ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ μίγματι, τῷ ὁμοῦ πάντα, διαφορὰ δὲν ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας οὐδὲ νὰ ὀνομάσῃ ἠδύνατο τὰ ὁμοιομερῆ, ὡς ἐνταῦθα ὀνομάζει σώματα, «οὐ γὰρ ἅπαν ἅπαντι μικτόν, ἀλλ' ὑπάρχειν δεῖ χωριστὸν ἑκάτερον τῶν μιχθέντων» (περὶ γεν. καὶ

(1) III, 4. Ὅσοι δ' ἄπειρα ποιοῦσι στοιχεῖα καθάπερ Ἀναξαγόρας καὶ Δημόκριτος, ὁ μὲν ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν.

(2) «Πρῶτον μὲν οὖν ὅτι οὐκ ἔςιν ἄπειρα, καθάπερ οἴονταί τινες, θεωρητέον καὶ πρῶτον τοὺς πάντα τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα ποιοῦντας, καθάπερ Ἀναξαγόρας.»

φθ. I. 10), ἀλλὰ ἡ σὰρξ καὶ τὸ ξύλον αὐτὰ καθ' αὐτὰ δὲν εἶναι μικτά, ἀλλ' οὐσίαι ἁπλαῖ, ἀεὶ οὖσαι, οὐδέποτε γιγνόμεναι καὶ ἀπολλύμεναι· καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀναφορὰν καὶ ἔννοιαν τοῦ Ἀναξαγόρου καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα, σώματα μικτά· ἄρα ὁ Ἀριστοτέλης μῖξιν λέγων ἐννοεῖ χημικὴν ἕνωσιν, διότι πολλαὶ οὐσίαι ἀπολλύουσι τὴν προτέραν αὐτῶν μορφήν, (περὶ γεν. καὶ φθ. I, 10· μῖξις τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἕνωσις)· διὰ δὲ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου κατακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Ἀναξαγόραν ὡς ἐκλαμβάνοντα τὸ ὁμοῦ πάντα ὡς μῖξιν, λέγων, ὅτι, ἐφ' ὅσον τὰ μόρια μένουσιν ἀμετάβλητα, μῖξις δὲν γίνεται, καὶ εἰ μιχθήσεταί τι, ἀνάγκη νὰ γένηται ὁμοιομερές (1).

Ἐκ τῶν εἰρημένων, φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ὑποθέτων ἐν τῷ ὁμοῦ πάντα τελείαν διαφορὰν δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τὸ ὅλον ὁμοιομέρειαν, ὥς τινες οἴονται. Ἐὰν δὲ τὰ μικτὰ ἐκληφθῶσιν ὁμοιομερῆ, ταῦτα εἰσὶ συνθέσεις, ὡς τοιαῦται δὲ δὲν εἶναι οὐσίαι.

Οὕτω δὲ ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Ἀναξαγόραν ἀναιρῶν λέγει ὅτι οὐδεὶς τούτων ἐκλαμβάνει τὸ στοιχεῖον ὀρθῶς, οὐδ' ὁ Ἀναξαγόρας (2)· ὑποθέτον δ' ὅτι τὸ ὁμοιομερὲς εἶναι στοιχεῖον· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω γίγνεται κοσμοποιΐα κατ' Ἀναξαγόραν, οὐδ' ἀρκεῖ ἵνα ἡ γένεσις ἐξηγηθῇ ὡς σύγκρισις καὶ ἡ φθορὰ ὡς διάκρισις, διότι ὅση σὰρξ ἐκ τοῦ μίγματος καὶ ἂν ληφθῇ καὶ ἑνωθῇ, οὐδέποτε πρόσωπον γίγνεται, διότι τὸ εἶδος ἐστὶν ἡ εἰδοποιὸς ἀρχή, ἡ τὸ μίγμα μορφοῦσα καὶ διαπλάττουσα· ὅθεν εἰς τοῦτο ἀποδείκνυται ὁ Ἀναξαγόρας ὑπ' Ἀριστοτέλους ἀνακόλουθος· διότι, ἐὰν γένεσις δὲν ὑπάρχῃ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἀΐδια, ἔπρεπεν ἡ σὰρξ νὰ

(1) Περὶ γεν. καὶ φθ. I, 10. δῆλον ὡς οὔτε κατὰ μικρὰ σωζόμενα δεῖ τὰ μιγνύμενα φάναι μεμῖχθαι· σύνθεσις γὰρ ἔσται καὶ οὐ κρᾶσις οὐδὲ μῖξις οὐδ' ἕξει τὸν αὐτὸν λόγον τῷ ὅλῳ τὸ μόριον· φαμὲν δ' εἴπερ δεῖ μεμῖχθαί τι τὸ μέρος ὕδωρ οὕτω καὶ τοῦ κραθέντος· ἂν δ' ᾖ κατὰ μικρὰ σύνθεσις ἡ μῖξις οὐδὲν συμβήσεται τούτων, ἀλλὰ μόνον μεμιγμένα πρὸς αἴσθησιν.

(2) Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὡς αὐτοῖς συμβαίνει μὴ πάντα ποιεῖν ἐξ ὁμοιομερῶν· πρόσωπον γὰρ οὐκ ἐκ προσώπων ποιοῦσιν οὐδ' ἄλλο τῶν κατὰ φύσιν ἐσχηματισμένων οὐδέν.

σύγκειται ἐκ πολλῶν μορίων σαρκός, καὶ τὰ ἀνομοιομερῆ, π. χ. τὸ πρόσωπον, ἡ χείρ, ἐκ πολλῶν προσώπων καὶ χειρῶν· ὅτι δὲ τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰρημένα συνέπειαι εἰσίν, ἀποδεικνύει ἡ λέξις συμβαίνει, ἣν μεταχειρίζεται, ὁσάκις θέλει νὰ δηλώσῃ, ὅτι ὁ ἰσχυριζόμενος περιπίπτει, ὅπου οὔτε διενοήθη οὔτε ἠβούλετο, τουτέστιν εἴς τι ἐξαγόμενον τυχαῖον καὶ ἀπροσδόκητον. (Μετ. Α, 8. περὶ γεν. καὶ φθ. II, 3)· Τὸ δὲ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου συμπέρασμα τοῦ Ῥιττέρου (ἱστ. τῆς φιλ. Ἰων. σελ. 274), ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας βουληθεὶς νὰ διακρίνῃ τὰ ὁμοιομερῆ ἀπὸ τῶν ἀνομοιομερῶν παρεδέχθη καὶ τὰ ἀνομοιομερῆ, δὲν εἶναι ὀρθόν· διότι τοῦτο οὔτ' ἐν ταῖς λέξεσιν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει, οὔτ' ἐν ταῖς τοῦ Ἀναξαγόρου· διότι ὁ Ἀναξαγόρας ἐπιβεβαιοῖ ὅτι οὐδὲν οὔτε γίγνεται οὔτε φθείρεται.

Ὅθεν, ἐὰν μετὰ Ῥιττέρου παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας διέκρινε μεταξὺ ὁμοιομερῶν καὶ ἀνομοιομερῶν, πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τῷ Ἀναξαγόρᾳ τοιοῦτον τέλειον σύστημα, οἷον οὐδ' αὐτὸς εἶχεν ὁ Πλάτων, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἐποιήσατο.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας μόνον τὴν μηχανικὴν μῖξιν καὶ διάκρισιν ἐγίνωσκε, καὶ μῖξιν λέγων ἐννόει μηχανικὴν συνάφειαν μορίων, ὡς αὐτὸς ὁ Ἀναξαγόρας διὰ τῆς λέξεως συμπηγνύναι δηλοῖ (fragm. **IX**, καὶ **X**).

Λέγων δ' ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι τὰ ὁμοιομερῆ δὲν δύνανται νὰ ἦναι στοιχεῖα, ἀλλὰ τὸ ἀδιαίρετον εἰς ἕτερα τῷ εἴδει, ἐννοεῖ, ὅτι οὐδεμία οὐσία αἰσθητὴ δύναται νὰ ἦναι στοιχεῖον· εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸν ἀέρα, καὶ τὴν γῆν ὀνομάζει στοιχεῖα, ἀλλὰ τοῦτο ποιεῖ κατὰ τὴν συνήθη τῆς λέξεως χρῆσιν· διότι τῷ Ἀριστοτέλει τὰ στοιχεῖα εἰσὶ συνθέσεις διαφόρων δυνάμεων, π. χ. τὸ πῦρ ἐστι σύνθετον ἐκ τοῦ θερμοῦ καὶ ξηροῦ, ὡς ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ ἀνέπτυξεν, ὅτι ἐξ εἰσὶ τὰ κυρίως στοιχεῖα. Ἐν δὲ τοῖς τοῦ Ἀναξαγόρου σωζομένοις οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ στοιχείων, οὐδὲ περὶ συνθέσεως ἐκ στοιχείων, ἀλλὰ πάντοτε περὶ χρημάτων, («πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, ἄπειρα τῷ πλήθει καὶ σμικρότητι»), καὶ ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα δὲν γίνονται ἐκ δυνάμεων, ἀλλ' ὁμοίως ἐκ χρημάτων («οὐδὲν τῶν ὄντων οὔτε γίγνεται οὐδ' ἀπόλλυται, ἀλλ' ἐξ ἐόντων συγκρίνεταί τε καὶ διακρίνεται») (fragm. 22). Διὰ δὲ τοῦτο ἡ ἀπορία δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ τί εἰσι τὰ στοιχεῖα παρ' Ἀναξαγόρᾳ, ἀλλὰ τί τὰ χρήματα; τὰ δὲ χρήματα πρέπει νὰ ἦναι τοιαῦτα, ὥστε ἐπ' ἄπειρον διαιρούμενα νὰ μένωσιν ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσι τὰ αὐτά, καὶ νὰ συντιθῶνται ἐκ χρημάτων (ἐξ ὄντων) χωρὶς νὰ ἀλλοιῶνται· καὶ ἀληθῶς ταῦτα εἰσίν, ὅσα ὁ Ἀριστοτέλης ὁμοιομερῆ καλεῖ, καὶ ἀντὶ χρημάτων μεταχειρίζεται.

Ὅτι δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἀντὶ χρημάτων τὴν λέξιν ὁμοιομερῆ ἀντικατέστησε, γίνεται δῆλον ἐκ πολλῶν παραλλήλων χωρίων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου (1).

Οἱ μὲν πρότερον ὑπέθετον ὡς ὑποκείμενον τοῦ παντὸς ὡρισμένον ἐν ὕλης εἴδει στοιχεῖον· ὁ μὲν Ἡράκλειτος ἀποβαλὼν τὸ ἀκίνητον καὶ ἀφῃρημένον ὂν τῶν Ἐλεατῶν παρέλαβε τὴν ἀΐδιον γένεσιν καὶ ῥοὴν τῶν ὄντων, οἱ δ' Ἐλεᾶται τὰ αἰσθητὰ ἀναιρέσαντες ἐτήρησαν τὸ κενὸν καὶ ἀφῃρημένον ὂν τοῦ νοεῖν, ὁ δ' Ἀναξαγόρας ἀπεφήνατο τὰ ὄντα ἀΐδια εἰπὼν ὅτι οὔτε γίγνεται οὐδὲν οὔτε ἀπόλλυται, ἀλλά, ἵνα ἐξηγήσῃ τὸ εὐμετάβλητον τῶν ὄντων, ὑπέθετο τὸ ὁμοῦ πάντα, ὃ ὁ νοῦς ἐλθὼν διέκρινεν. Ὁ δ' Ἀναξαγόρας δὲν παρεδέχθη παντελῆ τῶν ὄντων ἔκκρισιν, διότι ἡ αὔξησις καὶ ἡ φθίσις τῶν ὄντων, ἤτοι ἡ μεταβολή, γίνεται διὰ τῶν ἐνυπαρχόντων μορίων, ὄντων ἑτέρων, καὶ ὁ νοῦς, ἐὰν ἐγίνετο παντελὴς ἔκκρισις, θὰ ἀπεδείκνυτο

---

(1) π. χ. fragm. 17. «Οὐδὲν χρῆμα οὐδὲ γίγνεται οὐδ' ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπ' ἐόντων χρημάτων συμμίσγεταί τε καὶ διακρίνεται. Μετ. I, 3. σχεδὸν γὰρ ἅπαντα τὰ ὁμοιομερῆ, καθάπερ ὕδωρ ἢ πῦρ οὕτω γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι φησὶ συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον. Τὸ δὲ 14 τεμάχιον· πάντα οὐδὲν ἐλάσσω ἐστὶν οὐδὲ πλέω· οὐ γὰρ ἀνυστὸν πάντων πλέω εἶναι ἀλλὰ πάντα ἴσα αἰεί, Ἀριστοτέλης περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς I, 15) σὰρξ καὶ ὀστοῦν καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων (ὁμοιομερῶν) μορίων ἐστὶ διττόν, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων ἐν ὕλῃ εἴδει ἐχόντων· καὶ γὰρ ἡ ὕλη λέγεται καὶ τὸ εἶδος σὰρξ ἢ ὀστοῦν· τὸ οὖν ὁτιοῦν μέρος αὐξάνεσθαι καὶ προσιόντος τινὸς κατὰ μὲν τὸ εἶδός ἐστιν ἐνδεχόμενον, κατὰ δὲ τὴν ὕλην οὐκ ἔστι κτλ.

περιττὸς καὶ ἡ φύσις ἄγονος (Ritter Gesch. der Phil. I, s. 308)· διὰ τοῦτο ὁ Ἀναξαγόρας λέγων τὰ ὄντα ἀΐδια ἐννόει τὰ ὁμοιομερῆ· διὸ καὶ δικαίως κατακρίνει αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύων ὅτι τὰ ὄντα δὲν εἶναι ἀΐδια, ἀλλ' εἰς μόρια διαιρούμενα γίνονται συνθέσει τοιαῦτα, ὁποῖα γίνονται (1).

Πῶς δὲ ὑπελάμβανε τὰ ἀνομοιομερῆ ἐν τοῖς ὁμοιομερέσιν; Δύναται μέν τις νὰ εἴπη ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ζῶα συντίθενται ἐκ σαρκὸς καὶ ὀστῶν, καὶ τὰ φυτὰ ἐκ ξύλων· ἀλλὰ καὶ ἄν τις ὑποθέση, ὅτι τὰ χρήματα ἐκ χρημάτων συντίθενται, καὶ τὰ ἀνομοιομερῆ ἐξ ἀνομοιομερῶν εἶναι ἀδύνατον τὸ ὁμοῦ πάντα νὰ ἐξηγηθῇ· διότι πῶς δύνανται σώματα ὀργανικά, ἢ μέλη, νὰ διαχωρισθῶσι καὶ ἑνωθῶσι χωρὶς νὰ στερηθῶσι τῆς ἰδιότητος αὐτῶν καὶ νὰ παύσωσι τοῦ νὰ ἦναι ἀνομοιομερῆ; ἐὰν δὲ ἔμενον ἀνομοιομερῆ, ἀμετάβλητα, τὰ ὁμοιομερῆ θὰ ἐγίνοντο ὕλη τῶν ὀργάνων, καὶ ἀντὶ χρημάτων στοιχεῖα· ἀλλὰ ἡ τοιαύτη ὑπόθεσις θὰ παρεισήγαγεν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου γένεσιν καὶ ἀλλοίωσιν, ἃς ὁ Ἀναξαγόρας ἀρνεῖται· διὸ ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἀδύνατον ἄνευ ἀνακολουθίας νὰ ἐξηγηθῇ ὁ σχηματισμὸς τῶν ὀργάνων καὶ τῶν ὀργανικῶν.

Ἐκ τούτων δ' ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου μόνα τὰ ὁμοιομερῆ δύναται νὰ ἀναγνωρίση ὡς χρήματα πραγματικά, καὶ τὰ μὲν ζῶα ὡς σάρκας καὶ ὀστᾶ, τὰ δὲ φυτὰ ὡς ξύλα κτλ., τὸ δὲ καθ' αὑτὸ χρῆμα, τὸ μήτε γινόμενον μήτε φθειρόμενον, τὸ ὅθεν ἡ κίνησις, δύναται ν' ἀναγνωρίση μόνον ὥς τι κατὰ συμβεβηκός· καὶ ταύτην κυρίως τὴν σημασίαν ἔχουσι τὰ ὁμοιομερῆ, ἃ ὁ Ἀριστοτέλης ἀντὶ χρημάτων μεταχειρίσθη.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύων (μετ. I, 3) πῶς ἦλθον οἱ φιλόσοφοι εἰς τὰς τέσσαρας ἀρχάς, ἀνάγει καὶ τὸν Ἀναξαγόραν εἰς τοὺς φιλοσόφους ἐκείνους, οἵτινες τὴν ὕλην καὶ τὸ ὅθεν ἡ κίνησις παρεδέχθησαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ εἶδος ὁ Ἀριστοτέλης ἐκλαμβάνει ὡς μέγιστον καὶ τέλος τῆς φύσεως, φανερὸν εἶναι ὅτι καὶ τὸν Ἀναξαγόραν

(1) Φυσ. I, 4. οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδὲ τὴν γένεσιν λαμβάνει ἐκ τῶν ὁμοιοειδῶν· ἔστι γὰρ ὡς ὁ πηλὸς εἰς πηλοὺς διαιρεῖται, ἔστι δ' ὡς οὔ.

βλέποντα τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἐν τῇ ὕλῃ ἔθεσεν ἐπὶ κατωτέρας βαθμίδος, ὡς τοῦτο ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως ἐπιβεβαιοῦται (1). Οὕτω θὰ ἔλεγε καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ὅτι οὐχὶ ἡ κλίνη χρῆμά ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ξύλον· τὸν δὲ νοῦν ὁ Ἀναξαγόρας ὑπολαμβάνει τακτοποιοῦντα καὶ χωρίζοντα τὰ αἰσθητά. (2).

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἦσαν ἀστρονόμοι. Ἐπὶ Πλάτωνος (Πολιτ. VIII, 527.) δ' ἡ ἀστρονομία δὲν εἶχε τόσην ὑπόληψιν, ὅσην τὸ πρότερον. Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. Λ, 8) ἐξυμνεῖ τὴν ἀστρολογίαν, ὡς ἀσχολουμένην περὶ οὐσίαν αἰσθητὴν μέν, ἀΐδιον δέ, αἱ δ' ἄλλαι μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι περὶ οὐδεμίαν. Πρῶτος δ' ὁ Ἀριστοτέλης συνεζήτησε τί ἐστι φύσις, διότι οἱ πρότερον φύσιν ἐννόουν τὴν κοσμολογίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐναντίως λέγει Ἐμπεδοκλεῖ περὶ τῶν στοιχείων (3).

Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὰς ὑλικὰς ἀρχὰς ὁμοιομερείας καλεῖ, εἰσὶ τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους ἀναφερόμενα ἀντιφατικά, διότι ῥητῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας δὲν συγχέει τὰ στοιχεῖα ταῖς ἀρχαῖς, ἄρα ὅτι δὲν εἶναι ὁμοιομέρειαι, ἀλλ' ὅτι ἀήρ, πῦρ, γῆ, καὶ ὕδωρ, εἰσὶν ὁμοιομερῆ, ὡς σὰρξ καὶ ὀστοῦν· ἄρα ἡ ἀντίφασις αὕτη ἀναιρεῖται, ὅταν τὰ ὁμοιομερῆ θεωρηθῶσιν ὡς ἔννοια Ἀριστοτελική, διότι ὁ Ἀριστοτέλης λέγων τὰ ὁμοιομερῆ, σάρκα, καὶ ὀστοῦν, καὶ λοιπά,

(1) Φυσ. II, 1. φασὶν οὐ τὸ σχῆμα εἶναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὸ ξύλον, ὅτι γένοιτ' ἄν, εἰ βλαστάνει, οὐ κλίνη, ἀλλὰ ξύλον.

(2) Ἀριστ. περὶ φυτ. I, 1. ὁ δ' Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ νοῦν καὶ γνῶσιν εἶπον ἔχειν τὰ φυτά.

(3) «Περὶ οὐρανοῦ III, 3. ὁ μὲν γὰρ πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις στοιχεῖά φησιν εἶναι τῶν σωμάτων καὶ συγκεῖσθαι πάντ' ἐκ τούτων. Ἀναξαγόρας δ' ἐναντίον· τὰ γὰρ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα, οἷον σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον, ἀέρα δὲ καὶ πῦρ μίγμα τούτων καὶ τῶν ἄλλων σπερμάτων πάντων· εἶναι γὰρ ἑκάτερον ἐξ ἀοράτων ὁμοιομερῶν πάντων ἠθροισμένον· διὸ καὶ γίγνεσθαι πάντ' ἐκ τούτων· τὸ γὰρ πῦρ καὶ τὸν αἰθέρα προσαγορεύει ταὐτό· καὶ ἀλλαχοῦ (περὶ γεν. καὶ φθορ. I, 1.) ἐναντίως δὲ φαίνονται λέγοντες οἱ περὶ Ἀναξαγόραν τοῖς περὶ Ἐμπεδοκλέα· οἱ μὲν γὰρ φασι πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ γῆν στοιχεῖα τέσσαρα καὶ ἁπλᾶ εἶναι μᾶλλον ἢ σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὁμοιομερῶν, οἱ δὲ ταῦτα ἁπλᾶ καὶ στοιχεῖα, γῆν δὲ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα σύνθετα· πανσπερμίαν γὰρ εἶναι τούτων».

δὲν ἐννοεῖ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἃ ὑπ' Ἀναξαγόρου, καίτοι εἰσὶν ὁμοιομερῆ, δὲν ἐκλαμβάνονται στοιχεῖα. Τὸ δὲ δεύτερον χωρίον δὲν ἀναφέρει παντελῶς τὰ ὁμοιομερῆ εἰς τὸν Ἀναξαγόραν, ἀλλ' εἰς τὸν Ἐμπεδοκλέα, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι τὰ ὁμοιομερῆ δὲν εἶναι λέξις πηγάσασα ἐξ Ἀναξαγόρου.

Τοῦτο δ' ἐπιβεβαιοῖ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 3) λέγων, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἀπείρους λέγει τὰς ἀρχάς· διότι σχεδὸν ἅπαντα τὰ ὁμοιομερῆ, τὰ δὲ τέσσαρα στοιχεῖα δὲν εἶναι ἀρχαί· καὶ ἐπειδὴ ἐν εἴδει παραδείγματος ἀναφέρει πῦρ καὶ ὕδωρ, γίνεται δῆλον, ὅτι τὰ ὁμοιομερῆ ὁ Ἀριστοτέλης ἐκλαμβάνει κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔννοιαν, διότι θὰ ἦτο ἀντίφασις νὰ ἀποκλεισθῶσι διὰ τοῦ ἐπιῤῥήματος «σχεδὸν» πῦρ καὶ ὕδωρ ἀπὸ τῶν ὁμοιομερῶν, καὶ αὖθις εἰς αὐτὰ νὰ περιληφθῶσι. Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἐξηγεῖ ὀρθῶς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος (1). Ἐκ τούτων δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας οὔτε τὰ στοιχεῖα παραλαβὼν οὔτε τὰ ὁμοιομερῆ δὲν εἶχε χρείαν νὰ διακρίνῃ αὐτά.

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ οὐραν. I, 3) λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας συνέχεε τὸν αἰθέρα μετὰ τοῦ πυρός, καὶ ὅτι «αἰθέρα προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ τὸν ἀΐδιον χρόνον θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῷ·» Ἀναξαγόρας δὲ κατακέχρηται τῷ ὀνόματι τούτῳ οὐ καλῶς· ὀνομάζει γὰρ αἰθέρα ἀντὶ πυρός.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ κοσμοποιΐα ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ μίγματος διακρίσεως, γίγνονται τὰ ὄντα βαθμηδόν, καὶ ἡ γένεσις προχωρεῖ ἐκ τοῦ μικτοῦ καὶ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ τέλειον (2)·

(1) Σχόλ. εἰς μετ. II, 18. «σχεδὸν γὰρ πάντα εἶπε τὰ ὁμοιομερῆ· οὐ γὰρ πάντα. ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἐτίθετο· τὸ γοῦν ὕδωρ καὶ τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν καὶ τὸν ἀέρα ὁμοιομερῆ ὄντα, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς ἐναργείας μαθεῖν, οὐκ ἔλεγε στοιχεῖα εἶναι ἀλλὰ συγκρίματα».

(2) Fr. 8. καὶ τῆς περιχωρήσιος τῆς συμπάσης νοῦς ἐκράτησεν, ὥστε περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν· καὶ πρῶτον ἤρξατο ἀπὸ τοῦ σμικροῦ παραχωρῆσαι, ἐπειτα πλέον περιεχώρεε, καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον)· ὁ νοῦς παρήγαγεν ἔν τινι σημείῳ τοῦ μίγματος κύκλῳ κίνησιν, περιχώρησιν· ἡ κίνησις αὕτη παρήγαγε διὰ μεγίστης ταχύτητος χωρισμὸν τῶν στοιχείων, τὸ ἀραιὸν ἀπὸ τοῦ πυκνοῦ, τὸ ψυχρὸν κτλ. (Fr. 21. καὶ 18. οὕτω τουτέων περιχωρεόντων τε καὶ ἀποκρινομένων ὑπὸ βίης τε καὶ ταχυτῆτος· βίην δ' ἡ ταχύτης ποιέει, κτλ.

διὸ ὁ νοῦς παρίσταται ἀμιγής, καθαρὸς καὶ τέλειος, τὰ δὲ στοιχεῖα συγκρίματα.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἀπόσπασμα (fr. 1.) ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι αἰθὴρ καὶ ἀὴρ εἰσὶ τὸ πρῶτον μίγμα, τὸ ὁμοῦ πάντα, ὁ μὲν αἰθὴρ ἐσήμαινε τὸ θερμόν, ὁ δ' ἀὴρ τὸ ψυχρόν, τὸ δὲ πυκνὸν καὶ ὑγρὸν διὰ τῆς περιχωρήσεως ἤχθη εἰς τὸ μέσον, τὸ ἀραιὸν καὶ θερμὸν πρὸς τὸ ἔξω. (Fr. 19. Ἀριστ. οὐραν. II, 13. Μετεωρ. II, 7)· ἀλλὰ ὅμως χωρία παριστῶσιν αὐτὰ ὡς ὄντα διακεκριμένα, ἢ ὡς πρῶτα ἐκκρίματα (1).

Τὴν δὲ ἄλλην γένεσιν περιγράφει ὁ Ἀναξαγόρας λέγων (fr. 9.) «ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος γῆ, ἐκ δὲ τῆς γῆς λίθος συμπήγνυται ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ.» Περὶ δὲ τῆς ἄλλης γενέσεως εἰδήσεις δὲν ὑπάρχουσιν· ἐὰν δ' ὑποτεθῇ, ὅτι ἐκ τῶν λίθων τὰ μέταλλα, ἐκ δὲ τῶν μετάλλων τὰ φυτά, ἐκ τῶν φυτῶν τὰ ζῶα γίνονται καὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ ἐμψυχοῦνται, ὁ δὲ ἄνθρωπος, τὸ τελειότερον τῶν ὄντων, ἔπρεπε νὰ γεννηθῇ τελευταῖον, ὡς τοῦτο αἱ λέξεις «ἀνθρώπους τε συμπαγῆναι καὶ τἆλλα ζῶα, ὅσα ψυχὴν ἔχει», τοῦτο δὲν ἀντίκειται ταῖς ἀρχαῖς Ἀναξαγόρου. Ἐὰν δὲ τὰ στοιχεῖα καὶ ὁ νοῦς ἦναι ἀΐδια, διὰ τί ὁ κόσμος ἤρξατο ἐν χρόνῳ; Ὁ Σιμπλίκιος λέγει, ὅτι χάριν διδασκαλίας παρέλαβεν ἀρχὴν τῆς κινήσεως· καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. VIII, 1) οὕτως ἐννόησεν. Ὁ Σιμπλίκιος (εἰς φυσ. 8, 33) βεβαιοῖ λέγων «καί τοῖς γε ἀνθρώποισιν εἶναι καὶ πόλιας συνῳκημένας καὶ ἔργα κατεσκευασμένα, ὥσπερ παρ' ἡμῖν, καὶ ἠέλιόν τε αὐτοῖσιν εἶναι καὶ σελήνην καὶ τἆλλα, ὥσπερ παρ' ἡμῖν, καὶ τὴν γῆν αὐτοῖσι φύειν πολλά τε καὶ παντοῖα, ὧν ἐκεῖνοι τὰ ὀνήϊστα συνενεικάμενοι εἰς τὴν οἴκησιν χρέονται»· καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος (II, 8) τὴν δὲ σελήνην οἰκήσεις ἔχειν, ἀλλὰ καὶ λόφους καὶ φάραγγας.

(1) Frag. 1. καὶ πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲν ἔνδηλον ἦν ὑπὸ σμικρότητος· πάντα γὰρ ἀήρ τε καὶ αἰθὴρ κατεῖχεν, ἀμφότερα ἄπειρα ἐόντα· ταῦτα γὰρ μέγιστα ἔνεστιν ἐν τοῖσι σύμπασι καὶ πλήθεϊ καὶ μεγάθεϊ. Fr. 2. καὶ γὰρ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ ἀποκρίνεται ἀπὸ τοῦ τὰ πολλὰ περιέχοντος. Fr. 6. τά τε ἄστρα, καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκεκριμένοι· καὶ ὁκοῖα ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ ὁκοῖα ἦν καὶ ἅσσα νῦν ἔστι καὶ ἔσται πάντα διεκόσμησε νόος.

Καὶ ὁ Στοβαῖος (ἐκλ. φυσ. 416) οἱ φάμενοι δὲ τὴν διακόσμησιν αἰώνιον ὑπάρχειν, περιοδευτικοὺς εἶναι φασὶ χρόνους, καθ' οὓς κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως γίγνεσθαι πάντα καὶ τὴν αὐτοῦ σώζεσθαι τοῦ κόσμου διάταξίν τε καὶ διακόσμησιν, 'Αναξίμανδρος, 'Αναξιμένης, 'Αναξαγόρας, 'Αρχέλαος, Διογένης, Λεύκιππος, φθαρτὸν τὸν κόσμον, κατ' ἐκπύρωσιν δέ. Καὶ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις (II, 8), Διογένης, 'Αναξαγόρας, μετὰ τὸ συστῆσαι τὸν κόσμον καὶ τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἐξαγαγεῖν, ἐκκλιθῆναί πως τὸν κόσμον ἐκ τοῦ αὐτομάτου εἰς τὸ μεσημβρινὸν αὐτοῦ μέρος, ἵνα ἃ μέν τινα ἀοίκητα γένηται, ἃ δὲ οἰκητὰ μέρη τοῦ κόσμου κατὰ ψύξιν καὶ ἐκπύρωσιν καὶ εὐκρασίαν· διὰ τί ὅμως ὁ νοῦς ὁ ἀγαγὼν εἰς τήν δε τὴν τάξιν τὸ πᾶν ἔπρεπε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ χάος αὖθις; ὁ Ζέλλερος (I, σ. 818) θεωρεῖ τὰ τοῦ Στοβαίου παρανοήσεις. 'Ο 'Αναξαγόρας φαίνεται (Fr. 11) ὅτι παρεδέχετο ἕνα κόσμον. ('Αριστ. φυσ. III, 5. 'Αναξαγόρας δ' ἀτόπως λέγει περὶ τῆς τοῦ ἀπείρου μονῆς· στηρίζειν γὰρ αὐτὸ αὑτὸ φησὶ τὸ ἄπειρον· τοῦτο δὲ ὅτι ἐν αὑτῷ· ἄλλο γὰρ οὐδὲν περιέχει). 'Η γῆ ἐν τῷ μέσῳ ἐστὶ φερομένη ὑπὸ τοῦ ἀέρος. ('Αριστ. οὐραν. II, 13. Μετεωρ. II, 7). Περὶ τὴν γῆν ἐκινοῦντο τὰ ἄστρα (Δ. Λ. II, 9). Τὸν ἥλιον μύδρον διάπυρον ἔλεγεν, τὴν δὲ σελήνην γῆν (Δ. Λ. II, 8). Οἱ κομῆται γίνονται πλησιαζόντων πολλῶν ἄστρων. (Αριστ. Μετεωρ. I, 6). Καὶ Δ. ὁ Λαέρτιος I, 8 οὕτω γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς πλατείας οὔσης τὴν θάλασσαν ὑποστῆναι διατμισθέντων ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῶν ὑγρῶν. καὶ ὁ 'Ωριγένης (φιλ. 8) τῆς δὲ θερμότητος μὴ αἰσθάνεσθαι τῶν ἄστρων διὰ τὸ μακρὰν εἶναι τὴν ἀπόστασιν τῆς γῆς. Καὶ ὁ Πλάτων (Κρατυλ. 409) ὅτι ἡ σελήνη ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἔχει τὸ φῶς. Καὶ ὁ 'Αριστοτέλης (Μετεωρολ. I, 8), οἱ δὲ περὶ 'Αναξαγόραν καὶ Δημόκριτον φῶς εἶναι τὸ γάλα λέγουσιν ἄστρων τινῶν· τὸν γὰρ ἥλιον ὑπὸ γῆν φερόμενον οὐχ ὁρᾶν ἔνια τῶν ἄστρων· ἐντεῦθεν προέρχονται καὶ αἱ ἐκλείψεις, ὡς ὁ Στοβαῖος φησὶν (ἐκλ. φυσ. 560). Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι περὶ 'Αναξαγόρου, ὅτι τὰ ζῶα παρήχθησαν ἐκ τῆς ἰλύος (Δ. Λ. II, 8 καὶ 9)· αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται δὲν ἐξαρκοῦσιν εἰς ἐξήγησιν τῶν ὀργα-

νικῶν, καὶ τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι, ὡς ὁ 'Αριστοτέλης πρὸς ἐξήγησιν τῶν ὀργανικῶν ἐπενόησε τὴν λέξιν «ἀνομοιομερῆ», οὕτω καὶ τὴν λέξιν «ὁμοιομερῆ» πρὸς ἐξήγησιν τῶν μὴ ὀργανικῶν.

'Ο 'Αριστοτέλης (φυσικ. I, 4) λέγει περὶ 'Εμπεδοκλέους καὶ 'Αναξαγόρου, «διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τῷ τὸν μὲν περίοδον ποιεῖν τούτων, τὸν δὲ ἅπαξ, καὶ τὸν μὲν ἄπειρα, τάτε ὁμοιομερῆ καὶ τὰ ἐναντία, τὸν δὲ τὰ καλούμενα στοιχεῖα μόνον». 'Εὰν λοιπὸν τὰ ἐναντία εἰς τὸν 'Αναξαγόραν ἀναχθῶσι ἕπεται, ὅτι τὸ σύστημα αὐτοῦ παρὰ τὸν νοῦν καὶ τὰ ὁμοιομερῆ περιέχει καὶ τὰ ἐναντία ὥς τι τρίτον. 'Εὰν δὲ τὰ ἐναντία ἐκληφθῶσιν ἔννοια τοῦ 'Αριστοτέλους, πρέπει αὐτοῦ νὰ ἐκληφθῶσι καὶ τὰ ὁμοιομερῆ. Τὰ δ' ἐναντία εἰσὶ ποιότητες καὶ καλοῦνται καὶ ἐναντιώσεις καὶ πάθη, καὶ διαφοραί, καὶ ἕξεις. 'Απορεῖται δὲ ποίαν σημασίαν ἔχουσι τὰ ἐναντία ἐν τῷ συστήματι τοῦ 'Αναξαγόρου; Ταῦτα ὁ 'Αριστοτέλης ἀνάγει εἰς τὸ εἶδος καὶ τὴν στέρησιν. Καὶ τὸν 'Αναξαγόραν ἀνάγει ὁ 'Αριστοτέλης εἰς τοὺς δύο ἔχοντας ἀρχάς, τὴν ὕλην καὶ τὸ ὅθεν ἡ κίνησις. 'Επειδὴ δὲ ὁ 'Αναξαγόρας δὲν μεταχειρίζεται τὸ εἶδος, πρέπει τὰ ἐναντία νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ὕλην, ὡς καὶ τὰ ὁμοιομερῆ. 'Εντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ 'Αναξαγόρας τὴν οὐσίαν καὶ τὸ συμβεβηκός, τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ καθ' ὑποκειμένου δὲν διέκρινεν, ἀλλὰ συγκατέλεξε τοῖς ἀϊδίοις καὶ ἀμεταβλήτοις καὶ ἁπλᾶς ποιότητας (**Brandis Gesch. der Ges. Röm. Phil. I, 257. Ritter Gesch. der. Phil. I, 266**)· ὅτι δὲ εἰς τὰ ἀΐδια ἀνήγαγε καὶ ἁπλᾶς ποιότητας, ἐπιβεβαιοῖ καὶ αὐτὸς ὁ 'Αναξαγόρας (1), καὶ ταῦτα εἰσὶ τὰ ὑπ' 'Αριστοτέλους καλούμενα ἐναντία, καὶ οὐχὶ χρήματα, οὐσίαι, διότι πάντα τὰ ἐναντία εἰσὶ καθ' ὑποκειμένου (Μετ. Κ, 5 καὶ Ν, 1) καὶ οὐθὲν χωριστόν. Ὅτι δὲ ὁ 'Αναξαγόρας οὐσίας καὶ ποιότητας συνέχεεν,

---

(1) Fr. 4 καὶ 6. «ἀπεκώλυε γὰρ ἡ σύμμιξις ἁπάντων χρημάτων τοῦ τε διεροῦ καὶ τοῦ ξηροῦ καὶ τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ καὶ τοῦ λαμπροῦ καὶ τοῦ ζοφεροῦ καὶ γῆς πολλῆς ἐνεούσης καὶ σπερμάτων ἀπείρων πλῆθος· καὶ αὖθις, ἀποκρίνεται ἀπὸ τοῦ ἀραιοῦ τὸ πυκνὸν καὶ ἀπὸ τοῦ διεροῦ τὸ ξηρόν».

ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Πλάτων (Γοργ. σελ. 465) λέγων, ὁμοῦ ἂν
πάντα χρήματα ἐφύρετο ἐν τῷ αὐτῷ, ἀκρίτων ὄντων τῶν τε
ὑγιεινῶν καὶ ἰατρικῶν καὶ ὀψοποιϊκῶν, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ.
Ι, 4), ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐν ἀγνοίᾳ εἶπεν ἀληθῆ ἐκλαβὼν τὰς
ποιότητας τῶν ὄντων ἀχωρίστους. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι
ὁ Ἀναξαγόρας συνέχεε χρήματα καὶ ποιότητας· διὸ κατακρίνει
αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ γεν. καὶ φθ. Ι, 10), ὅτι χωρίζει ἀπὸ
τῶν οὐσιῶν τὰς ποιότητας καὶ τὰ συμβεβηκότα (1). Καὶ ὁ
Σιμπλίκιος, παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Ἀλέξανδρος, προσέθηκε τὰ ἐναν-
τία, ἐπειδὴ τὰ ὁμοιομερῆ ἐκλαμβάνονται ἀντὶ οὐσιῶν, καὶ οὐχὶ
ἀντὶ ποιοτήτων, ἃς συγχέει ὁ Ἀναξαγόρας μετὰ τῶν χρημά-
των (τῶν οὐσιῶν)· ἐκ τούτου δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέ-
λης διέκρινε μεταξὺ ἐναντίων καὶ ὁμοιομερῶν, διότι οὐδετέρα
λέξις ἀπαντᾶται ἐν τοῖς τοῦ Ἀναξαγόρου σωζομένοις. Ἐκ δὲ
τούτου φαίνεται ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ὑποθέτων θερμὸν καὶ ψυ-
χρὸν, ὑγρὸν καὶ ξηρὸν ἐν τῷ μίγματι διακρίνει ἐξ αὐτοῦ· ταῦτα
δὲ δὲν εἶναι χρήματα, δυνάμενα νὰ συγκριθῶσι καὶ διακριθῶ-
σιν, ἀλλὰ ποιότητες καὶ συμβεβηκότα, ἃ συγχέει μετὰ τῶν
οὐσιῶν· διὰ δὲ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου δὲν εἶναι
ὀρθόν. Τὰς δὲ ποιότητας ὁ Ἀναξαγόρας δὲν ἐκλαμβάνει ἀφῃρη-
μένως, ἀλλὰ συγκεκριμένως, ὡς πράγματα, ὡς π. χ. ἡ γῆ (ὡς
χρῆμα) δηλοῦται πυκνῷ, ὑγρῷ, ψυχρῷ, ζοφερῷ· λέγομεν δὲ
συγκεκριμένως, διότι ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἀναξαγόρου δὲν ἦτο ὥριμος
εἰς ἀφαιρέσεις· καὶ ἂν ἐκ διαφόρων αὐτοῦ ἀποσπασμάτων δει-
κνυται, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας διέκρινεν οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, ἀλλὰ
διέκρινεν ἐν ἀγνοίᾳ (2). Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν ὁ Ἀναξαγόρας
ἀποφαίνεται, ἀποδεικνύει, ὅτι τὰς οὐσίας (χρήματα, σπέρματα),

(1) Ἀριστ. φυσ. Ι, 4. οὐδὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ λευκὸν· οὐδ' ὅλως τὰ πάθη καὶ τὰς ἕξεις μίγνυσθαι τοῖς πράγμασιν· ἀλλὰ τοῦτο λέγουσιν οὐ καλῶς οἱ πάντα ποτὲ ὁμοῦ καὶ φάσκοντες εἶναι καὶ μεμίχθαι· οὐ γὰρ ἅπαν ἅπαντι μικτὸν, ἀλλ' ὑπάρχειν δεῖ χωριστὸν ἑκάτερον τῶν μιχθέντων· τῶν δὲ παθῶν οὐδὲν χωριστόν.

(2) Fr. Σπέρματα πάντων χρημάτων καὶ παντοίας ἰδέας ἔχοντα καὶ χροιὰς καὶ ἡδονάς. Brandis Gesch. der Gr. Röm. Phil. I, 266. καὶ ἐφ. καὶ Διογένης Ἀπολλωνιάτης ἐχρήσατο ταῖς λέξεσι ταύταις, πρὸς διασάφησιν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ποιοτήτων.

δὲν συνέχεεν μετὰ τῶν ποιοτήτων (χροιῶν καὶ ἡδονῶν (fr. 4. οὐδὲ χροιὴ ἔνδηλος ἦν οὐδεμίη), ἀλλὰ παρεδέχετο μίξιν τῶν ποιοτήτων οὐσῶν ἀπὸ τῶν χρημάτων χωριστῶν, οὐδὲ ἔμιγνυεν χρήματα καὶ ποιότητας ἀλλήλοις ὡς ὄντα καὶ ὄντα, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης «οὐδὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ λευκὸν οἷόν τε μίγνυσθαι».

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι, ὅτι τὰ ὁμοιομερῆ ὁ Ἀναξαγόρας δὲν ἐγνώριζεν, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ὅρον φιλοσοφικὸν ἀντὶ χρημάτων ἐπενόησεν, ἵνα μᾶλλον καταδείξῃ τὸ ἐλλιπὲς τῆς τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίας.

Ἐκ δὲ τῆς λέξεως ὁμοιοειδῶν (φυσικ. Ἀριστ. Ι, 4. οὐκ ὀρθῶς οὐδὲ τὴν γένεσιν λαμβάνει ἐκ τῶν ὁμοιοειδῶν), ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὴν ὕλην διῄρεσεν οὐ μόνον εἰς ὁμοιομερῆ ἀλλὰ καὶ εἰς ὁμοιοειδῆ· ἡ λέξις ὅμως αὕτη «ὁμοιοειδὲς» ἀποδεικνύει ὅτι ἡ λέξις «ὁμοιομερῆ», δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἀναξαγόρου, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Μετὰ δὲ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκλιπουσῶν τῶν πηγῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἀριστοτέλους βιβλίων ἀγνώστων καταστάντων εἰσεχώρησαν ἄτοπα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξαγόρου, ἅπερ ἀπαντῶνται παρὰ τοῖς ἔπειτα συγγραφεῦσιν, οἷον τῷ Κικέρωνι (1) καὶ ἄλλοις.

Καὶ παρὰ μὲν τῷ Κικέρωνι ἀπαντᾶται ὕλη ἄπειρος, μικρὰ μόρια ὅμοια (ὁμοιομερῆ), καὶ μίξις αὐτῶν· ἐξ αὐτῶν δὲ, ὡς τοῦτο δῆλον, δύο εἰσὶ περιττά, διότι τὰ μικρὰ ὅμοια μόρια, ἅπερ τὰ ὁμοιομερῆ εἰσί, δὲν διαφέρουσι παντελῶς τῶν μικτῶν, ἤτοι τῶν χρημάτων, ἡ δὲ ὕλη δὲν εἶναί τι τρίτον διάφορον τῶν ὁμοιομερῶν καὶ μικτῶν, ἀλλ' αὐτὰ τὰ χρήματα μεμιγμένα μόνον.

Παρὰ δὲ Σιμπλικίῳ (2) τὰ εἴδη ὀνομάζονται ὁμοιομέρειαι,

(1) Quaest. Acad. IV, 37. materiam infinitam; sed ex ea particulas similes inter se minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas a mente divina.

(2) Φυσικ. 34. Σιμπλικίου. τὸ γὰρ πάντα ἐν πᾶσι μεμίχθαι οὐκ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν ἴσως ἔλεγεν Ἀναξαγόρας, ὡς ἐν ἑκάστῃ τῶν ἀρχῶν πάντων ὄντων· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀρχαὶ ἂν ἦσαν εἴπερ συγκρίματα ἦν· ἀλλ' ἐν ἑκάστῳ τῶν αἰσθητῶν

ἐν ᾧ ὁ 'Αναξαγόρου νοῦς δὲν ἠσχολεῖτο περὶ ἀφῃρημένας ἐννοίας,
ἀλλὰ περὶ συγκεκριμένα ὄντα. Καὶ παρὰ Πλουτάρχου (1) ἀπο-
δίδονται τῷ 'Αναξαγόρᾳ ἰδέαι Πλατωνικαί.

'Ο 'Αριστοτέλης κάμνει λόγον ἐνίοτε περὶ ὀστῶν, νεύρων αὐ-
τῶν καθ' αὑτά, καὶ τὰ εἰλικρινῆ ὄντα (ἰδέας) ἐντυγχάνει ἐν τῷ
συστήματι τοῦ 'Αναξαγόρου, ἀλλὰ δὲν ἀποσιωπᾷ ὅτι ταῦτα
εἰσὶν αὐτοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ 'Αναξαγόρου συνέπειαι. 'Αλλὰ καὶ
παρὰ τοῖς νεωτέροις εἰσεχώρησαν ἄτοπα περὶ τῆς θεωρίας τοῦ
'Αναξαγόρου. 'Επειδὴ δὲ ἡ ὀρθὴ κατάληψις αὐτῆς πρὸς διασά-
φησιν τῶν ἔπειτα συστημάτων ἀναγκαία εἶναι, νομίζομεν, ὅτι
εἶναι πρὸς ἐντελῆ διευκρίνισιν αὐτῆς ἀναγκαία οὐ μόνον ἡ με-
λέτη τῶν ἀρχαίων, ἰδίως δὲ τοῦ 'Αριστοτέλους ὡς κυρίας πη-
γῆς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν νεωτέρων, ἰδίως δὲ τῶν λαβόντων
βάσιν καὶ ὁδηγὸν τὸν 'Αριστοτέλη.

Β) Περὶ τοῦ νοῦ.

'Ο 'Αριστοτέλης περὶ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων ἀναφέρει
ὅτι οἱ μὲν ἀρχαῖοι φυσιολόγοι ἥψαντο τῆς ὕλης ὡς στοιχείου.
'Επειδὴ δ' ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης δὲν ἐξηγεῖται ἡ ὅλη γένεσις,
διότι δὲν ἐξηγεῖται διὰ τί ἡ ὕλη δέχεται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ
εἶδος, καθ' ὅσον αὐτὴ δὲν εἶναι αἰτία τῶν μεταβολῶν αὐτῆς,
ἥψαντο τῆς ἀρχῆς τῆς κινήσεως. 'Επειδὴ δ' οὐδ' ἐξ αὐτῆς ἡ τά-
ξις καὶ τὸ τέλος τοῦ παντὸς ἐξηγεῖται, ἐζήτησαν τὴν ἀρχὴν
τῆς τάξεως, ἣν εὗρεν ὁ 'Αναξαγόρας, ὃν διὰ τοῦτο ἀνύψωσεν ὁ
'Αριστοτέλης ὑπὲρ πάντας τοὺς πρότερον (2). Καὶ οὐ μόνον οἱ
'Αθηναῖοι διὰ τοῦτο αὐτὸν νοῦν ἐπωνόμασαν, ἀλλὰ καὶ οἱ Λαμ-
ψακηνοί, ἀνεγείραντες αὐτῷ βωμόν, οἱ μὲν ὡς φασι Νοῦ, οἱ δὲ

σωμάτων τῶν ἐκ τῶν ἀρχῶν συγκεκριμένων πάντα ἔλεγε μεμῖχθαι· τὰ γὰρ στοιχεῖα τὰ εἰλικρινῆ μήτε αἰσθητὰ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀλλὰ μηδὲ εἶναι καθ' αὑτά.

(1) Πλουτάρχου ἐν βίῳ Περικλέους c. 4. νοῦν ἐπέστησε καθαρὸν ἐμμεμιγμένοις πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀποκρίνοντα τὰς ὁμοιομερείας.

(2) Νοῦν δέ τις εἰπὼν ἐνεῖναι, καθάπερ ἐν ζώοις, καὶ ἐν τῇ φύσει τὸ αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῆ λέγοντας τοὺς πρότερον.

'Αληθείας' (Αἰλιαν. ποικίλ. ἱστορ. VIII, 19). Νοῦς δ' ἐπεκλή-
θη, ὡς Τίμων φησί, διότι εἶπε τὸν νοῦν ἀρχὴν (1).

Περὶ δὲ τῆς τοῦ νοῦ οὐσίας, τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἐνεργείας
αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἀναφέρει ὁ Πλάτων (ἐν Φαίδωνι), ὅτι ὁ
νοῦς διέκρινε πάντα, καὶ ὁ 'Αριστοτέλης, ὅτι ὁ 'Αναξαγόρας
δὲν ὁρίζει, ἂν ψυχὴ καὶ νοῦς ταὐτὰ εἰσί· ἐν δὲ τοῖς ἀποσπά-
σμασιν αὐτοῦ διεσώθη χωρίον τι, ἐξ οὗ τρία τινὰ ἀποδεικνύν-
ται, ἡ ἁπλότης τῆς οὐσίας τοῦ νοῦ, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ γνῶσις αὐ-
τοῦ. Περὶ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ νοῦ ἀναφέρει αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα
τοῦ 'Αναξαγόρου (2).

Ἄρα κατὰ τὸ 8 ἀπόσπασμα τὸ ἀμιγὲς ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν
τοῦ νοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσιν ὅλαι αἱ ἄλλαι αὐτοῦ ἰδιό-
τητες. 'Η δὲ τούτου ἀπόδειξις περιέχεται ἐν τῷ αὐτῷ ἀποσπά-
σματι (3). Τὰ ἀναφερόμενα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ νοῦς διὰ τῆς

---

(1) «Καί που 'Αναξαγόρην φάσ' ἔμμεναι ἄλκιμον ἥρω,
Νοῦν, ὅτι δὴ νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.»

(2) (Σιμπλ. φυσικ. fr. 33. fr. 8); τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν μετέχει, νόος δ' ἐστὶν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μοῦνος αὐτὸ ἐφ' ἑωυτοῦ ἐστιν.

(3) Fr. 8. εἰ μὴ γὰρ ἐφ' ἑωυτοῦ ἦν, ἀλλά τεῳ ἐμέμικτο ἄλλῳ, μετεῖχεν ἂν ἁπάντων χρημάτων, εἰ ἐμέμικτό τεῳ· ἐν παντὶ γὰρ παντὸς μοῖρα ἔνεστιν, ὥσπερ ἐν τοῖσι πρόσθεν μοι λέλεκται· καὶ εἰ ἐκώλυεν αὐτὸν τὰ συμμεμιγμένα, ὥστε μηδενὸς χρήματος κρατέειν ὁμοίως, ὡς καὶ μοῦνον ἐόντα ἐφ' ἑωυτοῦ· ἔστι γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον· ὅσα γε ψυχὴν ἔχει καὶ μείζω καὶ ἐλάσσω, πάντων νοῦς κρατεῖ· καὶ τῆς περιχωρήσεως τῆς συμπάσης νοῦς ἐκράτησεν, ὥστε περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν· καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ σμικροῦ ἤρξατο περιχωρῆσαι, ἔπειτα πλεῖον περιχωρέει καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον· καὶ τὰ συμμισγόμενά τε καὶ ἀποκρινόμενα καὶ διακρινόμενα πάντα ἔγνω νόος· καὶ ὁκοῖα ἔμελλεν ἔσεσθαι, καὶ ὁκοῖα ἦν, καὶ ἅσσα νῦν ἔστι, καὶ ὁκοῖα ἔσται πάντα διεκόσμησε νόος, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρέει τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκρινόμενοι· καὶ ἀποκρίνεται ἀπό τε τοῦ ἀραιοῦ τὸ πυκνὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμὸν καὶ ἀπὸ τοῦ διεροῦ τὸ ξηρόν· μοῖραι δὲ πολλαὶ πολλῶν εἰσί· παντάπασι δὲ οὐδὲν ἀποκρίνεται ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου, πλὴν νοῦ· νοῦς δὲ πᾶς ὅμοιός ἐστι, «καὶ ὁ μείζων καὶ ὁ ἐλάττων· ἕτερον δ' οὐδέν ἐστιν ὅμοιον οὐδενὶ ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτεῳ (ὅτεο) πλεῖστα ἔνι, ταῦτα ἐνδηλότατα ἓν ἕκαστόν ἐστι καὶ ἦν.»

κινήσεως ἀναπτύσσει τὴν φύσιν βαθμηδόν. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο πραγματεύεται περὶ τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας τοῦ νοῦ. Ἐν αὐτῷ ἰσχυρίζεται ὁ Ἀναξαγόρας, ὅτι ὁ νοῦς οὐδενὶ μέμικται χρήματι, ἀλλ' ἔστιν ἐφ' ἑαυτοῦ, διότι εἰ ἐμέμικτο ὁ νοῦς τινὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἄρχων πάντων, παντοδύναμος· ἡ ὅλη ἄρα τοῦ νοῦ ἐνέργεια συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐστιν τῆς ὕλης ἀμιγής· διὸ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχ. III, 4), ὅτι εἶναι ἀνάγκη, ἐπειδὴ ὁ νοῦς πάντα νοεῖ, νὰ ἦναι ἀμιγής, ἵνα κρατῇ, τοῦτο δὲ ἐστίν, ἵνα γνωρίζῃ· καὶ ἀλλαχοῦ (φυσ. VIII, 5) πάλιν λέγει, «διὸ καὶ Ἀναξαγόρας ὀρθῶς λέγει, τὸν νοῦν ἀπαθῆ εἶναι φάσκων καὶ ἀμιγῆ. Ἐπειδή περ κινήσεως ἀρχὴν ποιεῖ αὐτὸν εἶναι· οὕτω γὰρ μόνως ἂν κινοίη ἀκίνητος ὢν καὶ κρατοίη ἀμιγὴς ὢν»· ἄρα δείκνυται ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἀμιγής· τὴν λέξιν ὅμως ταύτην, ἣν εὑρίσκει τις παρ' Ἀριστοτέλει (περὶ ψυψ. I, 2. III, 4. Μεταφ. I, 7. φυσ. VIII, 5), καὶ τοῖς ἑρμηνευταῖς, ὁ Ἀναξαγόρας δὲν μεταχειρίζεται, διότι οὗτος ἀντὶ τῆς λέξεως ταύτης τοῦ Ἀριστοτέλους μεταχειρίζεται τὸ «μοῦνος αὐτὸς ἐφ' ἑωυτοῦ ὤν»· τοῦτο δὲ τὸ μόνος δείκνυται ὡς προσὸν τοῦ νοῦ. Παρὰ δὲ τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς ἑρμηνευταῖς ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα προσόντα τοῦ νοῦ, ἃ συνέχονται τῷ «μόνος»· ὅτι δὲ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ «ἀμιγής» ἀντὶ τοῦ «ἐφ' ἑαυτοῦ ὢν» μεταχειρίζεται, τοῦτό ἐστι φανερόν· φανερὸν δὲ δὲν εἶναι τὸ ἁπλοῦν (1), ὃ ὁ Ἀριστοτέλης μεταχειρίζεται κατ' ἀντίθεσιν τοῦ συνθέτου, ὡς ἐνταῦθα λέγει τὸν νοῦν ἁπλοῦν κατ' ἀντίθεσιν τοῦ μίγματος ὡς συνθέτου. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἁπλοῦν ὡς ἀντίθετον τοῦ συνθέτου ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν τοῦ Ἀναξαγόρου λέξεων «οὐδενὶ (ὁ νοῦς) μέμικται». Ἐὰν ὅμως τὸ ἁπλοῦν ἐκληφθῇ κατ' ἀντίθεσιν τοῦ συνθέτου, δὲν δύναται εἰς ταύτην τὴν ἔννοιαν ν' ἀποδοθῇ τῷ Ἀναξαγόρᾳ, διότι σημαίνει ἴδιον οὐδέν· καὶ ἂν εἰς ταύτην τὴν ἔννοιαν τὰ ὄντα ἦναι ἁπλᾶ, ὁ νοῦς ὅμως δὲν εἶναι τῶν ὄντων

(1) Ἀριστ. περὶ ψυχ. III, 4. ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ὁ νοῦς ἁπλοῦν ἐστι καὶ ἀπαθὲς καὶ μηδενὶ μηδὲν ἔχει κοινόν, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, πῶς νοήσει; καὶ I, 2. μόνον γοῦν φησὶν αὐτὸν τῶν ὄντων ἁπλοῦν εἶναι καὶ ἀμιγῆ τε καὶ καθαρόν.

ἁπλούστερος, ἀλλ' ἀμιγής, μίξεως ἐλεύθερος, τουτέστιν ἀρχὴ ἄϋλος· τοῦτο δὲ δὲν ἐκφράζει τὸ ἁπλοῦν ἀλλὰ τὸ μόνον Ἀναξαγόρου· ἡ δὲ λέξις μόνος περιέχει καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνός· ὁ Ἀριστοτέλη; ὅπου περὶ ἑνὸς ὁμιλεῖ ἐκεῖ ἐξάγει συνεπείας (μεταφ. I, 7. Λ. 2) ὁ γὰρ νοῦς εἷς· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ Ἀναξαγόρου ἓν (βέλτιον γὰρ ἢ ὁμοῦ πάντα)· ὡς δὲ ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς περιέχεται ἐν τῷ «μοῦνος ἐφ' ἑωυτοῦ ὤν», οὕτω καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀπαθοῦς· ἐὰν ἀπαθὲς (1) ἐννοηθῇ τὸ χωριστόν, τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἀμιγὲς ἀπὸ πασῶν τῶν ποιοτήτων, αἵτινες ἐνυπάρχουσι τοῖς αἰσθητοῖς, δὲν φαίνεται ἁρμόζον ὅλως, διότι παρ' Ἀναξαγόρᾳ περὶ μεταβολῆς τῶν ὄντων οὐδεὶς λόγος νὰ γείνῃ δύναται. Ἐὰν ὅμως τὸ ἀπαθὲς συνεχισθῇ μετὰ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν, ἐξάγεται μὲν τὸ αὐτοκρατὲς ὡς χαρακτηριστικὸν τοῦ νοῦ, τοῦτο δὲ δὲν δύναται εἰς τὸν Ἀναξαγόραν νὰ ἀποδοθῇ (2). Ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκει ὡς συνέπειαν Ἀναξαγόρου καὶ τὸ ἀκίνητον, ὃ κινεῖ, τεκμαιρόμενος τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ νοῦ ἀπαθείας, διότι τὰ κινούμενα, τὰ ὄντα, εἰσὶ πάσχοντα, ὁ νοῦς κινῶν ἐστιν ἐλεύθερος τοῦ πάσχειν καὶ ἀκίνητος (3).

Ἐπίσης δὲ εἰς τὴν λέξιν «ἀμιγής» ἀναφέρονται ὑπ' Ἀριστοτέλους αἱ λέξεις «λεπτότατον καὶ καθαρώτατον πάντων χρημάτων (4).

Ἡ ἄτεχνος αὕτη γλῶσσα τοῦ Ἀναξαγόρου ἀπεπλάνησε καὶ τὸν συγγραφέα τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις (IV, 3), νὰ εἴπῃ ὅτι, «οὗτοι πάντες ἀσώματον τὴν ψυχὴν ὑποτίθενται· οἱ

(1) Ἀριστ. Μετ. Δ, 21. πάθος λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ποιότης καθ' ἣν ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, καὶ γλυκὺ κτλ. περὶ ψυχ. I, 2. Ἀναξαγόρας δὲ μόνος ἀπαθῆ φησιν εἶναι τὸν νοῦν.

(2) Περὶ ψυχ. III, 4. ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ὁ νοῦς ἁπλοῦν ἐστι καὶ ἀπαθὲς καὶ μηδενὶ μηδὲν ἔχει κοινόν, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, πῶς νοήσει, εἰ τὸ νοεῖν πάσχειν τί ἐστιν;

(3) Φυσ. VIII, 5. διὸ καὶ Ἀναξαγόρας ὀρθῶς λέγει τὸν νοῦν ἀπαθῆ φάσκων καὶ ἀμιγῆ εἶναι, ἐπειδή περ κινήσεως ἀρχὴν ποιεῖ αὐτὸν εἶναι· οὕτω γὰρ μόνος ἂν κινοίη ἀκίνητος ὢν καὶ κρατοίη ἀμιγὴς ὤν.

(4) Μεταφ. I, 7. φησὶ δὲ εἶναι μεμιγμένα πάντα πλὴν τοῦ νοῦ, τοῦτον δὲ ἀμιγῆ μόνον καὶ καθαρόν· οὕτως ἐκλαμβάνεται καὶ τὸ λεπτότατον κατ' ἀντίθεσιν τῶν ὄντων.

δὲ ἀπὸ Ἀναξαγόρου ἀεροειδῆ ἔλεγόν τε καὶ σῶμα», ὅτι δὲ ἦτο ἀκόλουθον τὸ νὰ ἐκλάβῃ ὁ Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν ἀσώματον, τοῦτο οὐ δεῖται ἐξηγήσεως, διότι τὸ ἀσώματον τοῦ νοῦ συνίσταται εἰς τὸ καθαρὸν καὶ ἐλεύθερον ἀπὸ τοῦ πάθους καὶ τῆς μίξεως· καὶ ἂν οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὁ Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν ἀσώματον, ὡς συνέπειαν ὅμως καλοῦσι τὸν νοῦν ἀσώματον καὶ ὁ Φιλόπονος (1) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (2). Τὸ δὲ λεπτότατον παρ' Ἀριστοτέλει ἀναφέρεται εἰς τὴν δημιουργικὴν τοῦ νοῦ ἐνέργειαν, ὡς ὄντος διὰ τῆς ἀσωμάτου αὐτοῦ φύσεως πάσης μοίρας ἐκτός, καὶ ὡς ὁ Πλάτων φησί, δι' οὐδενὸς κωλυόμενος (3). Τὸ δὲ παντοδύναμον καὶ πάνσοφον τοῦ νοῦ, δι' ὧν τακτοποιεῖ, ἐκφράζεται ἐν ταῖς λέξεσιν, «γνώμην περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον», καὶ εἰς ταύτην τὴν ἐνεργητικὴν τοῦ νοῦ δύναμιν ἀναφέρονται καὶ αἱ λέξεις «ἄπειρον καὶ αὐτοκρατές».

Ὁ Ἀναξαγόρας καλεῖ τὰ ὄντα ἀπείρως μικρὰ καὶ ἄπειρα τὸν ἀριθμόν, ὡς καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸν αἰθέρα εἶπε κατ' ἀντίθεσιν τοῦ πέρατος ἄπειρον.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ γνῶσις ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν καὶ ζωὴν τοῦ νοῦ, ἡ δὲ δύναμις καὶ ἡ γνῶσις εἰσὶν ἄπειροι, τάξις δέ ἐστι βελτίων ἀταξίας, καὶ ὁρισμὸς ἀοριστίας καὶ σκοτίας, γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια ὑφίσταται ἐν τῷ διακοσμεῖν. Ἐὰν δ' ὁ νοῦς ἐκληφθῇ τὸ ἀγαθόν, εἰ καὶ αὐτὸν ὁ Ἀναξαγόρας τοιοῦτον δὲν ὀνομάζει, τὰ δὲ ὄντα τὸ κακόν, λαμβάνει ἡ τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρία ἠθικὴν σημασίαν ἄγνωστον οὖσαν τῷ Ἀναξαγόρᾳ καὶ τοῖς τότε περὶ τὴν φύσιν ἀσχολουμένοις· διὸ καὶ τὰ ὑπὸ Πλάτωνος λεγόμενα, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν ἔλεγεν εἶναι τὸ δίκαιον (Κρατύλ. 413), εἰσὶ συνέπειαι Πλάτωνος καὶ οὐχὶ λέξεις Ἀναξαγόρου, ὡς δὲν εἶναι λέξεις Ἀναξαγόρου καὶ αἱ τοῦ Πλουτάρχου ἀνάγοντος τὸ μὲν ἀγαθὸν εἰς τὸν νοῦν, τὸ δὲ κακὸν εἰς τὸ ἄπειρον (περὶ Ἰσ. καὶ Ὀσ. 48).

(1) Εἰς Ἀριστ. περὶ ψυχ. τὸν νοῦν καθαρὸν ἔλεγε καὶ ἀμιγῆ τουτέστιν ἀσώματον.

(2) Περὶ ψυχ. I, 2. ὁρίζοντες δὲ πάντες τὴν ψυχὴν τρισὶν ὡς εἰπεῖν, κινήσει, αἰσθήσει, τῷ ἀσωμάτῳ.

(3) Κρατύλ. σελ. 412. διὰ δὲ τοῦτο ὁ νοῦς εἶναί τι διεξίον, δι' οὗ πάντα τὰ γινόμενα γίνεσθαι, καὶ τάχιστον καὶ λεπτότατον· οὐ γὰρ ἂν δύνασθαι ἄλλως διὰ τοῦ ἰόντος ἰέναι παντός, εἰ μὴ λεπτότατόν τε ἦν, ὥστε μηδὲν στέγειν.

Ὁ Βράνδης (ἱστ. τῆς Ἑλλ. καὶ Ῥωμ. φιλ. I, 262) λέγει, ὅτι ὁ νοῦς ἔπρεπε νὰ ὁρισθῇ ὡς τελικὸν αἴτιον, καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ παραχθῇ τὸ ἀγαθόν, ἐκ δὲ τῆς ὕλης τὸ κακόν.

Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ῥητῶς ἀποκλείει τοῦ συστήματος τοῦ Ἀναξαγόρου τὸ τελικὸν αἴτιον, ὡς αἱ λέξεις «ἕνεκα τινὸς» ἀποδεικνύουσιν (1). Αἱ δὲ λέξεις τοῦ Ἀναξαγόρου «πάντα ἔγνω νόος, καὶ ὁποῖα ἔμελλεν ἔσεσθαι, καὶ ὁποῖα ἦν, καὶ ὅσα νῦν ἐστιν», ἐκφράζουσιν ἐλευθερίας προαίσθημα καὶ ἀρχὴν τελεολογικῶν ἐννοιῶν, νόησιν ὅμως κατὰ λογικοὺς σκοποὺς πράττουσαν, ὡς ὁ Βράνδης ὑπολαμβάνει, οὔτε καλοῦσιν οὔτε ἐκθέτουσιν· διὰ τοῦτο ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Gr. I, Bd. s. 810) παρατηρεῖ, ὅτι ὁ νοῦς ὑπ' Ἀναξαγόρου ἤρξατο νὰ διακρίνηται ἀπὸ τῆς φύσεως, ἡ διάκρισις ὅμως αὕτη δὲν ἐτελειοποιήθη, οὐδ' ὁ νοῦς ἐννοήθη ὡς ἐλεύθερον ὑποκείμενον τῆς φύσεως, διότι ἐξ ἑνὸς παρίσταται ὡς ἀσώματον καὶ νοοῦν, ἐν ταυτῷ δὲ καὶ ἐν τοῖς οὖσι διεσπαρμένον ἐν εἴδει φυσικῆς δυνάμεως ἐνεργοῦν. Ἡ δὲ ἐνέργεια τοῦ νοῦ συνίσταται εἰς τὸ κρατεῖν, διακρίνειν καὶ διακοσμεῖν· ὁ νοῦς διακρίνεται ἀπὸ τῶν τυφλῶν δυνάμεων τῶν προτέρων φυσικῶν, διότι ἐστὶν ἐν τῷ πράττειν εἰδώς, ὡς ὁ τοῦ Πλάτωνος δημιουργὸς ἐν τῷ διακοσμεῖν ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθῆ οὐσίαν αὐτοῦ (Ἀριστ. Μετ. XII, 9).

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχ. III, 4) λέγει, «ἀνάγκη ἄρα, ἐπεὶ πάντα νοεῖ, ἀμιγῆ εἶναι, ἵνα κρατῇ, τοῦτο δ' ἔστιν ἵνα γνωρίζῃ», γινώσκει τὸ νοεῖν ὡς πρῶτον· τοῦτο ὅμως ποιεῖ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν ἰδίων θεωριῶν, εἰ καὶ γινώσκει (μετ. I, 3) ὅτι ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου ἐστὶν ἀρχὴ κινητική. Ὅθεν ὁ νοῦς ἐστὶ

(1) Μετ. Λ, 10. Ἀναξαγόρας δὲ ὡς κινοῦν τὸ ἀγαθὸν ἀρχήν· ὁ γὰρ νοῦς κινεῖ, ἀλλὰ κινεῖ ἕνεκα τινός, ὥστε ἕτερον, πλὴν ὡς ἡμεῖς λέγομεν· ἡ γὰρ ἰατρική ἐστί πως ἡ ὑγίεια.

πάνσοφος, γινώσκων τί ἦν, ἔσται καὶ ἔστιν, πάντα διεκόσμησε νόος. Ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἰσὶν ἄφθαρτα, συνίσταται τὸ αὐτοκρατὲς τοῦ νοῦ εἰς τὸ ὅτι ἔχει τὸ κράτος ἢ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπ' ἀόριστον, ἢ αὐτὴν νὰ κωλύσῃ ὅλως (1). Τοῦτο δὲ τὸ αὐτοκρατὲς τοῦ νοῦ κατακρίνει ὁ Θεμίστιος ὡς αὐθαιρεσίαν καὶ ἀτέλειαν αὐτοῦ (2)· καὶ ὁ Εὔδημος (Σιμπλ. εἰς φυσ. **273**) μέμφεται αὐτὸν ἐπίσης (3).

Ὁ Σιμπλίκιος ἐκ τοῦ 12 ἀποσπάσματος (4) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐποιήσατο λόγον περὶ δύο κόσμων, νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δὲν ἐξάγεται.

Ὅτι δὲ δύσκολον εἶναι νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ τρόπος τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας ἐκ τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. VIII, 1) λέγων, «φησὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁμοῦ πάντων ὄντων καὶ ἠρεμούντων τὸν ἄπειρον χρόνον, κίνησιν ἐμποιεῖσαι τὸν νοῦν καὶ διακρῖναι»· καὶ ἀλλαχοῦ, (φυσ. III, 5) «Ἀναξαγόρας δὲ ἀτόπως λέγει περὶ τῆς τοῦ ἀπείρου μονῆς· στηρίζειν γὰρ αὐτὸ ἑαυτὸ φησὶ τὸ ἄπειρον, κτλ.».

Ὅτι δ' ἡ πρώτη τῆς ζωῆς ἔκφρασις ἔστιν ἡ κίνησις, πρώτη δὲ κίνησις ἡ κατὰ τόπον, καὶ ταύτης ἡ κύκλῳ, ἡ δὲ κατὰ τόπον φορὰ πρώτη τῶν κινήσεων, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης, (φυσικ. VIII, 9), μαρτυροῦσι πάντες· καὶ ἀλλαχοῦ (μετ. Λ. 7) «φορὰ γὰρ ἡ πρώτη τῶν μεταβολῶν, ταύτης δὲ ἡ κύκλῳ»· κατὰ τὰ χωρία ταῦτα ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ νοῦ συνίσταται εἰς τὸ

(1) Fr. 6. καὶ τῆς περιχωρήσιος πάσης νόος ἐκράτησεν, ὥστε περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν.

(2) Εἰς φυσ. 58. Ἀλλ' οὐδὲ Ἀναξαγόρας τὴν αἰτίαν προσεπιλέγει, δι' ἣν τότε τὸ μίγμα ἠρεμοῦν τὸν ἄπειρον χρόνον ἤρξατο ποτὲ κινῆσαι ὁ βραδύτατος νοῦς· διὰ τί γὰρ οὐ θᾶττον; καὶ τοῦ θᾶττον διὰ τί μὴ θᾶττον ἀεί· καὶ οὐδὲν γὰρ ἄλογον οὐδὲ ἄτακτον ἐν τοῖς παρὰ τῆς φύσεως γιγνομένοις.

(3) «Μέμφεται τῷ Ἀναξαγόρᾳ οὐ μόνον ὅτι μὴ πρότερον οὖσαν ἄρξασθαί ποτε λέγει τὴν κίνησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ περὶ τοῦ διαμένειν ἢ λήξειν παρέλειπεν εἰπεῖν καίπερ οὐκ ὄντος φανεροῦ· τί γὰρ κωλύει,' φησί, δόξαι ποτὲ τῷ νῷ στῆσαι πάντα χρήματα καθάπερ ἐκεῖνος εἶπε κινῆσαι;

(4) Ὁ δὲ νόος ὅσα ἔστι τε κάρτα, καὶ νῦν ἔστιν, ἵνα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐν τῷ πολλῷ περιέχοντι, καὶ ἐν τοῖσι προσκριθεῖσι καὶ ἐν τοῖσιν ἀποκεκριμένοισιν,

ὅτι μεταδίδει τοῖς ἀκινήτοις οὖσι κίνησιν καὶ μεταβάλλει εἰς περιχώρησιν (1).

Ἄρα ἡ δημιουργικὴ τοῦ νοῦ ἐνέργεια συνίσταται εἰς τὸ μεταδιδόναι τὴν κίνησιν τῇ ὕλῃ, καὶ εἰς τὸ μεταβάλλειν τὴν κίνησιν εἰς περιχώρησιν, δι' ἧς τὰ ὄντα ἐκκρίνονται· ἡ δὲ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ὕλης ἀλλήλοις ἀντίθεσις, ἤτοι ὁ δυαδισμός, ἔφερε τὸν Ἀναξαγόραν εἰς ἰσχυρισμοὺς ἀτόπους· διότι, ἐπειδὴ μεταξὺ νοῦ καὶ ὕλης δὲν ὑπάρχει κοινόν, δὲν δύναται ὁ νοῦς νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὰ ὄντα ἀμέσως· ἐπειδὴ δὲ ἡ κίνησις δὲν εἶναί τι τρίτον, οὐδὲ προέρχεται ἐκ τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ νοῦ, γίνεται ἀνακόλουθος ὁ Ἀναξαγόρας θεωρῶν τὴν κίνησιν ἄμεσον τοῦ νοῦ ἐνέργειαν καὶ ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν. Ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ νοῦς ἤρξατο τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μικροῦ, διότι ἦν βέλτιον νὰ ἄρξηται ἀπ' αὐτοῦ παρὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ μίγμα, γίνονται καταληπτὰ τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους λεγόμενα, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας χρῆται τῷ νῷ μηχανῇ πρὸς κοσμοποιΐαν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διὰ τί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν. (μετ. I, 4)· διὰ δὲ τοῦτο φαίνεται ὅτι κατακρίνει αὐτὸν καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι σελ. **98** λέγων «προϊὼν καὶ ἀναγινώσκων ὁρῶ ἄνδρα τῷ μὲν νῷ οὐδὲν χρώμενον οὐδέ τινας αἰτίας ὑπαιτιώμενον εἰς τὸ διακοσμεῖν τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἀέρας καὶ αἰθέρας αἰτιώμενον καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα.»

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὴν ἔννοιαν τοῦ οὗ ἕνεκα δὲν ἐγίνωσκεν (**Hegel Gesch. der Phil. I, 411**. Ἀριστ. Μετ. I, 3. XII, 10. καὶ I, 7. Ἀναξαγόρας δὲ ὡς κινοῦν τὸ ἀγαθὸν ἀρχήν· ὁ γὰρ νοῦς κινεῖ, ἀλλὰ κινεῖ ἕνεκά τινος). Ὁ Ἀναξαγόρας κατὰ τὸ ὄγδοον ἀπόσπασμα δοξάζει, ὅτι ὁ νοῦς ἐνεργεῖ πάντα, καὶ γινώσκει πάντα, καὶ παρέχων τοῖς οὖσι τὴν ζωὴν αὐτὰ διατηρεῖ (2)· διὸ σοφώτατος ἐν ἀνθρώποις

(1) Fr. 8. ἡ δὲ περιχώρησις αὐτὴ ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι καὶ ἀποκρίνεται ἀπό τε τοῦ ἀραιοῦ κτλ.

(2) Fr. 8. καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρέει καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. fr. 1. πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲν ἔνδηλον ἦν ὑπὸ σμικρότητος· fr.

καὶ συγγενέστερος τῷ νῷ ἐστιν ὁ γινώσκων τὰ ἀΐδια καὶ ἀμετάβλητα, καὶ μὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀπατώμενος, ὅτι ἔστι γένεσις καὶ φθορά, ἀλλ' ὅτι ἡ μέν ἐστι σύγκρισις, ἡ δὲ διάκρισις τῶν ὄντων· μόνος ὁ νοῦς ἐστι τέλειος, τὰ δ' ὄντα ἀγωνίζονται εἰς τὸ νὰ γείνωσι καθαρὰ καὶ τέλεια· ἡ θεωρία ἐστὶν ἡ ἀληθὴς ζωὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπιστήμης (1).

Πῶς ὅμως δύναται ὁ νοῦς νὰ ἦναι ἐν τοῖς οὖσιν; Τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ 'Αναξαγόρας δὲν ἐποίησεν, ἀλλ' ὑπέθετεν αὐτὸν ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσιν ὁμοίως, καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἑνὸς ὄντος δὲν διακρίνεται εἴδει, ἀλλὰ κατὰ ποσόν· πᾶς νοῦς ἐστιν ὁ αὐτός, ὁ εἷς ὅμως μείζων, ὁ ἕτερος ἐλάττων. Αἱ δὲ αἰσθήσεις ὡς τοῦ μίγματος μετέχουσαι γινώσκουσιν ἀμυδρῶς, καὶ φέρουσιν εἰς πλάνην καὶ ἀπάτην (2).

'Εκ τούτου δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι τὴν νόησιν ὁ 'Αναξαγόρας ὑπελάμβανεν ἀνωτέραν τῆς αἰσθήσεως, καὶ ὅτι αἱ αἰσθήσεις τὸ καθ' αὑτὸ νὰ γνωρίσωσι δὲν δύνανται.

'Ο νοῦς κινῶν, διακοσμῶν, καὶ συντάττων, μένει εἷς καθαρὸς καὶ ἀμετάβλητος, καὶ ὢν παντοδύναμος τὴν φύσιν συντηρεῖ. Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν νοῦν ἔλεγεν ὅτι ἡ ψυχή, οὔτε τι ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα οὖσα οὔτε τρίτον τι ἐξ ἀμφοτέρων, ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετὰ τοῦ νοῦ· διὸ λέγει ὁ 'Αριστοτέλ. (ψυχ. I, 2) ὅτι «'Αναξαγόρας ἔοικε μὲν ἕτερον λέγειν ψυχήν τε καὶ νοῦν, χρῆται δὲ ἀμφοῖν ὡς μιᾷ φύσει, πλὴν ἀρχήν γε τὸν νοῦν τίθεται μάλιστα πάντων'» ὁ δὲ κοινὸς νοῦς, ὃν θέτει ἀρ-

4. καὶ οὐδὲ χροίη ἔνδηλος ἦν οὐδεμίη' fr. 6. καὶ ὁκοῖα ἔμελλεν ἔσεσθαι, καὶ ὁκοῖα ἦν καὶ νῦν ἔστι καὶ ἔσται, πάντα διεκόσμησε νόος, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρέει τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη κτλ.

(1) Κλήμ. 'Αλεξ Στρωμ. II, 416. 'Αναξαγόραν μὲν γὰρ τὸν Κλαζομένιον τὴν θεωρίαν φάναι τοῦ βίου τέλος εἶναι καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν.

(2) Σέξτος 'Εμπ. πρὸς Μαθ. VII, 90. ἔνθεν ὁ μὲν φυσικώτατος 'Αναξαγόρας ὡς ἀσθενεῖς διαβάλλων τὰς αἰσθήσεις ἀπὸ ἀφαυρότητος αὐτῶν φησιν οὐ δυνατοί ἐσμὲν κρίνειν τἀληθές' τίθησι δὲ πίστιν αὐτῶν τῆς ἀπιστίας τὴν παρὰ μικρὸν τῶν χρωμάτων ἐξαλλαγήν' εἰ γὰρ δύο λάβοιμεν χρώματα μέλαν καὶ λευκόν, εἶτα ἐκ θατέρου εἰς θάτερον κατὰ σταγόνα παρεκχέοιμεν, οὐ δυνήσεται ἡ ὄψις διακρίνειν τὰς παρὰ μικρὸν μεταβολάς, καίπερ πρὸς τὴν φύσιν ὑποκειμένας.

χὴν μάλιστα πάντων, διακρίνεται τῆς ψυχῆς, καθ' ὅσον ἡ ψυχή ἐστιν εἶδός τι τοῦ νοῦ· ἄρα ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἴδιος νοῦς ἑκάστου εἰσὶ ταὐτά, ὁ δὲ κοινὸς νοῦς διάφορος τῆς ψυχῆς, καὶ οὗτός ἐστιν εἷς (1).

'Ο 'Αριστοτέλης παρατηρεῖ ὅτι ὁ 'Αναξαγόρας διακρίνει μεταξὺ ψυχῆς καὶ νοῦ, καὶ ἐκλαμβάνει τὸν νοῦν ἀντίθετον τῇ ψυχῇ καὶ ὡς δύναμίν τινα τῆς ἀληθείας· αὕτη δ' ἡ παρατήρησις φέρει εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι οὔτε ὁ Δημόκριτος οὔτε ὁ 'Αναξαγόρας διέκρινε τὴν ψυχὴν τοῦ νοῦ, διότι ὁ 'Αναξαγόρας τὸν νοῦν ἐν ἅπασιν ὑπετίθετο τοῖς ζώοις, καὶ μεγάλοις καὶ μικροῖς, καὶ τιμίοις καὶ ἀτιμοτέροις· ὁ Θεόφραστος (**H. Plant. III, 1, 4.**) λέγει ὅτι ὁ 'Αναξαγόρας ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἀὴρ ἔχει σπέρματα πάντων, καὶ ταῦτα συγκαταφερόμενα τῷ ὕδατι γεννῶσι τὰ φυτά. Οὕτω δὲ κατ' ἀρχὰς ἐγεννήθησαν καὶ τὰ ζῶα, καὶ ἡ πηλώδης γῆ παρήγαγε ταῦτα ἐκ τῶν ἐν τῷ αἰθέρι περιεχομένων σπερμάτων (Δ. Λ. II, 9). Οὐ μόνον δὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν ἐταύτιζεν ὁ 'Αναξαγόρας, ἀλλὰ καὶ τὴν νόησιν καὶ τὴν αἴσθησιν ὡς ὁ Θεόφραστος (περὶ αἰσθ. 1.) λέγει, ὅτι αἱ μὲν πολλαὶ καὶ καθόλου δόξαι δύο εἰσίν· οἱ μὲν γὰρ τῷ ὁμοίῳ ποιοῦσιν, οἱ δὲ τῷ ἐναντίῳ· (ἐν οἷς καὶ ὁ 'Αναξαγόρας)· τὸ γὰρ ἀνόμοιον ἁπτόμενον πόνον παρέχει). Τὰς δ' αἰσθήσεις ἐθεώρει ὡς ἀσθενεῖς πρὸς γνώρισιν τῆς ἀληθείας· καὶ ὁ 'Αριστοτέλης ἐπιβεβαιοῖ τὰ αὐτὰ τῷ Θεοφράστῳ (2)· ἀλλαχοῦ δὲ (περὶ ψυχ. III, 5) λέγων «καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀμι-

(1) Περὶ ψυχ. I, 2. ὁμοίως δὲ καὶ 'Αναξαγόρας ψυχὴν εἶναι λέγει τὴν κινοῦσαν, καὶ εἴ τις ἄλλος εἴρηκεν ὡς τὸ πᾶν ἐκίνησε νοῦς, οὐ μὴν παντελῶς γ' ὥσπερ Δημόκριτος' ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἁπλῶς ταὐτὸν ψυχὴν καὶ νοῦν', τὸ γὰρ ἀληθὲς εἶναι τὸ φαινόμενον' διὸ καλῶς ποιῆσαι τὸν "Ομηρον ὡς Ἕκτωρ κεῖτ' ἀλλοφρονέων' οὐ δὴ χρῆται τῷ νῷ ὡς δυνάμει περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ταὐτὸν λέγει ψυχὴν καὶ νοῦν' 'Αναξαγόρας δὲ ἧττον διασαφεῖ περὶ αὐτῶν' πολλαχοῦ γὰρ τὸ αἴτιον τοῦ καλῶς καὶ ὀρθῶς τὸν νοῦν λέγει, ἑτέρωθι δὲ τοῦτον εἶναι τὴν ψυχήν' ἐν ἅπασι γὰρ ὑπάρχειν αὐτὸν τοῖς ζώοις, καὶ μεγάλοις καὶ μικροῖς, καὶ τιμίοις καὶ ἀτιμοτέροις' οὐ φαίνεται δὲ ὅγε κατὰ φρόνησιν λεγόμενος νοῦς πᾶσιν ὁμοίως ὑπάρχειν τοῖς ζώοις, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις πᾶσιν.»

(2) 'Αριστ. μετ. III, 5. 'Αναξαγόρου δὲ καὶ ἀπόφθεγμα μνημονεύεται πρός τινας τῶν ἑταίρων, ὅτι τοιαῦτ' αὐτοῖς τὰ ὄντα οἷα ἂν ὑπολάβωσιν.

γῆς τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνεργείᾳ χωρισθεὶς δέ ἐστι μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστι, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον,» ἐννοεῖ τὸν κατὰ φρόνησιν νοῦν.

Ὁ νοῦς ἄρα ἐνεργῶν μεταδίδει τῷ μίγματι τὴν κίνησιν, ἡ δὲ κίνησις ἀπὸ μικροῦ ἀρχομένη αὔξει κατ' ὀλίγον καὶ ἐκκρίνει τὰ ὄντα· ὡς δὲ ὁ νοῦς ὑπὸ τῶν ὄντων περιορίζεται, οὕτως εἰσὶ καὶ τὰ ὄργανα τῶν ζώων μέτρον τοῦ νοῦ· διὸ ἄλλη τις ἐστιν ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἄλλη τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (1)· ὁ δὲ νοῦς ἐστι πανταχοῦ ὁ αὐτὸς καὶ εἷς, καὶ ὁ μείζων καὶ ὁ ἐλάττων· ἄρα ὁ Ἀναξαγόρας ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σωματικῆς τῶν ὀργάνων κατασκευῆς· ὁ δ' Ἀριστοτέλης τοὐναντίον, ὅτι ἡ σωματικὴ κατασκευὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τῆς εἰδικῆς αὐτοῦ διαφορᾶς, ὅ ἐστιν, ὁ ἄνθρωπος ἔχει χεῖρας, διότι εἶναι φρόνιμος, καὶ οὐχὶ, διότι χεῖρας ἔχει, εἶναι φρόνιμος.

Ἡ θεωρία αὕτη, καθ' ἣν οἱ σχηματισμοὶ τῶν ὀργάνων εἰς ὕλην μεταπίπτουσιν, ὅταν ἐγκαταλειφθῶσιν ὑπὸ τοῦ νοῦ τὸν ὀργανισμὸν μὴ ἀναγνωρίζουσα πραγματικὸν, ἀλλὰ τοῦ νοῦ παιδιὰν, καταστρέφει αὐτὴ ἑαυτήν· ἡ θεωρία αὕτη ἀληθῆ ἀναγνωρίζει μόνον τὰ ὄντα, ἅπερ διακρινόμενα οὔτε αὔξουσιν οὔτε μειοῦνται (2). Τῶν δ' ὄντων ἀπέναντι ἵστατο ὁ νοῦς καθαρὸς, μόνος ἐφ' ἑαυτοῦ ὤν, ἀεὶ ὁ αὐτὸς, ζητῶν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν νὰ μεταδώσῃ τῷ κόσμῳ, τῷ ἡλίῳ, τῇ σελήνῃ, τοῖς ἄστροις, τοῖς φυτοῖς, τοῖς ζώοις, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ· εἰς παντελῆ δ' ἔκκρισιν ἀφορῶν, τὴν ζωὴν ἐξαφανίζων καθίστησι τὸν ἄνθρωπον μηδαμινόν.

Ὁ Ἀναξαγόρας δὲν ὑποθέτει προσωπικὴν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν εἰς τὸν κόσμον, ὡς τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις ἀναφέρουσι (I, 7, 5), καὶ ὁ Εὐσέβιος (εὐαγ. πρ. **XIV, 16, 2**), οὐδὲ θείαν

(1) Ἀριστ. περὶ ζώων μορίων IV, 10. Ἀναξαγόρας μὲν οὖν φησὶ διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν φρονιμώτατον εἶναι τῶν ζώων ἄνθρωπον.

(2) Fr. 14. τουτέων δὲ οὕτω διακρινομένων γινώσκειν χρὴ, ὅτι πάντα οὐδὲν ἐλάσσω ἐστὶν οὐδὲ πλέω· οὐ γὰρ ἀνυστὸν πάντων πλέω εἶναι, ἀλλὰ πάντα ἴσα αἰεί.

οἰκονομίαν καὶ θείαν πρόνοιαν, ὡς ὑπέθετεν ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Στωϊκοί· διότι οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι φαίνεται· ἡ περὶ τοῦ νοῦ θεωρία αὐτοῦ ὑπερεπήδησε τὰ ὅρια τῆς φυσιολογίας ὡς ἀποφηναμένη αὐτὸν αἴτιον τῆς κινήσεως· ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸν πρὸς ἐξήγησιν τῆς φύσεως δὲν ἐγνώρισε νὰ μεταχειρισθῇ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν, καὶ, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὁ Ἀναξαγόρας ἔχει τὸ τελικὸν αἴτιον, μεταχειρίζεται ὅμως μηχανὴν, δηλαδὴ ὡς κινητικὴν δύναμιν.

Καὶ περὶ ἠθικῆς καὶ θρησκείας δὲν ἐπραγματεύθη ἰδίως· ἡ κατηγορία κατ' αὐτοῦ ἐπὶ ἀθεϊσμῷ παρήχθη ἐκ τῆς δόξης του περὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων, ἐν οἷς οἱ σύγχρονοί του ἔβλεπον θαύματα (Δ. Λ. II, 11. Πλούτ. Περικλ. 6), ἐν ᾧ αὐτὸς ἐν τοῖς φυσικοῖς περιωρίζετο. Ἐκ δὲ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀναξαγόρου πρὸς τοὺς πρότερον φιλοσόφους καὶ τοὺς ὕστερον φαίνεται ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἅπαντας τοὺς πρότερον ἐγίνωσκεν. Ἡ τῶν Ἰώνων φυσιολογία φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς ἀστρονομικὰς αὐτοῦ θεωρίας, τὸν σχηματισμὸν τῆς γῆς, τὴν γένεσιν τῶν ὄντων, τὴν ἀπειρίαν καὶ μίξιν τῶν στοιχείων καὶ τὴν μεταβολὴν πάντων· ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ θεωρία τοῦ Παρμενίδου κατέστη ὑπόθεσις τῆς θεωρίας του, ὅτι οὔτε γίνεταί τι οὔτ' ἀπόλλυται· ἐπίσης δ' αὐτῷ συνεφώνει περὶ αἰσθήσεως, περὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῆς φυσικῆς καὶ τοῦ κενοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου ἔχει μετὰ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Λευκίππου τὸ αὐτὸ πρόβλημα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, διότι καὶ τὰ τρία ἀποβλέποντα εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως καὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ὄντων λαμβάνουσιν μέσην ὁδὸν ἀνάγοντες τὴν γένεσιν εἰς σύγκρισιν καὶ διάκρισιν τῶν στοιχείων. Τούτων δ' ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς παραδέχεται τὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ τὰς δύο κινητικὰς δυνάμεις, οἱ δ' Ἀτομικοὶ καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἄπειρον πλῆθος στοιχείων, πλὴν οἱ μὲν ποιοῦσι τὴν βαρύτητα αἰτίαν τῆς κινήσεως, ὁ δ' Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν. Ποῖον δὲ τῶν συστημάτων τούτων εἶναι ἀρχαιότερον; Ἐπειδὴ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὑποθέτει τὸ ποίημα τοῦ Παρμενίδου, ὁ δ' Ἀναξαγόρας τὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους, φαίνεται τὸ τοῦ Ἐμπε-

δοκλέους σύστημα τοῦ Ἀναξαγορείου ἀρχαιότερον. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀναξαγόρας ἀναιρῶν τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆθος τῶν κόσμων ὑποθέτει τὸ σύστημα τοῦ Λευκίππου, φαίνεται, ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ συστήματος τοῦ Ἀναξαγόρου. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου ἐξηγεῖται ἐκ τῶν προτέρων καὶ συγχρόνων συστημάτων, εἶναι ἡ ζήτησις ἀλλοτρίων πηγῶν περιττή· ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. 1, 3) ἀναφέρει, ὅτι τῷ Ἀναξαγόρᾳ ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ Ἑρμότιμος εἰς τὴν θεωρίαν του· οὗτος ὅμως δὲν εἶναι σύγχρονος τοῦ Ἀναξαγόρου, ἀλλὰ πρόσωπον τῆς μυθολογικῆς ἐποχῆς. Καὶ νεώτεροι ζητοῦσι τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξαγόρου νὰ παραγάγωσιν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς· τοῦτο ὅμως οὔτε ἱστορικῶς ἀποδείκνυται, οὔτε συνάφειαν ἐσωτερικὴν δεικνύει τὸ σύστημα τοῦ Ἀναξαγόρου μετ' Ἀνατολικῶν, ὡς ὁ Ζέλλερος (Phil. der Griech. I, s. 840 καὶ ἑφ.) δεόντως τὰς ὑποθέσεις ταύτας ἀνεσκεύασεν ἀποδείξας, ὅτι ἡ τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρία εἶναι προϊὸν φυσικὸν τῶν προτέρων συστημάτων. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου δὲν εἶναι μὲν ὅλως νέα, καθ' ὅσον ταῖς θεωρίαις τῶν προτέρων συνέχεται (1), ἃς πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἐσφαλμένας ἀπέδειξεν ἀποδείξας ὅτι οὐ μόνον κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὄντος γίγνεται πάντα, δυνάμει μέν τοι ὄντος ἐκ μὴ ὄντος δὲ ἐνεργείᾳ (Μετ. Λ, 2).

Ἀλλὰ ὁ Ἀναξαγόρας οὐ μόνον διὰ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας αὑτοῦ ὑπερτέρησε πάντας τοὺς πρότερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς περὶ τοῦ νοῦ· διὰ τοῦτο, ἕνεκα τῆς νέας αὑτοῦ ταύτης ἀρχῆς, εἶχεν ὁ Ἕγελος (ἱστ. τῆς φιλ. I, 380) δίκαιον τὸν Ἀναξαγόραν ἀποχωρίσας τῶν φυσιολόγων νὰ τάξῃ εἰς συνέχειαν μετὰ τῶν Σοφιστῶν καὶ τοῦ Σωκράτους· διότι εἰπών, ὅτι ὁ νοῦς κοσμοποιεῖ, κατέστησεν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας νέαν, ἣν καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς ἀπεδέχθησαν.

Ἀλλ' οὐ μόνον ἡ περὶ τοῦ νοῦ θεωρία, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ φύ-

(1) Ἀριστ. φυσ. Ιρ 4. ἔοικε δ' Ἀναξαγόρας οὕτως ἄπειρα οἰηθῆναι τὰ στοιχεῖα διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν τὴν κοινὴν δόξαν τῶν φυσικῶν εἶναι ἀληθῆ ὡς οὐ γιγνομένου οὐδενὸς ἐκ μὴ ὄντος.

σεως ὑψοῖ τὸν Ἀναξαγόραν ὑπὲρ τοὺς πρότερον καὶ συνεχίζει μετὰ τῶν ἔπειτα φιλοσόφων, ἰδίως δὲ μετὰ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ διὰ τὴν συνέχειαν ταύτην ἀνάγει αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 3. καὶ I, 8) εἰς τοὺς Πλατωνικούς, ὡς ὑποθέμενον τὰς αὐτὰς ἀρχὰς ἐκείνοις, δηλαδὴ τὸ καθ' αὑτό, τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον, τὸ ὁμοῦ πάντα. Καὶ ἀληθῶς πολλὰ παράλληλα χωρία ἀποδεικνύουσι τὴν συγγένειαν ταύτην, ὡς π. χ. ὁ Πλάτων ἐν Φιλήβῳ (1), ἐν Τιμαίῳ (52. 53), τὰ ἀποσπάσματα 1. 2. 4. 6. 7), καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (2) ἐπικρίνων τὸ ὁμοῦ πάντα.

(1) Σελ. 28. φησὶ «τὸ δὲ νοῦν πάντα διακοσμεῖν αὐτὰ φάναι καὶ τῆς ὄψεως τοῦ κόσμου καὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων καὶ πάσης τῆς περιφορᾶς ἄξιον, καὶ οὐκ ἄλλως ἔγωγ' ἄν περὶ αὐτῶν εἴποιμι οὐδ' ἂν δοξάσαιμι'» ὁ δ' Ἀναξαγόρας ὁμοίως τὰ αὐτά φησι (Fr. 6.), «πάντα διεκόσμησε νόος, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρέει τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, κτλ.» (σύγκρ. Τιμαίου σελ. 52 καὶ 53. καὶ Fr. 1. 2. 4. 6 καὶ 7).

(2) Μετ. Ις 7. «Ἀναξαγόραν δ' εἴ τις ὑπολάβοι δύο λέγειν στοιχεῖα, μάλιστ' ἂν ὑπολάβοι κατὰ λόγον, ὃν ἐκεῖνος αὐτὸς οὐ σαφῶς διήρθρωσεν, ἠκολούθησε μέν τοι ἂν ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐπάγουσιν αὐτόν· ἀτόπου γὰρ ὄντος καὶ ἄλλως τοῦ φάσκειν μεμῖχθαι τὴν ἀρχὴν πάντα, καὶ διὰ τὸ συμβαίνειν ἄμικτα δεῖν προϋπάρχειν, καὶ διὰ τὸ μὴ πεφυκέναι τῷ τυχόντι μίγνυσθαι τὸ τυχόν, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τὰ πάθη καὶ τὰ συμβεβηκότα χωρίζοιτ' ἂν τῶν οὐσιῶν (τῶν γὰρ αὐτῶν μῖξίς ἐστι καὶ χωρισμός), ὅμως εἴ τις ἀκολουθήσειε συνδιαρθρῶν ἃ βούλεται λέγειν, ἴσως ἂν φανείη καινοπρεπεστέρως λέγων· ὅτε γὰρ οὐθὲν ἦν ἀποκεκριμένον, δῆλον ὡς οὐθὲν ἦν ἀληθὲς εἰπεῖν κατὰ τῆς οὐσίας ἐκείνης, λέγω δ' οἷον ὅτι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν ἢ φαιὸν ἢ ἄλλο χρῶμα, ἀλλ' ἀχρώματον ἦν ἐξ ἀνάγκης· εἶχε γὰρ ἄν τι τῶν χρωμάτων· ὁμοίως δὲ καὶ ἄχυμον, καὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ τούτῳ οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ὁμοίων οὐθέν· οὔτε γὰρ ποιόν τι οἷόν τε αὐτὸ εἶναι οὔτε ποσόν, οὔτε τί· τῶν γὰρ ἐν μέρει τι λεγομένων εἰδῶν ὑπῆρχεν ἂν αὐτῷ, τοῦτο δ' ἀδύνατον μεμιγμένων γε πάντων· ἤδη γὰρ ἂν ἀπεκέκριτο, φησὶ δ' εἶναι μεμιγμένα πάντα πλὴν τοῦ νοῦ, τοῦτον δὲ ἀμιγῆ μόνον καὶ καθαρόν· ἐκ δὴ τούτων συμβαίνει λέγειν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς τότε ἓν (τοῦτο γὰρ ἁπλοῦν καὶ ἀμιγὲς) καὶ θάτερον, οἷον τίθεμεν (δηλαδὴ ἡμεῖς οἱ Πλατωνικοὶ) τὸ ἀόριστον πρὶν ὁρισθῆναι καὶ μετασχεῖν εἴδους τινός· ὥστε λέγεται μὲν οὔτε ὀρθῶς οὔτε σαφῶς, βούλεται μέν τι παραπλήσιον τοῖς τε ὕστερον λέγουσι καὶ τοῖς φαινομένοις μᾶλλον ;» καὶ ἐν μεταφυσικῇ III, 4, «καὶ γίγνεται δὴ τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου ὁμοῦ πάντα χρήματα, ὥστε μηδὲν ἀληθῶς ὑπάρχειν· τὸ ἀόριστον οὖν ἐοίκασι λέγειν καὶ οἰόμενοι λέγειν τὸ ὂν καὶ ἐντελεχείᾳ τὸ ἀόριστόν ἐστιν·» καὶ ἐν μεταφυσικῇ Κ, 5. ταῦτα δὲ λέγουσι καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἀναξαγόρας, ὅτι ἀληθῆ εἰσὶ μόνα τὰ λογικά· οὔτε δὴ καθ' Ἡράκλειτον ἐνδέχεται ἀληθεύειν, οὔτε κατ' Ἀναξαγόραν· εἰ δὲ μή, συμβήσεται

Ὁ Ἀριστοτέλης λοιπὸν εἰπὼν τὸ μῖγμα Ἀναξαγόρου ὡς ἕν, καὶ ἀόριστον, καὶ θάτερον, ἀνύψωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τὸν Ἐμπεδοκλέα, καὶ ἀπεφήνατο αὐτὸν δυνάμει Πλατωνικόν. Τοῦτο δ' ὀρθῶς καὶ ὁ Ἑρμηνευτὴς γνωρίσας (εἰς μετ. I, 6) φησί, «προσελθὼν μέντοι τὴν δόξαν αὐτοῦ σύμφωνον δείκνυσι τῇ Πλάτωνος, ὃς ὕστερον ἐγένετο»· ἑτέραν δ' ὁμοιότητα δεικνύουσι καὶ τὰ ὑπ' Ἀναξαγόρου (fr. 4) «πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲ χροιὴ ἦν ἔνδηλος οὐδεμίη» καὶ τὸ (fr. 1) «πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲν ἔνδηλον ἦν ὑπὸ σμικρότητος» «καὶ παντοῖα ἐν πᾶσι τοῖς συγκεκριμένοις καὶ σπέρματα πάντων χρημάτων καὶ ἰδέας παντοίας ἔχοντα καὶ χροιὰς καὶ ἡδονάς». Ὁ δὲ Πλάτων ἐκλαμβάνει τὰ ἄδηλα Ἀναξαγόρου μὴ πραγματικά· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκλαμβάνει τὸ ἄπειρον, τὸ πανδεχές, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας τὸ ὁμοῦ πάντα, ἀόριστον, ὡς ἐν τῷ Τιμαίῳ φησί (1). Τὰ αὐτά, ἅπερ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ ὁμοῦ πάντα Ἀναξαγόρου, ὅτι οὔτε λευκὸν ἦν οὔτε μέλαν, κτλ. οὔτε ποιὸν εἶχεν οὔτε ποσόν, οὔτε τί τῶν ἐν μέρει λεγομένων εἰδῶν, οὕτω λέγει καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ (2).

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύων, ὅτι τὸ ὁμοῦ πάντα, ὡς ἕν,

τἀναντία τοῦ αὐτοῦ κατηγορεῖν· ὅταν γὰρ ἐν παντὶ φῇ παντὸς εἶναι μοῖραν, οὐδὲν μᾶλλον εἶναι φησὶ γλυκὺ ἢ πικρὸν ἢ τῶν λοιπῶν ὁποιανοῦν ἐναντιώσεων, εἴπερ ἐν ἅπαντι πᾶν ὑπάρχει μὴ δυνάμει μόνον, ἀλλ' ἐνεργείᾳ καὶ ἀποκεκριμένον'» καὶ μεταφυσικῇ III, 7. «ἔοικε δὲ ὁ μὲν Ἡρακλείτου λόγος λέγων πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἅπαντα ἀληθῆ ποιεῖν· ὁ δ' Ἀναξαγόρου, εἶναί τι μεταξὺ τῆς ἀντιφάσεως, πάντα ψευδῆ· ὅταν γὰρ μιχθῇ, οὔτ' ἀγαθὸν οὔτ' οὐκ ἀγαθὸν τὸ μῖγμα, ὥστε οὐθὲν εἰπεῖν ἀληθῶς.»

(1) (σελ. 50) «δέχεταί τε γὰρ ἀεὶ τὰ πάντα καὶ μορφὴν οὐδεμίαν ποτὲ οὐδενὶ τῶν εἰσιόντων ὁμοίαν εἴληφεν οὐδαμῇ οὐδαμῶς (51)· διὸ τὴν τοῦ γεγονότος ὁρατοῦ καὶ παντὸς αἰσθητοῦ μητέρα καὶ ὑποδοχὴν μήτε γῆν, μήτε ἀέρα, μήτε πῦρ, μήτε ὕδωρ λέγωμεν, μήτε ὅσα ἐκ τούτων μήτε ἐξ ὧν ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' ἀόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον, πανδεχές. (50) ἄμορφον ὂν ἐκείνων ἁπασῶν τῶν ἰδεῶν ὅσας μέλλει δέχεσθαί ποθεν.»

(2) (50) «Φεύγει γὰρ οὐχ ὑπομένον τὴν τοῦ τόδε καὶ τὴν τούτου καὶ τὴν τῷδε καὶ πᾶσαν ὅση μόνιμα ὡς ὄντα αὐτὰ ἐνδείκνυται φάσις· τὸ δ' ὁποιονοῦν τι θερμὸν ἢ λευκὸν ἢ καὶ ὁτιοῦν τῶν ἐναντίων καὶ πάνθ' ὅσα ἐκ τούτων, μηδὲν ἐκεῖνο ἂν τούτων καλεῖν'» ἐπωνόμασται δὲ καὶ ἔστιν ἕκαστον κατὰ τὸ ὑπερέχον (ὅρ. Τίμαιον 50 καὶ fr. 6).

εἶναι ἀφῃρημένον, ἀόριστον, ἀναιρεῖ τὸν Ἀναξαγόραν, καθ' ὅσον ἐξ ἀφῃρημένου γένεσις νὰ προέλθῃ εἶναι ἀδύνατον. Τὴν αὐτὴν κατηγορίαν φέρει καὶ κατὰ τῆς τοῦ Πλάτωνος θεωρίας, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι τὸ θάτερον τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ ὁμοῦ τοῦ Ἀναξαγόρου εἰσὶν οὐσιωδῶς τὰ αὐτά. Ὁ δὲ Πλάτων ὑποθέμενος, ὅτι τὰ εἴδη ἐκ τῆς ὕλης δὲν παράγονται ἐπενόησε τὰς ἰδέας, καθ' ἃς καὶ δι' ὧν ὁ δημιουργὸς μορφόνει τὴν ἄποιον καὶ ἄμορφον ὕλην. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος περιέχονται δυνάμει ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Ἀναξαγόρου· διότι, εἰ δὲν περιείχοντο, οὐδέποτε ἠδύναντο οἱ ἔπειτα συγγραφεῖς, ὡς ὁ Πλούταρχος, ὁ Σιμπλίκιος καὶ ἄλλοι ν' ἀποδώσωσι τῷ Ἀναξαγόρᾳ παραστάσεις Πλατωνικάς. Τὰ ὄντα μεμιγμένα καὶ ἔμπροσθεν τοῦ νοῦ ἱστάμενα διακρίνονται, (νοῦς τόπος εἰδῶν), ὑπ' αὐτοῦ. Τὰ ὄντα δὲ ταῦτα δὲν εἶναι κυρίως ἄλλο, εἰμὴ αὐταὶ αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι. Εἰς δὲ τοῦτο τὸ ἐξαγόμενον ἔφερεν ὁ Ἀριστοτέλης (1). Καὶ ὁ Πλάτων λέγει ἐν τῷ Τιμαίῳ (p. 51), «ἆρ' ἔστι τι πῦρ αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ πάντα ὧν ἀεὶ λέγομεν, οὕτως αὐτὰ καθ' αὑτὰ ἕκαστα ὄντα;»

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι δυνάμει ἐνυπάρχουσιν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἀναξαγόρου· διὸ καὶ οὐχὶ τυχαίως καὶ ὁ Πλούταρχος ἀπέδωκε τῷ Ἀναξαγόρᾳ ἰδέας Πλατωνικὰς (2), καὶ ὁ Σιμπλίκιος, (εἰς φυσικ. 258), εἰπών, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας τὰ εἴδη ὁμοιομερείας καλεῖ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι καὶ ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος συνέχονται, διότι καὶ ὁ Ἀναξαγόρας τὰ μὲν ὄντα ὑποθέτει ἀγέννητα καὶ ἄφθαρτα, τὸν δὲ

(1) Περὶ ζώων γεν. II, 4.), ἡ δὲ διάκρισις γίγνεται τῶν μορίων, οὐχ ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι διὰ τὸ πεφυκέναι φέρεσθαι τὸ ὅμοιον πρὸς τὸ ὅμοιον (πρὸς γὰρ πολλαῖς ἄλλαις αἷς ὁ λόγος οὗτος ἔχει δυσχερείαις, συμβαίνει χωρὶς ἕκαστον γίγνεσθαι τῶν μορίων τῶν ὁμοιομερῶν, οἷον ὀστᾶ καθ' αὑτὰ καὶ νεῦρα καὶ τὰς σάρκας καθ' αὑτάς, εἴ τις ἀποδέξαιτο ταύτην τὴν αἰτίαν')» καὶ ἀλλαχοῦ (μετ. I, 5.) «ἀτόπου γὰρ ὄντος καὶ ἄλλως τοῦ φάσκειν μεμῖχθαι τὴν ἀρχὴν πάντα, καὶ διὰ τὸ συμβαίνειν ἄμικτα δεῖν προϋπάρχειν.»

(2) Εἰς βίον Περικλέους κεφ. 4. νοῦν ἐπέστησε καθαρὸν καὶ ἄκρατον ἐμμεμιγμένοις πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀποκρίνοντα τὰς ὁμοιομερείας.

νοῦν εἰς τὸ μῖγμα ἐρχόμενον, χωρίζοντα καὶ διακοσμοῦντα.

Ὁ δὲ νοῦς τοῦ Πλάτωνος ἀγαθὸς ὢν καὶ ποιεῖν ἀγαθὸν βουλόμενος δημιουργεῖ. Ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρους λαμβάνεται ἡ μορφὴ τῆς ὕλης ἔξωθεν· μόνος δ' ὁ νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνυπάρχων τῇ ὕλῃ ἀναπτύσσει ἔσωθεν τὸν ὀργανισμὸν καὶ γίνεται ἐνεργείᾳ, ἃ δυνάμει προϋπῆρχον (περὶ ζώων γεν. II, 5). Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορὰ αὐτῶν, ὅτι ὁ μὲν νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου χωρίζει μόνον, ὁ δὲ τοῦ Πλάτωνος δημιουργεῖ, ἀμφότεροι δ' ἔξωθεν, ὁ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνυπάρχων τῇ ὕλῃ ἀναπτύσσει αὐτὴν ἔσωθεν ἐνεργείᾳ. Ἀφοῦ ὁ Ἀναξαγόρας τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ὕλης ἐχώρισε, τὴν δὲ φύσιν κατ' ἰδίους νόμους ἀνέπτυξε καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ, ἑπόμενον ἦτο ὁ νοῦς ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὄντων χωρισθεὶς νὰ ὁρισθῇ ὡς νοῦς ἐξ ὑποκειμένου καὶ μέτρον πάντων χρημάτων. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἐξ ὑποκειμένου οὗτος νοῦς κατέστη ἀρχὴ τῆς σοφιστικῆς, δείκνυται συνέχεια τῆς θεωρίας τοῦ Ἀναξαγόρου μετὰ τῆς σοφιστικῆς καὶ μετάβασις ἐξ αὐτῆς εἰς ἐκείνην.

6. ΑΡΧΕΛΑΟΣ.

Ὁ Ἀρχέλαος λέγεται κατά τινας μὲν Ἀθηναῖος, κατ' ἄλλους δὲ Μιλήσιος υἱὸς Ἀπολλοδώρου καὶ κατ' ἄλλους Μύσωνος· οὗτος φαίνεται μὲν μαθητὴς Ἀναξαγόρου, δὲν ἐβάδισε δὲ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐτράπη εἰς τὴν ἀρχαίαν φυσιολογίαν (Σεξτ. IX, 360. Ἀρχέλαος ἀέρα ἔλεξε πάντων εἶναι ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον· ἀρεσκ. I, 3, 12). Λέγεται δὲ ὅτι πρῶτος τὴν φυσιολογίαν μετήγαγεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐν τούτῳ ἔληξεν ἡ φυσικὴ φιλοσοφία. Τοῦτο δὲ δὲν φαίνεται ὀρθὸν, οὐδ' ὀρθὸν ὅτι ἐχρημάτισε διδάσκαλος Σωκράτους (Δ. Λ. II, 16), διότι τοῦτο τοὐλάχιστον θὰ εἶχον ἀναφέρει ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

Περὶ δὲ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀρχελάου λέγει ὁ Σιμπλίκιος (φυσ. 6) ὅτι οὗτος ἐν μὲν τῇ γενέσει κόσμου πειρᾶται φέρειν τι ἴδιον, κατὰ δὲ τἆλλα συνωμολόγει Ἀναξαγόρᾳ· (Δ. Λ. II, 16. θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἀρχὰς γενέσεως ὑπέθετεν). Τὸ αὐτὸ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ὠριγένης (κεφ. 9), ὅτι τὰς αὐτὰς εἶχε τῷ Ἀναξαγόρᾳ ἀρχάς,

καὶ ψυχρὸν καὶ θερμὸν αἰτίας γενέσεως ἔλεγε. Τῆς γῆς θερμαινομένης τὸ πρῶτον ἐν τῷ κάτω μέρει, ἐν ᾧ τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἐσμίγετο, ἀνεφαίνοντο πολλὰ ζῶα ἀνόμοια, πάντα τὴν αὐτὴν δίαιταν ἔχοντα ἐκ τῆς ἰλύος τρεφόμενα. Ταῦτα δ' ἦσαν ὀλιγοχρόνια· ὕστερον δὲ ἀνέστη αὐτοῖς καὶ ἐξ ἀλλήλων γένεσις καὶ διεκρίθησαν ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν ἄλλων καὶ ἡγεμόνες καὶ νόμοι καὶ τέχναι καὶ τἆλλα συνέστησαν· λέγει δὲ ὅτι πᾶσι ζῴοις ἐμφύεται νοῦς ὁμοίως

Καὶ ὁ Ὠριγένης (φιλ. 9) λέγει, ὅτι κατὰ Ἀρχέλαον τηκόμενον τὸ ὕδωρ ῥεῖ εἰς μέσον, κατακαιόμενον ἀὴρ καὶ γῆ γίνεται, ὧν τὸ μὲν φέρεται ἄνω τὸ δ' ὑφίσταται κάτω, ἡ δὲ γῆ ἠρεμεῖ ἐν τῷ μέσῳ κειμένη· λέγει δὲ ὅτι ὁ οὐρανὸς ἐπεκλίθη καὶ οὕτως ὁ ἥλιος ἐποίησεν ἐπὶ τῆς γῆς φῶς καὶ τὸν ἀέρα διαφανῆ καὶ τὴν γῆν ξηράν· λίμνη δ' ἔστι τὸ πρῶτον οὖσα κύκλῳ ὑψηλὴ κατὰ δὲ τὸ μέσον κοίλη.

Διογένης ὁ Λαέρτιος (II, 16) λέγει ὅτι ὁ Ἀρχέλαος πεφιλοσόφηκε περὶ νόμων καὶ καλῶν καὶ δικαίων, παρ' οὗ λαβὼν ὁ Σωκράτης ἐπηύξησεν αὐτούς. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο φαίνεται ὀρθὸν, διότι, ἐὰν περὶ τὴν ἠθικὴν ἠσχολεῖτο, ἐξ ἅπαντος θὰ ἀνέφερεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ Διογένης λέγει, ὅτι ὁ Ἀρχέλαος ἔλεγε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ νόμῳ κατ' Ἀρχέλαον ἔχει φυσικὴν σημασίαν (**Ritt. Gesch. d. Phil. I, 332**), καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν ὄντων ὑπὸ τοῦ νοῦ, δὲν δύναται ὁ Ἀρχέλαος νὰ ταχθῇ εἰς τοὺς σοφιστάς.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀρχέλαος μόνον ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων μνημονεύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπ' Ἀριστοτέλους, φαίνεται, ὅτι αἱ θεωρίαι αὐτοῦ οὔτε τι ἴδιον εἶχον οὔτε τι λόγου ἄξιον.

Καίτοι δ' ἡ σχολὴ τοῦ Ἀναξαγόρου ἐν τοῖς φυσικοῖς διέμεινεν, ἐζητεῖτο ὅμως διὰ τὴν νέαν ἀρχὴν νέα ὁδὸς πρὸς μετάβασιν.

Τὸ δὲ φαινόμενον τὸ δεικνύον τὸ τέλος τῆς μέχρι τοῦδε φιλοσοφίας καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μετάβασιν ἦτο ἡ σοφιστική.

ε.) Περὶ τῆς Σοφιστικῆς. (1)

Ἡ φιλοσοφία κατ' ἀρχὰς ἦτο λίαν περιωρισμένη, διότι τινὲς ἥψαντο μόνου τοῦ θεωρητικοῦ βίου, οὐδεὶς δ' ἐζήτησε τὴν ἐπιστήμην νὰ καταστήσῃ κοινὸν κτῆμα καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν νὰ θεμελιώσῃ ἐπ' αὐτῆς.

Μετὰ δὲ τοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων ἠγέρθη καὶ ἡ ἐπιστήμη μετέβαλε φάσιν, καὶ τὰ μέσα τῆς μορφώσεως καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ τότε πολιτεύματα ἀπεδείκνυντο ἀνεπαρκῆ.

Τὴν δὲ χρείαν νέας μορφώσεως ἡ φυσιολογία νὰ ἀναπληρώσῃ δὲν ἦτο ἱκανή.

Ὁ Ἀναξαγόρας διὰ τῆς περὶ τοῦ νοῦ θεωρίας αὐτοῦ παρεσκεύασε τὴν σοφιστικὴν μετατρέψασαν τὸν θεῖον νοῦν εἰς ἀνθρώπινον καὶ ἀποφηναμένην τὸν κόσμον ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ.

Μεταβληθέντος δὲ τοῦ κόσμου εἰς φαινόμενον ἐξ ὑποκειμένου ἔπρεπε νὰ κατασταθῇ τὸ μέτρον πάντων χρημάτων ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ θεωρία αὕτη δείκνυσιν ἀρχὴν διάφορον, τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀνώτερον τῆς φύσεως, καὶ τὴν περὶ φύσεως ἔρευναν μετέτρεψεν εἰς ἔρευναν περὶ τοῦ νοῦ.

Ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἡ τῶν ἠθῶν αὐστηρότης ἐχαλαρώθη, ἡ περὶ τοὺς θεοὺς πίστις ἐξησθένησεν, ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ τὰ πάθη ηὔξησαν, τὸ δημόσιον καλὸν χάριν τοῦ ἰδίου ἐθυσιάζετο· ἐνὶ λόγῳ ἡ ὅλη ἐποχὴ καὶ ἡ φιλοσοφία εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς μεταβολῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρισθεὶς τὸ μέτρον πάντων χρημάτων θεωρητικῶς, ἑπόμενον ἦτο νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ πρακτικῶς. Τοῦτο

---

(1) Jac. Geel Historia critica Sophistarum· (nova acta literaria sociel. Rheno-Trajoct, P. II). utr. 1823. Hermann Plat. Phil. s. 179. καὶ ἐφ. Schanz zur vorsocrat. Phil. aus Plato t. II. die Sophisten. Gött. 1867.

δὲ τὸ σκεπτικὸν ἐξαγόμενον ἠδύνατο νὰ ἀπομακρυνθῇ μόνον διὰ μεθόδου ἐπιστημονικῆς ἱκανῆς νὰ λύσῃ τὰς ἀντιφάσεις, νὰ διακρίνῃ τὸ οὐσιῶδες ἀπὸ τοῦ ἐπουσιώδους, νὰ δείξῃ τὴν μονιμότητα τῶν νόμων ἐν τοῖς εὐμεταβλήτοις φαινομένοις καὶ ταῖς αὐθαιρέτοις πράξεσιν, ὡς ἐποιήσατο ὁ Σωκράτης σώσας τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τῶν ἀποπλανήσεων τῆς σοφιστικῆς.

Ἡ προτέρα φιλοσοφία ἀγνοοῦσα αὐτὴν δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, καὶ διὰ τοῦτο αἱ θεωρίαι αὐτῆς ἀνετρέποντο, καὶ πάντων ἀνατραπέντων ἀνετράπη καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ μετετράπη εἰς σοφιστικήν.

Πρῶτος ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διέκριναν τὴν σοφιστικὴν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας. Κατὰ Πλάτωνα ὁ σοφιστὴς θηρεύει νέους πλουσίους, εἶναι κάπηλος (Σοφιστ. 221 καὶ ἐφ. Πολιτ. VI, 493· ἕκαστος τῶν μισθαρνούντων ἰδιωτῶν, οὓς δὴ οὗτοι σοφιστὰς καλοῦσιν). Ἡ σοφιστικὴ εἶναι τέχνη τοῦ ἀπατᾶν, τοῦ περιπλέκειν εἰς ἀντιφάσεις, εἴδωλον ψευδὲς (Σοφιστ. 232 καὶ ἐφ.).

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει τὴν σοφιστικὴν περὶ τὸ συμβεβηκός· (1) καὶ ὁ Ξενοφῶν λέγει, ὅτι οἱ σοφισταὶ ἐπὶ τῷ ἐξαπατᾶν λέγουσι καὶ γράφουσιν ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν κέρδει, καὶ οὐδένα οὐδὲν ὠφελοῦσιν κτλ.

Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ χαρακτηριστικὰ δὲν παρέχουσι τὸν ἀληθῆ ὁρισμὸν αὐτῆς· οὗτος, ἵνα παραχθῇ, πρέπει νὰ γνωρισθῶσιν αἱ σχέσεις, ἐν αἷς οἱ σοφισταὶ φαίνονται, τὰ ἀρχαῖα ἤθη καὶ ἡ παίδευσις τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ μέχρι τῶν σοφιστῶν παίδευσις καὶ ἀγωγὴ αὐτῶν συνίστατο εἰς τὸ γράφειν, ἀριθμεῖν, εἰς τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικήν. Σοφία τότε ἐκαλεῖτο δεινότης πολιτικὴ καὶ δραστήρια σύνεσις, ἣν οἱ ἔπειτα δικανικαῖς τέχναις μίξαντες, καὶ τὴν ἄσκησιν ἀπὸ τῶν πράξεων ἐπὶ τοὺς λόγους μεταγαγόντες, σοφισταὶ προσηγορεύθησαν. (Πλούτ. 6. Θεμιστοκλ. 2).

---

(1) Μετ. VI, 2. XI, 3. Σοφιστ. ἐλεγχ. 1. ἔστι γὰρ ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία οὖσα δ' οὔ, καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀποφαινομένης σοφίας ἀλλ' οὐκ οὔσης.

Ἡ σοφιστικὴ ἐστὶ τρόπον τινὰ μεταξὺ πολιτικῆς καὶ φιλοσοφίας· ἡ πρᾶξις πρέπει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς θεωρίας, ἡ δὲ θεωρία εἶναι μέσον πράξεως. Ἡ διδασκαλία ἐπὶ μισθῷ δείκνυσιν, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι μέσον, ἄλλου τινὸς ἕνεκεν· οἱ σοφισταὶ κατέστησαν ἀναγκαῖοι, διότι ἐδίδασκον τὴν πολιτικήν, τὴν ῥητορικὴν καὶ ὅλας τὰς τέχνας, δι' ὧν οἱ διδασκόμενοι εἰς ὑψηλὰς θέσεις καὶ μεγάλας ὠφελείας περιήρχοντο. (Πλάτ. Συμπόσ. 217 καὶ ἐφ.).

Ἐπειδὴ δ' ἡ διδασκαλία αὕτη ἐξετιμᾶτο κατὰ τὴν ὠφέλειαν, ἣν οἱ ζητοῦντες πρὸς ἴδιον τέλος περιέμενον, δὲν ἠδύνατο βλαβερὰ καὶ ἐπικίνδυνος νὰ μὴ ἀποβῇ, καὶ δὲν ἠδύνατο ὡς μέσον πορισμοῦ καὶ δόξης λαμβανομένη νὰ παραγάγῃ σπουδὴν βάσιμον καὶ φρόνημα ἐπιστημονικόν, ἀλλ' ἐπιπόλαιον καὶ διὰ τοῦτο ἐπικίνδυνον (1).

Οἱ ἀρχαῖοι σοφισταὶ σκεπτικῶς διατεθειμένοι ἀπεφήναντο, ὅτι μὴ θεωροῦντες τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τῶν ὄντων δυνατὴν ἀφίστανται τῆς φιλοσοφίας. Ἐὰν δ' ἡ γνῶσις ἀποβληθῇ μένει μόνη ἡ ἡδονή. Τῷ νῷ τῷ ἀπολέσαντι τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ ἀναφύεται τὸ πρόβλημα τοῦ νὰ παραγάγῃ αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ἡ γνῶσις μεταβάλλεται εἰς βούλησιν.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐθεμελιώθη ἡ σοφιστικὴ ἐπὶ τῆς ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀληθείας τῆς γνώσεως, ἡ δ' ἐπιστήμη καὶ ἠθικὴ κατέστησαν ἀδύνατοι· διὰ δὲ τοῦτο ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἐστρέφετο περὶ τὰ μέσα, δι' ὧν ἐκτῶντο τὰ τέλη ἑκάστου· ὅλα δὲ ταῦτα τὰ μέσα περιελαμβάνοντο ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ λόγου.

Ἡ σοφιστικὴ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἡρακλείτου καὶ Παρμενίδου ἀναπτύξασα ἔφερεν εἰς σκέψιν· οἱ ἀρχηγοὶ (Πρωταγόρας καὶ Γοργίας) αὐτῆς παραλαβόντες τὰς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου καὶ Παρμενίδου ἦλθον ἐξ ἀντιθέτων ὑποθέσεων εἰς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον.

(1) Πλάτ. Τιμ. 19. τὸ δὲ τῶν σοφιστῶν γένος αὖ πολλῶν μὲν λόγων καὶ καλῶν ἄλλων μάλ' ἔμπειρον ἥγημαι, φοβοῦμαι δέ, μήπως, ἅτε πλανητὸν ὂν κατὰ πόλεις οἰκήσεις τε ἰδίας οὐδαμῇ διῳκηκός, ἄστοχον ἅμα φιλοσόφων ἀνδρῶν ᾖ καὶ πολιτικῶν.

1) Πρωταγόρας ὁ σοφιστής, οὕτω καλέσας ἑαυτόν, (Πλάτ. Πρωτ. 309. Πολιτ. Χ, 600), δηλαδὴ σοφοὺς ποιοῦντα, ἤκμαζε περὶ τὴν 84 ὀλυμπιάδα (440 π. Χ.). Ὁ Πρωταγόρας λέγεται μαθητὴς Δημοκρίτου. (Ἀθήν. VIII, 13). Ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή, διότι ὁ Πρωταγόρας φαίνεται ἡλικιώτερος τοῦ Δημοκρίτου· ἐγεννήθη δ' ὡς φαίνεται περὶ τὰ 480 ἢ καὶ πρότερον π. Χ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 30 ἔτους περιῆλθε πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις διδάσκων ἐπὶ μισθῷ· (Πλάτ. Μεν. 91. Θεαίτ. 161. 179)· τόποι τῆς διδασκαλίας του φαίνονται τὰ Ἄβδηρα, ἡ Σικελία, ἡ μεγάλη Ἑλλὰς καὶ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ὅτι πλείω ἐκτήσατο χρήματα ἐκ ταύτης τῆς τέχνης ἢ Φειδίας. Ὁ Καλλίας, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης ἦσαν φίλοι αὐτοῦ. (Πρωτ. 310 ἀπολογ. 201).

Ἕνεκα δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ συγγράμματός του περὶ θεῶν (1) αὐτὸς μὲν κατηγορήθη ὡς ἄθεος καὶ κατεδιώχθη τὰς Ἀθήνας ἐγκαταλιπὼν καὶ κατὰ θάλασσαν πταίσας ἐτελεύτησεν, τὸ δὲ σύγγραμμά του ἐκάη. (Πλάτ. Θεαίτ. 171. Σεξτ. IX, 56)· ἐτελεύτησε δὲ 70 ἔτη γεγονώς, τεσσαράκοντα ἐν τῇ τέχνῃ ὤν (Πλάτ. Μεν. 91).

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ὀλίγα τινὰ μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν.

Τὴν σκέψιν του θεμελιοῖ ὁ Πρωταγόρας ἐπὶ τῆς φυσικῆς τοῦ Ἡρακλείτου, δοξάζων, ὅτι πάντα ἐν κινήσει εἰσὶν (Πλάτ. Θεαίτ. 152)· ὡς τὸ πᾶν κίνησιν ἦν καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν. Αἱ δὲ κινήσεις εἰσὶν ἐνεργητικαὶ καὶ παθητικαὶ (2), δι' αὐτῶν δὲ λαμβάνουσι τὰ ὄντα ἰδιότητας· τὰ δ' ὄντα ἔχοντα δύναμιν τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν κινοῦνται πρὸς ἄλληλα, μίγνυνται, ἐπενεργοῦσιν εἰς ἄλληλα καὶ ὁρίζονται· διὰ τοῦτο ταῦτα μόνον γίνονται καὶ γίνονταί τι· (Πλάτ. Θεαίτ. 152. 156)· διὰ δὲ τῆς

(1) «Περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, εἴθ' ὡς εἰσίν, εἴθ' ὡς οὐκ εἰσί· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου» (Δ. Λ. IX, 51).

(2) Πλάτ. Θεαίτ. 156 τῆς δὲ κινήσεως δύο εἴδη, πλήθει μὲν ἄπειρον ἑκάτερον, δύναμιν δὲ τὸ μὲν ποιεῖν ἔχον τὸ δὲ πάσχειν.

προσμίξεως τῶν δύο εἰδῶν κινήσεων προέρχονται αἱ περὶ τῶν ὄντων παραστάσεις ἡμῶν.

Ἐάν τι ὂν μετὰ τοῦ αἰσθητηρίου ἡμῶν συνάπτεται οὕτως, ὥστε νὰ ἐνεργῇ, τὸ δ' αἰσθητήριον νὰ πάσχῃ, προέρχεται ἐν τῷ αἰσθητηρίῳ ὡρισμένη τις αἴσθησις καὶ τὸ ἀντικείμενον φαίνεται ἔχον ἰδιότητας ὡρισμένας (Θεαίτ. 156)· ὡς ὁ ὀφθαλμὸς δὲν βλέπει, ἐὰν μὴ χρώματος ἅπτηται, οὕτω καὶ τὸ ἀντικείμενον δὲν ἔχει χρῶμα, ἐὰν ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ δὲν ὁρᾶται· διὸ οὐδὲν ἐστιν αὐτὸ καθ' αὑτό, ἀλλὰ πρὸς τὸ αἰσθανόμενον ὑποκείμενον· (Θεαίτ. 157 Φαίδ. 90. Ἀριστ. μετ. IX, 3 αἰσθητὸν οὐδὲν ἔσται μὴ αἰσθανόμενον)· διὰ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον φαίνεται διάφορον, καθ' ὅσον τοιοῦτον ἢ τοιοῦτόν ἐστιν· τὰ ὄντα εἰσὶν ἑκάστῳ, οἷα αὐτῷ φαίνονται, καὶ ἑκάστῳ φαίνονται κατὰ τὴν αὑτοῦ παράστασιν, οἷον τῷ μὲν ῥιγοῦντι τὸ πνεῦμα ψυχρόν, τῷ δὲ μὴ οὔ· ἐπομένως αἴσθησις καὶ φαντασία εἰσὶ ταὐτόν· αἴσθησις ἄρα τοῦ ὄντος ἀεί ἐστι καὶ ἀψευδὴς ὡς ἐπιστήμη οὖσα.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. III, 5) λέγει, ὅτι ἀπὸ τῆς τοῦ Ἡρακλείτου δόξης καὶ ὁ Πρωταγόρου λόγος ἐστι, καὶ ἀνάγκη τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι νὰ ἦναι ταὐτά· εἰ δ' αἱ ἀντιφάσεις ἀληθεῖς κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἅμα, δῆλον ὅτι ἅπαντα ἓν ἔσονται, τὸ αὐτὸ καὶ τριήρης καὶ τοῖχος καὶ ἄνθρωπος· διότι εἴ τινι δοκεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τριήρης, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστιν· εἰ δὲ ἑτέρῳ ἢ τῷ αὐτῷ δοκεῖ, ὅτι ἔστι, δῆλον ὅτι καὶ ἔστιν, εἴπερ ἡ ἀντίφασις ἀληθής· εἰ δὲ τὰ δοκοῦντα πάντα εἰσὶν ἀληθῆ, δῆλον ὅτι καὶ τὰ φαινόμενα πάντα ἅμα ἀληθῆ καὶ ψευδῆ εἰσίν. Πολλοὶ δὲ τἀναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλοις, καὶ τοὺς μὴ ταὐτὰ δοξάζοντας ἑαυτοῖς νομίζουσιν ὅτι διαψεύδονται· ὥστε ἀνάγκη νὰ ἦναι τὸ αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι ἅμα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ κατηγορούμενον, ἀλλ' εἰς τὸν σύνδεσμον (τὸ ἐστί, τὸ μέσον), διότι, εἰ εἰς τὸ κατηγορούμενον ἀνεφέροντο, ἡ ταυτότης θὰ ἦτο ἀληθής, καθ' ὅσον εἰσὶν ἀναγκαῖα καὶ κατὰ συμβεβηκὸς κατηγορούμενα, ἕπεται ὅτι ὁ τοῦ Πρωταγόρου λόγος δὲν εἶναι ἀληθής. Ἐκ δὲ τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Πρωταγόρου ἐξάγεται, ὅτι τὰ φαινόμενα εἰσὶν ἀληθῆ,

δόξα καὶ ἀλήθεια ταὐτά· αἴτιον δὲ τούτου, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, ὄντα δ' ὑπέλαβον μόνα τὰ αἰσθητά. Ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὁ Πρωταγόρας ὅτι ἀληθὲς οὐδὲν καθ' αὑτό, οὐδεμία πραγματικὴ ἀλήθεια ἐστίν, ἀλλὰ πρός τι, τὰ αἰσθητὰ εἰσὶν ἀληθῆ, πᾶσα γνῶσίς ἐστιν ἐξ ὑποκειμένου, ἢ ὅπως ὁ Πρωταγόρας λέγει, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μέτρον πάντων χρημάτων (Πλάτ. Θεαίτ. 152)· ἀλήθεια ἐξ ἀντικειμένου δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον φαινόμενον ἐξ ὑποκειμένου τῆς ἀληθείας, οὐδεμία γνῶσις κοινῶς ἰσχύουσα, ἀλλὰ μόνον δόξα.

Περὶ δὲ τῆς σοφίας καὶ τοῦ σοφοῦ (Θεαίτ. 166) ἐδόξαζεν ὁ Πρωταγόρας σοφὸν τὸν δυνάμενον, ὅσα ἡμῖν κακὰ φαίνονται, μεταβάλλων νὰ ποιήσῃ καὶ νὰ φαίνωνται καὶ νὰ ἦναι ἀγαθά.

Περὶ δὲ ἀρετῆς ὅτι ἐστι κάλλιστον, ἀγαθὸν δὲ τὸ ἡδέως ζῆν, τὸ δ' ἀηδῶς κακόν (1)· ὥστε ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ κέρδος εἰσὶν αἱ μόναι βάσεις τῆς ἠθικῆς· εἰ δὲ ταῦτα, δῆλον, ὅτι δίκαιόν ἐστι καὶ ὅπερ ἐμοὶ δοκεῖ εἶναι, καὶ εἰμὶ ἐνάρετος, ὅταν μ' ὠφελῇ, καὶ αὖθις, ὅταν μ' ὠφελῇ, μοχθηρός.

Ἡ θεωρία αὕτη, ὡς τοῦτο φανερὸν εἶναι, καὶ τὴν ἠθικὴν κατέστρεψε καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐπιστήμην.

2) Γοργίας δ' ὁ Λεοντῖνος τῷ δευτέρῳ τῆς ἑβδόμης καὶ ἑβδομηκοστῆς Ὀλυμπιάδος (483 π. Χ.) ἦλθεν εἰς Ἀθήνας πρεσβεύσων (427 π. Χ.)· ἐν δὲ τῇ πατρίδι ἐδίδασκε ῥητορικήν· ἐν Ἀθήναις δ' ηὐδοκίμησεν οὕτως, ὥστε αὐτὸν ἐμιμήθη ὁ Θουκυδίδης καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς· περιῆλθε δὲ πόλεις πολλὰς καὶ ἐν Ἀθήναις συνὼν τοῖς νέοις χρήματα πολλὰ εἰργάσατο ἐκ τῆς δε τῆς πόλεως (Πλάτ. Μέν. 70. Ἱππίας μείζων 282). Ἐν δὲ Λαρίσσῃ ὢν ἐκεῖ ἐτελεύτησεν. (Μεν. Πλάτ. ἀρχ. Ἀριστ. Πολιτ. III, 2). Οἱ λόγοι, οὓς ἐξεφώνησεν ἢ συνέγραψεν, ἦσαν περίφημοι (Ἀριστ. ῥητ. III, 14). Ἕνεκα ὅμως τοῦ πομπώδους ὕφους ἐκλήθησαν Γοργίεια ῥήματα καὶ σχήματα. (Φιλόστρ. 6, Σοφιστῶν 501).

(1) Πρωτ. Πλάτ. 354 τὴν μὲν ἡδονὴν διώκετε ὡς ἀγαθόν, τὴν δὲ λύπην φεύγετε ὡς κακόν.

Ὁ κύριος σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ διδάξῃ τὴν τέχνην τοῦ πείθειν (Πλάτ. Φιληβ. 58).

Κατὰ τὴν 84 Ὀλυμπιάδα πρὶν ἢ σταλῇ πρεσβευτὴς εἰς Ἀθήνας συνέγραψε περὶ φύσεως ἤτοι περὶ τοῦ μὴ ὄντος (Σέξτ. πρὸς Μαθ. VII, 65).

Ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ Ξενοφ., Ζήνωνος καὶ Γοργίου c. 5) ἀναφέρει διαφόρους ἀποδείξεις τοῦ Γοργίου κατὰ τῶν πολλῶν καὶ τῆς κινήσεως.

Αἱ δ' ἀποδείξεις αὗται κυρίως εἰσὶ τρεῖς:

α) Οὐδέν ἐστιν, β) εἰ ἔστιν, ἄγνωστον ἐστίν, γ) εἰ γνωστόν, ἀλλ' οὐ δηλωτὸν ἄλλοις.

α) Ἡ πρώτη ἀπόδειξις στηρίζεται ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν Ἐλεατῶν· εἰδ' ἔστιν ἤτοι τὸ ὄν ἐστιν ἢ τὸ μὴ ὄν, ἢ ἀμφότερα ἅμα (Σεξτ. Μαθ. 66 καὶ ἑφ.).

Τὸ μὴ ὂν ὅμως δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ, διότι οὐδὲν δύναται νὰ ἦναι ὂν καὶ μὴ ὂν ἅμα. Ἐπειδὴ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν εἰσὶν ἀντίθετα, δὲν δύναται τὸ ὂν νὰ ἀποδοθῇ τῷ μὴ ὄντι, διότι εἰ ἔστι τὸ μὴ ὄν, ἔσται τε ἅμα καὶ οὐκ ἔσται· ὡς μὴ ὂν δὲ πάλιν νοούμενον ἔσται· παντελῶς δ' ἄτοπον τὸ εἶναί τι ἅμα καὶ μὴ εἶναι· οὐκ ἄρα ἔστι τὸ μὴ ὄν· καὶ ἄλλως εἰ τὸ μὴ ὂν ἔστι, τὸ ὂν οὐκ ἔσται. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὅτι εἰ ἔστιν ἤτοι ἀγέννητον ἢ γενόμενον, καὶ εἰ μὲν ἀγέννητον, ἄπειρον, τὸ δ' ἄπειρον δὲν εἶναι ὄν· διότι οὔτε ἐν ἑαυτῷ δύναται νὰ ἦναι οὔτε ἐν ἄλλῳ· διότι οὕτως ἤθελον εἶναι ἢ δύο ἢ πλείονα, τότε ἑνὸν καὶ τὸ ἐν ᾧ· μηδαμοῦ δ' ὂν δὲν δύναται νὰ ἦναι (ποῦ δηλ.)· οὔτε γενόμενον δύναται νὰ ἦναι, διότι ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος· εἰ δὲ τοῦτο, ἔπρεπε πρὶν ἢ γείνῃ νὰ ὑπῆρχεν, ἢ τὸ μὴ ὂν νὰ ἦναι ἅμα ὄν. Οὐδὲν δύναται νὰ γείνῃ οὔτε ἐξ ὄντος οὔτε ἐκ μὴ ὄντος· εἰ μὴ ἔστι τὸ μὴ ὄν, οὐδὲν δύναται νὰ γείνῃ ἐκ μὴ ὄντος· εἰ δ' ὂν ἔστιν, οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἔστιν ἤδη· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον οὐδὲ τὸ συναμφότερον· διότι ἀΐδιον ἔσται ἅμα καὶ γεννητόν· ταῦτα δ' εἰσὶν ἀναιρετικὰ ἀλλήλων· ἔτι δ' εἰ ἔστιν, ἢ ἕν ἐστιν ἢ πλείω· ἓν δὲ δὲν δύναται νὰ ἦναι, διότι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μέγεθος, καὶ εἰ μέγεθος εἶχε θὰ ἦτο διαιρετόν· οὐδὲ πολλά, διότι ταῦτα ὑποθέτουσιν ἓν καὶ κίνησιν, αὕτη δὲ διαίρεσιν ἐπ' ἄπειρον, τουτέστι μὴ ὄν· οὐδὲ συναμφότερον, διότι τὸ ὂν δὲν θὰ διέφερε τοῦ μὴ ὄντος παντελῶς. Ἐὰν δὲ μήτε ἕν, μήτε πολλὰ δύναται νὰ ἦναι, ἐστὶν οὐδέν· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ Γοργίας ἀποδεικνύει ὅτι οὐδέν ἐστιν.

β) Ἡ δὲ δευτέρα ἀπόδειξίς ἐστιν, εἰ ἔστιν, ἄγνωστον ἐστίν. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ὑποθέτει, ὅτι καὶ εἰ ἔστι τι, θὰ ἦτο ἄγνωστον, διότι τὸ ὂν δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, καὶ τὸ νοητὸν ἔπρεπε νὰ ἦναι ὑπάρχον, καὶ οὐδεμία ἡμαρτημένη παράστασις θὰ ἦτο δυνατή· τὸ μὴ ὂν οὐδὲ νὰ νοηθῇ δύναται· εἰ δ' οὕτως, οὐδεὶς λέγει, ὅτι οὐδὲν ψεῦδός ἐστιν καὶ ἂν φρονῇ ὅτι ἐν πελάγει ἅρματα τρέχουσιν, καὶ εἰ μὴ βλέπει ταῦτα, ὀφείλει νὰ πιστεύῃ· εἰ δὲ ὂν οὔτε γινώσκεται οὔτε νοεῖται, ἐστὶν ἄγνωστον (Σεξτ. 82).

γ) Ἡ τρίτη ἀπόδειξις, εἰ γνωστόν, ἀλλ' οὐ δηλωτὸν ἄλλοις· διότι ὃ εἶδέ τις πῶς δύναται νὰ εἴπῃ λόγῳ; ἢ πῶς δύναται ἐκείνῳ ἀκούσαντι νὰ γείνῃ δῆλον μὴ ἰδόντι; διότι ὡς ἡ ὄψις δὲν γινώσκει τοὺς φθόγγους, οὕτως οὐδ' ἡ ἀκοὴ τὰ χρώματα ἀκούει, ἀλλὰ φθόγγους· καὶ ὁ λέγων λέγει λόγον ἀλλ' οὐ χρῶμα οὐδὲ πρᾶγμα· εἰ δὲ καὶ ἐνδέχεται, ἀλλὰ πῶς ὁ ἀκούων τὸ αὐτὸ νοήσει; διότι ἀδύνατον τὸ αὐτὸ ἅμα νὰ ἦναι ἐν πλείοσι καὶ κεχωρισμένοις· διότι τὸ ἓν θὰ ἦτο δύο· καὶ εἰ ἐν πλείοσι καὶ ταὐτόν ἐστιν, οὐδὲν κωλύει τὸ νὰ φαίνεται μὴ ὅμοιον αὐτοῖς μὴ ὁμοίοις πάντη ἐκείνοις καὶ ἐν τῷ αὐτῷ· φαίνεται δὲ οὐδ' αὐτὸς αὑτῷ ὅμοια αἰσθανόμενος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἀλλ' ἕτερα τῇ ἀκοῇ καὶ τῇ ὄψει, καὶ νῦν τε καὶ πάλαι διαφόρως (Ἀριστ. περὶ Ξεν. κτλ. 6).

Ὁ δὲ Σέξτος λέγει, ὅτι ὁ λόγος ἀπὸ τῶν ἔξωθεν προσπιπτόντων ἡμῖν πραγμάτων συνίσταται, τουτέστι τῶν αἰσθητῶν· εἰ δὲ τοῦτο, ὁ λόγος δὲν εἶναι παραστατικὸς τοῦ ἐκτός, ἀλλὰ τὸ ἐκτὸς τοῦ λόγου μηνυτικὸν γίνεται, καὶ οὐδὲ δύναταί τις εἰπεῖν κατὰ ποῖον τρόπον τὰ ὁρατὰ καὶ ἀκουστὰ ὑπόκεινται, οὕτω καὶ ὁ λόγος κτλ. Αἱ δύο τελευταῖαι ἀποδείξεις φαίνονται ἴδιαι, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἐλεατῶν ἀπερρίφθησαν.

Ταῦτα δ' εἰσὶν σοφιστικὰ πρὸς θεμελίωσιν τῆς ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνώσεως.

Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἐγκαταλιπὼν τὴν σοφιστικὴν ἐτράπη εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν ἠθικήν, (Διον. Ἁλικ. περὶ Ἰσοκρ. 4), ὡς ὁ Βράνδης (Gesch der Phil. I, 540) ἰσχυρίζεται. Προσεπάθει δέ, ὡς λέγει ὁ Πλάτων (Μεν. 95), νὰ καταστήσῃ τοὺς νέους εἰς τὸ λέγειν δεινούς.

Περὶ δὲ τῆς ἀρετῆς ἔλεγεν, ὅτι αὐτή ἐστὶ τὸ εὖ ἔχειν τὴν ψυχὴν ἢ τὸ ὀρθοπραγεῖν ἤ τι τῶν τοιούτων· ὁ Ἀριστοτέλης κατακρίνει τοὺς λέγοντας τοιαύτην τὴν ἀρετήν, προκρίνει δὲ αὐτῶν τὸν Γοργίαν, ὅτι οὗτος ἐξαριθμεῖ τὰς ἀρετὰς (Ἀριστ. πολιτ. I, 13). Οὐδεὶς τῶν ἄλλων σοφιστῶν ἐπειράθη, ὡς φαίνεται, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν σκέψιν. Πάντες ὡμολόγουν ὅτι ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει ἐξ ἀντικειμένου (Πλάτ. σοφ. 251).

Ὁ Κορίνθιος Ξενιάδης (Σέξτ. Μαθ. VII, 48. 53) ἔλεγεν, ὅτι ἅπασαι αἱ δόξαι τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ ψευδεῖς, ἀχθεὶς εἰς ταύτην τὴν δόξαν ὑπὸ τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου περὶ τῆς ῥοῆς τῶν ὄντων.

Ὁ Εὐθύδημος καὶ Διονυσόδωρος ἀδελφοὶ Χῖοι (Πλάτ. Εὐθυδ. 271 καὶ ἑφ.), σύγχρονοι Σωκράτους. Τούτων ὁ μὲν Διονυσόδωρος ἐδίδασκε τὴν στρατηγικὴν (Ξενοφ. III, ι, 1), ὁ δὲ Εὐθύδημος συνέμιξε στοιχεῖα Ἐλεατικὰ καὶ Ἡρακλείτεια (Πλάτ. Κρατ. 386) ἰσχυριζόμενος μετὰ μὲν τοῦ Πρωταγόρου, ὅτι πᾶσι πάντα εἶναι καὶ ἀεί, (δηλ. καὶ κακία καὶ ἀρετή), μετὰ δὲ τοῦ Παρμενίδου, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀπατηθῇ καὶ νὰ εἴπῃ ἡμαρτημένον, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀντιφάσκῃ τις ἑαυτῷ, διότι τὸ μὴ ὂν οὔτε νὰ παρασταθῇ δύναται οὔτε νὰ ἐκφρασθῇ (Πλάτ. Εὐθυδ. 283 ψευδῆ λέγειν οὐκ ἔστιν οὐδὲ δοξάζειν).

Ὁ Πρωταγόρας παρήγαγε τὸ ἀξίωμα, ὅτι οὐδεμία δόξα αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἔστιν ἀληθής, ἀλλ' ἑκάστη μόνον ἐκείνοις, οἷς φαίνεται ἀληθής, ὅτι παντὶ λόγῳ ἕτερος ἀντίκειται (Δ. Λ. IX, 51. Κλήμ. Στρωμ. VI, 647).

Ὁ Ἱππίας πολλὰς πόλεις περιελθὼν (Ξενοφ. ἀπομν. IV, 4, 5 καὶ ἑφ.) ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας. (Πλάτ. ἀπολ. 19. Ἱππ. μείζ.

282) ἦτο πολυμαθὴς καὶ πολλὰ συνέγραψεν, (Κλημ. Στρωμ. VI, 624. Ἀθήν. XIII, 609) ὡς περὶ φυσικῶν, μαθηματικῶν, ἀστρονομικῶν· τοῦτο δ' ἐποίει πρὸς ἐπίδειξιν μᾶλλον, διότι οὐδεὶς τῶν σοφιστῶν ἠσχολήθη σπουδαίως περὶ φυσικὰ καὶ μεταφυσικὰ ἀντικείμενα,

Ὁ Ἀντιφῶν (Ξενοφ. ἀπομν. I, 6) ἐν τῷ περὶ ἀληθείας ἁψάμενος φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἀντικειμένων (Ἀριστ. φυσ. I, 1· σοφιστ. ἐλέγχ. 11) οὐδὲν ἴδιον προήγαγεν.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σοφιστῶν δὲν ἦτο ἡ ἐξ ἀντικειμένου γνῶσις τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἡ ἐξ ὑποκειμένου· οὗτοι ἀπέβλεπον εἰς ἀναίρεσιν ἄλλων.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ σοφιστικὴ ἦτο τῆς ἐριστικῆς ἀδιάσπαστος, ὡρίζετο τέχνη τοῦ θέτειν εἰς ἀμφιβολίαν πάντα καὶ παντὶ λόγῳ ἀντιλέγειν (1).

Οἱ σοφισταὶ μὴ ἔχοντες μέθοδον ἐδίδον τοῖς μαθηταῖς νὰ ἐκμανθάνωσι λόγους ῥητορικοὺς καὶ ἐρωτικοὺς (Ἀρισ. Σοφ. ἐλεγχ. 33)· καὶ αὐτοὶ δὲ δὲν ἀπέβλεπον εἰς ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ φέρωσιν εἰς δυσχερείας, εἰς τὸ παριστῶσι πᾶσαν ἀπόκρισιν ἡμαρτημένην, ἄλλα δὲ ζητήματα νὰ ὑπεκφεύγωσι, νὰ ἐπιμένωσιν ἐρωτῶντες μόνον, νὰ ἀποφεύγωσιν ὅσα οἱ ἐναντίοι νὰ εἴπωσιν ἠδύναντο, νὰ προφυλάττωνται κατὰ τῶν προειρημένων, νὰ σκοτίζωσι τὸν ἐναντίον, νὰ διακόπτωσι τὸν λόγον, νὰ ἐκπλήττωσι τοὺς συνεσταλμένους τρόπῳ ἐπιδεικτικῷ, τὰ σχετικὰ νὰ ἐκλαμβάνωσιν ἀπόλυτα καὶ τὰ ἀπόλυτα σχετικά, νὰ ἐξάγωσιν ἐξ ὑποθέσεων ἐπιπολαίων συλλογισμοὺς ἀτόπους· (Ἀριστ. Σοφ. ἐλεγχ. 1. 15. 17. Πλάτ. Εὐθύδ. 295. Πολιτ. I, 336)· ἰσχυρίζονται δὲ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μάθῃ τις τι, διότι ὃ γινώσκει, τοῦτο δὲν μανθάνει, καὶ ὃ δὲν γινώσκει, δὲν ζητεῖ. (Πλατ. Εὐθ. 275 καὶ ἑφ.)· ὁ γινώσκων ἓν γινώσκει πάντα· καὶ

(1) Δ. Λ. IX, 52 καὶ τὴν διάνοιαν ἀφεὶς (Πρωταγόρας) πρὸς τοὔνομα διελέχθη καὶ τὸ νῦν ἐπιπολάζον γένος τῶν ἐριστικῶν προήγαγεν (Πλάτ. Σοφιστ. 225. τὸ δέγε ἔντεχνον (τοῦ ἀντιλογικοῦ μέρους) καὶ περὶ δικαίων αὐτῶν καὶ ἀδίκων καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅλως ἀμφισβητοῦν ἆρ' οὐκ ἐριστικὸν αὖ λέγειν εἰθίσμεθα;

ἀντιστρόφως ὁ μὴ γινώσκων ἕν, οὐδὲν γινώσκει. Ὁ ἐγκεκαλυμμένος, καὶ ἄλλα πολλὰ σοφίσματα ἐκ διφορουμένων καὶ πολυσημάντων λέξεων (Ἀριστ. Σοφ. ἐλεγχ. 1. καὶ ἐφ.).

Μετὰ δὲ τοῦ θεωρητικοῦ τῆς σοφιστικῆς συνδέεται καὶ τὸ πρακτικόν· ὅταν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου τὸ ἀντικείμενον ἀφαιρεθῇ, γεννᾶται ἡ χρεία τῷ ὑποκειμένῳ τὸ νὰ παραγάγῃ τὸ ἀντικείμενον ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ὡς τὸ ὑποκείμενον γεννᾷ θεωρητικῶς τὸ ἀντικείμενον ἐξ ἑαυτοῦ, οὕτω καὶ πρακτικῶς· διὸ καὶ αἱ ἀρχαὶ τῶν σοφιστῶν, ὡς θεωρητικῶς εἰσὶ κοιναί, εἰσὶ καὶ πρακτικῶς, δηλ. αἱ αὐταὶ δόξαι περὶ ἀρετῆς, δικαίου, πολιτείας καὶ θρησκείας.

Οἱ σοφισταὶ ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς διδασκάλους τῆς ἀρετῆς, ἀρετὴν δὲ ἐννόουν ὅσα ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον χρηστόν, ἄρα ὅλας τὰς πρακτικὰς ἱκανότητας καὶ τὴν σωματικὴν καὶ πάντα τὰ ἔχοντα ἀξίαν τῷ τε οἰκιακῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἱκανότητα καὶ χρηστότητα τοῦ χαρακτῆρος. Οἱ σοφισταὶ κατ' ἀρχὰς δὲν προσέβαλον τὰς ἐπικρατούσας ἠθικὰς ἰδέας. Ὁ Πρωταγόρας νουθετεῖ τὸν μαθητήν του καθ' ἑκάστην νὰ γίνεται βελτίων, ὡς θέλων νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀγαθὸν πολίτην. (Πλάτ. Πρωτ. 318 καὶ ἐφ.)· τὴν ἀρετὴν ὀνομάζει τὸ κάλλιστον, τὴν ἡδονὴν δὲν θεωρεῖ ἀγαθόν, ἀλλὰ μόνον τὴν τοῦ καλοῦ, ὡς οὐδὲ πάντα πόνον κακόν· (Πλάτ. Πρωτ. 351 καὶ ἐφ.). Ὁ Πλάτων λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέσα ὑπερασπίσεως ἔχει τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸν φόβον τοῦ ἀδίκου, καὶ ὅτι ὁ τούτων στερούμενος δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀνεκτὸς ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Τὸ δίκαιον παρίσταται ὡς φυσικὸς νόμος· ἡ διδασκαλία δεῖται φύσεως καὶ ἀσκήσεως (Πλάτ. Μεν. 91).

Καὶ ὁ Γοργίας κάμνει λόγον περὶ ἀρετῆς, δὲν ἤθελεν ὅμως νὰ ὀνομάζηται διδάσκαλος αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον ὑπέσχετο, ὅτι ποιήσει αὐτοὺς εἰς τὸ λέγειν δεινούς· (Πλάτ. Μεν. 95)· καὶ περὶ ἀρετῆς ἀνδρός, γυναικός, παίδων, πρεσβυτέρου, ἐλευθέρου, δούλου λόγον ποιησάμενος, δὲν ἐμακρύνθη τῆς ἐπικρατούσης περὶ ἀρετῆς δόξης. (Πλάτ. Μεν. 71).

Καὶ ὁ Ἱππίας δὲν ἀντέφασκε τῇ ἐπικρατούσῃ δόξῃ περὶ ἀρετῆς. (Πλάτ. Ἱππ. 286).

Καὶ Πρόδικος ὁ Κεῖος, ὃς λέγεται μαθητὴς Πρωταγόρου καὶ Γοργίου (Welker Prodikos von Keos Klein. Scriftou II, 393), γεννηθεὶς περὶ τὰ 460—465 π. Χ. (Πλάτ. Ἱππ. μείζ. 282. ἀπολογ. 19) καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐγκωμιάζεται, καὶ αὐτοῦ ὁ Σωκράτης ἑαυτὸν ἀποκαλεῖ μαθητὴν (Πλάτ. Μεν. 96. Πρωτ. 341. Ξενοφ. ἀπομν. II, 1), ἐξιστορεῖ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς περιγινομένην εὐδαιμονίαν, καὶ τὴν τοῦ ἡδονικοῦ βίου ἀθλιότητα, καὶ ἐπομένως φαίνεται ὅτι ἐγκωμιάζει τὸ ἀρχαῖον ἦθος καὶ τὸν βίον.

Εἰ καὶ δὲν ἐγίνωσκον οἱ σοφισταὶ τὴν ἀντίφασιν τῶν ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἑπόμενον ἦτο ἡ ἔποψις αὐτῶν νὰ φέρῃ εἰς αὐτήν.

Οἱ σοφισταὶ ἀποφαίνονται τὴν ἠθικὴν ἀνεπαρκῆ. Ἐὰν ἠκολούθουν τῷ κοινῷ ἤθει, θὰ ἦσαν ὡς διδάσκαλοι τῆς ἀρετῆς περιττοί. Ἐὰν ἀλήθεια κοινῶς ἰσχύουσα δὲν ὑπάρχῃ, οὐδὲ νόμος κοινῶς ἰσχύων δύναται νὰ ὑπάρχῃ. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος θεωρητικῶς ἦναι τὸ μέτρον πάντων χρημάτων, ἔσται καὶ πρακτικῶς. Ἐὰν ἀληθὲς ἑκάστῳ ἦναι, ὃ φαίνεται, πρέπει καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν νὰ ἦναι, ὃ φαίνεται· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἕκαστος ἔχει τὸ φυσικὸν δίκαιον νὰ ἀκολουθῇ τῇ αὐτογνώμονι βουλήσει καὶ ταῖς κλίσεσιν αὐτοῦ· καὶ ἐὰν τούτου κωλύηται ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθνους, τοῦτο εἶναι προσβολὴ κατὰ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, βία, ἣν οὐδεὶς ὑποχρεοῦται νὰ δέχηται ἔχων τὴν δύναμιν νὰ κωλύῃ ἢ ἀποφεύγῃ.

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα ἐξήχθησαν εὐθύς. Ὁ Πρωταγόρας εἰπών, ὅτι τὸν ἥττονα λόγον δύναται νὰ ποιῇ κρείττονα, ἐξέφρασε τὴν περὶ τοῦ δικαίου ἀμφιβολίαν αὐτοῦ, καὶ ἐκλόνισε τὴν περὶ βεβαιότητος τοῦ δικαίου πίστιν· ἔτι δ' ἐπικινδυνωδεστέρα κατέστη ἡ διάκρισις καὶ ἀντίθεσις τοῦ φυσικοῦ καὶ θετικοῦ δικαίου. Πρῶτος ὁ Ἱππίας ἀναιρεῖ τὴν ὑποχρέωσιν τῶν νόμων, διότι αὐτοὶ μεταβάλλονται (Ξενοφ. Ἀπομν. IV, 4)· θεῖον δὲ ἢ φυσικὸν νόμον ἐκλαμβάνει τὸν πανταχοῦ τηρούμενον

(Ξενοφ. IV, 4. Πλάτ. Πρωτ. 337), καὶ ὀνομάζει τὸν νόμον τύραννον, διότι βιάζει νὰ πράττωσι πολλὰ κατὰ τῆς φύσεως (1).

Καὶ ὁ Πρωταγόρας λέγει, ἐπεὶ οἷα γ' ἂν ἑκάστῃ πόλει δίκαια καὶ καλὰ δοκῇ, ταῦτα καὶ εἶναι αὐτῇ, ἕως ἂν αὐτὰ νομίζῃ (Πλάτ. Θεαίτ. 167). Καὶ ἄλλοι σοφισταὶ ὡμολόγουν τὰ αὐτὰ (2). Τὸ φυσικὸν δίκαιον εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου· οἱ ἰσχυρότεροι θέτουσι νόμους πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. (Πλάτ. πολιτ. I, 338). Ἄλλοι πάλιν ὡς ὁ Κριτίας, ὁ Καλλικλῆς, ἰσχυρίζοντο, ὅτι οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους εἰσὶν οἱ πολλοὶ καὶ ἀσθενεῖς· ἡ δὲ φύσις ἀποφαίνει ὅτι δίκαιόν ἐστιν ὁ ἀμείνων νὰ ἔχῃ πλέον τοῦ χείρονος καὶ ὁ ἰσχυρότερος τοῦ ἀσθενεστέρου, καὶ εἰς τὸ νόημα τοῦτο δικαιολογεῖ καὶ τὴν τοῦ Ξέρξου ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος (Πλάτ. Γοργ. 483)· ἀρετὴ δ' ἐστιν ἡ πανουργία εἰς τὸ διαρπάζειν τὰ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ δικαιοσύνη μωρία ἐστὶ καὶ εὐήθεια.

Καὶ Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος ῥήτωρ δεινὸς ἔλεγεν, ὅτι τὸ δίκαιον δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον. (Πλάτ. Πολιτ. I, 338 καὶ ἐφ.).

Καὶ ὁ Πῶλος (Πλατ. Γοργ. 470 Πολιτ. I, 344) οὐδένα ἄλλον ἐνόμιζεν εὐδαιμονέστερον τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ Ἀρχελάου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας ἀναβάντος τὸν θρόνον διὰ κακουργημάτων.

Τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον τῆς θεωρίας, καθ' ἣν τὰ φαινόμενα ἐκ τῆς παραστάσεως παράγονται, ἔστι καὶ ἐν τῇ πράξει, ὅτι ἐκ τῆς βουλήσεως καὶ τὰ ἤθη καὶ οἱ νόμοι προέρχονται.

Οἱ σοφισταὶ τὴν γνῶσιν ἀδύνατον ὑπολαβόντες, τοὺς νόμους

(1) Καὶ τὸν νόμον ἡγεῖτο τύραννον ὄντα τῶν ἀνθρώπων, πολλὰ παρὰ τὴν φύσιν βιάζεσθαι.

(2) Ἀριστ. σοφ. ἐλεγχ. 12. Ἐναντία γὰρ εἶναι φύσιν καὶ νόμον, καὶ τὴν δικαιοσύνην κατὰ νόμον μὲν εἶναι καλὸν κατὰ φύσιν δὲ οὐ καλόν. Πλάτ. Θεαίτ. 172. Ἐν τοῖς δικαίοις καὶ ἀδίκοις καὶ ὁσίοις καὶ ἀνοσίοις ἐθέλουσιν ἰσχυρίζεσθαι. ὡς οὐκ ἔστι φύσει αὐτῶν οὐδὲν οὐσίαν ἑαυτοῦ ἔχον, ἀλλὰ τὸ κοινῇ δόξαν τοῦτο γίνεται ἀληθὲς ὅταν δόξῃ καὶ ὅσον ἂν δοκῇ χρόνον. Ξενοφ. ἀπομν. I, 2).

ἔργα ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἑπόμενον ἦτο νὰ ὑπολάβωσι καὶ τὴν θρησκείαν ἐπινόησιν ἀνθρωπίνην.

Ὁ Πρωταγόρας περὶ θεῶν οὐδὲν γινώσκει εἴτε ὡς εἰσὶν εἴτε ὡς οὐκ εἰσὶν (Δ. Λ. IX, 51).

Ὁ Θρασύμαχος ἀμφέβαλλε περὶ τῆς προνοίας τῶν θεῶν. (Ἑρμείας εἰς Φαῖδρ. σελ. 192· ὅτι οἱ θεοὶ οὐχ ὁρῶσι τὰ ἀνθρώπινα).

Ὁ Κριτίας ἰσχυρίζετο, ὅτι πάλαι ποτὲ οἱ ἄνθρωποι ἔζων ὡς τὰ θηρία ἄνευ νόμων· ἔπειτα πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν ἔθεσαν ποινικοὺς νόμους. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι μόνον τὰ φανερὰ κακουργήματα ἐκώλυον, ἐπενοήθησαν οἱ θεοί, ἵνα διὰ τοῦ φόβου αὐτῶν κωλύσωσι καὶ τὰ ἀφανῆ· ὅτι δὲ θεοὶ δὲν ὑπάρχουσιν, ἐζήτουν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι, εἰ ὑπῆρχον φύσει, ἔπρεπε πάντες τοὺς αὐτοὺς θεοὺς νὰ λατρεύωσιν. Ἡ διαφορὰ τῶν θεῶν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν πηγάζει ἐξ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας καὶ ὁμολογίας (1). Ἐπειδὴ ἡ θρησκεία ἐστὶ παρὰ διαφόροις διάφορος, ἔστιν ἐπινενοημένη.

Καὶ ὁ Πρόδικος (Σεξτ. Μαθ. IX, 18) ἰσχυρίζετο, ὅτι οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπέλαβον θεοὺς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ποταμοὺς καὶ πάντα τὰ ὠφελοῦντα τὸν βίον, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Νεῖλον, οἱ Ἕλληνες τὴν Δήμητραν, τὸν Διόνυσον, τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Ἥφαιστον.

Οἱ σοφισταὶ ἀρνούμενοι τὴν ἐξ ἀντικειμένου γνῶσιν τηροῦντες τὸ φαινόμενον τῆς γνώσεως μόνον, ἠρνοῦντο πρακτικῶς καὶ τὸ ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον καὶ ἐτήρουν τὸ φαινόμενον τοῦ δικαίου καὶ τὴν τέχνην τοῦ νὰ παραγάγωσιν αὐτό. Ἡ τέχνη δ' αὕτη ἦτο ἡ ῥητορική. (Γοργ. Πλάτ. 454). Αὐτὴν δ' ἐποιοῦντο περὶ πολλοῦ, διότι δι' αὐτῆς περιήρχοντο εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα.

Οἱ πλεῖστοι τῶν σοφιστῶν ἐδίδασκον τὴν τέχνην ταύτην· διότι δι' αὐτῆς ἐποίουν τὸν ἥττονα λόγον κρείττονα, τὸ ἀπιθα-

(1) Σέξτ. Μαθ. IX, 54 Πλάτ. νομ. X, 889. Θεούς ὦ μακάριε εἶναι πρῶτόν φασιν οὗτοι (σοφοί) τέχνῃ, οὐ φύσει, ἀλλά τισι νόμοις, καὶ τούτους ἄλλους ἄλλῃ, ὅποι ἕκαστοι ἑαυτοῖσι συνωμολόγησαν νομοθετούμενοι.

νον πιθανὸν (Ἀριστ. ῥητ. ΙΙ, 24)· διὸ λέγει ὁ Πλάτων (Γοργ. 456), ὅτι ὁ Γοργίας παρίστα τὸ φαινόμενον μᾶλλον ἢ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ μικρὸν μέγα.

Τινὲς σοφισταί, ὡς ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Πρόδικος, ἠσχολήθησαν περὶ τὸ γραμματικὸν καὶ λεξικολογικόν. Πρῶτος ὁ Πρωταγόρας διέκρινε τὰ τρία γένη τῶν κυρίων ὀνομάτων, τοὺς χρόνους τῶν ῥημάτων καὶ τὰ εἴδη τῶν προτάσεων. (Ἀρις. ῥητ. ΙΙΙ, 5).

Ὁ δὲ Πρόδικος ἐδίδασκε περὶ ὀνομάτων ὀρθότητητος. (Πλατ. Κρατυλ. 383).

Ὁ δ' Ἱππίας περὶ χρήσεως γλώσσης, περὶ ῥυθμῶν καὶ ἁρμονιῶν καὶ γραμμάτων ὀρθότητος. (Πλάτ. Ἱππ. ἐλ. 368. Ἱππ. μείζ. 285). Τὴν δὲ μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν εἰς τὸ ὕφος τῆς γλώσσης ἐξήσκησεν ὁ Γοργίας (Ἀριστ. ῥητ, ΙΙΙ, 1 καὶ 18).

Ὁ δὲ Θρασύμαχος τὴν μέσην ὁδὸν βαδίσας οὐκ ὀλίγον εἰς βελτίωσιν τῆς γλώσσης συνετέλεσεν. (Ἀριστ. ῥητ. ΙΙΙ, 1 καὶ 8. Πλάτ. Φαῖδρ. 267).

Ἐὰν τὰ ἄτοπα καὶ παράδοξα τῶν σοφιστῶν ὑπ' ὄψιν ληφθῶσιν, ἡ σοφιστικὴ θὰ ὑπελαμβάνετο παρεκτροπὴ τῆς φιλοσοφίας (Schleierm. G. d. Phil. 70 καὶ ἐφ. Brandis G. d. Phil. I, 516. Ritter G. d. Phil. I, 575 καὶ ἐφ.) καὶ πλάνη τοῦ νοῦ. Ἡ δόξα ὅμως αὕτη ἤδη ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν πλείστων (Hegel G. d. Phil. II, 3 καὶ ἐφ.), καὶ τὸ ἄξιον λόγου αὐτῆς κατεδείχθη ὑπὸ τοῦ Μεϊνέρου (Gesch. d. Wissenschaften II, 175 καὶ ἐφ.), καὶ οἱ πλεῖστοι σήμερον ἀναγνωρίζουσιν αὐτὴν προϊὸν φυσικὸν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ μεγάλη αὐτῶν ἐπιρροὴ δεικνύει αὐτοὺς σημαντικούς· ὁ χρόνος ὁ θαυμάσας αὐτοὺς δὲν ἦτο χρόνος παρακμῆς καὶ διαφθορᾶς, ἀλλ' ὁ χρόνος τοῦ Περικλέους, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους.

Ἐὰν οἱ σοφισταὶ εἶχον φαινομένην σοφίαν ἁπλῶς καὶ ῥητορικὴν κενήν, δὲν ἠδύναντο ἐξ ἅπαντος νὰ ἐνεργήσωσιν εἰς τὸν χρόνον αὐτῶν τόσον ἰσχυρῶς, οἱ κορυφαῖοι αὐτῶν δὲν θὰ συνανεστρέφοντο τοῖς ἐνδοξοτέροις ἀνδράσι τοῦ τότε χρόνου. Ταῦτα

δὲν ἠδύναντο νὰ γείνωσιν, ἐὰν οὗτοι δὲν εἶχόν τι νέον καὶ σημαντικὸν δι' ἐκεῖνον τὸν χρόνον.

Ἐπειδὴ οἱ σοφισταὶ παρίστων τὸν χρόνον αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ φέρωσι καὶ τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ· οὗτοι ἐμφανίζονται πλήρεις ἀξιώσεων καὶ μεγαλαυχιῶν· ὁ βίος αὐτῶν ἔστι πλανήρης, καὶ πολλὰ ἄλλα παρίστανται τῷ χρόνῳ ἀνάλογα. Ἡ ἀμφιβολία αὐτῶν καταστρέφει πᾶσαν ἐπιστήμην, ἡ ἐριστικὴ αὐτῶν φέρει τὸν διαλεγόμενον εἰς πλάνην, ἡ ῥητορικὴ αὐτῶν ἀποβλέπει εἰς ἐπίδειξιν, αἱ περὶ ἐπιστήμης ἰδέαι αὐτῶν εἰσὶν εὐτελεῖς, τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα αὐτῶν ἐπικίνδυνα.

Οἱ ἀρχαῖοι σοφισταὶ οἱ μὴ θέλοντες τοῖς ἀρχαίοις ἤθεσι καὶ τῇ θρησκείᾳ νὰ ἀντιφάσκωσιν ἵδρυσαν τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν, τὴν σοφιστικήν, τὴν ἐριστικήν, τὴν ῥητορικὴν καὶ παρεσκεύασαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἤθους, τῶν νόμων καὶ τῆς θρησκείας.

Οἱ δὲ ὕστερον σοφισταὶ ἀπεφήναντο τὰ ἀρχαῖα ἀνεπαρκῆ. οὐδὲν εἶχεν αὐτοῖς ἀξίαν μὴ ἀναφερόμενον εἰς πρόσωπικὸν συμφέρον.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄτομον καὶ τὸ τούτου συμφέρον κατέστη ἀρχή, κατέστησαν μέσα πάντα, καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ πολιτεία, καὶ ἡ θρησκεία ἀνεγνωρίσθη ἀνθρωπίνη ἐπινόησις.

Τὸ δὲ ἡμαρτημένον τῆς σοφιστικῆς δὲν ὑφίστατο εἰς τὸ ὅτι ἠρνήθη τὴν γνῶσιν, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐζήτησε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ ἀποθετικὸν διὰ θετικῆς γνώσεως, εἰς τὸ ὅτι ὑπεσκάφη μετὰ τῆς περὶ τοὺς θεοὺς πίστεως καὶ ἡ θρησκεία.

Ἡ σοφιστικὴ εἶναι μὲν παίδευσις μονομερής, ἀνεπιστήμων καὶ ἐν τοῖς ἐξαγομένοις αὐτῆς ἐπικίνδυνος, εἶναι ὅμως ἔργον καὶ ὄργανον τῆς μεταβολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱσταμένου ἐν τῇ εἰσόδῳ πρὸς νέον τῆς ἐλευθερίας καὶ παιδεύσεως κόσμον.

Ἡ ἐποχὴ τῶν σοφιστῶν ἀπῄτει τι ἀνώτερον τῆς τότε ἐπιστήμης, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ σοφιστικὴ ἀνατρέψασα τὰ ὑπάρχοντα καὶ μὴ δυνηθεῖσα νὰ θέσῃ εἰς τόπον αὐτῶν τι θετικὸν ἔπεσε, διότι βουληθεῖσα νὰ κατασταθῇ ἀνεξάρτητος

τῶν ὑπαρχόντων ἔφερε καταστροφὴν εἰς τὸν βίον καὶ τὴν ἐπιστήμην.

Οἱ σοφισταὶ τὴν φυσικὴν τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν Ἐλεατῶν ἀσπασάμενοι προσέβαλλον οὐ μόνον τὰ ἐξαγόμενα τῆς προτέρας φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸ δυνατὸν πάσης ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἐξαγόμενον τοῦ Πρωταγόρου καὶ Γοργίου εἶναι τὸ αὐτό, δὲν δύναται ἡ σοφιστικὴ νὰ διαιρεθῇ εἰς σχολὰς διαφόρους, ὡς τινὲς ἰσχυρίζονται, ὧν τὸν ἰσχυρισμὸν ἱκανῶς ὁ Ζέλλερος ἀνεσκεύασε (Phil d. Griech. I, 847 καὶ ἑφ.) ἀποδείξας, ὅτι σχολαὶ δὲν δύνανται νὰ ὑποτεθῶσι, διότι αὗται δὲν παρέχουσι γνῶσιν ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλὰ ἐξ ὑποκειμένου.

Τὰ μέχρι τοῦδε συστήματα συνετέλεσαν εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ, εἰς μόρφωσιν τῆς γλώσσης καὶ εἰς εὕρεσιν ἀρχῶν ἠθικῶν καὶ γνώσεων ἀληθεστέρων.

Ἡ σοφιστικὴ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ νοῦ προελθοῦσα ἀνέτρεψε τὸν πρότερον τῶν Ἑλλήνων βίον, ἔδωκεν ὅμως ἀφορμὴν εἰς εὕρεσιν ἀρχῶν ἠθικῶν καὶ γνώσεων ἀληθεστέρων, ἐφ' ὧν ὅλα τὰ ἔπειτα συστήματα ἐθεμελιώθησαν.

Ὁ δὲ ἱδρυτὴς τῶν νέων τούτων ἀρχῶν, ὁ δείξας τὴν ὀρθὴν ὁδὸν ὑπὲρ τοὺς σοφιστὰς καὶ ὁ θεμελιώσας τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην διὰ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἐξ ὑποκειμένου εἰς τὸ ἐξ ἀντικειμένου καὶ καθόλου τοῦ συνειδότος περιεχόμενον ἦτο ὁ Σωκράτης.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πολλὰ καὶ μεγάλα κατορθώματα διεπράξατο, τὰ τῶν Περσικῶν πολέμων τὴν ἀκμάσασαν ἐποχὴν τῆς τέχνης ἐπὶ Περικλέους καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν. Ἐπελθὼν δ' ἔπειτα ὁ ἐμφύλιος πόλεμος παρέλυσε τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, διέφθειρε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους καὶ ὑπέσκαψε τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ. Ἐν δὲ τοῖς δεινοῖς ἀνεπτύχθη μέγας πλοῦτος ἰδεῶν, ἐξ ὧν φιλοσοφικὰ συστήματα ἐσχηματίσθησαν. Αἱ Ἀθῆναι ἐκτήσαντο σημασίαν διὰ τὴν φιλοσοφίαν μεγίστην, καὶ ἕνεκα τῶν Περσικῶν πολέμων ἐγεννήθη παρ' Ἕλλησιν ἡ ἰδέα τῆς ἑνότητος.

Αἱ Ἀθῆναι λαβοῦσαι τὴν ἡγεμονίαν κατέστησαν καὶ τὸ κέντρον τῆς παιδεύσεως κληθεῖσαι πρυτανεῖον τῆς σοφίας. (Πλάτ. Πρωτ. 337). Ἐν αὐταῖς προῆλθεν ἡ Ἀττικὴ φιλοσοφία, ἥτις καὶ ἐν τῇ παρακμῇ διέμεινεν.

Ἐν τοῖς τραγικοῖς, τῷ Βακχυλίδῃ, τῷ Πινδάρῳ, τῷ Ἡροδότῳ, τῷ Θουκυδίδῃ, τῷ Ἀριστοφάνει ἀναφαίνονται ἰδέαι θρησκευτικαί, ἀξιώματα ἠθικὰ καὶ ἔννοιαι ἐπιστημονικαί· ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὕτη ἀπετράπη τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῶν ἀρχαίων ἠθῶν. Τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ, οὐδ' οἱ μῦθοι σημασίαν εἶχον (Πλάτ. Πολιτ. I, 330)· τὰ ἤθη, ὁ πολιτικὸς βίος, ἤρξαντο νὰ ἐκπίπτωσιν, ἡ αὐστηρότης καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν ἀρχαίων νὰ διαλύωνται καὶ οἱ νεώτεροι ἐτρά-

πησαν εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸ συμφέρον. Ἡ δὲ πεῖρα ἐξετάθη, ὁ νοῦς ἐξησκήθη, αἱ ἔννοιαι ηὔξησαν, τὸ συνειδὸς ἐκτήσατο περιεχόμενον νέον. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ Θάλητος μέχρι Σωκράτους ἦτο φυσιολογία. Ἡ σοφιστικὴ ἀποφηναμένη τὸν ἄνθρωπον ἀρχὴν ἀνύψωσε μὲν αὐτὸν ὑπὲρ τὴν φύσιν, καὶ ἐτράπη ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν τῶν ἠθικῶν καὶ διαλεκτικῶν, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῆς σοφιστικῆς ἦτο ἀποθετικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀνέτρεψε μέν, δὲν ᾠκοδόμησε δέ.

Ἡ δὲ προτέρα φιλοσοφία δὲν ἀνεπλήρου τὴν χρείαν τῆς ἐποχῆς, διότι ἀσχολουμένη περὶ τὴν φύσιν δὲν παρέσχε μόρφωσιν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἐπαρκῆ· διὰ δὲ τοῦτο ἀνετράπη ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς, διότι οὖσα ἐν τῇ βάσει μονομερής, ἐν τοῖς ἐξαγομένοις ὑλική, δὲν ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ τῇ διαλεκτικῇ, ἥτις διαλύσασα ταῦτα ἀνήρεσε τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως ἀποδείξασα τὸ εὐμετάβλητον καὶ ἐπισφαλὲς τῶν ὑλικῶν φαινομένων. Οἰκοδόμημα δὲ στερεὸν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεμελιωθῇ ἄνευ τῆς εὑρέσεως τοῦ μέσου, δι' οὗ ἡ μονομέρεια ἠδύνατο νὰ ἀναπληρωθῇ, αἱ ἀντιφάσεις νὰ ἐξισωθῶσιν ἔν τινι κοινῷ αὐτῶν, τὸ ἀμετάβλητον νὰ ληφθῇ ἐν τῇ μεταβολῇ. Τοῦτο δὲ τὸ μέσον, ὃ εὗρεν ὁ Σωκράτης, ἦτο ἡ διαλεκτικὴ (τέχνη τοῦ σχηματίζειν ἐννοίας), ἥτις ἔφερεν εἰς τὸν ἰδανισμόν· καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνεται ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τῆς φυσιολογίας.

Ὁ Σωκράτης ἠσχολεῖτο περὶ τοὺς ὁρισμοὺς καὶ τὴν ἀρετήν· περὶ ταῦτα καὶ αἱ ἀτελεῖς τοῦ Σωκράτους σχολαί. Ὁ Πλάτων τὴν φυσικὴν ὑπέλαβε κατωτέραν τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μέρος ὑποδεέστερον αὐτῆς.

Ὁ Σωκράτης εὑρὼν τὴν θετικὴν ἀρχὴν ἐπεξέτεινε τὸν κύκλον τῆς φιλοσοφίας, ὥρισε τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς καὶ νέαν μέθοδον εἰσήγαγεν.

Ἡ προτέρα φιλοσοφία ἀπηυθύνετο ἀμέσως εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἡ δὲ τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ μετ' αὐτὸν εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸ ἀντικείμενον. Ἡ μὲν πρὸ Σωκράτους ἐζήτει ποῖα προσόντα ὑπάρχουσι τοῖς οὖσιν, ἂν τὸ ὂν ἦναι κινητὸν ἢ ἀκίνητον, πῶς καὶ πόθεν ὁ κόσμος ἐγένετο, ἡ δὲ μετ' αὐ-

τὸν τί τὰ ὄντα αὐτὰ καθ' αὑτά εἰσι, τίς ἡ ἔννοια αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας γινώσκει τὰς ἰδιότητας καὶ καταστάσεις αὐτῶν. (Φαίδ. 99 καὶ ἐφ.).

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἔφερεν ἡ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφία εἰς τὸν ἰδανισμόν.

Ἡ πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφία ἦτο φυσιολογία, δηλαδὴ ζήτησις τῶν αἰτίων καὶ τῆς οὐσίας τῶν σωματικῶν ὄντων, ἡ δὲ τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ ἔπειτα ἐζήτει τὴν ἔννοιαν, τὸν λόγον.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ «γνῶθι σαυτόν», οὐχὶ ἀπὸ τῆς φυσικῆς, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἠθικῆς· τὸ εἶδός ἐστιν αὐτῇ τῆς ὕλης ἀνώτερον.

Ἡ μὲν προτέρα φιλοσοφία ἀπὸ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας ὁρμωμένη προέθετο νὰ ἐρευνήσῃ τὴν οὐσίαν καὶ τὰ αἴτια τῶν σωματικῶν ὄντων, ἡ δὲ τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τῆς γνώσεως ἑαυτοῦ ἀρξαμένη, ἀπὸ τῆς ἠθικῆς, θέτει εἰς τόπον τοῦ δογματικοῦ τὸ διαλεκτικόν, εἰς τόπον τοῦ ὑλισμοῦ τὸν ἰδανισμόν· ἑνὶ λόγῳ ἡ φυσιολογία μετετράπη εἰς φιλοσοφίαν τῆς ἐννοίας.

Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους δὲν ὑποθέτει τὸν ἄνθρωπον μέτρον τῆς ἀληθείας καὶ τέλος τῆς ἐπιστήμης, ὡς ἡ σοφιστική, οὐδ' ἔχει τι κοινὸν τῇ τοῦ Φιχθίου φιλοσοφίᾳ, οὐδὲ παραχωρεῖ τῷ ὑποκειμένῳ, ὅσα αἱ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη σχολαί, ἐν αἷς τὸ θεωρητικὸν τάσσεται ὑπὸ τὸ πρακτικόν, οὐδ' ἡ γνῶσις λογίζεται μέσον τῆς πράξεως, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑπολαμβάνουσι τὴν γνῶσιν τέλος, τὴν θεωρίαν ὡς τὸ μέγιστον, τὴν δὲ πρᾶξιν ἐξηρτημένην ἐκ τῆς γνώσεως. Οὗτοι νομίζοντες τὴν γνῶσιν δυνατὴν ἐζήτουν πῶς κτᾶται ἡ ἀληθὴς γνῶσις, πῶς πρέπει νὰ ζητηθῇ, πῶς ἡ ἔννοια αὐτῆς ὁρίζεται· μὴ ἀμφιβάλλοντες δὲ περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως, ὡς οἱ σκεπτικοί, δὲν ἠρεύνησαν περὶ τοῦ κριτηρίου, ὡς οἱ Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικούρειοι, οὐδ' εἰς ἀποκαλύψεις κατέφυγον, ὡς οἱ νέοι Πλατωνικοί, ἀλλ' ἱκανὸν ἦτο αὐτοῖς τὸ νὰ δείξωσι τὴν πηγὴν τῆς ἀληθείας. Οἱ δ' ἄνδρες οὗτοι καὶ τὴν φυσικὴν ἐκαλλιέργησαν, ἧς οἱ ἔπειτα

παρημέλησαν· διότι ὁ μὲν Πλάτων δὲν δύναται αὐτῆς νὰ στερηθῇ, ὁ δ' Ἀριστοτέλης αὐτὴν διὰ τοὺς ἔπειτα αἰῶνας ἐθεμελίωσεν.

Ἡ φιλοσοφία τῆς περιόδου ταύτης τείνει ἐν τῇ ἠθικῇ ὑπὲρ τὰ ὅρια τοῦ εἰωθότος, ἀναπληροῖ τὸ εἰωθὸς δι' ἠθικῆς θεωρίας καὶ ἑκουσίας πράξεως, διακρίνει τὴν ἐξωτερικὴν πρᾶξιν ἀπὸ τοῦ φρονήματος, ζητεῖ ὑπὲρ τὸν ὑλικὸν βίον εἰς τὸν ἰδανικόν, καθαρίζει τὸ ἠθικὸν συνειδὸς κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὰ αἴτια αὐτοῦ, διδάσκει κοινὴν ἀρετήν, καὶ τὴν πολιτείαν βούλεται ὡς μέσον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας. Αὕτη δὲ διαφέρει τῆς Στωϊκῆς καὶ Ἐπικουρείου ἀπαθείας τῆς σκεπτικῆς ἀταραξίας καὶ τῆς Νεοπλατωνικῆς ἀσκητικῆς, διότι δὲν θέλει νὰ ἀποσπάσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἠθικῇ ἐνεργείᾳ του ἀπὸ τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲ τὸν κοσμοπολιτισμὸν ἀναγνωρίζει καὶ τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὸν πολιτικὸν βίον.

Ἡ δὲ περίοδος αὕτη διαφέρει τῆς μὲν προτέρας, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἡ φιλοσοφία ἀπευθύνεται ἀπὸ τῆς ἀμέσου ὑπάρξεως εἰς τὴν ἰδέαν, τῆς δ' ὑστέρας, ὅτι αὕτη ἀσχολεῖται περὶ τὴν γνῶσιν τοῦ καθ' αὑτὸ ἀληθοῦς καὶ οὐχὶ περὶ τὸ ὑποκείμενον καὶ τὴν βεβαιότητα τοῦ αὐτοσυνειδότος αὐτοῦ. Ἑνὶ λόγῳ αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς ἐννοίας, καὶ συνέπεια τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐστὶν ἡ ἔκτασις τῆς θεωρίας, ἥτις ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν φυσιολογίαν καὶ τὴν ἠθικὴν μονομέρειαν τῆς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφίας. Πρῶτος ὁ Σωκράτης ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ γνῶσις τῆς ἐννοίας κανονίζει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ τὴν πρᾶξιν, διδάσκων ὅτι ἡ γνῶσις αὕτη κτᾶται διὰ διαλεκτικῆς τῶν παραστάσεων χρήσεως. Ἐκ δὲ τούτου τεκμαίρεται ὁ Πλάτων, ὅτι μόναι αἱ ἐξ ἀντικειμένου ἔννοιαι εἰσὶ πραγματικόν. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δεδομένῳ γινώσκει τὴν ἔννοιαν ὡς τὴν οὐσιώδη μορφὴν καὶ τὴν κινητήριαν δύναμιν. Αἱ ἰδέαι (ἐξ ἀντικειμένου νοήματα) εἰσὶ τὸ πραγματικόν, τὸ δ' ἐστερημένον ἰδέας ὄν, τουτέστιν ἡ ὕλη, εἶναι σχετικὸν μόνον ὄν, τὸ δ' αἰσθητὸν μικτόν, ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, καὶ ἐστὶ κατὰ μέθεξιν τῆς ἰδέας ὄν.

Ἀλλ' αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι, ὡς καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἐξιστορεῖ,(μετ. Ι, 6), εἰσὶν οἱ καθόλου ὁρισμοὶ τοῦ Σωκράτους ἐκληφθέντες παρὰ τοῦ Πλάτωνος χωριστοὶ τῶν αἰσθητῶν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλη μόνη ἡ ἔννοια ἢ ἡ μορφή, τὸ εἶδος, εἶναι ἡ οὐσία, ἡ ψυχὴ τῶν ὄντων, τὸ ἄϋλον εἶδος, ἡ κατὰ τὸν λόγον οὐσία, τὸ ἀληθῶς πραγματικὸν καὶ ἡ μεγίστη μακαριότης· τὸ δ' εἶδος, ὃ ὁ Πλάτων ἐχώρισεν, ἐστὶ κατ' Ἀριστοτέλη ἐν τοῖς οὖσιν.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἀτελεῖς Σωκρατικοὶ δὲν δεικνύουσι μὲν πρόοδον, δὲν εἶναι δ' ἄσημοι ὅλως, διότι ἐκ μὲν τῶν Κυρηναϊκῶν προῆλθεν ἡ Ἐπικούρειος φιλοσοφία, ἐκ δὲ τῶν Κυνικῶν ἡ Στωϊκὴ καὶ ἐκ τῶν Μεγαρικῶν ἡ σκέψις, ἥτε Πυῤῥώνειος καὶ ἡ νέα Ἀκαδημία.

Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τὰ συστήματα δὲν ἀποδεικνύουσι πρόοδον τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τροπὴν εἰς τὸ ὑποκείμενον, καὶ ἐπάνοδον εἰς τὰ ἀρχαῖα, διότι ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος συγχωνεύσαντος τὰ πρότερα συστήματα καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀφικομένου εἰς τὸ ὅριον ὑπὲρ ὃ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία νὰ προβῇ δὲν ἠδύνατο, οὐδεμία ἀνεφάνη νέα ἀρχή, ἥτις ἠδύνατο ἐν ἰδίᾳ σχολῇ νὰ τηρηθῇ μέχρι τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ἐν ᾧ καὶ μεθ' οὗ ὅλα κατεστράφησαν, οἷον τῶν Στωϊκῶν, Ἐπικουρείων, Σκεπτικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν, δεικνύντα τὴν ἤδη ἀρξαμένην παρακμὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ μετὰ προγενεστέρων συνεχόμενα καὶ περιπλανώμενα δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς, δηλ. τὴν τρίτην, ἐν ᾗ τὸ πρακτικὸν ἐπικρατεῖ.

Εἰ καὶ αἱ φιλοσοφίαι αὗται δεικνύουσι τροπολογίας, ἐπειδὴ ὅμως τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῶν εἶναι τὸ πρακτικόν, δὲν δύνανται ἰδίας περιόδους νὰ ἀποτελέσωσιν· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῆς φιλοσοφίας Σωκράτους στοιχεῖα περιέχοντα ἠδύναντο νὰ κληθῶσι Σωκρατικά. Οὕτω δ' ἔχομεν νὰ πραγματευθῶμεν ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ Σωκράτους, οὗ τὴν μεγαλοπρέπειαν ἔτι καλύπτει μέγας πέπλος.

I. ΣΩΚΡΑΤΗΣ.

1. *Βίος Σωκράτους (1).*

Ὁ Σωκράτης Σωφρονίσκου υἱὸς λιθουργοῦ καὶ Φαιναρέτης μαίας Ἀθηναῖος τὸν δῆμον Ἀλωπεκῆθεν ἐγεννήθη τῷ 77, 2 ἢ 77, 1 Ὀλυμπιάδος 471 ἢ 470 π. Χ. κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῶν Περσικῶν πολέμων, διότι κατεδικάσθη τῷ 399 π. Χ. ἔζησε δὲ ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἔτη, ὡς ἐπιβεβαιοῖ ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἀπολογίᾳ (σελ. 17) παριστῶν τὸν Σωκράτη λέγοντα «νῦν ἐγὼ ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα.»

Νέος δ' ἔτι ὢν ἔμαθε τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς καὶ ἐδούλευσε καὶ εἰργάσατο λίθους, καὶ αἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει χάριτες αὐτοῦ εἶναι λέγεται ἐνδεδυμέναι οὖσαι. (Δ. Λ. II, 19. Πασαν. IX, 35).

Ἐν τῇ πόλει τῆς σοφίας ὢν ἠδύνατο νὰ μετάσχῃ πάσης παιδείας, καὶ φαίνεται ὅτι ἔλαβε τὴν συνήθη τότε παίδευσιν ἔν τε τῇ μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ (Πλατ. Κριτ. 50. Συμπ. 221. ἀπολ. 17).

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς (Δ. Λ. II, 19) ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Σωκράτης ἤκουσεν Ἀναξαγόρου, Δάμωνος τοῦ μουσικοῦ, Ἀρχελάου, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος λέγει· Ἴων δ' ὁ Χῖος, ὅτι συναπεδήμησε Ἀρχελάῳ εἰς Σάμον (Δ. Λ. II, 45). Αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται εἰσὶν ἀνυπόστατοι, διότι ὁ Σωκράτης τὴν τοῦ Ἀναξαγόρου θεωρίαν ἐγίνωσκεν ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ὡς ὁ Πλάτων ἐπιβεβαιοῖ· (Μενέξ. 235. Εὐθύδ. 272)· λέγεται δὲ μαθητὴς καὶ τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Κόννου καὶ τῆς Ἀσπασίας καὶ τῆς Μαντινικῆς Διοτίμας (Πλατ. Κρατ. 384. Μέν. 96. Συμπ. 201)· ἔτι δ' ὅτι καὶ γεωμετρίαν ἐγίνωσκε καὶ ἀστρονομίαν. (Ξενοφ. ἀπομ. IV, 7, 35)· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα εἶχε σχέ-

(1) Schleiermacher über den Werth des Socrates als philosophen in der Berliner-Academie der Wissenschaften 1814—1815. s. 35. καὶ ἐφ. Brandis Grundlinien der Lehre des Socrates in Rhein. Mus. I, s. 118 καὶ ἑφ.

σεις πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐξόχους ἄνδρας, οἷον τὸν Πρωταγόραν, τὸν Γοργίαν, τὸν Πῶλον, τὸν Ἱππίαν, τὸν Θρασύμαχον, τὸν Πρόδικον, τὸν Εὐριπίδην, τὴν Ἀσπασίαν, τὸν Αἰσχίνην, τὸν Ἀριστοφάνην (Ξενοφ. ἀπομ. II, 1, 21. IV, 4, 5. Πλατ. Ἱππ. Συμπ.)· οὗτοι δὲ δὲν ἀναφέρονται διδάσκαλοι αὐτοῦ, ἀλλὰ τοιοῦτοι, οἷς συνανεστρέφετο.

Τὴν δὲ θεωρίαν τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τὴν τῶν Πυθαγορείων φαίνεται ὅτι ἀκριβῶς δὲν ἐγίνωσκεν.

Ὁ Σωκράτης ἦτο πένης (Πλάτ. ἀπολ. 23. ἐν πενίᾳ μυρίᾳ εἰμί)· καὶ ὁ βίος αὐτοῦ λίαν δυσάρεστος μετὰ τῆς Ξανθίππης, ἧς τὸ ὄνομα κατέστη παροιμιῶδες (Δ. Λ. II, 36 καὶ ἐφ.), ὑφ' ἧς ὅμως ὁ Σωκράτης δὲν ἐταράσσετο.

Ἀναφέρει δὲ ὁ Πλάτων πρὸς τοῖς ἄλλοις (ἀπολ. 23), ὅτι ὁ Σωκράτης ἀναγνωρίσας προορισμὸν αὐτοῦ τὸ νὰ ἐργασθῇ πρὸς ἰδίαν καὶ ἄλλων ἠθικὴν καὶ νοητικὴν τελειοποίησιν ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ζωηρὰ αὕτη πεποίθησις ἦν ἀποκάλυψις θεία (1)· διὰ δὲ τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν παρημέλησε καὶ τῶν οἰκιακῶν του καὶ τῶν πολιτικῶν. Τὴν δὲ ἰδέαν αὐτοῦ ταύτην ἐνίσχυσε καὶ ὁ χρησμὸς τῆς Πυθίας, ὃν ὁ Χαιρεφῶν ἔλαβε καὶ ὃς τὸν Σωκράτην πάντων ἀνθρώπων σοφώτατον ἐπεδείκνυεν (2). Τοῦτο δ' ὁ Σωκράτης πολὺ πρότερον συνῄσθετο διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως αὐτοῦ.

Ἵνα δὲ ἑαυτὸν τηρήσῃ ἀνεξάρτητον ἐμιμεῖτο τὸ θεῖον (3), τὰς ἀνάγκας σμικρύνων καὶ σκληραγωγίας καὶ αὐτάρκειαν διώκων. (Ξεν. ἀπομ. I, 21 καὶ ἐφ.). Ἀπέσχε δὲ τῶν πολιτικῶν, οὐχὶ ἀδύνατον νομίζων νὰ τηρηθῇ ἄνευ προσβολῆς τῶν αὐτοῦ

(1) Πλατ. ἀπολ. 33. ἐμοὶ δὲ τοῦτο προστέτακται ὑπὸ τοῦ θεοῦ πράττειν καὶ ἐκ μαντείων καὶ ἐξ ἐνυπνίων καὶ παντὶ τρόπῳ, ᾧ πέρ τίς ποτε καὶ ἄλλη θεία μοῖρα ἀνθρώπῳ καὶ ὁτιοῦν προσέταξε ποιεῖν.

(2) Ἀπολ. 21. ταῦτα γὰρ ἐγὼ ἀκούσας ἐνεθυμούμην οὑτωσί, τίποτε λέγει ὁ θεός, καὶ τίποτε αἰνίττεται· καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἠπόρουν, ἔπειτα ἐπὶ ζήτησιν αὐτοῦ ἐτραπόμην· καὶ πρῶτον μὲν ἦλθον εἰς τοὺς πολιτικούς, ἔπειτα εἰς τοὺς ποιητάς, ἔπειτα εἰς τοὺς χειροτέχνας καὶ λοιπούς,

(3) Πλουτ. 23. Ξενοφ. ἀπομ. I, 6, 1. καὶ ἐφ. τὸ μὲν μηδενὸς δεῖσθαι θεῖον εἶναι, τὸ δ' ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θείου.

ἀρχῶν (Πλατ. ἀπολ. 31), ἀλλὰ ἑαυτὸν προωρισμένον εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν βελτίωσιν τῶν πολιτῶν συναισθανόμενος· διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ τοῦ ἀτόμου ἐπιμέλεια πρέπει νὰ προηγῆται τῆς ἐπιμελείας τῆς πόλεως, ὅτι ἕκαστος πρέπει νὰ ἐπιμελῆται νὰ γείνῃ ὡς βέλτιστος καὶ φρονιμώτατος, ἡ γνῶσις ἑαυτοῦ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ τῆς δημοσίας ἐνεργείας (Πλατ. Συμπ. 216. Ξενοφ. ἀπομ. IV, 2)· διὰ δὲ τοῦτο θεωρῶν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ εἰς τὰ ἄτομα ὠφελιμωτέραν ἢ τὴν εἰς τὴν πολιτείαν, ἐνόμιζεν, ὅτι βέλτιον ὠφελεῖ μορφῶν χρηστοὺς πολίτας καὶ ἱκανοὺς ἢ ἐὰν ἐγίνετο πολιτικός. Δημοσίᾳ δὲ διδάσκων δὲν ἤθελε νὰ παρίσταται ὡς οἱ σοφισταί, οὐδ' ἐδίδαξέ ποτε ἐπὶ μισθῷ, οὐδὲ τακτικῶς ἐδίδασκεν (1)· ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. II, s. 22) ὑποθέτει, ὅτι τῆς διδασκαλίας ἤρξατο κατὰ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν· διότι νέος ὢν ἠσπάζετο τὰς τῶν φυσιολόγων θεωρίας. (Πλατ. Φαίδ. 96).

Αὐτὸς δὲ δὲν ἤθελε νὰ διδάσκῃ, ἀλλὰ νὰ μανθάνῃ μετ' ἄλλων συνδιαλεγόμενος, οὐδὲ τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ, ἀλλὰ τὰς τῶν ἄλλων νὰ ἐξετάζῃ, οὐδὲ τὴν ἀλήθειαν νὰ διδῃ ἑτοίμην, ἀλλὰ νὰ ἐγείρῃ τὸ φρόνημα εἰς ἀλήθειαν καὶ ἀρετήν, νὰ δείξῃ τὴν εἰς αὐτὴν ὁδόν, νὰ ζητῇ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, τὴν δὲ φαινομένην νὰ καταστρέφῃ. (Πλατ. ἀπ. 21. 23. 29.),

Καθ' ἑκάστην δὲ περιεφέρετο ἐν τῇ ἀγορᾷ, τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐργαστηρίοις, ἵνα συνδιαλέγηται μετὰ πάντων. (Ξενοφ. ἀπμ. 1, III, 10 Πλατ, Συμπ.). Οὕτω δ' ἐνόμιζεν ὅτι ὑπηρετῶν τῷ θεῷ ὠφελεῖ τὴν πόλιν. (Πλατ. ἀπ. 30 καὶ ἑφ.)· διότι βλέπων τὴν διαφθορὰν κατεπολέμει τοὺς σοφιστάς· (Ξεν. ἀπομν. IV, 4.). Ἡ δὲ ἰσχὺς τοῦ λόγου αὐτοῦ συνήθροιζε περὶ ἑαυτὸν νέους, μάλιστα δὲ καὶ ἀφωσιωμένους, ὧν οἱ ἐκλεκτότεροι ἀπετέλεσαν τὴν Σωκρατικὴν καλουμένην σχολήν. (Ξεν. ἀπ. II, 3. III, 14.). Σύγγραμμα δὲ οὐδὲν συνέγραψεν, ἀλλὰ ποιήματά τινα καὶ Αἰσωπείους τινὰς λόγους (Πλατ. Φαίδ. 61.), πρότε-

(1) Πλουτ. ἀπολ. 33. ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενός ποτε ἐγενόμην· εἰ δέ τις μου λέγοντος ἐπιθυμεῖ ἀκούειν καὶ τὰ ἐμαυτοῦ πράττοντος . . οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα.

ρον οὐδὲν πώποτε ποιήσας (Cic. de orat. III, 16. 16. Πλουτ. περὶ Ἀλεξ. 328. Δ. Λ. I, 16). Μόνος δ' ὁ Λιβάνιος μνημονεύει Σωκράτους ἐπιστολῶν, ὧν ὅμως τὸ μὴ γνήσιον ἀπέδειξεν ὁ Πεαρσών. (de vindic. Ignat. II, p. 12).

Ἡ ἀρχαιότης ἐξυμνεῖ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Σωκράτους, μόνον δὲ Ἐπικούρειοι καταβιβάζουσιν αὐτόν, (Cic. N. Δ. I, 34), καὶ Ἀριστόξενος ὁ Περιπατητικὸς λέγων αὐτὸν ἀπαίδευτον, ἀκόλαστον καὶ ὀργίλον, οὐχὶ δὲ καὶ ἄδικον· (Πλουτ. περὶ κακοηθ. Ἡροδ. 856). Ὅλαι δ' αὗται αἱ μαρτυρίαι μεταγενεστέρων συγγραφέων εἰσὶν ἀνυπόστατοι· διότι, ἐὰν ὁ Σωκράτης ἦτο ἀμαθής, ὁ γινώσκων τὴν ὅλην τότε παιδείαν καὶ ἀρχηγὸς καταστὰς ὅλων τῶν ἔπειτα φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἦτο ἀδύνατον τοσοῦτον νὰ θαυμασθῇ ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ τοὺς μεγίστους νόας νὰ καταστήσῃ αὐτοῦ μαθητάς, ἰδίως δὲ τὸν Πλάτωνα νὰ παρακινήσῃ ὅλας αὐτοῦ τὰς ἰδέας νὰ ἀφιερώσῃ αὐτῷ. Τινὲς δὲ πάλιν (Πλουτ. εἰς βίον Ἀριστ.) ἱστοροῦσιν, ὡς Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος καὶ Ἀριστόξενος καὶ Ἀριστοτέλης, (εἰ δὴ τὸ περὶ εὐγενείας βιβλίον ἐν τοῖς γνησίοις Ἀριστοτέλους θετέον) «Μυρτὼ θυγατριδῆν Ἀριστείδου Σωκράτει τῷ σοφῷ συνοικῆσαι, γυναῖκα μὲν ἑτέραν ἔχοντι, ταύτην δ' ἀναλαβόντι χηρεύουσαν διὰ πενίαν καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεομένην». Πρὸς μὲν οὖν τούτους ἱκανῶς ὁ Παναίτιος ἐν τοῖς περὶ Σωκράτους ἀντείρηκεν. Ἐκ τούτων οὖν φησὶν Ἀθήναιος (VII, 555) ὁρμώμενός τις μέμψαιτ' ἂν τοὺς περιτιθέντας Σωκράτει δύο γαμετὰς γυναῖκας, Ξανθίππην καὶ τὴν Ἀριστείδου Μυρτώ, οὐ τοῦ δικαίου καλουμένου (οἱ χρόνοι γὰρ οὐ συγχωροῦσιν), ἀλλὰ τοῦ τρίτου ἀπ' ἐκείνου· παρέθετο δὲ περὶ γυναικῶν ψήφισμα Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος (Δ. Λ. II, 26). Αἱ δὲ μαρτυρίαι αὗται ἀντιφάσκουσι ταῖς τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Πλάτωνος· διότι κατ' αὐτοὺς ὁ Σωκράτης εἶχε μίαν μόνην γυναῖκα τὴν Ξανθίππην. (Πλάτ. Φαίδ. 22. Ξεν. Ἀπομν. II, 2). Λέγεται δὲ ὅτι οὐδέποτε ἐξῆλθε τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐκτὸς μόνον ἐν τρισὶν ἐκστρατείαις, οἷον εἰς Ἀμφίπολιν, εἰς Δήλιον, ὅπου Ξενοφῶντα ἀφ' ἵππου πεσόντα διέσωσε, καὶ εἰς Ποτίδαιαν, ὅπου διέσωσε

τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὰ ὅπλα αὐτοῦ (Ἀπολ. 28. Δ. Α. ΙΙ, 22 καὶ ἐφ.)· τῶν δὲ στρατηγῶν πρὸς τὸ Ἀλκιβιάδου ἀξίωμα ἀποβλεπόντων καὶ βουλομένων αὐτῷ διδόναι τἀριστεῖα αὐτὸς προθυμότερος ἐγένου τῶν στρατηγῶν αὐτὸν λαβεῖν ἢ ἑαυτόν. (Πλατ. Συμπ. 219 καὶ ἐφ.).

Ὁ Νιδούριος κατέκρινε τὸν Σωκράτη, ὅτι ἐμίσει τὴν δημοκρατίαν, καὶ ὁ Φορχάμερος παριστᾷ αὐτὸν ὡς ἄνδρα ὀλιγαρχικὸν καὶ ἐχθρὸν τῆς δημοκρατίας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Σωκράτης κατέκρινε τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς προϊσταμένους ἐξήλεγχεν, ἰδίως δὲ τὸν Περικλέα, ὅτι τοὺς Ἀθηναίους ἐποίησεν ἀργοὺς καὶ δειλοὺς καὶ λάλους (Πλατ. Γοργ. 148 καὶ ἐφ.), τοὺς δὲ Ἀθηναίους κατέκρινεν ὅτι ἀπὸ κυάμου, τουτέστιν ἀπὸ ταὐτομάτου, τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως καὶ τοὺς στρατηγοὺς ἐκλέγουσιν. Ὁ Σωκράτης ὅμως οὔτε τῆς δημοκρατίας ἐχθρὸς ἦτο, οὔτε τῆς ὀλιγαρχίας φίλος, ἀλλὰ τοῦ μὲν δικαίου φίλος, τοῦ δ' ἀδίκου ἐχθρός, καὶ διὰ τοῦτο ἠναντιοῦτο εἰς τὰς ἀδίκους ἀποφάσεις καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν τριάκοντα τυράννων (1).

Διὸ ἀπολογούμενος (ἀπολ. 33) λέγει οὐδενὶ πώποτε συγχω-

(1) Πλάτ. ἀπολ. 31. Τὸ δαιμόνιον ἐναντιοῦταί τὰ πολιτικὰ πράττειν. εὖ γὰρ ἴστε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ἐγὼ πάλαι ἐπεχείρησα πράττειν τὰ πολιτικὰ πράγματα, πάλαι ἂν ἀπολώλειν, καὶ οὔτ' ἂν ὑμᾶς ὠφελήκειν οὐδέν, οὔτ' ἂν ἐμαυτόν· ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἄλλην μὲν ἀρχὴν οὐδεμίαν πώποτε ἦρξα ἐν τῇ πόλει, ἐβούλευσα δέ, καὶ ἔτυχεν ἡμῶν ἡ φυλὴ Ἀντιοχὶς πρυτανεύουσα, ὅτε ὑμεῖς τοὺς δέκα στρατηγοὺς τοὺς οὐκ ἀνελομένους ἐκ τῆς ναυμαχίας, ἐβουλεύσασθε ἀθρόους κρίνειν, παρανόμως, ὡς ἐν τῷ ὑστέρῳ χρόνῳ πᾶσιν ὑμῖν ἔδοξε· τότε ἐγὼ μόνος τῶν Πρυτάνεων ἠναντιώθην ὑμῖν μηδὲν ποιεῖν παρὰ τοὺς νόμους, καὶ ἐναντία ἐψηφισάμην· καὶ ταῦτα μὲν ἦν ἔτι δημοκρατουμένης τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ δ' ὀλιγαρχία ἐγένετο, οἱ τριάκοντα αὖ μεταπεμψάμενοί με πέμπτον αὐτὸν εἰς Θόλον προσέταξαν ἀγαγεῖν ἐκ Σαλαμῖνος Λέοντα τὸν Σαλαμίνιον, ἵνα ἀποθάνοι . . . τότε μέντοι ἐγὼ οὐ λόγῳ ἀλλ' ἔργῳ ἐνεδειξάμην ὅτι ἐμοὶ μὲν θανάτου μέλει οὐδ' ὁτιοῦν· τοῦ δὲ μηδὲν ἄδικον μηδ' ἀνόσιον ἐργάζεσθαι, τούτου δὲ τὸ πᾶν μέλει. Ἐμὲ γὰρ ἡ ἀρχὴ ἐκείνη οὐκ ἐξέπληξεν οὕτως ἰσχυρὰ οὖσα, ὥστε ἄδικόν τι ἐργάσασθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Θόλου ἐξήλθομεν, οἱ μὲν τέσσαρες ᾤχοντο εἰς Σαλαμῖνα καὶ ἤγαγον Λέοντα, ἐγὼ δὲ ᾠχόμην ἀπιὼν οἴκαδε· καὶ ἴσως ἂν διὰ ταῦτα ἀπέθανον, εἰμὴ ἡ ἀρχὴ διὰ ταχέων κατελύθη.

ρήσας οὐδὲν παρὰ τὸ δίκαιον οὔτε ἄλλῳ οὔτε τούτων οὐδενί, οὓς οἱ διαβάλλοντες ἐμέ φασιν ἐμοὺς μαθητὰς εἶναι (δηλαδὴ) Κριτίαν τε καὶ Ἀλκιβιάδην)· ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτε ἐγενόμην· εἰ δέ τις ἐμοῦ λέγοντος καὶ τὰ ἐμαυτοῦ πράττοντος ἐπιθυμεῖ ἀκούειν . . . οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα . . . καὶ τούτων ἐγώ, εἴτε τις χρηστὸς γίνεται, εἴτε μή, οὐκ ἂν δικαίως τὴν αἰτίαν ὑπέχοιμι. Πολλοὶ δὲ ἐμοῦ καταφρονήσαντες (Κριτίας καὶ Ἀλκιβιάδης) ἢ αὐτοὶ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρωϊαίτερον τοῦ δέοντος, ἀπελθόντες δὲ τά τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν διὰ πονηρὰν συνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπώλεσαν ψευδῆ καὶ εἴδωλα περὶ πλείονος ποιησάμενοι τοῦ ἀληθοῦς. (Πλάτ. Θεαίτ. 150). Οἱ δὲ ἐννοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς ἐβελτίωσαν καὶ τοῖς ἄλλοις χρήσιμοι ἐγένοντο. (Πλατ. ἀπολ. 33, Ξενοφ. ἀπομ. Ι, 2.).

Τοῖς δὲ νέοις συνὼν δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς ψυχῆς, διότι ὁ Σωκράτης τὰ τότε ἑλληνικὰ ἔθιμα κατέκρινε καὶ ἀπεδοκίμαζε. (Ξεν. ἀπομ. IV, Πλατ. Συμπ. 213. 216. 222.).

Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται καὶ ὡς παράδειγμα σκληραγωγίας (Ξενοφ. ἀπομ. Ι; β. Πλάτ. Συμ. 219 καὶ 174 καὶ 220.), ὅτι καὶ πρὸς τὰς τοῦ χειμῶνος καρτερήσεις θαυμάσια εἰργάζετο, καὶ ἐν τούτοις (δεινοὶ γὰρ αὐτόθι χειμῶνες) ἐξῄει ἔχων ἱμάτιον μὲν τοιοῦτον, οἷόν περ καὶ πρότερον εἰώθει φορεῖν· ἀνυπόδητος δὲ διὰ τοῦ κρυστάλλου ῥᾷον ἐπορεύετο ἢ οἱ ἄλλοι ὑποδεδεμένοι.

Ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων τὴν ἐγκράτειαν παριστῶσιν (ἀπομ. Ι, 3. ΙΙ, 1. ΙΙ, 26. ΙΙΙ, 14.) οὐχὶ ὡς ἀποχὴν τῆς ἡδονῆς οὐδὲ τῆς ὑπερβαλλούσης, ἀλλ' ὡς αὐτεξουσιότητα, (Πλάτ. Συμ. 176. 213. 220) ὡς ὑπεροχὴν τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ πνεύματος, ὡς ἐλευθερίαν αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦτο παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ἀγαπῶντα τὴν εὐθυμίαν τε ἅμα καὶ τὴν ἐγκράτειαν· αἱ μικραὶ κύλικες δὲν ζητοῦνται πρὸς ἀποφυγήν, ἀλλὰ πρὸς βραδύτητα (1).

(1) Ξενοφ. συμπ. 2, 26. ἢν δ' ἡμῖν οἱ παῖδες μικραῖς κύλιξι πυκνὰ ἐπιψεκάζωσιν οὕτως οὐ βιαζόμενοι ὑπὸ τοῦ οἴνου μεθύειν, ἀλλ' ἀναπυθόμενοι πρὸς τὸ παιγνιωδέστερον ἀφιξόμεθα.

Ἀμφότεροι παριστῶσι τὸν Σωκράτη ὡς ἱκανὸν καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον νὰ πίῃ, καὶ τοὺς πάντας ὑπερβαίνοντα καὶ οὐδέποτε μεθύοντα, ὡς τὸν ἄριστον, φρονιμώτατον, δικαιότατον, πρὸς ἐπιμέλειαν ἀρετῆς ὠφελιμώτατον καὶ εὐδαιμονέστατον, ὡς παράδειγμα εὐσεβείας, σκληραγωγίας, ἀνδρείας, πατριωτισμοῦ, ἐγκρατείας κλ. Ἐγκρατὴς δὲ λέγεται ὁ Σωκράτης οὐ τὰς ἡδονὰς φεύγων, ἀλλὰ μὴ ὑπ' αὐτῶν ἡττώμενος. Ἑνὶ λόγῳ παριστῶσιν ὡς ἄνδρα τέλειον, ὡς ἥρωα τῆς ἠθικῆς καὶ φιλανθρωπίας, ὡς ἄνδρα τὸν ὅλον βίον αὐτοῦ ἀφιερώσαντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ καὶ θανόντα ὡς μάρτυρα τῆς αὐτοῦ ὑποταγῆς τῇ θείᾳ φωνῇ. Ἐν ἅπασι, καὶ ἐν ταῖς ἠθικαῖς καὶ πολιτικαῖς καὶ θεολογικαῖς ἰδέαις, παριστῶσιν αὐτὸν ὡς Ἕλληνα, τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα φέροντα, ὡς ὁ θάνατός του ἀποδεικνύει· διότι, ἵνα μὴ προσβάλλῃ τοὺς νόμους, περιεφρόνησε τοῦ συνήθους τῆς ὑπερασπίσεως τρόπου, τῆς φυγῆς ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, προτιμήσας τοῖς νόμοις ἐμμένων νὰ ἀποθάνῃ ἢ παρανομῶν νὰ ζῇ. (Ξεν. ἀπομν. IV, 4, 4. Πλατ. ἀπ. 34. Φαίδ. 98. Κριτ. 50.).

Μόνον δὲ περὶ τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας διαφέρουσιν ἀλλήλων· διότι ὁ Ξενοφῶν μὴ ἐγκύψας εἰς αὐτὴν μετέβαλεν εἰς πρακτικὰ ἀξιώματα.

Καίτοι δ' ὁ Σωκράτης συνείχετο μετὰ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ χρόνου αὐτοῦ, εἶχεν ὅμως καίτι καινοφανὲς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀλλότριον, ὃ αὐτὸν ἐδείκνυεν οὐδενὶ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὅμοιον, καὶ ὃ ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἐξωτερικὴ ἰδιότης. (1)

---

(1) Πλατ. Συμπ. 221, πολλὰ μὲν οὖν ἄντις καὶ ἄλλα ἔχοι Σωκράτη ἐπαινέσαι καὶ θαυμάσια· ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων τάχ' ἄν τις καὶ περὶ ἄλλου τοιαῦτα εἴποι· τὸ δὲ μηδενὶ ἀνθρώπων ὅμοιον εἶναι, μήτε τῶν παλαιῶν μήτε τῶν νῦν ὄντων, τοῦτο ἄξιον παντὸς θαυμασμοῦ· οἷος γὰρ Ἀχιλλεὺς ἐγένετο, ἀπεικάσειεν ἄντις καὶ Βρασίδαν καὶ ἄλλους· καὶ οἷος αὖ Περικλῆς, καὶ Νέστορα καὶ Ἀντήνορα, εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι· καὶ τοὺς ἄλλους κατὰ ταῦτ' ἄν τις ἀπεικάζοι· οἷος δὲ οὑτοσὶ γέγονε τὴν ἀτοπίαν ἄνθρωπος, καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, οὐδ' ἐγγὺς ἂν εὕροι τις ζητῶν, οὔτε τῶν νῦν οὔτε τῶν παλαιῶν· εἰ μὴ ἄρα οἷς ἐγὼ λέγω ἀπεικάζοι τις αὐτόν· ἀνθρώπων μὲν μηδενί, τοῖς δὲ Σειληνοῖς καὶ Σατύροις αὐτόν τε καὶ τοὺς λόγους· καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦ-

Ἔτι δὲ καὶ τὰ εἰρημένα (1) ἀποκαλύπτουσι τὸ θεῖον τοῦ Σωκράτους, καὶ φαίνονται ἐντυπώσεις εἰς τὸν Πλάτωνα γενόμεναι. (Συμπ. 216. 221).

Ὅμοια δ' ἀναφέρει καὶ ὁ Ξενοφῶν (ἀπομ. IV, 2. III, 6. III, 10, καὶ ἑφ. II, 10)· περιγράφων κατὰ μὲν τὸ ἐξωτερικὸν τὸν Σωκράτη ἔχοντα ὤμους πλατεῖς, κοιλίαν κρεμαμένην, ὀφθαλμοὺς ἀναπεπταμένους, μύτην σιμήν, στόμα μέγα καὶ χείλη παχέα, (Ξενοφ. Συμπ. V, 2 καὶ ἑφ.), ἑνὶ λόγῳ ὑλικὴν καὶ βλακοειδῆ ἔκφρασιν ἔχοντα, κατὰ δὲ τὸ ἐσωτερικὸν ὡς ὂν θεῖον· ἑπομένως τὸ ἐξωτερικὸν δὲν συνεφώνει τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἡ δυσαρμονία αὕτη ἀντέφασκε τῇ τῶν Ἑλλήνων ἰδέᾳ περὶ ἁρμονίας ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ· ἀλλ' ἡ ἀντίθεσις αὕτη φαίνεται καὶ ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Σωκράτους. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων συμφωνοῦσι, διότι καὶ ὁ Ξενοφῶν βεβαιοῖ, ὅτι οἱ ἀκούοντες πρὸ πολλοῦ ταῦτα ἐγνώριζον (ἀπομ. III, 3. III, 8 καὶ ἑφ.) Ὁ Πλάτων (Φαῖδρ. 230) λέγων, ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν θέλει εἰς περίπατον νὰ ἐξέλθῃ, διότι οὐδὲν ἐκ τῶν δένδρων καὶ τόπων μανθάνει, συμφωνεῖ τοῖς εἰρημένοις Ξενοφῶντος (Συμπ. III, 17 καὶ ἑφ.), ὅτι τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ εἰς τὴν τοῦ ὠφελίμου ἀνήγαγεν. Ἐπίσης δ' ὁ Πλάτων λέγων, ὅτι ὁ Χαρμίδης ἐξεπλάγη τὸ πρῶτον καὶ ἔδεισε μὴ μένοιο, ἰδὼν τὸν Σωκράτη χορεύοντα μόνον, συμφωνεῖ τοῖς τοῦ Ξενοφῶντος, ὅτι καὶ γέρων ὢν ἐμάν-

---

το ἐν τοῖς πρώτοις παρέλιπον, ὅτι καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ὁμοιότατοί εἰσι τοῖς Σειληνοῖς τοῖς διοιγομένοις· εἰ γὰρ ἐθέλοι τις τῶν Σωκράτους ἀκούειν λόγων, φανεῖεν ἂν πάνυ γελοῖοι τὸ πρῶτον· τοιαῦτα καὶ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἔξωθεν περιαμπέχονται σατύρου ἄν τινα ὑβριστοῦ δοράν· ὄνους γὰρ κανθηλίους λέγει καὶ χαλκέας τινὰς καὶ σκυτοτόμους καὶ βυρσοδέψας, καὶ ἀεὶ διὰ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ φαίνεται λέγειν· ὥστε ἄπειρος καὶ ἀνόητος ἄνθρωπος πᾶς ἂν τῶν λόγων καταγελάσειε· διοιγομένους δὲ ἰδὼν ἄν τις, καὶ ἐντὸς αὐτῶν γιγνόμενος, πρῶτον μὲν νοῦν ἔχοντας ἔνδον μόνους εὑρήσει τῶν λόγων, ἔπειτα θειοτάτους, καὶ πλεῖστα ἀγάλματα ἀρετῆς ἐν αὐτοῖς ἔχοντας, καὶ ἐπὶ πλεῖστον τείνοντας, μᾶλλον δὲ ἐπὶ πᾶν ὅσον προσήκει σκοπεῖν τῷ μέλλοντι καλῷ κἀγαθῷ ἔσεσθαι.

(1) Πλατ. Συμπ. 215 καὶ ἑφ. ἐοικέναι αὐτὸν τῷ σατύρῳ τῷ Μαρσύᾳ· ὅταν ἀκούω (Ἀλκιβιάδης), πολύ μοι μᾶλλον ἢ τῶν κορυβαντιώντων ἥτε καρδία πηδᾷ καὶ δάκρυα ἐκχεῖται ὑπὸ τῶν λόγων τῶν τούτου· πέπονθα δὲ πρὸς μόνον τοῦτον ἀνθρώπων, ὃ οὐκ ἄν τις οἴοιτο ἐν ἐμοὶ ἐνεῖναι, τὸ αἰσχύνεσθαι ὁντινοῦν· ἐγὼ δὲ τοῦτον μόνον αἰσχύνομαι.

θανε παρὰ τῷ Κόννῳ μουσικήν· καὶ αὖθις, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους φαίνονται κατ' ἀρχὰς γελοῖοι καὶ ἀνόητοι· ὥστε ἀμφότεροι συμφωνοῦσιν ἐν ἅπασιν· ἐὰν ἡ ἀτοπία αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ, ἐὰν εἰς τὸ ὅτι μηδενὶ ὡμοίαζεν ἀνθρώπων καί τοι τὴν ἀτοπίαν ἦτο ἄνθρωπος, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο τοῖς Σειληνοῖς καὶ Σατύροις ἰδίως δὲ τῷ Μαρσύᾳ ὅμοιος, κατὰ δὲ τὸ ἐσωτερικὸν θείοις οὖσιν, ὅ ἐστιν ὑπὲρ ἄνθρωπον; Πῶς τοῦτο δύναται νὰ καταληφθῇ; ἔστιν ἡ τοῦ Σωκράτους σχέσις πρὸς τοὺς Σειληνοὺς καὶ Σατύρους τυχαία;

Οἱ Σειληνοὶ καὶ Σάτυροι (Ἡσυχ. λ. Τίτυρ. Αἰλιαν. ποικιλ. ἱστ. ΙΙΙ, 40. Στραβ. Χ, 468)· παρίσταντο ἐν τοῖς Ἐλευσινίοις μυστηρίοις ὡς πρόπολοι τοῦ Διονύσου, τουτέστι προσδοκωμένου, ὅπως σώσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· διὰ δὲ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι αὐτὸν ἐκάλουν σωτῆρα καὶ ὡς τοιοῦτον ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐλάτρευον. (Schell. Phil. der Off. Myst.).

Οἱ Σειληνοὶ καὶ οἱ Σάτυροι τὸ μὲν πρῶτον παρίστανται ἐναντίον τοῦ Διονύσου, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἔγειναν πρόπολοι αὐτοῦ· καὶ εἰς τοῦτο συνίστατο τὸ ἀνάρμοστον καὶ γελοῖον τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν· διότι εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν ἀναφερόμενοι προεσήμαινον τὴν ἔλευσιν τοῦ θεοῦ ἐκείνου, ἐν ᾧ καὶ ὑφ' οὗ ἡ σωτηρία ἠλπίζετο· γελοῖον μέν, διότι τὸ φοβερὸν αὐτῶν κατέστη ἀσθενές· ἀνεπίφοβον δέ, διότι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Διονύσου ἔσωζεν ἐκ τοῦ κινδύνου καὶ ἐξησφάλιζε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· διὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν Διόνυσος ἐκαλεῖτο σωτήρ, ἡ δ' ἔλευσις αὐτοῦ ἦτο ἡ βάσις τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων.

Ἐὰν καὶ ἐν τῇ μυθολογίᾳ, ὡς ὁ Σχελλίγγιος διατείνεται, ἐπικρατῇ ὁ αὐτὸς νόμος, ὃς καὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ, ἡ δὲ φιλοσοφία ἦναι φαινόμενον παράλληλον τῆς μυθολογίας, ὡς ἡ μυθολογία τῆς δημιουργίας, ἕπεται ὅτι καὶ ὁ Σωκράτης πρέπει νὰ θεωρηθῇ παράλληλον φαινόμενον τοῦ Διονύσου, διότι ἄλλως δὲν ἐννοεῖται διὰ τί οἱ μὲν πρῶτοι φιλοσοφήσαντες ἀντικείμενον εἶχον τὴν φύσιν καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὁ δὲ Σωκράτης τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἀνθρώπινα. Ἡ τοῦ Σωκράτους ἐμφάνισις κατὰ μὲν

τὸ ἐξωτερικὸν ὁμοίου τοῖς Σειληνοῖς καὶ Σατύροις, κατὰ δὲ τὸ ἐσωτερικὸν θείοις οὖσιν, ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἦτο ἀνάρμοστος, καὶ εἰς τοῦτο, τὸ νὰ ἐμφανίζηται κατά τε τὸ ἐξωτερικὸν ὡς Σάτυρος, τουτέστιν ὡς σύμμικτος ἐκ θηρίου καὶ ἀνθρώπου, κατὰ δὲ τὸ ἐσωτερικόν, ὡς αὐτὸν ὁ Πλάτων παριστᾷ, σύμμικτος ἐξ ἀνθρώπου καὶ θείου, τουτέστιν εἰς τὸ νὰ ἐμφανίζηται τοιοῦτος, καίτοι ὢν ἄνθρωπος, συνίστατο ἡ ἀτοπία· ἐξ ἀνθρώπου δὲ καὶ θείου σύμμικτος ἐκάλυπτεν ἐσωτερικῶς ἐκεῖνο, ὃ ὁ τότε χρόνος οὔτε νὰ ἴδῃ ἄνευ προσβολῆς τῆς ὄψεως αὐτοῦ οὔτε νὰ ἐκφράσῃ ἠδύνατο. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σωκράτης εἶχεν ἀναφορὰν οὐ μόνον πρὸς τὸν παρεληλυθότα χρόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν μέλλοντα, τὸν ὄντως ἀνθρώπινον καὶ θεῖον, δὲν εἶχεν ἀντικείμενον πλέον τὴν φύσιν καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, τουτέστιν ὃν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀνώτερον· ἠδύνατο δ' ὅμοιος τῷ Μαρσύᾳ νὰ ἐμφανισθῇ, διότι, ὡς ὁ Μαρσύας ἦτο πρόδρομος τοῦ Διονύσου, οὕτως ἦτο καὶ ὁ Σωκράτης πρόδρομος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, οἷος ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας παρίσταται.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Σωκράτης, ὡς ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, εἶχεν ἀναφορὰν πρὸς ἁπάσας τὰς τοῦ σύμπαντος ἀρχὰς καὶ ἑπομένως πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ὃ τὸ τότε γένος τῶν ἀνθρώπων ἄνευ προσβολῆς τῆς ὄψεως οὔτε νὰ ἴδῃ οὔτε νὰ ἐκφράσῃ ἠδύνατο, παρίστατο αὐτὸς μὲν ὡς ὂν παγκόσμιον, ἐν δὲ τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἀνέτειλαν τὰ λαμπρὰ καὶ θαυμάσια ἐκεῖνα ἀγάλματα ἀρετῆς, ἵν' οὕτως εἴπωμεν, αἱ θεωρίαι ἐκεῖναι αὐτοῦ, αἳ ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν Στωϊκῶν, τῶν νέων Πλατωνικῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, τοσοῦτον ἐνίσχυσαν τὸν χριστιανισμόν, ἐκραταίωσαν καὶ ἐπεξέτειναν, καὶ τοσοῦτον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐξηυγένισαν καὶ προήγαγον. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως τοῦ Σωκράτους πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ θεῖον καὶ τῆς συνεχείας αὐτοῦ μετ' αὐτῶν διασαφοῦνται τὸ μηδενὶ ἀνθρώπων ὅμοιον εἶναι καίτοι ἄνθρωπον καὶ τὰ τότε καινοφανῆ καὶ ἀσυνήθη ἔργα τοῦ Σωκράτους.

Ἕτερον δὲ συγγενὲς τούτου φαινόμενον εἶναι τὸ ἀναφερόμεναν ἐν τῷ συμποσίῳ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ὁ Σωκράτης ἤρχετο πολλάκις εἰς ἔκστασιν, καὶ εν τῇ ἐκστατικῇ ταύτῃ καταστάστει ἐπὶ πολὺν χρόνον διέμενεν (1).

Τὴν δὲ κατάστασιν ταύτην ἐξηγεῖ ὁ Ἕγελος (**Gesch. d. Phil. II, 45**) ὡς ἐπάνοδον τοῦ νοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ ὡς χωρισμὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, ἑπομένως ὡς ἐπάνοδον εἰς κόσμον πνευματικόν. Καὶ ὁ Ζέλλερος (**Phil. d. Griesch. II, 22**) ἑπόμενος τῷ Ἑγέλῳ ἐκλαμβάνει τὴν κατάστασιν ταύτην ἐν μέρει μὲν ὡς ἐπάνοδον τοῦ πνεύματος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, ἐν μέρει δ' ὡς βιαίαν τοῦ πνεύματος ἐξέγερσιν. Ὁ Πλάτων (Θεαίτ. 155. 178. φαῖδρ. 251) ἀναγνωρίζει ὑπεροχὴν τοῦ ἰδανικοῦ ὑπὲρ τὸ ὑλικὸν, καὶ ἐν τῇ ὑπεροχῇ ταύτῃ ἔγκειται τὸ αἴτιον τοῦ καυστικοῦ πόνου τοῦ καταλαμβάνοντος πᾶσαν εὐγενῆ ψυχήν· ὅθεν ὁ Πλάτων τὴν κατάστασιν ταύτην ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ ἀκολούθως ὡς ἀνύψωσιν τοῦ ἰδανικοῦ ὑπὲρ τὸ ὑλικὸν καὶ ὡς μετάστασιν ἐκ τούτου εἰς ἐκεῖνο· οἱ δὲ νέοι Πλατωνικοὶ τὴν κατάστασιν ταύτην θὰ ἡρμήνευον ὡς ἐποπτείαν τοῦ θείου ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Σωκράτους, διότι τὴν ἐπάνοδον αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὴν ὑποθέτουσιν ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐν ἐπαφῇ μετ' αὐτοῦ.

Ὁ δ' Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι ἡ ψυχὴ συνέχεται διὰ τῶν αἰσθήσεων μετὰ τῶν αἰσθητῶν, τὰ δ' ἐκτὸς μεταβάλλουσι τὴν ψυχὴν, ἡ δὲ ψυχὴ ἀντικαθιστῶσα τὸ μεταβληθὲν αὐτῆς ὂν ὑπὸ τῶν ἐκτὸς καὶ τὸ ἀλλότριον, τουτέστι τὸ ὑλικὸν, ἀποκλείουσα νοεῖ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἴδεσι τὰ νοητά· ὁ δὲ νοῦς διὰ τῶν εἰδῶν (οὐχὶ αἰσθητῶν) ἁπτόμενος τῶν ὄντων νοεῖ αὐτά· ἄρα ὁ νοῦς, ἵνα νοῇ, πρέπει νὰ ἦναι ἀμιγὴς ὕλης, τουτέστιν ἄϋλος, τῆς ὕλης ἐλεύθερος· ὅθεν ὁ Ἀριστοτέλης λέγων «ἀνάγκη ἄρα, ἐπεὶ πάντα νοεῖ, ἀμιγῆ εἶναι, ἵνα κρατῇ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνωρίζῃ» (περὶ ψυχ. Γ, 4) δὲν ἐννοεῖ τὴν ἀναίρεσιν τῆς φύσεως

---

(1) Συμπ. 220. ξυννοήσας γὰρ αὐτόθι ἕωθέν τι ἑστήκει σκοπῶν· καὶ ἐπειδὴ οὐ προὐχώρει αὐτῷ, οὐκ ἀνίει, ἀλλ' ἑστήκει ζητῶν· καὶ θαυμάζοντες, ἄλλος ἄλλῳ ἔλεγεν, ὅτι Σωκράτης ἐξ ἑωθινοῦ φροντίζων τι ἕστηκε· καὶ ἑστήκει τὴν νύκτα ὅλην, μέχρις ἕως ἐγένετο καὶ ἥλιος ἀνέσχεν.

εἰς λόγον μεταβαλλομένης, ὡς νεώτεροι σοφοὶ ὑποθέτουσιν, ἀλλὰ τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς ὑπὸ τὸν νοῦν, τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀπ' αὐτῆς καὶ τὴν ὕψωσιν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτήν· τοιοῦτος δ' ὁ νοῦς γενόμενος δύναται νὰ νοήσῃ οὐ μόνον τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ καὶ ἑαυτόν. Ἐν τοιαύτῃ συννοήσει, εἰς ἣν πολλάκις ὁ Σωκράτης ἤρχετο, θὰ μεθίστατο κατ' Ἀριστοτέλη εἰς τὸ ἀληθὲς, τὸ ἐνεργείᾳ καὶ χρόνῳ ἀδιαίρετον· διότι ἀποκλειομένου τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ἀντιφράττοντος θὰ ἀφῃρεῖτο χρόνος καὶ τόπος, ἡ συνάφεια τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος μετὰ τοῦ παρόντος θὰ ἀντικαθίστατο, ἑπομένως καὶ ἡ συνάφεια τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ θείου καὶ δυνάμει τῆς συναφείας ταύτης ὁ Σωκράτης θὰ καθίστατο θεοειδὴς, ἐλεύθερος, εἰδὼς, ἄρχων, αὐτεξούσιος, ὡς τῇ ἀληθείᾳ ὑπὸ Ξενοφῶντος καὶ Πλάτωνος παρίσταται. Ἐὰν τοιοῦτον ὂν ἀναφανῇ, ὅπερ ἀδύνατον δὲν εἶναι, διότι πᾶν ἀνώτερον ὂν ὡς κεντρικὸν, τουτέστιν ὡς ἀρχὴ τοῦ κατωτέρου, ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ ἐν τῷ κατωτέρῳ μόνον ὡς ἄτομον, ὃ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ μεταμορφοῦται καὶ ἀφομοιοῦται τῷ ἀνωτέρῳ, ὡς τοῦτο ἐκ τῆς σχέσεως τῶν ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας νὰ καταληφθῇ εἶναι δυνατὸν, ὡς ἡ μεγαλόνοια δείκνυσιν, ἡ ἐνορῶσα τὰ ἐνδότατα τῶν πραγμάτων, ὑπὲρ πάντα ἐμφανιζομένη, ἐν ἀδιαιρέτῳ ἐνεργείᾳ καὶ χρόνῳ, ἑπομένως ἐν ἀϊδιότητι καὶ ἀληθείᾳ, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει.

Ὅτι δ' ὁ Σωκράτης ἤρχετο εἰς τοιαύτην καταληπτικὴν κατάστασιν ἐπιβεβαιοῖ οὐ μόνον ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία αὐτοῦ, ἣν ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε, τὰ καινοφανῆ καὶ ἀσυνήθη τῷ τότε χρόνῳ. Διὸ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Ἑγέλου, τοῦ Πλάτωνος, τῶν νέων Πλατωνικῶν, ὅτι ἡ κατάστασις ἐκείνη ἦτο ἐπάνοδος εἰς τὸ νοεῖν, τουτέστι τὸ ὑπεραισθητὸν, λαμβάνει ἔννοιαν. Ἐὰν τέλος τῆς φύσεως κατ' Ἀριστοτέλη ἦναι τὸ νὰ νικήσῃ ἡ κατὰ τὸν λόγον τὴν κατὰ τὴν ὕλην, ἡ δὲ κατὰ τὸν λόγον δὲν φαίνεται κινοῦσα ἄνευ ὀρέξεως (βουλήσεως), ὡς ἀρχῆς τῆς κινήσεως, ἡ δὲ κατὰ τὸν λόγον καὶ ἡ ὀρεκτικὴ εἰσὶν ἐναντίαι, ὅταν ἡ κατὰ τὴν ὕλην ἔχῃ ἰσχὺν, ἕπεται, ὅτι καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ συνυπάρχουσιν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἕνωσις καὶ συνεργία αὐτῶν

ὑποθέτουσιν ὂν τούτων ἑνωτικόν, φανερὸν εἶναι ὅτι τοῦτο τὸ ὄν, χρώμενον ταῖς ἀρχαῖς οἷον ὀργάνοις, ἀναφαίνεται ὡς ἥλιος παράγων τὴν γένεσιν, τὴν ζωήν, τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἑνὶ λόγῳ τὸ προσωπικὸν καὶ τὴν ἀϊδιότητα. Ἐντεῦθεν γίνεται καταληπτὸν ὅτι διὰ τῆς συνεργίας τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ὀρθῆς σχέσεως αὐτῶν προέρχεται ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις, καὶ τὸ οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων ὅμοιος, οὔτε τῶν παλαιῶν οὔτε τῶν συγχρόνων του, ἠδύνατο νὰ ἀναφανῇ ὁ Σωκράτης, καὶ ἡ παγκόσμιος σημασία αὐτοῦ νὰ καταληφθῇ, ὡς ὁ Κικέρων (Tusc. V, 37) καὶ ὁ Πλούταρχος (περὶ φυγῆς) καὶ ὁ Ἀρριανὸς (Ἐπικτ. I, 9) τὸν Σωκράτη ὀνομάζουσι ὡς ὂν παγκόσμιον, καὶ ὁ Πλάτων ἐξ ἀνθρωπίνου καὶ θείου συγκείμενον παριστᾷ.

Ὁ Ἕγελος καὶ ὁ Ζέλλερος τὴν κατάστασιν ταύτην ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἐπάνοδον ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὸ νοεῖν. Ἐκ τοῦ νοεῖν ὅμως ἁπλῶς εἶναι ἀδύνατον τοιαῦται ἔκτακτοι καταστάσεις, ἃς ἡ ἱστορία βεβαιοῖ, νὰ προέλθωσιν, οὐδὲ τὸ νοεῖν ἄνευ ἑτέρας ἀρχῆς ἐνεργὸν νὰ φανῇ καὶ προσωπικὸν νὰ κατασταθῇ· διὰ δὲ τοῦτο τὸ σύστημα τὸ τὰς ἀληθεῖς τοῦ σύμπαντος ἀρχὰς μὴ ἀνευρὸν καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν αὐτῶν ἀγνοοῦν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγήσῃ τοιαύτας ἐκτάκτους καταστάσεις καὶ τὴν τοῦ πνευματικοῦ καὶ προσωπικοῦ γένεσιν.

Ὁ Ἀριστοτέλης διεώρα τὰ μέγιστα καὶ θειότατα· διὰ δὲ τῆς περὶ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ θεωρίας αὐτοῦ προσήγγισεν εἰς τὴν ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ Σωκράτους μᾶλλον ἢ ὁ Πλάτων, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ γνησιώτερος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους ἢ ὁ Πλάτων.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἄνευ τῆς τῶν ἀρχῶν γνώσεως οὔτε τἄλλα φαινόμενα διασαφοῦνται οὔτε τὸ μηδενὶ ἀνθρώπων ὅμοιον εἶναι τοῦ Σωκράτους οὔτε οἱ λόγοι οἱ παρακινήσαντες τοὺς πατέρας νὰ ἐγκωμιάσωσιν αὐτὸν ὡς πρόδρομον αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, τὰς δὲ θεωρίας του νὰ ἐκλάβωσιν ὡς παραγγέλματα αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ· διὰ δὲ τὴν ὁμοιότητα αὐτῶν ταύτην παρεκινήθησαν καὶ οἱ νεώτεροι (1) νὰ ἀντιπαραθέσωσιν αὐτὸν μὲν

(1) Bruno Bauer das Christentum des Platonismus 1837, Bauer, Lasean das Leben des Socrates, καὶ ἄλλοι.

πρὸς τὸν Ἰησοῦν (διότι ὡς ὁ Ἰησοῦς λέγουσιν, εἶχε τοὺς ἀποστόλους, οὕτως καὶ ὁ Σωκράτης τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ) τὰ δὲ παραγγέλματα καὶ ῥήματα τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὰ τοῦ Σωκράτους, ὡς συνιστῶντος καὶ τούτου δικαιοσύνην, ἀγάπην, μὴ κακοποίησιν τῶν ἀδικούντων, ἀλλὰ εὐεργεσίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἃ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς διαλόγοις καὶ ἰδίως ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ διέσωσεν.

Ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν μεθ' Ἑγέλου τὴν συννόησιν ὡς ἐπάνοδον τοῦ νοεῖν εἰς ἑαυτό, πάλιν ἐξάγεται, ὅτι ὁ Σωκράτης εἶχε βαθύνοιαν, ἑπομένως ἡ δόξα τοῦ Τεννεμάννου, ὅτι ὁ Σωκράτης εἶχε μόνον ζωηρὰν φαντασίαν, οὐχὶ δὲ βαθύνοιαν, ἀποδείκνυται ἡμαρτημένη, ὡς αὐτὸς ὁ Πλάτων αὐτὴν ἀποδεικνύει λέγων (Συμπ. 220. 174) ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη προήρχετο ἐκ συννοήσεως, τουτέστι βαθείας σκέψεως.

Ἕτερον δὲ φαινόμενον συγγενὲς εἶναι τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους.

Οἱ ἀρχαῖοι δαιμόνιον ἐνόουν δαίμονα, καὶ ἡ σημασία αὕτη ὑπάρχει ἐν τῇ κατὰ Σωκράτους κατηγορίᾳ (ὅτι δηλ. καινὰ δαιμόνια, καινοὺς θεοὺς εἰσάγει). Καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ δαιμόνιον ἐνόουν θεόν. Ὁ Πλούταρχος (περὶ τοῦ δαιμονίου Σωκράτους 11) τὸ δαιμόνιον ἀναφέρει ὡς δύναμιν προαισθητικήν, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ δόξα αὕτη ἦτο ἡ ἐπικρατεστέρα. (Tiedemann Geist de sp. Phil. II, 16 καὶ ἑφ. Meincers üb. d. Genius d. Soir. vermischt. Schrift. III, 1). Μαρσίλειος δὲ ὁ Φικῖνος ὑπέθεσεν, ὅτι ἡ ἔκστασις προήρχετο ἐκ τῆς σωματικῆς τοῦ Σωκράτους κατασκευῆς. (theol. Plat. VIII, 2).

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην παρεδέχθησαν καὶ ὁ Τειδεμάννος καὶ ὁ Μεΐνερος (verm. Schr. III, 48) καὶ ὁ Λελοῦτος (du demon de Socrate s. 163)· ἄλλοι δ' ἐθεώρησαν τὸ δαιμόνιον καὶ τὰς τούτου ἀποκαλύψεις ὡς σκοπὸν πολιτικόν· ἄλλοι δὲ πάλιν ὡς εἰρωνείαν καὶ ἀστειότητα (1).

(1) Plessing Osiris u. Socrates s. 185 καὶ ἑφ. Fraguier sur l'ironie de Socrate. mémoires de l'Acad. des inscr. IV, 368 καὶ ἑφ. Barthélemy voyage du jeune Anacharsis V, Bd. s. 289,

Ἡ δὲ δοξασία, ὅτι τὸ δαιμόνιον παρήχθη ἐκ σωματικοῦ ἐρεθισμοῦ, φέρει εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι τὸ δαιμόνιον εἶναι φάντασμα μανιακοῦ, ἑπομένως ὁ μέγας τῆς φιλοσοφίας μεταρρυθμιστὴς ἦτο μανιακός· ὁ Λελοῦτος (Lelut. de démon de Socrate) ζητεῖ διὰ μακρῶν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Σωκράτης ἦτο μανιώδης. (que Socrate était un fou).

Τὰς δοξασίας δὲ ταύτας κατέστησεν ὁ Σχλειερμάχερος περιττὰς ((Platos Werke I, 2. 432 καὶ ἑφ.), ἀποδείξας, ὅτι ὁ Σωκράτης δαιμόνιον ἐνόει οὐχὶ δαίμονα, ἀλλὰ φωνήν, θείαν ἀποκάλυψιν· (Ξεν. ἀπομ. I, 4, 14. Πλατ. Φαῖδρ. 242. ἀπολ. 31. 12. θεοῦ φωνή).

Καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων οὐδαμοῦ ἀναφέρουσιν, ὅτι μεταξὺ Σωκράτους καὶ τινος δαίμονος ὑπῆρχε κοινωνία τις, ἀλλ' ὅτι τὸ δαιμόνιον ἦτο σημεῖον, φωνή τις (Πλατ. Πολιτ. VI, 406. ἀπολ. 40. καὶ ἑφ. ἐμοὶ δὲ τοῦτο ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, φωνή τις γιγνομένη). Τὸ δαιμόνιον δ' ἐκάλει καὶ σημεῖον εἰωθός, καὶ φωνήν, καὶ φωνὴν μαντικήν, καὶ σημεῖον τοῦ θεοῦ, καὶ φωνὴν τοῦ θεοῦ. (ἀπολ. 12. Ξεν. ἀπομ. I, 1. IV, 3). Ἐκ τῶν τοῦ Ξενοφῶντος (ἀπομ. IV, 8) ἐξάγεται, ὅτι ἡ φωνὴ αὕτη ἀμέσως μὲν ἦτο ἀποφατική, ἐμμέσως δὲ καταφατικὴ (προτρεπτική τε καὶ ἀποτρεπτική). Πόθεν ὅμως ἡ φωνὴ αὕτη, οὐδὲν ἀναφέρεται· ἡ δὲ φωνὴ αὕτη προέτρεπε τὸν Σωκράτη νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν νέων, ὡς ὁ Πλάτων ἀπεικονίζει (1).

---

(1) Ἀπολ. 29. ἐγὼ μέν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν· καὶ ἕως περ ἂν ἐμπνέω καὶ οἷός τε ὦ, οὐ μὴ παύσομαι φιλοσοφῶν, καὶ ὑμῖν παρακελευόμενός τε καὶ ἐνδεικνύμενος, ὅτῳ ἂν ἀεὶ ἐντυγχάνω ὑμῶν, λέγων οἷά περ εἴωθα, ὅτι ὦ ἄριστε ἀνδρῶν, Ἀθηναῖος ὤν, πόλεως τῆς μεγίστης καὶ εὐδοκιμωτάτης εἰς σοφίαν καὶ ἰσχύν, χρημάτων μὲν οὐκ αἰσχύνῃ ἐπιμελόμενος, ὅπως σοι ἔσται ὡς πλεῖστα, καὶ δόξης καὶ τιμῆς, φρονήσεως δὲ καὶ ἀληθείας, καὶ τῆς ψυχῆς ὅπως ὡς βελτίστη ἔσται, οὐκ ἐπιμελῇ, οὐδὲ φροντίζεις ; καὶ ἐάν τις ὑμῶν ἀμφισβητήσῃ καὶ φῇ ἐπιμελεῖσθαι, οὐκ εὐθὺς ἀφήσω αὐτόν, οὐδ' ἄπειμι, ἀλλ' ἐρήσομαι αὐτὸν καὶ ἐξετάσω καὶ ἐξελέγξω· καὶ ἐάν μοι μὴ δοκῇ κεκτῆσθαι ἀρετήν, φάναι δέ, ὀνειδιῶ, ὅτι τὰ πλείστου ἄξια περὶ ἐλαχίστου ποιεῖται, τὰ δὲ φαυλότερα περὶ πλείονος· ταῦτα καὶ νεωτέρῳ καὶ πρεσβυτέρῳ, ὅτῳ ἂν ἐντυγχάνω, ποιήσω, καὶ ξένῳ καὶ ἀστῷ· μᾶλλον δὲ τοῖς ἀστοῖς, ὅσῳ μοι ἐγγυτέρω ἐστὲ γένει· ταῦτα γὰρ κε-

Καὶ ταῦτα δὲ ἦσαν μέχρι τῆς τοῦ Σωκράτους ἐποχῆς ἐπίσης ἀσυνήθη καὶ ὅλως καινοφανῆ.

Ὁμοίως δὲ τὸ δαιμόνιον οὐδὲ μετὰ τῆς συνειδήσεως δύναται νὰ ταυτισθῇ (1)· διότι ὁ Σωκράτης τὸ δαιμόνιον ὑπελάμβανεν ὡς μαντεῖον· οὐδὲ πάλιν δύναται νὰ ταυτισθῇ μετὰ τοῦ προορισμοῦ τοῦ Σωκράτους πρὸς τὴν φιλοσοφίαν· (Meiners verm. Schr. III, 24)· διότι τὸ δαιμόνιον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' εἰς ἰδίας πράξεις· ὁ προορισμὸς τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀναφέρεται εἰς τὸν θεόν. (Πλατ. ἀπολ. 23. καὶ ἑφ.).

Ποῖος ὅμως ἀκούει τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ ; Ἡ φωνὴ τοῦ θεοῦ, εἰ καὶ διὰ πάντων χωρεῖ, δὲν σημαίνει ὅμως τοῖς πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς κοινωνήσασι τοῦ θείου, ἡ φωνὴ δ' αὕτη ἄμεσον λαμβάνουσα σχέσιν πρὸς τὸν Σωκράτην συμπαρίσταται ὡς μυσταγωγὸς ὑπὸ τοῦ θείου κυβερνώμενος· διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ἐν τοιούτοις ἀνδράσιν ἀναπτύσσονται δυνάμεις μέχρι τοῦδε ἡμῖν ἄγνωστοι ἐν συνεχείᾳ ἱστάμεναι μετὰ τοῦ θείου καὶ τῶν παγκοσμίων ἀρχῶν, καὶ ἑπομένως πανταχοῦ καὶ ἀεί, τουτέστιν ἐν ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ.

Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἔκστασις τοῦ Σωκράτους ἦτο μετάστασις αὐτοῦ εἰς τὸ ἀδιαίρετον τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἕπεται ὅτι τοιαύτη σχέσις πρὸς τὸ θεῖον καθίστα δυνατὸν τῷ Σωκράτει ὡς προσωπικῷ νὰ ἀκούῃ (κατὰ τὴν συνήθη φράσιν) τῆς φωνῆς τοῦ θείου ὡς προσωπικοῦ, διότι τὸ δαιμόνιον, ὡς φωνή, ὡς μέσον τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου συνάπτει τὴν μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου κοινωνίαν. Ποῖα δὲ ἦσαν τὰ αἴτια τὰ προκαλέσαντα τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους, ἀγνοῦ ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐπὶ σοφίᾳ ἐξυμνουμένου ;

Ἡ κατηγορία ἡ γενομένη τῷ 399 π. Χ. κατ' αὐτοῦ ἦτο ὅτι

λεύει ὁ θεός, εὖ ἴστε· πρὸς ταῦτα φαίην ἄν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἢ πείθεσθε Ἀνύτῳ ἢ μή· καὶ ἢ ἀφίετέ με ἢ μή· ὡς ἐμοῦ οὐκ ἂν ποιήσοντος ἄλλα, οὐδ' εἰ μέλλω πολλάκις τεθνάναι.

(1) Staffer Biographie univers. T. XLII, 531 Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. II, 61. Rötscher Aristophanes u. sein Zeitalter s. 256. Marbach G. d. Phil. I, 185.

ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἀλλ' ἕτερα καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων· τίμημα θάνατος. (Ξεν. Ι, 1). Κατήγοροι δὲ ἦσαν Μέλητος Μελήτου Πιτθεύς, Ἄνυτος καὶ ὁ ῥήτωρ Λύκων (Forhum. 76. 82). Κατ' ἀρχὰς οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους δὲν ἐνόμιζον τὴν καταδίκην αὐτοῦ δυνατήν· αὐτὸς δὲ προεῖδε τὸν κίνδυνον, ὃν ἔτρεχεν (Ξεν. ἀπομ. IV, 8, 6. Πλάτ. ἀπολ. 19 καὶ ἐφ.)· ἀλλ' ἀντέκειτο εἰς τὸ αἴσθημα αὐτοῦ νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν (Ξεν. ἀπομ. IV, 8, 5), διότι ἐνόμιζεν ἄδικον καὶ ἀνάξιον νὰ ἐνεργήσῃ ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἀληθείας, πιστεύων ὅτι ὁ θάνατος θέλει φέρει αὐτῷ περισσότερον κέρδος ἢ ζημίαν. (Πλάτ. ἀπολ. 17 καὶ ἐφ.). Ἐκ δὲ τοῦ φρονήματος τούτου προῆλθε καὶ ὁ λόγος τῆς ὑπερασπίσεως αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὡμίλει ὡς κατηγορούμενος καὶ μέλλων νὰ σώσῃ τὴν αὐτοῦ ζωήν, ἀλλ' ὡς τρίτος θέλων διὰ τῆς ἀληθείας νὰ διορθώσῃ ἰδέας ἡμαρτημένας καὶ οὐχὶ τοὺς δικαστὰς νὰ ἐξαπατήσῃ διὰ παρακλήσεων, καὶ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ θεοῦ ἱστάμενος ἔχει ἀπόφασιν νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν του, καὶ διὰ τοῦτο θέλει πείθεσθαι τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ τοῖς Ἀθηναίοις (1). Οἱ πλεῖστοι τῶν δικαστῶν, οἵτινες ἦσαν ὑπὲρ τῆς ἀθωότητος τοῦ Σωκράτους διατεθειμένοι, διότι κατεδικάσθη μόνον διὰ τριῶν ψήφων ἢ μιᾶς (Δ. Λ. ΙΙ, 4 ἀπολ. 36)· κατεψηφίσαντο δ' αὐτοῦ διὰ τὴν ὑπερήφανον στάσιν καὶ τὸ θάρρος εἰπόντος, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἄλλως νὰ πράξῃ, οὐδ' εἰ μέλλει ν' ἀποθάνῃ πολλάκις (2).

Ποῖα ἦσαν τὰ αἴτια τὰ προκαλέσαντα τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν καὶ τὴν καταδίκην του;

Οἱ ἱστορικοὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων μὴ ἐννοοῦντες νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν σημασίαν τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας καὶ τὴν ἀντίφασιν αὐτῆς πρὸς τὰς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἀρχὰς ὑπέθεσαν,

---

(1) Ἀπολ. 29. Ὅτι ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν κλπ.

(2) Ἀπολ. 29. Ὡς ἐμοῦ οὐκ ἂν ποιήσοντος ἄλλα, οὐδ' εἰ μέλλω πολλάκις τεθνάναι.

ὅτι ἡ κατ' αὐτοῦ κατηγορία καὶ καταδίκη αὐτοῦ προῆλθεν ἐκ προσωπικοῦ πάθους καὶ μίσους κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Πλάτων (1) παριστᾷ ὅτι ὁ Σωκράτης ἐπέσυρεν εἰς ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης τὴν δυσμένειαν πολλῶν καὶ πολλοὺς ἐχθροὺς κατέστησεν· ἀλλ' ἡ μόνη αἰτία τῆς καταδίκης του δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι τὸ προσωπικὸν πάθος. Ἐπίσης καὶ ἐν τῷ Μένωνι (94) ἀναφέρεται ὁ Ἄνυτος κατὰ Σωκράτους ἐκ προσωπικῶν λόγων· ἀλλὰ προσωπικὸν πάθος καὶ μῖσος ἔπρεπε κατὰ Σωκράτους νὰ ἔχωσιν οἱ σοφισταὶ ὡς κωλυόμενοι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους. Ἐὰν ὁ Σωκράτης ἦτο πρωτότυπον ἀρετῆς, θὰ ἦτο ἀκατάληπτον, ὅτι διὰ προσβολὴν συμφερόντων τινῶν ὀλίγων ἠγέρθησαν κατ' αὐτοῦ, ἰδίως δ' οἱ σοφισταί, οἵτινες, ὡς λέγεται, παρεκίνησαν τὸν Ἀριστοφάνην νὰ συντάξῃ τὰς νεφέλας, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτοὶ ἐξανέστησαν ἐν τῇ κατηγορίᾳ κατ' αὐτοῦ. (Αἰλιαν. ποικιλ. ἱσ. ΙΙ, 13. ΙΙΙ, 17).

Ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Αἰλιανοῦ, ἥτις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπιστεύετο, ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Φρερέτου ὅλως ἡμαρτημένη (2). Ὁ Φρερέτος ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Μέλητος, ὅτε αἱ νεφέλαι παρεστάθησαν, ἦτο παῖς, ὁ δ' Ἄνυτος πολὺν χρόνον ὕστερον τῆς παραστάσεως αὐτῶν ἦτο φίλος τοῦ Σωκράτους, ὅτι οὐδεὶς τῶν σοφιστῶν μετέσχε τῆς κατὰ Σωκράτους κατηγορίας· διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναφέρωσι κατηγορίας εἰς αὐτοὺς ἀναφερομένας, καὶ

---

(1) Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ 21. Χαιρεφῶντα γὰρ ἴστε δήπου· οὗτος ἐμὸς ἑταῖρος ἦν ἐκ νέου καὶ ὑμῶν τῷ πλήθει ἑταῖρός τε, καὶ ξυνέφυγε τὴν φυγὴν ταύτην, καὶ μεθ' ὑμῶν κατῆλθε· καὶ δήποτε εἰς Δελφοὺς ἐλθὼν ἐτόλμησε τοῦτο μαντεύσασθαι· εἴρετο γὰρ δὴ εἴ τις ἐμοῦ εἴη σοφώτερος· ἀνεῖλεν οὖν ἡ Πυθία μηδένα σοφώτερον εἶναι. Ταῦτα γὰρ ἐγὼ ἀκούσας ἐνεθυμούμην οὑτωσί, τίποτε λέγει ὁ θεός; καὶ τίποτε αἰνίττεται, καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἠπόρουν τίποτε λέγει· ἔπειτα μόλις, πάνυ ἐπὶ ζήτησιν αὐτοῦ τοιαύτην τινὰ ἐτραπόμην· καὶ πρῶτον μὲν ἦλθον εἰς τοὺς πολιτικούς, ἔπειτα εἰς τοὺς ποιητάς, ἔπειτα εἰς τοὺς χειροτέχνας, καὶ λοιπούς, ἀλλὰ ἐκ ταύτης ἤδη τῆς ἐξετάσεως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλαὶ μὲν ἀπέχθειαί μοι γεγόνασι, καὶ οἷαι χαλεπώταται καὶ βαρύταται· ὥστε πολλὰς διαβολὰς ἀπ' αὐτῶν γεγονέναι.

(2) Freret observations sur les causes et sur quelques circonstances de la condamnation de Socrate, ἐν ταῖς Mém. de l'Acad. des inscr. T. 47. 6. 209 καὶ ἐφ.

τὴν καταδίκην του νὰ διαπράξωσι μὴ ἔχοντες ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν.

Ἡ δὲ κατηγορία τοῦ Ἀριστοφάνους κατὰ Σωκράτους δὲν ἀνεφέρετο πρὸς τοὺς πρότερον φιλοσόφους (1). Εἰ καὶ τοῦ Φρερέτου ἡ διατριβὴ γενικὴν ἔλαβεν ἐπιδοκιμασίαν παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλὰ διαφιλονεικεῖται ἔτι καὶ νῦν, ἂν ἡ καταδίκη προῆλθεν ἐκ προσωπικοῦ πάθους ἢ ἐξ ἄλλων αἰτίων, πολιτικῶν μᾶλλον ἢ ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ; ἂν ἡ καταδίκη αὐτοῦ ἦτο ἄδικος ἢ δικαία ;

Ἐκ τῶν δοξασιῶν τούτων συμφωνεῖ τῇ τῶν ἀρχαίων δοξασίᾳ ἐκείνῃ, ἥτις τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους ἀποδίδει εἰς προσωπικὸν πάθος. (Brandis g. d. gr. Röm. Phil. II, 26 καὶ ἐφ).

Ἐὰν ὅμως ὁ Σωκράτης ἐχθροὺς καὶ διασήμους ἄνδρας κατέστησε, διὰ τί τὸ μῖσος τοῦτο ἔφερε τὴν καταδίκην μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν της πολιτείας καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς τεταραγμένοις καὶ διεφθαρμένοις χρόνοις τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας καὶ δὲν κατεδιώχθη ὁ Σωκράτης ἐν αὐτοῖς, οὔτε ἐν τῇ καταδίκῃ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν οὔτε μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις μάχην ; Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ καταδίκη δὲν ἦτο δυνατὸν ἐκ προσωπικοῦ πάθους νὰ προκληθῇ. Τοῦτο δὲ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Πλάτων λέγων (ἀπολ. 18 καὶ ἐφ.), ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Σωκράτους ἐθεωρεῖτο ἐπικίνδυνος καὶ ἐστάθη αὐτῷ φθοροποιά· διότι ἀνὴρ λέγων τὴν ἀλήθειαν ἐν πράγμασι πολιτικοῖς ἔπρεπε νὰ χλευασθῇ ὡς φλύαρος καὶ ὡς τῆς νεότητος διαφθορεὺς νὰ καταδιωχθῇ. (Πολιτ. 299. καὶ ἐφ. Πολιτ. VI, 488. ἀπολ. 32).

Ὅτι δὲ ἡ κρίσις αὐτὴ ἡ περὶ Σωκράτους σχηματισθεῖσα δὲν περιωρίζετο ἐν τῷ ὄχλῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ διασήμοις ἀνδρά-

(1) Πλατ. ἀπολ. 18. ἐμοῦ γὰρ (λέγει ὁ Σωκρ.) πολλοὶ κατήγοροι (καὶ ὁ Εὔπολις καὶ ὁ Ἀριστοφάνης) γεγόνασι πρὸς ὑμᾶς καὶ πάλαι πολλὰ ἤδη ἔτη, ὡς ἔστι τις Σωκράτης ἀνὴρ σοφὸς τά τε μετέωρα φροντιστής, καὶ τὰ ὑπὸ γῆν πάντα ἀνεζητηκώς, καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν· τοιαύτη τίς ἐστιν ἡ κατηγορία· τοιαῦτα γὰρ ἑωρᾶτε καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ Ἀριστοφάνους κωμῳδίᾳ, Σωκράτην τινὰ ἐκεῖ περιφερόμενον, φάσκοντά τε ἀεροβατεῖν, καὶ ἄλλην πολλὴν φλυαρίαν φλυαροῦντα.

ἐπὶ πολὺ διήρκεσεν, ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐναντίαι παρα-
τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους.
τὸ προσωπικὸν πάθος ἦτο αἴτιον τῆς τοῦ Σωκράτους κα-
, ἐξ ἅπαντος ὁ Ξενοφῶν πέντε ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην
χρείαν ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους νὰ ἀπολογηθῇ· ὥστε φαί-
ὅτι αἱ κατηγορίαι κατὰ Σωκράτους εἶχον ἐν Ἀθήναις ῥί-
θείας καὶ δὲν ἐπήγαζον ἐκ πάθους προσωπικοῦ, ὡς ὁ Μέ-
4) καὶ ἡ ἀπολογία (23. 28) ὑποθέτουσιν.
δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τινὲς ἰσχυρίζοντο, ὅτι ὁ Ἀρι-
ης χλευάζει, καὶ ὅτι τιμῶν τὰ ὅσια ποιεῖ τοῦτο, ἵνα
ηδενίσῃ· ἄλλοι δὲ (Brandis G. d. Gr. Röm. Phil. II,
ἐφ.) ὑπεράσπισαν τὸν Ἀριστοφάνην δεικνύντες αὐτὸν
χαρακτῆρος σοβαροῦ, φρονήματος πατριωτικοῦ καὶ ἠθῶν
ῶν. Ἐκ δὲ τοῦ φρονήματος τούτου ἐμπνεόμενος κατε-
ι τοὺς σοφιστὰς καὶ τὸν Σωκράτη. (στιχ. 676 καὶ ἐφ.
. Βατρ. στιχ. 1071 καὶ ἐφ. νεφελ. 587)· οὗτος δὲ μά-
ήτει νὰ ἐπαναγάγῃ τὰ ἀρχαῖα ἤθη· μάλιστα δὲ κατεπο-
ἀρχὴν, ἣν ἐν ἀγνοίᾳ ἠσπάζετο, καὶ οὕτως ἐνέπεσεν εἰς ἀν-
ν μεθ' ἑαυτοῦ.
ν αἱ τοῦ Ἀριστοφάνους κατὰ Σωκράτους προσβολαὶ ἦναι
ς, καὶ ἐὰν τὸν Σωκράτη ἐνόμιζε τῇ θρησκείᾳ, τῇ ἠθικῇ
πολιτείᾳ ἐπικίνδυνον, φανερὸν εἶναι ὅτι αἱ κατὰ Σωκρά-
ροσβολαὶ αὐτοῦ δὲν ἦσαν προσωπικαί.
Φρερέτος αἴτιον τῆς τοῦ Σωκράτους καταδίκης θεωρεῖ τὴν
λόγησιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς δικαστάς, καὶ τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ
ώνησαν καὶ ἄλλοι πολλοί. (Sübern üb. Aristophanes Wol-
. 86. Ritter G. d. Phil. II, 30 καὶ ἐφ. Forhammer die
ü. Socrat. s. 39 καὶ ἐφ.).
δὲ Ἕγελος (G. d. Phil. II, 81 καὶ ἐφ.) καὶ τῶν μαθητῶν
πολλοὶ (Rötscher s. 266 καὶ ἐφ. Hennig Princ. d. Ethik s.
Bauer Socrates u. Cristus Zeitschrift 1837. σ. 128 καὶ ἐφ.)
ρίζονται ὅτι ὁ Σωκράτης διὰ τῆς ὑποκειμενικῆς ἀρχῆς ἐνέπεσεν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰ ἤθη, τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ δοξασίαι δὲν ἵστανται μακρὰν ἀλ-

λήλων, διότι ἡ μὲν τοῦ φρερέτου παράγει τὸ μῖσος τῶν δημοκρατικῶν κατὰ Σωκράτους ἐκ τοῦ ἐπιζημίου τῆς θεωρίας αὐτοῦ· ἡ δὲ τοῦ Ἐγέλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δὲν ἀρνεῖται, ὅτι ἡ τ Σωκράτους ἀρχὴ ἀντιφάσκει εἰς τὸ πνεῦμα τῶν συμπολιτῶν το καὶ τὰς βάσεις τῆς πολιτείας. Διὸ ἀναφύεται τὸ ζήτημα: ἂν προσβολὴ κατὰ Σωκράτους ἐπήγασεν ἐκ τοῦ δημοκρατικοῦ διαφέροντος, ἢ ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ τ θρησκείας; Πλείονα φαίνονται ὑπὲρ τῆς δοξασίας, ὅτι ἡ ἄμεσος προσβολὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ δημοκρατικοῦ ἐνδιαφέροντος; διότι ὁ Ἄνυτος ἐκ τῶν κατηγόρων του ἦτο δημοκράτ ἐπίσημος, καὶ οἱ δικασταὶ αὐτοῦ δημοκράται φυγόντες κ ἐπανελθόντες μετὰ Θρασυβούλου. (Forham. 35 καὶ ἐφ. Πλατ. ἀπολ. 21). Ὁ Σωκράτης κατηγορήθη, ὅτι μαθητὴς αὐτοῦ ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ Κριτίας· ἐπίσης καὶ φίλοι αὐτοῦ, ὡς ὁ Ξενοφῶν, ὃς ἦν φυγὰς κατὰ τὴν τοῦ Σωκράτους δίκην, ὁ Χαρμίδης καὶ ἄλλοι ἦσαν ἀριστοκρατικοί, (Ξενοφ. ἑλλ. II, 4, 19. Forham. 84 καὶ ἐφ.), ὅτι ὁ Σωκράτης κατέκρινε τὴν κλήρῳ ἐκλογὴν τῆς δημοκρατίας (Ξεν. ἀπομ. I, 2, 9), καὶ τοὺς πλουσίους συνεβούλευε νὰ κακομεταχειρίζωνται τοὺς πτωχούς. (Ξεν. ἀπομ. I, 2, 58. Forham. 82. καὶ ἐφ.). Ἐκ δὲ τούτων ἀποδείκνυται, ὅτι ἐν τῇ τοῦ Σωκράτους δίκῃ πρωτεῦον ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς δημοκρατικῆς μερίδος· ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς δημοκρατικῆς μερίδος δὲν ἦτο τὸ μόνον, διότι ἡ κατηγορία δὲν προτάσσει τὸ ἀντιδημοκρατικὸν φρόνημα, ἀλλὰ πρῶτον τὴν ἄρνησιν τῶν θεῶν τῆς πόλεως, καὶ δεύτερον τὴν τῶν νέων διαφθοράν· ἑπομένως ἀντικείμενον τῆς κατηγορίας παρίσταται οὐ μόνον ὁ πολιτικὸς χαρακτήρ, ἀλλὰ κ[illegible] θρησκευτικὸς καὶ ὁ ἠθικός. (Ξεν. ἀπομ. I, 2. Πλάτ. ἀπο

Ὁ Ἀριστοφάνης (στιχ. 143. καὶ

οσ[illegible]

καὶ τῷ φιλοσοφικῷ μᾶλλον ἢ ἐν τῷ πολιτικῷ· ὅθεν φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Σωκράτους ἀρχὴν ἀξίαν προσβολῆς· ἑπομένως ἡ ἐνοχὴ τοῦ Σωκράτους ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἀνατρεπούσης τὴν τότε ἠθικὴν καὶ θρησκείαν. Ὅτι δ' ἡ ἐνοχὴ αὕτη κατεδιώχθη δικαστικῶς, τούτου αἴτιον ἦσαν αἱ τότε πολιτικαὶ περιστάσεις.

1) Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον δὲ μέρος τῆς κατὰ Σωκράτους κατηγορίας γνωστὸν εἶναι, ὅτι οἱ πρότερον φιλόσοφοι, ἰδίως δ' οἱ Ἐλεᾶται, κατεφέροντο κατὰ τῆς πολυθείας· ὥστε ἡ κατὰ τῆς πολυθείας καταφορὰ ἦτο γενική, ὡς τοιαύτη δὲ δὲν ἀπέβλεπεν τὸν Σωκράτη μόνον. Ἐπειδὴ ἡ περὶ θεοῦ τοῦ Σωκράτους ἰδέα, ἡ ὑψοῦσα αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς πρότερον καὶ τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, καὶ δι' ἣν ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ὡς πρόδρομος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγκωμιάζεται, ἀντέφασκε τῇ τῶν πολλῶν περὶ θεοῦ ἰδέᾳ, ἀποδείκνυται ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης δὲν ἐκωμῴδησε τὸν Σωκράτη ἐκ προσωπικοῦ πάθους ὁρμώμενος, οὐδ' ὑπὸ ἔποψιν πολιτικήν, ἀλλὰ ὑπὸ θρησκευτικήν, ἠθικὴν καὶ φιλοσοφικήν.

Ἡ σοφιστικὴ οὔτε ἡ μόνη αἰτία ἦτο οὔτε ἡ κυρία τῆς πτώσεως τῶν Ἀθηνῶν, συνετέλεσεν ὅμως εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα, διότι ἐξ αὐτῆς καὶ ὀλιγαρχικοὶ καὶ δημαγωγοὶ ἐξῆλθον τὴν πολιτείαν κατακερματίσαντες καὶ εἰς τόπον τῶν ἠθῶν τὸ δοκοῦν καὶ τὴν αὐτογνώμονα θέλησιν τοῦ ἀτόμου θέντες, εἰς τόπον τοῦ δικαίου τὸ συμφέρον, καὶ τὴν τυραννίαν ἐπιθυμητὴν καταστήσαντες. Ὅθεν οὐδὲν θαυμαστὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης γνωρίσας τὴν συνέχειαν τῆς σοφιστικῆς μετὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ πτώσεως τῆς πολιτείας κατέστησεν αὐτὴν ὑπόλογον ὅλων τῶν δεινῶν· οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ὁ Ἄνυτος καὶ ἄλλοι οἱ τὸ ἀρχαῖον ἦθος ἀσπαζόμενοι τὴν σοφιστικὴν ἐθεώρουν ὡς τὸ αἴτιον τῶν τῆς πολιτείας κακῶν. (νεφελ. στιχ. 959 καὶ ἐφ.). Διὸ φυσικὸν ἦτο, ὅτι οἱ ἐξώσαντες τοὺς τυράννους καὶ τὸ παλαιὸν πολίτευμα ἀντικαταστήσαντες καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐσκέφθησαν διὰ καταπιέσεως καὶ ἐκριζώσεως τῆς σοφιστικῆς νὰ ἐκριζώσωσι τὸ κακόν. Καὶ τὸν Σωκράτη διδάσκαλον τῆς σοφιστικῆς νομίζοντες καὶ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μαθητῶν

του βλέποντες (τοῦ Κριτίου καὶ Ἀλκιβιάδου ἰδίως Ξενοφ. ἀπομ. I, 2, 12 καὶ ἑφ.), ἐνόμιζον τῆς νεότητος διαφθορέα καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐπικίνδυνον. Διὰ τοῦτο ὁ Σωκράτης ἐγένετο θῦμα τῆς ἀντιδράσεως τῶν δημοκρατῶν ζητούντων ν' ἀναστήσωσι τὰ ἀρχαῖα ἤθη καὶ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν· ἡ δ' ἀντιδημοκρατικὴ τοῦ Σωκράτους τάσις ἦτο συνέπεια ἔμμεσος.

Αἱ δὲ πλεῖσται κατηγορίαι κατὰ Σωκράτους στηρίζονται ἐπὶ παρανοήσεως, διαστροφῆς καὶ συνεπείας, διότι ἡ κατηγορία, ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν νομίζει θεούς, οὓς ἡ πόλις νομίζει, ἀλλὰ καινὰ δαιμόνια εἰσάγει, ἀντιφάσκει εἰς ὅλας τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας (Forham. s. 3 καὶ ἑφ.)· διότι δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Σωκράτης καινὰ δαιμόνια εἰσήγαγεν, οὔτε τὸ δαιμόνιον εἰς τόπον τῶν θεῶν ἔθεσεν, οὔτε τὰ μαντεῖα περιττὰ νὰ καταστήσῃ προέθετο, οὔτε ἀληθῆ τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅτι ὁ Σωκράτης ἦτο τά τε μετέωρα φροντιστὴς καὶ τὰ ὑπὸ γῆν πάντα ἀνεζητηκὼς καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν.

Ὁ Σωκράτης κατηγορεῖται, ὅτι ὁ Κριτίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἦσαν μαθηταὶ αὐτοῦ· ὁ Ξενοφῶν λέγει ὀρθῶς, ὅτι τὴν φαυλότητα αὐτῶν δὲν ἔμαθον παρὰ τοῦ Σωκράτους, ἀλλ' ἐγένοντο κακοί, ὅτε τοῦ Σωκράτους ἀπεμακρύνθησαν, διότι ἀνήρ, οὗ ἡ ἠθικὴ ἐπενέργεια διήρκεσεν ὁλοκλήρους αἰῶνας, δὲν δύναται νὰ κληθῇ ἀληθῶς τῆς νεότητος διαφθορεύς.

Κατηγόρησαν δὲ τὸν Σωκράτη ὅτι δῆθεν ἐδίδασκε τοὺς πλουσίους νὰ περιφρονῶσι τῶν πτωχῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν γονέων, διότι μόνη ἡ γνῶσις παρεῖχεν ἀξίαν. Ὁ Σωκράτης θεωρῶν τὴν τῶν Ἀθηναίων πολιτείαν ἡμαρτημένην ἀπῄτει νὰ διανέμηται ἡ ἐξουσία ἐν αὐτῇ οὐχὶ συνεπείᾳ κλήρου ἢ ἐκλογῆς, ἀλλὰ συνεπείᾳ ἱκανότητος τῶν ἀτόμων. (Ξενοφ. ἀπομ. III, 9 καὶ ἑφ.)· ἀληθεῖς ἄρχοντες αὐτῷ ἦσαν οἱ ἐπιστάμενοι ἄρχειν καὶ οὐχὶ οἱ διὰ κλήρου ἢ ἐκλογῆς ἢ τύχης ἢ βίας ἀναδειχθέντες· ἐντεῦθεν καὶ ὁ Ἀντισθένης (Δ. Λ. VI, 8. I, 2) συνεβούλευε τοῖς Ἀθηναίοις νὰ κηρύξωσι τοὺς ὄνους των ἵππους, ὅπερ εὔκολον ἔσται ὡς ἡ ἐκλογὴ ἀμαθῶν εἰς στρατηγούς.

Ὁ Σωκράτης ὡμίλει περὶ τοῦ ὄχλου ἀληθῆ μέν, προσβλητικῶς ὅμως. (Ξεν. ἀπομ. III, 7). Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου ἐν Ἀθήναις ἦτο ἀπεριόριστος. (Πλατ. Γοργ. 461. Πολιτ. VIII, 557)· διὰ τοῦτο ὁ Σωκράτης οὔτε κατακριτέον πράξας οὔτε τοὺς νόμους τῆς πολιτείας παραβὰς καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἄριστα ἐκτελέσας, δὲν ἦτο κατακρίσεως καὶ τιμωρίας ἄξιος.

Κατηγορήθη δὲ ὁ Σωκράτης καὶ ὡς ὀλιγαρχικός· ἀλλ' ἐὰν ἦτο τοιοῦτος, θὰ συνεφώνει τοῖς τυράννοις καὶ δὲν θὰ ἐκινδύνευε τὴν ἐντολὴν αὐτῶν παρακούσας. Ἐπίσης κατηγορήθη, ὅτι δὲν μετέσχε τῶν πολιτικῶν, ἀλλ' ἔμεινε πιστὸς τῷ προορισμῷ αὐτοῦ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἄξιος ἐπαίνου, διότι θὰ κατηνάλισκε τὰς δυνάμεις καὶ τὸν βίον του χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τι. Ἡ πολιτικὴ θεωρία αὐτοῦ δὲν ἀνταπεκρίνετο μὲν τῇ διοικήσει, ὁ πολιτικὸς ὅμως αὐτοῦ χαρακτὴρ ἦτο καθαρός, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸς δὲν ἦτο ἔνοχος κακουργήματος κατὰ τῆς πολιτείας.

Ἀλλ' ἡ θεωρία τοῦ Σωκράτους, ἧς συνέπεια ἦσαν αἱ πολιτικαὶ δοξασίαι του ἀντέφασκε τοῖς ἀρχαίοις ἤθεσι καὶ τοῖς νόμοις τῆς πολιτείας (Hegel Gesch. d. Phil. II, 81 καὶ ἑφ.)· ἡ δὲ πρὸς αὐτὰ ἀντίφασις ἦτο κακούργημα κατὰ τῶν θεῶν καὶ τῆς πολιτείας. Διότι ἡ τοῦ Σωκράτους θεωρία δὲν ὁρίζει τὸ ὑποκείμενον κατὰ τὰ ἤθη καὶ τοὺς νόμους τῆς πόλεως, ἀλλὰ ταῦτα κατὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ κατὰ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο δὲν ἤρκει αὐτῷ τὸ ἔθος καὶ ὁ νόμος ἄνευ ἐξετάσεως· καὶ διὰ τοῦτο ἐξήταζε διὰ βίου τὰς ἐπικρατούσας ἠθικὰς παραστάσεις διαλεκτικῶς καὶ συνεζήτει τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν, ἵνα εὕρῃ τοὺς λόγους.

Εἰ καὶ ὁ Σωκράτης τὴν ἀρχὴν ταύτην μονομερῶς δὲν ἐξέθηκεν, ὡς οἱ σοφισταί, οὐδὲ τὸ ἄτομον ὕψωσεν εἰς ἀρχὴν ἀπόλυτον, ἀλλὰ ἐκ τῶν ἐξ ἀντικειμένου ἐννοιῶν ἀρυομένην, ἡ ἀρχὴ ὅμως αὐτοῦ αὕτη ἀντέφασκεν εἰς τὴν περὶ ἠθικῆς ἔννοιαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἦτο αὐτῇ ἐπικίνδυνος, διότι ἀφαιροῦσα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἤθους τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καθίστα καὶ τὴν τῶν νόμων ἰσχὺν ἀμφίβολον, ὡς ὁ Κριτίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὸ μετέπειτα τὴν μέθοδον ταύτην τοῦ Σωκράτους πρὸς ἴδιον ὄφελος μεταχειρισθέντες ἀφῄρεσαν τὸ ἦθος καὶ τὴν βάσιν τῆς πολι-

τείας ἀνέτρεψαν. Τὴν δ' ἀρχὴν ταύτην ἐξέφρασεν ὁ Σωκράτης ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του εἰπὼν ὅτι τῷ θεῷ πείθεται μᾶλλον ἢ τοῖς Ἀθηναίοις. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀντέφασκε τῷ ἀρχαίῳ ἤθει καὶ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς ὑπαρχούσαις, διότι κατὰ παλαιὰς ἀρχὰς ἡ πολιτεία ἦτο κυρίαρχος, ἦτο τὸ ἄμεσον καὶ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας, ἰδιωτικὴ ἀρετὴ κατ' αὐτὰς δὲν ὑφίστατο· καὶ οὐ μόνον ὁ πράττων τι κατὰ τῆς πολιτείας κακὸς πολίτης ἐλογίζετο, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπέχων τῶν πολιτικῶν. Ὁ Σωκράτης διὰ τῶν ἀξιωμάτων του ἀντέφασκε τῷ ὑπάρχοντι τότε πολιτεύματι, εἰ καὶ ἀνεγνώριζε τὴν ὑποχρέωσιν ἑκάστου πρὸς τὴν πόλιν καὶ συνεβούλευε τοῖς φίλοις νὰ ἀφοσιῶνται αὐτῇ (Ξεν. ἀπομ. III, 6. IV, 2. Πλατ. συμπ. 216).

Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἢ φροντίσῃ περὶ τῆς πόλεως, πρέπει νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ἠθικῆς βελτιώσεως ἑαυτοῦ, ἐξησθένησε τὸ φρόνημα τῶν μαθητῶν του πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς πόλεως, καὶ παριστῶν τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν ἑκάστου ὡς τὸ κύριον, τὴν δὲ πολιτικὴν ἐνέργειαν ὑποδεεστέραν καὶ παραγόμενον, ἀνύψωσε τὴν ἠθικὴν ὑπὲρ τὴν πολιτικήν, ἐπομένως καὶ τὸ ἄτομον ὑπὲρ τὴν πολιτείαν.

Καίτοι δὲ καὶ ἡ κατηγορία, ὅτι ὁ Σωκράτης οὐ νομίζει θεούς, οὓς ἡ πόλις νομίζει, τὸ ἄτομον αὐτοῦ δὲν ἀφορᾷ, ἡ ἀρχὴ ὅμως αὐτοῦ αὕτη ἔφερεν εἰς τοῦτο καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἐπικίνδυνος, ἐὰν ἀκολούθως ἀνεπτύσσετο· καὶ συνεπείᾳ τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ αὐτὸς καὶ πολλοὶ τῶν φίλων του ἀπέστησαν τῶν πολιτικῶν (Πλατ. ἀπολ. 31). Κατ' ἀρχαῖον ἔθος ἔπρεπε νὰ ὑποτάσσηται τῇ πόλει, οὐδέποτε δὲ νὰ προσβάλλῃ ἢ κατακρίνῃ αὐτήν. Καὶ τοὺς νόμους κατέκρινε, διότι ὑπὸ μὴ εἰδότων τιθέμενοι δὲν εἶναι νόμοι· καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν γονέων ἐκ τῶν υἱῶν ἦτο συνέπεια, διότι τοὺς ἀπαιδεύτους ὁ Σωκράτης παρωμοίαζεν ἀψύχοις σώμασιν ἐφαρμόζων εἰς αὐτοὺς τὸ ἄφρον ἄτιμον, ἐπομένως οἱ ἀπαίδευτοι ἔπρεπεν ὡς ἄτιμοι νὰ λογίζωνται (Ξεν. ἀπομ. I, 2. III, 9)· διὸ αἱ κατηγορίαι αὗται εἰσὶ δίκαιαι κατ' αὐτοῦ, διότι προσέβαλεν οὐ μόνον τὰς βάσεις τῆς πολιτείας ἐκ βάθρων,

ἀλλὰ καὶ τὴν θρησκείαν ὡς θεὶς τὸ δαιμόνιον εἰς τόπον τῶν δημοσίων μαντείων.

Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ὡς πρόδρομος καὶ ἱδρυτὴς τῆς ἠθικῆς ἡμῶν εἶχε δίκαιον· οἱ ἀσπαζόμενοι ὅμως τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν ἀρχαίων ἠθικῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸ νέον τοῦτο δίκαιον, διότι ἡ τοιούτου δικαίου ἀναγνώρισις θὰ ἔφερε τὴν τῆς ἀρχαίας πολιτείας καταστροφήν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον τὴν δημοσίαν θρησκείαν νὰ ὑπερασπίζωσι κατὰ τὸν νόμον τὸν ἐπιτάττοντα ἕκαστον νὰ λατρεύῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ τὸν πατρῷον Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἕρκειον Δία· ὁ δὲ μὴ τῷ νόμῳ τούτῳ πειθόμενος ἐστερεῖτο τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου. Ἕκαστος δὲ πολίτης ἐνεγράφετο κατὰ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος ἐν τῷ κοινῷ τῶν πολιτῶν καταλόγῳ ὀμνύων ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγλαύρου (θεᾶς τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως) τὸν ἀναφερόμενον ὅρκον (1).

Ὅθεν ἐν πολιτείᾳ μὴ ἀναγνωριζούσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀτομικῆς πεποιθήσεως, ἣν ἀπήτει ὁ Σωκράτης, δὲν ἠδύνατο ἡ ἐλευθερία αὕτη νὰ ἦναι ἀνεκτή· ἐν τοιαύτῃ πολιτείᾳ δὲν ἠδύνατο τοιαύτη θεωρία νὰ μὴ θεωρηθῇ ἐπικίνδυνος καὶ μέγιστον κακούργημα κατὰ τῆς πολιτείας, καὶ νὰ μὴ λείψῃ ἡ ποινὴ αὐτῆς.

6) Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον δὲ μέρος τῆς κατηγορίας εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Σωκράτης προήγαγε νέαν ἠθικήν, νέαν ἀγωγὴν καὶ νέαν παίδευσιν, διότι ὁ ὁρισμός, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι γνῶσις, ὑποθέτει τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν πρᾶξιν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· ἡ δ' ἀρχή, ὅτι οὐδέν ἐστιν ἄνευ ἐξετάσεως παραδεκτόν, ἀντέκειτο τῇ ἀρχαίᾳ ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ· διότι ἡ πολι-

(1) Πολυδεύκ. 8, 106. Στοβ. 41, 144. Λυκοῦργ. κατὰ Λεωκρ. 183 Πλούτ. 6. Ἀλκιβ. «Οὐ καταισχυνῶ τὰ ὅπλα τὰ ἱερὰ οὐδὲ καταλείψω τὸν παραστάτην, ᾧ ἂν στοιχῶ, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν· καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω, ὅσην ἂν παραδέξωμαι· καὶ εὐηκοήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἱδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὕς τινας ἄλλους ἱδρύσεται τὸ πλῆθος, ὁμοφρόνως· καὶ ἄν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς καὶ μὴ πείθηται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων· καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω· ἵστορες θεοὶ Ἄγλαυρος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεύς, Θαλλώ, Αὐξώ, Ἡγεμόνη».

τείᾳ τότε ἐλογίζετο τὸ πᾶν, τὸ δ' ἄτομον κατώτερον, διὰ δὲ τῶν νέων τοῦ Σωκράτους ἀρχῶν τὸ ἄτομον ἀνεγνωρίσθη ἀνώτερον, ἡ δὲ πολιτεία κατώτερον.

Ὅθεν τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Σωκράτους ἐναντίαν καὶ τοῖς ἤθεσι καὶ τῇ πολιτείᾳ οἱ κατήγοροι καὶ οἱ δικασταὶ συναισθόμενοι, οἱ μὲν κατηγόρησαν αὐτόν, οἱ δ' ἐθανάτωσαν, διότι ἡ πολιτεία κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πολεμήσῃ τὴν πολεμίαν ταύτην ἀρχήν· ἡ δὲ ποινὴ ἠδύνατο νὰ ἦναι ἢ φυγὴ ἢ θάνατος· διότι ὁ Σωκράτης ἀπέρριψε τὴν ἐκτίμησιν αὐτῆς (Πλατ. ἀπολ. 36).

Ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι καὶ ὁ Ἀναξαγόρας κατηγορηθεὶς δι' ἀσέβειαν κατέφυγεν εἰς Λάμψακον, ὅπου ἐτελεύτησεν (Δ. Λ. II, 12), ὅτι καὶ ὁ Αἰσχύλος δὲν ἠδυνήθη ἄλλως τὸν θάνατον νὰ διαφύγῃ, εἰ μὴ ὁμολογήσας, ὅτι δὲν ἦτο ἐν τοῖς μυστηρίοις μεμυημένος, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ὁ ἐρώμενος ὑπὸ τοῦ ὄχλου διὰ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἔθραυσε τοὺς Ἑρμᾶς καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐτέλεσε τελετὴν τῶν Ἐλευσινίων (Πλούτ. β. Ἀλκιβ.) κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ὁ Σωκράτης ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορηθεὶς καὶ τῆς νεότητος διαφθορεὺς ἔπιε τὸ κώνιον· διότι προσβαλλομένης ἀμέσως τῆς θρησκείας προσεβάλλετο ἐμμέσως αὐτὴ ἡ πολιτεία, ὡς ἐπὶ τῆς πολυθείας στηριζομένη.

Ὁ Ἕγελος ἐζήτησεν ἐκ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν ἀπομνημονευμάτων (Gesch d. Phil. II, 81 καὶ ἐφ.) νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Σωκράτης τὰ πάντα ἀμφίβολα καταστήσας διὰ τοῦτο ἐθανατώθη· ὅτι δὲ τὴν σοφιστικὴν ἐκλόνισε καὶ κατέστρεψε, τοῦτο δὲν εἶναι ἔγκλημα, ἀλλ' εὐεργέτημα μέγιστον· ἐθανατώθη δὲ διὰ τὴν θεωρίαν του ὡς ἀντικειμένην καὶ τοῖς ἤθεσι καὶ τῇ θρησκείᾳ, ἑπομένως καὶ τῇ πολιτείᾳ. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τῆς θρησκείας καὶ ἡ πολιτεία ἵστατο καὶ ἔπιπτεν, ἐλογίζετο πᾶσα κατὰ τῆς θρησκείας προσβολὴ ὡς μέγιστον κακούργημα κατὰ τῆς πολιτείας. Ἄρα ἡ τοῦ Σωκράτους θεωρία ὑποσκάψασα ἀμέσως μὲν τὴν θρησκείαν, ἐμμέσως δὲ τὴν πολιτείαν, ἀνέτρεψε τὰ καθεστῶτα καὶ τὴν νεότητα ὑπ' ἀρχαίαν ἔποψιν διέφθειρεν.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι αἰτία τῆς κατὰ Σωκράτους κα-

τηγορίας καὶ καταδίκης αὐτοῦ οὔτε τὸ προσωπικὸν μῖσος ἦτο οὔτε τὸ πολιτικὸν πάθος, ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων εἶχε δίκαιον ὑπὸ ἀρχαίαν ἔποψιν νὰ θανατώσῃ αὐτόν, οὐχὶ δὲ ὑπὸ ἔποψιν ἱστορικήν. (Forham. s. 64 καὶ ἐφ.).

Ἄλλο δὲ ζήτημα ἀναφύεται, ὃ ὁ Ἕγελος (Gesch. d. Phil. II, 100 καὶ ἐφ.) ἤγειρεν καὶ ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Griech. II, 161 καὶ ἐφ.) ἀνέπτυξεν, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ θανατώσωσι τὸν Σωκράτη· ἡ δὲ λύσις τοῦ τοιούτου ζητήματος εἶναι ἀποφατική. Ἀληθῶς ἐὰν ἐπὶ Μιλτιάδου καὶ Ἀριστείδου Σωκράτης τις ἀνεφαίνετο καὶ κατεδικάζετο, ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ὡς συνέπειαν τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἀρχαίων ἠθῶν κατὰ τῆς νέας ἀρχῆς· ἀλλὰ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε δημαγωγοὶ καὶ ὀλιγαρχικοὶ τὸν τόπον τῶν μεγάλων πολιτικῶν κατέλαβον, ἦσαν ἀνατεθραμμένοι ἐν ταῖς ῥᾳδιουργίαις, τῇ δοξομανίᾳ, τῇ ἰδιοτελείᾳ, ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ σχολῇ τῶν σοφιστῶν, ἥτις διέλυσε τὸ ἦθος καὶ τὴν πίστιν τῶν παλαιῶν, καὶ τοὺς νόμους αὐθαιρέτους θεσμοὺς ἐθεώρει, καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον ἕτερον τοῦ θετικοῦ, ὅτε ὁ Ἀριστοφάνης ἐστιγμάτισεν αὐτοὺς ὡς διαφθορεῖς, ὅτε πᾶς φόβος τῶν θεῶν καὶ πᾶσα πίστις περὶ αὐτοὺς ἐξέλειψαν, ὅτε οἱ μῦθοι περὶ μελλούσης ζωῆς ἐνεπαίζοντο, δὲν ἠδύνατο ἡ τοῦ Σωκράτους καταδίκη νὰ θεωρηθῇ δεδικαιολογημένη. Τὴν κατάστασιν ταύτην ὁ Σωκράτης δὲν προεκάλεσεν, ἀλλ' εὗρεν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοῦ ἐποχῆς ἐκφράσας καὶ εἰς ἀνόρθωσιν τῶν καταστραφέντων ἠθῶν ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς ἀγωνιζόμενος ἦτο συγγνωμοσύνης μᾶλλον ἢ τιμωρίας ἄξιος.

Μετὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ὁ μὲν λαὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα καὶ τὰς ἀρχαίας ἀρχάς. Ὁ δὲ Σωκράτης ἐγκαταλείψας συνεπείᾳ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τῶν ἠθῶν ἔγεινε θῦμα τῆς τοῦ ἀρχαίου ἀντιδράσεως κατὰ τοῦ νέου. Ἡ ἐπάνοδος ὅμως αὕτη τῆς πολιτείας εἰς τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα οὔτε δυνατὴ πλέον ἦτο οὔτε δεδικαιολογημένη· διότι οἱ νομίζοντες ἑαυτοὺς ἄνδρας τοῦ ἀρχαίου ἤθους

ἦσαν ἐν ἀπάτῃ μεγίστῃ· διὰ ταῦτα ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτους, ὡς ὀρθῶς ὁ Ζέλλερος παρατηρεῖ, εἶναι πολιτικὸς ἀναχρονισμός.

Ὁ Σωκράτης ἐγκαταλιπὼν τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος ἤγαγε πέρα τῶν ὁρίων, ὅπου τὸ ἔθνος νὰ ζήσῃ ἠδύνατο. Ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο ὁ αἴτιος τῆς ἀνατροπῆς, ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ ἅπασα· διὸ καὶ δὲν ἡμάρτησεν ἐκφράσας τὴν χρείαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι καταδικάσαντες καὶ θανατώσαντες αὐτὸν συγκατεδίκασαν καὶ συνεθανάτωσαν τὴν αὐτῶν ἐποχὴν καὶ ἑπομένως καὶ ἑαυτούς· αὐτὸς δὲ ταῦτα προϊδὼν λέγει (ἀπολ. 30 καὶ 39) ὅτι ὑπερασπίζω ἐμαυτόν, ἵνα μὴ ἁμαρτήσητε ἐν τῇ καταδίκῃ ἐμοῦ καὶ πλέον ἐμοῦ τιμωρηθῆτε.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ ἔποψιν μὲν ἀρχαίαν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ κατὰ τὴν τότε τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ δὲ θάνατος τοῦ Σωκράτους μετὰ τὴν καταδίκην εὐθὺς δὲν ἐξετελέσθη, διότι τὴν προτεραίαν ἤρξατο ἡ ἑορτὴ τῆς θεωρίας, καὶ ὅταν ἄρξωνται αὐτῆς ὑπάρχει αὐτοῖς νόμος νὰ καθαρεύῃ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἡ πόλις καὶ δημοσίᾳ μηδεὶς νὰ φονεύηται, πρὶν ἢ εἰς Δῆλον ἀφίκηται τὸ πλοῖον καὶ πάλιν ἐπανέλθῃ (Πλατ. Φαίδ. 58 καὶ ἐφ). Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τούτῳ κοινωνήσας τῶν φίλων αὐτοῦ ἐτήρησε καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν τριάκοντα ἡμερῶν τὴν ἱλαρότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, περιεφρόνησε τῆς ἐκ τῆς φυλακῆς δραπετεύσεως, ἣν οἱ φίλοι του παρεσκεύασαν (Κριτ.), ὡς ἀναξίαν ἑαυτοῦ. Τὴν δ' ἡμέραν τοῦ θανάτου διῆλθεν ἡσύχως διαλεγόμενος καὶ τὸ ἑσπέρας ἔπιε τὸ κώνιον ἀταράχως καὶ (Φαίδ. 58 καὶ ἐφ.) μεγαλοπρεπῶς τελευτήσας τῇ 95, 1 Ὀλυμπιάδος.

Οἱ δ' Ἀθηναῖοι εὐθὺς μετέγνωσαν, ὥστε καὶ παλαίστρας ἔκλεισαν καὶ γυμνάσια, καὶ τοὺς μὲν ἐφυγάδευσαν, Μελίτου δὲ θάνατον κατέγνωσαν, Ἄνυτον δὲ ἐπιδημήσαντα αὐθημερὸν ἐξεκήρυξαν Ἡρακλεῶται (Δ. Λ. ΙΙ, 43). Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις αὗται φαίνονται ἀπίθανοι, διότι ὁ Λύσσιπος, ὃς λέγεται ὅτι εἰργάσατο τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἦτο δύο γενεὰς ὕστερος, καὶ διότι ὁ Ξενοφῶν πέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἔγραψεν ἐξ ἀνάγκης τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ.

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον ἐκεῖνον παρεστάθη, ὡς λέγεται, ὁ Παλαμήδης τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ὅτε ὁ χορὸς ἔψαλε ἐκάνετε ἐκάνετε τὸν πάνσοφον, ὦ Δαναοί, τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα Μουσᾶν (τῶν Ἑλλήνων τὸν ἄριστον) πάντες οἱ παρεστῶτες εἰς τὸν Σωκράτη ἀναγαγόντες ἐφάνησαν δακρυρροοῦντες.

Διὰ δὲ τὴν δόξαν τοῦ Σωκράτους καὶ τὸ ἔργον του ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦτο εὐτύχημα. Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἵστατο ὡς ἀστὴρ ὁδηγῶν τοὺς μαθητάς του. Ἡ μεγάλη ἠρεμία καὶ ἡ ἱλαρότης τῆς ψυχῆς του ἐπεκύρωσαν τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀφοσιωθέντος τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ ζῶν ἔσπειρε τὸν σπόρον καὶ ἀποθανὼν ἐπενήργησεν εἰς βλάστησιν αὐτοῦ ἐν ταῖς Σωκρατικαῖς σχολαῖς.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τοῦ ἀνδρός, ὅστις συνεχόμενος μὲ τὸ ἀπώτατον παρελθὸν καὶ τὸ ἀπώτατον μέλλον, μετὰ τῶν αἰώνων, καὶ παγκόσμιον ὂν εἶναι καὶ λέγεται καὶ ὡς τέλειον ἀριστούργημα μεθ' ἁπασῶν τῶν ἀρετῶν κεκοσμημένον ἐνδείκνυται.

2) *Περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους.*

Ὁ Σωκράτης δὲν συνέγραψεν· ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων τῶν μαθητῶν του τὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις· πόθεν ἡ θεωρία τοῦ Σωκράτους μέλλει νὰ ἐξακριβωθῇ; Ὁ Βρούκκερος τὸν μὲν Ξενοφῶντα προτείνει ὡς πηγὴν τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας, τὸν δὲ Πλάτωνα ὡς ἀναπληρωτικὴν πηγὴν τῆς τοῦ Ξενοφῶντος. Ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ Ξενοφῶν δὲν ἀρκεῖ, ἀλλὰ πρέπει τὸ κενόν, ὃ ἀφίνει, νὰ ἀναπληρωθῇ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ Ξενοφῶν ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους ἀπολογούμενος παριστᾷ αὐτὸν ὡς ἄνδρα καλὸν κἀγαθόν. Ὁ Μαρβάχιος (Gesch. d. Phil. I, 174 καὶ ἐφ.) νομίζει ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο φιλόσοφος, ἀλλὰ ὅτι πᾶσαν φιλοσοφίαν ὑπέθετε περιττὴν καὶ μωράν. Ἐναντίον δ' αὐτοῦ ἔγραψαν ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ παρόντος (1843 Ὀκτ. σ. 247). Ἐὰν δ' ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο φιλόσοφος, θὰ ἦτο ἀκατάληπτος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, ἣν ἐξήσκησεν εἰς τοὺς ἐξοχω-

τέρους νόας, οἷον τὸν Πλάτωνα ἀποδόντα αὐτῷ τὴν ὅλην αὐ-
τοῦ σοφίαν, τὸν Ἀριστοτέλη, τοὺς Στωϊκοὺς τοὺς νέους Πλα-
τωνικοὺς καὶ λοιπούς.

Ὁ μὲν Πλάτων παριστᾷ τὸν Σωκράτη τέλειον ἐν ἅπασι τοῖς
κλάδοις τῆς ἐπιστήμης· ὅτι δὲ ὁ Σωκράτης ἦτο φιλόσοφος ἀπο-
δείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι τὴν γνῶσιν δὲν ὑπελάμβανε μέσον τῆς
πράξεως, ἀλλ' ἀνώτερόν τι, τέλος αὐτῆς, τὴν δὲ πρᾶξιν ἀνήγα-
γεν εἰς τὴν γνῶσιν. (Πλάτ. ἀπολ. 21). Ὅτι δ' ἡ γνῶσις ἦτο
τέλος τῆς πράξεως ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἀριστοτέ-
λης (1)· ἐνὶ λόγῳ ἡ ἔννοια τῆς γνώσεως ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς
τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας. (**Schleierm. W. III, 2, 300. Ritter.
g. d. Phil. II, 34. Brandis Gr. Röm. Phil. II, 33** καὶ ἐφ.).

Ἐὰν δ' ὁ Ξενοφῶν δὲν ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους,
ὁ δὲ Πλάτων δὲν χωρίζει αὐτὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ, ὁ δ' Ἀριστο-
τέλης μεταγενέστερος τούτων ὢν δὲν ἠδύνατο πλείονα νὰ πα-
ραδώσῃ περὶ αὐτῆς, ἐὰν οἱ τρεῖς οὗτοι τὴν ὅλην τοῦ Σωκράτους
θεωρίαν νὰ παράσχωσι δὲν δύνανται, πόθεν ἄλλοθεν ἡ θεωρία
αὕτη δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ; Ἐπειδὴ λοιπὸν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν,
πρέπει διὰ τοῦτο νὰ θεωρηθῇ γνησία Σωκρατικὴ ἐκείνη μόνη, ἣν
ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων ἀναφέρουσι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιβε-
βαιοῖ. (**Brandis Grundlinien d. Socrat. Lehre im Rhein. Mus.
I, s. 126** καὶ ἐφ. **Zeller Phil. d. Griech II, 13** καὶ ἐφ.).

Κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τῶν τριῶν πᾶσα ἀληθὴς γνῶσις πη-
γάζει ἐξ ὀρθῶν ἐννοιῶν (2).

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἐπίστευον ταῖς αἰσθήσεσι, καὶ ἂν προσ-
έβαλλον τὸ ἀξιόπιστον αὐτῶν, ὡρμῶντο πάντοτε ἐκ μονομε-
ροῦς παρατηρήσεως χωρὶς νὰ στηρίζωσι τὴν κρίσιν αὐτῶν ἐπὶ
τῆς συζητήσεως τοῦ ἀντικειμένου.

Ἡ σοφιστικὴ κατέστρεψε τὸν δογματισμὸν τοῦτον γνωρίσα-
σα, ὅτι ὅλαι αἱ αἰσθήσεις ἦσαν σχετικῶς καὶ ὑποκειμενικῶς

---

(1) Ξεν. ἀπομ. IV, 6, 1. Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. VI, 13. φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς III, 11.

(2) Ξεν. IV, 6; 1. Μετ. III, 4. ἐκεῖνος ἐζήτει τὸ τί ἐστιν, ἅ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτει δικαίως τούς τε ἐπακτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου.

ἀληθεῖς, ὅτι αὗται δὲν παριστῶσιν ἡμῖν τὰ ὄντα ὡς εἰσίν, ἀλλ' ὅπως δι' αὐτῶν ἡμῖν ἐμφανίζονται, καὶ διὰ τοῦτο παντὶ λόγῳ ἕτερος ἀντίκειται.

Ὁ Σωκράτης οὕτω περὶ τῆς κοινῆς γνώμης κρίνων ἀποδεικνύει, ὅτι αὕτη οὐδεμίαν γνῶσιν παρέχουσα περιπλέκεται εἰς ἀντιδράσεις· δὲν συμπεραίνει ὅμως συμφώνως τοῖς σοφισταῖς, ὅτι γνῶσις δὲν εἶναι δυνατή, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ταύτης τῆς ὁδοῦ. Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων στερεῖται ἀληθοῦς γνώσεως, διότι λαμβάνει ὑποθέσεις, ὧν τὴν ἀλήθειαν δὲν ἠρεύνησε, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἰδιότητα τῶν ὄντων μονομερῶς καὶ οὐχὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Ἐὰν τὸ ἀντικείμενον ὑφ' ὅλας τὰς ὄψεις παρατηρηθῇ καὶ ἐξ ὅλων ἡ ἀληθὴς οὐσία διορισθῇ, προέρχονται ἀντὶ ἀναποδείκτων παραστάσεων ἔννοιαι, ἀντὶ ἀμεθόδου τρόπου εὐμέθοδος τρόπος συζητήσεως, ἀντὶ συνήθους γνώσεως ἀληθής.

Ἡ δ' ἀρχὴ αὕτη ἔχει σημασίαν οὐ μόνον ἐπιστημονικήν, ἀλλὰ καὶ ἠθικήν, καὶ τοῦτο εἶναι ἓν τῶν χαρακτηριστικῶν, ὅτι τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ὁ Σωκράτης συνέδεσεν οὕτως, ὥστε οὔτε γνῶσις δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ ἀρετῆς, οὔτε ἀρετὴ ἄνευ γνώσεως.

Ἡ πρόοδος παρήγαγεν τὴν ἀναγκαιότητα ἀνωτέρας γνώσεως, ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς συζητήσεως τῶν περὶ φύσεως ἐτράπη εἰς τὴν τοῦ νοῦ· διὰ τοῦτο ἐζητεῖτο στενώτερος σύνδεσμος τῆς ἐπιστήμης μετὰ τοῦ βίου· εἰς τοῦτο ἐνήργησαν οἱ σοφισταὶ ἀποτελεσματικῶς· ἀλλ' οἱ σοφισταὶ ἐστεροῦντο στερεᾶς βάσεως, καὶ τὴν σκέψιν ἀσπασάμενοι ἀντὶ νὰ ὑψώσωσι τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν ἠθικὸν βίον μᾶλλον ὑπέσκαψαν.

Ὁ Σωκράτης συνιδὼν τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἀβάσιμον τῆς ἀρετῆς, τὴν ἀντίφασιν καὶ ἀσάφειαν τῶν παραστάσεων, τὸ ἀναγκαῖον ἐπιστημονικῆς ἀγωγῆς, παρέλαβεν ἄλλα τέλη, ἀνώτερα, καὶ δὲν προέθετο νὰ καταστρέψῃ τὴν περὶ τὴν ἀλήθειαν πίστιν, ἀλλὰ διὰ νέας ἐπιστημονικῆς μεθόδου νὰ δείξῃ τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτήν, καὶ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ καὶ ὠφελίμου νὰ ὑψώσῃ

τὸν χρόνον ἀπὸ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, δὲν ἔπρεπε δὲ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπὶ νέας καὶ ςερεᾶς βάσεως τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον κατέστη ὁ Σωκράτης ἠθικός τε ἅμα καὶ ἐπιστημονικὸς μεταρρυθμιστής. Ἡ δὲ μεγάλη αὐτοῦ ἰδέα ἦτο ἡ ἀναμόρφωσις καὶ ἀντικατάστασις τοῦ ἠθικοῦ βίου διὰ τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἠθικὴν καὶ ἐπιστήμην συνέδεσεν οὕτως, ὥστε βίος ἠθικὸς καὶ ἐπιστήμη ἦσαν ἀδιαχώριστα, καὶ ὁ σύνδεσμος οὗτος ὑπὸ Σωκράτους διέμεινεν ἀδιάσπαστος.

Ὁ Σωκράτης ὑπέθετεν, ὅτι ἡ ἀλήθεια κτᾶται διὰ νοήσεως, ὅτι ἕκαστος πρέπει νὰ σχηματίσῃ πεποίθησιν, αἱ δόξαι νὰ βασανισθῶσιν ἐκ νέου, τοῖς λόγοις νὰ πείθηταί τις· ἀλλὰ δὲν συνεφώνει μετὰ Πρωταγόρου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μέτρον πάντων χρημάτων, οὐδὲ μετὰ τῶν Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων παραδεχομένων ὡς κριτήριον μόνην τὴν ὑποκειμενικὴν πεποίθησιν καὶ τὴν πρακτικὴν χρείαν, οὐδὲ μετὰ τῶν σκεπτικῶν ἀναλυόντων πᾶσαν ἀλήθειαν εἰς πιθανότητα, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀληθὴς γνῶσις ὡς τέλος κτᾶται διὰ νοητικῆς παρατηρήσεως τῶν ὄντων.

Ὁ Σωκράτης τὸν ἄνθρωπον ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ἐκλαμβάνων δὲν καθιστᾷ μετὰ τῶν σοφιστῶν νόμον τὴν αὐτογνώμονα βούλησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν κείμενον, τὸν ἐξ ἀντικειμένου. (Ξεν. ἀπομ. II, 2. II, 6. III, 8. IV, 4). Ὁ Σωκράτης περὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ περὶ τὸν σχηματισμὸν συστήματος ἀσχολούμενος θεωρεῖ τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδον ὡς τὸ κύριον, διότι αὐτὴ φέρει εἰς τὴν ἀλήθειαν. (Zeller Phil. d. Griech. II, 78 καὶ ἑφ.).

Ἡ δὲ μέθοδος τοῦ Σωκράτους, ἔχει τὸ ἴδιον ὅτι ἡ ἔννοια ἀναπτύσσεται ἐκ τῆς συνήθους παραστάσεως, ἐκ τῶν δεδομένων ἐν τῇ αἰσθήσει· ἡ δ' ἔννοια δὲν ἀπορρέει ἐκ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλ' ἐκ πηγῆς ἄλλης, ἀνωτέρας. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐγίνωσκε καὶ τὴν ἐπαγωγὴν καὶ τὸν συλλογισμὸν καὶ εἰσήγαγεν αὐτὰ εἰς τὴν φιλοσοφίαν· ἡ μὲν ἐπαγωγή ἐςιν ἔφοδος ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου (Ἀρις. Τοπ. I, 12), ὁ δὲ συλλογισμὸς ἀπὸ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα. (Ἀριστ. ἀναλ. ὕστ. II, 23). Ὁ Σω-

κράτης γνῶσιν ἀληθῆ ἐκλαβὼν τὴν τῆς οὐσίας ἀνήγαγε πάντα εἰς τὴν οὐσίαν, τουτέστι τὴν οὐσίαν ἐζήτει νὰ εὕρῃ ἐπακτικῶς, τουτέστι δι' ἐξετάσεως τῶν πράξεων· καίτοι δὲ τὰς πράξεις ἐξετάζει, κύριον ὅμως καὶ μέτρον πράξεως ἐκλαμβάνει τὴν ἔννοιαν. (Πλατ. Φαῖδρ. 229. συμπ. 216. ἀπολ. 28. Ξεν. ἀπομ. IV, 2). Ἐπειδὴ δ' ὁ ἐπακτικὸς τρόπος συνείχετο τῷ διαλεκτικῷ, καὶ πρῶτος νὰ ἐξετάζῃ ἤρξατο, διέφερε τῶν πρότερον.

Ὁ Σωκράτης, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. XIII, 4), διέφερε καὶ τοῦ Πλάτωνος, διότι ὁ μὲν Σωκράτης τὰ καθόλου οὐ χωριστὰ ἐποίει, οὐδὲ τοὺς ὁρισμούς, οἱ δ' ἐχώρισαν (Πλάτων) καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσαν· ὥστε συνέβαινεν αὐτοῖς σχεδὸν τῷ αὐτῷ λόγῳ πάντων ἰδέας εἶναι τῶν καθόλου λεγομένων. Τὰς δὲ μεθόδους ταύτας ὁ Σωκράτης περισσότερον δὲν ἀνέπτυξεν (Brandis Gründlinien des Socrates s. 52).

Ἐπειδὴ δ' ὁ Σωκράτης μόνον τὴν γνῶσιν τῆς ἐννοίας ἀληθῆ ἀνεγνώριζεν, ἔπρεπε νὰ ἐξετάζῃ πᾶσαν ἄλλην ἂν συμφωνῇ μετὰ τῆς περὶ γνώσεως ἰδέας αὐτοῦ, καὶ ἐφαίνετο αὐτῷ ἄτοπον τὸ νὰ νομίζῃ ὅτι γινώσκων δὲν γινώσκει· διὸ καὶ ἑαυτὸν ἐξήταζε καὶ τοὺς ἄλλους καὶ μετ' αὐτῶν ἐβουλεύετο, ἐζήτει καὶ συνεζήτει. (Ξεν. ἀπομ. IV, 5, 12. Πλάτ. Θεαίτ. 151).

Ὁ Σωκράτης λέγων «ἓν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα» δὲν ἐννόει σκεπτικῶς, ἀλλ' ἀνέφερεν εἰς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας. Ἐπειδὴ δ' ἡ γνῶσις αὐτοῦ δὲν ἦτο δογματική, ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὰ γνωρίσματα τῆς ἀληθείας, εἰς ἣν φέρει ἡ (ἐπιστητὴ) ἄγνοια, καὶ ἣν ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ ὡς πηγάζουσαν μόνον ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ πράγματος. Ἡ δὲ κατάλληλος εἰς τοῦτο μέθοδος ἦτο τῷ Σωκράτει ἡ ἐπαγωγή· διὰ τοῦτο ὁ Σωκράτης ἄρχεται ἀπὸ τοῦ πᾶσι γνωστοῦ, δηλ. τῶν χαλκέων, τῶν σκυτοτόμων, τῶν βυρσοδεψῶν, τῶν κανθηλίων ὄνων, καὶ ἐξετάζει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔργου αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὑποθέτει ἀντικείμενον αὐτὸ καὶ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, εἶναι ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἠθική. Τὸ δ' ἀγαθὸν ὑπέθετεν ὡς τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως· ἀλλ' αὐτὸ ὡς

καθόλου έννοιαν ορίσας δεν ήτο δυνατόν να παραγάγη πράξιν ωρισμένην.

Κατά τον Ξενοφώντα ο Σωκράτης δεν αναγνωρίζει απόλυτον αγαθόν, αλλά σχετικόν (απομ. I, 5. IV, 1. IV, 5, I, 7. II, 3 και έφ. IV, 4. I, 6)· το αγαθόν είναι αυτώ το ωφέλιμον, το καλόν, το χρήσιμον. Και ο Πλάτων συμφωνεί, ότι ο Σωκράτης ανεγνώριζε ταυτότητα αγαθού και ηδέος (Πλατ. πολιτ. X 612. Γοργ. 495 Πρωτ. 353). Η γνώσις αναγνωρίζεται υπό του Σωκράτους αρχή της ηθικής, το δε περιεχόμενον της γνώσεως μένει αόριστον· η αοριστία δ' αύτη παρήγαγε την εις σχολάς διαίρεσιν των Σωκρατικών. (Phil. d. Griech. II, 64).

Ότι δε η άγνοια του Σωκράτους δεν ήτο σκεπτική, τούτο είναι φανερόν, διότι, εί η γνώσις αυτού ήτο σκεπτική, ουδέποτε ηδύνατο να κατασταθή βάσις της ηθικής. Επειδή δε ουδέ δογματική ήτο, ως ορθώς ο Έγελος παρατηρεί (Gesch. d. Phil. II, 54), ήτο ο τρόπος του διαλέγεσθαι προς ανάπτυξιν αυτής κατάλληλος. Ει και δεν είχε δογματικήν, είχεν όμως την ιδέαν και την μέθοδον της αληθούς γνώσεως, διότι άλλως ούτε την αυτού άγνοιαν να ομολογήση ηδύνατο, ούτε την των άλλων να εξελέγξη.

Ο δε Σχελλίγγιος υποθέτει ότι η του Σωκράτους άγνοια δεν αναφέρεται εις λογικήν γνώσιν, αλλ' εις θετικήν, εις ιστορικήν· διότι ο Σωκράτης ως προς την λογικήν γνώσιν ήτο τέλειος. Αλλ' η θετική γνώσις κατά Σχελλίγγιον δεν πηγάζει εκ της ιδέας, της ουσίας, διότι ο θεός δεν είναι ιδέα, ουσία, επομένως τέλος, μη όν, αλλ' αρχή, όν ενεργεία· διά τούτο και ο Αριστοτέλης λέγει, εις το θετικόν τραπείς κατέστη γνησιώτερος του Σωκράτους μαθητής ή ο Πλάτων. Εάν δε μετά Σχελλιγγίου υποθέσωμεν, ότι ο Σωκράτης δεν εζήτει το εν τω λόγω όν, την απλήν ιδέαν, αλλά το πραγματικόν, το κρείττον λόγου κατ' Αριστοτέλη, το επέκεινα ουσίας κατά Πλάτωνα, πρέπει να υποθέσωμεν, ότι ο Σωκράτης τον Θεόν υπέθετεν υπερούσιον και υπερόν, τέλειον και της φιλοσοφίας αρχήν· διότι άνευ τοιαύτης αρχής

ούτε τι να γνωρίση τις δύναται, ούτε την ηθικήν να θεμελιώση και την θρησκείαν.

Ο Πλάτων (απολ. 21 και 23) λέγων, ότι ούτος μεν οίεταί τι ειδέναι ουκ ειδώς, εγώ δε ώσπερ ουν ουκ οίδα ουδ' οίομαι, ομολογεί ότι ο Σωκράτης ούτε σκεπτικήν άρνησιν της γνώσεως ενόει ούτε δοξαστικήν, ως οι σοφισταί· διότι, ει αυτήν ενόει, η όλη φιλοσοφία αυτού θα ήτο αντιφατική, και η ζήτησις της αληθούς γνώσεως και η θεμελίωσις της ηθικής επί της γνώσεως όλως ασυμβίβαστος· επίσης δε λέγων, ότι ούτος σοφώτατος εστίν, ός ώσπερ Σωκράτης έγνωκεν, ότι ουδενός εστιν άξιος προς σοφίαν τη αληθεία, και ότι ο θεός όντως σοφός εστιν, και εν τω χρησμώ τούτο λέγει, ότι η ανθρωπίνη σοφία ολίγου τινός αξία εστί και ουδενός, δεν ενόει απολύτως το ανέφικτον της γνώσεως, αλλά μετεχειρίζετο μόνον σχετικώς προς τον θεόν και προς τον απολογητικόν σκοπόν, όπως απομακρύνη την αποστροφήν, ήν η αξίωσις ιδίας αυτού σοφίας προκαλεί· η δ' άγνοια ουδέ εν είδει ειρωνείας ούτε ως υπερβάλλουσα μετριοφροσύνη δύναται να θεωρηθή. Εντεύθεν φανερόν είναι ότι ο Σωκράτης εζήτει την γνώσιν του αληθούς όντος, την αλήθειαν, ίν' επ' αυτής θεμελιώση την ηθικήν και θρησκείαν.

Εντεύθεν φανερόν είναι ότι ο Σωκράτης την ιδέαν της αληθούς γνώσεως έχων και την μέθοδον εζήτει να αποκτήση την αληθή γνώσιν, και διά τούτο η φιλοσοφία αυτώ δεν ήτο αυτή η σοφία, αλλά έρως προς αυτήν· ταύτην δε ζητών ωμολόγει ως προς την σοφίαν την εαυτού άγνοιαν και την των άλλων εξήλεγχεν, και την άγνοιαν αυτού συναισθόμενος ενεπνέετο υπό έρωτος προς εύρεσιν αυτής· διά τούτο έλεγεν, ότι ο άνθρωπος δεν είναι μεν σοφός, επιθυμεί δε να γείνη, είναι τουτέστι φιλόσοφος, σοφός δ' είναι μόνος ο Θεός.

Επειδή δε τον Θεόν και τον κόσμον να γνωρίση δεν ηδύνατο πριν ή γνωρίση εαυτόν, εζήτει την εαυτού γνώσιν ως όρον της του Θεού και του κόσμου· διά τούτο «το γνώθι σαυτόν» υπελογίζετο πηγήν της αληθείας, διότι αυτώ γελοίον εφαίνετο το να ζητή τις να γνωρίση τα αλλότρια, εαυτόν δε να αγνοή.

(Πλατ. ἀπ. 20 καὶ 28. Φαῖδρ. 230. Ξενοφ. ἀπομ. IV, 9). Καὶ τοῦτο θέλων νὰ σημάνῃ ὁ θεὸς ὅτι τὸ γνῶθι σαυτὸν εἶναι ὁ ὅρος τῆς τοῦ θεοῦ καὶ κόσμου γνώσεως, ἐπομένως πάντων, ἔδωκε τῷ Χαιρεφῶντι τὸν χρησμὸν, ὅτι σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος Εὐριπίδης, ἀνδρῶν δὲ πάντων Σωκράτης σοφώτατος (Πλατ. ἀπολ. 21).

Ὁ Βράνδης (g. d. Phil. II, 36) λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης διέκρινε τὴν νοητὴν γνῶσιν ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς· τὰ χωρία ὅμως ταῦτα (Πλατ. Μεν. 98. Ξεν. ἀπομ. IV, 2), ἐφ' ὧν στηρίζει, ἀναφέρονται εἰς τὸν Θεαίτητον, διότι ὁ Σωκράτης ἐζήτει αὐτὸ τὸ ὄν, ὅπερ δὲν ἦτο ἐξ ὑποκειμένου ὡς τὸ τῶν σοφιστῶν, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀντικειμένου· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τὸ ὂν εἰς μόνον τὸ ὑποκείμενον ἀναφέρεται, καὶ τοῦτο μόνον καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ εἰσὶν ἀντικείμενον συζητήσεως, εἶναι ἡ ἅπασα φιλοσοφία αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, κατὰ τὸ περιεχόμενον ἠθική· ὅτι ὅμως πρῶτος ὁ Σωκράτης διέκρινε τὴν αἰσθητὴν καὶ νοητὴν γνῶσιν (τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν δόξαν), ἀποδεικνύουσι πολλὰ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Πλάτωνος χωρία. (Μεν. 98. Φίληβ. 59. Ξεν. ἀπομ. IV, 2 καὶ ἐφ. Δ. Λ. IV, 17).

Ὁ Ξενοφῶν (ἀπομ. I, 1, 11) λέγει ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν συνδιελέγετο περὶ φύσεως, ὡς οἱ ἄλλοι, διότι ἐνόμιζε μωρὸν πρὶν ἢ γνωρίσῃ τις τὰ ἀνθρώπινα νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν θείων. Ὁ δὲ Πλάτων (Φαίδ. 96. καὶ ἐφ. Πολιτ. VII, 529) λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης τὴν φυσικὴν δὲν προσέβαλεν, ἀλλὰ μόνον τὸν τρόπον τῆς περὶ φύσεως θεωρίας, καὶ ταῦτα τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν (ἀπομ. I, 4· IV, 3), διότι ἡ τελεολογικὴ τοῦ Σωκράτους περὶ φύσεως θεωρία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἠθικῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης (1) λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἠρεύνησε τὰ περὶ φύσεως, ἐζήτει δὲ περὶ αὐτῆς θεωρίαν τελεολογικήν· καὶ ἀληθῶς διὰ αὐτῆς ἔσπειρε τὸν σπόρον φυσικῶν καὶ μεταφυσικῶν συζητήσεων, καὶ ὁ σπόρος οὗτος ἐβλάστησε καὶ ἐκαρποφόρησεν ἐν τῷ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει· ἡ δὲ τελεολογικὴ αὕτη θεω-

(1) μετ. I, 6. Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν. Περὶ ζω. μορ. I, 1. ἐπὶ Σωκράτους δὲ τοῦτο μὲν (τὸ ὁρίσασθαι τὴν οὐσίαν) ηὐξήθη, τὸ δὲ ζητεῖν τὰ περὶ φύσεως ἔληξεν.

ρία αὐτοῦ ἔτεινε πρὸς ἠθικὸν σκοπὸν, ἵνα προτρέπῃ τοὺς φίλους εἰς εὐσέβειαν (1), διότι καὶ ἡ περὶ θεῶν θεωρία αὐτοῦ ἀποτελεῖ μέρος τῶν ἠθικῶν συζητήσεων αὐτοῦ. Τὴν δ' ἀρχὴν τῆς τοῦ Σωκράτους ἠθικῆς ἐκφράζει τὸ ἀξίωμα, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ εἶναι γνῶσις (2). Ὁ Σωκράτης ἐξ ἀρχῆς ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴν διὰ τῆς γνώσεως· ἵνα δ' ὁ ἄνθρωπος θεμελιώσῃ ἀληθῆ ἠθικὴν, εἶναι ἀνάγκη νὰ λάβῃ σαφῆ καὶ βεβαίαν γνῶσιν ὡς κανόνα τῆς πράξεως αὐτοῦ. Ἡ δὲ γνῶσις δὲν εἶναι ὅρος τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ ἡ ὅλη ἠθικὴ, καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει γνῶσις, ἐκεῖ οὐδ' ἀρετή. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀνεπλήρωσαν τὸ μονομερὲς ταύτης τῆς θεωρίας τοῦ Σωκράτους περὶ ἀρετῆς. Ὁ Σωκράτης ἰσχυρίζετο, ὅτι ἄνευ ὀρθῆς γνώσεως πρᾶξις ὀρθὴ νὰ ὑπάρξῃ δὲν εἶναι δυνατόν. Ἡ γνῶσις εἶναι τὸ ἰσχυρότατον καὶ δὲν δύναται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἡττηθῇ. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης παρεδέχετο τὴν ταυτότητα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἐθεώρει ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς, καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὐδεὶς ἑκὼν κακός· (Ἀριστ. ἠθ. μεγαλ. I, 9. ἠθ. Εὐδ. II, 7)· κακός ἐστιν ὁ μὴ εἰδώς· Νικομ. III, 7. Ξεν. ἀπομ. III, 9. IV, 6)· ἐκ δὲ τῆς ἰδέας ταύτης ἐξήχθη καὶ ἡ ταυτότης ὅλων τῶν ἀρετῶν· (ἠθ. Νικομ. III, 1. ἠθ. Εὐδ. III, 1 Πολιτικ. I, 13, Ξεν. III, 9)· ἀνδρεῖός ἐστιν ὁ γινώσκων τὸν κίνδυνον καὶ τὰ μέσα πρὸς ἀποφυγὴν, οὐχὶ δ' ὁ μὴ εἰδὼς (Ξεν. III, 9, 2).

Ἐκ τούτου τεκμαίρεται ὅτι τὸ κύριον ἐν τῇ ἀρετῇ εἶναι ἡ γνῶσις, καὶ διὰ τοῦτο λέγει τὰς ἀρετὰς ἐπιστήμας διαφόρους μόνον οὔσας κατὰ τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχουσι πολλαὶ ἀρεταὶ, ἀλλὰ μόνον μία. (Πλάτ. Πρωτ. 329. 349. 360. Μεν. 71).

Ἐπειδὴ ἡ γνῶσις εἶναι ἡ βάσις πάσης ἠθικῆς πράξεως, ἡ δ'

(1) Ξεν. ἀπομ. I. 4. IV, 3. οὕτω καὶ περὶ θεολογίας I, 1, αὐτὸς δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπείων ἀεὶ διελέγετο.

(2) Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. VI, 13. Σωκράτης φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι, ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας.

ἀμαθία ἡ βάσις πάντων τῶν ἁμαρτημάτων, πρέπει ἐν ταῖς πολιτείαις νὰ ἄρχωσιν οἱ εἰδότες καθὸ ἐνάρετοι (Ξεν. I, 2. III, 9. Πλάτ. Πολιτικ. 297)· διὸ ἡ γνῶσις ἑαυτοῦ (τὸ γνῶθι σαυτὸν) εἶναι κατὰ Σωκράτην ἡ βάσις τῆς ἠθικῆς, ἡ ὅλη ἠθική (1). Ἐὰν δὲ ἡ ἀρετὴ ἦναι γνῶσις, ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως; τοῦτο λέγει εἶναι τὸ ἀγαθόν· τί δ' εἶναι τὸ ἀγαθὸν, δὲν διώρισε, διότι τὸ ἀγαθὸν ὡς τέλος εἶναι μόνον ἡ ἔννοια, τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς γνώσεως ἀόριστον.

Ὁ Σωκράτης ἐπιχειρήσας νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἠθικὴν γνῶσιν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ὡς τὴν μεγίστην τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονίαν, ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἠθικῶς πράττει μόνον ὁ ἐν γνώσει πράττων, ἀνηθίκως δ' ὁ ἐν ἀγνοίᾳ. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξήχθησαν ἄτοπα, εἰς ἃ ἀπιδὼν ὁ Ἀριστοτέλης κατέκρινε τὸν Σωκράτη, ὅτι τὴν ἀρετὴν ὑποθέτει λόγον (2).

Ἐπειδὴ δὲ τὸ κακὸν εἶναι στέρησις γνώσεως, ἀμαθία (3), κατέκρινεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Σωκράτη, ὅτι ποιήσας τὰς ἀρετὰς ἐπιστήμας ἐξῄρεσεν ἀπ' αὐτῶν καὶ πάθος καὶ ἦθος (4).

Ὅθεν κατὰ Σωκράτην ἡ ἀρετὴ εἶναι γνῶσις, διδακτὴ καὶ μία (Πλάτ. Μεν. Μεν. 88 τὰ μὲν ἄλλα πάντα εἰς τὴν ψυχὴν ἀνηρτῆσθαι, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς εἰς φρόνησιν, εἰ μέλλει ἀγαθὰ εἶναι), ὅτι δὲ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ εἰσιν αἱ αὐταὶ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων, ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ σοφία εἰσὶ, σοφία δὲ καὶ σωφροσύνη, δίκαιον καὶ ὅσιον, ἄδικον καὶ ἀκόλαστον εἶναι ταὐτόν· Πλάτ. Γοργ. 507. Ξεν. III, 9)· τὸ ἀδικεῖσθαι κρεῖττον τοῦ ἀδικεῖν, καὶ τὸ τιμωρεῖσθαι τοῦ μετανοεῖν διὰ παρελθόντα ἀδικήματα· ταῦτα δ' ἀποτελοῦσι τὸ θετικὸν περιεχόμενον τῆς τοῦ Σωκράτους περὶ ἀρετῆς θεωρίας.

(1) Ξεν. III, 8. 12. IV, 6. 4. 8. 1, 5. 3. καὶ ἐφ. II, 1. Πλατ. Πρωτ. 353. Πολιτ. X, 612. Γοργ. 495.

(2) ἠθ. μεγαλ. I, 35. διὸ οὐκ ὀρθῶς Σωκράτης ἔλεγε φάσκων εἶναι τὴν ἀρετὴν λόγον· οὐδὲν γὰρ ὄφελος εἶναι πράττειν τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια, μὴ εἰδότα καὶ προαιρούμενον τῷ λόγῳ· ἠθ. Νικ. VI, 13. Σωκράτης ὅτι μὲν φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς ἡμάρτανε· Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι πάσας (ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας), ἡμεῖς δὲ μετὰ λόγου. Ξεν. III, 9.

(3) Λαχ. 194. ὅτι ταῦτα ἀγαθὸς ἕκαστος ἡμῶν, ἅπερ σοφός, ἃ δὲ ἀμαθής, ταῦτα κακός, Φαίδ. 68.

(4) ἠθ. μεγαλ. I, 1. γίνονται οὖν αἱ ἀρεταὶ πᾶσαι ἐν τῷ λογιστικῷ τῆς ψυχῆς μορίῳ· συμβαίνει οὖν αὐτῷ ἐπιστήμας ποιοῦντι τὰς ἀρετὰς ἀναιρεῖν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς, τοῦτο δ' ἀναιρῶν ἀναιρεῖ καὶ πάθος καὶ ἦθος· μετὰ ταῦτα δὲ Πλάτων διείλετο τὴν ψυχὴν εἴς τε τὸ λόγον ἔχον καὶ εἰς τὸ ἄλογον ὀρθῶς, καὶ ἀπέδωκεν ἑκάστου ἀρετὰς προσηκούσας.

Ἐὰν δὲ ἡ ἀρετὴ ὑποτεθῇ γνῶσις, ἕπεται, ὅτι οὐδεὶς ἐν γνώσει ἁμαρτάνει· διότι ὁ εἰδὼς τὸ καλὸν ἐκλέξει αὐτό· ἄρα ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνει ἕκαστος μὴ εἰδὼς τὸ ἀγαθόν. (ἠθικ. Νικομ. VII, 3· οὐδένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν). Ἄκων ἄρα ὁ κακός ἐστι κακός· ἄρα ὁ ψευδόμενος ἐν γνώσει κρείττων τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ, καὶ τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ ἀδικοῦντος ὁ ἐν γνώσει ἀδικῶν. (Πλατ. Ἱππ. 365. Ξεν. ἀπομ. IV, 2). Διὰ δὲ ταῦτα ὑπελήφθη ὁ Σωκράτης σοφιστής, εἰ καὶ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ἦτο, ὅτι ὁ ἔχων τὴν ἀληθῆ γνῶσιν δὲν ἁμαρτάνει, ὡς ἱκανὸς ὢν νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἀγαθόν· διότι ὁ Σωκράτης ἐδόξαζεν ὅτι τὸ ἀληθὲς ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἀληθὲς συμφέρον ἑκάστῳ, καὶ κατ' αὐτοῦ οὐδεὶς νὰ ἀντιπράξῃ δύναται.

Ὡς δ' ἡ ἀρετή ἐστι γνῶσις, οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ εὐδαιμονία καὶ ἄλλοις φρόνησις ἡ εὐδαιμονία ἐστὶν (Ἀριστ. ἠθ. Νικ. I, 9). Ἡ δ' ἠθικὴ γνῶσις οὔτε αἴσθησις οὔτε δόξα ἦτο, ἀλλ' ἀλήθεια· (Ξενοφ. III, 8. Πλατ. Χαρμ. Γοργ. eodem)· τοῖς δὲ σοφισταῖς ἀρετὴ ἦτο ἡ ἐπιτηδειότης. (Ξεν. IV, 2. Πλατ. Γορ. 361).

Ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἀνεξάρτητος διὰ περιορισμοῦ τῶν χρειῶν καὶ ἐπιθυμιῶν· διὸ τὴν ἐγκράτειαν ὁ Σωκράτης ἔλεγε κρηπῖδα ἀρετῆς (τὸ μηδενὸς δεῖσθαι)· διότι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄρχων, διὰ δὲ τῶν χρειῶν καὶ ἐπιθυμιῶν δοῦλος. (Ξεν. I, 5, 3. II, 1).

Τὴν δὲ φιλίαν ἐθεώρει μόνον μεταξὺ ἐναρέτων καὶ ἀφιλοκερδῶν δυνατήν (1). Περὶ δὲ πολιτείας ὁ Σωκράτης εἶχε μεγάλην ἰδέαν (Ξενοφ. ἀπομ. II, 1, 12)· ζητεῖ πλήρη ὑπακοὴν τοῖς νό-

(1) Ξεν. συμπ. 8, 27. οὐ γὰρ οἷόν τε πονηρὰ αὐτὸν ποιοῦντα ἀγαθὸν τὸν συνόντα ἀποδεῖξαι, οὐδέ γε ἀναισχυντίαν καὶ ἀκρασίαν παρεχόμενον ἐγκρατῆ καὶ αἰδούμενον τὸν ἐρώμενον ποιῆσαι.

μοις, ἕκαστος ἱκανὸς πρέπει νὰ μετέχῃ τῆς διοικήσεως. (ἀπομ. III, 7, 9).

Ἐὰν πᾶσα ἀληθὴς ἀρετὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως, πρέπει τοῦτο νὰ λάβῃ χώραν καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς· διὸ ἀπαιτεῖ ὁ Σωκράτης ἕκαστος πολιτικὸς νὰ παρασκευάζηται διὰ τῆς ἐπιστήμης (Ξεν. III, 6), ἕκαστος εἰδὼς ἔχει δικαίωμα νὰ μετέχῃ τῶν πολιτικῶν· διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες δὲν εἶναι οἱ κρατοῦντες τὰ σκῆπτρα, οὐδ' οἱ αἱρεθέντες ὑπὸ τῶν τυχόντων, οὐδ' οἱ κλήρῳ λαχόντες, οὐδ' οἱ βιασάμενοι, οὐδ' οἱ ἐξαπατήσαντες, ἀλλ' οἱ ἐπιστάμενοι ἄρχειν. (Ξεν. ἀπομ. III, 9, 10).

Περὶ δὲ ὀχλοκρατίας ἐδόξαζεν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον δίκαιος πολιτικὸς νὰ τηρηθῇ, διὰ τοῦτο ὁ τοιοῦτος τρέπεται εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον· διὰ δὲ τῆς νέας ταύτης ἀρχῆς κατέστη ὁ Σωκράτης ἐναντίος οὐ μόνον εἰς τὴν δημοκρατίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν τῶν Ἑλλήνων πολιτείαν· ἀντὶ τῆς ἰσονομίας πάντων ἢ τῆς προτιμήσεως τοῦ γένους καὶ τοῦ πλούτου ἱδρύθη ἀριστοκρατία τῆς ἐπιστήμης, ἀντὶ τῶν πολικικῶν τάξεων ἀντικατέστη τάξις ἐπιστημονικὴ ὑπαλλήλων, ἀντὶ δημοκρατίας ἀριστοκρατία τῆς ἐπιστήμης, ἣν ὁ Πλάτων ἀνέπτυξεν ἐν τῇ πολιτείᾳ του.

Τὰς δὲ τοῦ Πλάτωνος δοξασίας ἀνάγει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸν Σωκράτη ὀρθῶς (**Brandis Grundlin. der Socrat. Lehre im Rhein. Mus I. s. 128**), διότι τὴν γνῶσιν, ἣν θεωρεῖ βάσιν τῆς ἀρετῆς, θεωρεῖ καὶ τῆς πολιτείας.

Καὶ τοὺς ἀγράφους νόμους ἐθεώρει ὁ Σωκράτης ὑπὸ τῶν θεῶν τεθειμένους (1), καὶ ὡς τοιοῦτοι δὲν πρέπει νὰ παραβαίνωνται. (Πλατ. Κριτ.).

Ἡ πορεία, ἣν ὁ Σωκράτης ἐβάδισεν, ἔφερεν αὐτὸν εἰς ἰδίαν περὶ φύσεως καὶ τῶν αἰτίων αὐτῆς θεωρίαν.

Ὁ Σωκράτης σπουδάσας τὸν ἀνθρώπινον βίον δὲν παρεγνώ-

(1) Ξεν. ἀπομ. IV, 4. ἀγράφους δέ τινας οἶσθα, ἔφη, νόμους; θεὸν οἶμαι τοὺς νόμους τούτους τοῖς ἀνθρώποις θεῖναι.

ρισε καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον, ἀλλ' αὐτὸν ἐγνώρισε σκόπιμον καὶ ἀγαθόν, τουτέστιν ὠφέλιμον τῷ ἀνθρώπῳ. Ξεν. ἀπομ. I, 4, 2).

Ἡ περὶ φύσεως θεωρία αὐτοῦ οὐσιωδῶς τελεολογικὴ δεικνύει, ὅτι πάντα τείνουσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου. (Ξεν ἀπ. I, 4, 12. IV, 3). Ἐν ἅπασι δείκνυται ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ, ἐν τῇ ὁρμῇ πρὸς μετάδοσιν καὶ συντήρησιν, ἐν τῇ πρὸς τὰ τέκνα ἀγάπῃ, ἐν τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου, ἐν ἅπασιν ὑπάρχει ἀπόδειξις τῆς θείας προνοίας.

Ὁ Σωκράτης θεμελιώσας τὴν ἠθικὴν ἐπιστημονικῶς, ἐθεμελίωσε διὰ τῆς τελεολογίας τὴν ἰδανικὴν τῆς φύσεως θεωρίαν, ἥτις ἐκράτησε τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας τῆς φύσεως.

Πῶς δ' ἐνόει τὸν νοῦν, τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός; Εἰ μὲν ὁ Σωκράτης τὸν ἀνθρώπινον ἐνόει, ἡ θεωρία αὐτοῦ δὲν θὰ διέφερε τῆς σοφιστικῆς· διότι διὰ τῆς θεωρίας ταύτης οὔτε ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε τάξις. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης νοῦν λέγων ἐνόει τὸν καθόλου, τὸν κυβερνῶντα, τακτοποιοῦντα καὶ τὰ πάντα συγκρατοῦντα. Ὅτι δ' ὁ Σωκράτης ἐνόει τὸν τοῦ παντὸς νοῦν ἀποδεικνύει καὶ ἡ δόξα, ἣν εἶχεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀδύνατον νὰ γείνῃ κάτοχος τῆς τελείας γνώσεως (1). Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ Σωκράτης λέγων νοῦν ἐνόει τὸ θεῖον.

Ἐπὶ δὲ Σωκράτους προῆλθον θεωρίαι ἄθεοι καὶ ἡ περὶ τῶν θεῶν ἀμφιβολία.

Ὁ Σωκράτης πρὸς ἀναίρεσιν αὐτῶν ἀπέβλεψε πρῶτον μὲν εἰς τὴν λογικὴν τάξιν τῶν ὄντων, δεύτερον δὲ εἰς τὸ αἴτιον τῆς περὶ τὰ θεῖα ἀπιστίας. Ἐπειδὴ δ' ἐπίστευον μὲν πᾶν τὸ ὁρώμενον, δὲν ἐπίστευον δὲ τὸ μὴ ὁρώμενον, ἀνῄρεσε τὰς θεωρίας ταύτας, ἀποδείξας ὅτι τὸ βέλτιστον οὐχ ὁρᾶται ἀλλ' ὁρᾶται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ (2). Ὁ Σωκράτης ὑψώθη εἰς τὸν ἕνα θεὸν

(1) Πλατ. ἀπολ. 23. τὸ δὲ κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι, καὶ ἐν τῷ χρησμῷ τούτῳ τοῦτο λέγειν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγου τινὸς ἀξία ἐστὶ καὶ οὐδενός. Ξεν. ἀπομ. I, 1.

(2) Ξενοφ. ἀπομ. IV, 3. καὶ ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέχων,

διακρίνας αὐτὸν ὡς σοφὸν δημιουργόν, καὶ τοὺς πολλοὺς ὄργανα τοῦ ἑνὸς ἀποφηνάμενος ἐθεμελίωσε τὸν μονοθεϊσμὸν καὶ συνεβίβασε τὸν ἐθνισμὸν πρὸς τὸν χριστιανισμόν· καὶ τοῦτον τὸν ἕνα ὑπέλαβεν ὡς τὸν νοῦν τοῦ παντός, τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ σύμπαν παρέστησεν ὡς τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα (Ξεν. ἀπ. I, 4, 8), τὸν δὲ θεὸν ὑπέλαβε πάνσοφον πανταχοῦ παρόντα καὶ παντοδύναμον (1).

Ἡ δ' ἰδέα αὕτη ἐπιβεβαιοῖ, ὅτι ὁ Σωκράτης τὸν θεὸν ὑπελάμβανε τέλειον, καὶ κατὰ τοῦτο διέφερε τῶν σοφιστῶν καταστησάντων τὸ ἄτομον ἀρχήν, καὶ ἐκείνων, οἵτινες τὸν θεὸν δὲν ἀνεγνώριζον τέλειον, ἀλλὰ δυνάμει ὂν καὶ διὰ τοῦτο ἀτελῆ (Ἀριστ. μετ. XII, 6).

Οὕτω δὲ ἀλλήλοις συνέδεσε καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν τοσοῦτον εὐκρινῶς, ὅσον οὐδεὶς τῶν πρότερον.

Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς κατὰ Σωκράτην ἐστὶν εἷς καὶ τὸ ἀγαθὸν ἕν, εἶναι μία καὶ ἡ ἀρετή, μία καὶ ἡ ἀλήθεια· διὸ καὶ πᾶν μὴ λογικὸν δὲν εἶναι ἀγαθόν, ἀλλὰ κακόν. (Ξεν. III, 9. Πλάτ. Φαίδ. 68). Ἡ δὲ περὶ τὴν πρόνοιαν πίστις δέδοται μετὰ τῆς τελεολογικῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν θεῶν· ὡς ἰδίαν δ' ἀπόδειξιν περὶ τῆς θείας προνοίας ἐθεώρει τὰ μαντεῖα (Ξενοφ. IV, 3. 12. II, 14). Ἐκ δὲ τῆς βεβαιότητος ταύτης ἕπεται καὶ ἡ λατρεία τῶν θεῶν διὰ προσευχῆς, θυσιῶν καὶ ὑποταγῆς (IV, 3, 14)· ἐνουθέτει δὲ νὰ ζητῶσι τὸ καθόλου ἀγαθόν, διότι βέλτιστα οἱ θεοὶ γινώσκουσι τί ὠφέλιμον τοῖς ἀνθρώποις ἐστίν· καὶ περὶ θυσιῶν ἔλεγεν ὅτι κύριον εἶναι τὸ φρόνημα τοῦ θυσιάζον-

ἐν ᾧ πάντα τὰ καλὰ καὶ ἀγαθά ἐστι. καὶ ἀεὶ μὲν χρωμένοις ἀτριβῆ τε καὶ ὑγιᾶ καὶ ἀγήρατον παρέχων, θᾶττον δὲ νοήματος ἀναμαρτήτως ὑπηρετοῦντα, οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράττων ὁρᾶται, τάδε δὲ οἰκονομῶν ἀόρατος ἡμῖν ἐστιν. Πλάτ. Πολιτ. VII, ἀρχ. νόμων X, 897. καὶ ἑφ. Ξεν. ἀπομ. I, 4. 3. I. 1. Σωκράτης δ' ἡγεῖτο πάντα μὲν θεοὺς εἰδέναι τά τε λεγόμενα καὶ πραττόμενα καὶ τὰ σιγῇ βουλευόμενα, πανταχοῦ δὲ παρεῖναι καὶ σημαίνειν τοῖς ἀνθρώποις περὶ τῶν ἀνθρωπείων πάντων.

(1) Ξεν. I, 4, 18. γνώσῃ τὸ θεῖον ὅτι τοσοῦτον καὶ τοιοῦτόν ἐστιν, ὥστε ἅμα πάντα ὁρᾶν καὶ πάντα ἀκούειν καὶ πανταχοῦ παρεῖναι καὶ ἅμα πάντων ἐπιμελεῖσθαι.

τος καὶ οὐχὶ τὸ μέγεθος τῆς θυσίας, διότι ἡ εὐσεβὴς θυσία εἶναι εὐπρόσδεκτος (Ξεν. I, 3, 2. IV, 3, 17).

Τὸ δὲ θεῖον εὑρίσκει ὁ Σωκράτης πρὸ πάντων ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ (1).

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀναιρέσας ὁ Σωκράτης τὴν περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀμφιβολίαν, καὶ τὸ θεῖον ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ εὑρὼν ἀπεφήνατο, ὅτι ὑπάρχει συγγένεια τοῦ λογικοῦ ἡμῶν μετὰ τοῦ θείου, καὶ ὅτι πάντα κατὰ λογικοὺς νόμους μορφωθέντα μαρτυροῦσι τὴν ὕπαρξιν τοῦ κοινοῦ νοῦ, ἐξ οὗ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἡμῶν (2).

Ὁ Φαίδων (98) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐζήτει πάντα νὰ ἀναγάγῃ εἰς τὸν νοῦν, χωρὶς δὲ καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὸν τρόπον τῆς ἀναγωγῆς· διὸ μέμφεται τοὺς φυσιολόγους, ὅτι δὲν προβαίνουσιν εἰς τὰ πρῶτα αἴτια, ὅπως ἐξ αὐτῶν ἐξηγήσωσι τὴν γένεσιν τῶν ὄντων· (Πλάτ. Φαίδ. 97)· ὁ Σωκράτης ἀληθῶς σύστημα φυσικῆς δὲν ἀνέπτυξε, δι' ἣν ὅμως ἐξέφρασε τελεολογικὴν τῆς φύσεως ἰδέαν πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ τῆς φυσικῆς πατήρ.

Ἐπειδὴ ὁ νοῦς εἶναι τὸ αἴτιον πάντων, πρέπει καὶ παρὰ πάντων νὰ τιμᾶται καὶ λατρεύηται. Οὗτος δ' ὁ νοῦς εἶναι συγγενὴς μετὰ τοῦ νοῦ ἡμῶν, καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης, ὅτι τὸ θεῖον ἐνυπάρχει τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, ἐπήγασεν ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἰδέα αὐτοῦ, ἣν φιλοσοφικῶς ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι ἀνέπτυξεν (Πλάτ. Φαίδ. 79). Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ἠνέωξε πορείαν εἰς γνῶσιν ἀντικειμενικήν, δι' ἧς κατέστη καὶ τῆς φιλοσοφίας μεταρρυθμιστής.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ἐνέπνευσεν ἔρωτα εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἵδρυσε τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς καὶ ὅλων τῶν ἔπειτα συστημάτων, εἰ καὶ ὁ ἴδιος ἴδιον σύστημα δὲν ἀνέπτυξε. Τὸ δὲ μέγα καὶ ἀΐδιον τῆς θεωρίας αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐζή-

(1) Ξεν. IV, 3, 14. ἀλλὰ μὴν καὶ ἀνθρώπου γε ψυχή, εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ἀνθρωπίνων, τοῦ θείου μετέχει.

(2) Ξεν. ἀπομ. I, 4. Πλάτ. Φιληβ. 28. ὡς νοῦς βασιλεύς ἐστιν ἡμῖν οὐρανοῦ καὶ γῆς πάντα διακοσμῶν τόν τε κόσμον καὶ τὰ πάντα.

τησε νὰ ὁρίσῃ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, τὴν βάσιν πάσης ἠθικῆς θεωρίας· ἀόριστον δ' αὐτὸ καταλιπὼν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς γένεσιν σχολῶν διαφόρων. (Zeller Phil. d. Griech. II, s. 64). Τὸ δ' ἀγαθόν, τὸ τέλος τοῦ παντός, νὰ εὕρῃ σπουδάσας ἐζήτησε διὰ τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ καταστρέφων τὸ δοξαστικὸν καὶ αὐθαίρετον, ἃ ἦρχον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τὰς πράξεις καὶ τὸν βίον. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ πρωτότυπον τῆς ἀρχαιότητος, ἡ λαμπροτάτη εἰκὼν αὐτῆς, ἣν πολλοὶ ἐζήτησαν νὰ μιμηθῶσιν (Κυρηναϊκοί, Κυνικοί, Μεγαρικοί), ἀλλ' οὐδεὶς ἄλλος νὰ μιμηθῇ ἠδυνήθη, εἰμὴ εἷς καὶ μόνος, ὁ θεῖος Πλάτων, ὁ τελειότερος τῶν Σωκρατικῶν.

Πῶς δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐνόησαν αὐτόν, ἀρχόμεθα εἰδικώτερον ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν.

II. *Οἱ ἀτελεῖς Σωκρατικοί.*

Σωκρατικοὶ κυρίως ἐκλήθησαν οἱ ἀκροασάμενοι Σωκράτους καὶ παραλαβόντες τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἡ μεγάλη τοῦ Σωκράτους σημασία, ὁ ἔξοχος αὐτοῦ χαρακτήρ, ἡ εὐσέβεια, ἡ ἠθική, τὸ μέγα καὶ νέον τῆς θεωρίας αὐτοῦ παρήγαγε τοῖς ἀκροαταῖς αὐτοῦ ἐνέργειαν ἐκτεταμένην.

Ἐπειδὴ δ' οὗτοι τὸ ἀγαθόν, ὃ ὁ Σωκράτης δὲν ὥρισε, διαφόρως ὑπέλαβον καὶ ἐπεξειργάσθησαν, ἕκαστος δὲ ἐνόησε κατὰ τὸ φρόνημα καὶ τὴν κατάληψιν αὐτοῦ, προῆλθον διάφορα συστήματα ἢ σχολαί, ὡς ἡ Μεγαρική, ἡ Κυνικὴ καὶ ἡ Κυρηναϊκή· τούτων δὲ ἡ μὲν Μεγαρικὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ διαλεκτικόν, ἡ δὲ Κυνικὴ καὶ Κυρηναϊκὴ εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ πρακτικόν.

Ὁ Σωκράτης ἀπεφήνατο τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν ὡς τὸ μέγιστον τέλος τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ βίου· τοῦτο δὲ τὸ ἀγαθόν, τὸ μὴ ὁρισθὲν ὑπὸ Σωκράτους, οἱ μὲν Κυρηναϊκοὶ ὡρίσαντο ἡδονήν, οἱ δὲ Κυνικοὶ ὡς αὐτάρκειαν, ἤτοι ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ πασῶν τῶν χρειῶν, οἱ δὲ Μεγαρικοὶ ἀνήγαγον εἰς τὸ ἓν τῶν Ἐλεατῶν. Πάντες δὲ τὴν τοῦ Σωκράτους ἀρχὴν ὀρθῶς μὴ ἐννοήσαντες ἀπέβλεψαν εἰς προτέρας θεωρίας· οἱ μὲν Μεγαρικοὶ καὶ Κυνικοὶ τὴν τῶν Ἐλεατῶν καὶ τοῦ Γοργίου θεωρίαν παραλαβόντες, οἱ δὲ Κυρηναϊκοὶ τὴν τοῦ Πρωταγόρου καὶ Ἡρακλείτου, συνέμιξαν τῇ τοῦ Σωκράτους.

Ἐκ δὲ τῶν Σωκρατικῶν οἱ μὲν ἦσαν νέοι, οἱ δὲ ἤδη προβεβηκότες, ὡς ὁ Χαιρεφῶν ὁ ἐκ Δελφῶν τὸν χρησμὸν κομισάμενος, Χαιρεκράτης ὁ ἀδελφὸς Χαιρεφῶντος, ὁ Κρίτων, ὁ Ἀντισθένης· οὗτοι δ' ἦλθον πρὸς τὸν Σωκράτη ἔχοντες καὶ ἄλλων θεωρίας. Ἐκ δὲ τῶν ἀκροασαμένων οἱ μὲν ἧττον αὐτὸν ἐννοήσαντες ἀτελεῖς Σωκρατικοὶ ἐκλήθησαν, οἱ δὲ μᾶλλον, τελειότεροι, οἱ δ' ὀρθῶς, τέλειοι, ὡς ὁ Πλάτων.

Οἱ δὲ μὴ ἐννοήσαντες ἐκλήθησαν φίλοι τοῦ Σωκράτους, ὡς ὁ Ξενοφῶν, ὁ Αἰσχίνης. Ἐκ τῶν μᾶλλον δ' αὐτὸν ἐννοησάντων μνημονεύονται καὶ ὁ Θηβαῖος Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης ἀμφότεροι μαθηταὶ Φιλολάου· ἀλλὰ περὶ τούτων γνωστόν ἐστιν οὐδέν· διότι ὁ πίναξ τοῦ Κέβητος δὲν φαίνεται ἔργον γνήσιον. (Δ. Λ. II, 64. II, 122 καὶ ἐφ.). Ἐκ δὲ τῶν Σωκρατικῶν ἱδρυταὶ σχολῶν εἰσὶν ὁ Εὐκλείδης, ὁ Φαίδων, ὁ Ἀντισθένης, ὁ Ἀρίστιππος καὶ ὁ Πλάτων.

Τούτων δὲ ὁ μὲν Εὐκλείδης καὶ Φαίδων εἶχον ὁμοίας ἀρχάς, οἱ δ' ἄλλοι ἰδίας. Ἑπομένως προκύπτουσι Σωκρατικαὶ σχολαὶ τρεῖς, ἡ τοῦ Φαίδωνος καὶ Εὐκλείδου, ἡ Μεγαρικὴ καὶ Ἠλειακὴ καὶ Ἐρετριακή, ἐξ ἧς ἐπήγασεν ἡ σκέψις, ἡ Κυνικὴ τοῦ Ἀντισθένους, ἐξ ἧς ἡ Στωϊκή, καὶ ἡ Κυρηναϊκὴ τοῦ Ἀριστίππου, ἐξ ἧς ἡ Ἐπικούρειος.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀτελεῖς Σωκρατικοὶ προηγοῦνται τῶν τελείων, εἶναι εὔλογον πρῶτον νὰ γείνῃ λόγος περὶ τῶν ἀτελῶν καὶ ἔπειτα περὶ τῶν τελείων, τουτέστι τοῦ Πλάτωνος.

1.) *Σχολὴ Κυρηναϊκή.* (1)

Τὴν σχολὴν ταύτην ἱδρύσατο Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, ὃν

(1) Wendt de philosophia Cyrenaica. Gött. 1841. H. v. Steiw de phil. Cyrenaica' Gött. 1855.

τὸ κλέος Σωκράτους εἰς Ἀθήνας προσείλκυσεν καὶ εἰς ὃν ὁ Σωκράτης μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἐξήσκησεν. (Δ. Λ. II, 65). Ὁ Πλάτων λέγει (Φαίδ. 59) ὅτι ὁ Ἀρίστιππος κατὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Σωκράτους ἦτο ἐν Αἰγίνῃ· ὁ δ' Ἀριστοτέλης αὐτὸν ἀποκαλεῖ σοφιστὴν (μετ. III, 2), διότι καὶ σοφιστῶν ἤκουσεν. (Πλατ. Θεαίτ. 145). Ὁ Ἀρίστιππος κατήγετο, ὡς φαίνεται, ἐκ πλουσίων γονέων (Ξεν. ἀπομ. II, 1, 1.) καὶ εἶχεν ἕξεις ἀπεχούσας τῆς Σωκρατικῆς ἁπλότητος· ὅτε δὲ μετὰ Σωκράτους γνώριμος ἐγένετο, φαίνεται ὅτι ἦτο ὥριμος, καὶ ἐδίδασκεν ἐπὶ μισθῷ, ὡς οἱ σοφισταὶ, πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ (Δ. Λ. II, 65. 72), καὶ περιῆλθε πολλοὺς τόπους (1).

Κατηγορούμενος δὲ, ὅτι μετὰ τυράννων καὶ ἑταιρῶν συνῆν (Δ. Λ. II, 65 καὶ ἐφ.), ἔλεγε πρὸς τοὺς μεμφομένους αὐτὸν, ὅτι ἔχω Λαΐδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι (2).

Ἀπεῖχε δὲ τῶν πολιτικῶν, ἵνα μὴ δοῦλος γένηται (Ξεν. ἀπ. II, 1)· ἤδη δὲ προβεβηκὼς εἰς Κυρήνην ἐπανελθὼν ἵδρυσε τὴν Κυρηναϊκὴν καλουμένην σχολήν· οἱ δ' ἀπ' αὐτοῦ Κυρηναϊκοὶ κληθέντες οἱ μὲν τούτων προσωνόμαζον ἑαυτοὺς Ἡγησιακοὺς ἐκ τοῦ Ἡγησίου, οἱ δὲ Θεοδωρείους ἐκ τοῦ Θεοδώρου, οἱ δ' Ἀννικερείους ἐκ τοῦ Ἀννικέριδος. (Δ. Λ. II, 86).

Τινὲς λέγουσιν ὅτι ὁ Ἀρίστιππος συνέγραψε πλεῖστα, ἄλλοι δὲ ὅτι συνέγραψεν οὐδὲν; (Δ. Λ. II, 83 καὶ ἐφ.), ὅπερ καὶ πιθανώτερον φαίνεται· διότι, εἰ συνέγραφεν, οὔτε ὁ Πλάτων θὰ ἀπεσιώπα οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης· διὰ τοῦτο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀνέπτυξαν τὰς περὶ τἀγαθοῦ θεωρίας αὐτοῦ. (**Ritter Gesch. d. Phil. II, s. 93** καὶ ἐφ.).

Περὶ δὲ τῆς διαδοχῆς τῆς σχολῆς ὑπάρχει ἀμφιβολία· διότι Διογένης ὁ Λαέρτιος δὲν διέκρινε τὰς θεωρίας τῶν Κυρηναϊκῶν

(1) Ξεν. ἀπομ. II, 1, 13. οὐδ' εἰς πολιτείαν ἐμαυτὸν κατακλείω, ἀλλὰ ξένος πανταχοῦ εἰμί.

(2) (Δ. Λ. IV, 66 καὶ ἐφ. τὸ κρατεῖν καὶ μὴ ἡττᾶσθαι ἡδονῶν ἄριστον ὑπετίθετο (Δ. Λ. II, 75). καὶ Ὁράτιος ep. I, 1. στιχ. 13.

Nunc. in Aristippi furtim praecepta relabor,
et mihi res, non me rebus subjungere conor.

χρονολογικῶς. (Δ. Λ. II, 86). Ἐκ δὲ Διογένους τοῦ Λαερτίου φαίνεται, ὅτι Ἀριστίππου διήκουσεν ἡ θυγάτηρ Ἀρήτη καὶ Αἰθίωψ Πτολεμαεὺς, καὶ Ἀντίπατρος ὁ Κυρηναῖος, Ἀρήτης δὲ Ἀρίστιπος ὁ μητροδίδακτος ἐπικληθεὶς, οὗ Θεόδωρος ὁ ἄθεος εἶτα θεὸς, Ἀντιπάτρου δὲ Ἐπιτιμήδης Κυρηναῖος, οὗ Παραιβάτης, οὗ Ἡγησίας ὁ Πεισιθάνατος καὶ Ἀννίκερις. Ὁ δ' Εὐσέβιος (Εὐαγ. Προπ. **XIV**, 18) θεωρεῖ τὸν Θεόδωρον μεταγενέστερον τοῦ Ἀννικέριδος. (Σουΐδ. λ. Θεοδ. Δ. Λ. II, 98). Τοῦ δὲ Θεοδώρου μαθητὴς φέρεται Βίων ὁ Βορυσθενίτης (Δ. Λ. IV, 46 καὶ ἐφ.) καὶ ὁ Εὐήμερος (Κλήμ. προτρ. 15. Πλούτ. περὶ Ἰσιδ. 23), σύγχρονος δὲ τοῦ Θεοδώρου Ἀριστοτέλης ὁ Κυρηναῖος. (Δ. Λ. II, 113).

Ἡ δὲ θεωρία τῶν Κυρηναϊκῶν, καὶ τῶν Κυνικῶν συνέχεται τῷ πρακτικῷ τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας. Λέγεται δ' ὅτι ὁ Ἀρίστιππος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μόνον τὸ ἠθικὸν ἠσπάζοντο, τὸ δὲ φυσικὸν καὶ τὸ λογικὸν ὡς μηδὲν πρὸς τὸ εὐδαιμόνως ζῆν συνεργοῦντα, παρέπεμπον (1)· ἐχρῶντο δὲ τὸ λογικὸν μόνον, καθ' ὅσον συνέτεινε πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν· ὥστε τὸ θεωρητικὸν βάσιν θεωροῦντες ὅλως δὲν ἐγκατέλειψαν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου τέλος τῆς φιλοσοφίας ὑπέθετον, ὑπέλαβον ὁ μὲν Ἀντισθένης τέλος τοῦ βίου τὴν ἀρετὴν, ὁ δ' Ἀρίστιππος τὴν ἡδονήν (2). Ἄρα ὁ Ἀρίστιππος μόνον τὴν ἡδονὴν ἐτίθετο ἀπόλυτον ἀγαθὸν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα καὶ ἡ ἐπιστήμη ἦσαν αὐτῷ μέσα τῆς ἡδονῆς (3).

(1) Σεξτ. VII, 11. Δ. Λ. II, 92. ἀφίσταντο δὲ καὶ τῶν φυσικῶν διὰ τὴν ἐμφαινομένην ἀκαταληψίαν, τῶν δὲ λογικῶν διὰ τὴν εὐχρηστίαν ἥπτοντο. Μελέαγρος δὲ καὶ Κλειτόμαχος φασὶν αὐτοὺς ἄχρηστα ἡγεῖσθαι τό τε φυσικὸν μέρος καὶ τὸ διαλεκτικόν. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. I, 8, 9. Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος τέλος ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν, κακῶν δὲ τὴν ἀλγηδόνα, τὴν δὲ ἄλλην φυσιολογίαν περιγράφει, μόνον ὠφέλιμον εἶναι λέγων τὸ ζητεῖν.

(2) Ξεν. ἀπομ. II, 1, 9. ἐμαυτὸν τοίνυν τάττω εἰς τοὺς βουλομένους ᾗ ῥᾷστά τε καὶ ἥδιστα βιοτεύειν. Δ. Λ. II, 87. τὴν ἡδονὴν τέλος. 88. ἡ ἡδονὴ δι' ἑαυτὴν αἱρετὴ καὶ ἀγαθόν. Πλάτ. Γοργ. 491. Πολιτ. VI, 505 Φίληβ. 11. Φίληβος μὲν τοίνυν ἀγαθὸν εἶναί φησι τὸ χαίρειν πᾶσι ζώοις κα. τὴν ἡδονὴν καὶ τέρψιν καὶ ὅσα τοῦ γένους τούτου εἶναι σύμφωνα· καὶ 66. τἀγαθὸν ἐτίθετο ἡμῖν ἡδονὴν εἶναι πᾶσαν καὶ παντελῆ.

(3) Δ. Λ. II, 91. τὴν φρόνησιν ἀγαθὸν μὲν εἶναι λέγουσιν, οὐ δι' ἑαυτὴν δ'

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ φυσικὸν καὶ τὸ λογικὸν ἦσαν αὐτῷ μέσα ἁπλῶς, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. III, 2), ὅτι ὁ Ἀρίστιππος προεπηλάκιζε τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, διότι αὗται οὐδένα λόγον ποιοῦνται περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν.

Κατὰ δὲ τὴν θεωρίαν τῶν Κυρηναϊκῶν ὅλαι αἱ αἰσθήσεις εἰσὶν αἰσθήσεις τῶν νῦν ἡμῶν καταστάσεων· περὶ δὲ τῶν ἐκτὸς ὄντων οὐδὲν ἡμῖν διασαφοῦσιν· ἡμεῖς γινώσκομεν μὲν ὅτι ἔχομεν τὴν αἴσθησιν τοῦ γλυκέος, τοῦ λευκοῦ κτλ., ἀλλ' ἂν τὸ ἀντικείμενον, τὸ ποιοῦν ταύτην τὴν αἴσθησιν, εἶναι γλυκὺ ἢ λευκὸν, δὲν γινώσκομεν. Τὸ αὐτὸ δὲ πολλάκις ποιεῖ πολλοῖς ἐντύπωσιν διάφορον· οὐδὲν δὲ δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν πῶς τὰ ὄντα αὐτὰ καθ' αὑτά εἰσιν, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, καὶ περὶ αὐτῶν οὐδέποτε ἀπατώμεθα· περὶ δὲ τῶν ὄντων γινώσκομεν ἀπολύτως οὐδέν (1)· ἀλλ' οὐδὲ αἱ αἰσθήσεις ἄλλων ἡμῖν εἰσὶ γνωσταί· εἰσὶ

αἱρετήν, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς περιγινόμενα· καὶ τὸν πλοῦτον δὲ ποιητικὸν ἡδονῆς εἶναι, οὐ δι' ἑαυτὸν αἱρετὸν ὄντα.

(1) Cic. Acad. IV, 46, 143. aliud judicium Protagorae est, qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur; aliud Cyrenaicorum, qui praeter permotiones intimas nihil putant esse judicii, Cic. eodem 7, 20. de tactu, et eo quidem, quem philosophi interiorem vocant, aut doloris aut voluptatis, in quo Cyrenaici solo putant veri esse judicium. Πλουτ. Κολωτ. 24, 2.

Οἱ Κυρηναϊκοὶ τὰ πάθη καὶ τὰς φαντασίας ἐν αὑτοῖς τιθέντες οὐκ ᾤοντο τὴν ἀπὸ τούτων πίστιν εἶναι διαρκῆ πρὸς τὰς ὑπὲρ τῶν πραγμάτων καταβεβαιώσεις, ἀλλ' ὥσπερ ἐν πολιορκίᾳ τῶν ἐκτὸς ἀποστάντες εἰς τὰ πάθη κατέκλεισαν αὑτούς, τὸ μὲν φαίνεται τιθέμενοι, τὸ δ' ἐστὶ μὴ προσαποφαινόμενοι περὶ τῶν ἐκτὸς . . . γλυκαίνεσθαι γάρ λέγουσι καὶ πικραίνεσθαι καὶ φωτίζεσθαι καὶ σκοτοῦσθαι τῶν παθῶν τούτων ἑκάστου τὴν ἐνέργειαν οἰκείαν ἐν αὑτῷ καὶ ἀπερίσπαστον ἔχοντος· εἰ δὲ γλυκὺ τὸ μέλι καὶ πικρὸς ὁ θαλλὸς κτλ., ὑπὸ πολλῶν ἀντιμαρτυρεῖσθαι καὶ θηρίων καὶ πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων, τῶν μὲν δυσχεραινόντων (τὸ μέλι), τῶν δὲ προσιεμένων τὴν θαλλίαν, καὶ ἀποκαομένων ὑπὸ τῆς χαλάζης, καὶ καταψυχομένων ὑπὸ οἴνου, πρὸς ἥλιον ἀμβλυωττόντων καὶ νύκτωρ βλεπόντων· ὅθεν ἐμμένουσα τοῖς πάθεσιν ἡ δόξα διατηρεῖ τὸ ἀναμάρτητον· ἐκβαίνουσα δὲ καὶ πολυπραγμονοῦσα τῷ κρίνειν καὶ ἀποφαίνεσθαι περὶ τῶν ἐκτὸς, αὑτήν τε πολλάκις ταράσσει καὶ μάχεται πρὸς ἑτέρους ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐναντία πάθη καὶ διαφόρους φαντασίας λαμβάνοντας. Σεξτ. Μαθ. VII, 191. φασὶν οὖν οἱ Κυρηναϊκοὶ κριτήρια εἶναι τὰ πάθη καὶ μόνα καταλαμβάνεσθαι καὶ ἀψευστα τυγχάνειν, τῶν δὲ πεποιηκότων τὰ πάθη μηδὲν εἶναι καταληπτὸν μηδὲ ἀδιάψευστον· ὅτι μὲν γὰρ λευκαινόμεθά φασι, καὶ γλυκαζόμεθα,

μὲν ὀνόματα κοινά, οὐχὶ δὲ καὶ αἴσθησις κοινή· καὶ ἂν δύο λέγουσιν ὅτι αἰσθάνονται τὸ αὐτό, οὐδέτερος ὅμως εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ ἕτερος εἶχε τὴν αὐτὴν αἴσθησιν ὡς αὐτός, διότι αὐτὸς ἀεὶ τὴν αὑτοῦ κατάστασιν αἰσθάνεται, οὐχὶ δὲ τὴν τοῦ ἑτέρου (1).

Ταύτην δὲ τὴν θεωρίαν, τὴν ἀνήκουσαν καὶ τῷ Ἀριστίππῳ, ἀποδίδει ὁ Τεννεμάννος (ἱστ. τῆς φιλ. II, 106) τῷ Θεοδώρῳ. (Ritter Gesch. d. Phil. II, 105).

Διὸ οἱ Κυρηναϊκοὶ συμφωνοῦντες τῷ Πρωταγόρᾳ ἔλεγον ὅτι ὅλαι αἱ παραστάσεις ἡμῶν εἰσὶν ἐξ ὑποκειμένου, διαφέρουσι δὲ αὐτοῦ μόνον, ὅτι αὐτοὶ αὐτὰς ὁριστικώτερον εἰς τὴν αἴσθησιν τῶν καταστάσεων ἡμῶν ἀνήγαγον καὶ παραλείπουσι τὴν Ἡρακλείτειον θεωρίαν περὶ ῥοῆς τῶν ὄντων ὡς ἄχρηστον αὐτοῖς καὶ ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς γνώσεως ἡμῶν. Ἐὰν δὲ ἡ γνῶσις ἡμῶν περιορίζηται εἰς τὴν γνῶσιν τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, ἕπεται ὅτι εἶναι ἐξ ἑνὸς ἄτοπον νὰ ζητῆται γνῶσις τῶν ὄντων, ἧς στερούμεθα, ἐξ ἑτέρου δὲ δύναται μόνη ἡ αἴσθησις νὰ ἦναι τὸ μέτρον, καθ' ὃ διορίζομεν τὸ τέλος τῶν πράξεων ἡμῶν καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν κρίνομεν· διότι, εἰ τὰ ὄντα εἶναι δεδομένα μόνον ἐν τῇ αἰσθήσει ἡμῶν, εἶναι ὁ ἐρεθισμὸς τινῶν αἰσθήσεων τὸ ὅλον, ὃ κτᾶται

δυνατὸν λέγειν ἀδιαψεύστως, ὅτι δὲ τὸ ἐμποιητικὸν τοῦ πάθους λευκόν ἐστιν ἢ γλυκύ, οὐχ οἷόν τε ἀποφαίνεσθαι· εἰκὸς γάρ ἐστι καὶ ὑπὸ μὴ λευκοῦ τινα λευκαντικῶς διατεθῆναι καὶ ὑπὸ μὴ γλυκέος γλυκανθῆναι· (ὡς ὁ ἔχων πάσχοντας ὀφθαλμοὺς ἢ ὁ μανιακὸς ἄλλως βλέπει τὰ ὄντα ἢ εἰσίν.) Σεξτ. IV, 53. καιόμενοι γὰρ ἔλεγον καὶ τεμνόμενοι γνωρίζειν, ὅτι πάσχοιέν τι· πότερον δὲ τὸ καῖον εἶναι πῦρ ἢ τὸ τέμνον σίδηρος οὐκ ἔχειν εἰπεῖν· μόνα φασὶν ὑπάρχειν τὰ πάθη, ἄλλο δὲ οὐθέν· ὅθεν καὶ τὴν φωνὴν μὴ οὖσαν πάθος ἀλλὰ πάθους ποιητικὸν, μὴ γίνεσθαι τῶν ὑπαρκτῶν.

(1) Σεξτ. Μαθ. VII, 195. ἔνθεν οὐδὲ κριτήριόν φασιν εἶναι κοινὸν ἀνθρώπων, ὀνόματα δὲ κοινὰ τίθεσθαι τοῖς κρίμασι· λευκὸν μὲν γάρ τι καὶ γλυκὺ καλοῦσι κοινῶς πάντες, κοινὸν δέ τι λευκὸν ἢ γλυκὺ οὐκ ἔχουσιν· ἕκαστος γὰρ τοῦ ἰδίου πάθους ἀντιλαμβάνεται· τὸ δὲ εἰ τοῦτο τὸ πάθος ἀπὸ λευκοῦ ἐγγίνεται αὐτῷ καὶ τῷ πέλας, οὔτ' αὐτὸς δύναται λέγειν, μὴ ἀναδεχόμενος τὸ τοῦ πέλας πάθος, οὔτε ὁ πέλας, μὴ ἀναδεχόμενος τὸ ἐκείνου· τάχα γὰρ ἐγὼ μὲν οὕτω συγκέκριμαι ὡς λευκαίνεσθαι ὑπὸ τοῦ ἔξωθεν προσπίπτοντος, ἕτερος δὲ οὕτω κατεσκευασμένην ἔχει τὴν αἴσθησιν, ὥστε ἑτέρως διατεθῆναι· (π. χ. ὁ πάσχων τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ὁ πάσχων ἴκτερον· ἐντεῦθεν ἕπεται κοινὰ μὲν ἡμᾶς ὀνόματα τιθέναι τοῖς πράγμασι, πάθη δέγε ἔχειν ἴδια).

διὰ τῆς πράξεως ἡμῶν, τὸ δὲ βέλτιστον ἡμῖν ἔσται τὸ τὰ μάλιστα τῇ αἰσθήσει ἡμῶν προσομολογούμενον (1). Κατὰ δὲ τοῦτο συνέχονται μετὰ τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας αὐτῶν τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα, ἃ ἐζήτουν πρὸ πάντων οἱ Κυρηναϊκοὶ νὰ θεμελιώσωσιν.

Ὁ Ἀρίστιππος συμφωνῶν τῷ Πρωταγόρᾳ ἀπεδέχετο ὅτι πᾶσα αἴσθησις ὑφίσταται ἐν τῇ κινήσει τοῦ αἰσθανομένου. Ἐὰν μὲν ἡ κίνησις αὕτη ἦναι λεία, προέρχεται τὸ αἴσθημα τῆς ἡδονῆς, ἐὰν δὲ τραχεῖα, τὸ αἴσθημα τῆς ἀλγηδόνος. Ἐὰν δὲ ἡ κίνησις ἦναι ἀσθενής, οὔτε ἡδονὴν ἔχομεν οὔτε ἀλγηδόνα. Τὴν δ' ἡδονὴν καὶ τὴν ἀλγηδόνα ὑπελάμβανον καταφατικάς, ἀληθεῖς· διότι οὔτε ἡ ἡδονὴ συνίστατο εἰς τὴν ὑπεξαίρεσιν τῆς ἀλγηδόνος, οὔτε ἡ ἀλγηδὼν ἦτο ἀηδονία, ἀλλ' ὅτι ἀμφότεραι ἦσαν κινήσεις τῆς ψυχῆς· διότι ἡ ἀηδονία καὶ ἀπονία δὲν ἦσαν κινήσεις, ἀλλ' ἡ ἀπονία ἦτο οἱονεὶ καθεύδοντος κατάστασις. (Δ. Λ. II, 89). Ὅθεν συνεταύτιζον τὸ ἀγαθὸν μετὰ τῆς ἡδονῆς, τὸ κακὸν μετὰ τῆς ἀλγηδόνος, ἡ δ' ἀηδονία καὶ ἀπονία οὔτε ἀγαθὸν ἦτο αὐτοῖς οὔτε κακόν. (Σεξτ. VII, 199). Ὁ μὲν Σωκράτης ὑπέθετε τὴν ἀρετὴν γνῶσιν, ὁ δὲ Πρωταγόρας ἀνήγαγε τὴν γνῶσιν εἰς τὴν αἴσθησιν. Οἱ δὲ Κυρηναϊκοὶ ἀνήγαγον αὐτὴν εἰς τὰ πάθη (Δ. Λ. II, 86), (2).

Ἐκ δὲ τῶν τριῶν καταστάσεων μόνη ἡ ἡδονή ἐστιν αἱρετή· καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ αὐτὴ ἡ φύσις, διότι τῆς ἡδονῆς ὀρέ-

(1) Σεξτ. VII, 199. ἀνάλογα δὲ εἶναι δοκεῖ τοῖς περὶ κριτηρίων λεγομένοις κατὰ τούτους τοὺς ἄνδρας καὶ τὰ περὶ τελῶν λεγόμενα· διήκει γὰρ τὰ πάθη καὶ ἐπὶ τὰ τέλη.

(2) Δ. Λ. II, 86. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XIV, 764. Ἀρίστιππος ὁ μητροδίδακτος σαφῶς ὡρίσατο τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν, ἡδονὴν ἐντάττων τὴν κατὰ κίνησιν· τρεῖς γὰρ ἔφη καταστάσεις εἶναι περὶ τὴν ἡμετέραν σύγκρασιν· μίαν μὲν καθ' ἣν ἀλγοῦμεν ἐοικυῖαν τῷ κατὰ θάλατταν χειμῶνι, ἑτέραν δὲ καθ' ἣν ἡδόμεθα τῷ λείῳ κύματι ἀφομοιούμενοι· εἶναι γὰρ λείαν κίνησιν τὴν ἡδονὴν οὐρίῳ παραβαλλομένην ἀνέμῳ, τὴν δὲ τρίτην μέσην εἶναι κατάστασιν, καθ' ἣν οὔτε ἀλγοῦμεν οὔτε ἡδόμεθα γαλήνῃ παραπλησίαν οὖσαν. Δ. Λ. II, 86. δύο πάθη ὑφίσταντο, ἡδονὴν καὶ πόνον, τὴν μὲν λείαν κίνησιν τὴν ἡδονήν, τὸν δὲ πόνον τραχεῖαν κίνησιν. 89. μέσας τε καταστάσεις ὠνόμαζον ἀηδονίαν καὶ ἀπονίαν.

γονται πάντες ὡς τοῦ μεγίστου, καὶ φεύγουσι τὸν πόνον (1)· δύνανται δέ τινες νὰ μὴ αἱρῶνται αὐτὴν τὴν ἡδονὴν κατὰ διαστροφὴν (κατὰ ἡμαρτημένας φαντασίας)· ἐὰν δὲ εἰς τόπον τῆς ἡδονῆς ἐτίθετο ἡ ἀπονία, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ὀρθόν, διότι ὅπου κίνησις δὲν ὑπάρχει, ἐκεῖ οὐδ' ἀπόλαυσίς ἐστιν οὐδὲ πόνος, ἀλλὰ ἀναισθησία, ὡς ἐν ὕπνῳ· (Δ. Λ. II, 89)· ἡ δὲ τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις φαίνεται αὐτοῖς ὅτι δὲν εἶναι ἡδονή, οὐδ' ἡ ἀηδονία ἀλγηδών· διότι ἀμφότερά εἰσιν ἐν κινήσει μὴ οὔσης τῆς ἀπονίας ἢ ἀηδονίας κινήσεως· διὸ κατ' αὐτοὺς μέγιστον τέλος δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἡ ψυχικὴ ἠρεμία, ἡ ἀπὸ τῶν πόνων ἀπαλλαγή, ὡς ὁ Ἐπίκουρος εἰς τὸ μετέπειτα ἐδόξαζεν (2). Αὐτοῖς δὲ δὲν ἐφαίνετο ὀρθόν, ἐὰν ἡ ὅλου τοῦ βίου εὐδαιμονία καθίστατο ἀρχή· διότι ἡ ἀρχὴ αὕτη ὑποθέτει ὅτι τείνεμεν πρὸς τῷ παρόντι καὶ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μέλλον· τὸ δὲ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον οὐκ ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν εἰσιν, οὐδὲ ἡδονὴν παρέχουσιν· μέλλον δ' εὐάρεστον αἴσθημα ἐστὶ κίνησις, ἥτις οὔπω γέγονε, παρελθὸν δὲ κίνησις, ἥτις ἔπαυσεν (3)· διὰ τοῦτο ἡ μόνη τοῦ βίου

(1) Δ. Λ. II, 90. καὶ τὴν μὲν ἡδονὴν εὐδοκητὴν πᾶσι ζώοις, τὸν δὲ πόνον ἀποκρουστικόν.

(2) Δ. Λ. II, 87. τὴν ἡδονὴν μέντοι τὴν τοῦ σώματος, ἣν καὶ τέλος εἶναι, καθὰ φησὶ καὶ Παναίτιος ἐν τῷ περὶ τῶν αἱρέσεων, οὐ τὴν καταστηματικὴν ἡδονὴν τὴν ἐπ' ἀναιρέσει ἀλγηδόνων καὶ οἷον ἀνοχλησίαν, ἣν ὁ Ἐπίκουρος ἀποδέχεται καὶ τέλος εἶναί φησι.

(3) Δ. Λ. II, 87 καὶ ἐφ. δοκεῖ δ' αὐτοῖς καὶ τέλος εὐδαιμονίας διαφέρειν· τέλος μὲν γὰρ εἶναι τὴν κατὰ μέρος ἡδονήν, εὐδαιμονίαν δὲ τὸ ἐκ τῶν μερικῶν ἡδονῶν σύστημα, αἷς συναριθμοῦνται καὶ αἱ παρῳχηκυῖαι καὶ αἱ μέλλουσαι· εἶναί τε τὴν μερικὴν ἡδονὴν δι' αὑτὴν αἱρετήν· τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐ δι' αὑτήν, ἀλλὰ διὰ τὰς κατὰ μέρος ἡδονάς· Δ. Λ. II. 89. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ μνήμην τῶν ἀγαθῶν ἢ προσδοκίαν ἡδονήν φασιν ἀποτελεῖσθαι (ὅπερ ἤρεσκεν Ἐπικούρῳ)· ἐκλύεσθαι γὰρ τῷ χρόνῳ τὸ τῆς ψυχῆς κίνημα. Ἀθήν. XII, 544. Ἀρίστιππος ἀποδεξάμενος τὴν ἡδυπάθειαν ταύτην τέλος εἶναι ἔφη καὶ ἐν αὐτῇ τὴν εὐδαιμονίαν βεβλῆσθαι καὶ μονόχρονον αὐτὴν εἶναι· παραπλησίως τοῖς ἀσώτοις οὔτε τὴν μνήμην τῶν γεγονυιῶν ἀπολαύσεων πρὸς αὑτὸν ἡγούμενος οὔτε τὴν ἐλπίδα τῶν ἐσομένων, ἀλλ' ἑνὶ μόνῳ τὸ ἀγαθὸν κρίνων τῷ παρόντι, τὸ δὲ ἀπολελαυκέναι καὶ ἀπολαύσειν οὐδὲν νομίζων πρὸς ἑαυτόν, τὸ μὲν ὡς οὐκ ἔτι ὄν, » τὸ δὲ οὔπω καὶ ἄδηλον. Αἰλιαν. ποικιλ. ἱστ. XIV, 6. πάνυ σφόδρα ἐρρωμένως ἐῴκει λέγειν ὁ Ἀρίστιππος, παρεγγυῶν, μήτε τοῖς παρελθοῦσιν ἐπικάμνειν, μήτε τῶν ἐπιόντων προκάμνειν· εὐθυμίας γὰρ δεῖγμα τὸ τοιοῦτο, καὶ

σοφία εἶναι ἡ τέχνη τοῦ ν' ἀπολαύσῃ τις τοῦ παρόντος, τῆς στιγμῆς, ὅτι μόνον τὸ παρὸν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἡμῶν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε περὶ τοῦ παρελθόντος πρέπει νὰ φροντίζωμεν, οὔτε περὶ τοῦ μέλλοντος (1). Οἷα δὲ καὶ ἂν ἦναι τὰ ὄντα, ἐξ ὧν ἡ ἡδονὴ προέρχεται, ταῦτα εἰσὶν αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἀδιάφορα· πᾶσα ἡδονή ἐστιν ἀγαθὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἡδονῆς ἡδονὴ οὐδὲν διαφέρει, (Δ. Λ. ΙΙ, 87. Πλάτ. Φίληβ. 12 καὶ ἐφ.), ὅθεν καὶ ἂν αὐτὴ πηγάζῃ, ὅλαι αἱ ἡδοναὶ εἰσὶν ὅμοιαι· διὰ τοῦτο δὲν παραδέχονται ὅτι ὑπάρχουσιν ἡδοναὶ αἰσχραί, ἀλλ' ὅτι εἰσὶν ἀγαθὸν, καὶ ἐὰν αἱ ἐξ αὐτῶν πράξεις ὦσιν ἀποῤῥιπτέαι (2)· διὰ τοῦτο τὰς μὲν πράξεις ἐθεώρουν ἐκ τῶν ἀδιαφόρων, τὴν δ' ἡδονὴν δι' ἑαυτὴν αἱρετὴν καὶ ἀγαθόν.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην δύναται ἕκαστος χάριν τῆς ἡδονῆς νὰ πράξῃ καὶ τὰ αἴσχιστα.

Τοῦτο δὲ τὸ ἀξίωμα ἐζήτουν νὰ κολάσωσι περιορίζοντες τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ. Οἱ Κυρηναϊκοὶ δὲν ἠρνοῦντο ὅτι, εἰ καὶ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν ἐστιν, εἰσὶ διαφοραὶ αὐτῶν· διότι, εἰ καὶ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθὸν, δὲν ἕπεται ἐντεῦθεν, ὅτι ἐν ἁπάσαις τὸ αὐτὸ ἀγαθόν ἐστιν, ἀλλ' ὡς ἡ μία μείζονα ἀπόλαυσιν παρέχει τῶν ἄλλων, πρέπει καὶ νὰ προτερῇ (Δ. Λ. ΙΙ, 87).

Ἐπίσης παρετήρησαν, ὅτι τινὲς ἀπολαύσεις κτῶνται μόνον διὰ μείζονος ἀλγηδόνος, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ὁ ἀθροισμὸς τῶν ἡδονῶν τῶν ποιουσῶν τὴν εὐδαιμονίαν φαίνεται δυσχερέστατος· (Δ. Λ. ΙΙ, 90)· διὸ ἐζήτουν νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ συνέπειαι τῶν πράξεων καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν τιμωρίαι. Πᾶσα πρᾶξις εἶναι ἀποῤῥιπτέα, ἐξ ἧς μείζων ἀλγηδὼν προέρχεται ἡ

Πλεω διανοίας ἀπόδειξις· προσέταττε δὲ ἐφ' ἡμέρᾳ τὴν γνώμην ἔχειν καὶ αὖ πάλιν τῆς ἡμέρας ἐπ' ἐκείνῳ τῷ μέρει, καθ' ὃ ἕκαστος ἢ πράττει ἢ ἐννοεῖ· μόνον γὰρ ἔφασκεν ἡμέτερον εἶναι τὸ παρὸν, μήτε τὸ φθάνον μήτε τὸ προσδοκώμενον· τὸ μὲν γὰρ ἀπολωλέναι, τὸ δ' ἄδηλον εἶναι εἴπερ ἔσται.

(1) Δ. Λ. ΙΙ, 66. ἀπέλαυε μὲν γὰρ ἡδονῆς τῶν παρόντων, οὐκ ἐθήρα δὲ πόνῳ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐ παρόντων· ὅθεν καὶ Διογένης βασιλικὸν κύνα ἔλεγεν αὐτόν.

(2) Δ. Λ. ΙΙ, 88. εἰ γὰρ καὶ ἡ πρᾶξις ἄτοπος εἴη, ἀλλ' οὖν ἡ ἡδονὴ δι' αὑτὴν αἱρετὴν καὶ ἀγαθόν.

ἡδονὴ, καὶ διὰ τοῦτο ὁ σπουδαῖος οὐδὲν ἄτοπον πράξει διὰ τὰς ἐπικειμένας ζημίας καὶ δόξας (1) ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τῆς κοινῆς δόξης κωλυομένας.

Διέκριναν δὲ καὶ σωματικὰς καὶ ψυχικὰς ἡδονὰς, καὶ τὰς μὲν σωματικὰς ἐθεώρουν ἀμείνους τῶν ψυχικῶν καὶ τὰς σωματικὰς ὀχλήσεις χείρους τῶν ψυχικῶν. Καίτοι πᾶσα ἡδονὴ ἢ πόνος ἐξήρτητο ἐκ τῆς αἰσθήσεως, ὡμολόγουν δ' ὅτι αὐτῇ πρέπει καί τι ἕτερον νὰ προστεθῇ, καὶ μόνον ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὅμοιαι αἰσθήσεις διάφορον ἐντύπωσιν παρέχουσι, π. χ. ἡ θέα ἀλλοτρίων πόνων παρέχει ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν, ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς εὐάρεστον (2)· μάλιστα δ' ὡμολόγουν ὅτι εἰσὶν ἡδοναὶ ψυχικαὶ (χαραὶ) καὶ πόνοι (λῦπαι), ἅτινα δὲν ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς σωματικὰς καταστάσεις, ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς πατρίδος χαίρει τις ὡς ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ (Δ. Λ. ΙΙ, 89).

Ἀληθῶς οἱ Κυρηναϊκοὶ ὑπέλαβον τὴν ἡδονὴν τἀγαθὸν, τὴν ἀλγηδόνα τὸ κακὸν, δὲν προσεδόκουν ὅμως τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τῆς ἀναπληρώσεως τῶν ὑλικῶν ἐπιθυμιῶν· μᾶλλον δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ βίου ἐνόμιζον ὅτι πρέπει τις νὰ ἀποβλέψῃ οὐ μόνον εἰς τὴν ἀξίαν καὶ τὰς συνεπείας ἑκάστης ἀπολαύσεως, ἀλλὰ νὰ οἰκειοποιηθῇ καὶ τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς. Τὸ δ' οὐσιῶδες μέσον πρὸς βίον εὐάρεστον εἶναι ἡ φρόνησις, χορηγοῦσα ἡμῖν οὐ μόνον τὴν ἱκανότητα πρὸς εὕρεσιν τῶν μέσων, ἀλλὰ διότι διδάσκει καὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν τοῦ βίου μέσων, ἀπαλλάττει ἡμᾶς τῶν προλήψεων καὶ φαντασιῶν, αἵτινες ταράττουσι τὴν τοῦ βίου εὐδαιμονίαν, ὡς φθόνος, ἔρως, δεισιδαιμονία κτλ. (3)·

(1) Δ. Λ. ΙΙ, 93. μηδέν τε εἶναι φύσει δίκαιον ἢ καλὸν ἢ αἰσχρὸν, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει.

(2) Δ. Λ. ΙΙ, 90. λέγουσι δὲ μηδὲ κατὰ ψιλὴν τὴν ὅρασιν ἢ τὴν ἀκοὴν γίνεσθαι ἡδονάς· τῶν γοῦν μιμουμένων θρήνους ἡδέως ἀκούομεν, τῶν δὲ κατ' ἀλήθειαν ἀηδῶς.

(3) Δ. Λ. ΙΙ, 91. τῶν ἀρετῶν ἐνίας καὶ περὶ τοὺς ἄφρονας συνίστασθαι· τὴν σωματικὴν ἄσκησιν συμβάλλεσθαι πρὸς ἀρετῆς ἀνάληψιν· τὸν σοφὸν μήτε φθονήσειν, μήτε ἐρασθήσεσθαι ἢ δεισιδαιμονήσειν· γίνεσθαι δὲ ταῦτα παρὰ κενὴν δόξαν· δεισιδαιμονίας ἐκτὸς εἶναι καὶ τὸν περὶ θανάτου φόβον ἐκφεύγειν· (διότι ταῦτα κωλύουσι τὴν ἡδονήν!)

διότι ἡ φρόνησις φυλάττει ἐκ τοῦ πόθου, τοῦ ἀπολωλότος, τῆς ἐπιθυμίας τοῦ κτηθησομένου, τῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῆς παρούσης ἀπολαύσεως, καὶ παρέχει ἡμῖν τοῦ αὐτοσυνειδότος τὴν ἐλευθερίαν, ἧς δεόμεθα, ἵνα ἐν πάσῃ στιγμῇ τοῦ παρόντος εὐχαριστῶμεν ἡμᾶς αὐτούς· διὸ συνιστῶσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος (Δ. Λ. II, 69 καὶ ἐφ.) καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὡς τὴν ὁδὸν πρὸς ἀληθῶς ἀνθρώπινον βίον (Δ. Λ. II, 72), μάλιστα δ' ἀποφαίνονται ὅτι αὐτὴ εἶναι ὁ οὐσιώδης ὅρος τῆς εὐδαιμονίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται ἐξ ἐξωτερικῶν σχέσεων δὲν δύναται νὰ ζῇ ὁ σοφὸς καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις ἡδέως, ὁ δὲ φαῦλος ἐπιπόνως, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον (Δ. Λ. II, 91). Ἡ περὶ εὐδαιμονίας θεωρία αὐτῶν δὲν ἀνῃρέθη μέν, ἠλλοιώθη ὅμως. Σύμφωνα δὲ τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ εἰσὶ καὶ ὅλα, ὅσα γινώσκομεν περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ τρόπου τοῦ Ἀριστίππου. Ἡ ἐπικρατοῦσα τοῦ Ἀριστίππου ἰδέα ἦτο ὅτι ὁ βίος ἐκείνῳ πλεῖστα παρέχει, ὃς οὐδεμίαν ἡδονὴν ἀποκρούει, ἐν ἑκάστῃ δὲ στιγμῇ μένει ἄρχων ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ· οὗτος δὲν παραδέχεται τὴν Κυνικὴν στέρησιν τῶν χρειῶν, ἀλλὰ μείζονα τέχνην θεωρεῖ τὸ ἥδεσθαι ἢ τὸ ἀπέχειν (1).

Ὁ Ἀρίστιππος ἔζη οὐ μόνον ἡδέως, ἀλλὰ καὶ ἀκολάστως· πρὸς ἐπιθυμίαν βρωτοῦ καὶ ποτοῦ καὶ λαγνείας καὶ ὕπνου (Σέξτ. Μαθ. II, 1, 1)· ἠγάπα τὰς εὐθυμίας τῆς τραπέζης (Δ. Λ. II, 66 καὶ ἐφ.), ἐνεδύετο πολυτελῶς, ἠλείφετο, ἠσέλγει παρ' ἑταίραις. (Δ. Λ. II, 76. 74) καὶ ἐφ.). Ἐπίσης δὲ δὲν ἀπέβαλλε τὰ μέσα, ὧν ἐδεῖτο πρὸς τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ βίου· ἠγάπα τὸν πλοῦτον, οὗ ἕνεκα καὶ ἐπὶ μισθῷ ἐδίδασκε, μεταχειριζόμενος καὶ μέσα ἀνάξια φιλοσόφου πρὸς κτῆσιν χρημάτων (Δ. Λ. II, 70, 81. Πλουτ. Δίων. 19)· ὑποσχόμενος νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου δὲν εἶχε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Σωκράτους· (Δ. Λ. 76 οἱ Κυρηναϊκοὶ τὸν φόβον ὑπελάμβανόν τι φυσικὸν

(1) Στοβ. Floril. 17, 18. κρατεῖ ἡδονῆς οὐχ ὁ ἀπεχόμενος, ἀλλ' ὁ χρώμενος μέν, μὴ προεκφερόμενος δέ· Δ. Λ. II, 75· τὸ κρατεῖν καὶ μὴ ἡττᾶσθαι ἡδονῶν κράτιστον, οὐ τὸ μὴ χρῆσθαι.

καὶ ἀναπόφευκτον)· βουλόμενος ἡδονὴν βούλεται νὰ ἦναι αὐτῆς ἀνώτερος· (Δ. Λ. II, 71)· συνεμορφοῦτο ταῖς περιστάσεσιν (Δ. Λ. II, 66), ἦτο ψυχικῶς ἤρεμος, ἐλεύθερος, ὀλιγαρκής, εὐφρόσυνος, ἀμέριμνος, (Δ. Λ. II, 66 καὶ ἐφ. Ἀρίστιππον θαυμάζουσι τὸν Σωκρατικὸν ὅτι καὶ τρίβωνι λιτῷ καὶ Μιλησίᾳ χλαμύδι χρώμενος δι' ἀμφοτέρων ἐτήρει τὸ εὔσχημον), ἄρχων τῶν ἐπιθυμιῶν του, (Δ. Λ. II, 69· ἔχω Λαΐδα οὐκ ἔχομαι), τὴν ἐλευθερίαν ἐτίμα ὑπὲρ πάντα, οὔτε νὰ ἄρχῃ ἠθούλετο οὔτε νὰ ἄρχηται, οὔτε μιᾶς πόλεως νὰ ἦναι πολίτης, ἐν ταῖς συναναστροφαῖς ἥδιστος καὶ εὐχάριστος (Ξεν. ἀπομ. II, 1, 8 καὶ ἐφ. Ἀριστ. ῥητ. II, 23. Αἰλιαν. ποικ. ἱστ. VII, 3), τοῖς φίλοις παρήγορος, τῶν μεγαλαυχιῶν καὶ τῆς ματαιοφροσύνης ἐχθρός, τὸν ἐνάρετον ἐθαύμαζεν, ὡς τὸν Σωκράτην (Δ. Λ. II, 70).

Τοῦ δὲ Σωκράτους ἀπομακρύνονται οἱ Κυρηναϊκοί, διότι ἀπέχουσι τῆς γνώσεως καὶ τῶν θεωρητικῶν συζητήσεων· διότι ἐν ᾧ ὁ Σωκράτης ἀγωνίζεται, ὅπως ἀποκτήσῃ γνῶσιν, θεωρεῖ αὐτὴν ὁ Ἀρίστιππος ἀδύνατον· ἐν ᾧ ὁ Σωκράτης ἐθεμελίωσε νέαν μέθοδον, ἀρνεῖται ὁ Ἀρίστιππος πᾶσαν συζήτησιν μὴ εἰς τὸ πρακτικὸν ἀμέσως ἀναφερομένην. Ὑπολαβὼν δ' ὁ Ἀρίστιππος τὴν γνῶσιν ὡς τὸ ἰσχυρότατον, καὶ θέλων τὸν ἄνθρωπον δι' αὐτῆς νὰ καταστήσῃ ἀνεξάρτητον τῶν ἐκτός, συνέχεται καὶ μετὰ τῶν Κυνικῶν· οἱ Κυρηναϊκοὶ καὶ οἱ Κυνικοὶ ἔχουσι τὸ αὐτὸ πρόβλημα, τὴν πρακτικὴν μόρφωσιν καὶ οὐχὶ τὴν θεωρητικήν, παραμελοῦσι τῶν φυσικῶν συζητήσεων, ἀποβλέπουσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς γνώσεως, εἰς ὕψωσιν αὐτοῦ ὑπὲρ τὰ ἐκτὸς καὶ τὴν τύχην· ἀλλ' αἱ σχολαὶ αὗται εἰσὶν ἀλλήλαις ἀντίθετοι, διότι ζητοῦσι τὸ αὐτὸ τέλος διὰ μέσων ἐναντίων, ἡ μὲν διὰ τῆς ἡδονῆς, ἡ δὲ δι' ἀποβολῆς τῶν χρειῶν, ἧς ἕνεκα κτᾷ τὴν ἀληθῆ ἡδονήν· διὰ τοῦτο ἀμφότεραι αἱ σχολαὶ κατέχουσι τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν· διότι κατ' ἀμφοτέρας ἀποσυρόμενον τὸ ἄτομον εἰς ἑαυτὸ ἀπὸ τῆς πολιτείας εἶναι ἀνεξάρτητον καὶ ἀπὸ τῆς θρησκείας.

Ἀλλ' ὁ Ἀρίστιππος τὴν μὲν περὶ εὐδαιμονίας τοῦ βίου ἰδέαν

ἀρχὴν καταστήσας, τὴν δὲ Σωκρατικὴν γνῶσιν μέσον, ἀπεμα-
κρύνθη τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστίππου περιέχει δύο στοιχεῖα, ὁ δὲ
σύνδεσμος αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸ ἴδιον αὐτῆς. Τὸ μὲν ἓν εἶναι ἡ
περὶ ἡδονῆς θεωρία, τὸ δ' ἕτερον ὁ διορισμὸς αὐτῆς ὅτι ἡ γνῶ-
σις εἶναι τὸ μόνον μέσον πρὸς τὴν ἀληθῆ ἡδονὴν ὡς τὸ ἀληθὲς
τέλος τοῦ βίου. Ὁ Ἀρίστιππος καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν γνῶ-
σιν συνδέσας ἀπεφήνατο ὅτι ἀσφαλὴς ὁδὸς πρὸς εὐδαιμονίαν
εἶναι ἡ τέχνη τοῦ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν, εἰς τὴν ἡδο-
νὴν τοῦ παρόντος, μὲ πλήρη τοῦ συνειδότος ἐλευθερίαν. Ἡ
ἐλευθερία τοῦ συνειδότος, ἡ φιλοσοφικὴ ἀνεξαρτησία ἡ ἐπιζη-
τουμένη ὑπὸ Ἀριστίππου εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ ἀνυψώσεως
ὑπὲρ τὰ ὑλικὰ αἰσθήματα καὶ τὰς καταστάσεις τοῦ βίου. Ἐὰν
δ' ἡ ἡδονὴ τῆς στιγμῆς ἦναι τὸ μέγιστον, θέλει τις αἰσθανθῇ
ἑαυτὸν εὐδαίμονα, καθ' ὅσον προέρχονται εὐάρεστοι αἰσθήσεις
αὐτῷ, αἱ δὲ μὴ εὐάρεστοι θέλουσι ταράττει αὐτοῦ τὴν εὐδαι-
μονίαν, διότι εἶναι ἀδύνατον τῇ ὑλικῇ αἰσθήσει μετὰ τοῦ εὐα-
ρέστου νὰ μὴ προέλθῃ συγχρόνως καὶ τὸ δυσάρεστον· ἀλλ' ἡ
ἀφαίρεσις, δι' ἧς τοῦτο εἶναι δυνατόν, ἀπαγορεύεται ἡμῖν ῥητῶς
ὑπὸ τοῦ Ἀριστίππου νουθετοῦντος νὰ μὴ προσέχωμεν εἰς τὸ πα-
ρελθὸν καὶ μέλλον, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν στιγμὴν τοῦ παρόντος.

Ἡ δὲ θεωρία αὕτη ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐλλείψεων, ἃς ἔχει, πε-
ριπλέκεται καὶ ἐν ταῖς βάσεσιν αὐτῆς εἰς ἀντίφασιν, καὶ δὲν ἠδύ-
ναντο νὰ παραλειφθῶσιν αἱ ἐπικίνδυνοι συνέπειαι αὐτῆς διὰ τὸ
ὅλον σύστημα· καὶ πράγματι αἱ συνέπειαι αὗται ἀνεφάνησαν
ἐν ταῖς θεωρίαις τῶν ἔπειτα Κυρηναϊκῶν, ὡς τοῦ Θεοδώρου, τοῦ
Ἡγησίου καὶ τοῦ Ἀννικέριδος, καὶ ἔφερον ὑπὲρ τὴν θεωρίαν
τῆς ἡδονῆς.

2) Θεόδωρος, ὁ ἐπικληθεὶς ἄθεος εἶτα θεός, διήκουσεν Ἀρι-
στίππου τοῦ μητροδιδάκτου (Δ. Λ. II, 98)· διέτριβε δὲ ἐν Κυ-
ρήνῃ, Αἰγύπτῳ καὶ ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσιν.

Ὁ Θεόδωρος ἀσπασάμενος τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστίππου ἐξή-
γαγε συνεπείας ἐξ αὐτῆς θρασυτάτας (Δ. Λ. II, 116). Ἐπειδὴ
ἡ ἀξία ἑκάστης πράξεως ἐκ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς διὰ τὸν πράτ-

τοντα ἐξαρτᾶται, ἐσυμπέρανεν, ὅτι πάντα εἰσὶν ἐν καιρῷ συγ-
κεχωρημένα, δηλαδὴ μοιχεία, κλοπή, ἱεροσυλία καὶ τὰ τούτοις
ὅμοια (1).

Ἐπειδὴ δὲ τὸν σοφὸν ὑπελάμβανεν αὐτάρκη, ἐνόμιζε τὴν φι-
λίαν περιττήν, καὶ γελοῖον τὸ νὰ ἐκστρατεύσῃ ὑπὲρ τῆς πα-
τρίδος, διότι τοῦ σοφοῦ πατρίς ἐστιν ὁ ὅλος κόσμος (2). Ὁμοίως
δὲ καὶ τὰς περὶ Θεῶν δόξας ἀνήρει, καὶ τούτῳ ὁ Βίων ἠκολού-
θησε καὶ ὁ Εὐήμερος (3).

Ὁ Θεόδωρος δὲν συνεφώνει τῷ Ἀριστίππῳ, ὅτι ἡ ἡδονὴ καὶ
ὁ πόνος ἐξαρτῶνται οὐ μόνον ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸ
πλεῖστον ἐξ ἐξωτερικῶν περιστάσεων, καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτει τὸ
μέγιστον ἀγαθὸν νὰ διορίσῃ εἰς τρόπον, ὥστε ἡ εὐδαιμονία νὰ
καταστῇ τῷ σοφῷ ἀσφαλὴς καὶ νὰ ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς φρο-
νήσεως (Δ. Λ. II, 98). Τοῦτο δὲ ἐνόμιζεν ὅτι κτᾷ ὅταν αὐτὴν
δὲν ζητήσῃ ἐν ταῖς ἰδίαις ἡδοναῖς, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ εὐφροσύνῃ,
καὶ τὸ κακὸν δὲν ζητήσῃ ἐν τοῖς ἰδίοις πόνοις, ἀλλ' ἐν τῇ λύπῃ·
διότι αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν προέρχονται ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυ-
πώσεων, τῶν δὲ διαθέσεων ἡμῶν ἀπ' ἐναντίου δυνάμεθα νὰ γεί-
νωμεν κύριοι· διὸ εἶπεν ὁ Θεόδωρος, ὅτι ἀγαθὸν καὶ κακὸν αὐτὰ
καθ' αὑτὰ οὔτε ἀγαθὰ οὔτε κακὰ εἰσί, τὸ δ' ἀγαθὸν ἐστὶ χαρά,
τὸ δὲ κακὸν λύπη, ἡ μὲν χαρὰ πηγάζει ἐκ τῆς φρονήσεως, ἡ δὲ
λύπη ἐκ τῆς ἀφροσύνης· διὰ τοῦτο πρέπει τὴν μὲν φρόνησιν
καὶ δικαιοσύνην νὰ ζητῶμεν, τὴν δ' ἀφροσύνην καὶ ἀδικίαν νὰ
ἀποκρούωμεν (4).

---

(1) Δ. Λ. II, 99. οὐδὲν φύσει ὄνειδος, ἀλλὰ νόμῳ, ἄρα τὸν σπουδαῖον κλέ-
ψειν τε καὶ μοιχεύσειν καὶ ἱεροσυλήσειν ἐν καιρῷ.

(2) Δ. Λ. II, 98. ἀνῄρει δὲ καὶ φιλίαν, διὰ τὸ μήτε ἐν ἄφροσιν αὐτὴν εἶναι,
μήτε ἐν σοφοῖς· τοῖς μὲν γὰρ τῆς χρείας ἀναιρεθείσης καὶ τὴν φιλίαν ἐκποδὼν
εἶναι· τοὺς δὲ σοφοὺς αὐτάρκεις ὑπάρχοντας μὴ δεῖσθαι φίλων· ἔλεγε δὲ καὶ
εὔλογον εἶναι τὸν σπουδαῖον μὴ ἐξαγαγεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἑαυτόν· οὐ γὰρ
ἀποβαλεῖν τὴν φρόνησιν ἕνεκα τῆς τῶν ἀφρόνων ὠφελείας· εἶναί τε πατρίδα τὸν
κόσμον.

(3) Δ. Λ. II, 97. ὁ Θεόδωρος ἦν παντάπασιν ἀναιρῶν τὰς περὶ θεῶν δόξας·
καὶ αὐτοῦ περιετύχομεν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ περὶ θεῶν οὐκ εὐκαταφρονήτῳ,
ἐξ οὗ φασιν Ἐπίκουρον τὰ πλεῖστα λαβόντα εἰπεῖν.

(4) Δ. Λ. II, 98. τέλος δ' ὑπελάμβανε χαρὰν καὶ λύπην· τὴν μὲν ἐπὶ φρο-

Ὁ Θεόδωρος ἐν καιρῷ καὶ ἀφοβίαν καὶ ἀδιαφορίαν ἐδείκνυεν (Δ. Λ. II, 102). Ἡ ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς δὲν ἀνῃρέθη μέν, μετεβλήθη ὅμως, διότι ἀντὶ τῶν ἰδίων ἡδονῶν ἐτέθη ψυχικὴ κατάστασις, οὖσα ἀνεξάρτητος ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου, ἀντὶ τῆς ὑλικῆς ἡδονῆς τῆς στιγμῆς ἐθεμελιώθη πνευματικὴ ὕψωσις ὑπὲρ αὐτὴν ὡς τὸ μέγιστον.

3) Ἡγησίας μαθητὴς Παραιβάτου τοῦ Κυρηναίου (Δ. Λ. II, 86)· ἐπειδὴ λέγεται τρίτος διάδοχος Ἀριστίππου τοῦ πρεσβυτέρου, φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἐπικούρου. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατρίβων ἐκωλύθη τοῦ διδάσκειν, διότι τὰς τοῦ βίου ταλαιπωρίας τοιαύτας ἀπεικόνιζεν, ὥστε πολλοὺς εἰς αὐτοχειρίαν παρεκίνησεν, ὅθεν καὶ Πεισιθάνατος ἐπεκλήθη. (Δ. Λ. II, 94 καὶ ἐφ. Cic. Tusc. I, 34). Καὶ οὗτος δὲ παρεδέχετο τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστίππου, ἡδονὴν καὶ πόνον. Πᾶν ὅ,τι πράττομεν, πράττομεν χάριν ἡμῶν, πᾶν δ' ὅ,τι χάριν ἄλλων πράττομεν, πράττομεν, ἵνα λάβωμεν ὠφέλειαν (1).

Τέλος δὲ καὶ οἱ Ἡγησιακοὶ τὴν ἡδονὴν ὑποθέμενοι μὴ εὑρόντες δ' αὐτὴν ἔλεγον, ὅτι ὁ βίος εἶναι πλήρης ταλαιπωριῶν, τὸ σῶμα πλῆρες παθημάτων, ἡ ψυχὴ τῷ σώματι συμπάσχουσα ταράσσεται, ἡ τύχη πολλὰ τῶν κατ' ἐλπίδα κωλύει, διὰ ταῦτα ἡ εὐδαιμονία ἀνέφικτος, ἑπομένως ὁ θάνατος αἱρετός (2). Καὶ ἡ τοῦ βίου φρόνησις οὐδεμίαν παρέχει ἀσφάλειαν, διότι ἐὰν αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν δεικνύωσι, πῶς τὰ ὄντα αὐτὰ καθ' αὑτά εἰσιν, ἐὰν ἡμεῖς κατὰ πιθανότητα πράττωμεν, οὐδεὶς ἐγγυᾶται,

---

νήσει, τὴν δ' ἐπὶ ἀφροσύνῃ· ἀγαθὰ δὲ φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην, κακὰ δὲ τὰς ἐναντίας ἕξεις, μέσα δὲ ἡδονὴν καὶ πόνον.

(1) Δ. Λ. II, 93. οἱ δὲ Ἡγησιακοὶ λεγόμενοι σκοποὺς μὲν εἶχον τοὺς αὐτούς, ἡδονὴν καὶ πόνον, μήτε δὲ χάριν τι εἶναι μήτε φιλίαν μήτε εὐεργεσίαν, διὰ τὸ μὴ δι' αὐτὰ ταῦτα αἱρεῖσθαι ἡμᾶς αὐτά, ἀλλὰ διὰ τὰς χρείας αὐτάς, ὧν ἀπόντων μηδ' ἐκεῖνα ὑπάρχειν· καὶ 95· τὸν σοφὸν ἑαυτοῦ ἕνεκα πάντα πράξειν· οὐδένα γὰρ ἡγεῖσθαι τῶν ἄλλων ἐπίσης ἄξιον αὐτῷ· κἂν γὰρ τὰ μέγιστα δοκῇ παρὰ τοῦ καρποῦσθαι, μὴ εἶναι ἀντάξια ὧν αὐτὸς παράσχῃ.

(2) Δ. Λ. II, 94. τὴν εὐδαιμονίαν ὅλως ἀδύνατον εἶναι· τὸ μὲν γὰρ σῶμα πολλῶν ἀναπεπλῆσθαι παθημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν συμπαθεῖν τῷ σώματι καὶ ταράττεσθαι, τὴν δὲ τύχην πολλὰ τῶν κατ' ἐλπίδα κωλύειν· ὥστε διὰ ταῦτα ἀνύπαρκτον τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι.

ὅτι οἱ λογισμοὶ ἡμῶν θέλουσιν ἐπιτύχει (1). Ἐὰν δ' ἡ εὐδαιμονία ἦναι ἀνέφικτος, εἶναι μωρὸν τὸ νὰ ζητῇ τις αὐτήν· ἄρα μόνη ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν παθημάτων εἶναι τὸ τέλος ἡμῶν, ὃ ἐν τῷδε τῷ βίῳ δὲν δύναται νὰ κτηθῇ· φύσει δ' οὐδὲν ἡδὺ ἢ ἀηδὲς ὑπελάμβανον· διὰ δὲ σπάνιν ἢ ξενισμὸν ἢ κόρον οἱ μὲν ἥδονται οἱ δ' ἀηδῶς ἔχουσιν. Ἡ πενία καὶ ὁ πλοῦτος οὐδεμίαν ἐπιῤῥοὴν ἔχουσιν εἰς τὸν βίον· διὸ οἱ πλούσιοι δὲν εἶναι μᾶλλον εὔθυμοι ἢ οἱ πένητες· ἐλευθερία καὶ δουλεία, εὐγένεια ἢ ἀγένεια, τιμὴ ἢ αἰσχύνη, δὲν ὁρίζουσι τὸ μέτρον τῆς ἡδονῆς· ὁ βίος τοῖς μὲν ἄφροσι φαίνεται ἀγαθόν, τῷ δὲ σοφῷ ἀδιάφορον (2). Ἐπειδὴ δ' ἔλεγον, ὅτι τὰ ἁμαρτήματα πρέπει νὰ συγχωρῶνται, πᾶς τις δὲ δὲν ἁμαρτάνει ἑκών, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης τινὸς πάθους (οὐδεὶς ἑκὼν κακός), δὲν πρέπει τις νὰ μισῇ, ἀλλὰ νὰ μεταδιδάσκῃ· ἐπειδὴ ἕκαστος τὸ ἡδὺ ζητεῖ, ζητεῖ καὶ τὸ ἀγαθόν· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠρεμία τῆς ψυχῆς δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐκτός, δὲν ταράσσεται καὶ ὑπὸ ἀλλοτρίων ἁμαρτημάτων. Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ θεωρίᾳ ἡ περὶ ἡδονῆς θεωρία φαίνεται ἀνεπαρκής· ἐν αὐτῇ ἀναγνωρίζεται, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος περισσότερα ἀλγεινὰ ἔχει ἢ ἡδέα, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἡ ἀδιαφορία, καὶ ἡ περὶ ἡδονῆς τῶν Κυρηναϊκῶν θεωρία μεταβαίνει εἰς τὴν τῶν Κυνικῶν ἀνεξαρτησίαν ἐκ τῶν ἐκτός.

4) Ἀννίκερις ἦτο μαθητὴς Ἡγησίου καὶ ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ τέλος πάσης πράξεως δὲν ἦτο ἡ ἡδονή (3).

Ὁ Ἀννίκερις παρετήρησεν, ὅτι αὐτὴ ἡ ἡδονὴ πρέπει νὰ νοηθῇ μόνον ἡμετέρα, διότι περὶ ἀλλοτρίων αἰσθήσεων οὐδὲν δυνά-

---

(1) Δ. Λ. II, 95. ἀνῄρουν δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις οὐκ ἀκριβούσας τὴν ἐπίγνωσιν, τῶν τ' εὐλόγως φαινομένων πάντα πράττειν.

(2) Δ. Λ. II, 95. καὶ τῷ μὲν ἄφρονι τὸ ζῆν λυσιτελὲς εἶναι, τῷ δὲ φρονίμῳ ἀδιάφορον.

(3) Κλημ. Στρωμ. II, 417. οἱ δ' Ἀννικέρειοι καλούμενοι τοῦ μὲν ὅλου βίου τέλος οὐδὲν ὡρισμένον ἔταξαν, ἑκάστης δὲ πράξεως ἴδιον ὑπάρχειν τέλος, τὴν ἐκ τῆς πράξεως περιγενομένην ἡδονήν· οὗτοι οἱ Κυρηναϊκοὶ τὸν ὅρον τῆς ἡδονῆς Ἐπικούρου, τουτέστι τὴν τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσιν, ἀθετοῦσι νεκροῦ κατάστασιν ἀποκαλοῦντες.

μεθα νὰ γνωρίσωμεν (1). Ὁ Ἀννίκερις ἔλεγεν, ὅτι τὸ τέλος πάσης πράξεως ἐστιν ἡ ἡδονὴ ἡ ἐξ αὐτῆς προερχομένη, ἀλλὰ δὲν ἀνεγνώριζε κοινὸν τοῦ βίου τέλος, οὐδὲ τὴν ἀπονίαν εἰς τόπον τῆς ἡδονῆς. Ἰσχυρίζοντο δ' οἱ Ἀννικέρειοι ὅτι ἡδονὴν παρέχει οὐ μόνον ἡ ὑλικὴ ἀπόλαυσις, ἀλλὰ καὶ αἱ ὁμιλίαι καὶ αἱ φιλοτιμίαι (2), οὗτοι δ' ἀνεγνώριζον ἀποδίδοντες ἀξίαν τῇ φιλίᾳ, τῇ εὐγνωμοσύνῃ, τῇ ἀγάπῃ πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τὴν πατρίδα, μάλιστα δ' ὅτι ὁ σοφὸς πρέπει χάριν αὐτῶν καὶ θυσίας νὰ ὑφίσταται, νομίζων, ὅτι ἡ εὐδαιμονία αὐτοῦ δὲν πάσχει διὰ τοῦτο (3).

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπανῆλθεν ὁ Ἀννίκερις εἰς τὴν συνήθη τοῦ βίου δόξαν ὡς ἀποδοὺς τῇ φρονήσει ὑποδεεστέραν ἀξίαν ἢ ἐκείνην, ἣν ὁ Ἀρίστιππος αὐτῇ ἀπέδωκεν· αὐτὴν δηλ. ἐνόμιζεν ἀνίκανον, ἀνεπαρκῆ πρὸς ἐξασφάλισιν ἡμῶν ἐκ τῶν προλήψεων τῶν πολλῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπῄτει τὴν ἕξιν πρὸς κατανίκησιν τῆς ἐπιῤῥοῆς τῆς φαύλης διαθέσεως (4).

Ὁ Ἀρίστιππος ὑπέλαβε τὴν ἡδονὴν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθόν, καὶ μάλιστα τὴν στιγμιαίαν ἡδονήν, τὴν τοῦ παροντος.

Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἔδειξαν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἡ τοῦ Σωκράτους γνῶσις νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς περὶ ἡδονῆς θεωρίας· ἡ γνῶσις αὕτη τοῦ Σωκράτους διαμελίζει τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ φέρει αὐτὴν εἰς ἀντιφάσεις πρὸς ἑαυτήν, καὶ οὕτως αὕτη διαλύεται βαθμηδόν.

---

(1) Δ. Λ. 96. τήν τε τοῦ φίλου εὐδαιμονίαν δι' ἑαυτὴν μὴ εἶναι αἱρετήν, μηδὲ γὰρ αἰσθητὴν τῷ πέλας ὑπάρχειν.

(2) Χαίρειν γὰρ ἡμᾶς οὐ μόνον ἐπὶ ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὁμιλίαις καὶ φιλοτιμίαις. Κλημ. eodem.

(3) Δ. Λ. II, 96. καὶ ἐφ. ἀπέλιπον δὲ καὶ φιλίαν ἐν βίῳ καὶ χάριν καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς τιμὴν καὶ ὑπὲρ πατρίδος τι πράξειν· ὅθεν, διὰ ταῦτα κἂν ὀχλήσεις ἀναδέξηται ὁ σοφός, οὐδὲν ἧττον εὐδαιμονήσει, κἂν ὀλίγα ἡδέα περιγένηται αὐτῷ· τόν τε φίλον μὴ διὰ τὰς χρείας μόνον ἀποδέχεσθαι, ὧν ὑπολειπουσῶν μὴ ἐπιστρέφεσθαι· ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν γεγονυῖαν εὔνοιαν, ἧς ἕνεκα καὶ πόνους ὑπομενεῖν· καί τοι τιθέμενον ἡδονὴν τέλος καὶ ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ στέρεσθαι αὐτῆς ὅμως ἑκουσίως ὑπομενεῖν διὰ τὴν πρὸς τὸν φίλον στοργήν.

(4) Δ. Λ. II, 96. μὴ εἶναί τε αὐτάρκη τὸν λόγον πρὸς τὸ θαῤῥῆσαι καὶ τῆς τῶν πολλῶν δόξης ὑπεράνω γενέσθαι· δεῖν δ' ἀνεθίζεσθαι διὰ τὴν ἐκ πολλοῦ συντραφεῖσαν ἡμῖν φαύλην διάθεσιν.

2. *Κυνικὴ σχολή.*

Ἡ σχολὴ αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς μίξεως τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῶν θεωριῶν τῶν Ἐλεατῶν καὶ σοφιστῶν.

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς σχολῆς ταύτης ἦτο Ἀντισθένης Ἀντισθένους Ἀθηναῖος ἰθαγενής· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Θρᾷττα (1)· τὸ μὲν πρῶτον ἤκουσε Γοργίου τοῦ ῥήτορος· ὅθεν τὸ ῥητορικὸν εἶδος ἐν τοῖς διαλόγοις ἐπιφέρει. (Δ. Λ. VI, 2). Ἔπειτα δὲ Σωκράτους ἀκούσας παρῄνει τοῖς μαθηταῖς γενέσθαι αὐτῷ πρὸς Σωκράτη συμμαθητάς· (Ξεν. ἀπομ. III, 11. Πλάτ. Φαίδ. 59)· φαίνεται δὲ ὅτι προβεβηκὼς ἤδη ἤκουσε τοῦ Σωκράτους (2). Ἡ δ' ἐποχὴ τῆς γεννήσεως καὶ ἡ τοῦ θανάτου αὐτοῦ δὲν εἶναι βεβαία· φαίνεται ὅμως ὅτι ἐγεννήθη τῷ 436 π. Χ.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἵδρυσε τὴν σχολὴν ἐν Κυνοσάργει γυμνασίῳ μικρὸν ἄποθεν τῶν πυλῶν (Δ. Λ. VI, 13)· ὅθεν καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οὓς ὁ Ἀριστοτέλης Ἀντισθενείους καλεῖ (μετ. VI, 3), ἀπὸ τοῦ τόπου καὶ τῶν αὐστηρῶν ἠθῶν τῆς σχολῆς κυνικοὶ ὠνομάσθησαν, διότι ταῦτα τοῖς καλῶς ἀνατεθραμμένοις ἐφαίνοντο κυνικά.

Συγγράμματα δ' αὐτοῦ φέρονται τόμοι δέκα (Δ. Λ. VI, 15)· ταῦτα δ' ἐπραγματεύοντο περὶ ἠθικῆς, πολιτικῆς, διαλεκτικῆς, ῥητορικῆς καὶ φυσικῆς. (Δ. Λ. VI, 16). Οἱ δ' ἀρχαῖοι μικρὰν εὗρον ἐν αὐτοῖς μάθησιν, ῥητορικοὺς δὲ μόνον τρόπους ὡς ἐν τῷ Ἡρακλεῖ καὶ Κύρῳ. (Δ. Λ. VI, 2). Ὁ Κικέρων ὀνομάζει αὐτὸν ὀξύνουν (3). Ὁ δὲ σιλλογράφος Τίμων παντοφυῆ φλέδονα. Ὁ δὲ Θεόπομπος φησὶ δεινόν τε εἶναι καὶ δι' ὁμιλίας ἐμμελοῦς ὑπαγαγέσθαι πάνθ' ὁντινοῦν. Ὁ δὲ Φρύνιχος ἐπαινεῖ τὸ περὶ

---

(1) Δ. Λ. VI, 1. ὅθεν πρὸς τὸν ὀνειδίζοντα εἰπεῖν, καὶ ἡ μήτηρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστίν· ἐδόκει γὰρ εἶναι Θρᾴττης μητρός.

(2) Πλατ. σοφιστ. 251. γερόντων τοῖς ὀψιμαθέσιν ὑπὸ πενίας τῆς περὶ φρόνησιν κτήσεως τὰ τοιαῦτα τεθαυμακόσι.

(3) Ad Atticum XII, 38. mihi sic placuit, ut caetera Antisthenis, hominis acuti magis quam eruditi.

Κύρου καὶ Ὀδυσσείας ὡς παραδείγματα τοῦ Ἀττικοῦ λόγου. (Φωτ. βιβλ. 101, 6).

Κατὰ δὲ τὸ ἐξωτερικὸν ὁ Ἀντισθένης ἐμιμεῖτο τοὺς ἐπαίτας. Ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν του μὴ δυναμένων τὴν αὐστηρότητα ταύτην νὰ ὑποφέρωσι μόνος Διογένης ὁ Σινωπεὺς διέμεινε παρ' αὐτῷ μέχρι τῆς τελευτῆς του. (Δ. Λ. IV, 18. Αἰλιαν. ποικ. ἱστ. X, 6).

Ἡ κυνικὴ φιλοσοφία βούλεται νὰ ἦναι γνησία Σωκρατική· ἀλλ' αὕτη εἶναι μονομερής, ἐπομένως δὲν εἶναι ἡ Σωκρατικὴ ἡ στενῶς τὴν ἐπιστήμην μετὰ τῆς ἠθικῆς συνδέσασα. Ὁ Ἀντισθένης περιωρισμένον νοῦν ἔχων, ἰσχυρὰν δὲ βούλησιν, ἐθαύμαζε τὸν Σωκράτη διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος, τὴν αὐστηρότητα τῶν ἀξιωμάτων, τὴν αὐτεξουσιότητα, τὴν ἴσην εὐφροσύνην ἐν ἁπάσαις ταῖς τοῦ βίου θέσεσιν. Ὅτι δ' αἱ ἠθικαὶ αὗται τοῦ Σωκράτους ἰδιότητες ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὅτι ἦσαν τῆς μονομερείας ἀπηλλαγμέναι, ὅτι τὸ ἀξίωμα τῆς γνώσεως τῆς ἐννοίας ἤγαγεν ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς Σωκρατικῆς ἐπιστήμης, ταῦτα ὁ Ἀντισθένης τὰ κατενόησεν. Πᾶσαν γνῶσιν μὴ συντελοῦσαν ἀμέσως τοῖς ἠθικοῖς τέλεσι κατεπολέμει καὶ αὐτὸς καὶ ἡ σχολή του ὡς περιττήν, μάλιστα δ' ἐπιζήμιον, ὡς γέννημα τῆς ματαιοφροσύνης καὶ τῆς ἡδονῆς· τὴν δ' ἀρετὴν ἀπεφήναντο αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν, τῶν ἔργων μήτε λόγων πλείστων μήτε μαθημάτων προσδεομένην, εἰμὴ Σωκρατικῆς ἰσχύος. (Δ. Λ. VI, 11). Οἱ Κυνικοὶ ἄνευ πάσης ἀξίας ὑπελάμβανον τὰς λογικὰς καὶ φυσικὰς ἐρεύνας, καὶ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας ὁμοίας, μὴ ἀναφερομένας εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου βελτίωσιν, ἀλλ' εἰς ἄλλο τι· διὰ τοῦτο παραιτοῦνται καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, καὶ γράμματα ἀπαγορεύουσιν, ἵνα μὴ οἱ σώφρονες διαστρέφωνται τοῖς ἀλλοτρίοις (Δ. Λ. VI, 103)· διότι ἅμα τις, ἐδόξαζον, φροντίζῃ περὶ ἄλλου τινός, παραμελεῖ ἑαυτόν. Καὶ τὸ ἀναγινώσκειν δὲ καὶ γράφειν ὑπέθετεν ὁ Ἀντισθένης περιττά (1). Πλὴν πολλὰ τούτων φαίνονται ὑπερβολικά, διότι ἡ κυνικὴ σχολὴ δὲν ἦτο τόσον ἐχθρικὴ τῶν γραμμάτων· τοὐλάχιστον περὶ Ἀντισθένους, Διογένους, Κράτητος καὶ Μονίμου διεσώθησαν πολλὰ συνιστῶντα τὰ γράμματα (1)· μάλιστα δ' ὁ Διογένης τοῖς νέοις ἐδίδασκε καὶ ποιητὰς (Διογ. 31). Ἐκεῖνο δὲ, ὅπερ φαίνεται ὀρθὸν, εἶναι, ὅτι τὸ θεωρητικὸν ὑπελάμβανον κατώτερον τοῦ πρακτικοῦ, καὶ περὶ λογικῶν τε καὶ φυσικῶν τοσοῦτον μόνον ἐφρόντιζον, καθ' ὅσον ταῦτα ἐφαίνοντο τοῖς ἠθικοῖς χρήσιμά τε καὶ ἀναγκαῖα. Τὰ δὲ γνωστὰ τοῦ Ἀντισθένους λογικὰ ἀξιώματα περιωρίζοντο κατὰ τῆς λογικῆς φιλοσοφίας πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι θεωρητικὴ γνῶσις εἶναι ἀδύνατος, καὶ περὶ φύσεως ἔκαμνε λόγον μόνον, ἵνα διορίσῃ τί ἐστι διὰ τὸν ἄνθρωπον κατὰ φύσιν· αὐτῷ ὅμως καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν δὲν ἐφαίνοντο ἔρευναι βαθεῖαι ἀναγκαῖαι, ἀλλ' ὅσα ὁ ἄνθρωπος πρὸς γνῶσιν χρειάζεται, ταῦτα δύναται νὰ εἴπῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· (Δ. Λ. VI, 38 καὶ ἐφ.)· ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶν ἄχρηστα. Πρὸς δὲ δικαιολόγησιν τούτων τῶν ἰδεῶν ἐχρησίμευσε τῷ Ἀντισθένει θεωρία τις ἐκ Σωκρατικῶν προελθοῦσα θεωριῶν, ἐν δὲ τῇ ἀναπτύξει καὶ τοῖς ἐξαγομένοις αὐτῆς συνείχετο μετὰ τῆς σοφιστικῆς τοῦ Γοργίου καὶ τῆς τῶν Ἐλεατῶν θεωρίας. Ἀληθῶς ὁ Ἀντισθένης ἐζήτει, ὡς ὁ Σωκράτης, νὰ διορίσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων (2). Τοῦτο δὲ λέγων ἰσχυρίζετο, ὅτι ἕκαστον ὂν πρέπει νὰ ὀνομάζῃ τις τῷ οἰκείῳ λόγῳ, καὶ ἐπομένως οὐδὲν διάφορον κατηγορούμενον νὰ ἀποδίδῃ τῷ ὑποκειμένῳ, π. χ. δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ «ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἀγαθός», ἀλλὰ μόνον «ὁ μὲν ἄνθρωπός ἐστιν ἄνθρωπος», «τὸ δ' ἀγαθόν ἐστιν ἀγαθόν» (3).

---

(1) Δ. Λ. VI, 103. γράμματα γοῦν μὴ μανθάνειν ἔφασκεν ὁ Ἀντισθένης τοὺς σώφρονας γενομένους, ἵνα μὴ διαστρέφοιντο τοῖς ἀλλοτρίοις· Δ. Λ. VI, 73, μουσικῆς τε καὶ γεωμετρικῆς καὶ ἀστρολογίας καὶ τῶν τοιούτων ἀμελεῖν ὡς ἀχρήστων καὶ οὐκ ἀναγκαίων.

(1) Στοβ. ἐκλ. δεῖ τοὺς μέλλοντας ἀγαθοὺς ἄνδρας γενήσεσθαι τὸ μὲν σῶμα γυμνασίοις ἀσκεῖν, τὴν δὲ ψυχὴν παιδεύειν· Δ. Λ. VI, 68. τὴν παιδείαν εἶπεν τοῖς μὲν νέοις σωφροσύνην, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις παραμυθίαν, τοῖς δὲ πένησι πλοῦτον, τοῖς δὲ πλουσίοις κόσμον εἶναι 86.

(2) Δ. Λ. VI, 3 πρῶτός τε ὡρίσατο λόγον εἰπών· λόγος ἐστιν ὁ τὸ τί ἦν ἢ ἔστι δηλῶν.

(3) Ἀριστ. μετ. V, 29. διὸ Ἀντισθένης ᾤετο εὐήθως μηθὲν ἀξιῶν λέγεσθαι

Ἐπειδὴ ἐν ἑκάστῃ ἐξηγήσει τῆς ἐννοίας μία ἔννοια διασαφεῖται δι' ἄλλων, ἀπέρριπτεν ἅπαντας τοὺς ὁρισμοὺς ὡς κενολογίαν μὴ ἀφορῶσαν τὸ πρᾶγμα αὐτό· ἢ ἐν συνθέτοις οὖσιν ὁμολογῶν ὅτι τις δύναται τὰ συστατικὰ αὐτῶν νὰ ἀπαριθμήσῃ, καὶ κατὰ τοῦτο νὰ ἐξηγήσῃ, ἰσχυρίζεται μᾶλλον, ὅτι τοῦτο κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰ ἁπλᾶ εἶναι ἀδύνατον· ταῦτα δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς ἕτερα, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ὁρισθῶσιν, αὐτῶν εἰσὶν μόνον ὀνόματα, οὐχὶ δὲ καὶ ὁρισμός, μόνον ὀρθὴ δόξα, οὐχὶ δὲ γνῶσις (1)· τὸ ἴδιον ὅμως πράγματος τινός, τὸ ὄνομα, ὃ δὲν ὁρίζεται, ἡ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἐρανισθεῖσα καὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε κατηγορούμενον νὰ γείνῃ δυναμένη, εἶναι μόνον τὸ κύριον ὄνομα· τὸ δὲ «οὐδὲν ὑφ' ἑτέρου ἐξηγηθήσεται», σημαίνει ὅτι πᾶν πραγματικὸν εἶναι ἀπολύτως ἀτομικόν, αἱ καθ' ὅλου ἔννοιαι δὲν ἐκφράζουσι τὴν οὐσίαν, τὸ τί τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον τὰς ἰδέας τῶν ἀνθρώπων περὶ τῶν ὄντων· αἱ καθ' ὅλου ἔννοιαι εἰσὶν ἐπινοήματα ἁπλῶς; ὡς ἰσχυρίζετο, ἀνθρώπους καὶ ἵππους βλέπω, ἔλεγεν, ἀνθρωπότητα δὲ καὶ ἱππότητα οὐχ ὁρῶ (2)· καὶ τὰ γένη καὶ εἴδη ἔλεγεν ψιλὰς ἐπινοίας· ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ καταφορὰ τῶν κυνικῶν κατὰ τῆς τοῦ Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν θεωρίας καὶ ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς τὸν ὑλισμόν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀντισθένης τὴν μεγίστην ἀξίαν τῇ ἐρεύνῃ περὶ τῶν ὀνομάτων ἀπέδιδε (3), τὴν δὲ

πλὴν τῷ οἰκείῳ λόγῳ ἓν ἐφ' ἑνός· ἐξ ὧν συνέβαινε, μὴ εἶναι ἀντιλέγειν, σχεδὸν δὲ μηδὲ ψεύδεσθαι. Πλατ. σοφιστ. 251. ὅθεν γε, οἶμαι, τοῖς τε νέοις καὶ τῶν γερόντων τοῖς ὀψιμαθέσι (Ἀντισθ.) θοίνην παρεσχήκαμεν· εὐθὺς γὰρ ἀντιλαβέσθαι παντὶ πρόχειρον ὡς ἀδύνατον τά τε πολλὰ ἓν καὶ τὸ ἓν πολλὰ εἶναι, καὶ δήπου χαίρουσιν οὐκ ἐῶντες ἀγαθὸν λέγειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀγαθόν, τὸν δ' ἄνθρωπον ἄνθρωπον.

(1) Ἀριστ. μετ. VIII, 3. ὥστε ἡ ἀπορία ἣν οἱ Ἀντισθένειοι καὶ οἱ οὕτως ἀπαίδευτοι ἠπόρουν, ἔχει τινὰ καιρόν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ τί ὁρίσασθαι (τὸν γὰρ ὅρον εἶναι λόγον μακρόν· μετ. XIV, 3. ἀλλὰ ποιὸν μέν τί ἐστιν ἐνδέχεται καὶ διδάξαι, ὥσπερ ἄργυρον τί μέν ἐστιν, οὔ, ὅτι δ' οἷον καττίτερος· ὥστε οὐσίας ἔστι μὲν ἧς ἐνδέχεται εἶναι ὅρον καὶ λόγον, οἷον τῆς συνθέτου, ἐάν τε αἰσθητὴ ἐάν τε νοητὴ ᾖ· ἐξ ὧν δ' αὕτη πρώτων οὐκ ἔστιν. Πλατ. Θεαίτ. 201.

(2) Σιμπλ. κατηγ. 66. ὦ Πλάτων, ἔφη, ἵππον μὲν ὁρῶ, ἱππότητα δὲ οὐχ ὁρῶ. Δ. Λ. VI, 53.

(3) Ἐπικτ. διατρ. I, 17, 12. ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις.

περαιτέρω ἀνάπτυξιν δὲν ἐπέτρεπε, κατέστησεν ἀληθῶς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἀδύνατον. Καὶ τοῦτο κατά τι ὁμολογεῖ λέγων ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀντιλογία (1). Ἐντεῦθεν δ' ἐξάγεται ὅτι οὐ μόνον ἡμαρτημένα ἀξιώματα, ἀλλὰ οὐδὲ ἀξιώματα, εἶναι δυνατά (2). Ἡ θεωρία τοῦ Ἀντισθένους κατέστρεψεν ἀκολούθως πᾶσαν κρίσιν καὶ ἐπιστήμην.

Οἱ Κυνικοὶ δὲν ἤθελον νὰ ἀποστῶσι τῆς γνώσεως· ὁ Ἀντισθένης συνέγραψε περὶ δόξης καὶ ἐπιστήμης (Δ. Λ. VI, 17), καὶ ἡ σχολὴ ἐνόμιζεν, ὅτι κέκτηται τὴν ἀλήθειαν καὶ ὑπεράνω τῆς δόξης ἐστίν (3). Ἡ δὲ γνῶσις αὕτη συνέτεινεν ἀποκλειστικῶς τῷ πρακτικῷ σκοπῷ, εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐνάρετον καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς εὐδαίμονα. Τὸ μέγιστον τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὑφίσταται κατ' αὐτοὺς ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ. (Δ. Λ. VI, 11. αὐτάρκη τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν). Τὴν δ' ἀρετὴν καὶ εὐδαιμονίαν θεωροῦσιν οἱ Κυνικοὶ ταὐτόν, τὴν μὲν ἀρετὴν ὡς τὸ μόνον ἀγαθόν, τὴν δὲ αἰσχρότητα ὡς τὸ μόνον κακόν, τὰ δὲ μήτε ἀγαθὰ μήτε κακὰ λέγουσιν ἀδιάφορα (4). Ἀγαθὸν δὲ λέγουσι τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν ἑκάστῳ· (Δ. Λ. VI, 12. τὰ πονηρὰ νόμιζε πάντα ξενικά. Πλατ. συμπ. 205)· πραγματικὸν δὲ κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ οἰκεῖον (5).

(1) Ἀριστ. μετ. V, 29. Τοπ. I, 11. οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν. Σχολ. τοὺς μὲν γὰρ ἀντιλέγοντας περί τινος διάφορα λέγειν ὀφείλειν, μὴ δύνασθαι δὲ περὶ αὐτοῦ διαφόρους τοὺς λόγους φέρεσθαι τῷ ἕνα τὸν οἰκεῖον ἑκάστου εἶναι· ἕνα γὰρ ἑνὸς εἶναι καὶ τὸν λέγοντα περὶ αὐτοῦ λέγειν μόνον· ὥστε εἰ μὲν περὶ τοῦ πράγματος τοῦ αὐτοῦ λέγοιεν, τὰ αὐτὰ ἂν λέγοιεν ἀλλήλοις (εἷς γὰρ ὁ περὶ ἑνὸς λόγος), λέγοντες δὲ ταὐτὰ οὐκ ἂν ἀντιλέγοιεν ἀλλήλοις· εἰ δὲ διαφέροντα λέγοιεν, οὐκέτι λέξειν αὐτοὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ. Πλάτ. Εὐθύδ. 285.

(2) Πρόκλ. εἰς Κρατυλ. 37. Ἀντισθένης ἔλεγε μὴ δεῖν ἀντιλέγειν· πᾶς γάρ, φησί, λόγος ἀληθεύει· ὁ γὰρ λέγων τί λέγει· ὁ δὲ τί λέγων τὸ ὂν λέγει· ὁ δὲ τὸ ὂν λέγων ἀληθεύει. Πλατ. Κρατ. 429.

(3) Δ. Λ. VI, 83. ὅτι οὗτος (Μόνιμος) ἐμβριθέστατος ἐγένετο, ὥστε δόξης μὲν καταφρονεῖν, πρὸς δ' ἀλήθειαν παρορμᾶν· καὶ περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Μένανδρος ἐν τῷ αὐτῷ τὸ γὰρ ὑποληφθὲν τῦφον εἶναι πᾶν ἔφη.

(4) Δ. Λ. VI, 104. ἀρέσκει δ' αὐτοῖς καὶ τέλος εἶναι τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν, ὡς Ἀντισθένης φησὶν ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, ὁμοίως τοῖς Στωϊκοῖς. 105. τὰ δὲ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀδιάφορα λέγουσιν ὁμοίως Ἀρίστωνι τῷ Χίῳ,

(5) Ξενοφ. συμπ. 4, 34. νομίζω (Ἀντισθένης) ὦ ἄνδρες τοὺς ἀνθρώπους οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς.

Ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶν ἔργα τῆς τύχης, μόνον δὲ ἐν τῇ φρονήσει καὶ ἀρετῇ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἐλεύθερος· μόνον ἡ ἀρετὴ εἶναι ὅπλον ἀναφαίρετον, μόνη ἡ φρόνησις τεῖχος ἀσφαλέστατον (Δ. Λ. **VI**, 12 καὶ ἐφ.)· ἐλεύθερος ἐστιν ὁ μὴ δοῦλος τῶν ἐκτὸς (Ἐπικτ. διατρ. III, 24, 67)· ἄρα ὁ ἄνθρωπος πρὸς εὐδαιμονίαν οὐδενὸς ἄλλου δεῖται, εἰμὴ τῆς ἀρετῆς· ὅλα τὰ ἄλλα περιφρόνει, ἵνα αὐτή σοι ἐπαρκῇ (1).

Ὁ πλοῦτος ἔλεγον ἄνευ τῆς ἀρετῆς εἶναι ἁρπαγὴ κολάκων καὶ εὐτελῶν πορνῶν, πάθος πλεονεξίας, πηγὴ ἀπείρων κακουργημάτων καὶ ἀνοσίων, κτῆμα μυρμήκων καὶ κοπριώνων, πρᾶγμα οὔτε δόξαν οὔτε ἡδονὴν παρέχον. (Δ. Λ. **VI**, 47). Πλοῦτος καὶ ἀρετὴ δὲν δύνανται νὰ συνοικῶσιν ἐν πόλει πλουσίᾳ μήτε ἐν οἰκίᾳ· ὁ βίος ὁ ἀκτήμων εἶναι ἡ εὐθεῖα ὁδὸς εἰς ἐλευθερίαν καὶ σοφίαν· (Δ. Λ. **VI**, 104)· εὐδοξία καὶ ἀδοξία ἐστὶ ψόφος μαινομένων ἀνθρώπων, (Δ. Λ. **VI**, 11), φλυαρία τῶν ἀφρόνων; ἡ δόξα ἐστὶ κακὸν, ἡ περιφρόνησις αὐτῆς ἀγαθὸν, καὶ δόξαν κέκτηται ὁ περιφρονῶν αὐτῆς. (Ἐπικτ. διατρ. I, 24, 6). Ὁ θάνατος δὲν εἶναι κακὸν, διότι κακόν ἐστι τὸ αἰσχρὸν (Ἐπικτ. eodem)· δὲν εἶναι κακὸν, διότι αὐτὸν δὲν αἰσθανόμεθα θανόντες;· (Δ. Λ. **VI**, 68)· ταῦτα δὲ πάντα εἰσὶ τῦφος· ἡ σοφία ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι τις εἶναι τούτων ἐλεύθερος. (Κλημ. Στρ. 417. Ἀντισθένης μὲν τὴν ἀτυφίαν τέλος ἀπεφήνατο). Τὸ χείριστον δὲ πάντων ἐστιν ἡ ἡδονὴ, τὸ μέγιστον κακόν· διὰ τοῦτο ὁ Ἀντισθένης προέκρινε τὴν μανίαν τῆς ἡδονῆς (2). Ἐν τῷ ἔρωτι γίνεται ὁ ἄνθρωπος δοῦλος. (Κλημ. Στρ. II, 406. καὶ 412. Δ. Λ. **VI**, 38. 66)· ὁ δὲ πόνος καὶ τὸ ἔργον ἀγαθόν· διότι δι' αὐτῶν γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐλεύθερος· (Δ. Λ. **VI**, 2)· διὰ τοῦτο ὁ Ἡρακλῆς εἶναι παράδειγμα τῶν Κυνικῶν (3)· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡδονὴν εἶπον ἀποφυγὴν λύπης (Πλατ. Φιληβ. 44).

(1) Δ. Λ. VI, 105. ἀρέσκει δ' αὐτοῖς καὶ λιτῶς βιοῦν, πλούτου καὶ δόξης καὶ εὐγενείας καταφρονοῦσιν.

(2) Δ. Λ. VI, 3. Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. X, 1. οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν, οἱ δ' ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον. VII, 12.

(3) Δ. Λ. VI, 2. 18. 71. τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου διεξάγειν ὅνπερ καὶ Ἡρακλῆς, μηδὲν ἐλευθερίας προκρίνων.

Ἀλλὰ οἱ Κυνικοὶ ἀπετράπησαν τῆς αὐστηρότητος τῶν ἀξιωμάτων των καὶ ἀνεγνώριζον τινὰς ἡδονὰς καὶ παρεδέχοντο, (Ἀριστ. ἠθ. Νικομ. X, 1. Δ. Λ. **VI**, 35), ὡς τὴν ἀμεταμέλητον ἡδονὴν (Ἀθην. XII, 513), καὶ τὰς μετὰ τὸν πόνον ἡδονὰς (Στοβ. Floril. 29, 65), καὶ οὐχὶ τὰς πρὸ τῶν πόνων. Ὁ Διογένης συνιστᾷ τὴν δικαιοσύνην ὡς τὸ λυσιτελέστατον καὶ ἥδιστον, καὶ ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ Κυνικοὶ ζῶσιν ἐλευθέρως καὶ εὐαρέστως, καὶ ἡ ἡδονὴ δι' ἀποχῆς λαμβάνει τὸ ἀληθὲς καρύκευμα, ὅτι αἱ πνευματικαὶ ἡδοναὶ μείζονα ἡδονὴν παρέχουσιν ἢ αἱ ὑλικαί. (Ξενοφ. συμπ. 4, 34 καὶ ἐφ.).

Ἡ δὲ δόξα αὐτῶν εἶναι, ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι τέλος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων τεκμαίρονται οἱ Κυνικοὶ, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας πάντα τὰ ἄλλα εἶναι ἀδιάφορα. Ὁ ὑψούμενος ὑπεράνω τῆς πενίας καὶ τοῦ πλούτου, τῆς τιμῆς καὶ τῆς αἰσχύνης, τοῦ πόνου καὶ τῆς ἡδονῆς, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὁ ἕτοιμος νὰ συμμορφωθῇ πάσῃ ἐνεργείᾳ καὶ τύχῃ τοῦ βίου, ὁ ἄφοβος καὶ ἄφροντις, οὗτος μόνος δὲν παράσχει τῇ τύχῃ ἀδυναμίαν, μόνος οὗτος εἶναι ἐλεύθερος καὶ εὐδαίμων (1).

Εἰς τί δὲ συνίσταται ἡ ἀρετή ; Ὁ Ἀντισθένης συμφωνῶν τῷ Σωκράτει ἔλεγεν ὅτι ἐν τῇ φρονήσει· (Δ. Λ. **VI**, 13)· ὁ λόγος παρέχει τῷ βίῳ ἀξίαν· (Πλουτ. περὶ Στωϊκ. ἐναντιωμ. 14, 7)· διὸ τεκμαίρεται καὶ μετὰ Σωκράτους, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μία, ἅπαντες ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἠθικὸν πρόβλημα, καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι διδακτὴ, καὶ ἡ αὐτὴ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς (Δ. Λ. **VI**, 10. 12)· ἡ δ' ἀρετὴ εἶναι ἀναπόβλητος καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἐλευθέρα. Ποῦ δ' ἡ φρόνησις ὑφίσταται, δὲν ἐγίνωσκον νὰ δείξωσιν ἥτις φρόνησις, ἀλλὰ ἐπὶ τέλους ἠναγκάζοντο νὰ λέγωσι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ (Πλατ. Πολιτ. **VI**, 505)· αὕτη δ' ἡ ἀπάντησις αὐτῶν εἶναι κατὰ Πλάτωνα ταυτολογία· πάλιν δὲ λέγουσιν ὅτι ἡ ἀρετὴ ὑφίσταται εἰς τὸ μαθεῖν ὅτι τὰ κακὰ φευκτὰ εἰσὶν, (Δ. Λ. **VI**, 8 καὶ 7) τὸ κακὰ ἀπομαθεῖν τὸ ἀναγκαιότατον τῶν μαθημάτων ἐνόμιζεν.

(1) Στοβ. Fl. 86, 19. οἱ καταφρονοῦντες πλούτου, δόξης, ἡδονῆς, ζωῆς, τῶν δ' ἐναντίων ὑπεράνω ὄντες, πενίας ἀδοξίας πόνου θανάτου. Δ. Λ. VI, 29.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι οἱ Κυνικοὶ τὴν φρόνησιν συνέχεον μετὰ τῆς ἰσχύος, αὐτεξουσιότητος καὶ χρηστότητος, καὶ τοῦτο ἀνάγει εἰς τὴν Σωκρατικὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἑνότητος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως· οὕτω δὲ λέγοντες τὴν μάθησιν τῆς ἀρετῆς ἐννοοῦσι τὴν ἠθικὴν ἄσκησιν μᾶλλον ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν (1). Τὴν δὲ διάκρισιν τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν ἀρετῶν ὑπὸ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους οἱ Κυνικοὶ δὲν ἐγνώριζον.

Οἱ δ' ἐλθόντες διὰ τῆς Κυνικῆς θεωρίας εἰς τὴν ἀρετὴν ἦσαν σοφοί, ὅλοι δ' οἱ ἄλλοι ἦσαν ἄφρονες· ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης, διότι αὐτοῦ εἰσὶ πάντα τὰ τῶν ἄλλων. Πάντα ἐπίσταται, εἶναι ἀξιέραστος, ἀναμάρτητος καὶ φίλος τῷ ὁμοίῳ, μηδὲν ἐπιτρέπει τῇ τύχῃ, (Δ. Λ. VI, 11, καὶ ἐφ.), εἶναι εἰκὼν θεοῦ· πάντα τῶν θεῶν· φίλοι δὲ τοῖς θεοῖς οἱ σοφοί· κοινὰ δὲ τὰ τῶν φίλων· πάντ' ἄρα ἐστὶ τῶν σοφῶν· (Δ. Λ. VI, 51)· τοὺς δὲ πολλοὺς ἔλεγεν ἀναπήρους, τοὺς πλείστους παρὰ δάκτυλον μαινομένους, καὶ τρισαθλίους (Δ. Λ. VI, 33. 47. 71)· ὁ τῦφος ἄγει τοὺς πολλούς, ὅπου θέλει (Στοβ. Fl. 22, 41).

Ὅθεν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι διαιροῦνται εἰς σοφοὺς καὶ ἄφρονας, ὀλίγιστοι ζῶσι φρονήσει καὶ ἀρετῇ εὐδαιμόνως, ὅλοι οἱ ἄλλοι κακοδαιμόνως.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἀξιώματα θεωροῦσιν οἱ Κυνικοὶ ἑαυτοὺς προωρισμένους νὰ ἐπιδεικνύωσιν ἑαυτοὺς ἐξ ἑνὸς μὲν παράδειγμα τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς, τῆς ἐγκρατείας, τῆς ἀνεξαρτησίας, ἐξ ἑτέρου δὲ νὰ παράσχωσι τοῖς ἄλλοις βελτίωσιν· ἀλλ' ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου πρὸς τοῦτο ἐνέπεσον καὶ εἰς πολλὰ ἄτοπα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ θεμελιώδης ἰδέα τῶν Κυνικῶν εἶναι ἡ αὐτάρκεια τῆς ἀρετῆς. Τὸ δὲ τέλος νομίζουσιν ὅτι κτῶσιν ἀποκρούοντες τὴν ἡδονήν, τὰς χρείας των περιορίζοντες εἰς ἔπακρον, τὸ αἴσθημα πρὸς τὴν ἀναισθησίαν ἀπαμβλύνοντες, περὶ μηδενὸς τῶν οὐκ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ των φροντί-

(1) Δ. Λ. VI, 70. διττὴν δ' ἔλεγεν ὁ Διογένης εἶναι τὴν ἄσκησιν, τὴν μὲν ψυχικήν, τὴν δὲ σωματικήν. . . . εἶναι δ' ἀτελῆ τὴν ἑτέραν χωρὶς τῆς ἑτέρας· οὐδέ γε μὴν ἔλεγε τὸ παράπαν ἐν τῷ βίῳ χωρὶς ἀσκήσεως κατορθοῦσθαι, δυνατὴν δὲ ταύτην πᾶν ἐκνικῆσαι.

ζοντες· οἴκοθεν πένητες ἢ ἑκουσίως ἀποβάλλοντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν ἔζων ὡς ἐπαῖται, ἄστεγοι περιήρχοντο καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ τοῖς δημοσίοις τόποις, καὶ διενυκτέρευον ἐν στοαῖς ἢ ὅπου εὑρίσκοντο (Ξεν. συμπ. 4, 38. Δ. Λ. VI, 22 καὶ ἐφ.), οὔτε ἐπίπλων οὔτε σκευῶν χρείαν ἔχοντες (1)· ταῦτα πάντα ἐνόμιζον περιττά· ἔφερον δὲ τρίβωνα ὅμοιον τῷ τοῦ Σωκράτους, ἀποβαλόντες τὸ ἐντὸς ἔνδυμα (Δ. Λ. VI, 6. 13 κτλ.)· ἡ δὲ τροφή των ἦτο ἄρτος, σῦκα, κρόμμυα, σκόρδα, φακαὶ κτλ. τὸ δὲ ποτὸν ὕδωρ. (Δ. Λ. VI, 105. 85 καὶ ἐφ.). Ὁ δὲ Διογένης ἀπεπειράθη νὰ φάγῃ κρέας ὠμόν· (Δ. Λ. VI, 34. 76 καὶ ἐφ.) πρὸς δὲ καὶ κρέας ἀνθρώπειον, ἔλεγεν ὁ Διογένης, ἠδύνατο νὰ γείνῃ εὔχρηστον· (Δ. Λ. VI, 73)· καὶ τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ βίου ἐξηκολούθει ὁ Διογένης μέχρις ἐσχάτου γήρατος (Δ. Λ. VI, 34), καὶ τοῖς φίλοις ἀπηγόρευσε τὸ νὰ ἐνταφιάσωσιν αὐτόν. (Δ. Λ. VI, 79. 52).

Τὸ κατὰ φύσιν ζῆν (Δ. Λ. VI, 71), ἡ στέρησις τῶν χρειῶν, ἡ ἁπλῆ ἀναπλήρωσις αὐτῶν ἦτο τὸ σύμβολον τῆς σχολῆς (Δ. Λ. VI, 35, 44)· ἵνα δὲ συνειθίσωσιν, ἠσκοῦντο σωματικῶς τε καὶ ψυχικῶς (Δ. Λ. VI, 30)· μάλιστα δὲ ὁ Διογένης ἐτυράννει ἑαυτὸν (Δ. Λ. 34. 23) περιπατῶν τὸν χειμῶνα ἀνυπόδητος ἐν χιόνι κτλ. καὶ ὑπέμενον τὴν περιφρόνησιν (2), διότι αἱ ὕβρεις τῶν ἐχθρῶν, ἔλεγον, διδάσκουσι τὸν ἄνθρωπον τὸ «γνῶθι σαυτόν», καὶ ἡ μεγίστη ἐκδίκησις ἀποβλέπει εἰς βελτίωσιν· ἐὰν δὲ ὁ βίος καθίστατο ἀνυπόφορος, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ αὐτοχειριάζωνται πρὸς σωτηρίαν τῆς αὐτῶν ἐλευθερίας. (Δ. Λ. VI, 18. 86. 95. Κλήμ. Στρωμ. II, 412). Ἵνα δὲ ὁ σοφὸς ἦναι κατὰ πάντα ἐλεύθερος, δὲν πρέπει νὰ δεσμεύηται, καὶ ἵνα ἦναι ἀνεξάρτητος, πρέπει νὰ ἦναι αὐτάρκης καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ (Δ. Λ. VI, 6)· οὐδὲν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν πρέπει νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν

(1) Δ. Λ. VI, 37. 26. ὁ Διογένης ἐπὶ τοῦ τάπητος τοῦ Πλάτωνος περιπατῶν εἶπε : πατῶ τὸν Πλάτωνος τῦφον· εἰς ὃν ἀπήντησεν: ἑτέρῳ γε τύφῳ, Διόγενες.

(2) Δ. Λ. VI, 7, κακῶς ἀκούοντας καρτερεῖν μᾶλλον ἢ εἰ λίθοις τις βάλλοιτο. (Δ. Λ. VI, 90. τὰς πόρνας ἐπίτηδες ἐλοιδόρει (ὁ Κράτης) συγγυμνάζων ἑαυτὸν πρὸς τὰς βλασφημίας).

εἰς τὴν εὐδαιμονίαν του· εἰς ταῦτα ἀνήκει καὶ ὁ οἰκιακὸς βίος. Ὁ Ἀντισθένης δὲν ἀπέρριπτε τὸν γάμον, διότι ἐνόμιζε πρὸς διάδοσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀναγκαῖον (1), ὁ δὲ Διογένης ἀπέρριπτε νομίζων ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος ἐκπληροῦται διὰ τῆς τῶν γυναικῶν κοινοκτημοσύνης (2). Οὗτοι δὲ δὲν ἐζήτουν κατάθλιψιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς, ἀλλ' ὅτι ἁπλούστερον ἡ χρεία αὕτη δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ. (Δ. Λ. VI, 3. Ξενοφ. συμπ. 4, 38). Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐπαιτικὸς βίος δὲν ἐπέτρεπε θεμελίωσιν οἰκογενείας, εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸν γάμον καὶ τὰς γυναῖκας ἀπεστρέφοντο, ἢ τὸν οἰκογενειακὸν βίον ἐθεώρουν ἐκ τῶν ἀδιαφόρων (3).

Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Διογένης καὶ ἐν τῷ γάμῳ μεταξὺ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν οὐδὲν παρὰ φύσιν ἔβλεπεν. Ἐπίσης δ' ἀδιάφορον ἐφαίνετο καὶ πολιτικὴ θέσις, καὶ ἡ ἀντίθεσις τῆς δουλείας καὶ ἐλευθερίας· δοῦλός ἐστιν ὁ φοβούμενος, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ὁ ἐλεύθερος δύναται νὰ γείνῃ δοῦλος οὔτε ὁ δοῦλος ἐλεύθερος· ὁ σοφὸς εἶναι ὁ φυσικὸς ἄρχων τῶν ἄλλων. (Δ. Λ. VI, 29. 16. ὁ Ἀντισθένης ἔγραψε περὶ ἐλευθερίας καὶ δουλείας). Ὁ σοφὸς εἶναι ὑπεράνω καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ δημοκρατία κατεκρίνετο ὑπὸ τοῦ Ἀντισθένους (4). Ὁ Διογένης ὠνόμαζε τοὺς Ἀθηναίους δημαγωγούς, ὄχλου διακόνους, τοὺς δὲ τυράννους ὑπελάμβανον ὡς παράδειγμα φαύλων καὶ ἀθλίων ἀνθρώπων· (Ξενοφ. 4, 36)· οἱ ἀριστοκρατικοὶ διοργανισμοὶ ἀπεῖχον τοῦ ἰδανικοῦ· οὐδεὶς νόμος καὶ οὐδὲν ἔθος ἠδύνατο νὰ δεσμεύσῃ τὸν ζῶντα κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀρετῆς (5)· οὐδεμία πολιτεία ἐξαρ-

(1) Δ. Λ. VI, 11. γαμήσειν τε τὸν σοφὸν τεκνοποιίας χάριν ταῖς εὐφυεστάταις συνιόντα γυναιξί.

(2) Δ. Λ. 72. ἔλεγε δὲ καὶ κοινὰς εἶναι δεῖν τὰς γυναῖκας γάμον μηδένα νομίζων, ἀλλὰ τὸν πείσαντα τῇ πεισθείσῃ συνεῖναι· κοινοὺς δὲ διὰ τοῦτο καὶ τοὺς υἱέας.

(3) Δ. Λ. VI, 3. Λουκιαν. v. auct. 9. γάμου δ' ἀμελήσεις καὶ τέκνων καὶ πατρίδος. Δ. Λ. 12. τὸν δίκαιον περὶ πλείονος ποιεῖσθαι τοῦ συγγενοῦς.

(4) Ἀριστ. πολιτ. III, 13. Δ. Λ. VI, 8. οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε τοὺς ὄνους νὰ κηρύξωσιν ἵππους, ὡς κηρύττουσι τοὺς ἀμαθεῖς στρατηγούς· καὶ 24. 41.

(5) Δ. Λ. VI, 11. τὸν σοφὸν οὐ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους πολιτεύεσθαι,

κεῖ, ὅταν πατρὶς τοῦ σοφοῦ εἶναι ὁ κόσμος (1). Ὅθεν οἱ Κυνικοί, εἰ καὶ ἀναγνωρίζουσι σχετικὴν τῆς πολιτείας καὶ τῶν νόμων ἀναγκαιότητα (Δ. Λ. VI, 72), δὲν θέλουσι νὰ ὦσι πολῖται τινὸς πολιτείας, ἀλλὰ τοῦ κόσμου. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ζῶσιν ὡς μία ποίμνη, οὐδὲν ἔθνος πρέπει νὰ χωρίζηται τοῦ ἄλλου διὰ ὁρίων καὶ ἰδίων νόμων, ἀλλὰ νὰ περιορίζηται εἰς ἀναποφεύκτους χρείας, ἄνευ χρυσοῦ, ἄνευ γάμου καὶ οἰκιακοῦ βίου πρέπει νὰ ἐπανέλθωσιν (ἅπαντα) εἰς τὴν ἁπλότητα τῆς φυσικῆς καταστάσεως (2).

Ἡ ἰδέα τοῦ κυνικοῦ κοσμοπολιτισμοῦ δὲν εἶναι ἡ ἕνωσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων τόσον, ὅσον ἡ ἀπελευθέρωσις ἑκάστου ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἐθνότητος.

Οἱ δὲ Κυνικοὶ ἀπογυμνωθέντες πάσης αἰδοῦς ἔπραττον ἐν μέσῃ ἀγορᾷ ὅσα κατὰ φύσιν ἐνόμιζον (3), νομίζοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων γνώμην ἀδιάφορον. Ἐκ τῶν αὐτῶν δ' ἀρχῶν ὁρμώμενοι κατεπολέμουν καὶ τὴν τότε θρησκείαν. Ὁ σοφὸς ἀνεξάρτητος πάντων δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἦναι καὶ τῆς θρησκείας· δὲν ἠρνοῦντο μὲν τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς θεοῦ, προσέβαλλον δὲ τὸ πλῆθος καὶ τὸ ἀνθρωπόμορφον αὐτῶν (4).

Οὕτω δ' ἐνόμιζον καὶ περὶ τῆς λατρείας, ὅτι μόνη ἡ ἀρετὴ ἀρέσκει τῷ θεῷ, ὅλα δὲ τἆλλα εἶναι δεισιδαιμονία· σοφία καὶ

ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς. 38. ἔφασκε δεῖν ἀντιτιθέναι τύχῃ μὲν θάρσος, νόμῳ δὲ φύσιν, πάθει δὲ λόγον.

(1) Δ. Λ. VI, 63. ἐρωτηθεὶς (Διογένης) πόθεν εἴη, κοσμοπολίτης, ἔφη· μόνην τε ὀρθὴν πολιτείαν εἶναι τὴν ἐν κόσμῳ.

(2) Περὶ ἀρετ. Ἀλεξ. Πλουτ. I, 6. Ἀθήν. IV, 159, πάντες δημόται καὶ πολῖται, εἷς δὲ βίος ᾖ καὶ κόσμος ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ τρεφομένης.

(3) Δ. Λ. VI, 37. 54. 22. 11, παντὶ τόπῳ ἐχρῆτο εἰς πάντα ἀριστῶν τε καὶ καθεύδων καὶ διαλεγόμενος (Διογένης)· εἰώθει δὲ πάντα ποιεῖν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὰ Δήμητρος καὶ τὰ Ἀφροδίτης.

(4) Cic. N. Δ. I, 13, 32. Antisthenes in eo libro, qui physicus inscribitur, populares (νόμῳ) Deos multos, naturalem (φύσει) unum esse dicens' (Θεοδ. cur. gr. affect. I, 75. Ἀντισθένης περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων βοᾷ· ἀπὸ εἰκόνος οὐ γνωρίζεται, ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικε· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται. Κλημ. Στρ. V, 601.

χρηστότης, ἔλεγον, ποιεῖ ἡμᾶς εἰκόνας καὶ φίλους τῶν θεῶν· ὁ σοφὸς λατρεύει τὸν θεὸν ἀρετῇ καὶ οὐχὶ θυσίαις, (οὐ δαπάναις τρυφεραῖς, ἀλλ' ἀρεταῖς ὁσίαις)· ὁ σοφὸς δὲν προσεύχεται ὑπὲρ πλούτου, ἀλλὰ ὑπὲρ δικαιοσύνης (Δ. Λ. VI, 45)· διὰ τοῦτο ὁ Διογένης ἐνέπαιζε τὰς προσευχὰς καὶ εὐχὰς (Δ. Λ. VI, 37. 59), τὴν μαντείαν καὶ τοὺς οἰωνοὺς (Δ. Λ. VI, 39 4. 42), καὶ τὰς μυστικὰς τελετάς.

Καίτοι δ' οὗτοι ἦσαν ἐλεύθεροι ἀπέναντι τῆς τῶν πολλῶν θρησκείας, ἡρμήνευον ὅμως τὰς παραδόσεις ἀλληγορικῶς, πρὸ πάντων δὲ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν (Δ. Λ. ΑΙ, 17).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι πῶς οἱ Κυνικοὶ τὴν αὐτάρκειαν τῆς ἀρετῆς ὑπέλαβον. Κατ' αὐτοὺς πρέπει ὁ σοφὸς νὰ ἦναι ἀπολύτως ἀνεξάρτητος χρειῶν, ἐπιθυμιῶν, προλήψεων καὶ φροντίδων. Ἡ ἔφεσις καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς βουλήσεως, μεθ' ἧς τὸ τέλος διώκουσιν, ἔχει τι μεγαλεῖον· ἀλλὰ μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ὁρίων τοῦ ἀτόμου, τῶν δὲ ὅρων τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου ἡμῶν ἀπομακρυνομένων, μεταβαίνει τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον εἰς ἀλαζονείαν, ἡ σταθερότης τῶν ἀξιωμάτων εἰς ἰδιοτροπίαν, τὸ ὑψηλὸν εἰς γελοῖον· διὸ καλῶς ὠνόμασεν ὁ ὀνομάσας τὸν Διογένην Σωκράτην μαινόμενον. (Αἰλιαν. ποικ. ἱστ. XIV, 33. Δ. Λ. VI, 54).

Ἡ δ' αὐτάρκεια τῶν Κυνικῶν δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετική· διὰ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν θεωροῦσι φυσικὸν τὸ νὰ ἦναι ὅλοι οἱ ἐνάρετοι φίλοι (1), ἐξ ἑτέρου δὲ θεωροῦσι πρόβλημα αὐτῶν τὸ νὰ μορφώσωσι καὶ τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τῆς αὐστηρότητος καὶ ἁπλοποιήσεως τῶν ἠθῶν νὰ καταστήσωσιν ἐναρέτους καὶ εὐδαίμονας. Τὸ πλῆθος σύγκειται ἐξ ἀφρόνων ὄντων δούλων τῶν ἡδονῶν καὶ νοσούντων ὑπὸ οἰήσεως καὶ ματαιοφροσύνης. Οἱ Κυνικοί εἰσιν οἱ ἰατροὶ τῶν νόσων (2), συγγενόμενοι δὲ μετὰ τῶν

(1) Δ. Λ. VI, 11. καὶ ἐρασθήσεσθαι δέ· μόνον γὰρ εἰδέναι τὸν σοφὸν, τίνων χρὴ ἐρᾷν· ἀξιέραστος ὁ ἀγαθὸς, οἱ σπουδαῖοι φίλοι.

(2) Δ. Λ. VI, 4. Ἀντισθένης ἐρωτηθεὶς διὰ τί πικρῶς τοῖς μαθηταῖς ἐπιπλήττει, καὶ οἱ ἰατροί, φησί, τοῖς κάμνουσιν· ὀνειδιζόμενος ποτ' ἐπὶ τῷ πονηροῖς συγγενέσθαι· καὶ οἱ ἰατροί φησι, μετὰ τῶν νοσούντων εἰσίν, ἀλλ' οὐ πυ-

φαύλων δὲν φοβοῦνται μὴ ζημιωθῶσι, διότι καὶ ὁ ἥλιος φαίνεται μὲν ἐν ἀκαθάρτοις τόποις, δὲν μολύνεται δέ· (Δ. Λ. VI, 63)· ἵνα δ' οἱ ἄνθρωποι βελτίους γένωνται, εἶναι χρεία μέσων αὐστηρῶν (Δ. Λ. VI, 4)· ὁ μέλλων νὰ σωθῇ πρέπει νὰ ἀκούῃ τὴν ἀλήθειαν, διότι οὐδὲν ὀλεθριώτερον τῆς κολακείας· ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς ἐστὶ πικρὸν καὶ ἀηδὲς τοῖς ἀνοήτοις· μόνον ἐχθρὸς ἢ ἀληθὴς φίλος λέξει αὐτήν. (Στοβ. Flor. 13, 26· οἱ μὲν ἄλλοι κύνες τοὺς ἐχθροὺς δάκνουσιν, ἐγὼ δὲ τοὺς φίλους ἵνα σώσω). (Ἔλεγεν ὁ Διογένης).

Οἱ Κυνικοὶ δ' ἔλεγον αὐτὴν νουθετοῦντες καὶ γνωρίμους καὶ μή· (Δ. Λ. VI, 10. 26. 46. 65 καὶ ἐφ.)· οὗτοι δὲ ἐπενήργησαν ἐπωφελῶς, ἡ ἐπιστήμη ὅμως αὐτῶν δὲν ἦτο καρποφόρος, ἀλλὰ κατέστη μετριασθεῖσα καὶ ἐκταθεῖσα ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν.

Μαθηταὶ τοῦ Ἀντισθένους ἦσαν Διογένης ὁ Σινωπεύς, ὁ Κράτης μαθητὴς Διογένους καὶ Ἱππαρχίας τῆς φιλοσόφου σύζυγος καὶ Μητροκλῆς ἀδελφὸς αὐτῆς· τοῦ δὲ Μητροκλέους μαθηταὶ φέρονται πολλοὶ ὡς Θεόμβροτος, Κλεομένης, Δημήτριος, Τίμαρχος, Ἐχεκλῆς ὁ διδάσκαλος τοῦ Μενεδήμου· εἰς ταύτην τὴν σχολὴν ἀνήκει καὶ ὁ Μένιππος ὁ Σινωπεὺς καὶ ὁ Κολώτης· (Δ. Λ. VI, 96 καὶ ἐφ.)· ἴδιον δὲ τῆς Κυνικῆς θεωρίας οὔτε παρὰ Μονίμῳ ἀπαντᾶται, οὔτε παρ' Ὀνησικρίτῳ, Μητροκλεῖ, Μενίππῳ καὶ Μενεδήμῳ· ἡ θεωρία αὕτη ἀποβλέπουσα εἰς ἀπογύμνωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πάντων, ἀπεκδύει αὐτὸν καὶ πάσης τάσεως πρὸς τὸ ἀγαθόν.

Ἡ δὲ Κυνικὴ θεωρία μεταβαίνει οὐκ ἀναρμόστως εἰς τὴν Στωϊκήν.

3. *Μεγαρικὴ σχολή* (1).

Ἱδρυτὴς τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς ἦτο ὁ Εὐκλείδης ἀπὸ Μεγα-

ρέττουσιν. Λουκ. V. anet. 8. ἐλευθερωτὴς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰατρὸς τῶν παθῶν.

(1) Deycks de Megaricorum doctrina. Bonn 1827. Mallet histoire de l' école de Megare. Henne école de Megare Paris 1843. Ritter über die Philosophie der Megar. Schule im Rhein. Mus II. (1828 s. 295

ρων. Ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ἐκεῖ ἐγεννήθη (Cic. Acad. IV, 42, 129. Στράβ. IX, 1, 8), ἐκεῖ διέμενε καὶ ἦτο φίλος καὶ θαυμαστὴς τοῦ Σωκράτους (Πλάτ. Θεαίτ. 142. Φαίδ. 59)· προσέτι δὲ ἠσπάσατο καὶ τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν, (Δ. Λ. II, 106. III, 6), ἣν μετεχειρίζετο πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἱδρύσατο τὴν καλουμένην Μεγαρικὴν σχολήν· οἱ δ' ἀπ' αὐτοῦ Μεγαρικοὶ προσηγορεύοντο, εἶτα ἐριστικοί, ὕστερον δὲ διαλεκτικοί· διότι πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τοὺς λόγους διετίθεντο· διαλεκτικοὺς δ' ὁ Σέξτος (Πυῤῥ. II, 146. 166) ἐνοεῖ συνήθως τοὺς Στωϊκούς.

Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ δὲν εἶναι ὡρισμένος, φαίνεται δὲ τοῦ Πλάτωνος πρεσβύτερος· πρὸς τοῦτον, ὡς ὁ Ἑρμόδωρος λέγει (Δ. Λ. VI, 109), ἀφίκετο ὁ Πλάτων καὶ οἱ λοιποὶ μετὰ τὸν Σωκράτους θάνατον δείσαντες τὴν ὠμότητα τῶν τυράννων.

Ἡ Μεγαρικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἐντελῶς ἡμῖν γνωστή· διότι αἱ εἰδήσεις τῶν ἀρχαίων συνίστανται ἐν ἀποσπάσμασιν, ἃ οὔτε τὴν τοῦ Εὐκλείδου θεωρίαν διευκρινίζουσιν οὔτε τὴν τῶν ἔπειτα Μεγαρικῶν· ἀκριβέστερον δὲ ἡ τῶν Μεγαρικῶν θεωρία γινώσκεται ἐκ τοῦ Πλάτωνος, ἣν ὁ Σχλειερμάχερος (Platos Werke II, 2, 140 καὶ ἑφ.) ἐν τοῖς τοῦ Πλάτωνος συγγράμμασιν ἀνεγνώρισε, καὶ τοῦτο ἠκολούθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων, ὡς ὁ Ἄστιος, ὁ Δεύξιος, ὁ Ἐϊνδόρφος, ὁ Ἑρμάννος, ὁ Σταλλβαύμιος, ὁ Στεϊνχάρτιος καὶ ἄλλοι· τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Σχλειερμαχέρου ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ζέλλερος ἀποδεικνύων ἱκανῶς ὅτι ἐκ (Phil. d. Griech. II, s. 180. 2) τῶν Πλάτωνος κυρίως δύναται ἡ Μεγαρικὴ θεωρία νὰ κατανοηθῇ.

Ὁ Εὐκλείδης συνέγραψε διαλόγους ἕξ, Λαμπρίαν, Αἰσχίνην, Φοίνικα, Κρίτωνα, Ἀλκιβιάδην, Ἐρωτικόν· (Δ. Λ. II, 108)· ὁ δὲ Σουΐδας προστίθησι καὶ ἄλλα τινά. Ὁ δὲ Παναίτιος ἀληθεῖς

καὶ ἑφ.). Hartenstein über die Bedeutung der Megar. Schule für die gesch. d. metaphys. Probleme. Verhandl. der Sachs. Gesellsch. der Wissensch. 1848, s. 190 καὶ ἑφ. Prantl Gesch. d. Logik I, 33 καὶ ἑφ. G. L. Spaldingii vindiciae philosophorum Megaricorum Berol. 1793.

θεωρεῖ τοὺς Πλάτωνος, Ξενοφῶντος, Ἀντισθένους, Αἰσχίνου, διστάζει δὲ περὶ τῶν διαλόγων τοῦ Φαίδωνος καὶ Εὐκλείδου, τοὺς δὲ ἄλλους ἀναιρεῖ πάντας (Δ. Λ. II, 64).

Ὁ Ῥίττερος (üb. d. Megar. Schule Rhein Mus. II, 295 καὶ ἑφ.) ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ τῶν Μεγαρικῶν θεωρία περιέχει τρία τινὰ στοιχεῖα, τὸ Σωκρατικόν, (ὅτι μία οὖσα ἡ ἀρετὴ πολλοῖς ὀνόμασι προσαγορεύεται), τὸ Ἐλεατικὸν (ὅτι ἓν ὂν τἀγαθὸν πολλοῖς ὀνόμασι καλεῖται) καὶ τὸ σοφιστικὸν (ὅτι τὰ καθ' ἕκαστα δὲν ὑπάρχουσι, τὸ δὲ καθόλου εἰς αὐτὰ ν' ἀναχθῇ δὲν δύναται). (Zeller Phil. d. Griech. II, 110 σημ.).

Ὁ Εὐκλείδης ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς ἐννοίας συνέδεσε μετ' αὐτῆς καὶ τὴν Ἐλεατικὴν περὶ ἀντιθέσεως τῆς αἰσθητῆς καὶ λογικῆς γνώσεως, καὶ ἀμφοτέρας διακρίνας οὐχὶ κατ' εἶδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀντικείμενον, ἦλθεν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι αἱ αἰσθήσεις δεικνύουσιν ἡμῖν μόνον γένεσιν καὶ μεταβολήν, τὸ δὲ νοεῖν παρέχει τὴν γνῶσιν ἀληθοῦς ὄντος καὶ ἀμεταβλήτου (1). Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἀναφέρει εἰς τοὺς Μεγαρικοὺς καὶ ὁ Βράνδης (Gesch. d. Phil. II, 114 καὶ ἑφ.) καὶ ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Griech. II, 107 καὶ 2, α. ἔκδοσις II, 181).

Ὁ Σωκράτης τὸ πρόβλημα τοῦ νοεῖν εὗρεν ἐν τῇ γνώσει τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες παρίστων τὸ ἀμετάβλητον· διὸ λέγει ὁ Εὐκλείδης, ὅτι ἀληθὲς ὂν δὲν ὑπάρχει τοῖς σωματικοῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀσωμάτοις, διότι τὰ σωματικὰ ὑπέθετον μὴ ὄντα, φαινόμενα· καὶ ὁ Στίλπων αὐτὸ τοῦτο ἐνοεῖ μὴ ἀνάγων τὴν κοινὴν ἔννοιαν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, διότι ἡ κοινὴ ἔννοια σημαίνει τι διάφορον τῶν καθ' ἕκαστα. Ὁ Στίλπων λέγει ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ἕκαστος εἶναι ἄνθρωπος, διότι ἄνθρωπος σημαίνει τὸ κοινόν, ὃ

---

(1) Πλατ. σοφιστ. 248. γένεσιν, τὴν δ' οὐσίαν χωρίς που διελόμενοι λέγετε; ἦ γάρ; ναί· καὶ σώματι μὲν ἡμᾶς γενέσει δι' αἰσθήσεως κοινωνεῖν, διὰ λογισμοῦ δὲ ψυχῇ πρὸς τὴν ὄντως οὐσίαν, ἣν ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως ἔχειν φατέ, γένεσιν δὲ ἄλλοτε ἄλλως; διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἀριστοκλῆς (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XVI, 17, 1) περί τε τῶν Ἐλεατῶν καὶ Μεγαρικῶν· οἴονται γὰρ δεῖν τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ φαντασίας μεταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνον τῷ λόγῳ πιστεύειν, κτλ.»

εἶναι διάφορον τῶν ἰδίων, τῶν τινῶν ἀνθρώπων (1). Τὰ δὲ παραδείγματα δὲν δεικνύουσιν ὅτι ἀνῄρει τὰ γένη, ἀλλὰ τὰ ἴδια.

Ὁ Εὐκλείδης μετὰ τοῦ Παρμενίδου ἀφαιρῶν ἀπὸ τοῦ ὄντος πᾶσαν κίνησιν περιώριζε τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν εἰς τὸ γίνεσθαι, περὶ δὲ τοῦ ὄντος ἀπ' ἐναντίου ἰσχυρίζετο, ὅτι τῷ ὄντι οὔτε ποιεῖν καὶ πάσχειν οὔτε κίνησις ὑπάρχει (2). Μετὰ δὲ τῆς ἀναιρέσεως τῆς γενέσεως συνέχεται καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν Μεγαρικῶν, ὅτι ἡ δύναμις δὲν ὑπάρχει πρότερον ἢ ἡ ἐξάσκησις αὐτῆς, ἄρα ὅτι μόνον τὸ πραγματικὸν εἶναι δυνατόν (3)· ἁπλῶς δὲ δυνατὸν θὰ ἦτο ὄν, ὃ συγχρόνως οὐκ ἔστιν, ἄρα θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ ἀντίφασις, ἣν ὁ Παρμενίδης ἐνόμιζεν ὅτι ἐν τῷ γίγνεσθαι ἀνεκάλυψεν, καὶ ἡ μετάβασις ἐκ τῆς δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν θὰ ἦτο μία τῶν μεταβολῶν ἐκείνων, ἣν ὁ Εὐκλείδης μετὰ τῆς τοῦ ὄντος ἐννοίας νὰ συνδέσῃ δὲν ἐγίνωσκεν· ἄρα μόνον τὸ ἀσώματον καὶ ἀπολύτως ἀμετάβλητον εἶναι ἐκεῖνο, ὃ ὡς πραγματικὸν ἀναγνωρίζεται, καὶ περὶ ὃ ἀσχολεῖται ἡ ἐπιστήμη.

Ὡς τὸ μέγιστον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ὑπέλαβεν ὁ Σωκράτης τὸ ἀγαθόν. Ὁ Εὐκλείδης ἕπεται αὐτῷ καὶ ἐν τούτῳ, καὶ τὸ μέγιστον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ἐκλαμβάνων συγχρόνως ὡς τὸ ὄντως ὂν νομίζει ὅτι δύναται νὰ ἀποδώσῃ τῷ ἀγαθῷ ὅλους τοὺς διορισμούς, οὓς ὁ Παρμενίδης ἀποδίδει τῷ ὄντι· κατ' αὐτὸν μόνον ἓν τἀγαθόν ἐστιν, αὐτὸ ἑαυτῷ ὅμοιον καὶ ἀμετάβλητον, αἱ μέγισται ἔννοιαι ἡμῶν εἰσὶ διάφορα ὀνό-

(1) Δ. Λ. II, 119. τὸν λέγοντα ἄνθρωπον εἶναι μηδένα· οὔτε γὰρ τόνδε λέγειν οὔτε τόνδε· τί γὰρ μᾶλλον τόνδε ἢ τόνδε; οὔτε ἄρα τόνδε· καὶ πάλιν· τὸ λάχανον οὐκ ἔστι τὸ δεικνύμενον· λάχανον μὲν γὰρ ἦν πρὸ μυρίων ἐτῶν· οὐκ ἄρα ἔστι τοῦτο λάχανον.

(2) Πλατ. σοφιστ. 248. λέγουσιν, ὅτι γενέσει μὲν μέτεστι τοῦ πάσχειν καὶ ποιεῖν δυνάμεως, πρὸς δὲ οὐσίαν τούτων οὐδετέρου τὴν δύναμιν ἁρμόττειν φασίν· διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται ὡς δοξασία αὐτῶν: τὸ παντελῶς ὂν ἀκίνητον ἑστὸς εἶναι.

(3) Ἀριστ. μετ. IX, 3. εἰσὶ δέ τινες οἵ φασιν, οἷον οἱ Μεγαρικοί, ὅταν ἐνεργῇ μόνον δύνασθαι; ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ οὐ δύνασθαι· οἷον τὸν μὴ οἰκοδομοῦντα οὐ δύνασθαι οἰκοδομεῖν, ἀλλὰ τὸν οἰκοδομοῦντα ὅταν οἰκοδομῇ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

ματα αὐτοῦ μόνον, καὶ εἴτε περὶ θεοῦ ποιούμεθα λόγον, εἴτε τῆς φρονήσεως, εἴτε τοῦ νοῦ, πάντοτε τὸ αὐτὸ ἐνοοῦμεν, τὸ ἀγαθόν· πᾶν δὲ τὸ μὴ ἀγαθόν, ὑπέθετεν ὁ Εὐκλείδης, μὴ ὄν (1).

Καὶ τὸ ἠθικὸν τέλος εἶναι διὰ τοῦτο μόνον ἕν, ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἂν περὶ πολλῶν ἀρετῶν λόγος γίνεται, αὗται εἰσὶ μόνον διάφορα ὀνόματα διὰ τὸ αὐτό. (Δ. Λ. VII, 161).

Ἀρίστων δ' ἀρετάς τ' οὔτε πολλὰς εἰσῆγεν, ὡς ὁ Ζήνων, οὔτε μίαν πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρικοί. Ἡ δὲ μία αὕτη ἀρετή ἐστιν ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ (Cic. eodem. Πλατ. Πολιτ. VI, 505).

Ποία ὅμως εἶναι ἡ σχέσις τῶν ἄλλων πρὸς τοῦτο τὸ ἓν ἀγαθόν; Ὁ Εὐκλείδης, ὡς λέγεται, ἔλεγεν ὅτι τὸ ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ ἐστι τὸ μὴ ὄν, τουτέστι δὲν ὑπάρχει (2)· ἐντεῦθεν δ' ἐξήγετο, ὅτι πλὴν τοῦ ἀγαθοῦ οὐδὲν πραγματικόν ἐστιν· οἱ δ' ἔπειτα Μεγαρικοὶ ὁριστικώτερον τοῦτο ἰσχυρίζοντο (3). Ὅθεν οἱ Μεγαρικοὶ ὑπολαβόντες ἀληθὲς τὸ ἀγαθὸν καὶ τέλος τοῦ βίου, τοῦτο δὲ μετὰ τοῦ ἑνὸς τῶν Ἐλεατῶν ταυτίσαντες ἀπέδωκαν τῷ ἀγαθῷ μεταφυσικὴν σημασίαν καὶ συνέδεσαν τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν μετὰ τῆς τοῦ Σωκράτους. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τῶν Μεγαρικῶν ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, καὶ παρέλαβεν ἐννοίας πολλὰς κατ' ἀντίθεσιν τῶν αἰσθητῶν καὶ μετέπειτα περιωρίσθη εἰς τὸ ἕν, δὲν εἶναι ἀκόλουθον, τοὐλάχιστον δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἦλθεν εἰς ταύτην τὴν ἀντίφασιν μεταβὰν βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς τοῦ Σωκράτους περὶ ἐννοιῶν θεωρίας εἰς τὴν ἀφῃρημένην περὶ τοῦ ἑνὸς τῶν Ἐλεατῶν·

Ἐπειδὴ δ' οἱ Μεγαρικοὶ ἠναγκάζοντο νὰ δικαιολογῶσι τὰς

(1) Cic. Acad. IV, 42, 129. ((Megarici) qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum et simile et idem semper (οἷον ὅμοιον, ταὐτόν)· Δ. Λ. II, 106. οὗτος (Εὐκλ.) ἓν τὸ ἀγαθὸν ἀπεφαίνετο πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον· ὁτὲ μὲν γὰρ φρόνησιν, ὁτὲ δὲ θεόν, καὶ ἄλλοτε νοῦν καὶ λοιπά.

(2) Δ. Λ. VII, 161. τὰ δ' ἀντικείμενα τῷ ἀγαθῷ ἀνῄρει μὴ εἶναι φάσκων.

(3) Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XIV, 17, 1. ὅθεν ἠξίουν οὗτοί γε (οἱ περὶ Στίλπωνα) τὸ ὂν ἓν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὂν ἕτερον εἶναι, μηδὲ γεννᾶσθαί τι μηδὲ φθείρεσθαι μηδὲ κινεῖσθαι τὸ παράπαν.

ἰδίας αὐτῶν δοξασίας, παρέλαβον τὰς τῶν Ἐλεατῶν, δι' ὧν προσέβαλλον τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐναντίων. Τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν φαίνεται ὁ Εὐκλείδης ὅτι ᾠκειοποιήθη ἐξ ἀρχῆς ζητῶν νὰ προσβάλλῃ οὐχὶ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα αὐτῶν, δηλ. μετεχερίζετο τὴν ἐπὶ τὸ ἀδύνατον ἀπόδειξιν (1).

Ἐπίσης δὲ λέγεται, ὅτι καὶ τὸν διὰ παραβολῆς λόγον, ὃν ὁ Σωκράτης μετεχειρίζετο, ἀπέρριπτε· διότι ἢ ἐξ ὁμοίων ἢ ἐξ ἀνομοίων συνίσταται· καὶ εἰ μὲν ἐξ ὁμοίων ἔλεγεν, ὅτι τὸ ὅμοιον οὐδὲν μᾶλλον διασαφεῖ, τὸ δ' ἀνόμοιον δὲν ἀνήκει τῷ πράγματι τουτέστιν ἡ σύγκρισις γίνεται σφαλερά (2).

Τὴν δὲ διαλεκτικὴν αὐτοῦ περιγράφει ὁ Πλάτων (Σοφισ. 246. 242.) λέγων περὶ τῶν ἀκριβολογουμένων, ὅτι οὗτοι τὸ σωματικὸν κατὰ σμικρὰ διαθραύοντες ἐν τοῖς λόγοις θέλουσι νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι οὐδὲν ὄν ἐστιν, ἀλλὰ ῥέον καὶ γινόμενον. Οὗτος εἶναι ὁ τρόπος, ὃν ὁ Ζήνων παρήγαγε πρὸς ἀναίρεσιν τῆς αἰσθήσεως, καὶ ὃν ἐν τοῖς σωρίταις τῶν ἔπειτα Μεγαρικῶν ἀπαντῶμεν· ὁ φαινόμενος σωματικὸς ὄγκος διαλύεται εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ δείκνυται, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἐστὶν ἄπειρος, καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἐστι μένον, ἐν ᾧ ἡ θεωρία νὰ μείνῃ ἠδύνατο, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ σωματικὸν δὲν εἶναι μένον, ὄν, ἀλλὰ φαινόμενον· διὸ ὁ Εὐκλείδης δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς Μεγαρικῆς διαλεκτικῆς, ἣν μετεχειρίζετο μέσον, ὡς φαίνεται, τῶν θεωρημάτων του· καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς τῶν παραλογισμῶν εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται, διότι ἡ διαλεκτική του δὲν ἔφερε τὸν χαρακτῆρα τῆς κατ' εἶδος ἐριστικῆς, ὡς παρὰ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ (3)· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου τὸ ἀποδεικτικὸν τοῦτο τῆς Μεγαρικῆς θεωρίας ἐπηύξανε, καὶ ἐν τούτῳ ηὐδοκίμησαν οἱ πλεῖστοι τῶν Μεγαρικῶν, ἄλλων θεωρίας ἀναιροῦντες καὶ παραλογισμοὺς μεταχειριζόμενοι.

(1) Δ. Λ. II, 107. ταῖς τε ἀποδείξεσιν ἐνίστατο οὐ κατὰ λήμματα, ἀλλὰ κατ' ἐπιφοράν· λῆμμα κατὰ τοὺς Στωϊκούς ἐστιν ἡ μείζων, ἢ καὶ αἱ δύο προτάσεις ἐν τῷ πληθυντικῷ ἀριθμῷ· ἐπιφορὰ δέ ἐστι τὸ συμπέρασμα.

(2) Δ. Λ. II, 107. καὶ τὸν διὰ παραβολῆς λόγον ἀνῄρει, λέγων ἤτοι ἐξ ὁμοίων αὐτὸν ἢ ἐξ ἀνομοίων συνίστασθαι· καὶ εἰ μὲν ἐξ ὁμοίων, περὶ αὐτὰ δεῖν μᾶλλον ἢ οἷς ὅμοιά ἐστιν ἀναστρέφεσθαι· εἰ δ' ἐξ ἀνομοίων, παρέλκειν τὴν παράθεσιν.

(3) Δ. Λ. II, 108. 116. 135. Σεξτ. Μαθ. X, 87. Πλουτ. περὶ Στωϊκ. ἐναντιωμ. 10. 9. ἀναφέρονται τὰ Μεγαρικὰ ἐρωτήματα.

Ὅτι δ' οἱ Μεγαρικοὶ περὶ τοὺς τύπους τῆς λογικῆς ἠσχολήθησαν, ἐπιβεβαιοῦσι πολλὰ αὐτῶν συγγράμματα· διότι, λ. χ. ἀναφέρεται, ὅτι Κλεινόμαχός τε καὶ Θούριος περὶ ἀξιωμάτων καὶ κατηγορημάτων καὶ τῶν τοιούτων συνέγραψαν· τὸ δὲ πλεῖστον τῶν παραλογισμῶν ἀποδίδοται Εὐβουλίδῃ τῷ Μιλησίῳ, ὃς καὶ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη διεφέρετο καὶ πολλὰ αὐτὸν διαβέβληκεν (Δ. Λ. II, 108. 109. 142).

2) Ἄμεσος τοῦ Εὐκλείδου διάδοχος φέρεται ὁ Ἰχθύας Δ. Λ. II, 112. VI, 80)· αὐτοῦ δὲ σπουδαιότερος ἦτο Εὐβουλίδης (Δ. Λ. II, 108) ὁ Μιλήσιος διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους, ὃς πολλοὺς ἠρώτησε λόγους, τόν τε ψευδόμενον, τὸν διαλανθάνοντα, Ἠλέκτραν, ἐγκεκαλυμμένον, σωρείτην, κερατίνην καὶ φαλακρόν. Ἐάν τις ψεύδηται φήσας, εἶτ' ἐρωτήσῃ, πότερον ἠλήθευσεν εἰπὼν ἢ μή τί χρὴ λέγειν; πότερον ὡς ἠλήθευσεν; οὐκοῦν ἐψεύσατο; τοιγαροῦν ἠλήθευσε ψευσάμενός τε καὶ εἰπὼν ὡς ἐψεύσατο. Ἐὰν ψεύδηται καὶ ἐν ταὐτῷ λέγῃ ὅτι ψεύδεται, ψευδόμενος λέγει ἐν ταὐτῷ ἀλήθειαν.

Τὸν πατέρα οἶσθα τὸν σαυτοῦ; ναί· τοῦτον δ' οἶσθα τὸν λανθάνοντα ἢ ἐγκεκαλυμμένον; οὔ· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ σὸς πατήρ· ὥστε ἐὰν αὐτὸν ἀγνοῇς, δῆλον, ὅτι καὶ τὸν πατέρα τὸν σόν.

Ἡ Ἠλέκτρα ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ Ὀρέστης ἦτο ἀδελφὸς αὐτῆς, ἠγνόει ὅμως, ὅτι ὁ πρὸ αὐτῆς ἱστάμενος ἦτο ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ὀρέστης· ἄρα δὲν γινώσκει ὅπερ ἐν ταὐτῷ γινώσκει· τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ αἴσθησις φέρει εἰς ἀντιφάσεις. Εἰ ἐκ σωροῦ πυρῶν προκειμένου κόκκον ἕνα τις ἀφέλοιτο, μὴ ἄρ' ἐντεῦθεν ὁ σωρὸς ἀρθείη; ἀλλὰ μὴ καὶ δεύτερον εἰ ἀφέλοιτο κόκκον ἕνα; ἀλλὰ μὴ καὶ τρίτον;

Ἅπερ οὐκ ἀπέβαλες ἔχεις· ἄρα κέρατα οὐκ ἀπέβαλες, ἄρα ἔχεις.

Θρὶξ μία ποιεῖ φαλακρόν; οἱ λόγοι οὗτοι ἀπέβλεπον εἰς τὸ

νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι τοῖς αἰσθητοῖς δὲν ὑπάρχει ὄν, ὅτι ἕκαστον τούτων ῥέει εἰς τὸ ἐναντίον αὐτοῦ καὶ ἀντὶ ἀμεταβλήτου καὶ ὄντος παριστᾷ μόνον γινόμενον. (Δ. Λ. II, 135). Ὅλοι ὅμως οὗτοι οἱ λόγοι εἰσὶν ἀνεπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ ὁρίσωσι τί καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἄχρηστοι.

3) Ἀλεξῖνος Ἠλεῖος ἐκ τῆς τοῦ Εὐβουλίδου διαδοχῆς ἐγένετο ἀνὴρ φιλονεικότατος· διὸ καὶ Ἐλεγξῖνος ἐπεκλήθη (Δ. Λ. II, 109), γέγραφε δὲ οὐ μόνον πρὸς Ζήνωνα τὸν Στωϊκόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἔφορον τὸν ἱστοριογράφον. (Δ. Λ. II, 110)· διεφέρετο δὲ πρὸς Ζήνωνα βουλόμενος νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Ζήνων ἦτο ἠναγκασμένος τῷ κόσμῳ νὰ ἀποδώσῃ ἐνέργειαν (1). Ἐπειδὴ δὲ τοῖς Μεγαρικοῖς δὲν ἥρμοζε τῷ τελείῳ κίνησιν καὶ ἐνέργεαν νὰ ἀποδώσωσι, τοῦτο ἀπεδείκνυεν αὐτοὺς ἀντιφατικούς.

4) Διόδωρος δ' ὁ ἐπικληθεὶς Κρόνος μαθητὴς Ἀπολλωνίου τοῦ ἀκροασαμένου Εὐβουλίδου (Δ. Λ. II, 116)· ἦτο σύγχρονος τοῦ Στίλπωνος, (Ἀθην. VI, 251) καὶ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος φίλος (Διοδ. XX, 21). Ἐκ τῶν ἀποδείξεων κατὰ τῆς κινήσεως τοῦ Διοδώρου διεσώθησαν ἡμῖν τέσσαρες. ἡ πρώτη (Σεξτ. Μαθ. X, 85 καὶ ἐφ. πυῤῥ. II, 242), ἣν κυρίως ὁ Ζήνων μετεχειρίσθη, εἶναι ἡ ἑξῆς· ἔλεγεν ὅτι πᾶν κινούμενον κινεῖται ἢ ἐν τῷ τόπῳ, ὃν πληροῖ, ἢ ἐν ἑτέρῳ, δηλ. ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν· ἐν ἐκείνῳ οὐδένα ἔχει τόπον, διότι αὐτὸν πληροῖ, ἐν αὐτῷ οὔτε ποιεῖν δύναται οὔτε πάσχειν· ἡ κίνησις εἶναι ἀδύνατος. (Σεξτ. Πυῤῥ. III, 243). Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἀσαφὴς (Σεξτ. X, 143)· τὸ κινούμενόν ἐστιν ἐν τόπῳ, τὸ ἐν τόπῳ ἠρεμεῖ, ἄρα ἠρεμεῖ τὸ κινούμενον. Ἡ τρίτη ὑπόθεσιν ἔχει σμικρὰ ἔγχωρα καὶ σωματικὰ μέρη· ἐφ' ὅσον τὸ σωματικὸν μόριον Α εἰς τὸ ἀντίστιχον ἔγχωρον μόριον Α ἐστι, δὲν κινεῖται, διότι αὐτὸ πληροῖ ὅλον· οὐδ' ὅταν ἐν τῷ ἐγγὺς ἔγχωρον μόριον Β ἐστι· διότι, ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖ,

(1) Σεξτ. IX, 108. ἀλλ' ὅγε Ἀλεξῖνος τῷ Ζήνωνι παρέβαλε τρόπῳ τῷδε' τὸ ποιητικὸν τοῦ μὴ ποιητικοῦ καὶ τὸ γραμματικὸν τοῦ μὴ γραμματικοῦ κρεῖττόν ἐστιν, καὶ τὸ κατὰ τὰς ἄλλας τέχνας θεωρούμενον κρεῖττόν ἐστι τοῦ μὴ τοιούτου' οὐδὲ ἓν δὲ κρεῖττον κόσμου ἐστι' ποιητικὸν ἄρα καὶ γραμματικὸν ὁ κόσμος ἐστίν.

ἡ κίνησίς του ἤδη ἔπαυσεν· ἄρα δὲν κινεῖται. Ἡ τετάρτη ἀπόδειξις προσθέτει τῇ ὑποθέσει μικρῶν σωματικῶν μορίων τὴν διάκρισιν τῆς ἐπὶ μέρους καὶ τῆς ὁλοκλήρου κινήσεως (κινήσεως κατ' ἐπικράτειαν καὶ κινήσεως κατ' εἰλικρίνειαν). Ἕκαστον κινούμενον σῶμα πρέπει νὰ κινηθῇ μὲ τὸ πλεῖστον τῶν μορίων του πρὶν ἢ κινηθῇ μεθ' ὅλων· ἐπίσης δὲ μὲ τὸ πλεῖστον τῶν μορίων του καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ἐντεῦθεν ἕπεται, ἐὰν τὴν διαίρεσιν ἀποτελέσωμεν, ὅτι λ. χ. ἐκ 10,000 μορίων ἑνὸς σώματος θέλουσι πρῶτον κινηθῆ δύο, τῶν ἄλλων ἠρεμούντων· ταῦτα ὅμως δὲν δύνανται νὰ ὑπερνικήσωσι τὰ ἄλλα· κίνησις τοῦ πλείστου μέρους καὶ ἐπομένως τοῦ ὅλου εἶναι ἀδύνατος, ἡ κίνησις εἶναι ἀδύνατος. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη στερεῖται ἀκριβείας. (Σεξτ. X, 47).

Μετὰ δὲ τῆς τρίτης ἀποδείξεως συνέχεται καὶ ἡ ἀμφιβολία τοῦ Διοδώρου περὶ τῆς φθορᾶς. Τὸ τεῖχος, λέγει, δὲν πίπτει ἐφ' ὅσον οἱ λίθοι ὁμοῦ εἰσι, διότι ἵσταται· οὐδὲ ὅταν οἱ λίθοι διασκεδασθῶσιν, διότι αὐτὸ πλέον δὲν ὑπάρχει. (Σεξτ. Μαθ. X. 347).

Ὁ δὲ Διόδωρος ἐπραγματεύθη καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι Μεγαρικοὶ ὑπέθετον μόνον τὸ πραγματικὸν δυνατὸν καὶ πραγματικὸν ἐνόουν τὸ νῦν ὑπάρχον. Ὁ δὲ Διόδωρος δυνατὸν ἐθεώρει καὶ τὸ μέλλον (δυνατόν ἐστιν ὅπερ ἢ ἐστιν ἀληθὲς ἢ ἔσται. Τὴν δ' ἀπόδειξιν τοῦ ἀξιώματος τούτου ἔφερε διά τινος συλλογισμοῦ κυριεύοντος καλουμένου (Ἐπικτ. διατρ. II, 18, 18), τουτέστιν ὅτι ἐκ δυνατοῦ δὲν ἕπεται ἀδύνατον· εἶναι δ' ἀδύνατόν τι παρελθὸν νὰ ἦναι ἄλλως ἢ ὡς ἐστιν· ὅθεν ἐὰν τοῦτο ἔν τινι προτέρῳ χρόνῳ ἦτο δυνατόν, ἤθελεν ἐξαχθῆ ἐξ ἀδυνάτου δυνατόν· ἄρα οὐδέποτε ἦτο δυνατόν· ἄρα ἔστιν ἀδύνατον τὸ νὰ συμβῇ τι, ὃ πράγματι δὲν συμβαίνει (1).

(1) Ἐπικτ. διατρ. II, 19, 1. ὁ κυριεύων λόγος ἀπὸ τοιούτων τινῶν ἀφορμῶν ἠρωτῆσθαι φαίνεται· κοινῆς γὰρ οὔσης μάχης τοῖς τρισὶ τούτοις πρὸς ἄλληλα, τῷ πᾶν παρεληλυθὸς ἀληθὲς ἀναγκαῖον εἶναι, «καὶ τῷ» δυνατῷ ἀδύνατον μὴ ἀκολουθεῖν, «καὶ τῷ» δυνατὸν εἶναι ὃ οὔτ' ἔστιν ἀληθὲς οὔτ' ἔσται», συνιδὼν τὴν μάχην ταύτην ὁ Διόδωρος τῇ τῶν πρώτων δυοῖν πιθανότητι συνεχρήσατο πρὸς παράστασιν τοῦ μηδὲν εἶναι δυνατὸν ὃ οὔτ' ἔστιν ἀληθὲς οὔτ' ἔσται.

Ὁ δὲ Φίλων μαθητὴς Διοδώρου πάντα ὑπέλαβε δυνατά.

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. IX, 3) ἀναφέρει ὅτι οἱ Μεγαρικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ὅταν ἐνεργῇ δύναται, ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ, δὲν δύναται. Τοῦτο δὲ τὸ ἀξίωμα ὑποθέτει, ὅτι πᾶν δυνατὸν εἶναι ἀληθές· ἀληθὲς δ' εἶναι ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ· ὃ δὲν γίνεται ἐνεργείᾳ, τοῦτό ἐστιν ἀδύνατον· ὃ δ' ἐνεργείᾳ γίνεται, τοῦτό ἐστιν ἀναγκαῖον· ἄρα τὸ ἀναγκαῖόν ἐστιν ἀληθές· ἐπειδὴ δὲ τὸ γινόμενον δὲν ἀπογίνεται, ἐστὶν ἀναγκαῖον· ὥστε τὸ ἀναγκαῖον ἀποδείκνυται ἐν τῇ γενέσει· τὸ δὲ μέλλον ὡς μὴ αἰσθητὸν δὲν φαίνεται καὶ ἀναγκαῖον· (Cic. de fato 7 καὶ ἐφ.).

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Διόδωρος συνέχεε τὸ δυνατόν, τὸ ἐνεργείᾳ ὂν καὶ τὸ ἀναγκαῖον· τὸ πραγματικὸν εἶναι δυνατόν, τὸ δὲ δυνατὸν δὲν εἶναι καὶ πραγματικόν, ἐνεργείᾳ ὄν· (Ἀριστ. μετ. VIII, 3).

5) Στίλπων δ' ὁ Μεγαρεὺς κατ' ἐνίους μὲν διήκουσε τῶν ἀπ' Εὐκλείδου τινῶν, κατ' ἄλλους δὲ καὶ αὐτοῦ Εὐκλείδου, ἀλλὰ καὶ Θρασυμάχου τοῦ Κορινθίου· τοσοῦτον δὲ εὑρεσιολογίᾳ καὶ σοφιστείᾳ προῆγε τοὺς ἄλλους, ὥστε μικροῦ δεῆσαι πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἀφορῶσαν εἰς αὐτὸν μεγαρίσαι (Δ. Λ. II, 113).

Ἀλλ' ὁ Στίλπων οὔτε διὰ τὴν εὐφυΐαν ἐθαυμάζετο οὔτε διὰ τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα (Δ. Λ. II, 120. Cic. de fato 5. Πλουτ. Κολωτ. 22).

Καὶ ὁ Στίλπων παραδέχεται τὰς θεωρίας τῶν πρὸ αὐτοῦ Μεγαρικῶν συνάπτων μετὰ τῶν θεωριῶν αὐτῶν καὶ θεωρίας τῶν Κυνικῶν· πρῶτον δηλ. μετ' Ἀντισθένους συμφωνῶν ἀποῤῥίπτει πάντα σύνδεσμον ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου, διότι ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς εἶναι διάφορος τῆς τοῦ ἑτέρου· δύο δ' ὄντα διάφορα, ὧν αἱ ἔννοιαι εἰσὶ διάφοροι, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ αὐτά (1). Οὕτω δ' ὑπερήσπιζε τὸ ἓν ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτοῦ τὰ

(1) Πλούτ. Κολωτ. 22, 1. τὸν βίον ἀναιρεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ λέγοντος ἕτερον ἑτέρου μὴ κατηγορεῖσθαι· πῶς γὰρ βιωσόμεθα μὴ λέγοντες ἄνθρωπον ἀγαθόν, ἀλλ' ἄνθρωπον καὶ χωρὶς ἀγαθὸν ἀγαθόν. οὐ μὴν ἀλλὰ τὸ ἐπὶ Στίλπωνος τοιοῦτόν ἐστιν· εἰ περὶ ἵππου τὸ τρέχειν κατηγοροῦμεν, οὔ φησι ταὐτὸν εἶναι τῷ περὶ οὗ κατηγορεῖται τὸ κατηγορούμενον, ἀλλ' ἕτερον μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ τί ἦν εἶναι τὸν λόγον, ἕτερον δὲ τῷ ἀγαθῷ· καὶ πάλιν τὸ ἵππον εἶναι τοῦ τρέχοντα εἶναι διαφέρειν· ἑκατέρου γὰρ ἀπαιτούμενοι τὸν λόγον οὐ τὸν αὐτὸν ἀποδίδομεν ὑπὲρ ἀμφοῖν· ὅθεν ἁμαρτάνειν τοὺς ἕτερον ἑτέρου κατηγοροῦντας.

πολλά· διότι, ὅταν ἕτερον ἑτέρου δὲν κατηγορῆται, ἕπεται ὅτι καὶ τὸ ὂν κατηγορεῖται οὐδενός. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἠθικὰ τοῦ Στίλπωνος ἀξιώματα εἰσὶ κυνικά. Ὁ Στίλπων διαλεκτικὸς ἐπίσης ὢν ἠσπάσατο τὴν κυνικὴν ἠθικήν, ἀποφηνάμενος τὴν ἀπάθειαν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθόν· αὐτάρκη δὲ τὸν σοφὸν ἔλεγε καὶ φίλων μὴ δεόμενον (Seneca ep. 9, 1)· καὶ ἡ αὐτάρκεια τοῦ σοφοῦ ἦτο τὸ ἰδανικὸν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ περὶ θρησκείας συνεφώνει τοῖς Κυνικοῖς.

Ἐκ δὲ τῆς ἑνότητος τοῦ ἀγαθοῦ παρήγαγε τὴν ἀπάθειαν τοῦ σοφοῦ εἰπών, ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα πλὴν τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μὴ ὂν καὶ ἀδιάφορον. (Δ. Λ. II, 106).

Ἡ κατὰ τῆς πολυθεΐας καταφορὰ ἐπήγαζεν ἐκ τῆς περὶ ἑνὸς θεοῦ θεωρίας αὐτοῦ.

6.) Μετὰ δὲ τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς συγγενεῖς ἦσαν καὶ ἡ Ἠλειακὴ καὶ Ἐρετριακή· ὁ ἱδρυτὴς τῆς Ἠλειακῆς ἦτο Φαίδων ὁ Ἠλεῖος ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Σωκράτους (Φαίδ. Πλατ. 58 καὶ ἐφ.).

Οὗτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους συνέστησε σχολὴν ἐν τῇ πατρίδι καὶ συνέγραψε γνησίους μὲν Ζώπυρον, Σίμωνα καὶ δισταζόμενον Νικίαν. Μήδιον δὲ λέγουσιν Αἰσχίνου, οἱ δὲ Πολυαίνου, Ἀντίμαχον ἢ πρεσβύτας, Σκυθικοὺς λόγους, οὓς τινὲς Αἰσχίνου λέγουσιν. (Δ. Λ. II, 105).

Διάδοχος αὐτοῦ φέρεται Πλείστανος, μαθηταὶ δ' αὐτοῦ Ἀγχίπυλος καὶ Μόσχος (Δ. Λ. II, 126).

Ἡ δὲ σχολὴ μετέστη εἰς Ἐρέτριαν ὑπὸ τοῦ Μενεδήμου καὶ Ἀσκληπιάδου καὶ καλεῖται Ἐρετριακή. (Δ. Λ. II, 105. 126. Στραβ. IX, 1, 8).

Καὶ ὁ Μενέδημος ἀναφέρεται ὡς διαλεκτικός· (1)· καὶ οὗτος ὑπέθετεν ὅτι μηδὲν κατὰ μηδενὸς κατηγορεῖται. Ἐν δὲ ταῖς

(1) Δ. Λ. II, 134. ἦν δὲ δυσκατανόητος, καὶ ἐν τῷ συνθέσθαι δυσανταγώνιστος· ἐστρέφετό τε πρὸς πάντα καὶ εὑρεσιολόγει· ἐριστικώτατός τε, καθά φησιν Ἀντισθένης ἐν διαδοχαῖς, ἦν.

ἰδέαις αὐτοῦ ἦτο Πλατωνικός, (Δ. Λ. II, 135)· εἰ καὶ δὲν φαίνεται Πλατωνικὸς ὡς καταφρονῶν τῶν διδασκάλων τῶν περὶ Πλάτωνα καὶ Ξενοκράτην (Δ. Λ. II, 134)· φαίνεται δὲ ὅτι περὶ ἠθικῆς συνεφώνει τῷ Στίλπωνι, διότι ἠσχολεῖτο περὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἰσχυριζόμενος ὅτι ἕν ἐστι τἀγαθόν, δηλ. ἡ φρόνησις (Δ. Λ. II, 129) καὶ ὅτι ἀνῄρει τὰς διαφορὰς τῶν ἀρετῶν ὡς μιᾶς οὔσης καὶ πολλοῖς ὀνόμασι χρωμένης, τὸ αὐτὸ σωφροσύνην καὶ ἀνδρίαν καὶ δικαιοσύνην λέγων. (Πλούτ. de virt. mor. 2).

Ἀλλὰ καὶ περὶ θρησκείας συνεφώνει τῷ Στίλπωνι.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Ζήνων παρέλαβε τὰ συστατικὰ τῆς Μεγαρικῆς καὶ Κυνικῆς θεωρίας εἰς σύστημα περιεκτικώτερον, δὲν ἠδύναντο οἱ Ἐρετριεῖς νὰ ἐξασκήσωσι ἐνέργειαν περισσοτέραν.

Καὶ οὐ μόνον δὲ ἡ Μεγαρικὴ σχολή, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι ἐνέπεσον εἰς ἀντιφάσεις· διότι οἱ Μεγαρικοὶ ζητοῦντες γνῶσιν τῆς ἐννοίας ἀνῄρουν τὸ δυνατὸν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐννοίας, τὰ πολλὰ καὶ τὴν ὁριστικότητα τῶν ἐννοιῶν· ἀποφαινόμενοι τὸ ὂν τὸ ἀγαθὸν ἀνῄρουν συγχρόνως τὰ πολλὰ καὶ τὴν κίνησιν· ἀρξάμενοι ἀπὸ τῆς Σωκρατικῆς ἐπιστήμης κατέληξαν εἰς κενὴν ἐριστικήν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Κυνικὴ σχολὴ ἐνέπεσεν εἰς ἀντιφάσεις, διότι βουλομένη νὰ θεμελιώσῃ τὸν ὅλον βίον τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γνώσεως, κατέστρεψε πᾶσαν γνῶσιν ἀποφηναμένη ὅτι αἱ ἔννοιαι δὲν συνδέονται, πλήρη δὲ ζητοῦσα ἀνεξαρτησίαν ἐκ τῶν ἐκτὸς ἀπέδιδε τῷ ἐξωτερικῷ τοῦ ζῆν τρόπῳ τῶν Κυνικῶν ἀξίαν ὑπερβάλλουσαν, ἀποβαλοῦσα δὲ τὴν ἡδονὴν ὑπέθετεν ἡδονὴν τὴν ἠθικὴν ἀνύψωσιν. Ἐν ταῖς ἀντιφάσεσι ταύταις δείκνυνται αἱ τούτων ἐλλιπεῖς ὑποθέσεις, ἐξ ὧν αἱ σχολαὶ ὡρμήθησαν καὶ τοῦ Σωκράτους ἀπεμακρύνθησαν, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ σχολαὶ αὗται προσήγγισαν εἰς τὴν σοφιστικήν. Ἡ ἐριστικὴ τῶν Μεγαρικῶν, ἡ ἀδιαφορία τῶν Κυνικῶν πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ ἡ καταφορὰ αὐτῶν κατὰ τῆς ἐννοίας, ἡ τῶν Κυρηναϊκῶν περὶ γνώσεως καὶ ἡδονῆς θεωρία φαίνεται μᾶλλον σοφιστικὴ ἢ Σωκρατική.

Ἐὰν οὗτοι ἐζήτουν τὸν βίον καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους, φανερὸν εἶναι ὅτι συνῄσθοντο ὅτι παρὰ τῷ Σωκράτει κεῖται ἡ πηγὴ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας· καὶ ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους ἐζήτουν, συνδέεται ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία μετ' αὐτῶν. Ἕνεκα ὅμως τῆς σοφιστικῆς, ἣν αὗται αἱ σχολαὶ εἶχον, δὲν ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους νὰ ἐμβαθύνωσιν, οὗ τὸ ἄτομον καὶ ἡ ἀρχὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους ἐξηγήσεις, ἡ δὲ διαφορὰ παρήγαγε τὸν χωρισμὸν τῶν σχολῶν συντελέσαντα εἰς πρόοδον τῆς ἔπειτα φιλοσοφίας· ὁ δὲ χωρισμὸς τῶν τοῦ Σωκράτους φιλοσοφικῶν στοιχείων καὶ ἡ ἀνύψωσις ἑκάστου τούτων εἰς ἰδίαν ἀρχήν, προὐκάλεσε τὴν ἀνάγκην τῆς ἑνώσεως τῶν διαφόρων Σωκρατικῶν στοιχείων μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ προγενεστέρων θεωριῶν· καὶ κατ' ἀναφορὰν εἰς ταῦτα αἱ σχολαὶ ἐπενήργησαν εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς ἔπειτα ἕλληνας φιλοσόφους. Καὶ ἡ τροπὴ τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πρακτικοῦ ὑπὲρ τὸ θεωρητικὸν ἐν τοῖς ἔπειτα συστήμασιν, ἡ ἠθικὴ αὐτάρκεια τοῦ σοφοῦ ἀποσυρομένου εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, ὁ κοσμοπολιτισμός, καὶ λοιπά, ὅλοι οὗτοι οἱ ἰδιωτισμοὶ τοῦ ἔπειτα χρόνου ἦσαν ἤδη προεικονισμένοι ἐν ταῖς Σωκρατικαῖς ταύταις σχολαῖς.

Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία παρέλαβεν πάντα σχεδὸν τὰ ἠθικὰ τῶν Κυνικῶν ἀξιώματα μετριάσασα ταῦτα καὶ ἐπεκτείνασα, ἐκ δὲ τῆς Μεγαρικῆς καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν λογικήν. Ὡς δ' ἐκ τῆς Κυνικῆς ἐπήγασεν ἡ Στωϊκή, οὕτως ἐκ τῆς Μεγαρικῆς ἡ σκέψις, ἥ τε Πυρρώνειος καὶ ἡ τῆς νέας Ἀκαδημίας, καὶ ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς ἡ Ἐπικούρειος. Αἱ ἀτελεῖς Σωκρατικαὶ σχολαὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἔπειτα ἑλληνικῆς φιλοσοφίας· τὸ βάθος ὅμως τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας ἀνέπτυξαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἡ δὲ σχολή, ἥτις κυρίως δύναται γνησία τοῦ Σωκράτους σχολὴ νὰ κληθῇ, μόνη ἀληθῶς ἐπιστημονική, ἡ συνάψασα τὰ τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας στοιχεῖα εἰς ἓν ὅλον ὀργανικὸν καὶ προαγαγοῦσα εἶναι ἡ τοῦ Πλάτωνος.

III. ΠΛΑΤΩΝ. (1).

Ἐπειδὴ πολλὰ τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι δεόντως δὲν διεσάφησαν, ἡ δ' ὀρθὴ διασάφησις αὐτῆς ἐκ τῆς γνώσεως τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξαρτᾶται, ταῦτα δὲ δεικνύουσιν οὐ μόνον τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸν ἔξοχον χαρακτῆρα αὐτοῦ, δέον εἶναι νὰ πραγματευθῶμεν πρῶτον μὲν περὶ τοῦ βίου, δεύτερον δὲ περὶ τῶν συγγραμμάτων καὶ τρίτον περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ.

α) *Περὶ τοῦ βίου τοῦ Πλάτωνος.*

Περὶ Πλάτωνος διεσώθησαν τρεῖς βιογραφίαι, ἡ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου, ἡ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Γοττίγγης ἀνώνυμος καὶ ἡ Διογένους τοῦ Λαερτίου, ᾗ αἱ δύο αὗται ἀκολουθοῦσιν.

Ὁ Πλάτων ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις ὑπ' Ἀρίστωνος καὶ Περικτιόνης. Ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ ἀνῆγε τὸ γένος αὐτῆς εἰς Δρωπίδην φίλον καὶ συγγενῆ Σόλωνος, οὗ τὸ γένος (Δ. Λ. III, 1) ἀνάγεται εἰς Νηλέα προπάτορα τῶν τελευταίων βασιλέων Ἀθηνῶν· Δ. ὁ Λαέρτιος οὐκ ὀρθῶς ἀναφέρει τὸν Δρωπίδην ὡς ἀδελφὸν τοῦ Σόλωνος, τούτου τὸν Κριτίαν, τούτου τὸν Κάλαισχρον καὶ τούτου Κριτίαν τὸν τῶν τριάκοντα καὶ Γλαύκωνα, τούτου Χαρμίδην καὶ Περικτιόνην, ἧς καὶ Ἀρίστωνος Πλάτωνα, ἕκτον ἀπὸ Σόλωνος· ὁ δὲ Σόλων ἀνέφερε τὸ γένος εἰς Νηλέα καὶ Ποσειδῶνα· λέγουσι δὲ ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀνῆγε τὸ γένος εἰς Κόδρον τὸν Μελάνθου, ἱστορουμένου ἀπὸ Ποσειδῶνος.

Αὕτη δ' ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ εἶχεν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν φρόνημα καὶ τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ· διότι ἐκ τοιαύτης οἰκίας καταγόμενος ἔπρεπε καλῶς νὰ παιδαγωγηθῇ καὶ παιδευθῇ.

Ὁ Πλάτων κατ' Ἀπολλόδωρον ἐγεννήθη 88, 1 Ὀλυμπιάδος τῇ ἑβδόμῃ (21 Μαΐου) Θαργηλιῶνος, καθ' ἣν Δήλιοι λέγουσιν

(1) W. G. Tennemann's System der Platonischen Philosophie Leipzig 1792—1795 4. Bde. Platons Leben und Schriften von Fried. Ast. Lepzig 1816. Geschichte und System der Platonischen Philosophie von K. Fr. Hermann. Hedelberg 1839.

ὅτι ἐγεννήθη ὁ Ἀπόλλων. Ὁ δ' Ἀθήναιος (V, 217) λέγει ὅτι ἐγεννήθη ἐπὶ ἄρχοντος Ἀπολλοδώρου (87, 3 Ὀλυμ. 429 π. Χ.), ἄρα ἐγεννήθη τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Περικλῆς ἐτελεύτησεν. (Ὀλυμπ. 87, 4 ἐπὶ ἄρχοντος Ἐπαμείνωνος)· ἐτελεύτησε δὲ ἐπὶ ἄρχοντος Θεοφίλου (Ὀλυμπ. 10 8, 1)· ἀλλὰ πόσον ἔζησε, περὶ τούτου αἱ εἰδήσεις δὲν συμφωνοῦσι, διότι τινὲς λέγουσιν ὅτι ἔζησεν 81 ἔτος, ἄλλοι δὲ 82 (Zeller Phil. d. Griech. II, 287). Ὁ δὲ Φαβωρῖνος λέγει ὅτι ἐγεννήθη ἐν Αἰγίνῃ ἐν τῇ τοῦ Φειδιάδου οἰκίᾳ· (Δ. Λ. III, 3)· ἀλλ' οὐδ' αὕτη ἡ εἴδησις φαίνεται πιθανή· ἔσχε δὲ ἀδελφοὺς Ἀδείμαντον καὶ Γλαύκωνα καὶ ἀδελφὴν Ποτώνην, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Σπεύσιππος (Δ. Λ. III, 4).

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς ἱστοροῦσιν αὐτὸν πτωχὸν (Gell. N. A. III, 17, 1. Δαμάσκιος ϐ. Ἰσιδ. 158 Πένης γὰρ ἦν ὁ Πλάτων)· ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ εἰδήσεις δὲν φαίνονται ἀληθεῖς, διότι ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἅτε ἀριστοκρατικὴ ἦτο πλουσία, ὁ θεῖός του Χαρμίδης πλούσιος ὢν κατέστη ἕνεκα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἄπορος. Ἐνδέχεται δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐρημωθέντων τῶν κτημάτων του νὰ κατέστη ἐπί τινα χρόνον ἄπορος, μετὰ δὲ τὴν εἰρήνην πάλιν πλούσιος καὶ διὰ τοῦτο ἀναφέρεται καὶ ὡς ἐγγυητὴς ἀξιόχρεως τοῦ Σωκράτους διὰ 30 μνᾶς. Ὅτι δ' ἦτο πλούσιος, τοῦτο ἐπιβεβαιοῦσι καὶ αἱ ὁδοπορίαι καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ (Δ. Λ. III, 41 καὶ ἑφ.). Περὶ δὲ τῆς παιδεύσεως καὶ τῶν διδασκάλων του ἀναφέρεται ὅτι ἐπαιδεύθη γράμματα μὲν παρὰ Διονυσίῳ, οὗ καὶ μνημονεύει ἐν τοῖς Ἀντερασταῖς, ἐγυμνάσατο δὲ παρ' Ἀρίστωνι τῷ Ἀργείῳ παλαιστῇ, ἀφ' οὗ καὶ Πλάτων διὰ τὴν εὐεξίαν μετωνομάσθη, πρότερον Ἀριστοκλῆς ἀπὸ τοῦ πάππου καλούμενος ὄνομα, καθά φησιν Ἀλέξανδρος ἐν διαδοχαῖς· ἐγυμνάσατο δὲ οὕτως, ὥστε καὶ ἐν Ὀλυμπίοις καὶ Ἰσθμίοις ἐνίκησε (Δ. Λ. III, 5). Ἐπαιδεύθη δὲ καὶ μουσικὴν παρὰ Δράκωνι μαθητῇ Δάμωνος καὶ Μετέλλου τοῦ Ἀκραγαντίνου· ἔτι δὲ ἐδιδάχθη καὶ ζωγραφικήν. (Δ.Λ. III, 5). Ἀλλὰ κατὰ πόσον αἱ εἰδήσεις αὗται εἰσὶν ἀληθεῖς, τοῦτο δὲν ἐξακριβοῦται· λέγεται δὲ ὅτι ἐξεστράτευσε καὶ εἰς Κόρινθον καὶ Δήλιον καὶ Τάναγραν 88, 3 Ὀλυμπιάδος (Δ. Λ. III, 8)· ἀλλὰ τὰ περὶ ἐκστρατειῶν δὲν φαί-

νονται πιθανά, διότι ταῦτα οὔτε ὑπὸ Πλάτωνος ἐπιβεβαιοῦν-
ται οὔτε ὑπ' οὐδενὸς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, καὶ φαίνεται ὅτι
ταῦτα κατὰ μίμησιν τῶν τριῶν τοῦ Σωκράτους ἐκστρατειῶν
ἐπενοήθησαν· ἀπίθανον δὲ δὲν εἶναι ὅτι στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας
ἐξετέλεσε, διότι αἱ τότε περιστάσεις τῆς πατρίδος αὐτοῦ μετὰ
τὴν ἐν Σικελίᾳ ἧτταν ἦσαν κρίσιμοι· ἡ δὲ τότε κατάστασις τῆς
πατρίδος αὐτοῦ, ἡ πολιτικὴ θέσις τῆς οἰκογενείας του, τὰ λάθη
τῆς τῶν Ἀθηναίων διοικήσεως καὶ τῆς ὀχλοκρατίας, αἱ ὀλέ-
θριαι συνέπειαι τῆς ἐγωϊστικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς τοῦ
χρόνου ἐκείνου, ἃ κατεστάθησαν καταφανῆ, συνετέλεσαν πρὸς
τὴν νοητικὴν κατάστασιν αὐτοῦ· ἡ δὲ λαμπρὰ καταγωγὴ καὶ
συγγένεια αὐτοῦ μετὰ τῶν κορυφαίων τῆς ἀριστοκρατικῆς μερί-
δος προώρισαν αὐτὸν εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον (1).
Ὁ Πλάτων ὅμως βλέπων τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατά-
στασιν, καὶ οὔτε τῇ δημοκρατίᾳ συμφωνῶν οὔτε τῇ ὀλιγαρχίᾳ
ἀπετράπη τῶν πολιτικῶν, καὶ ἐτράπη εἰς ἰδανικά, ὡς ἡ πολι-
τεία αὐτοῦ ἀποδεικνύει. Ἔτι δὲ πρὸς ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἀπὸ
τῶν πολιτικῶν καὶ ἄλλα συνήργησαν. Νέος δ' ἔτι ὢν καὶ ποιή
ματα ἔγραψε καὶ μέλη καὶ τραγῳδίας (Δ. Λ. III, 5. Αἰλιαν.
ποικ. ἱστ. II, 30). Μετὰ δὲ Σωκράτους γνώριμος γενόμενος
ἔκαυσε τὰ ποιήματα αὐτοῦ, διότι ἐθεώρησε κατώτερα τῶν τοῦ
Ὁμήρου. Τὰ δ' ἀποδοθέντα αὐτῷ μέλη (Δ. Λ. III, 29) δὲν φαί-
νονται γνήσια. Καὶ ἀρχαῖα αὐτοῦ ἔργα, ὡς Πρωταγόρας, Λύσις,
Χαρμίδης, Λάχης, δεικνύουσι τὴν συνέχειαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ
ποιητικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ, ὅπερ ἀπόδειξις ὅτι οὗτος τοὺς με-
γάλους ποιητὰς ἐγίνωσκε (Δ. Λ. III, 18)· φαίνεται δὲ ὅτι καὶ
πρὸ τῆς μετὰ Σωκράτους γνωριμίας αὐτοῦ εἶχε τραπῆ εἰς τὴν
φιλοσοφίαν διδαχθεὶς ὑπὸ Κρατύλου, οὗ τὸ φυσικὸν εἶχεν ἐπιῤ-
ῥοὴν εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ μεγάλην (2). Ἀλλὰ τὴν μεγίστην

(1) Ἐπιστ. VII, 11. νέος ποτε ὢν πολλοῖς δὴ ταὐτὸν ἔπαθον· ᾠήθην εἰ θᾶττον ἐμαυτοῦ γενοίμην κύριος ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθὺς ἰέναι.

(2) Ἀριστ. μετ. I, 6. ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν,

ἐπενέργειαν εἰς αὐτὸν ἐξήσκησεν ὁ Σωκράτης, διότι ὁ Πλάτων ἐνεκωμίαζε τὴν τύχην ὅτι ἐγεννήθη ἐπὶ Σωκράτους (Πλούτ. Μάρ. 46), ὃν ἐν οὐδενὶ τῶν διαλόγων αὐτοῦ παρέλειψεν, ἀλλὰ τοῖς καλλίστοις χρώμασιν ἐζωγράφησεν· οἱ δ' ἔπειτα τὴν πρώτην αὐτῶν συνέντευξιν μυθικῶς ἐκόσμησαν (Παυσ. I, 30, 3. Δ. Λ. III, 5), ὅτι δηλ. ὁ Σωκράτης τὴν προτεραίαν εἶδε κατ' ὄναρ κύκνου νεοττὸν ἐν τοῖς γόνασιν ἔχων, ὃ πτεροφυῆσαν ἀνέπτησεν ἡδὺ κλάγξαν καὶ μεθ' ἡμέραν ὁ Πλάτων αὐτῷ συνεστήθη. Ὁ δὲ Σωκράτης εἶπεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ὄρνις (Δ. Λ. III, 5). Ὁ δὲ κύκνος ἦτο πτηνὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἶχε σημασίαν, διότι καὶ ὁ Πλάτων ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἡ δὲ μετὰ Σωκράτους κοινωνία αὐτοῦ διήρκεσεν ὅλα ὀκτὼ ἔτη μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ· ὅτε δὲ ἦλθε πρὸς τὸν Σωκράτην ἦτο ἐτῶν εἴκοσι· διὰ δὲ τῆς μετὰ Σωκράτους κοινωνίας ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ διδασκάλου του.

Ὁ Κάρολος Φρ. Ἑρμάννος (Jahrbüch. Heidelberg 1832 σ. 1086) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων πρὶν ἢ γνωρίσῃ ἄλλα συστήματα ἦτο καθαρὸς Σωκρατικός, ὅ ἐστι μόνον τὸ τοῦ Σωκράτους ἐγίνωσκε, τὰ δὲ τῶν ἄλλων πρὸ τῆς ὁδοιπορίας του ἠγνόει. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν φαίνονται πιθανά, διότι ὁ Πλάτων (ἀπολ. 26) ἐλέγχει ἀμαθεῖς τοὺς ἀγνοοῦντας τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τὰς δόξας τῶν Πυθαγορείων καὶ φυσιολόγων, ἰδίως δὲ τὰς τοῦ Ἡρακλείτου· ἐκ τούτου δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων κατὰ τὸ διάστημα τῆς αὐτοῦ μαθητείας παρὰ τῷ Σωκράτει καὶ τὰ τῶν ἄλλων συστήματα ἐγίνωσκε (Φαίδ. 97)· διὰ δὲ τῶν διδαχῶν τοῦ Σωκράτους φαίνεται ὅτι εἰς αὐτὰ ἐνεβάθυνε καὶ τὸ βλέμμα του εἰς νέον κόσμον ἀπηύθυνεν. Ὅτι δὲ οὐ μόνον τὸ τοῦ Σωκράτους σύστημα ἐγίνωσκεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀποδεικνύουσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἃ ἐξέδωκεν ὡς λέγεται, ἔτι ζῶντος Σωκράτους, δηλ. τὸν Φαῖδρον περιέχοντα ἰδέας Πυθαγορείους, καὶ τὸν Λύσιν, ὃν ἀναγινώσκοντος τοῦ Πλάτωνος, ὡς λέγεται, Ἡράκλεις, εἶπεν ὁ Σωκράτης, ὡς πολλά μου καταψεύδεται ὁ νεανίσκος. Ταῦτα δ' ἀναιροῦσιν ἱκανῶς τὴν τοῦ Ἑρμάννου δοξασίαν, ἰδίως δὲ τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους

(μετ. Ι, 5) ἱστοροῦντος ὅτι πρῶτον ἐγένετο συνήθης Κρατύλῳ, παρ' οὗ ἐδιδάχθη τὰς Ἡρακλειτείους δόξας.

Ὁ δὲ τραγικὸς τοῦ Σωκράτους θάνατος ἐκλόνισε τὸν Πλάτωνα, καὶ ὁ κλονισμὸς οὗτος ἐπήνεγκε τὴν νόσον αὐτοῦ τὴν κωλύσασαν τοῦ νὰ μεθέξῃ τῶν ἐσχάτων τοῦ διδασκάλου του ἡμερῶν (Φαίδ. 59), καὶ ἐπενήργησεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν· τὸ δὲ μεγαλεῖον τῆς τοῦ Σωκράτους ψυχῆς ἤγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ συνετέλεσεν εἰς ἐξιδεασμὸν αὐτοῦ (Γοργ. 515. Θεαίτ. 173. Πολιτικ. 298. Πολιτ. VI, 488 καὶ ἐφ.)· τοῦτο δὲ τὸ γεγονὸς κατέστη αἴτιον καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνυψώσεως αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων μετέβη μετ' ἄλλων φίλων εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Εὐκλείδην (Δ. Λ. III, 6. II, 106) δείσαντες τὴν ὠμότητα τῶν τυράννων (δηλ. τῶν ἐχθρῶν τοῦ Σωκράτους). Ὁ Ξενοφῶν (ἑλλ. IV, 4, 6) ὀνομάζει τοὺς ἄρχοντας τῆς δημοκρατίας τυραννεύοντας. Πόσον δὲ χρόνον ἐν Μεγάροις διέμεινε, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ. Φαίνεται δὲ πιθανόν, ὅτι ἐκ Μεγάρων ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὰς εἰς Αἴγυπτον καὶ Σικελίαν ὁδοιπορίας του, καὶ ἤρξατο τῆς διδασκαλίας του. Ἀποδημήσας δὲ πρῶτον μὲν ἀφίκετο εἰς Αἴγυπτον, ἐκεῖθεν δ' εἰς Ἀθήνας ἐπανελθὼν μετέβη μετά τινα ἔτη εἰς Ἰταλίαν τεσσαρακοντούτης· ἐν τοιαύτῃ δ' ἡλικίᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ εἶχεν ἤδη ἐσχηματισμένον τὸ σύστημά του, πρὶν ἢ γνωρίσῃ ἐν Ἰταλίᾳ τοὺς Πυθαγορείους, καὶ ἑπομένως αἱ ὁδοιπορίαι του δὲν συνετέλεσαν εἰς σχηματισμὸν τοῦ συστήματος αὐτοῦ τόσον, ὅσον πρὸς αὔξησιν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, αἵτινες ἐνέπνευσαν αὐτῷ τὴν ἰδέαν, ὅτι τὰ κακὰ δὲν δύνανται νὰ παύσωσιν ἐκ τῶν πόλεων, ἐὰν οἱ βασιλεῖς δὲν φιλοσοφήσωσιν, ἢ οἱ φιλόσοφοι ἐν αὐταῖς δὲν βασιλεύσωσιν (Ἐπιστολ. 7η καὶ Πολιτ. V, 473).

Μετέβη δὲ καὶ εἰς Κυρήνην, ὅπου ἐδιδάχθη τὰ μαθηματικὰ παρὰ τοῦ Θεοδώρου (Δ. Λ. III, 6)· λέγεται δ' ὅτι εἰς Αἴγυπτον μεταβὰς διέμεινε δέκα καὶ τρία ἔτη παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν (Στραβ.

XVII, 1. Cic. de finib. V, 29· ἔτι δ' ὅτι ἀφίκετο καὶ εἰς Φοινίκην, καὶ πρὸς τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Βαβυλωνίους καὶ τοὺς Ἀσσυρίους· καὶ παρὰ μὲν τῶν Φοινίκων ἔμαθε τοὺς νόμους, παρὰ δὲ τῶν Ἑβραίων ἐγνώρισε τὸν ἀληθῆ θεόν, παρὰ δὲ τῶν Βαβυλωνίων ἐδιδάχθη τὴν ἀστρονομίαν, παρὰ δὲ τῶν Μάγων τὴν θεωρίαν τοῦ Ζωροάστρου (Κλήμ. προτρ. 46 ἀνώνυμος βιογραφία Πλάτωνος 14). Ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν φαίνονται ἀξιόπιστοι, διότι οὐδαμοῦ τοιούτων τινῶν μνημονεύει ὁ Πλάτων ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ· μάλιστα δὲ τὴν σοφίαν τῶν Αἰγυπτίων ἐθεώρει μικροῦ λόγου ἀξίαν. (Πολιτ. IV, 435).

Τὰ δὲ περὶ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν φαίνονται μὲν πιθανά, ἀλλ' ἡ πληθὺς τῶν διδασκάλων αὐτοῦ καθιστᾷ καὶ ταῦτα ἀμφίβολα, (Cic. Tusc. I, 17 de senect. 12. Ἀθήν. XII, 64), διότι ὁ Πλάτων πρὸ τῶν ὁδοιποριῶν αὐτοῦ ἤδη καὶ τὴν θεωρίαν τῶν Πυθαγορείων ἐγίνωσκεν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται. Ἐπίσης δ' ἀμφίβολα εἰσὶ καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀναφερόμενα, διότι ὅλαι αἱ ἐπιστολαὶ δὲν εἶναι γνήσιαι, ἀλλὰ ἡ τρίτη, ἡ ἑβδόμη καὶ ἡ ὀγδόη, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Βοίκχιος (1).

Κατὰ δὲ τὰς ἐπιστολὰς ἦλθεν ὁ Πλάτων εἰς Σικελίαν, ἵνα ἴδῃ τὴν Αἴτνην, τεσσαρακοντούτης τότε, καὶ ἐγένετο γνώριμος Δίωνι καὶ Διονυσίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ (2). Εἰς Ἀθήνας δ' ἐπανελ-

---

(1) Böckh Graecae tragoediae princ. p. 103. de simultate, quam Plato cum Xenophonte exercuisse fertur. p. 32. not. 9.

(2) Δ. Λ. II, 10. ἐφ. λέγεται δ' ὅτι διαλεγόμενος μετὰ Διονυσίου περὶ τυραννίδος φάσκοντος ὡς οὐκ ἔστι κρεῖττον ὃ συμφέρον αὐτῷ μόνον, προσέκρουσεν αὐτῷ εἰπὼν ὅτι εἰ μὴ καὶ ἀρετῇ διαφέροι· ὀργισθεὶς δέ, οἱ λόγοι σου, φησί, γεροντιῶσι· καὶ ὅς σοῦ δέ γε τυραννιῶσιν· ἐντεῦθεν ἀγανακτήσας ὁ τύραννος πρῶτον μὲν ἀνελεῖν ὥρμησεν αὐτόν· εἶτα παρακληθεὶς ὑπὸ Δίωνος καὶ Ἀριστομένους, τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, παρέδωκε δὲ αὐτὸν Πόλιδι τῷ Λακεδαιμονίῳ κατὰ καιρὸν διὰ πρεσβείαν ἀφιγμένῳ, ὥστε ἀποδόσθαι· κἀκεῖνος δὲ ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς Αἴγιναν ἐπίπρασκε· μέλλοντος δ' ἀποθανεῖν κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς τεθέντα νόμον, τὸν πρῶτον ἐπιβάντα Ἀθηναίων τῇ νήσῳ ἄκριτον ἀποθνήσκειν, παραχθεὶς δέ, ὥς τινες λέγουσιν, εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τηρούμενος οὐδὲν ἐφθέγξατο, ἀλλ' ἑτοίμως ἐξεδέξατο τὸ συμβαῖνον· οἱ δ' ἀποκτεῖναι μὲν αὐτὸν οὐ διέγνωσαν, πωλεῖν δ' ἔκριναν τῷ τρόπῳ τῶν αἰχμαλώτων· λυτροῦται δ' αὐτὸν κατὰ τύχην παρὼν Ἀννίκερις ὁ Κυρηναῖος εἴκοσι μνῶν, οἱ δὲ τριάκοντα καὶ ἀναπέμπει Ἀθήναζε πρὸς τοὺς ἑταίρους.

θῶν καθίδρυσε τὴν Ἀκαδημίαν, ἐν ᾗ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη διδάξας ἀπῆλθε καὶ δεύτερον εἰς Συρακούσας πρὸς Διονύσιον τὸν νεώτερον, ἵνα παιδεύσῃ αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ δυνηθῇ νὰ ποιήσῃ τοὺς ἀρχομένους ὑπ' αὐτοῦ νὰ ζήσωσι κατὰ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ (Δ. Λ. III, 21. Πλάτ. νομ. IV, 709 καὶ ἑφ.). Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἐματαιώθησαν, διότι Διονύσιος ὁ νεώτερος ἤκουσε τῶν νουθεσιῶν Φιλίστου, φίλου Διονυσίου τοῦ νεωτέρου· διὸ ὁ μὲν Δίων ὕποπτος γενόμενος ἐξωρίσθη, ὁ δὲ Πλάτων ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας ἄπρακτος. Καὶ τρίτον δ' εἰς Συρακούσας ἀφικόμενος διαλλάξων Δίωνα Διονυσίῳ, οὐ τυχὼν δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα (Δ. Λ. III, 23).

Ἐκ δὲ τῶν ὁδοιποριῶν ἐγνώρισεν, ὅτι κακῶς σύμπασαι αἱ πόλεις πολιτεύονται (ἐπιστ. VII, 96). Ἐκ δὲ τῆς γνώσεως ταύτης περὶ τῶν πολιτειῶν δείκνυται καὶ ἡ ἰδέα αὐτοῦ περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων· διό, εἰ καὶ ἦν πολιτικός, ἐξ ὧν γέγραφεν, οὐχ ἥψατο τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν πολιτικῶν μακρυνθεὶς ἔζη ἐν τῷ κήπῳ τῷ περὶ τὸν Κολωνόν, διότι ἡ Ἀκαδημία, ἐν ᾗ πρὸ τῆς τρίτης ὁδοιπορίας αὐτοῦ εἰς Συρακούσας ἐδίδασκεν, ἦτο γυμνάσιον προάστιον ἀλσῶδες, ἀπό τινος ἥρωος ὀνομασθὲν Ἀκαδήμου, καθὰ καὶ Εὔπολις φησίν. (1)

Ἐν δὲ τῷ κήπῳ διδάσκων καὶ συγγράφων ἐτελεύτησεν (Δ. Λ. III, 37 τελευτᾷ ἐν γάμοις δειπνῶν)· ἐτάφη δ' ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἔνθα τὸν πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν, ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσηγορεύθη ἡ ἀπ' αὐτοῦ αἵρεσις (Δ. Λ. III, 41). Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος (III, 42—43 διέσωσε καὶ τὴν διαθήκην καὶ τὰ ἐπιγράμματα (Δ. Λ. III, 43—45)· ὁ δὲ Φαβωρῖνος λέγει, ὅτι Μιθριδάτης ὁ Πέρσης ἀνδριάντα Πλάτωνος ἀνέθετο εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ ἐπέγραψε «Μιθριδάτης ὁ Ῥοδοβάτου Πέρσης Μούσαις εἰκόνα ἀνέθετο Πλάτωνος, ἣν Σιλανίων ἐποίησεν»· οἱ δὲ Νεοπλατωνικοὶ ἑώρταζον τὴν ἡμέραν τῆς γεν-

(1) Ἐν εὐσκίοις δρόμοισιν Ἀκαδήμου θεοῦ. καὶ Τίμων (Δ. Λ. III, 5.)
τῶν πάντων δ' ἡγεῖτο πλατύστατος, ἀλλ' ἀγορητής,
ἡδυεπής,, τέττιξιν ἰσογράφος οἵθ' Ἑκαδήμου·
δένδρει ἐφεζόμενοι ὄπα λειριόεσσαν ἱεῖσι.

νήσεως αὐτοῦ καὶ Σωκράτους (Δ. Λ. III, 25. Εὐσεβ. εὐαγγελ. προπ. X, 3).

Περὶ δὲ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ τινὲς μὲν ἀναφέρουσιν (Δ. Λ. III, 26) ὅτι νέος ὢν ἦν αἰδήμων καὶ κόσμιος, ὥστε οὐδέποτε ἐφάνη γελῶν ὑπεράγαν· ἄλλοι δὲ κατηγοροῦσιν αὐτὸν ὡς παράσιτον διὰ τὴν σχέσιν, ἣν ἔλαβε μετὰ Διονυσίου, (Δ. Λ. III, 27), ἄλλοι δὲ πάλιν δι' ἐρωτικὰ (Δ. Λ. III, 29), καὶ ἄλλοι ὅτι δὲν ἠγάπα τοὺς συμμαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐμίσει αὐτούς· ὅτι δ' ἐμίσει τὸν Ἀντισθένην, ἐξήλεγχε τὸν Ἀρίστιππον, τοῦτο εἶναι ἀληθές· ὅτι δὲ τὸν Ξενοφῶντα ἐμίσει, τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, ὡς ἐπίσης ὀρθὸν δὲν εἶναι, ὅτι ἦτο φιλοκατήγορος καὶ φίλαυτος, (Δ. Λ. VI, 7) καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἃ εἰσὶν ἀνυπόστατα (Zeller Phil. Gr. II, 342 καὶ ἑφ.). Τοῦ δὲ Δικαιάρχου αἱ κατηγορίαι δὲν ἀφορῶσι τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ (Cic. Tusc. IV, 34, 71). Ἔτι δὲ κατεκρίθη, ὅτι ἔκλεψεν ἐκ τῶν προκατόχων του, ὡς τὸν Τίμαιον ἐκ τοῦ Φιλολάου καὶ τὸν Φίληβον, τὴν Πολιτείαν ἔκ τινος συγγράμματος τοῦ Πρωταγόρου. Ὁ Πλάτων ὅμως δεικνύει τὴν πηγήν, ὡς ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἀποδείκνυται, ἐξ ὧν φαίνεται καὶ τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον· ὡσαύτως κατηγόρησαν αὐτὸν ὡς ἐπαιρόμενον ὅτι θέλει ἀναπληρώσει τὸν Σωκράτην (Δ. Λ. III, 37. Πλουτ. Μάρ. 46). Ἀλλὰ καὶ ἡ κατηγορία αὕτη ἐναντιοῦται τοῖς θρήνοις τοῦ Πλάτωνος διὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους καὶ τῇ εὐγνωμοσύνῃ αὐτοῦ ἀναθέσαντος αὐτῷ ὅλας τὰς γνώσεις αὐτοῦ, καὶ τελευταῖον ὑμνοῦντος τὴν τύχην ὅτι ἐν τοῖς Σωκράτους χρόνοις ἐγεννήθη. Ὁ Πλάτων ἐπέκρινεν αὐστηρῶς τὰς θεωρίας τῶν συμμαθητῶν του, διότι ἐθεώρει ἀναξίας τῆς τοῦ Σωκράτους σχολῆς· ἐντεῦθεν ὅμως δὲν ἕπεται, ὅτε ἐμίσει αὐτούς. (Ἀθήν. V, 63. XI, 115).

Ὁ Πλάτων ἐσκώφθη ὑπὸ τῶν κωμικῶν, ὅτι πλείους τυράννους ἐμόρφωσεν ἢ ἐχθροὺς αὐτῶν. (Ἀθην. VII, 10. Δ. Λ. III, 46. IV, 2). Μαθηταὶ αὐτοῦ ἀναφέρονται Σπεύσιππος, Ξενοκράτης, Ἀριστοτέλης, Φίλιππος Ὀπούντιος, Ἑστιαῖος Περίνθιος, Δίων Συρακούσιος, Ἄμυκλο, Ἡρακλεώτης, Ἔραστος καὶ Κορίσκος

Σκήψιοι, Τιμόλαος Κυζικηνός, Εὐαίων Λαμψακηνός, Πύθων καὶ Ἡρακλείδης Αἴνιοι, Ἱπποθαλῆς καὶ Κάλλιππος Ἀθηναῖοι, Δημήτριος Ἀμφιπολίτης, Ἡρακλείδης Ποντικός, Λασσθένεια Μαντινική καὶ Ἀξιοθέα Φλιασία καὶ ἄλλοι (Δ. Λ. III, 46). Τινὲς δ' ἀναφέρουσι καὶ Θεόφραστον καὶ Ὑπερίδην τὸν ῥήτορα καὶ Λυκοῦργον καὶ Δημοσθένην καὶ Μνησίστρατον Θάσιον καὶ Φωκίωνα καὶ Χαβρίαν καὶ ἄλλους. (Πλουτ. βι. Φωκ. 4. Ἀθην. XII, 546).

Ὁ Νιβούριος (Klein. Schrift. I, s. 467 καὶ ἑφ.) κατηγόρησεν αὐτὸν πολίτην κακόν, διότι ὑπεχώρησεν εἰς Μέγαρα φοβηθεὶς, δι' ὃ ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τῶν τριάκοντα.

Ἡ κατηγορία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι δικαία, διότι ὁ Πλάτων οὐ μόνον τὴν δημοκρατίαν ὡς ἐξουσίαν τοῦ ὄχλου ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν ὡς ὀλεθρίαν, ὡς ἡ πολιτεία αὐτοῦ ἀποδεικνύει. Ὅθεν ὁ Νιβούριος μὴ ἀποβλέψας δεόντως εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίαν καὶ τὸ ἁγνὸν φρόνημα αὐτοῦ δὲν ἐνόησεν ὀρθῶς τὸ αἴτιον, δι' ὃ ἀπέσχε τῶν πολιτικῶν. (Δ. Λ. II, 106. Πλάτ. ἀπολ. 32. Ritter. Gesch. d. Phil. II, 172 ἀνασκευάζει τὸν Νιβούριον).

Ὁ Πλάτων ἐνόμιζεν, ὅτι ἀνὴρ ἀρχὰς ἔχων δὲν ἠδύνατο ὡς πολιτικὸς νὰ κατορθώσῃ τι (Πολιτ. VI, 496), ἀλλὰ τυχὼν προσηκούσης πόλεως αὐτός τε αὐξήσεται καὶ μετὰ τῶν ἰδίων τὰ κοινὰ σώσει. Καί τοι δ' αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ μετάσχῃ τῶν πολιτικῶν, προέθετο ὅμως νὰ μορφώσῃ πολιτικούς, ὡς τὸν Δίωνα, τὸν Φωκίωνα, τὸν Χαβρίαν, Πύθωνα καὶ Ἡρακλείδην κτλ. Ὁ Πλάτων εἰς ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν ἀνήκων ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς πτώσεως τοῦ πολιτικοῦ τῆς Ἑλλάδος μεγαλείου, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν θεωρίαν μᾶλλον ἢ τὸ πρακτικόν. Ἐκ τοῦ μεγαλοφυοῦς τούτου ἀνδρὸς ἠδύναντο νὰ ἀναπτυχθῶσιν ὅλαι αἱ ἀρεταὶ τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Πλάτων ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑποστῇ ὑπὲρ τῆς πατρίδος πᾶσαν θυσίαν, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ οἰκοδόμημα σεσαθρωμένον, οἷον ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων πολιτεία.

Ὁ Πλάτων προώριστο εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πο-

λιτικὸν στάδιον· ἐδίδασκε δ' ἄνευ μισθοῦ τὸν Σωκράτην μιμούμενος. (Δ. Λ. IV, 2).

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου τῶν παραδοσεών του οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν. Ἐκ τῶν διαλόγων του ἐξάγομεν, ὅτι καὶ ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ διετήρει τὸν διαλογικὸν τρόπον, ὕστερον δὲ καὶ τὸν ἀκροαματικὸν (Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2. τὴν ἀκρόασιν, ἣν ὁ Σιμπλίκιος συνουσίαν καλεῖ)· ὥστε ὁ Πλάτων ἐν ταῖς παραδόσεσι μετεχειρίζετο καὶ τὸ διαλογικὸν καὶ τὸ ἀκροαματικόν.

Τὸ ἄτομον τοῦ Πλάτωνος, ὡς ἡ φιλοσοφία του, φέρει τύπον εὐγενῆ, ὁ κύκλος τῆς σχολῆς του περιλαμβάνει τοὺς δυναμένους νὰ λάβωσι τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν βίον του. Ἡ ἀριστοκρατία τῆς ἐπιστήμης, ἐφ' ἧς ἡ πολιτεία του θεμελιοῦται, εἶναι ἐῤῥιζωμένη ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ. Ὁ Πλάτων συνδέει, ὡς καλῶς λέγει ὁ Ζέλλερος, τὴν ἰδανικότητα μετ' ὀξυνοίας, τὴν ἀφῃρημένην διαλεκτικὴν μετὰ τῆς διαλεκτικῆς δημιουργίας, ὡς ἄνθρωπος δὲ συνδέει αὐστηρὰν ἠθικὴν μετὰ τῆς καλλονῆς, εὐγένειαν καὶ ὕψος φρονήματος μετὰ λεπτοῦ αἰσθήματος, ἐνέργειαν μετ' αὐτεξουσιότητος, ἐνθουσιασμὸν μετὰ ψυχικῆς ἠρεμίας, σοβαρότητα μετὰ ἡμερότητος, ἔξοχον νοῦν μετὰ φιλανθρωπίας, ἀξιοπρέπειαν μετὰ χάριτος· καὶ εἰς τοῦτο κυρίως, εἰς τὸ ὅτι συνέδεσε τὰ ἀντίθετα, συνηρμολόγησε τὸ ἓν καὶ τὰ πολλά, συνίσαται τὸ μεγαλεῖόν του (1). Ὁ Πλάτων συνέδεεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν σωματικὴν καλλονήν· (2) ἑνὶ λόγῳ ὁ Πλάτων ἦτο φύσις Ἀπολλώνιος· καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγετο καὶ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. (Δ. Λ. III, 2).

Διὰ μὲν λοιπὸν τῆς προσωπικῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐπηρέασε τοὺς συγχρόνους, διὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων του τοὺς μεταγενεστέρους. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἠγέρθη διαφωνία μεγίστη, δεικνύουσα τὴν μεγάλην σημασίαν αὐτῶν, τίς τῶν δύο τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς τῶν

---

(1) Ὀλυμπιόδ. σ. 6. δύο γὰρ αὗται ψυχαὶ (Ὅμηρός καὶ Πλάτων) λέγονται γενέσθαι παναρμόνιοι.

(2) Πολιτ. III, 401 καὶ ἑφ. Φίληβ. 64 καὶ ἑφ. Ἐπίκτ. διατρ. I, 8, 13. καλὸς ἦν Πλάτων καὶ ἰσχυρός.

ἐπιστημῶν ἀναγεννήσεως, ὁ Πλάτων ἢ ὁ Ἀριστοτέλης; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως οὐ μόνον τῶν συστημάτων τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἔπειτα μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη ὑποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν θεωριῶν αὐτῶν, αὕτη δ' εὑρίσκεται ἐκ τῆς εὑρέσεως τῆς ἐσωτερικῆς τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν συνεχείας, ἐκ δὲ ταύτης ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθὴ αὐτῶν κατάληψις, πρέπει νὰ πραγματευθῶμεν πρῶτον μὲν περὶ τῶν συγγραμμάτων, ἔπειτα δὲ περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ.

β) Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος.

Περὶ δὲ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος συνέγραψαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ Σχλειερμάχερος, (**Schleiermacher Platons Werke 1804—1828.**) ὁ Ἄστιος, (**Ast Platons Leben und Schriften 1816**), ὁ Σόχερος (**Socher über Platons Schriften 1820**) ὁ Ἑρμάννος (**Hermann Geschichte und Sytem der Platonischen Phil. 1836—1839**), ὁ Ῥίττερος (**Gesch· d. Phil. II, 181** καὶ ἑφ.), ὁ Βράνδης (**Gesch. d. Gr. Röm. Phil. II, 151** καὶ ἑφ.), ὁ Ζέλλερος (**Phil. d. Griech. II, 319**), ὁ Σταλλβαύμιος (ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς), ὁ Στεϊνχάρτιος (ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὰ ἅπαντα τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλοι.

Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας πηγὴ εἶναι αὐτὰ τοῦ Πλάτωνος τὰ συγγράμματα, ἃ ὁ Πλάτων κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τῶν ἀρχαίων, ἤρξατο νὰ συγγράφῃ ἀπὸ τῆς νεότητος μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. Τούτων δὲ τινὰ μὲν φαίνεται ὅτι συνέγραψε πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, ἄλλα δὲ μετ' αὐτόν.

Οὐ μόνον δ' οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὑπέλαβον πολλοὺς τῶν διαλόγων φέροντας τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος ὡς μὴ γνησίους, ὡς τὴν Ἐπινομίδα ἀποδοθεῖσαν Φιλίππῳ τῷ Ὀπουντίῳ, (Δ. Λ. III, 37), τὸν δεύτερον Ἀλκιβιάδην τῷ Ξενοφῶντι (Ἀθην. XI, 506), τὸν δὲ Ἵππαρχον καὶ τοὺς Ἀντεραστὰς ἀμφιβόλους. (Δ. Λ. IX, 37), νόθους δὲ τὸν Μίδωνα τὸν Ἱππόστροφον ἢ

Ἐρασίστρατον, τὴν Ἀλκυόνα, τὸν Φαίακον, τὴν Χελιδόνα, τὸν Δημοδόκον, τὴν Ἑβδόμην, τὸν Ἐπιμενίδην (Δ. Λ. III, 62).

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Σόχερος πλὴν τῶν μνημονευθέντων θεωρεῖ καὶ ἄλλους διαλόγους μὴ γνησίους, οἷον τὸν Θεάγην, τοὺς Ἀντεραστὰς, τὸν Ἵππαρχον, τὸν Μίνω, τὸν Κλειτοφῶντα (ὃν ὁ Ῥίττερος γνήσιον θεωρεῖ), τὰς ἐπιστολὰς καὶ τοὺς ὁρισμούς· ἔτι δ' ἀμφίβολον οὐκ ὀρθῶς ἐκλαμβάνει καὶ τὸν Παρμενίδην καὶ τὸν σοφιστὴν καὶ τὸν Πολιτικὸν καὶ τὸν Κριτίαν.

Ὁ δ' Ἄστιος παρὰ τούτους καὶ τὸν Μένωνα. Ἀλλ' οὐ μόνον σπουδαῖοι διάλογοι εἰσὶ γνήσιοι, ἀλλὰ καὶ μικροὶ εἴτε νεανικὰ ἔργα ὄντες εἴτε ἱστορικὰ εἴτε κατὰ περίστασιν πηγάσαντες, ὡς ὁ Λάχης, ὁ Λύσις, ὁ Χαρμίδης, ὁ ἐλάττων Ἱππίας καὶ ὁ Εὐθύφρων· ὁ δ' Ἄστιος μὴ γνησίους θεωρεῖ οὐκ ὀρθῶς καὶ τὸν Εὐθύδημον καὶ τὴν ἀπολογίαν καὶ τὸν Κρίτωνα. Ὁ δὲ Ζέλλερος μὴ γνήσιον ἔργον ὑπέλαβεν ἐν ταῖς Πλατωνικαῖς μελέταις του καὶ τοὺς νόμους, ἀλλὰ τὴν δόξαν του ταύτην ἀνεκάλεσεν εἰς τὸ μετέπειτα θεωρήσας ὡς γνήσιον ἐκδοθὲν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου.

Τινὲς δ' ὑπέθεσαν ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος ὑποθέτουσι καὶ μυστικήν τινα θεωρίαν μεταδιδομένην μόνον κατὰ τὰς προφορικὰς αὐτοῦ παραδόσεις τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ συγγράμματα ὅτι μόνον ἐν παρόδῳ ἅπτονται τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη, ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος περιέχουσι μόνον τὴν ἐξωτερικὴν διδασκαλίαν, ὑποθέτει ὅτι ὁ Πλάτων παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν διδασκαλίαν εἶχε καὶ ἐσωτερικήν, μυστικήν τινα διδασκαλίαν, τὰ ἄγραφα δόγματα καλούμενα, ἃ ὅμως φαίνονται παραδόσεις τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ ἀγαθοῦ. (Ἀριστ. περὶ ψυχ. I, 2. Σιμπλ. 32). Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ὑποτεθῇ, εἶναι ἀληθῶς ἀκατάληπτον, πῶς φιλόσοφος, οἷος ὁ Πλάτων, ἠσχολεῖτο πλέον τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος περὶ τὸ συγγράφειν, ὅπως κρύψῃ, οὐχὶ δὲ ὅπως φανερώσῃ, τὰς ἰδέας αὐτοῦ· ἔπειτα ἡ δοξασία αὕτη οὔτε ἐπὶ Πλατωνικῶν μαρτυριῶν θεμελιοῦται οὔτε ἐπὶ Ἀριστοτελικῶν.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Πλάτων εἶχε μυστικήν τινα διδασκαλίαν, ἐξ ἅπαντος θὰ ἐδημοσίευον ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Σπεύσιππος, ὁ Ξενοκράτης καὶ ἄλλοι τοῦ Πλάτωνος ἀκροασάμενοι, ἢ τοὐλάχιστον οἱ τούτων μαθηταί, ὧν οὐδὲ εἷς, οὐδὲ τῶν Νεοπλατωνικῶν τις, περὶ τούτου ἀνέφερέ τι. Τὰς δὲ διαιρέσεις καὶ γεγραμμένας διαιρέσεις (Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. II, 3. Περὶ ζώων μορίων I, 2), αἵτινες ὑποτίθενται αἱ αὐταί, μετεχειρίζετο ὁ Πλάτων ἐν ταῖς αὐτοῦ παραδόσεσι (1).

Ἐν δὲ τοῖς ἀγράφοις δόγμασιν, ὁ Πλάτων ἐξεφράζετο ὡς ὁ Ἀριστοτέλης βεβαιοῖ φυσ. IV, 2, καὶ ὁριστικώτερον καὶ ἐκτενέστερον ἢ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐγνώριζε διαφορὰν τῆς γραπτῆς παραδόσεως ἀπὸ τῆς προφορικῆς, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐπέκρινεν ἐξίσου ἀμφοτέρας. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίαν δὲν ἀναφέρει ἐξ ἀγράφων δογμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, οὐδὲ μυστικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀναγνωρίζει, φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφία ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς αὐτοῦ τοῖς συγγράμμασιν, ἑπομένως ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν αὐτήν.

Εἰ καὶ οἱ διάλογοι αὐτοῦ ἄρχονται ἀπὸ τυχαίων ὅλως ἀφορμῶν, εἰ καί τινες ἔχουσιν ἐξαγόμενον ἀμφίβολον, καί τινες δ' ἰδέαι καλύπτονται μύθοις, ταῦτα πάντα ὅμως δὲν κωλύουσι τῆς τοῦ σκοποῦ τῶν διαλόγων καταλήψεως καὶ ἐξηγήσεως· καὶ ἂν ἐν τοῖς διαλόγοις παρὰ τὴν φιλοσοφικὴν συζήτησιν ὑπάρχει καὶ ἱστορικὴ καὶ δραματικὴ παράστασις, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διακριθῇ τὸ φιλοσοφικὸν περιεχόμενον ἀπ' αὐτῶν. Δυσχερέστερον δ' εἶναι τὸ ζήτημα περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἰδίων διαλόγων πρὸς ἀλλήλους· ἕκαστος τῶν διαλόγων, εἰ καὶ ἐκ τυχαίας ἀφορμῆς ἀναπτύσσεται, εἶναι ἀριστούργημα. Τὸ δὲ ζήτημα κυρίως εἶναι, ἂν ἕκαστος τῶν διαλόγων εἶναι χωριστὸς ἢ μεταξὺ τῶν διαλόγων ὑπάρχει συνάφεια ἐσωτερική. Οἱ νεώτεροι πρὸ τοῦ Σχλειερμαχέρου καί τινες μετ' αὐτὸν ἐνόμιζον, ὅτι οἱ διάλογοι ἀλλήλοις δὲν συνέχονται, ἀλλ' ὅτι ὁτὲ μὲν τὸ ἓν μέρος τοῦ συ-

(1) Ἀθήν. II, 59 Brandis de perditis Aristotelis libris p. 3. Trendelenburg de ideis et numeris doctr. p. 19 καὶ ἑφ.

στήματος ἐκ τυχαίων περιστατικῶν ἀνεπτύσσετο, ὁτὲ δὲ τὸ ἕτερον. (**Tennemann Plat. Phil. I, 137. 264 Socher σελ. 43. Ast. 38**).

Ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος ὑπάρχει οὐ μόνον τὸ διαλογικὸν τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ τὸ μιμητικὸν καὶ τὸ δραματικόν. Τίς ὅμως εἶναι ἡ σχέσις τῆς ἐξωτερικῆς τῆς τέχνης μορφῆς συμβαδιζούσης τῇ ἐπιστημονικῇ μεθόδῳ; Τὴν σχέσιν ταύτην τοῦ προφορικοῦ πρὸς τὸν γραπτὸν λόγον δεικνυσιν (ἐν τῷ Φαίδρῳ 276) αὐτὸς ὁ Πλάτων λέγων ὅτι ὁ μὲν προφορικὸς εἶναι ἔμψυχος, ὁ δὲ γραπτὸς ἄψυχος καὶ εἴδωλον τοῦ προφορικοῦ· ἔμψυχος μὲν λέγεται ὁ προφορικός, διότι ἐρωτώμενος ἀποκρίνεται πρὸς τὸν μὴ εἰδότα· ἄψυχος δ' ὁ γραπτός, διότι ἅπαξ γραφεὶς μένει ἀκίνητος, ἀμετάβλητος, δίδων μίαν καὶ μόνην ἀπόκρισιν (1). Ἐκ δὲ τούτου ἐσυμπέρανεν ὁ Σχλειερμάχερος ὅτι ὁ Πλάτων τὰ συγγράμματα ἄψυχα καὶ εἴδωλα θεωρῶν ἠθέλησε διὰ τοῦ διαλόγου νὰ καταστήσῃ ὅσον ἔνεστιν ἔμψυχα, τουτέστι τὸν γραπτὸν λόγον ὅμοιον τῷ προφορικῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτησε νὰ φέρῃ τὸν ἀναγνώστην ἢ εἰς ἀναγέννησιν τῆς ἰδέας ἢ εἰς τὸ νὰ ποιήσῃ αὐτὸν νὰ αἰσθανθῇ τὴν αὐτοῦ ἀκαταληψίαν.

Καὶ ἂν πρῶτος ὁ Πλάτων τοὺς διαλόγους δὲν ἐπενόησεν, ἀλλ' Ἀλεξαμενὸς ὁ Τήϊος (Ἀθην. XI, 505) καὶ Ζήνων ὁ ἐρωτῶν καὶ ἀποκρινόμενος (Ἀριστ. περὶ σοφιστ. ἐλέγχ. 10), ὑπερέβη ὅμως ἅπαντας τοσοῦτον, ὥστε λογίζεται ἔτι καὶ νῦν ἀμίμητον τοῦ λόγου παράδειγμα.

Εἰς τοῦτο δ' ἀποβλέψας, φαίνεται, καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς (περὶ συνθ. λεξ. 25) λέγει ὅτι ὁ Πλάτων τοὺς ἑαυτοῦ διαλόγους κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ πάντα τρόπον ἀναπλέκων οὐ διέλιπεν ὀγδοήκοντα γεγονὼς ἔτη, ἀλλ' ἠγωνίζετο διορθῶν τὴν μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ καταστήσῃ ὅσον ἔνεστιν ἐμψύχους.

Ἐπειδὴ δ' οὐδεὶς ἄλλος συνέδεσε τὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ

(1) Πολὺ δ' εἶμαι, καλλίων σπουδὴ περὶ αὐτὰ γίνεται, ὅταν τις τῇ διαλεκτικῇ τέχνῃ χρώμενος λαβὼν ψυχὴν προσήκουσαν φυτεύῃ τε καὶ σπείρῃ μετ' ἐπιστήμης λόγους. Πρωταγ. 328 καὶ ἑφ. ὥσπερ βιβλία οὐδὲν ἔχουσιν οὔτε ἀποκρίνεσθαι οὔτε αὐτοὶ ἐρέσθαι.

τῆς παραστάσεως οὕτως ἁρμονικῶς, εἰμὴ μόνος ὁ Πλάτων, ἠσχολήθησαν οἱ ἀρχαῖοι νὰ εὕρωσι τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἀντλήσας ἐμόρφωσε καὶ τὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ τῆς παραστάσεως. Ἀλλὰ τὴν μὲν τέχνην τοῦ λόγου ἐμόρφωσεν αὐτὴ ἡ τοῦ Πλάτωνος ἐποχή, διότι ἐν αὐτῇ ἤρξατο ν' ἀναπτύσσηται ὁ πεζὸς τῶν Ἀττικῶν λόγος, τὸν δὲ τρόπον τῆς παραστάσεως ἐτελειοποίησε τὸν Ἀριστοφάνην καὶ τὸν Σώφρονα μιμηθείς. (Δ. Λ. III, 48).

Οἱ δὲ νεώτεροι τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν διαιροῦσιν εἰς ἀρχαίαν καὶ νέαν τάσσοντες εἰς μὲν τὴν ἀρχαίαν τὸν Θουκυδίδην καὶ τοὺς τραγικούς, εἰς δὲ τὴν νέαν τοὺς νέους κωμικούς, τοὺς ῥήτορας, τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν Πλάτωνα· ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος φαίνεται ὅτι ἔχει καί τι ἀρχαῖον· ὥστε αὐτή ἐστι μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας γλώσσης τῶν Ἀττικῶν, μεταξὺ ποιήσεως καὶ πεζοῦ λόγου, διότι ὁ Πλάτων τὸν μῦθον τὸν ἐκφράζοντα τὸν θρησκευτικὸν καὶ ποιητικὸν χαρακτῆρα τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, τὸν καλύπτοντα ὑψηλότερον νόημα καὶ κενόν τι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἀναπληροῦντα μετεχειρίζετο ἀντὶ ποιήσεως.

Ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος συνυπάρχουσι καὶ τὸ διαλογικὸν καὶ τὸ μιμητικόν, ἀλλὰ ταῦτα εἰσὶ τυχαῖα· τινὲς μὲν τῶν διαλόγων δεικνύουσι τὸ μιμητικὸν ὑπέροχον, ὡς ὁ Πρωταγόρας, ὁ Γοργίας καὶ ἄλλοι, τινὲς δὲ τὸ διαλεκτικόν, ὡς ὁ σοφιστής, ὁ Παρμενίδης, καὶ ἄλλοι. Ἐπειδὴ δ' οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι ἐκθέσεις ἁπλῶς, ἀλλ' ἔργα τῆς τέχνης ἀμίμητα, ὡς π. χ. ἡ ὅλη τοῦ Παρμενίδου διαλεκτικὴ περιστρέφεται περὶ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κέντρον, ἡ ἐν Φιλήβῳ διάταξις εἶναι ἀξιοθαύμαστος, δὲν εἶναι ὀρθὸν ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐξαγόμενον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ'ὅτι ὁ γινώσκων αὐτὸ ζητεῖν εὑρίσκει· ἕκαστος διάλογος ἀποτελεῖ ὅλον τι. Ἐπειδὴ δ' ὁ διάλογος πολλάκις τὸν ἀναγνώστην ἀποπλανᾷ τῆς συναφείας τῶν ἰδεῶν, χωρὶς νὰ φέρῃ εἴς τι θετικὸν ἐξαγόμενον, τοῦτο φαίνεται ὅτι παρατηρήσας ὁ Κικέρων παρεκινήθη νὰ εἴπῃ ὅτι οὐδὲν βέβαιον ἐξάγεται (1),

(1) Acad. I, 12 cujus (Platonis) in libris nihil affirmatur, ut in utramque partem multa disserantur; de omnibus quaeritur, nihil certi dicitur.

καὶ ἐκ τούτου, ἐπειδὴ δυσχέρειαι παρέχονται ἀποπλανῶσαι τοῦ σκοποῦ; προῆλθον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δόξαι διάφοροι περὶ τῶν τοῦ Πλάτωνος διαλόγων, τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν.

Διὸ καὶ τινες τῶν ἀρχαίων, ἐν οἷς καὶ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, βουλόμενοι τοὺς διαλόγους νὰ τακτοποιήσωσιν, ἕλκουσιν εἰς τριλογίας καὶ τετραλογίας, καὶ πρώτην μὲν τριλογίαν τιθέασιν ἧς ἡγεῖται πολιτεία, Τίμαιος, Κριτίας· δευτέραν δέ, ἧς ἡγεῖται σοφιστής, πολιτικὸς Κρατύλος· τρίτην δὲ νόμοι, Μίνως, ἐπινομίς· τετάρτην δέ, Θεαίτητος, Εὐθύφρων, ἀπολογία· πέμπτην δέ, Κρίτων, Φαίδων, ἐπιστολαί· τὰ δ' ἄλλα καθ' ἓν καὶ ἀτάκτως (Δ. Λ. III, 61). Ὁ δὲ Θράσυλλος ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων τοὺς διαλόγους ἐξέδωκε κατὰ τὴν τραγικὴν τετραλογίαν· τετραλογίαι δ' εἰσὶν ἐννέα, ἑνὸς βιβλίου χώραν ἐπεχούσης τῆς πολιτείας καὶ ἑνὸς τῶν νόμων· πρώτην δὲ τετραλογίαν θέτει τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν ἔχουσαν, καὶ τῆς μὲν πρώτης τετραλογίας ἡγεῖται Εὐθύφρων, ἀπολογία, Κρίτων, Φαίδων· τῆς δὲ δευτέρας ἡγεῖται Κρατύλος, Θεαίτητος, σοφιστής, πολιτικός· (Δ. Λ. III, 56 καὶ ἐφ.).

Πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων ἐνόμισαν ὅτι ἀκμάζοντος τοῦ δράματος παρίσταντο τριλογίαι· ὁ δὲ Βοίκχιος ἀποφαίνεται, ὅτι τοῦτο ἐγίνετο μόνον ἐν τοῖς Ληναίοις, διότι ἐν τοῖς Διονυσίοις παρίσταντο τετραλογίαι, τουτέστι μετὰ τρεῖς τραγῳδίας καὶ τὸ σατυρικὸν τέταρτον, ὅπως ἡδύνῃ τοὺς θεατάς. (**Boeckhs Abhandl in d. Schriften der Berl. Acad. der Wissenbch. 1817**).

Ἐπειδὴ δὲ τὸ δραματικὸν ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος εἶναί τι τυχαῖον, εἶναι τυχαία καὶ ἡ εἰς τριλογίας καὶ τετραλογίας διαίρεσις τῶν διαλόγων, τουτέστι δὲν ἀφορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν διαλόγων συνέχειαν. Οἱ ἀρχαῖοι ἀναγαγόντες τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους εἰς τάξεις προέθεντο νὰ ζητήσωσι τὸν σκοπόν, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἐβάδισε, καὶ τὸ σχέδιον, καθ' ὃ τὴν τῶν διαλόγων σειρὰν κατέταξεν. Ἄλλοι δὲ διῄρεσαν τὸν διάλογον εἰς ὑφηγηματικὸν καὶ ζητητικόν· καὶ τὸν μὲν ὑφηγηματικὸν εἰς θεωρηματικόν τε καὶ πρακτικόν· καὶ τὸν θεωρηματικὸν εἰς τὸν φυσικὸν καὶ λογικόν· τὸν δὲ πρακτικὸν εἰς τὸν ἠθι-

κὸν καὶ πολιτικόν· τὸν δὲ ζητητικὸν εἰς τὸν γυμναστικὸν καὶ ἀγωνιστικόν. καὶ πάλιν τὸν γυμναστικὸν εἰς μαιευτικὸν καὶ πειραστικόν· τὸν δ' ἀγωνιστικὸν εἰς ἐνδεικτικὸν καὶ ἀνατρεπτικόν· (Δ. Λ. III, 49 καὶ ἐφ.). Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη ἀποβλέπει μὲν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν συνέχειαν τῶν διαλόγων, εἶναι ὅμως γενική, καὶ καθὸ τοιαύτη ἀνεπαρκής.

Ἄλλοι δὲ τοὺς διαλόγους διῄρεσαν πάλιν εἰς δραματικούς, διηγηματικοὺς καὶ μικτούς. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις αὕτη, ὡς καὶ ἡ εἰς συζυγίας, εἶναι ἐπίσης ἐξωτερικὴ καὶ διὰ τοῦτο τυχαία.

Ἅπασαι δ' αὗται αἱ δοξασίαι εἰσὶν αὐθαίρετοι, διότι κατ' αὐτὰς τὸ Πλατωνικὸν διατάσσεται μὴ Πλατωνικῶς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν γίνεται ἡ ἔννοια τῶν διαλόγων καταληπτή. Ἐπειδὴ δὲ γνήσια μετὰ μὴ γνησίων συμμίγνυνται ἐξάγεται περὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς συνεχείας τῶν διαλόγων οὐδέν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι πρὸς ἐξακρίβωσιν αὐτῶν βέλτιον τῶν ἀρχαίων δὲν ἐβάδισαν. Τινὲς δὲ τούτων ἐζήτησαν τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους νὰ τακτοποιήσωσι χρονολογικῶς. (**Tennemanns Gescsh. d. Phil. II, 205. Krüg's Gesch. der Phil. alter Zeit. s. 205**). Ἀλλ' οὐδὲ ἡ χρονολογικὴ τῶν διαλόγων σειρὰ φέρει ἀποτέλεσμα, διότι δὲν δεικνύει πάντοτε τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἰδεῶν ἀνάπτυξιν, οὐδ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Πλάτων συνέγραψεν ἕκαστον διάλογον, δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ· ἀλλ' οὐδ' αἱ τῶν διαλόγων διαφοραὶ δεικνύουσι τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας, ἀλλὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἰδεῶν, ὡς λ. χ. οἱ πρότεροι διάλογοι δὲν πραγματεύονται περὶ τὴν ἰδέαν ὡς κύριον ἀντικείμενον, ἀλλ' οἱ ὕστεροι, ὡς ἡ πολιτεία, ὁ Τίμαιος καὶ ὁ Κριτίας.

Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει (III, 61) ὅτι ὁ Πλάτων διπλαῖς κέχρηται ταῖς ἐπιγραφαῖς ἑκάστου τῶν βιβλίων, τῇ μὲν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος, τῇ δ' ἀπὸ τοῦ πράγματος. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ δοξασία δὲν εἶναι ἀρχαία, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐχρῶντο ἐπιγραφαῖς ἁπλαῖς π. χ. οὕτοι ἔλεγον ὁ Φαῖδρος τοῦ Πλάτωνος, ὁ Παρμενίδης, ὁ Γοργίας, ὁ Πρωταγόρας κτλ. Ἔτι δὲ καὶ ὁ Πρόκλος μόνον τὰ ὀνόματα ἐγίνωσκεν, ὥστε ἡ ἀπὸ τοῦ πράγματος ἐπιγραφὴ (λ. χ. περὶ τῶν ἰδεῶν ἢ Παρμενίδης, περὶ τοῦ ὁσίου ἢ

Εὐθύφρων κτλ.) προσετέθη ὑπὸ τῶν ἔπειτα, ἑπομένως δὲν εἶναι Πλατωνική. Οὕτως ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ Κικέρωνι λ. χ. τὸν Λαίλιον, τὸν Κάτωνα, πρὸς δὲ καὶ τὴν προσθήκην περὶ γήρατος, περὶ φιλίας, ἃ ὅμως δὲν πηγάζουσιν ἐκ τοῦ Κικέρωνος· εἰσὶ δὲ καὶ διάλογοι μὴ φέροντες ὀνομάτων ἐπιγραφὰς ὡς ἡ πολιτεία, οἱ νόμοι, τὸ συμπόσιον· ἀλλὰ καὶ αὗται ἐπέχουσι περίπου τόπον κυρίων ὀνομάτων. Αἱ ἐπιγραφαὶ εἰσὶν ἁπλαῖ, καὶ δὲν σημαίνουσι τὸ περιεχόμενον, διότι ἐὰν π. χ. πολιτεία, νόμοι, συμπόσιον, τοῦτο ἐσήμαινον, θὰ ἐπεγράφοντο περὶ πολιτείας, περὶ νόμων, περὶ συμποσίου.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων πρῶτος ὁ Σχλειερμάχερος ἐπεχείρησε νὰ τακτοποιήσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν συνέχειαν αὐτῶν· ὁ Σχλειερμάχερος συμπεραίνει ὅτι ὁ Πλάτων, ἐπειδὴ τὴν γραπτὴν παράστασιν θεωρεῖ κατωτέραν τῆς προφορικῆς (Φαῖδρ. 274. καὶ ἐφ.), ἐζήτησεν ὅσον ἔνεστι νὰ καταστήσῃ τὴν γραπτὴν ὁμοίαν τῇ προφορικῇ· ἡ δὲ γραπτὴ εἶναι ἐλλιπής, διότι μένει ἀεὶ ἀβέβαιον, ἂν ὁ ἀναγνώστης ἀντελήφθη τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως, καὶ ὅτι αὕτη οὔτε νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν κατὰ ἐνστάσεων δύναται, οὔτε παρανοήσεις νὰ ἀπομακρύνῃ. Πρὸς δ' ἀποφυγὴν τούτων τῶν δυσχερειῶν δοξάζει ὁ Σχλειερμάχερος, ὅτι ὁ Πλάτων ὡς συγγραφεὺς πρέπει νὰ ἔθεσεν ὡς νόμον τὸ νὰ διεξαγάγῃ πᾶσαν συζήτησιν οὕτως, ὥστε νὰ ἀγάγῃ τὸν ἀναγνώστην ἢ εἰς ἀναγέννησιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ σκοπουμένης ἰδέας ἢ εἰς τὸ ὡρισμένον αἴσθημα τῆς ἀκαταληψίας του· ὡς δ' ἡ πρόθεσις ἐν ἑκάστῳ διαλόγῳ δείκνυται, οὕτως ἐκ τοῦ σκοποῦ ἐξάγεται καὶ φυσική τις ἀκολουθία τῶν διαλόγων καὶ ἀναγκαία ἀναφορὰ αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων ἐν οὐδενὶ διαλόγῳ προβαίνει χωρὶς νὰ ὑποθέσῃ ἐπιτευχθεῖσαν τὴν ἐν προτέρῳ διαλόγῳ σκοπουμένην ἐνέργειαν, ὑποθέτει τὸ τέλος ἑνὸς ὡς ἀρχὴν καὶ βάσιν ἑτέρου, οἷον τὸ τέλος τοῦ Θεαιτήτου ὡς ἀρχὴν καὶ βάσιν τοῦ σοφιστοῦ, καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ ὡς ἀρχὴν καὶ βάσιν τοῦ Παρμενίδου, καὶ τὸ τέλος τοῦ Παρμενίδου ἀρχὴν καὶ βάσιν τοῦ Φιλήβου· καὶ ἐπειδὴ τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας ὁ Πλάτων δὲν ἐνόμιζε κεχω-

ρισμένας, ἀλλ' ἡνωμένας οὐσιωδῶς, δὲν προέρχονται πολλαὶ χωρισταὶ διαλόγων σειραί, ἀλλὰ μόνον μία περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ ἅπαντας· εἰδικώτερον δ' ὁ Σχλειερμάχερος ἐν ταύτῃ τῇ σειρᾷ διακρίνει τρεῖς διαιρέσεις, τοὺς στοιχειώδεις διαλόγους, τοὺς ἐμμέσως ζητητικοὺς καὶ τοὺς ἐξ ἀντικειμένου παραστατικοὺς ἢ κατασκευαστικούς· δὲν νομίζει δ' ὅτι ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν διαλόγων δὲν πρέπει νὰ μὴ ἀντιστοιχῇ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν αὐτῶν, ἀλλ' αἰτεῖ ὥστε ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη σχέσις, ἐὰν δυνατὸν νὰ ἀντικατασταθῇ, νὰ συνταυτίζηται ἐν τοῖς οὐσιώδεσι μετὰ τῆς χρονολογικῆς τῶν διαλόγων σειρᾶς· ὁμολογεῖ δ' ὅτι τοῖς κυρίοις ἔργοις συνεμίχθησαν καὶ πάρεργα, ἐκ περιστάσεως ἔργα συνεγράφησαν, ἃ ὅμως δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἡ ἀπολογία καὶ ἄλλα· τὸν δὲ Φαῖδρον, τὸν Πρωταγόραν, τὸν Παρμενίδην, ἐκλαμβάνει ὡς κύρια ἔργα, τὸν δὲ Λύσιν, Λάχην, Χαρμίδην, Εὐθύφρονα ὡς πάρεργα, τὴν δ' ἀπολογίαν καὶ τὸν Κρίτωνα ὡς κατὰ περίστασιν περιεχόμενον ἱστορικὸν ἔχοντα, ἄλλα δὲ μικρὰ ἔργα ὡς μὴ γνήσια. Τὴν δὲ δευτέραν τάξιν ἐπέχει ὁ Γοργίας, ὁ Θεαίτητος, ὧν ὡς πάρεργόν ἐστιν ὁ Μένων, ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Κρατύλος. Μετὰ δὲ τούτους ἕπεται ὁ σοφιστής, ὁ πολιτικός, τὸ συμπόσιον, ὁ Φαίδων καὶ ὁ Φίληβος· εἰς δὲ τὴν τρίτην τάξιν ἀνάγει τὴν πολιτείαν, τὸν Τίμαιον, καὶ τὸν Κριτίαν, τοὺς δὲ Νόμους ἐκλαμβάνει ἔργον δευτερεῦον.

Μετὰ δὲ τοῦ Σχλειερμαχέρου διακρίνει καὶ ὁ Ἄστιος τρεῖς σειρὰς διαλόγων, Σωκρατικούς, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ τὸ ποιητικὸν καὶ δραματικόν, ὡς ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ, Γοργίᾳ, Φαίδρῳ καὶ Φαίδωνι, διαλεκτικοὺς ἢ Μεγαρικούς, ἐν οἷς δὲν ἐπικρατεῖ τὸ ποιητικόν, ὡς ἐν τῷ Θεαιτήτῳ, τῷ Σοφιστῇ, τῷ πολιτικῷ, τῷ Παρμενίδῃ καὶ τῷ Κρατύλῳ, καθαρῶς δ' ἐπιστημονικούς, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ τὸ ποιητικὸν καὶ διαλεκτικόν, ὡς ἐν Φιλήβῳ, συμποσίῳ, πολιτείᾳ, Τιμαίῳ καὶ Κριτίᾳ. Τοὺς δ' ἄλλους διαλόγους ὁ Ἄστιος ἐκλαμβάνει ὡς μὴ γνησίους (σελ. 41).

Ὁ δὲ Σόχερος καὶ Σταλβαύμιος εἰσὶν τῷ Σχλειερμαχέρῳ ἀντίθετοι ὡς ζητοῦντες νὰ διατάξωσι τοὺς διαλόγους χρονολογικῶς de Platonis vita ingenio et scriptis 1. Τόμ. p. **XXXI.** κ.ἑφ.)

Ὁ μὲν Σόχερος ὑποθέτει 4 περιόδους, πρώτην μὲν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, δευτέραν δὲ μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς σχολῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, τρίτην δὲ μέχρι τοῦ 55 ἢ 60 ἔτους τοῦ Πλάτωνος καὶ τετάρτην τὴν τοῦ γήρατος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σταλλβαύμιος ὑποθέτει τρεῖς περιόδους, πρώτην μὲν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, δευτέραν δὲ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ὁδοιπορίας εἰς Σικελίαν, καὶ τρίτην μεταξὺ τῆς δευτέρας ὁδοιπορίας εἰς Σικελίαν καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ δ' Ἑρμάννος ἐζήτησε (σ. 346 καὶ ἑφ.) τὴν χρονολογικὴν τάξιν νὰ στηρίξῃ ἑδραιότερον. Ὁ Ἑρμάννος νομίζει ὅτι ὁ Πλάτων ὡρίμασε βαθμηδόν, καὶ ὅτι εἰς ἀνάπτυξιν τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας συνετέλεσαν ἰδίως δύο τινά, δηλαδὴ ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους, οὗ ἕνεκα ὁ Πλάτων ἀφίκετο εἰς Μέγαρα ὅπου ἐγνώρισε τὴν ἐλεατικὴν θεωρίαν, καὶ ἡ πρώτη εἰς Σικελίαν ὁδοιπορία του, ἧς ἕνεκα ἐγνώρισε τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ καθ' Ἑρμάννον αἱ ἐποχαὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου τοῦ Πλάτωνος ὁρίζονται κατὰ τὰ περιστατικὰ ταῦτα, προκύπτουσι καὶ τρεῖς τάξεις Πλατωνικῶν συγγραμμάτων, δηλαδὴ Σωκρατικὰ ἢ στοιχειώδη, διαλεκτικὰ ἢ ἔμμεσα καὶ παραστατικὰ ἢ κατασκευαστικά. Οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους φέρουσι καθ' Ἑρμάννον χαρακτῆρα μερικόν, ἐλεγκτικὸν καὶ προτρεπτικὸν καὶ συνέχονται μετὰ τοῦ τρόπου τοῦ Σωκράτους, οἱ δὲ τῆς δευτέρας ἐποχῆς φέρουσι χαρακτῆρα διαλεκτικόν, διότι ὁ Πλάτων κατ' αὐτὸν ἠσχολήθη περὶ τὴν Μεγαρικὴν καὶ Ἐλεατικὴν φιλοσοφίαν, οἱ δὲ τῆς τρίτης ἐκτελοῦσι τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας αὐτοῦ διὰ τῆς σπουδῆς τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας.

Μεταξὺ δὲ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σχλειερμαχέρου καὶ τῆς τοῦ Ἑρμάννου κεῖνται αἱ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου δοξασίαι τῶν νεωτέρων. Ὁ μὲν Ῥίττερος καὶ Βράνδης ἕπονται οὐσιωδῶς τῷ Σχλειερμαχέρῳ, (**Gesch. d. Phil. II, 188** καὶ ἑφ. II, 152 καὶ ἑφ.). Ὁ δὲ Στεϊνχάρτιος καὶ ἄλλοι τῷ Ἑρμάννῳ. (**Gesch. d. Phil.** s. 43 καὶ ἑφ.).

Πρῶτος ὁ Σχλειερμάχερος (**Einleit. in d. Plat. Werke Tom.**

I, p. 1—52. καὶ Einleit. in jedem einzelnen Dialog) ἀπεφήνατο, ὅτι ἡ ἀληθὴς θεωρία τοῦ Πλάτωνος περιεχομένη ἐν αὐτοῖς τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐμμελοῦς ἑκάστου τούτων σπουδῆς. Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι ὀρθή, διότι ἐκ τῆς ἐμμελοῦς σπουδῆς ἑκάστου ἐξάγεται ἡ συνέχεια ὅλων καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ θεωρία.

Ἡ δοξασία ὅμως ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀποτελεῖ ὅλον τι, ἀλλὰ συνίσταται ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων ὑπ' ἀλλήλων ἀναιρουμένων, δὲν εἶναι ὀρθή· ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἑρμάννου δόξα δὲν φαίνεται ὀρθή, ὅτι δηλαδὴ ὁ Πλάτων ἔν τινι μὲν χρόνῳ ἦτο καθαρὸς Σωκρατικός, ἐν ἄλλῳ δὲ Μεγαρικὸς καὶ Ἐλεατικός, καὶ ἄλλῳ Πυθαγόρειος, ἴσως δὲ ἐν ἄλλῳ Ἡρακλείτειος ἢ Ἀναξαγόρειος, διότι ὁ Πλάτων οὐδέποτε ἦτο καθαρὸς Σωκρατικός, οὐδὲ καθαρὸς Πυθαγόρειος, διότι πρὶν ἢ ἔλθῃ πρὸς τὸν Σωκράτην ἤδη τὰς Ἡρακλείτους δόξας ἐγίνωσκεν, ὡς τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 5) καὶ ὡς τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Πλάτων ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Μουσῶν καὶ τριακοντούτης δὲν ἐγίνωσκε τὰς θεωρίας τῶν φυσιολόγων, τῶν Ἐλεατῶν καὶ τῶν Πυθαγορείων. Ἔτι δὲ τὴν δόξαν ταύτην ἀναιρεῖ καὶ ἡ μαρτυρία, ὅτι ὁ Πλάτων ἔτι ζῶντος Σωκράτους ἐξέδωκε τὸν Λύσιν καὶ τὸν Φαῖδρον περιέχοντα ἰδέας Πυθαγορείους. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ συστήματος αὐτοῦ δὲν ἦλθε βαθμηδόν, ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς σπουδῆς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς τῶν ἄλλων συνέλαβε πρὸ τῆς ψυχῆς του τὸ σχέδιον τοῦ συστήματός του, ὃ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἀνέπτυξεν.

Ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος ἀπαντῶνται μὲν γεγονότα τινὰ τοῦ βίου τοῦ Πλάτωνος, ταῦτα δὲ δεικνύουσι μὲν τὴν ἐποχήν, πρὸ τῆς ὁποίας ταῦτα ἔγειναν, δὲν δεικνύουσι δὲ καὶ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἔγειναν· ταῦτα ὅμως δὲν ἐξαρκοῦσι πρὸς χρονολογικὴν τακτοποίησιν τῶν διαλόγων.

Συντελεστικὸν δὲ μέσον πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου ἢ ὑστέρου τῶν διαλόγων δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τῶν διαφόρων αὐτοῦ συγγραμμάτων, διότι ἐν ἑκάστῳ διαλόγῳ ὁ

Πλάτων δὲν ἐκθέτει τὸ ὅλον αὐτοῦ σύστημα, ἀλλ' ἔν τινι μὲν ὑποδεικνύει, ἐν ἄλλῳ δὲ προπαρασκευάζει καὶ ἐν ἄλλῳ ἐκθέτει· ἐν ἑνὶ διαλόγῳ παραπέμπει εἰς ἕτερον, ἐν ἑνὶ αἱ ἰδέαι ἐκτίθενται προβληματικῶς, ἐν ἄλλῳ ὡς γνωσταί, καὶ ἐν ἄλλῳ ὡρισμένως καὶ ἐπιστημονικῶς θεμελιοῦνται. Ταῦτα δὲ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐκεῖνο τῶν ἔργων, ἐν ᾧ προβληματικῶς ἐκτίθενται, εἶναι τὸ πρότερον, ἐκεῖνο δὲ ἐν ᾧ θεμελιοῦνται, τὸ ὕστερον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων, τουτέστιν ἐκ τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν τῶν διαλόγων.

Ἐὰν δ' ἐν οὐδενὶ τῶν προτέρων Πλατωνικῶν διαλόγων ἀπαντᾶ ταί τι, ὃ φέρει ὑπὲρ τὴν Σωκρατικὴν θεωρίαν, ὡς ἐν τῷ ἐλάττονι Ἱππίᾳ, τῷ Λύσιδι, τῷ Χαρμίδῃ, τῷ Πρωταγόρᾳ, τῷ Εὐθύφρονι, τῇ ἀπολογίᾳ, τῷ Κρίτωνι καὶ ἄλλοις, ἐὰν οὐδὲν ἴχνος τῆς θεωρίας τῆς ἀποτελούσης τὴν διαφορὰν τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς Σωκρατικῆς ὑπάρχῃ, ἐὰν οὐδὲ φυσικαὶ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ συζητήσεις ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶνται, οὐδὲ γνῶσις τῶν προτέρων συστημάτων δείκνηται, οὐδ' ἄλλο τι ἢ ἡ Σωκρατικὴ θεωρία περὶ ἀρετῆς καὶ ἡ ἀναγωγὴ τῶν ἀρετῶν εἰς τὴν γνῶσιν ἀναφέρεται, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους ἐποχήν.

Οἱ δὲ διάλογοι Γοργίας, Μένων, Θεαίτητος, Εὐθύδημος φαίνονται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν μετὰ τὸν τοῦ Σωκράτους θάνατον ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία ὡς βάσις τοῦ συστήματος παρίσταται (Εὐθυδ. 301. Θεαίτ. 176), καὶ αἱ τῶν Πυθαγορείων περὶ μετεμψυχώσεως παραστάσεις μετὰ τῆς περὶ ἀναμνήσεως θεωρίας ἐκτίθενται (Μεν. Θεαίτ. 177. Φαίδ. 80. πολιτ. X, 615).

Ἐὰν δ' ὁ Πλάτων πρότερον περὶ ταῦτα δὲν εἶχεν ἀσχοληθῆ, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν τῷ στοιχειώδει, τουτέστι τῇ θεωρίᾳ τοῦ Σωκράτους, τοῦτο ἔπραξεν οὐχὶ ὡς ἀγνοῶν τὰς τῶν ἄλλων θεωρίας, ἀλλ' ὡς θέλων νὰ γείνῃ ἐντελῶς κάτοχος τῶν Σωκράτους ἀρχῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν νὰ στερεώσῃ τὸ οἰκοδόμημα πρὶν ἢ ἐκτείνῃ αὐτό.

Ἐὰν δ' οἱ διάλογοι, Κρατύλος, σοφιστὴς, πολιτικὸς, Παρμενίδης, ὑποθέτωσι τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὴν φυσικὴν, ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται, ὅτι ὁ Πλάτων τὴν Πυθαγόρειον θεωρίαν τότε δὲν ἐγίνωσκε· διότι ὁ Φαῖδρος, εἰ καὶ τούτων νεώτερος, ὑποθέτει τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ὡς εἴρηται. Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ πάλαι τε καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ἐθαυμάσθησαν· τὰ δὲ πρὸς τὴν δόξαν ταύτην μὴ ἀνταποκρινόμενα ὑπελήφθησαν μὴ γνήσια, ὡς ὁ Λάχης ὁ Χαρμίδης, ὁ Λύσις, ὁ Εὐθύδημος, ὁ Μένων, οἱ νόμοι, ὁ σοφιστὴς, ὁ πολιτικὸς, ὁ Παρμενίδης, ὁ Κριτίας καὶ ἄλλα, ὧν τινὰ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει ὡς γνήσια τοῦ Πλάτωνος, οἷον τὸν Μένωνα (ἀναλυτ. ὕστ. I, 1. πρότ. II, 21), τὸν Γοργίαν (σοφ. ἐλεγχ. 12), τὸν Φαίδωνα (γεν. καὶ φθ. II, 9. μετεωρολ. II, 2. μετ. XIII, 5), τὸ συμπόσιον (Πολιτ. II, 1), τὸν Τίμαιον (φυσ. IV, 2) τὸν Εὐθύδημον (περὶ σοφιστ. ἐλεγχ. 20), τοὺς νόμους (πολιτ. II, 6 καὶ ἑφ.), τὸν Κρίτωνα, τὸν Εὐθύφρονα, τὸν Ἱππίαν, τὸν Μενέξενον (μεταφ. V, 29. ῥητ. III, 4. Δ. Λ. III, 37), καὶ τὸν Κλειτοφῶντα, ὃν καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς γνήσιον θεωρεῖ. (περὶ συνθ. λέξ. 25. σ. 406).

Ἐὰν δὲ τῆς γνησιότητος τῶν τοῦ Πλάτωνος διαλόγων χαρακτηριστικὸν ἐκληφθῇ τὸ ὕφος καὶ ἡ τῶν ἰδεῶν γενεαλογία (1), φαίνονται ὁ Ἵππαρχος, ὁ Μίνως, οἱ Ἀντερασταὶ μὴ γνήσιοι, ἀλλὰ μαθητῶν δοκίμια.

Ὁ δ' Ἐρυξίας, Ἀξίοχος καὶ δεύτερος Ἀλκιβιάδης ἀποδίδονται ἄλλοις συγγραφεῦσιν, ὡς ὁ Ἐρυξίας καὶ Ἀξίοχος Αἰσχίνῃ, ὁ δὲ δεύτερος Ἀλκιβιάδης Ξενοφῶντι (Δ. Λ. II, 61. III, 62. Ἀθήν. V, 62. σ. 220. Σουίδ. λ. Αἰσχίνης).

Τινὲς δὲ τῶν ἐπιστολῶν Φιλίππῳ τῷ Ὀπουντίῳ (Δ. Λ. III, 37). Ὁ δὲ Θεάγης, Ἱππίας μείζων καὶ πρῶτος Ἀλκιβιάδης ἀρχαίοις Ἀκαδημαϊκοῖς. (Ritter Gesch. d. Phil. II, 183).

Καὶ ὁ Ἱππίας ἐλάττων θὰ ὑπελαμβάνετο μὴ γνήσιος, ἐὰν

(1) Ἀριστοτέλης πολιτικ. II, 3. ἐκθέτει ὡς γνωρίσματα τῶν τοῦ Πλάτωνος ἔργων λόγων «τὸ περιττὸν καὶ τὸ κομψὸν καὶ τὸ καινοτόμον καὶ τὸ ζητητικόν, καλῶς δὲ πάντα ἴσως χαλεπόν.»

αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀνέφερεν ἐν τέλει τῆς μεταφυσικῆς, εἰ καὶ δὲν μνημονεύει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαν ὁ Ἄστιος ἐθεώρησε μὴ γνήσιον ἔργον τοῦ Πλάτωνος ὡς μὴ ἔχον διάλογον· ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπῄτει τοιαύτην μορφὴν, ἵνα ἀντιταχθῇ τῇ τοῦ Λυσίου ἀπολογίᾳ. Μὴ γνήσια ὅμως ἔργα τοῦ Πλάτωνος δύνανται εὐλόγως νὰ θεωρηθῶσιν ἐκεῖνα μόνον, ἃ δι' ἀποδείξεων ἀληθῶν ὡς τοιαῦτα ἀποδείκνυνται· ἄλλως τε ταὶ τὰ ἀσήμαντα πρέπει γνήσια νὰ θεωρῶνται.

Ἡ δ' ἐνασχόλησις τοῦ Πλάτωνος περὶ τὸ συγγράφειν διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη. (Δ. Λ. III, 37. Cic. de senect. 5)· ἡ ὁδὸς, ἣν εἰς τοῦτο ἐβάδισε, δὲν εἶναι γνωστὴ, διότι περὶ τούτου ἀποδείξεις δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐπειδὴ δ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν συνετάχθησαν, δὲν εἶναι ἀπόδειξις ἀποχρῶσα, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐμβαθύνῃ τις εἰς τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον αὐτῶν, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὴν γενεαλογίαν τῶν ἰδεῶν καὶ δι' αὐτῆς τὰς βαθμίδας τῆς φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως, ἀντιστοιχούσας εἰς τὴν χρονολογικὴν γένεσιν τῶν διαλόγων. Μεταξὺ ὅμως τῶν προτέρων καὶ ὑστέρων εἰσὶν ὅλοι οἱ ἄλλοι διάλογοι, ἐξαιρουμένων τῶν νόμων, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔργον ἀτελὲς καὶ οἱονεὶ παράρτημα τῆς πολιτείας.

Ἐντεῦθεν δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι οἱ μὲν μικροὶ διάλογοι δύνανταί νὰ ταχθῶσιν εὐλόγως εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν, ὡς ὁ Ἴων, ὁ Λύσις, ὁ Λάχης, οἱ δύο Ἱππίαι, ὁ Εὐθύφρων, οἱ δύο Ἀλκιβιάδαι, ὁ Χαρμίδης, ὁ Ἵππαρχος, ὁ Θεάγης, οἱ Ἀντερασταὶ, ὁ Κλειτοφῶν, ὁ Μενέξενος (1), ὁ Μίνως, ἡ ἐπινομὶς, (ἥτις λέγεται ἔργον Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου), ὁ Κρίτων, καὶ αἱ ἐπιστολαὶ, ὧν μόνη ἡ τρίτη, ἡ ἑβδόμη καὶ ὀγδόη εἰσὶ γνήσιαι, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Βοίκχιος. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐποχὴν δύνανται νὰ ταχθῶσιν ὁ Γοργίας, ὁ Θεαίτητος, ὁ Σοφιστὴς, ὁ Παρμενίδης, ὃς ὑποθέτει τὸ ἐξαγόμενον τοῦ σοφιστοῦ, ὁ δὲ σο-

(1) Ὁ Βοίκχιος αὐτὸν θεωρεῖ γνήσιον καὶ ὡς ἔργον ῥητορικὸν ἔχον ὑπ' ὄψιν τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ Λυσίου.

φιστὴς συνέχεται μετὰ τοῦ τέλους τοῦ Θεαιτήτου· ἄρα ὁ Θεαίτητος συμφωνῶν μετὰ τῶν Μεγαρικῶν προηγεῖται τοῦ σοφιστοῦ καὶ οὗτος ἀνασκευάζων αὐτοὺς μετὰ τοῦ Παρμενίδου· οὗτοι δὲ προηγοῦνται τοῦ Φιλήβου, τοῦ πολιτικοῦ τῆς πολιτείας, τοῦ Τιμαίου καὶ τοῦ Κριτίου. (Brandis Gesch. d. Gr. Röm. Phil. II, 177).

Ὁ Σχλειερμάχερος διῄρεσε τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους εἰς προπαρασκευαστικούς, ὡς τὸν Φαῖδρον, τὸν Παρμενίδην, καὶ εἰς παραστατικούς, ὡς τὴν πολιτείαν, τοὺς νόμους καὶ τὸν Τίμαιον. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν περιλαμβάνει ἅπαντας τοὺς διαλόγους, διότι τινὲς οὔτε εἰς τὴν μίαν τάξιν ἀνάγονται οὔτε εἰς τὴν ἑτέραν. Ὁ Βοίκχιος παραδέχεται τὴν διαίρεσιν τοῦ Σχλειερμαχέρου, θέτει ὅμως τοὺς παραστατικοὺς μεταξὺ τῶν προπαρασκευαστικῶν καὶ δογματικῶν. Ἀλλὰ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος καθαρῶς δογματικοὶ ἤτοι θετικοὶ δὲν ὑπάρχουσι· διότι τὸ θετικὸν δὲν ὑπάρχει καθαρόν, ἀλλὰ μεμιγμένον μετὰ τοῦ ἀποθετικοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος μέθοδον ἀνάλογον. Ἐπειδὴ δ' ὡς ἡ μέθοδος ἐστὶ μικτή, εἰσὶ καὶ οἱ διάλογοι μικτοί, ἀποδείκνυται ὅτι οἱ μὲν τὸ ἀποθετικὸν ἤτοι διαλεκτικὸν ὑπέροχον ἔχοντες εἰσὶ πρότεροι, οἱ δὲ τὸ θετικὸν ὑπέροχον ὕστεροι.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης (ἠθ. Νικομ. I, 4.) διαβεβαιοῖ, ὅτι ἠπόρει καὶ ἐζήτει πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἡ ὁδός, τὴν δ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὁδὸν δὲν ἀνέπτυξε, δὲν ἠδύνατο νὰ προβῇ καὶ εἰς σύνθεσιν, ἐπομένως οὐδ' οἱ διάλογοι αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ κατασταθῶσι καθαρῶς θετικοί, οὐδ' ἡ ἐσωτερικὴ συνέχεια καὶ ἐπομένως καὶ ἡ χρονολογικὴ τάξις αὐτῶν νὰ ἐξακριβωθῇ.

Ἐν τῷ Σοφιστῇ, τῷ Παρμενίδῃ, τῷ Φιλήβῳ καὶ ἄλλοις ἀπέδειξε μὲν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς συνεπάγεται τὴν τῶν πολλῶν, ἐν οὐδενὶ ὅμως παρήγαγε τὰ πολλὰ ἐκ τοῦ ἑνός.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Πλάτων εἰς σύνθεσιν δὲν προὐχώρησε, καὶ ἐπομένως εἰς οὐδὲν καθαρὸν θετικὸν νὰ ἔλθῃ ἦτο δυνατόν, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς νὰ παραγάγῃ τὰ πολλά, προῆλθον καὶ κενὰ οὐκ ὀλίγα ἐν τῇ θεωρίᾳ του.

γ) Περὶ τῆς σχέσεως τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας πρὸς τὴν τοῦ Σωκράτους καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος οὖσα αὐτὴ ἡ τοῦ Σωκράτους, τελειοποιηθεῖσα μόνον καὶ ἐκταθεῖσα, διαφέρει τῆς τοῦ Σωκράτους ὅτι αὕτη τὰ τοῦ Σωκράτους ἀξιώματα ἀνήγαγεν εἰς σύστημα, καὶ τὴν περὶ γνώσεως ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς ἀρχὴν μεταφυσικήν.

Ὁ Πλάτων τῇ μεθόδῳ τοῦ Σωκράτους χρησάμενος κατέδειξε τὴν τῆς γνώσεως καὶ δόξης διαφοράν, ἣν ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἡράκλειτος, οἱ Μεγαρικοὶ καὶ Κυνικοί, ἐγνώρισαν, ἀνῄρεσε τὸ τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν σοφιστῶν ὑποκειμενικόν, καὶ συνέδεσε διὰ τῆς περὶ τοῦ νοῦ θεωρίας τοῦ Ἀναξαγόρου, τῆς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ Σωκράτους, τῶν Μεγαρικῶν καὶ τῆς ἀριθμητικῆς τῶν Πυθαγορείων τὴν περὶ τοῦ ὄντος τῶν Ἐλεατῶν θεωρίαν μετὰ τῆς περὶ γενέσεως τοῦ Ἡρακλείτου, ἑνὶ λόγῳ συνέδεσε τὰ στοιχεῖα τῶν πρότερον εἰς ἓν σύστημα· ὥστε ἡ μὲν γνῶσις τῶν πρὸ Σωκράτους φιλοσοφιῶν ἔδωκε τῷ Πλάτωνι τὴν ὤθησιν εἰς προαγωγὴν τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας, ἡ δὲ τοῦ Σωκράτους κατέστησεν αὐτῷ δυνατὸν τὸ νὰ συνδέσῃ τὰς τῶν πρότερον θεωρίας μετ' αὐτῆς καὶ νὰ θεμελιώσῃ τὸν ἰδανισμόν, δι' ὃν κατέστη ὁ μυσταγωγὸς τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Πλάτων ἀποβλέπων εἰς σχηματισμὸν συστήματος ἐξέτεινε τὴν διαλεκτικήν, δὲν ἐξέτεινεν ὅμως τὴν ἐπαγωγὴν καὶ τὸν συλλογισμὸν εἰς ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πλάτων τὴν φιλοσοφίαν ὡρίσατο ἐπιστήμην θεωρητικήν τε καὶ πρακτικήν, οὐ μόνον δὲν ἀπεμακρύνθη τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τοῦ συνδέσμου αὐτῶν, ἡ μὲν ἐπιστήμη κατέστη ζῶσα, ἡ δὲ παράστασις τεχνική.

δ) Περὶ διαιρέσεως τῆς Πλάτωνος φιλοσοφίας.

Ἀπορεῖται δ' ἂν ὁ Πλάτων τὴν φιλοσοφίαν διῄρεσεν εἰς μέ-

ρη, καὶ ἂν διῄρεσε, πῶς διῄρεσε; Τινὲς τῶν νεωτέρων διῄρεσαν αὐτὴν εἰς γενικὴν καὶ ἐφηρμοσμένην, καὶ πάλιν τὴν ἐφηρμοσμένην εἰς φυσικὴν καὶ ἠθικήν. (**Marbach Gesch. d. Phil. I, 215**). Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται ἐν τοῖς τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις· ἄλλοι δὲ πάλιν διῄρεσαν αὐτὴν (**Krug. Gesch. d. Phil. alter Zeit. 209**) εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικήν. Ἄλλοι δὲ προσέθεσαν καὶ τρίτον τὴν λογικὴν ἤτοι τὴν διαλεκτικήν· (**Tennemann Plat. Phil. I, 240**)· ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις αὕτη ἀντίκειται εἰς τὴν περὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ ἰδέαν τοῦ Πλάτωνος.

Καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος (III, 84) ἀναφέρει τὴν διαίρεσιν τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς πρακτικὴν, ποιητικὴν καὶ θεωρητικὴν, ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις αὕτη χωρίζουσα τὸ θεωρητικὸν ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ δὲν εἶναι γνησία Πλατωνική.

Ὁ Κικέρων (**Acad. I, 5, 19. Fin. V, 3, 8.** Δ. Λ. **III, 56.**) καὶ ὁ Εὐσέβιος (εὐαγ. προπ. XI, 2, 2 καὶ ἑφ.) διαιροῦντες τὴν τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίαν εἰς λογικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάγουσι τὴν θεολογίαν καὶ ψυχολογίαν εἰς τὴν φυσικήν. Ἡ διαίρεσις αὕτη, ἣν ἐπικυροῖ καὶ ὁ Σέξτος (1), φαίνεται Πλατωνικὴ, διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑποθέτει αὐτὴν, (Τοπ. I, 14. ἀναλυτ. ὕστ. I, 33), καὶ ὁ Ξενοκράτης μετεχειρίζετο· ἀλλ' ὁ Πλάτων διαλεκτικὴν λέγων ἐνόει αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν· ἀντὶ ὅμως τῆς ἠθικῆς ἀκόλουθον θὰ ἦτο, ἐὰν ἐτίθετο ἡ πολιτικὴ, διότι αὕτη περιλαμβάνει τὴν ἠθικὴν ὡς μέρος αὐτῆς. Αὕτη δ' ἡ διαίρεσις φαίνεται γνησία Πλατωνικὴ, διότι ἐξαγομένη ἐκ τῆς μεθόδου καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος συνδέει τὰς θεωρίας τῶν πρότερον εἰς ἕν.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ διαίρεσις αὕτη θεωρηθῇ γνησία, ποίαν τάξιν ἔχουσι τὰ μέρη;

Ἐπειδὴ ἡ διαλεκτικὴ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς φυσικῆς καὶ

(1) VII, 16. ἐντελέστερον δ' εἰπόντες τῆς φιλοσοφίας τὸ μέν τι εἶναι φυσικὸν, τὸ δ' ἠθικὸν, τὸ δὲ λογικὸν, ὧν δυνάμει μὲν Πλάτων ἐστὶν ἀρχηγὸς, ῥητότατα δὲ οἱ περὶ Ξενοκράτη καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου, ἔτι δ' οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς.

τῆς ἠθικῆς, πρέπει νὰ προηγηθῇ ἀμφοτέρων· ἐπειδὴ δ' αἱ διαιρέσεις καὶ συζητήσεις τῆς πολιτείας στηρίζονται ἐπὶ τῶν τριῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, τοῦ λογικοῦ, τοῦ θυμοειδοῦς καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, πρέπει ἡ φυσικὴ νὰ προταχθῇ τῆς ἠθικῆς ἢ βέλτιον τῆς πολιτικῆς· ἄρα ἐξάγονται τρία μέρη τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, πρῶτον μὲν ἡ διαλεκτικὴ, δεύτερον δ' ἡ φυσικὴ καὶ τρίτον ἡ πολιτική.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ διαίρεσις αὕτη θεωρηθῇ γνησία Πλατωνικὴ, ἐξαρκεῖ εἰς τὸ νὰ περιλάβῃ τὸ ὅλον περιεχόμενον τῶν τοῦ Πλάτωνος διαλόγων; Ὁ Ζέλλερος (**Phil. d. Griech. II, 366** καὶ ἑφ.) ἐξ ἑνὸς μὲν τὴν διαίρεσιν ταύτην ἀνεπαρκῆ θεωρῶν ἐξ ἑτέρου δὲ ἀνοίκειον τὸ νὰ ἀναχθῇ μέρος τῶν διαλόγων εἰς τὴν διαλεκτικὴν, ἕτερον δ' εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἠθικὴν, ὡς συνήθως συμβαίνει, διότι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ συνέχεια διακόπτεται, ἡ γνῶσις καὶ ἡ πρᾶξις χωρίζονται, νομίζει εὔλογον νὰ ληφθῇ ἑτέρα διαίρεσις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος ἀναφερομένη, τουτέστιν οἱ μικροὶ διάλογοι νὰ ἀποτελέσωσι μέρος προπαιδευτικόν. (1).

Τοῦτο δ' οὐ μόνον τῇ ἐπαγωγικῇ μεθόδῳ τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀντίκειται, ἀλλ' εἶναι μάλιστα καὶ λυσιτελές· διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης θεωρῶν τὸ ὄργανον ἤτοι τὰ λογικὰ συγγράμματα αὐτοῦ ὡς μέσον προπαιδευτικὸν προέταξε τῆς φιλοσοφίας· διότι ἐθεώρει ἀναγκαῖον οἱ εἰς φιλοσοφίαν ἐρχόμενοι νὰ ἔρχωνται εἰς αὐτὴν παρεσκευασμένοι δεόντως. Ἀλλ' ἐκ τοῦ χωρίου, ὃ ἀναφέρει ὁ Ζέλλερος, οὔτε ὡρισμένη διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας εἰς μέρη ἐξάγεται, οὔτε δύναται νὰ ἐξαχθῇ· διότι ὁ Πλάτων τὴν διαίρεσιν μὴ ἀναπτύξας, ἑπομένως τὰ πολλὰ ἐκ τοῦ ἑνὸς μὴ παραγαγὼν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὁρίσῃ καὶ τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας του.

(1) Πολιτεία VI, 511. οὗ αὐτὸς ὁ λόγος ἅπτεται, τῇ τοῦ διαλέγεσθαι δυνάμει τὰς ὑποθέσεις ποιούμενος, οὐκ ἀρχὰς, ἀλλὰ τῷ ὄντι ὑποθέσεις, οἷον ἐπιβάσεις τε καὶ ὁρμάς· ἵνα μέχρι τοῦ ἀνυποθέτου ἐπὶ τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν ἰὼν, ἁψάμενος αὐτῆς, πάλιν αὖ ἐχόμενος τῶν ἐκείνης ἐχομένων, οὕτως ἐπὶ τελευτὴν καταβαίνῃ, αἰσθητῷ παντάπασιν οὐδενὶ προσχρώμενος, ἀλλ' εἴδεσιν αὐτοῖς δι' αὐτῶν εἰς αὐτὰ, καὶ τελευτᾷ εἰς εἴδη.

δ) Περὶ τῆς ἐπιστήμης κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ὀρθὴν δόξαν.

Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Θεαιτήτῳ συζητῶν ψυχολογικῶς τί ἐστιν ἐπιστήμη κατ' ἀναφορὰν πρός τε τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ὀρθὴν δόξαν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι ἐπιστήμη· διότι ἡ αἴσθησις ἀντικείμενον ἔχει τὰ φαινόμενα, τουτέστιν ἀληθῆ εἰσὶν, ἃ φαίνονται· (Θεαίτ. 151 καὶ ἐφ.)· οὐδὲ ἡ ὀρθὴ δόξα, ἀποδεικνύει, εἶναι ἐπιστήμη· διότι οὐδ' αὐτὴ ἀποκλείει τὴν ψευδῆ δόξαν· ἄρα ἡ ἐπιστήμη καὶ τὴν ψευδῆ δόξαν ἀποκλείει καὶ τὸ ὄντως ὂν ἔχει περιεχόμενον, καὶ οὖσα ἀλήθεια ἐστὶν ἀνωτέρα καὶ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης.

Ὁ Πλάτων ὅμως δὲν ἀναπτύσσει, ὡς ἔδει, τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης ἐξ αὐτῆς, ἀλλὰ κατ' ἀναφορὰν πρός τε τὴν ψευδῆ καὶ ὀρθὴν δόξαν, τουτέστι μετ' αὐτάς, διότι τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης ἐθεώρει ὡς τὸ τέλος ἁπασῶν τῶν ἐπιστημονικῶν συζητήσεων· διὸ ἄρχεται ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως. Οἱ ἐκλαμβάνοντες, λέγει, τὴν ἐπιστήμην αἴσθησιν ὑποθέτουσιν, ὅτι ὁ ἐπιστάμενός τι αἰσθάνεται τοῦτο, ὃ ἐπίσταται· τούτου δ' ὑποτιθεμένου ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ αἴσθησις. Ἐὰν δ' ἡ ἐπιστήμη ἦτο αἴσθησις, τὸ φαινόμενον θὰ ἦτο ἀληθές, ὡς ἔλεγεν ὁ Πρωταγόρας, οἷον ἐμοὶ φαίνεται, τοιοῦτον καὶ ἔστιν, καὶ οἷον σοί, ὁμοίως, λ. χ. πνέοντος ἀνέμου ὁ μὲν ἡμῶν ῥιγεῖ, ὁ δὲ οὔ· τῷ μὲν ῥιγοῦντι ἐστὶ ψυχρόν, τῷ δὲ μὴ οὔ· ἄρα αὐτὸ καθ' αὑτὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν· ὥστε κατὰ Πρωταγόραν τό γε φαίνεσθαι αἰσθάνεσθαί ἐστιν, καὶ ἡ φαντασία αἴσθησις. Ἀλλ' ἐὰν πᾶσα αἴσθησις ἦναι ἐπιστήμη, εἶναι καὶ πᾶσα αἴσθησις καὶ φαντασία ἀληθής· ἄρα καθόλου ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει, διότι θὰ ἦτο παντὸς τὸ ἐναντίον ἀληθές, ἐπομένως οὐδὲ διαφορὰ μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ ἀγνοίας. (Θεαίτ. 170).

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. ΙΙΙ, 4.) ἀναιρεῖ τὴν δόξαν τοῦ Πρωταγόρου λέγων, ὅτι οὐ διότι σὲ νομίζομεν λευκὸν εἶσαι λευκός, ἀλλὰ διότι εἶσαι σὲ νομίζομεν. Ἐὰν ἡ αἴσθησις ἦτο ἐπιστήμη, ἡ οὐσία θὰ ἔμενεν ἄγνωστος, διότι αὕτη δὲν ὑπάρχει τῇ αἰσθήσει, οὐδὲν αὐτὸ καθ' αὑτὸ θὰ ὑπῆρχεν, οὐδὲν καλὸν καθ' αὑτό, οὐδὲν ἀληθές, οὐδ' ἀγαθὸν καθ' αὑτό, ἐπομένως οὐδ' ἀληθὴς ἐπιστήμη. Ἐὰν ἡ δόξα ἦτο ἀληθής, ἔπρεπεν ἀληθῆ νὰ ἦναι καὶ ὅσα οἱ μαινόμενοι ἢ οἱ ὀνειρώττοντες δοξάζουσιν, ὅταν οἱ μὲν τούτων θεοὺς νομίζωσιν ἑαυτούς, οἱ δὲ πτηνοὶ καὶ ὡς πετώμενοι ἐν ὕπνῳ διανοοῦνται, οἱ δὲ καὶ ἐν τῷ ἐνυπνίῳ ὅτι ἀλλήλοις διαλέγονται· οἱ δὲ ὁρῶντες γίνονται καὶ ἐπιστήμονες, οὕπερ ἑώρων, ἐὰν μύσωσι, μέμνηνται μὲν οὐχ ὁρῶσι δὲ αὐτό· εἴπερ τὸ ὁρᾶν ἐπίστασθαί ἐστιν, ἔστι τὸ οὐχ ὁρᾶν οὐκ ἐπίστασθαι· ἄρα συμβαίνει οὔ τις ἐπιστήμων γέγονεν, ἔτι μεμνημένος νὰ μὴ ἐπίσταται· διότι οὐχ ὁρᾷ· τῶν ἀδυνάτων τι φαίνεται ὅτι συμβαίνει, εἴ τις εἴπει ταὐτὸν ἐπιστήμην καὶ αἴσθησιν.

Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀναιρεῖ ὁ Πλάτων δεικνύων ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι αἴσθησις, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως εἶναι καθαρὸν γιγνόμενον, ἄστατον, ῥέον, ἐπομένως δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης· διότι ἐὰν τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ ὁρᾶν, τὸ ἀκούειν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ὑποτεθῇ ἐπιστήμη, φανερὸν εἶναι ὅτι τὸ αὐτὸ γινώσκει τις καὶ δὲν γινώσκει. π. χ. ἐάν τις ὁρᾷ τῷ ἑνὶ ὀφθαλμῷ, ἢ ἐάν τις ὁρᾷ ὀξέως, ἕτερος δ' οὔ· ἄρα ἔστι καὶ ἐπιστήμη ἡμίσεια, ὀξεῖα, ἀσθενὴς (Θεαίτ. 163)· ἐὰν ἡ αἴσθησις ἦναι ἐπιστήμη, πρέπει ὁ ὁρῶν γλῶσσάν τινα ἢ ἀκούσας, ἣν δὲν ἐγίνωσκεν, νὰ γινώσκῃ αὐθωρεί.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πρωταγόρας ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ αἰσθανόμενός τι γινώσκει αὐτό, ὃ αἰσθάνεται, ἕπεται, ὅτι μέτρον πάντων χρημάτων δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ αἰσθανόμενος ἄνθρωπος. (Θεαίτ. 161). Ἐκ δὲ ταύτης τῆς δόξης τοῦ Πρωταγόρου ἕπεται, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ὅσον αἰσθάνονται, τοσοῦτον καὶ τῆς ἀληθείας μετέχουσιν· ἐπομένως οὐδεὶς γινώσκει πλέον τοῦ ἑτέρου, οὐδὲ δύναται νὰ ἦναι ἑτέρου διδάσκαλος. Ὁ Πλάτων λοιπὸν ἀποδεικνύων ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Πρωταγόρου ἀναιρεῖ τὸ καθόλου, ἀναιρεῖ αὐτήν· ἔτι δ' αὐτὴν ἀναιρεῖ καὶ δι' ἐναντίου λόγου λέγων ὅτι, ἐπειδὴ ἡ αἴσθησις ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸ παρόν, οὐδὲν περὶ τοῦ μέλλοντος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν· ἄρα

ἡ γνῶσις τοῦ μέλλοντος δὲν ὑπάρχει ἢ ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι ἡ μόνη πηγὴ πάσης γνώσεως. Ὅτι δὲ ὑπάρχει γνῶσις εἰς τὸ μέλλον ἀναφερομένη, ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων ἀναφέρων τέχνας τινάς, οἷον τὴν γεωργικήν, τὴν ἰατρικὴν καὶ ἄλλας, περὶ δὲ τῆς ὠφελείας αὐτῶν δύναται νὰ γνωρίζῃ μόνος ὁ γεωργός, μόνος ὁ ἰατρὸς κλ. Ὅλαι δ' αὗται αἱ τέχναι ὑποθέτουσιν, ὅτι δύναταί τις νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ ὠφελίμου· ἐπειδὴ δὲ τὸ ὠφέλιμον ἀποβλέπει εἰς τὸ μέλλον, ἔπεται, ὅτι ἔστι καὶ ἐπιστήμη τις πρὸς τὸ μέλλον ἀποβλέπουσα· ἐπειδὴ δ' ἡ αἴσθησις δὲν ἀποβλέπει πρὸς τὸ μέλλον, πρέπει ἡ πρὸς τὸ μέλλον ἀποβλέπουσα ἐπιστήμη νὰ μὴ κατάγηται ἐκ τῆς αἰσθήσεως. (Θεαίτ. 172).

Ἐὰν ἄρα ἡ αἴσθησις δὲν ἦναι γνῶσις τοῦ καθόλου καὶ ἀϊδίου, τοῦ ὄντως ὄντος, ἀλλὰ γνῶσις τῆς παρούσης ἑκάστου καταστάσεως, ἔπεται, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ παροῦσα ἑκάστου κατάστασις εἶναι ἐν γενέσει, ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι γνῶσις τοῦ ὄντος, τοῦ ἀμεταβλήτου, τοῦ ἀϊδίου, ἀλλὰ τοῦ γιγνομένου, τοῦ εὐμεταβλήτου καὶ ὡς τοιαύτη δὲν δύναται νὰ ἦναι ἐπιστήμη.

Ἡ δοξασία αὕτη τοῦ Πρωταγόρου ἀναιρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· διότι οἱ μὲν φαίνονται ἐμπειρότεροι καὶ σοφώτεροι κέκληνται, οἱ δ' ἀπειρότεροι τούτων ἀμαθεῖς· ἐπειδὴ τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ ἐστὶ καὶ ᾧ φαίνεται, καλοῦσι τὴν μὲν ἀληθῆ διάνοιαν σοφίαν, τὴν δὲ ψευδῆ δόξαν ἀμαθίαν· ἀλλὰ τοῦτο, λέγει, δὲν εἶναι ὀρθόν· διότι ἡ ψευδὴς δόξα δὲν εἶναι ἀμαθία, ἀλλ' ἀλλοδοξία· λ. χ. ὅταν τις τῶν ὄντων εἴπῃ ἄλλο αὖ τῶν ὄντων, οἷον ταχὺ βραδέως, κοῦφον βαρέως, Σωκράτη Θεαιτήτου ἀνταλλαξάμενος τῇ διανοίᾳ· ἄρα ὂν ἀεὶ δοξάζει ἕτερον δὲ ἀντὶ ἑτέρου καὶ ἁμαρτάνων οὗ ἐσκόπει, δικαίως θὰ ἐκαλεῖτο ψευδῆ δοξάζων. Τοῦτο δὲ τὸ ἀμφίβολον ἀναγκάζει τὴν ψυχὴν νὰ ζητήσῃ τὸ καθ' αὑτό, τὸ τί ἐστιν, καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβάσεως ἐκ τῆς δόξης εἰς τὴν ἐπιστήμην· ὁ δ' ἀμαθὴς οὐδὲν δοξάζει· ψευδὴς ἄρα δόξα οὔτε ἐν ταῖς αἰσθήσεσίν ἐστιν, οὔτε ἐν ταῖς διανοίαις, ἀλλ' ἐν τῇ συνάψει αἰσθήσεως πρὸς διάνοιαν.

Ὅθεν, ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἦναι δόξα, ἔπεται, ὅτι ἑκάστῳ ἀληθές ἐστιν, ὃ αὐτῷ φαίνεται.

Καὶ ἡ ὀρθὴ δόξα οὔπω ἐστὶν ἐπιστήμη, διότι ἡ ἐπιστήμη δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ αἰσθήσει, ἀλλ' ἐν τῷ νοεῖν (Θεαίτ. 187) (1)· ἐὰν ἡ ὀρθὴ δόξα ἦτο ἐπιστήμη, τὸ δυνατὸν τῆς ἡμαρτημένης δόξης δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἀλλ' ὑποτίθεται, ὅτι τις ἐν ἑαυτῷ παριστᾷ τὸ μὴ ὄν, ὅπερ ὅμως εἶναι ἀδύνατον· διότι πᾶσα δόξα εἶναι δόξα τινὸς ὄντος. ἐὰν δὲ ἡ ἐπιστήμη ὑποτεθῇ ἀλλοδοξία, πάλιν εἶναι ἀδύνατον τὸ νὰ συγχέῃ τις ἐκεῖνο, ὃ γινώσκει, μετ' ἐκείνου, ὅπερ ἐγίνωσκεν ἢ δὲν ἐγίνωσκεν (Θεαίτ. 189 καὶ ἑφ.)· ἄρα ἐπιστήμη καὶ ὀρθὴ δόξα δὲν εἶναι ταὐτόν.

Καὶ ἡ πεῖρα δὲ δεικνύει τὴν διαφορὰν αὐτῶν· διότι ἡ μὲν ἐπιστήμη δύναται νὰ κτηθῇ μόνον διὰ διδασκαλίας, ἡ δὲ δόξα μόνον διὰ πειθοῦς (Θεαίτ. 201 καὶ ἑφ.).

Καὶ ἐν τῷ Μένωνι (97 καὶ ἑφ.) δεικνύει τὴν διαφορὰν τῆς δόξης καὶ ἐπιστήμης, ὅτι ἡ μὲν δόξα εἶναι ἐπισφαλὴς καὶ εὐμετάβλητος, ἡ δ' ἐπιστήμη παρέχει γνῶσιν μόνιμον, ἀλήθειαν.

Καὶ ἐν τῷ Τιμαίῳ (51), δεικνύει, ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη προκύπτει ἐκ διδασκαλίας, ἡ δ' ὀρθὴ δόξα ἐκ πειθοῦς· τῆς ὀρθῆς δόξης μετέχουσι πάντες, τῆς δ' ἐπιστήμης οἱ θεοὶ καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν μέρει μόνον.

Καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ (V, 476 καὶ ἑφ.) ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ δόξα ἐστὶ μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ ἀμαθίας, ὑποθέτει τὴν διαφορὰν τῆς δόξης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ δόξα, λέγει, ἐστὶ διανοίας ἀποτελεύτησις· ἡ αἴσθησις παρέχουσα γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστα, οὐδέποτε δὲ τῶν καθόλου, δὲν δύναται νὰ κατασταθῇ ἐπιστήμη. Ἡ δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ὀρθὴ δόξα μετὰ λόγου (Θεαίτ. 200). Ἔλεγε δ' ὁ Πλάτων νὰ μένωσιν ἐν τῇ ὀρθῇ δόξῃ μέχρις οὗ δι' ἐπιτηδείου ἐξετάσεως ἔλθωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας. Ἀνάλογον δὲ πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ δό-

(1) Θεαίτ. 187. ὅμως δὲ τοσοῦτον προβεβήκαμεν ὥστε μὴ ζητεῖν αὐτὴν (ἐπιστήμην) ἐν αἰσθήσει τὸ παράπαν, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ ὀνόματι, ὅτι ποτὲ ἔχει ἡ ψυχὴ ὅταν αὐτὴ καθ' αὑτὴν πραγματεύηται περὶ τὰ ὄντα.

ξης ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὴν τῆς φιλοσοφικῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν δημοτικήν.

Ἡ δημοτικὴ ἀρετὴ ἐξ ἔθους καὶ μελέτης γεγονυῖα ἄνευ φιλοσοφίας καὶ νοῦ (1) δὲν στηρίζεται ἐπὶ γνώσεως, ἀλλ' ἐπὶ δόξης ὀρθῆς (Μέν. 87)· ἡ γένεσις καὶ διατήρησις αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τύχης καὶ τῶν περιστάσεων· ἐπομένως ἡ ἀρετὴ αὐτὴ δὲν εἶναι μόνιμος· διὸ οἱ παράγοντες τὸ καλὸν καὶ ὀρθὸν ἐκ μανίας, ἐξ ἐνθουσιασμοῦ (Μεν. 96. ἀπολ. 21. Μεν. 99), ὡς οἱ χρησμωδοὶ καὶ οἱ μάντεις καὶ οἱ ποιητικοὶ καὶ πολιτικοὶ μὴ ὄντες ἐπιστήμονες, λέγομεν, ὅταν κατορθώσωσί τι λέγοντες πολλὰ καὶ μεγάλα μηδὲν εἰδότες, ὧν λέγουσιν, ὅτι εἰσὶ θεῖοι καὶ ἐνθουσιάζουσι καὶ ἐμπνευσμένοι καὶ ὑπὸ τοῦ θείου κατεχόμενοι· ἀλλ' ἡ ἀρετὴ αὐτὴ θείᾳ μοίρᾳ παραγινομένη δὲν πηγάζει ἐκ τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἂν ὁ Πλάτων οὐδένα τῶν μαινομένων ἐνόμιζε φίλον τοῖς θεοῖς (Πολιτ. II, 382), ἡ μανία ὅμως ἐφαίνετο αὐτῷ ἀγαθόν, διότι τοὐλάχιστον ἔφερεν εἰς αὐτό· (Μεν. 96).

Τὸ δὲ μέσον πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς ἀρετῆς ταύτης ἀπὸ τῆς τύχης εἶναι αὐτῷ ἡ ἐπιστήμη, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ βάσις τῆς ἠθικῆς πράξεως. Τοῦ ἀγαθοῦ ὀρέγονται πάντες· καὶ ἐὰν κακοῦ ὀρέγωνται, ὀρέγονται μόνον, ἐπειδὴ τὸ κακὸν νομίζουσιν ἀγαθόν· ὅθεν, ὅπου ἡ ὀρθὴ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὠφελίμου ἐστίν, ἐκεῖ πρέπει νὰ ἦναι ἀναγκαίως καὶ ἡ ἠθικὴ βούλησις· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ζητῇ τις ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως τὸ ἐπιζήμιον αὐτῷ· ὅλα τὰ ἁμαρτήματα πηγάζουσιν ἐξ ἀμαθίας, ὅλαι αἱ ὀρθαὶ πράξεις ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ὀρθοῦ. (Πρωτ. 352 καὶ ἐφ. Γοργ. 466 καὶ ἐφ. Μεν. 77 καὶ ἐφ. Θεαίτ. 176 καὶ ἐφ.)· οὐδεὶς ἑκὼν κακός· (Τιμ. 86). Ἐπειδὴ τὰ ἁμαρτήματα ἕνεκα ἐλλείψεως γνώσεως γινόμενα συγχωροῦνται, δοξάζει ὁ Πλάτων μετὰ Σωκράτους, ὅτι βέλτιον ἐστὶν ἐκ προθέσεως ἢ ἄνευ προθέσεως νὰ ἁμαρτάνῃ τις, π. χ. τὸ ἀκούσιον ψεῦδός ἐστι χεῖρον τοῦ ἑκουσίου (2).

(1) Μεν. 99, καὶ ἐφ. Φαίδ. 82. οἱ τὴν δημοτικήν τε καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν ἐπιτετηδευκότες, ἣν δὴ καλοῦσι σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, ἐξ ἔθους τε καὶ μελέτης γεγονυῖα ἄνευ φιλοσοφίας τε καὶ νοῦ.

(2) Πολιτ. VII, 535. οὐκοῦν καὶ πρὸς ἀλήθειαν ταὐτὸν τοῦτο ἀνάπηρον

Ἐκ τούτου δ' ἕπεται, ὅτι τὰ ἁμαρτήματα τῶν εἰδότων δὲν εἶναι ἁμαρτήματα, ἀλλὰ προσβολαὶ τῆς δημοτικῆς ἠθικῆς, αἵτινες πάλιν ὑπ' ἀνωτέραν ἔποψιν δικαιολογοῦνται.

Ὁ Πλάτων ἰσχυρίζεται μετὰ Σωκράτους, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μία, ὡς τοῦτο ἀποδείκνυται ἐκ τῆς ἀναγωγῆς τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν γνῶσιν· αἱ δ' ἀρεταὶ δὲν διακρίνονται διὰ τῶν προσώπων, οἷς αὗται ὑπάρχουσι, διότι τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἀρετὴν πρέπει ἐν ἅπασι νὰ ἦναι τὸ αὐτὸ (Μεν. 71), οὐδὲ διὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, διότι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ φρόνησις (Πρωτ. 348 καὶ ἐφ.).

Ἐὰν ἡ δημοτικὴ ἀρετὴ εἶναι ἀτελής, διότι ἐλλείπει ἡ γνῶσις τῆς ἀληθοῦς οὐσίας αὐτῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς συναρμολογίας τῶν μερῶν αὐτῆς, εἶναι οὐχ ἧττον καὶ κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ τὰς ἀφορμὰς αὐτῆς, διότι εἰς τὴν ἀρετὴν καταλογίζεται οὐ μόνον τὸ εὖ ποιεῖν ἀλλὰ καὶ τὸ κακῶς, δηλ. τοὺς φίλους εὐποιεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς (Μεν. 71. Πολιτ. I, 334), καὶ τὰ αἴτια πρὸς τὴν ἀρετὴν δὲν λαμβάνονται συνήθως ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς κειμένου σκοποῦ τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ συμφέροντος (Φαίδ. 68. Πολιτ. II, 362).

Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ οὔτε τὸ ἓν ἐπιτρέπει οὔτε τὸ ἕτερον· ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος οὐδένα κακοποιεῖ, διότι ὁ ἀγαθὸς μόνον ἀγαθὸν ποιεῖ· (Πολιτ. I, 334 καὶ ἐφ.)· ὁ τοιοῦτος χάριν ὠφελείας οὐδέποτε ποιεῖ ἀγαθόν, διότι τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴν ἕνεκα τῆς κακίας, ἐκ φόβου ἀνδρεῖος καὶ ἐξ ἀκολασίας σώφρων· τοῦτο εἶναι εἴδωλον τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς, ἀρετὴ δουλική, δικαιοσύνη περιέχουσα τὴν φιλαυτίαν (Πολιτ. II, 365 καὶ ἐφ.)· ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ εἶναι ἐλευθέρα πάντων τῶν ἐλατηρίων καὶ μόνον τὴν γνῶσιν ἔχει καὶ θεωρεῖ ὡς τὸ νόμισμα, οὗ πάντα ἀνταλάσσονται (Φαίδ. 68 καὶ ἐφ.). Ἄρα τὸ κατακρινόμενον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν συνήθη δόξαν εἶναι ἡ ἀμαθία καὶ ἡ

ψυχὴν θήσομεν, ἣ ἂν τὸ μὲν ἑκούσιον ψεῦδος μισῇ καὶ χαλεπῶς φέρῃ, αὐτή τε καὶ ἑτέρων ψευδομένων ὑπεραγανακτῇ, τὸ δ' ἀκούσιον εὐκόλως προσδέχηται καὶ ἀμαθαίνουσά που ἁλισκομένη μὴ ἀγανακτῇ, ἀλλ' εὐχερῶς ὥσπερ θηρίον ὕειον ἐν ἀμαθίᾳ μολύνηται. II, 382.

ἀντίφασις, εἰς ἣν πίπτει, τὸ νὰ στέρξῃ τὴν ἀλήθειαν τὴν πε-
ριέχουσαν τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἀρετὴν τὴν περιλαμβάνουσαν
τὴν κακίαν.

Τὴν ἀντίφασιν ταύτην ἔδειξεν ἡ σοφιστικὴ, ἥτις μὴ ἀπιδοῦσα
εἰς θεμελίωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἔμεινεν ἀποθετικὴ,
καὶ ὡς σκοπὸν θετικὸν προέταξε τὴν ὑποκειμενικὴν δόξαν καὶ
αὐθαιρεσίαν.

Ὁ Πλάτων ἀνήρεσε τὴν σοφιστικὴν ἐπιστημονικῶς ἀποδείξας
ὅτι, ἐὰν ἕκαστον ἔχῃ ἀλήθειαν τὸ φαινόμενον, ἀλήθεια δὲν ὑφί-
σταται, διότι πάσης προτάσεως θὰ ἦτο καὶ τὸ ἐναντίον ἀλη-
θὲς, ἄρα οὐδὲ διαφορὰ γνώσεως καὶ ἀγνοίας ὑπάρχει, ἀρετῆς
καὶ κακίας· ἄρα κατὰ τὴν Ἡρακλείτειον περὶ ῥοῆς τῶν ὄντων
θεωρίαν θὰ ἦτο καὶ τὸ ἐναντίον ἀληθές· καὶ ὁ Ἀριστοτέλης
ὁμοίως ἀναιρεῖ τὴν τοῦ Πυθαγόρου καὶ Ἡρακλείτου δόξαν ἀρ-
νουμένην τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως (Ἀριστ. μετ. IV, 4).

Ἐὰν δ' ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν εἶχεν ὑπόστασιν, τὸ ἀληθὲς περιε-
χόμενον τῆς γνώσεως, ἡ οὐσία τῶν ὄντων, ἥτις δὲν ὑπάρχει ἐν
τῇ αἰσθήσει, θὰ ἔμενεν ἄγνωστον, οὐδὲν θὰ ἦτο καθ' αὑτὸ μό-
νιμον, καθ' αὑτὸ καλὸν, ἀληθὲς, ἀγαθὸν, ἑπομένως οὐδὲ γνῶσις
περὶ τῆς ἀληθείας· διότι αὕτη δὲν ζητεῖται ἐν αἰσθήσει, ἀλλ' ἐν
ἐκείνῳ τῷ ὀνόματι, ὅ τι ποτ' ἔχει ἡ ψυχὴ, ὅταν αὐτὴ καθ' αὐ-
τὴν περὶ τὰ ὄντα πραγματεύηται (Θεαίτ. 187).

Τὴν δὲ σοφιστικὴν ὁ Πλάτων ἀνήρεσεν οὐ μόνον θεωρητικῶς,
ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς ἀποδείξας ὅτι ἡ μεγίστη εὐδαιμονία δὲν
ὑφίσταται ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ ποιεῖν, ἃ τινὶ δοκεῖ, ἀλλὰ τοῦ ποιεῖν,
ἃ βούλεται, διότι πάντες βούλονται τἀγαθόν (Γοργ. 466 καὶ
ἐφ.). Τὸ δ' ἀγαθὸν, ὡς ἀποδεικνύει, δὲν εἶναι ἡ ἡδονὴ (Θεαίτ.
176 Φιλήβ. 27).

Πρὸς δὲ τελείαν εὐδαιμονίαν ἀναγκαία εἶναι οὐ μόνον ἡ ἡδονὴ,
ἀλλὰ καὶ ἡ φρόνησις, ἥτις εἶναι συγγενὴς τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ.
Μετὰ δὲ τοῦ Φιλήβου συμφωνεῖ καὶ ὁ Τίμαιος (47) καὶ ἡ πο-
λιτεία (Ι, 339 καὶ ἐφ. VI, 505). Ὅθεν ἀπέδειξε καὶ πρακτι-
κῶς ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πρᾶξις λογικὴ καὶ σκόπιμος,
ἐὰν ἕκαστος δὲν ὑποτάξῃ τὴν αὐτογνώμονα θέλησιν καὶ τὸ ἴδιον

συμφέρον αὐτοῦ νόμῳ κοινῶς ἰσχύοντι, ἀλλ' ἐὰν ταῦτα κατα-
στήσῃ νόμον.

Ἀλλὰ τοῦτο κυρίως εἶναι τὸ ἁμάρτημα τῆς σοφιστικῆς, ὅτι
αὐτὴ εἰς τόπον τοῦ ἀϊδίου καὶ ἀμεταβλήτου θέτει τὸ εὐμετά-
βλητον καὶ φθαρτὸν, εἰς τόπον τῆς οὐσίας τὸ φαινόμενον, εἰς
τόπον τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τὴν φαινομένην γνῶσιν, εἰς τόπον
τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ τοὺς σχετικοὺς, οἵτινες εἰς τὸ ἐναντίον αὐ-
τῶν μετατρέπονται (Σοφιστ. 268. Γοργ. 455 καὶ ἐφ.).

ε) Περὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς μεθόδου τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος.

Ἡ φιλοσοφία ἀντικείμενον ἔχουσα τὸ ὄντως ὂν καὶ οὖσα ἐπι-
στήμη οὐ μόνον θεωρητικὴ, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὴν ὑπέλα-
βεν, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴ, πηγάζει ἐκ μανίας, ἐξ ἐνθουσιασμοῦ.
(Φαῖδρ. 244).

Ἐὰν ἡ ἀνάμνησις ἐγερθῇ, ὅταν ἡ ψυχὴ ἴδῃ τι τῶν ἐκεῖ ὁ-
μοίωμα, ἐκπλήττεται καὶ γίνεται ἐκτὸς αὑτῆς ἀναμιμνησκο-
μένη τῶν ἐκεῖ, ἃ ἑώρα, καὶ μαίνεται (1).

Ἐπειδὴ δ' ἡ φιλοσοφία καὶ τὸ πρακτικὸν περιλαμβάνει καὶ
τὸ θεωρητικὸν, παρίσταται τὸ θεωρητικὸν ὡς διαλεκτικὴ μέθο-
δος, τὸ δὲ πρακτικὸν ὡς ἔρως, ὡς ὁρμὴ ἐκ τοῦ θνητοῦ εἰς τὸ
ἀθάνατον (206)· ἡ θνητὴ φύσις ζητοῦσα γίνεται ἀθάνατος μό-
νον διὰ κυήσεως καὶ γεννήσεως· ἀλλ' ἡ ὁρμὴ αὕτη ποθοῦσα
δείκνυται ὅτι δὲν εἶναι τελεία, διότι δὲν ἐκτήσατο τὴν τελείαν
οὐσίαν (σ. 202. 208) (2).

---

(1) Φαῖδρ. 251. Θεαίτ. 155. 173. Συμπ. 215. Πολιτ. VII, 516. Μέν. 81. ἅτε γὰρ τῆς φύσεως ἁπάσης συγγενοῦς οὔσης, οὐδὲν κωλύει, ἓν μόνον ἀναμνησθέντα, ὃ δὴ μάθησιν καλοῦσιν ἄνθρωποι, ταῦτα πάντα αὐτὸν ἀνευρεῖν, ἐάν τις ἀνδρεῖος ᾖ καὶ μὴ ἀποκάμνῃ ζητῶν· ἅτε οὖν ἡ ψυχὴ ἀθάνατός τε οὖσα καὶ πολλάκις γεγονυῖα καὶ ἑωρακυῖα καὶ τὰ ἐνθάδε καὶ τὰ ἐν Ἅδου καὶ πάντα χρήματα, οὐκ ἔστιν ὅτι οὐ μεμάθηκεν.

(2) Ἀλλὰ καὶ μία ἑκάστη τῶν ἐπιστημῶν ταὐτὸν πάσχει· ὃ γὰρ καλεῖται μελετᾷν, ὡς ἐξιούσης ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης· λήθη γὰρ ἐπιστήμης ἔξοδος· μελέτη δὲ πάλιν καινὴν ἐμποιοῦσα ἀντὶ τῆς ἀπιούσης μνήμην σώζει τὴν ἐπιστήμην.

Τὸ δ' ἀντικείμενον τῆς ὁρμῆς ταύτης εἶναι ἡ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ, οὗ πάντες ὀρέγονται.

Ἄρα ὁ ἔρως εἶναι ἡ ὁρμὴ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον, πρὸς πλήρωσιν ὑπὸ ἀθανάτου περιεχομένου καὶ πρὸς γένεσιν τοῦ ἀϊδίου. Ὁ δ' ἐξωτερικὸς ὅρος τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ εἶναι ἡ τοῦ καλοῦ παρουσία (Συμ. 206 καὶ ἐφ. Φαῖδρ. 250)· διότι αὐτὸ ἐγείρει ἐν ἡμῖν διὰ τῆς ἁρμονικῆς καὶ θείας μορφῆς τὸν πόθον πρὸς τὸ ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον (Συμ. 203)· ὡς δὲ τὸ καλὸν εἶναι διάφορον κατ' εἶδος καὶ κατὰ βαθμόν, οὕτω καὶ ὁ ἔρως· διὰ τοῦτο ὁ ἔρως δὲν παρίσταται ἁγνὸς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ τελειοποιεῖται βαθμηδόν.

Πρῶτος βαθμός ἐστιν ὁ ἔρως πρὸς καλὰ σώματα, δεύτερος πρὸς καλὰς ψυχάς, τρίτος πρὸς καλὰς ἐπιστήμας· μέγιστος δὲ πρὸς τὸ ἀΐδιον καὶ ἀμετάβλητον κάλλος, πρὸς τὴν ἰδέαν, ἥτις παράγει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ τὴν ἀληθῆ ἀρετήν, καὶ οὕτω κτᾷ τὸ τέλος, τὴν ἀθανασίαν (Συμπ. 208 καὶ ἐφ.).

Ἐπειδὴ κατὰ Πλάτωνα τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτος εἶναι ἐξ ἀρχῆς τὸ καλὸν ὡς τοιοῦτον, τὸ ἀΐδιον, ἡ ἰδέα, ἥτις βαθμηδὸν (Συμπ. 211), διὰ βαθμίδων, καταλαμβάνεται, εἶναι ὁ ἔρως οὐσιωδῶς ἡ φιλοσοφικὴ ὁρμή, ἡ ὁρμὴ πρὸς παράστασιν τοῦ ἀπολύτως καλοῦ. Ὁ ἔρως προῆλθεν ἐξ ἐλλείψεως καὶ χρείας καὶ τείνει εἰς τὸ καλὸν χάριν τοῦ ἀπολύτως ἀγαθοῦ καὶ θείου (1).

Ἄρα ἡ φιλοσοφικὴ ὁρμὴ εἶναι ὁρμὴ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀληθείας, τὸ δὲ μέσον, δι' οὗ αὕτη κτᾶται, εἶναι ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος, τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας.

Ἐν τῷ Σοφιστῇ (251 καὶ ἐφ.) δεικνύει ὁ Πλάτων ὅτι, ἐπειδὴ ὅλαι αἱ ἔννοιαι οὔτε νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων δύνανται οὔτε ὅλαι ἀπ' ἀλλήλων νὰ χωρισθῶσιν, ἀλλὰ τινὲς μετὰ τινῶν, ἢ τινὲς ἀπὸ τινῶν, εἶναι ἀναγκαία ἐπιστήμη τις δεικνύουσα ποῖα

(1) Συμπ. 204. θεῶν οὐδεὶς φιλοσοφεῖ οὐδ' ἐπιθυμεῖ σοφὸς γενέσθαι· ἔστι γάρ· οὐδ' εἴτις ἄλλος σοφός, οὐ φιλοσοφεῖ· οὐδ' αὖ οἱ ἀμαθεῖς φιλοσοφοῦσιν, οὐδ' ἐπιθυμοῦσι σοφοὶ γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ τοῦτο χαλεπὸν ἀμαθία, τὸ δὲ μὴ ὄντα καλὸν κἀγαθὸν μηδὲ φρόνιμον δοκεῖν αὐτῷ εἶναι ἱκανόν· οὔκουν ἐπιθυμεῖ ὁ μὴ οἰόμενος ἐνδεὴς εἶναι, οὗ ἂν μὴ οἴηται ἐπιδεῖσθαι. Λυσ. 218.

ποίοις συμφωνοῦσι τῶν γενῶν καὶ ποῖα ἄλληλα οὐ δέχονται, ἀλλὰ κατὰ γένη διαιροῦνται, καὶ ἡ ἐπιστήμη αὕτη καλεῖται διαλεκτική.

Καὶ ἐν τῷ Φιλήβῳ (16 καὶ ἐφ.) ἐξυμνεῖ αὐτὴν ὡς δόσιν θεῶν εἰς ἀνθρώπους ῥιφθεῖσαν ἐκ θεῶν διά τινος Προμηθέως ἅμα φανωτάτῳ τινὶ πυρί, οὗ ἄνευ οὐδὲν ἀντικείμενον δύναται τεχνικῶς νὰ ζητηθῇ (1).

Ἡ διαλεκτικὴ ἔχουσα τὴν ἔννοιαν ἀντικείμενον εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ αὕτη καθαρίζεται ἐκ τῆς ὑλικῆς μορφῆς καὶ ὑποθέσεως καὶ ἀναπτύσσεται (2)· τὴν δὲ διαλεκτικὴν δὲν πρέπει τις νὰ δώσῃ ἄλλῳ πλὴν τῷ καθαρῶς τε καὶ δικαίως φιλοσοφοῦντι (Σοφιστ. 253), διότι αὐτῷ μόνῳ ὑπάρχει τὸ νὰ γνωρίσῃ τὸ ὄν, τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν ὄντων (Πολιτ. VI, 414), καὶ διὰ τῆς γνώσεως ταύτης νὰ γείνῃ κύριος ὅλων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν (3).

Ἐκ δὲ τῆς συναγωγῆς καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐννοιῶν ἡ μὲν συναγωγὴ ἀνάγει τὰ πολλὰ εἴς τινα γενικὴν ἔννοιαν, ἡ δὲ διαί-

(1) Φιληβ. 16. δεῖν οὖν ἡμᾶς ἀεὶ μίαν ἰδέαν περὶ παντὸς ἑκάστοτε θεμένους ζητεῖν· εὑρήσεις γὰρ ἐνοῦσαν· ἐὰν οὖν καταλάβωμεν μετὰ μίαν δύο, εἴπως εἰσί, σκοπεῖν, εἰ δὲ μή, τρεῖς ἤ τινα ἄλλον ἀριθμόν, καὶ τῶν ἓν ἐκείνων ἕκαστον πάλιν ὡσαύτως, μέχρι περ ἂν τὸ κατ' ἀρχὰς ἓν μὴ ὅτι ἓν καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρά ἐστι μόνον ἴδῃ τις, ἀλλὰ καὶ ὁπόσα.

(2) Πολιτ. VI, 511. τὸ τοίνυν ἕτερον μάνθανε τμῆμα τοῦ νοητοῦ λέγοντά με τοῦτο, οὗ αὐτὸς ὁ λόγος ἅπτεται τῇ τοῦ διαλέγεσθαι δυνάμει, τὰς ὑποθέσεις ποιούμενος οὐκ ἀρχάς, ἀλλὰ τῷ ὄντι ὑποθέσεις, οἷον ἐπιβάσεις τε καὶ ὁρμάς, ἵνα μέχρι τοῦ ἀνυποθέτου ἐπὶ τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν ἰών, ἁψάμενος αὐτῆς, πάλιν αὖ ἐχόμενος τῶν ἐκείνης ἐχομένων, οὕτως ἐπὶ τελευτὴν καταβαίνῃ αἰσθητῷ παντάπασιν οὐδενὶ προσχρώμενος, ἀλλ' εἴδεσιν αὐτοῖς δι' αὐτῶν εἰς αὐτά, καὶ τελευτᾷ εἰς εἴδη. Πολιτ. VII, 532 ὅταν τις τῷ διαλέγεσθαι ἐπιχειρῇ, ἄνευ πασῶν τῶν αἰσθήσεων διὰ τοῦ λόγου ἐπ' αὐτὸ ὃ ἔστιν ἕκαστον ὁρμᾷ, κἂν μὴ ἀποστῇ πρὶν ἂν αὐτὸ ὅ ἐστιν ἀγαθὸν αὐτῇ νοήσει λάβῃ, ἐπ' αὐτῷ γίγνεται τῷ τοῦ νοητοῦ τέλει. Τί οὖν; οὐ διαλεκτικὴν ταύτην τὴν πορείαν καλεῖς; VII, 533· ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος μόνη ταύτῃ πορεύεται, τὰς ὑποθέσεις ἀναιροῦσα ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν κτλ. Φιληβ. 58. ἡ διαλεκτική ἐστιν ἡ περὶ τὸ ὂν καὶ τὸ ὄντως καὶ τὸ κατὰ ταὐτὸν ἀεὶ πεφυκὸς ἐπιστήμη.

(3) Φιληβ. 58. Εὐθυδ. 290. οἱ δ' αὖ γεωμέτραι καὶ οἱ ἀστρονόμοι καὶ οἱ λογιστικοὶ παραδιδόασι δήπου τοῖς διαλεκτικοῖς καταχρῆσθαι αὐτῶν τοῖς εὑρήμασιν, ὅσοι γε αὐτῶν μὴ παντάπασιν ἀνόητοί εἰσιν.

ρεσις τὸ ἐναντίον ἀπό τινος ἐννοίας γενικῆς φέρει εἰς τὰ πολλά. Ὁ νοῶν νὰ ἀναγάγῃ τὰ πολλὰ εἰς ἓν καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλὰ νὰ διαιρῇ εἶναι διαλεκτικός (1). Ἐκ δὲ τούτων ἡ μὲν συναγωγή ἐστιν ἡ ἐπαγωγή, ἡ δὲ διαίρεσις ὁ συλλογισμὸς ἢ ἡ σύνθεσις καλουμένη. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ πρέπει νὰ διορισθῇ ἡ οὐσία, τὸ τί τῶν ὄντων, πρέπει νὰ διορισθῶσιν οὐ μόνον αὗται ἢ ἐκεῖναι αἱ ἰδιότητες αὐτῶν, δι' ὧν τῶν ἄλλων ταῦτα διακρίνονται, οὐ μόνον τὰ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ τὰ οὐσιώδη, περὶ ἃ ἡ ἐπιστήμη κυρίως ἀσχολεῖται (2).

Ἡ οὐσία τῶν ὄντων ὑφίσταται ἐν τούτῳ, ἐν ᾧ πάντα τοῦ αὐτοῦ γένους συμφωνοῦσιν, ἐν τῷ κοινῷ, ὃ ζητεῖται ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ὃ πᾶσι τοῖς καθ' ἕκαστα ὑπάρχει, οὗ ἄνευ οὐδὲν καθ' ἕκαστον νὰ νοηθῇ δύναται, διότι ἐστὶν ἐν ἑκάστῳ καὶ ὑποτίθεται ὑφ' ἑκάστου (Μεν. 71). Ὁ Σωκράτης ζητῶν νὰ ὁρισθῇ ἡ μία ἀρετὴ δὲν ἐρωτᾷ τίνων ἡ ἐπιστήμη, οὐδ' ὁπόσαι τινές,

(1) Φαιδρ. 266 καὶ ἐφ. εἰς μίαν τε ἰδέαν συνορῶντα ἄγειν τὰ πολλαχῇ διεσπαρμένα, ἵν' ἕκαστον ὁριζόμενος δῆλον ποιῇ περὶ οὗ ἂν ἀεὶ διδάσκειν ἐθέλῃ· καὶ πάλιν κατ' εἴδη δύνασθαι τέμνειν, κατ' ἄρθρα ᾗ πέφυκε, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν καταγνύναι κακοῦ μαγείρου τρόπῳ χρώμενον· καὶ τοὺς δυναμένους αὐτὸ δρᾶν εἰ μὲν ὀρθῶς ἢ μὴ προσαγορεύω θεὸς οἶδε, καλῶ δὲ οὖν μέχρι τοῦδε διαλεκτικούς· Σοφιστ. 253. καὶ ἐφ. ἆρ' οὐ μετ' ἐπιστήμης τινὸς ἀναγκαῖον διὰ τῶν λόγων πορεύεσθαι τὸν ὀρθῶς μέλλοντα δείξειν ποῖα ποίοις συμφωνεῖ τῶν γενῶν καὶ ποῖα ἄλληλα οὐ δέχεται· καὶ δὴ καὶ διὰ πάντων εἰ συνέχοντα ἄττ' ἔστιν, ὥστε συμμίγνυσθαι δυνατὰ εἶναι, καὶ πάλιν ἐν ταῖς διαιρέσεσιν εἰ δι' ὅλων ἕτερα τῆς διαιρέσεως αἴτια; τὸ κατὰ γένη διαιρεῖσθαι καὶ μήτε ταὐτὸν εἶδος ἕτερον ἡγήσασθαι μήθ' ἕτερον ὂν ταὐτὸν μῶν οὐ τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι; οὐκοῦν ὅγε τοῦτο δυνατὸς δρᾶν, μίαν ἰδέαν διὰ πολλῶν, ἑνὸς ἑκάστου κειμένου χωρίς, πάντῃ διατεταμένην ἱκανῶς διαισθάνεται, καὶ πολλὰς ἑτέρας ὑπὸ μιᾶς ἔξωθεν περιεχομένας, καὶ μίαν αὖ δι' ὅλων πολλῶν ἐν ἑνὶ ξυνημμένην, καὶ πολλὰς χωρὶς πάντῃ διωρισμένας· τοῦτο δ' ἔστιν, ᾗ τε κοινωνεῖν ἕκαστα δύναται, καὶ ὅπῃ μή, διακρίνειν κατὰ γένος ἐπίστασθαι. Πολιτ. VII, 537. ὁ συνοπτικὸς διαλεκτικός, ὁ δὲ μή, οὔ· ἡ πολιτεία ἐκθέτει ἐκ τῶν δύο στοιχείων μόνον τὸ ἕν, δηλ. τὴν συναγωγήν.

(2) Θεαίτ. 208. Μεν. 71. Πολιτ. 285. δέον μὴ προαφίστασθαι πρὶν ἂν ἐν αὐτῇ (τῇ τῶν πολλῶν κοινωνίᾳ) τὰς διαφορὰς ἴδῃ πάσας, ὁπόσαι περ ἐν εἴδεσι κεῖνται, τὰς δ' αὖ παντοδαπὰς ἀνομοιότητας, ὅταν ἐν πλήθεσιν ὀφθῶσιν, μὴ δυνατὸν εἶναι δυσωπούμενον παύεσθαι, πρὶν ἂν σύμπαντα τὰ οἰκεῖα ἐντὸς μιᾶς ὁμοιότητος ἕρξας γένους τινὸς οὐσίᾳ περιβάληται.

ἀλλὰ τί ἐστιν ἐπιστήμη· ἐάν τις δὲν λάβῃ τὴν καθόλου ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην δύναται νὰ νοήσῃ (1).

Ὅθεν ἡ ἔννοια διορίζει τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων τηροῦσα τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τῶν γενῶν. Ὁ Πλάτων ἀναχωρῶν ἀπὸ τῶν γνωστῶν θέλει τὴν ἀλήθειαν οὐ μόνον νὰ εἴπῃ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις νὰ βεβαιώσῃ αὐτήν (2)· καὶ ἵνα καταστήσῃ ἐκ τοῦ γνωστοῦ τὸ ἄγνωστον καταληπτόν, χρῆται συνήθως παραδείγμασιν (3).

Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἔναρξις ἀπὸ ἰδίων παρατηρήσεων γένηται, εἶναι φόβος μήπως αἱ ἔννοιαι ἡμῶν παριστῶσι μέρη μόνον τῶν ἀντικειμένων οὐχὶ δὲ τὸ ὅλον τῆς οὐσίας αὐτῶν· διὰ τοῦτο ὁ Πλάτων ζητεῖ, ὥστε ἡ ἀλήθεια τῶν ἐννοιῶν νὰ ἐξετάζηται οὐ μόνον μερικῶς, ἀλλὰ πᾶσα ὑπόθεσις νὰ ἀναπτύσσηται ἔν τε ταῖς θετικαῖς καὶ ἀποθετικαῖς συνεπείαις αὐτῆς, νὰ ἐξάγωνται ὅλαι αἱ συνέπειαι ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἐναντίας ὑποθέσεως, καὶ οὕτω νὰ ὁρίζωνται ἂν ἦναι σύμφωνοι ἐκείνοις, ἃ ὡς ἀληθῆ καὶ ἀναγκαῖα ἀνεγνωρίσθησαν· καὶ αὕτη εἶναι ἡ ὑποθετικὴ ἐκείνη διευκρίνησις τῶν ἐννοιῶν, ἣν ὁ Πλάτων ὡς διαλεκτικὴν προγυμνασίαν συνιστᾷ, διότι οὕτω μόνον δύναται νὰ βασανισθῇ ἡ ὀρθότης τῶν ὑποθέσεων (4).

(1) Εὐθυφρ. 5. Λαχ. 191. (Φαίδ. 101. Μέν. 86. ἐπειδὴ οὐκ ἴσμεν (τί ἐστιν ἀρετὴ) οὐδ' ὅτι ἐστὶν οὐδ' ὁποῖόν τι, ὑποθέμενοι αὐτὸ σκοπῶμεν εἴτε διδακτὸν εἴτε οὐ διδακτόν, κτλ.

(2) Μεν. 75. ἔστι δ' ἴσως τὸ διαλεκτικώτερον μὴ μόνον τἀληθῆ ἀποκρίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκείνων ὧν ἂν προσομολογῇ εἰδέναι ὁ ἐρωτώμενος.

(3) Πολιτικ. 277 καὶ ἐφ. Μεν. 73. Γοργ. 448 καὶ ἐφ.) Θεαίτ. 208. Ὡς ἄρα τὴν διαφορὰν ἑκάστου ἂν λαμβάνῃς, ᾗ τῶν ἄλλων διαφέρει, λόγον, ὥς φασί τινες, λήψει, ἕως δ' ἂν κοινοῦ τινὸς ἐφάπτῃ, ἐκείνων πέρι σοι ἔσται ὁ λόγος, ὧν ἂν ἡ κοινότης ᾖ. Θεαίτ. 145.

(4) Παρμ. 135. καὶ ἐφ. Πρὶν γυμνασθῆναι ὦ Σώκρατες ὁρίζεσθαι ἐπιχειρεῖς καλόν τε τί καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν καὶ ἓν ἕκαστον τῶν εἰδῶν . . ἕλκυσον δὲ σαυτὸν καὶ γύμνασαι μᾶλλον διὰ τῆς δοκούσης ἀχρήστου εἶναι καὶ καλουμένης ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀδολεσχίας, ἕως ἔτι νέος εἶ· εἰ δὲ μή σε διαφεύξεται ἡ ἀλήθεια. Τίς οὖν ὁ τρόπος, φάναι, ὦ Παρμενίδη, τῆς γυμνασίας; Οὗτος εἰπεῖν, ὅνπερ ἤκουσας Ζήνωνος (ἔμμεσος ἐξέτασις τινὸς ὑποθέσεως δι' ἀναπτύξεως τῶν συνεπειῶν αὐτῆς)· χρὴ δὲ καὶ τόδε ἔτι πρὸς τούτῳ ποιεῖν, μὴ μόνον εἰ ἔστιν

Ὁ Πλάτων μετὰ πάσης ὑποθέσεως καὶ τὴν ἐναντίαν ἐξετάζων ἱδρύει τὴν ὀρθήν. Ἡ ὑποθετικὴ ὅμως τῶν ἐννοιῶν ἀνάπτυξις δὲν εἶναι εἰμὴ γυμνασία, δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ὑπ' Ἀριστοτέλους κληθεῖσα ἐπαγωγή, ἧς σκοπὸς εἶναι νὰ ζητηθῇ ἡ ἀλήθεια τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ ὀρθότης αὐτῶν νὰ κατασταθῇ δυνατή. Ἐὰν αἱ μὴ φιλοσοφικαὶ ὑποθέσεις ἐξετασθῶσιν, ἀναιροῦνται. Ἐὰν δὲ οὕτως ἔλθωμεν εἰς τὸ ἀνυπόθετον, τὸ ἀπόλυτον, πρέπει ἡ ἀναλυτικὴ μέθοδος νὰ ἀναπληρωθῇ ὑπὸ τῆς συνθετικῆς.

Τὸ δ' ἰδιάζον τῆς συνθετικῆς μεθόδου ἔγκειται κατὰ Πλάτωνα ἐν τῇ διαιρέσει· ὡς ἡ ἔννοια σημαίνει τὸ κοινόν, ἐν ᾧ πλῆθος ὄντων συμφωνεῖ, οὕτως ἐκφράζει ἀντιστρόφως ἡ διαίρεσις τὰς διαφοράς, δι' ὧν τὸ γένος χωρίζεται εἰς τὰ εἴδη αὐτοῦ (1). Ὅθεν ὁ βουλόμενος νὰ θέσῃ ὀρθὴν διαίρεσιν δὲν δύναται εἰς τὰ ὄντα νὰ εἰσαγάγῃ αὐθαιρέτως διαφοράς, ἀλλὰ πρέπει νὰ ζητῇ τὰ ἐν αὐτοῖς κείμενα, τὰ φυσικὰ ἄρθρα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν (2). Περὶ δὲ τούτου πρέπει δύο τινὰ ὑπ' ὄψιν νὰ ληφθῶσιν, πρῶτον ὅτι ἡ διαίρεσις πρέπει νὰ γείνῃ μόνον κατὰ πραγματικὰς τῶν εἰδῶν διαφοράς, οὐχὶ κατὰ διαφορὰν κατὰ ποσόν, καὶ δεύτερον ὅτι ἐν τῇ διαιρέσει δὲν πρέπει τὰ μέσα (αἱ μέσαι ἔννοιαι) νὰ ὑπερπηδῶνται, δι' ὧν τὰ κατώτερα εἴδη μετὰ τῶν ἀνωτέρων συνέχονται (3)· τὸ μὲν εἶναι ἀναγκαῖον, ἵνα λάβωμεν διαιρε-

---

ἕκαστον ὑποθέμενον σκοπεῖν τὰ συμβαίνοντα ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ καὶ εἰ μὴ ἔστι τὸ αὐτὸ τοῦτο ὑποτίθεσθαι, εἰ βούλει μᾶλλον γυμνασθῆναι. Φαίδ. 101. Μέν. 86. Πολιτ. VII, 534.

(1) Φαῖδρ. 265. Πολιτ. 285. διὰ δὲ τὸ μὴ κατ' εἴδη συνειθίσθαι σκοπεῖν διαιρουμένους ταὐτά τε τοσοῦτον διαφέροντα ξυμβάλλουσιν εὐθὺς εἰς ταὐτὸν ὅμοια νομίσαντες, καὶ τοὐναντίον αὖ τούτου δρῶσιν ἕτερα οὐ κατὰ μέρη διαιροῦντες, δέον, ὅταν μὲν τὴν τῶν πολλῶν τις πρότερον αἴσθηται κοινωνίαν, μὴ προαφίστασθαι πρὶν ἂν ἐν αὐτῇ τὰς διαφορὰς ἴδῃ πάσας, ὁπόσαι περ ἐν εἴδεσι κεῖνται, τὰς δ' αὖ παντοδαπὰς ἀνομοιότητας, ὅταν ἐν πλήθεσιν ὀφθῶσι, μὴ δυνατὸν εἶναι δυσωπούμενον παύεσθαι, πρὶν ἂν ξύμπαντα τὰ οἰκεῖα ἐντὸς μιᾶς ὁμοιότητος ἕρξας γένους τινὸς οὐσίᾳ περιβάληται.

(2) Φαῖδρ. 273. κατ' εἴδη τε διαιρεῖσθαι τὰ ὄντα καὶ μιᾷ ἰδέᾳ καθ' ἓν ἕκαστον περιλαμβάνειν. 277. κατ' αὐτό τε πᾶν ὁρίζεσθαι . . ὁρισάμενός τε πάλιν κατ' εἴδη μέχρι τοῦ ἀτμήτου τέμνειν.

(3) Πολιτικ. 262. μὴ σμικρὸν μόριον ἓν πρὸς μεγάλα καὶ πολλὰ ἀφαιρῶμεν, μηδὲ εἴδους χωρίς· ἀλλὰ τὸ μέρος ἅμα εἶδος ἐχέτω.

σιν ἐννοιῶν, οὐχὶ μόνον ἐξωτερικὴν (1), τὸ δέ, ἵνα κρίνωμεν ὀρθῶς τὴν σχέσιν τῶν ἐννοιῶν καὶ συνδέσωμεν τὴν ἑνότητα τοῦ γένους μετὰ τοῦ πλήθους τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου (2).

Τὰ δ' εἴδη διορίζομεν ὀρθῶς διὰ συνεχοῦς προόδου ἀπὸ τοῦ καθόλου εἰς τὸ καθ' ἕκαστον (Πολιτικ. 262).

Ὅθεν τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ νὰ καταμετρηθῇ ὁ ὅλος χῶρος ὑπό τινος γένους περικλειόμενος διὰ τελείας καὶ μεθοδικῆς ἀπαριθμήσεως τῶν εἰδῶν, τὸ νὰ γνωρισθῶσιν ὅλα τὰ μόρια τῶν ἐννοιῶν μέχρι τοῦ τελευταίου, ὅπου παύει ἡ κανονικὴ διαίρεσις τῆς ἐννοίας καὶ ἄρχεται τὸ ἀόριστον πλῆθος τῶν φαινομένων. Διὰ δὲ τῆς μεθόδου ταύτης ἐξάγεται, ἂν αἱ ἔννοιαι ἦναι αἱ αὐταὶ ἢ διάφοροι, ἐν τίνι ἀναφορᾷ ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ὁμοίαν ἀνωτέραν ἔννοιαν ἢ οὔ, κατὰ πόσον εἰσὶ συγγενεῖς ἢ ἐναντίαι, συμβληταὶ ἢ ἀσύμβλητοι, ἑνὶ λόγῳ προσδιορίζεται ἡ ἀμοιβαία σχέσις αὐτῶν, καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς ταύτης τῆς γνώσεως γίνεται ἡ κατάβασις μεθοδικῶς ἀπὸ τοῦ καθόλου εἰς τὸ καθ' ἕκαστον καὶ μέχρι τοῦ ὁρίου τῶν ἐννοιῶν (3).

Ἡ δὲ πρόοδος πρέπει νὰ διήκῃ διὰ τῶν μέσων, καὶ διὰ τοῦτο

---

(1) Πολιτ. 262. γένος καὶ μέρος ὡς οὐ ταὐτόν ἐστιν, ἀλλ' ἕτερον ἀλλήλοιν· εἶδός τε καὶ μέρος ἕτερον ἀλλήλων εἶναι· ὡς εἶδος μὲν ὅταν ᾖ του, καὶ μέρος αὐτὸ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ πράγματος, ὅτου περ ἂν εἶδος λέγηται· μέρος δὲ εἶδος οὐδεμία ἀνάγκη.

(2) Φιληβ. 16. ὡς ἐξ ἑνὸς μὲν καὶ ἐκ πολλῶν ὄντων τῶν ἀεὶ λεγομένων εἶναι, πέρας δὲ καὶ ἀπειρίαν ἐν αὐτοῖς σύμφυτον ἐχόντων· δεῖν οὖν ἡμᾶς τούτων οὕτω διακεκοσμημένων ἀεὶ μίαν ἰδέαν περὶ παντὸς ἑκάστοτε θεμένους ζητεῖν· εὑρήσειν γὰρ ἐνοῦσαν· ἐὰν οὖν μεταλάβωμεν, μετὰ μίαν δύο, εἴπως εἰσὶ σκοπεῖν, εἰ δὲ μὴ τρεῖς ἤ τινα ἄλλον ἀριθμὸν καὶ τῶν ἓν ἐκείνων ἕκαστον, καὶ ἓν ἐκείνων πάλιν ὡσαύτως, μέχρι περ ἂν τὸ κατ' ἀρχὰς ἓν μὴ ὅτι ἓν καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρά ἐστι μόνον ἴδῃ τις, ἀλλὰ ὁπόσα· τὴν δὲ τοῦ ἀπείρου ἰδέαν πρὸς τὸ πλῆθος μὴ προσφέρειν, πρὶν ἄν τις τὸν ἀριθμὸν αὐτοῦ πάντα κατίδῃ τὸν μεταξὺ τοῦ ἀπείρου τε καὶ τοῦ ἑνός· τότε δ' ἤδη τὸ ἓν ἕκαστον τῶν πάντων εἰς τὸ ἄπειρον μεθέντα χαίρειν ἐᾷν· οἱ δὲ νῦν τῶν ἀνθρώπων σοφοὶ ἓν μὲν ὅπως ἂν τύχωσι τὰ πολλὰ θᾶττον καὶ βραδύτερον ποιοῦσι τοῦ δέοντος, μετὰ δὲ τὸ ἓν ἄπειρα εὐθύς· τὰ δὲ μέσα αὐτοὺς ἐκφεύγει, οἷς διακεχώρισται τό τε διαλεκτικῶς πάλιν καὶ τὸ ἐριστικῶς ἡμᾶς ποιεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους τοὺς λόγους.

(3) Τιμ. 57. παρὰ Πλάτωνι δὲ γένος καὶ εἶδος δὲν διακρίνονται, ἀλλὰ συγχέονται.

ἡ ἔναρξις νὰ γείνῃ ἀπὸ τῶν ἁπλουστάτων διαιρέσεων· διὸ ἡ διχοτομία εἶναι τῷ Πλάτωνι ἡ προκριτωτέρα, ἥτις δὲ γίνεται τετρατομία, ὅταν δύο λόγοι διαιρέσεως συνυπάρχωσιν (1).

Ὅταν δ' ἡ διχοτομία δὲν εἶναι ἐφαρμοστή, ζητεῖ ὥστε νὰ λαμβάνηται ἡ διαίρεσις ἐκείνη, ἥτις ἐστὶν ἐγγύτατα τῆς διχοτομίας (2).

Ἐκτὸς δὲ τῆς συναγωγῆς καὶ τῆς διαιρέσεως οὐδὲν ἄλλο μέρος τῆς λογικῆς ὁ Πλάτων ἀνέπτυξεν. Εἰσὶ μὲν ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ σπέρματα τῆς ἔπειτα ὑπ' Ἀριστοτέλους ἀναπτυχθείσης λογικῆς, οὗτος ὅμως σύστημα λογικῆς δὲν ἀνέπτυξεν. (Φαιδ. 100 καὶ ἐφ. Πολιτ. IV, 436. Θεαίτ. 190. Παρμεν. 128. Σοφιστ. 258).

Ὁ Ἀριστοτέλης (ἀναλ. ὕστ. II, 5. Πρότ. I, 3) (3) κάμνων λόγον περὶ ἀμφοτέρων τῶν μεθόδων ὀνομάζει τὴν διαίρεσιν συλλογισμὸν ἀσθενῆ, καὶ τὴν ἔλλειψιν αὐτῆς ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἐλάττων παραλαμβάνεται ἄνευ ἀποδείξεως.

Ὁ Πλάτων παρετήρησεν, ὅτι ἕκαστος λόγος ὑφίσταται ἐν τῷ συνδέσμῳ ἐννοίας τινὸς ἀντικειμένου μετ' ἐννοίας ὑποκειμένου (4). Ἀλλ' οὐδὲ τὴν περὶ τῶν κρίσεων καὶ συλλογισμῶν θεωρίαν εὑρίσκομεν παρὰ Πλάτωνι. (Πολιτ. 280. Κρατυλ. 412. Φιληβ. 11).

---

(1) Σοφιστ. 266. κατὰ πλάτος καὶ κατὰ μῆκος τέμνειν.

(2) Πολιτ. 287. κατὰ μέλη τοίνυν αὐτὰς διαιρώμεθα, ἐπειδὴ δίχα ἀδυνατοῦμεν· δεῖ γὰρ εἰς τὸν ἐγγύτατα ὅτι μάλιστα τέμνειν ἀριθμὸν ἀεί.

(3) Ὅτι δ' ἡ διὰ τῶν γενῶν διαίρεσις μικρόν τι μόριόν ἐστι τῆς εἰρημένης μεθόδου ῥᾴδιον ἰδεῖν· ἔστι γὰρ ἡ διαίρεσις οἷον ἀσθενὴς συλλογισμός· ὃ μὲν γὰρ δεῖ δεῖξαι αἰτεῖται, συλλογίζεται δ' ἀεί τι τῶν ἄνωθεν· πρῶτον δὲ αὐτὸ τοῦτο ἐλελήθει τοὺς χρωμένους αὐτῇ πάντας κτλ. ἀναλ. ὕστ. II, 5. ἀσυλλόγιστος μὲν οὖν καὶ ἡ χρῆσις γίνεται (τῶν διαιρέσεων) τοῖς οὕτω μετιοῦσι καὶ τῶν ἐνδεχομένων συλλογισθῆναι.

(4) Σοφιστ. 259. διὰ γὰρ τὴν ἀλλήλων τῶν εἰδῶν συμπλοκὴν ὁ λόγος γέγονεν ἡμῖν· 262. οὔτε τὸ ὄνομα μόνον, οὔτε μόνον τὸ ῥῆμα ποιεῖ λόγον, π. χ. βοῦς, τρέχει, ἀλλ' ἡ συμπλοκὴ ἀμφοτέρων: ὁ βοῦς τρέχει)· καὶ ὅτι μόνον κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἐστιν ὁ λόγος· (Θεαίτ. 189. Σοφιστ. 263. καὶ μὴν ἐν λόγοις ἴσμεν ὄν, φάσιν τε καὶ ἀπόφασιν· (ἡ δὲ δόξα ἐστὶν ἢ φάσις ἢ ἀπόφασις ἄνευ λόγου).

Μετὰ δὲ τῆς περὶ διαλεκτικῆς μεθόδου θεωρίας τοῦ Πλάτωνος συνέχεται καὶ ἡ περὶ γλώσσης. Πρὸ τοῦ Πλάτωνος ὑπῆρχον ἡ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείτου· ἡ μὲν τοῦ Δημοκρίτου, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐπήγασεν ἔκ τινος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συνθήκης τε καὶ ὁμολογίας, (Δ. Λ. IX, 48), ἡ δὲ τοῦ Ἡρακλείτου, ὅτι τὰ ὀνόματα εἰσὶ τῆς φύσεως νομοθετήματα (Κρατυλ. 383. 428 καὶ ἐφ.). Τὴν μὲν τοῦ Δημοκρίτου ἀνήρεσε δι' ὀλίγων, τὴν δὲ τοῦ Ἡρακλείτου διὰ μακρῶν Κρατυλ. 386 καὶ ἐφ.). Περὶ δὲ γλώσσης συνέγραψε καὶ ὁ Ἀντισθένης, καὶ πολλοὶ σοφισταί, ὡς Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος καὶ ἄλλοι.

Ὁ δὲ Πλάτων συνεχίζων τὸν ἐνδιάθετον καὶ προφορικὸν λόγον ἀποφαίνεται τὰς λέξεις ἔκτυπα τῶν ἰδεῶν, μίμησιν (Κρατ. 438) τῆς οὐσίας τῶν ὄντων· ἐπομένως ἡ γλῶσσα παρέχει εἰκόνα τῆς οὐσίας τῶν ὄντων (Κρατ. 422 καὶ ἐφ.). Καὶ ὁ διαλεκτικὸς εἰδὼς ἐπιτηρήσει τὸ ἔργον τοῦ τεχνίτου τῆς γλώσσης καὶ κρινεῖ περὶ τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῶν ἐπωνυμιῶν (Παρμ. 131. Φαιδ. 163) μόνη ὅμως ἡ διαλεκτικὴ ἄρχει ὅλων τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ τελειοποιεῖ αὐτάς.

Τὸ δὲ μέγιστον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἡ δὲ τροπὴ τοῦ νοῦ πρὸς αὐτὸ ἐστὶ τὸ μέγιστον πρόβλημα αὐτῆς· εἰς δὲ τὴν τελείαν ἀλήθειαν δὲν ἀφικνεῖταί τις ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, διὰ βαθμίδων. (Πολιτ. VI, 504. καὶ VII, 514 καὶ ἐφ.). Τὰς δὲ βαθμίδας ἀποτελοῦσιν αἱ ἐπιστῆμαι αἱ δεικνύουσαι τὸ ὂν ἐν ὑλικῇ μορφῇ, ὡς αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, μηδὲ τῆς μηχανικῆς, ἀστρονομίας καὶ ἀκουστικῆς ἀποκλειομένων· ὡς δὲ τὸ ἀντικείμενον τούτων τῶν ἐπιστημῶν εἶναι μεταξὺ τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, εἰσὶ καὶ αὗται μεταξὺ τῆς δόξης καὶ τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης· τῆς μὲν δόξης διακρίνονται ὅτι αὗται ἀσχολοῦνται περὶ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, περὶ τὸ κοινὸν καὶ ἀμετάβλητον ἐνυπάρχον τῷ πλήθει διαφόρων καὶ ἀντιφατικῶν αἰσθήσεων, τῆς δ' ἐπιστήμης, ὅτι αὗται τὴν ἰδέαν μὴ γινώσκουσαι αὐτὴν καθ' αὑτήν, ἀλλ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, εἰσὶν ἔτι δεσμευμέναι ἔν τισι δογματικαῖς ὑποθέσεσιν ἀντὶ νὰ δώ-

σωσι λόγον περὶ αὐτῶν καὶ νὰ ἀναιρέσωσιν αὐτὰς εἰς τὸ ἀνυπόθετον. (Πολιτ. **VI, 510.** καὶ ἑφ. **VII, 528** καὶ ἑφ.). Αἱ δὲ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι πρέπει, ἀντὶ τῆς πρακτικῆς χρήσεως καὶ ἀντὶ τῆς ἐφαρμογῆς των εἰς τὸ σωματικὸν, νὰ μετενεχθῶσιν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὴν ἰδέαν, καὶ ἡ καθαρὰ θεωρία τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ μεγέθους κλ. πρέπει νὰ γείνῃ κύριον αὐτῶν ἀντικείμενον, ἀντὶ ἐμπειρικῶς πρέπει τις αὐτὰς νὰ μεταχειρίζηται φιλοσοφικῶς. (Πολιτ. **VII, 525** καὶ ἑφ.). Τούτου δὲ γινομένου φέρουσιν αὗται εἰς τὴν διαλεκτικὴν, ἥτις ὡς ἡ ὑψίστη καὶ βελτίστη ἁπασῶν τῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ τὸν ἄκρον λίθον αὐτῶν, περιλαμβάνει αὐτὰς καὶ διδάσκει τὴν ὀρθὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις καὶ ἑνότης τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ, τουτέστι τῆς διαλεκτικῆς καὶ τοῦ ἔρωτος· καὶ ἂν ἡ φιλοσοφία ὁτὲ μὲν ὁρίζεται ὡς ἔρως, ὁτὲ δ' ὡς διαλεκτικὴ, ὁ ἔρως ὅμως τοῦ καλοῦ μόνος, ἄνευ τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, εἶναι ἀνεπαρκὴς, ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἄνευ τοῦ ἔρωτος ἀδύνατος. Ἐπειδὴ δ' οὐδέτερον εἶναι τέλειον, εἶναι ἀναγκαῖον ἀμφότερα νὰ συνδεθῶσιν ἐν ὅλῳ τινὶ τρίτῳ, ὅπερ ἐστὶν ἡ φιλοσοφία (1).

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ φιλοσοφία ἀμφότερα περιλαμβάνει, ὑψοῖ τὸν ὅλον ἄνθρωπον.

Ἐν δὲ τῷ θεωρητικῷ συνάπτονται καὶ ἡ αἴσθησις καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ διάνοια· (Πολιτ. **VI, 209. VII, 533**)· καὶ ὡς πρώτη μὲν βαθμὶς ἀναφέρεται ἡ ἐπιστήμη καὶ νοῦς καὶ νόησις καλουμένη, ὡς δευτέρα δ' ἡ διάνοια, ὡς τρίτη δ' ἡ πίστις καὶ ὡς τετάρτη ἡ εἰκασία· αἱ μὲν δύο πρῶται ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀόρατον καὶ καλοῦνται νόησις, αἱ δὲ δύο ἕτεραι αἱ εἰς τὸ αἰσθητὸν ἀναφερόμεναι δόξα· ἡ δὲ διάνοια καὶ ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη κατὰ Πλάτωνα συνταυτίζονται. (Πολιτ. **VI. 510**).

Αἱ βαθμίδες αὗται ἵστανται πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν γνῶσιν ἐν σχέσει διττῇ· ἐξ ἑνὸς πρέπει τις νὰ προβῇ ὑπὲρ αὐτὰς, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν (Πολιτ. **VII, 532.** Φαίδ. 65), ἀπὸ

(1) Πολιτ. VII, 518. 533. ἡ διαλεκτικὴ μόνη ταύτῃ πορεύεται τὰς ὑποθέσεις ἀναιροῦσα ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχήν.

τῶν αἰσθητῶν νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα πρὸς τὸ ὄντως ὂν (Πολιτ. **VII, 514**), ἀπὸ τῆς δόξης εἰς τὴν νόησιν (Τιμ. **28**)· ἐξ ἑτέρου δὲ τὰ αἰσθητὰ ὡς ὁμοιώματα τῶν ἰδεῶν τείνουσιν εἰς ἔγερσιν τῆς ἀναμνήσεως ἐν ἡμῖν· (Φαῖδρ. **250.** Συμπ. **210.** Φαίδ. **75**)· ἡ ὀρθὴ δόξα διακρίνεται τῆς ἐπιστήμης ὡς στερουμένη τῆς διαλεκτικῆς (Θεαίτ. **202.** Πολιτ. **IX, 585**)· αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι παρασκευάζουσι τὴν διαλεκτικὴν παριστῶσαι τὰς αὐτὰς ἐννοίας ἐν μορφῇ ὑλικῇ, ἃς ἡ φιλοσοφία θεωρεῖ καθαρῶς. Ἑπομένως ἐστὶ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, μόνον δ' ὅτι τοῦτο ἐν ἁπάσαις δὲν εἶναι ἐξ ἴσου καθαρὸν καὶ τέλειον.

Τὸ ἀληθὲς ἐν τῇ αἰσθήσει, δόξῃ καὶ διανοίᾳ παραλαμβάνεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἥτις ἅπτεται τῆς ἰδέας ὅλως καὶ καθαρῶς. Διὸ ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ὡς πᾶσα ἄλλη, ἀλλὰ ἡ ἀπόλυτος, ἡ περιλαμβάνουσα ἁπάσας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, (Πολιτ. **VII, 225.** καὶ ἑφ.) αἵτινες δὲν ἔχουσιν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον δὲν παραδίδονται τῷ διαλεκτικῷ πρὸς χρῆσιν (1). Ἄρα ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἑστία ὅλων τῶν ἐπιστημῶν, ἐν ᾗ ἑνοῦνται ὅλαι αἱ ἀκτῖνες τῆς ἀληθείας (2)· διὸ ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἐπιστήμη μερικὴ, ἀλλὰ καθολική· ὡς τοιαύτην δὲ ἀποδεικνύει ἐν τῷ Χαρμίδῃ (166) λέγων, ὅτι αἱ μὲν ἄλλαι πᾶσαι εἰσὶν ἐπιστῆμαι ἄλλου τινὸς ἕνεκα ἑαυτῶν δ' οὔ, ἡ δὲ μόνη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ ἑαυτῆς (Χαρμ. 169)· καὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ (270) καὶ ἐν τῷ Φιλήβῳ (29) καὶ τῇ πολιτείᾳ (**VI, 486**). Καὶ ἄλλοι διάλογοι ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς δὲν χωρίζεται ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιστήμης (Λαχ. 199), καὶ ὡς ἅπασαι αἱ ἀρεταὶ εἰσὶ μία, οὕτω καὶ ἅπασαι αἱ ἐπιστῆμαι μία ἐπιστήμη, ὅτι τὸ ποιεῖν καὶ τὸ ἐπίστασθαι συμπέπτωκεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ (Εὐθύδ. **288** καὶ ἑφ.) Καὶ εἰ μὴ ἴσμεν τὸ ἀγαθὸν, τὸ τέλος αὐτῆς, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελός ἐστιν ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν (Πολιτ. **VI, 500**). Ἡ δ' ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ἡ διαλεκτικὴ κατὰ

(1) Πολιτ. VII, 534. Ἆρ' οὖν δοκεῖ σοι ὥσπερ θριγκὸς τοῖς μαθήμασιν ἡ διαλεκτικὴ ἡμῖν ἐπάνω κεῖσθαι; κτλ.

(2) Ritter Gesch. d. Phil. II, 237. Πολιτ. V, 475. τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι οὐ τῆς μὲν τῆς δ' οὔ, ἀλλὰ πάσης.

Πλάτωνα, μόνη ἐπίσταται χρῆσθαι τοῖς οὖσιν (Εὐθύδ. 290), μόνη ὁρίζει τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, καὶ αὐτὰς γινώσκουσα καὶ ἑαυτὴν συνδέει εἰς ἓν ὅλον ὀργανικόν.

Ὁ Πλάτων ὅμως γινώσκων, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι τελεία ἐπιστήμη, ἔλεγεν (ἐν τῷ Φαίδρῳ 278), ὅτι οὐδείς ἐστι σοφὸς, ὅτι μόνος ὁ θεός ἐστι σοφὸς (ἐν τῷ Παρμενίδῃ 134), καὶ ἐν τῷ Θεαιτήτῳ (176) δὲν ἀπαιτεῖ ἀποθέωσιν, ἀλλ' ὁμοίωσιν τῷ θεῷ, οὐδ' ἐν τῷ ἐπὶ γῆς βίῳ κτᾷ ὁ ἄνθρωπος τὴν τελείαν γνῶσιν (Φαίδ. 66 καὶ ἑφ.), καὶ διὰ τοῦτο τὸν φιλοσοφικὸν ἔρωτα δὲν παράγει ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀμαθίας, καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι τὸ μέγιστον τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, τὸ ἀγαθὸν, ὁ θεὸς, κτᾶται ἐπιπόνως καὶ ἐποπτεύεται ἐν εὐνοϊκαῖς περιστάσεσιν (Πολιτ. VI, 506. VII, 517. Τιμ. 28. Φαῖδρ. 248).

Λέγων δὲ τὸν μὲν θεὸν σοφὸν, τὸν δ' ἄνθρωπον μόνον φιλομαθῆ καὶ φιλόσοφον δὲν ἐνόει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνίκανος τοῦ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν σοφίαν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀναπτυσσομένη ἐκ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἔρωτος διὰ μακρᾶς σειρᾶς μέσων καθίσταται βάσις τῆς πολιτείας, καὶ ἄνευ αὐτῆς ἀρχούσης οὐδὲν τέλος τῶν κακῶν ἔσται τοῖς ἀνθρώποις.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ φιλοσοφία κατὰ Πλάτωνα καὶ τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικὸν περιλαμβάνει, δὲν δύναται ὁ πράττων νὰ δώσῃ λόγον περὶ ἐκείνων, ἃ πράττει, ἐὰν δὲν ἦναι ἐπιστήμων· διότι ἡ ἐπιστήμη δίδει λόγον περὶ πάντων (Κρατυλ. 390. Πολ. VII, 533).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ φιλοσοφία κατὰ Πλάτωνα περιλαμβάνει τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικὸν, ὅλας τὰς ἐπιστήμας, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ λέγεται ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν· ἔχουσα δὲ τὸ ὄντως ὂν ἀντικείμενον οὔτε αἴσθησις εἶναι, διότι αὐτὴ ἔχει ἀντικείμενον τὰ φαινόμενα, οὔτε δόξα ὀρθὴ, διότι αὐτὴ δὲν ἀποκλείει καὶ τὸ ἐναντίον, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος διαιρεῖται εἰς μέρη, ὡς ἀπεδείχθη, τρία, διαλεκτικὴν δηλαδὴ, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν, τούτων δὲ ἡ μὲν διαλεκτικὴ προηγεῖται τῆς φυσικῆς, ἡ δὲ φυ-

σικὴ τῆς ἠθικῆς, ἀρχόμεθα ὡς εἰκὸς εἰς τὸ σύστημα μεταβαίνοντες ἀπὸ τοῦ πρώτου μέρους αὐτοῦ, τουτέστι τῆς διαλεκτικῆς.

1) *Διαλεκτική.*

Ὁ Πλάτων παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους, ὅτι τὴν ἀληθῆ γνῶσιν παρέχει ἡ τῆς ἐννοίας, ὑπέθετε τὰς ἐννοίας πρῶτον καὶ κύριον τῆς φιλοσοφίας, διότι αὗται μόναι ἔχουσι τὸ ὂν, τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, περιεχόμενον, διὰ τοῦτο ἡ τοῦ Πλάτωνος ἰδεολογία ἀνάγεται ὀρθῶς εἰς τὴν περὶ γνώσεως τοῦ Σωκράτους θεωρίαν.

Ἐπειδὴ δ' ὅσῳ μείζων παρίσταται ἡ ἀλήθεια, τόσῳ μείζων πραγματικότης πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τῷ ἀντικειμένῳ, ἕπεται ὅτι τὸ γνωριστὸν εἶναι καὶ ὑπάρχον, τὸ δ' ἀγνώριστον μὴ ὑπάρχον· ἄρα καθ' ὅσον ὑπάρχει, κατὰ τοσοῦτον καὶ γινώσκεται, ἑπομένως τὸ ἀπολύτως ὑπάρχον ἐστὶ καὶ ἀπολύτως γνωριστὸν, τὸ δ' ἀπολύτως μὴ ὂν καὶ ἀπολύτως ἀγνώριστον· τὸ δ' ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος συγκείμενον, ὅπερ ἐστι μεταξὺ γνώσεως καὶ ἀγνοίας, εἶναι δοξαστόν· (Πολιτ. V, 478)· ἡ δ' ἀπάτη ἀναφερομένη εἰς τὸ σχετικὸν μὴ ὂν δὲν εἶναι ἄγνοια, ἀλλ' ἀλλοδοξία (Θεαίτ. 189. Σοφ. 261).

Πρῶτος δ' ὁ Σωκράτης κυρίως διέκρινε τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τῆς δόξης. Τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων ἀσπασάμενος ἀπεφήνατο ὅτι, ὡς ἡ γνῶσις διαφέρει τῆς δόξης, οὕτω διαφέρει καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς δόξης, καὶ τὸ μὲν τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον εἶναι τὸ ὄντως ὂν, τὸ δὲ τῆς δόξης μικτὸν ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος. Ἐπειδὴ δ' ἡ μὲν δόξα ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰσθητὸν, ἡ δ' ἐπιστήμη εἰς τὸ νοητὸν, κρέμαται ἡ περὶ τῆς τῶν ἰδεῶν ἀληθείας διευκρίνησις ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς δόξης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐὰν ἐπιστήμη καὶ δόξα ἦσαν αἱ αὐταὶ, ἔπρεπε μόνον σωματικὰ νὰ ὑπάρχωσιν· ἐὰν δ' ἦναι διάφοροι, πρέπει καὶ ἕτερα ὄντα νὰ ὑπάρχωσι διάφορα τῶν αἰσθητῶν· ὄντων δὲ τούτων διαφόρων ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν αἰσθήσει, ὡς τῶν αἰσθητῶν,

ἀλλὰ μόνον νῷ· ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐννοιῶν, τῶν κοινῶν ὅρων ἀντιλαμβανώμεθα νῷ, καὶ οὐχὶ αἰσθήσει, πρέπει οὗτοι νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ὁ Πλάτων ὑπέλαβε, φύσεως διαφόρου τῶν αἰσθητῶν, ἀγέννητοι, ἀμετάβλητοι, ἄφθαρτοι καὶ ἀνεξάρτητοι· διότι, ἐὰν ἡ γνῶσις πρέπῃ νὰ ἔχῃ ἀντικείμενον τὸ ὄντως ὂν (Φαῖδρ. 247), καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ γνῶσις, πρέπει καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς νὰ ἦναι ἀμετάβλητον, αὐτὸ καθ' αὑτό· διότι μόνον τὸ ἀμετάβλητον δύναται νὰ γνωρισθῇ, τὸ δὲ μεταβαλλόμενον δὲν δύναται ὡς μὴ ἔχον ἰδιότητα· διὸ οἱ ἀρνούμενοι, λέγει ὁ Πλάτων, τὸ πραγματικὸν τῶν ἰδεῶν, διαφθείρουσι παντάπασι τὴν τοῦ διαλέγεσθαι δύναμιν (Παρμ. 135). Τὸ δὲ πραγματικὸν τῶν ἰδεῶν φαίνεται τῷ Πλάτωνι ἄμεσος συνέπεια ἐκ τῆς περὶ ἐννοίας τοῦ Σωκράτους θεωρίας.

Τὸ δ' αὐτὸ ἐξαγόμενον, ὃ ὁ Πλάτων ἐξήγαγεν ἐκ τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας, ἐξάγει καὶ ἐκ τῆς περὶ τοῦ ὄντος· καὶ ὡς ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ ἡ γνῶσις καὶ ἡ δόξα ἀντίκεινται ἀλλήλαις, οὕτως ἀντίκεινται καὶ ἐν τῇ περὶ τοῦ ὄντος θεωρίᾳ τὸ ὄν, ἡ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός, τὸ φαινόμενον, τὸ μὴ αἰσθητὸν καὶ τὸ αἰσθητόν. Πᾶν αἰσθητόν ἐστι πολλά, διῃρημένον, γινόμενον, πᾶν δὲ γινόμενον ἕνεκα τῆς οὐσίας γίνεται (1).

Τὰ δὲ πολλὰ ὄντα γίνονται μόνον διὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν· τὸ δὲ κοινὸν πρέπει νὰ διαφέρῃ τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ δὲν δύναται νὰ παρίσταται ὡς ἀφαίρεσις ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐποπτειῶν, διότι αὗται δὲν δεικνύουσιν αὐτό, ἀλλά τι ὁμοίωμα αὐτοῦ ἀτελές· (Παρμ. 132)· οὐδὲν δὲ ἴδιον παριστᾷ τὸ εἶδος αὐτοῦ τέλειον, καθαρόν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἐναντίου αὐτοῦ· τελείαν δὲ καὶ πλήρη πραγματικότητα δυνάμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν μόνον τῷ ἑνί, τῷ ὁμοίῳ ἑαυτῷ. Τὸ μὲν ἀεὶ ὂν οὐδέποτε δὲ γινόμενον νοεῖται μόνον νῷ, τὸ δ' ἀεὶ γινόμενον οὐδέποτε δ' ὂν μόνον δόξῃ τε καὶ αἰσθήσει ἄνευ νοῦ (Τιμ. 27).

Ὁ Σοφιστὴς (243 καὶ ἐφ.) πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Ἐλεᾶται ἰσχυρίζονται ὅτι μόνον τὸ ὄν ἐστι, τὸ δὲ μὴ ὂν οὐδα-

(1) Φημὶ δὴ ἑκάστην γένεσιν ἄλλην ἄλλης οὐσίας τινὸς ἑκάστης ἕνεκα γίγνεσθαι, ξύμπασαν δὲ γένεσιν οὐσίας ἕνεκα γίγνεσθαι ξυμπάσης.

μῶς· λέγοντες δὲ ὅτι οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὄν, ὁμολογοῦσιν ὅτι ἔστιν, ἑπομένως ὅτι δύνανται καὶ νὰ νοήσωσι καὶ νὰ ἐκφράσωσιν, ἄρα ὁμολογοῦσιν ὅτι μηδαμῶς μὴ ὂν ἀπολύτως ἐστίν, ἀλλὰ σχετικῶς. Ἐὰν δ' εἴπωμεν ἓν τὸ ὄν, λέγομεν ἢ ἕτερον ἢ ταὐτόν· ἐὰν ἕτερον, λέγομεν ὅτι δὲν εἶναι ἕν, ἐὰν δὲ ταὐτόν, λέγομεν ὅλον· ἐὰν δ' ὅλον, ὅτι ἔχει μέρη, δηλαδὴ ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος· ἐὰν δὲ μέρη, ὅτι δὲν εἶναι ἕν. Ἐκ τούτων ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων ὅτι τὸ μὴ ὂν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὄν πω, τουτέστι σχετικῶς, ἕτερον τοῦ ὄντος, πρὸς ἕτερον, ἑπομένως τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν εἰσὶν ἀχώριστα, ἑπομένως τὸ ὂν δὲν εἶναι κενόν, ἀλλὰ πλῆρες ὡς ἔχον ἐν ἑαυτῷ διαφορὰν καὶ ἑπομένως κίνησιν καὶ ζωήν.

Λογικώτερον δ' ἐκθέτει τὰς ἰδέας ταύτας ὁ Παρμενίδης. Ὁ διάλογος οὗτος ἐθεωρήθη ὅτι περιέχει τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος. Ἵνα δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο λυθῇ, εἶναι ἡ τοῦ διαλόγου ἐξέτασις ἀναγκαία, διότι ἐξ αὐτῆς δύναται τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ λυθῇ. Τίς δ' εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ διαλόγου; Ὁ διάλογος οὗτος ἐθεωρήθη ὑπὸ πολλῶν ἀριστούργημα τῆς διαλεκτικῆς οἷον ὑπὸ Σμιδίου (**Th. K. Schmidt Berl. 1821**), Ζελλέρου (**Ed. Zeller Plat. Stud. Stuttg. 1839**), Σταλλβαυμίου (**Sallbaum Lipz. 1839. Werder de Parmen. 1841. Wieck's Auffassungen des Dialog'**), καὶ ἄλλων. Ὁ μὲν Τεννεμάννος θεωρεῖ σκοπὸν τοῦ Παρμενίδου τὴν ἀναίρεσιν ἡμαρτημένων θεωριῶν (**Syst. d. Plat. Phil. II, 324** καὶ ἐφ.), ὁ δὲ Ζέλλερος (**Plat. Stud. 16**) τήν τε ἀναίρεσιν ἡμαρτημένων καὶ τὴν ἔκθεσιν ὀρθῶν προαγουσῶν τὴν Ἐλεατικὴν θεωρίαν. Οἱ δὲ Νεοπλατωνικοὶ καὶ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων (**Schleierm. Plat. Werke I, 86**) ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ Παρμενίδης προέθετο νὰ ἐκθέσῃ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, καὶ ἄλλοι πάλιν ὅτι εἶναι ἔκθεσις ἐννοιῶν καὶ ἀξιωμάτων (**Zeller Phil. d. Gr. II, 346**).

Οἱ Ἐλεᾶται ὑπέθετον τὸ ἓν ἀφῃρημένον, ὁ δὲ Πλάτων ἀνήρεσε τὴν θεωρίαν τῶν Ἐλεατῶν ἀποδείξας ὅτι τὸ ἓν δὲν εἶναι ἀφῃρημένον, ἀλλὰ συγκεκριμένον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς θεωρία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς διορισμὸς τῆς ἰδεολογίας, καὶ ἡ

προαγωγὴ τῆς περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίας τοῦ διαλόγου σκοπός. Ἀλλ' ἵνα ὁ σκοπὸς τοῦ διαλόγου κατανοηθῇ, ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ αὐτὸς ὁ διάλογος.

Ὁ διάλογος οὗτος δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἀναφέρει τὰς δυσχερείας, τὸ δὲ ἕτερον πραγματεύεται περὶ τῆς λύσεως αὐτῶν.

1) Πρώτη δυσχέρεια ἀναφέρεται (Παρμεν. 128 καὶ ἑφ.), ἂν ὑπάρχῃ αὐτὸ καθ' αὑτὸ εἶδός τι ὁμοιότητος καὶ ἀνομοιότητος, καὶ τούτων πάντα μετέχουσιν. Ἐὰν δέ τις, λέγει ὁ Σωκράτης, τὸ ἓν πολλὰ ἀποδείξῃ καὶ αὖθις τὰ πολλὰ ἕν, τοῦτο ἤδη θαυμάσομαι.

2) Δευτέρα δὲ δυσχέρεια εἶναι, ἂν ὑπάρχωσιν εἴδη χωρίς, χωρὶς δὲ αὖθις τὰ τούτων μετέχοντα καὶ τί ἐστιν αὐτὸ ὁμοιότητος χωρίς, ἧς ἡμεῖς ὁμοιότητος ἔχομεν, καὶ ἓν δὴ καὶ πολλά, καὶ δικαίου εἶδος χωρὶς αὐτὸ καθ' αὑτὸ καὶ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ πάντων τῶν τοιούτων, καὶ εἶδος ἀνθρώπου χωρὶς ἡμῶν, καὶ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ τριχὸς καὶ πηλοῦ καὶ ῥύπου; εἰσί τινα, ὧν τἄλλα μεταλαμβάνοντα λαμβάνουσι παρ' αὐτῶν τὰς ἐπωνυμίας, οἷον ὁμοιότητος μὲν μεταλαμβάνοντα γίνονται ὅμοια, μεγέθους δὲ μεγάλα, κάλλους δὲ καλά, δικαιοσύνης δὲ δίκαια;

3) Οὐκοῦν ἤτοι ὅλου τοῦ εἴδους ἢ μέρους ἕκαστον τὸ μεταλαμβάνον μεταλαμβάνει; ὅλην τὴν ἰδέαν ἕκαστον νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἀδύνατον, διότι αὐτὴ θὰ ἦτο κεχωρισμένη· ἐπίσης ἀδύνατον μέρος αὐτῆς, διότι ἡ ἰδέα εἶναι τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦναι διῃρημένη.

4) Εἰσὶ δ' αἱ ἰδέαι νοήματα τοῦ ὑποκειμένου ἢ τοῦ θεοῦ; καὶ τοῦτο ἀδύνατον, διότι προϋπάρχουσι τοῦ λόγου, ὡς τὰ αἰσθητὰ τῆς αἰσθήσεως· ἐὰν αἱ ἰδέαι αὐταὶ καθ' αὑτὰς τεθῶσιν, οὔτε αἱ ἰδέαι ἔχουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὰ αἰσθητά, οὔτε τὰ αἰσθητὰ εἰσὶ πραγματικά· αἱ ἰδέαι μὴ ἔχουσαι πρὸς ἡμᾶς σχέσιν δὲν γινώσκονται ὑφ' ἡμῶν· ἄρα ἡ γνῶσις ἡμῶν δὲν προέρχεται ἐκ τῶν ἰδεῶν, ἄρα ἄγνωστον ἔσται ἡμῖν καὶ αὐτὸ τὸ καλὸν καθ' αὑτὸ καὶ τἀγαθὸν καὶ πάντα τὰ εἴδη· ἐὰν δὲ τὴν ἐπιστή-

μην τῶν ἰδεῶν ἔχῃ μόνος ὁ θεός, οὔτε αὐτὸς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὰ ἀνθρώπινα, οὔτε ἡμεῖς τὰ θεῖα.

Αἱ δυσχέρειαι αὗται προέρχονται ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος, ἣν εἶχε περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἰδεῶν πρὸς τὰ αἰσθητά. Πῶς ὅμως τὰ αἰσθητὰ μετέχουσι τῶν ἰδεῶν, τοῦτο ὁ Πλάτων δὲν διεσάφησεν.

Τοῦ δὲ δευτέρου μέρους τοῦ διαλόγου (Παρμ. 135 καὶ ἑφ.) σκοπὸς φαίνεται τὸ νὰ προσδιορισθῶσιν αἱ ἰδέαι διαλεκτικῶς ὡς ἑνάδες, ὡς ἔννοιαι αὐταὶ καθ' αὑτὰς ἐν τοῖς πολλοῖς χωρὶς νὰ μερίζωνται.

Ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος διαφέρει τῆς τῶν Ἐλεατῶν καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, διότι κατὰ Πλάτωνα αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἄϋλοι, ἀΐδιοι, κοινά, τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν.

Τοῦτο δὲ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ διαλόγου διαιρεῖ ὁ Πρόκλος εἰς ὑποθέσεις λέγων ὅτι ἀδιάφορον εἶναι εἴτε τέσσαρες εἴτε ἓξ εἴτε ὀκτὼ εἴτε ἐννέα αὗται εἰσί· κυρίως δ' αὗται εἰσὶ δύο μόνον, ἡ μὲν «εἰ ἔστι τὸ ὄν», ἡ δὲ «εἰ μὴ ἔστι, τί χρὴ συμβαίνειν;» Ὁ δὲ Ζέλλερος διαιρεῖ εἰς τέσσαρα μέρη· πρῶτον μὲν ὅτι τὸ ὂν ἔστι, δεύτερον δὲ ὅτι τὸ ὂν οὐκ ἔστι, τρίτον δ' ὅτι τὸ ὂν ἔστι σχετικῶς πρὸς τὸ ὂν ἕν, καὶ τέταρτον πρὸς τὸ μὴ ὂν ἕν. Ἕκαστον δὲ τούτων τῶν τεσσάρων ἔχει ἀντιφάσεις, ἃς ἀντινομίας ἐκάλεσαν.

Ι. Πρώτη ἀντινομία.

α) Θέσις (σελ. 137 καὶ ἑφ.)· εἰ ἓν ἔστι, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἦναι πολλά· εἰ δὲ ἕν ἐστιν, τοῦτο οὔτε μέρος αὐτοῦ πρέπει νὰ ἦναι οὔτε ὅλον· τὸ μέρος ἐστὶ μέρος ὅλου· ὅλον δ' ἐστίν, οὗ οὐδὲν μέρος ἄπεστιν· ἀμφοτέρως ἄρα θὰ ἦτο τὸ ἓν ἐκ μερῶν, ὅλον τε ὂν καὶ μέρη ἔχον· ἀμφοτέρως ἄρα τὸ ἓν θὰ ἦτο πολλὰ καὶ οὐχ ἕν· πρέπει ὅμως νὰ ἦναι ἓν καὶ οὐχὶ πολλά· ἄρα οὔτε ὅλον ἔσται οὔτε μέρη ἕξει, εἰ ἓν ἔσται τὸ ἕν· εἰ δὲ μέρη οὐχ ἕξει, οὔτ' ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τελευτήν, οὔτε μέσον, διότι τὰ τοιαῦτα θὰ ἦσαν μέρη αὐτοῦ.

Καὶ τελευτὴ καὶ ἀρχὴ εἰσὶ πέρας ἑκάστου· ἄρα τὸ ἕν ἐστιν ἄπειρον, εἰ μήτε ἀρχὴν ἔχει μήτε τελευτήν· εἰ δ' ἄπειρον, οὔτε

πέρας ἔχει, οὔτε σχῆμα· εἰ τοιοῦτον δὲ τὸ ἓν οὐδαμοῦ νὰ ἦναι ἠδύνατο, οὔτ' ἐν ἄλλῳ, οὔτε ἐν ἑαυτῷ, διότι εἰ ἐν ἄλλῳ, θὰ περιείχετό που κύκλῳ ὑπ' ἐκείνου, ἐν ᾧ ἔσται· εἰ δ' ἐν ἑαυτῷ, θὰ περιείχετο ὑφ' αὑτοῦ ὡς περιέχοντος· καὶ οὕτω δὲ τὸ περιέχον θὰ ἦτο ἄλλο καὶ ἄλλο τὸ περιεχόμενον, ἐπομένως τὸ ἓν δὲν θὰ ἦτο ἕν, ἀλλὰ δύο· ἄρα τὸ ἓν οὐκ ἔστι που, οὔτ' ἐν ἑαυτῷ οὔτε ἐν ἄλλῳ ἐνόν· εἰ δ' οὐδαμοῦ ἐστιν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἵσταται ἢ κινεῖται, διότι εἰ ἐκινεῖτο, θὰ ἠλλοιοῦτο, ἀλλοιούμενον δὲ τὸ ἓν ἑαυτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἕν· εἰ δ' ἐφέρετο, θὰ μετήλλατε χώραν, χώραν δ' ἀμοιβὸν ἄλλοτε ἄλλοθι γίνεται καὶ οὕτω κινεῖται. Ἄρα τὸ ἓν οὔτε ἕστηκεν οὔτε κινεῖται, οὔτ' ἐν ἑτέρῳ, οὔτ' ἐν ἑαυτῷ ἐστιν, οὔτε αὑτοῦ ἕτερον οὔτε ἑτέρου, διότι οὕτω δὲν θὰ ἦτο ἕν, ἀλλ' ἕτερον ἑνὸς καὶ ἐπομένως οὐχ ἕν· ἄρα οὐδὲ ταὐτὸν ἑτέρῳ ἢ ἕτερον ἑαυτοῦ ἔσται· οὐδ' ἕτερον ἑτέρου ἔσται, ἕως ἂν ᾖ ἕν, διότι τῷ ἑνὶ δὲν προσήκει νὰ ἦναι ἕτερον τινός, ἀλλὰ μόνῳ τῷ ἑτέρῳ τὸ νὰ ἦναι ἑτέρου, καὶ ἄλλῳ οὐδενί· καθ' ὅσον ἄρα εἶναι ἕν, δὲν εἶναι ἕτερον· ἐξ ἅπαντος δὲ εἰμὴ τοῦτο, οὐδ' αὐτό· μὴ ὂν δ' ἕτερον οὐδενὸς ἔσται ἕτερον· οὐδὲ ταὐτὸν ἑαυτῷ ἔσται, διότι οὐ γίνεται ἕν· τοῖς πολλοῖς δὲ ταὐτὸν γιγνόμενον ἀνάγκη νὰ γίγνηται πολλά, ἀλλ' οὐχ ἕν. Εἰ δὲ τὸ ἓν καὶ τὸ ταὐτὸν μηδαμῶς διαφέρουσιν, ὁπότε τι ταὐτὸν ἐγίγνετο, ἀεὶ ἓν θὰ ἐγίνετο, καὶ ὁπότε ἕν, ταὐτόν· εἰ ἄρα τὸ ἓν ἑαυτῷ ταὐτὸν ἔστιν, οὐχ ἓν ἔστιν· ἀδύνατον ἄρα καὶ τῷ ἑνὶ ἢ νὰ ἦναι ἑτέρου ἕτερον, ἢ ἑαυτῷ ταὐτόν· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον τὸ ἓν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἦναι ἕτερον ἢ ταὐτὸν αὑτῷ ἢ ἑτέρῳ· οὐδ' ὅμοιον ἄρα τινί, οὐδ' ἀνόμοιον ἑαυτῷ ἢ ἑτέρῳ· οὔτε ἴσον οὔτε ἄνισον οὔτε ἑαυτῷ οὔτε ἄλλῳ· οὔτε πρεσβύτερον, οὔτε νεώτερον, οὔτε τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἔχον τὸ ἕν, οὔτε ἑαυτῷ, οὔτε ἄλλῳ· ἄρα οὐδ' ἐν χρόνῳ, οὔτε γεγονός, οὔτε ὄν, οὔτε ἐσόμενον. Τούτων δὲ τῶν παθημάτων τὸ ἓν οὐδενὸς μετέχει· οὐδ' ἄρα χρόνου, οὐδ' ἔν τινι χρόνῳ ἐστίν· εἰ ἄρα τὸ ἓν μηδαμῇ μηδενὸς μετέχει χρόνου, οὐδαμῶς ἔστιν· εἰ δὲ μὴ ἔστιν, οὐδ' ὄνομα αὐτῷ ἔστιν, οὐδὲ λόγος, οὐδ' ἐπιστήμη, οὐδ' αἴσθησις, οὐδὲ δόξα (141 καὶ ἐφ.)· ἄρα οὐδ' ὀνομάζεται, οὐδὲ λέγεται, οὐδὲ δοξάζεται, οὐδὲ γινώσκεται, οὐδέ τι τῶν ὄντων αὐτοῦ αἰσθάνεται. Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων, ὅτι τὸ ἓν δὲν εἶναι ἕν, ἀλλὰ πολλά.

6.) Ἀντίθεσις (142 καὶ ἐφ.).

Ἓν εἰ ἔστιν, οὐ ταυτὸν τῷ ἑνὶ εἴποι ἄν; εἴ τις εἴπει τὸ ὂν ἕν, ἀνάγκη τούτου νὰ γίνωνται μόρια, τό τε ἓν καὶ τὸ ὄν· τὸ δὲ μόρια ἔχον ὅλον ἔστιν· διὰ ταῦτα τὸ ὂν ἓν ἐφάνη πολλά· εἰ τὸ ἕν, οὐσίας μετέχον, τῇ διανοίᾳ μόνον αὐτὸ καθ' αὐτὸ λάβωμεν ἄνευ τούτου, οὗ μετέχει, νομίζομεν ὅτι δὲν θὰ φανῇ πολλά, ἀλλ' ἕν· ἐὰν δ' εἴπωμεν ἕτερον τὸ ὄν, τὴν οὐσίαν, καὶ ἕτερον τὸ ἕν, φαίνεται τὸ ἕτερον διάφορον ἀμφοτέρων. Τὰ τρία δὲ ταῦτα εἰσὶ κοινὰ τῶν ὄντων, διότι εἰσὶν ἐν πολλοῖς. Εἰ ἄρα ἓν ἔστιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἦναι καὶ ἀριθμός· καὶ εἰ ἀριθμός, καὶ πολλά, ἄπειρον πλῆθος ὄντων· εἰ δὲ πᾶς ἀριθμὸς οὐσίας μετέχει, θὰ μετεῖχεν αὐτῆς καὶ τὸ μόριον τοῦ ἀριθμοῦ· ἐπὶ πάντα ἄρα ἡ οὐσία νενέμηται· ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον μέρος εἶναι μέρος τῆς οὐσίας, ἀνάγκη αὐτὸ νὰ ἦναι ἕν τι· ἄρα τὸ ἓν προστίθεται ἑκάστῳ μέρει τῆς οὐσίας· τὸ δὲ μεριστὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἦναι τοσαῦτα, ὅσα μέρη· ἄρα ἡ οὐσία νενεμημένη ἴσα τῷ ἑνί, διότι οὔτε τὸ ἓν ἀπολείπεται τοῦ ὄντος οὔτε τὸ ὂν τοῦ ἑνός, ἀλλ' ἐξισοῦνται ὄντα δύο ἀεὶ παρὰ πάντα. Τὸ ἓν ἄρα αὐτὸ κεκερματισμένον ὑπὸ τῆς οὐσίας πολλὰ καὶ ἄπειρα τὸ πλῆθός ἐστιν· οὐ μόνον ἄρα τὸ ὂν ἕν ἐστι πολλά, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἓν ὑπὸ τοῦ ὄντος διανενεμημένον ἀνάγκη νὰ ἦναι πολλά· ἐπειδὴ δὲ τὰ μόρια εἶναι μόρια τοῦ ὅλου, εἶναι τὸ ἓν ὡς πρὸς τὸ ὅλον πεπερασμένον, τὰ δὲ μόρια περιέχονται ὑπὸ τοῦ ὅλου, τὸ δὲ περιέχον θὰ ἦτο τὸ πέρας. Τὸ ἓν ἄρα ὂν ἔστι καὶ ἓν καὶ πολλὰ καὶ ὅλον καὶ μόρια, καὶ πεπερασμένον καὶ ἄπειρον· εἰ δ' ἔστιν ὅλον, ἔχει καὶ ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, ταῦτα δ' ἔχον ἔχει καὶ σχῆμα. Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον τῶν μερῶν ἐν τῷ ὅλῳ καὶ οὐδὲν ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα τὰ μέρη αὐτὸ τὸ ὅλον ἐστὶν καὶ τὸ ὅλον ἕν, ἕπεται, ὅτι πάντα περιέχονται ὑπὸ τοῦ ἑνός· οὕτω τὸ ἓν ἔστιν ἐν ἑαυτῷ (τοῖς μέρεσιν). Τὸ ὅλον ὅμως πάλιν δὲν εἶναι ἐν τοῖς μέρεσιν, οὐδ' ἐν πᾶσιν, οὐδ' ἔν τισιν· διὸ εἰ ἐν πᾶ-

σιν ἦν, ἀνάγκη νὰ ἦναι καὶ ἐν ἑνί· εἰ δὲ ἔν τισι τὸ ὅλον, θὰ ἦτο τὸ πλέον ἐν τῷ ἐλάττονι, ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ ἐν οὐδενί, θὰ ἦτο μηδέν· ὂν δ' ὅλον, μὴ ἐν ἑαυτῷ δ' ὄν, πρέπει νὰ ἦναι ἐν ἄλλῳ· ἐπειδὴ δὲ τὸ ὂν ἐν ἑαυτῷ τε καὶ ἐν ἑτέρῳ ἐςίν, ἀνάγκη νὰ ἵσταται καὶ κινῆται· νὰ ἵσταται ἐν ἑαυτῷ ὄν, νὰ κινῆται ἐν ἑτέρῳ ὄν· εἰ δὲ ἦτο ἐν ἑαυτῷ τε ἅμα καὶ ἐν ἑτέρῳ, ἀνάγκη νὰ ἵσταται ἅμα καὶ κινῆται· ἵσταται ὂν ἐν ἑαυτῷ, κινεῖται ὂν ἐν ἑτέρῳ.

Ἡ κίνησις ὅμως καὶ ἡ στάσις εἰσὶν ἐναντίαι, καὶ τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον καὶ ταὐτὸν καὶ ἕτερον· εἰ δὲ τὸ ἓν ταὐτὸν τῷ ὅλῳ, ἔστι τε περιέχον ἅμα καὶ περιεχόμενον· περιέχον μὲν μεῖζον, περιεχόμενον δὲ ἔλαττον· ἐὰν δ' οὔτε περιέχον οὔτε περιεχόμενον, ἔστιν ἀεὶ ἴσον· ὥστε τὸ ἓν καὶ μεῖζον (ὅταν τἆλλα ἐν τῷ ἑνὶ) καὶ ἔλαττον (ὅταν αὐτὸ ἐν ἄλλοις) καὶ ἴσον. Τούτων δὲ μετέχον τὸ ἓν καὶ χρόνου μετέχει καὶ ἔστι καὶ γίγνεται· τὸ δ' ἔστιν οὐκ ἄλλο εἰμὴ μέθεξις οὐσίας μετὰ χρόνου, ὡς τὸ ἦν μέθεξις μετὰ τοῦ παρεληλυθότος, καὶ τὸ ἔσται μετὰ τοῦ μέλλοντος, οὐσίας κοινωνία. Ἀλλὰ τὸ ἓν ἐφάνη ἔχον μόρια, καὶ ἀρχὴν ἑπομένως, μέσον καὶ τέλος· ἄρα πάντων ἡ ἀρχὴ γίνεται κατὰ πρῶτον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν ἄλλων, καὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος· καὶ ταῦτα φήσομεν τἆλλα μόρια τοῦ ὅλου καὶ τοῦ ἑνός. Ἄρα τὸ ἓν γίνεται ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ μέσῳ καὶ τῷ τέλει καὶ οὐδενὸς ἀπολείπεται τῶν ἄλλων γινομένων μέχρι τέλους, ἕως ὅλον ἓν γένηται· πᾶσιν ἄρα τοῖς ἄλλοις τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἔχει τὸ ἕν, ὥστε οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον τῶν ἄλλων γεγονός, ἀλλ' ἅμα· (δηλ. σχετικῶς καὶ νεώτερον καὶ ἴσην ἡλικίαν ἔχον καὶ πρεσβύτερον τὸ ἕν). Ἐπειδὴ δὲ χρόνου μετέχει τὸ ἕν, ἀνάγκη νὰ μετέχῃ καὶ τοῦ ποτὲ καὶ τοῦ νῦν καὶ τοῦ ἔπειτα, ὥστε τὸ ἓν καὶ ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται, καὶ γέγονε καὶ γίγνεται καὶ γενήσεται.

Τὸ ἕν, εἰ ἔστιν, οἷον διεληλύθαμεν, δὲν εἶναι ἀνάγκη, καθὸ ἓν ὂν καὶ πολλὰ καὶ μήτε ἓν μήτε πολλά, καὶ χρόνου μετέχον, διότι ἔστιν ἕν, νὰ μετέχῃ οὐσίας ποτέ; ἢ μὴ ἔχον τὸ ὄν, μὴ μετέχον οὐσίας, ὅτι οὐκ ἔστιν; τὸ δὲ μεταλαμβάνειν οὐσίας

ἔστι γίγνεσθαι, τὸ δὲ ἀπαλλάττεσθαι οὐσίας ἐςὶν ἀπόλλυσθαι· τὸ ἓν δὲ μεταλαμβάνον τε καὶ ἀφιὲν οὐσίαν γίνεταί τε καὶ ἀπόλλυται (156)· ἓν δὲ ὂν καὶ πολλὰ καὶ γιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον· ἆρ' οὐχ ὅταν μὲν γίγνηται ἕν, ἀπόλλυται τὸ νὰ ἦναι πολλά· ὅταν δὲ πολλά, ἀπόλλυται τὸ νὰ ἦναι ἕν· ἓν δὲ γιγνόμενον καὶ πολλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διακρίνωνται καὶ συγκρίνωνται; καὶ ὅταν ὅμοιόν τε καὶ ἀνόμοιον γίγνηται, νὰ ὁμοιῶνται καὶ ἀνομοιῶνται; καὶ ὅταν μεῖζον καὶ ἔλαττον καὶ ἴσον νὰ αὐξάνωνται καὶ φθίνωσιν καὶ ἰσῶνται; (οὕτως). Ὅταν δὲ κινούμενον ἵστηται, καὶ ὅταν ἑστὼς ἐπὶ τὸ κινεῖσθαι μεταβάλλῃ, πρέπει αὐτὸ μηδ' ἐν ἑνὶ χρόνῳ νὰ ἦναι; ἑστώς τε πρότερον ὕστερον κινεῖσθαι· καὶ πρότερον κινούμενον ὕστερον ἑστάναι· ἄνευ μὲν μεταβολῆς ἔσται ἀδύνατον νὰ πάσχῃ ταῦτα. Χρόνος δ' οὐδεὶς ἐστιν ἐν ᾧ τι οἷόν τε ἅμα μήτε κινεῖσθαι μήτε ἑστάναι· ἔστι τὸ ἄτοπον τοῦτο, ἐν ᾧ θὰ ἦτο τότε, ὅτε μεταβάλλει, δηλ. τὸ ἐξαίφνης, (δηλ. ἡ αἰωνιότης), ὃ φαίνεται ἐξ ἐκείνου μεταβάλλον εἰς ἑκάτερον. Ἡ ἐξαίφνης αὕτη φύσις ἄτοπός τις ἐγκάθηται μεταξὺ τῆς κινήσεως καὶ τῆς στάσεως ἐν χρόνῳ οὐδὲν οὖσα (156)· καὶ εἰς ταύτην καὶ ἐκ ταύτης τό τε κινούμενον ἐπὶ τὸ ἑστὼς μεταβάλλει καὶ τὸ ἑστὼς ἐπὶ τὸ κινούμενον· καὶ τὸ ἓν δή εἴπερ ἕστηκέ τε καὶ κινεῖται, μεταβάλλοι ἂν ἐφ' ἑκάτερα· μεταβάλλον δ' ἐξαίφνης μεταβάλλει· καὶ ὅτε μεταβάλλει, ἐν οὐδενὶ χρόνῳ δύναται νὰ ἦναι· οὐδ' ἠδύνατο νὰ κινῆται τότε, οὐδὲ νὰ σταθῇ· οὕτω καὶ πρὸς τὰς ἄλλας μεταβολὰς ἔχει, ὅταν ἐκ τοῦ εἶναι εἰς τὸ ἀπόλλυσθαι μεταβάλλῃ, ἢ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ γίγνεσθαι, μεταξύ τινῶν τότε γίγνεται κινήσεών τε καὶ στάσεων· καὶ οὔτ' ἔστιν τότε, οὔτ' οὐκ ἔστιν· οὔτε γίγνεται, οὔτ' ἀπόλλυται. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ λόγον καὶ ἐξ ἑνὸς ἐπὶ πολλὰ ἰόν, καὶ ἐκ πολλῶν ἐφ' ἕν, οὔθ' ἓν ἐστιν, οὔτε πολλά, οὔτε διακρίνεται, οὔτε συγκρίνεται· καὶ ἐξ ὁμοίου ἐπὶ ἀνόμοιον ἰόν, καὶ ἐξ ἀνομοίου ἐπὶ ὅμοιον, οὔτε ὅμοιον οὔτ' ἀνόμοιον οὔτε ὁμοιούμενον, οὔτ' ἀνομοιούμενον, καὶ ἐκ μικροῦ ἐπὶ μέγα καὶ ἐπὶ ἴσον, οὔτ' αὐξανόμενον οὔτε φθίνον οὔτε

ἰσούμενον εἴη ἄν. Ταῦτα δὴ τὰ παθήματα πάντ' ἂν πάσχοι τὸ ἕν, εἰ ἔστιν (157).

Ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἀντινομίᾳ ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων ὅτι τὸ ἓν τοῦ Παρμενίδου, ἐκ τῆς ἀφῃρημένης τοῦ ἑνὸς ἐννοίας, οὔτε ἕν ἐστιν, οὔτ' ἐν ἑαυτῷ, διότι τὸ ἓν θὰ εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς ἑαυτό, πᾶσα δὲ σχέσις ὑποθέτει διαφοράν τινα, τὸ δ' ἀφῃρημένον ἓν οὐδεμίαν ἔχει διαφορὰν ὡς ἀποκλεῖον ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν σχέσιν· ὡσαύτως τὸ ἓν ὂν ἀφῃρημένον οὐδ' ἐν ἑτέρῳ ἐστίν. Ὁ Πλάτων ἀποδεικνύει τὸ ἓν ὂν ὡς ἔχον μέρη, αὐτὸ ὅμως ὑπολαμβάνει ὡς πρᾶγμα καὶ οὐχὶ ὡς ἔννοιαν, ὡς καὶ περὶ οὐσίας, γενέσεως καὶ φθορᾶς μηχανικῶς πραγματεύεται παντάπασι διαφέρων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, διότι καὶ οὗτος πραγματεύεται ἐξωτερικῶς.

Τὰ ἐξαγόμενα δὲ ταῦτα κτᾷ ὁ Πλάτων ἐκ τῆς ἀφῃρημένης τοῦ ἑνὸς ἐννοίας καὶ τῆς τῶν ἐκτὸς ὄντων· τὸ δ' ὂν τοῦ ἑνός, τουτέστι τὸ πραγματικὸν τῆς ἰδέας, εἶναι ἀκατανόητον.

Ἔτι δὲ (ἐν ταῖς σελίσι 156 καὶ 157) ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ἔστι καὶ οὐκ ἔστι (τὸ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι) συνδέονται ἐν χρόνῳ, διότι ἔν τινι εἰσὶ καὶ ἔν τισι οὐκ εἰσίν· ἡ δὲ μετάβασις ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον, ἡ μετάβασις τῶν ἐναντίων, γίγνεται ἐν οὐδενὶ χρόνῳ· καὶ τοῦτο τὸ ἔξω τοῦ χρόνου, τὸ μεταξὺ τῶν ἐναντίων (κινήσεως καὶ στάσεως) εἶναι τὸ ἐξαίφνης, ἡ αἰωνιότης, ἡ στιγμή.

II. δευτέρα ἀντινομία· ἓν εἰ ἔστι τἄλλα τοῦ ἑνὸς τί χρὴ πεπονθέναι; α) θέσις. (157 καὶ ἐφ.).

Τὸ μὴ ὂν ἓν πρέπει νὰ ἔχῃ μέρη, διότι τὸ μὴ ἔχον μέρη εἶναι ἕν· ἐὰν δὲν εἶχε μέρη, θὰ ἦτο ἕν· λέγομεν δὲ ὅτι τὸ ὅλον ἔχει μέρη, ὅλον δὲ τὸ ἐκ μερῶν συγκείμενον· τὸ μὴ ὂν ἓν δὲν μετέχει, ἀλλὰ στερεῖται τοῦ ἑνὸς καὶ εἶναι διὰ τοῦτο πολλά· ἐὰν δὲ τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ ἐναντία ὑποτεθῶσι καὶ τὰ πολλὰ ἀφαιρεθῶσι τῇ διανοίᾳ, ἕπεται, ὅτι τὸ ἀφαιρεθὲν εἶναι πλῆθος καὶ οὐχ ἕν· ἐὰν δὲ ἕκαστον μόριον τῶν πολλῶν ἔχῃ πέρας πρὸς ἕτερον, καὶ πάντα τὰ μόρια πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὰ μόρια, ἐὰν ταῦτα τὰ πολλὰ συγκοινωνήσωσι

μετὰ τοῦ ἑνός, λαμβάνουσι πέρας· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον γίνονται ὅμοια ἑαυτοῖς τε καὶ ἀλλήλοις καὶ ἀνόμοια, ἑστῶτά τε καὶ κινούμενα.

β) ἀντίθεσις.

Παρὰ τὸ ἓν καὶ τἄλλα (τὸ μὴ ἓν) ἔστιν ἕτερόν τι; ἐπειδὴ λέγονται πάντα ὅταν τὸ ἓν καὶ τἄλλα ῥηθῇ, φαίνεται, ὅτι δὲν εἶναι ἕτερον παρὰ ταῦτα, ἐν ᾧ τότε ἓν ἔσται καὶ τἄλλα· ἐὰν δὲ ταῦτα δὲν ἦναι ἐν τρίτῳ τινί, ἕπεται, ὅτι εἰσὶ χωρίς· ἐὰν δὲ χωρίς, φανερὸν ὅτι οὔτε μόρια ἔχουσιν οὔτε ὅλον τι εἰσίν· ἐντεῦθεν δ' ἀποδείκνυται, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον μετέχουσι τἄλλα τοῦ ἑνός, μηδὲ κατὰ μόριόν τι μηδὲ κατὰ τὸ ὅλον· διὰ δὲ τοῦτο τἄλλα οὔτε ἕν εἰσιν, οὐδ' ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἕν. Ἐπειδὴ δὲ τἄλλα οὐδαμοῦ μετέχουσι τοῦ ἑνός, οὐδ' ἕν εἰσιν, οὐδὲ πολλά, οὐδ' ὅλον, οὐδὲ μόρια τοῦ ἑνός (159)· οὐδ' ὅμοια ἄρα καὶ ἀνόμοια, οὐδὲ ταὐτά, οὐδ' ἕτερα, οὐδὲ κινούμενα, οὔτε ἑστῶτα, οὔτε γινόμενα οὔτ' ἀπολλύμενα, οὔτε μείζω οὔτ' ἐλάττω, οὔτ' ἴσα, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιούτων πέπονθε. (159 καὶ 160).

Ἡ δευτέρα ἀντινομία «ἓν εἰ ἔστι τί χρὴ τἄλλα πεπονθέναι» ἀποδεικνύει, ὅτι, ἂν ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ὄντος (τῆς οὐσίας) ἐκληφθῇ ἀφῃρημένως, δὲν δύνανται τὰ πολλὰ νὰ νοηθῶσι πραγματικά· διότι τὰ πολλὰ εἶναι πραγματικὰ κατὰ μέθεξιν τοῦ ἑνός· ἐὰν δὲ τούτου στερῶνται, εἰσὶ μηδέν.

III. Ἀντινομία (160 καὶ ἐφ.). Εἰ μὴ ἔστι τὸ ἓν τί χρὴ συμβαίνειν;

α) Θέσις. Ὅταν τις εἴπῃ, ὅτι ἓν εἰ μὴ ἔστι, δηλοῖ, ὅτι ἕτερον λέγει τῶν ἄλλων τὸ μὴ ὄν· πρῶτον ἄρα γνωστόν τι λέγει, ἔπειτα ἕτερον τῶν ἄλλων, ὅταν εἴπῃ ἕν, εἴτε τὸ εἶναι αὐτῷ προσθεὶς εἴτε τὸ μὴ εἶναι· καθ' ὅσον ἄρα τὸ μὴ ὂν ἕν ἐστιν, ὑπάρχει αὐτῷ ἐπιστήμη, ἑτεροιότης, ὁμοιότης, ἀνομοιότης, ἰσότης, ἀνισότης, μέγεθος, σμικρότης· ἐὰν δὲ τὸ μὴ ὂν τῶν τοιούτων μετέχῃ, πρέπει αὐτὸ νὰ μετέχῃ καὶ οὐσίας· διότι ταῦτα (κατηγορούμενα) ἀποδίδονται αὐτῷ ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἓν μετέχει καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι, πρέπει καὶ νὰ μεταβάλληται, ἄρα καὶ νὰ κινῆται (διότι ἡ μεταβολὴ εἶναι κίνησις)

καὶ νὰ ἵστηται (διότι τὸ ὂν ἐστιν ἐναντίον τῷ γίγνεσθαι, τῇ μεταβολῇ, τῇ κινήσει)· τὸ ἓν ἄρα καὶ κινεῖται καὶ ἵσταται καὶ γίνεταί τε καὶ ἀπόλλυται, καὶ οὔτε γίγνεται, οὔτε ἀπόλλυται.

β) Ἀντίθεσις (163 καὶ ἑφ.).

Ὅταν λέγωμεν τὸ μὴ ὂν ἐννοοῦμεν οὐσίας ἀπουσίαν· τὸ δὲ μὴ μετέχον οὐσίας οὔτ' αὐτὸ νὰ ὑπάρξῃ δύναται, οὔτε γένεσις καὶ κίνησις αὐτῷ νὰ ἀποδοθῇ, οὔτε στάσις, οὔτε μέγεθος, οὔτε σμικρότης, οὔτε ὁμοιότης καὶ ἀνομοιότης, οὔτε ταὐτότης καὶ ἑτεροιότης, οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε δόξα, οὔτε αἴσθησις, οὔτε λόγος, οὔτ' ὄνομα, οὔτ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων. Ἡ τρίτη δ' αὕτη ἀντινομία ἀποδεικνύει, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ τὸ ἕν, ἡ ἰδέα, ἐὰν ὡς μὴ ὂν ἐκληφθῇ.

IV. Τετάρτη ἀντινομία (164 καὶ ἑφ.). Ἓν εἰ μὴ ἔστι τἆλλα τί χρὴ πεπονθέναι;

α. Θέσις. Τὰ ἄλλα ἕτερα εἰσίν· τοῦ μὲν ἑνὸς οὐκ ἔσται ἄλλα μὴ ὄντος γε· ἀλλήλων ἄρα εἰσὶν ἕκαστα ἄλλα· καθ' ἓν δὲ ἕκαστα δὲν δύνανται νὰ ὦσι, μὴ ὄντος ἑνός· ἀλλ' ἕκαστος ὄγκος φαίνεται ἄπειρος τῷ πλήθει· ἕκαστος ὄγκος δύναται νὰ νοηθῇ ὡς εἷς, ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ ἀριθμοῦ, τῆς ὁμοιότητος καὶ ἀνομοιότητος, τοῦ πέρατος καὶ ἀπείρου κλ. ἀληθῶς ὅμως δὲν εἶναι εἷς, ἀλλ' ἄπειρος τῷ πλήθει.

β. Ἀντίθεσις (165 καὶ ἑφ.).

Ἓν μὲν οὐκ ἔσται τἆλλα, οὐδὲ πολλά, διότι τὰ πολλὰ συνίστανται ἐκ πολλῶν ἕν, τουτέστιν ἕκαστον τῶν πολλῶν ἐστιν ἕν, τὰ δὲ πολλὰ ἐκ πλήθους μονάδων· μὴ ἐνόντος δὲ ἑνὸς ἐν τοῖς ἄλλοις οὔτε ἓν οὔτε πολλά εἰσι τἆλλα· οὐδ' ἄρα δόξα τοῦ μὴ ὄντος· ἄνευ γὰρ ἑνὸς πολλὰ δοξάσαι ἀδύνατον· οὐδ' ἄρα ὅμοια, οὐδ' ἀνόμοια, οὐδὲ τὰ αὐτὰ οὐδ' ἕτερα, οὐδ' ἁπτόμενα οὐδὲ χωρίς· ἄρα καὶ συλλήβδην εἰ εἴποιμεν, ἓν εἰ μὴ ἔστιν, οὐδέν ἐστιν, ὀρθῶς ἂν εἴποιμεν· εἰρήσθω τοῦτό τε, ὅτι εἴτ' ἓν ἔστιν εἴτε μὴ ἔστιν, αὐτό τε καὶ τἆλλα καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα, πάντα πάντως ἔστι τε καὶ οὐκ ἔστι, καὶ φαίνεταί τε καὶ οὐ φαίνεται.

Ἡ ἀντινομία αὕτη ἀποδεικνύει, ὅτι ἄνευ τοῦ ἑνὸς (τῆς ἰδέας)

εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ τι· ἡ θέσις δὲν ἀντιφάσκει εἰς τὴν ἀντίθεσιν, διότι ἡ μὲν θέσις ἀποδεικνύει, ὅτι τἆλλα νοοῦντα διὰ μόνου ἑνός τινος, ἡ δ' ἀντίθεσις, ὅτι τἆλλα στερούμενα τοῦ ἑνὸς δὲν εἶναι νοητά.

Ἐκ τῶν τεσσάρων δ' ἀντινομιῶν ἡ μὲν τρίτη καὶ τετάρτη θεωροῦσιν ἀδύνατον νὰ νοηθῇ ἡ ἰδέα ὡς μὴ ὄν, ἡ δὲ πρώτη καὶ δευτέρα ὡς ὄν.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Πλάτων τὰ πολλὰ δὲν ἀποκλείει τοῦ ἑνός, αἱ ἀντιφάσεις δὲν ἀφορῶσι τὸ ἓν (τὴν ἰδέαν)· ἐὰν ὁ Πλάτων ταύτην δὲν εἶχε τὴν ἰδέαν, θὰ ἦτο ἡ ὅλη αὐτοῦ συζήτησις ἀντιφατικὴ καὶ θὰ ἀνῃρεῖτο ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ θεωρία. Ἐντεῦθεν δ' ἀποδείκνυται, ὅτι σκοπὸς τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ διαλόγου εἶναι μετὰ τῆς ἀναιρέσεως ἡμαρτημένων θεωριῶν ἰδίως τοῦ Ἐλεατικοῦ συστήματος ἡ θεμελίωσις ὀρθῆς περὶ ἰδεῶν θεωρίας.

Εἰ καὶ αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι εἰσὶν ἀφῃρημέναι, διακρίνονται ὅμως τοῦ ἑνὸς τῶν Ἐλεατῶν καὶ τοῦ νοῦ τοῦ Ἀναξαγόρου, διότι τοῦτο τὸ ἓν τῶν Ἐλεατῶν, ὃ δὲν δύναται καθὸ ἀφῃρημένον, κενόν, νὰ τηρηθῇ, πρέπει νὰ μὴ ἀποκλείῃ τὰ πολλά, νὰ ἀποδειχθῇ πλῆρες, ἐπομένως ὅτι τὰ πολλὰ ἄνευ τοῦ ἑνὸς νὰ νοηθῶσι δὲν δύνανται, καὶ ὅτι τὸ ἓν (ἰδέα) ἔχον τὰ πολλὰ ἐν αὐτῷ εἶναι συγκεκριμένον.

Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται καὶ ἡ συνέχεια τοῦ πρώτου μέρους, μετὰ τοῦ δευτέρου, διότι τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὰς δυσχερείας περὶ τῶν ἰδεῶν, τὸ δὲ δεύτερον λύει ταύτας δεικνύον, ὅτι ἔστι καὶ οὐκ ἔστι, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ἑνὸς ὄντος προέρχονται ἀντιφάσεις σχετικαί, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος ἀπόλυτοι.

Ἐκ τούτων τε καὶ τῶν προειρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι κατὰ Πλάτωνα, χωρὶς νὰ ἀποδειχθῶσιν αἱ ἰδέαι πραγματικαί, οὔτε ἀληθὴς γνῶσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε ἀληθὲς ὄν, διότι τὰ αἰσθητὰ ὡς μὴ ὄντα ἀμετάβλητα καὶ διὰ τοῦτο βέβαια δὲν παρέχουσι γνῶσιν ἀληθῆ.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον φέρει ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος θεωρία, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ ἰδεῶν (μετ. 1, 9)

ἐξέθηκεν· ἡ πρώτη ἀπόδειξις (οἱ ἐκ τῶν ἐπιστημῶν λόγοι) συνταυτίζεται μετὰ τοῦ εἰρημένου, ὅτι πᾶσα γνῶσις ἀναφέρεται ἀναγκαίως εἰς τὰς ἀμεταβλήτους ἰδέας, διότι ἄνευ αὐτῶν ἐπιστήμη νὰ προέλθῃ δὲν εἶναι δυνατόν· ἡ δὲ δευτέρα, (τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν), θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι τὸ καθόλου, τὸ ἐνὸν ἐν ἅπασι τοῖς καθ' ἕκαστα τοῦ αὐτοῦ γένους, πρέπει νὰ ἦναι διάφορον αὐτῶν· ἡ δὲ τρίτη ἀπόδειξις (τὸ νοεῖν τι φθαρέντων) δεικνύει τὸ καθ' αὑτὸ τῶν ἰδεῶν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ καθόλου ἔννοια μένει ἐν τῇ ψυχῇ ὅταν καὶ τὸ φαινόμενον καταστραφῇ. Τὸ κύριον ὅμως, ἐφ' οὗ ἡ ἰδεολογία θεμελιοῦται, εἶναι ἡ βεβαιότης, ὅτι τὰ φαινόμενα εἰσὶ διαιρετά, μεταβλητὰ καὶ ἀντιφατικά· μόνον δὲ τὸ ἓν καὶ τὸ ὂν τὸ νοητὸν εἶναι ἀμετάβλητον, ἀδιαίρετα καὶ πραγματικά. Ἐκ τῆς παραγωγῆς ταύτης διασαφεῖται καὶ ἱστορικῶς ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος, ὡς διαβεβαιοῖ ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. Ι, 6 καὶ XIII, 9) (1).

Τὰ εἰρημένα ὑπ' Ἀριστοτέλους δεικνύουσιν ὅτι ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφία ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν Σωκρατικῶν, Πυθαγορείων καὶ Ἡρακλειτείων στοιχείων, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοφοσοφίας κυρίως ἡ τοῦ Σωκράτους περὶ γνώσεως θεωρία ἀποτελεῖ, ἣν ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε, καὶ τὰς θεωρίας τῶν πρότερον παραλαβὼν νέον σύστημα ἱδρύσατο.

Ὁ Πλάτων παραλαβὼν τὴν ἰδέαν τοῦ Σωκράτους, ὅτι πᾶσα ἀληθὴς γνῶσις εἶναι γνῶσις τῆς οὐσίας, συνέδεσε μετὰ τῶν συγ-

(1) μετ. Ι, 6. Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν· ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβε· Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν, ἐν μέν τοι τούτοις τὸ καθόλου ζητοῦντος καὶ περὶ ὁρισμῶν ἐπιστήσαντος πρώτου τὴν διάνοιαν, ἐκεῖνον ἀποδεξάμενος διὰ τὸ τοιοῦτον ὑπέλαβεν ὡς περὶ ἑτέρων τοῦτο γινόμενον καὶ οὐ τῶν αἰσθητῶν τινός· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸν κοινὸν ὅρον τῶν αἰσθητῶν τινός, ἀεί γε μεταβαλλόντων· οὗτος μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσι· τὴν δὲ μέθεξιν τοὔνομα μόνον μετέβαλεν· οἱ μὲν γὰρ Πυθα-

γενῶν τῶν προτέρων θεωριῶν, Παρμενίδου, Ἡρακλείτου, Ἐμπεδοκλέους, Ἀτομικῶν Ἀναξαγόρου, ἀποφηναμένων ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν παρέχει πίστιν, ἀλλὰ μόνος ὁ λόγος.

Ὁ Πλάτων ἀναγαγὼν τὰ τοῦ Σωκράτους ἀξιώματα περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου εἰς τὰς φυσικὰς τῶν πρότερον ὑποθέσεις ἐρευνᾷ πῶς πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸ ὄν. Ὁ Παρμενίδης τὸ ἓν ὑποθέτει ἀΐδιον, ἀμετάβλητον. Ὁ Πλάτων ἐκλαμβάνει τὰς ἰδέας ὑπαρχούσας, πραγματικάς, δεικνύων, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοεῖν ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ ζητῆται ἐν τῷ φαινομένῳ, τουτέστι τοῖς αἰσθητοῖς. τοῦτο δ' ἐξήγαγεν ἐκ τῶν Ἡρακλειτείων δοξῶν περὶ ῥοῆς τῶν ὄντων καὶ τὰς τῶν Ἐλεατῶν περὶ τῶν πολλῶν καὶ τῆς μεταβολῆς ἀμφιβολίας ἀνεγνώρισεν. Ἐπειδὴ δ' ὁ Παρμενίδης ἀπέκλεισε τοῦ ὄντος τὰς αἰσθητὰς ἰδιότητας, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι δὲν ὑπέλαβον οὐσίαν τῶν ὄντων αἰσθητήν, ἰσχυρίζετο ὁ Πλάτων ὅτι περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν εἶναί τι ἄϋλον. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων ἔλεγεν, ὅτι ὁ νοῦς ἡμῶν διακρίνει τοὺς ἐν τοῖς οὖσιν ὁρισμοὺς καὶ ἀποσπᾷ τῆς συνεχείας μετὰ τῶν αἰσθητῶν, πρέπει οἱ ὁρισμοὶ νὰ ὑπάρχωσιν αὐτοὶ καθ' αὑτούς· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ καθόλου ὁρισμοὶ τοῦ Σωκράτους κατέστησαν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι καὶ ἀρχαὶ μεταφυσικαί.

Αἱ ἰδέαι εἰσὶ κατὰ Πλάτωνα τὸ μόνιμον, τὸ μένον ἐν τοῖς μεταβαλλομένοις φαινομένοις, τὸ ἓν ὅμοιον ἑαυτῷ ἐν τοῖς πολλοῖς ἐναντίοις οὖσιν. Ὁ Πλάτων τὴν ἰδέαν ὀνομάζει οὐσίαν (Φαῖδρ. 247. Φαίδ. 78. Παρμ. 135), ἀΐδιον οὐσίαν. (Τιμ. 37), ἀεὶ ὂν (Τιμ. 27), ὄντως ὂν (Πολιτ. X, 597), παντελῶς ὂν (Σοφιστ. 248. Πολιτ. V, 477), κατὰ ταὐτὰ ὂν (Τιμ. 35), ἕν, ἑνάδα, μονάδα, (Παρμ. 132. Φίληβ. 15), εἶδος καὶ ἰδέαν (Φαίδ. 104. 103. Φίληβ. 12). μορφήν, καθόλου, κοινόν, ἓν ἐπὶ πολλῶν, οὐσίαν τῶν ὄντων, ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης (1), ἀρχὴν τῆς γνώσεως (2).

γόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει τοὔνομα μόνον μετέβαλεν.

(1) Θεαίτ. 285 οὔτε γὰρ δι' ἀκοῆς οὔτε δι' ὄψεως οἷόν τε τὸ κοινὸν λαμβάνειν περὶ αὐτῶν.

(2) Φαῖδρ. 265. Παρμεν. 132. τὸ εἶδος ὡς τὸ ἕν, ὃ ἐπὶ πᾶσι τὸ νόημα ἐπὸν

Ἐν τῇ Πολιτείᾳ X, 596 λέγων «εἶδός γάρ πού τι ἓν ἕκαστον εἰώθαμεν τίθεσθαι περὶ ἕκαστα τὰ πολλά, οἷς ταὐτὸν ὄνομα ἐπιφέρομεν» ὁρίζει τὴν ἰδέαν ὡς τὸ κοινὸν τοῖς ταὐτὸν ὄνομα ἔχουσιν· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ὅτι ὁ Πλάτων ἰδέαν ὑπέλαβε «τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν (1).

Ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. II, 306) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων ἰδέαν ἐνόει οὐ μόνον τὸν κοινὸν ὁρισμὸν, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον καὶ πᾶσαν ἰδιότητα καὶ κατάστασιν καὶ σχέσιν καὶ τὸ εὐμετάβλητον ἐν τοῖς ὀνόμασιν, ἑπομένως αἱ ἰδέαι δὲν ἐκφράζουσι τὰς καθόλου ἐννοίας μόνον. Ὁ Ῥίττερος ὅμως δὲν παρετήρησε τὸ κύριον, ὅτι ἰδέα ἐστὶ τὸ κοινὸν ὄνομα τῶν πολλῶν (Σοφ. 263· ἕκαστον ὄνομα ἰδέαν)· ὅτι δ' ἡ δοξασία τοῦ Ῥιττέρου ἀντιφάσκει τῇ τοῦ Πλάτωνος, ἀποδεικνύει ὁ Τίμαιος (28. 49. 59. 69), ἡ πολιτεία (VI, 507), ὁ Θεαίτητος (157. 184), ὁ Κρατύλος (386), καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. XII, 3) λέγων ὅτι οὐ κακῶς ὁ Πλάτων ἔφη, ὅτι εἴδη ἐστὶν ὁπόσα φύσει· ὥστε ὁ Πλάτων ἰδέαν λέγων ὑπελάμβανε τὸ κοινὸν, τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν, χωριστὸν τῶν αἰσθητῶν, καθ' αὑτὸ, οὐσίαν, αὐτὸ καθ' αὑτὸ μεθ' ἑαυτοῦ μονοειδὲς ἀεὶ ὂν, ἀμερὲς, ἀόρατον, νοητὸν, ἀμετάβλητον (2).

Ἰδέαι κατὰ Πλάτωνα εἰσὶ τὰ ἀΐδια παραδείγματα τῶν ὄντων, πάντα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶν ὁμοιώματα αὐτῶν (Τιμ. 28. Παρμ.

νοεῖ, μίαν τινὰ οὖσαν ἰδέαν, ἓν ἀεὶ ὂν τὸ αὐτὸ ἐπὶ πᾶσιν. Παρμ. 135. ὡς ἔστι γένος τι ἑκάστου καὶ οὐσία αὐτὴ καθ' αὑτήν· Πολιτ. V, 507. πολλὰ καλὰ καὶ πολλὰ ἀγαθὰ καὶ ἕκαστα οὕτως εἶναί φαμέν τε καὶ διορίζομεν τῷ λόγῳ . . . καὶ ἃ ὡς πολλὰ ἐτίθεμεν, πάλιν αὖ κατ' ἰδέαν μίαν ἑκάστου ὡς μιᾶς οὔσης τιθέντες ὃ ἔστιν ἕκαστον προσαγορεύομεν, καὶ τὰ μὲν δὴ ὁρᾶσθαι φαμέν, νοεῖσθαι δ' οὔ, τὰς δ' αὖ ἰδέας νοεῖσθαι μὲν ὁρᾶσθαι δ' οὔ. ὅτι διὰ τὰ πολλὰ ὑποθέτει μίαν ἰδέαν ὡς ἑνάδα, ὡς ἕν.

(1) μετ. I, 9. καθ' ἕκαστον γὰρ ὁμώνυμόν τί ἐστιν καὶ παρὰ τὰς οὐσίας τῶν τε ἄλλων, ὧν ἔστιν ἓν ἐπὶ πολλῶν. μετ. XIII. 4. ἀλλ' ὁ μὲν Σωκράτης τὰ καθόλου οὐ χωριστὰ ἐποίει οὐδὲ τοὺς ὁρισμούς· οἱ δ' ἐχώρισαν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσαν.

(2) Φαίδ. 78. ἀεὶ αὐτῶν ἕκαστον, ὃ ἔστι, μονοειδὲς ὂν αὐτὸ καθ' αὑτὸ, ὡσαύτως κατὰ ταὐτὰ ἔχει καὶ οὐδέποτε οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἀλλοίωσιν οὐδεμίαν ἐνδέχεται.

132. Θεαίτ. 176. Παρμ. 128. 135. Φαίδ. 100, Πολιτ. VI, 517. Ἀριστ. μετ. I, 6. I, 9. XIII, 9. VII, 16. III, 6. φυσ. II, 2. ἀναλ. ὕστ. I, 11).

Τινὲς μὲν τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος συγχέουσι μετὰ αἰσθητῶν οὐσιῶν, ἄλλοι δὲ μετὰ ἰνδαλμάτων, ἄλλοι πάλιν μετὰ τῶν ἐξ ὑποκειμένου νοημάτων, καὶ ἄλλοι μετὰ νοημάτων τοῦ θεοῦ· ἀλλ' οὐδεμία τῶν δοξασιῶν τούτων φαίνεται ὀρθή. (Zeller Phil. d. Gr. II, σελ. 424).

Ἡ δὲ δοξασία, ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶν οὐσίαι αἰσθηταί (Tiedemann Geist d. spec. Phil. II, 91), ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ Φαίδρου, τῆς πολιτείας, τοῦ συμποσίου καὶ ἄλλων διαλόγων τοῦ Πλάτωνος ἀποφαινομένου (ἐν τῷ Τιμαίῳ 52) ὅτι μόνον τὸ ὁμοίωμα, μόνον τὸ γινόμενον ἔστιν ἐν τόπῳ, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὄντως ὄν· τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. IV, 1. Πλάτωνι μέν τοι λεκτέον διὰ τί οὐκ ἐν τόπῳ τὰ εἴδη· III, 4. Πλάτων δὲ ἔξω (τοῦ οὐρανοῦ) μὲν οὐδὲν εἶναι σῶμα, οὐδὲ τὰς ἰδέας, διὰ τὸ μηδέπου εἶναι αὐτάς). Ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει μὲν τὰς τοῦ Πλάτωνος ἰδέας αἰσθητὰ ἀΐδια (μετ. VII, 2. VII, 16), ἡ ὀνομασία ὅμως αὕτη εἶναι συνέπεια τοῦ Ἀριστοτέλους, δι' ἧς θέλει νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος. Ἄλλοι δὲ πάλιν, ὡς ὁ Βούλης καὶ Τεννεμάννος ὑπέλαβον αὐτὰς νοήματα ἐξ ὑποκειμένου, προϊόντα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. (Buhle Gesch. d. Phil. II, 96. καὶ ἑφ. Tennemann Syst. d. Plat. Phil. II, 118 καὶ ἑφ. Gesch. d. Phil. II, 296 καὶ ἑφ.)· ἄλλοι δὲ, ὡς οἱ νέοι Πλατωνικοὶ (Νικόμ. ἀριθμ. εἰσαγ. I, 6), ὁ Μεΐνερος (Gesch. der Wissenschaften II, 803) ὁ Σταλλβαύμιος (Πλατ. Τιμ. 40. Παρμ. 169) καὶ ἄλλοι (Richter de id. Plat. 21 Kühn de dialect. Plat. 9) ὑπέθεσαν νοήματα τοῦ θεοῦ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι πρωτότυπα ὑποτίθενται, καθ' ἃ ὁ νοῦς τὰ ὄντα διεκόσμησε (Τιμ. 28. Πολιτ. X, 596), ἢ καὶ ὡς ἀντικείμενα, ἃ θεωρεῖ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς (Τιμ. 52), ἀποδείκνυται, ὅτι αἱ ἰδέαι κατὰ Πλάτωνα οὔτε τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ εἰσὶ γεννήματα οὔτε τοῦ θείου, ἀλλὰ προϋποτίθενται τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας, ὡς τὰ ἐκτὸς ὄντα τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθήσεως, ἥτις ταῦτα

αἰσθάνεται. Οὐδ' ἐκ τῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος (1) τοῦτο ἕπεται, διότι ὁ βασιλικὸς νοῦς τοῦ Διὸς ὑπάρχει διὰ τὴν δύναμιν τῆς αἰτίας.

Ὁ θεὸς κατὰ Πλάτωνα καλεῖται μὲν δημιουργὸς, (Πολιτ. X, 597), δὲν παράγει δὲ τὰς ἰδέας, διότι αὗται εἰσὶν αὐταὶ καθ' αὑτὰς, ἀγέννητοι, ἀμετάβλητοι, τὰ ἀΐδια τῶν ὄντων παραδείγματα, καθ' ἃ καὶ ὁ θεῖος νοῦς ὁρίζεται, ἑπομένως αὐταὶ προϋπάρχουσαι δὲν δύνανται νὰ ἦναι γεννήματα τοῦ νοῦ, ἀλλὰ γινόμενα εἰσὶ τὰ ὄντα μόνον· μάλιστα δ' ἡ ἀϊδιότης τῶν ἰδεῶν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς τὸ οὐσιωδέστατον τῶν γνωρισμάτων, δι' ὧν αὗται διακρίνονται ἀπὸ τῶν φαινομένων (2). Πῶς δ' αὗται ἠδύναντο νὰ ἦναι συγχρόνως νοήματα, πηγάσαντα ἐκ τῆς νοητικῆς ψυχῆς; Αὐτὸς ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι, ἐὰν αἱ ἰδέαι ἦσαν νοήματα μόνον ἐν τῇ ψυχῇ, (Παρμ. 132. Τιμ. 51), ἔπρεπε νοοῦντα νὰ ἦναι καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῶν· καὶ ἐν τῷ Συμποσίῳ (211) προφυλάσσεται, ἵνα μὴ θεωρηθῇ, ὅτι ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα εἶναι λόγος ἢ γνῶσις. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης οὐδαμοῦ ἀναφέρει, ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶ τὰ νοήματα τῆς τῶν ὄντων οὐσίας, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι αὗται εἰσὶν αὐτὴ ἡ οὐσία, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὀνομάζει νοήματα τοῦ θεοῦ, ἀλλ' οὐσίας ἀϊδίους. Ὅθεν, ἐὰν αἱ ἰδέαι προϋποτίθενται ὡς προϋπάρχουσαι καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ τοῦ θείου καὶ ὁρίζουσιν αὐτοὺς, φανερὸν εἶναι ὅτι δὲν εἶναι νοήματα, ἀλλὰ πραγματικαὶ ἀνεξαρτήτως ὑπάρχουσαι· ἑπομένως οὐδὲ ἡ δοξασία αὐτῶν εἶναι ὀρθὴ, ὅτι δηλαδὴ ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ἐπρέσβευε νοήματα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ σελ. 426). Ἐὰν δὲ τὸ ὂν, ὅ ἐστιν ἀντικείμενον τοῦ νοεῖν, ἦναι οὐσιῶδες, δὲν δύναται ὡς ἓν νὰ ἦναι ἄνευ

(1) Φιληβ. 28. ὡς νοῦς ἐστὶ βασιλεὺς οὐρανοῦ καὶ γῆς. Φιλ. 30. ὡς ἔστιν, ἃ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἄπειρόν τε ἐν τῷ παντὶ πολὺ καὶ πέρας ἱκανὸν καί τις ἐπ' αὐτοῖς αἰτία οὐ φαύλη, κοσμοῦσά τε καὶ συντάττουσα ἐνιαυτούς τε καὶ ὥρας καὶ μῆνας. σοφία καὶ νοῦς λεγομένη . . . ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς φύσει βασιλικὴν μὲν ψυχὴν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγίγνεσθαι διὰ τὴν τῆς αἰτίας δύναμιν.

(2) Τιμ. 27. ἔστιν οὖν δὴ κατ' ἐμὴν δόξαν πρῶτον διαιρετέον τάδε· τί τὸ ὂν ἀεὶ γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεὶ, ὂν δ' οὐδέποτε· καὶ Ἀριστ. μετ. I, 9. καλεῖ τὰς ἰδέας ἀΐδια. III, 2.

πολλῶν, ὡς οἱ Ἐλεᾶται ἰσχυρίζονται, ὡς μένον ἄνευ κινήσεως. Ἐὰν τὸ πᾶν τεθῇ ὡς ἓν, οὐδὲν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ περὶ αὐτοῦ, ὡς δεικνύει ὁ Σοφιστὴς (244)· διότι ἅμα συνδέσωμεν κατηγορούμενον μεθ' ὑποκειμένου, ὄνομα μετὰ πράγματος, θέτομεν ἤδη πολλά. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι τὸ ἓν ἔστι, λέγομεν περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ὄντος ὡς περὶ δύο· ἐὰν τὸ ἓν ὀνομάσωμεν ἢ τὸ ὂν, διακρίνομεν τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἀπ' αὐτοῦ· ἠδύνατο δὲ τὸ ὂν νὰ μὴ ἦναι ὅλον, διότι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὅλου ἐνυπάρχει καὶ ἡ τῶν μερῶν· τὸ ὅλον ὅμως δὲν ἦναι ἁπλοῦν ἓν, ἀλλὰ πολλὰ ἱστάμενα ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἕν. Ἐὰν δὲ τὸ ἓν ἢ τὸ ὅλον ἀποδοθῇ τῷ ὄντι ὡς κατηγορούμενον ἀμφότερα διακρίνονται ἀπὸ τοῦ ὄντος· ἐὰν δὲ δὲν εἶναι κατηγορούμενα αὐτοῦ, ἀλλὰ αὐτὸ ἀμέσως αὐτὸ δὲν θὰ ἦτο τὸ ὄν· ἐὰν δὲ ἐλέγετο, ὅτι ὅλον δὲν ὑπάρχει, οὐ μόνον τῷ ὄντι μέγεθος νὰ ὑπάρξῃ δὲν ἠδύνατο, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἦναι ἢ νὰ γένηται οὐδέν· οὐδὲ νὰ ὑποτεθῇ δύναται, ὅτι πάντα εἶναι πολλά· μᾶλλον δὲ ὀρθὸν δύναται νὰ ἦναι ὅτι παραδεχόμεθα ἐξίσου τὸ ἓν καὶ τὰ πολλά· πῶς ὅμως ἀμφότερα δύνανται νὰ συνδεθῶσιν; Μόνον διὰ τῆς περὶ τῶν ἐννοιῶν κοινωνίας. Ἐὰν κοινωνία τῶν ἐννοιῶν δὲν ἦτο δυνατὴ, οὐδενὶ ὄντι ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ κατηγορούμενον διάφορον αὐτοῦ, ἑπομένως ἠδυνάμεθα καὶ περὶ τοῦ ὄντος μόνον νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔστιν, ἐν οὐδεμιᾷ ὅμως ἀναφορᾷ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἐξ οὗ θὰ ἐξήγετο ἡ ἑνότης πάντων τῶν ὄντων ὡς συνέπεια ἀναπόφευκτος (Σοφιστ. 259 καὶ 251).

Ὁ Πλάτων παραδέχεται ὅτι τινὲς μὲν ἔννοιαι ἀποκλείουσιν ἀλλήλας, ἄλλαι δὲ ἀλλήλας ὑποθέτουσιν· π. χ. ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἐννοίας, αἵτινες ἐκφράζουσιν ὄντα ὡρισμένα, καὶ ἂν ἀποκλείωσιν ἀλλήλας, ὡς ἡ ἔννοια τῆς ἠρεμίας καὶ τῆς κινήσεως. καθ' ὅσον δ' ἔννοιαι συνδέονται, εἰσὶν αἱ αὐταὶ, τουτέστι τὸ ὂν τῆς μιᾶς εἶναι καὶ τῆς ἑτέρας, καθ' ὅσον δὲ δὲν συνδέονται, εἰσὶ διάφοροι, τουτέστι τὸ ὂν τῆς μιᾶς ἐστὶ τὸ μὴ ὂν τῆς ἑτέρας· καὶ ἐπειδὴ πᾶσα ἔννοια ἑνοῦται μετὰ πολλῶν, μετὰ πολλῶν δὲ οὔ, ὑπάρχει τὸ ὂν ἑκάστῃ ἐν πολλαῖς ἀναφοραῖς, ἐπίσης δ' ἐν πολλαῖς τὸ μὴ ὄν· διὸ τὸ μὴ ὂν

ἔστιν ὡς τὸ ὂν, διότι τὸ μὴ ὂν αὐτό ἐστιν ὄν, τουτέστι τὸ ἕτερον (ἄρα οὐχὶ τὸ ἀπόλυτον, ἀλλὰ τὸ σχετικῶς μὴ ὄν, ἡ ἀπόφασις ὡρισμένου τινὸς ὄντος). Τοῦτο ἄρα σημαίνει, ὅτι τὸ ὄντως ὂν δὲν εἶναι καθαρὸν, ἀλλὰ πολλὰ, καὶ τὰ πολλὰ ταῦτα πρὸς ἄλληλα ἵστανται ἐν τῇ σχέσει τῆς ταυτότητος καὶ τῆς διαφορᾶς, τῆς ἀποκλείσεως καὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον τοῦ Σοφιστοῦ ἐξάγει καὶ ὁ Παρμενίδης, ὡς εἴδομεν. Τὰ αὐτὰ ἀξιώματα «ὅτι τὸ ἕν ἐστι καὶ τὸ ἓν οὐκ ἔστιν» λέγουσι τὸ αὐτὸ, καὶ ἐκ τῆς ἀντιφάσεως προκύπτει τὸ αἴτημα, ὅτι τὸ ὄντως ὂν ὁρίζεται ὡς ἓν τὰ πολλὰ περιέχον, τουτέστι δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀφῃρημένον, ὡς τὸ ὂν τῶν Ἐλεατῶν, ἀλλὰ συγκεκριμένον. Ὁ Πλάτων ἄρα ἀπέδειξεν ὅτι ἡ θεωρία τῶν Ἐλεατῶν καθιστᾷ τὸ ὂν ἀγνώριστον, ἄλογον καὶ νεκρόν. Τῷ δὲ Παρμενίδῃ (129) συνέχεται ὁ Φίληβος (14), διότι καὶ οὗτος ἐκθέτει τὸ ἐξαγόμενον τῶν προτέρων συζητήσεων, ὅτι τὸ ἕν ἐστι πολλὰ καὶ τὰ πολλὰ ἓν, καὶ τοῦτο συμβαίνει οὐ μόνον περὶ τοῦ γινομένου καὶ φθειρομένου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν, ὅτι καὶ αὗται ἐξ ἑνὸς καὶ πολλῶν συνίστανται καὶ πέρας καὶ ἄπειρον ἐν ἑαυταῖς ἔχουσιν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ αὐτὸ φαίνεται τῷ νοεῖν ὁτὲ μὲν ὡς ἓν, ὁτὲ δ' ὡς πολλά (1). Ὁ Πλάτων κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον ἀποφαίνεται ἐξ ἑνὸς μὲν μόνον τὸ ἀΐδιον, τὸ ἑαυτῷ ὅμοιον, τὸ ἄχρονον τὸ μὴ ἐν τόπῳ καὶ ἀδιαίρετον ὡς ὄντως ὄν, ἐξ ἑτέρου δὲ δὲν ἐννοεῖ αὐτὸ, ὡς οἱ Ἐλεᾶται, ὡς μίαν καθόλου οὐσίαν, ἀλλ' ὡς πλῆθος οὐσιῶν, ὧν ἑκάστη συνδέει ἐν ἑαυτῇ πλῆθος διορισμῶν καὶ ἀναφορῶν χωρὶς νὰ ἀναιρεθῇ ἡ ἑνότης αὐτῆς. Τοῦτο δ' εἶναι ἀκόλουθον, διότι αἱ τοῦ Σωκράτους ἔννοιαι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν λογικὴν βάσιν τῶν ἰδεῶν προῆλθον ἐκ τοῦ ὅτι τὰ διάφορα μέρη καὶ αἱ διάφοροι ἰδιότητες τῶν ὄντων συνδέονται διαλεκτικῶς εἰς ἕν. Ὁ δὲ διορισμὸς οὗτος ἦτο ἀναγ-

(1) Φιληβ. 15. πρῶτον μὲν εἴ τινας δεῖ τοιαύτας εἶναι μονάδας ὑπολαμβάνειν ἀληθῶς οὔσας· εἶτα πῶς αὖ ταύτας, μίαν ἑκάστην οὖσαν ἀεὶ τὴν αὐτὴν καὶ μήτε γένεσιν μήτε ὄλεθρον προσδεχομένην, ὅμως εἶναι βεβαιότατα μίαν ταύτην, μετὰ δὲ τοῦτο ἐν τοῖς γιγνομένοις αὖ καὶ ἀπείροις εἴτε διεσπασμένην καὶ πολλὰ γεγονυῖαν θετέον, εἴθ' ὅλην αὐτὴν αὑτῆς χωρίς, ὃ δὴ πάντων ἀδυνατώτατον φαίνοιτ' ἄν, ταὐτὸν καὶ ἓν ἅμα ἐν ἑνί τε καὶ πολλοῖς γίγνεσθαι.

καῖος τῷ Πλάτωνι, διότι δὲν ἠδύνατο λόγος νὰ γείνῃ περὶ μεθέξεως τῶν ὄντων ταῖς ἰδέαις καὶ τοῦ συνδέσμου τῶν ἐννοιῶν, ἐὰν αὗται ἐνοοῦντο ὡς ἀόριστον ἓν (Σοφιστ. 259. 251. Φιληβ. 14. Παρμ. 130 καὶ ἑφ.)· καὶ ἐν τούτῳ διακρίνεται ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφία ἀπὸ τῆς Ἐλεατικῆς ὡς δεικνύουσα, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀποφάσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ δεδομένου ἐξηγήσεως. Τὸν δὲ σύνδεσμον τοῦτον τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν ἐν ταῖς ἰδέαις ἀπεφήνατο ὁ Πλάτων καὶ διὰ τῶν ἀριθμῶν (1).

Ἐπειδὴ δ' ἡ δόξα αὕτη τοῦ Πλάτωνος ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ δὲν φαίνεται, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι αὕτη προῆλθεν ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις αὐτοῦ· τὴν δὲ περὶ τῶν ἀριθμῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Μ τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀπαντᾶται *διαφορὰ μαθηματικῶν καὶ εἰδητικῶν ἀριθμῶν*· καίτοι δ' ὁ Βράνδης καὶ Τρενδελεμβούργιος (**Rhein. Mus. II, 841. 866**) τοὺς ἁρμονικοὺς ἀριθμοὺς ἐν τῷ Τιμαίῳ ὑπέλαβον ὡς εἰδητικοὺς, ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη αὐτῶν δὲν φαίνεται ὀρθὴ, διότι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν.

Ὁ Ἀριστοτέλης συζητῶν, εἰ παρὰ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας ἔστιν ἀκίνητος καὶ ἀΐδιος ἢ οὐκ ἔστιν, ἀναφέρει δύο περὶ τούτου δόξας, τὰ μαθηματικὰ, ἃ οἱ Πυθαγόρειοι οὐσίας λέγουσι, καὶ τὰς ἰδέας, ἃς οὐσίας ὁ Πλάτων καὶ οἱ περὶ αὐτόν· καὶ πρῶτον ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ μαθηματικὰ οὔτε ἐν τοῖς αἰσθητοῖς δύνανται νὰ ἦναι, οὔτε κεχωρισμένα αὐτῶν· ἐπειδὴ δ' εἶναι ἀφῃρημένα καὶ διὰ τοῦτο ὕστερα τῶν ἐξ ὧν ἀφαιροῦνται, τουτέστι κατηγορούμενα, δὲν δύνανται νὰ ἦναι οὐσίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν ὄντων.

Ὁ Ἀριστοτέλης ζητῶν, ὡς φαίνεται, νὰ εὕρῃ πῶς ὁ Πλάτων ἐκ τῶν ἰδεῶν (ἐκ τοῦ ἑνὸς) ἦλθεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς (εἰς τὰ πολλά) (φυσικ. III, 6 μέχρι δεκάδος ποιεῖ τὸν ἀριθμὸν ὁ Πλάτων), ἦλθεν εἰς τὸ ζήτημα, πῶς συνδέονται οἱ μαθηματικοὶ (αἰσθητὰ) ἀριθμοὶ μετὰ τῶν εἰδητικῶν (νοητῶν)· καὶ μαθηματικοὺς ἀριθμοὺς ὀνομάζει ἤτοι συμβλητοὺς ἐκείνους, ὧν ἡ μία

(1) Zeller καὶ Plat. Stud. 239. καὶ ἑφ. Trendelenburg de id. et num. s. 71 καὶ ἑφ. in Arist. de anim. 232. Brandis Gr. Röm. Phil. II, 315.

μονὰς δὲν διαφέρει τῆς ἑτέρας (1+2+3+4 . . . . .)· ὥστε ἑκάστῃ μονάδι προστίθεται ἑτέρα ὁμοειδής, καὶ οὐδεμία διαφέρει τῆς ἑτέρας· ἀσυμβλήτους δὲ ἤτοι εἰδητικοὺς ὀνομάζει ἐκείνους, οἵτινες ἔχουσι μονάδας διαφόρους, π. χ. ἡ μονάς ἐστιν ἑτέρα, καὶ ἡ δυάς ἐστι μονάς, πλὴν ἑτέρα, καὶ ἡ τριὰς καὶ ἡ τετρὰς κτλ. ἑκάστη δὲ μονάς ἐστι πρώτη, ὡς πρώτη δὲ μονάς ἐστι καὶ ἡ δυάς, πρώτη καὶ ἡ τριὰς κτλ. ὥστε ἀριθμοὶ ἀσύμβλητοι εἰσὶν οἱ ἀναγόμενοι εἰς ἀνομοιοειδεῖς μονάδας καὶ ἀποκλείοντες ἀλλήλους· συμβλητοὶ δὲ οἱ μαθητικοὶ οἱ εἰς ὁμοειδεῖς μονάδας ἀναγόμενοι. Τρίτος δὲ τρόπος εἶναι ὁ σύνδεσμος ἑνὸς συμβλητοῦ μετά τινος ἀσυμβλήτου, ὡς π. χ. ὁ ἀριθμὸς 5 ἢ 6 εἶναι ποσὸν τοῦ ἑνός.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος εἰσὶν ἀριθμοὶ (μετ. I, 6 καὶ 9)· διαφέρει δὲ τῶν Πυθαγορείων ὅτι μεταξὺ εἰδητικῶν καὶ μαθηματικῶν ἀριθμῶν διέκρινε καὶ τοὺς εἰδητικοὺς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐχώρισεν· ἡ δὲ διαφορὰ αὐτῶν εἶναι, ὅτι ἕκαστος μαθηματικὸς δύναται νὰ μετρηθῇ ἑκάστῳ, ἕκαστος δ' εἰδητικὸς δὲν δύναται, ὅτι ἕκαστος μαθηματικὸς μεθ' ἑκάστου εἶναι τῷ εἴδει ὁ αὐτός, διάφορος δὲ τῷ μεγέθει, ἕκαστος δ' εἰδητικὸς ἑκάστου ἐστὶ τῷ εἴδει διάφορος. Ἕνεκα δὲ τῆς τῶν ἀριθμῶν διαφορᾶς ζητεῖται καὶ ὡρισμένη τάξις αὐτῶν, οἱ μὲν ἐκφράζοντες τὰς γενικωτέρας ἐννοίας πρέπει νὰ προηγῶνται τῶν ἧττον γενικὰς ἐκφραζόντων.

Ὁ Ζέλλερος (Plat. Stud.) τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἴδιον γνώρισμα τῶν εἰδητικῶν ἀριθμῶν ἀνέφερεν ἐν ταῖς Πλατωνικαῖς μελέταις του εἰς τοὺς μαθηματικοὺς ἀριθμούς, μετέπειτα δὲ (**Phil. d. Gr. II, 433, 1**) ἀνεκάλεσε τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἀνήγαγεν εἰς τοὺς εἰδητικοὺς (Ἀριστ. XIII, 6 καὶ ἑφ.). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδείξας, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ εἴδη εἰσὶ κοινά, καθόλου, ὡς τοιαῦτα δὲ κατηγορούμενα καὶ οὐχὶ ἀρχαί, οὐσίαι, ἀναιρεῖ τοὺς Πυθαγορείους καὶ τοὺς περὶ τὸν Πλάτωνα.

Καίτοι δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ἀνήρεσεν αὐτούς, δὲν ἀπέδειξεν ὅμως πῶς ὁ Πλάτων ὑπέλαβε τὸν σύνδεσμον τῶν αἰσθητῶν καὶ

τῶν νοητῶν. Ὁ Πλάτων ἀνήρεσεν οὐ μόνον τὸ ἀόριστον ἓν τῶν Ἐλεατῶν καὶ τὴν ἀκίνητον ἀμεταβλησίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν Εὐκλείδην, ὃς παρεδέχθη μὲν τὰ πολλὰ τοῦ ὄντος, ἠρνήθη δὲ τὴν κίνησιν καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ.

Οἱ φίλοι τῶν εἰδῶν τὴν γένεσιν καὶ τὴν οὐσίαν ὑποθέτουσιν ἀλλήλων κεχωρισμένας, καὶ σώματι γενέσει κοινωνοῦσιν δι' αἰσθήσεως, διὰ λογισμοῦ δὲ, ψυχῇ, πρὸς τὴν ὄντως οὐσίαν, ἣν ἐκλαμβάνουσιν ἀμετάβλητον, τὴν δὲ γένεσιν μεταβαλλομένην (1).

Προσομολογοῦσι δὲ ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ γινώσκει, ἡ δ' οὐσία γινώσκεται, καὶ τὸ μὲν γινώσκειν λέγουσι ποίημα, τὸ δὲ γινώσκεσθαι πάθος· πάθος δὲ ἄνευ κινήσεως εἶναι ἀδύνατον. Ἐὰν δὲ τὸ ὂν δὲν ἦναι ἄνευ νοῦ καὶ φρονήσεως, πρέπει αὐτῷ νὰ ὑπάρχῃ καὶ ζωὴ καὶ ψυχὴ καὶ κίνησις. Ἐὰν δὲ δὲν δυνάμεθα τὸ μόνιμον νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ ὄντος, διότι, εἰ ἀφαιρέσομεν, γνῶσις οὐκ ἔσται δυνατή, δὲν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ἀκίνητον (Σοφισ. 249)· μᾶλλον δὲ πρέπει αὐτῷ ν' ἀποδώσωμεν φρονεῖν, ζωὴν καὶ κίνησιν, τουτέστι τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὴν τῆς δυνάμεως (Σοφ. 247).

Καὶ ἀλλαχοῦ (ἐν τῷ Φαίδωνι 95. 99 καὶ ἑφ.) παριστᾷ ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ὡς δυνάμεις, ὡς ἐνεργητικὰς αἰτίας πάντων τῶν ὄντων, καὶ ἐν τῷ Φιλήβῳ (23) ἀποδίδει τῇ μεγίστῃ αἰτίᾳ σοφίαν καὶ νοῦν παράγων ἐξ αὐτῆς τὴν διακόσμησιν (Φιληβ. 23. 30 καὶ ἑφ.). Ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι ἔστιν ἐν τῷ παντὶ ἄπειρον καὶ πέρας καί τις ἐπ' αὐτοῖς αἰτία κοσμοῦσά τε καὶ συντάττουσα ἐνιαυτούς τε καὶ ὥρας καὶ μῆνας, σοφία καὶ νοῦς λεγομένη· σοφία δὲ καὶ νοῦς ἀδύνατον νὰ γείνωσιν ἄνευ ψυχῆς. Ἐν δὲ τῇ φύσει τοῦ Διὸς ἐνοικεῖ βασιλικὴ ψυχή, βασιλικὸς νοῦς διὰ τὴν δύναμιν τῆς αἰτίας (2).

---

(1) Σοφιστ. 248. Τὸ δὲ δὴ κοινωνεῖν πάθημα ἢ ποίημα λέγεται ἐκ δυνάμεώς τινος ἀπὸ τῶν πρὸς ἄλληλα ξυνιόντων γιγνόμενον, ὅταν τινὶ τῶν ὄντων παρῇ ἡ τοῦ πάσχειν ἢ δρᾶν δύναμις· ὅτι γενέσει μὲν, μετέσι τῆς τοῦ πάσχειν καὶ ποιεῖν δυνάμεως· πρὸς δὲ οὐσίαν τούτων οὐδετέρου ἡ δύναμις λέγουσιν ὅτι ἁρμόττει.

(2) 28 Ὡς νοῦς ἐστι βασιλεὺς ἡμῖν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτι νοῦς ἔστι γενούστης τοῦ πάντων αἰτίου λεχθέντος τῶν τεσσάρων· 31. ὅτι νοῦς μὲν αἰτίας ἦν συγ-

Ὁ Πλάτων διακρίνει τὸ ἄπειρον, τὸ πέρας, τὸ μικτὸν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς μίξεως καὶ γενέσεως. Τὸ μὲν ἄπειρον ἔστιν αὐτῷ ἡ ὕλη, τὸ δὲ μικτόν ἐστιν ὁ ὁρατὸς κόσμος, τὸ δὲ πέρας ἀναφέρει ὁ Βράνδης (**Gr. Röm. Phil. II, 332**) εἰς τὴν θεότητα· τοῦτο δὲ δὲν φαίνεται ὀρθὸν, διότι ὁ Πλάτων ἀντιτίθησι τῷ ἀπείρῳ τὸ πέρας καὶ διακρίνει τοῦ νοῦ, ὃν διακρίνει ἀπὸ τῆς αἰτίας, τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ πέρας θεωρεῖ κατώτερον τοῦ νοῦ· διὰ τοῦτο τὸ πέρας ὁ Ζέλλερος ἑπόμενος τῷ Ἀριστοτέλει (**Phil. d. Gr. II, 438**) ἀναφέρει εἰς τὰ μαθηματικὰ, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου. Οὐ μόνον δ' ἡ τοῦ Βράνδου ἰδέα δὲν φαίνεται ὀρθὴ, ἀλλ' οὐδὲ ἡ τοῦ Ζελλέρου ὅτι ἡ αἰτία εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ· διότι ὁ Πλάτων τὴν αἰτίαν λέγων καὶ ποιοῦν καὶ δημιουργοῦν καὶ αὐτῇ ἀποδίδων νοῦν καὶ σοφίαν, καὶ ἐκ τῆς αἰτίας ἡ σύνταξις καὶ διακόσμησις, (Φίληβ. 26. ἑφ.) διακρίνει ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ Ζέλλερος, πρὸς στήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ του ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης πλὴν τῶν ἰδεῶν δὲν ἀνεγνώριζε ποιητικὸν αἴτιον Πλάτωνος (περὶ γεν. καὶ φθ. II, 9)· ἔτι δ' ὅτι, ἐὰν αἱ ἰδέαι ἦναι τὸ ὄντως ὄν, εἶναι ἀδύνατον παρὰ τὰς ἰδέας νὰ ὑπάρχῃ ἄλλο ποιητικὸν αἴτιον· ἐὰν αἱ ἰδέαι, λέγει ἐκληφθῶσι τὸ ἐνεργοῦν καὶ παρέχον τὸ ὂν αὐτῶν τοῖς οὖσι, τὸ δ' ὂν αὐτῶν μόνον λογικῶς νὰ ἐξηγηθῇ δύναται, εἶναι ἀνάγκη αὐταῖς νὰ ἀποδοθῇ καὶ νοῦς· ἀλλὰ ταῦτα λέγων ὁμολογεῖ ὅτι ἡ δοξασία αὕτη παρέχει δυσχερείας, διότι ἐὰν ἦτο χαλεπὸν νὰ νοηθῶσιν αἱ ἰδέαι ὡς οὐσίαι αὐταὶ καθ' αὑτὰς, χαλεπώτερον θὰ ἦτο νὰ τεθῶσιν ὡς κινούμεναι, τουτέστιν αὐταῖς ν' ἀποδοθῇ κίνησις, ζωὴ καὶ νοεῖν, διότι αὐταὶ ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἀμετάβλητοι καὶ ἀγέννητοι, καὶ νὰ γνωρισθῶσιν ἐν τοῖς οὖσιν ὡς δυνάμεις ἐνεργητικαὶ, καίτοι εἰσὶ χωρισταὶ, καθ' ἑαυτάς.

Αἱ δυσχέρειαι αὗται ἀληθῶς ἄνευ ἀντιφάσεως δὲν λύονται, διότι ἡ κίνησις δὲν ἐξηγεῖται, ἀλλὰ μόνον ὑποτίθεται, διότι ἐκ

γενής· 27. τὸ δὲ πάντα ταῦτα δημιουργοῦν λέγωμεν τέταρτον τὴν αἰτίαν. Πρῶτον μὲν ἄπειρον λέγω, δεύτερον δὲ πέρας, ἔπειτα ἐκ τούτων τρίτον μικτὴν καὶ γεγενημένην οὐσίαν, τὴν δὲ τῆς μίξεως αἰτίαν καὶ γενέσεως, τετάρτην λέγω.

τοῦ νοεῖν ἁπλῶς κίνησις δὲν προέρχεται· καὶ ἐὰν τῷ νοεῖν ἀποδοθῇ, αὕτη ἀποδίδοται ἀνοικείως, καὶ συγχεομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ νοεῖν μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς κινήσεως, ὡς τοῦτο ἐν τοῖς ἰδανικοῖς συστήμασι συμβαίνει, εἶναι ἡ ἀντίφασις συνέπεια ἄφευκτος.

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. I, 9) λέγων, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος πηγάσασαι ἐκ τῶν καθόλου ὁρισμῶν τοῦ Σωκράτους εἰσὶν ἀφαιρέσεις ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, ὡς τοιαῦται δὲ ὑποθέτουσαι τὸ καθ' ἕκαστον προβαίνουσιν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ καθόλου, παρατηρεῖ ὅτι οἱ τιθέμενοι τὰς ἰδέας αἰτίας ἡμάρτησαν, διότι ζητοῦντες τὰς αἰτίας τῶν αἰσθητῶν προσέθεσαν ἕτερα ὄντα, δηλαδὴ ἰδέας, τοῖς αἰσθητοῖς ἴσα τὸν ἀριθμόν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὀρθή· ἀλλ' οὐδ' ὁ Ἀριστοτέλης διέκρινε τὴν ἀρχὴν τοῦ νοεῖν καὶ τῆς κινήσεως, ἀλλὰ τὴν κίνησιν τῷ εἴδει ἀποδοὺς ἀμφοτέρας τὰς ἀρχὰς συνεταύτισεν.

Ἐπειδὴ κατὰ Πλάτωνα ἑκάστη ἔννοια γένους καὶ εἴδους, (ἅπερ δὲν διέκρινεν), εἶναί τι οὐσιῶδες, ἰδέα, εἰσὶ τόσαι ἰδέαι, ὅσα γένη καὶ εἴδη εἰσίν. Ἐπειδὴ τὸ οὐσιῶδες τῶν ὄντων εἶναι αἱ ἰδέαι, ἄνευ ἰδέας δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νοηθῇ οὐδέν· διὸ ὁ Πλάτων κατακρίνων τοὺς μὴ θέτοντας ἰδέας ἀνάγει εἰς αὐτὰς καὶ τὸ ἐλάχιστον καὶ θέτει διὰ τοῦτο ἰδέας καὶ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ, τοῦ ὁμοίου καὶ ἀνομοίου, τοῦ διπλασίου, τῶν ἰδιοτήτων, σχέσεων, πράξεων, μαθηματικῶν σχημάτων, γραμματικῶν τύπων, τῆς τριχὸς, τοῦ πηλοῦ, τοῦ ῥύπου, τῆς κλίνης, τῆς τραπέζης, (**Παρμ. 130**), τοῦ μὴ ὄντος, τῆς κακίας καὶ τῶν ὁμοίων (1). ἑνὶ λόγῳ οὐδέν ἐστιν, οὗ ἰδέα δὲν ὑπάρχει, καὶ τὸ ὅριον τῶν ἰδεῶν ἐστιν, ὅπου τὰ πολλὰ καὶ ἡ ἀνησυχία τῆς γενέσεως διαχωρίζεται (2). Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα δὲν παρεδέχετο

(1) Τιμ. 51. Πολιτ. X, 590. καὶ ἑφ. Κρατ. 389. Παρμεν. 133. Φαίδ. 65. Πολιτ. V, 479· Φίληβ. 62. Ritter G. d. Phil. II, 302 καὶ ἑφ.

(2) Φίληβ. 16. Τιμ. 66. περὶ δὲ τὴν τῶν μυκτήρων δύναμιν εἴδη μὲν οὐκ ἔνι· τὸ γὰρ τῶν ὀσμῶν πᾶν ἡμιγενὲς, εἴδει δ' οὐδενὶ συμβέβηκε ξυμμετρία πρὸς τό τινα σχεῖν ὀσμήν.

ἰδέας τοῦ τεχνικῶς ποιηθέντος, τῶν ἁπλῶν σχέσεων, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης διαβεβαιοῖ, ἀλλὰ ὅσα εἰσὶ φύσει (1).

Αἱ δ' ἰδέαι εἰσὶν οὐ μόνον πολλαί, ἀλλὰ καὶ μέρη ὅλου, καὶ οὐσίαι, ὡς αἱ ἔννοιαι, ἀποτελοῦσαι σειρὰν βαθμίδων ἀπὸ τῶν μεγίστων γενῶν μέχρι τῶν ἐλαχίστων εἰδῶν, ἀπὸ τοῦ καθόλου εἰς τὸ καθ' ἕκαστον, συμπλεκόμεναι, ἀποκλείουσαι ἀλλήλας ἢ κοινωνοῦσαι ἀλλήλαις. Τὸ δὲ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ νὰ φέρῃ ἀπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον εἰς τὰς καθόλου ἀρχὰς καὶ ἀπ' αὐτῶν πάλιν εἰς τὸ καθ' ἕκαστον, τὸ νὰ ὁρίσῃ τὰς μέσας ἐννοίας καὶ νὰ εὕρῃ ὅλας τὰς σχέσεις αὐτῶν· (Φιληβ. 16. Πολιτ. VI, 511. Σοφιστ. 253)· καίτοι δ' ὁ Πλάτων δὲν ἀπέβλεψεν εἰς καθαρὰν διαλεκτικὴν παραγωγήν, ἀπῄτει ὅμως, ἵνα διὰ τελείας ἀπαριθμήσεως καὶ συγκρίσεως ὅλων τῶν ἐννοιῶν κτηθῇ ἐπιστήμη τὸν ὅλον νοητὸν κόσμον περιλαμβάνουσα.

Ὡς παραδείγματα δὲ τῶν καθόλου ἐννοιῶν ὁ Πλάτων ἀναφέρει τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὄν, τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ διάφορον, τὸ ἓν καὶ τὸν ἀριθμόν, τὸ ἄρτιον καὶ τὸ περιττὸν (Θεαίτ. 184. Παρμ. 135)· ἔτι δὲ λόγον ποιεῖται περὶ ποσότητος καὶ ποιότητος, τοῦ πρός τι (Θεαίτ. 182. Σοφιστ. 245. 255)· μάλιστα δὲ τὸ καθ' αὑτὸ καὶ τὸ πρός τι ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ, διότι ἡ ἰδέα ἔχει τὸ ὂν αὐτῆς καθ' αὑτό, τὸ δὲ φαινόμενον, ἢ ἡ ὕλη, πρὸς ἕτερον μόνον. Ἔτι δ' ὁ Πλάτων ὑποθέτει συνδεδεμένα ἐν ἑκάστῳ ἓν καὶ πλῆθος, πέρας καὶ ἄπειρον, ταυτότητα καὶ ἑτερότητα, ὂν καὶ μὴ ὄν· τὴν δ' ἔννοιαν τοῦ ὄντος διορίζει διὰ τῶν γνωρισμάτων τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν· τὸ δ' ὄν, τὴν ἠρεμίαν καὶ κίνησιν, τὴν ταυτότητα καὶ ἑτερότητα παριστᾷ ὡς ἐννοίας γενικάς, δεικνύων συγχρόνως ποῖαι δύνανται ἀλλήλαις νὰ συνδεθῶσιν ἢ ἀλλήλων νὰ χωρισθῶσιν· (Σοφισ. 254)· ἔτι δὲ διακρίνει τὸ γινῶσκον καὶ τὸ γιγνωσκόμενον, τὴν γνῶσιν καὶ τὸ ὂν (Πολιτ. VI, 508). Ἀλλ' εἰ καὶ ἐν τούτοις δείκνυνται τὰ σπέρματα

---

(1) μετ. XII, 3. διὸ δὴ οὐ κακῶς ὁ Πλάτων ἔφη, ὅτι εἴδη ἐστὶν ὁπόσα φύσει. μετ. I, 9. πολλὰ γίγνεται ἕτερα, οἷον οἰκία καὶ δακτύλιος, ὧν οὔ φαμεν εἴδη εἶναι.

τῆς περὶ τῶν κατηγοριῶν θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Πλάτων ὅμως δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ σχεδιάσῃ καὶ τακτοποιήσῃ πίνακα τέλειον τῶν μεγίστων ἐννοιῶν. Εἰς δὲ τὰς βαθμίδας τοῦ ὄντος ἀποβλέψας ἀπεφήνατο τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν ὡς αἰτίαν ἐπιστήμης καὶ ἀληθείας (1).

Παραβάλλων δὲ τὸν ἥλιον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὀνομάζει τὸν ἥλιον ἔκγονον τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῷ ὁρατῷ, οὕτως εἶναι τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ νοητῷ· ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ παρέχει ζωὴν καὶ γνῶσιν, τὸν ὀφθαλμὸν φωτίζει καὶ τὰ ὄντα ὁρατὰ ποιεῖ καὶ αὔξει συγχρόνως, οὕτως ἔστιν ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ κόσμῳ τὸ ἀγαθὸν ἡ πηγὴ τοῦ εἶναι καὶ τῆς γνώσεως· καὶ ὡς ὁ ἥλιος ὑπὲρ τὸ φῶς καὶ τὸν ὀφθαλμόν ἐστιν, οὕτως ἔστι καὶ τὸ ἀγαθὸν ὑπὲρ τὸ εἶναι καὶ τὴν γνῶσιν· ἐὰν δέ τις νομίζῃ, ὅτι ἐπιστήμη καὶ ἀλήθεια, ὡς ἐκεῖ φῶς καὶ ὄψις ἡλιοειδής ἐστιν, εἶναι ὀρθόν, ἐὰν ὅμως νομίζῃ ὡς ἥλιον, δὲν εἶναι ὀρθόν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐὰν νομίζῃ ἀμφότερα ταῦτα ἀγαθοειδῆ, εἶναι ὀρθόν, ἐὰν ὅμως ὡς αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν (ὁπότερον, εἴτε τὴν ἀλήθειαν εἴτε τὴν ἐπιστήμην) δὲν εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ τὴν ἕξιν (ἰδιότητα) τοῦ ἀγαθοῦ πρέπει νὰ τιμήσῃ μείζονα. (Ἀμήχανον κάλλος λέγεις, εἰ ἐπιστήμην μὲν καὶ ἀλήθειαν παρέχει, αὐτὸ δ' ὑπὲρ ταῦτα κάλλει ἐστίν)· καὶ νομίζω, ὅτι θέλεις εἴπει, ὅτι ὁ ἥλιος τοῖς ὁρωμένοις παρέχει οὐ μόνον τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξησιν καὶ τροφήν, καίτοι ὁ ἥλιος δὲν εἶναι γένεσις· οὕτω δὲ πρέπει νὰ εἴπῃς, ὅτι καὶ τοῖς

---

(1) Πολιτ. VI, 508. τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γινωσκομένοις καὶ τῷ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδὸν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι, αἰτίαν δ' ἐπιστήμης οὖσαν καὶ ἀληθείας ὡς γινωσκομένης μὲν διανοοῦ· οὕτω δὲ καλῶν ἀμφοτέρων ὄντοιν, γνώσεώς τε καὶ ἀληθείας, ἄλλο καὶ κάλλιον ἔτι τούτων ἡγούμενος αὐτό, ὀρθῶς ἡγήσῃ· ἐπιστήμην δὲ καὶ ἀλήθειαν, ὥσπερ ἐκεῖ φῶς τε καὶ ὄψιν ἡλιοειδῆ μὲν νομίζειν ὀρθόν, ἥλιον δ' ἡγεῖσθαι οὐκ ὀρθῶς ἔχει, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀγαθοειδῆ μὲν νομίζειν ταῦτ' ἀμφότερα ὀρθόν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖσθαι ὁπότερον αὐτῶν οὐκ ὀρθόν, ἀλλ' ἔτι μειζόνως τιμητέον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἕξιν ... Καὶ τοῖς γινωσκομένοις τοίνυν μὴ μόνον τὸ γινώσκεσθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος.

γινωσκομένοις οὐ μόνον τὸ γινώσκεσθαι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ δίδοται, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ ἡ οὐσία ὑπ' ἐκείνου, τὸ δ' ἀγαθὸν δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχον. (Πολιτ. VI, 508). Καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ διακρίνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν Φιλήβῳ (11. 14. 20. 66. 64) λέγων τίποτε ἔν τε ἀνθρώπῳ καὶ τῷ παντὶ πέφυκεν ἀγαθὸν, καθιστῶν οὕτω τὸ ζήτημα περὶ τἀγαθοῦ γενικόν· καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ (VI, 505) ἀποφαίνεται ἀναφερόμενος εἰς τὸν Φίληβον, ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι τἀγαθόν. Ὁ Ἑρμάννος καὶ ὁ Τρενδελεμβούργιος (Trend. de Philebi consilio 17 καὶ ἐφ. Herm. ind. lect. Mab. 183 2|3) ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ποιητικὸν αἴτιον, καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ διακριθῇ τῆς θεότητος. Ὁ δὲ Ζέλλερος (II, 450) ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ τελικὸν αἴτιον δὲν διακρίνεται ἀπὸ τοῦ ποιητικοῦ, ἐπομένως οὐδ' ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, τουτέστι τοῦ θεοῦ (1).

Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο λέγει ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ παρέχει ἀλήθειαν καὶ νοῦν, δὲν λέγει δὲ ὅτι καὶ τὸ εἶναι, ὡς ἐν τῇ πολιτείᾳ (VI, 508) περὶ τἀγαθοῦ· ἐπομένως ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα δὲν συνταυτίζεται μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ διακρίνεται. Καὶ ἐν Φιλήβῳ (22) διακρίνεται ὁ νοῦς καὶ ἡ ἡδονὴ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὡς τῆς αἰτίας, (Φιληβ. 28) καὶ ὁ νοῦς καλεῖται συγγενὴς τοῦ ἀγαθοῦ.

Καὶ ἐν τῷ Τιμαίῳ (28) ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ θεοῦ ὡς τοῦ αἰτίου· (τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν)· ὁ δημιουργὸς (ἡ αἰτία ἐν Φιλήβῳ 31) βλέπει πρὸς τὰς ἰδέας, πρὸς τὸ παράδειγμα, ἵνα τὸν κόσμον ποιήσῃ ὅμοιον αὐτῷ, καὶ (29)

(1) Πολιτ. VII, 517. τὰ δ' οὖν ἐμοὶ φαινόμενα οὕτω φαίνεται, ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὁρᾶσθαι, ὀφθεῖσα δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἔν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔν τε νοητῷ αὐτὴ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ.

ὀνομάζεται οὗτος ὁ κόσμος εἰκὼν τοῦ νοητοῦ θεοῦ, θεὸς αἰσθητός. Ἐντεῦθεν δὲ δὲν ἀποδείκνυται, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ζέλλερος, ὅτι ὁ θεὸς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἰσὶ καὶ ἐκλαμβάνονται τὰ αὐτὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τοὐναντίον διακρίνονται, ὡς ἐν Φιλήβῳ (28. 31. 27)· «τὸ ταῦτα πάντα δημιουργοῦν λέγωμεν τέταρτον τὴν αἰτίαν· πρῶτον μὲν ἄπειρον, δεύτερον δὲ πέρας, τρίτον ἐκ τούτων μικτὴν καὶ γεγενημένην οὐσίαν, τὴν δὲ τῆς μίξεως αἰτίαν καὶ γενέσεως τετάρτην·» ὥστε ἐξ ὅλων τῶν χωρίων, καὶ αὐτῶν, ἃ ὁ Ζέλλερος ἀναφέρει, ἀποδείκνυται ὅτι τὸ ποιητικὸν αἴτιον ἀπὸ τοῦ τελικοῦ, τὸ ἀγαθὸν, ἡ θεότης ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέας διακρίνονται. Ἐὰν ἀληθῶς ὑπετίθετο, ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶ νοήματα ἢ δημιουργήματα τοῦ θεοῦ, ὡς ἰσχυρίζονται, οὔτε ἀΐδιοι θὰ ἦσαν, οὔτε ἀνεξάρτητοι, ἐπομένως καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὰν δ' αἱ ἰδέαι ὑποτεθῶσιν ἀΐδιοι, ἀγέννητοι, πραγματικαὶ ὡς ὁ Πλάτων ὑποθέτει, ἐκ τούτου δὲν ἕπεται, ὡς ὁ Ζέλλερος ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ θεὸς ὑποτίθεται γέννημα αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ὁ θεὸς ὑποτίθεται ἰδία καὶ ἀνεξάρτητος ἀρχὴ, ὡς τὸ ἄπειρον καὶ αἱ ἰδέαι, καθ' ἃς ὁ θεὸς τὰ ὄντα δημιουργεῖ, ὡς ἄλλοι διάλογοι καὶ ἰδίως ὁ Τίμαιος παριστῶσιν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ζέλλερος αὐτὸς ἐκλαμβάνει τὴν παράστασιν τοῦ Τιμαίου πιθανὴν, καθ' ὅσον αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος στεροῦνται κινητηρίας ἀρχῆς, ἡ δὲ τοῦ θεοῦ ἔννοια ἀναπληροῖ τὸ κενὸν τοῦτο τῆς Πλατωνικῆς περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίας, διότι ἡ θεωρία αὐτοῦ ἄνευ δημιουργοῦ θὰ ἐστερεῖτο ποιητικοῦ αἰτίου. Ἀλλ' ὁ Ζέλλερος ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ ἑνότης τοῦ συστήματος τοῦ Πλάτωνος ἀντικαθίσταται μόνον διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ Πλάτων τὸ αἴτιον τῆς γνώσεως δὲν ἐχώρισεν ἀπὸ τοῦ αἰτίου τῆς κινήσεως, τὴν θεότητα ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέας, ἀλλ' ὅτι τὸ ποιητικὸν αἴτιον καὶ τὸ τελικὸν ἀπέδωκε καθόλου μὲν ταῖς ἰδέαις, ἰδίᾳ δὲ τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέᾳ, παρεισάγει εἰς τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος ἰδέας ἀλλοτρίους.

Ὁ Πλάτων ὡς φαίνεται, ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις τὸ πρῶτον ἓν συνεταύτιζε μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ (1), τουτέστι τοῦ θεοῦ, ὃν

(1) Ἀριστόξεν ἁρμον. στοιχ. II, σ. 30 Ἀριστ. μετ. XIV, 4. τῶν δὲ τὰς

ὁ Σπεύσιππος διέκρινεν ἀπὸ τοῦ θείου νοῦ (1). Ὁ Πλάτων ἀπεφήνατο τὸ ἀγαθὸν ὡς τὸ ἀπόλυτον ὄν, ὡς τὸ ἀπόλυτον αἴτιον.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰρημένων ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος (2), ὡς ἀπεδείχθη, φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ· διότι, εἰ ἦσαν ταὐτά, ὡς ὁ Ζέλλερος ἐναντίον τοῦ ὅλου χωρίου τοῦ Πλάτωνος ἰσχυρίζεται, τὸ ἀγαθὸν θὰ ἦτο ἰδέα, καὶ ὡς τοιαύτη οὐσία, καὶ ὡς οὐσία, δὲν θὰ ἐλέγετο ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχον (Πολιτ. VI, 509. VII, 550. X.)(3) διότι τοῦτο λεγόμενον θὰ ἦτο ἄλογον. Ὅτι δὲ τὸ ὄντως ὂν δὲν εἶναι ἐξ ἅπαντος ἡ ἰδέα, οὐδ' ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐπέκεινα αὐτῆς ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων (Εὐδ. VII, 14) «λόγου ἀρχὴ οὐ λόγος, ἀλλά τι κρεῖττον.»

Ἐπειδὴ δ' αἱ ἰδέαι οὔτε γένεσιν, οὔτε γνῶσιν παράγουσιν πραγματικήν, ἔπρεπε νὰ παραλάβῃ ὁ Πλάτων τὴν ἔννοιαν τοῦ δημιουργοῦ ὡς αἰτίου τῆς κινήσεως καὶ διακοσμήσεως τοῦ παντός. (Φαίδ. 97. Φίληβ. 23. Τίμ. 18. Σοφιστ. 265. Παρμεν. 134). Ὅτι δ' ὁ Πλάτων τὸν θεὸν ἐνόει προσωπικόν, τοῦτο ἀποδεικνύει ὁ Τίμαιος (30) παριστῶν τὸν θεὸν τοιοῦτον (4),

ἀκινήτους οὐσίας εἶναι λεγόντων οἱ μὲν φασιν αὐτὸ τὸ ἓν τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι.

(1) Στοβ. ἐκλ. I, 58. Σπεύσιππος (θεὸν ἀπεφήνατο) τὸν νοῦν οὔτε τῷ ἑνὶ οὔτε τῷ ἀγαθῷ τὸν αὐτόν, ἰδιοφυῆ δέ.

(2) VI, 508. Ἆρ' οὖν οὐ καὶ ὁ ἥλιος ὄψις μὲν οὐκ ἔστιν, αἴτιος δ' ὢν αὐτῆς, ὁρᾶται ὑπ' αὐτῆς ταύτης; οὕτως ἦ δ' ὅς. Τοῦτον τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, φάναι με λέγειν τὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἔκγονον, ὃν τἀγαθὸν ἐγέννησεν ἀνάλογον ἑαυτῷ, ὅτι περ αὐτὸ ἐν τῷ νοητῷ τόπῳ πρός τε τὸν νοῦν καὶ τὰ νοούμενα, τοῦτο τοίνυν ἐν τῷ ὁρατῷ πρός τε ὄψιν καὶ τὰ ὁρώμενα· 505. ὅτι ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, πολλάκις ἀκήκοας' ἧ καὶ δίκαια καὶ τἄλλα προσχρησάμενα, χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίγνεται ... εἰδὲ μὴ ἴσμεν, ἄνευ δὲ ταύτης εἰ ὅτι μάλιστα τἄλλα ἐπισταίμεθα, οἶσθ' ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος. κτλ.

(3) Τὴν δ' ἄνω ἀνάβασιν καὶ θέαν τῶν ἄνω, τὴν εἰς τὸν νοητὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἄνοδον τιθείς, οὐχ ἁμαρτήσεις τῆς γ' ἐμῆς ἐλπίδος, ἐπειδὴ ταύτης ἐπιθυμεῖς ἀκούειν· θεὸς δέπου οἶδεν εἰ ἀληθὴς οὖσα τυγχάνει· τὰ δ' οὖν ἐμοὶ φαινόμενα οὕτω φαίνεται· ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὁρᾶσθαι. κτλ.

(4) Λογισάμενος οὖν εὕρισκεν (ὁ θεὸς) ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ὁρατῶν οὐδὲν ἀνό-

διότι ἡ ἔννοια τοῦ προσωπικοῦ ἦτο ἀναγκαία ἕνεκα τῆς τῶν ἰδεῶν ἀκινησίας πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων· ἀλλ' ὁ Πλάτων τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐπιστημονικῶς δὲν συνεζήτησε, διότι τοῦτο ἴσως δὲν ἀπήτει ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ. Ἐὰν δ' αἱ ἰδέαι ἦναι κατὰ Πλάτωνα καθόλου, ὡς ἀπεδείχθη, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀπέδειξε, (μετ. VII, 6) καὶ τὸ πρῶτον ὄν, ἕπεται, ὅτι οὔτε αὗται οὔτε τὸ πρῶτον ὄν, ὁ θεός, δύνανται ἀκολούθως νὰ ἦναι προσωπικά. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος ἀρχῶν τὸ προσωπικὸν τοῦ θεοῦ ἀκολούθως δὲν ἐξάγεται, τοῦτο ὅμως ὁ Πλάτων καὶ ἀνεγνώριζε καὶ ὑπέθετεν, ὡς ὁ Τίμαιος ἰδίως ἀποδεικνύει.

Ὁ Σχελλίγγιος (ἐν τῇ 18 παραδόσει τῆς εἰσαγ. εἰς τὴν φιλ. τῆς μυθολ. (ἰσχυρίζεται ὅτι αἱ ὑποθέσεις τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. VI, 511. VII, 532) γίνονται προσόντα τῆς ἀρχῆς.

Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος μεταβάλλει τὰς τοῦ Πλάτωνος ἀρχὰς εἰς μὴ ὄντα, καὶ ἑπομένως ἓν μόνον ὂν οὐσίᾳ ὑποθέτων μεταποιεῖ τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος εἰς πανθεϊσμόν, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν γνησίαν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Σχελλίγγιος ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Πλάτων διακρίνει τὴν ἰδέαν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ.

Οὐδὲ τὰ φυλλάδια τοῦ ἀξιοτίμου κυρίου Π. Βραΐλα Ἀρμένη ἐκδοθέντα τῷ 1873 καὶ 1875 καὶ περιέχοντα τὰς ἰδέας τοῦ καθηγητοῦ Γάλλου κυρίου Φουϊλλέου περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος καὶ Σωκράτους ἐκθέτουσι τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος ὀρθῶς, διότι αἱ ἰδέαι τοῦ κυρίου Φουϊλλέου δὲν εἶναι Πλατωνικαί, ἀλλ' εἰλημμέναι ἐκ νέων Πλατωνικῶν, Ἐλεατῶν καὶ νεωτέρων τὸν λογικὸν πανθεϊσμὸν ἀποδεχομένων, διότι ὁ Πλάτων οὔτε ἐκ τοῦ ἑνὸς παράγει τὰ πολλά, οὔτ' ἐκ τοῦ τελείου τὸ ἀτελές, οὔτε τὰς ἰδέας, οὔτε ἰδέας μόνον ἢ καὶ μίαν παραδέχεται, οὔτε τὴν ὕλην ὡς ἁπλῆν σχέσιν τῶν ἰδεῶν πρὸς ἀλλήλας, οὔτε ἄλλα πολλὰ παρὰ τοῦ κυρίου Φουϊλλέου εἰς τὸν Πλάτωνα ἀτόπως ἀναφερόμενα.

Ἐπειδὴ δ' αἱ δοξασίαι αὗται ἐκείνων, ἐξ ὧν ὁ κύριος Φουϊλ-

ητον τοῦ νοῦν ἔχοντος ὅλον ὅλου κάλλιον ἔσεσθαί ποτε ἔργον, νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῳ· διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ' ἐν σώματι ξυνιστὰς τὸ πᾶν συνετεκταίνετο. Φιληβ. 30.

λέος τὰς αὐτοῦ ἐπορίσατο, εἰσὶν ἀνηρημέναι ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν περὶ τοῦ συστήματος τοῦ Πλάτωνος, θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἐπικρίνωμεν αὐτὰς ἰδίως, ἀλλὰ παραπέμπομεν τὸν βουλόμενον νὰ πληροφορηθῇ περὶ τούτων εἰς τὴν περὶ Πλάτωνος ἔκθεσιν ἡμῶν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ὅτι ὁ Πλάτων ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέας διέκρινε τὸ ἀγαθόν, τουτέστι τὸν θεόν, ἐπομένως ἡ δόξα τοῦ Ζελλέρου περὶ ταυτότητος τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ δὲν εἶναι Πλατωνική.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ὑποθέτει ὡς νοούμενα ἀδιαιρέτους καὶ ἀνεξαρτήτους καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ὑπαρχούσας, δὲν ἐκλαμβάνει αὐτὰς παραγόμενα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ὡς ὑποθέτει ἡ ἐξ ὑποκειμένου θεωρία· διότι, εἰ ἦσαν τοιαῦται, ἀρχὴ αὐτῶν θὰ καθίστατο τὸ ὑποκείμενον, ὡς τοῦτο καὶ ὁ Κάντιος ἐγνώρισεν (Krit. d. r. v. 128 καὶ ἑφ.).

Ἐὰν δὲ ἐκληφθῶσι νοήματα τοῦ θεοῦ, δὲν εἶναι ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ πρός τι· διὰ τοῦτο ὁ Πλάτων οὔτε τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ οὔτε τοῦ θείου νοήματα ὑπέθετε, διότι ἡ ὑπόθεσις αὕτη θὰ ἀνήρει τὸ πραγματικὸν αὐτῶν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος ὑποθέτον τὰς ἰδέας καὶ τὸ ἄπειρον ἀγέννητα φέρει εἰς δυαδισμόν, ἐξ οὗ καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἐν αὐτῷ ἐλλείψεων καὶ ἀντιφάσεων προέρχεται.

Μετὰ δὲ τῆς περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίας συνέχεται ἡ περὶ τοῦ κόσμου, ἐπομένως μετὰ τῆς διαλεκτικῆς ἡ φυσική. Οὕτω δὲ γίνεται ἡ μετάβασις ἐκ τῆς διαλεκτικῆς εἰς τὴν φυσικήν, τὴν περὶ τῶν φαινομένων θεωρίαν, τὸ δεύτερον μέρος, τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

2) *Φυσική.*

Ἡ τοῦ Πλάτωνος φυσικὴ περιλαμβανομένη ἐν τῷ Τιμαίῳ (1)

(1) Τιμ. 27. Ἔδοξε γὰρ ἡμῖν Τίμαιον μέν, ἅτε ὄντα ἀστρονομικώτατον ἡμῶν καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτᾶν δ' εἰς ἀνθρώπων φύσιν.

πραγματεύεται περὶ τῶν καθόλου ἀρχῶν τῶν φαινομένων, τῆς περὶ κόσμου γενέσεως, περὶ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ φυσικὴ τοῦ Πλάτωνος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ζητήματος, τί τὸ ὂν μὲν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεί, ὂν δὲ οὐδέποτε· τούτων δὲ τὸ μὲν ἀεὶ ὄν, νοήσει μετὰ λόγου περιληπτόν, ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, τὸ δ' ἀεὶ γιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον οὐδέποτε δ' ὂν δόξῃ μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστόν ἐστιν ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς (1). Ἐπειδὴ δὲ τὸ γινόμενον ἕνεκα τῆς οὐσίας ἐστίν, εἶναι καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς ἕνεκα τοῦ ἀντικειμένου τῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ Πλάτωνος φυσικὴ ἀντικείμενον ἔχει τὸ εὐμετάβλητον, δὲν δύναται νὰ ζητηθῇ ἐν αὐτῇ ἡ αὐτὴ ἀκρίβεια, ἡ ὑπάρχουσα ἐν τῇ διαλεκτικῇ.

Τίς δ' εἶναι ἡ τοῦ γινομένου ἀρχὴ κατὰ Πλάτωνα; Ἵνα τὸ ζήτημα τοῦτο καταληφθῇ, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διευκρινηθῇ τὸ ὑποκείμενον τῶν αἰσθητῶν, ἡ τούτων σχέσις πρὸς τὰ νοητὰ καὶ τὸ μέσον τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου ψυχή. Τὰς ἰδέας ὁ Πλάτων ὡς εἴρηται ἐκλαμβάνει ὡς τὸ ἀεὶ ὄν, ἀμετάβλητον, τὰ δ' αἰσθητὰ ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος συγκείμενα, οἷς μόνον ὑπάρχει μετάβασις ἐκ μὴ ὄντος εἰς ὂν (γένεσις) καὶ ἐξ ὄντος εἰς μὴ ὂν (φθορά), καὶ οἷς ἡ ἰδέα οὐδέποτε παρίσταται καθαρά, ἀλλὰ μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἐναντίου αὐτῆς (2), εἰ καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι ἀδιαίρετος.

Πόθεν ὅμως ἡ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς παραμόρφωσις προέρχεται; αἴτιον τούτου δὲν εἶναι αἱ ἰδέαι, διότι αὗται, εἰ καὶ ἀλλήλων κοινωνοῦσι, μένουσιν αὐταὶ καθ' αὑτάς, ἑκάστη ἐν ἑαυτῇ, οὐδεμία μίγνυται τῇ ἐναντίᾳ αὐτῆς ἢ μεταβαίνει εἰς ἑτέραν (Φαιδ. 102. Σοφ. 252. 255)· καὶ ἐὰν ἰδέα τις διήκῃ διὰ πολλῶν ἢ πολλὰς ἔχῃ ἐν ἑαυτῇ, μένει ἄμικτος καὶ ἀμετάβλητος (Φιληβ. 15. Σοφ. 253), διότι ἔννοιά τις ἑνοῦται μετ' ἄλλης, καθ' ὅσον

(1) Τιμ. 27. Φιληβ. 54. Ἑκάστην δὲ γένεσιν ἄλλην ἄλλης οὐσίας τινὸς ἑκάστης ἕνεκα γίγνεσθαι, ξύμπασαν δὲ γένεσιν οὐσίας ἕνεκα γίγνεσθαι ξυμπάσης.

(2) Συμπ. 211. Φιληβ. 51. Τιμ. 52. Πολιτ. V, 476.

ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετ' αὐτῆς (Σοφ. 255). Τὰ δ' αἰσθητὰ τοὐναντίον παραλαμβάνουσιν εἰς ἑαυτὰ οὐ μόνον ἰδιότητας ὁμοίας, ἀλλὰ καὶ ἐναντίας, καὶ τοῦτο ὑπάρχει αὐτοῖς οὐσιωδῶς, ὅτι ἕκαστον τῶν αἰσθητῶν περιέχει καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ (Πολιτ. V, 479). Ἡ δ' ἀτέλεια τοῦ αἰσθητοῦ δὲν δύναται νὰ πηγάζῃ ἐκ τῆς ἰδέας, ἀλλ' ἐκ τούτου ὅτι αἴτιον τοῦ κόσμου εἶναι οὐ μόνον ὁ νοῦς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη, ἥτις ὡς αἰτία ἄλογος δὲν ἠδύνατο νὰ νικηθῇ ἀπολύτως ὑπὸ τοῦ νοῦ (1).

Ἄρα, ἵνα ἐξηγηθῶσι τὰ αἰσθητά, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἀρχή τις ἰδία, ἀρχὴ ἐναντία τῆς ἰδέας, διότι ἐξ αὐτῆς πρέπει νὰ πηγάζῃ ἡ πρὸς τὴν ἰδέαν ἀντίφασις τῶν φαινομένων, ἐν οἷς περιέχεται τὸ αἴτιον τῆς μεταβολῆς, τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ διαιρετοῦ, διότι τὸ μένον, τὸ ἀμετάβλητον τὸ ἑνοειδές, τὸ ὂν προέρχεται ἐκ τῆς ἰδέας.

Αὕτη ἡ ἀρχή, ἐξ ἧς τὸ μὴ ὄν, ἡ μεταβολὴ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἐκλήθη ὑπ' Ἀριστοτέλους ὕλη, διότι ὁ Πλάτων αὐτὴν ὀνομάζει μὴ ὄν, θάτερον, πανδεχές, ὑποδοχὴν γενέσεως, δεξαμενήν, ἐκμαγεῖον, ἐκεῖνο ἐν ᾧ γίγνεται, χώραν, καὶ αὕτη ἡ ἀρχὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς τοῦ Πλάτωνος φυσικῆς.

Τίς δ' ἔστιν ἡ ἀρχὴ αὕτη; Ὁ Φίληβος (23) ὀνομάζει αὐτὴν ἄπειρον, ὡς ἔχον τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, τὸ ψυχρότερον καὶ θερμότερον, ἑνὶ λόγῳ ὅπου «τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔνεστιν οὐκ ἐῶσιν εἶναι ποσὸν ἕκαστον», ὥστε ὅπου ἄπειρον ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει διορισμὸς ἀκριβὴς καὶ στερεός, ἀλλὰ ἀλογία, μεταβολὴ οὐδέποτε σύστασιν ἔχουσα· διό ἐστι γιγνόμενον ἀεὶ καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δ' οὐδέποτε ὄν· διὰ τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς ταύτην τὴν ἀρχὴν ἀποβλέψας εἶπεν, ὅτι ὁ Πλάτων τοὺς ἀριθμοὺς γεννᾷ ὡς ἐκ τινος ἐκμαγείου (μετ. I, 6).

(1) Τιμ. 48. Μεμιγμένη γὰρ οὖν ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις ἐξ ἀνάγκης τε καὶ νοῦ συστάσεως ἐγεννήθη· νοῦ δὲ ἀνάγκης ἄρχοντος τῷ πείθειν αὐτὴν τῶν γιγνομένων τὰ πλεῖστα ἐπὶ τὸ βέλτιστον ἄγειν, ταύτῃ κατὰ ταῦτά τε δι' ἀνάγκης ἡττωμένης ὑπὸ πειθοῦς ἔμφρονος οὕτω κατ' ἀρχὰς συνίστατο τόδε τὸ πᾶν· εἴ τις οὖν ᾗ γέγονε κατὰ ταῦτα ὄντως ἐρεῖ, μικτέον καὶ τὸ τῆς πλανωμένης εἶδος αἰτίας, ᾗ φέρειν πέφυκεν.

Ὁ Τίμαιος (48 καὶ ἐφ.) δεικνύει ὅτι ἡ γένεσις τοῦδε τοῦ κόσμου εἶναι μεμιγμένη· διότι τὸ σύμπαν τόδε ἐγεννήθη ἐξ ἀνάγκης καὶ νοῦ συστάσεως.

Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς ἐπεκράτησε τῆς ἀνάγκης πείθουσα αὐτὴν ὅτι ἐπὶ τὸ βέλτιστον πάντα γενήσεται, συνεστήθη τὸ πᾶν κατ' ἀρχὰς δι' ἀνάγκης ἡττωμένης ὑπὸ πειθοῦς ἔμφρονος. Ὁ βουλόμενος, λέγει ὁ Πλάτων, νὰ κάμῃ λόγον κατὰ ποῖον τρόπον τὸ πᾶν συνέστη, πρέπει νὰ προσλάβῃ καὶ τὸ εἶδος τῆς πλανωμένης αἰτίας, καὶ νὰ ἄρξηται ἐξ ἀρχῆς πάλιν, ἐρευνῶν τὴν φύσιν τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀέρος καὶ τῆς γῆς πρὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ γενέσεως. Παρὰ δὲ τὰ δύο εἴδη, ἃ ὁ Πλάτων διέκρινε, δηλαδὴ τὸ παράδειγμα καὶ τὸ γένεσιν ἔχον καὶ ὁρατόν, θέτει καὶ τρίτον εἶδος ἀμφοτέρων διάφορον, τουτέστιν ὑποδοχὴν οἷον τιθήνην (Τιμ. 50), κοινὸν ὑποκείμενον ἐνυπάρχον πᾶσι, διῆκον διὰ πάντων (1), ὃ οὐδέποτε αὐτὸ παριστῶσι καθαρόν, ἀλλὰ ἰδιόμορφον· ἡ φύσις, ἡ πάντα τὰ σώματα δεχομένη, οὐκ ἐξίσταται δυνάμεως, οὐδὲ λαμβάνει μορφὴν ὁμοίαν οὐδενὶ τῶν εἰσιόντων· ἐκμαγεῖον φύσει παντὶ κεῖται, κινούμενόν τε καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων· φαίνεται δὲ δι' ἐκεῖνα ἄλλοτε ἀλλοῖον· τὰ δὲ εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα εἰσὶ μιμήματα τῶν ἀεὶ ὄντων τυπωθέντα ὑπ' αὐτῶν κατὰ τρόπον τινὰ δύσφραστον καὶ θαυμαστόν (Τιμ. 49).

Ἐν δὲ τῷ παρόντι λέγει, πρέπει νὰ διανοηθῶμεν τριττὰ γένη· τὸ μὲν γιγνόμενον, τὸ δὲ ἐν ᾧ γίγνεται, τόδε, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ὁποίου τὸ γιγνόμενον σχηματίζεται· διὸ παρομοιάζει τὸ μὲν δεχόμενον τῇ μητρί, τὸ δὲ ὅθεν τῷ πατρί, τὸ δὲ μεταξὺ τούτων τῷ ἐγγόνῳ. Ἐκεῖνο δέ, ἐν ᾧ διατυποῦται, πρέπει νὰ ἦναι ἄμορφον ἐκείνων ἁπασῶν τῶν ἰδεῶν, ὅσας μέλλοι δέχεσθαί ποθεν· ὡς τὸ ἔλαιον, ἐξ οὗ παρασκευάζονται αἱ ἀλειφαί, εἶναι ἄοσμον, ὁ κηρὸς ἄμορφος, ὃς μορφοῦται, οὕτω καὶ τὸ δεχόμενον

(1) Τιμ. 49. Φεύγει γὰρ οὐχ ὑπομένον τὴν τοῦ τόδε καὶ τοῦτο καὶ τὴν τῷδε καὶ πᾶσαν ὅση μόνιμα ὡς ὄντα αὐτὰ ἐνδείκνυται φάσις· ἐν ᾧ δὲ ἕκαστον αὐτῶν φαντάζεται καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπόλλυται, μόνον ἐκεῖνο αὖ προσαγορεύειν τῷ τε τοῦτο καὶ τῷ τόδε προσχρωμένους ὀνόματι.

πάντα πρέπει νὰ ἦναι τοιοῦτον· διὸ ἡ τοῦ γεγονότος ὁρατοῦ καὶ αἰσθητοῦ μήτηρ καὶ ὑποδοχὴ μήτε γῆ, μήτε ὕδωρ, μήτε ἀήρ, μήτε πῦρ λέγεται, μήτε ὅσα ἐκ τούτων γέγονε μήτε ἐξ ὧν ταῦτα, ἀλλ' ἀόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον, πανδεχές, μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατα τοῦ νοητοῦ.

Ὅτι δὲ τὸ τοιοῦτον πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὑπάρχον, πραγματικόν, τοῦτο ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων ἐκ τῆς ῥοῆς τῶν αἰθητῶν. Τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, ἐὰν τὰ ὡρισμένα στοιχεῖα δὲν ἦσαν πραγματικά, ἐὰν αὐτὰ δὲν ἦσαν τροποποιήσεις (ἀλλοιώσεις) κοινοῦ τινος καὶ διὰ τοῦτο ἀορίστου. Τοῦτο δὲ τὸ τρίτον λέγει ὁ Πλάτων, ὡς εἴρηται, ἀόρατον καὶ ἄμορφον εἶδος πάσης μορφῆς δεκτικόν, καὶ χώραν, παρέχουσαν πᾶσι τοῖς γινομένοις ἕδραν, ὡς τὸ ἕτερον, ἐν ᾧ πᾶν γιγνόμενον ἐστί· διότι τὸ ὄντως ὂν ἑαυτῷ ὅμοιον ὂν δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τόπον διάφορον (1). Ἐκ τούτων ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων τὸ ὂν (τὰς ἰδέας), τὰ αἰσθητὰ (μικτὸν ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος) καὶ τρίτον τὸ μὴ ὄν, ἤτοι τὴν καλουμένην ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὕλην, τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων ὡς διάφορον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν (Φίληβ. 24. Τιμ. 48. 51)· τοῦτο ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων (φυσ. III, 4) «πάντες ὡς ἀρχήν τινα τιθέασι τῶν ὄντων (τὸ ἄπειρον), ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων, καθ' αὑτό, οὐσίαν αὐτὸ τὸ ἄπειρον ὄν·» ἔτι δ' ὁ Ἀριστοτέλης (VI, 2. μετ. I, 6. III, 3) βεβαιοῖ ὅτι ὁ Πλάτων ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ ἀνήγαγε τὴν ὕλην εἰς τὸ ἄπειρον, ἢ ὅπως λέγει εἰς τὸ μέγα

(1) Τιμ. 52. ὁμολογητέον, ἓν μὲν εἶναι τὸ κατὰ ταὐτὰ εἶδος ἔχον, ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον· τὸ δὲ ὁμώνυμον ὅμοιόν τε ἐκείνῳ (τὰ αἰσθητὰ) δεύτερον αἰσθητόν, γεννητόν, πεφορημένον ἀεί· γιγνόμενον ἔν τινι τόπῳ καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπολλύμενον· δόξῃ μετ' αἰσθήσεως περιληπτόν· τρίτον δὲ αὖ γένος τὸ τῆς χώρας ἀεί, φθορὰν οὐ προσδεχόμενον, ἕδραν δὲ παρέχον ὅσα ἔχει γένεσιν πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μετ' ἀναισθησίας ἁπτὸν λογισμῷ τινι νόθῳ, μόγις πιστόν, πρὸς ὃ δὴ καὶ ὀνειροπολοῦμεν βλέποντες, καὶ φαμὲν ἀναγκαῖον εἶναί που τὸ ὂν ἅπαν ἔν τινι τόπῳ καὶ κατέχον χώραν τινά, τὸ δὲ μήτε ἐν γῇ μήτε που κατ' οὐρανὸν οὐδὲν εἶναι· τἀληθές, ὡς εἰκόνι μέν· ἐπείπερ οὐδ' αὐτὸ τοῦτο, ἐφ' ᾧ γέγονεν, ἑαυτῆς ἐστιν, ἑτέρου δὲ τινὸς ἀεὶ φέρεται φάντασμα . . . . διὸ ὄν τε καὶ χώραν καὶ γένεσιν εἶναι, τρία τριχῇ, καὶ πρὶν οὐρανὸν γενέσθαι.

καὶ τὸ μικρόν, τουτέστι τὸ ἴδιον αὐτῆς ἐστι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον (1).

Τὸ ὑποκείμενον τοῦτο περιγράφεται ὡς ὑποδοχὴ τοῦ γεγονότος (Τιμ. 51), καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ὡς πῦρ, οὔτε ὡς ὕδωρ, οὔτε ὡς ἀήρ, οὔτε ὡς γῆ, μήτε ὅσα ἐκ τούτων, μήτε ἐξ ὧν ταῦτα ἐγένοντο, ἀλλ' ὥς τι, ἐξ οὗ ὁ τεχνίτης τὰ ὄντα ποιεῖ, ὡς τοῦτο καὶ τόδε, δεχόμενον ὁτὲ μὲν τὸ εἶδος τοῦ πυρός, ὁτὲ δὲ τὸ τοῦ ἀέρος, ὁτὲ δὲ τὸ τοῦ ὕδατος καὶ ὁτὲ τὸ τῆς γῆς, ὡς ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὰς μορφὰς καὶ ἰδιότητας πάντων τῶν στοιχείων συγκεχυμένας καὶ ἀσαφεῖς (2).

Τοῦτο δὲ τὸ κοινὸν ὑποκείμενον παρίσταται ἄμορφον μέν, δεκτικὸν δὲ μορφῆς, κινούμενον καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, καὶ ὡς αἴτιον τῆς γενέσεως, τῶν αἰσθητῶν, (Τιμ. 28), τῶν ὁρατῶν.

Ὁ Βράνδης λέγει (Gr. Röm' Phil. II, 295) ὅτι ὁ Πλάτων τὴν ὕλην ὑπέλαβε πρὸ τῆς δημιουργίας ἀΐδιον καὶ σωματικήν· ὅτι δ' ἡ ὕλη ἀΐδιος ὑπετίθετο καὶ οὐσία, τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (φυσ. III, 4), σωματικὴν ὅμως αὐτὴν πρὸ τῆς δημιουργίας οὔτε ὁ Πλάτων λέγει οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ Πλάτων πρὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ γενέσεως ὑποθέτει τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθητὰ καὶ τὴν χώραν· λέγων δὲ (Τιμ. 29) «ὅσον ἦν ὁρατὸν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας», ἐνοεῖ ὅτι τὸ τρίτον οἷον δεξαμενὴ (δεχομένη) ἐκίνει τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, καὶ τὰ μὲν ὁμοιότατα εἰς ταὐτόν, τὰ δ' ἀνομοιότατα ὑφ' αὐτῶν· οὕτω δὲ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ταῦτα πάντα ἀλόγως καὶ ἀμέτρως πεφυκότα διεσχηματίσατο εἴδεσι καὶ ἀριθμοῖς (Τιμ. 53. 59)· τὰ δὲ σχήματα τῶν στοιχείων ἀόρατα ὄντα γίνονται ὁρατὰ συναπτόμενα ἀλλήλοις· ταῦτα δ' ὑποθέτων ὁμοῦ, τὴν δ' ὕλην, ἄψυχον μέν, κινοῦσαν δὲ τὰ ἐν αὐτῇ, τὴν δὲ κίνησιν τῷ σωμα-

(1) Μετ. I. 6. Ὅτι αὕτη δυὰς (ἡ ὑποκειμένη ὕλη) ἐστί, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν.

(2) Τιμ. 30. Πολιτ. 269. Τούτων δὲ αὐτῷ (κόσμῳ) τὸ σωματοειδὲς τῆς συγκράσεως αἴτιον κλπ.

τοειδεῖ διδομένην ὑπὸ τῆς ψυχῆς (Τιμ. 27), δείκνυται ὅτι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως δὲν εἶχεν ἰδέαν εὐκρινῆ. Τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Πλάτων τὴν ἀρχὴν τῆς ὕλης ἀνεγνώριζε πραγματικήν, ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τοῦτο βεβαιοῖ (φυσ. III, 4. IV, 2), καὶ οὐχὶ φαινόμενον, ὡς ὁ Ζέλλερος καὶ ἄλλοι οὐκ ὀρθῶς διατείνονται.

Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετ. I, 7) βεβαιοῖ ὅτι ὁ Πλάτων τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ὑπέθετεν ὕλην ἀσώματον, διότι μόνον ἐκ τοιαύτης ὑποθέσεως ἐξηγεῖται ὁ σχηματισμὸς τῶν στοιχείων καὶ οὐχὶ ἐκ σωματικῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἐκ μαθηματικῶν ἐπιπέδων συντιθεμένων καὶ εἰς ταῦτα διαλυομένων.

Καίτοι δὲ ὁ Πλάτων τὴν ὕλην δὲν ὑπέθετε σωματικήν, ἀλλ' ἀσώματον κατὰ τὴν τοῦ Τιμαίου ἔκθεσιν καὶ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρίαν, δὲν ἕπεται ἐκ τούτου, ὡς ὁ Ῥίττερος οὐκ ὀρθῶς ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων τὴν αἰσθητὴν παράστασιν ὑπέθετεν ἐξ ὑποκειμένου (Gesch. d. Phil. II, 363 καὶ ἑφ.).

Ὁ Ῥίττερος νομίζων, ὅτι, ἐὰν ὑπάρχῃ ταῖς ἰδέαις ὂν περιωρισμένον, τίθεται καὶ γνῶσις περιωρισμένη μὴ διακρίνουσα ἱκανῶς τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ἐκλαμβάνει τὰς ἰδέας μονομερῶς, διότι νομίζει ὅτι οὕτω προέρχεται ἡ παράστασις ὄντος, ἐν ᾧ αἱ ἰδέαι συμμίγνυνται, καὶ τὸ ἀπόλυτον ὂν αὐτῶν καθίσταται σχετικόν· καθόσον δὲ τὰ λογικὰ ὄντα τελείας γνώσεως ὀρέγονται, φαίνεται ὅτι ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ παράστασις τῆς γενέσεως· ὥστε κατὰ Ῥίττερον ἡ αἰσθητὴ παράστασις προκύπτει ἐκ τῆς ἀτελείας τῶν ἰδεῶν ἀπ' ἀλλήλων χωριζομένων, τὰ δ' αἰσθητά εἰσιν ἐν σχέσει μόνον πρὸς τὸ αἰσθανόμενον, τὸ αἰσθητικόν· ἐὰν ὅμως οὕτως εἶχεν, ὡς ὑποθέτει ὁ Ῥίττερος, ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία περὶ τῆς ὕλης οὐσιωδῶς θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Λεϊβνιτίου (Zeller Phil. d. Gr. II, 466), καὶ τὰ αἰσθητὰ θὰ ἦσαν προϊόντα τῆς συγκεχυμένης παραστάσεως. Ἀλλὰ τοιαύτη ἰδέα οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται ἐν τοῖς τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει, ὅτι αἱ ἰδέαι κοινωνοῦσιν ἀλλήλων, καὶ ὅτι ἐν τοῖς αἰσθητοῖς αἱ ἰδέαι συμμίγνυνται (1)· δὲν ἀναφέρει ὅμως

(1) Πολιτ. VI, 524. Μέγα μὴν καὶ ὄψις καὶ σμικρὸν ἑώρα, φαμέν, ἀλλ' οὐ κεχωρισμένον, ἀλλὰ συγκεχυμένον τι,

καὶ ὅτι ἡ κοινωνία τῶν ἰδεῶν εἶναι αἰτία τῆς μίξεως αὐτῶν. Μάλιστα δ' ὁ Πλάτων τὴν αἰσθητὴν παράστασιν παράγει ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ σωματικοῦ, καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως τὸ σωματικὸν ἐκ τῆς παραστάσεως, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ῥίττερος· διότι ὁ σύνδεσμος τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος (Φαίδ. 66. Πολιτ. X, 611) κωλύει κατὰ Πλάτωνα τὴν καθαρὰν γνῶσιν, (Φαίδ. 66. Πολιτ. X, 611), ἣν ἀπωλέσαμεν καταβάντες εἰς τοῦτον τὸν βίον (Φαίδ. 76), καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἡ ψυχὴ ἄνους γίνεται, ὅταν εἰς σῶμα ἐνδυθῇ θνητὸν (Τιμ. 44), καὶ αὖθις ἔννους τε γίνεται ὅταν τοῦ σώματος λυθῇ (Τιμ. 42. Φαίδ. 64 καὶ ἑφ.) καὶ αὐτὴ καθ' αὑτὴν γένηται (Φαίδ. 66 καὶ ἑφ.). Ὥστε ὁ Πλάτων, ὡς ὁ Ῥίττερος οὐκ ὀρθῶς ἰσχυρίζεται, τὴν αἰσθητὴν παράστασιν δὲν παρήγαγεν ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν ἰδεῶν, καὶ ἐκ τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ ἀπ' ἐναντίου τὴν σύγχυσιν τῶν ἰδεῶν ἐκ τῆς ἰδιότητος τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως καὶ ταύτην ἐκ τῶν αἰσθητῶν· καὶ μόνον περὶ αὐτῆς καὶ ὁ Φίληβος κάμνει λόγον καὶ ὁ Τίμαιος, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπικυροῖ (Zeller Plat. s. 216 καὶ ἑφ.)· διότι ὁ ἐξ ὑποκειμένου ἰδανισμός, ὃν ὁ Ῥίττερος ἀποδίδει τῷ Πλάτωνι, ἦτο, ὡς ὀρθῶς ὁ Βράνδης παρατηρεῖ, αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀρχαίοις ξένος ὅλως (Gr. Room. Philos. II, 297)· διὰ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον τῶν αἰσθητῶν κατὰ Πλάτωνα οὔτε ἁπλοῦν φαινόμενον εἶναι, ὡς ὁ Ζέλλερος καὶ ἄλλοι οὐκ ὀρθῶς ἰσχυρίζονται, οὔτε ἁπλοῦν προϊὸν τῆς παραστάσεως, ὡς ἡμαρτημένως ὁ Ῥίττερος διατείνεται, οὔτε κατηγορούμενον, ἀλλ' ὑποκείμενον καὶ διὰ τοῦτο οὐσιῶδες, πραγματικόν.

Ἐὰν δ', ὡς ὁ Ζέλλερος ἰσχυρίζεται, ἀπὸ τῆς ὕλης τὸ οὐσιῶδες, τὸ πραγματικὸν ἀφαιρεθῇ, ἕπεται ὅτι ὁ νοητὸς καὶ ὁ αἰσθητὸς κόσμος καθίστανται οὐσίᾳ ταὐτὸν ἢ ἵνα βέλτιον εἴπωμεν ὁ αἰσθητὸς συγχωνεύεται εἰς τὸν νοητόν· ἐὰν δὲ οὗτοι συνταυτισθῶσιν, ἀναιρεῖται ὁ δυαδισμός, τὸ οὐσιῶδες τοῦ Πλατωνικοῦ συστήματος χαρακτηριστικόν, καὶ ἱδρύεται σύστημα πανθεϊστικόν, μάλιστα δὲ λογικόν, καὶ ἑπομένως τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος, ὡς τοῦτο δῆλον, νοθεύεται.

'Αλλ' αἱ δοξασίαι αὗται, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν εἰρημένων, ἀντίκεινται τὰ μάλιστα τῇ θεωρίᾳ τοῦ Πλάτωνος καὶ ταῖς μαρτυρίαις τοῦ 'Αριστοτέλους (φυσ. IV, 2. καὶ ἀλλαχοῦ). 'Ο Ζέλλερος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὕλην ἁπλοῦν φαινόμενον, διότι νομίζει ὅτι, ἐὰν αὕτη ἐκληφθῇ ἀρχή, προκύπτουσι δύο δυσχέρειαι, ἡ μὲν ἀφορῶσα εἰς τὴν σχέσιν τῆς ὕλης πρὸς τὴν γνῶσιν, ἡ δ' εἰς τὴν τῆς ὕλης πρὸς τὰ ὄντα. 'Ο Ζέλλερος ὑποθέτων τὴν ὕλην τοῦ Πλάτωνος ἀπολύτως μὴ ὂν ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως καὶ ἐπομένως παραστατόν. 'Εὰν δὲ τοῦτο δὲν δύναται, διότι ἡ αἴσθησις δεικνύει πάντοτε ὡρισμένα, μορφωθέντα, οὐχὶ δὲ τὴν καθαράν, ἄμορφον βάσιν παντὸς αἰσθητοῦ, ἐὰν δὲ οὐδὲ τοῦ νοεῖν δύναται νὰ ἦναι ἀντικείμενον, διότι τὸ νοεῖν ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὸ ὄντως ὄν, οὐχὶ δὲ περὶ τὸ μὴ ὄν, εἶναι, λέγει, ἀκατάληπτον πῶς αὐτὸ παριστῶμεν, ἐὰν αὐτὸ οὔτε παραστατὸν ἦναι οὔτε νοητόν.

'Ο Πλάτων (Τιμ. 51. 52.) λέγει ὅτι τοῦτό ἐστι μετ' ἀναισθησίας ἁπτὸν λογισμῷ τινὶ νόθῳ· τοῦτο δὲ λέγων ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι δύσκολον μὲν νὰ ἅψηταί τις αὐτοῦ διὰ λογισμοῦ τινος νόθου, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι πράγματι νοητόν· ἀλλὰ μόλις πιστευτὸν καὶ λογισμός τις νόθος.

'Αλλ' ἐὰν ὁ Πλάτων τὴν ὕλην ὑπέθετεν ἀπολύτως μὴ ὄν, ὡς ὁ Ζέλλερος διατείνεται, οὐδόλως θὰ διέφερε τῶν 'Ελεατῶν, ἡ ὕλη οὔτε παραστατὴ θὰ ἦτο οὔτε νοητή, ἐπομένως οὔτε τὰ ὄντα θὰ ἦσαν πραγματικά.

'Ο Ζέλλερος νομίζει ὅτι αἱ δυσχέρειαι αὗται, ἀφαιροῦνται, ἐὰν αἱ ἰδέαι μόναι ἀναγνωρισθῶσι πραγματικαί, τὰ δ' αἰσθητά, ὡς μικτά, ἐξ ἡμισείας, ἡ δ' ὕλη ὡς ἀπολύτως μὴ ὄν, ἁπλοῦν φαινόμενον καὶ διὰ τοῦτο περιττόν· ἐὰν δ' οὐσία καὶ φαινόμενον συνταυτισθῶσιν, ἐὰν τὸ φαινόμενον ἐκληφθῇ τῆς οὐσίας φαινόμενον, ἐὰν μετὰ τῆς ὕλης καὶ τὰ αἰσθητὰ ἐκληφθῶσι φαινόμενα καὶ διὰ τοῦτο περιττά, αἱ δ' ἰδέαι ὑποτεθῶσιν ἐξαστράψεις τῆς ἰδέας καὶ μάλιστα τῆς μιᾶς, καὶ ὡς τοιαῦται, ὡς ὁ Λειβνίτιος ὑπέθετεν, ὡς μὴ ὄντα, φαινόμενα, φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ

θεωρία τοῦ Πλάτωνος μεταποιεῖται εἰς πανθεϊστικὴν καὶ νοθεύεται.

'Εκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι αἱ δοξασίαι αὗται ἐναντιούμεναι εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὰς μαρτυρίας τοῦ 'Αριστοτέλους δὲν δύνανται νὰ ἦναι ὀρθαί.

'Ο Πλάτων εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἀφορῶν λέγει ὅτι, ἐὰν ὁ ὁ Θεὸς ἦναι ἀγαθός, ὁ δὲ κόσμος καλός, δῆλον, ὅτι ἔβλεπε πρὸς τὸ ἀΐδιον παράδειγμα· διότι ὁ μὲν κόσμος ἐστὶ κάλλιστος τῶν γεγονότων, ὁ δὲ Θεὸς ἄριστος τῶν αἰτίων. 'Ο Πλάτων ὑπέθετεν δύο εἴδη παραδείγματος, ἓν μὲν ἀΐδιον, ἕτερον δὲ γεννητόν, κατὰ μὲν τὸ ἀΐδιον ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τόνδε τὸν κόσμον, κατὰ δὲ τὸ γεννητὸν παρήγαγον οἱ ἕτεροι θεοὶ τὰ θνητὰ ὄντα (Τιμ. 28. 69. Θεαίτ. 176).

'Εὰν ὁ Θεός, λέγει, ἦναι ἄριστος τῶν αἰτίων, εἶναι σαφές, ὅτι τόδε τὸ σύμπαν παρήγαγε βουληθεὶς ὅτι μάλιστα πάντα νὰ γείνωσιν αὐτῷ παραπλήσια.

Τόδε δὲ τὸ πᾶν ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ, διότι ὢν ἀγαθὸς (Τιμ. 29), ἐκτὸς φθόνου, ἠβουλήθη νὰ δημιουργήσῃ ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δὲ μηδέν· οὕτω δὲ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως ἤγαγεν αὐτὸ εἰς τάξιν ἐκ τῆς ἀταξίας ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον (1). Ταῦτα δὲ λέγων δείκνυσι τὴν δημιουργίαν πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ ἐλευθέραν, τὸν δὲ Θεὸν οὐχὶ ἰδέαν, ὡς ὁ Ζέλλερος καὶ ἄλλοι ἰσχυρίζονται, ἀλλ' ὂν πραγματικόν· διότι ἐὰν ὁ Θεὸς ἦτο ἰδέα, ἡ δημιουργία ἔπρεπε νὰ ἦναι λογικὴ συνέπεια τῆς ἰδέας, καὶ οὐχὶ πρᾶξις ἐλευθέρα, οἵα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος παρίσταται. 'Εὰν δὲ μία μόνη ἰδέα ὑπῆρχεν, ὡς ὁ Ζέλλερος ὑποθέτει, οὐδέποτε ἠδύνατο ὁ Πλάτων νὰ παραδεχθῇ τῷ ἀγαθῷ ἐναντίον· διότι ὁ Θεὸς θὰ ἦτο καὶ τοῦ κακοῦ αἴτιος. 'Επειδὴ ὅμως ὁ Πλάτων δὲν παραδέχεται μίαν ἀρχήν, ἀλλ' ἀντιθέτους, λέγει ὅτι ὁ Θεὸς μόνον τέλειον παράγει, οὐχὶ

(1) Τιμ. 41. Θέμις οὔτ' ἦν οὔτ' ἔστι τῷ ἀρίστῳ δρᾶν ἄλλο πλὴν τὸ κάλλιστον.

δὲ τὸ κακόν, ἀλλ' αὐτὸ παράγουσιν οἱ ἕτεροι θεοί, τουτέστιν ἀναγνωρίζει καὶ ἄλλην ἀρχήν· τὸ δὲ κακὸν δὲν δύναται νὰ παύσῃ, λέγει, διότι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τῷ ἀγαθῷ ἐναντίον (Θεαίτ. 176), καὶ ἐπειδὴ τοῦτο οὔτε νὰ παύσῃ δύναται οὔτε παρὰ τοῖς θεοῖς νὰ ὑπάρχῃ, περιπλανᾶται ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ καὶ τῇ θνητῇ φύσει· καὶ ὁ πολιτικὸς (269) ἀναφέρει τὴν μεταβολὴν τῶν τοῦ κόσμου περιόδων μετ' ἀναγκαιότητος προερχομένην ἐκ τῆς σωματικῆς τοῦ παντὸς φύσεως· καὶ ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι παραδέχεται τὴν ὕλην ὡς ἀρχὴν πραγματικήν, εἰ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα δὲν παρήγαγεν, ἀλλὰ μόνον ὑπέθεσεν.

Ὁ Ῥίττερος ἐζήτησεν ἐκ τοῦ ὅλου τοῦ συστήματος τοῦ Πλάτωνος νὰ συνδυάσῃ τὴν παραγωγὴν ταύτην. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης δεικνύει (μετ. Ι, 6. καὶ 7) ὅτι τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ἤτοι τὸ ἄπειρον ὑπάρχει οὐ μόνον τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἰδέαις.

Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. Ι, 6 καὶ 7) δεικνύει ὅτι τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἤτοι τὸ ἄπειρον, τὸ ὑπάρχον ταῖς ἰδέαις ἐστὶν ἀσώματον.

Ὁ Ζέλλερος ὑποθέτων τὴν ὕλην τοῦ Πλάτωνος σωματικὴν τεκμαίρεται, ὅτι, ἂν βάσις τῶν ἰδεῶν ἦτο ἡ ὕλη, ἔπρεπεν αἱ ἰδέαι νὰ γίνωνται καὶ νὰ ἦναι ἐν τόπῳ. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο τοῦ Ζελλέρου θὰ ἦτο ὀρθόν, ἐὰν ἀληθῶς ἡ ὕλη τῶν ἰδεῶν ἦτο σωματική· ἀλλὰ ὁ Πλάτων τὴν ὕλην δὲν ὑπελάμβανε σωματικήν, ἀλλ' ἀσώματον κατὰ τὸν Τίμαιον καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀντιφάσκει ἐκλαμβάνων τὰ εἴδη οὐκ ἐν τόπῳ.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ ἄπειρον δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ φαινόμενον, ἀλλ' οὐσίαν, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων καὶ τὸ αἴτιον τῆς μεταβολῆς, τῆς κατὰ τόπον ἐκτάσεως καὶ ἀντιστάσεως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῷ νῷ παρεχομένης (Τιμ. 47), ἀποδείκνυται ὅτι τῆς ἐν ταῖς ἰδέαις ὑποτιθεμένης ὕλης μὴ οὔσης σωματικῆς τὸ συμπέρασμα τοῦ Ζελλέρου δὲν εἶναι ὀρθόν.

Ὁ Βείσσιος (de Plat. et. Arist. in const. phil. princ. diff. 1828) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων ὑπέθετε τὴν γένεσιν τοῦ αἰ-

σθητοῦ κόσμου ἐκ τῆς πτώσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ, καὶ ὅτι διὰ τῆς πτώσεως ταύτης διεστράφη ἡ σχέσις τῶν ἀρχῶν, καὶ ὅτι τὸ πέρας ὑπετάγη τῷ ἀπείρῳ καὶ περιεκλείσθη ὑπ' αὐτοῦ· διὸ ὑποθέτει, ὅτι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦσι τὸ ἰδανικὸν καὶ τὸ αἰσθητόν, ἐν διαφόρῳ ὅμως σχέσει, ὅτι τὸ ἓν ἐν ταῖς ἰδέαις ἐστὶ τὸ ἐπικρατοῦν καὶ τὴν ὕλην περικλεῖον, ἐν δὲ τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὑπ' αὐτῆς νικηθὲν καὶ περικεκλεισμένον. Πόθεν ὅμως ἡ διαστροφὴ τῆς ἀρχικῆς σχέσεως τῶν ἀρχῶν; ἐνταῦθα δὲ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ πτῶσις μέρους τινὸς τῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ τὰ τοῦ Πλάτωνος συγγράμματα οὐδέν τι τοιοῦτον περιέχουσιν· οὐδ' ὁ Ἀριστοτέλης τοιοῦτόν τι ὑποθέτει· ἐὰν δέ τις ἀναφέρῃ τὴν κατάβασιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα ὡς ἀπόδειξιν, τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν· διότι ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος ὑποθέτει τὸν σωματικὸν κόσμον ὑπάρχοντα. Ἐὰν δ' ὁ Πλάτων ὑπέθετε τὴν αὐτὴν ὕλην ὡς ὑποκείμενον τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν ἰδεῶν, ἔπρεπεν ἀκολούθως τὴν γένεσιν, τὸ ἔγχρονον καὶ ἔγχωρον νὰ ἀποδώσῃ, ὡς εἴρηται, καὶ ταῖς ἰδέαις, ἑπομένως οὐδεμία διάκρισις θὰ συνέβαινε τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν· ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἀντέφασκε τῇ θεωρίᾳ τοῦ Πλάτωνος καὶ ταῖς μαρτυρίαις τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος, «ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ τὰ εἴδη,» διὰ τοῦτο ὁ Πλάτων, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὑπέθετε τὴν ὕλην τῶν ἰδεῶν ἀσώματον πρὸς διάκρισιν, καὶ ἡ διάκρισις αὕτη δὲν φέρει εἰς ταυτότητα καὶ σύγχυσιν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου. (Τιμ. 49. ἐφ. Τιμ. 47. 52).

Ὁ Ζέλλερος λέγει ὅτι ὁ Πλάτων ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις συναισθόμενος τὸ μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν κενὸν ἐζήτησε νὰ ἀναπληρώσῃ, καὶ διὰ τοῦτο παρεδέχετο, ὅτι καὶ ἐν ταῖς ἰδέαις ὑπάρχει ἄπειρον πλῆθος, καὶ τοῦτο ὠνόμασεν ἄπειρον, ἢ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ὅτι καὶ αἱ ἰδέαι, ὡς τὰ αἰσθητὰ κατ' ἀναλογίας ἀριθμητικὰς διετάχθησαν καὶ ὅτι αἱ ἰδέαι ἠδύναντο νὰ κληθῶσιν ἀριθμοί, ὅτι τινὰς ἀριθμοὺς ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐκ τῆς μονάδος (ἑνὸς) καὶ τοῦ πλήθους ὡς κοινῶν στοιχείων τῶν ἰδεῶν, καὶ τινὰς ἐννοίας νὰ ἀναγάγῃ εἰς ἀριθμοὺς (Ἀριστ. περὶ ψυχ. Ι, 2. μετ. Ι, 9, XIII, 8) καὶ νὰ δια-

κρίνη τὴν διαφορὰν τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Ὅλα ταῦτα λέγει, ἠδύνατο νὰ ποιήσῃ χωρὶς νὰ μακρυνθῇ τῆς φιλοσοφικῆς του θεωρίας, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, λέγει, δυνατὸν νὰ παρέδωκεν ἡμῖν τὰ ἀξιώματά του ὀρθῶς, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ παρενόησε τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου του καὶ κατέκρινεν. (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ σ. 482 καὶ ἐφεξ).

Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως ἀναφέρει ῥητῶς ὅτι ὁ Πλάτων τὸ ἄπειρον καὶ ἐν ταῖς ἰδέαις ὑπέθετε καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς. (φυσ. III, 4. μετ. I, 6) καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἰδεῶν τὸ ἓν καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ὡς στοιχεῖα τῶν ὄντων. (φυσ. IV, 2). Ὁ Ἀριστοτέλης ἐνίσταται τῷ Πλάτωνι λέγων, πῶς αἱ ἰδέαι οὐκ ἐν τόπῳ δύνανται νὰ ἦναι, ὅταν τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἤτοι ἡ ὕλη εἶναι τὸ μεθεκτικόν, τοῦτο δ' ἡ χώρα; Τὴν ἔνστασιν ταύτην δὲν ἠδύνατο νὰ ποιήσῃ, ἐὰν ἐγνώριζεν, ὅτι τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἐν ταῖς ἰδέαις οὔτε ἡ ὕλη εἶναι οὔτε ἡ χώρα.

Τὰ εἰρημένα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Ζελλέρου μακρύνονται ἀπὸ τῆς γνησίας τοῦ Πλάτωνος θεωρίας, ἐπομένως τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους περὶ τῆς τοῦ διδασκάλου του θεωρίας παραδοθέντα καὶ ἀκριβῆ εἶναι καὶ ἐπὶ ἀκριβοῦς γνώσεως στηρίζονται· διότι ὁ Ζέλλερος ἐξ ἑνὸς μὲν ἰσχυριζόμενος ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶ τὸ πραγματικὸν καὶ ἡ οὐσία τοῦ φαινομένου, ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι χωρισταί, αὐταὶ καθ' αὑτάς, εἰς τὰ πολλὰ μὴ εἰσερχόμεναι καὶ τὴν μεταβολὴν μὴ παράγουσαι, ἐξ ἑτέρου δ' ὅτι τὸ ἄπειρον δὲν παράγεται ἐκ τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' εἶναι τὸ αἴτιον τῆς μεταβολῆς, τῆς ἀντιστάσεως τῷ νῷ, καὶ ἐπομένως πραγματικόν, πίπτει εἰς ἀντίφασιν, καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δοξασίαν ὡς ὁμολογῶν ὅτι ὁ Πλάτων τὸ ὑποκείμενον τῶν αἰσθητῶν ὄντων δὲν ὑπελάμβανε φαινόμενον, ἀλλ' ἀρχὴν τῶν ὑλικῶν καὶ διάφορον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν. Ἐν ταὐτῷ ὅμως ἀποδείκνυται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὀρθῶς τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος ἐνόησεν καὶ ἀκριβῶς ἐξέθηκεν.

Ὁ Ἀριστοτέλης βεβαιοῖ ὅτι ὁ Πλάτων, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἰδεῶν δὲν ἐξηγεῖται ἡ γένεσις, παρέλαβε πρὸς ἐξήγησιν αὐτῆς τὸ ἄπειρον· διὸ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπικρίνων τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος

λέγει ὅτι αἱ ἰδέαι ἄνευ ἀρχῆς μεταβλητικῆς εἰς οὐδὲν θὰ ἦσαν χρήσιμοι· ἀλλ' οὐδ' ἡ μεταβλητικὴ ἀρχὴ ἱκανὴ θὰ ἦτο, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἀρχὴ ἐνεργείᾳ, διότι δὲν θὰ ὑπῆρχε κίνησις, καὶ ἂν ὑπῆρχε, δὲν θὰ ἦτο ἀΐδιος. Ταῦτα δὲ λέγων ἐπιβεβαιοῖ ὅτι τὸ ἄπειρον ὁ Πλάτων ὑπέθετεν ἀρχὴν πραγματικήν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ μεταβλητικὴ αὕτη ἀρχὴ δὲν παράγεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ὑποτίθεται ὑπάρχουσα, ὡς αἱ ἰδέαι, εἶναι τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος δυαδισμός, ἐπομένως ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ὑποτίθεται, ὡς οὐκ ὀρθῶς ὁ Ζέλλερος ἰσχυρίζεται, φαινόμενον, ἀλλὰ πραγματικόν. Ἐὰν δ' ἡ γένεσις τῶν ὄντων δὲν ἐξηγῆται ἐκ μιᾶς ἀρχῆς, διότι ἡ γένεσις θὰ ἦτο ἀλλοίωσις, ἀλλ' ἐκ πλειόνων, φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Ζέλλερος ὑποθέτων μίαν ἀρχήν, τὰς ἰδέας, ἢ βέλτιον εἰπεῖν τὴν μίαν ἰδέαν, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν ἐκθέτει τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος κατὰ πάντα ὀρθῶς· διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Πλάτων παρεδέχετο δύο ἀρχάς, ὡς καὶ ὁ Τίμαιος καὶ ἄλλοι διάλογοι ἀναφέρουσιν.

Ὁ Ἀριστοτέλης κατακρίνει τὸν Πλάτωνα (Παρμ. 129. Συμπ. 211. Πολιτ. V, 476), διότι δοξάζει ὅτι τὰ ὄντα εἰσὶ κατὰ μέθεξιν τῶν ἰδεῶν (μετ. I, 6 κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσι), διότι διὰ τῆς δοξασίας ταύτης οὐδὲν διέπραξε, διότι δὲν ἐξήγησε πῶς τὸ ἑνοειδὲς δύναται νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ διῃρημένου, τὸ μόνιμον μετὰ τοῦ μεταβαλλομένου, τὸ μὴ ἐν τόπῳ μετὰ τοῦ ἐν τόπῳ, τὸ ἀπόλυτον μὴ ὂν μετὰ τοῦ ἀπολύτου ὄντος, οὐδ' ἔδειξε τὴν σχέσιν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸν σύνδεσμον αὐτῶν, οὐδὲ τὸ πρᾶγμα ἐξήγησεν ἀποφηνάμενος τὰς ἰδέας παραδείγματα τῶν ὄντων (1).

Καίτοι δ' ὁ Πλάτων ἀποδέχεται τὴν ὕλην ὡς ἀρχὴν τῶν αἰσθητῶν, δὲν ἀπέδειξεν ὅμως πῶς ταῦτα παράγονται ἐξ αὐτῆς. Ἐπειδὴ δ' οὐδ' ἐκ τῶν ἰδεῶν ἡ γένεσις παράγεται, καθίσταται ἀναγκαῖον τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου, τοῦ σχημα-

---

(1) Φαίδ. 100. Τιμ. 50. Θεαίτ. 176. Παρμ. 132. Πολιτ. 500. Ἀριστ. περὶ γεν. καὶ φθ. II, 9. μετ. I, 9. XII, 6. VIII, 6.

τίζοντος τὰ ὄντα κατὰ τὰς ἰδέας. Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα νὰ λύσῃ μὴ δυνάμενος ἐπιστημονικῶς ἐξηγεῖ τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν διὰ τῆς τότε ἐπικρατούσης περὶ τοῦ δημιουργοῦ θρησκευτικῆς παραστάσεως, καθ' ἣν τὰ ὄντα γίνονται ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀνάγκης (Τιμ. 48. 46. Φαίδ. 96. Σοφ. 265. Φίληβ. 28).

Ὁ δὲ Θεὸς δι' ἀντίστασιν τῆς ἀνάγκης τῷ νῷ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ τέλειον, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ ἀνάγκη ἐπέτρεπεν (Τιμ. 48. 46. Πολιτικ. 273). Ὁ νοῦς ἀνώτερον νόμον τῆς ἐνεργείας του δὲν ἔχει ἄλλον ἢ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν. Τὰ δ' ὄντα ὡς ἔργα μὲν τοῦ νοῦ πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσι τελεολογικῶς, ὡς ἔργα δὲ τῆς ἀνάγκης μηχανικῶς.

Ἀμφότερα δὲ τὰ αἴτια δὲν εἶναι ὅμοια, ἀλλὰ τὰ μὲν οὐσιώδη αἴτια τῶν ὄντων εἰσὶ τὰ τελικά, τὰ δὲ φυσικὰ εἰσὶν ἁπλῶς συναίτια ἢ βέλτιον εἰπεῖν μέσα τοῦ νοῦ βοηθητικά (1).

Ὁ Πλάτων κάμνει λόγον περὶ ἀντιστάσεως τῆς ἀνάγκης τῷ νῷ, ὃς διὰ πειθοῦς ὑπερνικᾷ αὐτὴν ἐν μέρει, ἡ δὲ ἀνάγκη κατέστησε τῷ Θεῷ ἀδύνατον νὰ συναρμόσῃ πάντα ἀνὰ λόγον (Τιμ. 48. 56). Ὁ δ' Ἀριστοτέλης λέγει (2) ὅτι ὁ Πλάτων δύο αἰτίας παραδεχόμενος ἀπέδωκεν ἑκατέροις ἑκατέραν, ἐκλαμβάνει τὸν μὲν νοῦν αἴτιον τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν δ' ὕλην αἰτίαν τοῦ κακοῦ, ὀνομάζει τὴν ὕλην κακοποιόν (φυσ. I, 94). Ἐπειδὴ δ' ἀμφοτέρας τὰς αἰτίας ὁ Πλάτων εἰς μίαν νὰ περιλάβῃ ἕνεκα τοῦ δυαδισμοῦ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο, φέρει ἡ τελεολογικὴ ἐξήγησις αὐτοῦ τὸν ἐξωτερικὸν χαρακτῆρα τῆς Σωκρατικῆς περὶ φύσεως θεωρίας (Φίληβ. 28 καὶ ἐφ. Τιμ. 29)· διότι τὴν ἐσωτερικὴν τελεολογίαν πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναιρέσῃ τὸν δυαδισμὸν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὄντων, ἐζήτησε νὰ δείξῃ τὸ μέσον, δι' οὗ ἀμφότερα συνδέονται· τοῦτο δὲ τὸ μέσον ἐξηγεῖ ἐν ταῖς μαθηματικαῖς ἀναλογίαις ἢ τῇ ψυχῇ τοῦ κόσμου.

---

(1) Φαίδ. 96. ὁμιλεῖ περὶ Ἀναξαγόρου, ὃν ὁ Σωκράτης ψέγει ὅτι δὲν μεταχειρίζεται τὴν τελεολογικὴν ἐξήγησιν. Τιμ. 46,

(2) Μετ. I, 6, ἔτι δὲ τὴν τοῦ εὖ καὶ τοῦ κακῶς αἰτίαν τοῖς στοιχείοις (τὸ ἓν καὶ τὴν ὕλην).

Περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου.

Βουληθεὶς ὁ Θεὸς (λέγει ὁ Πλάτων) νὰ ποιήσῃ τὸ κάλλιστον (Τιμ. 30) καὶ λογισάμενος, ὅτι οὐδὲν ἀνόητον ἔργον ἔσεται κάλλιστον τοῦ νοῦν ἔχοντος, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ τινὶ νοῦς ἄνευ ψυχῆς, συνέστησε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ' ἐν σώματι. (1)

Τὴν δὲ ψυχὴν συνέστησε κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Πρὶν ἢ σχηματίσῃ τὰ σωματικὰ στοιχεῖα συνεκεράσατο ἐκ τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἐχούσης οὐσίας καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς τρίτον οὐσίας εἶδος ἐξ ἀμφοτέρων τῆς τε ταὐτοῦ φύσεως καὶ τῆς θατέρου, καὶ κατὰ ταῦτα συνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦτε ἀμεροῦς αὐτῶν καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ· καὶ τρία λαβὼν αὐτὰ ὄντα συνεστήσατο πάντα εἰς μίαν ἰδέαν, συναρμόττων βίᾳ εἰς ταὐτὸν τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν· μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας καὶ ἐκ τριῶν ποιησάμενος ἕν, πάλιν ὅλον τοῦτο διένειμεν ὅσας προσῆκε μοίρας, ἑκάστην δὲ ἔκ τε ταὐτοῦ καὶ θατέρου καὶ τῆς οὐσίας μεμιγμένην. (Τιμ. 35)· τὸ ὅλον δὲ διένειμεν κατὰ τοὺς πρώτους ἀριθμοὺς τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ ἀστρονομικοῦ συστήματος καὶ ἐποίησεν ἐκ τοῦ μεριστοῦ κατὰ μῆκος σχίσας τοὺς κύκλους τῶν ἀπλανῶν καὶ πλανήτων. Ἡ ψυχὴ τῷ ἀμερίστῳ γινώσκει τὴν ἰδέαν, τῷ δὲ μεριστῷ τὸ αἰσθητόν, τῷ ταὐτῷ τὴν σχέσιν τῆς ταυτότητος, τῷ δὲ θατέρῳ τὴν τῆς διαφορᾶς. Ἐκ δὲ τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἀμερίστου καὶ μεριστοῦ σχηματίζεται κατὰ Βοίκχιον (2) ἡ οὐσία τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς· ταῦτα δὲ μόνον ὀνομάζονται πρὸς τῇ οὐσίᾳ ὡς μέρη τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς, τὸ δ' ἀμέριστον καὶ μεριστὸν ἀπ' ἐναντίου εἰσὶ συστατικὰ τῆς οὐσίας.

Τὸ δὲ πᾶν ὁ Πλάτων ὑπέθετεν ἔμψυχον· ἐπειδὴ δὲ ὁ κόσμος εἶναι τὸ τελειότατον τῶν δημιουργημάτων, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν τελειοτάτην ψυχὴν καὶ τὸν τελειότατον νοῦν.

---

(1) Τιμ. 31. σωματοειδὲς δὲ δή τι ὁρατὸν ἁπτόν τε δεῖ τὸ γενόμενον εἶναι.

(2) üd d. Bildung der Weltseele im Tim. u. Untersuchungen üb. d. cosmische Syst. d. Plat.

Τὸ πᾶν ὁ Πλάτων ὑποθέτει συγκείμενον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, τὴν δὲ ψυχὴν ὑποκείμενον τοῦ σώματος, διότι ἐν τῇ ψυχῇ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως· τοῦ δὲ κινουμένου πρέπει νὰ προηγηθῇ κινοῦν ἑαυτό· διότι πᾶν σωματικὸν κινεῖται ὑφ' ἑτέρου, ἡ δὲ ψυχὴ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ κινεῖν ἑαυτήν, (ἡ δυναμένη αὐτὴ ἑαυτὴν κινεῖν κίνησις. Νομ. Χ, 896)· ἄρα ἡ ψυχή ἐστι προτέρα τοῦ σώματος καὶ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ δὲ σῶμα τὸ ὕστερον (1)· ἐπειδὴ δ' ἡ κίνησις τῶν ἄστρων εἶναι τακτική, ἄρχει σοφία καὶ πρόνοια.

Ὁ κοινὸς νοῦς, ὁ ἐν τῇ τοῦ κόσμου ψυχῇ, φανεροῦται καὶ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, ὁ δὲ κοινὸς νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἰσὶ τελειότερα τῶν ἡμετέρων, καὶ ἐξ αὐτῶν τρέφονται ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν (Φιλήβ. 29.)· ἄρα ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ εἶναι ἀναγκαία, διότι δι' αὐτῆς μεταδίδοται ὁ νοῦς τῷ σώματι· αὕτη ἐστὶ τὸ μέσον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν φαινομένων, ἡ αἰτία τῆς τάξεως καὶ τῆς γνώσεως· διότι περὶ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου κινουμένη κινεῖ τὸ περὶ τὸ κέντρον καὶ τὰ παρ' αὐτὸ καὶ κινοῦσα παρέχει αἴσθησιν καὶ γνῶσιν. Ὅτι δ' ὁ Πλάτων τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ἐθεώρει αἰτίαν τῆς τάξεως καὶ τῆς γνώσεως ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχ. Ι, 2.) δεικνύων ὅτι τὴν κατὰ τόπον κίνησιν οἱ ἀρχαῖοι συνεταύτιζον μετὰ τῆς γνώσεως, οἷον Ἀναξαγόρας, Ἡράκλειτος, Πυθαγόρειοι λέγοντες τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν καὶ ἀριθμόν, καὶ ὁ Ξενοκράτης αὐτὴν ἀριθμὸν αὐτοκίνητον.

Ἡ ψυχὴ συνδέει τὴν ἰδέαν καὶ τὸ φαινόμενον· διότι ἐξ αὐτῶν (ἰδανικοῦ καὶ αἰσθητοῦ) σύγκειται (Τιμ. 33. Τιμ. 27.)· τῇ δὲ ἰδέᾳ ἔχει τὸ κοινόν, ὅτι εἶναι ἀσώματος, πλὴν ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ σωματικὸν (Τιμ. 36.), καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ μεταβλητοῦ· τῷ μὲν μεταβλητῷ ἐστιν ὡς τὸ ἀμετάβλητον, δὲν εἶναι ὅμως ἔξω τοῦ σωματικοῦ ὡς ἡ ἰδέα, ἀλλὰ ὡς ψυχὴ τοῦ σώματος ἐστὶν ἐν τόπῳ, ὡς αἰτία δὲ

(1) Φαῖδρ. 245. μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινοῦν (ψυχή) ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτό, οὔποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κινεῖται τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Κρατυλ. 400. Τιμ. 34.

τῆς κινήσεως ἐν τῇ μεταβολῇ. Ἡ δ' ἕνωσις τοῦ ταὐτοῦ καὶ ἑτέρου ἐν ταύτῃ τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῇ κινήσει τῶν οὐρανίων σωμάτων συνδέονται ὁμοιότης καὶ μεταβολή, ἐν δὲ τῇ γνώσει ταυτότης καὶ διαφορὰ (Τιμ. 37)· καὶ ἐὰν ἐν τῇ περιόδῳ τῶν ἀπλανῶν καὶ ἐν τῇ νοητικῇ γνώσει τὸ τοῦ ταὐτοῦ στοιχεῖον πρέπει νὰ ἐπικρατῇ, ἐν δὲ τῇ τῶν πλανήτων κινήσει καὶ ἐν τῇ αἰσθητῇ παραστάσει τὸ στοιχεῖον τοῦ ἑτέρου, πρέπει νὰ περιορισθῇ οὐδέτερον τούτων τῶν φαινομένων εἰς τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον τῶν δύο στοιχείων, οὐδὲ νὰ ζητηθῇ σύστημα ἀκριβές. (**Zeller Phil. b. Gr. II, 495. 2**). Λέγων δ' ὁ Πλάτων, ὅτι ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν διῃρέθη συμφώνως τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ ἀστρονομικοῦ συστήματος ἐνοεῖ ὅτι ἡ ψυχὴ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ ὅλας τὰς τῶν ἀριθμῶν καὶ μέτρων ἀναλογίας, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἀριθμὸς καὶ ἁρμονία, καὶ ἐξ αὐτῆς πηγάζει πᾶς ἀριθμητικὸς διορισμὸς καὶ πᾶσα ἁρμονία ἐν τῷ κόσμῳ· διότι κατὰ Πλάτωνα καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἡ μουσικὴ ἁρμονία καὶ τὸ σύστημα τῶν οὐρανίων σωμάτων εἰσὶν ὡς αἱ οὐσιωδέσταται ἀποκαλύψεις τῶν ἀοράτων ἀριθμῶν καὶ τῆς ἁρμονίας αὐτῶν. (Πολιτ. **VII, 527.** Τιμ. **47.**). (1).

Τὴν δὲ τοῦ χωρίου τούτου ἑρμηνείαν δίδει ὁ Βοίκχιος (**ueb. d.**

(1) Τιμ. 35 μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας, καὶ ἐκ τριῶν ποιησάμενος ἕν, πάλιν ὅλον τοῦτο μοίρας ὅσας προσῆκε διένειμεν· ἑκάστην δὲ ἔκ τε ταὐτοῦ καὶ θατέρου καὶ τῆς οὐσίας μεμιγμένην· ἤρχετο δὲ διαιρεῖν ὧδε· μίαν ἀφεῖλε τὸ πρῶτον ἀπὸ παντὸς μοῖραν· μετὰ δὲ ταύτην ἀφῄρει διπλασίαν ταύτης· τὴν δ' αὖ τρίτην, ἡμιολίαν μὲν τῆς δευτέρας, τριπλασίαν δὲ τῆς πρώτης· τετάρτην δέ, τῆς δευτέρας διπλῆν· πέμπτην δέ, τριπλῆν τῆς τρίτης· τὴν δ' ἕκτην, τῆς πρώτης ὀκταπλασίαν. ἑβδόμην δέ, ἑπτακαιεικοσαπλασίαν τῆς πρώτης· μετὰ δὲ ταῦτα συνεπληροῦτο τά τε διπλάσια καὶ τριπλάσια διαστήματα, μοίρας ἔτι ἐκεῖθεν ἀποτέμνων, καὶ τιθεὶς εἰς τὸ μεταξὺ τούτων, ὥστε ἐν ἑκάστῳ διαστήματι δύο εἶναι μεσότητας· τὴν μέν, ταὐτῷ μέρει τῶν ἄκρων αὐτῶν ὑπερέχουσαν καὶ ὑπερεχομένην, τὴν δ' ἴσῳ μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑπερέχουσαν, ἴσῳ δ' ὑπερεχομένην· ἡμιολίων δὲ διαστάσεων καὶ ἐπιτρίτων καὶ ἐπογδόων γινομένων, ἐκ τούτων τῶν δεσμῶν ἐν ταῖς πρώταις διαστάσεσι, τῷ τοῦ ἐπογδόου διαστήματι τὰ ἐπίτριτα πάντα ξυνεπληροῦτο, λείπων αὐτῶν ἑκάστου μόριον· τῆς τοῦ μορίου ταύτης διαστάσεως λειφθείσης, ἀριθμοῦ πρὸς ἀριθμὸν ἐχούσης τοὺς ὅρους, ἓξ καὶ πεντήκοντα καὶ διακοσίων πρὸς τρία καὶ τετταράκοντα καὶ διακόσια· καὶ δὴ τὸ μιχθὲν ἐξ οὗ ταῦτα κατέτεμνεν, οὕτως ἤδη πᾶν κατηναλώκει.

Weltseele im Τιμ. 43 καὶ ἐφ. metr· Pind. 203), ἣν σχεδὸν ἅπαντες οἱ νεώτεροι, οἷον Σταλβαύμιος, Βράνδης, Μαρτῖνος, Μύλλερος, Στεϊνχάρτιος καὶ ἄλλοι, ἀνεξαιρέτως παρεδέχθησαν, ὡς ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἀντιληφθῇ. Ὁ Πλάτων κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην τοῦ Βοικχίου διαιρεῖ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν εἰς ἑπτὰ μέρη, ἃ πρὸς ἄλληλα ἔχουσι τὸν αὐτὸν λόγον ὡς 1, 2, 3, 4, 9, 8, 27, ταττόμενα κατὰ τάξιν μετὰ τὸ ἓν τὰ δύο καὶ τρία ἀκολουθοῦσι, καὶ μετ' αὐτὰ τὰ τετράγωνα αὐτῶν, ἔπειτα οἱ κυβικοὶ ἀριθμοὶ αὐτῶν. Αἱ δύο αὗται σειραὶ ἀριθμῶν, οἵτινες κατὰ τὴν ἀναλογίαν 1 : 2 καὶ κατὰ τὴν 1 : 3 προβαίνουσιν (κατὰ τὰ διπλάσια καὶ τριπλάσια διαστήματα), ἀναπληροῦνται εἰς τὸ μετέπειτα εἰς τρόπον, ὥστε μεταξὺ δύο μελῶν αὐτῶν παρεισάγονται δύο μέσοι ἀναλογίας ἀριθμοί, εἷς ἁρμονικὸς καὶ εἷς ἀριθμητικός· ἐὰν τὴν διαίρεσιν ταύτην παραστήσωμεν ἐν εἴδει Λ. κατὰ Μακρόβιον (in Somn. Scip. II, 2.), διακρίνομεν τὰ διπλάσια καὶ τριπλάσια διαστήματα. Ἐὰν τὰς μεσότητας ζητήσωμεν ἐπὶ τῶν διπλασίων διαστημάτων μεταξὺ 8 καὶ 24, εὑρίσκομεν, ὅτι ἡ μὲν ἔστι 12, διότι 12 εἶναι $\frac{1}{2}$ μεγαλειτέρα τοῖς 8, καὶ πάλιν $\frac{1}{2}$ μικροτέρα τῆς 24. ὑπερέχουσιν ἄρα τὰ ἄκρα κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ καὶ ὑπερέχονται· ἡ δ' ἑτέρα μεσότης ἔστω 16· διότι 16 ἐστιν ἴσῳ (8) μεγαλειτέρα τοῦ 8 καὶ ἴσῳ (8) μικροτέρα τοῦ 24. Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ἀναλογία 8 : 12 = 16 : 24.

Διὰ δὲ τὰ τριπλάσια διαστήματα μεταξὺ 6 καὶ 18 εἰσὶν οἱ ἀριθμοὶ 9 καὶ 12 μεσότητες· καὶ ἡ ἀναλογία δι' αὐτὰ εἶναι 6 : 9 = 12 : 18· ἵνα δὲ συμπληρωθῶσι τὰ διαστήματα τὰ μεταξὺ 1 καὶ 2, καὶ 1 καὶ 3 λαμβάνονται καὶ κλάσματα ὡς μεσότητες· διότι αἱ μεταξὺ 1 καὶ 3 μεσότητες εἰσὶν $1\frac{1}{2}$ καὶ 2, ἄρα ἡ ἀναλογία 1 : $\frac{1}{2}$ = 2 : 3. ὡσαύτως αἱ μεταξὺ τοῦ 1 καὶ 2 μεσότητες θὰ ἦσαν 1 $\frac{1}{3}$ καὶ 1 $\frac{1}{2}$, ἡ δ' ἀναλογία 1 : 1 $\frac{1}{3}$ = 1$\frac{1}{2}$: 2.

Εὔδωρος δ' καὶ Κράντωρ (Πλούτ. d. anim. procr. 232) πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κλασμάτων παρέλαβον τὸν ἀριθμὸν 384 ὡς μονάδα, καὶ διὰ μὲν τὰ διπλάσια διαστήματα μεταξὺ 1 καὶ 2 ἀντὶ τῆς ἀναλογίας 1 : 1 $\frac{1}{3}$ = 1 $\frac{1}{2}$: 2 ἐξήγαγον τὴν ἀναλογίαν 384 : 512 = 576 : 768· διὰ δὲ τὰ τριπλάσια τὴν ἀναλογίαν

(1 : 1 $\frac{1}{2}$ = 2 : 3) 384 : 576 = 768 : 1152· οὕτως ἄρα συνεπλήρωσε τὰ διαστήματα ὁ θεὸς κατὰ Πλάτωνα. Αἱ δ' ἀποστάσεις τῶν πλανήτων ὁρίζονται κατὰ τὸν ἀριθμὸν 2 καὶ 3, ὁ ἥλιος ἔστι δίς, ἡ Ἀφροδίτη τρίς, ὁ Ἑρμῆς τετράκις, ὁ Ἄρης ὀκτάκις, ὁ Ζεὺς ἐννεάκις, ὁ Κρόνος εἰκοσιεπτάκις μακρότερον τῆς γῆς ἢ ἡ σελήνη.

Τὰ δὲ ἀναφερόμενα περὶ τῆς συμπληρώσεως τῶν διαστάσεων δι' ἡμιολίων (1 $\frac{1}{2}$) καὶ ἐπὶ τρίτων (1 $\frac{1}{3}$) καὶ ἐπογδόων (1 $\frac{1}{8}$) εἰς τὴν ἁρμονικὴν καὶ μουσικὴν εἰσὶν ἀκατάληπτα ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς τῶν ἀρχαίων ἁρμονικῆς (Τιμ. 36).

Ἐπειδὴ ὁ Πάτων ἀποδίδει τῇ τοῦ κόσμου ψυχῇ τὸ αὐτὸ περιέχον καὶ περιεχόμενον, ὃ ἀποδίδει τῷ πέρατι (Φιληβ. 25), ἀπεφήνατο ὁ Ζέλλερος (ἐν τῷ αὐτῷ σελ. 500) ὅτι ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἐν τῷ Τιμαίῳ εἶναι ἡ αὐτὴ τῷ ἐν Φιλήβῳ πέρατι, καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ μαθηματικά· διότι τῷ πέρατι ἀποδίδοται ἡ τῶν ἀριθμῶν καὶ μέτρων ἀναλογία, καὶ διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει τοῖς μαθηματικοῖς, ὡς ὁ Πλάτων τῇ ψυχῇ τοῦ κόσμου, τὸ μέσον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν (μετ. I, 6. I, 9)· καὶ διὰ τοῦτο θέτει ὁ Πλάτων τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας μεταξὺ τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ θεωρεῖ ὡς μετάβασιν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὴν ἰδέαν· διότι αὗται εἰσὶ μεταξὺ νοήσεως καὶ αἰσθήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ δεικνύει τὴν ἀναφορὰν τῆς ἰδέας εἰς τὸ αἰσθητόν· τὰ δὲ μαθηματικὰ διαφέρουσι τῶν ἰδεῶν, ὅτι εἰσὶν ἀΐδια καὶ ἀκίνητα, τουτέστι δὲν ὑπόκεινται τῇ μεταβολῇ (μεταφ. I, 6 Ἀριστ.) ἡ ψυχὴ εἰσέρχεται εἰς τὸ σωματοειδὲς καὶ εἰς τὴν κίνησιν αὐτοῦ, αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι σωματικὸν (Σοφιστ. 246. Φαίδ. 79)· τὸ σωματικὸν κινεῖται ὑφ' ἑτέρου, αὐτὴ δὲ κινεῖ ἑαυτήν τε καὶ τἆλλα (Πολιτ. X, 611. Φαῖδρ. 245 κινήσεως μὲν ἀρχὴ τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν, τοῦτο δὲ ψυχή)· αὐτὴ ἐπιμελεῖται παντὸς τοῦ ἀψύχου, πάντα δ' οὐρανὸν περιπολεῖ καὶ διοικεῖ (Φαῖδρ. 246). Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Τίμαιος, ὅτι πᾶσαν ταύτην τὴν σύστασιν διπλῆν κατὰ μῆκος σχίσας, καὶ τὰς δύο ταύτας ἡμισείας εἰς ἐκτὸς καὶ ἐντὸς κύκλον κατέκαμψε,

καὶ τὴν μὲν ἔξω φορὰν ὠνόμασε τὴν τοῦ ταὐτοῦ, τὴν δ' ἐντὸς τὴν
τοῦ θατέρου, καὶ τὴν μὲν τοῦ ταὐτοῦ κατὰ πλευρὰν ἐπὶ δεξιὰ
περιήγαγε, τὴν δὲ τοῦ θατέρου κατὰ διάμετρον ἐπ' ἀριστερά·
καὶ τὴν μὲν ἔξω φορὰν ἄφησεν ἄσχιστον, τὴν τῶν ἀπλανῶν,
τὴν δ' ἐντὸς σχίσας ἑξαχῆ ἑπτὰ κύκλους ἐποιήσατο, τοὺς τῶν
πλανήτων. Ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ κόσμου κινεῖται ἐν τῇ κύκλῳ φορᾷ
τούτων τῶν σφαιρῶν ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ κόσμου μέχρι τῆς
περιφερείας περιάγουσα αὐτὰς ἐν ἑαυτῇ ἔξωθεν· καὶ ἐπειδὴ τὸ
σωματοειδὲς ἐν αὐταῖς δημιουργεῖται, παράγει αὐτὴν τὴν κί-
νησιν αὐτῶν (Τιμ. 34. 36). Ὁ Πλάτων δοξάζει, ὅτι ἡ ψυχὴ
ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ σύμπαν καὶ κινεῖται φύσει ἀεὶ κατὰ
ἀναλλοιώτους νόμους· ἕνεκα δὲ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἁρμονι-
κῆς διαιρέσεως αὐτῆς γινώσκει καὶ τακτοποιεῖ, καὶ ἐν τῇ αὐ-
τοκινησίᾳ παράγει τὴν γνῶσιν· καὶ ὅταν τὸ αἰσθητικὸν θιχθῇ
ὑπ' αὐτῆς, καὶ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ κύκλου τοῦ θατέρου ἐν τῇ ψυχῇ
αἰσθητὴ γένηται, προέρχονται ὀρθαὶ δόξαι, ἐὰν δὲ φανῇ τῷ
νοεῖν ἀπὸ τοῦ κύκλου τοῦ ταὐτοῦ, σχηματίζεται λογικὴ γνῶ-
σις. Ὅτι ὅμως ὁ Πλάτων τῷ κόσμῳ ἀπέδωκε ψυχὴν καὶ τῇ
ψυχῇ τὸν τέλειον νοῦν, ἡ ἐλαχίστη περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει
ἀμφιβολία. Ἐπίσης δὲ ἀπέδωκε τοῖς μὲν ἀπλανέσιν ἄστροις λό-
γον καὶ ἐπιστήμην, τοῖς δὲ πλάνησι δόξαν· τελείαν δὲ γνῶσιν,
ἣν συνεχίζει μετὰ τῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς, θεωρῶν ὡς εἰς ἑαυ-
τὴν ἐπανακάμπτουσαν κίνησιν ἀποδίδει τῇ τοῦ κόσμου ψυχῇ,
διότι αὐτῇ ὑπάρχει ἡ τελεία κίνησις· διὸ ὁ Τίμαιος τὴν κύκλῳ
κίνησιν ὀνομάζει τὴν περὶ νοῦν καὶ φρόνησιν μάλιστα οὖσαν·
(Τιμ. 34. Νομ. X, 898. Τιμ. 89 καὶ ἐφ.). Τὸ αὐτὸ δοξάζει
ὁ Πλάτων καὶ περὶ τῆς μαθηματικῆς διαιρέσεως τῆς ψυχῆς, διότι
ὡς αἱ διαφοραὶ τῆς γνώσεως δι' ἀριθμῶν ἐκφράζονται, οὕτως
ἠδύνατο ἡ γνῶσις νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ. Ὅθεν ὁ Πλά-
των παράγων τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ τὴν κίνη-
σιν αὐτῆς ἐκ τῆς ἁρμονικῆς διαιρέσεως αὐτῆς δοξάζει τοῦτο
σπουδαίως. Ἡ ψυχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ τὰ ὄντα, ἐὰν ἐν
ἑαυτῇ δὲν εἶχεν ἐν ταῖς ἁρμονικαῖς τῶν ἀριθμῶν ἀναλογίαις τὴν
ἀρχὴν τῆς τάξεως καὶ ὁριστικότητος· ὡς ἡ κίνησις αὐτῆς τα-

κτοποιεῖται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, οὕτω καὶ ἡ γνῶσις αὐτῆς· ὡς δ' αὕτη μεταφέρει τὴν ἰδέαν εἰς τὸ φαινόμενον καὶ ὑποτάσσει τὰ πολλά, τὰ αἰσθητά, τῇ ἰδέᾳ, οὕτω συνδέει τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ποικιλίαν, τὴν νοητὴν γνῶσιν καὶ τὴν αἰσθητὴν δόξαν.

Ὁ Πλάτων τὰ αἰσθητὰ ἐκλαμβάνει ὁμοιώματα τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀνάγκης προϊόντα· τὸ δ' ἀμφότερα συνδέον εἶναι ἡ ψυχή, τὸ μέσον, τὸ αἴτιον τῆς κινήσεως, ζωῆς, γνώσεως καὶ τάξεως.

Τὰ δὲ τῆς φύσεως ἀντικείμενα δὲν ἔχουσι βεβαιότητα, ἀλλὰ μόνον πιθανότητα (Τιμ. 29. 44. 56 καὶ ἐφ.)· διὸ καὶ αἱ περὶ φύσεως τοῦ Πλάτωνος συζητήσεις ἔχουσι σπουδαῖον οὐδέν.

Τὴν δὲ τοῦ κόσμου γένεσιν ὁ Πλάτων περιγράφει μηχανικῶς παριστῶν ὅτι ὁ δημιουργὸς ἀποφασίζει νὰ καταστήσῃ τὸ σύνολον τῶν φαινομένων κατὰ τὸ δυνατὸν τέλειον. Πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀναμιγνύει τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν καὶ διανέμει εἰς τοὺς κύκλους αὐτῆς, ἔπειτα δὲ περιλαμβάνει τὴν ὕλην εἰς τὰς μορφὰς τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἐκ τούτων παρασκευάζει τὸ σύστημα τῶν σφαιρῶν, θέτει ἐν τοῖς διαφόροις τοῦ κόσμου μέρεσι τὰ ἄστρα ὡς χρονόμετρα, καὶ χάριν τῆς τοῦ κόσμου τελειότητος δημιουργεῖ τὰ ζῶντα (Τίμ. 27 καὶ ἐφ.).

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Πλάτων παραδέχεται ἀρχὴν τοῦ κόσμου ἢ οὔ; (1).

Ἐκ τούτου τοῦ χωρίου φαίνεται ὅτι ὁ Πλάτων ὑπέθετε τὴν κοσμοποιΐαν ἔγχρονον. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ οὐρ. I, 10. Φυσ. VIII, 1. XII, 3)· διότι, ἐὰν ὁ κόσμος ὑποτεθῇ ὡς σωματικός, ὑποτίθεται ἐξ ἀνάγκης γενόμενος, ὡς γενόμενος δὲ καὶ ἔγχρονος (Τιμ. 37)· καὶ οἱ πρὸ τοῦ Πλάτωνος τὸν κόσμον γενητὸν ὑπέθετον, διότι καὶ ἡ περιοδικὴ κοσμοποιΐα ἔστι κατ' Ἀριστοτέλη γένεσίς τις· διὸ ἀκολούθως ἰσχυρίζεται ὁ Πλάτων ὅτι ὁ χρόνος μετ' οὐρανοῦ γέγονεν, ἵν' ἅμα γεννηθέντες ἅμα καὶ λυθῶσι (Τιμ. 38)· διότι ὅπερ ἦν, δηλαδὴ ὁ νοητὸς κόσμος, δὲν ἦτο ἐν χρόνῳ· τὸ δὲ (πρότερον καὶ ὕστε-

---

(1) Τιμ. 28. Πότερον ἦν ἀεί, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν;

ρον) ἦν καὶ ἔσται ὑπάρχει ἐν χρόνῳ μόνον. Ἀλλ' ἡ προϋπαρξις τῆς ψυχῆς ἐν σώματι ὑποθέτει τὸν κόσμον ἄνευ ἀρχῆς (Φαῖδρ. 245. Μεν. 86. Φαίδ. 106. Πολιτ. Χ, 611) καὶ ἑπομένως ἀγέννητον, ὅπερ ἐστὶν ἀντιφατικόν. Καίτοι δ' αἱ ἀντιφάσεις αὗται, εἰς ἃς περιπίπτει ὁ Πλάτων ἀληθῶς δὲν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Πλάτων τὸν κόσμον ἀΐδιον παρεδέχετο, οἱ μαθηταὶ ὅμως αὐτοῦ βεβαιοῦσιν, ὅτι οὗτος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Πλάτωνος χάριν ἐποπτείας μόνον ἐγένετο (Zeller Phil. d. Gr. II, 509).

Ἵνα δὲ κόσμος γένηται, ἔδει ἐν τοῖς τέτταρσι στοιχείοις νὰ ὁρισθῶσιν αἱ μορφαὶ παντὸς σωματικοῦ. Ἐνταῦθα δὲ συναντῶνται καὶ ἡ τελεολογικὴ θεωρία καὶ ἡ φυσική· καὶ ὑπὸ μὲν τὴν τελεολογικὴν λέγει ὁ Τίμαιος (31) ὅτι ὁ κόσμος ὡς σωματικὸς ἔπρεπε νὰ ἦναι ὁρατὸς καὶ ἁπτός· ὁρατὸς δὲ νὰ ἦναι ἄνευ πυρὸς δὲν ἠδύνατο, οὐδ' ἁπτὸς ἄνευ γῆς. Ἐπειδὴ δ' ὁ κόσμος ἐκ δύο συγκείμενος δὲν θὰ ἦτο καλός, ἔθεσεν ὁ θεὸς μεταξὺ ἀμφοτέρων τὸν ἀέρα καὶ τὸ ὕδωρ (Τιμ. 31).

Ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν δὲ τῶν στοιχείων παραγωγὴν ὁ Πλάτων ἀσπάζεται τὴν θεωρίαν τοῦ Φιλολάου (Τιμ. 55), ὅτι τὸ εἶδος τοῦ πυρὸς ἐστὶ τὸ τετράεδρον, τοῦ δ' ἀέρος τὸ ὀκτάεδρον, τοῦ δ' ὕδατος τὸ εἰκοσάεδρον καὶ τῆς γῆς ὁ κύβος (Τιμ. 53)· τὸ δὲ δωδεκάεδρον δὲν θεωρεῖ στοιχεῖον (Τιμ. 55), ἀλλ' ὀνομάζει τὸν αἰθέρα τὸ εὐαγέστατον ἀέρος (Τιμ. 55).

Ἐπειδὴ δὲ τὰ σώματα ταῦτα ἐξ ἐπιπέδων καὶ τέλος ἐκ τριγώνων συντίθησι (Τιμ. 53) καὶ ἐν τῇ πρὸς ἄλληλα τῶν στοιχείων μεταβάσει εἰς τρίγωνα πάλιν ἀναλύει, δείκνυσιν ὅτι ὑποκείμενον αὐτῶν δὲν θέτει ὕλην τὸν τόπον πληροῦσαν, ἀλλὰ τὴν χώραν, ἐξ ἧς πρέπει τὰ σώματα ταῦτα νὰ σχηματισθῶσιν εἰς τρόπον, ὥστε μέρη τινὰ τῆς χώρας νὰ ὁρισθῶσι μαθηματικῶς καὶ εἰς ὡρισμένα σχήματα νὰ περιληφθῶσιν (1). Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὅλα τὰ ἐπίπεδα συνίστανται ἐκ τριγώνων, καὶ ὅλα

(1) Τιμ. 53. Πρῶτον μὲν δὴ πῦρ καὶ γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀὴρ ὅτι σώματά ἐστι δῆλόν που καὶ παντί· τὸ δὲ τοῦ σώματος εἶδος πᾶν καὶ βάθος ἔχει· τὸ δὲ βάθος αὖ πᾶσα ἀνάγκη τὴν ἐπίπεδον περιειληφέναι φύσιν· ἡ δὲ ὀρθὴ τῆς ἐπιπέδου βάσεως ἐκ τριγώνων συνέστηκεν.

τὰ τρίγωνα ἐξ ὀρθογωνίων, τοῦ ἰσοσκελοῦς τριγώνου καὶ μὴ ἰσοσκελοῦς κτλ. (1).

Ἐὰν δὲ συναφθῶσι τέσσαρα τρίγωνα ἰσόπλευρα ἀποτελοῦσι τὸ τετράεδρον, τὴν πρώτην τῶν σωμάτων μορφήν· ἐὰν ὀκτὼ τὸ ὀκτάεδρον, ἐὰν εἴκοσι τὸ εἰκοσάεδρον, ἐὰν δὲ προσαρμοσθῶσι τέσσαρα ἰσοσκελῆ τρίγωνα ἀποτελοῦσι τὸ τετράγωνον, ἐὰν ἓξ τετράγωνα, τὸν κύβον (Τιμ. 54 καὶ ἑφ.)· τὸ δὲ πέμπτον σχῆμά ἐστι τὸ δωδεκάεδρον, ᾧ κατεχρήσατο ὁ θεὸς πρὸς σχεδίασμα τοῦ παντός· ἐκ δὲ τῆς διαφορᾶς τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων παράγονται τὰ στοιχεῖα· ἡ τῆς γῆς μορφή ἐστιν ὁ κύβος, ἡ τοῦ ἀέρος τὸ ὀκτάεδρον, ἡ τοῦ ὕδατος τὸ εἰκοσάεδρον, καὶ ἡ τοῦ αἰθέρος τὸ δωδεκάεδρον. Ὁ Πλάτων κατασκευάζων ἐκ τῶν σχημάτων τὰ στοιχεῖα δὲν ἐνοεῖ τὴν ὕλην, ἀλλὰ τὴν χώραν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σχήματα ταῦτα ἐκ τριγώνων συνίστανται, φανερὸν εἶναι ὅτι ἐν αὐτοῖς δὲν ὑπάρχει μεγάλη σοφία (Martin études II, 339 καὶ ἑφ.)· ἀδιαίρετα δὲ σώματα ὁ Πλάτων δὲν θεωρεῖ ὡς συστατικὰ τοῦ σωματοειδοῦς, ἀλλ' ἐπίπεδα ἀδιαίρετα, τὰ δὲ σώματα συνίστανται ἐξ ἐπιπέδων (Ἀριστ. περὶ οὐραν. ΙΙΙ, 1. περὶ γεν. καὶ φθ. Ι, 2. ΙΙ, 1).

Ἐκ δὲ τῆς διαφορᾶς τῶν σχημάτων πηγάζει καὶ ἡ τοῦ μεγέθους διαφορὰ τῶν στοιχειωδῶν σωμάτων· ἕκαστον συνιστάμενον ἐκ τριγώνων τοῦ αὐτοῦ εἴδους εἶναι τόσῳ μεῖζον, ὅσῳ πλείω τούτων περιέχει (Τιμ. 54)· ὅμοιαι δὲ διαφοραὶ εἰσὶ καὶ ἐντὸς τῶν στοιχείων· τὰ τρίγωνα παντὸς εἴδους, καὶ ἑπομένως τὰ ἐξ ὁμοίου ἀριθμοῦ τοιούτων τριγώνων συνιστάμενα στοιχειώδη σώματα, εἰσὶν ὁτὲ μὲν μείζονα, ὁτὲ δὲ ἐλάττονα (Τιμ. 57), καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχει διαφορά τις τῶν στοιχείων, ἥτις συνδεομένη μὲ τὰς ἀνίσως μικτὰς ἀναλογίας ἐξηγεῖ τὴν ἄπειρον ποικιλίαν τῶν ὄντων. Κατὰ τὴν στοιχειώδη σύνθεσιν τῶν σωμάτων ὁρίζεται ἡ ἔγχωρος διανομὴ αὐτῶν. Ἕκαστον στοιχεῖον ἔχει τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἕδραν ἐν τῷ σύμπαντι (Τιμ. 52)· διὸ βαρύτης καὶ κουφότης εἰσὶν ἔννοιαι σχετικαί, ὧν ἡ σημα-

(1) Τοῖν δὲ δυοῖν τριγώνοιν τὸ μὲν ἰσοσκελὲς μίαν εἴληχε φύσιν, τὸ δὲ πρόμηκες ἀπεράντους.

σία κατὰ τὴν θέσιν μεταβάλλεται· ἐπὶ γῆς φαίνεται ὡς τὸ βαρύτερον τὸ γήϊνον, ἐν τῇ τοῦ πυρὸς σφαίρᾳ τὸ πῦρ (Τιμ. 56). Ἐπειδὴ πάντα περιέχονται ὑπὸ τῆς τοῦ σύμπαντος περιφερείας, δὲν δύνανται νὰ χωρισθῶσι, καὶ ἐπειδὴ συνθλίβονται κενὸν μεταξὺ αὐτῶν δὲν προέρχεται (Τιμ. 58 καὶ ἐφ.)· συνεπείᾳ δὲ τῆς θλίψεως τὰ μικρότερα ὠθοῦνται εἰς τὰ μεταξύ, καὶ οὕτω προέρχεται μίξις τις τῶν στοιχείων· συνέπεια δὲ ταύτης τῆς μίξεως εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις καὶ κίνησις τῶν στοιχείων· ἐὰν λ. χ. ὅμοια συνυπάρχωσι, μεταβολὴ δὲν προέρχεται, ἐὰν δὲ μικρότερα μόρια τινὸς στοιχείου κλεισθῶσιν ἐν μεγαλειτέροις ἑτέρου, θέλουσι συνεπείᾳ θλίψεως διαμελισθῆ (Τιμ. 60 καὶ ἐφ.). Οὕτω προέρχεται συνεχὴς κυματισμὸς τῶν στοιχείων, καὶ ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν στοιχείων κεῖται τὸ αἴτιον τῆς διηνεκοῦς κινήσεως αὐτῶν (Τιμ. 56 καὶ ἐφ.). Ἐκ δὲ τῆς κινήσεως καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν στοιχείων ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων τὴν ἀναγκαίαν αὐτῶν ὕπαρξιν, ὡς καὶ διὰ τῆς σχέσεως τῶν σωμάτων πρὸς τὴν αἴσθησιν· διότι ἄνευ πυρὸς τὸ σωματοειδὲς δὲν θὰ ἦτο ὁρατὸν, οὐδ' ἁπτὸν ἄνευ γῆς.

Ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων συνίσταται τὸ σῶμα τοῦ παντός· ἐκ δὲ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως αὐτῶν γίνονται τὰ διάφορα ὄντα (1)· τὰ δὲ σχήματα τῶν στοιχείων διὰ σμικρότητα ἀόρατα γίνονται ὁρατὰ συναπτόμενα ἀλλήλοις, δηλ. τὰ ὅμοια φερόμενα πρὸς τὰ ὅμοια συναθροίζονται εἰς τὸν αὐτὸν τόπον κινούμενα.

Τὸ δὲ σύμπαν συνέστη συναφθείσης τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος τοῦ παντός, δηλ. τῶν στοιχείων. Καὶ τῶν μὲν θείων (δηλ. οὐρανίων σωμάτων) ὁ θεὸς (λέγει) γίνεται δημιουργός, τῶν δὲ θνητῶν οἱ ἕτεροι θεοί (Τιμ. 69). Οὗτος δ' ὁ κόσμος, ἵνα ὅμοιος ᾖ τῷ παντελεῖ ζώῳ, ἐγένετο εἷς ὅδε μονο-

(1) Τιμ. 59 καὶ ἐφ. Τίμ. 53). Τὸ δὲ τρίτον οἷον δεξαμενὴ ὡς δεχομένη τὰ τέσσα ἐκίνει οἷον ὄργανον σεισμὸν παρέχον, καὶ τὰ μὲν ἀνομοιότατα εἰς ταὐτόν, τὰ δ' ἀνομοιότατα ὑφ' αὐτῶν· οὕτω δὲ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ταῦτα πάντα ἀλόγως καὶ ἀμέτρως πεφυκότα διετχηματίσατο εἴδεσι καὶ ἀριθμοῖς (Τίμ. 56).

γενής (Τιμ. 30). Ὁ κόσμος περιέχει ἐν ἑαυτῷ πάντα (Τιμ. 33)· ἵνα δὲ πάντα ἐν ἑαυτῷ περιέχῃ, ἔπρεπε νὰ περιέχῃ καὶ πάντα τὰ σχήματα, καὶ ἐπειδὴ ἡ σφαῖρα περιέχει ἅπαντα τὰ σχήματα, ἔπρεπεν ὁ κόσμος νὰ ἦναι σφαιροειδής (1). Ἐντὸς δὲ τοῦ κόσμου εἰσὶ τρία μέρη. Περὶ τὸν ἄξονα τοῦ παντὸς κεῖται ἐν τῷ μέσῳ ἡ γῆ (Τιμ. 40)· μετ' αὐτὴν δὲ καὶ περὶ αὐτὴν σελήνη, ἥλιος, καὶ οἱ πέντε ἄλλοι πλάνητες· τὴν δὲ ἐξωτάτην περιφορὰν ἀποτελοῦσιν οἱ ἀπλανεῖς (Τιμ. 36 καὶ ἐφ.)· σελήνην μὲν εἰς τὸν περὶ γῆν πρῶτον, ἥλιον δὲ εἰς τὸν δεύτερον ὑπὲρ γῆς· ἑωσφόρον δὲ καὶ τὸν ἱερὸν Ἑρμοῦ λεγόμενον, εἰς τοὺς τάχει μὲν ἰσόδρομον ἡλίῳ κύκλον ἰόντας, τὴν δ' ἐναντίαν εἰληχότας αὐτῷ δύναμιν· ὅθεν καταλαμβάνουσί τε καὶ καταλαμβάνονται κατὰ ταὐτὰ ὑπ' ἀλλήλων ἥλιός τε καὶ ὁ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ὁ Ἑωσφόρος (Τιμ. 38). Τὸ ἄστρον τοῦ Κρόνου καλεῖται φαίνων καὶ πλεῖον ἀπέχον τῆς γῆς ποιεῖ τὴν αὐτοῦ περιφορὰν εἰς τριάκοντα ἔτη· μετὰ δὲ τοῦτο πρὸς τὴν γῆν ἐστι τὸ ἄστρον τοῦ Διός, ὃ Φαέθων κέκληται καὶ τὴν περιφορὰν αὐτοῦ ποιεῖ εἰς δώδεκα ἔτη· μετὰ δὲ τοῦτο ἐστι τὸ ἄστρον τοῦ Ἄρεως, ὃ Πυρόεις καλεῖται καὶ τὴν αὐτοῦ περιφορὰν ποιεῖ εἰς εἰκοσιτέσσαρας μῆνας· μετὰ δὲ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἑρμοῦ, ὃ στίλβων καλεῖται καὶ τὴν περιφορὰν αὐτοῦ εἰς ἓν ἔτος περὶ τὸν Ζωδιακὸν ποιεῖ· μετὰ δὲ τοῦτό ἐστι τὸ τῆς Ἀφροδίτης, ὃ πρὸ τοῦ ἡλίου ἑωσφόρος, μετὰ δὲ τὸν ἥλιον ἕσπερος κέκληται, καὶ τὸν κύκλον αὐτοῦ εἰς ἓν ἔτος ποιεῖ Cic. d. N. Δ. II, 20. Macrb. in Somn. Scip. I, 19). Ἐκ τούτων δὲ τὰ μὲν περὶ τὸν ἐκτενέστερον κύκλον στρεφόμενα πορεύονται βραδύτερον, τὰ δὲ περὶ τὸν μικρότερον ταχύτερον (Τιμ. 39).

Ἐκ δὲ τῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων προέρχεται ὁ χρόνος, ὃς οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν εἰμὴ ἡ διάρκεια τῶν περιστροφῶν αὐτῶν. (Τιμ. 37 καὶ ἐφ.). Ἵνα δὲ ᾖ μέτρον ἀνῆψεν ὁ θεὸς φῶς, ὃ νῦν ἥλιον καλοῦμεν, καὶ νὺξ καὶ ἡμέρα γέγονε· μεὶς δὲ ὅταν ἡ σελήνη περιελθοῦσα τὸν ἑαυτῆς κύκλον ἥλιον καταλάβῃ· ἐνι-

(1) Τίμ. 32. Πάντων τελεώτατον ὁμοιότατόν τε αὐτὸ ἑαυτῷ σχημάτων.

αυτός δ' ὅταν ὁ ἥλιος τὸν ἑαυτοῦ περιέλθῃ κύκλον· ὁ δ' ἀληθὴς ἐνιαυτός, ὅταν ὅλαι αἱ περίοδοι ἔλθωσιν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τοῦ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων κύκλου, ὅθεν ἀπῆλθον (Τιμ. 39). Ἡ δὲ διάρκεια τοῦ ἀληθοῦς (τοῦ κόσμου) ἐνιαυτοῦ τίθεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς 10,000 ἔτη (Πολιτ. VII, 546. Φαῖδρ. 248. Τιμ. 23)· φαίνεται δὲ ὅτι παρεδέχετο περιόδους τῆς τοῦ κόσμου μεταβολῆς (Πολιτικ. 269. Τιμ. 39. Τιμ. 22. Νομ. III, 677).

Ἕκαστον δὲ τῶν οὐρανίων σωμάτων δὲν μεταβάλλει τόπον· ἡ πρὸς τὰ πρόσω κίνησις περὶ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, ἀποδίδοται ταῖς περιφοραῖς τῶν ἄστρων. (Τιμ. 36. 38. 40). Ἕκαστον ἄστρον κινεῖται περὶ τὸν ἄξονα αὐτοῦ (Τιμ. 40)· τὰ δ' ἄστρα πρέπει νὰ κινῶνται περὶ ἑαυτά, διότι ἡ κίνησις αὕτη εἶναι ἡ τοῦ νοῦ. Τὰ δ' ἄστρα εἰσὶν ἔμψυχα καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ τὸ σῶμα αὐτῶν ὑπὲρ τὸ ἀνθρώπινον. (Τιμ. 38. καὶ ἑφ.)· ἡ κίνησις αὐτῶν εἶναι ἡ κύκλῳ, κανονική, δι' ἧς ἕπονται ἀκριβῶς τὰ ἄστρα τοῖς μαθηματικοῖς νόμοις· (Πολιτ. VII, 530)· διότι οὔσης τῆς ψυχῆς τοῦ κινοῦντος, πρέπει ἡ τελειοτάτη ψυχὴ νὰ ὑπάρχῃ, ὅπου ἡ τελειοτάτη κίνησις ἔστιν.

Ἐὰν τὸ σύμπαν στρέφεται περὶ ἑαυτό, κέκτηται δὲ τὴν θειοτάτην καὶ λογικωτάτην ψυχήν, θέλουσι κοινωνεῖ ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ ἐκεῖνα πλέον, ἃ εἰσὶν αὐτῷ ὅμοια κατά τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν κίνησιν. Τὰ ἄστρα ἄρα εἰσὶν τὰ εὐγενέστατα καὶ νοητικώτατα μεταξὺ ὅλων τῶν δημιουργημάτων, ταῦτα δ' εἰσὶν οἱ γεννητοὶ θεοὶ (Τιμ. 40. θεοὶ ὁρατοὶ καὶ γεννητοί), ὡς ὁ κόσμος εἷς γεγονὼς θεὸς (μονογενής). (Τιμ. 47).

Τὸ δ' ἐξαγόμενον τῆς κοσμογονίας εἶναι ὅτι ὁ κόσμος ἐστὶ ζῷον ἔμψυχον καὶ ἔννουν, ὅμοιον τῷ παντελεῖ ζῴῳ, ἐφ' ὅσον τὸ γεγονὸς δύναται νὰ ἦναι ὅμοιον τῷ ἀϊδίῳ, κάλλιστον, τελειότατον, ἀγήρατον, αὔταρκες καὶ ἀνώλεθρον. (Τιμ. 30. 36. καὶ ἑφ.). Τὰ οὐράνια σώματα εἰσὶ θεοὶ ὁρατοί, οὗτος δ' ὁ κόσμος ὁ εἷς ὁρατὸς θεὸς περιέχων πάντας τοὺς ἄλλους γεννητοὺς θεούς, καὶ πάντα τὰ εἴδη τῶν ὄντων. (Τιμ. 39. 41. 69). Τὰ δ' ὄντα διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις εἰς ἀθάνατα, περὶ ὧν λόγος ἐγένετο,

καὶ εἰς θνητά, περὶ ὧν λόγος γενήσεται, καὶ ἃ ὁ Πλάτων θέτει μετὰ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ θεός, λέγει, δημιουργήσας τὸ σύμπαν καὶ τοὺς γεννητοὺς θεοὺς προσέταξε τοῖς γεννητοῖς θεοῖς νὰ δημιουργήσωσιν ὄντα θνητά. Καὶ πρῶτον οὗτοι παρήγαγον τὸν ἄνδρα, εἶτα τὴν γυναῖκα καὶ ἔπειτα τὰ ἄλλα ὄντα: (Νομ. V, 469. VI, 731. Τιμ. 41).

Τὸ θνητὸν γένος διαιρεῖ ὁ Πλάτων εἰς ἀεροπόρα, ἔνυδρα καὶ χερσαῖα, τὸ δὲ τέταρτον θεωρεῖ οὐράνιον θεῶν γένος. (Τιμ. 39). Τὰ δὲ τῶν θνητῶν γένη ἐκλαμβάνονται ὡς εἴδη τῆς μιᾶς τοῦ ἀνδρὸς ἰδέας (Τιμ. 41. Φαῖδρ. 252). Οἱ δὲ γεννητοὶ θεοὶ ἐδημιούργησαν οὐ μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὸ θνητὸν μέρος τῆς ψυχῆς· ὁ δὲ θεὸς ἐδημιούργησε τὸ ἀθάνατον καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν τοῦ ταὐτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου φύσιν, ὡς ἡ τοῦ κόσμου ψυχή, τῆς τε ἰδέας καὶ τοῦ αἰσθητοῦ (Φίληβ. 30. Τίμ. 43. καὶ ἑφ.), εἰ καὶ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἰδέα, εἶναι ὅμως συνδεδεμένη μετ' αὐτῆς εἰς τρόπον, ὥστε ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναται νὰ νοηθῇ· ἡ ψυχὴ κοινωνοῦσα τῆς ἰδέας κωλύει τὸν θάνατον τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. (Φαίδ. 105. καὶ ἑφ.)· ἡ ψυχὴ ὁρίζεται τὸ ἑαυτὸ κινοῦν, καὶ τοιαύτη δύναται νὰ ἦναι, ὅταν ἡ οὐσία αὐτῆς εἶναι τῆς τοῦ σώματος διάφορος καὶ τῆς ἰδέας συγγενής, διότι αὐτῇ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχει ζωὴ καὶ κίνησις· ὡς δ' ἡ ἰδέα ἔστιν ἁπλῆ καὶ ἀΐδιος, εἶναι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἡ ψυχὴ φύσει ἐλευθέρα τῶν πολλῶν, τῆς ἀνισότητος καὶ συνθέσεως, ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους (1). Ἡ μεγάλη σημασία δίδοται τῇ ψυχῇ, καθ' ὅσον αὐτὴ (χωρὶς) ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὸ σῶμα ὑποτίθεται. Ἡ νῦν αὐτῆς κατάστασις δὲν εἶναι σύμφωνος τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς, καὶ προῆλθεν ἐκ τῆς ἐξόδου τῶν ψυχῶν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν θέσεως· παρηγορία δ' ἐστὶν αὐταῖς, ὅτι ποτὲ θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὴν προτέραν κατάστατιν αὐτῶν. Ὁ δημιουργὸς (Τιμ. 41) ἐδημιούργησε τόσας ψυχάς, ὅσα ἄστρα (ἀπλανῆ)

(1) Πολιτ. X, 611. Φαίδ. 78. τῷ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ ἀεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχοντι αὐτῷ ὁμοιότατον εἶναι ψυχήν.

εἰσὶ, καὶ ἔθεσεν ἑκάστην ἐπὶ ἑνὸς ἄστρου, ἵνα ἐκεῖθεν τὸ πᾶν ἐποπτεύωσιν, ἔπειτα δὲ ἵνα εἰς σώματα ἐνσπαρῶσιν· εἰς δὲ τὸν κόσμον ἔπρεπεν ὡς ἄνδρες νὰ ἔλθωσιν. Ὁ ἐν τῷ δε τῷ βίῳ τῶν ὑλικῶν νικητὴς θέλει ἐπανέλθει εἰς τὸ ἄστρον καὶ μετάσχει μακαρίου βίου· ὁ δὲ μὴ νικητὴς τῶν ὑλικῶν θέλει γείνει ἐν τῇ δευτέρᾳ γενέσει γυνή, καὶ θηρίον (Τιμ. 90 καὶ ἐφ.)· οἱ δειλοὶ γίνονται γυναῖκες, οἱ κοῦφοι πτηνά, οἱ ἀφιλόσοφοι χερσαῖα, οἱ δὲ χυδαῖοι ἔνυδρα.

Ὁ δὲ Φαῖδρος παράγει ἔκ τινος κοινοῦ τοῦ παντὸς νόμου, καὶ τὴν εἴσοδον τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα θεωρεῖ ὡς πτῶσιν αὐτῆς, καὶ μετ' αὐτὴν δίδοται τῇ ψυχῇ τὸ θνητόν, δ ὁ Τίμαιος ἅμα τῷ σώματι θέτει εἰς τὴν ψυχήν, δηλ. τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Ἐὰν ἡ ψυχὴ νικήσασα τὴν ἐπιθυμίαν ἀκολουθῇ τῷ χορῷ τῶν θεῶν εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον πρὸς ἐποπτείαν τῶν καθαρῶν οὐσιῶν, μένει μίαν περίοδον κοσμικὴν (1000 ἔτη) ἀπὸ τοῦ σώματος ἐλευθέρα (ἀσώματος), αἱ δὲ ψυχαί, αἱ ἀμελοῦσαι ἢ λησμονοῦσαι τὴν οὐράνιον καὶ θείαν φύσιν των, πίπτουσιν εἰς τὴν γῆν. Ἐν τῇ πρώτῃ γεννήσει αὐτῶν ἐμφυτεύονται αἱ ψυχαὶ σώμασιν ἀνθρωπίνοις καὶ μάλιστα ἀρσενικοῖς, διαφέρουσαι μόνον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτῶν δικάζονται καὶ τινὲς μὲν πρὸς τιμωρίαν μετατίθενται εἰς τὴν γῆν 1000 ἔτη, τινὲς δὲ πρὸς ἀμοιβὴν εἰς τὸν οὐρανόν. Μετὰ δὲ παρέλευσιν τούτου τοῦ βίου αὖθις ἐκλέγουσιν αἱ ψυχαὶ νέον βίον, καὶ κατὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ τινὲς ψυχαὶ μεταβαίνουσιν εἰς ψυχὰς θηρίων ἢ ψυχαὶ θηρίων εἰς ἀνθρωπίνους. Μόνον ὅσαι πρὸς σοφίαν ἔτεινον τρὶς κατὰ σειρὰν περιόδους, δύνανται νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον. Τὰ εἰρημένα ἐπικυροῖ καὶ ἡ πολιτεία (Χ, 613) λέγουσα, ὅτι αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον δικάζονται καὶ αἱ μὲν δίκαιαι φέρονται εἰς τὰ δεξιὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, αἱ δ' ἄδικοι εἰς τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὴν γῆν· ἀμφότεραι πορεύονται 1000 ἔτη, ταῖς μὲν ἡ ὁδοιπορία εἶναι πλήρης παθῶν, ταῖς δὲ πλήρης μακαρίου ἐποπτείας. (Πολιτ. Χ, 615). Μετὰ δὲ παρέλευσιν 1000 ἐτῶν ἑκάστη ἐκλέγει βίον ἐπίγειον, ἀνθρώπου ἢ θηρίου, μόνον οἱ μέγιστοι ἁμαρτωλοὶ ῥίπτονται ἐς ἀεὶ εἰς

τὸν Τάρταρον. Καὶ ὁ Πολιτικὸς ἀναφέρει περιοδικὴν μετάβασιν τῶν ψυχῶν εἰς σώματα (Πολιτικ. 271 καὶ ἐφ.). Ὁ δὲ Γοργίας ἐκθέτει διὰ μακρῶν τὸ δικαστήριον τῶν τεθνεώτων, (523 καὶ ἐφ.) ἐπιβεβαιῶν καὶ οὗτος, ὅτι οἱ κακοῦργοι ἐς ἀεὶ τιμωροῦνται. Καὶ ὁ Φαίδων περιγράφει τὴν μετὰ θάνατον κατάστασιν τῶν ψυχῶν (100 καὶ ἐφ.) λέγων ὅτι οἱ δίκαιοι εἰς εὐδαίμονα κατάστασιν ἀφικνοῦνται, οἱ δὲ λίαν ἀγαθοὶ εἰς τελείαν μακαριότητα, οἱ δὲ φιλόσοφοι μόνοι τοῦ σώματος ἀπαλλάττονται. Ὁ Φαίδων (80) τὴν μετάβασιν τῶν ψυχῶν εἰς σωματικὸν βίον θεωρεῖ συνέπειαν τῆς προσκολλήσεώς των εἰς τὰ ὑλικά· τὰς ψυχὰς λέγει σκιὰς πλανωμένας περὶ τοὺς τάφους μέχρις οὗ ἡ ἐπιθυμία των σύρει εἰς νέα σώματα (Φαίδ. 108).

Περὶ δὲ ἀναμνήσεως λέγει, ὅτι ἡ θεωρία αὐτῆς ἐξηγεῖ πολλὰ τοῦ νῦν βίου φαινόμενα· ἀκατάληπτον θὰ ἦτο πῶς ἠδύνατο νὰ μάθῃ τις, ἡ ἔνστασις τῶν σοφιστῶν θὰ ἦτο ἄλυτος ὅτι τὸ γνωστὸν δὲν μανθάνεται, τὸ ἄγνωστον δὲν ζητεῖται, ἐὰν τὸ ἄγνωστον δὲν ἦτο ἤδη γνωστὸν πρότερον τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐλησμονήθη ὑπ' αὐτοῦ· διότι δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μάθῃ τις μαθηματικὰς καὶ ἄλλας γνώσεις, οὐδ' ἐκ τῆς θέας τῶν αἰσθητῶν νὰ ἀναπολήσῃ εἰς τὴν μνήμην του τὰς καθόλου ἐννοίας, ἐὰν αὗται δὲν ἦσαν αὐτῷ πρότερον γνωσταί· διότι οὐδὲν ἂν παριστᾷ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ ἀκριβῶς καὶ ἐντελῶς. Ἐὰν δ' αἱ ἔννοιαι αὗται καὶ γνώσεις ἦσαν δεδομέναι πρὸ τῆς ἐποπτείας, δὲν ἠδυνάμεθα αὐτὰς νὰ ἀποκτήσωμεν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, ἀλλὰ μετηνέγκομεν ἐκ προτέρου (1)· ἡ πραγματικὴ μάθησις καὶ ἡ νοητὴ γνῶσις δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι μόνον ἐκ τῆς προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς· τὴν θεωρίαν ταύτην ποιεῖ ἡμῖν γνωστὴν τὸ νοεῖν, τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (2).

Καὶ ἐν ταῖς φυσιολογικαῖς δόξαις μετεχειρίζετο ὁ Πλάτων τὴν τελεολογικὴν ἐξήγησιν παριστῶν ὅτι οἱ γεννητοὶ θεοὶ τὸ

(1) Ἀριστ. ΙΙΙ, 4 περὶ ψυχ. εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν.

(2) Φαῖδρ. 249. δεῖ γὰρ ἄνθρωπον ξυνιέναι κατ' εἶδος λεγόμενον ἐκ πολλῶν αἰσθήσεων ἰὸν εἰς ἓν λογισμῷ ξυναιρούμενον· τοῦτο δ' ἐστὶν ἀνάμνησις ἐκείνων, ἅ ποτ' εἶδεν ἡμῶν ἡ ψυχὴ κτλ.

θεῖον κατῴκισαν ἐν τῇ κεφαλῇ, τὸ δὲ θνητὸν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ θώρακι· ἐπειδὴ δὲ τὸ θνητὸν διττόν, τότε ἄμεινον καὶ τὸ χεῖρον, κατῴκισαν ἐγγυτέρω τῆς κεφαλῆς, ἵνα τοῦ λόγου ᾖ κατήκοον (Τιμ. 69 καὶ ἐφ.)· τὴν δὲ καρδίαν ἅμα τῶν φλεβῶν καὶ πηγὴν τοῦ περιφερομένου αἵματος εἰς τὴν δορυφορικὴν οἴκησιν κατέστησαν. Ὁ Πλάτων ἠγνόει τὴν κίνησιν τοῦ αἵματος καὶ τὰ νεῦρα καὶ διὰ τοῦτο τὰς φλέβας ὑπέθετεν ἀγωγοὺς τῶν αἰσθήσεων (Τιμ. 79). Τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς κατῴκισαν μεταξὺ τῶν φρενῶν καὶ τοῦ πρὸς τὸν ὀμφαλὸν ὅρου (Τιμ. 70). Τὸ δ' ἧπαρ ἐστι τὸ μέσον τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ λογικοῦ καὶ τὸ ὄργανον τῆς μαντικῆς (Τιμ. 70 καὶ ἐφ.) ἐν δὲ τούτῳ κατέστησαν τὸ μαντεῖον κτλ.

Ἡ κεφαλὴ ἔπρεπε νὰ κατασκευασθῇ ὡς ἕδρα τοῦ θείου στρογγύλη ὀλίγην ἔχουσα σάρκα (Τιμ. 44. 75)· τὰ σκέλη καὶ αἱ χεῖρες πρὸς τὸ βαδίζειν καὶ πρὸς χρῆσιν ἐγένοντο· ὁ σπλὴν ἐγένετο πρὸς ἀποχωρισμὸν τῶν ἀκαθαρσιῶν (Τιμ. 72). Τὰ δ' ἔντερα εἵλιξαν πέριξ, ἵνα μὴ ἡ τροφὴ διεκπερᾷ ταχέως καὶ δεῖται πάλιν ἑτέρας, καὶ ἀπληστίαν παρέχουσα διὰ γαστριμαργίαν ἀποτελῇ πᾶν ἀφιλόσοφον καὶ ἄμουσον τὸ γένος καὶ ἀνυπήκοον τοῦ θειοτάτου τῶν παρ' ἡμῖν (Τιμ. 73).

Καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα χάριν τοῦ ἀνθρώπου ἐγένοντο (Τιμ. 75. 77. 90 καὶ ἐφ.)· τὰ μὲν φυτὰ πρὸς τροφήν, τὰ δὲ ζῷα πρὸς διαμονὴν τῶν διεφθαρμένων ψυχῶν.

Καὶ τὰ φυτὰ ζῶσιν, πλὴν ἐν αὐτοῖς ἔστι μία μόνη ψυχὴ ἐπιδεκτικὴ αἰσθήσεως καὶ ἐπιθυμίας (Τιμ. 77). Τὰ δὲ ζῷα ἐγένοντο ἐκ προτέρων ἀνθρώπων (Τιμ. 91) καὶ συντελοῦσι πρὸς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν.

Ἡ δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διαφορὰ καὶ μετάδοσις αὐτοῦ παράγεται ἐξ ἁμαρτημάτων, ὧν ἕνεκα ὁ ἀνὴρ μεταβάλλεται εἰς γυναῖκα καὶ εἰς κατώτερα ὄντα. (Συμπ. 206. Νομ. VI, 721. VI, 773. Πολιτ. V, 452). Τὴν ψυχὴν ὁ Πλάτων διήρεσεν εἰς τρία μέρη, τὸ λογικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι κατ' οὐσίαν διάφορος τοῦ σώματος, δὲν ἀνήκει αὐτῇ τὸ ὑλικὸν (Πολιτ. X, 611. IX, 588). Ὅταν ἡ ψυχὴ ἐμφυτευθῇ τῷ σώματι, προέρχεται αἴσθησις καὶ πάθος (Τιμ. 42. 69)· διὸ διακρίνει ὁ Πλάτων ἓν θνητὸν τῆς ψυχῆς μέρος καὶ ἓν ἀθάνατον, ἓν ἄλογον καὶ ἓν λογικόν. (Τιμ. 72). Τὸ δὲ θνητὸν μέρος τῆς ψυχῆς εἶναι διττόν, θυμοειδὲς καὶ ἐπιθυμητικόν· ἐν τῷ θυμοειδεῖ ἔχουσι τὴν ἕδραν αὐτῶν ὁ θυμός, ὁ ἐγωϊσμός, ἡ κενοδοξία καὶ εἰσὶν ἄνευ λόγου. Τὸ θυμοειδὲς εἶναι ὡρισμένον νὰ ὑποτάσσηται τῷ λογικῷ, (Φαῖδρ. 246. Πολιτ. IV, 441. Τιμ. 69) καὶ νὰ ἦναι αὐτῷ ἐπίκουρον πρὸς ὑποταγὴν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ. Τούτων δὲ τὸ μὲν λογικὸν ἔχει τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ, τὸ δὲ θυμοειδὲς ἐν τῷ στήθει, ἰδίως δὲ τῇ καρδίᾳ, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν μεταξὺ τοῦ στήθους καὶ τοῦ κάτω μέρους πρὸς τὸν ὀμφαλόν. (Τιμ. 69. 90). Τούτων δὲ τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν ὑπάρχει καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζῴοις, τὸ δὲ θυμοειδὲς τοῖς ζῴοις καὶ τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ δὲ λογικὸν μόνον τῷ ἀνθρώπῳ. Αὗται δ' αἱ δυνάμεις εἰσὶν ἀνίσως διῃρημέναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, ὡς λ. χ. τοῖς Ἕλλησιν ἐπικρατεῖ τὸ λογικόν, τοῖς δὲ βορείοις βαρβάροις τὸ θυμοειδές, καὶ τοῖς Φοίνιξι καὶ Αἰγυπτίοις τὸ ἐπιθυμητικόν· (Πολιτ. IV, 436. Τιμ. 69. 90. 77. Πολιτ. IV, 441, 435. IX. 582)· εἰς δὲ τὰς τρεῖς δυνάμεις ἀντιστοιχοῦσιν αἱ τρεῖς ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεις, ἡ τῶν ἐργατῶν πρὸς τὸ ἐπιθυμητικόν, ἡ τῶν φυλάκων πρὸς τὸ θυμοειδὲς καὶ ἡ τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸ λογικόν· (Πολιτ. IX, 581. 583)· ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ φυσικὴ συνέχεται μετὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτείας. Τούτων δὲ τὸ μὲν ἀνώτερον ὑποθέτει τὸ κατώτερον, π. χ. τὸ θυμοειδὲς ὑποθέτει τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ λογικὸν ἀμφότερα.

Τὰς δὲ τρεῖς ταύτας δυνάμεις ὑποθέτει ὁ Πλάτων ὡς μέρη τῆς ψυχῆς· ἡ δ' ὑπόθεσις αὕτη συνέχεται τῷ ὅλῳ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ὁ Πλάτων ὑποθέτει, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἰδέα τῇ αἰσθήσει εἶναι ἐναντία, δὲν δύναται καὶ ἡ ψυχὴ καθὸ συγγενὴς τῆς ἰδέας νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῇ τὴν αἴσθησιν· ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ διάκρισις τοῦ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου μέρους τῆς ψυχῆς· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ μέσον τῆς ἰδέας καὶ τῆς αἰσθήσεως, ἔπρεπε τὸ θυμοειδὲς νὰ ἦναι τὸ μέσον τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ·

εἰς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἀναφέρει τὴν αἴσθησιν, ἐννοῶν τὸ αἴσθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου· εἰς τὸ θυμοειδὲς τὴν ὀρθὴν δόξαν, καὶ εἰς τὸ λογικὸν τὴν ἐπιστήμην. (Τιμ. 77. 69. 51. Πολιτ. VII, 534).

Τὸ ζήτημα ὅμως, πῶς αἱ τρεῖς αὗται δυνάμεις ἑνοῦνται, ὁ Πλάτων δὲν προέβαλεν· οὐδὲ δεικνύει, πῶς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ψυχῆς δέχεται ἐνεργείας ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ δύναται νὰ ταχθῇ ὑπ' αὐτά· (Τιμ. 43)· οὐδὲ δεικνύει ἐπίσης διὰ τί τὸ θυμοειδὲς ὑποτάσσεται φύσει τῷ λογικῷ· (Τιμ. 71). Ἡ ἔλλειψις αὕτη δείκνυται ἐν ταῖς περὶ τοῦ ἐπέκεινα βίου παραστάσεσι· διότι πῶς ἡ ἀσώματος ψυχὴ νὰ ἦναι εἰς τὰ αἰσθητὰ προσκεκολλημένη, πῶς διὰ τῆς προσκολλήσεως εἰς αὐτὰ νὰ ἀπατᾶται ἐν τῇ τοῦ κλήρου ἐκλογῇ, πῶς νὰ τιμωρηθῇ ἐν τῷ ἐπέκεινα ἐγκαταλιποῦσα μετὰ τοῦ σώματος τὸ θνητὸν αὐτῆς μέρος, τὴν ἕδραν τῶν ἐπιθυμιῶν, τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου; (Πολιτ. X, 618)· ἐνταῦθα παρίστανται πολλαὶ τοῦ Πλάτωνος ἀντιφάσεις· ἐξ ἑνὸς ἡ ψυχὴ ὑποτίθεται ἄλλης φύσεως, ἀσώματος, ἐν τελείᾳ καταστάσει, ἐξ ἑτέρου τὸ σῶμα, ὃ εἶναι αὐτῆς ἀλλότριον, ἐξασκεῖ εἰς αὐτὴν τοιαύτην ἐπιῤῥοήν, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ σύρεται εἰς τὸν ῥοῦν τῆς γενέσεως, εἰς ἀπάτην, ἀνησυχίαν, εἰς πάθη, ἐπιθυμίας, φροντίδας, φόβον, φαντασίας κτλ. (Φαίδ. 79)· τὸ σῶμα κωλύει καὶ καταστρέφει τὴν ἀΐδιον περιφορὰν τῆς ψυχῆς (Τιμ. 43), ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτῆς εἰς τὸ σῶμα λησμονεῖ τὰς ἐποπτείας αὐτῆς περὶ τῆς εὐδαίμονος καταστάσεως αὐτῆς. (Πολιτ. X, 621). Ἐκ τοῦ νοσώδους σώματος πηγάζουσι νόσοι πνευματικαὶ καὶ ἁμαρτήματα ἠθικά· ἡ ὑγίεια τοῦ σώματος τηρεῖ τὴν ὑγίειαν τοῦ νοῦ (Τιμ. 86. Πολιτ. III, 410). Τὰ φυσικὰ ἰδιώματα τῶν γονέων φθείρονται ἐν τοῖς τέκνοις (Πολιτ. V, 459) καὶ τὰ πνευματικὰ ἐπίσης, καὶ ἔθνη φυσικῶς διακρίνονται (Πολιτικ. 310. Νομ. VI, 773). Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν μικροῖς καὶ μεγάλοις· ὡς τὸ σύμπαν ἐν μεγάλαις περιόδοις μεταβάλλεται, οὕτω καὶ φυτὰ καὶ ζῶα καὶ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ περίοδοι εὐφορίας σωματικῆς καὶ ψυχικῆς καὶ περίοδοι ἀφορίας· διὸ ἡ γέννησις ἐν μὴ εὐνοϊκῷ χρόνῳ γενομένη παρκμόρφοῖ τὸ γένος. (Πολιτ. VIII, 546).

Περὶ δ' ἀθανασίας ψυχῆς κάμνει λόγον ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ, τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ Φαίδωνι ἰδίως. Ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς τοῦ Πλάτωνος ἀπόδειξις στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς· τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτῆς ἐστι τὸ ζῆν· ἄρα αὐτὴ ἐν οὐδεμιᾷ στιγμῇ δύναται ὡς μὴ ζῶσα νὰ νοηθῇ· εἰς ταύτην δὲ τὴν ὀντολογικὴν ἀπόδειξιν ἀναφέρονται ὅλαι αἱ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις τοῦ Πλάτωνος.

Ἡ μὲν πρώτη ἀπόδειξις ἐλήφθη ἐκ τῆς δημοσίας θρησκείας, ὅτι εἰσὶ ἐνθένδε ἀφικόμεναι ψυχαὶ ἐκεῖ, καὶ ὅτι πάλιν δεῦρο ἀφικνοῦνται, καὶ ἐκ τῶν τεθνεώτων γίνονται (Φαίδ. 159. 164).

Ἐὰν ἄρα αἱ ψυχαὶ ἀποχωρίζωνται τῶν σωμάτων καὶ εἰς ἕτερα μεταβαίνωσι, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἀποθνήσκει, ἀλλὰ διαμένει· διότι ἐὰν ἡ ψυχὴ ἀπέθνησκε, μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἤθελον πάντα καταντήσει ἄψυχα (Φαίδ. 72. Πολιτ. X, 611). Ἐπειδὴ δὲ πάντα ἐξ ἐναντίων γίνονται, γίνονται ἐκ τῶν τεθνεώτων τὰ ζῶντα.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἀποδείξει ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι τὰ ζῶντα παράγονται ἐκ τῶν τεθνεώτων καὶ ταῦτα ἐκ τῶν ἀθανάτων· ὁ Πλάτων ὅμως ταῦτα δὲν ἀπέδειξεν. Ὁ Πλάτων τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωὴν θεωρεῖ ἐναντία. Πᾶν δὲ ὄν, ὃ δὲν συνδέεται τῷ θανάτῳ, δὲν δύναται νὰ φθαρῇ· ἄρα ἡ ψυχή ἐστιν ἀθάνατος.

Ἡ δὲ δευτέρα ἀπόδειξις ἀποδεικνύει τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ προτέρου βίου· διότι ἀνάγκη νὰ μέμνηταί τις ὅσα πρότερον ἔμαθε, καὶ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἐὰν ἡ ψυχὴ ἡμῶν δὲν ἦτο που πρὶν ἢ γένηται ἐν τούτῳ τῷ ἀνθρωπίνῳ εἴδει (Φαίδ. 72)· οὐσίαν τῆς ψυχῆς θεωρεῖ ὁ Φαίδων τὴν ζωήν· εἰ ἡ ψυχὴ ἀεὶ ζῇ, ἦν καὶ πρότερον (ἀνάμνησις) καὶ ἔσται (μετὰ θάνατον). Ὁ Φαῖδρος (245) τὴν ψυχὴν θεωρεῖ ἀρχὴν κινήσεως· ὥστε καὶ ταύτῃ ἀθάνατόν τι ἔοικεν ἡ ψυχή. (Μέν. 85).

Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ὁ Πλάτων ν' ἀποδείξῃ τὴν προΰπαρξιν τῆς ψυχῆς, ὃ δὲν ἀπέδειξε, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν ζωὴν αὐτῆς μετὰ θάνατον ἀπέδειξεν.

Ἡ δὲ τρίτη ἀπόδειξις ἀποδεικνύει τὴν ψυχὴν ἁπλῆν καὶ διὰ

τοῦτο ἀθάνατον. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ παραγάγῃ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἁπλότητος, παράγει τὴν ἁπλότητα ἐκ τῆς ἀθανασίας· (Πολιτ. X, 616. Φαιδ. 177 καὶ ἑφ.) ἀθάνατος δ' ἐστιν ἡ ψυχή, διότι ὑπ' οὐδενὸς κακοῦ καταστρέφεται. Ἄρα, ἐὰν ὑπὸ μηδενὸς ἀπόλλυται κακοῦ, μήτε οἰκείου μήτε ἀλλοτρίου, δῆλον ὅτι εἶναι ἀνάγκη αὐτὸ νὰ ἦναι ἀεί· εἰδ' ἀεί ἐστιν ὄν, νὰ ἦναι ἀθάνατον· (Πολιτ. X, 603. Φαιδ. 107). Ἐνταῦθα ὅμως ἔπρεπεν ὁ Πλάτων νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδὲν κακὸν φθείρει τὴν ψυχήν, ὅπερ δὲν ἀπέδειξεν.

Ἡ δὲ τετάρτη ἀπόδειξις ἐλήφθη ἐκ τῆς κινήσεως· διότι τὸ ζῶν ἔχει ψυχήν, τὸ δὲ μὴ ζῶν δὲν ἔχει, καὶ τὸ μὲν ψυχὴν ἔχον κινεῖται ἔσωθεν, τὸ δὲ μὴ ἔχον ἔξωθεν, τὸ ἀεικίνητόν ἐστιν ἀθάνατον· μόνον δὲ τὸ ἑαυτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτό, οὔποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο ἀρχὴ καὶ πηγὴ κινήσεως· τοιαύτη δὲ δύναμις, ἥτις ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς καὶ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς, οὔτε νὰ γείνῃ δύναται, διότι ἡ γενομένη ὑποθέτει ἑτέραν, καὶ ἑπομένως οὐδὲ πρώτη αἰτία ὑπῆρχεν, οὔτε νὰ φθαρῇ, διότι θὰ ἔπαυε πᾶσα κίνησις, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ θὰ κατεστρέφοντο· ἄρα ἡ ψυχὴ ὡς τὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἐστὶν ἀθάνατος (Φαῖδρ. 245).

Ἀλλ' ἡ μείζων πρότασις δὲν ἀπεδείχθη ἱκανῶς, διότι τὸ ἑαυτὸ κινοῦν δὲν ἀπεδείχθη ὅτι δὲν θέλει παύσει ποτὲ κινοῦν· διότι ἐνδεχόμενον εἶναι, ὅτι ἡ δύναμις τῆς κινήσεως δύναται νὰ φθαρῇ ἀφ' ἑαυτῆς· ἄρα ἐκ τῆς ἀποδείξεως ταύτης ἐξάγεται πλέον ἢ ἀποδείκνυται. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ὅλαι αὗται αἱ ἀποδείξεις φέρουσιν εἰς πιθανότητα μᾶλλον, ἢ βεβαιότητα.

Ὁ Πλάτων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀποκλείει τὸ δυνατὸν τῆς καταστροφῆς αὐτῆς (Φαῖδρ. 245).

Ἡ ἀπόδειξις αὕτη συνδέει τὴν θεωρίαν τῆς ἀθανασίας μετὰ τῆς θεωρίας τῆς προϋπάρξεως· διότι, εἰ ἀδύνατον νὰ νοηθῇ ἡ ψυχὴ μὴ ζῶσα, πρέπει καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτῆς νὰ νοηθῇ οὔτε ἀρξαμένη οὔτε τελευτήσουσα.

Ὁ Πλάτων φαίνεται, ὅτι τὰς ψυχὰς ὑπέθετε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ

καταστάσει ἀσωμάτους καὶ ἐν τῇ τελείᾳ ἐπανόδῳ αὐτῶν (Φαιδ. 64 καὶ ἑφ. Τιμ. 81. 85. Πολιτ. X, 621).

Τέλος δὲ τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Τιμαίου πραγματεύεται περὶ τῶν νόσων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος (Τιμ. 81 καὶ ἑφ.).

Ὁ Πλάτων ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ λογικὸν ἀνήγαγε πάντα ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν, καὶ τοῦτο προέθετο νὰ ἀποδείξῃ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ λογικὸν εἶναι θεῖον, εἶναι ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν συγγένειαν ταύτην φυτὸν οὐκ ἔγγειον, ἀλλ' οὐράνιον, ἔχων τὴν μὲν ῥίζαν ἐν τῷ οὐρανῷ, τοὺς δὲ κλῶνας ἐν τῇ γῇ.

Ὁ Πλάτων δεικνύων τὰ ὅρια τῆς φυσικῆς φέρει εἰς τὸ τέλος αὐτῆς, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἠθική· διότι ἡ περὶ φύσεως θεωρία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ εἰς ἀνθρώπων φύσιν τελευτῶσα ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἠθικὴν ὡς τέλος αὐτῆς (Τιμ. 27).

5) *Ἠθική.*

Ὁ Πλάτων παραλαβὼν τὴν ἠθικὴν ἐκ τοῦ Σωκράτους ἀνέπτυξε διὰ τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς φυσικῆς. (**Brandis de perditis Aristot. p. 3**). Ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ ἀσχολεῖται περὶ τὴν γένεσιν, ἡ δὲ ἠθικὴ περὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δὲ φυσικὰ εἰσὶ μέσα τῶν ἠθικῶν, μέσα τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς ἀρχῆς τῆς ἠθικῆς, συνδέεται ἡ ἠθικὴ μετὰ τῆς φυσικῆς. Ἡ ἠθικὴ συνέχεται μετὰ τοῦ τέλους τῆς φυσικῆς, διότι ἡ περὶ ἀρετῆς καὶ πολιτείας θεωρία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς περὶ ψυχῆς καὶ τῶν μερῶν αὐτῆς θεωρίας.

Ἐπειδὴ ἡ περὶ τἀγαθοῦ ἔννοια ἀνῆκεν εἰς τὴν διαλεκτικήν, ἡ δὲ περὶ ἀρετῆς εἰς τὴν φυσικήν, φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ ἠθικὴ ὑποθέτει τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὴν φυσικήν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐθεώρει οὐ μόνον κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν, διότι ἐζήτει τὴν τοῦ ἀγαθοῦ πραγματοποίησιν, ὡς ὀρθῶς ὁ Ῥίττερος παρατηρεῖ (**Gesch. de Phil. II, 445**), προκύπτουσι καὶ τρία μέρη τῆς ἠθικῆς, τὸ περὶ τἀγαθοῦ, τὸ περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ περὶ τῆς πολιτείας.

α) Περὶ τἀγαθοῦ.

Κατὰ Σωκράτην ἡ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ ἀπετέλει τὴν θεμελιώδη βάσιν τῆς ἠθικῆς. Τὴν ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων ἀσπασάμενος λέγει (Πολιτ. VI, 505) ὅτι ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα ἔστι μέγιστον μάθημα καὶ δι' αὐτῆς καὶ δίκαια καὶ τἆλλα χρήσιμα γίνονται· διότι εἰ αὐτὴν οὐχ ἱκανῶς ἴσμεν καὶ τἆλλα ἐπιστάμεθα, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἔσται, ὡς οὐδ' εἰ κεκτήμεθά τι ἄνευ τοῦ ἀγαθοῦ.

Τοῦτο δὲ τὸ ἀγαθόν, ὅπερ παριστᾷ ὡς τὸ αἴτιον τῶν ὄντων καὶ τῆς γνώσεως, ὡς ἐπέκεινα οὐσίας (Πολιτ. VI, 508. 517), πρέπει νὰ ἴδῃ ὁ μέλλων ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ νὰ πράξῃ ἐμφρόνως.

Τὸ ζήτημα περὶ τἀγαθοῦ εἶναι τὸ αὐτὸ τῷ περὶ τῆς εὐδαιμονίας οὔσης κτήσεως τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ δὲ ἀγαθὸν ἐστίν, οὗ πάντες ὀρέγονται, καὶ ὃ δύναται καὶ δεῖ νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ καθαρᾷ θεωρίᾳ χωρὶς τοῦ ὑλικοῦ βίου. Ὁ Θεαίτητος (176) ὑποθέτει ὅτι μὴ ὄντες ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐλεύθεροι ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ζητῶμεν νὰ φύγωμεν δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν θεὸν ὡς ἀφομοιούμενοι ἀρετῇ καὶ γνώσει τῷ θεῷ (1).

Τὴν ἰδέαν ταύτην ἀναπτύσσει ὁ Φαίδων περισσότερον (64 καὶ ἐφ.) θεωρῶν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ὡς ἀναγκαίαν. Καὶ ἡ πολιτεία (VII, 514 καὶ ἐφ.) παριστᾷ ἡμᾶς ἐν σκοτεινῷ σπηλαίῳ ζῶντας καὶ βλέποντας σκιὰς καὶ μόνον μετὰ κόπου φερόμεθα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ὄντως ὄντος· οἱ δὲ φιλόσοφοι ἀναγκάζονται ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ἐπιστημῶν νὰ καταβαίνωσιν εἰς τὰ πολιτικά, διότι οὗτοι βέλτιον γινώσκουσι τὰ εἴδωλα καὶ τὰ δίκαια καὶ τὰ ἀγαθὰ διακρίνουσιν ἀπ' αὐτῶν· (Πολιτ. VII, 519 καὶ ἐφ.)· οἱ ἄνθρωποι ἐσμὲν ὡς ἔν τινι

(1) Θεαίτ. 176. ἀλλ' οὔτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν· ὑπεναντίον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη· οὔτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἱδρύσθαι, τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης· διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα· φυγὴ δ' ὁμοίωσις τῷ θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Τιμ. 47. Πολιτ. VI, 500.

φρουρᾷ (Κρατ. 400. Φαίδ. 62), καὶ ἡ ψυχὴ ἕως ἂν τὸ σῶμα ἔχῃ ὥς τι κακὸν δὲν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ οὗ ἐπιθυμεῖ (Φαίδ. 66), διότι τὸ σῶμά ἐστιν αἴτιον τῶν κακῶν· ἄρα καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι κάθαρσις, καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν κακῶν προέρχεται διὰ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, διότι τὸ σῶμα παρέχει τὰ κακά, (Φαίδ. 67. Κρατυλ. 403), ἄρα μετὰ θάνατον (1). Ἐὰν δ' ὁ Πλάτων ἔμενεν ἐν ταύτῃ τῇ δόξῃ περὶ τοῦ ἠθικοῦ, ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ θὰ εἶχεν ἀποθετικὴν σημασίαν μόνον. Ὁ δὲ Πλάτων παρέχει αὐτῇ καὶ σημασίαν θετικήν.

Ὁ Πλάτων ὑποθέτων τὸ λογικὸν ὡς τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν ἐνόμιζε τὴν ψυχὴν ἄκουσαν ἀμαθῆ (Σοφιστ. 228), καὶ διὰ τοῦτο ἄκουσαν κακήν· (οὐδεὶς ἑκὼν κακός)· διότι ἡ βούλησις ἀποβλέπει πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ ἄν τις ἕνεκά του πράττει, οὐ τοῦτο βούλεται, ὃ πράττει, ἀλλ' ἐκεῖνο, οὗ ἕνεκα πράττει· ἕνεκα ἄρα τοῦ ἀγαθοῦ ἅπαντα ταῦτα ποιοῦσιν οἱ ποιοῦντες (Μεν 77. Γοργ. 466)· ἄρα βουλόμενός τις νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθὸν πράττει ἐξ ἀγνοίας τὸ κακόν, διότι αὐτῷ φαίνεται ἀγαθόν· ἄρα τὸ κακὸν ποιεῖ ὁ ποιῶν δι' ἔλλειψιν γνώσεως· ὁ δ' ἐνάρετος ἀπ' ἐναντίου παρίσταται ὡς ἔμπειρος ἀνήρ. (Ἱππίας Ἐλάττ· 376).

Ἐπὶ δὲ Πλάτωνος ὑπῆρχον θεωρίαι πολλαὶ περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ, ἰδίως δ' ἡ τοῦ Δημοκρίτου, τῶν Σοφιστῶν, τοῦ Ἀριστίππου καὶ ἄλλων. Τὰς θεωρίας τῶν Σοφιστῶν καταπολεμεῖ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ ἀποδεικνύων ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη εἰσὶ ταὐτόν. Ἐν τῷ Λάχητι ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῆς τοῦ Πρωταγόρου θεωρίας δεικνύων ὅτι ἡ ἡδονὴ καὶ τἀγαθὸν δὲν εἶναι ταὐτόν. Ἐν τῷ Χαρμίδῃ, ὅτι ἡ σωφροσύνη ἀνάγεται εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἐν τῷ Εὐθύφρονι τάσσει τὴν σωφροσύνην ὑπὸ τὴν δικαιοσύνην ἀνάγων εἰς τὴν γνῶσιν, τὸ δ' ὅσιον εἰς τὸ δίκαιον (Χαρμ. 11 καὶ ἐφ.). Ἐν τῷ Γοργίᾳ κατα-

(1) Φαίδ. 67. Κάθαρσις δὲ εἶναι οὐ τοῦτο ξυμβαίνει, ὅπερ πάλαι ἐν τῷ λόγῳ λέγεται, τὸ χωρίζειν ὅτι μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχήν . . . Ἐπειδὰν ἡ ψυχὴ καθαρὰ ᾖ πάντων τῶν περὶ τὸ σῶμα κακῶν καὶ ἐπιθυμιῶν,

κρίνει τοὺς Σοφιστάς, ὅτι ἐκλαμβάνοντες ἀντικείμενον τῆς ῥητορικῆς τὸ πείθειν ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ ἀρέσωσι καὶ οὐχὶ εἰς τὸ δίκαιον·

Ὁ Πλάτων ἀποδείξας, ὅτι ἡ τέρψις καὶ ἡ ἡδονή, ἣν οἱ σοφισταὶ μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ συνέχεον, δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον, τουτέστι δὲν εἶναι τὸ ἀληθὲς τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἀλλ' ὡς γινόμενον ἀντικείμενον τῆς δόξης, ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ῥήτωρ καὶ ὁ σοφιστὴς εἶναι ταὐτόν· διότι καὶ ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ σοφιστική ἐστι περὶ τὸ μὴ ὄν. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος κατέκρινε τοὺς ἐνδόξους πολιτικούς, ὡς τὸν Περικλέα, τὸν Κίμωνα, τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτι εἰς ἀρέσκειαν ἀπιδόντες κατέστησαν τοὺς πολίτας χείρους καὶ οὐχὶ βελτίστους· διότι βελτίστους αὐτοὺς ποιεῖ μόνη ἡ ἐπιστήμη. (Γοργ. 520 καὶ ἐφ. Θεαίτ. 176. Φαίδ. 64. Πολιτ. I, 345 καὶ ἐφ.)

Ἐν δὲ τῷ Μένωνι συζητεῖ ἂν ἡ ἀρετὴ εἶναι διδακτὴ ἢ οὔ· ἐξ ἑνὸς δεικνύει, ὅτι καθὸ ἐπιστήμη ἐστὶ διδακτόν, ἐξ ἑτέρου δ' ὅτι οὐ διδακτόν, ἐπομένως ὅτι ἡ ἀρετὴ θείᾳ μοίρᾳ παραγίνεται, οἷς ἂν παραγίγνηται.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων τὸ ἀγαθὸν θεωρεῖ βάσιν τῆς ἠθικῆς, ἐξετάζει αὐτὸ ἐν τῷ Φιλήβῳ. Ἐν τῷ Φαίδρῳ ὁρίζει τὸ ἀγαθὸν θετικῶς, ἀποφαινόμενος τοῦ ἔρωτος τὸ ἀντικείμενον τὸ καθ' αὑτὸ καλόν, καὶ τὴν ἡδονὴν ὡς συστατικὸν τοῦ ἀγαθοῦ· ἰδίως δὲ ἐν τῷ Φιλήβῳ πραγματεύεται περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ ἀνασκευάζων καὶ τὴν τοῦ Ἀριστίππου περὶ ἡδονῆς θεωρίαν καὶ τὴν περὶ τῆς φρονήσεως τῶν Κυνικῶν καὶ Μεγαρικῶν. Ὁ Πλάτων ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀγαθόν, οὐχὶ ὅμως αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Ὁ Φίληβος ἀγαθὸν λέγει τὸ χαίρειν πᾶσι ζώοις καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τέρψιν καὶ ὅσα τοῦ γένους τούτου σύμφωνα εἰσίν.

Ὁ Πλάτων ἀγαθὰ δὲν λέγει ταῦτα, ἀλλὰ τὸ φρονεῖν καὶ τὸ νοεῖν καὶ μεμνῆσθαι καὶ τὰ τούτων συγγενῆ, δόξαν ὀρθὴν καὶ ἀληθεῖς λογισμοὺς ἀμείνονα τῶν ἄλλων. (Φιληβ. 11).

Ἐξετάζει δὲ πότερον ἡ ἡδονὴ εἶναι τἀγαθὸν ἢ ἡ φρόνησις ἤ τι τρίτον ἄλλο ; (Φιληβ. 14).

Ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸν εἶναι τέλειον καὶ ἱκανόν, καὶ πᾶν τὸ γιγνῶσκον αὐτὸ θηρεύει, ἐξετάζει ὁ Πλάτων τὸν βίον τῆς ἡδονῆς καὶ τὸν τῆς φρονήσεως, ἕκαστον χωρίς. (Φιλ. 20).

Ὁ Πλάτων δεικνύει ὅτι ὁ χαίρων ταῖς μεγίσταις ἡδοναῖς διαβίου πρέπει νὰ ἀγνοῇ, διότι εἶναι ἐστερημένος φρονήσεως· καὶ ἐὰν δὲν ἔχῃ μνήμην, ἀνάγκη νὰ μὴ μέμνηται ὅτι ποτὲ ἔχαιρε, μηδὲ νὰ δοξάζῃ ὅτι χαίρει μὴ ἔχων δόξαν ἀληθῆ, στερούμενος δὲ καὶ λογισμοῦ δὲν λογίζεται ὅτι δύναται νὰ χαίρῃ καὶ εἰς τὸ μετέπειτα. Ὁ τοιοῦτος δὲν θέλει ζῇ βίον ἀνθρώπου, ἀλλὰ ζώου. (Φιληβ. 21). Ἐὰν δὲ πάλιν ζῇ ἔχων νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ἐπιστήμην καὶ μνήμην πάντων, στερούμενος ὅμως ἡδονῆς καὶ λύπης, ὁ τοιοῦτος θέλει ζῇ ἀπαθὴς πάντων τούτων· ἐπομένως καὶ ὁ τῆς φρονήσεως βίος, ὡς ὁ τῆς ἡδονῆς, δὲν εἶναι τέλειος, ἀλλ' ἐνδεής. Ἐὰν ἄρα οὐδέτερος τῶν βίων ἔχῃ τἀγαθόν, ἔσται τέλειος ὁ συναμφότερος, ὁ ἐξ ἡδονῆς καὶ φρονήσεως μιχθείς, κοινὸς γενόμενος ; Τὸν μικτὸν τοῦτον βίον ὁ Πλάτων θεωρεῖ ἀνώτερον ἀμφοτέρων ἀποδεικνύων ἐκ τῶν τοῦ παντὸς ἀρχῶν, τοῦ ἀπείρου, τοῦ πέρατος, τοῦ μικτοῦ καὶ τοῦ τετάρτου, τῆς αἰτίας. Φιληβ. 23). Τούτων δὲ τὸ μὲν ἄπειρον περιλαμβάνει τό τε μᾶλλον καὶ ἧττον, τὸν δ' ἀριθμὸν καὶ τὸ μέτρον ἀπολογίζει εἰς τὸ πέρας· τρίτον δ' ἐξ ἀμφοτέρων ἐκλαμβάνει τὸ μικτόν, καὶ τέταρτον τὴν αἰτίαν τῆς μίξεως καὶ γενέσεως. (Φιληβ. 24).

Ὁ Πλάτων ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἡδονὴ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔχουσα καὶ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ τὴν γένεσιν δὲν δύναται νὰ ἦναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ σύμπαντα καὶ τοῦτο τὸ ὅλον δὲν ἐπιτροπεύει ἡ τοῦ ἀλόγου καὶ τυχαίου δύναμις, ἀλλὰ νοῦς τις καὶ φρόνησις διακοσμοῦσα πάντα καὶ τὸν κόσμον, ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ νοῦς εἶναι συγγενὴς τῆς αἰτίας (Φιληβ. 30 καὶ ἐφ.).

Ἵνα δὲ προσδιορίσῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἡδονῆς διέκρινεν εἴδη αὐτῆς· ἓν εἶδος αὐτῆς ἐστιν ἡ μίξις λύπης τε καὶ ἡδονῆς κατὰ φύσιν· λύπη πότε γίνεται ; ὅταν ἡ ἁρμονία λύεται, εὐθὺς γίνεται λύσις τῆς φύσεως καὶ γένεσις ἀλγηδόνων· ὅταν δ' ἡ ἁρμονία ἀντικαθίσταται ἐν τοῖς μέρεσιν, πάλιν ἡδονὴ γίνεται· πεῖνά ἐστι λύσις καὶ λύπη· ἐδωδὴ δέ, πλήρωσις γινομένη, ἡδονή· δίψος δ'

αὖ φθορὰ καὶ λύπη καὶ λύσις· ἡ δὲ τοῦ ὑγροῦ τὸ ξηρανθὲν πληροῦσα δύναμις, ἡδονή· διάκρισις δ' αὖ καὶ διάλυσις, ἡ παρὰ φύσιν, τοῦ πνίγους πάθη, λύπη· κατὰ φύσιν δὲ πάλιν ἀπόδοσις καὶ ψύξις, ἡδονή· καὶ ῥίγους ἡ μὲν παρὰ φύσιν τοῦ ζώου τῆς ὑγρότητος πῆξις, λύπη· πάλιν δὲ ἡ κατὰ φύσιν ὁδός, ἡδονή. Ἐν τούτῳ τῷ εἴδει τῆς ἡδονῆς ἡδονὴ καὶ λύπη ἕπονται ἀλλήλαις σχεδὸν πάντοτε· ὅσῳ μείζων ἡ λύπη, τόσῳ ἡ ἀκολουθοῦσα αὐτῇ ἡδονή· ὥστε, ὅπου αἴσθησις κενώσεώς ἐστι, προηγεῖται λύπη ἡδονῆς· διότι τοῦτο τὸ εἶδος τῆς ἡδονῆς γίνεται ἐκ φυσικῶν χρειῶν (Φιλ. 31 καὶ ἐφ.).

Ἕτερον δ' εἶδος λύπης τε καὶ ἡδονῆς γίνεται χωρὶς τοῦ σώματος, αὐτῆς τῆς ψυχῆς διὰ προσδοκίαν γιγνόμενον· λ. χ. τὸ μὲν πρὸ τῶν ἡδέων ἐλπιζόμενον ἡδὺ καὶ θαρράλεόν ἐστι, τὸ δὲ πρὸ τῶν λυπηρῶν φοβερὸν καὶ ἀλγεινόν· ὅταν δὲ τούτων οὐδὲν ὑπάρχῃ, ἔστι τρίτη τις ἡμῶν ἡ τοιαύτη διάθεσις παρά τε τὴν τοῦ χαίροντος καὶ παρὰ τὴν τοῦ λυπουμένου (Φιληβ. 32).

Ἕτερα δ' εἴδη ἡδονῶν εἰσὶν αἱ περὶ τὰ χρώματα καὶ σχήματα καὶ τὰς ὀσμάς, καὶ τοὺς τόνους, καὶ περὶ τὰ νοητὰ ἡδοναὶ καὶ τὰ μαθήματα (Φιληβ. 50)· καὶ τὰς μὲν ὑλικὰς ὀνομάζει ὁ Πλάτων μὴ καθαράς, ἀλλὰ λύπαις μεμιγμένας, τὰς δὲ νοητὰς καθαρὰς καὶ ἀλύπους. Τὰς δὲ ἡδονὰς διήρεσεν ὁ Πλάτων καὶ εἰς κρείττους καὶ χείρους, εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς· ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη, ἡ εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, ὑποθέτει, ὅτι ἐν ταῖς ἡδοναῖς δύναται νὰ προέλθῃ ὀρθὴ καὶ ψευδὴς δόξα, διότι δύναται ἀντὶ λύπης νὰ ἐκληφθῇ ἡδονὴ καὶ ἀντιστρόφως. Ἐπειδὴ ἡ ὑλικὴ ἡδονὴ εἶναι μεμιγμένη λύπῃ, ἕπεται, ὅτι ἡδονὴ ὑλικὴ δὲν εἶναι ἀληθής· (Πολιτ. ΙΧ, 583. Φιλ. 50)· ἀληθεῖς ἡδοναὶ εἰσὶν αἱ καθαραί, ἰδίως δ' αἱ ψυχικαί· διότι ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται ἀληθῆ ἡδονήν, ὅταν πληροῦται τοῦ ὄντως ὄντος (Πολιτ. ΙΧ, 583)· ἄρα ἀληθὴς ἡδονὴ ἔστι τῷ Πλάτωνι ἡ περὶ τὸ λογικόν, ψευδὴς δ' ἡ περὶ τὸ θυμοειδές, τὸ φίλαρχον, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, τὸ φιλοχρήματον (Πολιτ. ΙΧ, 580)· διότι ὁ ζῶν ἐν ὑλικαῖς ἐπιθυμίαις ὀρέγεται χρημάτων πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν, ὁ δ' ἐν θυμῷ ζῶν τὴν ἡδονὴν εὑρίσκει ἐν τῇ τιμῇ καὶ τῇ δόξῃ, ὁ δ' ἐν

λογικῷ, τῷ ἀληθεῖ ὄντι, εὑρίσκει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ἐν τῇ πολιτείᾳ (ΙΧ, 581) λέγει, ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς τῆς ψυχῆς δυνάμεις εἰσὶ τρία γένη ἀνθρώπων, φιλόσοφον, φιλόνεικον καὶ φιλοκερδές, καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς βίοι, ὧν ἕκαστος ἔχει τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἡδονάς, ἀλλ' ἡ τοῦ φιλοσόφου εἶναι ἀνωτέρα ὡς μετέχουσα τοῦ ὁμοίου καὶ ἀθανάτου. Ὅλα δὲ τὰ εἴδη τῶν καθαρῶν ἡδονῶν δὲν ἀνήκουσι τῇ ἡδονῇ τοῦ λογικοῦ.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τῷ νῷ τὴν ἡδονὴν ἀντιτάττων ἀποδεικνύει ὅτι οὔτε ἡ ἡδονὴ στερουμένη τοῦ νοῦ, οὔτε ὁ νοῦς στερούμενος τῆς ἡδονῆς, δύναται νὰ ἦναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν· διότι τὸ ἀγαθόν ἐστι τελεώτατον, ἱκανόν, μηδενὸς δεόμενον (Φιληβ. 20 καὶ 60). Ζητῶν δὲ τὴν σχέσιν τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ νοῦ πρὸς τὰς τοῦ σύμπαντος ἀρχὰς δεικνύει, ὅτι ἡ ἡδονὴ ἀνάγεται εἰς τὸ ἄπειρον ὡς περιέχουσα τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον (Φιληβ. 27), ὡς ταῖς ἀκαθάρτοις ἡδοναῖς ὑπάρχει τὸ ἄμετρον, ταῖς δὲ καθαραῖς τὸ ἔμμετρον· διὰ τοῦτο ὁ νοῦς εἶναι ἀνώτερος τῆς ἡδονῆς, διότι παρέχει τὸ ἔμμετρον καὶ τὴν τάξιν (Φιληβ. 30). Πρὸς δὲ τούτοις τὴν ἡδονὴν ὁ Πλάτων θεωρεῖ γένεσιν· ἐπειδὴ δ' ἡ γένεσις ἕνεκα τῆς οὐσίας, τίθεται εἰς ἄλλην μοῖραν, ὡς καὶ ἡ οὐσία εἰς ἄλλην, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἦναι τὸ ἀγαθόν. (Φιληβ. 53).

Ὁ Πλάτων ὅμως συνταυτίζων τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς γεννέσεως δὲν ἀποδεικνύει τὴν ἐκ τῆς ἡδονῆς εἰς τὴν γενεσιν μετάβασιν.

Ὁ Πλάτων τὴν ἡδονὴν ἐκλαμβάνει μέσον (Γοργ. 506 τὸ ἡδὺ ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ) φέρον εἰς τἀγαθόν· καὶ ὡς ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα ἔχει ὥς τινα ἀγωγὸν πρὸς φανέρωσιν τῆς λογικῆς ὑπάρξεως, οὕτω θεωρεῖ ὁ Πλάτων καὶ τὴν ἡδονὴν ὡς μέσον τῆς λογικῆς ἀναπτύξεως· π. χ. πᾶς τις ἐπιδίδει ὅπου ἔχει κλίσιν, ἡδονήν· ἡ ἡδονὴ ἡ ἄμμετρος εἶναι πρόσκομμα τοῦ λογικοῦ βίου, ἡ δὲ ἔμμετρος εἶναι ἀναγκαία· (Πολιτ. VII, 558)· διὸ πρέπει τις τὰς μὲν ἀμέτρους νὰ περιορίζῃ διὰ τοῦ λογικοῦ, τὰς δ' ἐμμέτρους νὰ παραδέχηται (Φιληβ. 62. 64).

Μετὰ δὲ τῆς ἡδονῆς συνέχεται καὶ ἡ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων

ἀγαθῶν θεωρία. Πολλοὶ συγχέουσι τὰ ἀγαθά, ἃ εἰσὶ μέσα τοῦ ἀγαθοῦ, μετ' αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ δὲ μέσα ταῦτα εἰσὶν ἀγαθὰ μετὰ λόγου, ἄνευ δὲ λόγου βλαβερά· (Νομ. 631. ΙΙ, 661. Πολιτ. ΙΙ, 357)· ταῦτα δὲ τὰ ἀγαθά, ἃ εἰσὶ μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, εἰσὶν ἡδοναὶ (σωματικαί), ὑγίεια, κάλλος, περιουσία, τιμή· ταῦτα δ' εἰσὶν ἀγαθά, ὅταν τις χρῆται ἐμμέτρως, ὅταν δ' ἀμέτρως, ὑπερβαλλόντως, εἰσὶ κακά· ἄρα ἡ ὑπερβολὴ ἔστι βλαβερά· (Νομ. ΙΙΙ, 690)· ἐντεῦθεν λαβὼν τὴν ἀφορμὴν ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεφήνατο τὴν ἀρετὴν μεσότητα.

Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ἀπαριθμεῖ (Φιληβ. 66) ὡς πρῶτον μὲν ὡς περὶ μέτρον καὶ τὸ μέτριον καὶ καίριον κλ., ὡς δεύτερον δὲ περὶ τὸ σύμμετρον καὶ καλὸν καὶ τὸ τέλεον καὶ ἱκανὸν καὶ ὅσα ταύτης τῆς γενεᾶς εἰσίν, τρίτον νοῦν καὶ φρόνησιν, τέταρτον ἐπιστήμας καὶ τέχνας καὶ δόξας ὀρθάς, πέμπτον τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ὀρθὴν δόξαν· πέμπτον τὰς ἀλύπους ἡδονάς, τὰς καθαρὰς ἐπιστήμας τῆς ψυχῆς, ταῖς αἰσθήσεσιν ἑπομένας· περὶ δὲ τῆς ἕκτης ἀποσιωπᾷ. Ἀλλ' ἡ ἀρίθμησις αὕτη καὶ ἀόριστος εἶναι καὶ ἀτελὴς καὶ ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀρχῆς παραγομένη. Ἐνταῦθα δὲ φαίνεται, ὅτι ὁ Πλάτων ἀπέβλεπεν εἰς ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου.

Ὁ Πλάτων μακρύνεται τῆς κυνικῆς ἀπαθείας, διότι συνιστᾷ μετριοπάθειαν καὶ οὐχὶ ἀπάθειαν (Πολιτ. Χ, 603).

β) Περὶ τῆς ἀρετῆς.

Ὁ Πλάτων παραδέχεται τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρετῆς, χωρὶς καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὴν μετάβασιν αὐτῆς ἐκ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ.

Ὡς μέγιστον δὲ τέλος θεωρεῖ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ (Θεαίτ. 176. Πολιτ. Χ, 613. ἐπιτηδεύων ἀρετὴν ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ). Τὸ οὐσιῶδες καὶ μόνον μέσον πρὸς εὐδαιμονίαν ἐστὶν ἡ ἀρετή. Ὅταν ἡ ψυχὴ τὰ αὐτῆς ἔργα εὖ ἀπεργάσηται ζῇ εὐδαιμόνως, ἀποτυχοῦσα δὲ κακοδαιμόνως· διὸ ὁ μὲν δίκαιος ζήσει εὐδαίμων, ὁ δὲ ἄδικος ἄθλιος. (Πολιτ. Ι, 353). Ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ὀρθὴ ἰδιότης, ἐσωτερικὴ τάξις, ἁρμονία καὶ ὑγίεια τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ κακία τὸ ἐναντίον.

Μόνος ὁ ἐνάρετος ἐστὶν ἐλεύθερος, διότι ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἄρχει μόνος ὁ νοῦς· μόνος ἔστι πλούσιος ἐν αὐτῷ, φαιδρός, ἀτάραχος, ἀπ' ἐναντίου ἡ ψυχὴ ὑπὸ πάθους ἀρχομένη ἔστι πτωχή, δειλή, δούλη, περίλυπος. (Πολιτ. ΙΧ, 583 καὶ ἑφ.)· μόνος ὁ τοῦ ἀϊδίου ἁψάμενος καὶ πληρωθεὶς εὑρίσκει ἀληθῆ ἐπανάπαυσιν· ὅλαι αἱ ἄλλαι ἡδοναὶ εἰσὶν ἀπατηλαί· (Πολιτ. ΙΧ, 577)· ἡ ἀρετὴ φέρει τὴν ἀμοιβήν, ἡ κακία τὴν τιμωρίαν. (Πολιτ. Χ, 612).

Κατ' ἀρχὰς παρεδέχετο ὁ Πλάτων, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἔστι γνῶσις, μία καὶ διδακτή· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα διέκρινε πολλὰς ἀρετάς, ἃς ἥνωσε μετὰ τῆς μιᾶς.

Ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὑπόθεσιν τῆς ἀρετῆς τὴν φυσικὴν ἱκανότητα, καὶ αὐτῆς δεικνύει τριπλῆν βαθμίδα, τὴν τῆς σωφροσύνης, τὴν τῆς ἀνδρίας καὶ τὴν τῆς ἐπιστήμης (Πολιτ. VI, 487)· νομίζει δὲ ὅτι αἱ κατώτεραι περιλαμβάνονται ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ. (Πολιτ. V, 474. ΙΙΙ, 415).

Ὁ Πλάτων ἑπόμενος τῷ Σωκράτει ἀπεφήνατο ἐν τοῖς προτέροις διαλόγοις τὴν ἀρετὴν γνῶσιν.

Ἐν δὲ τῷ Μένωνι εὗρεν, ὅτι πρὸς ἀρετὴν ὁδηγοῦσιν ἥ τε ὀρθὴ δόξα καὶ ἡ ἐπιστήμη· ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ λέγει, ὅτι ἡ συνήθης ἀρετή, ἡ δημοτική, πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς φιλοσοφικῆς. (Πολιτ. VII, 518).

Ἡ δ' ἔννοια καὶ διαίρεσις τῆς ἀρετῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σημασίας καὶ τῆς τάξεως, ἣν ἔχει ὁ βίος τοῦ λογικοῦ, τοῦ θυμοειδοῦς καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ· διὸ καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τῶν τριῶν τούτων τῆς ψυχῆς μορίων ἐθεώρησεν ὁ Πλάτων καὶ τὴν ἀρετὴν ὡς μίαν καὶ πολλὰς (Νομ. ΧΙΙ, 968 Πολιτικ. 306), τὴν δὲ δικαιοσύνην ὡς μητέρα ἁπασῶν τῶν ἀρετῶν, διότι οὐδεμία πρᾶξις δύναται ἐνάρετος νὰ θεωρηθῇ, ἐὰν δὲν ἦναι δικαία. (Γοργ. 504. Νομ. Ι, 630. ΙΧ, 863).

Ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ (329) ἀναφέρει τέσσαρας ἀρετάς, τὴν ὁσιότητα δ' ὡς πέμπτην. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ (ΙΙΙ, 402) ἀναφέρει

καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἐλευθεριότητα πρὸς τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἀνδρίᾳ.

Ἡ δὲ περὶ ἀρετῆς τοῦ Πλάτωνος θεωρία εἰς τὰ μόρια τῆς ψυχῆς ἀναγομένη καθίσταται ἐπιστημονική, διότι εἰς ταῦτα ἀναφέρεται ἡ τετραπλῆ τῆς ἀρετῆς διαίρεσις, διότι ἕκαστον τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρετήν. Κατὰ δὲ τὰ τρία μόρια τῆς ψυχῆς γίνονται κατ' ἀρχὰς τρεῖς ἀρεταί, ταύταις δὲ προστίθεται καὶ τετάρτη, ἡ ἁρμονία καὶ συμμετρία τῶν τριῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη.

Τὴν πρώτην, τὴν ἀρετὴν τοῦ λογικοῦ, ὀνομάζει ὁ Πλάτων φρόνησιν καὶ σοφίαν, τὴν δὲ τοῦ θυμοειδοῦς ἀνδρίαν, τὴν δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ σωφροσύνην κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἀκολασίας, τὴν δὲ τετάρτην, τὴν συντάττουσαν καὶ ἁρμόττουσαν τὰς ἄλλας ἀρετάς, δικαιοσύνην. (Πολιτ. IV, 441).

Ἵνα ὁ ἄνθρωπος πράττῃ καλῶς, δοξάζει ὁ Πλάτων, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸν σκοπὸν τοῦ βίου, τουτέστι τὸ ὄντως ἀγαθόν· ἡ γνῶσις τούτου εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ λογικοῦ, ἡ σοφία· (Πολιτ. VII, 519)· οὕτω συνδέεται ἡ ἀρετὴ μετὰ τῆς ἐπιστήμης τῆς *μεγίστης ἐν τῷ βίῳ δυνάμεως·* (Γοργ. 500. Πρωτ. 352. 356. Πολιτικ. 284)· διότι αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ· ἡ δ' ἀρετὴ καθὸ ἐπιστήμη ἐστὶ καὶ διδακτή· (Εὐθυδ. 281. Πολιτ. VII, 518)· ἡ δὲ γνῶσις αὕτη τοῦ ἀγαθοῦ δύναται διὰ κακῆς ἕξεως ἢ ἐπιθυμίας νὰ ἀπολεσθῇ. (Πρωτ. 357. ὥστε τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἡδονῆς ἥττω εἶναι, ἀμαθία ἡ μεγίστη).

Ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ αὕτη δι' ἐξωτερικῶν ἐπιρρόων δύναται νὰ ἀπολεσθῇ, ἀποδείκνυται ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φρόνησις δὲν εἶναι τελεία, ἢ μᾶλλον δὲν εἶναι φρόνησις, σοφία, ἀλλὰ ὀρθὴ δόξα· διότι, εἰ φρόνησις ἦτο, θὰ ἦτο ἀμετάβλητος.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι μόνον ἀντίτυπα ἔχομεν τῆς ἀρετῆς καὶ οὐχὶ αὐτὴν τὴν ἀρετήν· (Συμπ. 212. Μέν. 100. Φαίδ. 69)· ἡ δ' ἀτελὴς ἀρετὴ ἡ ἐκ δόξης ὀρθῆς διακρίνεται τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς, διότι δὲν διαμένει ἐν τῇ ψυχῇ, ὡς ἐκείνη, οὐδὲ γινώσκει τις πῶς ἐγένετο ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐνοικεῖ τῷ ἀνθρώπῳ θείᾳ μοίρᾳ. (Μεν. 97).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ἀληθὴς ἀρετὴ εἶναι μόνη ἡ σοφία, αἱ δ' ἄλλαι ὡς πρὸς αὐτὴν εἰσὶ σκιαὶ (Φαίδ. 68)· ἡ δὲ δόξα αὐτὴ τὸν φιλόσοφον παριστᾷ ὡς παράδειγμα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Ἡ ἀνδρία ὥρισται νὰ ἦναι τῆς σοφίας ἐπίκουρος· ἀλλ' ἡ ἀνδρία δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ περιφρονῇ τις τὸν θάνατον καὶ νὰ ἐγκαρτερῇ ἐν κινδύνοις, διότι ἡ ἀνδρία ἄνευ σοφίας καταντᾷ ὁρμὴ θηριώδης, ἀλλὰ εἰς τὴν περὶ τἀγαθοῦ καὶ κακοῦ γνῶσιν(1).

Ἐπειδὴ ἡ ἀνδρία ἀποβλέπει εἰς διατήρησιν τῆς ὀρθῆς περὶ τἀγαθοῦ δόξης, φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ σοφία δὲν εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ μόνιμος καὶ τελεία, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐκινδύνευε νὰ ἀπολεσθῇ· ἐὰν δ' ἦτο μόνιμος, ἔπρεπεν ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ νὰ ἀνάγωνται εἰς αὐτήν. Τὸ δ' αἴτιον, δι' ὃ ἡ ὀρθὴ περὶ τἀγαθοῦ δόξα δὲν διαμένει ἐν ἡμῖν, εἶναι, ὅτι ἡ φύσις ἡμῶν εἶναι μεμιγμένη τῷ ἐπιθυμητικῷ, ὃ παριστᾷ ἡμῖν ἕτερον ἀγαθὸν ὡς τἀληθές· διὸ καὶ ἡ ἀνδρία εἶναι ἀναγκαία πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς σοφίας κατὰ τῶν συγχύσεων, αἷς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἀπειλεῖ τὴν ψυχὴν (Πολιτ. IV, 429).

Ἡ τρίτη ἀρετή, ἡ σωφροσύνη, ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν, ὃ θεωρεῖ ὁ Πλάτων ὡς τὸ χεῖρον τῆς ψυχῆς μόριον, διότι μόνον ἀποβλέπει εἰς γένεσιν· ὡς τὸ χεῖρον δ' ὥρισται ἵνα ἄρχηται ὑπὸ τοῦ κρείττονος καὶ ὑποτάσσηται τῷ λογικῷ. Τοῦτο δ' ὅταν τὸ ἐν ψυχῇ βέλτιον ἄρχῃ, λέγεται σῶφρον, ὅταν δὲ τὸ χεῖρον, τὸ ἐπιθυμητικόν, κέκληται ἀκόλαστον (Πολιτ. IV, 431)· ἄρα πρέπει νὰ ἄρχηται, ἵνα μηδεμία ᾖ ἐν τῇ ψυχῇ ἔρις, ἀλλ' ἁρμονία καὶ τάξις· ἄνευ δὲ τῆς σοφίας δὲν δύναται καὶ ἡ ἀνδρία καὶ ἡ σωφροσύνη νὰ ὑπάρξῃ, διότι ἡ ψυχὴ ταύτης μεταλαμβανομένη σώφρων ἐστὶ καὶ φρόνιμος, μὴ κοινωνήσασα δὲ ἐπονείδιστός τις γίνεται εὐήθεια καὶ ἀκολασία (Πολιτικ. 309).

(1) Πρωτ. 360. Πολιτικ. 309. Λαχ. 198 Πολιτ. IV, 429. *σωτηρίαν ἔγωγε,* εἶπον, λέγω τινὰ εἶναι τὴν ἀνδρίαν· ποίαν δὲ σωτηρίαν; τὴν τῆς δόξης τῆς ὑπὸ νόμου διὰ τῆς παιδείας γεγονυίας περὶ τῶν δεινῶν, ἅτε ἐστὶ καὶ οἷα· διὰ παντὸς δὲ ἔλεγον αὐτὴν σωτηρίαν τῷ ἔν τε λύπαις ὄντα διασώζεσθαι αὐτὴν καὶ ἐν ἡδοναῖς καὶ ἐν ἐπιθυμίαις καὶ ἐν φόβοις καὶ μὴ ἐκβάλλειν.

Ἡ δὲ τετάρτη ἀρετή, ἡ δικαιοσύνη, ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς ἀνωτέραν ἔννοιαν τῆς συνήθους ὑπὸ τῶν πολλῶν διδομένης.

Ὁ Πλάτων (Πολιτ. Ι, 332) ἀναιρεῖ τὸν Σιμωνίδην συγχέοντα τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὀφειλόμενον καὶ διὰ τοῦτο δικαιοσύνην ὀνομάζοντα τὸ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς, ἀποδεικνύων ὅτι ὁ δίκαιος μήτε φίλον πρέπει νὰ βλάπτῃ μήτε ἐχθρόν (Πολιτ. Ι, 335)· ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Θρασύμαχον ἀναιρεῖ ἰσχυριζόμενον δίκαιον τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον, δεικνύων ὅτι τὸ δίκαιον ὡς τὸ ἀγαθὸν δὲν ὁρίζεται κατὰ τὸ δοκοῦν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἔστιν ἀΐδιον καὶ θεῖον. Διὸ ἡ ἔννοια αὕτη τῆς δικαιοσύνης δὲν ἀναφέρεται εἴς τινα ἐξωτερικὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐσωτικὴν ἁρμονίαν τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, ὧν ἑκάστη ἀπεργάζεται τὸ αὑτῆς ἔργον (Πολιτ. IV, 443). Ἡ δ' ἔννοια αὕτη τῆς δικαιοσύνης προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἐπειδὴ αἱ τρεῖς ἀρεταὶ προηγοῦνται τῆς δικαιοσύνης, φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἄνευ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ νοηθῇ· διότι αὗται ἀποτελοῦσαι τὸ περιεχόμενον τῆς δικαιοσύνης δὲν δύνανται ἄνευ αὐτῆς νὰ ὑπάρξωσι· διότι δὲν θὰ εἶχον τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν τάξιν, ἀλλὰ θὰ ἦσαν ἄνευ μορφῆς, ἥτις συνδέει αὐτάς (1)· διὸ λέγει ὁ Πλάτων, ὅτι ἐν ἁρμονίᾳ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων δύναται νὰ ζῇ μόνος ὁ δίκαιος· ὁ δὲ μεθ' ἑαυτοῦ ἐν ἁρμονίᾳ ὢν ἐστὶν εὐδαίμων, ὁ δὲ μὴ ὤν, κακοδαίμων· τοιοῦτος δέ, κακοδαίμων καὶ ἄθλιος, νὰ ἦναι ὁ ἄδικος οὐ λυσιτελεῖ (Πολιτ. IX, 580)· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι οὐδέποτε λυσιτελέστερόν ἐστι δικαιοσύνης ἀδικία (Πολιτ. Ι, 354).

Ἡ σχέσις τῶν ἀρετῶν πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἶναι παράστασις ἀρίστη, ἡ δ' ἔννοια τῆς δικαιοσύνης περιλαμβάνει ἁ-

(1) Πολιτ. IV, 433. δοκεῖ μοι τὸ ὑπόλοιπον ἐν τῇ πόλει ὧν ἐσκέμμεθα, σωφροσύνης καὶ ἀνδρίας καὶ φρονήσεως, τοῦτο εἶναι, ὃ πᾶσιν ἐκείνοις τὴν δύναμιν παρέσχεν, ὥστε ἐγγενέσθαι καὶ ἐγγενομένοις γε σωτηρίαν παρέχειν, ἕωσπερ ἂν ἐνῇ· καί τοι ἔφαμεν δικαιοσύνην ἔσεσθαι τὸ ὑπολειφθὲν ἐκείνων, εἰ τὰ τρία εὕροιμεν.

πάσας ἐν ἑαυτῇ παριστῶσα τὸ σύνολον τοῦ ἠθικοῦ βίου, ἀτομικοῦ τε καὶ κοινωνικοῦ· διότι ἕκαστον μέρος τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ πράττῃ τὸ αὐτοῦ ἔργον καὶ νὰ μὴ μιγνύηται εἰς τὰ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἕκαστον πρέπει νὰ λάβῃ τὴν οἰκείαν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτῷ τιμήν. (Νομ. VI, 756. Γοργ. 508)· διὸ καὶ ὁ θυμὸς καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται τῷ λογικῷ, καὶ αἱ ἀπὸ τούτων ἀρεταί, ἀνδρία καὶ σωφροσύνη, νὰ ὁδηγῶνται ὑπὸ τῆς ἀρετῆς τοῦ λογικοῦ, τῆς σοφίας (1)· διὸ ζητεῖται παντελὴς τοῦ βίου ἁρμονία, καὶ τὸ λογικὸν καὶ ἡ ἐπιστήμη παρίσταται ὁ μόνος καὶ κύριος σκοπός, τὰ δ' ἄλλα, τό τε θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, εἰσὶ μέσα πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ· ὡς δ' αἰτεῖται μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀπ' αὐτῶν ἀρετῶν δικαία τις διανομὴ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, οὕτως αἰτεῖται, ἂν μέλλῃ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἠθική τις κοινωνία, νὰ ἄρχῃ μεταξὺ αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη.

Ἐπειδὴ δ' ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἁρμονία καὶ ἡ βάσις τοῦ ἠθικοῦ βίου, ἀτομικοῦ τε καὶ κοινωνικοῦ, πρέπει καὶ περὶ αὐτοῦ νὰ γείνῃ λόγος, διότι διὰ τῆς ἐκθέσεως ἀμφοτέρων τῶν βίων κτᾶται ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῆς δικαιοσύνης.

γ) *Περὶ τῆς Πολιτείας.* (2)

Ἡ ἀρετὴ οὖσα τὸ μέγιστον δι' ἕκαστον ἀγαθὸν εἶναι ὁ μέγιστος σκοπὸς καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου· ὡς τὸ ὀρθὸν τῆς ἰδίας

(1) Πολιτ. IV, 442. καὶ ἀνδρεῖον δή, οἶμαι, τούτῳ τῷ μέρει καλοῦμεν ἕνα ἕκαστον, ὅταν αὐτοῦ τὸ θυμοειδὲς διασώζῃ διά τε λυπῶν καὶ ἡδονῶν τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου παραγγελθὲν δεινόν τε καὶ μή· ὀρθῶς γε ἔφη· σοφὸν δέ γε ἐκείνῳ τῷ σμικρῷ μέρει, τῷ ὃ ἦρχέ τ' ἐν αὐτῷ καὶ ταῦτα παρήγγελλεν, ἔχον αὖ κἀκεῖνο ἐπιστήμην ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ ξυμφέροντος ἑκάστῳ τε καὶ ὅλῳ τῷ κοινῷ σφῶν αὐτῶν τριῶν ὄντων. Πάνυ μὲν οὖν. Τί δέ; σώφρονα οὐ τῇ φιλίᾳ καὶ ξυμφωνίᾳ τῇ αὐτῶν τούτων, ὅταν τό τε ἄρχον καὶ τὼ ἀρχομένω τὸ λογιστικὸν ὁμοδοξῶσι δεῖν ἄρχειν καὶ μὴ στασιάζωσιν αὐτῷ; Σωφροσύνη γοῦν, ἦ δ' ὅς, οὐκ ἄλλο τί ἐστιν ἢ τοῦτο πόλεώς τε καὶ ἰδιώτου.

(2) Caroli Morgenstern de Platonis republica Halis 1794. Geor diatribe in Politices Platonicae principia. Traiect. 1810. Carl Friedr.

ψυχῆς πολίτευμα στηρίζεται ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἀναλογίας τῶν μερῶν αὐτῆς, οὕτως ἔχει καὶ περὶ πολιτείας.

Ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀναπτύσσεται ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης· ὅπερ ἑκάστῳ αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, εἶναι ἐν τῇ πολιτείᾳ αἱ τάξεις τῶν πολιτῶν. Ἡ ἰδέα αὕτη, ὅτι ἡ πολιτεία ἐστι μέγα τι ἄτομον, εἶναι ὄντως ἀρίστη, καὶ εἰς τὸ νόημα τοῦτο εἰσὶν ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ταὐτόν· διότι ὁ Πλάτων σπουδάζων νὰ περιλάβῃ πάντα ἐν ὅλῳ τινὶ ἐζήτει τὸ ἠθικὸν οὐ μόνον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ· καὶ παράδοξον ἴσως φαίνεται, ὅτι ὁ Πλάτων τὴν τοιαύτην κοινωνίαν ἐζήτει νὰ ἱδρύσῃ ἐν μικρῷ τινὶ κύκλῳ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας (1).

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀρχαιότης τὸν χωρισμὸν τῶν ἐθνῶν ἐθεώρει ὥς τι φύσει ἀναγκαῖον ὡς ἐπὶ τῆς πολυθεΐας στηριζόμενον, πρέπει μέγα νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ὁ Πλάτων τότε ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς ἓν περιέλαβεν ὀνομάσας στάσιν τὸν μεταξὺ Ἑλλήνων πόλεμον.

Τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἀναγκαιότης, τὰ συστατικὰ αὐτῆς τὸ πολίτευμα καὶ τὰ μέσα τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς.

Ὅτι δ' ὁ πολιτικὸς βίος συνδέεται μετὰ τοῦ ἠθικοῦ, ἀναφέρει αὐτὸς ὁ Πλάτων (Πολιτ. VI, 496) λέγων, ὅτι ὁ μὴ τυχὼν πολιτείας προσηκούσης δὲν δύναται νὰ διαπράξῃ τὰ μέγιστα, διότι ἐν προσηκούσῃ καὶ αὐτὸς αὐξήσεται καὶ τὰ τῶν ἰδίων καὶ τὰ κοινὰ σώσει. Οὐδεμίαν δὲ τῶν τότε πολιτειῶν ἐθεώρει προσήκουσαν καὶ ἀξίαν φιλοσόφου. (Πολ. VI, 497).

Ὁ Πλάτων τὰς τότε πολιτείας ἀθλίας θεωρῶν ἔλεγεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος ζῶν ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὑπερτάτου δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ μι-

---

Hermann de vestigiis institutorum veterum in primis Atticorum, per Platonis de legibus libros indagandis. Marburgii 1836. Zellers Platonische Studien 1839. Tübingen.

(1) Πολιτ. V, 470. φημὶ γὰρ τὸ μὲν ἑλληνικὸν γένος αὐτὸ ἑαυτῷ οἰκεῖον εἶναι καὶ συγγενές, τῷ δὲ βαρβαρικῷ ὀθνεῖόν τε καὶ ἀλλότριον· καὶ βαρβάρους Ἕλλησι πολεμεῖν μαχομένους τε φήσομεν καὶ πολεμίους φύσει εἶναι καὶ πόλεμον τὴν ἔχθραν ταύτην κλητέον. Ἕλληνας δὲ φύσει μὲν φίλους εἶναι, νοσεῖν δ' ἐν τῷ τοιούτῳ τὴν Ἑλλάδα καὶ στασιάζειν καὶ στάσιν τὴν τοιαύτην ἔχθραν κλητέον.

γνύηται ἐν τοῖς πολιτικοῖς, ἀλλὰ πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ πράττῃ τὰ τῆς πόλεως, διότι ἰδὼν αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ τούτῳ παραδείγματι χρώμενος κατακοσμεῖ καὶ πόλιν καὶ ἰδιώτας καὶ ἑαυτὸν τὸν ἐπίλοιπον βίον (Πολιτ. VII, 540).

Ἀπορεῖται δ' εἰ ὁ Πλάτων τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ὑπέθετεν ἐφαρμοστὴν ἢ ἀνεφάρμοστον; Ὁ Πλάτων τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ὑπέθετεν οὐ μόνον ἐφαρμοστήν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίαν (1). Αὐτὸ τοῦτο ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Ἕγελος (Gesch. d. Phil. II, 240) καὶ ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Gr. II, 298), μόνον δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν νεωτέρων αὕτη φαίνεται ἀνεφάρμοστος. Ἐπειδὴ δὲ τέλειος ἄρχων δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ (Νομ. IX, 874), ἀτελεῖς δὲ καὶ τὰς κοινωνίας καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν θεωρεῖ, λέγει, ἐν τοῖς νόμοις, ὅτι ἄρχων πρέπει νὰ ἦναι ὁ νόμος.

Τὴν δὲ πόλιν, λέγει, γεννᾷ ἡ χρεία· διότι ὁ ἄνθρωπος μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκτήσῃ, ὧν δεῖται, ἀναγκάζεται νὰ συζῇ μετ' ἄλλων, ὧν ἕκαστος παρέχει τῷ ἑτέρῳ πάντα, ὅσων δεῖται (2). Ἀλλ' ἡ αἰτιολογία αὕτη δὲν συμφωνεῖ μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Πλάτωνος. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πλάτωνος σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἀρετὴ τῶν πολιτῶν (Γοργ. 515· ὅπως ὅτι βέλτιστοι οἱ πολῖται ὦμεν)· ὁ προορισμὸς τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη (Πολιτ. VI, 492)· ἐπειδὴ δ' ἡ δικαιο-

---

(1) Πολιτ. V, 472. ἧττόν τι οὖν οἴει ἡμᾶς λέγειν εὖ τούτου ἕνεκα, ἐὰν μὴ ἔχωμεν ἀποδεῖξαι ὡς δυνατὸν πόλιν οἰκῆσαι ὡς ἐλέγετο· 473· ὡς δυνατὰ ταῦτα γίνεσθαι ἃ σὺ ἐπιτάττεις· IX, 592. γῆς δὲ οὐδαμοῦ οἶμαι αὐτὴν εἶναι (ἣν νῦν διήλθομεν οἰκίζοντες πόλιν) ἀλλ' ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν· διαφέρει δὲ οὐδέν, εἴτε που ἔστιν, εἴτε ἔσται· τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν, ἄλλης δ' οὐδεμιᾶς· VI, 501. νῦν δή, ὡς ἔοικε, ξυμβαίνει ἡμῖν περὶ τῆς νομοθεσίας ἄριστα μὲν εἶναι, ἃ λέγομεν, εἰ γένοιτο, χαλεπὰ δὲ γενέσθαι, οὐ μέντοι ἀδύνατά γε.

(2) Πολιτ. II, 368 καὶ ἑφ. γίνεται τοίνυν πόλις, ὡς ἐγῷμαι, ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής· οὕτω δὴ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον ἐπ' ἄλλου, τὸν δ' ἐπ' ἄλλου χρείᾳ, πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν οἴκησιν ἀγείραντες κοινωνούς τε καὶ βοηθούς, ταύτῃ τῇ ξυνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα· ποιήσει οὖν πόλιν, ὡς ἔοικεν, ἡ ἡμετέρα χρεία· καὶ πρώτη γε καὶ μεγίστη τῶν χρειῶν, ἡ τῆς τροφῆς παρασκευή, τοῦ εἶναί τε ζῆν ἕνεκα· δευτέρα δή, οἰκήσεως· τρίτη, ἐσθῆτος καὶ τῶν τοιούτων.

σύνη συνίσταται εἰς τὸ πράττειν ἕκαστον τὸ αὑτοῦ ἔργον, εἶναι τοῦτο καὶ τῆς πολιτείας ἡ εὐδαιμονία (1)· ὥστε σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ἡ τελεία ἐπιστήμη καὶ ἡ τελεία ἠθική· ἐπειδὴ δὲ ἐκτὸς τῆς πολιτείας οὔτε τελεία ἐπιστήμη οὔτε τελεία ἠθικὴ δύναται νὰ νοηθῇ, εἶναι ἡ σύστασις τῆς πολιτείας ἀναγκαία· διὰ τοῦτο ἡ θεμελιώδης ὑπόθεσις τῆς ἀληθοῦς πολιτείας εἶναι ἡ κυριαρχία τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἑπομένως τῶν φιλοσόφων (2).

Ὁ Πλάτων (Πολιτ. II, 370) νομίζων, ὅτι ἕκαστος κάλλιον ἐργάζεται μίαν τέχνην ἐργαζόμενος ἢ πολλάς, π. χ. ὁ γεωρ- γὸς τὴν γεωργικὴν, ὁ τέκτων τὴν τεκτονικὴν κτλ., διαιρεῖ τὰς ἐργασίας· ἐκ δὲ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐργασιῶν γίνεται τὸ ἐμπό- ριον, ἡ βιομηχανία, πρὸς εὐκολίαν τῆς μεταλλαγῆς προερχομέ- νης ἐκ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐργασιῶν. Ἐὰν δ' ἕκαστος πράττῃ τὸ αὑτοῦ ἔργον, λ. χ. ὁ σκυτοτόμος δὲν ζητῇ νὰ γείνῃ χαλκεύς, ἢ ὁ χαλκεὺς πολεμιστὴς ἢ ἄρχων, τότε ἡ πόλις λέγεται καὶ ἔστι δικαία (Πολιτ. IV, 432.) Ἐὰν δὲ ἀπ' ἐναντίου ἑκάστη τῶν ἀρετῶν ἢ τῶν τάξεων ζητῇ νὰ μεταβληθῇ, ἡ μεταβολὴ αὕτη καλεῖται κακουργία καὶ ἀδικία.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων εἰς τὸ ἔδαφος καὶ τὴν θέσιν τοῦ τόπου μικρὰν ἀπέδιδε σημασίαν, εἰ καὶ ἡ ἑλλη- νικὴ ἦτο αὐτῷ ἁπασῶν βελτίων. Τὰ δ' ἐξωτερικὰ ἀναφέρει μό- νον ὡς ἔχοντα πρὸς τὰ ἤθη ἀναφορὰν (Νομ. V, IV, 704)· ὁ δ' ἀληθὴς πολιτικὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς θεραπείαν τῶν ὑλι- κῶν χρειῶν τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ὅπως οὗτοι γίνωνται βέλτιστοι (Νομ. IV, 707. Γοργ. 515).

Ὁ Πλάτων ἀπὸ τῆς συγκρίσεως τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πολιτείας ἀρχόμενος ἀναπτύσσει τὴν πολιτείαν αὐτοῦ κατὰ τὰ τρία τῆς ψυχῆς μόρια παραβάλλων τὸ μὲν λογικὸν πρὸς τὴν τῶν ἀρχόν- των τάξιν, τὸ δὲ θυμοειδὲς πρὸς τὴν τῶν φυλάκων, τὸ δ' ἐπι- θυμητικὸν πρὸς τὴν τῶν ἐργατῶν, καὶ ἐν τῇ διαιρέσει ταύτῃ τῶν τάξεων ὑφίσταται τὸ πολίτευμα.

(1) Πολιτ. II, 374. καὶ 372. τὴν φυσικὴν πόλιν ὀνομάζει ὑῶν πόλιν.
(2) Πολιτ. V, 473. ὀρθὴν καὶ μόνην πολιτείαν εἶναι λέγει, ἐν ᾗ τις ἂν εὑ- ρίσκοι τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας.

Τὰ δ' εἴδη ταῦτα εἰσὶ καὶ τοῖς ἔθνεσιν (ἐὰν αὐτά τις ὡς ἄ- τομον θεωρήσῃ), τὸ μὲν θυμοειδὲς κατὰ τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Σκυθικὴν καὶ τὸν ἄνω τόπον, τὸ δὲ φιλομαθὲς περὶ τὸν παρ' ἡμῖν, τὸ δὲ φιλοχρήματον περὶ τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς κατ' Αἴγυπτον (Πολ. IV, 435).

Δικαία δ' εἶναι ἡ πόλις, ὅταν ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῇ τριῶν γε- νῶν πράττῃ τὸ αὑτοῦ (Πολιτ. IV, 436). Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τού- των τὸ μὲν λογιστικὸν προσήκει νὰ ἄρχῃ, τὸ δὲ θυμοειδὲς νὰ ἦναι αὐτῷ ἐπίκουρον, τὸ δ' ἐπιθυμητικὸν νὰ ἄρχηται ὑπ' αὐτῶν. Διότι ἐὰν ἄρξῃ τὸ ἐπιθυμητικὸν, ὁ βίος ὅλως ἀνατρέπεται, (Πολ. IV, 441), καὶ φθαρέντων τῶν περὶ τὴν πόλιν εἶναι ἀδύνατον αὐτὴ νὰ σωθῇ. Αὗται δ' εἰσὶν αἱ τρεῖς τάξεις τῆς πολιτείας, ἡ τῶν ἀρχόντων, ἡ τῶν φυλάκων καὶ ἡ τῶν ἐργατῶν· δι' ἑκάστης δὲ τούτων δίδοται τῇ πόλει ἰδία τις ἀρετὴ, οἷον διὰ μὲν τῆς τάξεως τῶν ἀρχόντων ἡ σοφία, διὰ δὲ τῆς τῶν φυλάκων ἡ ἀν- δρία, διὰ δὲ τῆς τῶν ἐργατῶν ἡ σωφροσύνη· ἐκ δὲ τῆς ὀρθῆς τῶν τριῶν τάξεως προέρχεται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς πολιτείας (Πολιτ. IV, 427).

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἕκαστον μόριον τῆς ψυχῆς, ὡς τῆς πόλεως, ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐνέργειαν· τὸ ἄρχον ἐν τῇ ψυχῇ πρέπει νὰ ἄρχῃ καὶ ἐν τῇ πόλει, καὶ τὸ ἀρχόμενον ὁμοίως νὰ ἄρχηται· ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων διαφορᾶς ἡ πολιτεία νὰ διαμείνῃ δὲν δύναται (Πολιτ. III, 412. Νομ. 689). Τὸν δὲ ἄρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον ἀπαιτεῖ ὁ Πλάτων τέλειον. Ὁ δ' ἀρχόμενος διακρίνεται τοῦ δούλου, διότι ὁ μὲν δοῦλός ἐστιν ἑνὸς, ὁ δ' ἀρχόμενος τῆς πολιτείας (Πολιτ. 469. Πολιτικ. 309. Νομ. VIII, 846)· τὸν δὲ δοῦλον ὁ Πλάτων θεω- ρεῖ φύσει δοῦλον, διότι γίνεται ἐκ τοῦ δουλικοῦ φρονήματος αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν πραγματεύεται ὁ Πλάτων ἐπιτροχάδην ἀναξίους νόμων αὐτοὺς θεωρῶν (Πολιτ. IV, 425)· διατάσσει δὲ μήτε πολὺ πλούσιοι νὰ γίνωνται· διότι δὲν θέ- λουσιν ἐργάζεσθαι, μήτε πολὺ πένητες, διότι θέλουσι στεροῦνται μέσων πρὸς ἀγορὰν ἐργαλείων (Πολιτ. IV, 421). Καίτοι χωρίζει

ὅλως τὴν τῶν ἐργατῶν τάξιν, δὲν διακρίνει τὴν τάξιν τῶν φυλάκων ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχόντων. Ὁ Πλάτων τὴν τάξιν τῶν φυλάκων ἀνάγων εἰς τὸ θυμοειδὲς, εἰς τὸ φθαρτὸν τῆς ψυχῆς, δείκνυται ἀνακόλουθος ἐγκρίνων νὰ γίνωνται ἄρχοντες καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν φυλάκων, μάλιστα δὲ τῶν πρεσβυτέρων τε καὶ βελτίστων· ἀνακόλουθος δείκνυται, λέγομεν, διότι παραδέχεται μετάβασιν ἐκ τοῦ θυμοειδοῦς ὡς φθαρτοῦ εἰς τὸ λογικὸν ὡς ἄφθαρτον (Πολιτ. III, 412).

Τὴν δὲ τῶν φυλάκων ἀναγκαιότητα παράγει ὁ Πλάτων ἐκ τῆς τοῦ πολέμου γενέσεως (Νομ. I, 628), διότι ὁ πόλεμος φαίνεται αὐτῷ κακὸν ἀναγκαῖον. Οἱ δὲ φύλακες ὡρίσθησαν νὰ ἐπιβλέπωσιν εἰς τὸ νὰ μένῃ ἡ καλὴ τῶν πολιτῶν βούλησις πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας καὶ νὰ μὴ γίνωνται ἐσωτερικοὶ ἐχθροὶ τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἐστιν ἀναγκαία πρὸς διάκρισιν τοῦ τί ἐστιν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐχθρικὸν καὶ τί οὔ. (Πολιτ. II, 375. III, 414). Ὡς δὲ παρὰ τῶν φυλάκων ἀπαιτεῖται γνῶσις ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ μὴ, οὕτω καὶ οἱ ἄρχοντες ἀναπτύσσουσι τὸ θυμοειδὲς, ἵνα ἱκανοὶ γένωνται νὰ τηρήσωσι τὴν ὀρθὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν κατ' ἐκείνων, ἃ δύνανται αὐτοὺς νὰ βιάσωσιν ἢ νὰ γοητεύσωσιν (Πολιτ. III, 412). Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον θεωρεῖ ὁ Πλάτων δυνατὸν ὁ φύλαξ νὰ γείνῃ ἄρχων, πεντηκοντούτης ὅμως γενόμενος καὶ διασωθεὶς καὶ ἀριστεύσας ἐν ἔργοις τε καὶ ἐπιστήμαις (Πολιτ. VII, 540). Ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι μεταξὺ φυλάκων καὶ ἀρχόντων διαφορὰ οὐσιώδης δὲν ὑφίσταται, εἰμὴ μόνον κατὰ βαθμόν.

Πρὸς δὲ πραγματοποίησιν τῆς πολιτείας ἀναφέρει πρῶτον μὲν τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν παίδευσιν τῶν πολιτῶν, δεύτερον δὲ τοὺς διοργανισμοὺς τῆς πολιτείας (Πολιτ. IV, 423)· σπουδαιότερον δὲ τούτων θεωρεῖ τὴν ἀγωγὴν καὶ παίδευσιν, διότι ἄνευ αὐτῶν οἱ κάλλιστοι νόμοι ἀξίαν δὲν ἔχουσιν.

Ὁ Πλάτων τὴν ἀγωγὴν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν φυλάκων ἐπιτρέπων εἰς τὴν φροντίδα τῆς πολιτείας παραδίδει τὴν τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν τύχην.

Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία τῶν πολιτειῶν δύναται ἄνευ καλῆς τῶν

πολιτῶν ἀνατροφῆς νὰ σωθῇ, διατάσσει τοὺς νέους ἐπὶ τῆς δημοσίου οἰκονομίας. (Εὐθύφρ. 2. Γοργ. 521).

Περὶ δὲ τῆς ἀνατροφῆς δύο τινὰ θεωρεῖ οὐσιώδη, τὴν γυμναστικὴν περὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν μουσικὴν περὶ τὴν ψυχήν. Εἰς μὲν τὴν γυμναστικὴν τάσσει τὴν πεῖναν, τὸ δίψος, τὸν καύσωνα, τὸ ψῦχος, τὸν χορὸν καὶ ὅλας τὰς τοῦ σώματος ἀσκήσεις, αἵτινες τὸ θάῤῥος (θυμὸν) αὔξουσι πρὸς ὑποταγὴν τῶν ἡδονῶν· εἰς δὲ τὴν μουσικὴν τὴν ἐξάσκησιν περὶ τὴν γραμματικὴν, τὰς ὡραίας τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἀμφότεραι δ' εἰσὶν ἀναγκαῖαι, διότι ἡ μὲν γυμναστικὴ ἄνευ τῆς μουσικῆς φέρει εἰς ὠμότητα καὶ ἦθος θηριῶδες, ἡ δὲ μουσικὴ ἄνευ τῆς γυμναστικῆς εἰς χαυνότητα (1).

Ἡ δὲ ἰδίως μουσικὴ δὲν πρέπει νὰ ἦναι θηλυπρεπὴς, χαλαρὰ, ἀλλὰ σοβαρὰ κατὰ τρόπον ἀρχαῖον. (Πολιτ. III, 398). Ἡ ποίησις ἕνεκα τῆς ὀλεθρίου αὐτῆς ἐπιῤῥοῆς πρὸς τὰ ἤθη, διατάττει νὰ τάσσηται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς πόλεως. Παρὰ δὲ τὴν ποίησιν ὑπέθετε καὶ τὰς ἄλλας ὡραίας τέχνας κατωτέρας τῆς φύσεως ὡς οὔσας μιμήσεις τῶν φαινομένων καὶ μὴ περὶ τὰς ἰδέας μετ' ἐπιστήμης ἀσχολουμένας. (Πολιτ. X, 598, Νομ. II, 668).

Καίτοι δὲ κατακρίνει τοὺς ποιητὰς ὡς ψευδομένους, διότι ὁ θεὸς εἶναι ἀμετάβλητος, ἀεὶ ὁ αὐτὸς, κακοῦ ἀναίτιος, πάντων τῶν ἀγαθῶν αἴτιος (Πολιτ. II, 371), ἀναγνωρίζει ὅμως τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτῶν ὡς θεῖον καὶ μέσον γνώσεως. (Ἀπολ. 22. Φαῖδρ. 245. Πολιτ. VII, 536. Νομ. I, 643).

Ἐπειδὴ τὸ εἶδος τοῦ δράματος, ζητοῦν διὰ μιμήσεως παθητικῶν κινήσεων τῆς ψυχῆς νὰ ἀρέσῃ, ἐρεθίζει τὴν ψυχὴν καὶ φθείρει αὐτὴν, ζητεῖ ὁ Πλάτων νὰ ἀποβληθῇ ἐκ τῆς πολιτείας. (Πολιτ. III, 398. X, 603). Τὸ δὲ λυρικὸν, ἐὰν δὲν περιέχῃ κολακείας καὶ ἀπρεπείας, ἀλλ' ἔπαινον πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥ-

---

(1) Πολιτ. II, 376. III, 410. ὅτι οἱ μὲν γυμναστικῇ ἀκράτῳ χρησάμενοι ἀγριώτεροι τοῦ δέοντος ἀποβαίνουσιν, οἱ δὲ μουσικῇ μαλακώτεροι αὖ γίνονται ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς κτλ.

ρωας, ἐπιτρέπει μὲν ἐν τῇ πολιτείᾳ, θέτει ὅμως ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν δικαστῶν. (Πολιτ. X, 607).

Ὁ δὲ Πλάτων δὲν ἐπαινεῖ οὐδὲ τέλειον νομίζει τὸν γινώσκοντα μουσικὴν, ἀλλὰ τὸν γινώσκοντα νὰ ἁρμόττῃ αὐτὴν μετὰ τῆς γυμναστικῆς (1). Μουσικὴν δὲ τῆς ψυχῆς λέγων ὁ Πλάτων ἐνόει τὴν φιλοσοφίαν (Φαίδ. 61), ἥτις δὲν προτίθεται νὰ καταστήσῃ τοὺς φύλακας ἐμπείρους, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἣν πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως, διότι πᾶν ἀληθινὸν ἀγαθὸν ἑκάστῳ τε καὶ τῇ πόλει παρέχεται ἐκ μόνης τῆς τοῦ ἀγαθοῦ γνώσεως. Ἐπειδὴ δὲ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ παρέχει μόνη ἡ φιλοσοφία, ἔπρεπε νὰ εἴπῃ ὁ Πλάτων ἀκολούθως ὅτι τὰ κακὰ τότε μόνον δύνανται νὰ παύσωσιν ὅταν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι γενναίως τε καὶ ἱκανῶς, καὶ οὕτω συμπέσῃ δύναμις πολιτικὴ καὶ φιλοσοφική. (2).

Ἐπειδὴ δ' αἱ τότε πόλεις δὲν ἦσαν προσήκουσαι ἀνδρὶ φιλοσόφῳ, ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ νέα πόλις (Πολιτ. VII, 540). Ὁ Πλάτων εἶπεν ἀλήθειαν μεγάλην εἰπὼν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἄρχωσιν οἱ φιλόσοφοι, διότι ὁ ἄρχων ἔπρεπε νὰ ἔχῃ γνώσεις βαθείας, ἠθικὸν καὶ σοβαρὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ Πλάτωνος ἦσαν πολλοὶ νομίζοντες ἑαυτοὺς ἱκανοὺς εἰς τὸ ἄρχειν. Οἱ σοφισταὶ ὑπισχνοῦντο νὰ διδάξωσιν αὐτοὺς διὰ μικρὸν ποσὸν ἀργυρίου, ἡ δὲ διδασκαλία αὐτῶν περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς τῆς τοῦ ὄχλου εὐνοίας.

Ὁ Πλάτων διακρίνει τὴν νόησιν, τὴν διάνοιαν, τὴν πίστιν καὶ τὴν εἰκασίαν· τούτων δὲ τὴν μὲν νόησιν ἀναφέρει εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν δὲ διάνοιαν εἰς τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας,

(1) Πολιτ. III, 412. τὸν κάλλιστα ἄρα μουσικῇ γυμναστικὴν κεραννύντα καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέροντα τοῦτον ὀρθότατ' ἂν φαῖμεν εἶναι τελέως μουσικώτατον καὶ εὐαρμοστότατον, πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν τὰς χορδὰς ἀλλήλαις συνιστάντα.

(2) Πολιτ. VI, 500. VII, 485. 484 Πολιτ. IV, 473. τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσι, δοκῶ δὲ οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει.

τὴν δὲ πίστιν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, τὴν δ' εἰκασίαν εἰς τὰς μιμητικὰς τέχνας (Πολιτ. VI, 509.—Συμπ. 210)· ὅλαι δ' αὗται εἰσὶ βαθμίδες πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. (Πολιτ. VI, 511.)· εἰς δὲ τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα, τὴν νόησιν, δύνανται νὰ φθάσωσιν οἱ ἄριστοι τῶν φυλάκων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους πρέπει νὰ ἐξετάζωνται, ἀπὸ δὲ τοῦ τριακοστοῦ νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν διαλεκτικὴν (Πολιτ. VII, 537.).

Οὐδ' αἱ γυναῖκες ἀποκλείονται τῆς τοῦ Πλάτωνος πολιτείας, οὐδὲ τῶν ἀρχῶν (Πολιτ. VII, 540), πάντα διατάσσει ὁ Πλάτων ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς πολιτείας, καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν παίδευσιν (Πολιτ. V, 457. 460. II, 375). Ὁ Πλάτων προτιθέμενος νὰ καταστήσῃ τὴν πόλιν κοινὴν τροφὸν πᾶσι (Μενέξ. 238 Πολιτ. IV, 425.) ἀπαιτεῖ, ὥστε ὅλοι οἱ φύλακες νὰ ἦναι μία οἰκογένεια, ἡ πόλις μία οἰκία, οἰκίας ἰδίας νὰ μὴ ἔχωσιν, οὐδὲ περιουσίας, ἀλλὰ καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὰς περιουσίας καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, τὰς χαράς, τὰς λύπας νὰ ἔχωσι κοινὰ (Πολιτ. III, 415, IV, 419. Νομ. III, 684), διότι ὁ Πλάτων ἐνόμιζεν, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται ἡ πολιτεία νὰ κατασταθῇ μία οἰκογένεια, μία ἑνότης, αἱ δὲ διαιρέσεις νὰ διαλυθῶσιν, αἵτινες εἰσὶν ἔγγονα τῆς διεφθαρμένης ψυχῆς καὶ τῆς πολιτείας· καὶ οὗτος εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῆς δικαιοσύνης ἔν τε τῇ ψυχῇ καὶ τῇ πολιτείᾳ (Πολιτ. V, 461).

Οἱ γονεῖς, λέγει, ἄρχουσι φύσει τῶν τέκνων, οἱ πρεσβύτεροι τῶν νεωτέρων, οἱ εὐγενεῖς τῶν ἀγενῶν, οἱ δεσπόται τῶν δούλων, τρόπον δέ τινα καὶ οἱ ἰσχυρότεροι τῶν ἀσθενεστέρων· ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐλευθερίας, λέγει, δὲν ἄρχουσιν οἱ πλούσιοι τῶν πτωχῶν, οἱ ἰσχυροὶ τῶν ἀσθενῶν κτλ, ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες τῶν ἀνεπιστημόνων.

Ἐκ δὲ τῆς σχέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἐξάγονται τρεῖς ἀρεταὶ καὶ τετάρτη ἡ δικαιοσύνη. Ὁ Πλάτων κάμνει λόγον περὶ τεσσάρων πολιτειῶν, τῆς Κρητικῆς τῆς Λακωνικῆς, τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς τυραννίας, τάττων μεταξὺ τούτων τὰς ὠνητὰς βασιλείας καί τινας ἄλλας τοιαύτας (Πολιτ. VIII, 544.), ἀλλὰ

δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἐξ ἑκάστης ἀρετῆς παράγεται ἑκάστη πολιτεία.

Ὁ Πλάτων ἀποδείξας ὅτι ἡ πόλις εὐδαιμονεῖ, ὅταν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσιν, ἀπέδειξεν ἐν ταὐτῷ ὅτι καλλίστη τῶν πολιτειῶν ἐστιν ἐκείνη, ἐν ᾗ ἄρχουσιν οἱ ἄριστοι· ἀλλ' ὁ Πλάτων δὲν θέλει ἀριστοκρατίαν τοῦ γένους, οὐδὲ τοῦ πλούτου, ἀλλὰ τῆς ἐπιστήμης· (Πολιτ. III, 415. IV, 423. V, 459)· διότι ἡ τιμαρχία πρὸς μόνην τὴν τιμὴν ἀποβλέπουσα ὀλιγωρεῖ τῶν ὀρθῶν τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι κατάλληλος, ὅπως καταστήσῃ τὴν πολιτείαν εὐδαίμονα (Πολιτ. VIII, 545).

Ἡ ὀλιγαρχία, ἡ ἀπὸ τῶν τιμημάτων πολιτεία, παρέχει τὴν ἀρχὴν μόνοις τοῖς πλουσίοις, τοὺς δὲ πένητας ἀποκλείει αὐτῆς.

Ἡ δὲ τιμαρχία μεταβαίνει εἰς ὀλιγαρχίαν διὰ κτήσεως πλούτου· ἀλλὰ τιμωμένου πλούτου ἐν πόλει καὶ τῶν πλουσίων, ἀτιμοτέρα ἀρετή τε καὶ οἱ ἀγαθοὶ γίνονται (Πολιτ. VIII, 550), διότι ἔρχονται εἰς τὰς ἀρχὰς νέοι πλούσιοι μὴ κυβερνητικοί, οἱ δὲ πένητες καίτοι κυβερνητικώτεροι δὲν ἐπιτρέπονται· οἱ πλούσιοι καὶ οἱ πένητες ἐπιβουλεύουσιν ἀλλήλοις· οἱ μὲν πλούσιοι φιλοχρήματοι ὄντες οὐκ ἀναλίσκουσιν ὑπὲρ τῆς πόλεως, οἱ δὲ πένητες, ὥσπερ κεκυφότες καὶ τέλος κακοῦργοι γίνονται, οἷον κλέπται τε καὶ βαλαντιοτόμοι καὶ ἱερόσυλοι καὶ πάντων τῶν τοιούτων κακῶν δημιουργοί (Πολιτ. VIII, 551).

Ἡ δ' ὀλιγαρχία μεταβάλλει εἰς δημοκρατίαν δι' ἀπληστίαν χρημάτων, διότι ταῦτα παρέχουσιν ἰσχὺν (Πολιτ. VIII, 555. 557) καὶ οἱ πένητες νικήσαντες μεταδῶσι τοῖς λοιποῖς πολιτείας τε καὶ ἀρχῶν· ἀλλ' ὁ δημοκρατικὸς βίος (λέγει) ἀποβάλλει πᾶσαν αἰδῶ, αὐτὴν ἠλιθιότητα ὀνομάζοντες, σωφροσύνην δὲ ἀνανδρίαν καλοῦντές τε καὶ προπηλακίζοντες ἐκβάλλουσι· μετριότητα δὲ καὶ κοσμίαν δαπάνην ὡς ἀγροικίαν καὶ ἀνελευθερίαν οὖσαν πείθοντες ὑπερορίζουσι μετὰ πολλῶν καὶ ἀνωφελῶν ἐπιθυμιῶν (Πολιτ. VIII, 560). Ὅταν δ' ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης ἐκκλίνῃ δι' ἀπιστίαν καὶ ἀμέλειαν, καὶ καταστραφῶσιν οἱ δεσμοὶ τῶν νόμων καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἄρχωσι

τὰ πάθη, ἐκ δημοκρατίας γίνεται τυραννίς (1)· ἡ δὲ τυραννὶς κατὰ Πλάτωνα ἐστιν ἡ ἀθλιεστάτη ἁπασῶν, ἔμπλεως ἀνελευθερίας καὶ δουλείας, ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἀρχομένη (Πολιτ. IX, 571).

Οἱ δὲ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἀρχόμενοι καθίστανται ἀνίκανοι νὰ βλέψωσι πρὸς τὸ ἀληθὲς ἄνω, οὔτε τοῦ ὄντος τῷ ὄντι ἐπληρώθησαν, οὐδὲ βεβαίου τε καὶ καθαρᾶς ἡδονῆς ἐγεύσαντο, ἀλλὰ βοσκημάτων δίκην κάτω ἀεὶ βλέποντες καὶ κεκυφότες εἰς γῆν καὶ τραπέζας βόσκονται χορταζόμενοι καὶ ὀχεύοντες, καὶ ἕνεκα τῆς τούτων πλεονεξίας λακτίζοντες καὶ κυρίττοντες ἀλλήλους σιδηροῖς κέρασί τε καὶ ὁπλαῖς ἀποκτιννύασι δι' ἀπληστίαν (2) (Πολιτ. IX, 586).

Ἐκ δὲ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν τότε πολιτειῶν ἀποδεικνύει, ὅτι οὐδεμία τῶν τότε ἦτο κατάλληλος, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀριστοκρατία τῆς ἐπιστήμης· διότι αὐτὴ μόνη ὁμοιάζει τῷ θείῳ παραδείγματι (τῇ οὐρανίᾳ), καὶ αὐτή ἐστιν ἡ θεμελιώδης βάσις τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας (Πολιτ. V, 473. Πολιτικ. 293. Πολιτείαν ταύτην ὀρθὴν διαφερόντως εἶναι καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ᾗ τις ἂν εὑρίσκοι τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας).

Πῶς δ' ἦλθεν εἰς τοιαύτην πολιτικὴν θεωρίαν, δεικνύουσι τὰ ἀριστοκρατικὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ φρονήματα καὶ ἡ κλίσις αὐτοῦ εἰς τὸ Δωρικὸν ἦθος καὶ πολίτευμα, δι' ὃ καὶ κατηγορήθη ὅτι δωρίζει· διότι τὸ ἄτομον κατὰ Πλάτωνα εἶναι μηδέν, ἡ πολιτεία κυρίαρχος· τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο τῆς πολιτείας τῶν Σπαρτιατῶν μόνον, ἀλλὰ τῆς ὅλης ἀρχαιότητος· ὑπὸ τὴν πολιτείαν ἔπρεπε τὰ πάντα νὰ ὑπόκηνται, ὑπὲρ αὐτῆς τὸ ἄτομον, ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, ὁ οἰκιακὸς βίος νὰ θυσιάζωνται. Τὰ πάντα ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς πολιτείας (Πολιτ. II, 376). Τὸ δ' οὐσιῶδες εἶναι τὸ νὰ κυβερνᾶται ἡ πολιτεία ἐξ ὀρθῆς γνώσεως καὶ πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθόν. (Πολ. 292).

Τὸ πολίτευμα τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας δύναται νὰ ἦναι

(1) Πολιτ. VIII, 561. 562. 564. ἡ γὰρ ἄγαν ἐλευθερία ἔοικεν οὐκ εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς ἄγαν δουλείαν μεταβάλλειν καὶ ἰδιώτῃ καὶ πόλει.

(2) Τοιαῦτα δὲ συνέβησαν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1789.

μόνη ἡ ἀριστοκρατία τῆς ἐπιστήμης, ἡ κυριαρχία τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης (Πολιτ. IV, 428. IX, 588).

Ἡ ἰδιοκτησία, εἰ καὶ δὲν ἀναιρεῖται ὅλως, περιορίζεται ἐν τῷ χειρίστῳ μέρει τῶν πολιτῶν, τοῖς ἐργάταις. Ἐὰν ἡ πολιτεία ἐπὶ Πλάτωνος ἦτο ἀθλία, φανερὸν εἶναι διὰ τί ὁ Πλάτων διέλυσε πάντα τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἐν τῷ βίῳ τῆς πολιτείας, διότι οὕτως ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πολιτεία ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἰσχυρὰ ὡς ἡ Δωρική· διὰ τοῦτο ὑπέταξε τὸ ἄτομον ὑπὸ τὴν πόλιν, ἵνα τὰ ἴδια τῶν ἀτόμων συμφέροντα συγχωνεύσῃ ἐν τῷ τῆς πολιτείας συμφέροντι, διὰ τοῦτο ἀνῄρεσε καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν, διότι ἡ αὐθαιρεσία τῶν ἀτόμων ἔφερε τὴν καταστροφὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος ἔχει πολλὰ ὅμοια τῇ Σπαρτιατικῇ, πολλὰ ὅμως αὐτῆς κατακρίνει, μάλιστα δὲ διότι ἐστερεῖτο φιλοσοφικῆς μορφώσεως καὶ τελείας τῶν ἀρχόντων ἀρετῆς (Πολιτ. II, 369. VIII, 547. Νομ. I, 625).

Ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος ἔδωκε διὰ τῶν φυλάκων παράδειγμα ταῖς νέαις πολιτείαις τῆς τοῦ στρατοῦ μονιμότητος, καὶ διὰ τῶν ἀρχόντων τῆς τῶν ὑπαλλήλων. Ἀλλ' ἡ πολιτεία αὐτοῦ συνεχομένη μετὰ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας του ἀπέβλεπεν εἰς καταστροφὴν τῆς ἰδιοτελείας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, ἃ ἡ σοφιστικὴ προήγαγεν.

Ἐὰν τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τάσσωνται ὑπὸ τὴν πολιτείαν, ἐστὶν ἐξ ἅπαντος ὁ ἄρχων ἀπόλυτος. Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης προῆλθεν ἡ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τῶν ἐνδόξων πολιτικῶν κατηγορία, ὅτι εἰσὶν ἔμπειροι τοῦ πλήθους ὑπηρέται (Γοργ. 417)· τοῖς δὲ λέγουσιν, ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἐξ ἀνάγκης γίνονται τοῦ πλήθους ὑπηρέται, ἄλλως ἀπόλλυνται, λέγει ὁ Πλάτων, ὅτι προστάτης ἀληθὴς πόλεως οὐδ' εἷς ἂν ἀδίκως ἀπόλοιτο ὑπὸ τῆς πόλεως, ἧς προστατεῖ (Γοργ. 519).

Ὁ δὲ Πλάτων τὴν πολιτείαν κυρίαρχον ἀποφηνάμενος ἐνέπεσε καὶ εἴς τινας μὴ ἠθικὰς διατάξεις, ὡς π. χ. ὅτι τὰ ἀσθενῆ τέκνα καθὸ ἄχρηστα πρέπει νὰ μὴ τρέφωνται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ νὰ ἐκβάλλωνται (Πολιτ. V, 459 καὶ ἐφ. III, 405),

ὡς καὶ ὅτι ἐν καιρῷ νὰ μεταχειρίζωνται τὸ ψεῦδος ὡς ἐν εἴδει φαρμάκου (Πολιτ. III, 389).

Ὁ Πλάτων τὸν φιλόσοφον ὑποθέτει φιλόσοφον, καὶ τὸν φύλακα ὡς τοιοῦτον, καὶ τὸν ἐργάτην ὁμοίως, χωρὶς νὰ ἴδῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν εἰς τάξεις ἀνάγονται (Πολιτ. I, 340. IV, 420). Τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν τάξεων θεωρεῖ ἀναγκαῖον πρὸς παράστασιν τῆς πολιτείας ὡς ὅλου· καὶ εἰς τὸν τῆς συνθέσεως τῆς πολιτείας τρόπον συνίσταται τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦ Πλάτωνος φρόνημα. Ἡ δὲ δικαιοσύνη δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀπολαύωσι πάντες τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ ἰσχύν, ἀλλ' ἕκαστος κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, οἱ κρείττονες μείζονα, οἱ χείρονες ἐλάττονα, καὶ οὕτως ἕκαστον μέρος τῆς πολιτείας τὸ αὐτοῦ (Νομ. VI, 756).

Ὁ Πλάτων ἐξιστορήσας πῶς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχει δικαιοσύνη προέθετο νὰ παραστήσῃ τὴν πολιτείαν ὡς μέρος τοῦ κόσμου καὶ τὴν δικαιοσύνην ὡς αἰτίαν συντακτικήν· οὕτω συνέχεται ἡ περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ θεωρία μετὰ τῆς περὶ τῆς τοῦ ὅλου κόσμου δημιουργίας. Ἡ δικαιοσύνη πάντα συνδέει μεθ' ἡμῶν (Γορ. 507. Λυσ. 214) γινωσκομένη καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν, οἵτινες ἀγαπῶντες τοὺς δικαίους θέλουσιν ἀνταμείψει αὐτοὺς παντὶ ἀγαθῷ· διὸ ὁ δίκαιος ἐν δεινοῖς ὢν δὲν πρέπει νὰ ταράσσηται, διότι καὶ ἡ πενία καὶ ἡ νόσος καὶ ἄλλα κατὰ τὸ φαινόμενον κακὰ τείνουσιν σὺν θεοῖς πρὸς καλὸν τῶν δικαίων. Ἐνὶ λόγῳ ὁ δίκαιος δὲν πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ βραχὺ τούτου τοῦ βίου, διότι τοὺς ἀγαθοὺς περιμένει ἡ ἀληθὴς ἀμοιβὴ μετὰ θάνατον (Πολ. X. 608).

Ὁ Ἀριστοτέλης διαβεβαιοῖ, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐτροποποιήθη, διότι εἰς τὸ μετέπειτα τὰς ἰδέας, ἃς τὸ πρότερον εἰς ὅλα ἀνέφερεν, περιώρισεν ἐν τοῖς φυσικοῖς, καὶ μεταξὺ εἰδητικῶν καὶ μαθηματικῶν ἀριθμῶν διέκρινεν (Ἀριστ. φυσ. III, 6. Μεταφ. XIV, 3). Ἐν δὲ τοῖς νόμοις φαίνεται ἡ ἐξασθένησις τῆς διαλεκτικῆς δυνάμεως, ἡ κλίσις εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις ποιήσεως, ἥτις λαμπρύνει τὰ ἄλλα αὐτοῦ συγγράμματα.

Ἐν αὐτοῖς δὲν ἀπαντᾶται πλέον ἡ κοινοκτημοσύνη· ἐν τῇ

πολιτείᾳ ἄρχοντες εἰσὶν οἱ φιλόσοφοι, ἐν δὲ τοῖς νόμοις δίκαιοι καὶ φρόνιμοι ἄνθρωποι (Νομ. V, 747)· ἡ ἰσχὺς τῶν ἀρχόντων ἐστὶν ἐν τοῖς νόμοις περιωρισμένη· ἀντὶ τῆς φιλοσοφίας ἀπαντᾶται μαθηματικὴ συνδεδεμένη μετὰ τῆς θρησκείας, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς.

Οἱ νόμοι παραδέχονται τέσσαρας ἀρετὰς ἐπίσης (Νομ. I, 631), ἄλλως πως ὅμως ἐννοοῦσιν αὐτάς· ἀντὶ τῆς σοφίας οἱ νόμοι ἀναφέρουσι τὴν φρόνησιν, ἣν ἀνυψοῦσι καταβιβάζοντες τὴν ἀνδρίαν (Νομ. III, 689 καὶ ἑφ.).

Ἡ ἀπόλυτος τῆς ἐπιστήμης ἀριστοκρατία ἀναιρεῖται, καὶ ἐκ τῶν τριῶν τῆς πολιτείας τάξεων ἀναιρουμένης τῆς πρώτης καὶ τρίτης τηρεῖται μόνη ἡ δευτέρα, εἰς τόπον δὲ τοῦ ἀληθοῦς ἄρχοντος τίθεται ὁ νόμος.

Τὸ δὲ πολίτευμα τῶν νόμων εἶναι μικτὸν ἐκ δημοκρατίας καὶ μοναρχίας (Νομ. III, 693)· ἡ ἄκρατος δημοκρατία, ἡ ὀλιγαρχία, μοναρχία καὶ ἀριστοκρατία, δὲν εἶναι ἀληθεῖς πολιτεῖαι· διότι ἐν αὐταῖς τὸ μὲν ἄρχει, τὸ δ' ἄρχεται, τὸ μὲν δεσπόζει, τὸ δὲ δουλεύει (Νομ. VI, 756).

Οἱ νόμοι συνετάχθησαν ὑπὸ ἔποψιν διάφορον τῆς πολιτείας, ἀναιροῦσι τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς ἐπιστήμης, τὴν διαίρεσιν τῶν τάξεων κτλ., κάμνουσι λόγον περὶ ἀγαθῆς καὶ κακῆς ψυχῆς (Νομ. X, 896). Ὁ Ζέλλερος τοὺς νόμους (**Plat. Stud.**) ἐθεώρησεν ἔργον μὴ γνήσιον Πλατωνικόν· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἀνακαλέσας τὴν δόξαν του ταύτην (**Phil. d. Gr.** II, 329. II, 636) ἀπεφήνατο ἔργον γνήσιον Πλατωνικὸν ἐπεξειργασμένον οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου ἐκδώσαντος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος. Οἱ νόμοι ἔχουσιν ἐλλείψεις παρεισαχθείσας ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, εἶναι ὅμως ἔργον Πλατωνικὸν καὶ ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Πολιτ. II, 6).

Τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος ἐποπτεύοντες παρατηροῦμεν τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς περί τε τοῦ βίου καὶ τοῦ κόσμου, τὸν θεὸν αὐτοῦ ὡς τὸ ἀμετάβλητον καὶ ἀΐδιον ἀγαθόν, τὸν δὲ κόσμον ὡς τὸ γεγονὸς ἀγαθόν, τὴν δὲ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ὡς τὸ ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται· τὰ φυσικὰ

ὄντα ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ ἡ ἠθικὴ ὡς
ἐκ τῆς ἐπιστήμης προαχθεῖσα ὑπετάγη τῇ διαλεκτικῇ.

Ἐκ μὲν τῆς Ἡρακλειτείου θεωρίας παρέλαβε τὴν περὶ κό-
σμου θεωρίαν, ὅτι ὁ κόσμος ἐστὶν ἔμψυχος, ἀεὶ γινόμενος, τὸ
δὲ σῶμα ἄψυχον ἔξωθεν κινούμενον, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα
ἀλλήλοις ἀντίθετα. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ψυχὴν θεωρεῖ οὐ μόνον τα-
κτοποιὸν ἀλλὰ καὶ τέλος τῆς τοῦ κόσμου ἀναπτύξεως, συνέχε-
ται ἡ θεωρία αὐτοῦ μετὰ τῆς τῶν Πυθαγορείων περὶ φύσεως
θεωρίας.

Ἐκ δὲ τῆς Ἐλεατικῆς θεωρίας παρέλαβεν, ὅτι μόνον τὸ τέ-
λειον εἶναι τὸ ὄντως ὄν, τοῦτο μόνον ἀμετάβλητον, ἀλλὰ καὶ
τὰ πολλὰ ὡς ὄντα παραδεχθεὶς ὑπερτέρησεν αὐτήν.

Ἐκ δὲ τοῦ Σωκράτους παρέλαβεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη
ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ.

Τὴν δ' ὕλην ἐξ ἑνὸς μὲν ἐθεώρει αἰτίαν τῶν φαινομένων, ἐξ
ἑτέρου δὲ αἰτίαν τοῦ κακοῦ. Τὰς δ' αἰσθήσεις ὑπέθετε μέσα
πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἰδεῶν, ἃς ἐπώπτευεν ἡ ψυχὴ πρὸ τῆς ἐν-
σωματώσεως.

Ἡ δ' ἐκ τῶν ἰδεῶν εἰς τὰ αἰσθητὰ μετάβασις δεικνύει τὸ ἀ-
σθενὲς τῆς θεωρίας αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς τῶν ἰδεῶν
προϋπάρξεως δὲν δεικνύει λογικόν τινα σκοπόν, διότι, καὶ ἂν
μετὰ τὸν καθαρμὸν ἔλθωμεν εἰς βελτίονα βίον, πάλιν συλλαμ-
βάνει ἡμᾶς ἡ ἀναγκαιότης καὶ περιπλανᾷ εἰς τὰς τοῦ βίου
ταλαιπωρίας.

Ὁ Σχελλίγγιος πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀρχῶν του ἐζήτησε νὰ
δείξῃ τὴν συνέχειαν τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ καὶ τῶν τοῦ Πλάτωνος.

Ἀλλ' ἡ συνέχεια αὕτη, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ δειχθήσεται, δὲν
ἀποδείκνυται, διότι οὔτε τὸ ὄντως ὂν ἀμφοτέρων εἶναι ταυτόν,
οὔτε αἱ δυνάμεις τοῦ Σχελλιγγίου εἰσὶν αἱ αὐταὶ μετὰ τῶν ἀρ-
χῶν τοῦ Πλάτωνος. Τὸ ὄντως ὂν κατὰ Σχελλίγγιον δὲν διαφέ-
ρει τῶν δυνάμεων οὐσίᾳ, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Πλάτωνος εἶναι διάφορον·
ἡ κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴ συγχέεται κατὰ Σχελλίγγιον μετὰ τῆς
κατὰ τὸν λόγον οὐσιωδῶς, κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα ἀλλήλων δια-
φέρουσιν, ὡς καὶ πλεῖστα ἄλλα.

Παρὰ δὲ τὰ γενικὰ ταῦτα ἐλαττώματα τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀναφέρει εἰδικώτερον πλεῖστα ἄλλα ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐν μὲν τῇ διαλεκτικῇ ὁ Ἀριστοτέλης κατακρίνει τὸν Πλάτωνα ὅτι τὰς ἰδέας θεωρεῖ οὐσίας καὶ χωριστὰς τῶν αἰσθητῶν (Τοπ. VI, 6. μετ. I, 9. VII, 13. III, 6. I, 6. XIII, 6).

Ἐκ δὲ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ὁ ἰδανικὸς ἄνθρωπός ἐστι χωριστὸς τοῦ ὑλικοῦ, χωρὶς καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως ἀμφοτέρων, ἐσυμπέρανεν ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἐξάγεται κατὰ Πλάτωνα καὶ τρίτος ἄνθρωπος (μετ. XIII, 4 καὶ ἐφ.). Ὁ Ἀριστοτέλης δηλαδὴ ἐννοεῖ, ὅτι τὰ εἴδη δὲν εἶναι χωρὶς τῶν πραγμάτων, διότι ἄλλως ἔπρεπεν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νὰ ὑπάρχωσι πολλὰ παραδείγματα, ἑπομένως καὶ εἴδη, καὶ ὁ αὐτοάνθρωπος.

Ὁ Ἀριστοτέλης κατακρίνων διὰ τοῦτο τὸν Πλάτωνα δεικνύει τὴν τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος διαφορὰν λέγων, ὅτι ὁ Σωκράτης οὐ χωριστὰς ἐποίει τὰς ἰδέας τῶν αἰσθητῶν, ὁ δὲ Πλάτων (μετ. I, 9. VII, 8. I, 6) ἐχώρισε καὶ ἀκινήτους καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων ὑπέλαβεν. Ὁ Ἀριστοτέλης (μετ. VII, 6) ἐξετάζει πότερον ταὐτόν ἐστι τὸ τί ἦν εἶναι (ἡ οὐσία) καὶ τὸ καθ' ἕκαστον, καὶ πῶς μετέχει τὸ καθ' ἕκαστον τῆς ἰδέας. Ἐὰν τὸ καθ' ἕκαστον, λέγει, ἦτο ταὐτὸν μετὰ τοῦ καθόλου (ἰδέας), δὲν θὰ ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ζώου καὶ τούτου τοῦ ζώου, ἀλλ' ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ λοιπὰ δὲν θὰ διέφερον ἀλλήλων, οὐδὲ ὡρισμένη γνῶσις θὰ προήρχετο. Ἐὰν δ' ὑποθέσωμεν τὸ μὲν καθόλου οὐσίαν, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον οὔ, ἀλλὰ κατηγορούμενον αὐτῆς, τὸ καθ' ἕκαστον θὰ ἦτο συμβεβηκός· ἐὰν δὲ τοῦτο, δὲν θὰ εἴχομεν περὶ αὐτοῦ ἐπιστήμην ὡρισμένην καὶ γνῶσιν, διότι ὡρισμένη ἐπιστήμη καὶ γνῶσις ἐκ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς δὲν προέρχεται, διότι τότε μόνον λέγομεν ὅτι ἐπιστάμεθα, ὅταν τὴν οὐσίαν ἑκάστου γνωρίσωμεν.

Αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι φαίνονται τῷ Ἀριστοτέλει ἀνυπόστατοι καὶ διπλασιασμὸς τῶν ὄντων ὅλως περιττός. (μετ. I, 9. III, 16. ἠθ. Νικομ. I. 4).

Τῷ Ἀριστοτέλει φαίνεται ἀδύνατον ἡ οὐσία καὶ οὗ οὐσία νὰ

ἦναι χωρίς. (μετ. XIII, 9. VII, 6). Ἐὰν δὲ τὸ καθόλου χωρισθῇ τοῦ ἰδίου, ἰδέαι ἐκλαμβάνονται ὅλα τὰ καθόλου καὶ ἔσονται ἰδέαι οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν, (μετ. XIII, 4) καὶ τὸ γένος ἔσται εἰδῶν (XIII, 5), ἐκ τοιαύτης ὑποθέσεως συμβαίνουσιν, ὡς ἀποδεικνύει, πολλὰ ἄτοπα (μετ. VII, 13). Ἐὰν δ' ἡ ἰδέα ἦναι οὐσία, δὲν δύναται νὰ ἦναι καθόλου, διότι ἡ οὐσία κατ' Ἀριστοτέλη ἐστὶν ἴδιος ἑκάστῳ, καὶ δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ (μετ. III, 6. VII, 6. 15. Τοπ. VI, 6. φυσ. IV, 1. II, 2. ἠθ. Νικομ. I, 4. Πολιτ. III, 1). Ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία δὲν ἐπαρκεῖ τῇ φιλοσοφίᾳ, διότι αἱ ἰδέαι μὴ οὖσαι ἐν τοῖς οὖσιν δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσωσι τὴν οὐσίαν αὐτῶν καὶ ἑπομένως νὰ συντελέσωσιν αὐτοῖς (μετ. I, 9. VII, 6. 13), οὐδ' ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ ὄντα εἶναι σαφής. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναιρεῖ τὸν Πλάτωνα ὡς ἰσχυριζόμενον τὴν ὕλην πολλά, δεικνύων, ὅτι ἡ ὕλη δύναται νὰ ἦναι μία, ὡς τὸ ξύλον, τὸ δ' εἶδος πολλὰ ὅτι τὸ εἶδος ποιεῖ ἐκ τοῦ ξύλου πολλὰ εἴδη τραπεζῶν (μετ. I, 5). Τὸ δὲ λέγειν τὰς ἰδέας παραδείγματα τῶν ὄντων, τὰ δ' ὄντα ὅτι μετέχουσι τῶν ἰδεῶν, θεωρεῖ κενολογίαν (μετ. I, 9). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐλλείπει, τὸ τελικὸν αἴτιον ἐν αὐτοῖς δὲν περιέχεται (μετ. I, 19. XIII, 5. I, 7). Ὁ Ἀριστοτέλης δεικνύει ὅτι αἱ ἰδέαι οὐδὲ τῇ γνώσει συντελοῦσιν, διότι εἰσὶ παρὰ τὰ ὄντα· ὡς μὴ οὖσαι δ' ἐν αὐτοῖς δὲν εἶναι ἡ οὐσία αὐτῶν (ἀν. ὕστ. I, 22. μετ. VII, 6.) ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι τῶν ὄντων χωρισταί.

Ἐπειδὴ δ' αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος ἐκ τῶν καθόλου ὁρισμῶν τοῦ Σωκράτους πηγάσασαι εἰσὶν ἀφαιρέσεις, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, ὡς τοιαῦται δὲ τὰ αἰσθητὰ ὑποθέτουσι καὶ ἀπ' αὐτῶν προβαίνουσιν εἰς τὸ καθόλου, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι οἱ θέσαντες τὰς ἰδέας αἰτίας ἡμάρτησαν, διότι ζητοῦντές τὰς αἰτίας τῶν αἰσθητῶν προσέθεσαν τοῖς αἰσθητοῖς ἰδέας ἴσας τὸν ἀριθμόν.

Αἱ δὲ δυσχέρειαι αὔξουσιν, ἐὰν αἱ ἰδέαι ἐκληφθῶσιν ἀριθμοὶ καὶ οἱ ἀριθμοὶ τεθῶσι μεταξὺ αἰσθητῶν καὶ ἰδεῶν· ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει (μετ. VIII, 6. XII, 10. XIII, 5. ἀναλ. ὕστ.

1, 22) ὅτι οἱ ἀριθμοὶ καὶ αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως. Ἐὰν εἰδητικοὶ ἀριθμοὶ ὑποτεθῶσιν, ἀναιροῦνται οἱ μαθηματικοί· διότι ἔχουσι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα (μετ. XIII, 9. XII, 4. XV, 3). Τὰ αὐτὰ δὲ συστατικὰ μόνον ἐκ τοιούτων οὐσιῶν λέγονται αἷς ὑπάρχει ὕλη. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀναιρεῖ τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος.

Περὶ δὲ τῶν θεωριῶν τῆς τοῦ Πλάτωνος φυσικῆς λέγει ὅτι (ἐν τῷ περὶ γεν. καὶ φθ. II, 9) ὁ Πλάτων τὰ εἴδη θεωρεῖ αἴτια τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς. Τοῦτο δὲ δὲν θεωρεῖ ὀρθόν, διότι, εἰ μὲν τὰ εἴδη εἰσὶν αἴτια, διὰ τί δὲν γεννῶσιν ἀεί, ἀλλὰ ὁτὲ μέν, ὁτὲ δὲ οὔ· ἔτι δὲ λέγει ἐπ' ἐνίων θεωροῦμεν ἄλλο τι τὸ αἴτιον· ὑγίειαν γὰρ ὁ ἰατρὸς ἐμποιεῖ, καὶ ἐπιστήμην ὁ ἐπιστήμων, οὔσης καὶ ὑγιείας αὐτῆ καὶ ἐπιστήμης, καὶ τῶν μεθεκτικῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ δύναμιν πραττομένων. Ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ (I, 8) λέγει ὅτι μάλιστα θὰ ἠπόρει τις τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἴδη τοῖς ἀιδίοις τῶν αἰσθητῶν ἢ τοῖς γιγνομένοις καὶ φθειρομένοις· διότι οὔτε κινήσεως οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς ἐστιν αἴτια αὐτοῖς. Ἐν δὲ τῇ φυσικῇ (IV, 2) κατακρίνει αὐτὸν ὅτι συνεταύτισε τὴν ὕλην καὶ τὴν χώραν ἀποδεικνύων ὅτι ἡ ὕλη δὲν χωρίζεται τοῦ πράγματος, οὐδὲ τὸ εἶδος, ὥστε, ἐπειδὴ ὁ τόπος χωρίζεται τοῦ πράγματος, ὁ τόπος δὲν εἶναι ὕλη. Ἐν δὲ τῷ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς (II, 1) ὅτι δὲν διέκρινε τὸ πανδεχὲς (τὴν ὕλην) ἀπὸ τῶν στοιχείων, οὐδὲ μετεχειρίσθη τούτων τι ὡς ὑποκείμενον τῶν καλουμένων στοιχείων πρότερον· ἐν δὲ τῷ περὶ οὐρανοῦ (III, 1), ἐλέγχει αὐτόν, διότι δοξάζει ὅτι πλήθει βαρύτερα γίνονται τὰ σώματα τῶν ἐπιπέδων· ἐὰν οὕτως ἔχῃ, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ ἡ γραμμὴ καὶ ἡ στιγμὴ ἕξει βάρος, ὅπερ ἀδύνατον· διότι τὰ μὲν φυσικὰ σώματα φαίνονται ἔχοντα βάρος καὶ κουφότητα, αἱ δὲ μονάδες (καὶ στιγμαὶ) οὔτε σῶμα νὰ ποιήσωσι συντιθέμεναι δύνανται, οὔτε βάρος νὰ ἔχωσιν· διότι, εἰ τὰ σώματα βάρος ἔχουσι, πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ ἐκεῖνα, ἐξ ὧν σύγκεινται, οἷον αἱ γραμμαὶ καὶ αἱ στιγμαί, ὅπερ εἶναι ἀδύνατον, καὶ ἄλλα (III, 7 καὶ 8) ἀναφέρει, ἐξ ὧν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ὕλη ἀναιρεῖται τὸ νὰ ἦναι σωματοειδὲς (περὶ γεν. καὶ φθορ. I, 2).

Περὶ δὲ τῆς τοῦ παντὸς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχ. I, 2) ἀποδεικνύων ὅτι τὸ αὐτόζωον τοῦ Πλάτωνος σύγκειται ἐκ τῆς τοῦ ἑνὸς ἰδέας καὶ τοῦ πρώτου πλάτους, πρώτου μήκους καὶ τοῦ πρώτου βάθους· καθ' ὅσον δὲ τὰ ἄλλα ζῷα ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἕν, τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον, τουτέστι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, εἶναι ἕκαστον ζῶον μικρόκοσμος. (Τιμ. 31. 41).

Τὸ δὲ μέγα καὶ μικρὸν δηλοῦσιν ἰδιότητας, ἄρα δὲν δηλοῦσιν οὐσίας· ἐπίσης δ' ἄτοπον τὸ μέγα καὶ μικρὸν νὰ ἐκληφθῇ μὴ ὄν.

Ὁ Πλάτων τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν δὲν ὥρισεν ἀκριβῶς· οὐδὲ εἰς τὴν κίνησιν ἀπέβλεψεν (μετ. I, 9).

Τὰ πολλὰ ἐκ τῆς ἁπλῆς ἀντιθέσεως δὲν ἐξηγοῦνται· διότι ἐξ ἁπλῆς ἀντιθέσεως γένεσις δὲν προέρχεται, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων πρέπει νὰ ἦναι σχετικόν, ὕλη, δυνάμει ὄν. (μετ. X, 10. XIV, 1. φυσ. I, 9)· διότι τὸ δυνάμει ὂν δὲν εἶναι μὴ ὄν, ἀλλά τι ὄν. Τοῦτο δὲ τὸ μικρὸν καὶ μέγα, τὸ ἄπειρον τῶν Πυθαγορείων, δὲν εἶναι οὐσία, καθ' αὐτό, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων ἰσχυρίζονται (φυσ. I, 9. III, 5).

Ἐπίσης κατακρίνει τὸν Πλάτωνα ὅτι δὲν λέγει ἂν οἱ ἀριθμοὶ προῆλθον μίξει ἢ συνθέσει ἢ γενέσει ἢ ἄλλως πως. (μετ. XIII, XIV, 5).

Ἐπίσης κατακρίνει αὐτὸν ὅτι δὲν δεικνύει πῶς ἡ ἀόριστος δυὰς συνδεομένη μετὰ τοῦ ἑνὸς παράγει ἀριθμοὺς μὴ προερχομένους ἐκ διπλασιασμοῦ τοῦ ἑνός. (μετ. I, 9. XIV, 3).

Ἐπίσης δ' ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ἓν δὲν δύναται νὰ ἦναι καθ' αὑτό· ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς δεικνύει ἰδιότητα καὶ ἰδίως μέτρον, τοῦτο δ' ὑποθέτει μετρητόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκφράζει οὐσίαν, ἀλλὰ μέγεθος, ποιόν, πρός τι (μετ. X, 2. XIV, 1).

Ἐὰν δέ τις τὸ ἓν ὑπολάβῃ μετὰ τῶν Ἐλεατῶν ὡς τὴν μόνην οὐσίαν, καθιστᾷ τὸν ἀριθμὸν ἀδύνατον· ἐὰν δέ τις μετὰ Πλάτωνος θέσῃ τὸ ἓν ταὐτὸν τῷ ἀγαθῷ, πάλιν ἄτοπα συμβαίνουσιν. (μετ. XIV, 4).

Ἔτι δ' ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχ. I, 2. I, 3· μετ. XII, 6) κατακρίνει τὸν Πλάτωνα ὅτι ὥρισε τὴν ψυχὴν ὡς τὸ ἑαυτὸ κινοῦν, χωρὶς καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὸ αἴτιον τῆς κινήσεως καὶ τὸ οὗ ἕνεκα αὐτῆς. Πρὸς δὲ τούτοις ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ σύνθεσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος κατὰ Πλάτωνα εἶναι ἀθλία, διότι δὲν ἐξηγεῖται διὰ τί τίθεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα καὶ πῶς ἔχοντος τοῦ σώματος. (περὶ ψυχ. I, 3). Ὁ Φαῖδρος (246) λέγει ὅτι ἡ ψυχὴ ἔπειτα μεταβαίνει εἰς τὸ σῶμα, ὁ δὲ Τίμαιος, ὅτι συγχρόνως.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ Πλάτωνος ἠθικῆς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι τὸ ἀγαθὸν δὲν δύναται ὡς πρώτη ἀρχὴ νὰ ἦναι ἕν, οὐδὲ στοιχεῖον τοῦ ἀριθμοῦ, διότι αἱ ἰδέαι οὖσαι ἀριθμοὶ θὰ ἦσαν ἀγαθὸν πάντων τῶν ὄντων, ἡ δ' ὕλη ἢ τὰ πολλὰ ἔπρεπε νὰ ὁρισθῇ ὡς ἀρχὴ τοῦ κακοῦ καὶ τὸ κακὸν ὡς χώρα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐν δὲ τοῖς ἠθικοῖς Νικομαχείοις (I, 4) ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐν τῷ τί ἐστιν, οἷον ὁ θεὸς καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταὶ, καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ μέτριον, καὶ ἐν τῷ πρός τι τὸ χρήσιμον, καὶ ἐν χρόνῳ καιρὸς, καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα καὶ ἕτερα τοιαῦτα. Ἐπειδὴ τὸ καθ'αὑτὸ καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει τοῦ πρός τι ἐστι, φανερὸν εἶναι ὅτι ἐπὶ τούτων κοινή τις ἰδέα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ· ἐὰν δὲ τἀγαθὸν αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἐννοηθῇ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, οὐδὲν ἐννοεῖται ὡρισμένον ἀγαθόν· ἄρα ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ στερεῖται πραγματικοῦ ὁρισμοῦ. Ἐὰν δὲ πάλιν τὸ ἀγαθὸν ἐννοηθῇ ὡρισμένον τι ἀγαθόν, πάλιν ἄτοπον ἔσται· διότι τὰ καθ' ἕκαστα ἀγαθὰ ὡς τοιαῦτά εἰσιν ἀλλήλων διάφορα· ἡ ἰδέα ἄρα τοῦ ἀγαθοῦ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν διὰ τὴν ἠθικήν, διότι ἡ ἠθικὴ ἀσχολεῖται οὐχὶ περὶ τὸ καθ' αὑτὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ περὶ τὸ μέγιστον καὶ πραγματικὸν ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἄρα ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ οὖσα ἀόριστος, ὡς ἔστιν ἐν τῷ VIῳ τῆς πολιτείας, οὐδεμίαν παρέχει ὠφέλειαν.

Ἐν δὲ τῷ X, 2 καὶ VII, 12 τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων ἐπικρίνει τὴν περὶ ἡδονῆς θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος (Φιληβ. καὶ IX, τῆς πολιτείας) ἀποδεικνύων ὅτι ἅπαντα ἡδονῆς ὀρέγονται, ἄρα ὅτι ἡ ἡδονή ἐστιν ἀγαθόν· ἐπειδὴ πάντες τῆς ἡδονῆς ὀρέγονται,

δὲ πόνον φεύγουσιν, εἶναι ἡ μὲν ἡδονὴ ἀγαθόν, ὁ δὲ πόνο
ιόν. Ὁ Πλάτων (Φιληβ. 23 καὶ ἐφ.) λέγει, ὅτι πᾶν ἀγαθὸν
ι πέρας, ἡ δ' ἡδονὴ ἔχουσα τὸ πλέον καὶ ἧττον ἐστιν ἄπει-
, ἄρα οὐδ' ἀγαθόν.

Κατὰ τὴν δοξασίαν ὅμως ταύτην ἔπρεπε μὴ ἀγαθὰ νὰ ἐκ-
ρθῶσι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὑγίεια κτλ. διότι καὶ ἐν αὐτοῖς ἔστι
μᾶλλον καὶ ἧττον· ὁ Ἀριστοτέλης δὲν λέγει μὲν ὅτι ὁ Πλά-
ν λέγει τὴν ἡδονὴν κακόν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ ἐξάγει
συνέπειαν· διότι ὁ Πλάτων λέγων τὴν ἡδονὴν κίνησιν καὶ
νεσιν ἔλεγεν, ὅτι αὐτὴ δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀγαθόν.

) Ἀριστοτέλης (ἠθ. Νικομ. VII, 12) δεικνύει ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν
ι κίνησις· διότι ἡ κίνησις ἄρχεται ἀπό τινος στιγμῆς καὶ
βαίνει εἰς ἑτέραν, ἡ δ' ἡδονὴ ἐν ἑκάστῃ στιγμῇ ἐστιν ἡ αὐτή·
καὶ ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι ἐπιδεκτική, ὡς ἡ κίνησις, τοῦ μᾶλλον
, ἧττον· ἡ ἡδονὴ δ' οὐδὲ γένεσις εἶναι· διότι πᾶσα γένεσις
οθέτει ὕλην τινὰ ὡρισμένην, παρέχουσαν ὡρισμένον τι προϊόν·
ἡδονὴ ὅμως στερεῖται ἀμφοῖν.

Αἱ ἡδοναί, ἃς ὁ Πλάτων ἀναφέρει ὡς μὴ ἀγαθά, δὲν εἶναι
ρίως ἀληθεῖς ἡδοναί.

Πλεῖστα δ' ἄλλα ἀναφέρει περὶ τῆς Π[...]τωνικῆς ἠθικῆς, ἁ
ιως περιστρέφονται περὶ τὴν θεωρίαν, ἐ[...] ἀρετή ἐστι γνῶ-
ς. Ὁ Ἀριστοτέλης (ἠθ. Νικομ. VII, 3[...]ωμ[...] μὲν τὴν ὑπό-
σιν ὀρθήν, ὅτι ὁ ἐπιστήμων ὑπ' οὐδενὸς ἡττηθήσεται οὐδὲ
οιήσει τι ἕτερον, ὅπερ αὐτῷ δὲν εἶναι τὸ βέλτιστον (Πρωτ.
52 καὶ ἐφ.), διακρίνει ὅμως μεταξὺ τοῦ ἔχοντος μέν, μὴ θεω-
οῦντος δέ, ἃ μὴ δεῖ πράττειν, καὶ τοῦ ἔχοντος καὶ θεωροῦντος,
ακρίνας δὲ μεταξὺ ἀφῃρημένης καὶ συγκεκριμένης γνώσεως
έγει, ὅτι ἡ ἀφῃρημένη γνῶσις οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἐνέρ-
γειαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰς πράξεις· ἄρα
όνη ἡ ὡρισμένη γνῶσις δὲν δύναται νὰ ἡττηθῇ ὑπὸ τῆς ἡδο-
ῆς· ὁμοίως δὲ κατακρίνει αὐτόν, ὅτι τὴν ἀνδρίαν, ἥτις ἐστὶν
ργον τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς βουλήσεως, ἀνάγει εἰς τὴν γνῶσιν
ἠθ. Νικομ. III, 1).

Περὶ δὲ τῆς πολιτείας κατακρίνει αὐτόν, ὅτι δὲν ἤρξατο ἀπὸ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων (Πολιτικ. IV, 4). ἔπειτα ὅτι ἡ τάξις τῶν φυλάκων καὶ τῶν ἀρχόντων θεωρεῖται ἀναγκαία, διότι εἰσὶν ἕτεραι πόλεις ἐγγύς. Περὶ δὲ τῆς δικαστικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, αἵτινες εἰσὶν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ καὶ περὶ ὧν ὤφειλε νὰ κάμῃ λόγον, οὐδὲν ἀνέφερεν· ἔτι δὲ κατακρίνει αὐτὸν (Πολιτικ. II, 1) ὅτι δὲν ἀπέκλεισε τὰς γυναῖκας τῶν πο-

ρικῶν, ἀλλὰ παρέλαβεν κοινάς, ὡς τὴν περιουσίαν κτλ., ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ παντελὴς ἕνωσις δὲν κτᾶται ὅταν ὀνομάζωσι τὸ σὸν ἐμὸν καὶ τὸ ἐμὸν σὸν κτλ., ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν ἡ περιουσία πάντων δι' ὅλα ἀναγνωρισθῇ, οὐχὶ ὅμως ὅταν ἁπλῶς ἐκφρασθῇ. Ἡ περιουσία ἀληθῶς γίνεται κοινή, ὅταν ἡ περιουσία ἑκάστου δοθῇ πρὸς κοινὴν χρῆσιν. Ἔπειτα τὸ συμφέρον ἑκάστου εἶναι ἔτι ἀσθενέστερον, ὅσον πλείονες αὐτὴν διαιροῦσιν.

Ἡ πολιτεία κατὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν αὐτῆς δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἑνότης, ἀλλὰ σύγκειται ἐκ διαφόρων στοιχείων. Οὕτω καὶ ἡ συγγένεια πάντων μεθ' ἁπάντων θέλει ἀναιρέσει καὶ τὴν συγγενικὴν ἀγάπην· ἔπειτα εἶναι ἀδύνατον ἡ συγγένεια νὰ μένῃ ἄγνωστος. Ἐὰν δ' ἄγνωστον ὑποθέσωμεν, θέλει ἡ ἄγνοια παρεισαγάγει ἐξ ἅπαντος πολλὰ ἐγκλήματα συγγενῶν κατὰ συγγενῶν. Τὸ δὲ νὰ ὑπάρχωσι πάντοτε οἱ αὐτοὶ ἄρχοντες, εἶναι ἀκόλουθον μέν, ἐπικίνδυνον δέ.

Περὶ δὲ τῶν νόμων παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι ὑπερβολὴ τὸ νὰ τρέφωνται πέντε χιλιάδες ἄεργοι πολῖται, καὶ ἀνακόλουθον τὸ νὰ ζητῇ τις κοινὴν τὴν περιουσίαν χωρὶς νὰ προσδιορίσῃ ἀριθμόν τινα, ὃν οἱ πολῖται δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνωσιν.

Τὸν δὲ [illegible] ἢ πλείονα παραπέμπομεν εἰς αὐτὰ τὰ συγγρά[illegible]οτέλους.

Ὁ Ἀριστο[illegible]ν ἀληθῶς τὸ ἀσθενὲς καὶ τὰς ἐλλείψεις τῆ[illegible]ιλοσοφίας καὶ ἀνήρεσε τὴν ἰδεολογίαν, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἓν ἀποδείξας ὅτι ταῦτα ὡς καθόλου δὲν εἶναι οὐσίαι, τῶν δ' ἰδεῶν ὅτι ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἐξ αὐτῶν οὔτε ἡ μεταβολὴ τῶν φαινομένων ἐξηγεῖται, οὔτε ἡ γένεσις καὶ φθορὰ αὐτῶν (μετ. Ι, θ).

Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐλλείπει ἀπὸ τῶν ἰδεῶν, διότι αὗται εἰσὶ χωρισταὶ ἀπὸ τῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο τὸ τελικὸν αἴτιον ἐν αὐτοῖς δὲν περιέχεται· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐκλαμβάνει τὸ εἶδος ἀρχὴν κινήσεως, ὡς ὁ Πλάτων τὴν ἰδέαν, μόνον δ' ὅτι ὁ μὲν Πλάτων τὴν ἰδέαν ὑποθέτει χωρίς, ὁ δ' Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς οὖσιν, ἀμφότεροι ὅμως τὴν κατὰ τὸν λόγον ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς κινήσεως κυρίως δὲν διακρίνουσιν, ἀλλὰ συγχέουσιν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.